

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

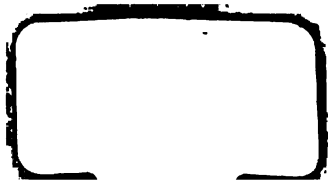
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 08157026 3

BWVK
L35. C61

artius
Sallust

(Callast)

BWG

C. CRISPI SALLUSTII

OPERA OMNIA.

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

C. CRISPI SALLUSTII

OPERA OMNIA

EX EDITIONE GOTTLIEB CORTII

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

NOTITIA LITERARIA

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN - SECUNDUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1820.

14044.

NOTÆ VARIORUM

IN

C. CRISPI SALLUSTII OPERA.

NOMINA AUCTORUM QUORUM NOTÆ HIC EXHIBENTUR.

Aldus Manutius, <i>passim</i> .	Fabricius.	Putschius, <i>passim</i> .
Badius.	Freinshemius.	Resendius.
Becmannus.	Glareanus.	Rivius, <i>passim</i> .
Bennius.	Grapaldus.	Sabellicus.
Bochartus.	Graswinckel.	Salmasius.
Brissonius.	Gronovius.	Scaliger.
Budæus.	Gruterus.	Schicardus.
Carrio.	Guil. Canterus.	Seldenus.
Castilloneus.	Henningius.	Signonius.
Ciacconius, <i>passim</i> .	Herm. Hugo.	Soldus.
Cluverus.	Janus Gulielmus.	Stephanus.
Colerus.	Leopardus.	Steuchus Eugubinus.
Dom. Marius Niger.	Masius.	Stewechius.
Donatus.	Omnibonus.	Streinius.
Donza,	Palmerius.	A. Thysius.
Exemplar { Venetum.	Philargyrius.	Turnebus.
{ Mersenbur-	Pontanus.	Valla.
{ gense.	Popma.	Vossius.
{ Florenti-		Ursinus, <i>passim</i> .
{ num.		Zanchius.
{ Beroaldinum.		

NOMINA ANTIQUORUM ET RECENTIORUM AUCTORUM
QUI HIC CITANTUR.

Acron.	Apollonius.	Benterus.
Ælianus.	Appianus Alexandrinus.	Bodinus.
Ælius Gallus.	Apuleius.	Boëthius.
Ælius Spartianus.	Aretius.	Boisardus.
Æmilius Probus.	Arias Montanus.	Bonacciolus.
Ærodius.	Aristoteles.	Bononiensis.
Æschines.	Arnobius.	Bullingerus.
Æschylus.	Arnsianus.	Cæsar.
Æthicus.	Asconius Pædiannus.	Camerarius.
Agellius.	Asper.	Carolus Rimius.
Albericus.	Athenagoras.	Casabonius.
Alciatus.	Athenæus.	Castaldus.
Alex. ab Alexandro.	Aurel. Augustinus.	Cassiodorus.
Alexander Neapolitanus.	Ansonius.	Cato de re rust.
Alph. Adrianus.	Auctor primi libri Ma-	Catullus.
Althamerus.	chabæorum.	Cedrenus.
Ambrosius in Epist. Pauli.	Barbarus in Vitruvium.	Censorinus.
Ammianus.	Barrin.	Charisius.
Andronicus Rhodius.	Basilica.	Christophorus Stella.
Ant. Augustinus.	Benjaminus Judæus.	Cicero.
Ant. Matthæus.	Bernardus Alderbretus	Claudianus.
Antisthenes.	Cordubensis.	Clemens Alexandrinus.
Antonius Imperator.		

- Claudianus.**
Codex in Bibliotheca Divi Salvatoris.
Columella.
Cominens.
Constantianus Harmenopolus.
Corippus.
Cornelius Nepos.
Crinitus.
Cujacius.
Curpalates.
Curtius.
Caspianus.
Cyprianus.

Delrio.
Democritus.
Demosthenes.
Didymus, Homeri Scholastes.
Dio Cassius.
Dio Nicæus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Diomedes Grammaticus.
Dionysius { **Afer.**
 { **Byzantius.**
 { **Halicarnass.**
Dioscorides.
Drusius.
Duarena.

Emirchondus Persarum Historicus.
Ennius.
Epictetus.
Erasmus Roterodamus.
Eusebii Chronicon.
Eustathius, Gramm.
Euripides.
Eutropius.

Fazellus.
Felicius Durantinus.
Festus.
Flavius Vopiscus.
Florus.
Fortunatianus.
Franciscus Philadelphus.
Frontinus.
Fronto.
Fulgentius.
Furgerus.

Gaguinus.
Galenus.
Garcias ab Horte.
Gerbelius.
- Genarus.**
Giggelus.
Girava.
Glossarium vetus.
Goltzius.
Goropius Becanus.
J. Gorreus.
Gramajus.
Greg. Turonensis.
Gronovius.
Grotius.
Guil. Stuckius.
Gunterus, Poëta.
Gyllius.
Gymnicus.
Gyraldus.

Heraclides.
Hermogenea.
Herodianus.
Herodotus.
Hesychius.
Hieronimus.
Hippotamus Pythagoricus.
Hircius.
Hippocrates.
Hittorpius.
Homerus.
Horatius.
Hospinianus.
Hotomannus.
Hyginus.
Hysicrates.

Joannes Antiochensis.
Josephus.
Jornandes.
Isidorus.
Isocrates.

Itinerarium { **Antonini.**
 { **Hierosolymitanum.**
 { **Capitolinum.**
 { **Obsequens.**
Julus {
Hadr. Junius.
Jus Civile.

Justinus { **Histor.**
 { **Martyr.**
Juvenalis.

Lactantius.
Latinus Pacatus.
Laur. Ananiensis.
Leander Albertus.
Leo Africanus.
Leonclavius.
Liberalis.
- Lipsius.**
Livius.
L. XII. tabb.
Lucanus.
Lucilius.
Lacretius.
Lycophron.
Lysias.

Macrobius.
Maimonides.
Mamertinus.
Manilius.
Mariangelus Acursius.
Marcianus Heracleota.
Marcianus.
Marmollius.
Martialis.
Martianus Capella.
Martianus Codex.
Matthiolius.
Mercenialis.
Messala Corvinus.
Metrodorus Scepticus.
Meursius.
Minutius Felix.
Ms. Castrinii Narbonensis.
Ms. Palatin.

Naumachius.
Nævius.
Nicander.
Nicolaus { **Damascenus.**
 { **Faber, Jctus.**
Nicostratus.
P. Nigidius.
Nonius Marcellus.
Noviomagus.
Nubiensis Geographus.

Onuphrius.
Oppianus.
Orosius.
Ovidius.

Pacuvius.
Palladius.
Pandectæ Florentini.
Paulus Diaconus.
Pausanias.
Pedius.
Persius.
Petronius.
Petrus Danielis.
Petrus Mosellanus.
Petrus Victorius.
Peucerus.
Phavorinus.

- Philistus Historicus.**
Philo Judæus.
Philostratus.
Phocas.
Pigius.
Pincius.
Pindarus, et ejus Interpres.
Pintianus.
Plato.
Plautus.
Plinius { Major.
 { Junior.
Plotinus.
Plutarchus.
Pollux.
Polybius.
Pomponius { Lætus.
 { Mela.
Porcius Latro.
Porcius Licinius.
Priscianus.
Probus.
Procopius.
Propertius.
Ptolemæus.

Quintilianus.

Robertus Montensis.
Rosinus.
Rufinianus.
Rufinus.
- S. Rufus.**
Sacra Scriptura.
Scipio Mazzella.
Schudus.
Seneca { Philos.
 { Tragicus.
Septuaginta Interpretes.
Serapio.
Servius.
Sextus Pompeius.
Silius Italicus.
Simlerus.
Simplicius.
Solinus.
Sophianus.
Stadius Papinius, et ejus Interpres.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpitius Severus.
Sylburgius.
Symmachus.

Tacitus.
Teixera.
Terentius.
Tertullianus.
Themistius.
Themistocles.
Theocriti Scholiastæ.
- Theodectes.**
Theognis Megarensis.
Theophilus.
Theophrastus.
Thevetus.
Thomas Minadoius.
Thucydides.
Tibullus.
Trebellius Pollio.
Trismegistus.
Turpilius Pedio.
Tzetzes.

Valerius { Flaccus.
 { Maximus.
Valturius.
Varro.
Ubbo Emmius.
Vegetius.
Velleius Paterculus.
Victorinus.
Victorius.
Victor Uticensis.
Villanovanus.
Virgilius.
Vitruvius.
Volaterranus.

Wolfg. Lazius.

Xenophon.
Xiphilini Epitome.

NOTÆ VARIORUM

IN

BELLUM CATILINARIUM.

C. Sallustii] Patricia gente Crispus Sallustius Romæ natus, post Remp. civili discordia concussam, cum nulla illius administrandæ ratio bonis superasset amplius, se ad scribendi ocium contulit. In quo genere (Quintiliani iudicio, qui eum Thucydidi, in historia eminentissimo, opposuit) præcipuam inter eos, qui res Romanas literarum monumentis tradidere, est laudem adeptus. Etenim quo Thucydides est Herodoto major, cui secundæ tribuuntur partes; eo certe hic noster Livio præstantior, quem Herodoto ille comparat. Accedit et Martialis urbanissimi Poëtæ carmen: 'Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum, Primus Romana Crispus in historia.' Vall.

BELLUM CATILINARIUM] Ita Nominis triginta amplius locis indigitat: quanquam plerique libri veteres et nonnulli etiam Mss. titulum ita concipiunt: *de Conjuratone Catilinæ et ejus sociis*. Utrumque defendi potest: nam et conjuratio aliquo modo bellum dici potest, præsertim hæc, ubi infestis signis in aperto campo prælium quoque fuit commissum. Alio qui militem a conjuratis recte sejunct Livius lib. XLV. nam milites sunt, qui sacramento dixerunt singuli; conjurati, qui una simul jurā-

runt. Colerus.

CAP. I. *Omneis homines, qui student sese præstare ceteris animantibus*] In manuscriptis aliisque vetustis est ordo verborum immutatus, qui sese student præstare. pro, qui dant operam, uti præsent ipsi et antecellant. Id lenius et asperum minus esse videtur, nec aliter a veteribus citatur, velut Prisciano lib. VII. quo loco de accusativo tertix declinationis agit, ubi et *Omneis* hic legendum esse docet, pro *omnes*. Terentianus diphthongo *ei* scribi vult in plurali, cum hoc, tum similia nomina, quomodo fere et in vetustis inscriptionibus reperitur. Jam quod ad loquendi rationem attinet, norit lector et Ciceronem eodem modo locutum: nam II. Officiorum: 'Gratum se videri stndet,' iuquit: et in Eunucho prologo Terent. 'Qui placere se studeat bonis quam plurimis.' Ubi interim miror, quid sibi quidam velint, qui et omissio accusativo *se*, versum constare arbitrentur, id quod secus habet, et ab imitatore quopiam pronomen adscriptum putent, quod hoc modo Sallustius Catilinæ historiam ordiatur: quasi vero non eodem modo sit, ita uti ostendimus, et Cicero ipse locutus. Sed et alias Terentius haud dissimili modo loquitur, velut in Eunucho: 'Est genus hominum, qui

esse primos se omnium rerum volunt.' Eodem modo II. Tuscul. Cicero: 'Est enim quoddam genus eorum qui se philosophos appellari volunt.' pro, 'qui appellari philosophi volunt.' nam sic usitatus dicitur. Terent. in Andria: 'Uxorem deererat dare sese mihi hodie.' Et, 'Quæ sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeste pauper vivere.' ubi etiam pronomine sese omisso, tamen sensus constat. Quomodo et in illo Livii II. Decadis tertie, 'Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.' Rivius.

Cæteris animantibus] Scripti omnes libri, quos quidem ego viderim, *Animalibus*: quo modo et Sosipater Carisius recitat l. I. in verbo, *Omnes*, et Diomedes. *Manut.*

Ne vitam silentio transeant] Ita fere et impressa et calamo descripta exemplaria. Nec male, ut opinor; verum in manuscripto quodam reperit, *transigant*: ut in Beroaldino quoque, licet eodem sensu, pro *traducant*. Rivius.

Ne vitam silentio transeant] Id est, inertia et otio. Tacit. in Agricola c. 3. 'Senes prope ad ipsos exactæ ætatis terminos pro silentium venimus.' et c. 89. 'studia fori et civilium artium decus in silentium acta.' Cic. in Vatinio c. 3. 'bonarum artium studia siluerunt.' 'Per tacitum' Seneca dixit Thyeste vs. 397. 'Obscuro positus loco, Leni perfruar otio. Nullis nota Quiritibus Ætas per tacitum fuit.'

Veluti pecora; quæ natura prona atque ventri obedientia finxit] Ovidius Metam. l. I. 'Pronaque cum spectent animalia cetera terram, Os homini sublime dedit, cælumque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.' Vide Ciceron. de legibus l. I. et de Nat. Deor. l. II. 'Naturam,' inquit, 'nos celso et rectos constituisse, ut Deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possemus.' Neque dis-

sentit Plato in Cratylo. *Manutius.*

Sed omnis nostra vis in animo et corpore sita est] Exemplaria manusc. *Sed nostra omnis vis*: quomodo et Servius in Georgica Virgillii citat: quæ quin et mollior et snavior, atque adeo verior sinceriorque lectio sit, dubitari minime debet. Consule anrium judicium, ac statim senties, quam et duriter et aspere concurrant, *mnis*, *no*, in illo *omnis nostra*. Quanto vero numerosius est, quanto aptius sonat, si verborum ordinem immutes, *nostra omnis vis*: vel, ut in Merseburgensi quodam est, *nostra vis omnis*: nam pie ibi reperi. Ac ræ hoc, tanquam leve quid nec ullius momenti contemnas; non dubitat Cicero inversione interdum pæne poëtica uti ad effugiendum asperiores concursus literarum. Velut cum ait, 'Q. Mucius augur Scævola.' nam illud alterum, 'Q. Mucius Scævola augur,' cum propter sibilum, quem literam efficere sentimus S, in altera voce extremam, in altera primam, tum ob vastum et inamœnum hiatus vocalium concurrentium paulo durius ei atque insuavius videbatur, ita ut erat. Ergo si naturalem ordinem Cicero propter euphonium et jucundioris sonitus gratia invertere non dubitavit, apparet nimirum, quanti referat qua quis in ordine arbitrario verborum collocatione serieque utatur. Quod eo dico, ne quis hanc rem, ceu pæne frivolam ac nullius ponderis, contemnendam esse ducat. Quamquam, ne quid dissimulem, in exemplari quodam manuscripto non est additum hoc loco *Scævola*. Rivius.

Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est] Cicero de finib. l. V. 'Homo e corpore animoque constat: cum primæ sint animæ partes, secundæ corporis.' *Manut.*

Sed omnis nostra vis] Vis, *δύναμις*. Virgilius Æn. XII. 'Ille ut depositi proferret fata parentis, Scire potestates herbarum, usumque medendi.' Ibi Servius: 'Potestates, vim, possi-

bilitatem: nam in herbarum natura vis est, quae *δύναμις* dicitur, cujus nulla ratio est; unde etiam ait mutas artes Musicae comparatione. Locus iste Servii vulgo corruptissime circumfertur. *Putsch.*

Alterum cum bellis commune est] Varro Caprino praelio apud Nonium, videtur non absimili sententia usus, cum ait: 'Nam virtutem propriam mortalibus fecit, cetera promiscue voluit communia habere.' *Ursinus:* sic et *Ciacconius.*

Quo mihi rectius] Abest ab excuso esse: s. *Mis. uno rectius:* utrumque delendum monuit *Palmerius.* *Putsch.*

Quo mihi rectius esse videtur] Sunt quibus omittendum videtur, *rectius esse:* at ego maluerim excludi *esse videtur*, item *mihi;* ut subintelligeretur *est;* magisque juberet auctor, quam decerneret. *Gruterus.*

Nam divitiarum et forma gloria, fluxa atque fragilis est: virtus clara aeternaque habetur] In Fabriciano volumine *τὸ est* non reperitur. Quod nisi injuria est librarii omissum, tunc habetur est ad priora quoque referendum. *Riv.*

Divitiarum et forma gloria fluxa] *Vetus Codex, gratia, habet, non gloria,* ut et infra: *salutare plebem, et convulsis gratiam querere;* cum in aliis ibi quoque legatur *gloria:* et *Apuleius,* qui *Selustium* pluribus locis solet imitari, *Apolog. 2.* 'Si haec reputans formae, aut divitiarum gratia:' quamvis, *gratia,* ibi, pro *causae* posita sit. *Pacavius Dalorense* ex *Nonio,* 'Hic cine est quem famae gratia ante omnes nobilitat viros:' ubi fortasse legendum, *forma gratia.* *Ciacconius:* sic et *Ursinus.*

Divitiarum et forma gloria fluxa atque fragilis est] Id est, nemini est perpetuum gloriari in divitiis, in forma. Itaque minime admittenda scriptura codicis Romani, *gratia:* quamvis ei videatur sua venus; non est sane, ut excutitur. *Gruterus.*

Sed diu magnum] Quale illud certamen fuit *Ajacis* et *Ulyssis* a *Poëtis* decantatum. Vide pulcherrimum carmen *Ovidii Met. l. XIII.*

Vinc corporis, an virtute animi] Sic in *Jugurth.* 'Ad hoc vis corporis:' et, 'Quod si Regum atque Imperatorum animi virtus.' et, 'virtutem animi ad caelum ferunt:' sed et supra: 'Vis corporis et animi' esse ait: 'Sed omnis,' inquit, 'nostra vis in animo et corpore sita est:' et infra, 'quanta animi vis fuisset in exercitu *Catillinae:*' et, 'Ac tametsi in ipso magna vis animi erat:' et in oratione ad *Caesarem,* 'quorum omnis vis virtusque in lingua sita est.' Ergo non perpetuo vis ad corpus, virtutem ad animum referas: et infra: 'fuit magis vis animi et corporis.' *Ciacconius.*

Primo quam incipias, consulto; et ubi consultueris, mature facto opus est] A *Græcis* multa *Sallustius* mutuatur, quod et *Quinctil. IX. 3.* affirmat. *Demosthenes* quidem oratione 1. in *Philippum* sic: *Δεῖ μὲν βουλευέσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιῶν δὲ τὰ δέξαντα μετὰ σπουδῆς.* Et in *Orat. de Pace:* *Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι πρὸ τῶν πραγμάτων εὐλαθεῖς χρῆσθαι τῇ βουλεύεσθαι, ἡμεῖς δὲ μετὰ τὰ πράγματα.* Et *Isocrates* ad *Demonic.* *Βουλευέσθαι μὲν βραδέως, ἐπιτελεῖν δὲ ταχέως τὰ δέξαντα.* Et *Aristoteles Moralium Eudæmiorum v.* et *Nicomachiorum vi. καὶ φασιν, πάντες μὲν δὲ τὰ ταχὲ τὰ δέξαντα, βουλευέσθαι δὲ βραδέως.* *Diogenes* quoque *Laërtius* in *Bianthe:* *Βραδέως ἐγχείρει τοῖς πρᾶσσομένοις ὁ δ' ἂν ἔλη βαβυλῶν τῆσιν δαίμονι.* Quo respexisse puto *Emilium Probum,* cum diceret in *Datamis* vi-ta: 'Neque acutius ullius Imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.' *Manutius:* sic et *Ciacconius.*

Ubi consultueris, mature facto opus est] Placeret magis, si distinctionis nota poneretur ad verbum, *mature:* nam infra est: 'Facto, non, consulto in

tali periculo opus esse.' *Ursinus*.

Ubi consuleris mature facto opus est] Minime advocarunt iudicium suum quo vigeant, qui istud *mature* adsciendum censuerunt præcedentibus: neque enim *mature* heic moratur, sed festinat; et alioquin, hac distinctione, directe abeat Sallustius ab eorum mente, quorum sententiam exprimere voluisse putatur: quemadmodum liquet ex eis quæ ad hæc verba adduxit Aldus junior. *Gruter*.

Alterum alterius auxilio veget] Sic Horatius, 'Alterius sic Altera poscit opem res, et conjurat amice.' *Ciacconius*.

Alterius auxilio veget] Quia factum consilium, et consilium factum desiderat. *Zanch*.

Veget] Id est, stat, vegetum est, floret. Sic Varro: 'Nec natus est, morietur, viget, veget utpote quam plurimum.' Aliter *vegere* active est *vegetare*. Ennius, 'æquora salsa veges ingentibus ventis:' vide et collectanea Giphanii in Lucretium.

CAP. 2. Nam in terris] V. c. non habet illud *non*; ut fortasse legendum sit: *Nam terris, nomen imperii id primum fuit*. Quod autem sequitur, 'Sua cuique satis placebant;' simile est illis, quæ habentur infra in Bello Jugurthæ, ubi est: 'Debere illi res suas satis placere,' &c. Utrumque certe, licet diversis prolaturis verbis, respondet Horatianis illis: 'Qui sit, Mæcenas, ut nemo, quam sibi sortem seu ratio dederit, seu fors objecerit, ipsa Contentus vivat.' *Ursinus*: sic et *Ciacconius*.

Nomen Imperii id primum fuit] Cicero de Legibus l. III. 'Omnes,' inquit, 'antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. Quod genus imperii primum ad homines iustissimos et sapientissimos deferebatur.' Idem scribit Justinus l. I. statim in principio. *Cast*.

Pars ingenium, alii corpus exercebant] Sic infra: 'Ingenium nemo sine corpore exercebat.' *Ciacconius*.

Vita hominum sine cupiditate agitur] Justin. de antiquis regibus loquens: 'Fines,' ait, 'imperii tueri magis, quam proferre, mos erat. Intra suam cuique patriam regna finiebantur.' Heroica hæc tempora appellavit Aristoteles in Polit. *Cast*.

Sua cuique satis placebant] Hoc est, sua quisque sorte contentus erat, neque supra vires aliquid appetebat: sic in Jugurth. 'debere res suas satis placere.' *Ciacconius*.

Tum demum periculo atque negotiis compertum est] Apud Nonium in verbo, Periculum; *Tunc vero peric. &c.* legitur. *Manut*.

Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello valeret] Legendum, *ita uti bello valeret*: id cum suavius est, tum Sallustianum magis. Etenim fere semper apud hunc auctorem invenias *sicuti* potius, quam *sicut*: *uti* quam *ut*: *veluti* quam *velut*, ipse quidem certe haud temere umquam secus in vetustis codicibus reperi, licet excusi typis variant. Sic apud illos antiquissimos, quos libenter Sallustius facit, ut imitetur, fere semper *uti* reperias: velut apud Catonem de re Rustica, atque alios, quorum fragmenta quædam supersunt, unde id conjicere licet. *Rivinus*.

Equabilis atque constantius, &c.] Ita manuscr. numero tredecim, ita omnes fere edd. ut operam ludant, qui nobis obtrudunt, *equalius*. Neque enim sequitur, quia eo usus Tacitus, usum item Sallustium, et usum quidem isto loco. *Gruterus*.

Nam imperium facile iis artibus] Victorius hunc locum ex Polybio sumtum putat, XXIV. 12. Verba sunt Polybii in excerptis l. X. Ἄλλως μὲν οὖν ὑπέλαβεν θεῖν κτᾶσθαι τὰς ἀρχάς, ἄλλως δὲ τηρεῖν οὐκ ἔμαθον δὲ ὅτι κάλλιστα φυλάττουσι τὰς ἀρχὰς οἱ κάλλιστα διαμεινῶντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν προαιρέσεων ἐξ ἀρχῆς κατεστήσαντο τὰς δυναστείας. *Ciacconius*.

Ita imperium semper ab optimo quo-

que ad minus bonum transferetur] In manuscriptis omnibus est, ad optimum quemque ab minus bono transferitur: quomodo et sensus ipse exposcere mihi videtur. Nam fortunam dicit simul cum moribus immutari: ostendens, videlicet, imperia alio transferri propter vitia regnantium: nec secus interpretres, quisquis is fuit, legisse atque intellexisse hunc locum videtur. Riv.

Ad optimum quemque] Id est, fortissimum. Sic in Jugurth. c. 92. 'optimus quisque cadere aut sauciari:' et l. 1. Histor. 3. 'fortuna meliores sequitur.' Just. xi. 13. 'nec meliores factos putarent fuga.' Hor. od. 1. 15. 'Tydides melior patre.' Sic etiam bonus pro forti ponitur in bello Jugurth. c. 53. 'adversæ res etiam bonos detrectant.' Græci eodem modo suum ἀγαθὸς et κρείσσω usurpant, ut testatur Berneggerus.

Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent] Notat Turnebus vi. 20. hac dicendi figura significari terras, maria, urbes, omnia virtuti parere, et in ejus dititione esse; sic infra, de pop. Rom. 'cuncta maria terræque parebant.' Plautus Amph. 'Virtus omnia in se habet, omnia assunt bona, quem penes est virtus.' Ciaccon.

Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent] Eadem sententia usus est infra, cum dixit: 'Cui cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis paterent.' Item: 'Cuncta maria, terræque patebant.' Nisi forte, parebant, ibi ex his locis legendum sit. Thucydides tamen in Epitaphio Periclis dixit: ἀλλὰ πᾶσιν μὲν θέλασσαν καὶ γῆν ἑσβατῶν τῆ ἡμετέρας πολυμῆ καταναγκάζοντες γενέσθαι. Ursinus.

Vitam sicuti peregrinantes transigere] Ita quidem Gymnicus: sed alii transigere, quomodo et exemplaria duo manuscripta habent, et Non. Marcelus citat. Licet aliter in Terentium Donatus, si modo ibi non sunt men-

dosi codices: aliter item duo ex Mss. Rivius.

Vitam sicuti peregrinantes transigere] Editio Carrionis transigere. Contra Mss. meliores, in quibus, transigere, quod etiam non displicet: amat enim uti infinitivis hic noster scriptor. Gruterus.

Vitam mortemque juxta] Id est, tanti pretii vitam eorum æstimo, quanti mortem.

Verum enimvero is mihi vivere demum, atque frui anima videtur] Quanto rectius in vetustis, is demum mihi vivere, quomodo et Priscianus semel atque iterum citat. Sic in Adelphis Terentius: 'Verum enimvero id demum juvat, si quem,' &c. Rivius.

Facinoris] Facinus hoc loco factum significat. Non. Marcel. inquit: 'Facinus, factum.' Sallustius in Catilinæ bello: 'Qui aliquo negotio intentus præclari facinoris, aut bonæ artis famam querit.' Terentius in Heautont. 'Non fit sine periculo facinus magnum et memorabile.' Zanch. Phorm. v. 6. 31. 'facinus pulcherrimum audivi;' id est, rem pulcherrimam, τὸ πρῶγµα.

Artis bonæ famam querit] Seneca epist. 115. ait scripisse Sallustinum, inter bella civilia, æqui boni famas petit, ut forte famas hic etiam scriperit. Ciaccon. et sic Ursinus.

CAP. 3. Et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere, multi laudabantur] Legendum e manuscriptis et aliis vetustis, laudantur, tempore præsentis. Rivius.

At mihi quidem, tametsi haud quam par gloria sequatur scriptorem et auctorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere] Codex Fabricianus actorem rerum habet; quamvis autem actor pro eo interdum ponitur qui res gessit, velut de Orat. 'Ut eum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.' Idem pro Sestio: 'Cata dux et auctor, et actor rerum illarum fuit;' tamen prior leg-

tio, sicuti mihi quidem videtur, est multo verior, ac sic quoque Gellius citat. *Idem.*

Tametsi haud quaquam par gloria sequuntur scriptorem et auctorem rerum] Turnebus auctorem rerum, gestorem et administratorem intelligit, contra quam Tacitus, qui auctorem rerum et scriptorem esse ait in 8. his verbis: 'Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scripta reperio ullo insigni officio functam:' et iterum: 'C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.' Sed Plinius eodem fere modo loquitur VII. 30. 'Thucydidem Imperatorem Athenienses in exilium egere, rerum conditorem revocavere.' Est ergo apud Sallustium, *scriptor et auctor rerum idem.* *Claudian.*

Scriptorem et auctorem rerum] Videtur Sallustius scriptorem, et auctorem rerum, eundem putasse esse, cum, tamen auctor rerum, pro, actor, ab aliis ponatur. Unde in aliquibus codicibus, actorum, pro, auctorem apud Sallustium irrepsit. Sed Tacitus eodem quo Sallustius modo auctorem rerum usurpavit, cum ait lib. III. 'Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scripta reperio ullo insigni officio functam.' Item: 'Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.' Unde in aereo numismate inscribitur SALLUSTIUS AUCTOR. non tamen satis recta orthographia. *Ursin.*

Haud quaquam par gloria sequuntur scriptorem et auctorem rerum] Qui heic obloquuntur Turnebo, ne hunc quidem proferant, quod non ipse antea probe sciverit. Quid autem hoc loco sibi velit Ursinus, non assequor. *Gruterus.*

Arduum videtur] Notat Gellius IV. 15. *Arduum hoc loco χαλκῶν καὶ δυσχερῶν*, hoc est, tum difficile, tum molestum quoque et incommodum, ac intractabile: contra Sallustii obtrectatores, qui id verbum calumniaban-

tur. *Claudian.*

Primum quod factis dicta et sequenda sunt] Legendum, quod facta dictis: quomodo codices habent in pergamenis descripti, nam aquare hic pro assequi ponitur. Ostendit autem ad rationem et conditionem rerum sic accommodandam esse orationem, uti magnitudinem rerum oratio ipsa consequatur, hoc est, ut sit rebus ipsis par atque æqualis oratio. Contra Livius belli Punici. XVII. 11. 'Neque aggrediar narrare,' inquit, 'quæ disserendo minora vero facio:' pro quæ non exæquo dictis. Est in quibusdam, *exsequenda sint*, sed perperam, nisi fallor, affinitas vocum ansam errori præbuit. Jam lectionem, quæ in manuscriptis est, veriolem esse, colligi e T. Livio potest; h enim 6. ab U. C. 'Cum ea quoque,' inquit, 'quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando memorasset,' et quæ sequuntur. *Rivius.*

Plerique, quæ delicta reprehenderis, molevolentia, et invidia dicta putant: ubi de magna virtute, atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilius factu putat, æquo animo accipit; supra ea, veluti ficta pro falsis ducit] Thucydides sic II. 35. in oratione Periclis: *ὅ, τε γὰρ ζῆντιδὲς καὶ εὐνοὺς ἀκρατῆς τάχ' ἢν τι ἐνδεστέρας πρὸς ἡ βολιεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσει δηλοῦσθαι ὅ, τε ἀκροπος, ἔστιν ἡ καὶ πλεονάζουσαι, διὰ φόβου, εἴτι ἐπὲρ τὴν ταυτοῦ φύσιν ἀκούοι. μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔθαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἰκανὸς εἶναι δοῦσάι τι, ἂν ἤκουσε τῶ δὲ υπερβάλλουσι αὐτῶν φρονούοντες, ἤθη καὶ ἀπιστοῦσιν.* Hunc autem Sallustii locum Gellius recitat IV. 15. in quo quædam diversa leguntur a lectione hic impressa. *Manutius.*

Quia plerique, quæ delicta] Ignoro, quo jure nonnulli intrudant suum plerique: non omne quod licet Critico, statim etiam libuit Scriptori. *Gruter.*

Ubi de magnis] Hæc verba sunt Thucydidis in funebri oratione Pericles, l. II. *Catil.*

Supra ea, veluti facta, pro falsis ducis] In Gelliana citatione pronomen ea, est omissam, id quod convenire videtur brevitati Sallustianam: sed nec in manuscripto meo additur, licet in aliis sit, irrepsit ex glossa insulsi et inepti litteratoris. Sic infra in oratione Cæsaris ultra sine casu expresso posuit, 'Eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra neque cura, neque gaudio locum esse.' *Ritius.*

Supra ea, veluti facta, pro falsis ducis] Ita libri scripti omnes. Carrio pronomen excluserat. *Gruterus.*

A studio ad rempub. latus sum] Sic pag. 48. 'sed a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat:' tamen ex orat. de repub. ordinanda, videtur legendum: *sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique studio ad rempublicam: nam sic scribit: 'sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere.'* *Claecon.* sic et *Ursin.*

Insolens malarum artium] Sic infra 'insolens vera accipiendi.' Tacit. l. xv. 'audiendi quæ facerent insolens erat:' et l. Hist. 'bellorum insolens:' et l. II. Hist. 'insolens contumeliæ.' *Claecon.*

Ac me, cum ab reliquis malis moribus dissentirem] Est in Mss. *ab reliquorum malis moribus*, quam lectionem sequentia illa non sane respiciunt: 'nihil minus honoris cupido eadem, quam ceteros, fama atque invidia vexabat.' Mecum facit codex Badianus, quamvis aliter Aldinus. Merseburgensis quidem *ab reliquis malis moribus*, verum in spatio quod versus dirimit, erat, *reliquorum*. *Rivius:* sic et *Gruterus.*

Cupido eadem, quæ ceteros, fama atque invidia vexabant] Non audio Palmeriam, non Muretam, non alios; qui neacio quæ monstra emendationum nobis obtundunt: plurimum quidem ad plausum; sed parum exercitatorum

rebus politicis. *Gruterus.*

Eadem, quæ ceteros, fama, atque invidia] Difficilem hunc locum censere docti viri. Muretus conjecit, *famaque invidia*. Palmerius: *fames atque invidia necabat*. *Claeconius* interpretatur, propter famam querendam et invidiam vitandam. *Gruterus* istas emendationes ait non esse ad plausum, nisi parum exercitatorum rebus politicis. Equidem non tam res politicas, quam Latini sermonis peritiam requiri pato, ut sensus auctoris pervestigetur. Quam alios, inquit, urbis et publica tractantium morbos et pravitates facile vitarem, tamen quod honores petebam, perinde ac malis, (nemo enim fere tunc neque petebat neque gerebat nisi malus et factiosus,) infestis rumoribus differebar et maligna iudicia experiebar. Quam vitium nullum esset in me, ob quod male audirem, male audiebam, proque malo differebar, quod rempublicam gerere cupiebam, inter malos. *Fama atque invidia, et id duo, pro invidiosa et maligna fama.* Sic *Trogus VIII. 3.* 'ad abolendam invidiam famam, qua insignis præter ceteros tunc temporis habebatur.' Sive malis, *invidiam famam*. Eadem enim res est. Idemque *XII. 6.* 'Reputabat deinde, quantum in exercitu suo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiam fecerit.' *Prorsus ut Sallustius; quantum malignorum sermonum et rumorum. Fama et invidia vexatur, qui est in invidia, seu odio publico et discerpitur sermonibus hominum. Cogitavi aliquando: eadem, quæ ceteros, fama atque invidia vexabat:* essetque sic paullo plinius. Elegans est, *dissentirem a malis moribus*, vitarem vitia, non illis corripere. Placet etiam magis *reliquis; quam reliquorum*, quod præferunt *Rivius* et *Gruterus.* *Gronovius.*

CAP. 4. Igitur ubi locum ex multis miseris atque periculis requievis] Motus enim Senatu a Censoribus fuit: ut

docent Dion, Aeron, et Cicero in oratione, qua Sallustius respondet: si Ciceronis ea est oratio, quod vix credo. Postea, ne de pecuniis repetendis causam diceret, H. s. duodecies cum Cæsare pactus est: ut in eadem oratione legimus. *Castil.* Antiquus quoque interpres hæc de eo refert: 'Fertur Sallustius tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto mæchus in matronas. Quod cum illi in senatu a censoribus objectum esset, respondit, se non matronarum sed libertinarum sectatorem esse. Quare ex senatu ejectus est, quod ipse excusat in Catilinæ bello.'

A repub. procul habendam decrevi] Sic quidem in Jugurth. 'Ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agant.' Cato tamen, quem plurimum sequitur Sallust. 'ego jam a principio in parsimonia atque in duritia, atque industria omnem adolescentiam meam abstinni:' et, 'secus ætatem agerem, quam illi egissent.' Hic tamen legendum credo, a *repub. procul agendam decrevi*: ut Jugurth. 'Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a repub. ætatem agere;' ut etiam paulo infra. *Ciaccon.* sic et *Ursin.*

Servilibus officiis] Ideo a Symmacho lib. v. epist. 16. tam atrociter fuit reprehensus Sallustius. Sed immerito. Quamvis enim et agriculturam et venationem honestissima fuisse officia apud Romanos constet, quid tamen causæ est, cur non Sallustio servilia dici mereantur, cum totus adhuc sit in dissertatione præstantiæ animi et vilitate corporis? Venationes autem et agricultura nonne corporis auxilio parantur? Possem et ostendere hanc opinionem Sallustio communem cum non ignobilibus Philosophis fuisse. Denique istud tempus Sallustii mihi considera, quo venationes non tam voluptati erant lautioribus et patriciis, quam servis oneri. Et quid mirum inter tot bella, tot honorum urbanorum certamina? *Coler.*

Sed a quo incepto studioque me ambitio] Ita fere libri electiores: nam posteriori ævo scriptis, omisa est copula *que*: ut quis dubitare posset, utramque vocem, *incepto studioque*, commentum esse glossarii. *Gruterus.*

Ambitio mala detineat] Plus id est quam si *revocaverat* dixisset: sic Jug. 'quibus a malo publico detineatur.' *Ciaccon.*

Status res gestas populi Rom. carptim perscribere] In libris, quos Nonius secutus est, video scriptum fuisse *Strictim*, non *Carptim*: recitat enim hunc locum in verbo *Strictim* Manutius.

A spe, metu, partibus Reip. animus liber erat] Et hinc dicitio ultima salvo sensu exterminari poterat. *Gruterus.*

Quam verissime potero] Fabius Victorinus in lib. 1. Cicer. de Invent. Rhetor. legit, *quam brevissime*. Sed hunc locum et eum qui pag. seq. 50. legitur, 'supra repetere, ac paucis instituta majorum,' sic est æmulatus Tacitus Hist. iv. 'Ea de cæde quam verissime expediam, si pauca supra petivero.' Videndum ergo an non, *potero*, abundet. *Ciaccon.* sic et *Ursin.*

Nam id facinus in primis ego memorabile existimo] Accepit hanc sententiam, ut videtur, a Thucydide: qui l. 1. ait: *ἄπιστος μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογέστατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαυρόμενος, &c.* Ubi verbum *ἄπιστος* positum est Græca consuetudine pro *νομιστος*, et ut Sallustius ipse vertit, *existimans*. *Ursinus.*

Id facinus in primis ego memorabile existimo] Fortius, mea sententia, loquutus fuisset, omisso pronomine *ego*, et verbo *existimo*. *Gruterus.*

De cuius moribus pauca prius explananda sunt] Legendum, *de cuius hominis moribus*. *Rivius.*

Prius quam narrandi initium faciam] Verisimile est Sallustium scripsisse *facio*, ut Jugurth. 'Sed prius quam huiusmodi rei initium expedio, pauca supra repetam:' et Cicero in somnio Scipionis, 'Grates tibi ago summe

mol, quod priusquam ex hac vita migro.' Virg. 'Ante pudor, quam te violo, aut tua jara resolvo.' Apul. Apolog. 2. 'prius quam peroro.' Cicer. Philip. 1. 'antequam de republ. dicere incipio.' Ciaccon. sic et Ursin.

· CAP. 5. L. Catilina nobili] Ex Sergiorum familia. Vide aliorum notas, et adde Virg. l. v. 'Domus a quo Sergia nomen.' Ubi Servius, 'familia, ut Da propriam Tymbræe domum,' et inde est Sergius Catilina. Patachius.

L. Catilina nobili generis natus, fuit magna vi, &c.] Suspectum mihi, tanquam spurium quid redolens, natus, fuit. Gruterus.

Patiens inedia] De Catilina hoc idem refert Cicer. Catil. 1. Phrasi utitur aliquoties Tacitus. Ciaccon.

Inedia, algoris, vigiliæ] Hic verborum ordo est in manuscriptis, et impressis vetustioribus. Rivius.

Supra quam cuiquam credibile est] Sic Jugurth. 'supra quam ego sum, petere.' Ciaccon.

Supra quam cuique erodibile est] Dicitio est, abesse poterat: at illud cuique exstabat in Pall. quatuor antiquioribus, item in Mas. quos excuserat Bongarsius: antea erat, sine ulla euphonia, supra quam cuiquam. Gruterus.

Cujuslibet rei simulator] Nondum in simulare, 'Cujus rei libet simulator,' habet. Quomodo etiam scriptum a Sallust. est in oratione de Rep. ordinanda, 'et cuius rei libet periculum facere.' Ciaccon. sic et Ursin.

Alieni appetens, sui profusus] Id est æmulatus Tac. Hist. 1. 'pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus.' Ciaccon.

Satis loquentia, sapientia parum] Quamvis in quibusdam, ut in omnibus manuscriptis, eloquentia sit, nec aut secus legerit interpres, aut a Prisciano, si quid vetustissimis exemplaribus credendum, aliter citeatur, tamen vulgatam hodie lectionem sequor, Aul. Gellius l. i. testatur,

Valerium Probum, id quod ipse ex familiari ejus docto viro comperit, sic a Sallustio relictum affirmasse satis loquentia, sapientia parum, quod loquentia novatori verborum Sallustio maxime congrueret: eloquentia cum insipientia minime conveniret. Sed et Plinius in Epistolis hac respectu videri potest, 'Itaque Julius Candidus,' inquit, 'non invenuste solet dicere: aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam: nam eloquentia vix uni aut alteri, imo, si M. Antonio credimus, nemini: hac vero quam Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam impudentissimo cuique maxime contingit.' Rivius: sic et Ciaccon.

Dominationem L. Syllæ] Hic fuit L. Sylla, qui postea Sylla Felix est appellatus, et demum pediculari morbo consumptus. Vall.

Libido maxima invaserat reipubl. occupanda] Capessere Rempubl. frequentissimum est apud Sallustium, non, copere; quare hic potius legerem Reipubl. occupanda: sequitur enim, 'neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat.' Sic in orat. De republica ordinanda: 'Per idem tempus maledictis iniquorum occupanda Reipubl. in spem adducti homines, quibus omnia probo ac luxuria polluta erant:' et Jugurth. 'At qui sunt hi, qui rempubl. occupavere? homines sceleratissimi:' et de eodem Catil. 'opprimenda reipubl. consilium cepit.' Ciaccon. sic et Ursin.

Quicquam pensi] Nihil considerati, nihil considerationis: translatio sumpta a pensantibus, qui diligenter inspicunt in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. Non ponderabat ipse quomodo rempublicam caperet, dummodo cupiditatem suam explere posset. Vall.

Conscientia acclerans] Id est, memoria et simplex scientia rei, seu notitia, quæ nobis cum aliis communis

est. Tacit. *Histor.* 1. 25. 'In conscientia facinoris pauci adsciti suspensos ceterorum animos, diversis artibus stimulabant.' Cic. in *Orat.* 1. in *Catil.* cap. 1. 'constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem non vides?' Idem lib. VI. *epist.* 10. ad *Famil.* 'quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum et consiliorum tuorum.' Sic *Justinus* de *Candaule* 1. 7. 'hic uxorem, quam propter formæ pulchritudinem deperibat, prædicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum tacita conscientia, nisi etiam matrimonii reticenda publicaret:' et 1. VIII. c. 2. *Phæd.* in *prol.* 1. III.

Res ipso hortari videtur] Tacitus *Hist.* IV. 'Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiumque ejus paucis repetam!' ubi et illum alium locum de *Sylla* in *Jugurth.* est etiam æmulatus, 'Sed quoniam nos tanti viri,' &c. *Ciccon.*

Res ipso hortari videtur] *Fabius Quintilianus* auctor et censor gravissimus ob hoc genus exordiorum ut supervacaneum et parum ad historiam pertinens notat *Sallustium*, cui non injuria majorem curiositatis notam inussit magnus ille *Scallig. Poët.* III. 96. ejus verba gravissima subscribam: 'Ambitiose,' inquit, 'fecisse *Sallustius* quibusdam videtur, quod *Poëtarum* more, cum dicere orsus esset de *Catilina*, omisa ea narratione, repetit historiam ab ipsis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum suo in genere præstantem atque incomparabilem cum recte, tum necessario fecisse judicamus, ut ostenderet corruptam civitatem, cujus et pars esset *Catilina*, nequam ipse, et participes habere posset multos sceleris ac nequitia.' *Colerus.*

Quo modo rempub. habuerint] Sic quidem Tacitus maximus *Sallustii* æmulator, *Annal.* IV. 'Congruens crediderim, recensere ceteras respub.

partem, quibus modis ad eam diem habitæ sint.' Nescio tamen an illa scripserit, 'auxerint remp. infra enim Regum imperium quod initia conservandæ libertatis et augendæ reip. fuerat:' et, 'Ubi labore atque justitia respub. crevit.' *Ciccon.* sic et *Ursin.*

Ex pulcherrima et optima, pessima ac flagitiosissima facta sit] Tò optima cum illa copula et, non est in alio manuscripto, que quidem ipse viderim, nec *Beroaldinum* ea volumen habet. *Rivius.*

Ex pulcherrima] Adducit hunc locum *Divus Augustinus* de *Civitate Dei* II. 18. *Ciccon.*

Ex pulcherrima pessima ac flagitiosissima] Adde ex scriptis; *ex pulcherrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta sit*: ut *pulcherrima flagitiosissima, optima pessima* respondeat. Paulo post in eadem fere verbis: 'Imperium ex justissimo atque optimo, crudele intolerandumque factum.' *Putsch.*

CAP. 6. *Urbem Romam, sicuti ego accepi*] *Æmulatus* est etiam hunc locum Tacitus initio *Annalium*; quos sic exorditur, 'Urbem Romam ab initio Reges habuere.' *Cicconius.*

Initio habere Trojanum] Illud habuere, a Græcis *Sallustius* accepit, itemque æmulator ejus Tacitus, qui suos annales ita exorditur: 'Urbem Romam ab initio Reges habuere.' *Homerus* in *Catalogo* dixit, *ὄτρ' ἔχον*, &c. *Ursinus.*

Qui Ænea duce profugit, incertis sedibus vagabatur] *Manuscripta* *sedibus incertis*, ut adjectivum sequatur; quomodo et *Rodolphus Agricola* citat. *Rivius.*

Cumque his Aboriginas] *Aboriginas* fuerunt prisci illi Latini, quorum reges aliquot recensentur a *Livio* et *Halicarnassæo*. Communis veterum opinio, *Trojanos* advenas cum hoc antiquo Latii populo mixtos simul coaluisse: licet alii aliter dicant: quod ut optime intelligebat *Crispanus*;

Ita ut in re dubia, prudenter addit, *Sicuti ego accipi.* Facit idem in re simili divinus Maro, notante Honorato: *accipi* autem, puta a Catone, cujus ut nimis verborum imitator notissime vera incessitur, 'Et verba multum furate Catonis, Crispe Jugurthine conditor Historiæ.' Ita nunc quoque sententiam ejus sequitur, qui in originibus suis scriptum reliquit: 'Primo Italiam tenuisse quosdam, qui Aborigines appellabantur, sed postea adveniente Ænea, Phrygibus junctos Latinos uno nomine nuncupatos.' Cascos vocat Ennius ob vetustatem: 'Quamprimum Casci populi tenere Latini.' Sanseius apud Servium Virgilio interpretem, 'Latium dictum ait quod ibi latuerint incolæ, qui quoniam in cavis vel occultis montium, caventes sibi a feris bellis, vel a valentioribus, vel a tempestatibus habitaverint, Casci vocati sunt; quos postea Aborigines nominaverunt, quoniam a Diis ortos recognoscebant.' Maro arboribus natos memorat: 'Hæc nemora indigenæ Fanni, vatesque tenebant, Genæque viram truncis, et duro robore nata.' Juv. Sat. vi. 'Quippe aliter tunc orbe nove, celoque recenti Vivebant homines, qui rupto robore nati, Competitive luto, nullos habuere parentes.' Sed Servius fabulam hanc explicat: 'Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos aut in cavis arboribus aut in speluncis manebant; qui cum exinde egredierentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati.' Versum Ennii innuit Cic. Tusc. prima: 'Itaque unum illud erat inelitam precis illis, quos Cascos appellat Ennius.' Maro Æn. vi. 'Vultusque et veste nitebant Romani populi patres sine semine facti.' Atque hæc de Aboriginibus aliis ommissa vel potius neglecta. *Putsch.*

Sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum] Polatinus nonus habet,

sine legibus, imperio liberum atque solutum. Is autem liber literas omnes adeo habuit evanidas, ut denuo eas aliquis depinxerit, sed qui non etiam semper institerit vestigiis scripturæ prioris: nam ubi mox habemus, *aucta satis prospera, satique pollens videbatur*, apparent adhuc veteres lituræ vocis *prospera*: at renovator solam expressit, *aucta, satique pollens videbatur*; omisso illo, *satis prospera.* Gruterus.

Alii alio more viventes, incredibile est memoratu quam facile cohererint] Manuscripti codices habent *alii alio more viventes*; quemadmodum postea, *Alius alii tanti facinoris conatii.* Et in Oratione Catonis, 'Alius alium expectantes cunctamini.' Nec secus in Oratione Lepidi, 'Ne alius alium principem expectantes ante capiamini.' Et ad Cæsarem de rep. ordinanda, 'Alius alium quasi prudentiorem secuti.' Sic et Curtius v. 'Alius alium levantes conabantur ascendere.' Idem, 'Nisi mutuo essemus miseri, olim alius alii potuissimam esse fastidio.' et vii. 'Aliusque alium adhortati in hostem salutis immemores ruere cœperunt.' Sed et ix. 'Alius alii occurrentes invicem suspecti et solliciti ferebantur.' *Rivius.*

Incredibile memoratu est] Frequens est hoc apud Sallustium, ut c. 7. Catil. c. 40. Jug. et Tacitus 2. Hist. 'Vix credibile memoratu.' et 3. Histor. 'immense dictu est.' *Ciaccon.*

Sed, postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta] Hæc lectio in omnibus codicibus, quotquot ipse viderim, reperitur: verum Aurel. Augustinus in iii. de civitate Dei sic citat, *postquam res eorum legibus*: ubi hodie *civibus*, nec male, ut opinor. In Augustino, librarii mendam esse suspicor. *Rivius.*

Reges] Turnus, Mezentius, Acron, Tatius, et post exactos reges. *Portena. Castil.*

Populique finitimi] Sabini, Hetrusci, Latini, ceterique. *Idem.*

Pauci ex amicis auxilio esse] Ut cum Ascanius obsessus fuit a Mezentio, quod narratur a Dionysio ἀρχαιολογίας l. i. etsi id Lavinii, non Romæ fuit. Item ut in bello contra Fidenates et Veientes, quando Albani ad montes subiere. Illi enim in tanto periculo non solum Romanis auxilio non fuere, sed etiam eos prodere voluerunt. Livius et Dionysius. *Idem.*

Nam ceteri, metu percussis, a periculis aberant] Augustinus, quo dixi loco, habet, *longe a periculis aberant*: verum dissentientibus cunctis fere exemplaribus, in quæ ipse incidit. *Rivius.*

Armis tegere] Sic et V. C. meus, cum ante esset *protegere*: simili loco in Jugurth. ‘armis libertatem, patriam, parentesque et alia omnia tegi.’ *Ciaccon.*

Magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant] Hoc videtur sunnissse a familiari suo Thucydide: cujus hæc sunt in oratione Periclis: Ὁ γὰρ πείσχυρες εἶ, ἀλλὰ θραῦρες, κτάμεθα τοὺς φίλους. *Idem* infra similem in sententiam incurrit in Jugurtha: ‘Beneficia dare, invitus accipere.’ *Manutius.*

Imperium legitimum] Videtur hoc inferius *annuo imperio* opponere, cum ait, ‘Immutato more, annua imperia, binos imperatores sibi fecere.’ *Ciacconius.*

Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reip. consultabant] Sic et in omnibus manuscriptis. At sunt qui legant, *reip. consulebant*: quomodo Rodolphus idem citat, memoriane lapsus, an quod sic legendum iudicaret. *Sensus* autem est, *consilium reip. penes senes fuisse, qui ex auctoritate patres, ob ætatem senatus vocarentur*: ut inquit *Florus. Rivius.*

Delecti quibus corpus] Tacit. Ann. 5. ‘Trecenti delecti opibus aut sapientia, ut Senatus.’ *Ciaccon.*

Reipubl. consultabant] *Consulebant* fortasse legendum; sic in orat. Cottæ,

‘tolerate adversa et consulite reipubl.’ et in orationibus de republ. ordinanda, ‘apud illos una res publica erat: ei consulebant.’ Nisi forte, *consultare*, dixit, ut *agitare, ducere, dictare*, et multa alia huiusmodi dicere solet, hoc est, *frequenter consulebant.*

Ciacconius: sic et *Ursinus.*

Reipubl. consultabant] Errat vir doctus, qui hic legit *consulebant*; vulgata tuetur *Sallust.* ipse: ‘Omnis homines P. C. qui de reb. dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet.’ *Putschius.*

Patres appellabantur] Oppido quam venusti sunt *Nasonis* versus ex v. Fastorum, quos non pigebit adscribere. ‘Magna fuit captis quondam reverentia cani, Inque suo precio ruga senilis erat. Martis opus juvenes animosaque bella gerebant. Et pro Diis aderant in statione suis. Viribus illa minor, nec habendis utilis armis, Consilio patriæ sæpe forebat opem. Nec nisi post annos patuit tunc curia seros, Nomen et ætatis mite Senatus habet. Jura dabat populo senior, finitaque certis Legibus est ætas unde petatur honor.’ Et paulo post: ‘Romulus hoc vidit, selectaque corpora patrum, Dixit ad hos urbis summa relata novæ est.’ *Florus*: ‘Consilium Reipubl. penes senes esset, qui ex auctoritate Patres, ob ætatem Senatus vocabantur.’ ‘Ita dicti *Senatores*’ (verba *Isidori*) ‘quia sicut Patres filios, ita remp. isti alebant.’ Qui ex illis nascebantur, *Patricii*. *Livius* l. i. ‘Patres certe ab honore, patricii progenies eorum.’ *Iidem* et *ingenii*: *Festus*, ‘Cintus ait in libro de comitiis patricios eos appellari solitos, qui nunc vocentur *ingenii*.’ *Servius* hæc *Sall.* adducens legit, *appellati sunt*, et mox addit de suo, ‘*Senatores*. autem alii a sinendo diotos accipiant.’ *Idem.*

Post, ubi imperium regnum, quod initio conservanda libertatis, atque augenda reip. causas fuerat, in superbiam domi-

nationemque se convertit] Hic conjecturam meam subjiciam, nullius auctoritate sive exemplaris fretus. Quid enim, si legas, in *superbiam dominationemque vertit?* quomodo et alias verbo hoc Sallustius uti solet. Est autem et aliis in locis *vertis* in *convertis* aut *convertitur* mutatum: nam illud *se*, codex Merseburgensis non habet. Sed et *convertis* interdum absolute ponitur apud hanc auctorem: id quod suo loco ostendemus. Adhæc *causa*, non habent manuscripta quædam in contextu, sed in spatio tantum quod versus dirimit: ut tale omnino sit, quale apud Terent. in *Adelphis*, 'Ne id assentandi magis, quam quod gratum habeam, facere existimes:' deest enim *causa*. Sic autem Romanos loqui interdum consuevisse, testatur XVIII. Priscianus. Sane Corn. Tacitus identidem hac ellipsi utitur, omisso substantivo *causa* vel *gratia*, id quod in Terentio diligenter annotavimus. Sed et alias Sallustius ipse hoc modo loqui consuevit: ut suis locis indicabitur. 'Quod initio conservandæ libertatis fuerat:' pro, *quod ad libertatem conservandam faciebat*. Rivius.

Quod initio conservanda libertatis, atque augendæ reip. fuerat] Ne quis putet mendosum esse locum, notandum existimavi, locutionem esse Sallustianam, qua et alibi usus est; ut infra: 'Pœnam illorum sibi oneri, impunitatem perdandæ Reip. fore credebat.' Et l. i. Hist. in Orat. Lepid. 'Omnia retinendæ dominationis honesta æstimat.' Et eodem lib. in Orat. Philippi: 'Exercitum opprimendæ libertatis cepit.' Item: 'Arma civilia cepit, legum ac libertatis subvertendæ.' Terentius quoque in *Adelphis*: 'Ne id assentandi magis, quam quod gratum habeam facere existimes.' De hoc loquendi genere vide Priscianum l. XVIII. *Manutius*.

Quod initio conservanda libertatis, &c.] Rex enim initio creabatur, et

nihil agebat sine auctoritate Patrum. Nam Romulus, cum coloniam Romam deduxisset, dedit optionem populo, ut quod vellet rerum publicarum genus eligeret: isque cum sub regibus vivere decrevisset, statim sibi regem Romulum esse jussit, ut narrat Dionysius libro secundo. *Castil*.

In superbiam dominationemque se convertit] Dictionem *se* sustuli, tanquam inanem: nec tamen a me veterem librum dissentire video, cum quo facit idem Sallustius, qui hoc loquendi genere alibi quoque usus est: 'Næ ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet.' Item: 'Benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit.' Denique: 'Secundæ res in miserationem ex ira vertunt.' Alibi quoque Cicero: 'Sed hoc vitium in bonum ei vertebat.' Tacitus III. 'Postquam cædibus sævitum et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere.' Idem alibi: 'Clam cum paucis ad pedites convertit.' Cæsar Bell. civ. l. III. 'Detrimentum in bonum verteret.' Livius l. I. 'Auspicia in bonum verterunt.' Et l. XXXIX. 'Hæc in perniciem adolescenti verterunt.' Virg. Georg. III. 'Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ.' Tacitus 'Astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.' Id. 'Seu temere lapsa vox in præsagium vertit.' Liv. 'verteratque Scipionum invidia in Prætozem.' Id. l. IX. Decadis IV. 'Mores quidem populi Rom. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit:' pro *mutati sint*. Et l. VIII. belli Punici III. 'Non septies die, sicut fama fert, temporibus statutis reciprocatur:' pro, *reciprocatur*. Suetonius: 'Quoties terra in urbe movisset;' pro *mota esset*. Virgilius: 'Nex humida celo præcipitat.' Idem, 'Ingeminant Austri.' Gellius etiam l. 13. 'Si res forte melius vertisset, Diis quidem gratia habenda.' Livius autem lib. II. ab urbe condita, ellipsin faciens pronominis,

se, sic ait: 'Secuti, dedita opera passim ad illecebras propulsa pecore, pœncipitavere in insidiis.' Et Virgilius: 'Accingunt omnes operi.' Et: 'Tum prora avertit.' Ut facile adducar iis qui Cartii locum l. VII. mutant, proque *vertitur*, legunt *certit*. In eo sic est: 'Posteaquam desiderat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.' Vide quoque Gellium Noct. Att. XVIII. 19. *Mantius*.

In superbiam dominationemque convertit] Meus liber, in *superbiam dominationem se convertit*. Cæsar tamen in Anticatone dixit, 'Unius arrogantia, superbiamque dominio.' *Ciaccon*. sic et *Ursin*.

Dominationemque convertit] Etsi Mss. nostri agnoscerent pronomen *se*, expungendum tamen putavi, auctoritate codicis Romani ac Merseburgensis. *Gruterus*.

In superbiam, dominationemque se convertit] Tarquinium intelligit, cui Superbo cognomen facta indiderunt. Is male partum, et male administratum imperium amisit. Brutus enim ob illatum Lucretiæ stuprum a Sex. Tarquinio, regis filio, patriam a tyrannide liberavit. qua de re copiose scribunt Livius et Dionysius. *Castil*.

CAP. 7. *Cæpere se quisque magis extollere*] Meus liber, *per se quisque*. Sed in orat. de republica ordinanda, Sallust. scripsit, 'Neque aliter quisquam extollere sese, et divina mortalis attingere potest.' *Ciacconius*: sic et *Ursinus*.

Cæpere se quisque] Ex codice nostro reposuimus; *cæpere se quisque magis magisque extollere*. Si cui vulgata magis placet, haud equidem repugnaverim: ea talis est; *cæpere se quisque magis extollere, magisque ingentum*. Rittershusii cod. prius illud *magis* omittit. *Putschius*.

Semperque his aliena virtus formidolosa est] Verbum *est* non habetur in Pal. nono, neque admodum requiritur; non magis quam paulo ante

ant, post inspectiores. *Gruterus*.

Jam primum juvenis simul ac belli patiens erat] Id est, quam primum per ætatem belli laboribus ferendis par erat, sive poterat militiam adscribi. Ea vero ætas erat apud Romanos anno septimo decimo; Tyrones enim anno quarto decimo exeunte togam sumebant virilem: quinto decimo armis exercebantur in campo Martio: sexto decimo exeunte stipendia mereri incipiebant, teste Servio septimo *Æneid*.

Belli patiens erat] Sic Jugurth. de Mario, 'ubi primum militiæ patiens fuit:' sic de *pnellis*, 'viri patientes.' *Ciacconius*.

Juventus simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discabat] Pal. quartus habet, *juventus pacis ac belli patiens erat*: ut forte scripserit auctor; *juventus, belli patiens, in castris, rosetis ceteris*: sed et illud *usu*, nescio an hic necessarium sit, aut, si; an voces duxerit *per laborem*. Naz. habet ad marginem, *simul labores ac belli*: ut alicui venire posset in mentem fuisse initio; *juventus, laboris patiens, in castris usu militiam discabat*. *Gruterus*.

Usu militiam discabat] Credo dixisse Sallustium, *usum militiam discabat*: sic in Jugurth. *militia magna scientia*: et Cæsar l. 1. 'non magnum in re militari usum habebant.' *Ciaccon*. sic et *Ursinus*.

Magisque in decoris armis et militariibus equis] Si quidem hic locus legitur apud Nonium, citaturque a Prisciano l. IV. Sallustii locus ex Historicis: 'equis et armis decoribus cultus' et ibidem: 'dedecores, multique per terga ab hostibus cædebantur' nescio an hic quoque, *decoribus armis*, sit legendum. *Ciacconius*. Nonius tamen profert, ut vulgo habetur. *Ursin*.

Quam in scortis atque in convivio libidinem habebat] Manuscripta cuncta, atque *convivio*, omisa iteratione præpositionis *in*. Atque hos *Sal-*

lustrantium magis. Porro *libidinem habere*, hic est *delectari aliquo re*, seu *delectationem habere*, ut Cicero interdum loquitur. Vides autem *libidinem* sæpe esse vocabulum *mal rân pléur*, ut quo et bonam et malam in partem p̄i liceat. *Rivius*.

Libidinem habebat] Studium ponebat, delectabatur. Libido enim est verbum medium: significat enim non solum malam, sed etiam bonam voluntatem et desiderium: ut videmus hic, et in oratione ad C. Cæsarem de Republ. ordinanda, ubi sic scriptum est: 'Quod si tibi bona libido fuerit, patriæ parentibus gratificandi.' *Cæs.*

Sic se quisque hostem ferire, murum ascendere] Particula *sic*, non est in yoluniae Fabriciano: in ceteris tamen est, ut et Merseburgensi. Quid si legas, *Sic quisque?* id e manu-scripto quodam suspicor; licet priorum lectionem non rejiciam. *Rivius*.

Sic se quisque hostem ferire] Dum primæ dictiones abant a meo libro, neque sunt necessariae. *Ciaccon*. Abant et a V. G. Ursini.

Sic se quisque] Dum priores dictiones abant a cod. *Ciacconii*, et abesse debent, quamvis nec sic huic loco bene. divinent alii. Ms. præfert *facere pro faceret*; eliciat aliqui, *Sic se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspiciendum tale factus facere properabat*. *Putschius*.

Sic se quisque hostem ferire] Aliis plimum non expectabat ad invadendum hostem, sed unusquisque primus esse volebat, quia nullum præclarum factus apud Romanos sine præmio erat. *Cæs.*

Murum ascendere properabat] Unusquisque in oppugnandis urbibus primus esse volebat, qui murum ascenderet, et muralem coronam assequeretur. Nam corona muralis dabatur his, qui primi murum ascendissent. *Nall*. Romani, ut ad præclara factura militis magis animos militum incendere, quoque honoratiores testes

tiorque eorum virtus esset, mercede proposita, muralem, obidionalem, civicam, navalem, castrensem, et aureas coronas, amplissimaque alia honoris genera invenere: quibus donabantur, qui primi urbis obsessæ murum ascenderent: vel qui urbes, castra, aut exercitus obsidione liberassent, civemque servassent. Primus *Manlius Capitolinus* decimo et septimo anno ætatis murali corona donatus est. 'Muralis corona,' inquit *Gellius*, 'est, que donatur ab Imperatore ei, qui primus murum sublit, inque oppidum hostium per vim accedit, idcirco quasi pinnis mari decorata est.' *Zench*.

Conspici dum tale factus faceret, properabat] Si permitteretur mem *libidini* quidvis tollendi, sex istas voces ablegarem alio; aut sane, verbum *faceret*; mutato *properabat*, in *properaret*: nam in aliquot Mss. videmus alioquin, *properare*; ut etiam in editionibus primis. *Gruterus*.

Ea divitias, eamque bonam famam] In manuscriptis reperi, *ses divitias, eam bonam famam*: neque secus in impressis emendatioribus, ommissa videlicet illa conjunctione *que*. *Rivius*.

Eas divitias, eam bonam famam putabant] In orat. de republ. ordinanda, 'eam virtutem et magnitudinem animi æstiment.' Mellius in meo libro: *ea divitias, ea bonam famam putabant*: sic infra c. 51. 'ea populus lætari.' *Ciacconius*: sic et *Ursinus*.

Laudis avidi] Non minus apte dixit *Horat*. 'Græcis præter laudem nullius avaris:' et *Q. Curtius* l. ix. 'Avaritia gloriæ, et insatiabilis cupido famæ.' *Ciacconius*.

Divitias honestas volebant] Sic in erat. de republ. ordinanda, 'bonas artes, honestas divitias.' *Idem*.

Memorare passum, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus manu fuderit] Sic infra: 'Scilicet numero parva manu cum magnis legionibus hostium centem-

disse: et in Jugurtha: 'Sæpe ante a paucis strenuis adversus multitudinem bene pugnatum.' *Manutius*.

Pugnando cepit] Sic in Jugurth. 'Urbes aliquot pugnando cepit: et in basi columnæ Duillii, quæ in foro Romano e ruinis effossa fuit, est; 'pugnando cepit,' antiqua scribendi ratione, pro, *cepit*. Et Plautus Mil. glor. 'vi pugnandoque hominem capere certa res est: et Hirtius de bello Africo, 'castello in monte loco munito locato vi expugnando est positus,' ubi legere, *vi, et pugnando*, et paulo ante, *quibus locus, est in meo libro*; et vox *longius*, quæ statim sequitur, non legitur in eodem. *Ciacconius*: sic et *Ursinus*.

CAP. 8. *Fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas ex libidine*] *Commel*. non agnoscit, *ea res*: et vero cum præcesserit in omni re, ingrata est repetitio vocis ejusdem: forte fuit, *dominatur, cunctaque ex libidine*. *Gruterus*.

Ea res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat] In eam sententiam in orat. de republic. ordinanda, 'quia plerasque res fortuna ex libidine sua agit.' *Ex vero* autem etiam *Tacitus* dixit Ann. l. iv. 'Neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse: ipse *Sallust*. in Jugurth. aptius, 'et omnes,' inquit, 'honores non ex merito, sed quasi debitos a nobis repetit.' *Ciaccon.* sic et *Ursin*.

Ex libidine magis quam ex vero celebrat] Adverbium *magis* non visitur in Pal. quarto; nec mihi dubium sit, quin abfuerit autographo ipsius Historici. Eam enim vocem fere subaudiebant antiqui: nec quidquam *Tacitus* frequentius. *Gruterus*.

Atheniensium res gesta (sicuti ego existimo) satis ample magnificæque fuisse: verum aliquantulum minores tamen, quam fama feruntur] Sic in vetustis. Nam porperam est in recentioribus omissum tamen, quod si non sensus ipse necessario, numerus quidem certe exposcit. Consule aures, et me-

cum facies. Ansam errori præbuit illa divisio conjunctionis *verumtamen*, aliis interpositis verbis; id quod et Cicero facere amat. *Merseburgense* habet, *verumtamen aliquantulum minores*: verum cetera rectius. *Rivius*.

Sicuti ego existimo] Pronomen *ego*, non est in Pal. sexto, septimo, decimo; omnes alii Mss. notæ pretiosioris præferunt, *ætumo*; adeo ut id revocandum sit, nisi auctoritatem eorum vilipendimus. *Gruterus*.

Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuerunt extollere præclara ingenia] *Ego*, qui *Sallustius* non sum, simpliciter scripsissem, *ita eorum virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuerunt extollere. At populo, &c.* exterminatis ceteris. *Idem*.

Negotiosus] Id est, ad negotia se accingebat. Nam Romani maxime se dederunt negotiis militaribus, quia sciebant militarem rem cæteris omnibus præstare: quod et Cicero pro L. Muræna ostendit, cum sic inquit: 'Nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omnibus, hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit, hæc orbem terrarum parere huic imperio cœgit, omnes urbanæ res, omnia hæc præclara studia, et hæc forensis laus et industria sunt in tutela ac præsidio bellicæ virtutis.' *Zuch.*

Optimus quisque facere, quam dicere, et sua ab aliis benefacta laudari, quam ipse aliorum narrare, malebat] Illa et copula non est in mss. codicibus, ac majore cum gratia his abesse poterit. *Rivius*.

CAP. 9. *Jus bonumque apud eos*] *Tacitus*. de Moribus Germ. 'plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges.' *Ciaccon*.

Jus bonumque apud eos non legibus magis, quam natura valebat] Vide D. Augustinum de Civ. Dei II. 18. *Manutius*.

Discordias, iras] Pōstrēma vox in meo codice non legitur. *Ciaccon.*

Jurgia, discordias, similitates] Editiones natę intra annos triginta, voce amplius; *Jurgia, discordias, iras, similitates*: eam ejeci; quod abesset antiquitas casis omnibus, nec in illo conspiceretur manuscriptorum, nisi Pal. duodecimo, scripto cIo cccc XLVII. *Gruterus.*

In supplicitiis Deorum magnifici] Pal. tertius et nonus non expresserunt vocem *Deorum*. Ignorantia credo significationis antiquę. *Idem.*

In supplicitiis Deorum magnifici] *Supplicia* pro hostiis et sacrificiis capit. Et alibi sępe Tacit. 3. 'Sed tunc supplicia Diis Iudique magni a Senatu decernuntur.' Vide Nonium. *Ciaccon.*

In supplicitiis deorum magnifici] Apud Romanos mulctę pecuniarię certus fuit modus pręfinitus, quem transcendere minime fas erat: quippe de mulctarum aestimatione tam a consulibus, quam a Trib. pleb. sępe Senatusconsulto, sępe populi rogatione cantum fuit: quibus maxima erat mulcta, trium millium et viginti assium, quia plus triginta bobus et duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: aestimaturque hos centum assibus, ovis vero decussibus: minima vero, ove taxabatur una. Sępius vero Romani reges homicidii conscios arietis damno mulctabant, quem in sacrificiis deorum expendere solebant: siquidem, prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis fecisse fertur, quare *supplicia* dicta sunt. Festus vero Pomp. inquit: 'Supplicia veteres quędam sacrificia a supplicando vocabant.' *Zanch.*

Quorum rerum, &c.] Hunc locum, quicquid dicant alii, hoc pacto intelligendum existimo quasi dicat Sallustius: Cum leges vel imperatorum essent edicta, ut qui contra imperium in hostes pugnasent, quique tardius excessissent e pręlio, cum signum recepti datum esset, mulctarentur:

cumque item leges essent, quę ab illis qui signa aut locum assignatum deseruissent, pęnā repeterent: tamen sępius ob audaciam damnati sunt, qui injussu imperatoris pugnasent, quique serius se receperant a pugna, quam qui ob ignaviam signa aut locum non tutati sunt. Et est probatio audacię Romanorum in bellis. *Cast.*

Quod in bello sapius] Dictiones, in bello, abundare existimo. *Ciaccon.*

Quod in bello sapius vindicatum est in eos, &c.] Ita Mas. tredecim, nisi quod absit Pal. tert. in bello: male, puto. Ceterum verbis istis hic est sensus: si numerus ineatur utriusque criminis, compertum iri, sępius impunitate donatos eos qui signa reliquerunt, qui loco cesserunt; quam qui contra imperium pugnarunt, aut tardius pręlio excesserunt. Frequenter enim veniam datam prioribus illis; postremis, fere nunquam. Falluntur qui aliter interpretantur, ac frustra descendant ad conjecturas: quorum e numero aliquando et ego; conjectans legendam *severius*. *Gruterus.*

Vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverant] Manlium Torquatium intelligit, de quo sic idem infra: 'Apud majores nostros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari jussit.' Et Porcius Latro declamat. in Catilinam. *Manut.*

In hostem pugnaverant] Reperit idem inferius: 'Quod his contra imperium in hostem pugnaverat:' et in declamatione Porcii Latronis in Catilinam; et Claudius in Annal. apud Gellium xvii. 2. 'In Gallos pugnare:' undę et xvii. 21. de hoc ipso. *Ciaccon.*

Quam qui signa relinquere, aut pulsi loco cadere ausi erant] Quę fuerit pęna eorum militum qui signa reliquissent, aut locum non tenuissent, dō-

cent Polybius l. vi. Dionysius Halicarn. libro nono, Livius Decadis primæ libro secundo, et Cicero in oratione pro Cluentio. Signiferi enim centurionesque ac duplicarii virgis cæsi, securi percutiebantur: cetera multitudo, sorte decimus quisque, ad supplicium legebatur. Interdum poena levior fuit, ut leges apud Valerium et Frontinum. *Cast.*

In pace vero beneficiis magis, quam metu] Manuscripta, quod *beneficiis magis*: rectene an secus, aliorum esto iudicium. Opponit autem inter se, in bello, et in pace, ut non incommode utrobique addi videatur, quod. Sed et Aldinus codex illud habet. *Rivinus.*

In pace vero] Pro his omnibus reponendam credo tantum dictionem, et. *Et quod beneficiis.* Ciaccon.

Accepta injuria, ignoscere, quam persequi malebant] Sic infra: 'Magis quod se dignum foret, quam quod in illos jure fieri possit, querebant.' Sic D. Augustinus Epist. v. ad Marcellinam de urbe Roma loquens: 'Dignum esset exurgere civitatem quam tot gentibus imperitaret: quod accepta injuria ignoscere quam persequi malebant.' Cicero Tusc. v. 'Accipere quam facere præstat injuriam.' Quam sententiam videtur sumsisse ex Platone in Gorgia; cujus hæc sunt: *Ὁ δὲ νόμος μόνος δὲν τοῖς ἀλλοφύλοις τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ φέσει.* *Manutius.*

CAP. 10. Reges magni bello domiti] Ut Syphax, Philippus, Antiochus, Perses, Mithridates. *Cast.*

Nationes fera] Ut Thraces, Galli, Hispani. Natio est genus hominum, qui non aliunde venerant, sed ibi nati sunt. *Festus. Idem.*

Carthago æmula imperii Rom.] 'Per annos 116. aut bellum inter Romanos et Carthaginienses, aut belli præparatio, aut infida pax fuit,' ut inquit Paternus. Plin. vero Nat. histor. xv. 18. tradit, per annos 120. de terrarum orbe æmulam Carthaginem

fuisse. Secundam Livium, a l. anno 1. belli Punici, ad initium 2. (quod intra quintum annum, quam captum erat, perfectum est) fuerunt anni centum. Libro enim 49. initium tertii belli Punici, altero et 606. anno ab U. C. fuisse scribit, et infra sic inquit: 'Diti patri Iudi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno 1. primi Punici belli, quingentesimo et altero anno ab Urbe condita facti erant.' Nos autem, si sequamur Consulium seriem, adheremus Plinio. Porro Carthago Peninorum lingua dicitur nova civitas, ut ex auctoritate Livii docet Servius. Solinus c. 30. ita scribit: 'Sed que super Carthagine veraces libri prodiderunt, hoc loco reddam. Urbem istam, ut Cato in oratione Senatoria autamat, cum rex Hiarbas rerum in Libya potiretur, Elisa mulier extruxit, domo Phœnix, et Carthadam dixit, quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam. Mox sermone verso in verbum Punicum, et hæc Elisa, et illa Carthago dicta est.' Hactenus ille. Græce Carchedon, a conditore dicta est. Vide Appian. in Libycis, Euseb. in Chronicis, et Stephanum de urbibus. *Cast.* Hebræis quoque *קרתגו* civitas, aliisque Orientalibus Cartha. Unde et Tigranocerta, quasi Tigranis civitas.

Carthago] Strabo l. xvii. 'Carthago,' inquit, 'in peninsula quadam jacet, que ambitum habet stadiorum trecentorum et sexaginta, muro circumdatus: cujus sexaginta stadiorum longitudinem jugum occupat, quod a mari in mare descendit, ubi Carthaginiensium elephantes stabula habebant, qui locus amplissimus est. In media fere urbe arx fuit, quam Byrsam vocaverunt: supercilium satis erectum est, circumcirca habitatum. In ejus vertice Esculapii templum erat, quod Asdrubalis uxor, capta urbe, secum concremavit.' *Zonh.*

Æmula imperii] Sic Plin. 'Carthago

Ma Romani Imperii aemula, terrarum orbis avida.' Ciaccon.

A stirpe interitū] Deleta est Carthago a P. Scipione Africano Æmiliano, septingentesimo anno quam condita fuerat: ut voluit Livius, Orosius, et Eutropius. Paterculus vero: 'Carthago diruta est,' inquit, 'cum stetisset annis 607.' Euseb. in Chronice. duas affert opiniones, quarum prior non longe dissentit a Paterculo: altera vero dicit, Carthaginem stetisse annos 748.: cui opinioni accedit aliquantum Solinus, qui ait: 'Carthago post annos 737. exciditur, quam fuerat extracta.' Sed certe Orosius sibi constare non videtur, nam l. iv. c. 6. scribit, Carthaginem conditam fuisse ab Elissa, ante urbem Romam duos et septuaginta annos. Postea c. 28. ejusdem libri ait: anno ab urbe condita 608. vel 606. (nam utroque modo legitur) deletam esse. Verum eo pacto defendi potest, quod plerumque boni scriptores summam tempus comprehendunt, non subtiliter annos computantes. Præterea tot sunt hisce de rebus opiniones, ut satius fortasse fuerit, eas silentio præterire, præsertim cum in omnibus fere codicibus numeri corrupti sint. *Cast.*

A stirpe interitū] In Mss. est, *ad stirpe*, idque rectius, ut opinor. *Riv.*

Cuncta maria terræque patebant] Legendam credo, *parebant*: sic infra: 'Cui (P. R.) cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent:' et supra: 'Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent.' Thucydides tamen lib. II. in *Orat. Periclis*, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ὑπαρῶν τῇ ἡμετέρῃ τάμην καταναγκάσασθαι γενέσθαι: Sed *cuncta maria omninoque terras nostra audacta perolas fecimus.* Ciaccon.

Cuncta maria, terræque patebant] Ita Mss. omnes, ne quis temere auscultet Ciacconio substituere *expient* *parebant*: quomodo expressit editio Pom-

ponii Læti, ac commentaria Omniboni Zanchique. Videatur hic Colerus, ita tamen, ut ei fides minime adhibeatur, carpenti Turnebum; cui falsos aliam affingit sententiam. Quod magnus ille vir a se non novit: nemo novit, nemo noscet: nedum aliquis qui omnia sua minima maxima, aut medicorum more palam corrogat, aut furum clam sublegit. *Gruterus.*

Divitia optanda aliis] Id est, quæ ab aliis optantur. Sic in Jugurth. 'Cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant.' Ciacconius.

Ea quasi materies omnium malorum fuisse] Multus est in hoc nomine Tacitus, ut l. I. 'Ea vetustissima militaribus odiis materies,' et sæpe alias. Ciaccon.

Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque bonas artis subvertit] Legendum, *ceteraque artis bonas*: ut sequatur adjectivum. Atque ita fore indices habent in membrana descripti; nec non vetustissimus quisque ex impressis. *Rivius.*

Deos negligere] Manuscriptum *neglegere*, veteri more. *Rivius.*

Deos negligere, omnia venalia habere] Thucydides l. II. χρήματα δὲ ναιτέρως τὰ εὐπράγματα τούτου λόβος ἐν πολιτείᾳ. *Manut.*

Ambitio multos mortales falcos fieri subegit] Legendum, *multos mortales.* *Subegit* autem, pro *coegit* positum est. Sic Tacitus sæpe, 'vi amoris subactus.' Et 'Operas arenae promittere subegit.' Sed et Livius, 'Qua subactus injuria,' inquit, 'contra P. R. bellum tam infesto animo suscepisset.' Virg. IV. 'Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,' *Rivius.*

Ambitio multos mortales falcos fieri subegit] Servius, recitans hunc locum in Virg. Georg. I. *coegit*, non *subegit*, videtur legisse. *Manut.*

Aliud clausum in pectore, aliud promptum in lingua, habere] Sic Cælius de Pompejo Famil. I. VIII. Ep. I. 'Quam

orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire et loqui, neque tamen tantum valere ingenio, ut non appareat, quid sentiat) fac mihi perscribas.' Et Terentius Eunuch. act. iv. sc. 4. 'Modò ait, modo negat.' Homerus etiam Il. iix. "Ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ὅμῳ ἀβῆαι πάλῃσιν, Ὅς ἔ' ἔτερον μὲν κείθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βάζει. *Manut.*

Aliud in lingua promptum habere] Hæc est positura codd. meliorum editionumque priscarum: nam recentibus, *aliud promptum in l. habere*. Parum quidem videtur referre hæc ne an illa collocatione efferamus; sed contra est: sicut enim collo columbino alius atque alius oritur color, prout circumagitur, ita etiam hic. *Gruberus.*

Amicitias, inimicitiasque non ex re, sed ex commodo æstimare] Fronto hæc recitat in verbo, *Æstimo*, omissa copula que; licet parva sint, nec ad sententiam quidquam afferant, notanda tamen censul. *Manut.*

Ubi contagio quasi pestilentia, &c.] Videtur Charisius hæc recitare ex primo Historiarum: ejus enim sunt verba l. i. 'Contagium, veteres magis usurpaverunt. Sed Sallustius maluit dicere primo: ubi contagio,' &c. Eadem verba recitat et Nonius Marcellus ex Sallustio: nec tamen locum nominat. *Idem.*

Civitas est immutata] Tò est, non habet exemplar Fabricianum, et elegantius abest, præsertim cum paullo post sequatur, atque huc idem referri possit; tametsi in manuscripto quodam neutrubi ponitur est. Rivinus.

CAP. 11. *Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat: quod tamen vitium propius virtuti erat*] In manuscriptis duobus est, *propius virtutem erat*. Sic Livius iv. ab U.C. 'Propius est fides, obstringi Fidenatium populum conscientia tanti sceleris voluisse:' pro *verisimilius est*. Sensus autem hic est, ambitionem

minus esse a virtute remotam (nam est in bonis etiam studium et cupiditas honorum) quam avaritiam. Sed et prior lectio bene sane habet, *propius virtuti*; pro, cum virtute junctius, vel magis affine virtuti. Nam sic in Officiis Cicero, 'Quæ virtutis propiores sunt,' inquit. Verum Priscianus l. xviii. 'propius virtutem' legit: et subdit ibidem hoc ex Jugurtha exemplum 'propius mare Africanum agitabant.' Aur. Augustinus in v. de Civitate Dei, 'propius virtuti' legit; nec id esse librarii vitium, ex insequentibus ibidem intelligi potest. *Idem.*

Sed prima magis ambitio quam avaritia] Ut supra dixerat: 'Igitur primo pecuniæ, deinde imperii cupido crevit.' Ciacconus.

Propius virtuti] *Virtutem* scriptum est apud Frontonem, qui hæc recitat in *Propius*, et Priscianum l. xvii. quamvis Augustinus *virtuti* videtur legisse, nisi sunt mendosi codices. Et sane sic idem Sallustius locutus in Jugurtha: 'Propius mare Africanum agitabant;' item; 'Propior montem cum omni equitatu, et peditibus dilectia suos collocat:' quanquam in Fulvii Ursini libro litteris superscriptis legitur, *Monti*: cum antea tamen fuisset, *Montem*. Et Livius iv. 'Propius est fidem, obstringi Fidenatium populum conscientia tanti sceleris voluisse:' id est, *verisimilius est*. *Manutius.*

Propius virtutem erat] *Propius virtuti*, vulg. Meus liber, *Propius virtuti est*. Cicer. ii. Offic. 'prius de iis rebus, quæ virtuti propiores sunt, dixerimus.' Ciacconus.

Nam gloriam, honorem, imperium, bonus et ignavus æque sibi exoptant] Quanto melius in ventuatis quibusdam, *bonus, ignavus*, omissa copula: id quod brevitatis Sallustianæ magis hic convenit. Leve hoc, sed non idea prætereundum. Rivinus.

Sed ille vera via nititur] In quibusdam, *vera nititur via*. Id mihi rectius

esse videtur. *Idem.*

Hic quia bona artes desunt, dolis atque fallaciis contendit!] In Ms. quodam, ex bibliotheca Merseburgensi, legitur, *Hic quia, &c.*: ut ad verbum contendit referatur; sed prior lectio melior. *Idem.*

Avaritia pecuniae studium habet, &c.] Cato in libro inscripto Carmen de moribus, apud Gellium XI. 11. 'Avaritiam,' inquit, 'omnia vitia habere putabant.' Vide Gellium III. 1. *Manutius.*

Venenis malis imbuta] Sic infra: 'animus imbutus malis artibus.' Liv. XXXIX. 'Illius excetrae delinimentis et venenis imbutum.' *Ciaccon.*

Venenis malis] Recte adjunxit epitheton: namque, ut ait Cajus de Verb. sign. 'Qui venenum dicit, adjicere debet, malum an bonum sit: nam et medicamenta venena sunt.' *Castil.*

Corpus virile animumque effeminat] In vetustis, *corpus animumque virilem*, quomodo et Gellius citat, nec secus manuscripta: estque hæc collocatio verborum melior. *Rivius.*

Sed postquam L. Sulla] Ostendit superius, avaritiam esse deterioremb ambitione: propterea quod ambitiosi homines tam boni quam mali invententur, eo quod ferre omnes laudis, et gloriæ, et imperii cupidi essent: in hoc tamen differre videntur, quod bonus vera virtutis via ad honorem accedit, malus autem dolis et fraudibus honores consequitur. Nunc autem dicit, multo perniciosiorem rempublicam evasisse tempore C. Marii et L. Sullæ. Hic L. Sulla fuit, qui bellum civile contra Marium gessit: in quo quidem bello multas clades Populo Romano uterque edidit, sicut apud Valerium et alibi habetur plenus. *Vall.*

Bonis initiis] Meus liber, *bonis incæptis.* *Ciaccon.*

Bonis initiis males eventus habuit] Nam L. Cernelius Sulla a partibus

Reipublicæ stetit, eique virtute sua multum profuit. Socialis belli inconditum extinxit; Mario se opposuit. Consul Asiam sortitus Mithridatem apud Orchomenum et Cheroneam prælio fudit, Archelæum ejus præfectum vicit, ipsamque Athenarum urbem obsedit, cepitque, Portum Piræeum recepit, Medos, Dardanosque, in itinere superavit: Cinnæ dominationem fregit; Carbonem Italia expulit, et, ut paucis absolvam, omnia tuendi Senatus gratia, publicæque utilitatis causa, agere videbatur. Tandem vero Respubl. occupavit, tyrannidemque in civis Romanos exercuit. Hinc Florus in epit. Liv. lib. LXXXVIII. 'Recuperata,' inquit, 'republica pulcherrimam victoriam crudelitate (quanta in nullo homine unquam fuit) inquinavit, octo millia deditorum in via publica trucidavit; tabulam proscriptionis posuit, urbem, et universam Italiam cædibus replevit,' &c. Et Valerius Maximus IX. 11. 'L. Sulla,' inquit, 'quem neque laudare, neque vituperare quisquam satis digne potest, qui dum quærit victorias, Scipionem se populo Romano; dum sævitiam exercet, Annibalem repræsentavit. Egregie namque auctoritate defensa crudeliter totam urbem, atque omnes Italiæ partes civilis sanguinis fluminibus inundavit.' Vide etiam Plutarch. in vita Sullæ. *Benn.*

Fada crudelitas in civis facinora facere] Hinc Sallustius, in Orat. ad Cæsar. II. 'An illa,' inquit, 'quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Sullanam increpantur, oblivio abstulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neque in prælio, belli jure, sed postea supplices per summam scelus interfectos, plebem Romanam, in villa publica pecoris modo concissam, heu quam illa occulta civium funera! et repentinæ cædes in parentum aut liberorum

simam! fuga mulierum, et puerorum, vastatio domorum! Ante partem a te victoriam, omnia saeva, atque crudelia erant.' Et Florus III. 21. Lucanus I. II. bell. Civil. 'Quid sanguine manes Placatos Catuli referam? cui victima tristes Inferias Marius, fors an nolentibus Umbris Pendet, inexploto non fanda piacula basto,' &c. Et aliquantulo post Senatorum nobilium civiumque cædes concludit: 'Ut scelus hoc Sulla eadesque ostensa placeret, Agnosendus erat. Vidit fortuna colonos Prænestina suos cunctos simul ense recisos, Unius populam pereuntem tempore mortis. Tunc flos Hesperia, Latii jam sola juvenens Concidit, et miseræ maculavit ovilla Romæ.'

Exercitum quem in Asia duxerunt] In Asiam habet liber meus, ut infra: 'Sed in Piso in provinciam iter faciens.' Vide ad hunc locum Lævium I. XXXIX. 'Luxuriæ peregrina origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est: ii primum lectos stratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, et quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia, et abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriæ sambucistræque et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Epulæ quoque ipsæ et cura et sumptu majore apparari cœptæ. Tum coquus, villissimum antiquis mancipium, et æstimatione et usu, in precio esse, et quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ,' &c. Ciccon.

In Asia] Asia omnibus libidinum illecebris repleta est: ut ait Titus Livius I. XXXIX. Indeque Romanam luxuriam ortam fuisse testatur etiam Plinius XXXIII. 11. 'Asia,' inquit, 'primum devicta, luxuriam misit in Italiam. Siquidem C. Scipio transtulit in triumpho argenti pondo millia quadringenta et quinquaginta, et va-

sorum aureorum pondo centum millia, anno Urbis conditæ quingentesimo sexagesimo quinto. Eadem Asia domita, multo etiam gravius afflixit mores, inutillorque victoria illa hereditas Attalo rege mortuo.' Et Justin. I. XXXVI. 'Sic Asia facta Romanorum, cum opibus suis vitia quoque Romam transmiit.' Ex quibus apparet convenire in hoc omnes, quod primum Romani luxuriam ab Asiaticis didicerint, in hoc non item, Sulla exercitum ducante. *Celer.*

Quo sibi solum acceptumque faceret] *Tò acceptum*, non est in manuscriptis neque impressis paullo vetustioribus: Sed nec sensus ipse postulat, atque adeo potius, si quid est in me iudicii, prorsus respicit ac repudiat. Nam exercitum Sulla, quod luxuriosè nimisque liberaliter haberet, fidem sibi fecit, seque ipse militum animis carum acceptumque, non exercitum sibi reddidit. Quis enim est ita unquam locutus, nisi abusum hac voce Sallustium dicere ausis, pro eo quod est, *obnoxium*? Rivinus.

Liberaliter] Licenter: quia omnia quæcumque libuisset, committere patiebatur Sulla, sive honesta, sive turpia fuissent. *Vall.*

Vasa cælata] Cælata proprie dicuntur vasa aurea vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extræminentia expressa sunt, quæ sola cælo fieri non torzo possunt. Quintilianus sculpturam a cælatura materia tantum distinguit III. 21. his verbis: 'Et cælatura, quæ aere, argento, ære, ferro opera efficit: nam sculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, præter ea, quæ supra dixi, etiam complectitur.' Sane sculptor marmoris dicitur, non cælator, ut contra cælatura aeri et argenti, non sculptura. Et sculptura quidem æque ac cælatura figuras extantes facit, sed in ligno, marmore, ebore et gemmis operatur, cælatura in auro, argento et ære. Virgilius tamen

Signum dicitur emulatum pro sculpto, improprie, sed Poëtice. Alii tamen emulata tocta de laquearibus dixere. Gemmas cœlatas non legimus apud auctores, sed sculptas aut scalptas. Rursus hic distinguunt sculpturam a sculptura. Quas gemmas sculpi notat Quintilianus, figuras in his extantes Bœri et ectypas intelligit, ut in ebore, ligno et marmore quod sculptur: at de his quæ ad signandum cavantur sculptura proprie ut diceretur, usus loquendi obtinuit; licet origine ac significatione idem sit quod sculptura. *Salmus*. Vide Aldum Manut. i. 9.

Hi milites postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere] Æque bene procederet oratio, recisis vocibus aliquot, *hi milites, victoriam adepti, nihil, &c.* Gruterus.

Nihil reliqui victis fecere] Id est, omnia illis abstulere: sic infra §7. 'capta urbe, nihil reliqui fit victis.' *Ciccon*.

Quippe secundæ res sapientium animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent] In Mss. atque aliis rectius, *ne illi corruptis moribus: pro, tantum abest, ut illi corruptis moribus victoriæ temperarent*, hoc est, victoriæ moderarentur, neque nimis eam crudeliter exercerent. Eodem modo et illi veteres citant, velut Priscianus XVI. de conjunctione agens, licet is vim hujusce particuli, *Ne*, parum intellexerit, qua Sallustius est pereleganter usus, quomodo et Plautus, 'Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existimes.' Livius III. ab U. C. 'Novam inexpertamque eam potestate eripuerit patribus nostris ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium: pro tantum abest, ut nunc desiderium ferant. Idem tamen Priscianus, velut oblitus eorum quæ semel dixerat, super XII. versus Æn. *Nedum* hic legit, quo loco docet *Dum* pro conjunctione repetitiva accipi, subjiciens hoc exemplum Terentii, 'Sosia adesdum,' et mox Sallustii,

Delph. et Var. Clas.

'*Nedum illi corruptis moribus:*' et quæ sequuntur. Didymum, quem quatuor millia librorum scripsisse ferunt, ut allucibi testatur Seneca, certe quo nemo plura scripsit, si quid Fabio credimus, hunc memoria lapsam allucibi esse, et historiæ cuidam quam suis ipse libris inseruisset, tamquam vanæ repugnasse, quid jam mirum cum Priscianus paucis in libris, quid ante dixerit, non commemorerit satis? Jam quamvis quibusdam in exemplaribus, ut et Merseburgensi, *sapientum* legatur, sublata per syncopam e medio littera, tamen Augustinus *sapientium* legisse videtur, ni sint mendosi codices. Nam I. XVI. de civitate Dei de Solomone loquens, et hunc Sallustii locum imitans, 'Hic,' inquit, 'bonis initiis, malos exitus habuit, quippe secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerint, quam profuit ipsa sapientia.' Nec aliter a veteribus citatur, et in tribus Mss. eodem modo reperi. Quin etiam in vita Claudii Trebellius Pollio, eodem modo repetit. 'Plerique,' inquit, 'milites Claudii secundis rebus elati quæ sapientium quoque animos fatigant, ita in prædam versi sunt,' &c. Sed et perperam quidam *obtemperarent* hic legunt, contra et exemplarium fidem, et sensum. Tametsi eodem modo Merseburgense, et Florentinum quoddam. Corn. Tacitus XXI. 'Qui nuper Hebriaci victoriæ temperassent,' inquit. *Rivius*.

Quippe secundæ res sapientium animos fatigant: ne illi corruptis moribus victoriæ temperarent] Sic Demosthenes in Orat. contra Leptinem: ἄλλ' ὄμαι τὸ μέλλον ἕθλον πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ μικροὶ καιροὶ μεγάλων πραγμάτων αἴτιοι γίνονται: διὸ δεῖ μετριάζειν ἐν ταῖς ἐπιπραξίαις καὶ προσημένους τὸ μέλλον φαίναται. *Manutius*.

Quippe secundæ res] *Cat.* in orat. pro Rhodiensibus, teste Gellio VII. 3. 'secundæ res lætitia transversum tradere solent a recte consulendo at-

Sallust.

que intelligendo.' Hęc ergo est, 'sapientiam animos fatigare.' *Cincentius*.

CAP. 12. *Postquam divitiis honori esse asperunt, et eas gloria, imperium, potentia æquebatur*] Veteres Romani virtute ad imperium viam sibi muniebant: nunc vero conviviis gratiam querunt, et pecunia potentiam. Hinc Seneca l. II. declam. sive controv. 1. 'Senatorum,' inquit, 'gradum census ascendit: census in castris ordinem promovet: census in foro iudices legit.' Unde Ovidius conqueritur lib. III. amor. 'Caria pauperibus clausa est, dat census honores: Inde gravis Juedex, inde severus Eques.' Ut passim auctores alii.

Innocentis pro malivolentia duci caput] Meo animo abundat caput: tanto quidem magis quod proxime antecesserit, 'divitiis honori esse cęperunt.' *Gruterus*.

Avaritia cum superbia invasere] Maluisse ego, *invadere*: infinitivo pro imperfecto. *Idem*.

Avaritia] Nam cum bona tua profuderis explendę cupiditatis causa, necesse ut divitiis congregare studeas, et ita nascitur avaritia.

Pudorem, pudicitiam] Hic addunt quidam scripti libri, *Pro nihilo haberi*: sed prior lectio ferri potest: habet enim nec obscuram, et satis commodam sententiam. *Manut.*

Pudorem, pudicitiam] Sic de republ. ordinanda; 'Ubi divitiis clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia.' *Cincentius*.

Nihil pensi, neque moderati habere] In manuscriptis duobus, *atque moderati*: sed eodem omnino sensu. Est in Argenteratensi, *nihil pensi, nihil moderati habere*, quę et ipsa mihi lectio probatur, non mehercule minus, ac ultravis superiorum. In Veneto legitur, *nihilque moderati*: quomodo in aliis quoque nonnullis. Quid multis? ut codicum fidem in perga-

menis descriptorum libenter sequor: ita lectionem etiam comprobo per vulgatam, quam et Badianum et Gymnici exemplar habet; ubi illud observandam tamen, negationem plane superesse, eaque detracta eundem manere sensum, ita ut et alias sepe. Sallustius in Jugurthino, 'Nihil pensi,' inquit, 'neque sancti habere.' Hic ut nulla sit in posteriore loco negatio, tamen sensus integer erit. Idem eodem in libro, 'Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patiebatur.' *Rivinus*.

Nihil pensi] Frequens nimis est in hac translatione Sallustiana, nec minus Tacitus. Nonius, 'Pensum,' inquit, 'significat exęquatam: quod sine inclinatione sunt que penduntur.' Lucil. l. XXVIII. 'Nihil parvi ac pensi.' *Cincentius*: sic et *Ursinus*.

Cum domos atque villas cognoveris in urbium modum ædificatas] Manuscripta volumina, *exædificatas*: nec secus exemplar Beroaldinum: utraque lectio probe quadrat: verbo *exædificare* non semel Cicero utitur. *Rivinus*. Sic etiam Pall. Codd. addita præpositione *ex*. *Gruter*.

Cum domos] Plinius XXXVI. 15. de luxuria Romanarum ædium loquitur. Vide quoque Valer. Maximum IX. 1. *Zanch*. De Milonis amplis ædibus et quanti constituerint, vide Budęum de Asse l. III.

Atque villas] Adeo enim Romanorum luxuria creverat, ut ingentes profunderent pecunias in villis ædificandis. Valer. Max. VIII. 1. et Horat. l. II. in luxuriam seculi invehens, sic ait: 'Jam pauca aratro iugera regię Moles relinquunt, undique latus Extenta visentur Lucrino Stagnum lacu.' Et Strabo l. V. 'Nunc vero plus in ædificandis domibus, villarumque magnificentis consumitur, quibus regię ritu Persarum apparatus:' et Cicero in oratione pro Milone: 'Ante,' inquit, 'fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas

subtractiones facile mille hominum versabatur valentium.' *Zuech.*

Villas] Ut fuit villa Luculli in Tusculano, et juxta Neapolim: item Clodii, et Gabinii, et aliorum, ut est apud Cic. l. III. de Leg. in Orationib. pro Milone, et pro Domo sua ad Pontifices. *Castil.*

In urbium modum] Ita et Seneca Ep. xci. domos habuisse instar urbium dixit. Alibi audacius de Benefic. VII. 10. agnoscit et increpat ædificia privata laxitatem magnarum urbium vincuntia. Olympiodorus in Bibliotheca Photii testatur ipsas domos continuisse circum, fora, templa, fontea, balnea; ita ut revera una domus urbs esset. De quo luxu etiam Martialis l. XII. Seneca Epist. cxxlii. et Lips. de Mag. Rom. l. III. cap. ultimo.

Vicere templa Deorum] Tempa Deorum solent sumptuosioribus ædificiis constitui, quam domus privatorum; et tamen ad eam libidinem pervenerunt homines ætatis nostræ, ut nunc sibi ædes ædificent, quæ sunt multo sumptuosiores quam Deorum templa. *Vall.*

Domos suas gloria decorabant] Cic. ubi de M. Marcello, L. Scipione, Flaminio, L. Paulo, L. Mummi, summis Imperatoribus egisset, concludit: 'quorum domus cum honore et virtute florent, signis et tabulis pictis erant vacuæ.' Unde et in Verrem IV. ita loquitur Princeps Romanæ eloquentiæ de Marcello: 'Romanam quæ asportata sunt ad ædem Honoris atque Virtutis aliisque in locis videmus, nihil in ædibus, nihil in hortis posuit: nihil in suburbano: putavit si urbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futuram.' *Grano.*

At hi contra, ignavissimi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quæ fortissimi viri victores reliquerant] In vetustioribus quibusdam est *hostibus reliquerant*. Est enim per-

peram hic Dativus in recentioribus omissus, ni fallor: nam *hostes* opposuit sociis, *fortissimos viros* ignavissimis hominibus, *relinquere* denique *quæ adimere*, saluti victoriam. *Rivius.*

Quæ fortissimi viri victores reliquerant] Legendam contenderim, *Quæ fortissimi viri victis reliquerant*, vel *victores victis reliquerant*. Comparat enim fortissimos viros cum ignavissimis, socios cum victis, atque ea quæ fortissimi viri victores victis reliquerant, ea ignavissimos a sociis per scelus auferre. Cicero in Verr. in eandem sententiam multa: ut illud; 'Nemo fere vestrum est, quin quemadmodum captæ sunt a M. Marcello Syracusæ, sæpe audierit, nonnunquam et in Annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello; hujus prætoris adventum, cum illius Imperatoris victoria; hujus cohortem impuram, cum illius exercitu iuncto; hujus libidinem, illius continentiam: ab illo qui cepit, conditas, ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.' Et item illud: 'Nimirum hæc forsitan illi mirantur, atque efferunt. Esto, verumtamen honestius est reipub. nostræ, Judices, ea quæ illius pulcra esse videantur, Imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam prætorem in pace abstulisse.' *Ciacconius.*

Quæ fortissimi viri victores hostibus reliquerant] Ita meliores mss. Pall. etiam Bongarsianæ margines; non *reliquerant*, quod mediæ ætatis editiones tantum obsidet, non etiam antiquiores. *Græterus.*

Perinde quasi injuriam facere, id demum esset imperio usi] Legendam e manuscriptoribus, *proinde quasi*: nam ita fere veteres, ut est in Terentio Plautoque videre, nec raro apud Ciceronem, atque alios. *Rivius.*

CAP. 13 *Maria contracta esse*] Libuit novam introducere lectionem, sed auctoribus libris: ita enim legas in Pal. tert. allusitque et Pal. sept. in quo *contracta*; et meus Com. in quo tau-

tum, *contra esse*: quod non nemini etiam salivam movere poterat; vix mihi; cui in oculis Horatianum: 'Contracta pisces æquora sentiunt Jactis in altum molibus.' In mss. aliis visitur, partim *constricta*, partim *constrata*. neutrum male, certe neutrum falso; nisi adblandiretur magis scriptura quam posul. Utrumque expressit Petronius versu uno: 'Expelluntur aquæ saxis; mare nascitur arvis.' Alterum iteratur infra c. xx. 'Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in extruendo mari, et montibus cœquandis,' &c. Sed ne quid dissimuleam, neque ibi videtur id verbi sincerum: nam non *unum* tantum extruebant *mare*, sed alia atque alia, itaque conjeci olim *excludendo*. Quod tamen mefno, ne nasutioribus probem, quibus in memoria esse potest, Valer. Maximus ix. 1. Plinius ix: 54. aliique. *Gruterus*.

Constrata] Ita habet Fulvii Ursini liber, impressam tamen lectionem *constrata* non improbo. Dixit enim idem Sallustius infra: 'divitias profundere in extruendo mari et montibus cœquandis.' Vide Plin. ix. 54. *Aldus Manut.*

Maria constrata] Sicut etiam Lucullus dicitur fecisse Neapoli, ubi prædia sua habebat: dicitur enim fecisse ædificia ingentia, et amœnitate omnibus præstantia, quæ usque in medium mare porrigebantur: ita ut ubi maria inerant, ibi stratum erat solum, velut in terra continenti fabricasset. *Vall.*

Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiæ] Sic disposuerant voces membrancei: antea erat, sono minus amœno; *quibus mihi ludibrio videntur, &c.* *Gruterus*.

Abuti per turpitudinem] Ita rursus omni. mss. ordine verborum alio: neque secus edd. vett. *Gruterus*.

Sed libido stupri, ganeæ, ceterique

cultus non minor. inceserat virus pati muliebræ] Jure miremur Criticorum dissimulationem; nam hactenus fere lectum: *Sed libido stupri, ganeæ, ceterique cultus non minor inceserat. viri pati muliebræ, &c.* at sic nulli prorsus mss. nulli impressi ante editionem Læti. Omnes quippe representare uno ore lectionem primam: quam etiam extare in Romano codice indicavit Ursinus: qui aliter tamen hæc construit, ob distinctionem positam non suo loco. Interim haud negaverim, non posse isthæc alia interpunctione accipi, ut dicatur, *Incessisse viros libido patiendi muliebræ, &c.* Id.

Ganeæ] 'Ganeones,' ut ait Non. Marcell. 'a ganeis dicti sunt, quæ sunt loca violentiæ et libidini apta.' Varro Grammaticus: 'Hoc interest inter Epicurum et ganeones nostros, quibus modula est vitæ culina.' Cic. in 2. in Catilinam. *Zauch.*

Ganeæ] Ganeum, Græcorum γάνος, a γάνωθαι, non a subterraneis cryptis, ut Grammatici: J. Cæs. Scaliger Exercit. 31. sect. 2. γάνος a Chaldaico 𐤒𐤍𐤏 convivari, mensam accumbere, ut *Guichardus* docet, vel a 𐤒𐤍𐤏 delicate vixit aut jucunde. Hadrianus Turnebus xx. 33. inquit, 'ganeum dicitur fornix, γήνειον. nam η Latini in a sæpe mutant, et ei in e breve, ut *gynæceum* apud Terentium penultima brevi, γυναικειών. Cyclopeus apud Virgil. κυκλώπειος. Conopeum apud Horat. quod est κωνοπειών.'

Ceterique cultus] Id est, vestitus. Apposite Plinius l. ix. Natur. Hist. c. 35. 'parum scilicet fuerat, in gulas tendi maria, nisi manibus, auribus, capite, toto corpore a sceminis iuxta virisque gestarentur.' Seneca l. vii. de Benef. c. 9. ubi de Inxu suorum temporum conqueritur, bina ac terna patrimonia auribus singulis pependisse testatur.

Cultus] Cultum accipimus pro elegantia, quæ apud veteres pro vitio sæpius reponebatur: quod Catonia

auctoritate probat Gellius, scribens elegantiam, sed quæ minus leto amonnoque cultu esset. Cultus ad hoc apud veteres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius: 'Mundus erit, qui non offendet sordibus, atque In neutram partem cultus miser.' *Bonon.*

Non minor incesserat] Meus liber, non minus; ut in Orat. Lepidi, 'homines maximi nominis, non minus optimis majorum exemplis.' et Tacit. Annal. 13. § Non minus insignis eo anno impudicitia: idem tamen l. III. 'Hinc,' inquit, 'Gracchi et Saturnini, turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus:' et in eodem ma. lib. paulo post est, *vires pati muliebria. Ciacconius.*

In propatulo habere] Et mulieres habere pudicitiam, id est, castitatem conjugalem: in propatulo, id est, omnibus expositam, quasi in prostibulo: ita ut sola casta sit, quam nemo petivit. *Bad.*

Terra marique omnia exquirere] Huc facit Petronius Arbitr: 'Ingeniosa gula est; Siculo scarus æquore mensus Ad mensam vivus deducitur: inde Lucrinis Erata litoribus vendunt conchyllia cœnis, Ut renovent per damna famem. Jam Phasidos unda Orbata est avibus, mutoque in litore tantum Solæ desertis aspirant frondibus aure.' Eadem Seneca queritur consolatur ad Helviam, c. IX. 'Quin et illorum gulæ angustas erat orbis noster. Namque appositas dapes non sapore, sed sumptu æstimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragia maria misissent, ut loquitur de prioribus temporibus Latinus Pateatus in Panegyrico.' *Lipsius.*

Non famem aut lassitudinem, non sitim, neque frigus opperiri, sed ea omnia luxu antecapere] Lego ex manuscriptis, non famem aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem opperiri: quomodo

item Aldinum exemplar. Est in duobus tamen manuscriptis, *non famem, non sitim &c.* quomodo codex quoque Beroaldinus. *Rivius.*

Neque opperiri] Id est, non expectabant.

Opperiri] Inusitatum perior ejus meminit rv. 8. Priscianus, idem est atque experimentum facio. Hinc periculum, i. e. tentamen: hinc experior, *πειραν λαμβάνω, περιπαω*, reperio, tentando deprehendo: opperior, expecto, cupio periri, e regione observans. *Becm.*

Luxu antecapere] Frequenter utitur hoc verbo Sallustius et Tacitus, estque *prævenire* et *præcapere*. *Ciaccon.*

CAP. 14 *Catillina, id quod factu facilissimum erat]* In Naz. et Pal. sec. initio fuerat, *actu: vox ultima erat, supervacua videri queat. Gruterus.*

Omnium flagitiorum atque facinororum circum se, tanquam stipatorum catervas habebat] Quamvis eodem modo et Fabricianum volumen, tamen est in manuscriptis quibusdam, ut et Merseburgensi, *omnium flagitiosorum et facinorosorum;* id quod sensus quoque postulat. Porro speciatim mox recenset istos flagitiis et facinoribus cooptos, ut erant *impudici, adulteri, ganeones, decoctores, alenctores, parricida, sacrilegi, perjuri, convicti judiciis,* atque id genus alii: nisi quis forte *ὑπερβολικῶς* locutum Sallustium putet, vel auxesi usum, cum colluviem innuere hominum pessimorum vellet. Facit cum Merseburgensi Florentinum. *Rivius.*

Omnium flagitiosorum atque facinorosorum] Alii *flagitiorum atque facinorosorum,* legunt: ad eam formam qua *servitia, imperia,* pro *servis ac imperatoribus* dicimus: et *scelus* pro *scelero,* apud Terentium. Sallustius etiam ipse fuisse videri poterat longissimorum verborum monstrosam illam enunciationem, nempe *flagitiosorum ac facinorosorum.* Exemplar tamen Gothi ita habebat, longiore illo syllabarum

tracta. Sed iudicet Lector. *Glareanus*.

Flagitiorum atque facinorum] Ita etiam codd. nostri meliores, neque dubium quin ita scriperit auctor; non, *flagitiosorum atque facinorosorum*. Consulantur annotationes Glareani. *Gruterus*.

Flagitiosorum] Cicero 2. *Invectiv. complur. flagitiosos* nominat, qui cum *Catilina familiarissime* vixerint: licet idem in *Orat. pro Cælio* hand inficietur multos etiam probos et bonos mentis adolescentes huic monstro studuisse: nisi tamen aliud ibi sentit, quam videtur: bonosque, factiosos, divites, nobilesque appellat. Sed *Ciceronem simpliciter interpretari* tutius et verius erit: quonquam idem *bonos* pro magis non dubitavit usurpare in *Verrinis*, teste *Asconio*. *Coler*.

Stipatorum] *Stipare* est Græcis *επιβιβασ*, hinc *επιβίβος* densa acies, et *επιβίβος* globus militum densus, turma; nisi a *ερίβος*, quod est adstringo, et denso, nomen suum accepit. hinc enim et *ερίβος* Latinorum stipes originem duxit. Atque hinc quoque stupor, stupeo. *Beckmann*.

Adulter, ganeo, alea] Tō *alea* non est in *Ms. Rivinus*. Addendum *aleo*, quod monuerunt alii, ut respondeat illi *manu*, et sic reperi in tribus scriptis. *Nævius* apud *Festum*, 'Pessimorum pessime, andax, ganeo, lurco, aleo.' *Putabimus*.

Ganeo, manu, ventre, pene bona patria laceraverat] Aliæ editiones voce amplius, *pene, alea, bona, &c.* cujus vestigium nullum in innocentissimis libris, *Com. Nas. Pal. sec. tert. quint.* sed nec eodem loco visitur in ceteris: nam *Pal. quartus* positam habet loco ultimo; sextus, nonus, tertio: decimus, secundo; undecimus, duodecimus, primo. at quintus exhibet, *adulter, alea ganeo, manu ventre &c.* quorum testimoniorum dissensu, ipsa sese prodit falsitas. Nimirum *alea* tunc temporis, appendicula erat majorum

flagitiorum. Qui *alea* infarciunt, ut respondeat *manu*, minus callent mores Romanorum. *Gruterus*.

Alea] Est tabula lusoria, quæ et latruncularia, et pyrgus, et alveus, et alveolus vocatur, rotunda illa tabella rotulæ instar, quæ movetur: hinc in proverbio est, 'Jacta est alea:': cum sic incepta res est, ut desistere integrum non sit: quod *Cæsar*, trajecturus *Rubiconem*, usurpavit. *Zanch.* Ceterum in tabula lusoria, ut olim apud veteres, sic hodie apud nos, duplex precipue ludus ludebatur,] calculorum, quos et latrunculos dicebant, et tesserarum, quem et tabulæ lusum appellabant. *Martialis*: 'Hic mihi bisæno numeratur tessera puncto.' Duodecim enim lineis sive scripturalis tabula notata erat utrinque. Ex vario tesserarum jactu varie per scripta et lineas movebant; ac disponebantur calculi. Calculum autem reducere licitum non erat, nisi adversarius concederet. Tabulæ porro usum, hoc est; *τρη* *verreia* a *Palamede* inventum fuisse apud omnes constat. Quod cum dicimus, de hoc lusu debemus intelligere, qui tesseris calculisque constabat, et tabula in qua ludebatur, lineis multis distincta, per quas calculi movebantur ad tesserarum jactum. Ludus autem triginta calculis constabat, quindecim nigris et quindecim albis. Quonquam in antiquissimo *Palamedis* ludo uterque quinque tantum calculos haberet, et quinque lineas, in quibus statuebantur illi calculi. Inter illas alia quædam media ferebatur, quam sacram vocabant, ad quam qui pervenerat, ad incitas redigebatur. Neque tesseris, sed solis calculis hic res agebatur, ut *Hesychius* testatur. Apud Romanos tamen superior modus usitatus fuit, et ab *Ægyptiis* originem accepisse creditur, ut *Plato* in *Phædro* scriptum reliquit: nam *verreia* hæc cursum Solis ostendebat per duodecim *Zodiaci* signa, ut *Eustathius* monet. Tabulam

lusoriam marmoream in thesauro antiquarum inscriptionum ostendit Gruterus: quam tamen talem tabulam esse ignorarunt hactenus eruditi. 'Tabula autem,' inquit Isidorus, 'luditorum pyrgo, calculis tessarisque.' Ex pyrgo sive turricula jaciebantur tessere in tabulam. Præter Pyrgum etiam *πυργόλαιον* Joannes Antiochenus appellavit, per quod in pyrgum tali vel tessere conjiciebantur. Sed plerumque solo pyrgo contenti erant aleatores. Pyrgum quoque fritillum vocavit antiquitas, quanquam pro tabula lusoria eruditi habeant. Fritillum enim instrumentum est vel vasculum, in quo tessere fritilliant, id est, juxta Nonium, cum sono subsillant concussæque agitantur. tesseras quod attinet, antiquissimi tribus utebantur, media ætas duabus, posterius ævum ad tres rediit. *Salmas.* Alex. usus legibus vetitus, quod et Horat. l. III. carm. docet. Vid. tit. jur. de Aleat.

Bona patria dissipaverat] In mas. est, *laceraverat*; sicut et in impressis vestustiorib. pro, *patrimonium confecerat*. Quod ad sensum tamen attinet, prior lectio bene habet: nam et apud Ciceronem est, 'dissipare fortunas, perdere et dissipare patrimonium.' *Rivinus.*

Laceraverat] Legitur et *dissipaverat*, id est, disperserat. *Dissipare* enim est dispergere, ut pereat, vel ignominie causa. Porro, *laceraverat*, quidam auctoribus libris veteribus conantur emendare in *lanctaverat*, quo verbo Catullus usus est, nec non Plautus Arnobiusque. Tertull. quoque adversus Judæos, 'qui ante norant lanciare, quam lancinare.' Glossarium. *lanctat*, *κατακτείνω*, sed et *lacerare* rectum erat. *Celer.*

Alienum æs grande confecerat] Sic infra: 'æs alienum grande confecerant.' Cicero. 'Conficere pecuniam,' dixit pro Sextio: 'Quæ ratio aut auferenda, aut condanda pecuniæ?' Sed ibi aliud est. *Ciccon.*

Alienum æs grande confecerat] Pecuniam mutuo acceperat: et est naturalis locutio, quemadmodum honesta: nam qui æs alienum habet, multam pecuniam habebat mutuo, grande æs confecerat. *Vall.*

Flagitium] Flagitium veteres vitium, quod virgini inferitur, dici voluerunt, ut auctor est Non. Marc.

Ad hoc] Utuntur sæpe his pro præterea, Sallustius et Tacitus et Livius. *Cicconius.*

Perjuria aut sanguis] Ita Commenus, ita quos excusavit Bongarsius, ita novem de Palatinis duodecim. Unus enim destituitur copula solum, septimus et duodecimus habent atque: quod aliis quidem impense probatur, sed non etiam mihi. Neque enim video cur tali nexu minus respondeat, *perjurium linguæ, manus sanguinis*: quid quod faciunt pro nobis Augustini Codd. scripti, quos consului omnes. *Gruterus.*

Manus atque lingua] Apposite ad hunc locum Augustinus III. l. de Civ. Dei. 'Habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat. Quid enim aliud toties senatores corrupti in judiciis, toties populus in suffragiis, vel in iis causis, quæ apud eum concionibus agebantur, nisi etiam pejerando peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos jurandi servabatur antiquas, non ut a sceleribus metu religionis prohiberentur, sed ut perjuria quoque ceteris sceleribus adderentur.' *Celerus.*

Per similitudine] Lacon aliquis vix requiret vocem *similis*. *Gruterus.*

Similitudine ceteris efficiebatur] In Frontone, hæc recitante in verbo *Similis*, omisa est copula, *que*: et sane absque sententiæ detrimento abesse potest. *Manutius.*

Sed maxime adolescentium familiaritates appetebat] Hæc vera lectio, contra quam est in recentioribus libris, ubi aspernunt quendam. Sic autem

codices habent in pergamenis descripti et ex impressis plerique. Rivius.

Nam uti cujusque studium ex ætate flagrabat] Est quidem in plerisque, ut cujusque ingenium, sed perperam, ut opinor; nam et studium est in manuscriptis et eodem modo Felicius Durantinus legit. Namque hunc sensum reddens, 'Ut eorum diversa studia perspexerat,' inquit, 'sic dissimili ratione in suam familiaritatem illexerat.' *Idem.*

Neque sumptui, neque modestiæ suæ parcere] Commelinianus non habet, *sua*, neque admodum desidero. *Gruterus.*

Ex aliis rebus magis, quam quod civitatem id compertum foret] Naz. subductam habet linea vocem *quod*, et vero non agnoscunt etiam libri quos contulit Bongarsius, non Commelinianus meus, non Pal. tert. quart. sext. oct. non. dec. undec. duodec. *Gruterus.*

CAP. 15. *Nefanda stupra*] Quippe qui adulterium commisisset cum ea, quæ ei postea socrus fuit, et ex eo stupro duxisset uxorem, cum filia ejus esset; Lucejusque hæc ei objecisset in orationibus quas in eum scripsit, ut ait Pedianus, qui hoc addit, 'se nondum harum mulierum nomina invenisse.' Ejusdem Pediani ibidem verba sunt hæc: 'Fabia, virgo Vestalis causam incesti dixit, cum ei Catilina objiceretur: eratque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentiæ Ciceronis.' Paulus quoque Orosius: 'Eodem anno apud Romanos Catilinam accensatus incesti; quod cum Fabia virgine Vestali stuprum commisisse arguebatur.' Idem tradit Plut. in Catone. Cicero autem: 'Quod nefarium stuprum non per illum,' &c. Item: 'stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus.' *Manutius.*

Multa nefanda supra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Vestæ] Duo genera stuprorum intelligat necesse est; alioquin admodum sus-

pectanda illa, cum virgine nobili, tanquam a manu interpretis. Commelini codex vetustate ipsa exesus, aliud quid videtur habuisse: sed non potui oculis assequi. Si liceret, suspicarer, duo illa membra, cum virgine nobili, cum sacerdote Vestæ, esse a glossa: nam quid hic auctor pro confesso ac certo ponat, cujus nec ipse Catilina, neque Vestalis convinci potuit? ut enim dicatur convictus quidem, sed evasisse, gratia Catuli, hoc fuerit accusare ipsos iudices; quod odiosum nimis. Si non: at verbulo saltem indicandum erat. *Gruterus.*

Cum virgine nobili] Eam significare Sallustium existimo, quæ postea fuit Catilinæ socrus, de qua sic Cicero mentionem facit: 'Cum deprehendere in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stupro tibi et uxorem, et filiam invenisti.' Quæ verba ita interpretatur Asconius: 'Dicitur Catilina adulterium commisisse cum ea quæ ei postea socrus fuit: et ex eo stupro duxisse uxorem, cum filia ejus esset. Hæc Lucejus quoque Catilinæ objicit, in orationibus quas in eum scripsit. Nomina harum mulierum nondum inveni.' Hactenus ille. Quibus ex verbis intelligimus, nomen mulieris hujus a Sallustio, et ab aliis propter nobilitatem generis suppressum esse. Sic quoque Sallustium non fecisse mentionem de filia, ne aperte mulierem notaret. Plutarchus in Cicerone tantum id scribit, Catilinam cum filia virgine coisse. Potuit Sallustius aliam quandam virginem intelligere. Nos autem quid certius afferamus, non habemus. *Cæst.*

Vestæ] Chaldaicis אֶשְׁתָּה *Estha* ignem denotat, unde *Vestæ* procul dubio nomen accepit. Atque hic cultus apud Chaldaeos et Persas præcipuus fuit. Quin et in sacro populo accessit Dei jussio: 'Ignis in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna mane per singulos

dies.' Et mox: 'Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari.' Lips. Vetustissimum Chaldaeorum cultum hunc idololatricum fuisse adeo antiquum volunt Hebraei, ut Ur Chaldaeorum quod habetur Genes. c. XI. pro eorum Deo igne capiant. Vide et Maimon. l. III. Perplex. c. 80. Selden.

Vestis] Orosius accusatam Catilinam Catuli gratia evasisse scribit. Unde haec Orosius? Plutarchus aliter, aliter Asconius ad Catilinaris Ciceronis, qui eam absolutam fuisse dicit, quia soror erat Terentii Ciceronis. Quo magis miror virum doctissimum Sebastianum Corradum Orosium sectatum, tertium accusatam fuisse Catilinam, asserere. Sed frustra est, qui alias haud ferme. Nam Catilina ob hoc crimen nunquam accusatus fuit, sed ipsa Fabia virgo Vestalis causam incesti dixerat, eum ei Catilina objiceretur. Celer.

Aurelia Orestilla] An haec illa quam postea domum duxit Cornificius adolescens, teste Caëlio ad Ciceronem? Vix reor. An L. Orestia L. F. L. N. qui anno DXXVI. consul fuit, filia? Non credo. Sed alterius fortassis alicujus, non aequae honoribus usi. Idem.

Neesto filio] Veneno sublato. Valer. Max. IX. 1. 'Præcipue vero,' inquit, 'Catilinae libido scelestas: nam vesano amore Aureliae Orestillae correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter se jungerentur, filiam suam, quem solum, et jam ætate puberem habuit, veneno eam sustulit, protinusque ex rogo ejus maritalem faciem accendit.' Eadem tradidit Appianus l. II. Vide Plutarchum in Cicerone et Sulla. Zanch.

Vacuum domum scelestis nuptiis fecisse] Cicero Catil. I. 'Quid vero nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuum fecisses, nunc etiam alio incredibili scelere hoc scelus emulasti, quod ego præter-

mitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris inhumanitas, aut extitisse, aut non vindicata esse videatur.' Ciacconius.

Quæ quidem res mihi in primis videtur causam fuisse facinoris] Æque nervosum fuisset, quæ quidem res in primis causam facinoris, &c. rejectis aliis: imo sufficisset fecisse: causam facinoris maturandi. Gruterus.

Namque animus impurus] Hominem impurum pro improbo veteres dixerunt generaliter: ut ait Donatus in comment. in Adelph. Terentii. Zanch.

Ita conscientia mentem exagitatum vastabat] In mss. duobus reperi excelsam, ac sic, ni fallor, exemplar Aldinum habet. Sed et vastabat in quibusdam est, pro vastabat, velut in duobus calamo descriptis, et Florentino; quomodo et Riccius Laurentius alicubi se legisse testatur. Ririus.

Mentem excitatum vastabat] Alii libri, vastabat. Infra in orat. II. ad Cæsarem de rep. ord. hoc latius explicat: 'Profecto si id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi sedaverit, quin insomnis, excitus, furibundus atque amens, alienata mente feraris.' Eleganter super hoc verbo disserit Agellius II. 6. et Macr. in Saturn. VI. 7. sub doctissimi Servii persona. Quæ etiam in novissima P. Danielis editione leguntur, ut et multa quæ alibi sub Servii nomine apud eosdem et Priscianum leguntur. Errant igitur, et quidem vehementer, meo judicio, qui nimis sane hisce commentariis detrahunt, sed ut veros ac genuinos omnino præstare non auisim, sic multis in locis ex marginalibus interpolatos asserenti, non repugnabo. Putachius.

Conscientia mentem excitatum vastabat] Ita fere Pall. nisi quod loco vastabat, eorum decem servant vastabat: quomodo et Com. meus, editioque vetus. Pal. præterea quintus servat, excelsam; octavus, excitatum: at Nax. videtur primo habuisse antitam, aut per

compendium scripturæ *exterritam*, sive etiam *exercitum*: et vero alterutrum præposuerim vulgato: sed nec omnino etiam displicet *vastabat*; nisi si id mutandum in *versabat*. Gruterus.

Igitur color ejus exsanguis, fædi oculi] Probus grammaticus legit, *colos exsanguis*. Ejus verba subjiciam: 'Lor,' inquit, 'tertiæ sunt declinationis; o in nominativo correpta, in genitivo producta, ris syllaba terminato hic calor pallor, caloris palloris, color coloris: quamvis Sallustius, *Igitur colos exsanguis*; sicut *labos et labor*,' meminit hujus et alias idem. Ex manuscripto legendum suspicor, *colos ei exsanguis*, quomodo et Parisiense: non, *ejus*. Porro *fædos oculos* dixit, pro eo quod est, ævitiæ et immunitatem præ se ferentes, quomodo hic accipi *fædum*, cum in Eunuchum Donatus, tum Servius in *Æneid.* II. adnotavit: nam alias fere *turpe significat et flagitiosum*. Rivius.

Color ejus exsanguis] Nas. et Com. *colore exsanguis*, sine *ejus*; qua dictione etiam destituitur Pal. octavus, in quo, *color exsanguis*. Pal. sec. habet *color ei exsanguis*: ceteri adstipulantur lectioni primæ. Gruterus.

Citus modo, modo tardus incessus] Hæc est vulgata lectio, cui consentiant omnes mei mss. codd. Aliter hæc profert Nonius: *Modo citus, modo tardus incessus*, in dictione *Citus*: sed utraque lectio placet, et utroque modo Sallustius loquitur: nam in Jurgurthino, 'defensoribus mœnium, præmia modo, modo formidinem ostentare;' et, 'lætos modo, modo universos lædere:' et in oratione, de Rep. ordinanda, ad Cæsarem, 'Accensus in socios modo, modo in cives.' *Popina*.

Incessus] Hinc Cicero pro Sextio: 'Quorum per Deos immortales si nondum scelera vulneraque inusta Reip. vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini.' Et Seneca in Hercule Furcæ: 'Ecce su-

vus ac minas vultu gerens, Et qualis animo est, talis incessa venit.' Vide Theophrasti Characteres.

CAP. 16 *Testes signatoresque falsos*] Id est, sigillatores falsos testamenti. Nam ut est in Institutionibus Justiniani, in testamento faciendo adhibebantur edicto prætorio septem testes, puberes, cives Romani, qui testamentum obsignarent: eos et signare, et nomen suum adscribere oportere, Ulpianus dicit. *Zenob*.

In præsens] Sic sæpe Tacit. ut *Annal.* xv. 'omisia in præsens Achaia:' et rursus, 'In præsens haud animadvertis.' Cicero, 'in præsentia,' dicere solet: multi alii 'in præsentiarum.' *Cicacc*.

Nihilominus insones, sicuti sonites, circumvenire, jugulare, &c.] Alii aliter distinguunt. Ego autem post verbum *jugulare*, distinguendum puto. Sensus est: Catilina, si quando peccandi causam non habebat, nihilominus innocentes, sicuti nocentes, jugulabat: idque scilicet potius sine causa et emolumento faciebat, quam sineret manus aut animum torpescere. *Cast*.

Scilicet, ne per otium torpescerent manus aut animus] Post *animus* distinguendam, ac deinde inferendum, *gratuito potius malus atque crudelis erat*. Quasi diceret: Scire licet, cur insones sicut sonites jugularet: ne per otium aut manus, aut animus torpesceret. Tum causa malitiæ subnectitur: 'Erat enim,' inquit, 'gratuito potius malus, atque crudelis.' Mirum quam hic quidam sudarunt, nec tamen sese explicant. *Glar*.

Gratuito potius malus erat] Hoc est, quod in orat. II. de republ. ordinanda, idem ait, 'Malitia præmiis exercetur, ubi ea demersa, nemo omnium gratuito malus est.' *Cicacc*.

Æs alienum] *Æris* appellatione omnes nummorum pecaniarumque gentes significari liquido constat. Quod hinc manasse ex *Plin.* XVIII. 3. et XXXIII. 3. didicimus, quod veteres *æreis num-*

nia, ovium, bouumque effigie a Servio Tullio signatis uterentur, et ne quidem argento signato ante Pyrrhum devictum usus fuerit populus Romanus.

Victorie ostentis] Quam contra Marianos obtentam in turpem exitum verterant. *Bad.*

In Italia nullus exercitus erat] In manuscriptis atque aliis vetustioribus non reperitur, *erat*: et majore cum gratia abesse poterit, nullo sensus detrimento. Ac, ni fallor, ex addita glossa in contextum irrepsit, ut alia multa, quomodo paullo post, *abi hodie fere, sed ea prorsus opportuna Catilinae videbantur*. Verbum *videbantur* ex glossa irrepsit: nam in antiquioribus non est. Intelligitur enim *erant*, ut saepe alias. *Rivinus.*

Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat] Erat eo tempore Pompejus Magnus cum exercitu in Asia contra Mithridatem, quem persequens (ut loquitur Livius) in ultimas ignotasque gentes penetravit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant, praelio vicit. Subegit praeterea omnibus usque ad mare Caspium populos: aliaque multa gessit, quae scripta sunt apud Appianum in Mithrid. Diemem XXXVI. et XXXVII. Plutarchum in Pompejo, Paterculum, Orosium, Florum, Auctorem de viris illustribus. *Cast.*

Ipse consulatum petendi magna spes] Atqui jam petebat, ut apparet ex loco inferiore, in quo est: 'Hae ipsa, ut spero, vobiscum Consul agam.' Unde aliqui legunt, *potenti*. Sed fortasse non male legeretur: *ipse consulatus magna spes*. Ursinus.

Ipse consulatum petendi, magna spes] At jam antea petierat, ut monuit amicus noster Ursinus. Itaque divinaram in Suspicionibus meis, *potiandi*. Pal. sec. ac quint. servat *potenti* duodecims vocem nullam habet, sed solum, *ipse consulatus magna spes erat*. Facile esset scribere *consulatus*: sed ut

Jam aenol dixi, liber ille vix est annorum ducentorum; habetque alioqui verbum *petendi* ad oram. *Gruterus.*

Opportuna] Proprie *opportuna* idem est, quod Graecis *εὐκαιρον, εὐκαιρον*, et per metaphoram, tempestivum. Sicuti *importuna* proprie dicitur, quod caret portu: et tralatiive pro intempestivo, inhumano sumitur.

CAP. 17 *Igitur circiter Kalendas Junias*] Hoc est, circiter diem primum mensis Junii.

L. Caesare, et C. Figulo Cos.] Hic est, (ut puto) L. Julius Caesar, qui P. Lentulum Suram, sororis suae virum, praesentem et audientem, vita privandum esse dixit: ut ait Cicero in Catilinam oratione quarta et Philippica II. et VIII. Eum postea proscriptum, soror Julia a carnifice tutata est: ejus rei auctores sunt, Plutarchus in Antonio, et Dion I. XLVII. Fuit optimus et fortissimus civis, reipublice amantissimus: ut testatur Cicero cum alibi, tum Epistolarum ad Atticum I. XIV. et Famil. (ut vocant) I. XII. *Cast.*

L. Caesare, C. Figulo Cos.] Cicero prima ad Atticum epistola C. *Mentium Figulum*, sequentem vocat *Cos.* quidam etiam Q. *Martium*. Hi *Cos.* fuerunt ab Urb. Cond. anno 690. proximo ante Ciceronem anno. *Glareanus.*

Hortari alios, alios tentare; opes suas] Sic Cic. Catil. III. 'omnia norat, omnes aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare, petere audebat.' Sed quoniam meus liber habet, *hortari, alios tentare*, videant docti, an legi debeat, *Hortari ut ostentare opes suas*. Opes vero, non divitias: sic opes pro potentia saepe Cic. ut et in epistola Mithridatis: 'scio equidem tibi magnas opes virorum, armorum:' et infra: 'Postulavere plerique conjuratorum, ut proponeret quid ubique opes aut spei haberet.' *Ciaccon.*

Imperatum] Id est, immunitam, et ita facilem oppressu.

In unum omnes convocat] Hoc alias

cogere in unum dicit; aut *contrahere*, aut, *conducere in unum*. Exempla passim obvia. *Ciaccon*.

In unum omnis convocat] Et eo majestatis crimen inducebatur: credebant enim collegia, factiones alere. Itaque quæcumque collegia, nisi approbata, vetuerunt. Hinc Sueton. in vita Augusti: 'plurimæ factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris societatem colbant: sed Augustus omnia præter antiqua et legitima dissolvit.' Plato quoque l. i. de Leg. seditioinum fundamenta talia esse dixit collegia. Capita itaque committere, de publicis causis privata consilia agere, atque hoc colore Rempub. turbare, capital semper habitum fuit. Audi hic Ulpianum JC. in l. ii. ff. de colleg. et corpor. 'Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt.' Rei itaque erant Majestatis, l. i. §. 1. ad L. Jul. Maj. l. iv. C. de his qui ad Eccles. conf. In tali quippe cœtu accenditur sæpe animus ad ea, quæ nunquam quis ausus fuisset, et, ut egregie alibi Tacitus, 'multa experiundo fiunt, quæ segnibus ardua videntur.' *Thys*.

Necessitudo] Necessitas. Gellius XIII. 3.

Et omnes convenere Senatorii ordinis] *Omnes*, omittendum esse duco. Neque enim in manuscriptis aliisque vetustioribus reperitur, neque sententia postulat. *Riv*.

P. Lentulus Sura] Huic Surae cognomen inde natum ferunt, quod per dominationem Sullæ cum quæstor esset, multas rerum publicarum perditæ administravit, consumpsitque. Quare cum Sulla id indigne ferret, et administrationis rationem exposceret: ille rem floccipendens, in Senatam profectus ridicule dixit: Rationem mihi reddere non est, sed præbere suram: uti solent pueri, qui in ludo sphaeræ peccaverunt: ob hoc deinceps Surae

cognomen est illi inditum. *Zanch*.

P. Autronius] *P. Autronius Pætus*: sic enim legendum est: non, ut est apud Florum, *Antonius*. Consul designatus, ambitus judicium tollere ac disturbare primum confiato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu; deinde lapidatione atque concursu: ut ait Cicero in oratione pro P. Sulla: attamen damnatus est. Illud etiam notandum est, Tranquillum in Cæsare, et Asconium in orat. pro C. Cornelio, perperam hunc L. Autronium appellasse: nam Sallustius, Cicero, et Dion l. xxxvi. Publium vocant. *Cast*.

L. Cassius Longinus] Is, teste Cicerone, in orationibus pro P. Sulla et in L. Catilinam, sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat. Asconius scribit hunc L. Cassium, competitorum fuisse Ciceronis in petitione consulatus. *Idem*.

C. Cethegus] C. Cornelius Cethegus: nam e Corneliorum gente eum fuisse, significavit Porcius Latro, in declamatione in L. Sergium Catilinam. In civilibus disensionibus (ut puto) urbe ejectus, supplex ad Sullam confugit; inde Sullanas partes secutus est, ut Appianus Bellorum Civilium libro i. memoris prodidit. Cic. in oratione pro P. Sulla. Plura leges de Cethego apud Florum l. iii. Livium l. cxi. Porcium Latronem in declamatione in Catilinam, Ciceronem in orationibus pro Sulla et in L. Catilinam, Plutarchum in Cicerone. *Cast*.

P. et Servius Sulla Servii filii] Id est, P. Cornelius Sulla, et Servius Cornelius Sulla, filii Servii Cornelii Sullæ. Scribit Dion l. xxxvi. Cornelium Sullam, patrem eorum, qui conjurarant, fuisse fratrem L. Sullæ Dictatoris. *Idem*.

L. Verguntius] Sotis constat ex Cicerone, quod prius hic de ambitu interrogatus, ab Hortensio defensus est: postea quod conjurasset, cum nemo ei adfuisset, damnatus in exilium abiit. *Idem*.

Q. Annus] Hunc significasse puto Q. Ciceronem, in libello de Petitione cons. cum inquit: 'Qui ex curia Curios et Annios, ab atriis Sapalae et Carviliis, ex equestri ordine Pompiliis et Cnejos sibi amicissimos comparavit.' *Idem.*

M. Porcius Lecca] Puto designari eum, qui in argenteis denariis eodem quo hic titulo, M. PORC. LÆCA, describitur. Qui vero paulo post nominatur P. Sulla, in veteri denario est, P. SULLA, antiqua scribendi consuetudine, unico L. Ursinus.

M. Porcius Lecca] Infra. Damnatu et is postea fuit: auctor est Cicero in oratione pro Sulla. *Idem.*

L. Bestia] Vide inferius.

Q. Curius] Is Quæstorius fuit, notissimus autem aleator: quare damnatus est, ut Cicero et Asconius referunt. Tranquillus in Cæsare c. 17. scribit, de Q. Curio, quod primos conjuratorum consilia detexerat, constituta ei fuisse publice mænera: tamen data non esse, quoniam Cæsarem inter socios Catilinæ nominavisset. *Cast.*

Equestri ordine] Differunt eques, equestris ordinis, et equestri loco natus. Eques et equestris ordinis idem sunt, quod si eques patre natus est qui nunquam senator fuit, equestri loco natus est, si natus est senatore, equestri loco non recte natus dicitur. *P. Manut.*

Præterea, ex equestri ordine] Ordo equestris medius erat inter Senatorium et plebejum, cui purpura, ut patriciis et senatoriis, uti non licebat: jus tamen annulorum aureorum habebat, quo insigni a plebe secernebatur, et medius ordo vocabatur. *Zanch.*

M. Fulvius Nobilior] Meminit Cicero Epist. ad Atticum l. iv. de quodam M. Fulvio Nobiliore: sed alius quispiam fortasse fuit. *Cast.*

L. Statilius] Ita vocatur etiam a Cicero in oratione III. in Catilinam, etsi in Aldino codice semel, et men-

dose quidem, P. Statilius legitur. *Idem.*

P. Gabinius Capito] De hoc Cicero in oratione III. in Catilinam. *Idem.*

C. Cornelius] Et hunc, ex Cicero intelligimus, postea, ab omnibus desertum, condemnatum fuisse. *Idem.*

Ad hoc multi ex coloniis et municipiis qui domi nobiles erant, præterea complures, &c.] Qui, non est in Mas. nec in impressis quibusdam. Itaque mihi sic legendum videtur: *Ad hoc multi ex coloniis et municipiis domi nobiles: erant præterea complures paulo occultius consilii hujusce participes nobiles: rō erant, ad sequentia pertinet, et sic est in manuscriptis hic distinctus locus, contra quam in recentioribus. Sed et hujusce, non hujusmodi, codices habent antiqui. Rivinus.*

Multi ex coloniis et municipiis domi nobiles] Ita fere Mas. nostri. Editio vetus interposuerat, *domi et militibus nobiles*: plane contra libros et mentem auctoris; certe præter membranas, non nostras modo et amicissimo Bongarsio excussas, sed et Rivianas, Popmæanas, aliorumque: imponit nimirum primæ editionis curatoribus insolens locutio *domi nobiles*, itaque addiderunt aliud illud membrum de suo. *Gruterus.*

Ex coloniis] Ratio et modus erat, ut agri dividerentur viritim, idque a triumviris, qui sedes agrosque et ipsum oppidum, si condendum esset, disponebant, ac jura et formam quasi Reipublicæ dabant. Sic tamen ut omnia Romam et Urbem matrem referrent. *Lips.* Quis autem modus designatorum agrorum fuerit per perticam, quæque ratio fuerit sortitionis, cum pervenissent in locum destinatum coloniarum, *Turnebus* docet *Adv. II. 32. et XXVI. 35.*

Et municipiis] Municipis ergo sunt cives Romani ex municipiis, suo jure et legibus suis nentes: muneris tantum cum populo Romano participes honorarii, a quo manere capessendo

appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, nec ulla populi Romani lege astricti, cum nunquam populus eorum fundus factus esset, &c. *Zanch.*

Participes nobiles] Ut Cæsar, Crassus, Antonius; de quibus paulo post dicemus: item Clodius. quod testatur Asconius in commentario in orationem pro Milone. *Cast.*

Participes nobiles] Vox nobiles abundare videtur. *Ciacconius.*

Quibus in otio, vel magnifice vel molliter vivere copia erat] Nihil discrepant Mss. nostri: id moneo, quod aliquando in Suspicionibus tentaram, *vivere inopia erat.* Nec enim videbam, cur certa mallet pro incertis, bellum quam pacem, homines fortunati. Nunc sustineo me, patoque sapientis esse, nonnulla ignorare. *Gruterus.*

Vel molliter] Id est, nequiter, et luxuriose.

Incerta pro certis] Sic infra: 'Per ignaviam aut vana ingenia, incerta pro certis captarem.' Et rursus: 'Pro incerta spe certa præmia.' Et iterum: 'Quanquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare.' Item Plautus in Pseudolo: 'Certa amittimus, dum incerta petimus.' Et Hesiodus: Νήπιος, ὅς τὰ ἔτοια λεπὴν, ἀέτοια δίδωκε. *Manutius.*

Bellum quam pacem malebant] In Jugurth. 'ut aliquando pacem quam bellum malles.' Tacit. Annal. 13. 'Ceterum uterque Vologesem regem nantis monebant, pacem, quam bellum mallet.' *Ciacconius.*

Ea tempestate] Id est, eo tempore.

M. Licinium Crassum non ignarum ejus consilii] Erat enim Crassus conjurationis conscius, sed occulte: nec ulla necessitate compulsus: sed tantum propter potentiam. Plutarchus in ejus vita, et M. Cicero, conjurationis vindex, aperte satis in oratione quadam, in Crassum et Cæsarem conjurationis illius non minima ex parte

causam refert: eam tamen orationem nunquam, nisi post utriusque mortem, edere ausus est. *Zanchius.*

- *Cn. Pompejus, invidius ipsi*] Dion lib. xxxvii. et Plutarch. in Crasso. *Cast.*

Invidius] Id est, odio habitus.

Ductabat magnum exercitum] Scilicet in ultimis terris, adversus Mithridatem. *Zanch.*

CAP. 18 *Sed antea item conjuravere pauci contra remp. in quibus Catilina fuit. de qua quam verissime potero dicam*] Hæc vera lectio. Ceterum in Argentoratensi, quod est a Schurrerio excusum, reperi, *de quo*: perperam videlicet: nam præter exemplarium et in his manuscriptorum fidem atque consensum, legit eodem modo I. N. Diomedes, ac subaudiendum monet *conjurazione*: quomodo item interpretatus *Rivius.*

In quibus] Hujus conjurationis autor non fuit Catilina, sed M. Crassus, quem studio tacet Sallustius. Vide Asconium. *Celer.*

De quo] Sic plerique legunt, nec hoc etiam reliquimus. *De qua* igitur legatur, sc. conjuratione, ex antiquo et fideli codice. Et ita Diomedes locum hunc exponit. *Ben.*

L. Julio, M. Lepido consulibus, P. Autronius, et P. Sylla designati consules, &c.] Volumen Fabricianum *Tullo*: quæ verior lectio; licet in duobus calamo descriptis *L. Tullio* reperim. Cicero pro Sylla hunc *L. Volcatium* appellat, quemadmodum Asconius quoque *Pedianus*: tametsi hic alicubi *L. Volcatium Tullium* vocat. His igitur *Coss.* cœpta prior conjuratio est. Post hos *L. Torquatus* et *L. Cotta* fuere consules, quos consulatum ineuntis interficere in Capitolio *P. Autronius* et *L. Catilina* parabant: sicuti paulo post testatur Sallustius. Hi autem in *P. Syllæ* et *Autronii* locum, quos ambitus ipsi damnarant, creati fuerant. Dein fuere *L. Julius Cæsar*, et *C. Martius Figulus*, quorum supra

Sallustius meminit. His Cosa, altera conjuratio cepta est. Post hos M. Cicero cum C. Antonio. His Cosa, mense Octobri patefacta conjuratio est, et de conjuratis supplicium sumtum. Quod in Horatium Glareanus *L. Julius Tullum* vocat, quem nos *L. Volcatium Tullum*, est haud dubie memoriz lapsus, nisi quis incuriz adscribere malit. Sed et Haloander hunc ipsum in catalogo consulum *L. Torquatium Tullum* appellat, quam recte alii viderint. *Rivius.*

L. Tulle, M. Lepido] Prior hæc conjuratio, ultimam, quam accurate persequitur Sallustius, triennio præcessit. Sed Suetonius in Julio, tribus illis, Catilinæ, Antonio, Pisoni, quos hic ponit Crispus, socios addit C. Cesarem, M. Crassum, P. Sullam, consentiente cum Tranquillo Dione. 'Meminerunt' (inquit Tranquillus) 'hujus conjurationis Tansius Geminus in historia, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac significare videtur et Cicero in quadam ad Atticum epistola, referens id Cesarem in Senatu confirmasse regnum, de quo ædilis cogitaverat.' Legenda et cetera, quæ nimis longum foret adscribere. Epitoma Livii lib. ci. 'Conjuratio eorum qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta, de interficiendis Coss. oppressa est.' *Putschius.*

Legibus ambitus] Longo tempore post urbem conditam, nullam de ambitu legem fuisse legimus, quod ad magistratus et ad honores prisici Romani non largitione et ambita, sed virtutis via nitentur, propterque egregia domi militiæque facinora, cives quæstura, ædilitate, prætura et consulatu, et aliis honoribus honestabantur. Prima lex contra ambitum illorum qui magistratus appetent, a Petilio tribuno plebis lata fuit, qua largitiones illorum, qui magistratus pecunia emerent, gravi poena multavit: alii deinde late fuerunt et a

Calpurnio Pisone, et a Cicerone. Lex autem Ciceronis ad hanc sententiam erat: Si mercede corrupti obviam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, item si vulgo data prandia, contra legem Calpurniam factum videri: ut ipse in oratione pro Murræna ait. *Zanck.*

Legibus ambitus interrogati] Sic infra: 'et ipse lege Plautia interrogatus erat.' *Ciccon.*

Post paullo] Post, scilicet damnationem, et non designationem: ut quidam in Commentariis suis in Epist. ad Atticum exposuit, existimans hunc locum mendosum esse, sed male: non animadvertens, his habita fuisse comitia, primo Lepido et Volcatio Coss. cum P. Autronius et P. Sulla creati fuerunt Coss. et paullo post, cum hi legibus ambitus damnati essent, iterum habita fuerunt, in quibus Cotta et Torquatus declarati fuerunt, et tunc Catilina, cum ex Africa redisset, professus est se petitarum esse: sed prohibitus est, quia quærebatur repetundarum, ut ait Pædianus. *Zanck.*

Prohibitus erat petere consulatum, &c.] Catilina statim ut ex Africa rediit, accusatus est, uti diximus, a Clodio, de pecuniis repetundis. Quare cum professus esset petere se consulatum, *L. Volcatius* consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet. Decretum est igitur, Catilinam, cum reus esset, consulatum petere non posse. Auctores sunt Cicero, et Ascon. in orat. in toga candida. *Cast.*

Proffiteri] Dare nomen, denunciare velle se petere: ita enim mos erat. Et hic *proffiteri* non significat simpliciter dare nomen, sed ita ut per leges recipi posset, quæ reum profitentem non admittent. Quare Sallustius inquit, Catilinam repetuodarum reum intra tempus legibus constitutum proffiteri nequissime, id est, non po-

tuisse dare nomen, ita ut admitteretur ad petitionem: nam quærebatur repetundarum. Profitentur autem petitori, apud eos (ut puto) qui comitia habebant. Livius Dec. III. l. VII. *Zench.*

Cn. Piso] Sic etiam appellat Cicero in oratione pro Muræna, et pro L. Sulla. *Idem.*

Nobilis] Pisones enim a Calpo Numæ filio oriundi erant, ut testantur Plutarchus in Numa, Horatius in arte Poët. et Ovid. ad Pisonem his verbis: 'Nam quid memorare necesse est, Ut domus a Calpo nomen Calpurnia ducat? Claraque Pisonis tulerint cognomina prima, Humida callosa cum pinseret hordeæ dextra?' Ovidii autem opinionem, ut Pisones a pinsendo vel pisendo dicti sint, confirmat Plinius Nat. hist. XVIII. 8. *Idem.*

Stimulabant] Id est, urgebant.

Capitolio] Capitolium in monte Tarpejo situm, Superbi maxime opus. Quod his fere verbis describit Dionysius: 'Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera, sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis et longitudinis differentia, nisi quod ista illam vincit vix pedibus quidenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipso sunt tres cellæ ex ordine, a lateribus communiione parietum clausæ, media est Jovis, utrinque altera Junonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari eodemque tecto.' Hæc hæctenus Dionysius. Capitolium autem ita vocabant, quam Græci *ἄκρα*, quod esset *κορυφή τῆς πόλεως*. At fabula capitis inventi ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox, ut Pergamus in Phrygia. *Scaliger.* De ejus magnificentia non opus est multa adferre. In illo Tarquinii Capitolio primitus ænea erant limina, et trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovenque in culmine

cum quadrigis aureis ædiles posuerant. Post Carthaginem eversam laquearia inaurata fuerunt. Catulus autem tegulas æreas inauravit. Suo tempore in inaurationem solam 12000 talenta impensa refert Plutarchus, id est, nostra computatione, septem milliones. *Lps.* Recte itaque dixit Virgilius: 'Hinc ad Tarpejam sedem, et Capitolia ducit, Aurea aunc, olim sylvestribus horrida dæmiis.'

Kalend. Jan.] In hoc dissentit Cicero a Sallustio, quod ipse ait Kalend. Januar. L. Torquato et Lucio Cotta Coss. Cicero vero, pridie Kalend. Januar. Lepido et Tullo Coss. *Zench.*

L. Cottam] L. Aureliam Cottam. Is fuit vir summo ingenio, summaque prudentia. *Cas.*

L. Cottam] Tres enim Cottæ fuerunt, L. C. et M. Cotta, adeptique sunt omnes consulatum: ut Prædian. scribit. *Idem.*

L. Torquatam] Opinor designari L. Torquatam, qui, ut scribit Cicero in Pisonem, 'Provinciam Macedoniam ex S. C. obtinuit, et ex ea Imp. appellatus est.' In denariis autem Manliæ familiæ describitur L. TORQUAT. Ex S. C. Ad Sallustii autem locum faciunt, quæ refert Prædianus in Corneliana. 'P. Sulla,' inquit, 'et P. Autronius Coss. des. cum essent, eorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus ambitus damnarunt, et in eorum locum Coss. creati sunt.' *Ursinus.*

Fascibus] Fasces colligimus bacillos aliquot teretes colligatos in modum fascis. Eos bacillos antiquitus ex ulmo fuisse testis Plautus. Plinius tamen Betullam arborem terribilem ait magistratum virgis, l. XVI. 18. Hetruscorum antiquitus ornamentum fuisse, antequam Romam deduceretur, præter alios Floras auctor est. Consulibus autem duobus creatis cum initio fascis XXIV. præferrentur, id est, singulis XII. in voce et invidia populi res fuit, tanquam regno non

depulso, sed duplicato, ea causa Valerius instituit, ut duodecim tantum fasces conspicerentur, iique aeternis mensibus apud alterum consulem essent: ita, inquam, ut priore mense prior consul eos haberet, secundo alter, atque ita in orbem; ut testantur Dionysius l. v. et Dio Cassius l. v. Sumere autem eos prior solebat qui major natu esset: idque obtinuisse videtur usque ad L. Juliam, quæ honorem hunc detulit numero liberorum. De utroque vide Valerium iv. 1. Agellium ii. 15. Interea tamen consul is, qui sine fascibus, ne nullo insigni nosceretur, accensum habebat qui eum præcederet: auctore Dionysio l. v. initio, qui sequerentur cum virgis et bacillis. Suetonius in Julio c. 20. et Livius, ubi de Decemviris, l. III. *Lipatus*.

In Novas] Ter enim in mense legitimus habebatur senatus, Kalendis, Nonis, et Idibus; quamvis postea Augustus instituerit, ne plus quam bis in mense legitimus senatus haberetur, scilicet Kalendis et Idibus: mens autem Februar. hic maxime destinatus erat audiendis legationibus. Cicero: 'Senatus haberi ante Kalend. Februar. per legem Papiam, id quod scis, non potest, neque mense Februar. toto, nisi perfectis aut rejectis legationibus.' *Zanch.*

Quod si Catilina maturasset] Considerandum, servarit ne Sallustius illud *ovide* *spaldens* in verbo *maturare*, quo de tam anxie ac subtiliter disputat Gellius ex Nigidio. Certe historici Latini *maturare* pro *prope-rare* ac *festinare* identidem dicunt, quicquid dicat Gellius. *Glareanus*.

Pro curia] Ante curiam.

Eo die post conditam urbem Romanam] Odiosa hic vox *Romanam*; nec hic solum, sed aliis locis ubi jungitur dictioni urbi: urbs enim per excellentiam, Romanam ipsam designat, ut vel pueris notum. Si tolerari debet; malim cum Pal. quinto, *Romæ*. Gruterus.

Delph. et Var. Clas.

Patratum] Commissum, effectum et consummatum.

Diremit] Id est, dissolvit et dissipavit consilium.

CAP. 19 *Citeriorem Hispaniam*] Ad hunc Cn. Pisonem pertinet vetus inscriptio ex marmore: CN. CALPURNIUS. CN. F. PISO QUÆSTOR. PROPR. EX. S. C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINUIT. *Ursin.*

Citeriorem Hispaniam] Citeriorem autem et ulteriorem Hispaniam provincias fuisse prætorias, testis est Livius: qui frequenter ait, Prætores sortitos esse Hispaniam citeriorem et ulteriorem. *Zanch.*

Quæstor] Quæstores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex Curjata ostendit, ab L. Bruto repetita. mansitque consulibus potestas deligendi, donec enim quoque honorem populus mandaret. Quæstores vero urbani ærarium curabant, et ejus pecunias expensas et acceptas in tabulas publicas referebant: et ipse magistratus non honoris ipsius finis erat, sed aditus ad consulatum et triumphos novis hominibus esse censebatur. *Zanch.*

Quæstor pro prætor missus est] Id est, cum esset quæstor, tamen cum prætoriam potestate missus est. Hoc significat Suetonius, cum inquit, Pisoni Hispaniam provinciam ob suspicionem urbanæ conjurationis ultro extra ordinem datam fuisse. *Cast.*

Pro prætor] Prætores Provinciales creati sunt circa annum DXXIX. Sicilia et Sardinia captis atque in Provinciarum formam redactis, ut Livius et Solinus prodiderant. Pomponius autem in l. i. ff. de orig. Jur. 'capta Sardinia,' inquit, 'mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi Provincia, totidem Prætores, quot Provincias in ditionem venerant.'

Infestum inimicum Cn. Pompejo] *Infestum*, pro *acrem*, dicere potuit Sallustius. Interdum tamen suspicatus sum, *Inimicum* glossema fuisse ad *In-*

Sallust.

festum: quo vitii genere refertos esse libros animadverti. *Manutius*.

Simul quia boni complures praesidium in eo putabant] Non male Bongarsio excussus liber, *simulque boni*; modo item sic reformatur sequentia: *Simulque boni complures praesidium in eo putabant, etiam tum potentia Pompeji formidolosa*; ejecta voce *erat*: vocula *Cnei* quæ visitur in editionibus aliis, sublata est e nostra, auctoribus Mss. *Gruterus*.

Potentia Cn. Pompeji formidolosa erat] Tantam enim Pompejus potentiam sibi comparaverat ex rebus prospere gestis adversus Mithridatem, ut Romæ timerent, ut vellet Rempubl. occupare: sed ut primum Italiam ingressus est, præter omnium expectationem, exercitum dimisit. *Plutarchus* in Pompeji vita. *Zanch*.

Barbaros] Hispanos. Quinam autem, et cur dicti fuerint barbari, *Strabo* l. xiv. docet his verbis: 'Sed ego arbitror ab initio, conficto nomine eos barbaros appellatos, qui difficulter, aspere ac duriter loquerentur, ut blæsos balbosque dicimus.' *Zanch*. Vox Orientalis. *ברברי* enim extra-

neum Arabibus denotat. Et *بر* desertum, unde Barbariæ nomen. Recte itaque ab *Eustathio* in III. *Iliados* notatum est, *Lacones hospites et peregrinos dixisse Barbaros*. Ita et *Ovid*. de *Ponto*: 'Barbarus his ego sum, quia non intelligor ulli.' Veteribus autem Barbari erant illi qui non erant Græci. Unde *Plautus* *Nævium Poëtam* *Barbarum* dixit: In prologo *Asinariæ Barbare* pro Latine positum. In *Captivis* quoque *Barbaricum jus* leges. Eadem ratione Latini auctores non utentes lingua Latina *Barbaros* dixerunt.

Ex voluntate ejus Pisonem aggressos] Illa ex præposito non est in manuscriptis, licet in aliis fere sit; nec exemplar eam *Beroaldinum* habet. *Rivius*.

Præterea] Id est, præterquam quod *Pisonem* interfecerant. *Præterea*, hoc in loco tempus præteritum significat: quod rarissime invenies. *Zanch*.

Sed imperia sæva multa antea perperosa] In libris, quibus usus est *Vincen-tius Castilioneus*, scriptum fuit: *Sed et sæpe imperia sæva antea perperosa*. nos eam lectionem in Mss. nostris non invenimus, nec quidquam mutamus. *Popma*.

Sed imperia sæva multa antea perperosa] Excludi poterat conjunctio, *sed*. Editio anni cfo cccc lxxv. expressit hic *sæva*. Naz. vero præfert *multa*. Miror nonnullis sapere quod in *Castilioneo* est: *sed et sæpe imperia sæva antea perperosa*. quis enim non videt esse ab interprete? *Gruterus*.

Nos eam rem in medio relinqueamus] *Gell*. xxvii. 2. *Q. Claudius* *Annal*. i. 'Nos,' inquit, 'in medium relinqueamus: vulgus in medio dicit: nam vitium isthic putant: et si dicas in medium ponere, id quoque esse *σδλοικον* putant: et tamen probabilius significantiusque sic dici videbitur, si quis illa verba non incuriose introspectat.' *Tacitus* quoque *Sallustii* affectator suis in libellis de morib. German. 'Quod ego, uti inconspertum, in medium relinquam.' *Ciacconius*.

Nos eam rem in medio relinqueamus] Hic perperam quidam derelinqueamus. *Cicero* pro *Cælio*, 'Neminem nominabo, tantum in medio relinquam.' *Rivius*.

CAP. 20 *Catilina, ubi eos, quos paullo ante memoravi, convenisse videt*] In cujus domo hæc congregatio habita fuerit, varii varia sentiunt. Nonnulli in *M. Leccæ* domum eos convenisse putant, alii domi *Catilinæ* eos congregatos fuisse tradunt. At ego hanc congregationem habitam fuisse (salvo aliorum judicio) in cujusdam nobilis domo, e *Cicerone* colligo: nam is in *Orat. cont. C. Ant.* et *Catil.* ita inquit: 'Dico *P. C.* superiore nocte cujusdam hominis nobilis, et valde in

his largitionis quæstu noti et cogniti, domum Catilinam et Antonium cum sequestribus suis convenisse.' Et Pæd. hunc textum ita interpretatur, 'C. Cæsaris aut Crassi domum significat.' Hinc patet eos domi Catilinæ non convenisse. Accedit quod Catilina in Velia habitaverit, in illa videlicet parte montis Palatini, quæ forum videt, ut tradit Pomponius Lætus lib. de Antiq. Urb. Rom. Aliter Porcius Latro, intelligit enim domum Leccæ, nisi sæpius congregati fuerint.

In rem fore] Hoc est, ad utilitatem consilii sui pertinere.

In abditam partem ædium recessit] Manuscripta duo, *secedit*, quomodo et alia pleraque. *Rivius.*

Omnibus arbitris procul amotis] Omnibus expulsis, præter eos qui sui consilii participes erant. Nam *arbitri* dicuntur, qui alienæ rei quasi testes intersunt. Alias *arbiter*, auctore Festo, dicitur, qui totius rei habet arbitrium et facultatem. *Zanch.*

Arbitris] Proprie est tertius qui accedit. *Arbiter*, enim quasi adhiber. Bætere seu betere vel hetire dixere veteres, pro ire, incedere. Inde Bittensis qui assidue peregrinantur: et Bætis in glossario *ἡπόσθητος*. *Scaliger.* Hinc et *arbiter* dicitur tertius, qui litigia componit. hinc et arbitrari, id est, statuere, ac arbitrium pronuciare. Unde apud Plantum in *Mercurio*. *arbitrari inscitum*, id est, pronuciare inscitum atque imperitam. hinc arbitrium, id est, sententia quæ ab arbitro statuitur. Etiam arbitrium in *Pandectis Florent.* pro arbitrium reperias, l. ix. ff. qui satisd. cog. l. iii. §. 1. l. Pedina, 7. de Arb. et alibi passim.

Nisi virtus atque fides vestra satis spectata mihi forent] Legendum e vestustis, *Ni virtus fidesque vestra spectata mihi forent*, ommissa particula illa *satis*, quam nec *Fabriciana* habet codex, nec requirit magnopere sensus. Si

quis tamen eam adjectam velit, non admodum repugnabo; est enim in *Merseburgensi*. Sed et *Terent.* 'Satis jam Simo, satis spectata erga te amicitia est mea.' *Beroaldinum* exemplar eam non habet. *Ni*, pro *nisi* ponitur. et sic numerus ipse exigit, cujus est observantissimus *Sallustius*. Nec vero aliter *Servius* in *Georgica Virgilli* citat. Jam illud, *virtus atque fides vestra*, vastum quid nescio atque immane sonat: quanto modulatus, *virtus fidesque vestra*. *Rivius.*

Fides] *Fides* est dictorum conventorumque constantia et veritas: hoc est, ut vulgo dicunt, servatio promissi. Hanc autem fidem, ut ait *A. Gellius* xx. 1. *Romani veteres* in negociorum contractibus venerunt, maximeque in pecuniæ mutuatice usu atque commercio. *Zanch.*

Spectata] Id est, perspecta et cognita mihi.

Satis spectata] Abest a l. iv. illud *satis*. *Putschius.*

Spes magna, dominatio, in manibus frustra fuissent] Ita et manuscripta fere, quæ ipse viderim: in recentioribus, *spes magna dominationis*, legitur. *Rivius.*

Spes magna dominationis in manibus fuisset] Ita vetus codex: at *Aldinus* habet, *Spes magna, dominatio in manibus fuisset*: quam lectionem ego non probo: neque enim dominatio in manibus fuit, sed dominationis spes. *Glar.*

Tempestatibus] Id est, periculis. *Tempestas* in hoc loco periculum significat. *Aul. Gell.* l. xii. inter vocabula, quæ in utramque partem accepta enumerat, *tempestatem* adjungit. *Tempestatem* medium esse vocabulum *Servius* dicit: ideoque *clara tempestatem* dicitur. *Zanch.*

Animus avus est maximum atque pulcerrimum facinus incipere] Pudet pigetque barbariei! omnibus *Pall.* adest vox ultima: at incidi olim in codicem *Polonicum*; illi aberat: quin

debeat, neminem puto ambigere, cui cognita indoles linguæ Latinæ. *Gruterus.*

Simul quia vobis eadem quæ mihi bona malaque esse intellexi] Tò esse non est in Merseburgensi, neque in Veneto, aut aliis impressis vetustioribus, ac elegantius et majore cum gratia abesse videtur. *Rivius.*

Bona malaque esse intellexi] Ea vero ex re et consolatio petitur, et animus augetur. Consolatio, cum auctore Seneca l. II. Nat. Qu. c. 59. quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Animus vero, quia, ut Curtius l. VII. firmissima inter pares amicitia est.

Nam idem velle atque idem nolle] Melius in Jugurth. 'Quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, in unum cœgit: sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est:' hæc Catilinæ personæ congruit. *Ciacconius.*

Nam idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est] Sic et in Hecyram Donatus: in Fabriciano vero, *idem velle atque nolle.* Perperam autem est in exemplari Coloniensi additum *res;* nec enim in vetustis reperitur. *Rivius.*

Idem velle atque idem nolle ea demum, &c.] Suavius accideret auribus gnome, delete *atque;* nisi magis rescribendum cum Com. meo; *Idem velle atque nolle,* aut cum Pal. nono, *Idem velle, nolle, ea demum.* *Grut.*

Demum firma amicitia est] Cicero pro Plancio: 'Vetus enim,' inquit, 'est lex illa justæ veræque amicitia, quæ mihi cum jamdiu est, ut idem agici semper velint, neque est ullum certius amicitia vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum.' Ceterum (ut idem in Lælio tradit) vera amicitia, nisi in bonis esse non potest, cum virtutum amicitia adiutrix a natura data sit, non vitiorum comes. Aristoteles etiam Moralium ad Nicomachum l. VIII.

docet, proprie amicitiam bonorum hominum esse, quatenus boni sunt, reliquas vero amicitias per similitudinem quandam ad veram amicitiam dici. Sed Catilina conspirationem malorum hominum amicitiam vocat, suæ serviens causæ. *Cast.*

Sed ego, quæ mente agitari, omnes jam antea diversi audistis] Mss. quidam: *Sed ego quæ antehac mente agitavi, omnes jam diversi audistis.* *Popma.*

Ceterum mihi in dies animus magis magisque accenditur] Impressi nonnulli codices: *Ceterum mihi in dies magis animus accenditur.* Nos particulam, *magisque,* in suum locum ordinemque restituimus, et ita loqui solet Sallustius, non solum in libris Historiarum, sed in Catilinario, et bello Jugurthino: 'agitabatur magis magisque animus;' et, 'magis magisque in aperto sunt:' 'magis magisque crescere intelligit:' 'magis magisque eum in dies amplecti:' 'ipsa se virtus magis magisque extollit:' 'magis magisque appropinquare vident.' *Idem.*

In dies magis animus accenditur] Intradunt alii, *in dies magis magisque animus;* et sic quoque editio vetustissima, sed contra plerosque manuscriptos; solum enim hæret in Palatinis ætatis recentissimæ, undecimo et duodecimo. *Gruterus.*

Quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsos vindicemus in libertatem] Legendum arbitror, *ni nosmet ipsi:* id enim præterquam quod elegantius est, etiam veterum consensu codicum magis comprobatur. *Rivius.*

In paucorum jus atque ditiationem concessit] Sic in orat. Macri: 'Itaque omnes concessere jam in paucorum dominationem;' ubi, *ditiationem,* legendum fortasse est. et Livius l. XXXVI. 'Ita Athamania omnis in jus ditiationemque Philippi concessit.' Donatus tamen refert l. Histor. scripsisse Sallustium, *Quorum in gratia plerique concesserant.* In Jugurth. 'victi om-

nes in gentem nomenque imperantium concessere.' *Ciac.*

In paucorum potentiam] Variant hic libri, aliis *potentiam*, aliis *conditionem* præferentibus. Ceterum in vulgata nihil muto, nec *potentiam* hic probo, quod facit *Colerus*. *Seneca* Epistola XXXIX. 'Ponet se extra jus ditionemque fortunæ.' *Putachius*.

Semper illis reges] Cic. libro v. in *Verrem*: 'Patimur enim jam multos annos et silemus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre æquo animo et concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat; nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quæ tabula pura est, quæ non ab hostibus victis capta atque asportata sit? At istorum villæ sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornate refertæque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cysicum, Miletum, Chinum, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Græciam, Siciliam jam in paucis villis inclusas esse videatis.'

Tetrarchas] Quædam regna in quatuor partes divisa erant: eorum quartæ parti qui præerant, *Tetrarchas* dicebantur. *Strabo* l. XII. scribit, *Galatas* in tres gentes divisos fuisse, et utramque gentem in partes quatuor, quas *tetrarchias* vocaverunt. *Zanch.*

Vectigales esse] Cic. in *Verr.* 5. vectigalium, quæ imponuntur provincialibus, duo esse genera dicit: unum quod certum est, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Pœnorum impositum: quasi victoria præmium, ac pœna belli. id autem certum ideo dicitur, quod certum et definitum in annos omnes impositum est: qui id pendebant, vectigales dicebantur. Alterum, quod censoria

locatione constitutum est: ut in Asia lege *Sempronia*. Censores enim locabant vectigalia, nec usquam locare licebat nisi Romæ, nisi in Pop. Romani concione: ut scribit *Cicero* in dissuasiône legis *Rullii*. Hæc autem non certo, eodemque precio locabantur. *Zanch.*

Populi] Civitates. *Idem*.

Nationes] Scilicet provinciarum: ut Galliæ, Hispaniæ, Asiæ. *Idem*.

Stipendia] *Stipendium* a stipe dicitur, sicuti et *Ulpianus* scripsit lib. XXVII. ff. de V. S. Ideo etiam tributum appellari ait *Pomponius*, constatque adeo ex *Livio*, *Cicerone*, *Gellio*, *Plinio*, et aliis *stipendium*, et *tributum* olim indifferenter vocatum, quicquid colligebatur in publicum, ut ex eo sustentaretur miles. Fuisse autem apud Romanos militum stipendium, denarium in singulos dies, id est, uncie argenti partem octavam, animadvertitur ex *Annal. Taciti* l. I. prout citatur ab *Aliciato* ad l. *Ager* ff. de V. S. sicuti autem *stipendium* a stipe dictum, ita teste *Varrone* rv. de *Ling. Lat.* stipe veteribus æs dicebatur, a stipando deducto vocabulo, cum enim asses libræ pondo essent, qui majorem eorum numerum acceperant, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant. *Frag.* Hanc autem pecuniam sic repositam in cella *Dei Festus* ait impensam vocatam fuisse, quod nondum esset pensa, sed tantum stipata. Unde factum ut quævis stipatio et farctura impensa diceretur. Quod sæpius usurpavit *Apitius*, ut eum dicit, *indet impensam præscriptam*, id est, farcturam. *Arnobius* l. VII. *impensarum varietatis conditis*. *Palladius* l. I. dixit, *impensas pumices farviri muros*, id est, stipari acerato ex pumice raso. *Scal.*

Penders] Id est, solvebant. quæ significatio inde deducta est, quod antequam signatus esset nummus argenteus, cumque Romani gravi adhære uterentur, non numeratione, ut

etate nostra, sed pondere fiebat solutio. Zanch.

Strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus] Mutandum existimo particulam atque, et legendum, *Ignobiles atque vulgus fuimus, vel atque atque ignobiles*. Ciarcon.

Ceteri omnes strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate] Quamvis eodem modo codices manuscripti, est in ple-riusque tamen, ut Beroaldino, *vulgus sumus*, tempore presenti, pro, *nullo numero habemur*, hoc est, *contemnimur et despiciamur*. sed et *fuimus*, non sane displicet, quod exemplaria fere habent. Rivius.

Obnoxii] *Obnoxii* proprie dicitur, qui propter aliquam noxam adversus alium concessam, ipsum reveretur: sed sæpe largius pro qualibet subjectione accipitur, ut hic. *Omnib.*

Si resp. valeret] Hoc est, si statum suum obtineret. Zanch.

Nobis reliquere pericula, repulsas, judicia, egestatem] In vetustis est, *repulsas nobis reliquere, pericula, judicia, egestatem*. Utra verborum series concinnior esse videatur, alii iudicent. Rivius.

Repulsas] Falso queritur: nam, ut Cic. de Harusp. Resp. *Repulsi* sunt illi, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Etiam innuere videtur illud velle Catilina, quod ait Thucyd. l. v. *ὑπὲρ δὲ οἱ ἀπὸ χροῦντες ἀπὸ δόξουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἐν γυμνασίοις*: Qui superiores sunt agunt quicquid possunt, inferiores perferunt. *Graw.*

Judicia] Condemnationes: quia ambitus alii, alii rerum repetundarum pœnas dederunt. *Vall.*

Quæ quousque tandem patiemini, o fortissimi viri] In Fabriciano et Beroaldino non est, s. ac mihi sane ab Iteratore insulto additum videtur.

est tamen in Merseburgensi atque aliis. Rivius.

Nonne emori per virtutem præstat] *Legerem, mori*. ut in orat. Lepidi, *cæne viris reliqui aliud quam solvere injuriam, aut mori per virtutem*? Tacitus Histor. 3. *Moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant, an per virtutem*. qui locus ex hoc Sallustiano expressus videtur: *Plautus Capt. Qui per virtutem periat, non interit*. Videndum tamen an apud Sallustium pro, *amittere*, legi debeat, *agitare*. Ciacc.

Ludibrio fueris] Volumen Fabricianum habet, *ubi aliena superbia ludibrio fueris*. legitur et *fueritis*. prius haud dubie cum rectius, tum elegantius esse videtur. Et talis *ἐπίπονος* numeri, incredibilem quandam gratiam et venustatem habet. *Riv.*

Verum enimvero per deum atque hominum fidem, victoria in manu nobis est] Priscianus legit, *Prò Deum atque hominum fidem*. l. xiv. *Prò*, inquit, etiam interjectionis loco ponitur, et circumflectitur. *Ut Sallust. in Catil. Prò Deum atque hominum fidem*. Neque secus interpres, quicumque is, legisse videtur. In vetustis inscriptionibus fere *prò* reperitur, contra quam vel Priscianus ipse, vel alii quidam velint: nam et Festus cum Prisciano facit. Inter alias enim significationes hujusce particulae *pro*, quas multas lib. xiv. recenset, etiam admirationi servire eam docet. ut, *Pro Juppiter*. nam hoc ipse exemplum subdit. *Rivius.*

Verum enimvero] Superius argumentum sumpsit ab honesto. argumentabatur enim a justitia, quæ est pars honesti: nunc argumentatur a tuto, id est, altera parte deliberationis, quæ tuta dicitur: hæc autem dividitur in vim et dolum. Dolo uti se dicit Catilina contra iucundos, vi contra inferiores. *Vall.*

Pro Deum atque hominum fidem] *Seu testor*, id est, testem facio. *Idem.*

Illis divitias superare] Sic Jugurth. 'gloria, atque alia optanda bonis superabant.' Cic. Paradox. 'Uter igitur ditior est, cui deest, an cui superat?' *Ciace*.

Exstruendo mari] In ædificandis ædificiis in ipso mari: quia sicut superius dictum est, in ipso mari ædificia condita sunt. *Vall.* Gruterus coniecit, *excludendo*, ut velit, illi magno mari vim fecisse. Sed forte scribetur rectius: *extendendo*, i. e. pilis sive aggeribus ædificando in mari et aquis quasi retro agendis. Cæsar Bell. Gal. III. 12. 'Extruso mari aggere ac molibus.' *Gronov.*

Montibus coæquandis] Explanandis montibus, ut ibi ædificia faciant amœnitate plena. *Idem.*

Larem familiarem] *Larem* hic accipit pro foculo, ubi familia stat. nam *Lares* proprie dicuntur Dii domestici. Prisci enim Romani, in domibus, quas incolabant, dolis aut vasculis mortuos sepeliebant. Qua ex causa *Lares*, quos domesticos vocant, Deos colere cœperunt. Postea lege duodecim Tabularum cautum est, ne in urbe sepelirentur, neve urerentur: cujus hæc verba sunt: IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. Ipsique Lares canum pellibus vestiuntur: causamque *Plutarch.* in *Probl.* refert. *Zanch.*

Illis cum tabulas, signa, toreumata, &c.] Locus hic in omnibus editionibus corruptus fuit: eum nos una dictione addita, et mutata interpunctione, non sine auxilio antiquorum codicum, suo nitore restitimus: et sic hunc locum legi debere verba præcedentia demonstrant: *Etenim quis mortalium cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in extruendo mari et montibus coæquandis, nobis rem familiarem, etiam ad necessaria, deesse: illos binas, aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nunquam ullam esse?* *Popma.*

Nunquam nihil esse? cum tabulas,

signa, &c.] Et ita quoque concorditer *Ms. Pall.* et *vett. edd.* ne quis *Popmæ* auscultet, largienti nobis aliud adhuc verbum, hoc modo: *esse? Illi cum tabulas, &c.* Equidem si ita ulli codices; sciamus oportet, notæ terrimæ. *Gruter.*

Tabulas] *Tabulae* proprie dicuntur, picturæ in tabulis artificiose formatæ, quibus antiqui plurimum delectabantur. *Plinius xxxv. 4. Zanch.*

Signa] *Statuas.* Vide *Plin. xxxiv. 4. et xxxv. 11. Idem.*

Toreumata] *Toreumatis* nomine, quicquid artis elegantia exsculptum est, comprehendimus: *τορεῖω*, id est, sculpo; *toreutice*, sculptura: a quo *toreumata*, hujusmodi opera dicuntur, aut sculpta, aut cælata, ex quacunque materia, quæ in deliciis habebantur. *Idem.*

Emunt, nova diruunt, alia ædificant] Expunxi illud, *vetera negligunt*, quod *Carrionis* sequentesque occupat editiones; quoniam nulla ejus litera compareret in *Ms. Palat.* in *Bongarsianis*, in *Commeliniano* meo, imo ne in veterissimis editionibus: quibus primam pestem inexit *Pomponius Lætus*, dum fingit: *emunt, vetera diruunt, nova ædificant*: ingeniose profecto, si id vocis quadrat in stuporem. *Grut.*

Trahunt] Accumulant.

Vexant] Lacerant pauperes et humiles; et est frequentativum a *Veho*, ut respondeat ad *Traho*.

Summa lubricine] *Summa luxuria et superfluitate.* *Vall.*

Vincere] Id est, nimio sumptu superare. In summa profusione æque tamen divites manebant. *Thys.*

Mala res] *Conditio nostra misera.*

Libertas] *Tacitus* vere l. ix. *Annal.* falso libertatis vocabulum obtendi ab illa, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant. *Græv.*

Vel imperatore] Nunc privatim de officio suo agit. *Imperatorem* hic po-

nit pro duce et principe exercitus: nam principio nemo hoc honore dignabatur, nisi qui res amplissimas præclarissimasque gessisset. Postea is mos ita pervagatus atque pervulgatus est, ut vel minimis rebus gestis nomen hoc multis tribueretur: neque semel modo, sed iterum et sæpius. Hac autem appellatione decorabantur duces, aut exercitus conclamatione, aut (quod erat honorificentius) decreto Senatus, ut alibi scribemus. *Zanch.*

Nisi forte animus fallit] Manuscriptum habet, *si forte animus fallit.* Rivius.

CAP. 21 Accepere] Id est, audiere, percipere.

Quibus mala abunde] Qui abundabant omnibus malis, et inopia rei familiaris stricti erant, et grande æs debebant: nec quomodo solverent, ulla spes suppetebat. *Vall.*

Spes bona ulla] Nihil habebant, et nihil sperabant, quod deterius est. *Glar.*

Quieta movere] Est in aliis, *Quietam temp. movere.* Sed manuscripta fere cum priore lectione faciunt; et illud *Quietam temp.* ex glossa irrepississe suspicor. Nam *quieta movere*, hic est, quietum et tranquillum statum civitatis turbare. *Riv.*

Magna merces videbatur] Tametsi loco mercedis ponebant oculum et quietem reipublicæ perturbare. *Vall.*

Tamen postulavere plerique, uti proponeret] In Fabriciano est, *tamen postulare plerique*, pro *postulabant*; ut sit *ἐπιπράγη* modi, usitata historicis. *Rivius.*

Peterent] Aliter, *Peterentur.* Castal.

Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium] Manuscripta, ut et impressa quædam, *proscriptionem locupletium.* Id mihi rectius numerosiusque esse videtur; sed et Cicero utitur hoc genitivo ad Atticum, 'Nec moderatiorem quam Sulla,

in pecuniis locupletium;' nam in ablativo dici *locuplete* et *locupleti*, docet Q. Remmius Palæmon: unde genitivus existit *locupletum* et *locupletium*; quamquam idem Cicero ne quid dissimulem, *proscriptiones locupletum* dicit in Paradoxis; ut in vulgatis est exemplaribus; nam in manuscripto *locupletium* reperi. Porro *tabulæ novæ* Latinis dicuntur, quæ Græcis *ἡρώεωρα*, quomodo et Cicero appellat VII. ad Atticum. Est autem publica quædam æris alieni abolitio, et pecuniarum creditarum quasi condonatio. Meminit harum Cicero II. Officiorum, et Livius II. belli Macedonici; ut interpretis incertiam jure mireris, qui hic *admirandas tabulas, et artificiosè pictas*, intelligit per *tabulas novas.* Proscriptionis vero nomen a bellis civilibus initium ducit. Nam in tumultu et dissensione civili, cujusmodi existere Marii et Sullæ, Cæsaris et Pompeji, qui consecuti victoriam erant, in nomina eorum, qui fuisse diversarum partium putabantur, in tabulis descripta proponebant, constitutis præmiis, si quis eorum quemquam occidisset, bonis etiam proscriptorum publicatis atque hæstis subjectis. Porro Sulla proscriptionis tabulas primus proposuit, isque non contentus in eos sævire qui armis a se dissenserant, etiam quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinem, proscriptorum numero adject, quemadmodum Valerius inquit. Postea obtinuit consuetudo, ut in exsilium ejecti, *proscripti* dicerentur. Ergo *polliceri Catilina proscriptionem locupletum*, nimiram ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret. *Rivius.*

Polliceri] Hanc lectionem et scripturam omnes Codices typis excusi, et in pergamento descripti habent. Verum in uno Ms. reperi, *tum Catilina capiti polliceri tabulas novas.* Quæ lectio haud placet. *Popma.*

Magistratus] 'Magistrare,' inquit Festus, 'regere et temporare est,

vel moderari.' Magistratus itaque tanquam rectores dicti. Magistri quoque dicti quicumque præfecti. Hinc Magister populi, sive dictator, Equitum, Magister Curiae apud Plautum in Aulularia, qui Græcis *πολιτάρχης*. Magistri Census, Epistolaram, Scriniorum, (Officiorum, Libellorum, Memoriarum, a Præfectura dicti. Etiam Magisteriam agentes in rebus in veteri lexico. Et Magisteria Potestas dicitur in l. vi. C. de Jurisd. Præcipue autem magistratus is dicitur, cui concedita esset gubernatio Reip. et qui iudicium auspiciumque haberet, quemadmodum Cic. in Legibus scribit. Magistratus autem qui majores et qui minores dicerentur, Gellius docet ex verbis Messalæ, l. XIII. exponens hæc verba, ut quis Magistratus minor de cælo servasse velit. Zanch.

Magistratus] Ut consolatam, Præturam, Dictaturam. Cicero in eadem: 'Num,' inquit, 'in cinere urbis, et sanguine civium, quæ mente concelerata ac nefaria concupiverunt, se consules ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?' Zanch.

Sacerdotia] Ut Pontificatum, et Auguratum. *Idem*.

Pisonem esse] Superius dixit auctor eum interfectam; sed Catilina ignorabat, vel forsitan nondum interfectus erat. *Omnib.*

In Mauritania] Geographi duas Mauritania esse dicunt, Tingitanam et Cæsariensem, a coloniis dictas Tingi et Cæsaris. Est autem nomen Mauritaniæ Græcum. Græci enim *μαύρον* nigrum dicunt; et Maurítani sic vocati sunt propter nigredinem, id quod eis propter solis propinquitatem contingere videtur. Zanch.

Nucerinum] Oppido Nucera oriundum. Est autem apud antiquos auctores triplex Nuceria. Intra Brixel-

lum haud procul a Padi ripa oppidum hodieque visitur, vulgari nunc vocabulo Lucera vel Luzzara. Hoc omnium fere iudicio est id oppidum, quod Ptolemæo vocatur Nuceria: 'in Gallia,' inquit, 'Togata oppida sunt ista, Placentia, Fidentia, Brixellum, Parma, Regium Lepidum, Nuceria, Tarnetum, Mutina, Bononia.' Nec mirum sit, quæ olim fuerit Nuceria, eam nunc dici Luceriam, quando clarissima quoddam Romanorum colonia, Luceria, in Apulia, vulgo nunc vocetur Nucera, raro Lucera. Quanquam hæc apud antiquos etiam auctores, Ptolemæum, et Tabulam itinerariam legitur. Nuceria Apulorum, ad differentiam alterius, quæ non procul a Padi ripa fuit. Apud Appianum vero Civil. bellorum l. XI. simpliciter Nuceria. Posterior hæc hodie Foggia appellatur, et memoratur Polybio, Ciceroni, Cæsari, Livio, Halicarnassæo, Straboni, Plinio, Frontino, Appiano, Stephano, Ethico. Quam ita antiquam fuisse, ut conditor ei Diomedes adscriberetur, Strabo testatur l. vi. Cæs. Est et Nucera, vulgo Nocera civitas Campaniæ, cujus populi dicti sunt Nucerni, et ager Nucerninus. Plin. III. 5. haud procul a monte Vesuvio ager Nucerninus est: novem M. passuum a mari ipsa Nuceria.

C. Antonium] Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut ostendit Asconius: patruus autem M. Antonii, qui postea rempublicam evertit, quod testatur Cicero Phil. II. Is a M. Lucullo prætore damnatus, quod Græcos spoliasset, etiam postea a Gellio et Lentulo censoribus Senatu motus est: Deinde cum præturam peteret, beneficio Ciceronis a postremo loco in tertium pervenit. Hæc ex Cicerone de Petitione consulatus, et Asconio in oratione contra C. Antonium et L. Catilinam sumpsimus. Tandem reus factus a Cælio, quod conjurasset, damnatus est: etsi potius Macedonia

provincia male administrata, quam conjurationis crimen, causa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo sua ad Pontifices, et pro M. Cælio, et Dion l. XXXVIII. *Cast.*

Omnibus necessitudinibus] Id est, omnibus necessitatibus: nam C. Antonius inops, et magno ære alieno oppressus erat, et multa nefanda flagitia commiserat. Q. Cicero in libello de Petitione consulatus, et M. Cic. in Toga Candida. *Zanch.*

Circumventum] Oppressum.

Cum eo se consule initium agendi belli facturum] Sic et Aldinum exemplar. Merseburgense habet in spatio, *agendi, supple bellum.* Verum in ceteris manuscriptis non est, *belli*; ac neque sensus ipse, neque Latinitatis ratio patitur, ut addatur, nisi quis legere malit, *initium belli facturum*, ut omitatur, *agendi*; quomodo exemplar habet Beroaldinum. Nam inferius quoque, 'Qui initium belli facerent,' inquit. Sed et Cæsar, 'Omnibus sollicitationibus ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciunt.' Hoc loco etiam *se consulem* habent codices in membrana descripti, casu accusativo, consentientibus impressis quibusdam, quod non sane displicet. *Rivius.*

Cum eo consule initium agendi facturum] Nonnulli scripti libri: *Cum eo consulem se initium agendi facturum.* Alii: *Cum eo consule se initium agendi belli facturum.* Alii: *Cum eo se consulem initium agendi bellum facturum.* Sed ego nihil pronuncio. *Popma.*

Cum eo se consulem initium agendi facturum] Pal. quarto abest vox *se.* habetque *consule*, contra editiones priores, et quam extruxit Lætus, contra Pal. pr. sec. ac Com. nostrum. nam ceteri sane omnes, *cum eo se consule initium.* Quod non probo; cum a libris illis antiquioribus videam stantes Carionis membranas et Bongarsii. Posset tamen ferri et altera, si rescriberetur, *cum eo, se Consule, initium*

agendi futurum. Sed ne quid mentiar; puto illud, *agendi*, a mala manu; certe superfluit, adjectumque ei præterea in Mss. posterioribus, *agendi belli.* Græterus.

Adhæc maledictis increpabat omnes bonos] Quamquam eodem modo Aldinum quoque exemplar, tamen rectius in manuscriptis, *Ad hæc*: nam sic fere Sallustius alias, nec aliter Tacitus. *Riv.*

Suorum unumquemque nominans laudare, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suæ] Perperam Gymnicus *admonebat*: quamquam sic in aliis quoque est. Irrepsit autem ex Glossa. Meeum facit exemplar Venetum, Schurrerianum, alia pleraque. *Idem.*

CAP. 22 *Cum ad iururandum populares sceleris sui adigeret*] Ante erat *addiceret.* meus liber *adiceret.* *Populares* vero *conjurationis* dixit infra bis. Donatus in Phorm. 'Populares sui sceleris. Sallustius.' *Ciaccon.*

Ad iururandum adigeret] Præpositio *ad* abandare videtur. Nam *adigere* seu *adicere* *iururandum* dici solere ex Livio, Cæsare et aliis ostendimus in notis ad Cæsarem. *Ursin.*

Populares] Fautores, et consocios sui sceleris.

Humani corporis sanguinem] Catilina pateris infudit vinum sanguine humano permixtum: deinde circumtulit, ut omnes id libarent, hac executione, ut ita omnium sanguis hauriri posset, nisi quod promiserant fecissent, uti sanguinem illius hominis hausissent. Plutarchus in Cic. vita: 'Dicamus et obiter morem quem Scythæ servant, cum aliquem amicum sibi elegerunt: quia huic iururando conformis est.' Apud Scythas, cum amicitiarum fœdas initur, ac iururandum maximum fit, scilicet et victuros eos pariter, et mortem opperituros, si opus sit, alterum pro altero: sibi digitos incidunt, et sanguinem in calicem distillant, summisque intinctis gladiis, ambo pariter adinvoventes. la-

bra: nec quicquam deinde est, quod possit eos dirimere. Morem hunc in dialogo de Amicitia Lucianus tradit: lege illum. *Zench.*

Humani corporis sanguinem] Mos hic a Scythiis. Mela II. 1. 'Ne fœdera quidem incruenta sunt, sauciunt se qui paciscuntur, exemptumque sanguinem, ubi permiscuere, degustant. Id putant mansuræ fidei pignus certissimum.' Solin. c. 20. 'Haustu muti sanguinis fœdas sanciant, non suo tantum more, sed et Medorum quoque usurpata disciplina.' Herodotus I. 74. *δραμα δε τοιέται ταῦτα τὰ ἔθνη, τὰ πέρ τε Ἕλληνας καὶ πρὸς τοῦτοιαι, ἔπειν τοὺς βραχίονας ἐπιτίμονται, ἐς τὴν δημοκρατίαν, τὸ αἷμα ἀναλείχουσι Ἕλληλων.* Venter sanguine permixtam potionem *Assiratum* dixerunt, teste Festo, quod iis *Assir* sanguinem notet. Glossæ *Assir*, αἷμα. Eo utitur Cato de re rustica c. 33. 'Daps Jovi Assir a pecu in urna vini caste profanato sine contagione.' Recte autem ait *Sallustius* Catilinam humani corporis sanguinem circumtulisse. Cæsum enim pnerum memorat Dio, superque ejus viscera juramentum conceptum. Verba hæc sunt: Καὶ ἐς ἀθεμίτων δρωμασίων ἀνάγκην προσήγαγε. Παιδα γὰρ τινα καταθίσας, ἐπὶ τῶν σπλάγγων αὐτοῦ τὰ δρωμα ποίησας, ἔπειτα ἐσπλάγγρευσεν αὐτὰ τῶν Ἕλλων. Ut autem fœdera Romani jungebant cæsa porca, non sine execratione, ita Græci tauro, capro, aut ariete. De tauro habes apud *Æschylum* ἐπὶ τὰ ἐπὶ Θήβαις: Ἄδρες γὰρ ἐπὶ τὰ θύριοι λοχαγέται, Ταυροσφαγῶντες ἐς μελάνθησαν σέκος, Καὶ θηγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου, Ἄρη, Ἐνίω, καὶ φιλαίματον φόβον Ὀρκομέτησαν, ἢ πόλει κατασκαφῆς θίνες, λάπαξιν ἔστου Καμείων βίβ, Ἡ γῆν θανόντες τήρδε φουράσαι φόνου. De capro *Panpanias* I. I. ἐπὶ κάπρου κατόμνωσθαι τομίω, μηδὲν εἰς τὸν Ὀλυμπίων ἀγῶνα ἴσασθαι παρ' αὐτῶν κακοῦργημα. Rite autem sanguinem degustabant, quo plus posset execratio: sic apud

Maronem Dido, cum *Æneæ* imprecata esset: 'At bello audacis populi vexatus et armis, Finibus extorris, complexu avulsus Iuli, Auxilla imploret, videatque indigna suorum Funera, nec cum se sub leges pacis iniquæ Tradiderit, regno aut optata luce fruatur: Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena:' adjungit tandem: 'Hæc precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.' Ad sanguinem istum alludit *Tertullianus* Apolog. 'Nescio quid et sub *Catilina* tale degustatum est.' Et *Mitutius Felix* Octavio: 'Hodieque ab ipsis *Latiaris* Jupiter homicidio collitur, et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis fœdere conjurare *Catilinam*.' Vide *Satium* v. *Thebaid.* ubi in sanguine vivo conjurant matres, et fœdus interfecti infantis sanguine sanciant. *Putachius.*

Sanguinem] Tacitus in *Nerone*: 'mos est regibus, quoties societatem ineunt, implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere: nbi mox sanguis in extremos artus suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambant.'—*Sanguinem]* Non eos quidem improbo, qui multa hic cumulant exempla nationum, fœdera sancientium sanguine, tantum dico alio fine factum a *Catilina*. Alii enim nihil se peccare patabant, interfecto aliquo, cujus cruorem haurirent. At istud conjuratis pro scelertissimo erat, eoque crimine capitis incurrerant noxiam. Itaque excogitatum potissimum ipsis, ne possent fallere. Videantur discursus mei ad locum Tacit. I. IV. histor. 'occisis legatis, quo minora spe venis cresceret vinculum sceleris.' *Grutertus.*

Pateris circumtulisse] Pateris in sacris Romanos usos ubique obvium, et discimus ex *Varrone* de L. L. I. IV. ejus verba adscribam: 'Præterea in

pocalis erant paternæ, eo quod pateant, Latine ita dictæ. Hisce etiam nunc in publico convivio, antiquitatis retinendæ causa, cum magistri fiunt, potio circumfertur, et in sacrificando Deis, hoc poculo magistratus dat Deo vinum. Miror quid Colero in mentem venerit, existimanti *calvariam* idem esse cum patera, cum sit τὸ κρᾶνον. Cn. Gellii historici vetustissimi verba, quæ pro se adducit, omnino aliud significant commemoratione horrendi facinoris crudelissimi tyranni, cui similia in historia Gothica legimus, sed pergit idem, et *Cælii* nomen pro *C. Gellii* substituere conatur, ignorans scilicet, eundem hunc Gellium, ab Agellio in noctibus Atticis, Macrobio, Charisio, Prisciano, aliisque passim citari. Verba Capri quæ producit corruptissima, eum magis convincent, si sic emendata ex scripto legeris: 'Calva vocatur κρᾶνον, licet Cælius et Varro calvariam dicant, nam calvariæ plurale est, calvæ ossa, quæ sunt et singulariter calva.' *Putachius*.

Degustavissent] Libationem in sacris tacite innuit, quæ in sacris solennibus usitata erat. *Thys*. Post immolationem enim victimæ vinum aspergebat sacerdos, sed priusquam id effunderet, simpulo aut simpuvio ligneo vel fictili admodum parvo, et ipse leviter delibabat, et adstantibus gustandum deferebat, ut pariter libarent. Vocabatur hic ritus libatio. Hinc libare passim apud probatos auctores degustare. *Virg*. 'Purpureoque mentant flores et flumina libant.'

In solennibus sacris] Solennia sacra dicebantur, quæ certis temporibus anni fieri solerent. Verum non est credendum, Romanos in solennibus sacris humanum sanguinem degustare solitos fuisse; quamvis (ut multi scribunt) Saturnus et Latiaris Jupiter humana hostia placarentur. Diceamus igitur, vinum, aut quidpiam simile circumferri ac degustari solitum

fuisse. *Cast*.

Dicitur aperuisse] τὸ dicitur, ex glossa irrepsisse videtur. Neque enim est in vetustia, et eleganter citraque detrimentum sensus abest. *Riv*.

Atque eo dictare, quo inter se magis fidi forent] Hic mire variant exemplaria vetusta. Quid si legas *atque id ea re, sive, eo fecisse*, tametsi hoc verbum cum in manuscripto sit, in recentioribus desideratur: vel, *atque eo id ante fecisse, quo inter se, &c.* quomodo legendum esse, conjectura quadam ducor ad suspicandum. Hæc jam adoptaram; cum ecce in duobus manuscriptis reperio, *atque eo dictam rem fecisse*: quæ mihi lectio maxime omnium probatur; et habet eandem exemplar Baroaldinum. *Rivius*.

Atque eo dictitare] Libri nonnulli manuscripti, *atque eo dictam rem fecisse*. In manuscripto nostro, qui olim fuit Fr. Castrinii Narbonensis, expresse *atque eo dictante fecisse*: quod non improbandum videtur. *Thys*.

Atque eo dictare fecisse] Commodatus mihi liber perantiquus ab eruditissimo juvene, Græcarumque litterarum longe perito, Fulvio Ursino, *Atque eo dictitare fecisse*: nonnulli, *Atque eo dictam rem fecisse*; quod ineptum videtur. Sunt, qui ex ingenio reponendum patent, *Atque eo dictante fecisse*; vel, *Atque id eo dictante fecisse*; vel, *Atque id ea re fecisse*; vel, *Atque id eo fecisse*, vel, *Atque eo id ante fecisse*: quorum conjecturam minime probo. Non displicet omnino impressa lectio: quanquam ejusdem temporis hæc tria verba malle, *Circumtulisse, Aperuisse, Dictasse*. Nec tamen in culpa posuerim, quod Sallustius in postremo verbo tempus mutaverit. Amicus quidam meus, *Atque eo, dicta re, fecisse*: de quo eruditi viderint; ego adsensum sustineo. *Matius*.

Magis fidi] Utenim Thucyd. l. 117, τὸ ἀπέκταν διος πικρὸν ἐς συμμάχων, id est, mutui metus æqualitas sola facit

societatem fidelem. Et Tacitus l. vi. *Annal.* dicit: 'ex scelere metus, ex metu consilium capitur.'

Ciceronis invidiam] Id est odium. Ex Cicerone constat hanc invidiam eodem anno ortam esse. Nam Q. Metellus Nepos, Tribunus plebis, pridie Kal. Jan. Ciceronem consulem magistratu abeuntem concionis habendæ potestate privavit. Ipse Cicerone conqueritur l. v. *Famil. Epist. Ep. 2.* ad Q. Metellum Celerem Galliæ Proconsulem, cum dicit, 'deinde si qua ego in re fratri tuo Reip. causa reatiterim, peto ut mihi ignoscas. Tam enim sum amicus Reipubl. quam qui maxime. Si vero meam salutem, contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, &c.' et paulo post, 'atque ille, quod te audivisse credo, pridie Kal. Jan. qua injuria nemo unquam in aliquo magistratu improbius civis affectus est, ea me consulem affecit, cum Remp. conservassem, concionis habendæ potestate privavit.' Gliscens invidia tandem plane erupit, et quinquennio post ejus consulatum a P. Clodio in exilium missus est. De hac invidia contumeliaque conqueritur Cicero pro P. Sextio. *Ben.*

Parum comperta] Parum explorata. Nam cum tanta esset rei magnitudo, profecto esset nobis manifesta. Quapropter comprehendi potest, mendacem et falsum esse in conjuratione Catilinæ. *Vall.*

CAP. 23 *Sed in ea*] Ad id respicit quod superius dixit, *Argutis procul amotis*. Putabant quidem omnes arbitros et revelatores procul esse amotos, sed non fuerunt amoti, quia unus interfuit, scilicet Quintus Curius, qui revelavit. Et hoc est, *Sed in ea conjuratione*. Idem.

Q. Curius] *Quinti* dicebantur, qui quanto loco nati erant: ut Franc. Robortellus, vir multæ eruditionis, et hæc ætate nostra inter doctos facile princeps, in libro suarum Annotatio-

num scribit. *Zauch.*

Q. Curius] Citat Marcellus hunc locum, sed ibi perperam *Q. Curtius* excuditur. Apud Ciceronem vero l. i. ad Atticum legitur *Tortus* pro *Curius*. *Coler.*

Haud obocuro loco] Nobili familia.

Flagitiis et facinoribus] Putavi pro *facinoribus* legendum *fenoribus*: tum quod ita legit Gellius iv. 17. tum etiam quod dixerit *flagitiis*, supervacaneum videatur *facinoribus*. Verum Nonii me auctoritas a mutatione deterret. Nam in verbo *facinus*, hanc locum recitat. Præterea differant omnino *facinora* a *flagitiis*, nam et *facinus* interdum bonum est, et cum est malum magis habet quiddam quam *flagitium*. At superius quoque non uno loco *flagitium* et *facinus* conjunxit Sallustius. *Flagitiosissima* quoque *facinora* appellat in Jugurtha. *Ald. Mamut.*

Coopertus] Sic Jugurthino; '[in]pem et coopertum miseris effecit.' Horat. 'Famosisque Lupo cooperto versibus.' Tacitus *Annal.* iii. 'Ne quis vita proptus, et coopertus infamia, provinciam sortiretur.' Cato apud Gellium l. xiii. 23. 'Quum nefarium facinus pejore facinore operire postulas.' *Ciaccon.*

Coopertus] Non leviter tinctus, sed plane imbutus.

Censores] Censuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ; quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, Senatus Equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus, privatorumque locorum, vectigalia populi Rom. sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium ejus est, quod in populo per multos annos non censo, neque differri census poterat: neque consulis, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Quare eos. M. Gegano Macrino ite-

rum, T. Quinto Capitolino quintum consule, primi cum a primoribus civitatis spreto honor esset, Papirius Semproniusque creati fuere: qui magistratus, etsi a principio quinquennialis, postea a Marmerco Emilio dictatore cantum fuit, ut annua et semestris censura foret. Cujus rei causa ipse Æmilium, quod veterem censuræ statum præfinitum iniquisset, a proximis censoribus tribu motus, et ærarius factus est, ut testatur Liv. l. iv. Dec. primæ. Ad quam licet a principio admitterentur patricii tantum, postea effectum est, ut alter patricius, alter vero plebejus crearetur. Demum eo dignitatis venit, ut Censura omnium magistratum pene princeps esset. Nam universæ reip. supremum et perfectissimum locum habebat. Hæc cum alias res, tum vero ut moras vitasque discuteret maximo in imperio ac potestate erat: ut quæ de nuptiis, de liberorum procreatione, de vivendi ratione, de convivii diligenter inquireret; nulla denique omnium cupiditatum ac illecebrarum erat, quam adoriri ac indagare non oporteret. His enim putabant longe facilius, quam publicis muneribus, aut iis quæ in oculis fiunt, hominum mores eum posse deprehendere, qui severitate disciplinæ, ne quis ad voluptatem uteretur, custodiret, et acrius coerceret, neque patriam ac consuetam vivendi disciplinam transgrederetur. His licebat, et integrum erat, e Senatu eos ejicere, et illis equum adimere, qui flagitiose ac intemperanter degerent. Ipsi quoque sacrificiorum præcia curabant, et descriptionibus civium genera et reip. officia distinguebant. Multa quoque Cicero in iii. de Legib. refert, et Pædianus in primo commentario, et Gellius iv. 20. et viii. 22. Et si quis eorum decessisset, alterum in locum ejus sufficere religio erat. Zanch.

Moverant] Ita Codex Fabricianus.

Vulgo, amoverant. Riv.

Vanitas] Levitas. Appollinaris apud Gellium xviii. 4. asserit, 'vanos proprie dici non ut vulgus diceret, desipientes, aut hebetes, aut ineptos: sed ut veterum doctissimi dixissent, mendaces et infidos, et levia inanique pro gravibus et veris astatissime componentes.' Nos autem quid hic significet *vanitas*, ex ipsius Sallustii, quæ sequuntur, verbis facile cognoscimus. *Cast.*

Neque reticere quæ audierat, neque sua et ipse scelera occultare] Est in quibusdam, ut et Merseburgensi, *neque suamet ipse scelera*. Quomodo Livius viii. ab U. C. 'Epoto medicamento, suamet ipsæ fraude interierunt.' Sed et prior lectio placet: nam idem Livius vii. belli Punici secundi, 'Ita inde Annibal,' inquit, 'sua et ipse fraude captus abiit: *τὸ prorsus*, quod mox sequitur, ad sequentia pertinet, ac perperam est a Gymnico superioribus additum, ut sit 'prorsus neque dicere, neque facere quidquam pensi habebat;' pro nihil curabat. Livius, 'Quis neque quid facerent, neque quid dicerent, quidquam unquam pensi fuisse.' *Rivius.*

Reticere] Colerus legit *retinere*. Futilis enim erat homo Curius: deducta nimirum metaphora a vasis perforatis, quæ cassa, et rimosa non tenent ea, quæ injicis, unde et futilis dicitur ii, qui audita non custodiunt, aut retinent, sed effutiant. Isidor. l. x. 'Futilis, vanus, superfluous, loquax;' sed priorem lectionem servare melius est.

Reticere quæ audierat] Magno molimine magnas nugas agant, qui mutatum volunt *reticere*, in *retinere*. *Gruterus.*

Suamet ipse scelera] Meus liber, *sua et ipse*, ut legi possit, *sua etiam ipse*. *Ciaccon.*

Cum Fulvia] Pandectæ Florent. pro *Fulvia*, habent *Julia* l. in quaestionibus, ff. ad L. Jul. maj. sed libra-

riorum procul dubio hic error est, cui ansam dedit literarum similitudo.

Popma.

Muliere nobili] Id est, nobili genere orta. Plutarchus: 'Sed hoc,' inquit, 'Fulvia nobili genere mulier, clam nocta profecta, Ciceroni detexit:' hanc Florus 'vilissimum scortum' appellat. *Zanch.*

Consuetudo] Ita antiqui loquebantur, pro rem habere cum aliqua. Terent. Adelphis: 'Qui cum illa consuevit prius.' Ita etiam in Hecyra, et Phormione loquitur. Et Plautus in Cistellaria: 'En unquam cum ququam viro consuevisti?' *Manut.*

Maria montesque polliceri] Proverbium est, quod usurpare solemus, cum de ingenti alicujus pollicitatione dicere volumus: idque cum quadam irrisione dicimus. *Zanch.*

Ferro] *Ferrum* pro gladio dixit per Metonymiam, ut ex materia intelligas rem confectam. Et quanquam hæc figura Poëtis familiarior sit, utitur ea tamen et Cicero nonnunquam, velut pro Cecina: 'In aliquem advenientem cum ferro invadere;' et, 'homines instructi et certis locis cum ferro collocati.' *Riv.*

Insolentia] Id est, insolitæ superbæ, et immodestæ jactantiæ. *Bad.*

Insolentia] Badius *insolentia*, in gignendi casu, legit, et codex quoque vetustus: quod placet propter compositionem, etiamsi alii ablativum exponant, propter insolentiam. *Glar.*

Reipubl.] Aperuit enim Ciceroni. Papinianus Respons. lib. XIII. 'In quæstionibus læsæ majestatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinæ Fulvia mulier detexit, et M. Tullium consulnem iudicium ejus instruxit.' Lex hæc extat l. VIII. ff. ad l. Jul. majestat. Dicit hic Papinianus M. Tullio consuli detexisse Fulviam, sed fallitur: ex Sallustio enim constat hoc factum fuisse ante consulatum Ciceronis, L. Cesare et Q. Martio Cons. *Coler.*

Dein Sallustius dicit, non tam Ciceroni quam pluribus divulgasse; ultimo non accusavit Fulvia, sed tantum detexit.

Sed sublato auctore] Id est, Fulvia non solum quæ Catilina mollebat, sed etiam modum et viam, qua id facinus perpetrare decreverat, ut ipsa audiverat a Curio, suppresso tamen Curii nomine, compluribus narravit. *Cast.*

Studia] Favores et animos hominum.

Accendit] Incitavit.

Æstuabat] Ardebat et stimulabatur odio, quia quodam odio populi maculari Nobilitas videbatur. *Vall.*

Si cum quamvis egregius, novus homo adeptus foret] In manuscriptis est, *homo novus*; quæ collocatio verborum melior; qua et Cicero fore utitur. Dicitur autem *homo novus*, qui nulla generis et prosapiæ nobilitate commendatur, et qui propter ignobilitatem a se ortum videatur, hoc est, qui nulla adjuvetur in adipiscendis honoribus commendatione majorum, quique nullas horum ostentare imagines, nec res gestas virtutesque jactare possit. Cicero Philippica VI. 'Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum hominibus nobilissimis omnibus honoribus prætulistis?' Idem in Sall. 'Ego,' inquit, 'majoribus meis virtute mea præluxi, ut si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriæ sæ.' Utrabique significat, se esse hominem novum. Testatur et Plutarchus in vita M. Catonis, homines appellari novos ab Romanis *τοὺς ἀπὸ νέου δέξαι οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γρηγορῆσαι δι' ἀβρίων*, ut ipse inquit. Huic in Jugurtha Sallustius opponit 'hominem veteris prosapiæ, ac multarum imaginum,' quem uno verbo *nobilem* dicimus. *Rivius.*

Post fuere] Meus liber, *profuere*. Ciaccon.

Post fuere] Postposita sunt.

CAP. 24 Comitibus habitis] Comititia fu-

ere curiata, centuriata, tributa. Curia-
ta omnium fere antiquissima, in quibus
populus curiatim, hoc est, divisus per
curias, suffragia sua dicebat. In cen-
turiatis centuriatim populus suffragia
ferebat. Tributa porro comitia fue-
runt, cum per tribus ex regionibus et
locis suffragium ferretur : centuriata
comitia ex senatus auctoritate fieri
oportebat, qua in tributis opus non
erat, ideoque temporibus primis post
habita comitia fiebant quoque Patres
auctores, id est, confirmabant, quæ
populus suffragiis suis jussisset, donec,
eo jure senatus adempto, constitu-
tum fuit, ut antequam haberentur
comitia, in incertum comitorum e-
ventum Patres fierent auctores, ut
Gellius docet XIII. 14. In curiatis
comitiis non licuit suffragium ferre,
nisi iis, qui in curias erant relati.
Qui autem extra urbem domicilia ha-
bebant, non erant in curias relati, et
proinde ferendi suffragium jure mini-
me gaudebant, non licebat enim cu-
riata habere comitia, nisi intra po-
mœrium. *Sigonius, alii.*

M. Tullius, et C. Antonius] Cicero
consul omnium consensu factus est :
sed Antonius pauculis centuriis Cati-
linam superavit, cum ei propter no-
men patris paulo speciosior manus
suffragata esset, quam Catilinæ : auc-
tor est Padianus. Cicero in Pisonem :
‘ Me cuncta Italia, me omnes
ordines, me universa civitas, non
prius tabella quam voce priorem con-
sulem declaravit.’ Anno urbis con-
ditæ septingentesimo Cicero consul
fuit, ut scribit Plinius IX. 39. *Zanch.*

Populæra] Id est, fautores conjura-
tionis. *Idem.*

*Sua, aut amicorum fide sumtam mu-
tuam*] Meus liber, *mutuo*. Sed eam
vocem additam opinor : *sumta* enim
erit fœnore : sed dicit *sua fide sumere*.
Ciaccon.

Fœsulæ] Fœsulæ ab Atlante con-
ditas, easque ab ejus filia Fœsula ap-
pellatas esse, Politianus contendit

lib. I. Epistolarum. Multas autem
colonias huc a Sulla deductas signifi-
cat. Campos eos qui inter Fœsulæ
et Aretium jacent, maxime opulentos
esse frumenti, pecoris, omniumque
rerum copia, Livius scribit. Modicus
hodie vicus non procul a Florentia
est. Vide Cluver. Ital. II. 3.

Ad Manlium quendam] *Quendam*
ait, tanquam obscurum, ut quem ne-
que superius inter insignes conjura-
tos numerarit. *C. Manlium* paulo post
vocat. Mirum vero, illum exercitus
ducem electum. Verum oportuit
præcipuæ audaciæ fuisse hominem.
Commentarius, qui Vallæ adscribitur,
ait, Fœsulæ principem fuisse : sed
errat, ex Sallustii verbis non intellectis.
Glareanus.

CAP. 26 *Hæc mulier genere atque for-
ma, præterea viro atque liberis, satis fortunata fuit*] *Maluisse, commiserat ; mulier
genere, forma, viro, liberis satis fortunata ;
litteris, &c. præteritis ceteris vocibus.* *Gruterus.*

Genere atque forma] Hinc apparet
quod Sempronia primum gens patri-
cia fuit, quamvis postea plebejam
factam velint. Ejus in nummis, quos
habemus, familiæ tres reperiuntur,
Atratinorum, qui patricii fuerunt,
Gracchorum qui plebeji, Pitonnum,
quos plebejos item fuisse arbitror.
In ære quodam nummo mentio quo-
que fit L. Sempronii Atratini, qui
anno DCCXVII. in M. Antonii iterum
consulis Cal. Jan. abdicantis locum
factus est. Dio lib. XLIX. Qui et
postea Antonianarum partium fuit.
F. Ursin.

Viro atque liberis satis fortunata] Sustuli particulam *atque*, testimonio
Frontonis adductus : amator autem
brevitatis Sallustius hujusmodi parti-
culas sæpe respuit. Eodem modo
proxime legimus *paallere, saltare*, non
ut est in vulgatis libris *paallere et sal-
tare* : in quo Macrobbii auctoritate ni-
tor, quem video ita legisse III. 14.
Manut.

Psallere et saltare] Quidam libri habent, *psallere et cantare*. Tamen sequor lubentius antiquissimum Falvii librum, in quo discrete scriptum video *psallere et saltare*: nam *psallere* non idem est, quod saltare, sed potius fidibus canere. Itaque dixit Gellius XIX. 9. 'desideravit exhiberi, quos habere eum sciebat scitissimos utriusque sexus, qui canerent voce, et qui psallerent.' Non enim necesse erat dicere, *canerent voce*, nisi et in verbo *psallerent* cantus inesset. Itaque, ut distingueret, dixit, *canerent voce*. Præterea psaltriam et fidicinam æque dici non ignoramus, et ψάλλω pro canto, ψάλμυς pro cantu dicitur. Atque hanc lectionem ipse quoque Macrobius I. III. agnoscit. *Ald. Manut.*

Multa alia] Meus lib. addit, *præterea multa alia*. Ciaccon.

Sed ei semper cariora omnia, quam decus atque pudicitia fuit] Hunc locum sic expressit Tacitus Annal. XIII. 'Huic mulieri cuncta alia fuere præter honestum animum: sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam præferre, et lascivia uti; famæ nunquam pepercit.' *Idem.*

Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuere] Sic legendum est ex pluribus libris. *Putschius.*

Verum ingenium ejus haud absurdum, posse verius facere] Nescio quid turbet *posse*, quo sublato concinnior sane erit oratio, *absurdum verius facere*, pro ad versus faciendos. Confirmat conjecturam Tacitus, qui eo vocabulo simili modo utitur: 'Sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam præferre, et lascivia uti.' Et III. histor. 'Ne absurdus ingenio famam urbanitatis per lasciviam peteret.' *Putsch.*

Multa facetiæ] *Multa facetia*, est in meo libro, ut apud Plautum *Delicia*, et III. Hist. *Insidia prima*. Ciaccon.

Prorsus multa facetia multaque lepos inerat] Charisius lib. I. *facotias* inter nomina pluralia tantum refert. *Fa-*
Delph. et Var. Clas. Sallust.

ctiæ, εὐμυλία, εὐτροπία. Glossæ, *facetia* χάρτες ἐν ἀνθρώποις. Nolim igitur hic quicquam mutare refragantibus libris: quamquam Apuleius A-pologia sic loquatur: 'Atque ego scio nonnullos et cum primis Æmilianum istum facetiæ sibi habere, res divinas deridere.' *Putschius.*

CAP. 26 *Ad cavendum dolus aut astutia decrant*] Meus liber, *ad cavendum dolos, astutia decrant*. Ciaccon.

De quo paulo ante memoravi] Morboniam ire juberem verba parenthesi ista conclusa, si liceret per libros: et næ Sallustius lectores suos habuit pro poteribus Lethes, si arbitratur in memoriis eis revocanda vix decem versibus ante memorata. *Grut.*

Dissentiret] Est in manuscriptis omnibus, quos ipse viderim, *Sentiret*, neque sensus id repudiat. Tametsi ne alterum quidem displicet, si subaudias, *ab ipso*. Riv.

Neque petitio] Falsum est, hære in vett. add. *petitiones*. Vicentina enim, nec non Mediolanensis, omnium primæ, alterum servant; comparetque idem in Veneta Læti, ut et Aldina anni cIdo Id XXI, ceterisque aliquot seqq. et vero agit auctor de petitione consulatus Catiline: nani accipere *petitiones*, metaphorice; est sine ulla figura prodere fatuitatem suam. *Gruterus.*

Neque insidia quas consuli fecerat, prospere cessere] *Lego fecerat, processere*. Infra: *quod neque insidia consuli procedebant*; et alibi sæpe. *Ciace.*

Quas Consuli fecerat] Sunt qui credant legendum: *Quas consulibus fecerat*: communem et receptam lectionem eo libentius secutus sum, quod subjicit paulo post: 'Interea Romæ multa moliri, consuli insidias tendere.' In nonnullis tamen Mss. inveni, *quas Coss. in Campo fecerat*. Sed prior plurium codicum testimonio comprobata est. *Popma.*

Neque insidia quas Consulibus in campo fecerat, prospere cessere] Revo-

cata lectio ex Orei cancri, servatur Pal. Naz. sec. tert. et Com. meo; visitarque etiam in Pal. quart. sed numero singulari, *Consuli*, hactenus mutilate editum, *quas Consuli fecerat*. Nam Ciceroni aliisque indicatum, Catilinam in ipso *Campo* diserte traditum pluribus, etiam Dioni l. xxxvii. Invenerat scripturam hanc nostram in nonnullis membranarum Popma; non etiam retinuit, quod altera plurium comprobaretur codicum testimonio: male: ex vero namque P. Syrus, 'Est turba semper argumentum pessimi.' *Gruter*.

· *Quoniam quæ occulte tentaverat, aspere fœdeque evenerant*] In manuscriptis et aliis antiquioribus est, *aspera fœdaque*: nec aliter legit interpres, quisquis is est. *Rivius*.

CAP. 27 C. *Julium*] Vetus codex habet C. *Junium*. Et fortasse is est, qui argenteo denario C. JUNI C. F. describitur. *Ursin*.

· *Quem ubique opportunum sibi fore credebat*] Fere fecerim transpositis syllabis, ubi quemque opportunum, &c. *Gruter*.

· *Dies noctesque festinare*] Varie hoc effert Sallustius, *Dies noctesque*. Item: *Diu noctuque*. De voce, *festinare*, vide Catonem ap. Gell. xvi. 14. *Ciaccon*.

· *Neque labore fatigari*] Mens lib. neque laboris face fatigari; forte, *laboris fasee*. Idem.

Principes conjurationis] *Populares* hos appellat, cap. 22. 24. 52. sed c. 45. *Principes*, ubi intelligit *Lentulum*, *Cethegum*, &c. *Idem*.

CAP. 28 *Et cum eo L. Varguntejus senator*] *Manuscripta*, *L. Varguntejus*: quamquam *Plutarch*. in vita *Ciceron*., hoc omisso, C. *Cethegum* provinciam cepisse consulis interficiendi testatur. *Rivius*.

· *Et de improvviso domi sua imparatum confodere*] Abest ab uno domi suæ, ab duobus imparatum; quæ salvo senatu abesse posse nemo negaverit. Et

hic est locus quem a brevitate tantopere commendant. *Putschius*.

· *Ubi intelligis quantum periculum Consuli impendat*] V. c. habet: *Ubi intellexit quantum periculum Consuli impendebat*: et paulo post, ubi in vulgaris editionibus est, *dolere injuriæ*, in v. c. abest vox *injuriæ*. *Ursin*.

· *Janua prohibiti*] Sic in *Jugurtha*: 'Numidas insequentibus manibus prohibuit.' *Ciaccon*.

CAP. 29. *Dolere injuriæ*] *Dictio injuriæ* abundat in meo libro. *Idem*.

· *Senatus decrevit, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet*] Td ut in exemplaribus manuscriptis non est: ac elegantius omitti, quam addi videtur: tale illud *Livii*; 'Præscribit monetque *Lilybæum* firmo teneret præsidio.' *Cæsar* i. belli *Civilis*, 'Quotiescumque sit decretum, darent magistratus operam, ne quid respb. detrimenti caperet;' pro, decretum ut darent. *Rivius*.

· *Darent operam Coss.*] *Ciceronem* vide *Catil*. i. et alibi. *Ciaccon*.

· *Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxuma permittitur, exercitum parare*] Non habet per *Senatum* Pal. tert. et poteramus eo carere, ut et aliquot verbis subsequis. Nam, ant valde hallucinor, aut auctor scripsit: *Eo permittitur exercitum parare*, &c. Reliqua omnia irrepserunt e glossa; et ea quidem quavis cloaca fœtidiore, eis quibus nota *Respublica Romana*. *Gruter*.

· *Aliter, sine populi jussu, nulli earum rerum consuli jus est*] *Manuscripta* duo, *nullius earum rerum*; nisi quis nulli vetuste positum malit pro, *nullius*: quomodo *Comicus* dixit, 'Tam iners, tam nulli consili;' et in *Truculento* *Plautus*, 'Coloris nlli,' pro *ullius*. Nec enim rd consuli addendum puto. Sed ut hoc obiter addam, *Aliter* *Sallustius*, pro alioqui posuit; *jus*, pro potestate. *Rivius*.

· *Nulli earum rerum Consuli jus est*] *Dietsuacula* postrema abundat; fer-

san et antepenultima : ceterum libri meliores, videlicet Pal. pr. ac sec. Bongarsii ac Commelini, habent voce prima, *nullius*, de quo consulatur Rivius ; Rivius, inquam, cui Sallustius civicam debet : nam et meo iudicio, revocanda ab exilio lectio illa. Gruterus.

CAP. 30 L. Senius Senator] Expunxerim libens dictionem *Senator*. Neque enim periculum est, ut arbitremur subulcum quem recitasse literas in Senatu. *Idem*.

Quas *Fœnalis allatas sibi dicebat*, a Q. Fabio, in quibus scriptum erat] Locis hic corruptus et mancus fuit. Neque enim apparnit a quo litteræ Fœnalis missæ erant, quas L. Senius in senatu recitavit. Ego locum in omnibus editionibus depravatissimum Martiniani codicis ope adjunctus, pristinæ integritati restitui. Quis autem hic fuerit Q. Fabius, etsi in tanta rerum omnium obscuritate non satis habeam constitutum, conjecturam tamen meam libenter adfero. Puto igitur hunc esse Q. Fabium Sangam, de quo paucis interjectis paginis, eodem in libro Sallustius : 'Itaque,' inquit, 'Q. Fabio Sangæ cujus patre incipio plurimum civitas utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperient.' Popma.

Quas *Fœnalis allatas sibi dicebat*; in quibus, &c.] Fere est, ut expungi debeat, verbum primum et antepenultimum. At ecce, tanquam si inopia summa esset et verborum et sensus plane mancus, Popma noster adhuc adsuit ex codice Martiniano, *dicebat*, a Quinto Fabio, in quibus, &c. euge! euge! nisi sciremus bajulum literarum, omnia perierant : at, ut taceam Glareanos, Rivios, Carriones, Ursinos, reliquos, affirmo libros Mss. quatuordecim quos ego excussi, libros item quos Bongarsius, non agnoscere Q. Fabium : nimirum aliis omnibus *Cunctator*, uni Popmæ est *Lacus*. Gruter.

Allatas] Addit ex Martiniano Codice Popma, a Q. Fabio : atque per eum Q. Fabium Sangam, cujus postea meminit Sallustius, intelligi existimat. Sed vetus lectio recte se habet.

C. *Mallium arma cepisse*] Ita nos correximus, cum antea in cunctis vulgaris impressisque libris C. *Manlium* legeretur. *Malliorum* autem familia, nobilissima, antiquissimaque fuit, ex qua multi celebres viri extiterunt, qui sæpius consulatum gesserunt. Ex his fuit et Cn. ille Mallius, P. Rutilii collega, ut a Valerio Maximo, lib. II. traditur : apud quem tamen, omnes fere libri, C. Manlium habent, contra veterem inscriptionem, quæ duorum consulum his verbis mentionem facit. AB. COLONIA. DEDUCTA. ANNO. XC. N. F. FULVIO. DVO. VIR. P. RUTILIO. CN. MALLIO. COSS. OPERUM. LEX II. Ne quid tamen dissimulem, liber quidam, in pergameno descriptus, quem mihi utendum dedit vir doctissimus, meique amantissimus, Guilielmus Canterus, *Mallium* habet, simplici L. nec aliter Plutarchus vocat in vita Ciceronis, οἱ τοὶ γὰρ ἠγεμόνα Μάλιον ἔχορτες, et iterum, πρὸς τὸν Μάλιον. Ego tamen, *Mallium* legendum puto, consentientibus præsertim antiquis libris, et veteri inscriptione, quam paulo ante posui : et Canteri codex aliis in locis, nulla varietate, *Mallium* duplici II. profert. Popma.

Senatus] Nou. Marcellus de mutata declinatione agens, *Senati decreto* hic legendum adnotavit. Quam veram esse lectionem reor : et sic in altero manuscripto fuerat, sed erasum erat : habet eodem modo exemplar Florentinum. Riv.

Q. *Metellus Creticus*] Nonius in *Senati*, ubi hunc locum citat, prænomen Metelli non ponit. Ciac.

Q. *Metellus Creticus*] Is consul fuit (ut memorat Asconius in Orationem in L. Pisonem) cum Q. Hortensio,

anno ab urbe condita 684. Cretam inde proconsul in populi Romani potestatem redegit: unde Creticus est appellatus. Sed de hoc Q. Metello plura Livius l. xviii. cxix. et c. Florus libro tertio. Plutarchus in Pompejo. Dion. l. xxxvi. *Cast.*

Q. *Metellus Creticus*] Creticus, cognomen est a devicta Creta. Plures enim Q. Metelli uno tempore fuerunt: ex quibus duo consulares, Pius et Creticus: duo autem adolescentea, Nepos et Celer. Pedianus. *Zanch.*

Circumque ea loca missi] Quibus non pœnitet aliquando coniecisse, *circumque e loco missi*, nescio an non judicent, se adhuc obtinere antiquum, ac priore morbo impeditos: nihil enim altera lectione elevatius, nihil aptius. *Gruterus.*

Hi utrique ad Urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum] In vetustis quibusdam est, *Utrique enim, &c.* sed in manuscriptis est vulgata lectio. Asconius Pedianus, *Hi, utrique*, legisse videtur. Nam perperam ibi quidam *secundo* legunt, quasi ii numerum notet, ac non potius pronomen sit. Hoc eos, qui locum citarunt, non observasse miror. *Rivius.*

Quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat] Eadem verba infra repetit III. Jugurth. *Ciaccon.*

Q. *Pompejus Rufus*] Opinari designari Q. Pompejum Rufum, filium ejus Q. Pompeji Rufi, qui consul cum L. Sulla fuit anno U. C. dclxv. quique præturam urbanam gesserat, anno U. C. dclii. et ab eo signatos esse denarios, in quibus honos hic Præturæ et Consulatus patris expressus est, sellæ curulis insignibus, cum hac inscriptione: Q. POMPEII Q. RUFUS COS. *Ursin.*

Hisque permissum est, uti pro tempore] Legendum, *hisque permissum*, omisso verbo substantivo: quomodo et Merseburgense exemplar, et alia quædam habent. *Rivius.*

Premium, servo libertatem] Sic et in Fabriciano. In ceteris fere, *premiū decrevere, &c.*: quomodo item in impressis vetustioribus; nisi quod in his fere *premia* legimus, numero plurali, id quod minus probō. *Idem.*

Premium, servo libertatem et H-S centum] In aliis codicibus adjicitur verbum *decreverunt*, ad hunc modum: *Premium decreverunt servo libertatem*; quod nescio num consultius intelligatur, an ponatur. Vetustus certe codex habet, *Premium decrevere*. In Livio autem non uno dumtaxat loco, 'Servi præmium est 25. millium æris, liberi C. millium:' hoc est Budæana supputatione servi 250. Coronati, liberi mille. Hic igitur servi præmium decuplo majus, liberi quintuplo. Nam centum H-S faciunt coronatos 2500. Ducenta vero 5000 coronatos. Utrum quia seculum hoc ditius illis apud Livium, an periculum reipubl. hoc majus visum magistratibus ac senatui? *Glareanus.*

Sestertia] Sestertius denarii quarta pars, atque idem alio nomine *καρ' ἔξοχῆ* nummus, quia frequentissimus ejus in rationibus usus. De hoc Vitruvius III. 1. 'In denario,' inquit, 'denos asses æreos constituerunt, et quartam ejus partem de duobus assibus, et tertio semisse sestertium vocarunt.' Æstimatio denarii eadem fere hodie, quæ Regalis Hispaniensis, id est, stuferi III. cum dimidio: quinarii et sestertii pro proportione. *Lips.* Vide Budæum de asse, et Agricola de Ponder. monetar. Manut. de Quæsit. per epist. 1. 8. et nuperrime Gronovium de Sestert.

Gladiatoræ familiæ] Arbitror Salustium per gladiatoriam familiam, servos gladiatores intelligere. Horum enim amicitiam Catilina contraxerat, ita ut nemo inter eos esset, paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateretur. Cicero invec-tiva secunda in Catilinam: 'Gladiatores quam sibi ille maximam manum,

et certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen vestra continebuntur.' Portius Latro, in declamatione in Catilinam: 'Si L. Catilinam constat, dies omnes, omnium civium conscientia, sive in foro, sive in turris agere; nunc stipatum catervis exoletum servorum, nunc vero gladiatoris agminibus per ora vulgo palam obvolitare.' *Popma.*

Uti gladiatoria familia Capnam] Hic Commentatores nihil ad rem dicunt. Alius quidam ita exponit, uti *gladiatoria familia*, id est, ipsi gladiatores in familias distributi, per municipia distribuerentur, ne Romæ tumultum moverent, ut antea sub Spartaco factum est, atque hoc pro cuiusque municipii opibus: quæ sententia non multum abest a vero. Illud cuiusque Badius exponit, scilicet *familia*. Sed C. Cæsaris verba in oratione, quæ postea sequitur, ostendit de municipiis intelligendum. Ea ita habent ad finem ejus orationis, ubi de captivis sententiam definit: 'Sed ita censeo,' inquit, 'publicandas eorum pecunias, et ipsos in vinculis habendos per municipia quæ maxime opibus valent.' Hæc ille. *Glar.*

CAP. 31 *Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat]* Ferme est ut pronuntiem illud, *permota civitas*, natum a glossa; certe parum habet quod hic agat, ut etiam substantivum erat. Gruterus.

Neque loco, neque homini cuiquam satis credere] Totidem verbis in Jugurth. 'Neque loco, neque mortali cuiquam, neque temporis satis credere.' *Ciaccon.*

Neque bellum gerere, neque pacem habere] Sic Jugurth. 'neque prælium facere, neque otium pati.' *Idem.*

Ad hoc mulieres quibus pro reipub. magnitudine] Meus liber non habet, *pro*. Sed quid si legamus? *Ad hoc mulieres, quibus ille timor insolitus incesserat, pro reipub. magnitudine afflictae esse.* *Idem.*

Quibus pro Reipubl. magnitudine] Hoc a quibusdam et inverse legitur, et perverse exponitur. Non est dubium Sallustium dicere velle, cum tam magnum ac tam potens esset Romanum imperium, ut non facile quisquam Romanis bellum inferret, inusuetum ac insolitum fuisse omnibus, maxime vero mulieribus belli timorem. *Glar.*

Quibus pro Reipubl. magnitudine] Legendum juxta Grnterum, *Reipubl. magnitudine*. Sic et ad minimum decem membranacei. *Pro Reipubl. magnitudine*, invecum a Pomponio Læto; æque enim prioribus intererat editionibus. *Grut.*

Rogitare; omnia pavere, &c.] Pall. pretii edecumati nihil abeunt ab hæc scriptura, nisi quod Naz. initio habuerit, *recogitare*: quibus ætas est recentior adjiciunt, *rogitare Deos, omnia pavere*, quod cur non etiam admittam, facit præcedens, *manus supplices ad cælum tendere*: qui hoc enim facit, utique rogat Deos. Putarem potius repetendum, *rogitare omnia, omnia pavere*; ut dudum indicavi in libellis suspicionum. *Idem.*

Lege Plautia] Tulit hanc legem M. Plautius Silanus tribunus plebis, in eos qui vel vi rempub. oppugnassent, vel clam et dolo aliorum saluti insidias fecissent. Cicero de responsis Aruspicum: 'Deinde cum ille saxis, et ignibus, et ferro, vastitatem meis ædibus intulisset, decrevit Senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui univrsam Rempub. oppugnassent, teneri.' Idem pro Milone: 'Hanc vero questionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones; vel de cæde, vel de vi: nec tantum mærorem, ac luctum Senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quæstio constitueretur.' Accedit et hujus orationis interpres Pedianus: 'Deinde,' inquit, 'post paucos dies apud Considium quæstorem, lege Plautia, de vi, subscriptione eadem,

accusatus est, quod loca occupasset, et cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis.' Sall. in Ciceronem: 'Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum, cum Terentia uxore, de Rep. consulisti, cum legis Plantiæ iudicia domi faciebatia.' Atque hanc Plantiam rogationem C. Cæsar oratione sua suscitavit: id quod ex Gellio intelligi potest: cuius verba XIII. 3. hæc sunt: 'Reperit tamen in oratione C. Cæsaris qua Plantiam rogationem suscitavit, necessitatem pro necessitudine dictam, id est jure affinitatis.' *Popma.*

Dissimulandi causa, et quasi sui expurgandi] Alii rodices habent, aut sui expurgandi; meus, dissimulandi causa, tum sui expurgandi. Legerem: dissimulandi, an sui expurgandi, sicuti jurgio lacessitus foret, in Senatum venit. Tacitus sane assectator Sallustii maximus, hujusmodi locutionem frequenter usurpat: ut Annal. xv. 'Nihil metuens, an dissimulando metu:' et l. i. 'Legiones metu, an contumacia deseruere:' et II. 'Metu invidiæ, an ratus conscientiam satis esse:' et 'finem vitæ sponte, an fato implevit.' *Ciaccon.*

Sicuti jurgio lacessitus foret, in senatum venit] In aliis est ordo verborum mutatus, licet manente sensu. Sed ad hæc et similia est nobis conveniendum, ne minutis in rebus occupari, vel repti *μικρὰ σπουδῶς* videamur. *Rivius.*

Sicuti jurgio lacessitus foret] Forte: si cuius jurgio: vel: si quo. Gronov.

Sive præsentiam ejus timens, sive ira commotus] Vix mihi persuadeo lectionem loci hujus sinceram: utraque sane causa indigna Cicerone. Itsque quamvis posset refingi, sive præsentiam ejus sive ira commotus; capior potius suspicari pleraque a glossa, ac fuisse primitus; Consul, præsentiam ejus commotus, orationem, &c. Græterus.

Catilina ut erat paratus ad simulanda omnia] Manuscripta, ad dissimulanda omnia: et sic item ex impressis

quædam, velut Beroaldinum et Venetum. *Dissimulamus* autem quæ sunt; *simulamus* quæ non sunt: sed et paullo ante de eodem Sallustius: 'Postremo dissimulandi causa,' &c. quamquam vulgatam lectionem non rejicio, quam et Merseburgense habet. *Rivius.*

Ita ab adolescentia vitam instituisse, uti omnia bona in spe haberet] Alii, *haberent*: pro, ut omnia bona de ipso speranda et expectanda forent. Perperam et Gymnicus et alii, *dicebat vitam instituisse*: quod verbum ex glossa addita, ut opinor, irrepsit in contextum: nam majore cum gratia et venustate abest. Ita Cicero, 'Habendas esse quam laxissimas habenas: caput enim esse ad bene vivendum securitatem:' et Virgilius Æneid. II. 'tunc Nisus et una Euryalus confestim alacres admittit orant, Rem magnam pretiumque moræ fore.' *Supple, dicunt.* Tale illud quoque in Jugurtha: 'Postero die cum Aulo in colloquio verba facit. Tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneat, tamen se rerum humanarum memorem, si secum fœdus faceret, incolumes omnes sub jugum missurum:' ubi perperam est in Veneto quodam, *tamen se dicit memorem*: quod verbum ex glossa addita irrepsit. *Idem.*

Ut omnia bona in spe haberet] Vocem *bona*, additam esse existimo. Sic enim loquitur sæpe Cicero: ut libro Epistolar. ad Famil. epist. III. 17. 'Omnia esse in Bruto tuo:' et l. XVI. 'Omnia habeo a te.' *Ciaccon.*

Ne existimarent] Perperam Gymnicus, *neque.* Riv.

In plebem Rom.] Ita quidem libri, sed nonne melius, *in populum Romanum?* errore orto ex compendio scripturæ P. R. *Grut.*

Perdita repub. opus esse] M. l. *perditam rempublicam opus esse*: ut Q. Claudius in Annal. apud Gellium XVII. 2. 'Nihil sibi divitiis opus esse.' *Ciaccon.*

M. Tullius, inquitinus civis urbis Romae] Ita habent Aldi et Gothi codices. Alii vero pro quatuor ultimis verbis habebant duo hæc: *Novus homo. Sed utrumque legi potest. Glar.*

Inquitinus civis urbis Romae] Aliquis superscripserat interpretationis causa illis, *Inquitinus urbis, civis Romæ*: id postea a bardis hominibus redactum in contextum ipsum; meo quidem iudicio. *Gruterus.*

Ad hoc maledicta] M. l. addit, *multa male dicta alia. Ciacc.*

Præcepta] Id est furibundus quasi in præcipitum aliquod ex impatientia injuriæ agor. *Omnib.*

Incidium meum ruina restinguam] In manuscriptis est, *extinguam*: quomodo et in aliis quibusdam: nec secus legit Felicius Durantinus, hæc verba citans. Verum mihi prior lectio magis arridet: nam et Cicero pro L. Murena, Catilinam ait Catoni iudicium minitanti respondiisse, 'si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.' Sed et Florus eodem modo: nam Sallustii verbis utens, 'Consul,' inquit, 'habito senatu in præsentem parricidam reum Cicero peroravit. Sed non amplius profectum quam ut hostis evaderet, seque palam professo incendium suum restincturum ruina minaretur.' Val. Maximus verbo *extinguere* utitur: 'L. vero Catilina,' inquit, 'in senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit, et quidem illud, si aqua non potero, ruina extinguiam.' l. ix. c. de dictis improbis aut factis sceleratis. *Rivius.*

Incidium meum ruina restinguam] Veteres quidam libri, *Incidium meum ruina vestra restinguam*. Antiqui mei, uno excepto, cum vulgata, receptaque hodie lectione faciunt; nec aliter Florus, eadem de re loquens, 'Consul,' inquit, 'habito senatu, in præsentem parricidam reum Cicero peroravit, sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque palam

professo incendium suum restincturum ruina minaretur.' Valerius Maximus ix. 11. 'L. vero Catilina M. Cicerone incendio ab ipso excitatum dicente: sentio, inquit, et quidem illud, si aqua non potero, ruina restinguam.' Et Cicero pro Murena; 'Catilinam ait Catoni iudicium minitanti respondiisse, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.' *Popma.*

Restinguam] Alii codices, et nominatim Gothi habent: *Ruina vestra extinguiam*. Quod quibusdam nimis audax dictum apud Senatum Romanum videri volunt. Verum quid pudit desperatum hominem? Ideoque nihil definio. *Glar.*

CAP. 32 *Deinde se ex curia domum proripuit*] In quibusdam est, *et templo proripuit*. priorem lectionem in Aldino quoque reperias et in manuscripto. Sed est idem sensus, utroque modo legas. Cicero in Catilinam obiter ostendit senatum ab se fuisse in ædem Jovis Statoris vocatum, remque omnem ibi ad P. C. delatam, eodemque Catilinam venisse, sui, ut hic Sallustius ait, pargandi causa. Sed et Plutarchus in vita Ciceronis vocatum ab eo senatum ait *eis τὸ τοῦ Στρωτοῦ Διὸς ἱερὸν, ὃν Στράτορα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν*, ut ipse inquit. Et quibus liquet, non inepte legi posse, *ex templo*. Sed hoc in medio relinquemus. *Rivius.*

Multa secum ipse volvens] *Ipse vacat* in meo libro. *Ciacc.*

Et ab incendio intelligebat urbem vigiliis esse munitam] *Tò esse* non habet codex Merseburgensis neque manuscriptus ille, cujus plerumque fidem sequor, nisi quod in spatio ipso quod versus dirimit, idem adjectum est. nec est in impressis paullo emendatioribus. *Rivius.*

Legiones] Ex decem cohortibus fit legio, sic dicta, quod leguntur milites in delecta. Instituta a Romulo hominum 3000. Regibus ejus-

tis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000 ventum est: a Scipione denique in Africam trajecturo facta est 6000. Lips.

Multa antecapere] Vacare opinor vocem *multa*; et legendum, *antecapere, quæ bello usui forent*. Ciacc. Perperam Gymnicus, *multa loca antecapere*. Rivius.

In Maniana castra profectus est] Hanc lectionem probo: non dissimulabo tamen, qui me scrupulus male habeat. Merseburg. codex, unus ex omnib. habet, *Maliana*, simplici *l*, sed et *Malius* ibidem fere semper, contra quam in aliis, reperitur: eodem modo apud Plutarchum in vita Ciceronis, *Μάλιος*. Interpretem miror, cur *Manilium* verterit; ubi Plutarchus, *οἱ γὰρ ἡγεμόνα Μάλιον ἔχοντες*. Sed et post, *πρὸς τὸν Μάλιον*, semel atque iterum ad *Manilium* vertit interpres, is qui vitam Ciceronis ex Græco in Latinum sermonem transtulit; nisi aliter fortasse, ac nos hodie, suo is in codice habuit: nam potest esse locus mendosus, quod ad hanc vocem attinet. *Idem*.

Quorum cognoverat] *Meus lib. quorum noverat*. Ciacccon.

Mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirmant] In quibusdam est ut *confirmant*: sed prior mihi lectio magis arridet, quam et codices manuscripti habent. Rivius.

Aliaque belli facinora parent] Sic infra: 'cum convicti confessique sint cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in cives patriamque paravisse:' et infra: 'In urbe parata quæ jusserit.' Verum nihilominus legendum existimo, *parent*: nam multo antea paraverant, reliquum erat ut patrarent. Sic infra: 'Roma socii incepta patravissent:' et supra: 'Pessimum facinus patratum foret.' Ciacc.

Ad urbem accessurum] Infra: 'In urbe parata esse quæ jusserit; ne cunctetur ipse propius accedere: et, eoque magis properaret ad urbem

accedere.' *Idem*.

Cum magno exercitu ad urbem accessurum] Sic fere Mss. et editi, præter unum in quo, *accessurum*: quod tamen haud temere probem, quamvis prima specie blandiatur oculis. *Gruterus*.

CAP. 33 *Imperator*] Scil. exercitus. *Violentia atque crudelitate fœneratorum*] Sic Pall. omnes; itaque vix est ut accedamus codici antiquo, quem contulit Reip. nostræ literariæ gemma Bongarsius; *per violentiam Prætorum atque crudelitatem fœneratorum*. Natam enim, ex iis, quæ mox sequuntur: 'tanta sævitia fœneratorum atque Prætoris fuit.' *Gruterus*.

Crudelitate fœneratorum] Fœnus non omnino improbandum alibi et recte docet Salmasius. Sed sanguisugæ et pauperum flagella merito improbantur; quales erant trapezitæ et mensarii Romæ, ita dicti quod mensæ in foro positæ insiderent, et fœnerationi maxime operam darent. Atque hinc etiam scriptura mensæ nihil aliud erat, quam numeratio pecuniæ per mensarium facta. Et quia hi sæpe inhonesto lucro inhiabant, etiam in maximo plebis erant odio et invidia, quæ causa in seditionem sæpe erupit: atque ita eam in rem, ut pauperes levarentur, aliquando Quinquiviri constituti: et Livius auctor est se scriptum apud quosdam reperisse L. Genntium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerari liceret. De illis fœneratoribus intelligendum, cum fœnerari idem esse volunt atque occidere, atque majori pœna plectendum quam furem, sicuti ex LL. XII. tabularum refert Cato. Vide *Salmas.* et *Hottom.* de usur.

Plerique patria, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus] Naz. ac Com. fuit initio, *Patria*: nec abhorruerim a variatione hujusmodi casuum, jam supra etiam usitata nostro. posset etiam nullo sensus detrimento tolli *sed*. *Gruterus*.

Fama atque fortunis expertes] Sic Cicer. de univers. 'Expertem reli-

quis quinque motibus eum orbem voluit esse.' *Ciaccon.*

Majores vestrum] *Vestrum*, reposui, pro, *nostri*, quod ita Gellium legisse cognovissem: is enim sic xx. 5. 'Importunissime fecerunt, qui in plerisque Sallustii exemplaribus scripturam istam sincerissimam corruerunt. nam cum ita in Catilina scriptum esset, Sæpe majores vestrum, miseriti plebis R. vestrum aboleverunt; et, vestri perscriperunt: ex quo in plures libros mendæ istius insoles inolevit.' *Manutius.*

Sæpe majores vestrum miseriti plebis] Sic quidem Gellius xx. 5. Sed in multis exemplaribus *majores nostri* scriptum est, quod magis probo. Nam quam magistratus ad populum verba habebant, *majores vestri*, dicere solebant, aut *vestrum*, 'Majores vestri parandi juris,' &c. In orat. Macri: 'Majores vestri paravere.' In Senatu vero, *majores nostri*: ut post in orat. Cæsaris. Hic vero cum ad Imperatorem mandata sint, *nostri*, potius scribendum. *Ciaccon.*

Sæpe majores nostri miseriti plebis] Sic vett. edd. sic Pall. sic Bong. sic Urs. sic Com. noster. Itaque valet aliorum, *majores vestrum*; quod hic, mea sententia, locum commode habere non potest. *Gruterus.*

Miseriti plebis] Primo Decemviri anno Urb. cccii. Rempublicam tenuerunt, hi duodecim tabulas proposuerunt, in quibus habebatur, UNCIALI FŒNORE. AMPLIUS. NE. QVIS. EXERCERO. FŒNUS autem pro libitu non semel agitatam auctumque fuisse, constat ex libris Annal. Taciti. Anno cccxcvi. C. Marcio et Cn. Manlio Coss. hæc lex de Unciario fœnore a M. Duellio et L. Menenio tribunis plebis rogato perlata est, et plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque, ut inquit Liv. l. vii. Histor. Et rursus anno cccvi. Tito Manlio Torquato et C. Plautio Coss. semunciarium tantum ex unciario fœnus factum est, inquit ibidem Livius.

Tandem anno cccxi. C. Marcio Rutilio et C. Servilio Ahala Coss. L. Genutius tribunus plebis legem tulit, ne fœnerari liceret. *Beun.*

Argentum ære solutum est] Patet sententia: et ita recitat Nonius in verbo, *Solvo*: præterea sic est in perantiquo Fulvii nostri libro. Nonnulli tamen ex ingenio legendum putarunt, *Argentum ære communi solutum est*, mutatione non necessaria. *Manut.*

Argentum ære solutum est] Sunt, qui *Argentum ære communi solutum est*, scribendum existimant. Sed hi aperte Nonii Marcelli auctoritate refelluntur, qui in verbo *Solvere* omissa dictione communi hæc profert. *Popma.*

Argentum ære solutum est] Etiam nostri Pall. voce auctiores, *ære communi solutum est*; sed non illi quibus auctoritatem aliquam circumdedit antiquitas remotior: iis quippe vocis ejus nec vola, nec vestigium. *Gruter.*

Argentum ære solutum est] Hoc factum anno U. C. 667. quo septimum Consuli C. Mario, paucis diebus post honorem iutum mortuo, suffectus L. Valerius Flaccus turpissimæ legis auctor fuit, qua creditoribus quadrantem solvi jussit, ut loquitur Vellejus l. ii. Sallustius *argentum ait ære solutum*, id est, sestertium asse, quia sestertius argenteus erat, as æreus. Vellejus dicit, *quadrantem solutum creditoribus*: nam quarta pars sive quadrans sestertii erat as, unde pro portione qui pro sestertio assem, idem pro asse quadrantem, pro pondio semissem, pro victoriato pondium, pro denario sestertium, pro mille nummis ducentos quinquaginta, denique pro omni debito quartam ejus partem solvit, ita ut tres perirent creditor. Vide l. i. de pec. vet. c. 5. *Gronov.*

Nisi cum anima simul amittit] Sic in Jugurth. 'Ærunnas cum anima simul amisisti.' *Ciaccon.*

Neve nobis eam necessitudinem imponatis] Meraeburgense volumen habet *necessitatem*, sed perperam. Nam

fere et Sallustius et alii vetustiores necessitudinem pro necessitate posuerunt: quæ est, ut ille ait, vis quæpiam premens et urgens. Quamquam alias necessitudo est jus quoddam vinculumque religiosæ conjunctionis. *Rivius.*

CAP. 34 *Senatum populumque Rom.*] Voces, *populum Romanum*, abundare existimo: dixit enim, *Si quid ab Senatu prætere vellent.* *Ciac.*

Senatum et populum Romanum semper fuisse] Legendum ex vetustis, *senatum populumque R.* quod et illa vetus scribendi ratio, quam quodam in exemplari, reperi, declarat. S. P. Q. R. Ita enim hoc loco Fabricianum volumen ac vetustissimum quodque ex impressis; licet codex Beroaldinus *senatum populi Romani* habeat. Dno e manuscriptis, *senatum P. R.* ut videlicet conjunctio illa *ἑνκλητικῆ* desit. *Rivius.*

Ut nemo unquam ab eo frustra auxilium petierit] De duobus nempe Senatu ac Populo Romano locutus subjungit, *Eo*: fortassis, quia omnis penes populum potestas esset quando a Senatu ad Populum provocare licebat. *Glareanus.*

Criminibus] Mens liber, *criminationibus.* Sed ea vox expositoris esse videtur. *Ciac.*

Fortuna cedere] Sic Tacitus Histor. III. 'Vitellianorum animi, et ut quisque ordine anteibat, cedere Fortunæ.' *Idem.*

Earum exemplum infra scriptum est] Illud, *infra scriptum*, sparium quid redolet: certe minime requiras, si abis. *Gruterus.*

CAP. 35 *L. Catilina Q. Catulo salutem*] Mss. nostri vetustiores, *L. Catilina salutem Q. Catulo.* Vaticanus vero codex in quo soli visuntur orationes, adhuc amplius *Salutem dicit Q. Catulo*: ut fore suspicer fuisse tantum *L. Catilina, Q. Catulo*, omissis ceteris; quæ frustra requiras in Pal. nono et undecimo. *Idem.*

Re cognita, grata mihi] Meus liber:

Re cognita mihi magnis in meis periculis; forte scriptum fuit, re gnara mihi. Tacit. xv. 'Idque nulli magis gnarum, quam Neroni:' et xii. 'At nobis ea pars militiæ maxime gnara est:' ut vox, *cognita* expositio sit vocis *gnara.* *Ciacconius.*

Quam medius fidius licet veram cognoscas] Est hoc modo in cunctis fere quæ ipse viderim exemplaribus: nec male, ut opinor. Ceterum Servius in iv. *Æneid.* *recognoscas* legit, nisi sint mendosi codices. Sed memoriane lapsus, an quod sic legendum putarit, haud equidem scio. Porro si sic legas, innuit verbo Catilina, *Catulum quoque aliquid ea de re scivisse, de qua ipse sese purgat.* Nam *recognoscimus* ea fere quæ scimus. Cicero, 'Non videtur hæc multitudo cognoscere ex me causam voluisse, sed ea quæ scit, mecum recognoscere.'—*Idem,* 'Declarat se non tum illa didicisse, sed reminiscendo recognoscere:' sic alias sæpe. Utra lectio verior, judicent alii; ego vulgatam hodie magis probo: quamquam *Ælianus Durantinus, agnoscas* legisse videtur. *Rivius.*

Quam mediusfidius veram licet cognoscas] Ita omnes mss. præter Pal. nomen, in quo, *quam mediusfidius licet ut veram agnoscas*: haud ignoro quidem citari a Servio l. IIII. *Æneid.* 'Quæ mediusfidius vera licet mecum cognoscas;' sed nec hoc ignoro Grammaticos sæpe recedere ab ipsis auctorum verbis. Certe *cognoscere* idem notare quod *recognoscere*, patet ex capite XLVII. 'Cum prius omnes signa sua cognovissent.' Interim et in his dictionibus, et in superioribus aliquot triginta latere ulcera, plura, plane mihi persuadeo: quæ cum non etiam eruamus ope manuscriptorum, per nos sic perpetuo maueant, licet. *Gruterus.*

Non quis es alienum meis sumptum nominibus] *Td sumptum* non est in ullo manuscripto, quod sciam; nec id sententia magnopere exposcit. Nam *meis*

nominibus ad verbum *solvere* pertinet; pro, quibus ipse debeo, non satisfacere. *Rivius*.

Non quod aes alienum meis sumptum nominibus] Pro quod, alii quin legunt, et negationem sequente versu ante verbum *possunt*, sustulerunt: *quin* enim cum subjunctivo, pro *ut non* efferi solet, ut in hoc *Æneidos* III. 'Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti, Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.' Annotavit hoc Valla quoque. Ceterum illud *sumptum*, non habent omnia exemplaria. Vetustus codex ita habet: *Non quia aes alienum meis nominibus sumptum ex possessionibusolvere non possim*. Glar.

Non quia aes alienum, meis nominibus ex possessionibusolvere non possem] Magna est lectionum hujus loci diversitas. Quidam libri: *Non quia aes alienum meis nominibus ex possessionibusolvere possem*. Quidam: *non quin aes alienum meis nominibusolvere possem*. Quidam etiam: *non quia aes alienum meis sumptum nominibus*. Ego hanc codicum veterum scripturam respicio, nostramque quam hoc loco reposuimus, multo elegantiore ac veriore puto. *Popma*.

Non quin aes alienum meis nominibus ex possessionibus, &c.] Ita editio Aldi Romani; neque aliter Pal. quinta. Nam tert. et duodecimus, *non quin aes alienum meis nominibus, ex possessionibus*: at reliqui mas. ætate priores, accedant editionibus primis, habentque; *non quia aes alienum meis nominibus, ex possessionibus*: posteriores vero; *non quia aes alienum meis sumptum nominibus, ex poss.* Commelinianus meus hic foliolo destituitur. *Gruterus*.

Meis nominibus] Sciendum nomen proprie dicta de hujuscemodi debitis dici, quæ sine usuris contraherentur. Ideo et pararii proxenetæque interpositi, qui pecuniam mutuan querentibus, quam sine usura acciperent, creditores conciliarent, qui sic dare vellent. Tabulæ igitur illæ, per quas

nomen fiebant, et in quæ referebant nomina debitorum creditores, quibus sine usura crediderant, diversæ a Kalendario. Nam Kalendarium liber quoque rationum sive tabulæ, in quibus perscribi solita nomina debitorum, sed sub usura pecuniam debentium: quia enim Kalendis pecuniam fenore occupare consueverant fenoratores, et usuræ pensiones erant menstruæ, inde Kalendarium nomen. In Kalendarium autem regerebantur ipsa etiam instrumenta debitorum, qui non tantum de sorte reddenda, sed etiam de usuris solvendis cavebant, vide l. uxor. de Legat. III. et l. I. ff. de Ann. Legat. Ceterum inde *καταχρηστικός* apud auctores probatos nomen pro quolibet debito etiam usurario positum passim legitur. *Salmas*.

Cum et alienis nominibus liberalitas Orestilla, &c.] Sic quidem editio prisca, et Pal. quart. oct. non. sed præter auctoritatem membranarum vetustiorum. Naz. enim; *sed et alienis nominibus liberalitas Orestilla*. Pal. verso sec. et und. et dnod. et cum *alienis nominibus*: tert. et *alienis*, sine illo cum: sextus refert; *sed cum alienis*: quintus, et decimus; *cum etiam et alienis*: sept. cum *alienis*, sine et. At enim Polonicus ille perscripserat; *cum et alienis liberalitas Orestilla*, absque voce *nominibus*. Miræ discretiæ! unde adducor suspicari; *non quia aes meis nominibus, ex possessionibusolvere possem; alienis, liberalitas Orestilla, suis filiaque copiis*; exterminata voce *persolveret*: repetitoque *ἀντὶ τοῦ κοινῶ,olvere posset*. Ut velit; tantum tibi superæse in bonis, ut propria nomina iis solvat: tantum in Orestillæ et filii ejus; ut nomina aliena, pro quibus fidejusserat. *Gruterus*.

Honore honestatos videbam] Forte Sallustius, honores *videbam* scripsit. Sic enim hoc nomen a Tacito usurpatur, a Sallustio ut pleraque sumptum, quantam existimo. Plinius *inhonorus* dixit. 'Inhonorus, neque in templo ullo Hercules.' *Ciacc*.

Honore honestos videbam] Ita fere in recentioribus, et in Merseburgensi, quibuscum facit Felicius Durantinus. Sed Fabricii codex habet, consentientibus manuscriptis duobus, *honore honestatos*, pro *decoratos et amplificatos*, nec est in impressis quibusdam secus: verum hoc lectoris iudicio, ut et alia fere permittimus. *Rivius*.

Honore honestos] Est in cunctis fere quæ ipse viderim exemplaribus: *Honore honestatos*. Nos, *honore honestos*, scripsimus: idque antiquo more dictum. Plaut. in Captivis: 'Qui me honore honestiorem semper fecit et facit.' Confirmat et hanc lectionem Felicius Durantinus. Quamvis non negem *honore honestatos*, eleganter ac Latine dici. Cicero in oratione pro domo sua: 'Tamen ne,' inquit, 'eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum tot vides iudiciis Senatus P. R. totius Italiæ honestatum.' *Popma*.

Honore honestos videbam] Mss. omnes editique, *honore honestatos*. Itaque id forsitan revocandum; quamvis stet pro alio, Rivii Merseburgensis notæ minime protritæ. *Gruterus*.

Spes dignitatis conservandæ] Oppido obscurus hic est sensus: Commentatoribus autem facilis. Ciceronem hercle vehementer notat Catilina de falsa criminatione ad Populum, per quam videri vult repulsam passus, non conscientia de culpa, ut paulo ante ipse loquitur. Ergo innocenti sibi id ab inimico factum Catulo conqueritur, ea spe, si quando populus resciscet ea innocenti facta, restitutus sit eum in integram. Hoc igitur nomine honestas spes secutus sum, inquit, reliquæ dignitatis conservandæ. *Glar*.

Haveto] Omnes antiqui, et impressi codices, *Aveto* habent. Ego in vitis libris, omnibus, *Haveto* scripsi: atque ejus scripturæ, cum multa et manifesta vetera monumenta adferre possem, pauca, quæ sunt eminentissima proponam, et primum illud Ciceronis, quod in Zacintho extare dicitur:

MARCE TULLI CICERO. ET. TV. TERTIA. ANTONIA. HAVE. ET: JULIAE. S. P. F. THAIDI. HAVE. THAIS. DIL. TIBI. BENE. FACIANT. Est et alia quædam inscriptio vetus, id liquido demonstrans his verbis: IPSE. TECUM. NUNC. LOQUOR. HAVE. IGITUR. MRA. HADRIANA. *Popma*.

CAP. 36 Apud C. Flaminius Flammam in agro, &c.] Ausus sum facinus mali exempli, unius solius Nazariani codicis fide introducta voce nova: sed enim cum is sit antiquitatis ultimæ, et omnibus literis id tueatur, nec solum, sed adpictum habeat margini, *alias Flaccum*, nefas putavi derogare ævo tam prisco: præsertim cum necessario requiratur hic nomen tertium, si distinctum voluerit hunc Flaminiam a mille aliis. *Flammam* inter cognomina, satis notum ex Inscriptionibus, et Historiis. *Gruterus*.

In agro Reatino] In nonnullis legitur: *In agro Aretino*; quam scripturam et Vincentius Castilioneus se in suis aliquot antiquis codicibus reperisse testatur. Nos interim vulgatam lectionem retinemus. *Popma*.

Dum civitatem antea sollicitam armis exornat] Codices in pergamenis descripti, *dum vicinitatem*: illud, *ab eo*, quod Gymnicus habet, non reperitur in manuscriptis, ac ne in codice quidem Beroaldino. *Rivius*.

Cum aliis imperii insignibus] Insignia præcipue Consulium fuere veteri Rep. fasces duodecim cum lictoribus, sella curulis, prætexta toga, eaque domi sumpta primo magistratus die ante Deos Penates (Livius l. XXII. in fin.) scipio eburneus in manu sive sceptrum. De quo scipione minus quidem vulgata res, magnis tamen auctoribus mihi certa. De quo loquitur Dionysius Halicarnassæus l. III. De Papyrii quoque scipione eburneo loquitur Livius l. III. et Valerius Max. de priscis Cross. l. IV. c. 4. inquit, 'nec eis fuit rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam atrati repetere.' *Lips*.

Præter rerum capitalium condemnatio] Emendatum quidem calamo recenti in Naz. *condemnatos*, sed alterum item conspicias in reliquis membranis omnibus, excepto Pal. quarto. *Gruterus*.

Delectum] Modus delectus fuit talis, Consules positis sellis curulibus sedebant, et summæ rei præsidebant: tribuni administrabant et exsequebantur per partes. Ipse delectus fiebat in Capitolio augustissimo loco. In campo delectum habitum tanquam novum notat Dionysius: sed eo factum, quo tributitiæ intercessionem vitarentur, quibus ibi non erat locus. Eligebantur ex tribubus et classibus, ducta sorte: vel ut simulatio tolleretur, ne hæc illi posthabita videretur, vel querela de onere oriretur, si forte delectus non iret per omnes. Præsidentibus itaque Consulibus, sedentibus tribunis, tribus vocata in centurias anas ivit, exceptis senioribus. Ex singulis tum centuriis, et pro censu ac classe, milites citati nominatim. Itaque, tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates, et opes scripta. Aliquando etiam sorte capti, raro tamen, nec nisi in re tumultus. Quin et hoste vicino aut repentino aliquo periculo imminente, militem confuse ac raptim, capiebant et educebant. Contumaces vel in vincula conjiciebantur vel damno affecti, bona eorum direpta et vendita, nonnunquam in servitutem rapiiebantur, imo ad mortem. *Lips.*

Ea tempestate mihi imperium pop. Rom. &c.] Hæc est vulgata lectio, multorum mss. cod. fide comprobata. Non dissimulabo tamen pervetusti cujusdam libri scripturam: *Ea tempestate imperium P. R. multo maxime miserabile mihi visum est, cui cum ab occasu ad ortum solis omnia armis domita parerent, &c.* Popma.

Namque ex duobus senatus decretis] In mss. atque aliis vetustis est illa præpositio *ex* omissa. Id quod rectius

esse puto. Sed et *senati* habet volumen ipsum Fabricianum, qui est genitivus antiquus. Est inscriptio quædam in agro Veronensi, qua in inscriptione genitivus hic reperitur: *SEX. ATILIUS. M. F. SARANUS. PROCOS. EX. SENATI. CONSULTO. INTER. ATTESTINOS. ET. VEICETINOS. FINIS. TERMINOSQUE. STATUI. JUSSIT. PRO. EX. SENATUSCONSULTO. Sisenna* item apud Nonium, 'ex senati consulto' dixit historiarum III. *Ritius*.

Neque castris Catilinæ quicquam omnium excesserat] Omnes impressi codices: *Neque ex castris Catilinæ quicquam omnium discesserat*. Nos unius codicis fidem et auctoritatem secuti, *neque castris Catilinæ quicquam omnium excesserat*, scripsimus. Sic et Cæsar l. iv. de bello Gall. 'Nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant.' *Popma*.

Ex castris discesserat] Ita etiam autographi, et vett. edd. nihilo pejus eo, quod nobis ex unico libro oggerabat *Popma*, *castris excesserat*. *Gruterus*.

Tanta vis morbi, atque uti tabes plerasque civium animos invaserat] Sic fere in vetustis: *τὸ atque* non est in eo quod *Gymnicus* excudit. *Ritius*.

Tanta vis morbi atque uti tabes] Pal. octav. et nonus, non habent illud, *atque*; quod tamen constanter in codd. primæ notæ. Si non significat idem quod apud Virgilium illo versu *Georg. i.* 'Atque illum in præceps prono rapit alveus amni;' videtur turbandæ potius sententiæ, quam constituendæ. Forsan tres illæ voces *atque uti tabes*, sunt a glossa, accessita huc aliunde, ut probaret, morbum, hoc loco, quod alio *tabem* nominarat. *Grut.*

CAP. 37 *Neque solum illis aliena mens erat*] *Mens liber, alia mens erat*: ut infra: 'Longe mihi alia mens est P. C.:' et infra: 'haud sane alio modo belli eventum expectabant.' *Ciacc.* *Quoniam egestas facile habetur sine*

damno] Et hanc sententiam facilem omnes putant: mihi haud quamquam intellecta, nisi distinguamus post *habetur*, ac postea inferamus *donderis sine damno*; qualia multa sunt, præcipue apud hunc auctorem. *Gla-reanus*.

Sicuti in sentinam confugerant] Quemadmodum usu venire solet, ut quicquid humoris corrupti in corpore sit, id totum ulcus ad se contrahat, quicquid aquæ in navi est, id ad sentinam confluat: ita in civitate quotquot improbi sunt, ad aliquem unum improbitate insignem concurrunt. *Zanch*.

Sentinam] Sentina est fundus navis, sive ima interior pars, nam ut carina est ima pars exterior, et quasi venter, sic sentina interior alvus, quæ, quia mali odoris esse solet, quod in eam sordes omnes confluant, ideo pro loco sceleribus contaminato, vel etiam pro ipsis perditis hominibus sumitur, sicuti et pro sordibus sumpsit *Valer. Maximus*, II. 7. cum dicit: 'hæc turpi et erubescenda carina vacuefactus exercitus noster.' A Sentina dicti Sentinatores, quibus cura sentinæ delegata in navi. *Paulinus* ad *Macatium* de naufragio: 'unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputant:' hinc et sentinare, id est, satagere ad sentinam, periculum vitare, ut *Festus* docet, et *Gellius* XIX. 1. 'Tum postea complorantibus nostris omnibus, atque sentinantibus, dies tandem illuxit, sed nihil de periculo atque sævitia remissum.' At in vulgatis Codicibus contaminatissimus fuit ille locus; ut notat *Scaliger*. Vide et *Lil. Gyrald.* de *Navig.* c. XI. et *Polluc.* in *Onomast.*

Ex gregariis militibus] *Gregarii milites* nonnullis dicuntur tumultuarie collecti, verum *gregarii milites* dicuntur, qui nullum ordinem ducunt, et nullam gradum dignitatis habent: quod ex subjectis exemplis maxime intelligimus. *Sallustius* in *Jugurth.* 'Namque edicto primo adjumenta

ignavia sustulisse dicitur, ne quisquam in castris panem, aut quem alium coctum cibum venderet: ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, neve in agmine servum, aut jumentum haberet.' *Valerius Maximus* I. II. c. 7. §. 2. hanc eandem rem narrans, sic inquit: 'Protinus namque lixas a castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum ministerio servorum jumentorumque (ut arma sua et alimenta ipsi ferrent) uti passus est: quod si gregarii milites ii essent (ut illi volunt) qui tumultuarie collecti sunt, non dixisset *Valerius*, 'Neminem militum,' &c. *Zanch*.

Ætatem agerent] Tres mss. libb. *Vitam agerent*, ut in oratione *Catonis*: 'qui demissi in obscuro vitam agunt.' Sed frequentius apud *Sallustium*, 'ætatem agerent,' legimus: ut, 'Sine metu ætatem agerent.' 'In excelsis ætatem agunt.' 'In exsilio ætatem agere.' 'Per luxum, atque ignaviam ætatem agunt.' 'Procul a republ. ætatem agere:' et ideo nihil mutò. *Popma*.

Regio culti ætatem agerent] Ita nostri *Pall.* omnes; ut mirer quosnam excusserit libros *Popma*, quorum tres asseveret præferre, *vitam agerent*: nam respicere glossam vel pueri sentiunt. *Gruterus*.

Sibi quisque, si victoria in armis foret, talia sperabat] Quanto in manuscriptis rectius, *sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat*: ita nimirum sensus ipse postulat. Valde mehercule miror oscitantiam impressorum, quia talia non advertant. Ego hic fidem antiquorum codicum, contra consensum recentiorum, sequendam nobis puto. *Ricinus*.

Sibi quisque, si victoria in armis foret, talia sperabat] Vetustiores codices, et nominatim Gothi habebant: *sibi quisque, si in armis forent, ex victoria talia sperabat*: quæ lectio reprehendi non potest: quamquam ego neutram reji-

cio. *Glareanus.*

Si in armis foret ex victoria talia speraret] Recte: atque ita in libro meo. Alii: *Si victoria in armis foret.* Ciacconius.

Reipublica juxta ac sibi consuluisse] Sic infra: 'Ita cuncti suae hostiumque saluti juxta pepercerant.' *Idem.*

Conturbari rempubl. quam minus ipsi valere mal.] Quidam pro minus legit *simis*, diversa sane sententia: quod haud scio quam probem. *Glareanus.*

Ideo malum id adeo multos post annos in civitatem reverterat] Legendum *Id adeo malum*, ex vetustis. Ita Livius II. ab U. C. 'Id adeo malum ex provocatione natum.' *Rivinus.*

Id adeo malum multos, &c.] Sic solum Pall. sept. et oct. reliqui; vel, *id eo malum multas*, quomodo expressum item in edd. priscis; vel, *ideo id malum.* Gruterus.

Reverterat] Hanc scripturam perantiquus quidam liber agnoscit. In aliis *redierat* scriptum offendi; quae an purior et elegantior sit lectio, alii erunt judices. *Poppo.*

CAP. 38 *Nam postquam Cn. Pompejo, et M. Crasso Coa. Tribunitia potestas restituta est*] Pædianus in Divinatione: 'Primus Sicinius trib. pl. nec multo post Quinctius, et postremo Palikanus perfecerunt, ut Tribunitiam potestatem populo darent Consules Cn. Pompejus Magnus, et M. Licinius Crassus,' &c. Ad quam rem indicandam in denariis Palikani Rostra Libertati sacra impressa sunt. *Ursinus.*

Tribunitia potestas restituta est] Scribit Appianus in II. belli Civil. Pompejum, cum a Curione tribuno plebis Senatus fuisset dissolutus, vehementer poenituisse, quod tribunitiam potestatem a Sulla immutatam atque disjectam, denno ipse in pristinum statum redegisset. *Zanch.*

Homines adolescentes] Tribuni enim plebis adolescentes creabantur, quod et Vollejus Paterculus testatur. *Zanch.*

Adolescentes] Ut fuit C. Cornellus, qui postea reus majestatis a Cicerone defensus est: item Rullus, qui Cicerone consule Agrariam legem ferre conatus est, quo tempore etiam Labienus rempublicam perturbavit. Cicerone, Asconius, Dion. postea Curio et Antonius omnium seditiosissimi sceleratissimique fuerunt. *Cast.*

Homines adolescentes summam potestatem nacti, quibus aetas animusque ferrox erat, capere, &c.] Primum videtur vox postrema resecanda: deinde, transpositis vocibus, restituendum, *homines adolescentes, quibus aetas animusque ferrox, summam potestatem nacti, capere, &c.* vel sane interpolata sunt postrema, scripsitque auctor initio, *aetate animoque feroces, capere.* Potest quidem etiam defendi vulgata; ut nimirum non omnibus eandem aetatem, eandem attribuat ferociam: sed subtilius videtur quam verius. Si quis illa, *homines adolescentes* abjicienda putaret, non nimis ab eo dissentirem. *Gruterus.*

Summam potestatem nacti] Decimosexto anno post reges exactos, plebe a patribus in montem secedente, quinque tribunos, ut nonnulli tradunt, sibi plebs creavit: ut vero Cic. et Liv. duos, tresque ab illis duobus collegas cooptatos fuisse: hos neque juri dicundo, nec querelis civium noscendis, sed auxilio ferendo adversus consules, et illos qui insolenter in plebem insurgerent, utque praesides libertatis, custodesque essent, creatos accepimus. Liv. 'Brutus concionem congregans plebi consuluit, uti sacrum, inviolabilemque sancirent eum magistratum, lexque in hunc modum lata est: TRIBUNUM. INVITUM. TANquam. UNUM. E. MULTIS. NEMO. ILLUM. COGITO. AGERE. NEQUE. VERBERATO. NEQUE. ALTERI. UT. VERBENET. IMPERATO. NEQUE. OCCIDITO. NEQUE. OCCIDI. IUBETO. SI. QUIS. AUTEM. PROHIBITORUM. HORUM. ALIQUID. FECERIT. IMPIUS.

EXECRABILISQUE. ESTO. BONA. EIUS. PUBLICANTO. AD. SACRA. CERERIS. ET. QUI. ALIQUEM. HAEC. AGENTUM. OCCIDERIT. CAEDIS. EXPIATUS. ESTO.' Et infra: 'Tricesimo deinde anno a primis tribunis plebis, decem creati sunt, bini ex singulis classibus: itaque, cautum est, ut postea crearentur.' Plutarch. in Problem. contendit, hunc non esse magistratum: primum, quia purpurati non incedunt ut ceteri magistratus: et quia nec lictores habent, nec in sella curuli sedentes jus dicunt, nec initio anni, sicut ceteri magistratus ineunt, sed quarto ante idus Decembris, nec creato dictatore potestatem deponunt, sed quum omnis potestas et imperium ad Dictatorem redeat, soli omnium magistratum retinent, quasi imperium nudum gerentes, et alium quendam locum in republ. obtinentes, hique inter ceteros magistratus vocationem non habent, sed tantum prehensionem, ut Gellius scribit XIII. 12. Prehendere enim Tribuno pleb. licet, et in carcerem ducere consulem, præto-rem, censoremque, C. Curiatii exemplo, qui tribunus pleb. D. Brutum et P. Scipionem Cons. viros honestissimos in vincula coniecit, ut in III. de Legibus Cicero tradit: et M. Drusi, qui Philippum Consulem, quia se concionantem interpellare ausus fuerat, in carcerem præcipitem egit, ita ut multus sanguis e naribus profunderetur, ut Valerius Max. IX. 5. scribit. Ipsique injuriam, quæ coram fieret, coercere, et multam irrogare Dictatori, Consuli, ceterisque magistratibus poterant, ut ex Livio patet, et Tribunorum maxima erat in prohibendo potestas: uno enim prohibente, nihil alii, et si complures sint, efficere possunt. Id quoque animadvertendum est, quod tribunis pleb. intrare curiam non licebat, sed ante valvas positus subselliis decreta patrum attentissima cura examinabant, ut siqua ex eis improbassent, rata esse non sine-

rent: itaque veteribus Senatusconsultis T littera subscribi solebat: ea-que nota significabatur, illa Tribunos censuisse, Valer. Max. I. II. tametsi posteriori tempore, tribunum frequenti senatu de rebus ad populum pertinentibus Senatam consuluisse, ibique subsellia habuisse, apud Livium, Ciceronem, Dionem legitimus. Hique plebem consulere, et rogationes ad populum, ac super his leges promulgare, quæ plebiscita appellantur, poterant, ut Gellius I. XV. scribit. Zunch.

*Contra eos summa ope nitebatur ple-
raque nobilitas, senatus sub specie pro
sua magnitudine]* In Florentino Venetoque est, *sub senatus specie*: pro eo quod est, quasi dignitatem senatus tueretur, quam esse quam amplissimam e rep. foret. In manuscriptis non est *sub*: id forsitan in spatio quispiam, quod versus dirimit, annotarat super hac dictione *specie*: dein irrep- sit, ut fit, in contextum: atque inde forsitan est legi cœptum, *senatus sub specie, pro sua magnitudine*, id est, *pro sua potentia*. Aur. Augustinus in III. de civitate Dei, quædam et Sallustio citat, quæ hunc locum mirifice decla- rent: 'Plurimæ,' inquit, 'turbæ, seditiones, et ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentia, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationem affectabant, bonique et mali cives appellati, non ob merita in remp. omnibus pariter corruptis; sed uti quisque locupletissimus et injuria validior, quia presentia defendebat, pro bono ducebatur.' Ririus.

*Senatus sub specie, pro sua magnitu-
dine]* Alibi erat, *sub senatus specie*. et distinguendum post *specie*. Deinde inferendum *pro sua magnitudine*. Porro utriusque expositio post sequitur: 'Pars,' inquit, 'quo Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia

certabant.' *Glareanus.*

Nitebatur p[er]raque nobilitas, Senati specie, pro sua magnitudine] Ita nulla litera plus minusve editio vetus, et plerique Pall. utique ætate priores: nam sequioris notæ, *Senati sub specie*; uti antehac passim vulgabatur, sed minus recte. *Gruterus.*

Senatus sub specie] Simulantes se defendere Senatus auctoritatem: verum id agebant suæ potentiam causâ, sicuti de Sulla legitur. *Zanch.*

Neque illis modestia, neque modus contentionis erat] Vox postrema ad Gemonias scalas trahenda, forsân etiam pronomen *illis*. *Gruterus.*

CAP. 39 *Bellum maritimum]* Mithridates initio belli cum populo Romano suscepti, aliquot homines in naves imposuit, ne tam libera esset Rom. in Asiam navigatio: cum vero bellum exarsisset, hi aucto numero, prædonum more, ut mare, ita insulas et urbes maritimas, ipsam denique Italiam infestabant, qui annonæ commercia intercluserunt. Hi Cilices appellati sunt: vel quia primi Cilices fuerunt, vel quia se in Ciliciam receptabant. In horum societatem recepti sunt prædones, exules, fugitivi, servi. Eorum numerus ita crevit, ut naves amplius mille haberent, tam multa præda locupletati sunt, ut inauratis rudentibus, purpureis velis, remis subargentatis uterentur. Cum igitur socios et provincias populi Romani, atque Italiam impotenter vexarent, omnibusque mercatoribus mare clausum esset, adversus eos Cn. Pompejus lege Gabinia factus Imperator bellum incredibili celeritate confecit. De hoc bello scripserunt amplius Florus, Appianus, Plutarch. in vita Pompej. Livius l. ix. 'Cn. Pompejus lege ad populum lata, persequi piratas jussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra 40 dies toto mari eos expulit: belloque cum his in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros, et urbes dedit.' *Zanch.*

Delph. et Var. Clas.

Atque Mithridaticum missus est] Auctore Livio libro c. 'C. Manlius Tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompejo bellum Mithridaticum mandaretur.' Ibidem: 'Cn. Pompejus ad gerendum bellum adversus Mithridatem vicit:' et lib. cr. 'Cn. Pompejus Mithridatem nocturno prælio coëgit Bosporon profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique ademptis Syria, Phœnicia et Cilicia, regnum Armeniæ restituit.' Bellum autem Mithridaticum spacio annorum 40 confectum fuisse, Appianus et Florus scribunt. *Idem.*

Ipsi innoxii, florentes, sine metu ætatem agere] Pal. Naz. *ipsi noxii*, quod suam etiam admitteret interpretationem nisi vellet auctor, ipsos innoxios fuisse, hoc est, neminem iis ausum nocere. *Gruterus.*

Quo plebem in magistratu] Id est, terrebant judiciis Tribunos plebis, ne plebem in potentes exagitant, atque in Senatum criminando accenderent. *Ciaccon.*

Dubitis rebus novandis spes oblata est] Vocem *dubitis* vacare existimo. *Ciaccon.* sic et *Ursinus.*

Novandis] Non inepte ora editionis mediæ, *Novandi*; id enim malim, quam ut inducatur vox, *dubitis*, ut visum Ciacconio et Fulvio Ursino. *Gruterus.*

Equa manu] Pari: ut dubia adhuc esset fortuna, incertusque exitus belli. *Cast.* Sic Tacitus l. i. 'Inde hostibus terror, fiducia militi, et manibus æquis abscissum.' *Ciaccon.*

Neque illis, qui victoriam adepti forent] Plus quam alienigena vox est, *forent*, posset etiam brevius scribi, *neque victoriam adeptis*; relegatis verbis ceteris. *Gruterus.*

Qui ad Catilinam initio profecti sunt] Dictio finalis æque ac princeps, otiosa mihi est, imo odiosa. *Idem.*

In his erat Fulvius] Nihil javat sensum dictio *erat*. *Idem.*

In his erat A. Fulvius] Prænomen

Salust.

Fulvii hoc loco restituimus, adjecti ab antiquis exemplaribus. *Pœna.*

Patens necari jussit] Quidam libri, *patens necari præcepit*: quo verbo in eadem significatione et in Jugurthino utitur. *Idem.*

Necari jussit] Antiquioribus temporibus eo rigor patriæ potestatis se extendebat, ut indicta causa filium morti tradere licitum esset. Quod abolitum l. ult. C. de Patr. Potest. Ita enim erēdebant prudentissimi mortales, legis hujus duritiam pietate plerunque paterna exstingui. Nam, ut ille loquitur, pro magno peccato paulum supplicii satis est patri. Ex antiquo autem jure et hoc remansit, quod filium contumacem pater judici offerre possit, qui ex præscripto patris pœnam infligeret, l. xii. C. de Patr. Pot. Fuit et illud usitatum, domestica patres in filios habere judicia. Solebant tamen vel Senaturn, vel Principem, vel necessarios et propinquos consulere. Moris autem erat eos, quos in consilium advocaverant, domi exspectare. T. Arrius, vel, ut nonnulli legunt, Tarrius, filio parricidii intentati reo, Angustum consilii judicique participem fecit. Venit Princeps, neque erubuit intra privatos penetrare penates, quia patris non Principis erat cognitio. Sedit pater tanquam accusator simul et iudex, assedit quoque Princeps, rogavitque ceteros propinquos, ut sententiam tabulis committerent, ne Principis auctoritas reliquorum vota ad se traheret, atque dissensum impediret. Filius Massiliam relegatus est. Cum itaque dicit Sallustius, *necari jussit*; patriam ostendit potestatem, quæ in filium patriæ hostem animadverti præcepit. Hæc etsi dura, tamen et justa sunt. Quippe *magnis sceleribus*, ut alibi scribit Seneca, *jura naturæ pereunt*. *Thys.*

Sed cujusque modi genus hominum] *Ms. Pall. etiam Bong. ac Com. Prætulit tamen Carrio, cujuscuque modi*;

quomodo antiquitas editi. *Grætorum*:

Quod modo bello usi foret] Abundant iterum vox, *modo*; quin etiam, *foret*: et vero glossarchi esse commentum, detegit positura incerta. *Mss. optimi eam expresserunt quam exhibuimus*: in ceteris est, aut, *quod modo usi bello foret*; aut, *quod modo usi foret belle*. *Idem.*

CAP. 40 *Allobrogum*] Sunt Galliarum Narbonensis populi juxta Rhodanum. Hinc Ptolemæus: 'postea a parte Orientali Rhodani fluvii septentrionales sunt Allobroges, quorum mediterranea civitas Vienna:' hæc ille. Romano autem imperio tum parebant, ut testatur Strabo l. iv. Geogr.

Allobrogum] Stephanus: 'Ἀλλόβρογες ἕνος διαπάτατον Γαλατιδῶν, ὡς Ἀπολλάδιος. Interpres vetus Juvenalis: 'Allobrogæ,' inquit, 'Galli sunt. Ideo autem dicti Allobrogæ, quoniam brogæ Galli agrum dicunt. Alla autem aliud.' Quod sane verum esse nostra vernacula lingua prædixit: nam et nos novalia (broeck) hodieque vocamus. Alla autem sive (al) Gallicam, sive Germanicam esse vocem testatur vox *Alemannus*. Et Ausonius alibi dixit: 'in his al Celtarum posuit.' *Coler.* Vetus commentator Horatii: 'Allobroges sunt Galli rufi et Sequanici dicti, incolentes illum tractum Alpium, qui est a Vesontio in Germaniam, qui vehementer res novas affectant, unde et ducibus suis raro fidem servant, habentque flavum præcipue capillum.' Vide Strab. l. iv. Cimbri autem hodie *Albrogit* rufos et in totum versicolores appellant; sed melior est prior sententia: neque hic dicitur a rufo colore nomen accepisse. Allobrox quasi Albtoeck locum totum paludosum denotat. dict. vet. Belg. Broeck; Venne, ollant, goir, palas. Vid. Gloss. Pontan.

Præterea quod natura Gallica gens bellicosa esset] Codices in membrana descripti *gens Gallica*: ut adjectivum postponatur: et sic exemplar quoque

Beroaldianum. Rhoia.

Natura Gallica gens bellicosa] M. Cato Orig. 2. apud Charisium l. II. 'Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem, et argute loqui.' Just. ex Trogo l. XXV. 'Neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt, neque pulsati regno, ad alios quam ad Gallos confugerunt: tantus terror Gallici nominis, sive armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur. Itaque in auxilium a Bithyniæ rege invocati, regnum cum eo, parva victoria, diviserunt; eamque Gallogræciam cognominarunt.' Cicero de harusp. responsis: Artibus Græci, Galli robore, Hispani numero, Poeni calliditate valent. *Maxim.*

Præterea quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile] Scripsissem potius, *præterea natura bellicosos, fasile*: ita, inquam ego scripsissem, qui Salustius non sum, cui tamen nihil præscribo. *Gruterus.*

Gallica gens bellicosa esset] Gallos inter ferrum et arma natos feroces eum suo apte ingenio, tum adversus Romanum populum, Livius testatur l. X. Idem in I. Decad. 8. de Annibale loquens: 'Trahere secum tot exercitus Hispanorum populos, concitaturum avidas semper armorum Gallicas gentes.' Idem alibi: 'Gens ferrox, et ingenii avidi ad pugnam, cum procal visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura, explicuisset aciem.' D. Brutus in quadam epistola ad Ciceronem, 'Gallos' dicit 'omnium bellicosissimos.' Justinus l. XXIV. 'Ex his portio in Italia consedit, quæ et urbem Romanam captam incendit, et portio Illyricos sinus dacibus avibus (nam augurandi studio Galli præter ceteros callent) per atrages Barbarorum penetravit, et in Pannonia consedit. Gens aspera, audax,

bellicosa.' Idem libro XXV. 'Denique neque reges orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt, neque pulsati regno, ad alios, quam ad Gallos confugerunt: tantus terror Gallici nominis, sive armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur.' Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris, atque æstus fuere, primaque eorum prælia, plus quam virorum, postrema minus quam foeminarum esse, Livius et Florus scribunt. Apud Romanos nulli bello Gallico immunitas erat, ut ait Cicero pro M. Fontejo, et auctore Appiano l. II. In sacerdotum et seniorum lege, quæ de immunitate lata est, exceptum fuit, nisi Celticum bellum instaret: enim instante sacerdotes, senioresque in armis esse oportebat: nam Gallica gens nulla Romanis formidabilior. *Zench.*

Negotiatus] Umbrenus fuit libertinæ conditionis. Nobilibus enim sive patriciis apud Romanos interdicta erat mercatura. Testatur et Philosophus l. III. Polit. c. 8. legem fuisse apud Thebanos, ut nemo Reipub. admoventur, nisi per decem annos mercatura destitisset. Et Plato alibi vilibus ministeriis annumerat mercatram. Sed recte multum interesse inter vilem et magnificam negotiatiorem respondit M. Tullius Cicero. Romanis certe Senatoribus quocunque modo indecora habita est omnis negotiatio. Legem aliquando Claudiam adversus Senatam latam legimus, ne Senator, quive Senatoris pater est, maritimam navim plusquam trecentarum amphorarum haberet; eam enim sufficere ad vectandos fructus ex agris. Quid ibi Livius florentissimus auctor? hoc ita constitutum tradit, quia omnis quæstus patribus visus est indecorus. Extat et in eam rem Imp. rescriptum in l. VI. C. de

Dignitat. sed utique etsi hæc ita constituta a Romanis, honesta procul dubio negotiatio etiam laudem meretur: fulcit Remp. dum opes variorum populorum in gremium patriæ veluti effundit, dum sæpe immensa maria metitur, ut votis et desideris nostris satisfaciat, et tam dissitas gentes commercii fœdere jungit. Ita ligatur sibi invicem totus orbis. *Thya.*

Principibus civitatum] Ita a manu prima Pall. Naz. *Grut.*

Foro] Forum Romanum incipit a Capitolii radicibus, ubi nunc Septimii arcus est, et secundum longitudinem ad S. Marlam novam, ubi Titi arcus protenditur: secundum latitudinem a Palatini radicibus ad viam sacram, et Saturni ædem. Variis nominibus appellatum fuit. Ut enim Poëtæ nomine apud Græcos Homerus, ita fori, in Urbe, Romanum accipitur. Ovid. de Ponto: 'Te modo Campus habet, densa modo Porticus umbra, Nunc, in quo ponis tempora rara, Forum.' Per campum, Martius: per porticum umbrosam, Pompeja: per forum, Romanum his versibus intelligitur. Romanum dictum a dignitate Urbis, quod præ ceteris esset ornatissimum propter ædificia, et frequentissimum propter judicia. Etiam forum Latium et forum Magnum a Victore et Ovid. III. *Fastorum* dicitur. Ad extremum dicitur forum Vetus in vita M. Antonini apud Herodianum. Hoc in tres partes dividit et varia in eo hominum studia describit Plautus in *Curcullone*: 'In foro infimo boni homines, atque dices ambulant, In medio propter Canalem, ibi ostentatores meri, Confidentes, garrulique et malevoli. Supra lacum, Qui alteri de nihilo audacter dicunt contumeliam, Et qui ipsi sat habent, quod ipsis possit vere dici.' Per lacum significat Curtium, quem describit *Fastor.* Ovid. VI. Prope cum fuerunt rostra et statua Marsyæ coronati, ad quam

homines litigantes conveniebant. *Hærat.* 'Deinde eo dormitum, non sollicitus mihi quod cras Surgendum sit mane, obhendus Marsya.' De qua re litidem Plin. XXI. 3. E regione Marsyæ alius locus erat, ad quem conveniebant fœneratores, quem Libonis puteal nominabant, inter porticum Juliam et arcum Fabianum, ut Persii interpres scribit. Persius: 'Si puteal multa cautus vibice flagellas.' *G. Fabric.*

Miseriis suis remedium morte exspectare] In Fabriciano est, *mortem sperare*: in ceteris, *mortem exspectare*. Riv.

Miseriis suis remedium mortem exspectare] Mire hic variant exemplaria vetusta. Quædam habent, *miseriis suis remedium morte exspectare*: quibus consentiunt impressa nonnulla. Alia: *miseriis suis mortem sperare*. Alia: *miseriis suis mortem, et non remedium spectare*: quæ melior sit scriptura iudicabunt alii: nos interim nihil mutamus. *Popma.*

Miseriis suis mortem exspectare] Monet Naz. alias legi, *sperare*, et ita habet noster Commelinianus et Pal. quintus ac sextus, neque displicet. *Gruterus.*

Hæc ubi dixit, Allobroges in spem maxumam adducti] Me non nolente; triga verborum princeps, rescindi posset a reliquis; tanquam invecta a Scholiaste. *Idem.*

Nihil tam asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent] Legendum e Veneto, *quia cupidissime, &c. pro, quod non*. Irrepsit ex glossa addita, ni fallor. *Rivius.*

Ab Roma aberat] In manuscriptis est, *Roma aberat*, omissa præpositione. Sed prior lectio verior, id quod e Prisciano colligi l. xv. potest. 'Inveniuntur tamen' (inquit) 'et cum præpositionibus nomina civitatum sæpe proiata, et maxime apud historicos.' Livius in 8. U. C. 'Venerant et ab Lanuvio Antioque Auxilia.' Sallust. in Catilin. 'Nam tum Brutus ab Re-

una aberat.' Cicero modo omittit præpositionem, ut in Epistolis. 'Quod video omnes bonos abesse Roma.' Addit, ut in Verrinis: 'Abesse a domo paulisper maluit.' Rivius.

Brutus Roma aberat] Ita Mss. nostri omnes, ita Bongarsii; sine præpositione, qua frustra onerarentur editiones aliæ. Gruterus.

Præterea Gabinium arcessit] In vestatis arcessit: sed eodem sensu, nam est utrumque in veterum scriptis frequens. Rivius.

Quo major auctoritas sermoni inesset] V. l. adesset. Sed Tacit. Annal. 18. 'Quo plus auctoritatis inesset consiliis.' Ciacconius.

CAP. 41 *Dis in incertum habuere*] Sic solum Pal. tert. ceteri omnes incerto, etiam Comm. mens et Bongarsiani, ideoque sequendi. Gruterus.

Pro incerta spe, certa præmia] Nam Senatusconsultum factum fuerat, ut si quis indicavisset de conjuratione, quæ contra Rempubl. facta erat, præmium servo libertatem, et sestertia centum darent: libero impunitatem ejus rei, et sestertiorum ducenta millia. Zanch.

Illis volentibus] Id est, animo hæc reputantibus.

Tandem vicit fortuna Reipublica] Tacitus Annal. ix. 'Affuit ut sæpe alias fortuna P. R.' Ex quo legendum existimo hic fortuna P. R. non Reipub. Cic. Philipp. ii. 'Sustulit illum diem fortuna P. R.' licet in antiquo libro sit, fortuna reipub. ut Gab. Faërnus testatur. Fortuna P. R. in nummis aliquando. Ciacc.

Tandem vicit fortuna Reipubl.] Fere reposuissent, fortuna populi Romani; quod invenissem in editionum prima, fortuna P. R. sed ei nullæ adlabescebant membranæ; et habet rationes luculentas quibus se tneatur vulgata lectio. legatur modo Tacitus l. xiv. Annalium. Gruterus.

Fortuna Reip.] Legitur et Fortuna P. R. atque ita aliquando in nummis

invenitur argenteis: Forr. P. R. Urbin.

Fortuna] Veteres cuique suam Fortunam assignarunt, quæ cursum vitæ moderaretur: quin et Fatum et Fortunam sæpe confudit antiquitas. Nam quod fatum est respectu Dei, respectu hominum non male Fortuna dicitur. Ita Fortunam senum et puero- rum dixit Manilius l. ii. Astronom. Quid autem sit sors fortunæ explicat Scaliger in Manilium. Neque aliter hæc interpretatur ipse Augustinus, cum dicit: 'Fortuna intelligenda est, pro his rebus, quæ fortuito videntur accidere, cum hæc ipsa tamen, quæque fortuita videntur, causis occultis divinitus dentur.' Hinc orientales aliquando Fortunam cum ipso Deo confuderunt. Gad enim et Fortunam et ipsum Jovem denotat, sive τὴν ἀγαθὴν τύχην. Rabbini, [תַּרְנַנ] sive Geda dixere, Persæ Goda, quod et nostro Germanico *Godt* simile est. Fortunam autem singulis rebus ingenitam credidere gentiles. Unde et Fortuna Primogenia dicta est. Genius enim et Fortuna eadem, sicuti docet Sospater Charisius. Et sicuti Fortuna et Genius singulis attribuebantur mortalibus, ita muris, civitatibus, Reipub. eadem erat superstitio. In Romana Urbe publice cultus fuit Genius sive Fortuna Urbis, ut Seneca tradit. Vide et Dionem Cassiam l. XLVII. et L. Regni Genius laudatur a Claudiano, Genius Publicus ab Ammiano commemoratur, qui veluti anima erat imperii Romani. Atque Fortunam Reip. vel ut alii habent P. R. si ita hic intelligamus, absurdam nequam erit. †Thys.

Q. Fabio Sangæ] Appianus: 'Legati ob id ipsum ambigentes, rem Fabio Sangæ annunciant (erat autem is Allobrogum patronus in urbe, ut ceteris populis olim Romæ adesse mos fuit) ab hoc Cicero certior factus, legatos ab Urbe discedentes et cum illis Volturcium intercepti, eosque in

Senatum subito inducit.' *Zanch.*

Cujus patrocinio] Mos fuit priscom, ut singulæ nationes, civitatis patronos Romæ peculiare haberent, in quorum essent clientela, ut Siculi patronos Marcellos et Ciceronem habebant, Lacedæmonii in tutela Claudiorum extiterunt: ita Fabius Sanga patronus fuit Allobrogum. *Idem.*

Civitas] Allobrogum regnum tempore secundi Punici belli fuisse, Livius scribit l. XXI. Quorum multas civitates fuisse auctores tradunt; sed una erat præcipua, unde appellabatur. Cicero quoque in 3. Invect. Allobrogum civitatem dicit: 'quid vero, ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ popul. Rom. bellum facere posse, et non nolle videatur, spem imperii, et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligenter, vestram salutem suis opibus anteponebant, id nonne divinitus factum esse putatis?' *Zanch.*

Rem omnem, uti cognoverant, aperiant] Minime video, cur non supervacua videri queant, *ut cognoverant.* *Grut.*

Aperiant] Hujus Allobrogum conditionis, sciendum est, strictim meminisse Horatium *Epod. oda 16.* 'Æmula nec virtus Capuæ, nec Spartacus acer, Novisque rebus infidelis Allobrox.' Ubi hoc ad illud tempus refertur, inquit Porphyrio, quo Catilinæ factio conjuravit, et pene legati Allobrogum illi consenserant. Sed Juvenalis quoque versus illi mire huc faciunt: 'Quid Catilina tuis natalibus, atque Cethegi, Inveniet quisquam sublimius? arma tamen vos Nocturna, et flammæ domibus templisque parastis, Ut braccatorum pueri Senonumque minores, Ausi quod liceat tunica punire molesta. Sed vigilat consul: vexillaque vestra coërcet. Hic novus Arpinas, ignobilis et modo Romæ Municipalis eques, galeatam ponti ubique Præsidium attonitis, et in omni ponte laborat.' *Cic. lib. 1.*

epist. 1. ad Atticum attestatur, se novam orationem (quas Consulares vocat) habuisse ad populum, quo die Allobroges involgarunt. *Cic. l. II. de suo Consulatu:* 'At clades patriæ, flamma ferroque parata, Vocibus Allobrogum, patribus populoque patebat.' *Coler.*

CAP. 42. Gallia citeriore atque ulteriore] Gallia vel est Cisalpina, vel Transalpina. Cisalpina togata dicta, finiturque Alpius et amne Rubicone, Italiæ antiquo limite: ita dicta quod more Romanorum toga uteretur. Transalpina vel est Comata, vel Braccata. Comata, ut volunt, a comam nutriendi studio dicta est. Hæc rursus in tres partes distinguitur: Belgicam, Celticam, Aquitanicam, sub qua et Aremorica. A Scalde ad Sequanam Belgica, ab eo ad Garannam Celtica, inde ad Pyrenæi excursus Aquitanica. Ptolemæus tamen in quatuor partes distribuit, Aquitaniam, Lugdunensem, Belgicam, et Narbonensem. Quarum Aquitania a Pyrenæis montibus ad Ligerim usque juxta eundem extenditur. Narbonensis tamen Gallia a ceteris Braccata dicitur, Plinio iudice, Italia verius quam provincia. Narbonensis autem provincia continebat, ut arbitror, totam Occitaniam, Provinciam, Delphinatum, et Sabaudiam, denique et Septimaniam. Magnitudinem situmque ita delineavit in urbibus Ausoniis: 'Insinuant qua se Sequanis Allobroges oris, Excludunt Italos Alpina caecumina fines, Qua Pyrenæicis nivibus dirimuntur Iberi, Qua rapitur præcepi Rhodanus genitore Lemanno, Interiusque prement Aquitanica rara Cobennæ, Usque in Tectosegas, primo nomine Volcas, Totus Narbo fuit.' *Pontas.*

In agro Piceno, Bruttio] V. c. habet *Brettio*; quæ vera scriptura est; nam Græca numismata habent, ΒΡΕΤΤΙΩΝ. *Ursinus.*

Bruttio] Bruttium Græcis *Aperria.*

ut apud Athenæum l. v. apud Diodorum Siculum in Eclogis, aliosque auctores *Sperraria* dicitur. Dionysio Afro Brentii quoque appellantur. De his ita Justinus XIII. 1. ubi de Agathocle rege agit: 'Primi igitur hostes illi Brutii fuere, et qui fortissimi tum et opulentissimi videbantur, simul et ad injurias vicinorum prompti; nam multas civitates Græci nominis Italia exulerant: auctores quoque suos Lucanos bello vicerant;' et mox, 'Horum igitur (Lucanorum scil.) ex numero quinquaginta primo ex agris finitimorum prædari soliti, confluyente deinde multitudine, sollicitati præda, cum plures facti essent, infestas regiones reddebant. Itaque fatigatus querelis sociorum Dionysius, Siciliæ tyrannus, sexcentos Afros ad compescendos eos miserat. Quorum castellum proditum sibi per Bruttiam mulierem expugnaverunt: ibique civitatem, concurrentibus ad opinionem novæ urbis pastoribus statuerunt, Bruttiosque se ex nomine mulieris vocaverunt. Primum illis cum Lucanis originis suæ auctoribus bellum fuit. Qua victoria erecti, quum pacem æquo jure fecissent, ceteros finitimos armis subegerunt, tantasque opes brevi consecuti sunt, ut perniciosi etiam regibus haberentur. Denique Alexander rex Epiri, quum in auxilium Græcarum civitatum cum magno exercitu in Italiam venisset, cum omnibus copiis ab his deletus est.' Vide et Diodorum l. XVI. qui et ideo Brettios appellatos scribit, quod servi essent et fugitivi Lucanorum. De iisdem scribit Strabo l. XVI. qui et peninsulam appellat Bruttionum agrum. Limites autem ejus fuere ad Hetruscum mare Laris amnis; ad Siculum mare et Tarentinum sinum Sybaris fluvius. *Cluver.* Leopard. l. IV. Emend. c. 13.

Apulia] Mari Adriatico contermina inter Dauniam et Calabriam, quæ et Japygia appellata fuit.

Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex Senatusconsulto, cognita causa, in vincula conjecerat] Sic Gymnicus, ac recte. Ceterum est in quibusdam, ut et Mercaburgensi, et Florentino, *ex sociis causa cognita*: quæ res misere interpretem torsit. Compendiaria illa per notas scribendi ratio ansam errori præbuit. *Rivius.*

Q. Metellus Celer Prætor, ex Senatusconsulto, causa cognita, in vincula conjecerat] Ita Mss. nostri, omnibus quidem literis Pal. sec. duabus tantum, S. C. Naz. ac Com. quod et in suis invenerat religiosæ industriæ Bongarsius noster. Pal. tertio tantum visitur inter lineas: at reliqui objecere nobis, *ex sociis Catilinæ causa cognita*: stulte. *Equè stulte, Carrionis editio, ex sociis causa cognita.* Gruterus.

Item in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei provincie legatus præerat] Fellicius Durantianus putat librariorum culpa hic mendose legi, C. Murænam citeriori Gallie legatum præfuisse, quod ea tempestate Gallie transalpinæ Cicero Murænam præfuisse tradat. Fuit autem C. Muræna legatus, frater L. Muræne consulis designati. *Rivius.*

CAP. 43. *Paratis, uti videbatur, magnis copiis, constituerat*] Commentarius, qui Vallæ adscribitur, supplet, *paratis a Catilina.* Sed ego ambigue tamen id dictum existimo. Lector judicet. *Glaucanus.*

Paratis, ut videbatur, magnis copiis] Naz. ac Com. *ut videbantur*, lectione non ita infæcta. *Gruterus.*

Constituerat, uti cum, &c.] Idem Mss. *constituerant.* Idem.

Magnis copiis constituerat] In Naz. et Com. apud Gruterum legi notatur, *constituerant*: quod haud dubie verius, *Lentulus cum ceteris constituerant.* Ut apud Livium XXI. 60. 'Ipse dux cum aliquot principibus capiuntur.' Ubi plura hujusmodi congesimus. *Gronov.*

Belli gravissimi invidiam] Meus liber, *gravissimam invidiam*: sic infra, 'Magnam illi invidiam conflaverant.' Ciacconius.

Bellique gravissimi invidia optimo Consuli imponeret] Alii codices, et nominatim Gothi, habent *invidiam*, in accusandi casu: quasi diceret, in ejus humeros imponeret belli gravissimi invidiam. Sane non video, quomodo *impono* pro *decipio* hic locum habeat. Glareanus.

Eo signo dato, proxima nocte, &c.] dato, non est in Mss. nec in impressis vetustioribus. Sed nec Felicius Durrantinus addit: addit tamen Aretinus. Rivius.

Cetera multitudo conjurationis, suum quisque negotium exsequeretur] Est quidem in Mss. duobus, *suum quæque negotium*; sed in meo *quisque* legitur. Refertur enim ad sensum, non ad vocem; estque id apud historicos frequens. *Idem.*

Sed ea divisa hoc modo dicebantur] Turbat hic potius, *sed*, quam ut adjuvet sententiam. imo ceteris vocibus omnibus, si quis moverit status controversiam, en et me paratum subscribere nomen. posset tamen tolerari, *ea divisa hoc modo: Statilius, &c.* Grut.

Statilius et Gabinus uti cum magna manu duodecim simul opportuna loca urbis incenderent] Cicero in III. invectiva in L. Catilinam, testatur L. Cassium, quem Sallustius infra in Galliam profectum scribit, sibi procreationem incendendæ urbis depoposcisse: et in IV. trucidandi senatus partes a Lentulo datas Cethego, ceteros cives interficiendi Gabinio, quem incendiis præponit Sallustius, urbis inflammandæ Cassio, totius Italiæ vastandæ diripiendæque Catilinæ. Itaque non per omnia consentiunt Cicero ac Sallustius. Sed et pro Sulla Cicero, 'Cum Catilina,' inquit, 'egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur, Autronio ut

occuparet Etruriam præscriberetur: et reliqua. Rivius.

Filii familiarum] Particulam *Sed*, quæ in cunctis impressis libris reperitur, delevimus, sententiam nostram confirmante antiquo Prisciani codice, quem habet Sixtus a Popma. Popma.

Dies prolatando] V. c. *Protelundo*, quod mendum est. Nam *prolatando* habet Tacitus libro V. cum ait: 'Sed ubi diem ex die prolatabant:' et paulo post, V. c. habet: 'Quod signatum ad cives suos perferunt:' nisi forte illud *suos* additum sit. Ursinus.

Dubitando, et dies prolatando] Fulvii liber, *Protelando*, et in Jugurtha, c. 73. *Protelandis consultationibus*, non, ut in vulgatis libris, *Prolatandis*. Manutius.

Et dies prolatando] Sic omn. Mss. quod perplacet Ursino. at mihi potius, quod offendit in suo codice, *protelando*. Gruterus.

Natura ferox, vehemens animo] Illud *animo*, omissum fuerat quibusdam in codicibus: sed cum alia adjectiva suos habeant ablativos, videtur hic quoque ponendus. Glareanus.

CAP. 44. *Quod signatum ad cives perferant]* Mens liber addit, *ad suos cives*. Ciacc.

Cum his P. Volturcium] Lege ex Mss. cum his *Titum Volturcium, &c.* Ita vocatur alibi: 'Dum hæc in Senatu aguntur, et dum legatis Allobrogum, et Tito Volturcio,' &c. *Putschius.*

Titum Volturcium] Ita, ex vero, omnibus perscriptum literis, in edd. primoribus, in Mss. cunctis, ut mirer sinistram illius audaciam, qui hic substituerit *Publium*. Gruterus.

Quarum exemplum infra scriptum est] Exemplum litterarum ad Catilinam Lentuli, sic est in vetustis quibusdam, ut apud Ciceronem Orations 111. in Catilinam: 'Qui sim, ex eo quem ad te misi cognosces. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus, et vide, quid jam tibi necesse.

Cura, uti omniam tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.' In manuscriptis tamen idem reperitur litterarum exemplum, quod in hisce recentioribus, nimirum hoc: 'Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse. Consideres, quid tuæ rationes postalent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.' *Rivius*.

. *Qui sim, ex eo quem ad te misi cognosces*] Mirum in omnibus codicibus hæc verba alia atque alia inveniri. Aldinus codex, et Gothi nostri habent, ut vulgo legitur. At in aliis quibusdam vetustioribus, ita leguntur: 'Qui sim scies ex eo, quem ad te misi: cura ut vir sis, et cogita quem in locum sis progressus: et vide quid jam tibi sit necesse: cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.' Qui hæc in Aldino codice emendarunt, in tertia Ciceronis Invectiva non mutarunt, ubi ea verba haud aliter atque hic præscripsi (excepta prima periodo, *Qui sim, ex eo quem ad te misi, cognosces*) leguntur; verum ita nostra ætate emaculantur codices. Ceterum hæc ultima verba: *Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum*: plane ostendant proxime dein sequentia, hæc verba, *quo consilio servitia repudiet?* interrogative legenda, non enuntiative, quod tamen fere in codicibus neglectum videmus. *Glareanus*.

. *Quo consilio servitia repudiet*] Videntur interrogationis notula insignienda, uti placuit Glareano. *Gruterus*.

CAP. 45 C. Pomptino] *Pomptinus* est apud Ciceronem, et Dionem Πουμπτινος, ac alios. Male vulgo *Pomptinio*. In Epitome Liviana Cn. Potitius vitiose. *Ciaccon*.

. C. Pomptino] Ita Cicero, et Dio, qui Πουμπτινος edit. Sed rectius habet v. c. *Pomptinio*: nam ita dicunt exstare in veteribus numismatibus. Et in Epitome Liviana ciii. manu-

scripta, C. *Pomptinus* est, pro eo quod mendose in vulgatis libris habetur, C. *Politius*. *Ursin*.

Rem omnem aperit, cujus rei gratia mittebantur] Codices in membrana descripti, *cujus gratia mittebantur*: et eodem modo *Badianus*. Sed in aliis ita fere est, ut hodie legitur. Quamvis autem Hieronymus hoc in Rufino carpat, tamen pace viri dicam, sæpe numero apud optimos quosque ac primæ notæ scriptores reperitur antecedens, jungiturque cum relativo ipso. Terent. in Heaut. 'Habet honorum exemplum, quo exemplo sibi licere id facere quod illi fecerant, putat.' Cæsar, 'Ultra eum locum, quo in loco Germani conederant:' et, 'Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent:' et 'Diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes convenient:' et, 'Diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret.' Ita sexcenties fere apud eundem reperias. Sed et Cicero in Verrem, 'Advenit dies, quo die ex instituto,' &c. *Rivius*.

Rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur] Sic membranacei omnes. Carrionis editio ejecit voculam *gratia*; qua tamen sublata, locus obacuratur. *Gruterus*.

Permittit illis homines militares, sine tumultu præsidii colloc.] Illud, *sine tumultu*, ambiguae distinctionis est, ad priora ne referas, an ad posteriora. Vetustiores paulo codices ad priora referunt, et a *præsidii collocatis*, novam ordiantur lectionem. Alii malunt ad posteriora referre. Judicet Lector, mihi ambiguum relinquatur. *Glareanus*.

Ita agent. Permittit illis homines militares sine tumultu, &c.] Sic putavi distinguendum, auctoritate meliorum codicum, et typis, et calamo exaratorum. Nimis licenter Carrio, nimis incuriose posteriores eum secuti, a quibus exclusum est, *permittit illis*. Neque enim quicquid supervacuum

nobis videtur: statim etiam propria auctoritate rescandam est; non: non: Iredices sumus, non vindices. *Gruterus.*

Homines militares] Sic infra: 'Homo militaris, quod amplius annos xxx. tribunus.' *Ciac.*

Occulte pontem obsident] In Manuscriptis *obsidunt*, conjugatione tertia. *Rivius.*

Postquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt] In codice Fabriciano est, *vener.* Idem.

Galli, cito cognito consilio sine mora] Lege, *Galli cognito consilio, &c.* Nam superabat vox illa *cito*. *Putschins.*

Galli, cito cognito consilio] Quam magis verso præcedentia ac sequentia, tam magis spurium quid latere videtur in tribus vocibus postremis. Nam quid hic attinet addere, *cito cognoscias consilium Gallos*; quos scimus, noctem qua proficiscerentur ideo indicasse Consuli, ut deprenderentur? quin jam illis tale quid constabat antequam exirent Roma: itaque si quis trigæ illius jugulum petendum putaverit, ei ego libens sicam. *Gruterus.*

CAP. 46 *Quibus rebus confectis, omnia prope]* M. l. *Quibus rebus ita confectis cum prope:* forte *ea*. *Ciac.*

Pœnam illorum sibi oneri, immunitatem perdunda reip. causam fore credebat] In impressis vetustioribus non reperi *causam*; nec in ipsis manuscriptis, quorum plerumque fidem sequor: sed nec magnopere sensus requirit. quare tollendum censeo. *Rivius.*

Impunitatem perdunda reipubl. fore credebat] Quidam codices, *produnda reipubl.* habebant. Sane *prodere* *remp.* tum in usu est atque *prodere* apud disertos: nihil tamen definitio. *Glareanus.*

Perdunda reipubl. fore credebat] Postrema dictio rursus mihi supervacua. Non est mihi dubium vix continere linguam suam Magistellos, ne ea me votis interficiat; tanquam qui eor et

cerebrum auctoris eviscerem. Sed quid? feriant ut libet, dum in alia omnia vota descendant Scaligeri, Thuan, Bongarsii, Casauboni, Rigaltii, Doussæ, Velseri, Lipsii, Centeri, Vulcanii, aliorumque quibus cor sapit. *Gruterus.*

Itemque quendam Cæparium Tarracinensem] Aldinus codex mutavit in Q. *Cæparium*, cum in Ciceronis Oratione tertia omnes codices atque adeo ipsius Aldi M. *Cæparium* habeant. Verum in propriis nominibus hæc omnia prosequi, in Livianis Decadibus expertus sum, quam sit prope impossibile; maxime in Romana historia. *Glareanus.*

Cæparium Tarracinensem] V. c. habet: *Cæparium quendam Tarracinensem, &c.* ut supra: *P. Volturcium quendam Crotoniensem*: sed scribendum, *Tarracinensem*, ex antiquo marmore. *Ursinus.*

Tarracinensem] Scribe, *Tarracinensem*. *Tarracina* enim, non *Terracina* dicitur a Cicerone, Plinio, Mela, Paterculo, Ptolemæo, et aliis. *Livius* autem *Tarracinas* vocat Decadis primæ l. iv. *Cast.*

Tarracinensem] *Tarracina* urbs Volscorum, quam antea ab asperitate loci *Trachinam* appellatam fuisse, *Strabo* l. v. auctor est. *Ovidio* *Trachas* dicitur, ita enim loquitur: 'Minturnæque graves, et quæ tumulavit alumnus, Atiphatæque domus, Trachasque obsessa palude.' Ita et *Livius* urbem pronam in paludes dixit. *Plinius* *Tarracina* lingua Volscorum *Anxur* appellatum esse tradidit, quo vocabulo *Poëtæ* maxime utitur: ubi et *Jupiter* ejusdem nominis colebatur. *Virgilius*: 'Qui saltus, Tiberinæ, tnos sacrumque Numici *Litus* arant, Rutiliosque exercent vomere colles *Circæ*nmque jugum; queis *Jupiter* *Anxurus* arvis *Præsides*, et viridi gaudens *Feronia* luco.' *Coloniæ* quoque illuc deduxisse Romanos *Livius* auctor est. *Chæcer.*

Consul Lentulum, quod prator erat, ipse manus tenens perducit] Sic in quibusdam, ubi Gymnicus, consentientibus manuscriptis, in *senatum perducit*: quamvis autem nec Aretinus hoc addit, mihi tamen relinquendum esse videtur. *Rivius.*

Concordiæ] Templum Concordiæ Camillum vovisse, Ovidii carmina quæ sequuntur, ostendunt: 'Furius antiquus populi superator Hetrusci Voverat, et voti solverat ille fidem. Causa quod a Patribus sumptis secesserat armis Vulgus, et ipsa suas Roma timebat opes.' Hoc templum in foro fuisse, refert Plutarchus. Varro autem inter Capitolium et forum, cui ad stipulatur S. Pompejus. Erat enim aut in foro, aut foro proximum; nam et Valerius Max. commemorat Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus a creditoribus fugere extra forum coactum. Octo ingentes columnæ hodieque extant in radice Capitolini montis. In pronao ejusdem templi etiam Cic. meminit Philip. 5. Habebantur præterea in hoc templo Senatus et orationes, ut idem pro Sextio et Lampridius testantur. Ita enim Lampridius inquit: 'Cum Senatus frequens in curiam, hoc est, in ædem Concordiæ, templum auguratum convenisset.' Varii alloqui faere conventus in curia Hostilia, in Capitolio, alibi pro ratione temporum. S. Pompejus ex Nicostrato memoriæ prodidit, 'senacula Romæ tria fuisse: unum,' inquit, 'ubi nunc ædes Concordiæ, inter Capitolium et forum, in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere volebant, senatus dabatur.' Martian. II. 10.

CAP. 47 *Vulturcius interrogatus de itinere, et de litteris*] In Manuscriptis et aliis antiquioribus est illa copula

et omissa, majore cum gratia et venustate, quam si addatur. *Rivius.*

Quid aut qua de causa consilii habuisset] Ordinem puto, quid consilii, aut qua de causa habuisset: vetus codex Gothi habebat: *Postremo quid consilii, aut qua de causa abiisset.* Est tamen dicendi hoc genus notandum. Et *fide publica*, hoc est, *impunitate promissa Vulturcio*, recte expositum est; quippe cui paulo post præmia decernuntur. Cum vero inquit: *nihil amplius scire quam legatos; tantummodo audire solitum, &c.* Hic quamquam distingui potest, illud tamen ex *Gabinio*, etiam ex legatis auditum intelligi vult. Idem vetus codex distinguit post *legatos*. Sed vide, ut oppido eleganter voluerit Sallustius impostoris tergiversationem Lectori ob oculos ponere. Nam ita facere solent, qui omnia et simulant et dissimulant. *Glarean.*

Primo fingere alia omnia, dissimulare de conjuratione] In hunc modum est hic distinguendus locus, contra quam in recentioribus habetur: nam, *alia omnia*, prioribus addes, non sequentibus. *Rivius.*

Alia omnia] Ex antiqua formula Sallustius posuit, pro contraria et diversa. 'Nãm,' ut Festus ait, 'cum Consules sententiam senatores rogarent, ominis gratia, ne dicerent, qui non cenetis, præbant; his verbis: qui alia omnia, in hanc partem; cum prius dixissent, qui hoc cenetis, illuc transite.' *Ursin.*

At Lentulum dissimulantem cogunt] Rectius in v. c. *Ac Lentulum, &c.* et paulo post: *Abdicatus magistratu, &c.* cum in vulgatis libris sit: *Abdicato magistratu.* Quod non ita respicit veterem formulam Romanam. *Ursin.*

Sibyllinis] Nugæ sunt et deliria Grammaticorum, qui Sibyllam quasi *σινὸς βουλήν* dictam existimant. Neque enim, ut volunt, *σινὸς* Deæ appellat *Æoles*, sed *Lacones*, ut Hesychius docet. Præterea nulla Sibylla

Æolica, ut hoc nomen ex Æolicis vocibus componi debuerit. Postremo βόλλα pro βουλή neque Æolicum, neque Græcum est. Plures Sibyllæ: unam tamen innuit Plinius, per quam Cumanam intelligit, quam cum Erythræa confundit, cuius Strabo meminit l. xiv. Cumana autem fuit, quæ libros tres Tarquinio obtulit. Hallucinatur autem Solinus, qui Cumanam diversam ab Erythræa fecerit, quod Plinii quem sequitur, menti est contrarium, qui unicam tantum Sibyllam agnovit. Erythræa fuit origine, Cumana postea habitatione. Sibylla autem tantæ fuit apud Romanos auctoritatis, ut tres Sibyllæ statuas fuisse prope rostra scribat Plinius, illiusque libris maxima habita auctoritas. Sueton. in Augusto: 'quicquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus ferebatur, supra duo millia contracta undique cremavit, ac solos retinuit Sibyllinos, hos quoque delectu habito, condiditque duobus forulis anratis sub Palstini Apollinis basi.' *Salmas.*

Sibyllinis] Porro uti in Sibyllinis oraculis, quæ hodie extant, pleraque Sibyllam non redolent, et a Christianis contexta sunt, ita quædam tamen, quæ ex iis citant antiqui Patres, Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Tertullianus, in hodiernis quoque inveniuntur, quæ tamen ipsa an γνήσια sint Sibyllæ, dubitare licet: hoc utique apparet habita fuisse pro Sibyllinis veris, quandoquidem Patres iis utuntur ad refutandas gentes. Unde vero Sibyllarum nomen promanaverit Græci admodum nugantur. Ego certe vocem esse Orientalem, non dubito, et deflexam esse a ἄρδ, id est, *portare*. Ita et Helio-gabalus quasi *portator Dei* dictus. Habebant autem incolam Pythium, unde et Græcis ideo ἑργαστηριῶν vocantur. Talis erat quoque species vatium, qui Euryclitæ appellati fuere, in quibus fatidicus spiritus inerat, ita

dicti ab Eurycle, cuius meminit Aristophanes in Comœdia, cui titulus *Ζφῆκες*, et Plato in Sophista. Apparet autem Orientalem vocem esse, quod antiquissima Sambethe appellata fuerit, a Saba, unde Bacchus quoque oriundus fuit, et plures *ἑθουσιασμένοι*. Hinc etiam Bacchantium clamor, *εὐοὶ σαβοί, θῆς ἕττης, καὶ ἕττης θῆς*, ut testatur Strabo: adde quod Pausanias in Phocicis dicat, *ὅτι τῶν Λιβύων λέγουσιν ὀνομασθῆναι*: et Justinus Martyr Babyloniam esse docet, quæ postea Cumæa appellata est: et postea, ut testatur Hermeas Philosophus in scholiis in Phœdrum, omnes mulieres τὸν μαρτικὸν ἐλοῦσαι βίον dicte fuere Sibyllæ. Sibyllam igitur ἑργαστηριῶν fuisse credidit antiquitas, et inde nomen accepit. Quamvis pauciores tales fuerint, quam vulgo creditum est. Plurimas enim melancholicas vel furore correptas fuisse existimo. Pleraque etiam quæ de vatibus et oraculis dicuntur, melancholiæ adscribimus. Impostura quoque hic maxime locum habuit. Ideoque cum minus creduli esse homines inciperent, oracula et vates defecerunt. De Ethnicis vatibus loquor. Divinos enim ex instinctu Dei Prophetas certissima oracula effudisse ex eorum scriptis apparet. Reliqua vaticinia aut imposturæ, ut dixi, aut melancholiæ adscribo. Imposturæ autem quæstus occasionem dedit. Non nego tamen dæmonem aliquando se immiscuisse. Sed dicat quis, maximi scriptores Cicero et Plutarchus refragantur. Cicero hanc vim quandam, ut ipse inquit, diffundere Deos longe lateque voluit, quam cum terræ cavernis includant, tum hominum naturæ implicent. 'Nam terræ,' inquit, 'Pythiam Delphis incitabat, natura Sibyllam.' Prius Plutarchus quoque docet, quando oracula telluris vaporibus adscribit. Sed velim mihi ostendant, quo pacto res inanima et rationis experta, qualis est terra, præsentium aut futurorum cogitationem

habere possit. Introduxerunt igitur gentiles tales præcipue mulierculas, quæ furorem arte simulare norant, vel quæ atra hile laborarent. Quæ quidem intemperies quantos sæpe motus agitet, alibi ostendimus. *Thy-sius.*

Fatum] De fato vide Gell. vi. 2. et XIII. 1. et Macrob. de som. Scipionis. *Zanch,*

Præterea ab incendio Capitolio] L. Scipione et Norbano Coss. ante Sullæ dominationem, Capitolium, quod a Regibus plus quadringentos annos manserat, exustum est, cujus incendii causa omnes latuit. Scribit Appian. l. i. et paulo post: 'Eisdem diebus Capitolium igne conflagravit, quod opus nonnulli Carbonis fuisse dicebant, alii, consulum, aut Sulla mittente patratum: veruntamen incerta, nec ipse de ea re, a quo confecta fuerit, satis habeo quod dicam. Ter enim Capitolium eversum est, et ter instauratum.' Plutarch. in Publicolæ vita: 'Primum,' inquit, 'ut diximus, a Tarquinio exædificatum dedicavit Horatius, bellis autem civilibus igni consumptum est: ad secundum instauravit Sulla. Dedicationi autem Catulus inscriptus est, Sulla morte intercepto: hoc autem rursus in Vitellii seditionibus eversum ac dirutum. Tertio Vespasianus ea, qua in ceteris felicitate usus, de integro reficere aggressus opus perfecit: sed instructi deinde a se templi eversionem non vidit: sed tanto Sullæ fortuna præstitit, quod illum mors ante consecrationem eripuit, hic ante desolationem decessit. Una enim cum Vespasiani interitu inflammatum Capitolium, incensumque est. Hoc autem quartum a Domitio perfectum et consecratum est. Dicitur autem Tarquinius in fundamentis templi quadraginta millia argenti librarum impendisse, et in ultima instauracione 12. millia talentorum impensa excessit.' Idem in vita Sull. 'in Sylvio servum Pontii

numine afflatum, sibi obviam venisse scribit, qui diceret se a Bellona missum, ut belli potentiam atque victoriam nuñciaret. Quod si non maturaret, Capitolium incendio periisse; quod ipsum, et qua die prædictum ab homine fuerat, obvenit: ea vero fuit pridie nonas Quintilis, quas nunc Julias vocamus.' Vide et Corn. Tacit. l. ix. vide et supra B. Cat. c. 18. *Idem.*

Haruspices] Haruspex dicitur, qui ex harugis, id est, hostiis inspectis futura prædicit. Terent. in Phormione: 'Haruspex vetuit ante brumam aliquid novi negotii incipere.' Hunc locum exponens Donatus, inquit, 'Haruspex ab haruga derivatur, quæ est hostia: et hara, in qua concluditur et servatur.' Haruspices, auctore Augustino, lib. de Civitate Dei, sunt, qui exta pecudum inspiciunt, et ex eis futura prædicunt: et haruspices quoque illi nuncupantur, qui haras in agendis negotiis operibusque custodiunt. Haruspicium primus invenit Delphus, ut ait Plinius VIII. 56. Haruspicinam irridet Cicero in II. de Divinatione, ubi dicit alios alio modo exta interpretari, nec esse omnium unam disciplinam. Cato mirari se ajebat, quod non ridebat haruspex, haruspicem cum vidisset. *Zanch.*

Haruspices] Apud Romanos si quid insueti accidisset, nunciatumve esset, ad haruspices mox veteri more institutoque referebatur, qui docerent, quid Dii præmonstrarent, quidve poscerent: veteri autem lege sancitum erat, ut priusquam augurandi scientia Romanis innotuisset, hæc ad Hetruscos deferrentur. Verba legis sunt: **PRODIGIA. ET. PORTENTA. AD HETRUSCOS. HARUSPICES. SI. SENATUS. JUSSERIT. DEFFERUNTO. HETRURIAE. QUE. PRINCIPES. DISCIPLINAM. DICUNTO. QUIBUS. DIVIS. DECREVERINT. PROCURANTO. IISDEM. FULGURA. ET. OSTENTA. PIANTO. AUSPICIA. SERVANTO. AUGURI. PARENTO.** Ex hac lege

decreto senatus sex optimatum filios Hetruscis in disciplinam tradi solitos, ut augurandi artem addicerent, proditum est. Quia quidem arte Fesulæ claruerant, ubi et domicillum et collegium augurum fuit. Et initio ita a Romulo constitutum fuisse legimus, ut in tribus centuriis Ramnensi, Tatienſi, et Lucerum singulis essent augures, qui sacris cæremoniis prædictionibusque, et explanationibus eorum, quæ Dii monuissent, præſent: postea duobus adjectis, collegii numerus in quinarium excrevit (impare enim esse debere numerum arbitrati sunt) donec tandem ne ultra novem augurarentur, Senatusconsulto cautum fuit. Sulla demum collegium, quindecim adjectis, ad viginti quatuor usque propagavit. Semel collatus auguratus, viventi non adimebatur, etiam gravissimis intercedentibus causis. In mortuorum loca legabantur alli comitiis Curiatis, quæ Pontificis maximi dicebantur, non a populo universo, sed minore parte, et iis, quibus sacerdotia conferre et demandare curæ erat. Nonnunquam a duobus unus nominari, et a toto deinde collegio acciri et cooptari poterat. Munus erat augurum et haruspicium præcipuum, auspicia captare et contemplari, id est, signa rerum futurarum Deorumque monita: et lætane essent illa, an piacularia, quidve apportarent, prosperane, an calamitosa expiandaque sacrificiis, et luctu publico, scrutari ac præmonere. Dignitas eorum tanta fuit ut velut internuncios et interpretes Deorum eos coluerit antiquitas. Quippe et Romulum haruspiciam fecisse, et ne quid, quod decretum esset, haberetur ratum, sine auguriorum consensu et suffragatione, constituisse annotatum. neque comitia haberi sine iis poterant. *Peuceer.* de divinat. Vide et *Camerar.* de Divinat. et *Boisardum.*

Signa sua] Id est, sigilla ipsius Lentuli, ut nunc vulgo dicitur: in

annulis virorum clarissimorum capita insculpebantur, hisque literas obſignabant. *Valer. Max.* III. 6. scribit, e manu Scipionis detractum esse anulum, in quo caput Africani patris insculptum erat. *Tranquillus* in *Augusto*: 'In diplomatibus libellisque et epistolis signandis sphyngo usus est: mox imagine Magni Alexandri, novissime sua, Dioscuri manu sculpta, qua signare insecti quoque principes perseveraverunt.' *Zanch.*

Signa] Signa multum differunt a sigillis: Signa quæ epistolis, quæ contractibus, quam publicis quam privatis, olim imponebantur, annulo fiebant signatorio. Sicuti et nunc epistolas claudimus. Sigilla vero posterioris ævi appenduntur funiculis, non ab annulis signatoris imprimuntur, sed ab impressis grandioribus et ad hoc factis. *Tympana* vocat *Robertus Montensis* in supplemento *Sigeberti.* *Græci* extremo imperio. *τυποθήριον* et *βουλοθήριον* appellarunt, antiquiores *σφραγιστήριον.* Latini signaculum, quin et ipsa instrumenta *βοάλλας* sive bullas dixere. Ita enim vocavit infima Latinitas hujusmodi dependentia sigilla bullarum nomine, quia et bullæ formam haberent, et eodem modo dependerent ex chartis, ut illæ apud Romanos ex pectore prætextatorum. *Salmas.*

Ut abdicato magistratu Lentulus] *Meus liber, abdicatus magistratu.* *Cicæconius.*

Liberis custodiis] *Liberas* vocat sine vinculis. *Ambros.* in epist. *Pauli*: 'Habebantur in libera custodia.' Tradebantur autem viri illustriores magistratu, ut ex hoc loco videre licet, et *Diono* l. II. *Coler.*

Itaque Lentulus] Hinc deprehenditur error *Plutarchi* et *Appiani*, qui dicunt, deprehensos conjuratos Prætoribus in custodiam datos esse: nam nemo ex iis qui infra ab *Sallustio* nominantur, tunc (quod sciam) Prætor erat: hos autem eo anno Præ-

tores fuisse comperimus, Q. Metellum Celerem, Q. Pompejum Rufum, L. Valerium Flaccum, C. Pomptianum, Lentulum Suram, C. Sulpitium, de quo supra, cum de Cethego loqueremur, mentionem fecimus, C. Cosconium, de quo Cicero in Orat. pro Sulla. Applanus addit Cethegum; sed (ut supra diximus) decipitur. *Cass.*

P. Lentulo Spintheri] Valer. Max. IX. 15. 'Generosissimus consulatus collegio Lentulo et Metelli fuit; qui ambo in scena propter similitudinem histrionum propemodum spectati sunt. Sed alter ex quodam asseclarum cognomen Spintheris traxit: alter nisi Nepotis a moribus accepisset, Pamphili retiarum, cui simillimus esse forebatur, habuisset.' *Zench.*

P. Lentulo Spintheri] Id est, P. Corn. Lent. qui postea Spinther in consulatu, quod Spintheri histrionum simillimus erat, cognominatus est, ut referunt Valer. IX. 15. et Plinius VII. 12. Consul autem fuit cum Metello Nepote, anno post Urbem conditam 696. in quo magistrata maximam gloriam adeptus est, quod Ciceronem reduxit. Cicero et Dion I. IX. in Civilibus bellis Pompejanas partes secutus est, ut discimus cum ex aliis, tum maxime ex Cæsare. *Cass.*

Qui tum ædilis erat] Sen curulis. Plin. IX. 39. 'hic P. Lentulus Spinther ædilis curulis, primus in prætexta usus dibapha improbat: qua purpura quis non jam,' inquit, 'trichinaria facit?' Spinther ædilis fuit, Urbis conditæ anno septingentesimo, Cicero. Consule.

Qui tum ædilis erat] Postquam tribuni plebis creati fuerant, plebs petit a Senatu, ut permitteret sibi binos viros quotannis plebejos creare, qui omnia tribunis subministrarent, quæ eis opus essent: et ut iudicarent eas causas, quas ipsi eis permitterent, ac sacrorum publicorumque locorum, et affluentiam forensis curam

haberent: quod cum a Senatu concessum foret, viros duos creaverunt, quos ministros tribunorum, et collegas iudicesque vocaverunt, hique ædiles plebei dicti sunt: deinde cum iterum plebs contentione maxima cum patribus certavisset, ac tandem ut alter ex consulibus plebejus fieret, obtinisset, patres pro communicato plebi consulatu, ædilitatem simul et præturam vindicarunt. Primum ædiles curules Cn. Quintum Capitolinum et P. Corneliu Scipionem, ex patribus creaverunt: postea cum Julius Cæsar rerum potiretur, tunc primum sex ædiles creati sunt: duo patricii, qui Cersales dicti, quia curam gererent annonæ forensis, copiarumque cibariarum: quatuor vero ex plebe, ut Dion I. XLIII. his verbis meminit: καὶ ἐς μὲν τὸ πρῶτον ἔτος, πρότερον καὶ ἀγοράνομοι, τότε πρῶτον, δύο μὲν καὶ ἐξ ἐπατριῶν, τέσσαρες δὲ ἐκ τοῦ πλῆθους. οὗ οἱ δύο τὴν ἀπὸ τῆς δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. Horum præcipuum munus erat, urbis, ædium sacrarum, publicarum, curam agere, ad eosque absentibus vel impeditis consulibus summa rerum, et majestas consularis imperii sæpe delata est: hi præcipue curabant, ut ædificia publica privataque fierent, ut templa, theatra, fora, porticus, curiæ et basilicæ, atque mœnia magnificis operibus reficerentur et ornarentur, quod Cic. in III. de Legibus ostendit: 'Sunt ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque, illisque ad honoris amplioris gradum primus accessus esto.' Idem in 7. Verr.: 'Nunc sum designatus ædilis, scio mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia, Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populi plebisque Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos: mihi totam urbem tuendam esse com-

missam.' Hique eis, qui plus quam lege definitum erat, agri possiderent, diem dicere, matronas adulterii accusare, sceneratores coercere, et obnoxia inhibere, atque in exilium mittere poterant; itemque ad ipsos Senatus-consulta in ædem Cereris deferebantur. *Zanch.*

Q. *Cornificia*] Hic est, qui petit consulatum cum Cicerone et repulsam tulit. Cicero epistolarum ad Atticum l. i. et Asconius in expositione Orationis in Toga candida. *Cast.*

Q. *Cornificia*] Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur, Q. CORNIFICIVS. AVG. IMP. Imperator scilicet ex Africa Provincia, in Consulatu Ciceronis competitor, et in augurato collega, ut in Epistolis Ciceronis ad eum scriptis intelligimus. *Ursinus.*

CAP. 48 *Gaudium atque lætitiā*] Lætitia, ut ait Feustus, demonstratur gestu corporis: gaudium est in animo sine gestu aliquo exteriore. Cic. l. iv. Tusculanar. quæst. inquit: 'Nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem et inaniter et effuse animus exultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem.' Et paulo ante: 'ut sit lætitia præsentium bonorum, libido futurorum.' *Zanch.*

Namque alia belli facinora] Sic supra, 'cædem, incendia, aliaque belli facinora.' *Ciacc.*

Quidam L. Tarquinius] Post expulsos reges, *Tarquiniorum* nomen adeo Romanis invisum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud scriptores exstet, fuerit appellatus: nam quod ex Sallustii Historiarum l. iii. a Servio, Nonioque adducitur, 'medius inter Tarquiniū et dominum Perpennam,' in antiquo lib. Farnesiano legitur, *Medius inter Tarquitium et dominum Perpernam.* Hic ergo, *Tarquitius*, legendum videtur. Apud Tacit. etiam

Annal. xii. ubi in vulg. est, 'Stallium Taurum opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquinio Prisco,' legitur in scripto libro *Tarquitio.* Ciacc. Nec item aliter in argenteis denariis quam C. TARQUITIVS nominatur *Ursin.*

Quidam L. Tarquinius] Frustra nobis obtrahetur Tarquinius, nisi id etiam confirmarint auctoritate sua libri scripti. Nostri omnes pugnant pro Tarquinio: et vero, Lector, vise inscriptionum nostrarum volumen; invenies id nominis, pagina XLIV. IT. CCCCLXXI. 7. DCCCXXII. I. DCCCCXCVI. 6. *Grut.*

Aliquis de conjuratione deprehens] Exemplaria calamo descripta ex conjuratione: sed est idem utrobique sensus, et utrumque Latine dicitur. *Riv.*

Properaret ad urbem accedere] Pall. Naz. ant Com. non habent dictiunculam *ad*, et abesse potest: quamvis magis suspicer haud eam modo supervacuum, sed et sequens *accedere.* *Gruter.*

Quo et ceterorum animos resceret, et illi facilius periculo eriperentur] Sic est e codice Fabriciano legendum. Quibus in verbis hæc a vulgata lectione discrepent, facile est videre. Primum addendum est *et, quo et ceterorum,* dein *e periculo* legendum. *Rivius.*

Tametsi verum existumabant] Meus liber *vera* habet. *Ciacc.*

Tanta vis hominis] Id est, tanta potentia. Nam præterquam, quod dives erat, gratisissimus quoque populo habebatur, propterea quod facilis ad opem ferendam indigentibus erat: nam summa in appellandis civibus ac salutandis humanitas gravissimum illum populo faciebat; nemini enim tam sordido tamque humili Romanorum occurrebat, cui salutatus ipse salutem non redderet, ac proprio nomine compellaret. *Plutarch.*

Magis lenienda] Sic in manuscriptis. Vulgo *lenienda.* *Rivius.*

Plerique Crasso ex prioris negotiis obnoxii] Legendum, *ex negotiis prioris*, ut adjectivum sequatur. Sic enim est in manuscriptis, et in impressis vetustioribus. *Idem.*

Frequens senatus decrevit] In Manuscriptis iisdem, *decernit.* *Idem.*

Neque amplius potestatem faciendam] Alii libri addunt, *mi: sui potestatem faciendam.* *Ciaco.*

Esset mentitus] Gellius XI. 11. ex verbis P. Nigidii inter mendacium dicere et mentiri differentiam ponit: 'Qui mentitur,' inquit, 'ipae non fallitur, sed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipse fallitur.' Item hoc addit: 'Qui mentitur, fallit quantum in se est: et qui mendacium dicit, ipse non fallit, quantum in se est.' *Zanch.*

Erant eo tempore] Libri Augustani: *Fuere eo tempore.* Magis Sallustian. Supra: 'Fuere item, ea tempestate, qui,' &c. *Putachius.*

Tantum illam contumeliam] Alii lib. non habent *illam.* Sed infra: 'tanta mala ista effugiatis.' *Ciaco.*

Tantum illam contumeliam sibi a Cicerone paratam] Sic et Aldus. In antiquis rectius, *ab Cicerone impositam:* sic enim codices in membrana descripti. Jam *contumeliam imponere* est alicubi apud Ciceronem. 'Quibus tu,' inquit, 'privatim injurias plurimas contumeliasque imposuisti.' Eodem modo Florentinum. *Rivius.*

CAP. 49 Q. Catulus] Q. Lutatius Catulus omnium confessione Senatus princeps, qui consul fuerat cum M. Æmilio Lepido anno ad Urbe condita 675. hic (ut narrat Paternulus) cum dissuadens Gabiini legem, qua maritimum bellum Pompejo mandabatur, in concione dixisset, esse quidem præclarum virum Cu. Pompejum, sed nimium jam libere imperare reipublicæ: neque omnia esse in uno repanda, adjecissetque: 'Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?' susclamavit universa concio:

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

'Te, Quinte Catule.' Cicero in Pisone sic de hoc Catulo locutus est: 'M. Q. Catulus princeps hujus ordinis, et auctor publici consilii frequentissimo Senatu parentem patriæ me nominavit: quæ verba adscripseram, quoniam Plutarchus et Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriæ Cicerone appellasse: verum cum Cicero, Livius, Sallustius, Plinius, Tranquillus, Paternulus, Florus, Valerius, Eutropius, et alii hunc Q. Catulum vocent, unus (ut puto) Appianus C. appellat. *Cast.*

Q. Catulus, et C. Piso neque gratia] Refert Tranquillus Cæsarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuisse, sed credo id factum horum subornatione. 'Recidit,' inquit, 'rursus in discrimen aliud inter socios Catilinæ nominatus, et apud Novium Nigram Quæstorem a L. Vettio indice, et in Senatu, a Q. Curio, qui quod primus consilia conjuratorum detexerat, constituta erant publice præmia, Curio et Catilina se cognovisse dicebat. Vettius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur: id vero Cæsar nullo modo tolerandum existimans, cum impetrato Cicer. testimonio, quædam se de conjuratione ultro ad eum detulisse docuisset, ne Curio præmia darentur, effecit.' *Zanch.*

C. Piso] Etsi eo tempore quidam Cn. Pisonem Romæ fuerunt, ut ex Hircio et Valerio cognoscimus: tamen non dubito, quia hic legendum sit *C. Piso:* is enim consul fuerat cum Acilio Glabrione, et postea Galliam administravit, ut ex Cicerone ad Atticum l. i. et Dione l. xxxvi. notum est. Inde reus factus, a Cicerone tum consule defensus est, et quoniam consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus, ut ipse refert Cicero in oratione pro Flacco: quæ omnia conveniunt cum iis, quæ infra Sallustius ait: 'Piso oppugnatus in judicio pecuniarum

repetundarum propter cuiusdam supplicium injustum: accedit præterea auctoritas vetusti codicis, in quo C. Piso legitur. *Cast.*

Neque precibus, neque gratia, neque pretio Ciceronem impellere quiverit] Manuscriptum, *neque gratia, neque precibus, neque pretio.* Rivius.

Neque gratia, neque precibus, neque pretio, &c.] Extant isthæc omnia in Pallat. sed alio positu. Nazarian. enim ac Pall. secun. quint. septim. oct. decim. duodecim. *neque precibus, neque gratia, neque pretio.* At Pallat. tert. sext. non. *neque precibus, neque pretio, neque gratia:* solum undec. retinet, *neque precibus, neque gratia:* nam est in quarto; *neque precibus, neque gratia, neque pretio:* posset illud *neque precibus* videri supervacuum; non est: nam et tria hæc etiam invenias junctim apud Antorem ad Herenn. lib. tertio. *Gruterus.*

Impellere quiverunt] Ita reposuimus adnitente Prisciano, cum ante vitiose legeretur, *potuerunt.* Infra: 'neque inde maxima vi depelli quiverunt:' et mox: 'Neque diutius Numidæ resistere quivissent.' Verba illa, *neque precibus,* absunt a tribus libris. *Putschius.*

Uti per Allobroges aut per alium indicem] In Mss. non est illa repetitio præpositionis *per:* nisi quod in Fabriciano eadem est in spatio addita, quod versus dirimit. *Rivius.*

Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant] Hic ordo verborum et hæc collocatio est in manuscriptis. Porro, *uterque exercebant,* peculiaris est loquendi ratio historicorum. *Id.*

Piso oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum] Quamvis et descripti calamo libri sic habeant, non est in plerisque tamen, *pecuniarum:* et melius atque elegantius subauditur; irrepsit autem ex glossa. *Ascon.* 'Fuit,' inquit, 'Catilina patricius, et eodem illo tempore erat reus repetundarum.' *Idem,* 'Nam iudicium quo-

que secutum repetundarum.' Non negaverim tamen apud Ciceronem addi solere: ut, 'Clamares te lege pecuniarum repetundarum non teneri.' et, 'Piso Frugi legem de pecuniis repetundis tulit.' *Idem.*

Pontificatus] Suetonius Julio c. 12. Ovid. l. 111. *Fastorum:* 'Cæsaris innumeris quos maluit ille mereri Accessit numeris Pontificalis honor. Ignibus æternis æterni nomina præsent Cæsaris, imperii pignora juncta vides.' Quo strenue defunctus Pontificales libros scripsit, qui citantur aibi a Festo, Varronemque bibliothecæ præferit, qui ei libros suos rerum Divinarum inscripsit. Lactantius l. 6. 'Marcus Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedum apud Latinos, in libris rerum divinarum, quos ad C. Cæsarem Pontificem Max. scripsit.' *Putschius.*

Pontificatus] Romæ fuit collegium Pontificum honoratissimum, quod Numa Pompilius primus instituit, qui Pontificem Marcium, Marci filium, ex patribus elegit, eique sacra omnia exscripta, exsignataque attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque unde sumptus, pecunia erogaretur, ceteraque omnia publica privataque sacra Pontificis scitis subjecit, ut esset, quo consultum plebs veniret, ne quid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinosque asiaciendo turbaretur: nec cælestes modo cærimonias, sed justa quoque funebria, placandosque Manes, ut in Pontifex edoceret. Liv. l. 1. Pontifices auctore Dionysio, l. 11. sunt rerum maximarum domini, multareque consueverant, quos viderint jussis suis minime obsequentes: ipsi vero neque Senatui, neque pop. Rom. rationem reddere coguntur. defuncto autem eorum aliquo, alius in demortui locum substituitur, non a populo electus, sed ab eis ipsis, quicumque maxime idoneus ex civibus videtur: isque ita sacerdotium proba-

tus accipit, si bonorum eidem civium anguria eveniant. *Zauch.*

Extrema ætate] In fragmentis: 'Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre sua veneno interfecit.' *Putschius.*

Adolescentulo Cæsare] Anno ætatis 36. Pontifex enim maximus nominatus, et post ædilitatem creatus est: quæ cum biennio distet a quæstura, et quæsturam Cæsar gesserit anno ætatis 33. quod Suetonius declarat, Pontificatum consequi non potuit ante annum 36. Sic Cicero Curionem l. II. Famil. Ep. 1. *adolescens*, et Ep. 12. l. II. ad Attic. *juvenem* nominat, cum ea epistola septem annis ante illam ad Curionem scripta sit. Nam, in ea, Clodii tribunatum petentis mentio fit, eæ vero ad Curionem omnes, præter ultimam gratulationis officio fungentem, Calvino et Messalla Coss. scriptæ sunt: quo certe anno videtur Curio major annis 30. fuisse, cum biennio post trib. pleb. fuerat, Sulpitio et Marcello Coss. ut patet ex Ep. 12. l. II. Fam. In oratione etiam pro Muræna vocatur *adolescens Ser. Sulpitius*, cum minor annis 30. certe non esset. Habita enim oratio illa a Cicerone Consule: Sulpitius autem post annos 11. consulatum gessit. Et l. II. de Orat. cum dixisset Cicero de L. Crasso, non multa eum, quæ quidem exstarent, et ea ipsa adolescentem, scripta reliquisse, postea in lib. de Claris Orat. ejus orationem quam habuit pro Servilia lege, annos natus 34. exstare significat. *Manut.*

Magnam illi incidiam confutaverat, usque adeo ut illi equites Rom.] Manuscripta usque eo; sed eodem sensu; quod ipsum frequens apud Ciceronem est. *Rivinus.*

Qui præsidii causa cum telis erant circum ædem Concordiæ] In Merseburgensi est, *circum Concordiæ*, ut subaudias *ædem*, quomodo in similibus: velut 'ad Juturnæ' apud Ciceronem: 'ante Caetoris,' apud eundem. Sic

Plautus 'in Veneris' inquit, pro *in faxum Veneris*. Testatur autem Porphyrio alicubi, libenter facere auctores, ut hac ellipsi utantur, cum de locis sacris loquuntur. In ceteris manuscriptis est vulgata lectio. *Id.*

Circum ædem Concordiæ] Perperam Carrionis editio expunxit *ædem*, etiam enim sæpius subaudiatur, haud tamen eam perpetuo subicit auctores. hic certe comparet in Mss. omnibus, etiam Bongarsianis. *Gruterus.*

Ses animi nobilitate impuls] Dictio ultima fere vacat. Ceterum ambigamus, magis ne hic quadret *mobilitate*, (quod editionibus jam omnibus invexit auctoritas Carrionis, et se sustentat alioquin fide codicum antiquiorum) an vero *nobilitate*, quod in membranis ceteris. Placuit mihi ultimum, ob causas positas a me in Suspicionibus. *Idem.*

CAP. 50 Liberti et pauci ex clientibus Lentuli] Sic Mss. Pall. non *libertini*; quomodo antea editi. Sub *libertis* alii isti comprehenduntur: et verosimilius est plus ategisse recentiore affecto beneficio. *Idem.*

Vici] De vicis vide Onuphrium. Ex multiplicatis domibus fit vicus. Ex vicis urbs. Urbani autem vicus a via dicuntur, teste Varrone, quod ex utraque parte viæ sunt ædificia. Vicus extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur l. 106. de V. S.

Atque liberos suos, lectos, et exercitatores in audaciam, orabat uti, &c.] Hæc positura in nullis visitur Mss. in nullis patrum memoria cussis: omnes enim, *exercitatores, orabat in audaciam, uti*: quod velim excentiant quibus otium est. Nam mihi fere dæe illæ voces suspectæ fiunt, tanquam ab interprete; et hercle non comparent in Palatino codice, quem signavi nota undecimi. *Gruterus.*

Grege fact] Id est, multitudine facta. *Vall.* Sic Jugurth. 'Romani grege facti locum capere.' *Claes.*

Quid de his fieri placeat, qui in custodia traditi erant] Sic Maa, antiquiores: alii, ut etiam Bongarsii, qui in custodia traditi erant, Pal. præterea quartus et undecimus præfert, qui in custodia traditi erant; sextus vero, quid de his facere debeant qui in custodiis tenebantur; duodecimus denique, qui custodius traditi erant. Quæ mira varietas cœgit, ut aliquando hariolarer, scriptum primitus Sallustio quid de custodia fieri placeat, abactis ad corvos vid. verbis ceteris amabibus. Custodias enim significare ipsos qui sub custodia tenentur jam sæculum est quod docuerint Critici. Videantur Animadversiones nostræ in Senecæ Epistol. 70. Gruterus.

Qui in custodiam traditi erant] Tacitus Hist. 1. 'Quod reliquos cæsarum ad pontem Milvium et æuvia Galbæ in custodiam habitos, in numerum legionis compasuerat.' Servius ad II. Æneid. 'Includuntur in cæcere: et, includuntur in carcerem,' Ciaconius.

Sullanus] Nos, *Silanus*, ex vetustis lapidibus, item Dione, Plutarcho, et Appiano scripsimus: huic nupit Servilia Catonis soror, M. Bruti mater: quare Cicero de Claris orat. eum scribit fuisse vitricum Bruti. *Castil.*

In sententiam Tiberii Neronis] Suetonius in Cæsare, ubi de Prætura ejus, aliquanto hæc variat. Nam periculum Cæsaris, quod ab equitibus imminebat, longe majus facit; verum et alia variat. Invenies enim in plerisque codicibus ejus, *L. Autronium*: non, *Publium*. 'Decium vero Sullanum' ait 'non piguisse sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam.' Sallustius in Tiberii sententiam isse ait. *Glareanus.*

Quod de ea re, præsidii additis, referendum esse consuevit] In Fabriciano ceterisque vetustioribus est, *præsidii additis*: quomodo interpres quo-

que. In iisdem, *referendum consuevit*, omisso illo verbo *esse*, quod nec Megaseburgense volumen habet. *Rivius.*

Quod de ea re præsidii additis referendum consuevit] Ita etiam Pall. emaculatiores. Nam quart. *additis*: quint. *additis*: octav. *abdicatis*: quod ultimum arripuit editio Lartii; antepenultimum vero ea priores. Ego me ex his non expedio: cum non satis subveniant Cicero, Plutarchus, Appianus, Suetonius, alii. *Gruterus.*

Abditis] Hæc optimis codd. attribuit Gruterus: alios *additis*, *additus*, *abdicatis* exhibere ait: nec sibi expeditum, quid voluerit auctor, cum non satis subveniant Cicero, Plutarchus, &c. Voluit autem non prius hæc relationem faciendam, quam consules jure SC, cujus supra meminimus, militum concipsissent, et statione armata curiam munivissent ob metum tumultus. Idque solitum fieri, tentantur Clodius et Milo, de illo Cicero l. 1. ad Atticum: 'Clamare præclari Areopagitæ se non esse venturos, nisi præsidio constituto.' De hoc Suetonius Julio: 'ut si privatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armatis causam apud iudices diceret: non potuit igitur aliter scripsisse quam *additis*. Tacitus xvi. anal. 'Additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duæque equitum alæ.' *Gronov.*

Cap. 51 Omnis homines] Existimat P. Victorius l. xxxi. Var. lect. c. 10. respexisse Sallust. ad orationem Cleonici apud Thucydidem: *μηδὲ τριετῶν τοῖς ἀσυφοροτάτοις, ἢ ἡργῆ, οὐκ ἐφ, καὶ ἡδονῆ λόγων καὶ ἐπιτεκία ἡμαρτανων.* *Ciaconius.*

Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordiâ vacuos esse decet, &c.] Aristoteles rhet. lib. 'Ο δ' ἐκκλησιαστικῆς καὶ δικαστικῆς ἡδῆ, ἐπὶ παρόντων καὶ ἀπωρισμένων κρίνουσι. πρὸς οὗς καὶ τὸ φιλεῖν ἡδῆ, καὶ τὸ μισεῖν, καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήργηται πολλὰς ἴσως μη-

κέτι δὴνασθαι θεωρεῖν ἱκανὸς τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἐπισκοπεῖν τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἢ δὲ καὶ λυσιπρόβ. Et Demosthenes: ἐν τῷ περὶ ἐν Χερρόνησσι: Ἔδει μὲν τοὺς λέγοντας ἕκαστας ἐν ὑμῶν μήτε πρὸς ἕχθραν ποιεῖσθαι λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν, &c. Item Thucydides l. III. in concione Diodoti: Νομίζω δὲ δύο τὰ ἀνατιώτατα εἰβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε καὶ δριγύνη ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοήτης φιλεῖ γίνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδεύσιας, καὶ βραχύπρος γνώμης. Manutius.

Neque quisquam omnium libidini simul et usui paruit] Alibi ita legitur: neque hominum quisquam libidini simul et usui paruit: quæ lectio mihi non displicet: nec scire possum, quid variare voluerit, quisquis hæc nobis nuper emendavit. Idem paulo post conjunctivum *consuluerint*, mutavit in *consuluerunt*, præteritum indicativi. Glareanus.

Ubi intenderis ingenium, valet] Tacit. 'Languescet alloquin industria; intendetur socordia.' et Jugurth. 'Intendere officia,' dixit. Cicconius.

Animus nihil valet] Hæc omnino inducenda esse me monuit amplissimus Jacobus Bongarsius, quod a Sallustiana brevitate aliena sit hæc infaceta repetitio, quam suspicionem auget Ms. in quo sic legitur: *animus: nihil valet, in faciendo rectum*. Putschius.

Magna mihi copia est memorandi] Sic Jugurth. 'quod per amicitiam maxima copia fallendi erat;' et, 'habere eum magnam eopiam societatis.' Cicconius.

Qui reges, aut qui populi, ira aut misericordia impulsī, male consuluerunt] Manuscripta *consuluerint*: quomodo et Latinitatis ratio postulat; nisi si quis *ἐπέρωσι* esse modi velit. Sed et codex Badianus eodem modo habet, et ceteri vetustiores. Riccius.

Memorandi qui reges atque populi] Sic fere manu exarati, tempore antiquiores, nisi quod nonnulli eorum, qui *populi atque reges*. Antea vulgabatur *superfluitate nimia, memorandi, Patres*

conscripsi, qui reges, aut qui populi. Mallem adhuc, *qui reges, qui populi*, ut est in Pal. quarto: sed nec reticere extare in Naz. a manu prima: *memorandi, quæ reges atque populi ira aut misericordia impulsī consuluerint*: sine vocula male. Gruterus.

Sed postquam bello confecto de Roldiis consultum est] Fabricianum, *consultatum est*: sed dissentientibus fere ceteris. Riccius.

Bellis Punicis omnibus] Tria enim Romani cum Carthaginiensibus bella gesserunt. Primum bellum susceptum fuit, quia Messana, Siciliæ civitas pop. Rom. socia quereretur de impotentia Pænorum: quare populi Rom. Appio Claudio Cos. primum fretum ingressus est, fabulosis infame monstris, æstuque violentum: sed adeo non exterritus est, ut ipsam ruentis restas violentiam pro munere amplecteretur: statimque ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tanta celeritate vicit, ut ipse ille se prius vietum, quam hostem videre fateretur: et deinde Duillius consul in Sicilia adversus classem Pænorum pugnavit, primusque Romanorum ducem navalis victoriæ duxit triumpham. Ob hanc causam ei perpetuus honos habitus, ut revertenti cœna tibicines canerent, et funale præferretur. Polyb. l. I. scribit, L. Lutatium consulem in Sicilia quoque pugnasse contra Carthaginienses, ducem Amilcare, Carthaginiensiumque naves quinquaginta fractas vel submersas: septuaginta plenas captas fuisse, reliquas fugisse ferant: e Carthaginiensibus vivi capti, præter eos qui inter certandum perierant, ultra decem millia hominum. Inde ab Lutatio cum Amilcare fœdus peritissimum est. de quo late Polybius eod. l. Duravit id bellum annos quatuor et viginti, quod et Livius l. IX. primo Decadis testatur. Secundi vero belli Punici causa Annibalis Pænorum ducis contra fœdus per Iberum transitum fuit,

a quo Saguntus sociorum popul. Rom. civitas, octavo mense capta est: de quibus injuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, cum satisfacere nollent, bellum eis indicatum est. Annibal superato Pyrenæo saltu per Gallias, fuis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: et laborioso per eos transitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repulisset, descendit, ibique sexdecim annos contra Romanos prospere pugnavit: tandem a Scipione Africano, qui primus victæ a se gentis cognomen invenit, bello finis impositus est: de quo multa Livius, Plutarch. et Florus tradunt. Tertii Punici belli initium altero et sexcentesimo anno ab Urbe condita, intra quantum annum, quam erat ceptum, consummatum omnino est: inter M. Porcium Catonem, et Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in civitate habebant, alter vir optimus a Senatu judicatus erat, diversis certatum est sententiis, Catone suadente bellum, et ut omnino deleteretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naves haberent, et extra fines exercitum duxissent, quodque socio populi Romani et amico Massinissæ arma intulissent, et quod filium ejus Gulassam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime rebeperissent, bellum eis indici, priusquam ullæ copiæ in naves imponerentur. Uticenses legati Romam venerant, se suaque dedentes: ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sententia pervicit, ut decreto perstaretur, et ut Consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Macrino igitur consule, terra marique fervebat obsidio: operis portus nudatus: et primus sequens jam murus, tantum Byrsa, quod

nomen arci fuit, quasi altera civitas resistebat, quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem conversa respubl. finem belli reposcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filium, in decus gentis assumpserat, hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat avus, nepos everteret. Zanch.

Cum saepe Carthaginienses et in pace et per inducias] Perperam est in recentioribus alterum et omissum, non quidem ullo cum detrimento sensus, sed elegantiae orationis tamen. *Rivius.*

Multi nefaria facinora fecissent] In Merseburgensi est, *nefanda*: sed eodem sensu. Est et apud Ciceronem 'nefandum scelus.' Idem alicubi 'scelus nefarium facere' dixit. Item, 'scelestum et nefarium facinus.' *Id.*

Nam si digna pena pro factis eorum reperiretur, notum consilium approbo] Manuscripta, *reperitur*, indicandi modo, tempore præsentis: quo quidem et tempore et modo in statim subsequentibus cumque his cohærentibus utitur, *Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exasperat, &c.* *Idem.*

Victis acciderent] Occidere victos passim jus belli appellatur. Alcon ad Saguntinos apud Livium: 'Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra conjuges, ac liberos belli jure snatis.' Et eleganter Cyprianus: 'Homicidium, cum admittunt singuli, crimen est; virtus vocatur, cum publice geritur; impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiae ratio, sed sævitiae magnitudo.' Plus dicit Seneca: 'Quodcumque libuit facere, victori licet.' Quin et sacra, et profana eripere militare jus erat: Belli legem appellavit Cic. pro Servilio, et Plautus in Amphitr. 'Deduntque se, divina humanaque omnia.' Et de sacris profana facere posse Jc.

inquit in l. inter stipul. §. sacrum. et l. continuus. §. cum quis. ff. de. V. O. In quantum cetera licita sint, id est, impunitatem habeant, vid. Grot. l. 111. 4. et 5. de jur. bell.

Rapi virgines, pueros; divelli liberos a parentum complexu: matres familiarum pati quæ victoribus collibuissest] Sic Cicero Fam. l. v. Ep. 10. 'Tot ingenuos, matresfamilias.' Et oratione 111. in Antonium: 'Matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur.' In Verrem quoque: 'Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas.' *Manutius.*

Matresfamiliarum] Auctore Boëtio libro Commentariorum in Topica Ciceronis secundo, tribus modis uxor habebatur: usu, farre, coëmptione: sed confarreatio solis Pontificibus conveniebat. Quæ autem in viri manum coëmptione convenerant, hæ matresfamilias vocabantur: quæ vero usu vel farre, minime: coëmptio vero certis solennitatibus peragebatur: ut sese in communicando invicem interrogarent. Vir ita, An sibi mulier materfamilias esse vellet? respondebat, velle. Itaque mulier in viri manum conveniebat, et vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem: et erat mulier materfamil. viro loco filiæ. Quam solennitatem in suis institutis Ulpianus ponit: ex sententia vero Gellii, materfamilias appellata est ea, quæ in mariti manu mancipioque esset, quando non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, et in sui heredis locum venisset. Materfamilias non ante dicebatur, quam vir ejus paterfamilias hoc nomine dictus esset: nec possunt plures hoc nomine in una familia præter unam appellari: sed nec vidua, nec quæ sine filiis appellari potest. Fest. Matrōna vero, ut obiter et id dicamus, dicta est, quæ in matrimonium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiam si sibi liberi nondum nati forent: dictaque est

non a matris nomine adepto jam, sed cum spe et omine mox adipiscendo: unde et ipsum matrimonium dicitur. Gellius. Festus ait: 'Matronas appellabant eas fere, quibus habendi stolas jus erat: et matrōnæ a magistratibus non submovebantur, ne pulsari, contrectarique viderentur, neve gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum, sedentes cum uxoribus in vehiculo, descendere cogebantur.' *Zanchius.*

Compleri] Variant hic veteres libri, cum sic nonnulli, alii impleri habeant: et quanquam idem est utrobique sensus, prior tamen lectio verior: nam in Jugurthino: 'Luctu atque cæde omnia complentur.' D. quoque Augustinus, libro primo de Civitate Dei ad Marcellum, *Compleri*, non *Impleri* legit. *Popma.*

Scilicet quem res tanta atque tam atrox non permovit, eum oratio accendat] In vetustis, *accendat*. quomodo et Badianum exemplar. Quoddam et manuscriptoris, *accendat*, ut *divyruκός* ponatur, seu modo potentiali, ut vocant, pro *accendere possit*. Rivinus.

D. Silanum virum fortem atque strenuum, certe scio, quæ dixerit, studio reip. dixisse] Volumen Fabricianum, certo scio, quomodo et Cicero ipse loquitur. nam is *τῶ certo* fere utitur, quoties quid sine dubio scire se significat. *Idem.*

Verum sententia ejus non videtur mihi crudelis (quid enim in tales homines crudele fieri potest?) sed aliena a rep. nostra videtur] Manuscripta, *Verum sententia ejus mihi non crudelis*, omisso verbo illo *videtur*: id quod brevitati Sallustianæ magis convenit: nam postea *τὸ videtur* sequitur. *Idem.*

Aliena a Rep.] Crimina nonnunquam impunita manere ipsius Reip. interest; majus aliquando periculum in pœna, quam in crimine. Suprema salutis publicæ lex esse debet. Nemo membra urit, secat, ut perniciem toti corpori inferat. Multi morbi qui-

ete sanantur, agitatione recrudescunt. Sæpe humores non movere purgando, via ad sanitatem est. Præcipue aliquando reos non punire Politicum est, si principem locum in Rep. teneant, magnas et validas clientelas habeant, inde metuenda sit præsens seditio. Heracleenses, ut Aristot. Polit. lib. v. tradidit, cum de crimine quodam pronunciassent, seditione ingenti tota concussa est Resp. Aliquando unius effusus sanguis sanguine totam regionem involvit. Satius itaque sæpe est crimina declinare, quam vindicare. Hippia, Themistocles apud Græcos, Coriolanus, Marius, Cinna, Cæsar, Antonius hostes appellati, vere hostes effecti sunt, maximumque postea Reip. intulere detrimentum. Ita autem absolvere, ut postea quis dolo perimatur, Politicæ considerationis est. *Thys.*

Te, Silane, Consulem designatum] Non video aut emphasin aut gratiam, in vocibus duabus postremis; si quis expungendas putaverit, el accessero suffragator. *Gruterus.*

De timore, &c.] Cum duo proposuisset, metum et injuriam, et de metu dicere supervacaneum esse dixerit; aliam partem de injuria omisit, nisi librarii viclo deest, ut existimo. *Clacc.*

Cum præsentis consilio] Ita emendavimus ex v. c. cum vix aliter constet sensus. Ita dictum ut Ciceroni: 'Heracles tantus ac tam præsens Deus.' Præsens est propitius. Varro rerum divinarum apud Servium: 'Juturna inter proprios, Deos, nymphasque ponitur;' legendum, *inter propitios Deos.* Propitios idem quod *presentes*; nam *proprios* apud Varronem nullum sensum habet, quod superiora Servii declarant. Dicta Juturna a juvando, ut idem Varro. 'Juturna nympha,' inquit, 'quæ juvaret; itaque multi ægroti, propter nomen, hinc aquam petere solent.' *Putack.*

De pæna equidem possum dicere, ut

quod res habet] Ejice verbum *dicere*, quod nimis turbat elegantiam Sallustianam: præcessit enim, 'de timore supervacaneum est disserere.' *Putack.*

De pæna, possumus equidem dicere, quod res habet] Præstat istud longe lectioni nupere vulgata, *possum equidem dicere*; quæ et plus invidiæ habet, et minus auctoritatis: et vero, primam illam custodiant Mss. pene omnes, editique ante Pomponium. *Gruterus.*

In luctu atque miseriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum esse: eam cuncta mortalium mala dissolvere: ultra neque curam, neque gaudium locum esse]

Idem supra: 'Miseriis suis remedium mortem exspectare.' Et in Jugurtha: 'Morte graviorem vitam exigere.' Cicero quoque l. iv. Ep. 13. 'Sæpius mihi veniebat in mentem, queri, quod ita viverem, quam gaudere quod viverem.' Et v. 15. 'In ea tempora nostra ætas incidit, ut cum maxime florere nos oportet, tum vivere etiam puderet.' Et vi. 3. 'Ita vivere, ut non sit vivendum, miserimum est: mori autem nemo sapiens miserum duxit, ne beato quidem.' Et vii. 3.

'Ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.' Idem quoque oratione 4. in Catilinam: 'Mortem sapientes nunquam inviti, fortes etiam libentes appetiverant.' Et Livius l. ii. Dec. iii. 'Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.' De Græcis autem

Euripides in Theæo: Ταχὸν γὰρ ἄδης βροτὸς ἀντὶ δυστυχίᾳ. Et idem: τὸ γὰρ θανεῖν κακὸν μέγιστον φάρμακον νομίζονται. Et Xenophon in Rep. Lacedæmoniorum: 'Ἄξιον δὲ τοῦ λυκοφύου καὶ τοῦδε, ἀγαθότερον εἶναι καλὸν θάνατον ἀπὸ τοῦ ἀλοχροῦ βίου. Et Æschylus: Κρείσσον γὰρ εἰς ἀπαξ θανεῖν ἢ τὰς ἀνάσας ἡμέρας πᾶσιν κακῶν. Contra autem in Jugurtha: 'Quels,' inquit, 'turpis vita integra fama potior fuit.'

Μακρῆτιος.

An quis lex Portia velat, aut alio

leges? Item condemnatis civibus non animam eripi, &c.] Legendum ex antiquis, *An quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exitum permitti jubent.* Sic et manuscripta habent, et sensus ipse postulat, modo et sequentia spectes, et locum accurate totum excutias. *Rivius.*

Aut aliae leges: item condemnatis civibus non animam] Hoc loco et incerta distinctio est, et quid hæc verba sibi vellent, minus certum: tam quid ad hæc argumentationem faciant, haud equidem scio. Lector ipse iudicet. Quidam putant, *aut aliae leges*, interrogative legendum: ac deinde inferendum, *item condemnatis civibus, &c.* quod rursus de lege Porcia intelligi volunt, et de aliis item legibus. Statim post: 'Quid autem acerbum, aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos? Aldinus codex his aut legit; aut acerbum, aut nimis grave: et conjunctos, pro convictos: quorum neutrum mihi placet. certe Gothi nostri codex habet, *convictos*; non *conjunctos*. Glareanos.

An quia lex Porcia vetat] Porciam legem designat, quæ ut ait Lælius l. x. 'pro tergo civium Romanorum lata est.' De qua ita Cicero pro C. Rabirio: 'Porcia lex,' inquit, 'libertatem civium licitori eripuit.' In denariis autem argenteis Porciæ familiæ, quos P. Porcius Læca signavit, hujus legis symbola expressa sunt hæc. Vir togatus, sive ut in aliis, magistratus in sella sedens cutull, qui medius inter lictorem, et eum qui provocat, civis Romani libertatem licitori, ut inquit Cicero, eripit; cum hac inscriptione, *PROVOCO. Ursinus.*

At aliae leges item, condemnatis civibus non animam eripi, sed exitum permitti jubent] Liber ille Polonicus, sed in exilium permitti jubent; quomodo etiam Pal. quart. sext. nata tert. et nonus exhibent; hic quidem, ut *aliae leges item de condemnatis civibus vitam*

eripi, sed in exilium mitti jubent; illo vero, at aliae leges in condemnatis civibus non animam eripi sed in exilium mitti jubent. Vix fit mihi dubium quin revocandum sit, *non animam eripi, sed in exilium permitti jubent*: ut dudam prodidi in Suspicionum libellis. Adiantur Notæ nostræ ad Senecæ Epist. 119. ad Mart. l. x. Epigramma 12. tantum ambigo, an non præterea, ob varietatem membranarum, tolli possint illa *condemnatis civibus* ceu commentum interpretis; ut subintelligantur *conjurati*. Gruterus.

Sin quia levius est] Vox quia abundare videtur. *Ciacconius.*

Qui convenit in minori negotio legem timere, cum eam in majori neglexeris] In Mss. ceterisque vetustioribus est, *minore, majore*: id rectius esse puto. Quod in Merseburgensi observare legitur, ubi nos *timere*, librarii mendum esse suspicor. *Klotius.*

At enim quis reprehendet, id quod in parricidas reip. decretum erit] In nonnullis est, *reprehendat*: idque melius. ut mihi videtur pro, *reprehendere possit*. Perperam in Badiano, *At tu dicet, quis reprehendet, &c.* vò dices in spatio forsitan quod versus dirimit, adscriperat quispiam: id postea irrepsit in contextum, inuria, ni fallor, librarii. Legendum igitur ita uti hodie fere est in exemplaribus; ut sit hypophora, cui mox idem per anthyphoram: 'Tempus, dies: fortuna, cujus libido gentibus moderatur.' *Idem.*

At enim quis reprehendet] Ita Mss. auctoritatis certæ: non *reprehendat*; ut editio Læti. Nam prima *reprehendit id*. Gruterus.

Cujus libido gentibus moderatur] Sic in orat. de republ. ordinand. 'Per superbiam cunctis gentibus moderantur.' *Ciacconius.*

Quid in aliis statutis] Forte, *quid in illis*.

Omnia istius exempla ex rebus domesticis orta sunt] Representavi lectio-

nem Com. mei nec non Pal. pr. sec. senectutis omnes non contemnendæ: alii quippe, *omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt*, quod etiam retinent edd. antiquæ usque ad Aldinam; in qua *ex bonis initiis orta sunt*. Non male, si liceret præter libros quidvis inducere scriptoribus. Mihi hic musandum est, nisi velim prælatos antiquissimis tres ævi infimi Pallat. inquam octavam, nonum, et dec. in quib. diserte: *omnia mala exempla ex bonis orta sunt*: et vero si attendamus menti auctoris, lectio istorum verissima est. *Gruterus*.

Sed ubi imperium ad ignaros cives, aut minus bonos pervenit] *Cives*, non reperi in vetustis. In Fabriciano est, *ad ignaros ejus*, id est, imperii: nam hoc supra scriptum erat in spatio ipso quod versus dirimit. *Rivius*.

Sed ubi imperium ad ignaros] V. c. habet, *ignavos*. Et paulo post videtur legendum: *tabulas, vestes*, pro eo quod vulgo legitur, *tabulas vestras*. Nam paulo supra dixit: 'Nam uti quisque aut domum, aut villam, postremo vas, aut vestimentum alicujus concupiverat.' *Ursin*.

Ad ignaros aut minus bonos pervenit] Probe factum a Carrione, quod ejecerit vocem *cives*, quæ antea adhærebat illi, *ignaros*, in ed. Aldina et seqq. non etiam prioribus; in quibus non magis visitur quam in membranis nostris. *Gruterus*.

Lacedæmonii devictis Atheniens.] Vide Justinum libro quinto, cap. octavo, nono, et sequent. Seneca de Tranquillitate, 'triginta tyrannos' vocat. 'Poteratne' (inquit ibidem) 'illa civitas conquiscescere, in qua tot Tyranni, tot Satellites erant, nec spes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri;' et in sequent. eosdem *dominos* indigetat. Agellius libro decimoseptimo, capite vigesimo primo: 'Ad annum conditæ urbis trecen-tesimum quadragesimum septimum, triginta illi tyranni præpositi sunt a

Lacedæmonii Atheniensibus.' *Putach*.

Triginta viros] Id factum esse ad annum fere Urbis 347. Gellius tradit XVII. 21. *Ciacconius*.

Triginta viros] Quomodo eversa fuerit Democratia Atheniensium prolixè Lysias orat. contra Agoratum. Lacedæmonii victores pacem volebant, nisi ad decem stadia muri Atheniensium diruerentur. Theramenes Lacedæmonia missus fraudibus eo rem perduxit, ut universi muri longi subverterentur, naves traderentur Lacedæmonii, Piræei quoque muri subruendi erant, Triginta viri instituti. Constitutis autem Triginta, statim de iis qui illorum machinationibus restiterant, sententia in senatu lata est: quamvis ex populo etiam bis mille suum tribunal, judicandique auctoritatem haberent. Judicii modus hic fuit: Triginta sedebant subselliis. Duæ autem mensæ ante ipsos erant collocatæ: non enim in urnas calculum, sed in mensam omnium conspectui mittere oportebat. Ita ex metu nemo habuit liberum judicium. Ut autem uno verbo dicam, quotquot ad senatum judicii causa vocati sunt, quo tempore qui Triginta imperabant, capitis omnes condemnati sunt præter unum Agoratum. Ipsi itaque initiis, secus atque Sallustius existimat, Triginta illi Remp. male administrarunt. Quam enormia postea eorundem crimina fuerint, ut ne majora fingi potuerint, vel oratione comprehendi, docet Lysias contra Erasthenem. Privata similitas pro crimine erat. Locupletes cives occidebantur, ut opes eorum sibi vindicarent tyranni, pauperes duos cum divitibus prehenderunt, ne divitiarum causa fecisse viderentur; tota Resp. innocentium sanguine, tumultu, factionibus turbatur. *Thys*.

Qui remp. eorum tractarent] Sic et manuscriptum volumen. In impressis vetustioribus, non est *eorum*, ac omitti citra detrimentum sensus po-

test. Rivius.

Hic primo capere pessimum quemque] P. Victorius ex Xenophontis lib. de rebus Græciæ, sumtum docet, *ἄπειρα πρῶτον μὲν*, &c. Ciacc.

Ea populus lætari, et merito dicere fieri] Meiseburgense, ea re populus lætari: sed perperam; nam nec aliter Priscianus citat quam habet vulgata lectio: quamvis non ignorem, hoc verbum pereleganter cum ablativo jungi. Rivius.

Juxta bonos et malos libidinoso interficere] Quid si legas, *juxta bonos ac malos?* Ego tamen, dissentiente manuscripto nihil mutare ausim. Idem.

Stulta lætitiæ graves pœnas dedit] Manuscriptum *graveis*. Idem.

Homines aelestos et factiosos] In impressis vetustioribus est illa et copula ommissa; idque Sallustianum magis. Idem.

Postremo vas, aut vestimentum alicujus concupiverat] Manuscripta, *postremo aut vas, aut vestimentum*; geminata videlicet conjunctione disjunctiva. Idem.

Dabat operam, ut is in proscriptorum numero esset] Manuscriptum, *uti is*, quomodo et alias fere. Idem.

Tradebantur] Tranquillus et alii dicebantur dicerent; nempe ad supplicium. Ciacc.

Quam Sulla omnes suos divitiis explevit] Legendam; omnes suos, ex vetustis. Rivius.

Arma atque tela militaria a Samnitibus] Hoc notatu dignum: nam non temere apud alios reperias auctores: nisi quis hunc locum corruptum putet, et pro *Samnitibus*, *Sabinis* legendum, aut alium quempiam populum, ab Roma non nimium distantem. *Glaucanus*.

Tela militaria ab Samnitibus, &c.] Athenæus lib. vi. καὶ περὶ Σαμνιτῶν δὲ ἡμᾶς θύραυ χρῆσις. Vide et Livium l. 1. de Magistratum insignibus. *Manutius*.

A Samnitibus] Samnites sunt popu-

li Italiæ, qui inter Picenum, Campaniam et Apuliam jacent. Sabinos cum Samnitibus forte confudit; nam e Sabinis originem trahunt Samnites. Hinc Strabo l. v. Ἰσὶ δὲ παλαιότατον γένος οἱ Σαβῖνοι, καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν δ' ἕκκοι Σαμνῖται: id est, *Sabinorum antiquissima est gens et indigena; ab his originem duxere Samnites*. Varro de Lingua Latina l. vi. 'hoc enim a Sabinis orti Samnites tenuerunt.' Eadem et Sabelli Virgilio, Horatio, Livio, Plinioque dicuntur. *Thys*. Neque mirum est arma et tela militaria a Samnitibus sumpsisse, cum totius Italiæ fuerit bellicosissima natio. De qua Florus l. 16. 'Populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis atque argenteis ornatam armis, et discolori veste usque ad ambitum: si insidiarum fallaciam, saltibus fere et montium fraude grassantem: si rabiem et furorem, sacratis legibus humanisque hostiis in exitium urbis agitatam: si pertiniaciam, sexies rupto fœdere, cladibusque ipsais animosiores. Hos tamen L. annis per Fabios et Papyrios patres eorumque liberos ita subegit Populus Romanus, ac domuit, ita ruinas ipsarum urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur.' Posterioribus quoque temporibus, bello sociali et in civili Mariano gens eorum apparuit in arma ardor. Quod Strabo l. v. ostendit. Vide *Cluv. Ital.* II. 8. Quin et ipsi Samnites ab basta nomen accepere: Festus, 'Populis Samnitibus nomen impositum ait Verrius propter genus hastarum, quæ Saunia appellant Græci.' Paulus autem Diaconus II. 20. Samnia non Saunia hastas fuisse dictas scribit: 'quarta decima,' inquit, 'Samnium intra Campaniam et mare Adriaticum, Apuliam, a Piscuria incipiens habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidena, Hisernia, et antiquitate consumpta Samnium, et ipsa harum provinciarum caput ditissima Beneven-

tas. Porro Samnites nomen accipere olim ab hæstis, quas ferre solebant, quasque Græci Samia appellant. Ubi vides diversum sentire a Festo. Sane Samia magis Latina vox quam Græca videtur. Hinc *Samiare* antiquum verbum acuere, et *Samius* acutus. Tutius igitur est ex Festo restituere Diacrono *Sarnia*. Hesychius: *σάμιοι, ἀσάμιος βαρβαρῶν*, quam lectionem Plinius confirmat III. 12. Samnitum, quos Sabellos et Græci Samnitas dixerunt. Coronidem faciat Livii locus de armis Samnitum: 'Samnites præter ceteros apparatus, ut acies sua fulgeret, novis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant, acuta alterius auro, alterius argento cænaverunt. Forma erat scuti, summum latius, qua pectus atque humeri teguntur fastigio aequali: ad inum cuneatior, mobilitatis causa. Spongia pectori tegumentum, et sinistrum crura ocrea tectum, galeæ cristatæ.' *Col.* Hanc armaturam postmodum mutasse, Græcicam autem assumpsisse magnus auctor Polyb. I. VI. testatur.

Tuscis] Codices in membrana descripti, ab *Tuscis*. Ciacc.

Tunc lex Porcia, aliaque leges paratæ sunt, quibus legibus exsilium damnatis permittitur est] *Tb legibus* in quibusdam non est; sed quia id codex habet Fabricianus, nihil immuto. Sæpe enim veteres antecedens repetunt, ipsique relativo adiungunt; id quod alias quoque est a nobis annotatum. Sed et *tum lex Porcia*, pro *tunc*, manuscriptum habet. *Rivius*.

Tum lex Porcia, aliaque leges paratæ sunt, quibus legibus exsilium, &c.] Nihil defuerit ad sensum, si inducerentur aliquot voces, seretque, *tum lex Porcia, aliaque paratæ, quibus exsilium, &c.* Gruter.

Per municipia] Observa morem Populi Romani in reorum custodia. Nam quos in carcerem non conjiciebant, eos vel militibus vel fidejussori-

bus, vel etiam sibi committebant, ut ait I. I. ff. de Custod. reor. vel eos magistratibus custodiendos tradebant: vel per oppida Italiae dividebant: cuius moris nobile exemplum in illis mille Achæis quos bello Persei confecto Romani in Italiam acciverunt. Quemadmodum autem ad magistratus, sive privatos fidejussores aut vades periculum ex evasione custodiarum spectavit, sic ad urbes sive municipia, quibus rei fuerant traditi, ita ut oppidani pro hostibus et perduellibus haberentur, sicuti a Diono observatum est. *Cassub.*

CAP. 52 Ceteri verbo, alii alii varie assentiebantur] In quibusdam antiquioribus est *assentiebant*, sed eodem sensu. Nam quamvis hodie fere *assentior* dicimus, veteres tamen et *assentio* dicebant, ut est a Gellio annotatum; sed et Cicero sæpe est hac terminatione usus. Diomedes tamen *assentiebantur* hic legit lib. I. quo loco testatur non *assentio* solum, sed et *assentior* dici. *Rivius*.

Alii alii varie assentiebantur] Viri docti mendosum hunc locum putant. Ego in tanta codicum convenientia, insuper accedente Diomedis accuratissimi scriptoris auctoritate nihil quicquam mutandum duxerim. Plures dixisse sententiam, quam hic a Crispo commemorantur, docet Tullius lib. duodecimo, Epistola ad Atticum XXII. et Flavius Vopiscus in Aurellano. Itaque vult Sallustius propter varias sententias, varium variorum fuisse assensum. *Putsch.*

Longe mihi alia mens est, P. C. cum, &c. et cum, &c.] Demosthenes Olynthiaca tertia: *ὄχι τὰντὰ πλείοστα μοι γινώσκω, ἀλλ' ὅσους Ἀθηναῖοι, ὅταν τὲ εἰς τὰ πρόγματα ἀποβλέψω, καὶ ὅταν εἰς τοὺς λόγους, οὐδ' ἀκούω, τοὺς μὲν γὰρ, &c.*

Et cum sententias nonnullorum ipse mecum reputo] Duo e manuscriptis, *meum ipse reputo*: nec aliter Florentinum. *Rivius*.

Atque focus mis] Domibus eius: focus enim proprie locus est, ubi ignis servaretur: et Diis Penatibus sacer erat. Unde Cato in libro de Re Rustica ait: 'Focus purum circum versum quotidie, priusquam eubitum eat, habeat: Calendis nonis festus dies cum erit, coronam in focum indat: per eos itaque dies Lari familiari pro copia supplicet: nam Lar est ipse focus. Zanch.

Focis] Lares focis præerant; Lar autem sive Lars est Hetrusca vox et Principem denotat. Anonius: 'Tertia opima dedit spoliatus Aremoricus Lars.' Quia autem antiquissimis temporibus in ædibus defuncti sepeliebantur, hinc et pro Diis familiaribus culti. Hinc et Latrones, Larunes, Arunes, et in pejorem postmodum partem latrones. Vide Gesner. Mythridat.

Nam cetera maleficia] Ita libri vetustatis minimæ; nam mediæ, *maleficta*; supremæ, *malefacta*; quomodo etiam editio prima. Gruter.

Tabulas vestras] Supra: 'nam uti quisque aut domum aut villam, postremo vas aut vestimentum alicujus occupaverat.' Ciaccon.

Non nunc agitur de vœtigalibus, neque de sociorum injuriis] Codex Fabricianus, *non de sociorum injuriis*: id quod et acrius est et lepidius eodem modo ex impressis quidam. Rivinus.

Multasque mortales ob eam causam adversus habeo] In Mss. est, ut et impressis vetustioribus, *multasque mortales ea causa, &c.* pro, ob eam causam; quomodo Terent. 'Nec tu ea causa, minneris hæc quæ facis.' Idem, 'Et ea me hic restituisse gratia;' pro ejus rei gratia. Idem.

Nullius unquam delicti gratiam fecerem] Sic Jugurth. 'Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit:' et l. iv. Hæstor. 'Post reditum eorum quibus Senatus belli Lepidiani gratiam fecerat.' Ciaccon.

Negligentiam tolerabas] Id est, pa-

tiebatur nos erga Rempub. negligentes esse: quia illius opes negligentiam nostram superabant. Zanch.

Sed hæc, cujuscumque modi videntur] In manuscripto quodam est, *sed ejus hæc cumque modi videntur*; ut sit æstus, quomodo et exemplar habet Beroaldium. Rivinus.

Vera rerum vocabula amissimus] Thucyd. l. III. καὶ τῆρ εἰσθῆσαν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντὶλλῆσαν τῆ δικαιοσύνη, &c. Manut.

Sint misericordes in furibus ararii] ne illi sanguinem nostrum largiantur] Etia hæc est vulgata, receptaque lectio, multorum quoque veterum codicum auctoritate comprobata; non celabo tamen perantiqui cujusdam libri scripturam: *Sint misericordes in furibus ararii; caveant, ne illis sit periculum, dum sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis scelestis parcunt, bonos omnes perditum eant.* Popma.

Ne illis sanguinem nostrum largiantur] Sic vetustior editio, sic Mss. consensus; non illi, quod occupat jam omnes codices, ex quo suum extruxit Aldus senior; haud tamen vere. Gruter.

Sanguinem nostrum] Id est, vitam nostram: nam anima hominis in sanguine esse nonnullis creditur. Ita Empedocles et Critias censebant animam esse cordi suffusum sanguinem, quasi animæ essentia sit sanguis ipse, quod falsum. Ita tamen et loquitur nobilissimus Poëta; cum dicit: 'Purpuream vomit ille animam.' Quamquam et illud defendi potest, animam dixisse pro sanguine summum Poëtam; nam ubi corpus sanguinis ministerio destitutum est, anima foras erumpere, suamque involucrum deserere cogitur. Quod autem nonnulli crediderunt, sanguinem esse ipsam animam, hinc polluere ora errore illicitum crediderunt, nnde Pythagoras apud Ovid. conqueritur: 'At vetus illa ætas, cui fecimus aurea nomen, Fætibus arboreis et quas humas edu-

cat herbis, Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.' Atque eadem inculcant Porphyrius et Plutarch. Ratione mystica quoque esus sanguinis Judæis prohibitus fuit. *Thys.*

Paullo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit] In hoc ordine, non est in impressis quibusdam, licet in manuscripto sit. *Rivius.*

Falsa existumans] Cato rigidæ virtutis exemplar meliorum Philosophorum sententiam amplexus est, animi immortalitatem, et post mortem cælestia gaudia vel inferorum supplicia esse. Egregie Seneca: 'tunc animus noster habebit, quod grateletur sibi, cum emissus tenebris, quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, et redditus cælo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascenti: sursum illum vocant initia sua.' In eadem sententia fuisse Thales Milesius, qui animum *φύσιν ἀεκλήνηρον ἢ ἀτοκλήνηρον*, naturam semper ant per se mobilem definit, et antiquissimus Philosophus Pherecydes, atque ejus discipulus Pythagoras, et divinus ille Plato in Phædone inquit: *καὶ τὸ ἀναβιβασκεῖσθαι, καὶ ἐκ τῶν τεθνεότων τοὺς ζῶντας γλυπεῖσθαι, καὶ τὰς τῶν τεθνεότων ψυχὰς εἶναι, καὶ ταῖς μὲν ἀγαθαῖς ἕμεινον εἶναι, ταῖς κακαῖς ἰκκίον.* Id est, *Et reviviscere homines, atque ex mortuis viventis fieri; mortuorumque animas superesse, atque bonis quidem melius, malis vero deterius esse.* Et antiquissima magorum sententia et revicturos homines et immortales fore adstruit, ut testatur Diog. Laërt. Immortalitatis patroni plurimi occurrunt apud veteres Ethnicos Historicos, Oratores, et Poëtas. Tacite itaque carpendo Cæsarem, invidiam illi creat Cato. *Thys.*

Quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe, et non per totam Italiam sint] In Fabriciano omissa illa et copula non per totam Italiam, legitur, quamvis secus in aliis. *Rivius.*

Ubi ad defendendum opes] Nazaria prius habuit, *defendendam*, ut referatur ad *aviditiam*, nec male; ut *defendere* notet *prohibere*. Gruter.

Si ita res esset, nullo pulcherrimum eam nos haberemus] Volumen Fabricianum, *Si ita esset*; nec additur ibi *res*. Atque hoc modo etiam Aur. Augustinus in v. de Civitate Dei citat; utrumque autem recte dicitur, *sic est, et sic res est, obrus ἔχει*, et utroque Terentius in Andria utitur. *Rivius.*

Industria] Donatus *industriam* interpretatur scientiam et providentiam. Est autem *industria*, ingenium sive vis, qua ad aliquid struendum sumus idonei. Zanch.

Publice egestatem] Idem queritur Cicero de Haruspicum responsis: 'ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas Principum cecidit: consensus ordinum divulsus: judicia perierunt: suffragia districta tenentur a paucis.' Publicam egestatem et privatam opulentiam tanquam periculosam Reipub. improbat quoque Thucydides l. xii.

Inter bonos et malos nullum discrimen est] In manuscriptis, *discrimen nullum*, omisso verbo substantivo. Nec aliter Augustinus v. de Civitate Dei, c. 19. *Rivius.*

Separatim] Ubi non in commune consultiis, sed privatim sibi quisque providet. Vall.

Separatim] Hoc mali civis indicium statuit Hala Servilius Tribunus militum apud Livium l. iv. Indicia sunt factionis ista, respectusque rerum privatarum, quæ ut apud eundem l. ii. Appius dicit, semper officere, officientque publicis consiliis. Inde discordia, et porro Rerumpubl. interitus: et, ut eleganter eodem libro Livius loquitur: 'Id unum venenum, ea lues civitatibus opulentis reperta, ut magna imperia mortalia essent.' Grass.

Nobilissimus] Quasi dicat: si homines humilis conditionis hoc fecissent, fortasse veniam dandam esse censerent. *Vall.*

Nobilissimus] Nobilitate crimina augetur, si tale sit crimen, quod extinguit splendorem sanguinis, et maximum Reipub. adfert detrimentum. Unde alibi Cæsares Valentinianus et Theodosius l. un. Cod. de conductor. lib. II. 'Gravior,' inquit, 'pœna constituenda in hos, qui nostri juris sunt, et nostra debent custodire præcepta.' Et alibi Theodosius, multo majore pœna eos esse dignos dixit, quibus plurimum honoris delatum sit. Ordinaria alloqui crimina in nobilibus mitius puniebantur apud Romanos. Quod apparet ex l. IX. §. istæ fere l. XV. l. XXVIII. §. non omnes et §. generaliter l. XXXVIII. §. actores et §. seq. l. ult. §. I. ff. de Pœnis; aliisque multis in locis. Atque in pœnis proportionem Geometricam servari oportere, magnus ille sapientiæ dictator Aristoteles asseruit, atque adeo proportionem harmonicam excogitavit Bodin. lib. VI. de Rep. quanquam et hic simplex et qualis in numero æqualitas dici potest ut loquitur Grotius, meriti ad pœnam, sicuti in contractibus mercis ad numeros, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque numeri. *Thys.*

Gallorum gentem infestissimam Romano nomini ad bellum accersunt] Codices in pergamenis descripti, *nomini Romano*: ac sic rectius legitur. Sed et accersunt ibidem, non accersunt; quamvis eodem sensu. *Rivius.*

Gallorum gentem infestissimam Romano nomini] Nam et Livius ait: 'Unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare, scire gentem opulentissimam armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos, inter ferrum et arma natos, feroces cum supte ingenio, tum adversus populum Rom., quem captum a se auroque redemp-

tum haud vana jactantes memorant.' Ita ille. Galli enim bellicosissimi erant, et ob id imperatores Romani, eos refutandos potius, quam bello lacessendos censebant, ut scribit Cicero. *Zanch.*

Supra caput est] Imminet cervicibus nostris: nam in Hetruria erat. *Idem.*

Vos cunctamini etiam nunc et dubitatis quid intra mania] Tres libri melius, *Vos cunctamini etiam nunc quid intra m.* Infra: 'De crudelissimis paricidii, quid statuatis cunctamini.' *Putsch.*

Vos cunctamini etiam nunc, quid intra mania, deprehensis hostibus, faciatis] Secutus sum Commel. ac Pal. sec. et tert. quibus nullum vestigium illius, et dubitatis, quod nupere natum est. Nam edd. præcæ, ut et omn. fere Mss. *vos cunctamini etiam nunc dubitatis*, sine copula: ceterum fere etiam recepissem, *apprehensis*, quod erat in Commel. et Naz. loco *deprehensis*. *Gruter.*

Mania] Pro muris accipi solent et pro ædificiis ipsius Urbis. *Mania* a mœnendo; id est, ut nunc loquimur, a mœnendo dicta. Ita Plautus dixit in *Captiv. circummaniti*. Et *mœne* singulari numero apud Ennium. Atque *munus* hinc proprie dictum, onus muris reficiendis, ubi primum unum in locum convenissent, ad oppidum.

Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per ambitionem] Sic et manuscriptum et alia fere. Sed Merseburgense et Schurrerianum, *Misereamini*. Perperam videlicet: *rd censeo*, hic ad ironiam facit; neque enim hoc vult Cato, misericordiam esse deprehensis intra mœnia hostibus impertiendam, sed graviter in eos animadvertendum et severe vindicandum. Propterea et ironiam extenuationem eriminis addit, quo nullum atrocius esse poterat. *Rivius.*

Na ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam

conuertatur] Hic exemplar Fabriciana in *misericordiam vertit*. Idque cum verius multo, tum elegantius, pro, *conuertatur* et *commutabitur*. Tacitus, 'Astusque hostiam in perniciem ipsis vertebat.' Idem, 'Sen temere lapsa vox in præssagium vertit.' Livius, 'Verteratque Scipionum invidia in prætorem.' Idem, 'In perniciem adolescenti verterunt.' Sic Cn. Vellejus in annalibus apud Gellium, 'Postquam tempestas sedavit,' inquit pro *sedata est*. Pro passivo enim activum posuit: et Varro apud eundem, 'In priore verbo graves prosodiæ quæ suere manent: reliquæ mutant,' inquit, pro, *mutantur*. Livius IX. Dec. IV. 'Mores quidem populi R. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.' Idem VIII. belli Punici II, 'Non septies die, sicuti fama fert, temporibus statutis reciprocat:' pro, *reciprocatur*. Suetonius, 'Quoties terra in urbe movisset,' pro, *mota fuisset*. Talia apud Virgilium, 'Nox humida cælo præcipitat:' et 'Ingeminant Austris:' pro, *præcipitatur, ingeminantur*. Nisi quis ellipsin malit pronomini *se*, quomodo, ni fallor, in illo, 'Accingunt omnes operi:' et, 'Tum prora avertit.' Livius II. ab U. C. 'Sicuti de dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, præcipitavere in insidias:' hic *præcipitare* passive positum videtur. Quamvis Hadrianus fere semper veteres ita fuisse locutos adnotavit, maxime quoties de sideribus aut temporibus mentio incideret. Cæsar, 'Hiems jam præcipitaverat,' inquit. Est et apud Ciceronem, 'Sol jam præcipitans.' Sed et aliis de rebus loquentes hoc verbo in hunc modum utimur: ut Cicero, 'Fibreus ex eo loco præcipitat in Lirem:' et, 'Loca ubi Nilus præcipitat ex altissimis montibus.' Idem, 'Præcipitantem igitur impellamus, et perditum prosternamus.' Sic apud eundem, 'Præcipitantem retinere, præ-

cipitanti reip. subvenire,' &c. Quæ omnia passive intelligenda esse videntur. Sed ad institutum. Est in quibusdam perperam, *Verceor ne ista mansuetudo*, &c. qua in re lapsa est Felicius quoque Durantius. Nam ut exemplarium consensum omittam, Donatus in Andriam hunc locum ita citat, ut nunc vulgo legitur. Est autem *Næ* diphthongo scribendam, idemque omnino est quod Latinis *profecto*, et illa jurandi particula *Mediusfidius*. Cicero, 'Næ isti vehementer errant,' Idem, 'Næ tu, si id fecisses, melius famæ tuæ consulisses.' Interdum idem conjungit *Næ* et *Mediusfidius*, velut ad Atticum alicubi, et in quaestionibus Tusculanis. *Idem*.

In maximis sæpe periculis] Scilicet, quæ ex omnibus bellis Gallicis, Puniciæ extiterunt maxima. *Zach*.

Non votis neque suppliciis muliebris auxiliis Deorum parantur] Sic in orat. Lepidi, 'Non prolatandum neque votis paranda auxilia.' Supplicia autem, pro supplicationibus posuit Tacitus. *Ciaccon*.

Non votis, neque suppliciis muliebris auxiliis Deorum parantur] Supplicia hic pro *hostiis et sacrificiis*, sive *supplicationibus* Sallustius posuit, ut Tacitus l. III. cum dixit: 'Sed tunc supplicia Diis, ludique magni a Senatu decorantur:' et supra ipse Sallustius: 'In suppliciis Deorum magnifici,' Eadem sententia usus est in oratione Lepidi, cum ait: 'Non prolatandum, neque votis paranda auxilia.' Videndus Festus in *Supplicia*. Ursin.

Votis] Solebant veteres vota jam suscepta scriptis subsignatisque tabulis confirmare, atque ipsas sæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Unde Juvencialis Sat. x. 'Ergo supervacua, aut perniciose petuntur, Propter quæ fas est genus incerare Deorum.' Plinius Epistola ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et susceptimus

Domus, et solvimus, precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Adde tot veterum Numismatum inscriptiones. VOTA PVBLICA, VOTA SVSCEPTA, VOTA SOLVTA. *Torrent.* Solennia autem Vota Publica in Capitolio concipiebantur. Unde Florens Tertullianus de Corona, 'Annua votorum nuncupatio quid videtur, prima in Principiis, secunda in Capitoliis, accipe post loca et verba, hanc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futuram.' Et Suet. in Nerone c. 46. 'votorum nuncupatione magna jam ordinum frequentia vix repertæ Capitolii claves.' Votis quoque caput obligare dixit Horatius, sed ibi pro devotione atque imprecatione magica sumitur. Ita et Virgilius dixit: 'Colchiacis animum defigere votis.'

Suppliciiis] Id est, precibus in Deos immortales. Supplices velatis manibus incedere moris erat. Hinc Plaut. 'Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt sentes Principes, velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.' Sicuti et genua tum Deorum, tum mortalium supplices attingere moris erat, ut testatur Plin. II. 45. Vide Hadr. Junium Animadv. II. 11. In cultu autem divino aut ora Deorum osculabantur, ut testatur Cic. in Verrem lib. v. quod tamen rarius contigit, aut eorum dexteras. Hinc Lucretius: 'tum portas propter, sœna Signa; manus dexteras ostendunt attenuari Sæpe salutantum tactu præterque meantum.' Aut denique ipsos pedes. Apulejus: 'Exosculatus vestigiis Deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad snos discedunt Lares. Verum quia verebantur plerumque Deos ipsos profano ore suo tangere, sæpe etiam eminus osculabantur porrecte manu, quam verenter ad os suam referebant et sæviabantur.' Hieronymus in Rufinum: 'qui adorant, solent deosculari manum, et capita submittere.'

Delph. et Var. Clas.

Sallust,

Idem et Orienti in usu. Unde Job. cap. 31. vs. 26. 'Si vidi solem, cum fulgeret, et Lunam incedentem clarum, et osculatus sum manum meam ore meo:' id est, si Lunam aut Solem adoravi. Hinc et formatum adorandi verbum, quia manum ad ora admovebant; non ab ador, quod frumenti genus est, ut censet Grammaticorum vulgus. Ita autem admovebant oribus suis dexteras, primo digito in erectum pollicem residente, ut expressit Apulejus lib. v. Mileaïarum. Frontem quoque aliquando tangebant precantes, unde Servius: 'auris Memoriam sacra, frons Genio; atque hinc venerantes Deum, tangimus frontem.' Oscula quoque januis et postibus templorum impertiebantur: unde Tibullus: 'Non ego si merui, dubitem procumbere templis, Et dare sacratis oscula liminibus.' Quin et crinibus passis templa verrebant in suppliciis. Livius lib. III. 'stratæ passim matres templa verrentes, veniam irarum celestium exposcant.' Ita Polybius, Mamertinus in Panegyrico ad Maximianum, Apulejus, Lucanus, alique locuti sunt. *Lips.*

Vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt: ubi socordia tete, &c.] Cicero sic de Finibus, I. III. 'Minime convenit, cum ipsi inter nos abjecti neglectique simus, postulare ut Diis immortalibus cari simus, et ab his diligamur.' Et Metellus in oratione de ducendis uxoribus apud Gellium I. 6. 'Quid nos a Diis immortalibus diutius expectemus, nisi malis rationibus finem facimus?' Item Euripides in Electra: 'Ἀργὸς γὰρ οὐδὲς θεοῦ ἔχων ἀνὰ στόμα, βίον δίδωται ἀνελλέγειν ἄνευ πόνου. Et Demosthenes Olynth. II. Οὐκ ἐνὶ δ' αὖ τὸν ἀργαίοντα, οὐδὲ φίλοις ἐπειράττειν ἄνευ αὐτοῦ τι ποιῆν, μέγιστα δὴ τοῖς θεοῖς. *Manutius.*

Vigilando, agendo, bene consulendo.] Sic quidem omnes habent codices. prælo excusi. Perantiquus liber: *Vigilando, agendo, bene operando, vel*

2 H

consulendo. Si mihi tamen quod sentio, dicere liceat, puto hæc verba, *vel consulendo*, aliunde in textum orationis irrepsisse: cujus meæ suspitionis ea est ratio, quod in antiquo libro, *bene operando, vel consulendo*, scriptum iaveni. Nam cum agendi duo possint esse actus, operari videlicet, et consulere, hæc primo in ora libri scripta fuerunt, eaque deinde scriptor librarius in contextum recepit. Huc etiam accedit, quod Servius verba illa, *bene consulendo* omiserit: ita enim hunc locum profert: *Non rotis, neque suspiciis muliebribus Deorum auxilia comparantur: rigilando, laborando, prospere omnia cedunt. Ubi socordix tete atque ignavix tradideris, nequicquam Deos implores*. Popma.

Ubi socordix te atque ignavix tradideris, nequicquam Deos implores] Servius in Georg. III. sic citat: *Ubi socordix tete, &c.* quod ut mihi quidem valde placet, sic nullo in exemplari, quod sciam, reperitur. Ricinus.

Socordix] *Socors* dicitur quasi sine corde. Credebant enim plurimi ex antiquis cor rationis fontem esse. Unde Cicero Tuscul. I. 'Aliis cor ipsum anima videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque appellantur.' Neque vero hic vulgaris error, sed ipse Hippocrates lib. de corde ita loquitur: *γνώμη τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαίῃ κοιλίᾳ, καὶ ἔρχεται τῆς ἄλλης ψυχῆς*. Id est, *mens hominis in sinistro cordis ventriculo sita est, ac relique anime imperat ac præcæ*. quanquam auctor I. de morbo sacro, qui et Hippocrati ascribitur, rectius cerebro sapientiam tribuat. Etiam Chrysippus inter Stoicos maximi nominis, in lib., quem de Anima scripserat, principatum cordi tribuit. Cor esse facultatum animæ principium non male dicitur, nec absque ratione Aristoteles etiam III. 10. de Part. anim. cordi prædentiam tribuit. Et Ciceroni I. II. de Fin. cor sapere dicitur. Quicquid sit, tum eruditorum,

tum vulgi hæc fuit antiqua opinio. Unde Eanius: 'Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.'

A. Manlius] Legendum *T. Manlius*, vel erravit Sallustius memoriæ vitio. Non enim huic *Aulo*, sed *Tito* prænomen fuit: quod et Fasti Capitolini et Livius I. VII. et VIII. Ciceroque de offic. I. III. et alii multi docent. Gellius IX. 7. de viris illustribus, c. 38. Eutropius I. II. Cassiodorus, Diodorus Siculus I. XVI. *Manutius*.

Aulus Manlius Torquatus] Sic omnibus literarum apicibus expressum in vet. Mss. antiquiores etiam aliis locis perpetuo nobis exhibent *Mantium*, non *Mallium*, quod nonnulli temere propugnant. Naz. loco *Aulus*, ridicule habet *Saulus*. Grut. Val. Maximus I. II. de disciplina militari, de atroque eandem scribit historiam. *Glar*.

Torquatus] *Torquatus* dicitur a *torque*, quo usus est quidam Gallus, quem ipse singulari certamine interfecit, et sibi assumpsit.

Bello Gallico] Et hoc contra testimonium Livii I. VIII. Valerii II. 2. et aliorum: nam *contra Latinos* Bellum gerebatur, non *contra Gallos*, cum filium *Torquatus* securi percussit. Plutarchus item in parallelis a *Torquato contra Samnites* hoc anno pugnatum scripsit contra historix fidem: nam ut dixi, *cum Latinis*, non *cum Gallis*, aut *cum Samnitibus*, pugnatum est. Et Dionysius Antiquitatum lib. VIII. idem, quod Sallustius, tradit. *Manutius*.

Bello Gallico] Livius, Gellius, Valerius, Auctor de Viris illust. Orosius III. 9. et Florus I. 14. scribunt, *Manlium* bello Latino securi filium percussisse. Dionysius tamen Antiq. I. VIII. facit cum Sallustio; bello enim Gallico id factum assertit. Illud notandum, quod Frontinus Strat. lib. IV. huic Manlio postea Imperioso cognomen fuisse tradit. At Seneca de Beneficiis III. 37. item Livius I. VII. ab Urbe condita ajunt, L. Man-

Nam patrem hujus ab ostentatione aevitiae, sibi Imperiosi cognomen adscivisse, et ut Diodorum Siculum missum faciamus, qui idem sentire videntur: fragmenta etiam vetustissimarum marmorum, quae Romae paucis abhinc annis effossa sunt, satis indicant, primum L. Manlium hujus patrem Imperiosum cognominatum. *Castil.*

Contra imperium] Extra ordinem sine supremi magistratus jussu manus cum hoste conserere illicitum: T. Manlius Torquatus filium suum, quod sine ejus jussu in certamen venisset cum Geminio Metio Duce Tuscanorum, vita privavit, ut in ceteris confirmaret imperium. Neque ingemita charitas liberorum, non tam arcta sanguinis necessitudo, non flos primae aetatis, non denique virtutis grande testimonium a tam atroci exemplo patrem deterruit. Neque, mirum dictu, ut Frontinus commemorat, ipse filius tam rigidae disciplinae restitit, verum cum pro eo intercederet militaris pubes, seditionum tubam accenderet, negavit se tanti esse, ut propter se disciplina vetus Romanorum corrumpeteret, obtinuitque tandem, ut mortis poena beneficii loco sibi infligi posset. Idem Posthumium Tiburtum in filium eadem de causa factitasse legimus. Et quid Fabius? Fusis Samnitibus, parta victoria vix Papyrii Dictatoris manus evasit, nisi populus precibus idem afflagitasset, pater et adolescens ad genus Dictatoris procrebuisse. Et vicit tamen imperii majestas; noxae enim damnatus, concessus est populi Rom. precibus. Stesimbrotus cum contra Lacedaemonios feliciter pugnasset, victoriae praemium coronam filio Epaminondas concessit, spreto imperii gladium, quo cervicem tam propinqui sanguinis amputavit. Mandati causa perior est rebus gestis. Praestat patrem filio orbari, quam patriam disciplina militari. Victo-

riam quis Imperatoris injussu obtinuit? Major victoria seipsum vincere, neque in pugnam prorumpere, ubi pugnandum non est. Et quid si victus fuisset? Incerta, vitrea est cruenti Martis alea, et quae tum saepe, cum maxime splendet, exiguo negotio frangitur. Praestat victum esse, quam victorem, modo anima Reip. constet, disciplina militaris; qua polluta, cuncta militaria officia turbantur, Idem Ducis militisque munus erit. *Thys.*

Cethegi adolescentiae] Hunc enim Cethegum Plutarch. in Luculli vita scribit obscena vita, libidinum, flagitiorum, vitiorum, scelerum plenam fuisse. *Zanch.*

Nisi iterum jam patriae bellum fecit] In Mss. est, nisi alterum jam patriae, &c. sensu tamen eodem; quod in quibusdam *intulit* legitur, id ex glossa irrepsisse suspicor. *Ritius.*

Patriae bellum] Hic enim Cethegus (ni fallor) Marianas partes secutus cum Mario, Cinna, et aliis urbem obsedit: ut leges apud Appianum bellorum Civilium libro primo: postea tamen urbe pulsus ad Sullam confugit. Nec illud nos perturbare debet, quod hic Cethegus conjurationis tempore dicatur adolescens, cum Cicero in oratione pro Mil. scribat Domitium jam ab adolescentia documenta maxima dedisse, quam contemneret populares insanias, significans (ut exponit Ascon.) constantiam Domitii, quam in praetura praestitit. Quo vero aetatis anno praetores per leges fieri possent, jam satis notum. *Cast.*

Nisi iterum jam bellum fecit] Arbitror enim, Sallustium his verbis innuere, hunc fuisse in conjuratione, quae facta fuit cum Pisone adolescente, in qua magnum contra patriam parabatur periculum. *Zanch.*

Pensi] Vide supra Bell. Cat. c. 12. *Facile pateret vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis]* Ita codices in membrana descripti: perperam in

Gymnico et aliis *verba mea*: nam *terba* in genere opponit ipsi rei. Sed et Badianum exemplar sic habet, et Beroaldinum. *Rivius*.

Catilina cum exercitu in faucibus urget] Risum hoc loco moverunt mihi jejuni illi Commentatores in hunc auctorem: quorum alius exponit in *faucibus*; scilicet, *ad devorandum*: alius, in *faucibus*, id est, *introitu civitatis*: tertius, in *faucibus Italiæ*, id est, in *Alpibus*. Ceterum non omnes codices habent *Italiæ*: ideoque malim, quando hoc tempore Catilina cum exercitu in Hetruria erat, exponere, in *faucibus Apennini*, quæ ipsæ tamen sunt Italiæ. *Glareanus*.

Parari, neque consuli] Nam si quid occulte facere voluerimus, continuo conjuratores in urbe sunt, qui consilia nostra palam faciant Catilinæ. *Vall*.

Quare ita censeo] In manuscriptis additur *ego*, haud male, ut opinor. *Rivius*.

Quare ita censeo] Mss. plerique, ut et vet. edd. adtextu pronomine, *censeo ego*; glossemate manifestario: ne quis forte loco medendum censeat, transposita, *quare ita ego censeo*. *Grut*.

Nefario consilio] *Pedianns*: 'Nefandum,' inquit, 'est, non fandum: nefarium, quod polluit sacra, farre pio solita celebrari. ergo nefarii, sacrilegi.' *Zanch*.

Cædem, incendia, aliaque se sæda atque crudelia, &c.] In Mss. est, *aliaque sæda*, omisso pronomine *se*, idque melius. *Rivius*.

De confessis] Non opus est hic ex jure civili in eam rem leges concumulare. Notum est enim, quod is qui crimen in judicio interrogatus fatetur, pro convicto habeatur, nisi non appareat crimen, quod reus confessus est. Atque ita intelligo *Divi Severi rescriptum*, in l. 1. §. D. *Severus. ff. de Quæst. quo prohibemur confessiones reorum pro exploratis facinoribus habere*. Hic vero con-

jurati non solum confessi erant, sed et certissimis indiciis convicti.

Mors majorum] Antequam lex *Porcia* ferretur: nam lex fuit, ut cives qui contra rempub. quicquam patravissent, capite punirentur: sicut *Brutus* duos filios virgis cædi, et securi percuti jussit, quod consilia prodendæ urbis sumpserant. *Valerius v. 8.* de severitate parentum in liberos: 'Brutus quoque gloria par Romulo (quia ille urbem, hic libertatem Rom. condidit) filios suos dominationem *Tarquinius* a se expulsam reducentes, summum imperium obtinens, comprehensos, proque tribunali virgis cæsos, et ad palum religatos, securi percuti jussit: et pater, ut consulens ageret, orbus vivere, quam publicæ vindictæ deesse maluit.' *Vall*.

CAP. 53 Senatus decretum fit, sicut ille censuerat] Exemplar *Fabricianum*, sicuti ille censuerat: sed et erasa ibi cultello erat ultima in *senat*; ut suspicer ibi fuisse *senati decretum*: quomodo et alias fere *Sallustius*. *Priscianus* quidem certe hic legit, *senati*, ut sit genitivus antiquus. Eodem modo *Donatus* in *Hecyram Terentii*, ubi adnotat veteres *tumulti* et *senati* dicere solitos. Sic supra *Sallustius*: 'Igitur *senati* decreto *Q. Marcii Rex*,' &c. pro *senatus decreto*, quod ipsum et *Nonius* observavit. Illud hic obiter addam ex *Cicerone* ad *Atticum*, non dixisse *Catonem* primum sententiam de animadversione, sed omnes ante eum præter *Cæsarem*. Cur ergo in sententiam *Catonis*? 'Quia verbis,' inquit, 'luculentioribus, et pluribus, rem eandem comprehenderat.' Mox, ubi leviter innuit, non se retulisse solum, sed et patefecisse, et cohortatum esse, et ante præterea quam consuleret, ipsum judicasse. 'Quæ omnia,' inquit, 'quia *Cato* laudibus extulerat in cælum, perscribendaque censuerat, idcirco in ejus sententiam est facta discessio.' *Rivius*.

Senati decretum fit] *Vulgati omnia*,

quibus cum faciant antiqui mel: *Senatus decretum fit*, habent. Nos *senati decretum fit* restituumus, ex Carisio locum hunc citante. Est autem *Senati* genitivus antiquus, qui etiam in inscriptione veteri reperitur, quæ in agro Veronensi extat, verbis ad hunc modum conceptis: SEX. ATTILIVS. M. F. SARANVS. PROCOS. EX. SENATI. CONSULTO. INTER. ATTESTINOS. ET. VICETINOS. FINIS. TERMINOSQVE. STATVI. IVSSIT. Et in Sallustii libris Historiarum, 'Senati decreto servendum ne sit.' Sed et *Senatus* veteres dixerant: id quod Helenius Acron, ad Terentianum illud in Adelphis, 'Nunc exacta ætate, hoc fructi pro labore ab his fero.' adnotavit: et 'senatis consulto' Sisenna Histor. l. III. 'simul et senatis consultis clarissimis amplificatis.' *Popma.*

Senatus decretum fit] *Senati*, locum hunc citans, Priscianus legit. *Zanch.*

Senatus decretum] Sicuti jus relationis ad solum magistratum pertinebat, ita neque alia de re invitus faciebat *Senatusconsultum*, quam de qua ad senatum relatum erat, nisi si infinite de Rep. non finite de singulis rebus retulisset. Itaque Valerius frustra a decemviris postulavit, ut dictis omnibus sententiis, quibus a majore parte exercitus decernebantur, id proponerent consulendum, FORMARE REIPVB. PLACERET: aut VT RVRSVS SENTENTIAE EXIGERENTVR. Dixit enim Claudius, semel omnium sententiis absolutis, rem pro judicata haberi. Nihil superesse, quam ut sententiæ numerentur. Ut novi aliquid agatur non posse, nisi iterum a magistratu relatio fiat. Quid vero? Iudicat Halicarnassensis, ex his qui dixissent frequentes, ac fere universum senatum Valerio acclamasse. Numerus porro Senatorum, ut raram ac legitimam esset *Senatusconsultum*, requirebatur. Unde apud Festum, 'NUMERA SENATVM. Divus postea Augustus numerum determinavit, pro singulis

Senatusconsultorum causis ac formulis. Certe SCtum a paucioribus, quam quadringentis fieri non posse instituit; cum proximis temporibus numerus ille non foret necessarius. Itaque et pœnas auxit adversus eos, qui nullam ob justam causam in senatum non venissent. Antea enim nihil erat ultra pignus et multam.' *Ærod.* Vincere quoque dicebatur sententia ea, cui plures accedebant. *Cic. Philip. VIII.* 'Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Cæsaris amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quam sententia lenior.' Formulæ decernendi hæc fuere: PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE, ET AEQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE, ARBITRARI, SENATVI VIDERI. Primis etiam *Senatusconsultorum*, quæ libera Rep. fiebant, versibus poni solebant nomina eorum, qui ad ea conscribenda adhibiti erant, qua in re usu recepta erant verba hæc, SCRIBENDO AFFVERE. Etiam veteribus *Senatusconsultis*, ut *Valer. Max. II. 11.* auctor est, T. litera subscribi solebat, eaque nota significabatur, etiam Tribunos ita censuisse, at quotiescunque SCta intercessionibus impediabantur, auctoritate perscribi solebant. Auctoritatum perscribendarum rationem Dio explicat l. LV. *Brisson.*

Sed mihi multa legenti, multaue audienti] In *Mss.* duobus est omissa illa quæ conjunctio *ὀγκλιτικῆς*, sicut in *Be-roaldino* quoque. id *Sallustianum* magis esse videtur. *Rivius.*

Tanta negotia sustinisset] Eodem modo dixit in bello *Jugurthino*: 'Quantum negotii sustineam.' Et *Horatius* illo versu: 'Cum tot sustineas, et tanta negotia solus.' Hic tamen videtur *Sallustius*, *Sustinere*, usurpasse, pro gerere, patrare. Ut in *Bello Jug.* 'At non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustineant, virtus est.' *Ursin.*

Ac veluti effata parente, multis tempestatibus haud sane quisquam Romæ virtute magnus fuit] Hic perperam alii, *parentum*: quomodo quidem et manuscripti codices, et alii vetustiores. Quamvis autem et Marinus quispiam Scodrensis hoc modo legendum contendat, tamen, quod bona ejus venia dictum velim, nequaquam probo interpretationem ejus, ut quæ totum mihi Sallustiani loci corrumpere sensum videatur. Nam et perperam per *tempestates*, ipse *calamitates* intelligit, et per *parentes, minores*, quamvis adstipulatorem habeat Jacobum quendam Bononiensem. Ego vero *parente* legendum arbitror, ut Beroaldinum habet exemplar. et hoc Sallustum dicere velle puto, neminem jam multo tempore Romæ virtute præstantem et egregium existisse, idque *velut effata parente*, hoc est, Tamquam jam exhausta et defecta viribus nrbe Roma, quæ quasi parens est civium Romanorum. Est autem elegans metaphora a fœminis, quæ frequenti aut ægro partu non amplius pariant: qua tralatione et Virgilius *effatos agros* dixit, quasi continua fertilitate lassatos. et Columella, 'Ubertate nimia prioris ævi defatigatum et effœtum solum nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimenta.' Jam *tempestatibus* Sallustum pro temporibus usum esse, nihil mirum, cum id sæpe alias faciat, cñjus et Servius in Georg. i. meminit: neque Sallustius modo, sed et Cicero et alii. Sic Poëta quispiam apud Ciceronem, 'Qua tempestate Pœnus in Italiam venit:' pro, *quo tempore*. Ac si quid est in me judicii maxime hac voce Sallustum, ut antiquarium, uti decuit. Jam *tempestatem* pro tempore apud Sallustum accipi oportere, indicio sunt ea quæ mox ibidem sequuntur: 'Sed mea memoria ingenti virtute, diversis moribus, fuere viri duo, M. Cato, et C. Cæsar:' nam multis illis antea

temporibus, opponit memoriam suam, hoc est, seculum et ætatem suam. Hoc modo et Augustinus intellexisse hunc locum videtur, cum inquit, 'Laudat idem Sallustius temporibus suis magnos et præclaros viros, M. Catonem et C. Cæsarem, dicens quod diu illa resp. non habuit quemquam virtute magnum, sed sua memoria fuisse illos duos ingenti virtute, diversis moribus.' Hæc Augustinus v. de civitate Dei. Quod Sallustius ait, *multis tempestatibus*, id nimirum Augustinus diu interpretaret. Sed de hoc satis. Illud quoque non prætereundum, in manuscriptis ipsis reperiri, *ac sicuti effata*, pro *veluti*, quod hodie legitur: nec secus in Veneto atque aliis quibusdam. Utitur autem et alias Sallustius *τῶ sicuti*, pro *tamquam* sen *veluti*, ne quem insolentia vocis in hoc significato offendant: ut, 'Nihilominus insontes, sicuti sontes circumvenire:' et, 'Constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem:' et, 'Sicuti jurgio lacessitus foret,' pro 'tamquam foret lacessitus:' et, 'Alii sicuti jura populi defenderent,' pro, *quasi defenderent*. Rivius.

Veluti effata parentum] *Effata parente*, legit Badius in auferendi casu utrumque. Quæ lectio quidem placet: nam alteram per genitivum *parentum*, ego sane non intello; etiam si et vetus codex ita habeat. *Glaream*.

Sicut effata parentum] Optima locutio, quæque in scriptis fere omnibus habetur, nam illud *effata parente*, quod tantopere dilaudat Rivius cum Glareano, hujus glossa est. Græcismus merus, qui efferunt ἀγαθὸν ἀδερῶν, τὰ κατὰ τῶν ζῶν. Ut Plinius 'canum degeneres.' Tacitus, 'subjecta vallium,' 'avia saltuum,' 'ardna castellorum.' 'Antiqui autem' (inquit Philargyrius) 'fœtum pro gravido solent ponere, ut Varro Atacinus: 'Fœta feris Lybiæ.' Et Virgilius ipse: 'Scan-

dūt fatalis machina muros, fœta armis." Hinc *effatum* derivatum, de quo vide Colmellam, et Servium. Excidit hæc vox Petronio, quam respo-
 po, in Carmine Eumolpi, 'Jup-
 piter omnipotens, et tu Saturnia tellus,
 Armis fœta meis, olimque onerata
 triumphis:' ubi perperam vulgatur,
Armis læta meis. Lectio nostra perspi-
 cue vera est. *Putach*.

Sicut effata parentum] Hæc est con-
 cōrs lectio omnium Mss. nisi quod
 Palatinus decimus, *si effata parentum*.
 Dictum autem eodem modo, quo in-
 fra in Bello Jugurth.: 'loca nuda
 signentium.' *Grut*.

At sicuti effata parentum] Locus in
 hunc diem frustra tentatus, et intel-
 lectus nemini. Nos quoque diu in
 eo operam lasimus: sed quod pecca-
 vit prior editio observationem, poste-
 rior correxit, monstravitque *τὸ effata*
respectum habere ad *virtute*, et in illa
 hanc vocem subaudiendam, et quasi
 bis posita esset, accipiendam. Et
 quasi illa virtus, quæ in parentibus et
 majoribus illustrium domorum fuit,
 lassata et effata provenire ac propa-
 gari desiisset, longo tempore nemo
 apparuit eadem, qua majores, virtute
 magnus. *Gronov*.

Sed mea memoria ingenti virtute] Est
 in cunctis manuscriptis, atque item
 impressis quibusdam, *memoria mea*, ut
 pronomen sequatur. *Rivius*.

Diversis moribus fuere viri duo] Sic
 in manuscriptis. Nec aliter ab Ha-
 driano citatur de modis Latine lo-
 quendi. Eodem modo codex Beroal-
 dius. *Idem*.

Cato] Virtutis rigidæ singulare
 exemplar: unde et virtutis exactos
 satellites Catones appellavit antiqui-
 tas; hinc Juvenalis: 'Tertius e cœlo
 cecidit Cato.' Hinc et Dionysius ille,
 quisquis est, qui disticha conscripsit,
 Catonis egregii morum Censoris sibi
 nomen assumpsit, ut a tanto viro car-
 mina sua lucem acciperent. Cujus
 alioquin nemo antiquorum, quod

sciam, meminit nisi Vindicianus in
 epist. ad Imp. Valentinianum. Vide
Scalig.

Cæsar] Scipionem Africanum prio-
 rem primum Cæsarem vocatum tra-
 didere, quod excisus utero matris fu-
 erit. Sed hoc falsum est: nam ante
 bellum Samniticum Claudius quidam
 Cæsar extitit. Falsa etiam nominis
 ratio: nec enim Cæsar, a cæso utero
 dictus: id de Cæsone potius verum
 esset. Sed Cæsar antiqua vox Latī-
 na, qua *τὸ κοπιώδης* significat, unde
 Cæsaries, vel Cæsaria *κόμη κοπιώδης*.
Salmas. Apposite hic Festus, 'Cæ-
 sar, quod est cognomen Juliorum, a
 Cæsarie dictus est, quia scilicet cum
 Cæsarie natus est.' Ab occiso Ele-
 phanto (qui Cæsar Maurorum lingua
 appellatur, tanquam aciei perruptor,
س شرا id est, *cassura*, enim Arabibus
 perrumpere) deducere, nimis longe
 petitum est.

CAP. 54 *Genus*] Catonis genus prin-
 cipium dignitatis et gloriæ sumpsit a
 proavo Catone, in primis claro, mag-
 næque auctoritatis. Plutarch. 'Cæ-
 saries vero genus fuit ex Venere: nam
 Venus ex Anchisa genuit Æneam,
 patrem Iuli Ascanii, a quo gens Julia
 ducitur.' Unde Suetonius Cæsarem
 ipsum in laudatione amitæ suæ, hæc
 dixisse ait: 'Nam ab Anco Martio
 sunt Martii reges, quo nomine fuit
 mater, a Venere Julii, cujus gentis
 familia est nostra.' *Zanch*.

Genus] Cæsar ad Iulium Æneæ fil-
 lium genus suum referebat. Virg.
Æn. l. i. 'Nascetur pulchra Trojanus
 origine Cæsar, Imperium Oceano,
 famam qui terminet astris: Julius a
 magno demissum nomen Iulo.' Eu-
 tropius autem, item Dionysius Ant.
 l. i. scribunt, Julios dictos esse a Iulo
 Ascanii filio. Sed quo pacto, et quan-
 do Julia gens Alba Romam translata
 fuerit, docet idem Ant. l. iii. At
 Cato pronepos fuit M. Porcii Catonis
 Censorii, qui ortu Tusculanus fuit.
 Vide Gellium XIII. 19. Plinium VII.

14. Cornelium Tacit. l. XIII. Ciceronem l. II. de Legibus, Æmiliū Probum, Plutarchum in utriusque vita, et Messalam Corvinum in libello ad Cæsarem Augustum. *Cast.*

[*Ætas*] Plutarchus, Appianus et Tranquillus scribunt, Cæsarem quinquagesimo sexto ætatis anno occisum fuisse: quod si ita est, Cicerone consule Cæsar trigesimum septimum agebat annum. Nam Cicero consul fuit anno ab Urbe condita sexcentesimo nonagesimo: Cæsar vero interfectus est anno septingentesimo nono. Verum si Cæsar quinquagesimo sexto ætatis anno periiit, necesse, ante legitimum tempus consul fuerit. Tempus enim legitimum petendi consulatum, erat annus quadragesimus tertius: quod patet, tum ex Cicerone Phil. 6. tum etiam ex annorum numero a natali die Ciceronis ad consulatum: quem suo se anno assecutum esse scribit ipse oratione secunda contra Rullum. Constat enim ex Gello, Ciceronem Serrano et Cæpionæ consulibus anno ab Urbe condita 647. ante diem tertium Non. Jan. natum esse. Patet igitur, Cæsarem ante tempus legibus constitutum consulem fuisse. quod affirmat etiam Appianus Bellorum civilium l. III. verum is pugnancia loquitur: si enim, cum interfectus est, 56. annos habebat Cæsar, *ἀδύνατος* est, ut decem annis ante legitimum tempus consul fuerit, quod si quis annos computaverit, facile cognoscet. Gessit enim consulatum Cæsar anno Urbis conditæ 694. hæc adnotare libuit, ne quis ex Cæsaribus consulatu ætatis conjecturam faceret: nam legibus solutus est. Cæsar igitur Cicerone consule 37. annos natus erat, Cato vero plus minus 32. anno enim ab Urbe condita 707. Cato sibi mortem Uticæ conscivit, annos natus vel 48. ut vult Plutarchus, vel 49. ut Livius, vel ut Appianus circiter quinquaginta. *Cast.*

[*Eloquentia*] Ambo enim fuerunt

eloquentes. Quintil. XI. 1. Catonem eloquentem Senatorem fuisse dicit. Idem l. X. de Cæsare ita inquit: 'C. vero Cæsar, si foro tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia.' Cicero ad Brutum oratores enumerans negat se videre, cui Cæsar debeat cedere: atque eum elegantem, splendidam quoque ac magnificam ac generosam quodammodo rationem dicendi tenere. Et ad Cornelium Nepotem de eodem ita scripsit: 'Quid? oratorum, quem huic anteponas eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut uberior? quis verbis aut ornatior aut elegantior?' Vide quoque Tacitum in Dialogo de Oratore. *Zanch.*

[*Integritate vitæ*] Cicero pro dome sua: 'Bello gerendo M. Catonem præfecisti, dices, quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reip., virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, et prope singulari.' Item pro Muræna: 'In M. Catone hæc quæ videmus divina et egregia ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a Magistro: fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur.' Hujus sententiæ sunt et præcepta ejusmodi: sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere, neminem misericordem esse, nisi stultum et levem: viri non esse neque exorari, neque placari. *Cic.* Severitatem hanc a Stoicorum disciplina acceptam, ut nimiam culpam Cicero: cum quo facit et Seneca Controv. XII. cum ait: 'Nemo sine vitio est: in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur.' *Græw.*

Ille mansuetudine et misericordia clarus factus est] Tò est non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abest. nec est in omnibus impressis. Rivius.

Misericordia] Quia secundum Plinium erat usque ad penititudinem clemens, illis enim pepercit, a quibus postea interfectus est: unde inter funebres ludos de eo cantatum dicit Suetonius, ex Pacuvii armorum iudicio: 'Men' servasse, ut essent qui me perderent?' Badius.

In altero miseris profugium erat] In quibusdam, *profugium*: utrumque apud Ciceronem reperitur: *id erat*, non est in manuscriptis, nec in impressis quibusdam, ac rectius abest. Rivius.

Facilitas] Nam Cæsar facilis erat ad ignoscendum, ex hoc enim apparet, quam facilis fuerit: quia cum potitus fuisset rerum, cunctis adversarum partium in Italiam redire permisit, magistratusque, et imperia capere. Lege Dionem sub finem l. XLII. Zauck.

Constantia] Val. Max. II. 8. 'Hic,' inquit, 'spiritus ne quidem Catonis pueritiæ defuit, nam cum in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, et ad eum Tribunum tunc plebis, Latini de civitate impetranda convenissent, a Q. Popedio Latinorum principe, Drusi autem hospite rogatus, ut socios apud avunculum adjuvaret, constanti vultu non facturum se respondit: iterum, deinde et sæpius interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Popedius in excelsam ædium partem elevatum, abjecturum se inde eum, nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re ab incepto moveri potuit. Expressa est itaque vox illa hominum: Gratulentur nobis Latini et socii, huic esse puerum, quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset.' Hoc et multa alia constantiæ Catonis exempla apud Platarchum leges. Idem.

Nihil denegare quod dono dignum esset] In uno Fabriciano est, *bono dig-*

num, ceteris reclamantibus. Sed hic nihil pronuntio. Tantum diversam lectionem indico, non iudicium interponens meum, sed integram relinquens lectori suum. Rivius.

Sibi magnum imperium, exercitum] Quod autem Cæsar magni imperii ac novi exercitus cupidus fuerit, facta ipsius declarant. Nam cum esset quæstor in Hispania, atque jussu pop. Romani jure dicundo conventus circuiret, Gadesque venisset, ac ibi in Herculis templo magni Alexandri imaginem animadvertisset, ingemuisse fertur, et statim missionem efflagitasse, ad captandas quamprimum majorum rerum occasiones. Zauck.

Novum bellum exoptabat] Quod tandem obtinuit: nam post consulatum socero generoque suffragantibus, ex omni provinciarum copia, Gallias potissimum elegit: cujus emolumento et opportunitate idonea esset materia triumphorum: et initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatinia accepit: mox per Senatum Comatam quoque, veritis patribus, si negassent, quod populus et hanc daret: quo gaudio elatus non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia jactaret invitis ac gementibus adversariis se adeptum esse, quod concupisset. Tranquillus. Idem.

Ubi virtus ejus eniteacere posset] Ejus non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus: ne Augustinus quidem addit, ubi hunc locum citat l. v. de civitate Dei. Rivius.

Non de divitiis, cum divite, neque de factione cum factioso, sed cum strenuo de virtute, cum modesto de pudore, cum innocente de abstinentia certabat] Ita nos totum hunc locum restituimus; cum antea in vulgatis receptisque libris legeretur, *non divitiis cum divite, nec factione cum factioso, sed cum strenuo, virtute; cum modesto, pudore; cum innocente, abstinentia certabat*. Confirmat autem veterum codicum scripturam Q. Curtius l. IV. 'Jam non de

gloria, sed de salute; et, quod saluti præponitis, de libertate pugnandum est.' Cicero in Divinatione in Verrem: 'Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit?' *Popma*.

Abotinentia] Quam autem Cato abstinens fuerit testis fuit Epirus, Achaia, Cyclades insulæ, maxima pars Asiæ provinciæ, Cyprus: unde cum pecuniæ deportandæ ministerium sustineret, tam aversum animum ab omni Venere, quam a lucro habuit, in maxima utriusque intemperantiæ materia versatus. Nam et regiæ divitiæ potestate ipsius continebantur, et fertilissimæ deliciarum totius Græciæ urbes, necessaria totius navigationis diverticula erant: atque Munatius Rufius Cypriacæ expeditionis fidus comes, scriptis suis signat, (cujus testimonium non amplector, proprio enim argumento laus ista nititur) quod ex eodem naturæ utero et continentia nata est et Cato. Hæc ex Val. Max. Plut. et in ipsius vita ait: Ab rege Deiotaro, ut filios et filiam suam eidem commendaret, vocatus, cum ipse Rex dona egregia protulisset, usque adeo super ea re commotus est, ut cum vespere ad eum venisset, postridie circiter horam tertiam abiret: et in itinere, cum ei majora dona misisset, epistola ipsum rogavit, uti si ea dona capere noster, amicis saltem habere sineret. Sed nec ipse accipere voluit, nec amicos capere permisit, affirmans, omnem largitionem velamen honestatis facile reperire posse: amicos vero ejus habituros ex iis, quæ ipse juste possideat. *Zanch*.

Esse quam videri bonus malebat] *Æschylus* sic, *ἐν τῇ ἐπιθῆβαις* Ὁ γὰρ δεκτὴν ἐπιπτος, ἀλλ' εἶναι θέλει. *Æschyli* dictum recitat Jo. Tzetzes l. v. de varia historia 16. Cicero quoque in *Lælio*: 'Virtute,' inquit, 'ipsa, non tam multi præditi esse, quam videri volunt.' *Manutius*.

Itaque quo minus petebat gloriam, eo

magis illam assequatur] *Illam*, non reperi in quibusdam, nec in *Merseburgensi*, et omitti potest, citra detrimentum sensus. *Augustinus* haud scio an memoria lapsus ita citat, *eo magis illum sequebatur*; nempe *gloria Catonem*. Forte non fuit ad manum liber, itaque memoriæ fides, ut fit, perperam hoc modo citavit. In manuscriptis præterea non *Itaque*, sed *Ita* legitur, consentientibus exemplaribus *Badiano* et *Beroaldino*: ac si quid est in me iudicii, rectius hoc modo legitur. *Rivinus*.

Et magis illam adsequatur] Sic et antiquus *Fulvii liber*. *D. Augustinus* legit, *Et illum sequebatur*. Alii, *eo magis sequebatur*: omnia recte. *Manutius*.

CAP. 65 Discessit] *Discedere in sententiam*, est alterius sententiam approbare. Antiquorum enim mos fuit, cum in tanto senatorum numero, longum foret, singulorum sententias audire, ut illi tantum, qui ceteros dignitate antecellebant, sententiam dicerent. Deinde duabus tribusve dictis sententiis, reliqui ad eos, quorum iudicio sententias approbant, transibant. Vide *Gell. l. III. Noct. Att. c. 18*.

Triumviro quæ ad supplicium postulabat, parare jubet] *Oppido* obscurus est hic sermo, cum sensus sit satis manifestus. Quidam putarunt plurali numero legendum, *postulabant*, quod etiam vetus codex habet: sed æque in obscuro manente sensu. Ego quid certo dicam non habeo, conjecturas illibenter adfero. *Glareanus*.

Triumviro, quæ ad supplicium postulabat, parare jubet] *Proclive* et nihil fuisset, expungere præpositionem *ad*, ut factum *Carrioni*; neque secus accidit a manu emendatrice *Pal. sec.* sed cum extet in *Mss.* ceteris pene omnibus præterquam in *Pal. decimo*, in quo, *quod supplicium, &c.* haud etiam ausim: præsertim quoniam *Commeliniani* censor non ipsum deleverit *ad*, sed *quæ*: unde esset suspicari,

principio scriptum auctori; *Triumvros supplicium parare jubet*. Sane Pal. naedec. habet: *Triumvros quæ ad supplicium sumendam postulabat parare jubet*: octavus autem; *Triumvros quæ ad supplicium parare postulabat, jubet parare*. Gruterus.

Triumvros] Triumvros, scilicet capitales: qui, postquam Curius Dentatus de Samnitibus triumphavit, tunc primum Romæ creati sunt, qui de criminibus pariter cognoscerent: et in facinorosos, si quid scelere ac perfidia deliquissent, animadverterent: qui vigilas per urbem disponere, et ne qui nocturni cœtus fierent, observare, ne qui militares novarum rerum cupidi hostilia auderent, prospicere debebant, quæ posterioribus temporibus ad præfectum vigillum translata sunt: his quoque, ut carceribus latomiarum interior cura ageretur, carcerisque custodiam haberent, utque destinatis fasces, securia, et supplicii instrumenta omnia præsto forent, cura procuratioque impendebat, ut cum in reos animadverti oporteret, ipso interventu fieret. *Zanch.*

Tullianum appellatur] Carcerem Tullianum, cujus auctor Ancus rex, in capite fori sub Capitolio situm fuisse sic innuit Cicero: *cum de foro currum flectere incipiunt, illos ducti in carcerem jubent*. Et Livius, *Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem crescentis audacia*. Quod Vitruvii præceptis consentaneum est, qui ait ærarium, carcerem, curiam foro esse conjungendam. Unde autem carcer, et unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc verba: 'Carcer a coercendo, quod exire prohibentur: in hoc pars, quæ sub terra, Tullianam; ideo quod additum a Tullo Rege; quod Syracensis, ubi hæc de causa custodiuntur, vocantur Latomia, et de Latomia translatum.' Latomias vero, de quibus Varro meminit, Cic. in Verrem sic describit: 'Latomias Syracusanas omnes audia-

tis, plerique nostis: opus est ingens, magnificentum regum ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, et multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest.' Extat autem etiam nunc camera non absimilis ei, quam a Cicerone descriptam attulimus, ad cujus lævam per gradus in Tullianam erat descensus, extatque ibi in fronte titulus sequens: C. VIBIUS. C. FILIUS. RVFINVS. M. COCCIVS. M. F. NERVA. COS. XL. SC. Ex quo conjicimus hunc carcerem post Anci et Tulli Regum tempora instauratum, ampliatumque fuisse. Est autem hodie D. Petro cognomento in carcere dicatus. *Marian.*

Ubi paululum ascenderis ad lævam circiter duodecim pedes humi depressus] Dubium est, utrum ubi ascenderis, duodecim pedes, intelligamus: an locus humi depressus duodecim pedes. Sed posterius malim, propter reliquum loci descriptionem. Quidam codices, *Fornicibus vincita* legunt paulo post, a vincio: quod alii *juncta*, a jungo. et vetus codex *ascenderis* habet, non *descenderis*. Sed judicet Lector. *Gla-reanus.*

Ubi paululum descenderis] Ita clare Ms. Com. et Bongarnii, ut et a manu secunda Pal. sec. reliquis est *ascenderis*, quod pronum mutare cum Palmario in *descenderis*, nisi vox *depressus*, item *demissus*, quæ sequitur, innuere viderentur descensum potius fuisse quam ascensum. *Gruterus.*

Camera] Cameras appellarunt sola culmina arcuata, sive ex lapide, sive ex contignatione facta essent. Vitruvius v. 10.: 'concamerations vero, si ex structura factæ fuerint, erant utiliores: sin autem contignationes fuerint, figlinum opus subjiciatur.' Vocat structuram, quod ex lapide structum est. Sic apud Hircinam de Bello Alexandrino: 'incendio

ferè tanta est Alexandria, quod sine contiguatione ac materia sunt ædificia, et structuris, atque fornicibus contiguantur.' Lacunaria autem proprie erant, quæ lacubus quadratis distincta erant. Et hæc lacunaria vel laquearia tabulis tecta erant, quæ Vitruvius a cameris distinguit, cum dicit: 'tunc autem machinis comparatis camerarum dispositiones in conclavibus expendantur, nisi lacunaribus ea fuerint ornata.' Ubi lacunaria tecta plana tabulis laqueata, et lacubus distincta. *Salmas.* De cameris Isidorus ita loquitur: 'Cameræ sunt volumina introrsum respicientia, appellatæ a curvo.' *Καμπύλον* enim Græcis curvum: sed an non sit peregrina Gallica vox dubito, cum hodieque apud nostrates istud vocabulum usurpetur, atque incurvum etiam camusum Belgæ appellemus, quo vocabulo et usus princeps Poëtarum Virgilius Georg. 3. 'Et camuris hirtæ sub cornibus aures.' *Thys.*

.*Camera*] Diversa sunt camerarum discrimina, quæ nos inquirere diligenter oportet, quibus lineis terminisque præfiniantur, etenim fornix est, et camera, et hemisphærium, et arcus illi, qui sunt harum quotæ partes. Hemisphærium, quod mediæ pilæ speciem habet, suapte natura ex circinatione, vestigiis, ichnographia circulari provenit: camera quadratis arcibus convenit, sicuti fornices quadrangularibus. Fornix excavati montis similitudinem refert: est enim in arcum flexa et protensa curvitas. Imaginemur parietem amplum, qui a summo sinuetur, et flectatur per porticus latitudinem transversam: camera vero arcum refert a meridie in septentrionem se flectentem, qui et alium habeat transversum ab oriente in occasum; cornua enim flexa: præter hemisphærium, est concursus multorum arcuum æqualium in centrum medii culminis: sunt et plura curvationum genera, alia delumbata ad

circinum, vel quæ lunulata vocantur, et si quo alio modo testudinata sint, quæ multorum angulorum figuras ostendunt, quorum omnium incurvandorum ratio una est. *Barbarus in Vitruvium.*

Judices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere] In vetustis est, *Vindices rerum capitalium*, pro *triumviri capitales*, quorum inventu supplicium de facinorosis sumebatur. De his autem historicum loqui, cum per se facile liquet, tum auctor libelli de magistratibus Romanis, quem Fenestellam vocant, testatur. Nam quo loco capitales dictos ostendit, quod capitalibus quæstionibus præessent, mox ibidem, 'Eorundem,' inquit, 'interventu triumvirorum, in eos qui cum L. Catilina conjuraverant, animadversum est, ut meminit Sallustius.' Ut autem Sallustius hic *vindices capitalium rerum*, sic alicubi Cicero 'vindices facinorum et sceleris' dixit. Est apud eundem 'peccatorum vindex,' 'vindex scelerum.' *Riv.*

Vindices rerum capitalium quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere] Mire videntur feriata, quibus præceptum erat. Si quid juris haberem in auctorem; juberem hanc triadem alias sibi sedes quærere. Ceterum extat in Mss. aut *indices*, aut *judices*, non *vindices*, nisi forte a calamo primo in Pal. sec. imo in plerisque emendatum, *per indices rer. cap.* Naz. autem primum habuit; *Lentulus, dices rerum capitalium, &c.* correctumque post: *Lentulus et per indices, &c.* ut forte suspicari licet fuisse: *Lentulus, et vindices rerum, &c.* Gruterus.

Vindices rerum capitalium] Ita potius legendum, non *judices*. Rivius exponit *Judices rerum capitalium*, pro *Triumviri capitales*: quæ quidem expositio non admodum mihi placet. Nonne consentaneum est, quod *Triumviri*, quamvis parent quæ ad supplicium pertinerent, ut ipsi postea

id tam levisimum munus exerceant, scilicet ut cujuspiam laqueo vitam finirent; et quod id affirmem, facit Plutarchus in Ciceronis vita, qui sic ait: 'Forum egressus consul, cum ad carcerem ventum esset, tradidit licitori Lentulum, eumque strangulari jussit: hocque pacto intelligimus judices vel vindices, id est, licitores: quorum munus hoc erat, ut morte damnatos strangularent, vel alio quodam genere mortis afficerent.

Zanch.

Ita ille patricius] Juven. Satyr. x. 'Igitur fortuna ipsius et urbis Servatum victo caput abstulit. Hoc cruciatu Lentulus, hac pœna caruit, ceciditque Cethegus Integer.' Solent historici elatorum virorum exitus brevi aliqua clausula, tanquam funebri nœnia prosegui, id parcius a Sallustio, fusius a Livio factitatum inquit Seneca suasoria vi. 'Quoties magni alicujus mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitæ, et quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum a Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum a Sallustio, Livius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt.' Sallustius supra: 'Ita ille egregius juvenis, immoderatæ fortitudinis pœnas dedit.' Cartius l. vii. de Parmenione: 'Hic exitus Parmenionis fuit, militiæ domique clari viri:' et l. ix. 'Hic fuit exitus clarissimi Persarum, nec insonantis modo, sed eximie benignitatis in regem.' *Putschius.*

Corneliorum] Amplissima omniumque gentium nobilissima Cornelia ab antiquis est habita, et quidem jure ac merito: sive enim dignitatem spectes familiarum, sive etiam præclara in rep. merita, rerumque gestarum magnitudinem consideres, omnes certe omnium gentium virtutes, præclarissimæ hujus gentis splendore intereunt et obscurantur. Ac de ori-

gine quidem gentis nihil mihi quamvis diligentissime investiganti occurrat. Familias præcipuas quatuor reperio: quarum una Maluginensium est, altera Scipionum, Rafinorum tertia, postrema Lentulorum. Dolebellas enim, Cinnas, Merulas, et si qui sunt alii, plebejos potius quam patricios crediderim. Qua equidem in re veterum auctorum diligentiam requiro, qui cum in aliis, tum in Cornelii nobis describendis valde mihi videntur errare. et, ut omitam Florum, Eutropium, Orosium, Plinius certe antiquitatum auctore ceteroquin bonus et diligens, hac in re quam maxime lapsus videtur c. 3. libri vigesimi. *Strein.*

Dignum moribus factique suis exitum vitæ invenit] Sic et volumen Fabricianum, et alia duo. In Merseburgensi vero ceterisque vetustioribus, *exitum vitæ*; quomodo Livius, 'Quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit.' mihi utra lectio verior, haud dum liquet. *Rivius.*

Exitum vitæ invenit] Tacit. Annal. i. 'Ubi infelici dextera, et suo ictu mortem invenarit.' *Ciacconius.*

Exitum vitæ invenit] Sic fere manu formisque scripti antiquiores, cujus loco obrepsit deinde *exitum vitæ*, minus recte: consulari Nonius Marcellus. *Gruterus.*

CAP. 56 *Duas legiones]* Vide supra c. 33.

Cohortes] Et est cohors, auctore Varrone libro de Lingua Latina, quod, ut in villa, ex pluribus tectis conjungitur, ac quiddam fit unum: sic his ex manipulis pluribus copulatur cohors, quæ in villa dicta, quod circa eum locum coërcetur: tametsi cohortem in villa Hysicrates dicit esse Græce cohortem apud Poëtas dictam. *Zanch.* Vide infra c. 59.

Pro numero militum] Unaquæque cohors quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites sexaginta sex, excepta prima, quæ reliquas

numero militum et dignitate præcedit, pedites mille centum quinque, equites loricatorum centum triginta duos, et appellatur colorum milliarum, inquit *Vegetius* II. 6.

Ut quisque voluntarius] In scripto nostro legitur: *ut quisque voluntarius ex agris in castra venerat*. Putschius.

Aut ex sociis in castra venerat] In hanc lectionem convenient mss. numero quatuordecim; neque dubitandum de sinceritate scripturæ, *aut ex sociis*; sed potius de hisce, *æqualiter distribuerat*; *ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat*. Auribus enim magis lenocinaretur, si scriberetur, *distribui*, item, *expleri*. Gruterus.

Amplius duobus millibus] Tacit. Annal. v. 'Unciario fœnore amplius exereceret.' Cicer. in Oratore: 'Non fere ternis amplius.' Et Verr. v. 'Hora amplius in demoliendo signo,' dixit: et noster 'amplius annos xxx.' *Claconius*.

Ceteri ut quemque casus armaverat, sparus, aut lanceas, alii præcinctas eudes portabant] Servius in XI. *Æn.* portare legit, nisi sint mendosi codices, ut sit enallage modi; quæ signa propria historicorum est; sicuti idem in II. *Æn.* annotavit. *Rivius*.

Ut quemque casus armaverat] Nonius in *Sparos* legit, *ut quosque casus, &c.* Et paulo post legendum omnino, in *Galliam versus*: nam sic est in vv. cc. et Grammatici ita citant. Varro etiam ita locutus est libro IV. de Ling. Lat. cum dixit: 'Conum, quod cogitur in cacumen versus.' *Ursinus*.

Sparos] Alii Codices *spathas* habent. Sed illud verius est. A. Gellius x. 25. eadem tela conjunxit. *Coler*.

Sparos] 'Sparus est,' inquit Servius, 'rusticum telum, in modum pedis curvum.' Festus autem asserit, *spara* minimi generis jacula esse, a *spargendo* dicta; et sane *sparus* et *sparum* idem est, ut testatur Nonius. *Cant*.

Sparus] *Albi sparum* Gallicum esse

vocabulum, docet Festus, cum dicit; 'Rumex genus teli simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum ramices, portantur tragula porro.' Item Virgilius: 'Agrestesque manus armat sparus.' Ubi *sparus* videtur eadem denotare, nos hodie *een Sparre* appellamus. Nam Nonius, superiori Sallustii loco inductus, videtur negare esse telum bello proprie aptum: ait enim: 'Sparus, lancea, tela sunt non bellica.' Si tamen pro militari telo vel lancea libet accipere, accommodabimus huc illud Sisennæ ex tertio Historiarum: 'sparis ac lanceis eminus peterent hostem.' Atque ita *sparus* nostratum erit, Germanorumque *een Speer*, quod alias lanceam possis dicere. *Joh. Pontan*.

Lanceas] Hasta oblonga, a *λῶγχη* derivat Festus: argute, haud vere. Et est Hispanica ipsa vox, ut Varro et Gellius xv. 20. testantur. Vel Gallica potius, ut Diodorus. De Gallicis enim scribit l. vi. *προσβάλλοντα λῶγχας, ἃς ἐκείνοι λαγκίας καλοῦσι*, id est, *jacunt hastas, quas ipsi lanceas appellant*. Vox quidem *lanceare*, quod est jacere, mittere, ipsis Hispanis Gallisque et hodie est in usu. Quo vocabulo usus quoque fuit Tertullianus adversus Marcion. III. 13. aliud est, si penes Ponticos, infantes in prælium irrumpunt, qui ante norunt lanceare quam lancinare. *Lips*. De Lancea quoque agit Casaubonus in l. IV. Strabonis. Sisenna tamen Historiarum l. III. apud Nonium in *Lancea* non Hispanis, non Gallis, sed Suevis hoc vocabulum tribuit.

Catilina per montes iter facere] Sic Mss. hodie fere, *montes*. Et panilo inferius, 'reliquos Catilina per montes asperos.' Nec multo post, 'octo cohorteis:' et, 'cohorteis panllatim incedere jubet.' Adnotavit autem l. v. Priscianus, quæ in *ns* et *rs* desinant, horum accusativum pluralem fere in *eis* exire. Hinc *fonteis* apud Virgilium, *parteis* et *bidenteis* apud eundem.

Parentis apud Terentium. Rivius.

Modo ad urbem, modo Galliam versus castra movere] Priscianus super XII. versus Virgillii legit, 'in Galliam versus.' Ejus verba sunt: 'Versus quoque suppositum,' inquit, 'localibus nominibus, adverbium esse invenitur: ut, Italiam versus, Galliam versus. Sallustius tamen etiam præpositionem ei anteposuit in Catilina, in Galliam versus.' Hæc Priscianus, quem meretricule ipse memoria lapsam putarem, nisi eodem modo, atque ille citat, in codice manuscripto reperissem. Sed et Vellejus Paternus I. 'Ante triennium,' inquit, 'quam Cassius censor a Lupercali in Palatium versus theatrum facere instituit, Cæsar VII. castra ex Biturigibus movet in Avernos versus.' Idem VI. 'T. Labienum cum legionibus tribus, ad Oceanum versus in eas partes quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.' Non dissimile illud Hirtii V. de bello Africano: 'Ad Cerciniam insulam versus ire jubet:' et, 'Classem ad insulas Baleares versus convertit.' Corn. Tacit. in Germania; 'Modico flexu,' inquit, 'in occidentem versus.' Tale forsitan videri possit illud Ciceronis in Lælio: 'Atque is primum instituit in forum versus agere cum populo,' nisi quis participium esse malit *versus*: ut intelligas eum primum concionari coepisse conversum non ad senatum et comitium, ita uti alii fecerint, sed ad forum. Ut jure hic mireris ruditatem et incitiam eorum, qui, si diis placet, *versus agere*, pro habere orationem metro constantem interpretantur: nec minus illius, qui in editione Herzagiana operum Tullianorum hæc in Indicem conjecit: 'C. Licinius Crassus versus eum populo primum agere instituit.' Strenuos et industrios homines, qui hæc in indice annotarunt! *Idem.*

Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magna copia concurrerant] Legendum, *cujus initio*: ut est in ma-

nuscriptis: nam perperam additur *rei*, in libris recentioribus. Tu vide, si lubet, Priscianum I. XVII. ubi docet illud *cujus* singulare, ad rem et sensum potius esse, quam ad vocem referendum. *Idem.*

Interea servitia repudiabat, cujus initio, &c.] Quidam adjecerant *rei*, ut sit sensus, *cujus rei*. Quidam putant per syllepsin relativum ad intellectum genus relatum, hoc sensu, *cujus generis initio ad eum magna copia concurrerant*. Sed hercle relativum sæpe numerum mutat cum antecedente, ut hic singularem plurali. Contrarium est hoc Boëtii: 'Quid vero si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas? quos sæpe muscularum quoque morsus necat:' qualia multa similia apud auctores reperias. Vetus codex habet: *Interea servitia repudiabat, quorum initio ad eum magna copia concurrerant*: quæ si vera est lectio, nullam prorsus habet difficultatem. *Glareanus.*

Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magna copia concurrerant] Adfricata et istis multa a glossographis, clamat varietas Palatinorum: nam est in tert. *repudiare*; in quarto, non visuntur illa, *ad eum*; septimus vero habet, *concurrerant*; octavus et dec. *quorum initio*; nonus, *cujus initium*; sed et divertit editio princeps, in qua magna copia concurrerant. Equidem, si non licet tollere cen spurium, *cujus initio ad eum magna copia concurrerant*, finxerim; *interea servitia repudiare, cujus initio magna copia concurrerant*. Gruterus.

Alienum rationibus suis existimans videri] *Tò existimans* non est in scripto nostro, et salvo sensu abesse potest. *Putachius.*

Causam cirium cum servis fugitivis communicasse] *Tò servis*, non est in vetustis quibusdam, neque id addit Felicius Durantinus. Forte ex glossa irrepsit; nam et apud Ciceronem sæpe sic reperitur: ut, 'Habet legionem, habet fugitivos;' et, 'Vivebat

cum fugitivis;’ et, ‘Arsenio princeps fugitivorum.’ In epistola tamen Vatinii ad eundem additur *servus*; ‘Dicitur mihi tuus servus agnostes fugitivus Vardaci esse.’ Est in Pandectis l. xi. titulus *de fugitivis*: ut subandias, *servis*. Rivius.

Servis fugitivis] Servi enim, neque infantes jus militiæ habebant. Itaque cum ex eo numero Equitum, quos Deiotarus ad Julium Cæsarem misisset, unus servus inventus esset: hæc ei accusatio obijciebatur. Et hanc ægre excusat Cicero. At vero Antonio, Octavio, Lepido Triumviris, de servo inter numeros deprehenso ita suppliciorum exactum est, ut de rupe Capitolina deiceretur: manumissione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus esse videretur. Quinetiam, etsi sponte se obtulerint non ignari suæ conditionis, quamquam in numeros nondum relati essent, capitali supplicio afficiendos Trajanus Plinio rescripsit. Atque hoc jus valuit usque ad Justiniani tempora, ut patet ex l. xii. Cod. tit. xxxiii. observatum aliter tamen bello Punico ii. ‘*aliam formam novi delectus*,’ ait Livius, ‘inopia liberorum capitum ac necessitas dedit. Octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare (unde Volones appellati, quia singuli Volo respondissent) emptæ publice armaverunt. Hi omnes cum strenue se gessissent, a Sempronio Graccho sunt manumissi: et bello confecto, pretia dominis soluta.’ Ærodi. sub tit. Qui quand. mil. poss.

CAP. 57 *In agrum Pistoriensem abducit*] Manuscripta, et item illud a Badlo excusum, consentiente Beroldino, *abducit*; utrum rectius, alii judicent. Riv.

Pistoriensem] Etruriæ hoc oppidum dicitur *Pistorium*. Ptolemæo vero *Πισοραπία*. Unde etiam nunc vulgo vocatur *Pistoia*. Antonino videtur fu-

isse *ad Pistores*. In tabula vero itineraria *Pistoris* vocatur. Nescio vero an *e* corruptum sit in *i*, an tero pluralis numerus intelligendus sit, *Pistoris*, pro *Pistoriis*. Oppidani inde dicuntur Plauto in Captivis *Pistoriensis*, sicuti et hic Sallustius noster *agrum Pistoriensem* appellat, et Jul. quoque Obsequens libr. de prodigiis Catilinam ibi victum narrat. *Cluver*.

Et consilio] Bongarsius hæc delet ex Cod. Mannac., neque forsân sperendum est. *Grut*.

Tramites] Sunt loca saltuosa, et virgultis obsita. Propertius: ‘Et si forte meo tramite quæris avem.’ Ibi exponit Scaliger, Propertii sospitator, *tramitem silvanum*. *Coler*.

Profugeret in Galliam Transalpinam] In quodam e manuscriptis reperi, *Cisalpinam*. Rivius.

In Galliam Transalpinam] Sine dubio locus hic corruptus est. Non enim volebat Catilina in Galliam Transalpinam fugere, sed in Cisalpinam: ut infra docebimus, auctoritate maxime Ciceronis: quam rem etiam ex Sallustii verbis percipere possumus. Nullo enim pacto occulte per tramites perfergere potuisset in Galliam Transalpinam, quæ longe ab agro Pistoriensi distat: est enim *Pistorium*, teste Ptolemæo, urbs mediterranea Tusciæ. Quare vel expungenda est dictio illa *Transalpinam*, vel legendum *Cisalpinam*, pro *Transalpinam*, ut Rivius in quodam manuscripto se reperisse testatur. *Zanch*.

In agro Piceno] Julius Obsequens: ‘C. Antonius cum in agro Piceno Catilinam devicisset, laureatos fasces in Provinciam tulit.’ Cassiodorus tamen in Chronico diversus abit: sic enim scribit: ‘M. Pupio et M. Valerio Coss. Catilina in Pistoriensi a C. Antonio bello peremptus est.’ *Coler*.

Montium] Apennini. Appianus vero et Sabellicus ajunt, pugnam, de qua postea, commissam esse sub Alpium radicibus, quod repugnat Sallustio,

Ciceroni, Dionii, Julio Obsequenti, et aliis. *Catili.*

Postquam videt montibus atque copiis hostium sese clausum] Illud videt, non est in Com. Pal. autem septimus, loco verborum postremorum habet, *hostium circumventum sese*; at Ms. Bongarsii non agnoscit, *montibus atque*: adeo ut si cui libeat suspicari et hisce adsuta emblemata interpolatorum, id tuto liceat. *Gruterus.*

Clausum] Catilina undique obsessus erat: non poterat enim in Galliam transfugere. Metellus radices montium occupaverat: Antonius vero ab Urbe venerat. Hinc Dion Cassius l. XXXVII. Hist. Rom. Antonius autem et Metellus, Fæsulis circumsessis, nullam ei progrediendi copiam faciebant. *Beun.*

Configere] Hinc Dion Cassius loc. cit. Ibi demum in casum devenire coactus, ad Antonium (diversis enim locis Romani castra habebant) se convertit: quanquam is Metello et auctoritate præstantior, et copiis instructor esset. Catilinam vero movebat, quod eum participem conjurationis, de victoria sibi dedita opera concessuram sperabat. *Idem.*

Concio] *Concio* a conciendo dicta, quasi congregata et convocata multitudine. Hinc ceteræ significationes dependent. Ut cum concio pro oratione ad Populum dicitur.

Compertum habeo milites] In manuscriptis et impressis antiquioribus est additum, *ego*: quod perperam in nostris deest. *Rivius.*

Compertum ego habeo milites] Pronomen abundat, neque extat in omnibus Mss. respuitque editio prima. Si quis etiam sustulerit, ceu otiosum verbum, *habeo*, minime repugnaverim; plus namque efficacitæ habuerit Catilina, si præ se ferat, constare experientia omnis ævi, omnium nationum, oratione minime animari, quibus parum animi; quam si velit sibi id compertum. *Gruterus.*

Delph. et Var. Clas.

Compertum ego habeo] Oratio hæc aut revera a Catilina ad milites est habita, aut nimium graphice ab auctore excogitata: exprimit enim penitus animum talis hominis, in tali casu constituti, ita ut animum virilem sine felicitate et prudentia in eo cognoscas, plusque loquentiæ quam sapientiæ. Nititur autem milites suos ex desperatione salutis ad salutem manu querendam inducere: quasi dicat illud *Æneid.* II. 'Una salus victis, nullam sperare salutem.' *Zanch.*

Verba virtutem non addere] Idem Sallustius in Jugurtha: 'Plura dicere, Quirites, si timidis virtutem verba adderent: nam strenuis abunde dictum puto.' Et Demostheus in oratione *περὶ τῆς συντάξεως*: 'Ἔστι δὲ κεφάλαιον πάντων τῶν εὐρημένων, οὐδὲ πῶς ὑμᾶς οἱ λέγοντες, ὅτε κερνήτους, ὅτε χρηστοὺς ποίησαν. ἀλλ' ὑμᾶς τοῦτους ἐποίησεν ἐν βούλευσιν, &c. *Manutius.*

Verba virtutem viris non addere] Tò *viris*, non est in exemplaribus calamo descriptis, neque item in impressis paulo correctioribus. *Rivius.*

Verba virtutem viris non addere] Dictionem *viris* hoc loco restitimus in omnibus editionibus omissam: eamque addendam esse et Felicius Durantinus confirmat. Quin et ipse Sallustius in bello Jugurthino: 'plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent.' *Popma.*

Natura aut moribus] Duæ virtutum causæ apud Philosophum: Plato, *γενναίων καὶ ἐν τετραμμένον ἦθος.* *Coler.*

Timor animi auribus officit] Amphibole in *animi*, dicere ne velit *timor animi*, an, *auribus animi*, per metaphoram: sed prior sensus magis arri-det. *Glareanus.*

Timor auribus officit] Id est, nocet auribus: quia, si cui pericula, in quibus versetur, exponuntur, ipse sit magis timidus. *Zanch.* Sic Jugurth. 'Sed ne illos quidem timor animi satis munierat.' *Ciacconius.*

Cladem] Ab Agricultura desump-

Sallust.

2 I

tum est vocabulum, utpote cum res veterum Romanorum in agrorum præcipue cultu consisteret. *Clades* enim dicebatur proprie surcularum detritio, *κλάδος* enim ramus. Sic calamitas calamorum, strages stratarum arborum. *Scaliger*.

Nunc vero quo loco res nostra sint] Manuscripta fere, *quo in loco*, addita præpositione. Cicero haud scio an usquam præpositionem addat: nam ad Atticum, 'perbono loco res fuit,' inquit: et, 'Quoad perspicimus, quo loco sit res:' et, 'Meliore loco res erant nostræ,' paullo inferius. *Rivius*.

Unus ab urbe, alter a Gallia obstant] Sic Varro de re rust. c. 7. 'Quodque sunt suo quæque loco posita, ea minus loci occupant, et minus officit aliud alii, ab Sole, ac Luna, et vento.' *Cicero*.

Si animus maxime ferat] In manuscriptis est, *si maxime animus ferat*, ordine vocum immutato: id, ni fallor, mollius est. *Rivius*.

In dextris] Imitator Sallustii Curtius, ut aliis in locis, l. iv. ita loquitur: 'In dextris vestris, jam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis.' Virgil. 'In manibus Mars ipse, viri.' *Coler*.

Omnia nobis tuta erant] Tacit. in vita Agric. 'omnia prona victoribus, atque eadem victis adversa.' *Cicero*.

Commeatus abunde] *Commeatus* nomine intelliguntur præcipue, cibaria, quæ ad alimoniam exercitus pertinent, qua in significatione hoc loco dicitur. Præterea *commeatus* dari dicitur, ut ait Festus, id est, tempus, quo ire quis redireque possit: a *comeando*, quod ultro citroque ire significat. Auctor ad Herennium l. i. 'Ut ille,' inquit, 'qui ad diem *commeatus* non venit, quod eum aquæ interclusissent;' aliisque in locis. *Zanch*.

Municipia] *Municipes*, 'erant cives ex municipiis suo jure et legibus

atentes, muneris tantum honorati cum populo Romano participes, nullis necessitatibus, aut alia lege, vel fœdere astricti. *Idem*.

Colonia] 'Post septem annos, quam Galli ceperunt, Sutrium deducta colonia est, et post annum Setina, novemque interjectis annis Nepe: deinde interpositis duobus et triginta, Aricini in civitatem recepti.' Hæc Vell. Patercul. l. i. ubi coloniarum ducendarum tempus diffuse ponit: ceperunt postea et extra Italiam colonie duci, primaque extra Italiam colonia Carthago conducta est, ut idem eodem libro scribit: et animadvertendum est, plura fuisse genera coloniarum. Namque aliæ Latine, aliæ civium Romanorum dicte sunt, aliæ ex utrisque: nonnullæ ex peditibus, vel equitibus, cum in agrum bello captum, stirpis augendæ causa, mittebantur. *Zanch*.

Coloniis] Moris erat iis, qui coloniam ducerent, aratrum circumducere, ut Cic. testatur.

Supervacaneum est] Et hoc a Demosthene sumis ex oratione *περὶ τοῦ σφεδρῶν*, in qua dixit: *Ὁδρος δ' ἐκ περιουσίας μου κατηγορεῖ*: cum significat: *Hic autem supervacaneum est me accusare*. Et Suidas *περὶν* interpretatur *ὑπερβῆλλον*. *Manutius*.

Illis supervacaneum est pugnare pro pauc. pot.] Hoc cum irrisione tanquam in oculos, vel in stolidos potius ac stupidos, ab homine Thrasone dictum videtur. *Glareanus*.

Licuit vobis cum summo turpitudine, &c.] Scripturam hanc convincunt falsi, non membranæ modo, sed editi ante Pomp. Latum; in quibus fere, *licuit nobis*: et id profecto revocandum, liquet ex eo quod mox sequitur: 'potuistis nonnulli Romæ,' &c. ne dicam alterum illud hoc loco indecorum. *Gruterus*.

Quia illa fœda, &c. hæc sequi decrevitis] Ingens hic difficultas est, quid per illa et hæc intelligendum. Quidam

illa exponunt, in exilium fugere; et *hæc*, arma; alterum *hæc*, quæ incepimus. item, *relinquere*, id est, ab iis cœptis desistere. Atqui haud scio, num satisfaciant studioso lectori. Hoc etiam apud me maxime dubium, quid hæc sibi verba velint: *Audacia opus est*: si quidem recte expositum est, *relinquere*, id est, ab iis incœptis desistere, quæ nullus Commentatorum attingit. Lætor ipse dispiciat. Codex vetus pro *hæc sequi*, legit *hoc sequi*. Glareanus.

Nemo, nisi victor, pace bellum mutat] Pacem si vultis, vincatis necesse est: arbitrio enim victoris pace bellum mutatur, non victi; et hoc est, quod ait in Jugurthino: 'Ompe bellum sumi facile, ceterum ægerrime desinere: non in ejusdem potestate initium esse, et finem ejus: incipere, enivis, etiam ignavo, licere: non deponi, nisi eum victores velint.' *Cast.*

Pace bellum mutavit] Sic Tacit. *Annal.* III. 'Miseram pacem vel bello bene mutari.' In Jugurth. alio modo extulit, si codex fidelis est, 'mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare solitus.' Poëta vetus, 'Exsilioque domos et dulcia limina mutant.' Et, 'togam paludamento mutavit,' in fragmentis Ballustii. *Ciacconius.*

In fuga salutem sperare, &c.] Xenophon *Cyrop.* I. III. Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους, τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος δι' ὄπλα καὶ ἔχειρα ταῦτα ἐναντὶα τέρπει τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. *Homerus:* Πῆ φεύγει μὲν ὅντα βαλὼν κακὸς, ὅς ἐν ὀμίλῳ Μήτις τοὶ φεύγοντι μεταφράσῃ ἐν ὄρῳ πῆξῃ. *Manutius.*

Cum arma, quibus corpus tegitur, ab hoste averteris] In Merseburgensi est, *quis corpus tegitur*: id rectius esse puto. *Rivius.*

Cum arma quibus corpus tegitur ab hostibus averteris] Si *avertis*, pro *abjeceris* dixit, ut quidam exponunt, distinguendum videtur post *ab hostibus*: ut sit sensus, cum arma averteris, quibus corpus tegitur ab hostibus.

Glareanus.

Ea vero dementia est] Calamo piotii quibus aliquid auctoritatis robustæ, vera. *Gruterus.*

Semper in prælio iis est maximum periculum, qui maxime timent] *In prælio*, non est in codice Fabriciano. verum in spatio ipso tamen quod versus dirimit, adscriptum est, *S. in prælio*: quo significatur id subaudiri, quod nos in contextu habemus: ego reliquendum arbitror, propterea quod in ceteris manuscriptis sit. *Rivius.*

Necessitudo timidus fortes facit] *Euripides:* τὰ πολλὰ ἀνάγκη διαφέρει τολμήματα. *Q. Curtius* I. V. 'Ignaviam quoque necessitas acuit, et sæpe desperatio spei causa est.' *Manutius.*

Necessitudo] Id est, necessitas. Apposite *Paulus Æmilius* dixit, perraro nimis, bonum Imperatorem signis colatis decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset, et optime *Tacitus*: 'in rebus asperis et tenui spe, fortissima quæque consilia tutissima sunt: vulnera morientium serpentum quam maxime letalia sunt. Et extrema consilia sæpe victoriam extorserunt. Unde *Livius* I. IX.: 'locis,' inquit, 'angustis militem deprehensum, nisi quam victoria viam patefecerimus, viam nullam habemus:' et eleganter *Q. Curtius*, 'ignaviam quoque necessitas acuit; et sæpe desperatio spei causa est.'

Necessitudo] Magna certe necessitudo conjuratis incubuit, ubi nulla spes veniæ erat. Efficacior autem in adversis necessitas quam est ratio, ut *Curtius* sibi loquitur. *Grævo.*

Quæ etiam timidus fortis] Quod et *Aristides* declaravit, cum *Themistocles* eum tentandi causa compellavit, dicens statuisse se deductis in *Hellespontum* navibus pontem solvere, ut (inquiens) in *Europa* *Asiam* capiamus. quod cum improbaret *Aristides*, diceretque: Nunc quidem cum barbaro luxuria diffuenti conserui.

mus prœlium: quod si in Græcia concluderimus hominem tot viribus fretum, ac metu periculi necessitate compulsum, audebit omnia: et ob periculum omnibus præsto se offerens, quæ prolapsa contemptaque erunt, corriget atque emendabit, et omnino de summa rerum sanius consilium capiet. non igitur nobis hic pons, o Themistocles, evertendus est: sed alio, si fieri potest, constructo, homo ex Europa celeriter exigendus. Plutarch. *Zanch.*

Nam multitudo hostium ne nos circumvenire queat] Nos, manuscripta non habent, nec in impressis vetustioribus additur; ac sicuti ego existimo, abesse majore cum gratia poterit; sed nec Felicius Durantinus addit. *Rivius.*

Fortuna inviderit] Conatur iram addere, quæ non parum secundum Aristotelem tertio Moralium, fortitudinem refert: fortes enim et hi videntur, qui ira feruntur. Idem: 'Ira,' inquit, 'subministrat bilem fortitudini.' Qui autem propter hæc agunt, pugnaces quidem sunt, et non fortes: non enim ob honestatem agunt, aut ut ratio præscribit. *Bad.*

CAP. 59 *Signa canere*] Fuere apud veteres tubæ, cornua, buccinæ: tubas et cornua Tyrrhenorum inventum esse dixit Athenæus. Σάλπιγγις Græcis proprie, quæ Latinis tuba. Hæc ex ære recto, ut cornua ex ære flexo et in se recurvo, ad similitudinem veri cornu, vel quod olim revera ex cornu bubulo fierent, quæ postea ex ære facta sunt. Ovid. 'Non tuba directi, non æris cornua flexi.' Formam autem oblongam et directam et concavam Latini tubum dixerunt, a Græco τῦρος, atque hinc tuba. Unde forma in aquæ ductibus, pro tuba. *Salmas.*

Signa canere] Vocantur et tubicines æneatores. Romæ autem et in castris longe diversissimas tubæ et cornu usus, vel æneatorum et Cornicinium. Romæ æneatores comitia tributa con-

vocabant, Cornicines centuriata. In castris ad tubicinem milites tantum movebantur, ad Cornicinem etiam signa. Et cum in militem animadvertebatur, extra portam Decumanam, ut et Romæ exercitus, seu comitia centuriata convocabant, cum in caput civis Rōmani animadvertebatur, deducebaturque reus per Esquilinam portam. Unde classicum dictum, quod non nisi classis et exercitus per cornua evocarentur. Glossarium, *Classicarii σαλπιγγαί, qui sunt cornicines, et tubicines.* Latini quoque vocant buccinatores. *Scal.*

Deinde remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior esset] Manuscriptum, *dein*: idque rectius. Venetum, *remotis omnibus equis*: id perperam. Nam et Hirtius eodem fere modo quo Sallustius: 'Cæsar,' inquit, 'primum suo, deinde omnium e conspectu remotis equis, ut æquato omnium periculo,' &c. Est et in quibusdam, *quo peditibus*; velut in Veneto, Argentoratensi, aliis plerisque. Nos hoc in medio relinquemus. *Rivius.*

Ab dextera rupe aspera] Sic et Fulvii liber. Alii, *A dextris rupes aspera*. utrumque recte. *Manutius.*

Ab dextera rupe aspera] Sic quidem ab emendatrice manu membranæ excellentiores: verum fuerat ibi initio tantum, *rupe*: alterum tamen in ceteris visitur; nisi quod in nonnullis sit, aut, *dexteram rupem asperam*, aut, *dextera rupem asperam*. Gruterus.

Cohortes] Ex manipulis conficitur cohors. Ea vox Græcanica, quod clausum vel septum in anteriore domo vel villa Χόρον illi dixerunt. Latini cohortem vel chortem; nam et sic scribebant. Martialis *ruccæ chortis aves* inde dixit. Cohors autem habuit tres manipulos, Hastatos, Principes, Triarios; adde et Velites, qui manipulos solebant comitari. Fuit igitur justa et plena cohors legionaria homines 420. si pleniore manipuli et

legiones, plenior et ipsa; et inde cohortes quingenarias et sexcenarias legimus. Græci cohortem vulgo vocant *στρατηριον*, ut et Ennius usurpavit. Suidas *σπυρας* interpretatur numeros. Cohortes in legionibus omnes erant numero æquales, quia et manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non a numero, sed a splendore et primatu fuit, quod primi in ea centuriones generis cuiusque, et forsân flos aliquis et electio virorum. *Lipsius.*

Reliqua signa in subsidiis locat] Quid si legamus? *Reliquas in subsidiis artius collocat*, ut ad cohortes præcedentem vocem referamus; nam infra dixit: 'Ille cohortes veteranas, quas tumulti causa conscripserat, in fronte; post eas ceterum exercitum in subsidiis locat.' V. c. habet: *Reliquarum signa in subsidio artius collocat*. Quæ scriptura nostram conjecturam aliquo modo confirmat. Paulo post v. c. habet, *inermos*, quomodo Tacitus, *semermos*. *Ursinus.*

Reliqua signa] Codices quidam habent, *reliques signa*: ut ad cohortes reliquas referatur. Vetus codex, *Reliquarum*. Glar.

Ab his centuriones omnes, et evocatos] V. c. *Ab his centuriones omnes lectos, præterea, &c.* sed verbum *lectos*, glossa est vocis, *evocatos*, quæ in v. c. desideratur. Nam Servius in *Æn.* l. II. sic citat hunc locum: 'Ipse ab his omnes evocatos et centuriones, præterea,' &c. *Ursinus.*

Ab his centuriones omnes lectos et evocatos, &c.] Reduxi illud *lectos*, suavis omnium Mas. et vetuste casorum; temere a Carrione, et sequacibus ejus, exclusum: nam ineptum fuerit cogitare omnes centuriones ablatos: non reliquit quot satis essent ordinibus curandis, excerptisque lectissimos quosque. *Gruterus.*

Centuriones] Centuriones Consulium jussu aut permissu a tribunis electi, ex suo quisque genere, sæpe tamen

virtutis causa e genere in genus ad honestiores ordines transferebantur. His assignabantur ordines per eosdem tribunos. Electio Centurionum duplex: prima electione eligebantur 30. totidem altera, nempe ex quoque numero, genere, situ, seu manipulo decem. Qui primo electus, nempe primopilus, emittit; etiam eo, quod more et jure ad consilium militare veniret, in quod primo omnium Legati veniendi jus habebant, et tribuni; igitur parte quadam istis æquabantur. Interdum plerique omnes centuriones advocati in consilium, sed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quam more. Interdum Equites admixti, digniores scil. militum, et Centurionibus æquandi. *Lips.*

Evocatos] *Evocati* dicebantur, qui ex provinciis sociisque civitatibus, æque jure et fœdere junctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebantur: qui non milites, sed pro militibus habebantur: auctore Servio in 8. *Æneidos* commentario: 'Evocatio,' inquit, 'militaris fiebat, cum ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus.' *Evocatos* autem fuisse honoratioris loci testantur Historici. Cæsar: 'Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primipilum duxerat in legione decima' *Zauch.*

Optimum quemque armatum in primam aciem subducit] Hunc locum Clarissimus Lipsius in antiquitate Romana versatissimus ita interpretatur l. IV. de milit. Rom. Dial. IV. 'Ecce,' inquit, 'Centuriones omnes lecti et evocati in fronte statuuntur, sed præter morem sunt. Nisi esset, cur Salustius signanter narraret? sed factum, ut robur omne illic haberet, et vi perumperet ac laceraret. Non ergo omnes ibi de more Centuriones, imo tantum hastatorum: sed nec evocati omnes, duntaxat qui et sponte vellent, aut qui manipulo pro Centu-

riore essent.'

Acies] Græcis, ἀκίς, ἀκὴ, est cuspis, acies ferri. hinc acies, et quia ferro res agitur in bello, pro armato exercitu, cujus ordines ad pugnam constituti sunt. Livius universum exercitum in tres partes distribuit. Primam aciem hastatos facit, id est, leves milites, ac scutatos, in eamque pubescentes ad militiam omnes conjicit, alteram Principes una cum scutatis, quos antepilanos vocabant: tertiam ex quindecim ordinibus constituit, quorum unusquisque tres partes haberet, earum unamquamque primum pilum vocabant: ex tribus vexillis constabat, Triariorum, Rorariorum, Accensorum, quorum rorarii inter antepilanos primo procurabant, deinde etiam accensi eo procedebant, ut tum denique viribus hostium vel exhaustis, vel debilitatis, integri et recentes triarii pugnam capesserent. Polybius l. vi. eundem fore ordinem, sed clarius, describit. Legionem quadrifariam dividit, in pilarios, minimos natu, hastatos, ætate iis proximos, principes florentissimis annis, et triarios maximos natu, pilanos quidem, hastatosque et principes millesimo duceos, triarios autem sexcentos. Si major fiat legio, proportionem partes augeri dicit, exceptis triariis, quos semper efficiant pares. Porro non uno semper modo acies instructa fuit, sed diversis, quod videre est tum apud Cæsarem, in ipsius Commentariis, tum apud Ælianum in libro singulari de instruenda acie, ad quos harum rerum studiosum lectorem remitto. Gellius x. 9. aliquot vocabula militaria, quibus instructa certo modo acies appellari soleat, recenset: qualia sunt, frons, subsidia, cuneus, globus, forcices, serra, alæ, turre, eaque dicit inveniri in libris eorum qui de militari disciplina scripserunt. atque ea de re egit Cincius l. vi. de Re mil. citante Gellio xvi. 4. *Rasin.*

Ipsæ cum libertis et calonibus] Perspicue vera est hæc lectio, quam reposuimus ex codice consultissimi Cujacii, præ vulgata et recans inmissa, cum *libertis et colonis*. Glossæ, Calo, βούλος δημόσιος, σκευοφόρος. Item; θανάτων, διακρίτης στρατιώτου, Calo. Acro ad Sat. II. l. I. Bongarsii liber *coloniibus*. Seneca ad Lucil. Epistola cx. 'Quoties occurrit, domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus.' Vide Ciceronem de natur. Deor. III. Pers. Satyr. v. Horat. I. epist. XIV. et eorum interpretes. Festum Pompejanum et alios. *Putschius.*

Cum libertis et calonibus] Sic ex Cujaciano Putschius, et secutus est Gruterus, quia in Naz. et alio *coloniibus*, illud *coloniis* non sit nauci: pro quo nonnulli codices *coloniis, coliniis, conlocationis*: itaque nescio quid de cohorte prætoris suspicatur. Salmasius probat *coloniibus* ad Hist. Aug. et *colones* interpretatur clientes. Sed quicquid dicant, verum est *colonia*, quod nos quoque in membranis aliquot scriptum vidimus. Hi sunt veterani Sullæ positi ab eo in coloniis militaribus, civili præda subito locupletes, et ea per luxum ac dedecus consumpta novo motu novam prescriptionem querentes. Hos ita describit Cicero secunda in Catilinam: 'exercitum collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis et decoctoribus.' Et rursus: 'Tertium genus est ætate jam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ille Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fœnalis Sulla constituit, quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt.' Pro Muræna: 'Catilinam inflatum cum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicæ-

bat ipse, promissis, circumfessentem colonorum Aretinorum et Fesulanorum exercitu.' *Grænovius*.

Aquilam] Illud notabile, quod Dio scribit, templo parvo Aquilam impositam, vel, quod potius, ipsum aquilam impositum. In columna Trajani qua conspicitur Aquila, quadratum illud, quod Aquilæ imponitur, effigiem sacelli quadrati non male refert, vel etiam aræ: atque hic etiam licet arguatur Aquilam fulgaris esse ministram. Nam Jovi eam fulmen ferre fabulantur veteres. Hæc itaque inter signa militaria recepta et sacrata. Quemadmodum autem fulguri, quod in terras ceciderat, eo loco, quo condebat, solebat veluti sacellum imponi vel ara in summo foraminata; ita etiam Aquilæ fulminis ministræ et signorum sacratissimæ hujusmodi imponebatur ædicula, ad testandam ejus divinitatem quandam, et ad religionem sciendam. Quod in aliis signis non fiebat, quamvis et ipsa sacrata haberentur. Fallitur autem Lipsius, qui locum Dionis de Sacello castrorum exponit, in quo signa reponebantur. *Salmas*.

Bello-Cimbrico.] Cimbrorum Teutonorumque e Germania veteri in Galliam transiisse bonitate agri illectos arbitror: nam illos avitarum sedium ad Germanicum mare prope Saxonas jam tædebat. Proinde facto per Chancos et Frisios itinere trans Rhenum, in ultimis Galliarum oris ad Septentrionalem Oceanum condescere, inde per Galliam errabundi ad Rhenum usque venire, ibique sedes figere constituerant. Dum autem vagarentur in Gallia, conjunxerant se illis Tigurini Ambronesque Gallicæ nationes, et ipsæ regnis suis pulsæ novas sedes quæritantes. Itaque ferociores facti virium incrementa, cum terram a Romanis tanquam stipendium dari sibi postulassent, et repellerebantur, contra legatos armis insurrexerunt,

Sullanoque et Servilio Cæpione ac M. Manlio fugatis, castrensi præda, et quidem ingenti, potiti sunt. Hos postea vicit C. Marius, partim in tractu Cottiarum Alpium ad Aquas Sextias, partim in Italia, in Campo Baudino, uti ex historiis notum est. Tacitus quoque veterem Germaniam describens: 'Eundem,' inquit, 'Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbris tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens; veterisque famæ late vestigia manent; utraque ripa castra ac spacia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exitus fidem. Sexcentimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat quum primum Cimbrorum audita sunt nomina.' Etiam Ptolemæus et Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne ceteros nominem, D. Hieronymus eodem modo in Epistola ad Gerontiam meminit. *B. Rhenanus*. Cimbris autem et Cimberii a Gomer nomen accepisse putantur. Festus tamen ita scribit: 'Cimbris lingua Gallica latrones dicuntur.' Quod a vero profecto non alienum videtur. *Kemper* enim nostrati lingua pugnatores denotat. Sic et Sicambros quasi pro victoria dimicantes appellatos fuisse, *Aventinus* observavit. *Sych* enim nostratibus victoriam denotat, quinetiam ipsis hodieque Cimbris. Quod autem Cimbrorum Gallis latrones dictos affirmat, idem est, atque si dixisset, viros militares, bellatores. Ita apud Nonium Græchus: 'qui apud regem in latrocinio fuisti et stipendia acceptasti.' Itaque non in totum admittendus est *Scaliger*, cum dicit: 'Cimbris *ἄστρον* καὶ *πλάττης* fuerunt: sed non magis Cimber latronem significat, quam Isaurus piratam, Ambro dissolutam ac voracem, *Opicus* obscænum. Sed quia talis fuerunt eæ nationes, de earum no-

mine vocamus qui tales sunt.' Vid. Scal. in Festum. Job. Pontan.

Ille cohortes veteranas, quas tumultus causa concripserat] Legendum, *quas tumulti causa*, idque Sallustianum magis, nec aliter Nonius Marcellus. Sic apud eundem Ennius: 'Quid hoc tumulti est?' pro, tumultus: sic Terentius, 'Nihil ornati, nihil tumulti.' Sic Sallustius ante, 'Senati decreto, pro senatus.' Rivius.

In fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat] Sic supra, 'octo cohortes in fronte constituit, reliquas in subsidiis arctius collocat.' Nonius tamen in voce *tumulti*, sic legit: *In frontem positam, ceterum exercitum in subsidio locat*. Et verisimile est ita scripsisse Sallustium: nam Tacit. Annal. III. dixit, 'In frontem statuerat ferratos; in cornibus cohortes; a tergo semermos.' Et de vita Agricol. 'Veritus ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnarent.' Ciaccinius.

In subsidiis locat] Hanc lectionem ipse probo, quamvis in quibusdam sit collocat: sed eodem sensu. Rivius.

Equo circumiens unumquemque nominans] Mens lib. quemque nominans. Ciaccinius.

Equo circumiens] Mirum quam hic hæsitent Commentatores, ac contraria et sentiant et exponant in re non admodum difficili. Ego per *ille*, Petreum, intelligo: per *Ipse*, Antonium: quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget. Glar.

Pro aris atque focis certare] Bongarsii liber, *cernere*, nostri tamen pertinaciter propugnant alterum. Unde colligamus jam ab aliquot centum annis, mire glossographorum splenis obductum auctorem. Gruterus.

Tribunus] Militem, scilicet, et Tribunorum militarium duo erant genera. primum eorum qui Rufuli dicebatur: hi in exercitu creati solent,

quod et Livius, l. VII. Decad. I. scribit: 'Et cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam et antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipsi faciebant) sunt comitati, qui Romæ comitiis designabantur.' Jurisconsultus in titulo de Re militari sic scribit: 'Officium tribunorum est, milites in castris continere, et ad excitationem producere, querelas commilitonum audire, valedudinarios inspiciere: et equites, ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria; Tribuni ad Consulum, ille quod instat agendum tribunis edicit; tribuni equitibus, ordinumque ductoribus; hi multitudini promunt tempore opportuno.' Zaeh.

Aut prefectus] Præfectus legionis absentis legati vicem tenebat. Parebant ei tribuni hastati, pilati, centuriones, et denique totius exercitus arma. Idem.

Aut legatus] Unus enim quisque consul legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consilio in rebus regendis, delectuque habendo, totaque administranda provincia utebatur; quorum consilio et auctoritate vel prælia suscipiebant, vel bello abstinebant: qui etiam decreta consulum, et arcana consilia sæpissime exsequiebantur cum fide et cura, ut supra dictum. Idem.

CAP. 60 *Sed ubi omnibus rebus exploratis, &c.*] Adverbium, *ubi*, expunxit aliquis corrector in Com. si me foret arbitratus, ei præterea socium adjungerem, sed. Gruterus.

Ferentarii] Qui levi sunt armatura milites instructi ad bellum, ut fundis et lapidibus, ense, telis et his armis quæ feruntur, non quæ tenentur: hos Varro a ferendo etiam dictos putat; verum eodem teste equites dicti sunt ferentarii, qui eo modo habebant arma, quo feruntur, ut jaculum; ejus-

modique equites pictos vidisse se inquit in Æsculapii æde vetere, et ferentarios ascriptos. Cato autem eos referentarios dixit, quod tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant. *Vultur.*

Maximo clamore cum infestis signis concurrunt] Ita referebant, præter antiquitus edd. membranæ emaculatioribus consensu summo; Commeliani-anus inquam, ac Pall. prim. sec. tert. quart. quintus, quibus pro bonitate sua eam numerum inposui: nam sextus primum degenerat, habetque, cum infestis signis utrimque concurrunt: cui et adstipulatur octavus: quippe septimus ac duodec. ea voce liberi sunt, habentque ipsam alio loco; nonus quidem, dec. undecimus, hac specie: *utrimque maximo clamore cum infestis signis concurrunt.* Videretur elegantius, *maximo clamore, infestis signis concurrunt*, ut representavit Carrio: sed quis præscribet membranæ? emendationes conjecturales inferre in contextum nefas duco: notis illinere fas: quod facio. *Gruterus.*

Pila] Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, Pila vocabantur. *Zach.*

Pila] Pilum telum ligneum habet longitudine plerunque bicubitali, crassitudine digitali, spiculum unius spithamæ sive palmi majoris, eo usque attenuatum et acutum, ut mox primum post actum necessario flectatur, sitque inhabile ad remittendum. Alioqui commune fieret telum. *Polyb.* Ferrum trigonali figura novem unciarum fuisse Vegetius auctor est: erant autem pila Romanorum, sicuti *Gæsa* Gallorum, auctore Varone. Servius ad illud Virgilii *Æneid.* VIII. 'Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.' *Gæsa* interpretantur hastas viriles: nam etiam viros fortes Galli *Gæsa* appellant. Quod vocabulum etsi hodie per contemptum de homine vap-

pa et mendicante dicatur, antiquis tamen in alio usu fuit. Sed ad rem. Obiter addendum ab his pilis pilatum agmen veteribus dici, quasi pilis confectum, densumque. Erat enim juxta Varronem duplex agmen: quadratum, quod immistis etiam jumentis incedit, ut ubivis possit considerare; pilatum alterum, quod sine jumentis incedit, sed inter se densum est, quo facillius per iniquiora loca transmittatur. Veruta porro et Pila conjoinxit Ammianus, l. XXVII. et Vegetius l. II. c. 15. duplex Romanis esse Pilum docuit, majus et minus: quorum illud pilum vulgo, illud inquit, tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Forsan ibi legendum *vericulum*, qua voce Plinius usus. Vide *Becmann.*

Pila] Duo Pila militi erant, unum majus idque rotundum, diametri palmaris, vel etiam quadrangulum, magis crebrum et vulgare: alterum minus, simile venatoris hastis. Sibuna vel Sibyna huic minori similis. Fuit autem Sibuna venaculum sive jaculum venatorium: *καρπεβόλιον* explicat Hesychius, id est, telum figendis apris. Pilorum istorum longitudo in ligno fere tres cubiti, totidem in ferro, quod habet hamatum, sive uncinatum, retro mucronem hamo satis lato: ne telum semel impactum facile esset evulsu. Erat pilum ponderosum et lentum, quia ferri pondus et gravitas talia faciebant, præsertim nullis adjuvantibus pennis. Inerat et vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, et arte directum scutatos pedites, et loricatorum equites sæpe transverberaret. Sed notandum, ferrum in pilo non extitisse seorsim, ac totum promississe, sed partem ejus circiter dimidiam fuisse infixam vel affixam ligno. Eminuit ergo in mucronem et mansit cubitus et semis, alter ille modus perii in ligno. Itaque justa magnitudo pili totius fuit IV. cubitorum et semis, id est, pedum VII. paulo minus. Superavit ergo mensuram hominis, ideoque Si-

lius niti in ea milites facit. Sed hic pilam forma et magnitudine decrevit in ferro ævo inferiori: ferrum enim trigonum non tetragonum fuit. Idemque non nisi pedale. Et vox ipsa alio ivit, et videntur hastæ sic dictæ. Apud Belgas tamen hodie adhuc vox perseverat, qui sagittam vocant *pyl*. Ferrum autem ligno astringebatur crebris fibulis, non enim tubum vel auliscum tam grandem habuit ferrum, in quem lignum impitteretur, sed potius duas utrinque alas ferreas, quas fibulæ istæ comprehenderent, et firmarent. *Lips.*

Interea Catilina cum expeditis militibus in prima acie versari] Tò militibus non est in manuscriptis, et impressis antiquioribus. Rivinus.

Arcessere] Existimat Priscianus, arcesso idem significare, quod accerso, dicitque ab arcis, quod nunc accio dicimus, quod et locus hic declarat: sed arcessere significat accusare, et ab arceo nascitur: nam alium accusare, a maleficio arceo est. inde a Cicerone dictum est, arcessitur majestatis: id est, accusatur crimine majestatis. Accersere vero, evocare, vel ire ad vocandum. Zanch.

Multum ipse pugnare, acpe hostem ferire] Videri posset, alterum membrum a glossargis: nisi ferire poneretur ut illud Ennii: 'Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis.' Gruterus.

Strenui militis, et boni imperatoris officia, simul exaequebatur] Videtur respexisse ad Homericum versum, quem de Agamemnone scripsit. Popma.

Magna vi tendere] Sic bene Carrio, eique adstipulantur Mss. nostr. male antea, contendere. Gruterus.

Cohortem Prætoriam] Erat et quædam cohors prætoria veluti extra ordinem edecumata, et grandis, quæ a Prætoe non discederet, a Scipione Africano instituta. In hoc fere adoptati et adscripti amici et voluntarii, etsi alii fortibus potius viris imple-

bant. Hi dicti Prætoriani; eorum arma, thoraces squamei, et scuta imbricata. Veteres unam solum habebant cohortem Prætoriam; postea per bella civilia auctæ. Augustus Romæ circa se habuit novem cohortes prætorias, firmamentum imperii et postea pestem. Talis fuit apud Macedonas cohors regia. *Lips.*

*Lateribus] Id est, cornibus. Acies fere duplex aut triplex. Duplex, cum tota acies in cornu duo secta, dextrum et lævum. Ea sæpissime obtinuit in exercitu consulari, cum dum legiones, et singulis sua auxilia adjuncta. Hæc sectio vetus et aliis quoque gentibus usurpata. Triplex autem est, cum præter cornua, alia etiam media exurgit. Id quoque crebrum, non solum ubi plures legiones, sed et cum duæ, istis scilicet in medio positæ, sociis ad utrumque cornu. Sed est et alia ratio duplicis triplicisque aciei, cum præter simplicem illam divisionem, a tergo etiam sectio fit et discrimen: ut si quatuor legiones habeam, duas in fronte cum sociis suis pono, tetidem a tergo suppono. Hæ præcipue ac receptæ Romanis instructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. *Idem.**

Seque cum paucis relictum videt; memor, &c.] Haud aliter Pall. pretii gravioris; hoc est octo novem; item meus Commelinianus: editi inseruerant, videt Catilina; memor: non necessario æque enim hic abesse potest, ut vox Romanos, supra capite sexto: 'Igitur reges populi que finitimi bello tentare.' Gruterus.

*Memor generis] Familia Sergia a Sergesto Trojano, Æneæ comite, originem duxisse creditur. Quemadmodum testatur Virgilius Æneid. v. 'Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen, Centauro invehitur magna.' *Benn.**

CAP. 61 Cohors prætoria] Vide supra. c. 60.

Paullo diversius jacebant, sed omnes tamen adversis vulneribus conciderant] In manuscriptis non est *jacebant*, et citra detrimentum sensus abesse poterit. *Rivius*.

Paulo diversius, sed omnes tamen adversis, &c.] Sic omnes antiqui lib. *Carisius* autem l. II. *Priscus* l. XII. et *Diomedes* l. I. legunt, *Aliis alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt*; sive, ut apud *Diomedem*, *cecidissent*. *Aliis* autem pro *aliis*, antiquae dictum. *Priscianus* libro XV. 'Aliter,' inquit, 'ab eo quod est, hic *alis*, hujus *alis*, huic *ali*, pro, *alius*, *alius*, *alii*, secundum supradictam analogiam profertur.' *Lucretius* autem libro primo, 'Quando alio ex alio reficit natura; nec ullam Rem gigni patitur.' Item: 'Sic alio ex alio per te tute ipse videre *Talibus* in rebus poteris.' Et 'namque alia ex alio clarescet, nec tibi caeca Nox iter eripiet.' Et libro II. 'Sic alio ex alio nunquam desistit oriri.' Et libro V. 'Sic alio ex alio peperit discordia tristis.' *Catullus* quoque de comae *Berenices*: 'cum regiam adepta es conjugium, quo non fortior ausit *alis*.' *Varro* *Meleagris* apud *Nonium Marcellum*: 'Cum etiam aliis *Menandri* tunicam demissam habeat ad talos.' *Mannius*.

Paullo diversius, sed omnes tamen adversis vulneribus, conciderant] Haec est concors lectio membranarum omnium, tam *Pall.* quam earum quas excussere alii. Neque sequitur quoque in eis quas contulit sagacissimus *Bongarsius*. Eadem quoque lectio in *Commel.* meo, nisi quod is voce postrema, *occubuerant*; illud, *Paullo diversi, aliis alibi stantes, omnes tamen, &c.* quod e *Grammaticellis* auctori nostro primum induxit *Carrio*; pus est et venenum: itaque dignum latrina tantum, et sellis *Patroclianis*. *Gruterus*.

Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est] Iisdem verbis

utitur *Florus* l. IV. c. I. qui hoc amplius: 'Pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.' *Sallustii* autem verba haec in *Virgilio* librum *En.* I. recitat *Servius*. *Mannius*.

Inter hostium cadavera] *Servius* inter hostilia cadavera legisse videtur, ut paullo infra. *Ciace*.

Paululum adhuc etiam spirans] *Fabricianum, Paululum etiam spirans*, nec vero secus in impressis vetustioribus; nisi quod *Paululum* in his reperitur. Forsan aliquis etiam, pro *adhuc* positum annotarat. Id postea irrepsit in contextum. Quamvis non negem, haec conjungi simul posse, velut apud *Ciceronem*, 'Facinus fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum.' *Rivius*.

Ingenuus] *Ingenuus* est, qui ex matre libera natus est, vel is, qui statim, ut natus, liber est. Antiquitas ingenui dicebantur, qui patrem ciere possent, hoc est, ex legitimo matrimonio suscepti, qui iidem et patricii dicebantur. *Livius* l. X. 'An Romae unquam fando audistis, Patricios primo esse factos, non de caelo demissos, sed qui patrem ciere possent, id est, nihil ultra quam ingenuos?' Haec *Livius*, qui non obscure ingenuos iis opponit, quos posterior aetas spurios, recentior vulgo conceptos appellavit. Festus autem sub voce *patricios* locum illum *Livii* dilucide confirmat: 'Patricios,' inquit, 'Cincius ait in lib. de Comitibus, eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocantur.' *Hotom.* Illud obiter notandum, ab antiquo *γίνομαι* vel *γενέσθαι* fieri antiquum *geno* pro *gigno*, *g* interjecto, ut etiam apud Graecos *γίνομαι, γίνομαι, γίνομαι, γίνομαι*. *Geno* quoque dicitur apud *Varronem* et *Ulpianum*: 'Si qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato.' Hinc *ingenuus, ingentum*, proprie, *natura inditum*. Ita *Lucretius* 'ingenuos fontes,' et *Ausonius* 'ingenuam aquam' dixit. *Beermann.* Atque hinc *ingenuus* dicitur

qui ex meliori natura, ex parentibus liberis natus est.

Nam strenuissimus quisque aut occiderat in prælio, aut graviter vulneratus discesserat] Quamvis Laurent. Valla in quibusdam reperit, *strenuus quisque*, tamen exemplar manuscriptum quod penes nos est cum vulgata hodie lectione facit. Sed et Cato de re rustica; 'Et ex agricolis,' inquit, 'et viri fortissimi, et milites strenuissimi gignuntur.' Et Corn. Tacitus l. xx. 'Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri.' *Rivius.*

Occiderat in prælio] Tristis semper belli civilis exitus. Nam vincere et vinci Reipublicæ calamitosum est. Illa enim victoria non externo, sed domestico sanguine paratur. Unde Lucanus l. i. Bell. Civil. 'Usque adeo miserum est, civili vincere bello.' Et Cicero Epist. l. iv. Epist. 9. 'Omnia sunt misera in bellis civilibus, quæ majores nostri, semel quidem; nostra ætas sæpe jam sensit. Sed miserius nihil quam ipsa victoria.' Et idem l. x. epist. 6. 'Extremum malorum omnium est civilis belli victoria.' *Benn.*

Amicum alii, pars hospitem] Tristis belli civilis exitus. Lucanus l. iv. 'Postquam spatio languentia nullo Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus, Et fratres natosque suos videre, patresque; Depreßum est civile nefas.' Valerius Flaccus l. iiii. 'Cognoscit in alta Strage virum sua texta parens, sua munera conjux.' *Putschius.*

Hospitem aut cognatum reperiebant] 'Instructi exercitus,' inquit M. Seneca Controv. l. ii. Controv. i. 'sæpe civium cognatorumque conserituri manus, constiterunt, et colles equis utrimque complentur, et subinde omnis regio trucidandorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, quæ causa hominem

adversus hominem in facinus coëgit? Nam neque feris inter se bella sunt; nec si forent, eadem hominem deceant. Placidum, proximumque divino genus, quæ tanta vos fert ira, cum una stirpe, ejusdemque sanguinis sitis; vel quæ furæ in mutuum sanguinem egere? Quid tantum malum humano generi, vel sorte vel fato inventum? An, ut convivia poculis exstruantur, et tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit?' *Benn.*

Hospitem] Sciendum est, antiqui moris fuisse, ut hospitii necessitudo non modo inter privatos, sed etiam inter populos contraheretur. Coniungendi autem hospitii mos inter privatos hic fuit; cum quis peregre proficisceretur, ut e servis aliquot præmitteret ad urbem eam, ubi diversurus esset, qui inquirerent, an homini hospes amicusve paternus ibi quisquam esset. Si nullus erat, quærebant diversorium: si nullum erat, magistratum adentes, hospitalitatem postulabant: sibi vero quamque a magistratu datam capiebant: nonnunquam tamen usuveniebat, ut utriusque hospitii voluntate hospitium jungeretur, cum uterque alterius virtute illectus hanc hospitalitatem postulabat, et hujus privati hospitii nota pignusque erat tessera hospitalis: ut ille apud Plantum ait in Pœnulo: 'Denm hospitem et tesseram mecum fero.' Livius l. v. de Tisimatheo Liparensi loquens: qui legatos Romanorum hospitio exceptos ad Delphos usque deductos, retro in urbem hospites reduxerat. 'Hospitium,' inquit, 'cum Senatusconsulto factum est, donaque publice data.' Cæsar in Commentariis de Heduis loquens: 'Quibus præliis calamitatibusque fractos, qui et sua virtute, et populi Romani hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare.' Hospes autem dicitur tam qui recipit, quam qui recipitur. Unde

Ovidius: ' Non hospes ab hospite tutus.' Arctum autem necessitudinis hujus fuit olim vinculum, atque etiam divina reverentia sanctum, quod juris hujus disceptationi præfecit antiquitas Jovem hospitem, eum appellans et invocans, quasi hospitii præsidem et vindicem. *Zanchius.*

Hospitem] Fuit antiqui moris tesseram hospitibus dari dimidiatam, quam quicumque attulisset ad hospitem, continuo agnosci posset, et hospitio accipi tanquam amicus et vetus hospes. Hoc autem jus necessitudinis ad posterum transibat; prop-

terea tesseram hospitem diligenter asservabant, uti ex Plauto in *Pœnulo* patet. Atque is tesseram hospitem fregisse dicebatur, qui jus hospitii violaverat, hoc est, ut ait Erasmus, qui sibi reditum in domum aliquam præcluserat.

Luctus atque gaudia agitabantur] Et hoc bene Carrio, neque abeunt Pall. nam editi prius, *gadium*: quod quis etiam exoriretur, qui controversiam moverit voci, *agitabantur*, tanquam supervacua; ei equidem, clam palamve assensionem meam commoda-verim. *Gruterus.*

COROLLARIUM

DE SALLUSTIO

QUÆDAM DISSIMULANTE IN CATILINÆ HISTORIA.

MULTA de Cicerone Sallustius in historia Catilinæ silentio prætermisit, eaque cum primis, quæ præcipue ad eximiam et singularem Ciceronis gloriam spectarent: consultone, ut qui ejus esset inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinatus animus, ut dedita opera Sallustium hæc de industria omisisse credam, et illam historiarum legem, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis, in his prætermittendis neglexisse, quæ nequaquam fuerint silentio prætereunda. Eorum hic aliqua subjicienda esse duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiæ sunt amplissimis verbis actæ, quod virtute, consilio, prudentia sua Remp. periculis maximis liberasset: idque sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, tanta pace, tanto ocio, tanto silentio, ut ipsemet Cicero 3. Invektiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Sallustius.

II. Dein Pater patriæ est a Q. Catulo ac M. Catone frequentissimo

senatu nominatus: nec de hoc Sallustius quicquam. Javenalis vero, 'Roma parentem, Roma patrem patriæ Ciceronem libera dicit.' Et in VII. Plinius. 'Salve,' inquit, 'primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite.'

III. Præterea ejus nomine decreta Diis immortalibus supplicatio est: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. 'Atque his decreta verbis est,' ut ipsemet inquit, 'quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberasset. Quæ supplicatio,' inquit, 'si cum ceteris conferatur, hoc intersit, quod ceteræ de rep. bene gesta, hæc una conservata rep. constituta est.' Ne hujus quidem facta ab eo mentio.

IV. Ad hæc L. Gellius ei civicam a repnb. deberi dixit. Est hoc quoque silentio præteritum, ut cetera pleraque, dum adversarium Crispus debita commendatione defraudat. Sed audiamus, quod ipsemet Cicero

in Pisonem de hoc atque aliis ad gloriam suam spectantibus: 'Me,' inquit, 'Q. Catulus, princeps hujus ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a rep. dixit. Mihi togato senatus, non, ut multis, bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reip., singulari genere supplicationis, Deorum immortalium templa patefecit.' Idem ad Atticum, Cn. Pompejum affirmat in senatu, non semel, sed sæpe, multis verbis Ciceroni salutem imperii atque orbis terrarum adjudicasse.

V. Postremo statua eum inaurata Capuæ decuriones decorarunt, et patronum adoptarunt, propter salutem illius urbis consulatu conservatam suo: ut ipsemet pro P. Sestio testatur. Sed et in Pisonem: 'Quorum Capuæ,' inquit, 'te prætextatum nemo aspexit, qui non emeret desiderio mei, cujus consilio cum universam remp. cum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. Me inaurata statua donarunt, me patronum unum asciverunt, a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur.' Hæc Cicero. Sed quid de hoc uspiam Sallustius? Quasi vero et hæc, et hoc genus alia non multo ad rem magis facerent, quam aut illa veterum Romanorum laus, deque corruptis seculi sui moribus querela: aut vero tam libenter ac prolixè tributum Cæsari Catonique præconium. Quorum ut uterque fuerit merito laudandus, Cæsaris tamen in laudibus, quum et

ipse sit conjurationis creditus particeps, tamdiu commorari, supervacaneum esse mihi videtur, ne dicam præter decorum. Nam illa de origine Urbis et corruptis populi Romani moribus, initisque motuum civilium, sive a proposito digressio, seu verius, altior repetitio, utcumque nominare lubeat, nec aliena prorsus ab historiæ argumento videtur, et Lectori accidit non ingrata. Sed de hoc jam satis, modo unum addidit. Mirè Sallustius hoc dissimulat, Cæsarem fuisse inter conjuratos habitum: qua de re tam multa interim Suetonius, cujus cum primis probatur in historia fides. Nam his in suspicionem venisse illum testatur, quasi conspirarit cum M. Crasso consulari, item P. Sulla et Autronio, post designationem consulatus ambitus condemnatis. Cujus conjurationis meminerunt Tannius Geminus in historia, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in Orationibus: de qua et Cicero in quadam ad Actium epistola significare videtur. Sed et auctores esse ait, qui cum Cn. etiam Pisone conspirasse Cæsarem testentur. Nam fuisse inter socios Catilinæ nominatum, et apud Novium Nigrum quæstorem a L. Vettio indice, et in Senatu a Q. Curio; quorum hic e Catilina sese cognovisse diceret, ille chirographum quoque ejus Catilinæ datum polliceretur; Suetonius ipse confirmat: quantumvis hoc dissimulare noster studeat. Itaque an hic nulla gratiæ in scribendo sit suspicio, aliorum esto judicium. Rivius.

NOTÆ VARIORUM

IN

BELLUM JUGURTHINUM.

Bellum Jugurthinum] Jugurthinum ortum est anno U. C. DCXLII. P. Scipione Nasica, et L. Calpurnio Bestia Coss. Fuit autem hoc bellum atrocissimum, et in Jugurtha erat (ut Flori verbis utar) quod post Annibalem timeretur. Sicut autem alia fere omnia bella, ut ex Livio cognoscimus aliquid monstri præcessit, ita hoc quoque. Nam P. Scipione, et L. Calpurnio Coss. maxima pars urbis, cum æde Matris magnæ fuit exusta: lacte per triduum pluit, ut testatur Jul. Obsequens. Præstat sane hunc librum prius legere, quam Catilinæ, ut series temporis observetur. Nam bellum Jugurthinum, ut supra dictum, anno U. C. DCXLII. gestum est; Catilinæ DCXC. M. Tullio et C. Antonio Coss. Itaque consultum esset, ordinem vulgatum horum librorum immutari, et Jugurthinum Catilinario bello præponi. Descripserat hoc bellum Livius quoque, sed ii libri interciderunt. *Celer.*

CAP. I *Falso queritur de natura sua genus humanum*] Pall. nec eodem loco,

nec eodem modo scriptum habent pronomen. Nam sept. *de sua natura*, oct. *de natura sui*: at Commeliniano meo totum abest: puto licet. *Gruterus.*

Falso] Non solum vulgus, sed etiam doctissimi plerique viri (ut apud Strobæum ceterosque auctores legimus) conqnesti sunt, quod imbecilla sit hominum vita, brevique temporis spacio terminetur: itemque quod casu et fortunæ subjecta sit. In his præsertim fuit Theophrastus, qui (ut inquit Cicero Tusculan. Quæst. I. III.) moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diurnam (quorum id nihil interesset) hominibus (quorum maxime interfuisset) tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Idem in Callisthene suo laudavit illam sententiam: 'Vitam regit fortuna, non sapientia,' Auctor Cicero Tuscul. quinta. Sed his respondet Salustius,

satis firmam et longam vitam hominibus esse datam, si modo tota bene collocaretur; nec multum fortunam hominum vitæ dominari (ea enim virtutem neque dare, neque eripere cuiquam potest); et homines sapientes magis regere casus, quam a casibus regi. Sed hanc totam disputationem videre poteris apud Senecam libro de Brevitate vitæ. *Cast.*

[*Sortis potius quam virtutis regatur*] Manuscripta, quæcumque ipse viderim, *Sorte potius*, pro, fortuito eventa: nam *Fors* pro *Fortuna* sæpe ponitur. Cicero ad Atticum, 'Sed hæc fors viderit, quæ talibus in rebus plus quam ratio potest.' Idem, 'Quæcumque fors tulerit casum.' Sed et impressa quædam sic habent: neque tamen priorem lectionem repudio, quæ et ipsa bene habet. *Rivius.*

[*Nam contra reputando, neque majus aliud, neque præstabilius invenies*] Manuscripta, *invenies*, pro *Invenire* aliquis possit, *invenies*, ac per *invenies*, quomodo et ex impressis quædam. Est autem multo elegantius, quam quod Gymnicus habet. *Rivius.*

[*Neque majus aliud*] Jure suo hoc dicit. Quid enim aliud ipse homo, quam parvus quidam mundus? Philo Judæus ut commune verbum retulit, parvum mundum hominem esse, magnum hominem, mundum. Macrobius itidem totidem pæne verbis: 'Physici mundum magnam hominem dixerunt, et hominem brevem mundum.' Quid ita? quia, ut ille rectorem in se Deum habet, sic homo divinam animam. Quid amplius? omnia, quæ mundus fere habet: quatuor in se elementa; capitis quoddam cælum; inde flammantes oculos, ut stellas: ipsam formam rotundam, vel in matris utero; vel jam liber brachia et pedes expandit: lineæ enim ab extremis illis ductæ, faciunt justum fere orbem. Quid? quod omnia, quæ in mundo sunt, ipse continet, atque in capaci mente gerat? Ita est: Solus

Delpk. et Var. Clas.

homo scientiam omnium et amat, et pro captu habet. Quid ei clammus est? Cælus penetrat, et Deum ac divina mente adit. Manilius sciete: 'quidem mirum noscere mundum si possunt homines, quibus est et mundus in ipsis: Exemplumque Dei quicquæ est in imagine parva?' Audi hic Senecam: 'Ita est; carissimos nos Dii immortales habuerunt, habentque, et, qui maximus tribui honores petuit, ab ipsis proximos collocaverunt. Magna accepimus, majora non cepimus.' Egregie quoque Cicero: 'Deus hominem quasi contemplatorem Cæli ac Deorum, ipsorumque cultorem fecit; et hominis utilitati agros omnes et maria potentia.' Hæc ille. Jure addit omnia nobis parere et servire. Quid clarius? Terram habitamus, aramus, peragramus: ipsa maria indomitum elementum domamus: bestis ferisque omnibus legem et imperium damus. Concludamus: Deus in nobis habitat, templum ejus sumus: Deus hominem requirit, delicia ejus sumus. *Lips.*

[*Qui ubi ad gloriam virtutis via gravatur*] Est in manuscripto quodam, *vi gravatur*; quomodo et Calepinus quispiam citat. Verum priorem lectionem præbandam magis esse duco. *Gravatur*, pro *Toto impetu fertur*, et quasi pleno gradu contendit. *Rivius.*

[*Neque fortuna eget; quippe qua præbitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare neque eripere potest*] Est in aliis *perperam*, ut epinor, *neque fortuna eget*: nam et idem alibi, 'Majores nostri P. C. neque consilii, neque audaciæ umquam eguere.' Cicero tamen ablativum fore huic verbo addit: sicuti et Sallustius interdum: quamquam ad Atticum Cicero, 'Egeo consilii,' inquit. M. Cato apud Gellium, 'Vitio vertunt,' inquit, 'quia multa egeo.' Accusativum huic verba *τῆ ἀρχαίμωφ* addidit. Ne quid dissimulem tamen, est in manuscriptis, una

Sallust.

3 K

excepto, fortuna, casu ablativo: et hæc scio, an apiculus ille, quo fit diphthongus porperam sit ibidem omissus. Illud quamvis leve, non tamen prætereundum esse duxi, *artes* hic habere vetustos codices, non *artes*: idque Sallustianum magis. Sic postea 'quascunque urbeis et agros manu ceperat:' pro *urbes*, quod in pervulgatis exemplaribus est. Habet et Ascensianus codex, *ceterasque artis bonas*: ubi hodie fere, *aliasque bonas artes*. In manuscriptis *res bonas* adjectivum post substantivum ponitur. *Idem*.

Ceterasque bonas artes] Hæc lectio in omnibus pervulgatis exemplaribus, et quatuor manu descriptis reperitur. Verum in duobus pervetustis libris, *Aliasque bonas artes* scriptum animadverti; quomodo et Donatus citat, æt. II. sc. 2. in Eannuchum Terentii. Nos tamen hic vulgatam, receptamque lectionem non mutavimus. Etenim apte sene quadrat cum illo Catilinarii loco: 'Namque avaritia, fidentem, probitatem, ceterasque bonas artes subvertit.' *Popma*.

Sine septus pravis cupidinibus, ad inertiam et voluptates corporis pessumdati est] In Fabriciano atque aliis quibusdam, divisim legitur, *pessum datus*: quomodo Tacitus I. 'Postquam hic seordia tenuerit, ille per libidines pessum datus sit.' *Rivius*.

Pessum datus] In Glossario veteri scribitur: *Pessundat, βυθίζει, κατασπυρίζει*. Et in eodem: *Pessum, βυθίζει καὶ βόθπος*. Ibidem: *καταβυθίζει*, demergo, pessundo. Et: *κατασπυρίζει*, demergo, perando, pessundo. Prudent. contra Symmachum: *pessum mergere*. Parum vulgo hujus verbi vim assequuntur. *Coler*. Quod Latini dicunt *pessum ire*, Græcis est *ἐς βόθρον χυπαῖν*. Ita utitur Columella XII. 6. 'Si pessum ibit, scies adhuc esse crudam:' id est, Fundam peti.

Ubi per seordiam vires, tempus, ingenium diffuzere] Sic in manuscriptis:

ubi hodie fere, *defuzere*: id recte, an secus, aliorum esto judicium. *Rivius*.

Defuzere] Seneca de brevitate vite: 'Sed ubi per luxum et negligentiam defluit, nullæ rei bonæ impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus.' *Petachius*.

Ubi per seordiam, vires, tempus, ingenium diffuzere] Ita malui, hortatu membranarum pluriam, ac notæ primæ; quam quomodo fere cui, *defuzere*: quam vocem etiam reformandam videri Senecæ Philosopho, fide codicum calame exaratorum, monui in animadversionibus ad eundem scriptorem, c. I. de brevitate vite. *Gruterus*.

Neque regerentur magis quam regerent casus] Ita manuscripta volumina, contra quam hodie legitur: ut subandias, *casibus*, idque magis brevitati Sallustianæ convenit. Quale propemodum est illud apud Plinium I. VII. de Cicerone, 'Omnium triumphorum lauream apte majorem:' nam subauditur, *laurea*; quod quidam non attendentes, neque rationem breviloquentiæ Plinianæ habentes, *triumphorum* pro *Omni triumpho* positum per enallagen existimarunt. In Merseburgensi est, 'neque regerentur magis quam ipsi regerent casus.' *Rivius*.

Neque regerentur magis casibus, quam regerent casus] Quidam in suis Mss. libris dativum, *casibus*, deesse, refert. Ego consentientibus antiquis libris, eum minime delendum censeo. In uno tamen Ms. permutato verborum ordine legitur: 'Neque casibus regerentur magis, quam regerent casus.' *Popma*.

Neque regerentur magis, quam regerent casus] Et hoc recte Carrio; juxtaque præscriptum Mss. plerorumque Pall. Male editi prius, neque rege-

ventur magis a casibus, quam regerent omnia; aut, neque regerentur magis casibus. Videtur Rivius; nam Popmii libri sane etatem suam vere musteam nimis turpiter detegunt, dum stant ab olim vulgatis. *Gruter.*

Neque regerentur magis] Causa, quare homines putant naturam humanam casibus fortans esse subjectam, hæc est: quia sequuntur ea bona, quæ revera fortunæ subjecta sunt; sicuti sunt divitiæ: quæ cum ab eis auferuntur, dicunt naturam humanam fortunæ esse subjectam. Sed sequuntur bona animi, sequantur virtutes, quæ ab eis auferri non possunt: et tunc intelligant, id quod est verum, videlicet naturam humanam casibus fortunæ non esse subjectam. *Sold.*

Neque regerentur, &c.] Nam sapiens quidem pol ipse fingit fortunam sibi, ut inquit Plautus. Vide Proverbum, 'Sui cuique mores fingunt fortunam.'

Casus] Fortunam. nam etiam (ut docet Aristoteles l. II. *φυσικῆ ἀποδόσεως*.) casus latinus patet; nam quod est fortuna, casu est; quod vero casu, non omne a fortuna: tamen sæpe confunduntur. *Cast.*

CAP. 2 Omnia orta occidunt] Nihil hic opus lectione codicis Rittershusiani, *omnino orta*: cum clara sint omnia, et lectio vulgata magis coherereat. Minucius Octavius: 'Quis enim sapientiam dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt interire?' Græcorum *πανομία*: πάν τὸ γὰρ ὄντων κἀθανεῖν ἐπέλεται. *Putsch.*

Æternus] Animas nullam in tempore originem habere creditum nonnullis veteribus. Unde dixit Sallustius, *omnia orta occidunt; animus vero, &c.* nisi omnia orta occidere intelligendum sit, de iis quæ corpus habent. De animis ita Plotinus *Ennead. 3. 1. 3. c. 7.* 'animæ vero non ex eo quod mundus erat, huc venerunt, sed ante mundam fuerunt, ut in

mundo quandoque forent, mundam curarent; sistendi causam forent, gubernarent, efficient: quocumque modo id facerent, sive præsidendo, ex se non nihil attribuentes, sive immergendo se dederent, sive aliis quidem sic, aliis vero aliter id efficient, providentia non est culpanda.' Hæc ille. Animas autem antea fuisse quam in hanc vitam descendatur, fuit error Philosophorum, qui ab Orpheo manavit, quod ut probarent, reminisceniam superioris vitæ imaginarent, et quod ob facinora in antea vita commissa in corpus traderentur. *Sten. de peren. ph. III. 28.* Plato opinatus fuit Deam omnes animas ante corpora simul creasse, et in comparibus stellis constituisse, easque coelestium rerum tædio affectas, per modum pœnæ in corpora tanquam carcerem coniecisse. Origenes quoque hunc errorem tenuit ut constat ex libro primo *περὶ ἀρχῶν*. Unde et Stoici originem animum habere ex celo, ex æterno illo igne, e siderum natura, et sine circuitu a Deo ipso, crediderunt. Seneca ad Helviam c. 7. 'animus, si primam ejus originem aspexeris, non est ex terreno gravique concretus corpore: ex illo coelesti spiritu descendit.' Epictetus: *αὐτὸς καὶ μὴν ὄντων εἰδὼν ἐβδελύσθαι καὶ εὐνοφεῖν τῷ θεῷ, ἅτε ἀβροῦ νόμου ὄντος, καὶ ἀνοοδόμου.* Id est, *anima illigata et conjuncta Deo sunt, ut particula sint ejus et decerpta.* Plus addit Pintarchus *Quæst. Platon.* cum dicit: 'anima mentis et ratiocinationis consors, non opus solum Dei, sed et pars est, neque ab ipso, sed ex ipso est facta.' Crediderunt autem, quod animus, sive mens, non est quidem abscisus ab essentia Dei, sed quasi diffusus et extensus; sicut lumen a Sole diffunditur, sine Solis imminutione et noxa. *Lipsius.*

Agit atque habet cuncta, neque ipse habetur] Sic Aristot. *περὶ ἔχων* in *Categoris*, et Cicero l. III. *epist. ult. ad*

Famili. de Aristippo Socratico Philo-
sopho. Ciacco.

*Agit, atque habet cuncta, neque ipse
habetur]* Verbum habet, et habetur,
eodem, quo Græci sensu, Sallustius
usurpavit, apud quos notum est illud
Demosthenis, *ἔχω τὴν λαβὴν, καὶ οὐκ
ἔχομαι.* Ursin.

Dediti corporis gaudiis] Sic in orat.
de republ. ordinanda, 'omissis pecu-
niam et corporis gaudiis.' Ciaccon.

*Cum præsertim tam multis variisque
artes sint animi]* Est in manuscriptis
et impressis vetustioribus, *tam multis
variisque sint artes animi:* id mollius
est; alioqui sibilum efficit inamœnum
et insuavem τὸ s in priorē voce extre-
mum, in insequente primum. Rivinus.

CAP. 3 *Quoniam neque virtuti honos da-
tur, neque illi quibus per fraudem jus fuit,
utique tuti aut ex magis honesti sunt]*
In manuscriptis duobus est, *quibus
per fraudem is fuit:* pro, Quibus honos
per fraudem contigit. Exemplar
Ascensianum et Beroaldinum, *quibus
per fraudem concessum jus fuit:* nisi
quis pro imperio potestatis publica,
jus accipere velit: τὸ utique non ha-
bent codices in pergamenis descripti:
tametsi non me fugit, apud Cicerone-
nem aliquoties hanc particulam repe-
riri, cum primis ad Atticum; sed et
Merseburgense exemplar eam habet,
et impressa cuncta quotquot ipse vi-
derim. Rivinus.

*Vi quidem regere patriam, aut paren-
tes]* Sumpsit hoc a Platone in Epistola
longa ad Dionis propinquos: *Πατέρα
δὲ ἢ μητέρα οὐχ ὄσιν ἡγοῦμαι προσβι-
ξῆσθαι, μὴ νόσῃ παραφροσύνης ἐχομένους.
ἔαν δὲ τινα καθεστότατα ζῶσι βίον ἰαντοῖς
ἀρέσκοντα, ἐμοὶ δὲ μὴ, μήτε ἀπεχθάνεσθαι,
μήτεν νοθεύουσα: βίαν δὲ πατρίδι πολι-
τείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ἕταν ἕεν
φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν
ἢ γίνεσθαι τὴν ἀριστήν.* Et ex v. de
Legibus: *Πατρίδος δὲ οὐσης τῆς χάριτος,
θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μετ' ὄνους ἢ μητέρα
παλλὰς.* Quam sententiam expressit
idem Plato in Critone, his verbis:

*Παναχοῦ ποικίλον, ὃ ἐν κελείῳ ἢ πύλῳ
τε, καὶ ἢ πατρὸς ἢ πατρὸς αὐτῆς, ἢ τὸ
δικαίον πέφυκε. ἀδελφεοῦ δὲ οὐχ ὄσιν
οὐτε μητέρα, οὐτε πατέρα: παλλὸ δὲ τοῦτον
ἔτι ἦσαν τὴν πατρίδα.* Hunc Platonis
locum Cicero cum significare vellet,
sic ait in Epistola perjurante: 'Id
enim jubet idem ille Plato, quem ego
auctorem vehementer sequor; tan-
tum contendere in Republ. quantum
probare tuis civibus possis: vim ne-
que parenti, neque patrum adferre
oportere.' Et libro i. de Republ.
apud Nonium: 'Sed quoniam plurima
beneficia continet patri, et est anti-
quior parens, quam si quis, ut ajuat,
creaverit, major ei profecto, quam
parenti debetur gratia.' Manutius.

Cædem, fugam, aliaque hostitia] Mons
liber, *cædem, fugam, incendia, aliaque
hostitia:* ut Catil. 'cædem, incendia,
aliaque belli facinora.' Ciacco. Sic
supra in Bell. Catil. dixit: 'cædem,
incendia, aliaque belli facinora.' Ur-
sinus.

Cædem, fugam, incendia] Dictionem
Incendia hoc loco restitimus, a libra-
rio properante, vel aliud agente in
omnibus editionibus omissam: eam-
que addendam esse intelliges, si præ-
cedentia cum sequentibus conferas,
et locum accurate totum excutias.
Popma.

Cædem, fugam, aliaque hostitia, &c.]
Intrudi cuperet Popma, *incendia;* an-
nuitque ferme Ursinus, ac Ciacconius:
verum cum in nullo extet Pall. alio-
rumve, imo ne in editionibus quidem
exoletis, valeat: adversatur sane
menti auctoris quicquid illi dicant:
neque unquam auditum incendiis
quem grassatum ad emendationem
morum. Grut.

*Frustra nitii, neque aliud, esse fati-
gando, nisi odium querere, extrema de-
mentia est]* Plato in Epistola ad Per-
diccam, quam Ficinus Dionis esse
putat: *Εἰ μὴ μήτηρ μὲν κωιδωτέως
φερο, πάλιν δὲ οὐδὲν ποιεῖται.* Manut.

Potentia paucorum docus a. l. a. gra-

[*faci*] Tacit. iv. 'Odils Sejani per dedecus suum gratificabatur.' Ciacc.

Decus atque libertatem suam gratificari] Illud *gratificari*, varie exponunt Commentarii. Soldus conjungit, *libido gratificari*, et exponit, *libido gratificandi*. Badius addit in expositione sua verbum *velat*, quod nulli contextus habent, sed subjungit: 'Si ordo hic est, Libido gratificari tenet, ponitur more Græcorum pro gratificandi. *sin*, libido tenet gratificari, tenet ponitur quasi pro cogit.' Hæc ille. Ego puto ordinem esse: *Nisi forte quem inhonestam et perniciosam libido tenet gratificari*; id est, gratis donare, *decus atque libertatem suam potentiam paucorum*, quasi diceret: quos juvat fieri mancipia. *Glareanus*.

CAP. 4 *Certe quibus maxima industria videtur, salutare plebem, et conviviis gloriam querere*] In *Ms.* est, *conviviis gratiam querere*: pro *colligere gratiam*, et *captare atque aucupari favorem et benevolentiam multitudinis, apparandis conviviis*. Sed nec *gloriam* repudio: etenim apte sane quadrat. Quod si *gratiam* legere malis, id quod mihi magis arripit, ad liberalitatem et benignitatem opulentiorum; *sin gloriam*, ad magnificentiam et splendorem, spectabis: nam et qui convivia libenter exhibent, aut epulum vulgo dant, *gratiam*: qui laute et sumptuoso apparatu, *gloriam* consequi solent. Intelliges autem hunc locum de publicis conviviis, quibus multitudinis studium et amorem sibi homines ambiciosi conciliabant: qua de re Cicero in oratione pro L. Murena. *Rivius*.

Et conviviis gratiam querere] Qui hic adducunt *gloriam*, tanquam germanam magis, parum attendunt, aut historiis aut politicis. Salutant plebem; convivia præbent; non assecuti culmen honorum, sed qui adhuc eo aspirant; a quibus admodum longe abest industria illa proles gloria. Et vero *Ms.* nostri primam scripturam mordicus tenent. *Grut.*

Conviviis gratiam] Palmerius expuncta voce legit, *conviviis querere*, mea sententia, nimis acute. *Coler*.

Q. Maximus] Fuit is ex Fabiorum familia. Fabii autem fuere Romani nobilissimi simul ac potentissimi: qui bellum adversus Vejentem soli cum suis clientibus et servis in se receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis sæpius victoriam reportassent, tandem ad Cremeram fluvium insidiis circumventi, ad unum omnes capti sunt. Ovid. *Fast.* l. ii. Ex tanta Fabiorum clade unus tantum superfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus sanguine per longam nepotum seriem natus fuit Fabius ille Maximus, qui Dictator adversum Annibalem creatus, cunctabunda quadam prudentia rem Romanam, aliorum imperatorum temeritate labefactam, primus restituit, adeo ut verissime de eo Ennius dixisse videatur: 'Unus homo nobis cunctando restituit rem.' Sed, qui primus Fabius, dictus est Allobrox, quod apud flumen Isarum Allobrogum regem cecidisset.

Q. Maximus] Qui Fabiæ gentis ortum a capite repetunt, ad Aborigines primos Latii populos originem generis, stirpem ad Fabium Herculis filium referunt, ut scribit Plutarchus in Maximo. Habuit hæc gens familias præcipuas quatuor. Prima eorum est, qui Vibulani, altera qui Ambusti, tertia qui Maximi, postrema eorum, qui Pictores nominati sunt. Vibulani a Vibone forsitan opido, quod in Brutiis condidit Hercules. Ambusti, Auctore Festo dicti sunt a Fabio Eburno, quod fulmine ambustus sit. Maximi a Q. Fabio Rulliano, qui censor cum P. Decio, omnem forenses turbam secretam in quatuor tribus conjecit, Urbanasque appellavit. Quæ res adeo gratis animis accepta est, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hæc tempe-

ratione ordinarum adeptus sit. Livius l. ix. 'Pictores autem dicti sunt a Q. Fabio C. F. qui primus eodem Salutis pinxit.' Plin. xxxv. 4. Hic libet monumentum Q. Fabii Maximi subijcere: Q. FAB. MAX. DICTATOR RIS. COS. V. CENSOR INTERREX. II. ÆD. CVR. Q. II. TRIB. MILITVM. PONT. AVGV. PRIMO CONSVLATV LAGVRES SVBEGIT. EX HIS TRIVMPHAVIT. TERTIO ET QVARTO ANNIBALEM COMPLVRIBVS VICTORIIS FEROCEM SVBSEQUENDO COERCIVIT. DICTATOR MAGISTRO EQVITVM, MINVCIO, CVIVS POP. IMPERIVM CVM DICTATORIS IMPERIO AEQVAVERAT, EXERCITV PROFLIGATO SVBVENIT, ET EO NOMINE AB EXERCITV MINVCIANO PATER APPELLATVS EST. CONSVL QVINTVM TARENTVM CEPIT. TRIVMPHAVIT. DVX ÆTATIS SVÆ CAVTISSIMVS, ET REI MILITARIS PERITISSIMVS HABITVS EST. PRINCEPS IN SENATV DVOBVS LVSTRIS FACTVS EST. Vide *Streinium*. Fulvius quoque Ursinus Labeones vocat in hac familia. nam in Denariis antiquis videre est: Q. FABIUS LABEO Prætor anno dlviii. ex Creta Insula navalem egit. Idem anno dlxx. Consul fuit cum M. Claudio Marcello, et anno dlxxiii. Pontifex factus est. Hunc scribit Cic. Offic. l. i. et ad Q. Fratrem, arbitrum Nolanis et Neapolitanis datum de finibus a Senatu, agrum, de quo lis erat, adjudicasse Populo Rom. Hæc obiter hic adjungere visum fuit.

P. Scipionem] Vel majorem, vel minorem Africanum. Fuit autem ex gente Cornelia. Cornelia gens in patricia divisa fuit familia et plebeias; patriciæ Blasiones, Lentuli, Scipiones, Cinnæ. Sisennæ et Sulla in argenteis denariis, quos ipsi vidimus, reperiantur. *Ursia*.

Solitos ita dicere, cum majorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi] Ita omnes Mss. nostri. amicus tamen meus putabat, aliquot verba cussa in officinis

libratorum, hisque rejectis legendum: *solitos cum majorum imagines intuerentur, vehementer animo ad virtutem accendi*: non male quidem, si subvenirent membranæ, neque altera lectio quasi testimonium exhiberet hujus coloris. *Grut.*

Imagines] 'Imago, ut Polybius l vi. docet, 'est insignis alicujus viri simulachrum, oris similitudinem artificiose effectam coloribus pigmentisque adumbratam referens, quod in insigniori et celebriori domus parte, ligneo armario includebatur.' Hæc ille. Non autem omnibus imaginem sui ponere licebat, sed iis tantum, qui magistratus curules gessiissent: quales fuerunt primum curules Ædiles, Prætores, Censores, et Consules. Cumque hi magistratus primum solis patriciis patuerint, sequitur etiam patricios primum solos jus imaginis habuisse. Postquam autem hi honores plebi communicati sunt: eos jus ponendi imaginem simul accepisse dubium non est. Ceterum et hoc observandum de imaginibus, Romanos festis diebus, apertis armariis, illas exornasse: cumque ex domesticis quispian esset mortuus, eas in funere extulisse, addito, ut magnitudine quam simillimæ apparerent, reliquo corporis trunco: vestibibus autem exornatas; si consulares aut cum imperiis fuissent, prætextis; si censoris, purpureis; si triumphales, auro intertextis, atque curru, fascibus, et securibus, aliisque magistratuum insignibus prælatis, in Rostra esse perlatas, ut Polybius ibidem annotavit. Et facit huc egregius locus Plinii xxxv. 11. 'Aliter,' inquit, 'apud majores in atriis hæc imagines erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec ærea, nec marmorea: expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, semperque de funere aliquo, totus aderet familiæ ejus, qui unquam fue-

rat populus: stemmata vero lineis discurrerant ad imagines pictas: tabulae in codicibus implebantur, et monumenta rerum in magistratu gestarum. Porro poni solitas ejusmodi majorum imagines cum titulis suis in prima sedium parte, ut eorum virtutes posteris non solum legerent, sed etiam imitarentur, docet Valerius Rostus. Itaque qui imagines ostendere poterat, nobilitas censebatur, sicut jura nunc insignium se habent, quae antiquis Romanis ignota, bello sacro primam originem accepisse videntur. Quamquam Clodulfum ducem Austriae Moesellanae, ante mille annos, ea habuisse insignia Gramajus auctor est. Speciem tamen ejus rei apud Romanos aliosque fuisse, verisimile est, sed aliam in usum. nam antiquioribus temporibus scuta signis quibusdam distinguisse Vegetius auctor est. Fortium quoque virorum scuta picta, inertium pura fuisse, Servius ad Aeneidos l. vi. docuit: ad hoc tirocinium etiam alludit Poeta, cum dicit: 'Ense levis nudo, parmaeque insignis alba.'

Vehementissime sibi animum ad virtutem] Ms. virtutes, melius. Et notant Grammatici Sallustiae haec talia pluraliter usurpata, ut paces, lucas, famas. absunt in mox sequentibus ab eodem codice illa, In sese, quae salva sententia induci possunt. Putsch.

Neque prius cedere quam virtus eorum famam atque gloriam adaequaverint] Vox virtus abundare videtur. Ciccon.

At contra, quis omnium est his moribus, qui non de vitiis et sumptibus, non probitate, neque industria cum majoribus suis contendant] In manuscriptis est quis divitiis et sumptibus; pro qui non: et sic identidem Cicero hac particula utitur. Jam non vitiis, sed divitiis et sumptibus esse legendum, praeter antiquorum fidem, etiam Ascensianus codex indicat. Conjunxit autem haec Sallustius alibi quoque, nimirum ad Caesarem de rep. ordi-

nanda: 'Juventus,' inquit, 'probitati et industriae, non sumptibus neque divitiis studeat.' Rivius.

Furtim et per latrocinia] Quidam Ciceronem notari putant. Sed quomodo de eo, quantumvis inimicus diceret (per latrocinia), qui in Catilina, sua cum laude non privavit? Sallustius per latrocinia exponit, per ambitionem. Badius vero, fraude, occultis largitione. Glar.

Perinde quasi praetura et consulatus] Legendum proinde quasi, ut in manuscriptis est; quomodo fere semper apud Sallust. Rivius.

Nunc ad inceptum redeo] Sic infra: 'quamobrem ad inceptum redeo.' Haec etiam imitari voluit Tacit. An. 4. 'Sed ad incepta redeo.' Ciccon.

Nunc ad inceptum opus redeo] In manuscriptis non est opus: sed et postea Sallustius: 'Quamobrem ad inceptum redeo,' inquit. Rivius.

CAP. 5 Numidarum] Numidia Mauritaniae ad ortum occurrit, quae ab iacolis modo Buzia dicitur, nomen a Buzia urbe regia Mauritaniae trahens, quousque posterioribus temporibus fines suos extendit: licet simul cum Africa, etiam omnem illam partem mundi ad Aegyptum ad Herculeam usque fretum Barbariam juniores appellent: hujus itaque Provinciae situs sic se habet: latus occidentale juxta Mauritaniam Ampsage fluvio: orientale Bagrada fluvio altero (Plinius Tusca, quem ante Bagradam ponit): meridionale desertis interioris Libyae: septentrionale per lago Africo terminatur. Numidia, quae et Metagonitis terra (quod idem est) a Graecis appellatur, nomen ab effectu sumit: non enim diu gentes eam inhabitantes eodem in loco permanere, sed frequentius sedes permutare dicuntur. unde illud: 'Numidaeque vagi.' Nam quod illi, nomen, nos pabulum interpretamur: unde Nomades, id est, pastores. Plinius: 'Numidae Nomades a permutantibus

pabulis, stipalia sua,' hoc est, domus plaustris circumferentes. Et Festus: 'Numidas dicimus, quos Græci Nomades, sive quod id genus hominum paceribus negotiatur, sive quod herba, ut pecora, aluntur, nam plerumque radices edere dicuntur, alios carps, et lacte, et caseo nutriri. Hanc terram felicioram esse referunt, quam quæ Mauritanie proxima est Messyolorum. Videlicet ista florentior et melius composita, quamquam propter res Carthaginiensium valde labefactata.' Similiter et Meia scribit, ac Plutarchus: Numidia namque in duas olim partes dividebatur, altera erat Occidentalis, quæ Mauritania Cæsariensis deinde dicta est, altera Orientalis, ad Bagradam flumen pertinens, vel ad Tuscam amnem, Ampsaga interlabente fluvio. Quæ vero in Mauritaniam cecidit, ea, victa Carthagine, Masinissæ reddita: ejectus enim paterno regno, hoc est, Masulia, erat: hanc vero, quæ Carthaginiensibus affinis est, Syphace expulso captoque, dono acceperat, quandoquidem ea bella multa et præclara facinora pro populo Romano fecerat. *Dom. Minus Niger.*

Deinde quia tum primum superbia nobilitatis obviam itum est] In quibusdam est, *de hinc*, velut manuscriptis: qua particula Cicero quoque utitur. In Veneto, quod est a Pincio excusum, *obviam* legitur, pro *obviam itum*: sed perperam videlicet: quamvis eodem modo et Merseburgense habeat, sicut Florentinum. *Rivius.*

Obviam est] *Obviam itum est*, quod Ballustio quam familiare, ex scriptis libris legendum est. Infra: 'Obviam ire et commori hostibus.' 'Obviam sando periculis.' 'Ite obviam injuriæ.' Et locis pluribus. Neque vero *obviare* apud melioris ævi scriptores, legere memini: etiam ei utatur Macrobius. *Putsch.*

Superbia nobilitatis obviam itum est] Ita Pall. nota melioris, item Comm.

meus. Carrioni adhibebat, *obviam est*, proque eo juniores deinde arma induerunt tanquam pro Helena sua. sed il profecto nondum norant quid ea distet ab Hecale. *Grut.*

Sed prius quam hujusmodi rei initium expediam] Manuscripta quædam, *expedit*: quemodo Cicero quoque interdum; velut de Or. 'Sed prius quam illa conor attingere, proponam breviter,' &c. et in Philipp. 'Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia pauca dicamus.' *Rivius.*

Quo dux Carthaginiensium Annibal] In Mss. est, *Carthaginiensium*. quomodo et alias fere in iisdem. Vult autem et Priscianus *Carthaginiensem* dici. l. iv. Sed et Ennianus ille versiculus, quem Cicero alicubi citat, cum Prisciano facit: 'Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis:' nisi quis hoc metri ratione excusatum velit. Sic infra Sallustius, 'Victis Carthaginiensibus:' et, 'Bello Carthaginiensi.' Item, 'Syphacem et Carthaginienses.' Eodem modo in Catil. 'Cum sæpe Carthaginienses in pace,' &c. *Idem.*

Dux Carthaginiensium] Sic semper Palatinus Nazar. ac Comm. noster *Carthaginiensium*; cum tamen ceteris locis stet ab Scriptura altera. quod adnoto curiosiorum gratia. *Grut.*

Hannibal] Hamilcaris, Barchæ filius. Livius, Æmilii Probus, et Plutarchus. *Cass.*

Hannibal] Denotat Orientalibus dominum gratosam. 𐤇𐤍, id est, Hanno, gratosus. Unde et Anna et Johannes nomen accepit, 𐤇𐤍 sive Baal autem dominum denotat.

Hannibal] Hannibal, Carthaginiensium dux aut Imperator, Amilcaris filius, qui ante aras Romanorum vindictam juraverat, in Hispaniam trajecit: Gallos ad Rhodanum superavit. Eutrop. iii. Alpes pervias fecit: in Italiam venit: Saguntam cepit: Liv. l. l. decad. 8. Titum Sempro-

nium Consulem apud Trebiam pro-
figavit: Flaminium Consulem fudit
ad Thrasymentum lacum, 15000. Ro-
manorum cæsis: a Fabio Maximo im-
minutus. Livius IV. Eutrop. III. Post-
ea resumtis viribus Paulum Æmi-
lium et Ter. Varronem Consules apud
Cannas vicit 40000. peditum et 2700.
equitum cæsis tribusque et dimidio
modiis anaulorum Carthaginem mis-
sis: castris prope Romam positis,
tempestate coactus, in Campaniam
venit: a Marcello apud Nolam vic-
tus est. Livius I. III. Eutropius III.
Florus. Apud Cumas a Sempronio
Graccho, magna suorum cæde repul-
sus, navali pugna, Florus II. 6. Justi-
nus XXX. Carthaginem rediit, ut
eam a P. Scipionis Africani obsidio-
ne liberaret: cum quo apud Zamam
oppidum Africæ congressus, 20000
Pœnorum cæsa sunt, fere totidem
captis; ipse ad Antiochum confugit,
a quo auxilium ac vires sumpsit: cum
quo postremo etiam superatus est.
Livius III. Justinus XXXI. Plutarch.
in Annibale. Ceterum a Romanis ex-
postulatus apud Antiochum ac Pru-
siam reges, ipsorum fidem suspectam
habens, hausto, quod annulo inclusum
gestabat, veneno, se ipsum confecit.
Plutarch. Eutrop. IV. Oros. IV. 20.
quo loco ait lapidibus obrutum fuisse
a Carthaginensibus ob rem male ges-
tam. Livius I. IX. cruci affixum fuisse
tradit.

Masinissa] Masinissa seu Masinissa,
Galmæ Massesulorum regis filius, cum
a Carthaginensibus esset, simulans
se ad depopulandos Hispaniæ agros
a Gadibus proficisci, clam ad Scipio-
nem contendit, ab eoque in amicitiam
receptus est: inde constantissimè
ad ultimam senectam in Romanos
fidei fuit. Livius. *Castil*.

Syphax] Syphax rex Massesylorum,
quæ gens est Maaris vicina, opulen-
tissimus erat: cum Scipionem, qui
ab Hispania in Africam navigaverat,
sua in regia hospitaliter et benigne

excipisset, amicitiam fœdera, et con-
tra Pœnos consilia, cum Scipione ini-
verat. Eam societatem, et tantam
virium accessionem, ut a Romanis di-
velleret Asdrubal, Syphacis animum,
Sophonisba filia in matrimonium ei
data, amore scilicet, et complexu
adolescentulæ occupat: ita ut ille
libidinis hoc ardore, et Asdrubalis
instigatione dementatus, amicitiam
Scipionis, antequam in Africam ap-
pelleret, per legatos renunciaret.
Cujus perfidiæ magnas mox penas
dedit, castris enim et exercitu una
nocte deletis, bis acie fusus, ipse
captus, et Sophonisba adamata orba-
tus, Romam, inde Albam in exilium
relegatus, et a Scipione in triumphum
ductus est, teste Polybio, quem ali-
tamen morte ante triumphum Tibure
esse præoccupatum auctores sunt.
Stad.

*Quascumque urbes et agros manu ce-
perat*] Legendum, *urbis*; quomodo
in impressis noque vetustioribus.
Manu ceperat; pro, *pugnando ceperat*:
ut alibi idem loquitur. T. Livius III.
ab U. C. 'Quem agrum miles pro
parte virili manu cepisset, eum senex
quoque voce qua una posset vindica-
ret.' *Ricinus*.

Masinissa] Masinissa rex Numida-
rum, filius Galmæ, educatus et in lite-
ris excultus Carthagine, adolescens
annorum 17. a patre contra Syphacem
bellum deposcit. Hoste itaque fini-
bus ejecto, ab Asdrubale ob virtutem
et indolem regiam in generum coop-
tatur, desponsata ipsi filia Sophonis-
ba; traductusque mox ad bellum in
Hispaniam, spe nuptiarum ab Asdru-
bale frustratur, et a patris obitu reg-
no suo excidit, quod tamen victis
hostibus recuperat. Cum tota Numi-
dia superiore tempore non posse
fruges mansuetas ferre crederetur,
oleribusque saltem vescerentur, solus
et primus ipse demonstravit, nullum
esse frugum vel fracturum genus, quod
illa non gigneret, nihilominus, quam

in alia regio amplissimis in spatiis, agris fertilissimis instructis. Fuit et saluberrimo et robustissimo ac pro-cero corpore, qui et cum standum esset, in iisdem vestigiis totum diem peristeret, sedens non surgeret, et equam sine adjutore conscenderet, et vexationem in equis sine ullo incommodo toleraret, in senectute etiam usque ad mortem. Cum multi ei filii et nascerentur et morentur, nunquam pauciores decem habuit. Moriturus, P. Scipionem Æmilianum, obsidentem Carthaginem e castris evocavit, et regni inter liberos dividendi potestatem ipsi fecit. Obiit an. ætatis 90. al. 97. et 100. regni 60. mundi 3618. urbis 606. relinquens liberis regnum amplissimum, a Maurusis Oceani accolis usque ad Cyrenensis dittonis mediterranea propagatum, et divitias maximas. *Henning.*

Deinde Micipsa filius ejus regnum solus obtinuit] Tò ejus non est in vetustis, nec in manuscriptis ipsis; et ex glossa irreperisse videtur. In eisdem, *Dein* legitur; in Merseburgensi, *Dehinc*. Rivinus.

Deinde Micipsa, &c.] Masinissa moriens 44. reliquit filios, ex quibus tres erant legitimi: Micipsa, Manastabal, et Gulussa, quem Appianus Geloasam vocat. Scipio Minor igitur, cui divisio regni permissa fuerat (sic enim jusserat Masinissa) regnum tribus legitimis dedit: mortuis autem Manastabale et Gulussa, solus Micipsa regnavit. Vide Applanum in Libyca hist. Orosium iv. 22. et Entropium l. iv. *Castil*. Obiit A. M. 3648. U. 686. *Henningius.*

Manastabale] Cum superiore anno Sallustium, veterum librorum ope a me emendatum emitterem, præcipueque in eo adjutus essem antiquissimo Fulvii Ursini libro; eum ita diligenter inspexeram, nihil ut oculos meos effugisse arbitrarer. Sed cum postea eundem librum evolverem; cum alia multa minime negligenda secus in eo

libro scripta animadverti, tum vero hoc nomen, *Manastabale*, non *Manastabile*: et cum antiquo libro. Carisius consentit, qui l. i. de nominibus in æl terminatis: 'Si qua,' inquit, 'masculina inveniuntur, hæc barbara sunt, ut Hannibal, Adherbal, Manastabal.' *Manutius.*

Manastabale] Com. et Naz. una cum Pal. sec. triga videlicet codicum fideliorum, *Manastabile*; non hic modo, sed et mox infra. *Gruterus.*

Jugurthamque Manastabilis fratris filium, quem Masinissa] Illud *quem*, non Jugurtham, sed Manastabilem referre quidam putant: ideoque alteram lectionem quam habent vetustiores codices, non putant rejiciendam, quæ ita habet: 'Jugurthamque filium Manastabilis fratris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat:' intelligamus Manastabilem Micipsæ fratrem ex concubina ortum, non Jugurtham; neque obstat, quod postea dicit auctor, 'Hiempsalem etiam antea Jugurtham despexisse, quia materno genere impar erat.' *Glareanus.*

Quem Masinissa, quia ortus ex concubina erat] In Msa. aliisque vetustioribus, quod ortus; tametsi eodem sensu. *Rivinus.*

CAP. 6 *Non se luxu atque inertia corrupendum dedit*] Volumen Fabricianum, non se luxu neque inertia; pro luxu: quomodo veteres loqui consuevit annotavit Gellius iv. 16. Hinc Terent. 'Vestitu nimio indolges:' pro vestitui: et Virgilius, 'teque ad spectu ne subtrahere nostro:' pro ad spectui: et, 'Quod nec concubitu indulgent:' et 'Parce metu Citherea.' Sed et Cæsarem in Anticatoe dominatu, pro dominatri, dixisse ostendit: et alibi ornatu, pro ornatui. Tacitus III. 'Per cultum et munditias, coplaque et affluentia luxu propior,' pro luxu, et xrv. 'Cruciatu aut premio cuncta pervia esse,' pro cruciatui. *Idem.*

Equitare, jaculari] Servius hæc recitans l. II. *Æneid.* *equitari* videtur legisse: hic ego nihil pronuncio, contentus diversam lectionem ostendisse. *Manutius.*

Equitare] Massyllii, Libyes, Numidæ, Getuli equitandi semper fuere peritissimi. Unde Lucanus l. IV. scribit, non ullo freno, sed virga tautum et voce gubernasse equos, cum dicit: 'Et gens, quæ nudo residens Massyllia dorso, Ora levi floctit frenorum nescia virga.' Idemque asserit Virgil. l. IV. *Æneid.* 'Et Numidæ infreni cingunt.' Strabo l. XVII. 'Massyllii et Libyes parvis equis utuntur, celeribus tamen et manuetis, adeo ut sola virgula gubernentur.' Fait et is Numidis mos, auctore Livio l. XXIII. 'quibus,' inquit, 'desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam, in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat, tanta velocitas ipsis, tam docile equorum genus. Vid. *Herm. Hugonem* de milit. eq.

Cursus] Quo antiquitas certare familiare fuit. 'Quis nescit,' inquit Plutarchus, 'majores nostros inter alias exercitationes, ad spectacula, ad militaria exercitia, ad sanos habitus acquirendos cursum quoque habuisse?' Plato quoque ad bellicas exercitationes ita cursum commendavit, ut non modo viros et juvenes, verum etiam virgines, pueros, eos qui grandiores erant, et mulieres, omnesque tam nudos quam armatos exerceri voluerit, non in stadio solum, sed in dolichio, in diaulo, et in ephippio. Platonis sententiam secutus Vegetius milites cursui assuefaciendos, docet, ut majore impetu in hostem currant, ut loca opportuna celeriter, cum usus venerit, occupent, ut fugientium facilius terga comprehendant. Refert noster auctor alibi, de magni Pompeji exsultatione, eum cum agilibus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certasse, neque aliter Sertorio sequan-

dum unquam fuisse, nisi se et suos milites hujusmodi frequentibus exercitiis ad bella præparasset. Hujus tres effecisse species Antyllum reperio, alteram in anteriora currendi, alteram in posteriora, alteram in orbem; quamvis item apud Galenum et dolichum, et diaulum reperiri sciam; quorum alterum refert ipse, Græcis continuatum diu cursum significare, quem tamen major pars auctorum duplicis stadii spatium extitisse censet, alterum definiunt fere omnes cursum, quo stadium semel currebant, et recurrebant. Itaque stadium erat cursus unius tantum stadii, dolichus duplex uno cursu stadium, diaulus duplex et ipse stadium, sed reflexo cursu: ut fieri posse credam peristylli interioris ambitum, quem diaulum ob duorum stadiorum mensuram vocatum tradit Vitruvius, hujusmodi cursui inserviisse. *Mercurialis de Gymnast.*

Et cum omnes gloria anteiret] Legendum omnes: quomodo et Donatus in Andriam citat; ut est in vetustis exemplaribus. *Rivius.*

Leonem, atque alias feras primus ante in primis ferre] Sic in Fabriciano est; non *primas*. Idem.

Plurimum facere, et minimum ipse de se loqui] In Veneto et aliis quibusdam, *de se ipse* legitur. *Idem.*

Tametsi initio latus erat, existumans, &c.] Audivi nonnullos qui arbitrarentur vocem *tametsi* syllaba una longior quam decebat, quod sequeretur statim, *tamen postquam*: sed hic locus sic rapitur in medicinam, fiatque *etsi*; idem necesse est induci locis minimum sexcentis; ubi duo ista copulavit auctor: ego potius rapuerim in dubium verbum *existumans*, tanquam spurium. *Gruterus.*

Exacta sua ætate, et parvis liberis] Manuscriptum, *exacta ætate sua*; ut prænomen sequatur. *Rivius.*

Vehementer eo negotio permotus, multa quæmo suo volebat] Manuscripta

cum animo suo, additâ præpositione. Quomodo et Aldinum exemplar; pro, multa secum ipse agitabat, reputabat. Idem.

[*Multa cum animo suo volebat*] Snavitatem sonitus reduxeris, rescribendo, *volevere*. Nec dubium mihi fit quin mille locis ea terminatio mutata sit in illam aliam. *Gruterus*.

[*Præterea opportunitas sua, liberorumque ætatis*] Legendum e vetustis, *maque et liberorum ætatis*; eaque loquendi ratio, historica magis est. *Riv.*

[*Quæ etiam mediocres viros*] Ritterhusii liber: *quæ res etiam med.* Recte: sic supra in Catilina reposuimus ex scriptis, 'Si ita res esset.' Et sic amat loqui Crispus: 'Sed ea res longe aliter ac ratus erat evenit.' Paulo post: 'Quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.' Et mox: 'Neque ea res falsum me habuit.' Occurrunt hæc singulis fere paginis. *Putschius*.

CAP. 7 *Ubi videt neque per vim, neque insidiis opprimi posse*] In Merseburgensi erat, *neque per vim, neque per insidias*. verum prior lectio melior: nam et post eodem modo, 'aut per vim, aut dolis tentare,' inquit. *Rivius*.

[*Hominem tam acceptum popularibus*] Sic infra: 'hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptamque popularibus suis, et carus acceptusque ei semper fuerat.' Et Tacitus lib. XII. 'carus acceptusque popularibus.' *Cicæcondus*.

[*Statuit eum objectare periculis*] Tacit. lib. II. 'Ut ea specie dolo simul et casibus objectaret.' Virg. 'Caput objectare periculis.' *Idem*.

[*Equitum*] Auxillares equites primus, quod sciam, Romanis junxit Tullus Hostilius diruta jam Alba. Livius lib. I. equitum turmas decem ex Albanis legisse affirmat: nisi quis dicat Albanos jam non socios, sed Romanos factos, Alba tota Romam immigrante. Socii porro auxillaresque equites divisi in alas. Alares enim pro-

prie equites, non Legionarii; quamquam subinde etiam Legionarii in ala positi, ut Lipsio observatum. Dictæ alæ, auctore Cincio apud Gell. XVI. 4. quod circum legiones dextra sinistraque, tanquam alæ in avium corporibus, locabantur. Duplex ergo ala, dextra et sinistra, a situ. Variis autem nominibus hæc alæ seu turmæ fuere appellatæ, nempe vel a nomine Præfactorum, vel gentium, vel municipiorum: quæ nomina Lælius collegit lib. VI. de Rep. Rom. cap. 11. Eadem alæ postea vexillationes dictæ, auctore Vegetio II. 1. Numerus vero sociorum equitum duplex præ Romano erat. Id Polybius lib. VI: indicat: 'Multitudo sociorum peditum parquidem Legionibus Romanis, ut plurimum Equitum dupli.' Causam Lipsius adfert, quod socii late per oppida, per agros sparsi, facilius equos suppeditarent et alerent; Romani contra anguste clausi, paucos id temporis habente equestri censu præditos. Quantæ vero hæc sociorum alæ, faciliis conjectura est. Nam si socii Equites dupli ad Romanos, nimirum sexcenti, demendo de his ducentos extraordinarios, de quibus alibi Polybius, supererunt in alam socialem Equites quadringenti; subinde tamen plures. Apud Livium lib. X. Campanorum ala quingenti Equites. Numidarum ala Equites quingenti. Quin et Milliaria ala apud Hyginum, et in lapide priaco PRÆF. ALÆ BRITANNICÆ MILLIARIÆ. Hæc sociorum alæ divisæ quoque in turmas et decurias, ut Romanorum centuriæ. Ita Tacitus lib. II. Historiarum: 'quatuor equitum turmas, universam alam Trevirorum cum Julio Classico misit.' et Hyginus: 'Alia habet turmas sexdecim, decuriones, et reliqua, prout numerus turmarum.' Vide *H. Hugensem* de Milit. Equestr.

[*Qui tum Romanis imperator erat*] Hæc vera lectio, quamvis et in Ms. quodam et in Beroaldino sit *Romanus*

Imperator, casu nominativo. Est in Veneta, præerat: sed haud dubie perperam. Rivotus.

Magis magisque cum indicis amplecti] Sincerior erit lectio si $\tau\delta$ cum expunxeris. Putschius.

Huc accedebat munificentis animi, et ingenii cœlertis] Illa et copula non est in plerisque vetustis. Rivotus.

Quibus rebus multos ex Romanis sibi familiari amicitia conjunxerat] In quibusdam est quibus rebus Jugurtha. Id quamquam et sententia postulat, et ambiguitatis evitandæ ratio (nam alioqui ad P. Scipionem referri verbum posset) tamen quia non incommodè omitti potest, haud magno in discrimine pono, addas ipsum, nec ne. Idem.

CAP. 8 Novi atque nobiles] Apud Nonium in voce 'Tempestat,' ignobiles legitur: nescio quam recte, nam sequitur statim 'factiosi, domi potentes,' quod ignobilibus non convenit: quare apud Nonium mendam hæerere opinor. Clacconius.

Complures novi atque nobiles] Ita etiam omnino Mas. nostri, editique avorum sæculo. Nonii ignobiles, ortum a ratione scribendi prisca, gne-biles. Gruterus.

Novi atque nobiles] Id est, ignobiles et nobiles. Sold.

Qui Jugurtha non mediocrem animum pollicitando] Non mediocrem, dixisse mihi quidem videtur, pro non mediocriter: quod quia Commentatores præterierant, nobis annotandum fuit. Glareanus.

Uti solus regno Numidia potiretur] In aliis est, imperio Numidia: quomodo et manuscripta tuncta habent; sed eodem plane sensu. Rivotus.

Solus imperio Numidia uteretur] Pal. sec. imperii: sicque alias legi: adscriptum. Naz. neque secus lectio primitus causa. Gruterus.

Omnis Roma venalis esse] In Mas. et impressis vetustioribus, Roma omnia, &c. id nimirum rectius est. Itv.

Prætorium] Dicebatur tabernaculum, quod duces exercituum, vel Imperatores, sive Consules, sive Dictatores, sive Prætores, sive Tribuni militum consulari potestate si essent, occupabant. Nomen autem inde habet, quod initio Consules, qui plerumque bella administrabant, Prætores dicebantur. Ita Quæstorium erat tabernaculum Quæstorum. Forma prætorii fuisse videtur rotunda, testudinea, id est, curvata in cameram rotundiorum. Hac causa fortasse Josephus cum templo componit, quod templum pleraque talia: aut etiam quod eminebat in mediis castris, ut in Urbe aliqua templum. An et quia religio ibi et pars sacrorum? Certe in eo Augurale fuit, ubi sacrificare et auspicari Imperator solebat: nam ante illud ara fuit, in qua solenniter libamenta aliqua illata et cremata, quotidianæ religionis ergo: Angaratorium vocat Hyginus, qui et situm ejus parte dextra prætorii docet, ut tribunal læva. Tota igitur area sive pedatura Prætorii erat quaternum jugerum, seu potius versuum. Versum autem dicunt centum pedes quoquo versus quadratum. Pedatura vero Latinis est quod Græcis $\rho\omicron\delta\iota\sigma\mu\delta$, etsi podismi ipsa Græca voce crebro in hac re Vegetius usus: $\rho\omicron\delta\iota\sigma\mu\delta$ autem dimensio, aut et dimensum ipsum per pedes, sicut $\sigma\tau\alpha\delta\iota\sigma\mu\delta$ per stadia. Ad verbum est pedatura. Et accipiunt non pro ipsa mensura tantum, sed pro spatio, arcaque, quam sic demensit. Situs prætorii in medio non quidem castrorum, sed aliorum ducum. Nam semper veteri et novo more, in medio Tribunorum, aliorumque ducum, Prætoris locus. Profecto, ut in acie Prætor seu Consul (confundimus hic ista) post Hastatos et Principes ante Triarios stabat, media fere acie, et ad latera Tribuni, ita hic; nisi quod pro Triariis, Ablecti, et Extraordinarii, et Evocati substituit. Et hic situs magnam rationis

fuit. Primum non longe ab hoste, et ad Prætoriam portam, quæ illum fere semper spectabat: nimirum ut observet, si quid ille moliatum aut moveat, et nuncios quoque et exploratores statim admittat: causa altera, ut duces omnes circum se habeat, quorum consilio cum opus statim utatur, item jubeat aliquid aut mandet: tertia, ut in conspectu habeat subjecta castra, et militem totum, videatque, si quid peccent, aut turbent. Ipse ille aspectus coercerat milites, qui sciebant, semper sub oculis sui duci se versari, eoque in omnibus magis compositæ se gerebant: nec duci tantum, sed ducum; quoniam Quæstor, Legati, Tribuni omnes fere huc spectabant. Denique causa etiam hic, honor et dignitas, quod media omnia honestiora, imo et tutiora. *Lips.*

Ne aliquibus largiri inueneret] Manuscripta, *neu quibus*, idque melius atque elegantius. *Rivius.*

Suam et ipsam pecuniam præcipitem casurum] Egregia emendatio; petita a plerisque manuscriptis. Et hujus quidem loci restitutio tanti mihi videtur, ut laborem quem in comparandis membranis impendi, plus quam ærumnabilem, abunde compenset: ita, inquam, plerique Mss. nisi quod litera adhuc amplius, *quam et ipsam pecuniam præcip.* &c. quæ tamen litera, deleta in Naz. a rubricario: hactenus toleravimus, *pecuniam et ipsum præcipitem casurum*; quod præ nostro insulsissimum. *Gruter.*

CAP. 9 *Quam rem tibi certe scio*] Vaticanus, *certe scio*, melius. Supra: 'Falso queritur de natura sua genus humanum.' *Putachius.*

Quam rem tibi certe scio gaudio esse] Ita quidem Comm. et aliquot præterea Pall. verum Naz. ut et nonnulli alii, nec non Bongarsianus, *certe*, quod repudiavimus ob sonum pinguiorem. *Gruterus.*

Tum virtute, tum gratia viri perma- tus] Manuscriptum, *cum virtute, tum*

gratia. *Rivius.*

Beneficiis vincere] Sic infra: 'Numquam pop. Rom. beneficiis victum esse.' Et Apulejus Apol. 2. 'Malum filium beneficio vinceret, me invidia liberaret.' Sed nescio an Sallust. *beneficiis vincere* scripserit. Cic. ad Atticum l. x. Epist. 6. 'Mea causa autem alia est, quod beneficio victus ingratus esse non possem.' Et l. XIII. Epist. ad Memmiam: 'Tum viros primos, et homines honestissimos, summo beneficio in perpetuum tibi tuisque devinxeris.' et Verrin. 6. 'Eleomenes ab isto donis beneficiisque plurimis devinciebatur.' et aliis infinitis locis. Sic infra Jugurth. 'Beneficiis suis ratus est nobis convictum fore.' *Ciacconius.*

Pariter cum filiis heredem instituit] Merseburgense, *pariter cum liberis*: verum eodem sensu. Paulo post. *Rivius.*

Hujusmodi verba cum Jugurtha fertur habuisse] Manuscripta, *dicitur hujusmodi verba*, &c. sed eodem sensu: nec secus exemplar Merseburgense, et ex impressis Badianum et Florent. *Rivius.*

Hujusmodi verba cum Jugurtha fertur habuisse] Spartianus in Severo divinam hanc orationem vocat. 'Severus,' ait, 'imperator divinam Sallustii orationem, qua Micipsa filios ad pacem hortatur, ingratus morbo, misisse filio dicitur majori; idque frustra.' *Manutius.*

CAP. 10 *Parvum ego te Jugurtha*] Sic cuncti impressi habent. Donatus *Parvulum* legit, Terentianum illud in Andria exponens: *Ego postquam te emi a parvulo*: 'tale est,' inquit, 'apud Sallustium: parvulum ego te Jugurtha.' *Popma.*

Quam liberis si genuissem] Vox *liberis* videtur abundare; legendumque, *quam si genuissem*. Itemque paulo post tollendæ voces, *ex tribus*, scribendamque: *Ne modius (quod apud Numidas honori ducitur) Jugur-*

thæ ferat. Ad hunc autem locum facit versus Virgilio de Didone, 'mediamque locavit,' cum supra accumbere *Æneas*, infra *Achates*. *Ursinus*.

Non minus me tibi, quam liberis, si gemissem, ob beneficiis carum fore] Sic *Mss.* omnes: et non injuria quidem expangeretur illud *liberis*, ut monuit *Ursinus*: sed quis id audeat sine decreto membranarum? eadem enim auctoritate aliquis deleverit, si *gemissem*; quod posse fieri, retento illo *τῷ ἄβερῳ*, ego arbitror. *Gruterus*.

Facta omittam] Manuscriptum, *facinora*. *Rivius*.

Me regnumque meum gloria decorasti] Quanto rectius in *Mss. neque, regnumque meum*, geminata conjunctione! hic est enim peculiaris mos loquendi historicorum: exempla pæne sexcenta apud *Livium*, *Curium*, reliquos. *Idem*.

Mones obsecrorque, ut hos, qui genere tibi propinquum] Legendum uti hoc: nam sic fere *Sallustius*. *Te* volumen *Fabricianum* habebat alterius manu additum in spatio quod versus dirimit: neque est in alio præterea quodam, nec in exemplari denique *Beroaldino*. *Idem*.

Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verum amici, &c.] Hunc locum sumit ex *Xenophonte*, in oratione quam habuit ejus filiis atque amicis antequam inoreretur. *Ολοβα μὲν οὖν καὶ οὐ, &c.* *Manutius*.

Verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio et fide pariuntur] Sic in manuscriptis atque aliis vetustis: non, *parantur*: quomodo in *Ennacho Terentius*, 'Cupio aliquos parere amicos beneficio meo:' et in *Andria*, 'Obsequium amicos, veritas odium parit:' sic alicubi 'amicitias parere' dixit *Cicero*: vocum affinitas ansam errori præbuit. *Rivius*.

Officio et fide parantur] Antiquus quidam codex: *Obsequio et fide parantur*: sic et *Terentius* in *Andria*:

'Obsequium,' inquit, 'amicos, veritas odium parit.' Non tamen sum ausus vulgatam scripturam delere, ceteris libris dissentientibus, in quibus ea reperitur. *Popma*.

Obsequio et fide pariuntur] Consului tres quadrigas *Mss.* *Pall.* sed in nullo reperi *Popmæ obsequio*: quod et nauci hoc loco: est enim *obsequium* inferiorum erga superiores. *Gruterus*.

Regnum vobis] Sunt quædam regna electiva, quædam successiva: successiva aut semel alicui, populi voluntate, delata sunt, et ad posteros transfunduntur, aut sunt in pleno jure proprietatis, quæ et alienari possunt, et testamento de iis caveri, sicut et regnum hic divisit *Micipsa*. Itaque hoc regnum *Micipsæ* erat in proprio ejus dominio, et ultima voluntate relinqui poterat. Sic et *Dario Justinus*: 'Regnum *Artaxerxi*, *Cyro* civitates quarum præfectus erat, legavit.' Sic *Alexandri* successores in jus illud plenum, ac proprietatem imperandi populis, qui sub *Persis* fuerant, pro sua quisque parte successere, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium eodem jure regni hæredem fecit populum *Romanum*, *Nicomedes Bithyniæ*. De *Ptolemæo* quoque *Cicero* de *Lege Agraria*: 'Quis ignorat regnum *Ægypti*, testamento regis *Alexandri*, populi *Romani* esse factum?' Tale quoque regnum fuit *Micipsæ*, qui alioquin *Jugurtham* adoptivum filium in regni partem cum propriis filiis non vocasset. Alioquin, si id regnum non fuisset *ἐν τῷ κτήσῳ*, non potuisset ita agere *Micipsa*, nisi populi eadem esset consuetudo. In regnis enim hereditariis, quæ primo quidem populi voluntate instituta sunt, successoris alius ordo observatur, neque testamenta valent. Sicuti apud *Germanos* regna eo jure minime habebantur. Nam quod *Carolus Magnus* et *Ludovicus Pius*, et alii postea etiam apud *Vandalos* et *Un-*

garos de regnis testati leguntur, id commendationis tantum vim apud populum habebat. Simile est, quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum, cum Persea a regno arcere, et ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniam urbes, ut Principibus illum commendaret. Alloqui testatur Herodotus, Historicus omnium antiquissimus, omnium populorum fuisse consuetudinem, ut natu priorum regnum obtineat. Quin et ex consuetudine, si Ægyptum et Britanniam excipias, sequior sexus regno ut plurimum excluditur. Mortuo vero avo nepos ex filio defuncto, qui major natu fuerat, succedit, non vero frater minor: sicut et illa causa coram Ephoris apud Lacedæmonios agitata et decisa fuit. Et ex consuetudine ita servatur. *Gros.*

Qui ætate et sapientia prior es] In Merseburgensi et impressis vetustioribus, *quia ætate, &c.* sed eodem sensu. Forte aliquo in exemplari scriptum erat, *qui ætate*, ut in initio posterioris dictionis foret diphthongus *æ*: id aliquis non intelligens, illam *a* vocalem particulam præcedenti addidit: atque ita forsau legi cæptum *quia*, pro *qui*. Verum hic nihil admodum pronuntio; tantum diversam lectionem est annotare visum. *Rivius.*

Colite et observate talem hunc virum] Tò et non eat in Mss. nec aliis vetustioribus; et sic est Sallustianum magis. *Idem.*

Colite, veneramini et observate talem hunc virum] In omnibus antiquis, novisque, quæ vidi, exemplaribus, locus hic mancus, deminutusque fuit: eum nos replevimus ex Prisciano, locum hunc citante. *Popma.*

Colite, observate talem hunc virum] Nihil plus est in nostris: itaque facessat Popma cum suo præterea, *veneramini*: mihi enim adhuc abundare videtur, *colite*. Gruterus.

Imitamini virtutem] Si verum est

quod ferunt Grammatici, defectatum Scriptorem nostrum verbis pluralibus, haud ægre admiserim Prisciani, *imitamini virtutes ejus*; etai pronomen supervacaneum videri queat. *Idem.*

Ne ego meliores liberos amicos, quam videar gemisse] Legendum e Fabriciano, *amicos videar, quam gemisse*: porro *amicos*, pro *adoptatos* dixit. *Rivius.*

Liberos sumptuos] Ita Græci, Theophilus et Harmenopolus, *λαυβδέους* pro *adoptare* usurpant. *Coler.*

CAP. 11 *Justa*] Id est, exæquis fœnebres.

Justa] In codice Nazariano legitur, *justitiam*. Quod excutiant homines Libitinis amici; nam mihi profecto ferme se probat. *Gros.* Omnino rejiciendum, quid enim ea, *magnifico justitiam facere*? *Thys.*

Etiams ante ignobilitatem Jugurtha] Legendum, *antea*: id et plenius est et sonantius. Quid si divisim legas, et *jam antea*? ubi nos conjunctim etiam. *Rivius.*

Dextera Adherbalem adedit: ne medius ex tribus] Hinc de Didone dixit Virgilius versu supra citato: 'mediamque locavit' quod is locus, ut ait Sallustius, *apud Numidiam honori duceretur*: et fortasse voces, *ex tribus*, abundant, ut diximus supra. Quod autem paulo post ait, 'Inter alias res jacit,' id videtur limitatus Tacitus, cum dixit l. 1. 'Quædam de habitu, cultuque et institutis ejus jecerat.' *Ursinus.*

Dextera Adherbalem adedit, ne medius ex tribus] Quidam codices habebant, *ante Adherbalem adedit*: sane illud *dextera* ambiguum est: nihil enim refert, sive dextera Adherbalis, sive Hiempsalis intelligas, modo Hiempsal Adherballi proxime adsederit. Sic enim vel ipse Hiempsal, qua juvenili erat audacia, fiebat medius, vel Adherbal, quod jure poterat. Si itaque *in medio sedere*, plus erat quam superiore alloqui loco, nihil refert in utram

Adherbalis partem assederit Hiempsal. Nullo enim pacto fieri potuit medius Jugurtha, siquidem duo hi contigui sedebant. Quare paulo post verbum, *in partem alteram*, Jugurthæ scilicet exponendum est; alioqui Adherbal se fecisset medium, unde Jugurtha nihil honoris habuisset, frustra que fatigasset fratrem, ut ætati concederet. *Glareanus.*

Deinde tamen ut ætati concederet] Manuscripta, *Dein tamen*; quæ particula sane est in veterum scriptis frequens: ita postea, 'Dein loca exusta solis ardoribus:' nam sic exemplar manuscriptum. ubi hodie fere, *Deinde.* Mersburgensis codex, *Dehinc tamen ut ætati, &c.* Rivius.

Vix in alteram partem tr ductus est] In manuscriptis est, *trans ductus.* quod antiquitatem magis redolet, et apud Terentium et Cæsarem reperitur. *Idem.*

Ibi cum multa de administrando imperio disserent, Jugurtha inter alias res ait, oportere quinquennii consulta et decreta omnia rescindi] Manuscriptum, *inter alias res jactit*; pro, inter alia hoc significat et innuit, oportere quinquennii consulta, &c. nam sic interdum hoc verbo utimur. Cic. ad Atticum II. 'Sed illud quid sit, scire cupio, quod jactis obscure, jam etiam ex ipsis quinque viris loqui quosdam. Quidnam id est?' pro, quod obscure et tecte significas. T. Livius VI. ab U. C. 'Adhuc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres. Inter quos cum omisso dis crimine vera au vana jaceret, thesauros Gallici auri occultari a patribus jecit;' pro, significavit, quomodo et alias idem. Sed et verbo *jactare* Livius in eodem significato utitur. Ut v. ab U. C. 'Jactantibus non obscure Gallia, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquunt.' Est apud Tacitum. 'Jacere fortuitos sermones:' l. v. idem; 'Si qua discordes jecissent,' inquit. Fuit crede

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

qui quid sibi nam vellet *ej* jactis, minus intellexerit: is igitur deceptus specie recti, ut est inscitia, substituendum putavit, *Ait.* Quod si cui vulgata lectio magis arridet; is persuasum sibi habeat, animum errore et vana specie atque imagine veri præoccupatum in causa esse, ut ei minus castigatio nostra placeat. Hæc jam annotaram, cum ecce affertur et aliud manuscriptum, in quo ipso idem repertum: ut jam nullus scrupulus relinquatur. Ceterum *decreta rescindi* Sallustius, pro *irrita infectaque fieri, sive pro irritis haberi* dixit: quomodo et Cicero, 'Cæsaris acta rescindere, constituta ab alio rescindere, judicium vel res judicatas rescindere,' atque hoc genus alia, pro *instruere, dissolvere, labefactare*: nam his verbis interdum eodem modo est usus. *Idem.*

Quod verbum in pectus Jugurthæ attius, quam quisquam ratus erat, descendit] Legendum, *quam quisquam ratus, omisso illo verbo erat*: quod ex glossa inepti alicujus et insulsi litteratoris irrepsisse credo in contextum. Rivius.

Quam quisquam ratus erat, descendit] Secutus antiquorum codicum fidem, locum hunc sic scripsi, damnata vulgata lectione, in qua verbum *erat* omissum est. Nam paulo ante, 'Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit.' Quare minime illis assentior, qui verbum *erat*, ex glossa inepti alicujus et insulsi litteratoris irrepsisse putant. *Popma.*

Attius, quam quisquam ratus erat, descendit] Non video cur Popma ita pugnare debeat pro vocula *erat*: mihi sane, æque ac Rivio, notha videtur; arguuntque ipsammet Mas. nam in quibusdam ejus locq. comparet *esset*: certe abest Palat. octavo: neque culpa. Carrionem quod exclusit editione sua: idem et ipse facturus, ubi cognovero abesse etiam alteri alicui Ms. haud enim unius testimonio standum puto, et al innocentissimi.

2 L

Tale quid etiam dictum volo, de his que habemus supra c. 7. 'Sed ea res longe aliter, ac ratas erat, evenit.' *Gruterus*.

Et modo in animo suo habere] Tres libel, *ea modo cum animo suo habere*. *Molins*, *cum animo suo trahere, agitare, culcare*, *Sallustio familiaria*. *Putsch*.

Et modo cum animo habere] Est hæc quidem lectio plerorumque Mss. sed tamen cum Pall. quintus ac decimus servet tantum, *modo animo habetæe*: Nasar. vero adhuc abjecerit voculam *modo*: dispiciendum est, an non mediâ scriptura optima sit, ac præpositio manarit a sciolis: nam hactenus editum est *in animo habere*, quomodo nullæ membranæ. *Gruterus*. Recte *Gruterus*. Vide nos ad *Livium* l. XLIV. 24. *Gron*.

CAP. 12 *Sed Hiempsal epido Thirmida*] Manuscripta cuncta, *in epido*, addita præpositione: quomodo et *Badtanum*, et alia quædam. Exemplar *Florentinum*, *Venetum*, atque ex his derivata, *in epidum Thirmida*: quasi ad verbum *concessere* referatur; sed perperam meo iudicio. *Rivius*.

Domo utebatur] *Aldinus Codex* hæc verba, forte ejus utebatur domo, Parentheseos signis incluserat, cum nominativus *Hiempsal ad utebatur* verbum construat. *Soldus* hanc domum *Hiempsalis* esse credidit, cum sit licitoris. Et ipse auctor statim de *Jugurtha*, atque adeo de licitore subjungit, 'impellitque, uti tamquam suam domum visens eat.' *Soldus* *Badius* in hoc recte redarguit, ut eum qui auctoris sensum non intellexerit. *Glar*.

Proximus licitor] *Proximus licitor* dicebatur, qui proxime magistratum vel regem præcedebat. \ ade autem dicitur sit *licitor*, docent *Gellius* XII. 2. et *Plutarchus* in *Questionibus*. *Cast*.

Proximus licitor] Vide *Turnebum* II. 9. et XXVII. 21. Alius ab hoc primus licitor, id est, *πρωτοπαιθετος*, quem vetus *Glossarium* erudite pri-

moirglum exponit. *Color*.

Promissis onerat] V. c. *promissis onerat*; quod aliquo modo nititur loco inferiore, in quo est: 'Promissis modo, modo formidinem ostentare.' Sed nihil mutandum; nam *Tacitus Sallustii æmulator* dixit l. XVII. 'Postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat;' et l. XX. 'Multis in Senatu laudibus cumlatum promissis onerat.' *Ursinus*.

Strepsit et tumultu omnia miscere] *Rittershusii* lib. *misceri*: infra, 'Paberes omnes interfici,' et gaudet infinitivis *Crisp*. *Putschius*.

Occultans se in tugurio mulieris ancille] Manuscripta non habent additam præpositionem *in*. *Servius* in I. *Æneidos* hunc locum citans præpositionem addit; ni sint mendosi codices. Itidem in VIII. At *Donatus* in *Andriam* quidem *in* omittit, consentientibus ad unum quotquot ipse viderim exemplaribus; in *Phormionem* vero addit: præterquam in codice *Romano*, ubi hic locus contra quam in aliis fere est omissus. Mihi vulgata lectio haud sane displicet; pro, *deltitescens in tugurio, abdeusque sese*: nisi quis legeadum forte putet, *cum interim Hiempsal reperitur occultans in tugurio, &c.* accusativo omissio. quomodo ad *Atticum Cicero*: 'Juventus est vix in hortis suis occultans,' ut videlicet absolute activum ponatur. Tametsi in *Merneburgensi* est, *occultans sese*; ut nihil certi quis affirmare queat. *Rivius*.

CAP. 13 *Copias armat*] In *Merneburgensi* et impressis vetustioribus, *Copias parat*: pro, *comparat*. In cæteris manuscriptis est vulgata lectio, consentiente *Beroaldino*. *Rio*.

At Adherbal] At particula abundat, nisi fallor, ex prima syllaba dictionis sequentis efficta. *Ciac*.

Victus ex pratio profugit in provinciam] Liber *Bongarali*, *ex pratio*, omittit, que abesse possunt; sed retinet

Non. in, contendere, ubi vitiose legitur: *aperabat armis contend.* pro *parabat.* Putschius.

Victus ex pralio profugit in provinciam] Malim *victus pralio, profugit*; nisi etiam tollendum, *pralio*: certe neutrius vocis vestigium in Pal. nono, aut Bongarsiano. *Gruter.*

Ac deinde Romam contendit] In vestitus est, *dehinc*; qua voce persæpe et alias utitur. *Riv.*

Tum Jugurtha paratis consiliis, postquam omni Numidia potiebatur] In quibusdam est, *peractis consiliis*: in manuscripto, *patrat*; pro *perfectis* *qua in animo habuerat.* Idque verbi maxime omnium placet. Sic dicimus, *patrare incepta, patrare facinus, pro patrare, perficere.* *Riv.*

Facinus suum cum animo reputans] *Cum animo suo,* solet dicere, ut supra: 'Proinde reputaret cum animo suo.' Cato apud Gellium xvi. 1. 'Cogitate enim cum animis vestris' et noster: 'reputate cum animis vestris, num id mutare melius sit.' Item: 'trahere cum animo suo.' Etiam: 'cum animo suo volvere solitum.' Tum: 'mihi multa cum animo agentanti.' *Ciac.*

In ocio facinus suum cum animo reputans] Sic et Fabricianum, et cetera manuscripta; quomodo Cicero alicubi, 'Multa mecum ipse reputavi,' inquit. Verum in quibusdam tamen est, *in animo*; perperam, ut opinor. *Riv.*

Facinus suum cum animo reputans] Alii codices habent, *in animo reputans,* cum in præpositione: quod et simplicius est, et apud auctores frequentius. *Glaron.*

Avaritia] M. Tullius Offic. 2. scribit, Cajum Pontium Samnitum optare solitum, ut ad illa tempora se Fortuna servasset, et tunc esset natus, quando Romani dona accipere consuevisset, non fuisse passurum eos diutius imperare. Adeo scilicet humana cupiditas ad istas utrasque

materias laminas castgat, quibus tamen, ut alibi Romanus Sapiens, terra, ut noxiis rebus, maloque gentium in medium proditis, toto pondere incubuit. Resistit quis, aut obloquitur? os illi argento verbera, obstruetur. Vide Senecam.

Romam legatos mittit, quibus præcipit] Manuscripta, *quis præcipit*; quomodo et alias sæpe. *Rivius.*

Veteres amicos muneribus expleant] Sic infra: 'quos paulo ante muneribus expleverat.' *Ciacconius.*

Uti primum veteres amicos magnis muneribus expleant] In manuscriptis et aliis quibusdam non est, *magnis.* *Riv.*

Deinde novos acquirant] Est quidem in Merseburgensi atque aliis vetustis *exquirant*: sed in Fabriciano, cujus nos plerumque fidem sequimur, *adquirant*; pro *comparent, conciliant, adiungant*: id enim proprie hoc loco significat. Habent eodem modo cetera manuscripta. *Idem.*

Sed ubi legati Romam venire, et ex præcepto Regis] Perperam est in recentioribus, omissa copula *et,* quæ est in antiquioribus addita. *Idem.*

Uti ex maxima invidia et malevolentia, in gratiam et favorem nobilitatis Jugurtha veniret] In vetustioribus quibusdam est *malevolentia* additum: cui favorem statim opponat, sicut *invidia gratiam.* In manuscriptis tamen et recentioribus non est idem additum, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. *Idem.*

Singulos ex senatu ambiendo] Fabricianum, *ambiendo*; nec aliter Merseburgense. *Idem.*

CAP. 14 *Ceterum jus et imperium penes vos esse*] Sic Mangaba Massanius filius apud Livium, l. xlv. 'Massanicam meminisse regnum a Pop. Rom. partum, auctumque et multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium et jus eorum qui dederint esse.' *Ciacconius.*

Ceterum jus et imperium ejus penes

vos esse] *Ejus*, non est in omnibus vestustis: nec sensus magnopere requirit; nam genitivus ille *regni Numidia*, huc est referendus, qui antecessit. *Rivius*.

Jus et imperium ejus penes vos] Particula *ejus* diserte extat in Pal. antiquioribus ut et editis ante Carrionem. alias exturbassem et ego. *Grut.*

Quam maximo usui esse] *Rittershusii*: *quam maxime usui esse*; magis ad gustum meum. *Putechius*.

Vos in locum affinium] *Vaticanus*: *vos loco affinium*; quomodo et *Rittershusii*, nisi quod addat *que, vosque*. *Idem*.

Vos mihi cognatorum, vos in locum affinium ducerem] Ita Mss. ævo priores: quibus ætas minor, *vos adfinium loco ducerem*, quomodo editi ante Carrionem; neque displicet: sic enim etiam habere *Vaticanum* codicem quem contulit *Bongarsius*, indicant schedæ *ejus*. *Gruterus*.

Quæ præcepta patris mei cum agitarer] *Tò mei*, non est in omnibus vestustia: et est ab litterata forsan aliquo adjectum, qui voluerit explicare, quo de patre loqueretur; proinde ac si non id satis e superioribus planum perspicuumque foret. Talia permulta passim sunt cum in *Sallustio*, tum in ceteris fere omnibus adjecta: id quod facile sentit, qui scripta veterum diligenter evolvit. Ne quid tamen dissimulem, est in manuscriptis duobus hoc loco *parentis mei*. *Riv.*

Quæ cum præcepta parentis mei agitarer] Hæc est lectio et dispositio *Vaticani* codicis, qui complexus est orationes *Sallustii*, hæc membrarum nostrarum; nisi quod Pal. oct. *Quæ cum præcepta patris agitarer*; nonus vero; *quæ cum præcepta agitarer parentis mei*; decimus, *quæ cum præcepta patris mei agitarer*; editi antea, *quæ præcepta patris mei cum agitarer*: aut fallor, aut illa, *præcepta parentis mei*, spuria sunt. *Gruterus*.

Jugurtha homo omnium, quos terra

sustinet, accleratissimus] *Canteri* liber hoc modo hunc locum præfert: *Jugurtha hominum, quos terra sustinet, accleratissimus*: non contemnenda lectio. *Popma*.

Homo omnium, quos terra sustinet, accleratissimus] Sic etiam codd. nostri præstantiores: .nam alii, *omnium hominum quos*: aut, *homo hominum quos*, aut *omnium homo quos*, ut videatur verius aliorum, *hominum, quos*, &c. rejecto illo *homo*. *Gruterus*.

Contento vestro imperio] *Manuscripta*, *contento imperio vestro*; ut pronomen sequatur, quomodo et *Badianus* codex. *Rivius*.

Etiam a stirpe socium atque amicum populi R.] *Manuscriptum*, *ab stirpe*. Hoc autem ideo *Adherbal*, quod *Masinisæ* nepos esset, qui rex, sociusque et amicus fuerat ab senatu appellatus: cujus nominis honorem et paucis admodum, et pro magnis erga se regum meritis atque officiis dare populus *R.* consuevit. *Idem*.

Ac maxime deberi mihi beneficia a pop. Rom.] *Vox beneficia* otiosa videtur. *Ciacc*.

Quibus utinam non egerem] Non est in ullo uspiam manuscripto, quod sciam, illa optandi particula, *Utinam*: ac mea quidem sententia rectius eadem abest. Qui locum expenderit, si cujus modo est in literis judicii, mecum haud dubie faciet. Nec exemplar eam *Beroaldinum* habet. *Riv.*

Secundum ea si desideranda erant, uti debitis uter] *Codices* quidam in pergamenis descripti, consentientibus et impressis nonnullis: interque hos eo, qui a *Pintio* est *Venetis* excusus, *sed ea si desideranda erant*. Verum priorem lectionem esse veriolem, e *Prisciano* liquet; is enim l. XIII. de præpositione agens, 'Secundum,' inquit, 'quando pro *κατά* et *περά* accipitur, loco præpositionis est.' *Sallustius* in *Jugurthino*, 'Secundum ea, uti debitis uter.' *Lucan.* VIII. 'secundum *Emathiam* his tanta datur.' Ita *Priscia-*

nus: videlicet hoc dicit, *Secundum* in Sallustii exemplo, *post* vel *proximo* significare: in Lucani, *pro*: ut mirari satis non queam, quid ille sibi velit, qui *pro super* accipi adnotavit: quem in scopulum tamen et Thomas Linacer impiegit. *Rivius*.

Secundum ea] *Pro, post ea*. Sic Priscianus legit l. XIII. idque sententia confirmat. Pulvii liber, *Sed ea*. Manut.

Secundum ea si desideranda erant, uti debitis uter] In nonnullis Mss. invenio: *Sed ea si desideranda erant, uti debitis uter*. Quam lectionem et impressi quidam habent. Locus hic obscurissimus est, et doctos etiam homines diu torsit. Ego sensum hunc esse existimo. Conqueritur Adherbal optare se, ut a P. R. auxilium petere possit, non ob majorum beneficia, sed ob propria in Rempub. colata; tum enim illis, tanquam sibi debitis, uti posset. Sed quoniam contra accidit, et Jugurtham hominem sceleratissimum cognoverit, qui contempto P. R. imperio, Masanissæ nepotem et illorum amicum, regno fortunisque omnibus expulerit, illorum se nunc auxilium et opem implorare, quibus tamen, quod sibi miserrimum est, cogitur prius oneri, quam usui esse. *Popma*.

Quorum progeniem vos] Legerem, *quorum progenies vos*, hoc est, vos, qui illius populi progenies estis. Cic. de Universitate, 'veteres, qui se progeniem Deorum dicebant.' Varro de R. R. 2. 'Ibi contra progenies eorum.' *Ciac*.

Quorum progeniem vos P. C. nolite pati me nepotem Masinissæ] Multi ad hunc locum multa, sed assentior Amplissimo Jacobo Bongarsio, existimanti hæc verba, *me nepotem Masinissæ*, glossam esse, et ex superioribus illis hujus paginae, 'Masinissæ me nepotem, etiam ab stirpe solum atque amicum P. R.' huc irrepsisse. Refer autem *quorum* ad Masinissam et Mi-

cipsam, quorum progenies erat Adherbal. *Putschius*.

Quorum progeniem vos, Patres conscripti, nolite pati, me nepotem Masinissæ frustra a vobis auxilium petere] Aut legendum *progenies* cum Palmerio, aut delendum primo *vos*, jussu Mss. aliquot Pal. forsan etiam, *me nepote Masinissæ*, nec non, *a vobis*, quæ omnia plus quam subintelliguntur. *Gruterus*.

Sed si ad impetrandum nihil causæ haberem] Illa particula *Sed*, non est in codicibus manuscriptis, nec in ceteris impressis. *Rivius*.

Nunc deformatus arumnis, inopes, alienas opes exspecto] In aliis est, *expe-to*, utrumque mea quidem sententia sic quadrat, vix ut noris, utram alteri præferas, nisi quod prius illud in codicibus manuscriptis. Cicero ad Atticum: 'Cæsariam opes meas, non ut ante opem expectat.' Idem alibi, *auxilium expetere* dixit: quomodo et Terentius in Andria, 'auxilium expetens.' *Idem*.

Heu me miserum] In tribus manuscriptis est, *Eheu*: nec aliter citare Probus videtur. Quo loco docet hanc interjectionem etiam liberæ a numeris orationi, et cumprimis historię convenire. Quamquam autem Val-la hanc particulam nulli casui servire docet, est tamen invenire, ubi cum accusativo juncta sit. Terentius in Phormione, 'Eheu me miserum,' inquit. Et Cicero in oratione antequam iret in exilium, 'Eheu conditionem hujus temporis.' Sed Virgilius nullum ei addit casum in Bnc. 'Eheu, quid volui misero mihi.' Et iterum, 'Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in arvo.' Sed nec Tibullus, 'Eheu, divitibus video gaudere puellas.' Idem, 'Ferrens est eheu! quisquis in urbe manet.' Sunt qui et hoc et similibus locis, *heu heu* legere volunt. Sane codex Merseburg. hic habet, *Heu heu me miserum*. et eodem modo Florentinus. Verum, ne quid

disimulem, et hæc sine casu ampneu-
mero ponitur; ut apud Ciceronem,
'Heu quam dispari domino domina-
ria.' Virg. 'Heu fuge nato dea.' Et,
'Heu nihil invitis fas quemquam fi-
dere divis.' sic sæpe alias. velut Æn.
II. 'Heu quæ nunc tellus, inquit,
quæ me æquora possunt Accipere?'
Et IV. 'Heu quid agat? quo nunc
reginam ambire fureat? Audeat
affatu?' Et, 'Heu Furia incensa fe-
vor.' *Idem.*

*Semperne in sanguine, ferro, fuga
versabitur?* Manuscripti codices et
impressi quidam, *versabimur* habent.
id mihi quidem magis arridet. *Idem.*

In sanguine, fuga, ferro versabimur?
Sic Mss. Pall. potiores; deteriores
versabitur. Gruterus.

Dum Carthaginenses incolumen fuisse?
Florus potius dinisset duobus vocibus,
'Carthagine incolumi.' *Idem.*

Hostis a latere, vos amici procul? In
manuscriptis est, *hostis ab latere*; id-
que melius. *Rivius.*

*Lati pacem agitabamus, quippe quibus
vultus hostis erat?* In manuscriptis est,
quis hostis nullus erat, pro, quibus. Ita
in Officiis Cicero, 'A quis male pug-
natum est,' inquit, pro, *a quibus.* Sal-
lustius panilo ante, 'Legatos Romam
mittit, quis præcipit.' Sic postea ali-
cubi, 'Quis adjutoribus regem ag-
gressus, impellit ut adversum Ro-
manos bellum incipiat.' Rursus, 'Quis
omnia honesta atque inhonesta ven-
dere mos erat:' et, 'Quis omnia
regna adversa sint.' *Idem.*

Eccæ autem ex improviso? In meo
libro non est *autem.* Ciacconius.

*Eccæ autem ex improviso Jugurtha in-
toleranda audacia?* Hæc vera lectio: ce-
terum est in Merseburgensi, *de im-
provisio:* sed eodem plane sensu: dici-
mus enim, *improvisio, ex improvisio, de
improvisio.* Cicero pro Murena: 'Syracusanus improvisio in castra Hamilca-
ris irrumpunt.' *Idem* in Verrem:
'Ex improvisio si quæ res notæ es-
sent:' sic et *de improvisio* alicubi

dixit. *Rivius.*

In imperio vestro? Sic Cæsar l. I.
Belli Gallici: 'Imperio pop. Rom.
non modo de regno, sed etiam de ea
quam habeat, gratia desperare:' et
l. II. 'qui minus in imperio nostro
eam rem consequi poterunt,' id est,
nobis rerum potentibus. *Ciaccon.*

In imperio vestro? Eodem modo lo-
cutus est Cæsar l. I. de Bell. Gall.
cum dixit: 'Quod in tanto imperio
P. R. turpissimum sibi, et Reipub.
esse arbitrabatur:' et l. II. 'Qui mi-
nus in imperio nostro eam rem conse-
qui poterat.' *Ursinus.*

Sicut videtis, extorrem patria? Fa-
bricianum, *sicuti videtis;* quomodo et
alias fere. *Rivius.*

Eos multum laborem suscipere? V. c.
Eos multum laboris suscipere. *Ursinus.*

Familia nostra? Id est, in potestate
ejus videlicet. *Badius.*

Quod in familia nostra fuit, præstitit?
Vel deat aliquid, vel mendum hæret
in voce ultima: nam, de Masinissa
isthæc accipi vix queunt, cum ipsi
tamen magis quam Micipsæ accom-
modari possint. *Grut.*

Ut in omnibus bellis adesset vobis?
Manuscripta, *uti in omnibus bellis.*
Merseburgense, *adessent vobis,* numero
plurali. *Rivius.*

Alter eorum necatus est? In Merse-
burgensi et alio quodam manuscrip-
to non est verbum substantivum.
Idem.

*Alter ipse ego manus impias vix effu-
gi?* Egregia lectio: membrana ta-
men quasi de compacto alterius ipse
ego: itaque videtur revocandum, ut
fecit Carrion: tunc enim minime vi-
debitur je juni alicujus Gramatici, ipse
ego. *Gruter.*

Natura concessit? Sic in orat. de
repub. ordinanda, 'anima naturæ ces-
sit.' Tacitus 'concedere vita,' solet
frequenter dicere. *Ciac.*

Alium alia clade oppressit? Manu-
scriptum Fabricii, *clades,* consentien-
tibus et aliis duobus. Verum Merse-

burgense cladis auferendi casu. *Ris.*

In crucem acti] Quin de omni cruce dici possit altam fuisse; et sublimes pendisse, qui affixi huic ligno erant, non est dubium. Nam et nocentes in crucem tolli, levari dicebantur, aut etiam eam inscendere et ascendere. Sed qui putabit omnes ad unum exemplar erectas fuisse, sane erraverit. Sublimes extra ordinem aliquæ statuebantur: si exempla edenda forent in famosa persona, et ob atrox facinus, aut si hoc supplicio veniret afficiendus ille, cujus odium esset apud omnes flagrantissimum, aut quæcunque alia causa id flagitare. Ceterum vulgares cruces non admodum altas fuisse, ex suppedaneo, quod habebant, si habuerint, ostendi potest. Non enim appositum illis suppedaneum, ut cruciarii corpus in illo pedibus sistentis requiesceret, et quasi sustineretur, ut vulgo persuasam doctis esse video. Ad hoc enim suppectum fait, si tamen fait, crucibus *breuibus*, ut pede in eo posito cruciarius possit inscendere per se, et lignum quod in medio fixum erat insidere, eodem prorsus modo, quo eques pede atapedi imposito ad sublevandum se, equum ascendit. medium itaque crucis lignum, quod eminebat ex anteriore parte, equi ligamei vicem habuit, quod inscendebat, et equitabat cruciarius. Unde et *ἀνορθωτός* eo dixit crucifixum Justinus in Tryphonis dialogo. In eo ligno veluti subsidebant toto corpore sustentati, quia illud natibus premebant, cruribus hinc inde pendulis: hominis autem ita subsidentis brachia utrinque expansa, ad duas latitudinis partes extremas deligabantur, clavis etiam affixa: pedes in ima extremitate longitudinis vinciebantur, et clavis configebantur: caput reclinatum habebatur ad extremitatem longitudinis summam: nec in pedibus insistebat suppedaneo, quod falso imaginantur sunt. Tribus autem parti-

bus tota crux constabat, arrectario ligno, sive stipite, sive palo, qui erecta statione in terram defigebatur. Staticulam et statumen appellat Tertullianus. Hæc præcipua pars crucis, sive major, quia longior et densior. Altera pars transversaria est, quæ ideo antenna appellatur, nam arrectaria mali instar habet, transversaria antennæ. Hæc pars dispassis brachiis cruciarii et alligatis quasi vestita erat. Quæ directa defigebatur, totum corpus sustinebat rectum. Tertia fuit sedile, id est, lignum quod a medio staticulo sive stipite crucis erecto eminebat, cui insidebat cruciarius. Crucem similem esse Tau Samaritano ex Origene tradit Hieronymus: *Ægyptio* forsân Salebdi, dicere voluit, vel Tavi literæ Abyssinorum. Appendicis loco consetur fuisse suppedaneum. Sed de eo merito dubitatur, cum nulla ejus apud veteres mentio, nisi nos Greg. Turonensis auctoritas moveat. Ultimo erat superius tabula alba nigris literis notata, in qua causa mortis describebatur. Græci *λάβωμα* dixerunt; quod idem est, teste Hesychio, atque tabula alba. *Salmus*.

Nunc vero exsul patria, domo, solus, atque omnium rerum honestarum egenus, quo accedam, aut quos appellem] Manuscriptum, atque omnium honestarum egenus rerum. Et quis accedam hoc loco, non, accedam legat: idque ex commentariis in Terentium Donati. Accitat quidem in Hecyram Donatus locum Sallustii quendam, ubi si dixerit, 'Qua accedam, aut quos,' sed non hunc opinor e bello Jugurthino. Itaque lectionem vulgatam relinquendam puto. Ceterum *appellers* hic esse plane modo accipitur, quo apud Ciceronem, cum ait: 'Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem?' et, 'Vos etiam atque etiam implorem atque appello sanctissimæ deæ.' Item, 'Quid agendum est? qui Deus appellandus? cujus

hominis fides imploranda? Ergo quos appellem Sallustius, pro, quos invocem? quorum fidem et misericordiam implorem atque exposcam? a quibus opem auxiliun- que petam? Rivius.

Quo accedam, aut quos appellem] Donat. in Hecyra Terent. 'Qua accidam, aut quos:' sed aliis locis compluribus Sall. *accedere* dixit: ut paulo ante 'quo potissimum infelix accedam?' et post: 'pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit.' Item: 'Bocchus cum magna multitudine Jugurtham accedit.' Denique: 'Jugurtham placandi gratia accedit.' Tacit. XIV. 'ut quamque nationem accesserat:' et Hist. III. 'hæc ut quosque accesserat.' Ciacc.

Quo accedam, aut quos appellem] Ita Pall. ita Vaticanus, ita Bongarsiani. Carrion tamen intrusit, quos accidam? Gruterus.

Postremo, Masinissa, ita nos instituit] In nonnullis est, *Micipsa*, ut de patre suo, non avo loquatur: et sic quoque Florentinum: licet aliter codices in membrana descripti. Rivius.

Masinissa nos ita instituit] Haud aliter Mss. nostri. In nullo sane, reperitur aliorum *Micipsa*, quod ineptum est: nam vixerunt Micipsæ liberi etiam sub *Masinissa*. Gruterus.

Una occidendum nobis esse] Simili sententia usus videtur Livius l. XLV. et forte a Sallustio eam mutuatus est, cum dixit: 'Massanissam victoria Romanorum lætari mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regni que sui cum rebus Romanis immiscuisset.' Ursinus.

Virtute ac Diis volentibus] Sic in orat. Cottæ: 'Multa mihi pericula domi, militiæ multa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli, Deorum auxiliis et virtute mea.' Ciacc. Cæsar quoque ita locutus, ut in nostris ad eum notis ostendimus. Ursinus.

Sociorum injurias curare licet] Sic supra, 'quibus pro magnitudine imperii, jus et injurias omnes curæ esse

debet.' Verum meus liber, *tutare licet*. Plaut. in Mercat. 'Invoco vos Lares diales, me tutetis.' Et Nævius, 'Tuos qui celsos terminos tutant.' Vide Nonium. Ciacc.

Transversos agit] Supra: 'Quas etiam mediocres viros, spe prædas transversos agit.' Cato, 'transversos tradere,' dixit apud Agell. VII. 3. Idem.

Quos ego audio summa ope niti] Manuscripta, *maxima ope niti*. quomodo et Badianum exemplar et Beroaldinum, sed eodem sensu, pro, summis viribus. Rivius.

Summa ope niti] Eruditi nonnulli viri legendum arbitrantur: *maxima ope niti*. Priorem lectionem in meis libris inveni; et confirmat Sallustius in initio Catilinarii: 'orans homines qui sese student præstare ceteris animalibus:' et in Jugurthino: 'nobis ob merita sua carus, ut idem senatui populoque Romano sit, summa ope nitentur:' et, 'sed ab iisdem regis fantoribus summa ope enisum:' item, 'contra eos summa ope nitentur:' et, 'Vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitentini?' et in oratione ad Cæsarem de rep. ordinanda: 'M. Livio Druso aemper consilium fuit, in tribunatu summa ope niti pro nobilitate.' Popma.

In has miseras projectus sum] Cic. ante quam iret in exsilium: 'projicitur Tullius in exsilium.' Ciacconius.

Eadem hæc simulantem] Forte, eadem sic simulantem. Vide ad Lævium XXVII. 7. Gronovius.

Omnibus malis excruciat] In quibusdam additur, ipse. Rivius.

Tumen letandum magis quam dolendum casum tuum puto] Manuscripta, *quam dolendum puto casum tuum*. Idem.

Quæ me premunt ærumnas] Scripti quidam libri: *quæ me premunt miseria*: ut paulo ante: 'cujus impio facinore, in has miseras projectus sum:' et iterum: 'fratris mei necis, mearumque ærumnarum graves pœnas red-

dat.' Si quis tamen non *miscrias*, sed *arumnas* legendum existimat, habet codices quos sequatur. *Popma*.

Quæ me premunt arumnas] Hæc est concors scriptura Pallat. omnium, ne quis forte auscultet ad *Popmæ miscrias*. Gruterus.

Cujus vitæ necisque potestas ex alien. opibus pendet] Manuscripta, *ex opibus alienis*; ut adjectivum sequatur. *Rivius*.

Ne vivere contentus viderer] Locus corruptus. Badius legit *contentus*, et explicat suo more. Palmerius *vix* pro *vixisse*, nimis comice. Ego, *nec vivere contentus viderer*, unica addita literula, qua toti sententiæ medeor. Utinam, inquit, mors mea cum honestate conjuncta esset; tot injuriis affectus mihi vitæ finem facerem: nec etiam in posterum hominibus contentus viverem, si ego stirpe regia satus, tot malis defatigatus, injuriæ cedam. Nunc quoniam neque vivere mihi libet, cum nequeam fratris mortem et injurias meas persequi; neque mori licet sine dedecore; rogo vos P. C. subvenite misero mihi. Atque hæc mihi loci hujus sententia videtur, quam tamen modeste propono examinandam. *Putachius*.

Ne vivere contemptus viderer] Omnes codices habent, *contemptus*, atque ita etiam Soldus legit: quippe qui exponat, 'Contemptus, id est, neglectus, spreus.' Badius autem putat, *contentus* legendum esse, quid illum moverit, non hercle intelligo: sed admonendus erat Lector, si forte alii aliud succurrerit, quod me fugerit. Item Badius non ita multo post, de *L. Opimio*, cum alii legant: *Eum Jugurtha, tametsi Romæ in amicis haberet*; ipse in *inimicis*, pro in *amicis* legit, propter illud *tamen*, quod proxime sequitur; *tamen accuratissime accepit*: et habet sane veri speciem; sed lector judicet. *Glareanus*.

Sine dedecore, P. C. oro vos per liberos, atque p. v.] Fulvii liber, *Sine dedecore*,

per vos, per lib. &c. quomodo locutus alibi idem Sallustius sæpius. Et Livius lib. ix. belli ii. Punici: 'Per vos fidemque vestram P. C. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis.' *Mamut*.

Sine dedecore, Patres conscripti, per vos, &c.] Sic contubernium Mss. satis quidem abrupte imperitis, nisi aliquid tertiatis verbis simile, hoc loco appositissimum esset. A libris membranaceis nihil recedunt primitus impressi, quam quod supplendæ sententiæ interposuerint; *sine dedecore. Patres conscripti oro vos per liberos*: satis rustice minus forsan insubide fingi potuisset: *sine dedecore. Quare P. C. per vos*; ut *quare* periisset ob soni adfinitatem quæ ei cum postremis elementis verbi *dedecore*. Gruterus.

Oro vos per liberos atque parentes vestros] In manuscriptis non est *oro*, neque in Beroaldino, sed tantummodo *per vos, per liberos, &c.* quæ lectio hand dubium quin melior sit. nec aliter fere Livius ix. secundi belli Punici, 'Quibus per vos fidemque vestram P. C. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis.' *Rivius*.

CAP. 15 *Legatis Jugurthæ largitione magis quam causa freti*] Melius *legati*, casu nominativo: id operum est incuria commissum. *Rivius*.

A Numidis interfectum] Codex Fabricianus, *ab Numidis*. Idem.

Extollere laudibus: gratia, voce, &c.] Revocavi posituram Mss. codd. et antiquitus censorum: absque eis fuisset, hærerere possemus: an non etiam distinguendum; *extollere: laudibus, gratia, voce, denique, &c.* Gruterus.

Sua quasi pro gloria nitentur] In manuscriptis atque item impressis vetustioribus, *nitentur*, numero plurali: id rectius esse puto. *Rivius*.

Subveniendum Adherbali] Manuscriptum, *subveniendum*. Jam constat ita fere antiquos loqui solitos, ut in ge-

rundis loco e, vocalem u frequenter ponerent : id quod passim in fabulis Terentii Plautique occurrit : sic apud Jureconsultos *familia herciscunda, finium regendorum, communi dividendo, pro, herciscunda, regendorum, dividendo*. Annotavit hoc i. libro Priscianus. Quamquam autem is hoc fieri dicat in his verbis, quæ a tertia conjugatione nascantur, tamen in quarta etiam fieri constat. Nec est Priscianus male locutus : nam apud veteres una eademque conjugatio erat tertia et quarta : id quod vel e Donati methodo liquet. Nam is solum tres conjugationes ponit : ut omittam Probum, Diomedem, Victorinum, Servium, qui idem faciunt. Quartam ipsi tertiam productam vocant, cujus et Phocas meminit. *Idem*.

Severe vindicandam] Nonnulli codices *dire vindicandam*. Sed nos priorum lectionem sequemur, quam plurima exemplaria comprobant. *Popma*.

Æmilius Scaurus homo nobilis] Hic, ut patet, pater est ejus Scauri, cujus Ædilitas celebratur a scriptoribus, et in ejus denario describitur, cum titulo : M. SCAVR. ÆD. CVR. In quo item denario, ejusdem sub Pompejo Magnò Pro Quæstura, et in Syria Præfectura, et gesta contra Aretam regem Arabum expressa sunt. *Ursinus*.

Is postquam vidit regis largitionem famosam imprudentemque] *Lege, impudentemque* : affinitas verborum, locum errori fecit. Est autem in manuscriptis *videt*, tempore præsentis : contra quam Gymnicus habet. *Rivinus*.

Famosam impudentemque] Sic et verus editio, et Mss. nostri : quod pronuncio, quia video Rivium hic laborare. *Gruterus*.

Veritus, quod in tali re fieri solet, ne polluta licentia invidiam accenderet] Tò fieri, non est in aliis ; ac si quid ego judico, majore cum gratia abesse poterit : nec in manuscriptis voluminibus reperi. Sed et alibi Sallustius,

'Simulque id quod in tali re solet, alii portentosa atque prodigia nuntiabant.' dicitur fieri. *Rivinus*.

Ne polluta licentia] Forte : *polluti et accenderent*. *Ne polluti*, scilicet ea largitione, *accenderent invidiam*, majorem sibi et graviores facerent, *licentia*, quod nimis manifesti essent. *Gronov.*

CAP. 16 Qui Cass. C. Graccho et M. Fulvio interfectis, acerrime vindictam, &c.] Omnes fere vulgati, impressique codices : Quia Consul, C. Graccho et M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat, habent. Ego hanc scripturam, quam in antiquis libris inveni, elegantiores, verioresque arbitrator. Cum enim C. Gracchus tribunus plebis, legem agrariam tulisset, eaque post tribunatum abrogaretur, cum Fulvio Flacco, vi sceleratorum hominum corroborata, Aventinum occupavit : quos tamen L. Opimius consul, ex senatus decreto, quo cautum erat, ne quid resp. detrimenti caperet, immisissis sagittariis oppressit. Neque Opimio auctores seditionis necasse satis fuit, sed et tria millia hominum interfecit : quare a Q. Decio in iudicium vocatus, defendente Carbone, senatus eum periculo liberavit. Tandem a Jugurtha magnitudine pecuniæ a bono, honestoque in pravum abstractus, reus Manlianae rogationis factus, eiectus est a patria. Cicero invectiva prima in Catilinam : 'Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius videret, ne quid resp. detrimenti caperet. Nox nulla intercessit. Mox interfectus est propter quasdam seditionum suspensiones C. Gracchus clarissimo patre natus, avis, majoribus : occisus est cum liberis M. Fulvius consularis.' Pro Sextio : 'Unus in hac civitate, quem quidem ego possum dicere, præclare vir de repub. meritis, L. Opimius, indignissime concidit : cujus monumentum celeberrimum est in foro, sepulchrum desertissimum in littore

Dyrachino relicto est, atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi semper ipse P. R. periculo liberavit, alia quædam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit.' Et in Pisone: 'L. Optimus ejectus est a patria, is qui præter, et consul a maximis reipub. periculis liberarat non in eo cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris, ac conscientie poena remansit.' Vide eandem in Bruto, et de Legibus. *Popma.*

Qui consul, &c. acerrime victoriam] Et hujus loci restituti gratia minime pœnitet excussisse pulverem librorum pergamenorum, jam enim seculum est; quod legebatur: *acerrime vindictam nobilitatis*, omnino contra mentem auctoris, quam præter *Mss.* adhuc conservant typis excusi ante annos sexaginta. *Grut.*

Quis consul] Opes ait in senatu habuisse hoc ob ipsam, quod aevitia et ira implacabili in Gracchanos promeruisset, ut unicuique defensor ejus ordinis existimaretur: ideo omnes nobiles et locupletes illum aspectasse, secutos, coluisse, ut propugnatores senatus majestatisque vindicem suæ, quod de Appio Lævino. Non igitur forte aptius, *qui consul*, quam *quis*, ut viam viro docto. *Gronov.*

Tametsi Romæ in amicis habuerat, &c.] Meus Commelin. initio aperte habuit, *is inimicis*, aut tale quid; et ita etiam invenitur fere in editionibus aliquot, nempe, *Romæ inimicum*, a quibus nihil divertit Pal. sept. nisi quod *is Romæ inimicos*: sed nihil novare placet, neque permittit ratio. *Gruterus.*

In amicis] L. *inimicum* ut habent teste Grutero aliquot editiones: i. e. non faventem suæ parti. *Gronov.*

Tamen accuratissime accepit] Manuscripta cuncta *recepit*; rectene an secus, aliorum esto iudicium: quamquam cum his et Beroaldinum facit. *Rivinus.*

In divisione regni, quæ pars Numidia] Tō regni manuscripta non habent et ex glossa forte irrepsit. *Idem.*

Agris virisque opulentior] Manuscripta quidem *agro virisque*; quomodo et in impressis quibusdam est, et in ipso Merseburgensi. *Idem.*

Quæ portuosior, et adificiis magnis exornata erat] Ex scriptis tribus legend. *magis exornata*; quod vel antecedens *portuosior* ostendit. *Putschius.*

CAP. 17 *Sed quæ loca et nationes, ob calorem et asperitatem, item ob solitudines minus frequentata sunt]* In manuscriptis atque aliis vetustioribus est omissa præpositio, *item solitudines*: id rectius esse puto. *Rivinus.*

Africam] Africa ab orientis parte Nilo terminata, pelago a ceteris, brevior est quidem quam Europa, quia nec usquam Asia, et non totius hujus litoribus obtenditur: longior tamen ipsa quam latior, et, qua ad fluvium attingit, latissima: utque inde procedit, ita media præcipue in juga exurgens, pergit incurva ad occasum, fastigatque se molliter, et ideo ex spacio paulatim adductior. Ubi finitur, ibi maxime angusta est. Quantam incolitur, eximie fertilis, verum quod pleraque ejus inculta, et aut arenis sterilibus obducta aut ob situm cœli terrarumque deserta sunt, aut infestantur multo ac malefico genere animalium, vasta est magis, quam frequens. Mare, quo cingitur, a septentrione Lybicum: a meridie Æthiopicum, ab occidente Atlanticum dicimus. Ab ea parte, quæ Lybico adjacet, proxima est Nilo provincia, quam Cyrenas vocant. Deinde, cui totius regionis vocabulo cognomen inditum est, Africa, cetera Numidæ et Mauri tenent. Ultra Nigritæ sunt, et Pharusii, usque ad Æthiopsas. Hi et reliqua hujus, et totum latus, quod meridiem spectat, usque in Asia confinia possident. Ac super ea, quæ Lybico mari abluuntur, Lybicus Ægyptii sunt et Leucoethiops, et na-

tio frequens multiplexque Getuli. *P. Mela.*

Ea finis habet ab occidente fretum nostri maris et Oceani] Fretum Herculeum intelligit, quod vocat *Fretum nostri maris et Oceani*; quod inter nostrum mare et Oceanum est. Propius ad Geographicam veritatem dixisset: *Ea finis habet ab occidente fretum nostri maris et Oceanum.* Verum hic auctor, quemadmodum et Livius parum pensi hæc habuit. C. autem Cæsar apud Latinos, et Herodotus apud Græcos haudquaquam hæc neglexissent. *Catabathmon* vero Africæ limitem ab ortu solis vetuste scilicet ponit, cum quidam etiam Nilum, quos Ptolemæus recte reprehendit II. 1. Hæc autem verba, 'Mare sævum et importuosum, et ager frugum fertilis,' &c. de tota *Africa*; non de *Catabathmo* intelligenda. Verum hoc quoque lectori considerandum; quo sensu ad finem hujus descriptiuncule, antequam narret qui mortales initio Africam habuerint, subnectat: 'ad hoc malefici generis plurima animalia:' sic ne adhuc, pro præterea positum, ut sæpe alias, an ad hoc, id est, ut homines non veniant ad extremam senectutem. *Glareanus.*

Declivem latitudinem] Legerem *altitudinem.* *Mela* I. 8. 'Catabathmos vallis devexa in Ægyptum, finit Africam.' *Ciacconius.*

Declivem latitudinem] *Ciacconius* me volente legit, *altitudinem.* Est enim *καταβαθμὸς, κατάβασις.* *Plin.* V. 5. *Pomp.* *Mela* loco supra laudato. *Coler.*

Declivem latitudinem] Nullam ex parte rationem, cur tot inveniantur, quibus adblandiatur, *altitudinem*, cum eis obstet et vox Græcica sequens, et adjectivum *declivem.* Imo et locus *Melæ*, quem adducit, contra ipsos facit. *Gruterus.*

Catabathmus] *Καταβαθμὸς, τόπος ἐν λιβύῃ μεταξὺ τοῦ Ἄμμωνος, καὶ τοῦ Παραιτυίου. ὁ οὐκ ἔστιν Καταβαθμῆτης,*

ὁς Φελλὸς, Φελλίτης. Id est, *Catabathmus* locus in *Libya* inter *Jovem Ammonem*, et *Paratonium*: *cives Catabathmites, ut Phellos, Phellites.* *Steph.*

Quem locum Catabathmon incolæ appellant] *M. Antonius Sabellicus* in caput *Plinii* quintum lib. V. mendose plerosque cum in *Plinio*, tum in hoc etiam *Sallustii* loco *Catabathmum* legere, in eoque insigniter illos errare censet. Ipse *Catabathmon* legit. Verum *Sabellicum*, virum alioqui longe doctissimum, et de rep. literaria proluxe meritum, vehementer hic hallucinatum esse, cum res ipsa indicat, tum *Hermolai* pluribus ostendit, qui et secum facere testatur *Plinium*, *Strabonem*, *Pomponium*, *Diodorum*, *Eustathium*, *Stephanum*, *Dionysium*, *Martianum*, *Antoninum*, *Solinum.* Dicitur autem *καταβαθμὸς, ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν*, quod est, descendere. Ut jure hos rideas, qui vocem esse *Punicam* adnotarant. *Rivius.*

Mare sævum et importuosum] Τὸ ἐτ, non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus. *Idem.*

Mare sævum importuosum] Sic antiquus *Fulvii* liber. *Servius* tamen hæc recitans in *Virg. Æn.* lib. I. copulam addit. *Manutius.*

Ager frugum fertilis, bonus pecori] Citatur a *Servio Æneid.* I. ex *Sallust.* 'frugum, pabuli lætus ager.' Tacit. de morib. Germ. 'frugiferarum arborum impatiens, pecorum sæcunda.' *Ciacconius.*

Et ager frugum fertilis] Ne hic quidem copula additur in manuscriptis; in duobus *frugum sterilis* legitur, sed perperam. *Rivius.*

Arboribus infecundus] Manuscripta arbori, numero singulari. *Idem.*

Cælo, terraque penuria aquarum] *Q. Curtius* I. IV. 'Terra, cæloque aquarum penuria est.' *Ciacconius.*

Cælo terraque penuria aquarum] *Servius* hæc recitans *Virg. Æn.* I. I. copulam omittit. *Manutius.*

Ab ea fama, quæ plerosque obtinet,

discerum est] Verbum, *est*, non habet v. c. et fortasse illud, *plerosque*, in, *plerumque*, mutandum est. *Ursinus*.

Quamquam ab ea fama, quæ plerosque obtinet] Ita Mss. omnes, quod significare libet, quoniam locum istum laudo ad Epistolam Sallustii, quæ incipit: 'Populus Romanus antea obtinebat, regna atque imperia fortunam dono dare:' ibi enim libenter legi cuperem: *Populum Romanum antea obtinebat, &c.* Gruterus.

Interpretatum nobis est, utique rem sese habere] *Interpretatum* passivè usurpavit. nam ea deponentia olim erant communia, ut apud Græcos sunt *μέρα* auctore Prisciano: et *utique* duæ sunt dictiones, pro *et uti*, id est, *et quemadmodum*. Gotthi codex habebat, *utique*: quod placet, propter vitandam ambiguitatem. *Glareanus*.

CAP. 18 *Africam habuere in initio Gætuli et Libyæ*] *Manuscripta initio habuere*, præpositione omissa, quomodo paulo ante, 'Sed qui mortales initio Africam habuerint.' *Rivius*.

Gætuli] Libyæ interioris populi, et Gætulia eorum regio, Ptolemæo et Stephano. Hos Athenodorus Gartheus vocat, ut scribit Villanovanus in suo Ptolemæo. Josephus eos Eulæos appellat. Plinius habet hic Gætulos Aurolales, et Getulos Daras. Idem habet Gætuliam in Mauritania Cæsariensi, vicinam Musæsulis. Gætulos describit in Tingitana Philostratus l. v. Inter Marmaridas et Nigretes Dionysius Afer. Apulejus quoque Madauram patriam suam (quæ Madaurus Ptolemæi est) inter Gætuliam et Numidiam ponit. Hæc sub Juba rege erat, teste Dione. Gentem unam arbitror, sed vagam. Est enim, ut Pomponius scribit, natio frequens multiplexque, et ut Silius l. III. inquit, 'Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva Mos, atque errantes circumvectare Penates.' *Ortel*.

Libyæ] *Lib* etiam Hebræis *Lybia*

dicitur. *Libyæ* a colore dici affirmat vir undecunque doctus. 'Etenim,' inquit, 'Λίβυς antiqua lingua Græca niger.' Malim ego *Libyæ* nomen deducere ab Hebræo *Lib*, cujus diversa ratio est.' Neque enim ab incolorum colore, sed a qualitate soli

sumptum est: nempe *لوب* lub Arabice est sitis, et *lub* verbum siti languere, sicuti Giggejus testatur: itaque *Lib* sive *Libyæ* est terra sitiens, sicuti a Lucano appellatur: 'Per calidas Libyæ sitiens arenas.' Quod nomen sic toti convenit, ut tamen specialius videatur posse tribui illi Africæ parti, quam Græci *Xerolibyæ* ex argumento nuncuparunt. *Servius* in illud *Virgil. Æn. l. IV.* 'Hinc deserta sitis regio, &c. Dicit,' inquit, 'Xerolybiam, id est, partem Africæ quondam, quæ est inter Tripolin et Pentopolin. Etiam Arabes hodieque *Lib*, sive *Libyam* appellant, uti liquet ex *Avicenna*, aliisque auctoribus.' *Bochartus*.

Humi pabulum uti pecoribus] Voces, *uti pecoribus*, alienas existimo: nam *Mela*, qui hunc locum æmulatus est, 'Humi,' inquit, 'quies, epulæque capiuntur, cibus est caro plurimum ferriæ.' Et infra, 'ubi dies deficit, ibi noctem agunt.' *Ciaccon*.

Vagi, palantes qua nox coegerat, sedes habebant] *Codices* in membrana descripti præter unum *quas nox coegerat*, ut *subaudias habere*: hoc est, ubicumque nox eos oppresserat, ubi commorabantur, cum alioqui sedem stabilem et domicilium certum non haberent. Exemplar a *Pincio Venetiis* excusum, ut et alia pleraque, *quo nox coegerat*: quomodo fere a doctis citatur: pro, quem in locum nox compulerat, ibi manebant. *Rivius*.

Quas nos coegerat] *Lege* ex scriptis *qua nox coegerat* mendosum et hoc apud *Salpitiū Severum* *Dialog. de virt. monarch. orient.* 'Vivunt herbarum radicibus, nullo unquam certo

loco consistunt, ne ab hominibus frequententur, quas nox coëgerit sedes bent:’ ibidem; ‘qua nox, &c.’ Ex iisdem infra: ‘Ea vero consueti Numidarum equi,’ pro vulgato, *eo vero*. Post multa: ‘Nam cum ea paullum processerant,’ vulgati *cum eo*: qui superiora legit, facile colligit sententiam. Infra: ‘eadem regreditur, non temere uti ascenderat;’ vulgo, *eadem*. Male. Vide veterem Scholiasten Horatii, Festum Pompejum, Isidorum in Originibus. Paulo post: ‘Urbes in ora maritima condidere, eæque brevi multum auctæ:’ leg. *eaque*: quod et alii monuerunt. *Putolæus*.

Hercules] Fuit hic Hercules Ægyptius, vel potius Tyrius. Nos non latet Græcos Poëtâs hanc ipsam expeditionem Herculi suæ tribuisse, sed eos mendacis palam arguit templum vetus Gaditanum, in quo colebatur Hercules Phœnicio ritu, non Græco. Appianus Ibericis: ‘Herculis fanum quod est apud columnas, Phœnices mihi videntur exstruxisse: colitur enim hodieque Phœnicio ritu. Et Deus ipse Thebanus non est, sed Tyrius.’ Proinde et scribit Diodorus hoc templum Phœnices condidisse, et præter Arrianum l. II. et Philostrat. de Vita Apollon. II. 14. ita etiam loquitur Pomponius Mela III. 6. ‘Templum Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetustate, opibus illustre Tyrii condidere: cur sanctum sit, ossa ejus ibi sita efficiunt.’ De Templo hoc Gaditano vide Strabonem. *Bochart*.

A misso duce, ac passim multis sibi imperium petentibus] Manuscripta, *multis sibi quisque imperium petentibus*: verum perperam, nisi quis malit *quisque*, pro *quibusque* positum; facit cum manuscriptis Florentinum, atque item Beroaldinum. *Rivius*.

Multis sibi imperium petentibus] Græco genere loquendi, quomodo Aristoteles l. III. Rhet. dixit *μετὰ δὲ ταῦτα θήλων ὄντων, καὶ οἷα καὶ ἄλλα, εἰς τὰ πόλιν ἔργων τὸν ἀκροατῆν*. Varro de

vita pop. Ro. l. II. apud Nonium: ‘Suum quisque diversi commodum focillantur.’ *Manutius*.

Multis sibi quisque imperium petentibus] Nihil in hac lectione vitii, ut visum Rivio: stabilitque eam, tum editio vetus, tum Mss. nostri, quorum tantum unus e junioribus: *multis sibi imperium petentibus quisque dilabatur*. Gruterus.

Medi] Sunt qui ad Medos revocant Sarmatarum originem. Plin. VI. 7. ubi de Mæotide agit: ‘Incolunt Sarmatæ, Medorum, ut ferunt, suboles, et ipsi in multa genera divisi.’ Mela l. IV. ‘Sarmatæ gens habitu armisque Parthicæ proxima.’ De Parthis porro Trogus l. XLII. ‘Sermo his inter Scythicum Medumque medius, ex utroque mixtus: vestis olim sui moris, posteaquam accessere opea, ut Medis perlicida, ac fluida: armorum patrias ac Scythicus mos.’ Ex his videtur colligi, Sarmatas, Parthos, et Medos, gentes fuisse moribus affines. Orosius I. 2. ‘Generaliter Parthia dicitur, quamvis scripturæ sanctæ anniversam sæpe Mediam vocant.’ Ita et Æthicus, qui Orosium sequitur. *Bochart*.

Petræ] Discrimen inud, quod vulgo inter Persas et Parthos statuitur, neque Tarich agnoscit, neque probat Teixera. Est enim nominale tantum, perinde ac si ex *Περσικῆς* et *Παρθικῆς* diversas quis facere velit regiones. *Soicardus*. Nomen ipsis fuit ab equitatu, quo maxime valebant: equitare a teneris edocti. Herodotus: *παυδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτερος ἀρξάμενοι, μέχρι εικοσαέτερος τρία μῦθρα, ἑπτεῖν, καὶ τοξέειν, καὶ ἀληθίζεσθαι*. Id est, *liberos suos a quinto anno incipientes usque ad vicessimam tria duratim edocent, equitare, et sagittas jacere, et vera loqui*. Qua tamen disciplina prius illos imbuunt Cyreni: antea enim, ut tradit Xenophon l. I. Cyropæd. in Persia, quia et equos alere et equitare difficile est, cum

montosa sit regio, vel videre equum rarum erat, et Cyro sic providente, ut narrat idem l. iv. Persam ex pedibus equite facti, equis deinceps ita assueverant, ut nemo Persarum vir bonus videretur ultra pedes ire uspiam: Cyrus enim legem tulerat, ut turpe esset, si quis illorum, quos equis instruxerat, videretur pedes incedens, sive multum, sive parum itineris esset conficiendum. Itaque ex tam repentina mutatione factum, ut hæc regio, Parus, et incolæ Persam dicerentur, id est, lingua Hebræa Arabicaque equites. Antea forsitan Elymæi dicti. Unde in ea sententia est Josephus, qui Elymos et Elymæos fuisse dicit Persarum Ἀρχαίεργας, Persarum generis auctores. *Bochart.*

Armeni, Persæ] Per Armeniam, regio Minni intelligi videtur, cujus sacra scriptura meminit: quos, sicuti et Persas, qui Teixera teste idem erant cum Parthis, multa cum Phrygibus communia habuisse verisimile est. Armenios ideo Phryges genere esse testatur Stephanus. Unde et Herculem Chon sive Cån, id est, domum appellatum fuisse existimo. Phryges autem cum veteribus Germanis multa habere communia, sicuti Persæ; quia autem arca Noë fatali illo diluvio Gordiæis primum cecidit montibus: inde Phryges, qui eidem quoque cum Armeniis, post diluvium non male antiquissimi mortalium censentur. *Thyrius.*

Sed Persæ intra Oceanum magis] Hoc, *intra Oceanum*, Badius et recte et erudite exponit *introrsus ad Oceanum*, sive Sallustius Oceanum, post Atlantes ad occasum, sive post Gætulos ad meridiem crediderit: nam sequentes loci complures ita exponendi, et intelligendi. Persarum enim et Gætulorum commercium cum Hispanis, tum Oceanus, tum Libyes medii, qui ad fretum Herculeum agitabant, prohibebant. Itaque illos, hoc est Persas, *mare magnum*, id est

Oceanus, et *ignara lingua* prohibebant, quo minus cum Hispanis commercia haberent. At Libyes, etsi lingua diversi, propinquitate tamen locorum facile cum Hispanis res commutare poterant. Et vide, num *ignara lingua* dictum sit pro *ignorata*; ut infra, ad finem pugne Metelli cum Jugurtha, de Numidis loquens: 'Plerosque,' inquit, 'velocitas et regio hostibus ignara tutata sunt.' *Ignoratus* tamen apud eundem hunc auctorem est, ubi de Jugurtha victo ac vagante ait: 'Ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur, nocturnis avili itineribus ignoratus Romanos palanteis repente aggreditur.' Nam quod Badius exponit, 'Et lingua Persarum ignara lingua, scilicet Hispanorum,' non satisfacit mihi, cum auctori verba addat, quæ in nullis inveniuntur codicibus. *Glar.*

Neque materia in agris] Lege ex libro Bongarsii: *neque materies*. Supra Catilina: 'Ea materies omnium malorum fuere.' *Putadius.*

Mutandi copia erat] Antea *mutandi*, nos *mutandi*, reposuimus ex Fulvii libro: sic enim locutus idem Sallustius: 'Eaque mutare cum vino advectitio, et aliis talibus:' et hac ipsa pagina: 'Freto divisi ab Hispania, mutare res inter se instituerant.' *Menutius.*

Mare magnum et ignara lingua] Mare magnum hic non pro Oceanus, ut in illo: 'Ecce maris magni claudit nos obice Pontus,' accipitur, sed pro sævo et importuoso, ut Crispus loquitur ipse: 'Nam ubi mare magnum esse, et sævire ventis cœpit.' Lucretius libro secundo rerum naturalium: 'Suave mari magno turbantibus æquora ventis.' Virgilius Æneid. iii. 'Continuo venti volvunt mare, magna surgunt Equora:' apud quem l. i. ejusdem divini operis in quibusdam codicibus vitiose cuditur, 'Et mulcere dedit fluctus, et tollere ventos;' cum omnino ex re ipsa, et doc-

tissimo Servio, ultimam litteram abjiciendo legendum sit, *tollere vento*, quod mirum quam ad Sallustium facit, quod enim hic *Mare magnum et sœvire ventis* vocat, ille *tollere vento* dicit. *Putachius*.

Hi paulatim per connubia Gætulos sibi miscuere] Manuscripta, *secum miscuere*, pro *conjunzere sibi*: additur enim huic verbo interdum illa *Cum* præpositio cum suo casu. Cicero, 'Cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat.' Idem 'Parentalia cum supplicationibus misceri.' Livius dativum IX. dec. IV. 'Cum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus.' Idem III. belli Punici secundi, 'Quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat.' *Rio*.

Mapalia] Festus, et ex eo Paulus, 'Mapalia casæ Pœnicæ appellantur.' Philargyrius Georg. I. III. 'Mapalia, casæ Maurorum, qui eremo habitare dicuntur.' Plin. V. 3. 'Numidæ vero Nomades a permutandis pabulis, mapalia sua, hoc est, domus plaustris circumferentes.' $\aleph\delta$ palea vel pales Syris est agricola, hinc mapale deductum, proprie erat agricolæ tugurium, ut in illo Claudiani: 'Agricolæ reserant jam tanta Mapalia Mauri.' *Bochart*.

Quæ Mapalia illi vocant] Cum viderem quosdam dubitare. *Mapalia*, an *Magalia* scribendum esse: non alienum visum est hic adscribere Servii verba. Is igitur sic ad illud Virgilii *Æn.* I. IV. 'Ut primum alatis tetigit Magalia plantis, Magalia, Afrorum casas. Magalia et Mapalia idem significant. Sed Magalia ma producit; Mapalia vero corripit: ut, et raris habitata Mapalia tectis.' Festus Pompejus *Mapalia* nominat: et idem Sallustius infra c. 46. *Manut.* Glossarium: Magalia, $\kappa\alpha\lambda\beta\alpha\iota$. Item $\kappa\alpha\lambda\beta\iota\alpha$ ἄρρον μαγάλια. Isidorus autem: 'Magalia quasi magaria dicta, quia Magar Punici novata villam dicunt.'

Goler. Recte utique. $\aleph\delta$, id est, Magur enim hodieque Orientalibus habitationem denotat: atque hinc Plautus in Pœnio, *Megaria* dixit. *Boch*.

Oblonga incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt] Alio pacto distinguendum existimo, ut sit: *oblonga curvis lateribus; tecta quasi navium carinæ sunt*. Ceterum Cato 'Mapalia rotunda veluti cohortes esse' ait: et Hieron. in prologo Amos, 'agrestes quidem casæ, et furnorum similes; quas Afri appellant Mapalia.' *Ciacce*.

Incurvis lateribus, tecta quasi navium carinæ sunt] Distinguendum omnino: *incurvis lateribus, tecta quasi navium carinæ sunt*. Præit Severus Sulpitius Dialogo primo, de virtutibus monachorum orientaliæ: 'parvum tugurium inter arenas conspicio, cujus tectum, sicut Sallustius ait, quasi carina navis erat.' *Putachius*.

Medis autem et Armeniis accessere Libyes] Meus liber, *Medi autem et Armenii accesserunt Libyes*: ut supra, 'hi paulatim per connubia Gætulos secum miscuere.' Ergo ut Persæ Gætulos, sic Medi et Armenii Libyes accesserunt. *Ciacconius*.

Medis autem et Armeniis accessere Libyes] Ita vulgata habet lectio: atqui, ut Persæ advenæ accesserunt Gætulis, ita Medi ac Armenii externi Libyibus accesserunt; non Libyes Medis ac Armeniis: quare magis placet vetusta lectio, quæ ita habebat: *Medi ac Armenii accesserunt Libyibus*: quod quidam temere mutarunt, horrentes dativum *Libyibus*, rarius apud Latinos auditum, quamquam taleis aliquando invenimus. Quidam codices etiam habebant *Libyas* accusativum Græcum. hoc sensu: *Medi ac Armenii accesserunt Libyas*, præpositione ad verbum lata: quam lectionem ego neutiquam rejicio, et eam secutus est *Badius*. Porro quæ proxime sequuntur verba, 'Nam hi propius mare Africum agitabant, Gætali sub sole magis

hanc præcul ab ardoribus;’ in parenthesis legit Saldus, recte. Et illud, *hi*, ante *propius Libyas* refert, qui Gætulis conferuntur: at illud alterum, *hique*, quod post parenthesis ponitur, refert *Medos atque Armenios*: quod Badius, qui post Saldum scripsit, non advertit. Quamquam illud lector fortassis magis miretur; cum *Persarum* nomen in *Numidarum*, *Medorum* in *Maurorum* commutatum fuerit, in quid *Armeniorum* sit mutatum nomen. Sed credendum est, vel abjecta prima syllaba, cum *Medis* in *Mauros* concessisse *Armenios*; aut non admodum certam hanc, quod et auctor asserit, esse historiam. Varia hujusmodi nostra etiamnum ætate in Gentium nominibus invenimus, ut id nullo pacto mirum videri queat. *Glaucanus*.

Ac postea Numida nomine] Alii *Numidia nomen*. Sed legendum contendimus, *Ac postea Numida propter multitudinem*: notarat vero quidam vocabulum *Numida* a nomen deductum. *Ciacconius*.

Numida nomine] Credo hominibus fide dignis affirmantibus in antiquo libro *Nomo* esse, non *nomine*, quod rectius videtur. *Manutius*.

Proxime Carthaginem Numidia appellatur] Fronto in Proxima, sic: *Proxima Carthaginem Numidia appellatur*. Idem.

Magis hi ad nostrum mare processerant, quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicosi] Numidæ, inquit, qui domo digressi proximæ Carthaginem condescere, majorem belli gloriam adepti sunt, quoniam facilius Libyas proximæ, qui minus bellicosi erant, superaverunt. Numidæ vero, qui interiorem Africam habitabant, minorem sibi gloriam addidere: quippe quibus res erat cum Gætulis, qui non ita facile subigi poterant. In uno tamen ex nostris exemplaribus legitur: *Magis quam hi, qui ad mare nostrum processerant*; quam lectionem sequuntur

Delph. et Var. Clas.

nemnulli, et ita interpretantur: *Medi et Armenii*, qui sibi *Libyes* adjunxerunt, minorem belli gloriam adepti sunt, quam *Numidæ*, qui se *Gætulis* per connubia miscuere: quoniam *Libyes* minus bellicosi erant, quam *Gætuli*; sed, ut opinor, Sallustius de utrisque *Numidis*, non de *Mauris* loquitur; quare priorem lectionem magis probò: adjuvant etiam interpretationem nostram sequentia verba: ‘Denique *Africæ* partem, quæ est ad mare nostrum, non quæ ad meridiem vergit.’

Inferior pleraque a Numidis possessa est] Illud *inferior* Saldus exponit de parte, quæ magis in plagam Australem descendens, meridiem respicit. Ego vero puto referendum esse ad cursum sinuum *Africæ*, quæ fere a meridie in Septentrionem currunt, ut *Bagrada*, *Ampsaga*, *Mulucha*, et reliqua. Quamquam potest et inferior intelligi, quæ ad occasum est, ut *Cæsariensem* quoque *Mauritaniam* complectatur. Nam eo *Syphacis* regio pertinebat, quam *Masinissa* a Romanis postea habuit: et ipse Sallustius paulo post dicturus est: ‘Et *Numidæ* usque ad flumen *Mulucham* sub *Jugurtha* erant.’ Mala autem flumen prope *Mulucham*, apud *Ptolemæum* duas separat *Mauritanias*. Sane quamquam Sallustius prætor in *Africa* fuerit, multa tamen negligenter de ea scripsisse videtur, quæ ad loca attinent, quod in posterioribus ostendimus. Quod et de *Livio* in Annotationibus nostris, maxime in tertiam *Decada* non semel conquesti sumus. *Glar*.

CAP. 19 Phœnices] Phœnices, quoad nomen et linguam cum *Pœnis* iidem sunt. Nam idem prorsus nomen *φουνης* et *φουνης*: nam et Phœnices populi quibusdam dicti *φουνης*: Ex quo *Pœni*, qui origine Phœnices erant. In veteri inscriptione est: *BELLO PœNICIO*, id est, *Punico*: et *φουνης διαλεκτος* lingua *Punica* apud

2 M

Absyrtum. Appellati autem Pœni a tinctura purpuræ; juxta Hesychium enim φοῦδν significat κόκκον, ἐρυθρὸν, atque hinc φοῦδισσα, cruento, unde Homerus: 'Φοῦδισσο ἔ' αἵματι γαῖα.' Id est, *Sanguis rubro tingebatur terra.* A colore igitur tincturæ, quæ ibi primum reperta est, Φόλυκας Græci appellavere, ut Ἀβύκας et Μαβρύκας a colore vultus, quod nigri essent: etenim Ἀβύκας lingua antiqua Græca niger, ut et Μαυρός. At purpureum dices a Puniceo distat, purpureo autem Tyros et Phœnice laudata. Tibullus: 'Africa puniceum, purpureumque Tyros.' Illud autem puniceum Africanum coccineum est. Sed et Puniceum in purpura cernitur, præcipue Tyria ac rubente. Tyrio laus summa in colore sanguinis concreti, Plinio teste. Sanguinis color φοῦδῆς sive φοῦδνός. Unde et alibi Homero *purpureus sanguis* dicitur. Præterea purpuræ, quæ colligebantur in orientalibus litoribus, rubri coloris erant. Tales Tyriæ. Non dubium est inde nomen accepisse Φόλυκας, et in Africa Pœnos. Nec moror Græcos, qui ab Auctore Phœnice Agenoris filio gentis hujus nomen deducunt. Ita solent in omnibus. Eodem modo et Καρχηδόνα, cujus nominis evidentissima alia causa est, a quodam Tyrio Carchedone conditam voluere. *Salmas.*

Phœnices] Magnam olim Phœnicum vim sub Josuæ tempora, bello sacro profligatam, maritimam Africæ regionem occupasse, hoc est, antequam dialectus primigenia degenerasset, testes sunt columnæ binæ, olim in Tingitana visendæ, et Phœnicio ejusdem sæculi sermone inscriptis verbis sic Græce sonantibus: ΗΜΕΙΣ. ΕΣΜΕΝ. ΟΙ. ΦΥΤΟΝΤΕΣ. ΑΠΟ. ΠΡΟΚΩΠΟΥ. ΙΗΚΟΤ. ΤΟΥ. ΑΗΚΤΟΥ. ΤΙΟΥ. ΝΑΘ. id est, *nos sumus, fugientes a facie Jehosæ prædonis, filii Nun:* quod est idem, ac si dixissent, nos Cananæi seu Phœnices sumus. Cum

autem Phœnicia lingua Hebrææ olim admodum similis fuerit, hinc et a Phœnicibus translata lingua magnam Afrorum partem usam fuisse testatur viri magni, utriusque Afri, D. Augustinus Hipponensis de Civitate Dei xvi. 6. et Arnobius Siccensis in Psalmum civ: quanquam et aliam, quæ Libyæ genuina, linguam in usam fuisse docent. Unde patet, cur Pœnorum et Afrorum linguas ita distinxerit Stephanus περί Πόλεων. *Selden.* Vide et Bernardum Alderbertum Cordubensem II. 2. voluminis, cui titulum vernacula lingua dedit, *Varias Antiquedadas, de Espanna, Africa, y otras Provincias, ubi diligenter conquirat Punica veterum scriptorum verba.*

Phœnices] Non est tam vanum, ut nonnulli putant, a Phœnice Phœnicas appellari. Phœnix idem est, qui rex Erythras; Erythras, qui Edom sive Esavus. De quo sacra scriptura: 'prodit autem prior,' nimirum Esavus, 'rufus, similis totus togæ villosæ, quam ob causam vocatum est nomen ejus Esavus.' Dicitur itaque Esavus rubicundi vel potius rutili coloris fuisse, eo quod referret ΕΣΑΒΟΥ uti Exod. c. xxv. habetur, id est, pelles arietum rutilantiam. Quin et addit postea sanctissimus legislator Moses: 'et dixit Esau Jacobo: Sine me haurire de isto edulio rufo admodum, quia venatione fessus sum.' Idcirco vocavit iterum quisque nomen Edom. Edom itaque et Erythras idem est, qui Phœnix. Φόλυξ enim significat ἐρυθρὸν, κόκκον, id est, rubrum, rufum: atque hinc mare rubrum sive Erythræum, unde scilicet in Syriæ litora migraverant primi Phœnices. *Thys.*

Pars imperii cupidine sollicitata plebe, &c.] Dictiones *plebe, et*, otiosas puto. ait enim partem Phœnicum imperii cupidine sollicitatam, alios novarum rerum avidos. *Ciccon.*

Pars imperii cupidine sollicitata plebe]

In scripto sic legitur: *pars imperii cupidine sollicitata, et alii novarum rerum avidi*. Quid si? *solicita, et alii*, &c. Putschius.

Et alii novarum rerum avidi] Manuscripta quædam, et alii *novarum rerum avidis*: quomodo et Badianum; ut sint duo ablativi absolute positi. Beroaldinum, *cupidis* habet, pro *avidis*: verum id ex glossa, ni fallor, irrepsit. Rivinus.

Hipponem] Post promontorium Apollinis in magno sinu occurrit Hippo Diarrhytus, et in altero sinu post Rubricatum amnem Hippo Regius. Solinus Græcos equites utrumque condidisse vult, facta ex nomine conjectura. Quod falsum est, et ridiculum. Græcos enim in eam Africæ partem colonias misisse nemo scripsit, neque frequentasse ante Agathoclem. Itaque melior hic fides Sallustio: qui tamen per Hipponem, Diarrhytum intellexisse videtur: de quo in Scylace Geographorum quotquot extant longe vetustissimo hæc legere est: *Ab Utica ad Hippi promontorium Hippi urbe, cui palus adjacet. atque hæc palus Hipponiis vocatur*. Hanc urbem et Hippuacram appellat Diodorus l. xx. Stephanus, alii. Etiam media antiquitas Hipponem Zarithum appellavit, sicuti Zetam dixerunt pro dieta. *Δαψύρος* autem a Græcis appellata, propter aquarum irrigua: nam in vicinia erat stagnum Hipponense, unde et Plin. ad Caninium l. ix. epist. 'est in Africa Hipponensis colonia, mari proxima: adjacet navigabile stagnum: ex hoc in modum fluminis æstuarium emergit, quod vice alterna, prout æstus aut repressit, aut impulit, nunc infertur mari, nunc redditur stagno. Omnis hic ætas piscandi, navigandi, atque etiam nandi studio tenetur.' Hæc ille. Ut ab hoc stagno Hippo Diarrhytus, ita Regius alter dictus, quia sub Numidicæ regnum ditione. Unde Silius: 'antiquis dilectus regibus Hippo.'

Hippo autem dictus non ab equis. Græca appellatione, sed *Udbo* Syris et Arabibus stagnum, sinum denotat. Qualem Hipponis situm fuisse docuimus. Bockart.

Adrumetum] Straboni est *Ἀδρῶμη*, a multis cum spiritu scribitur, *Hadrumas, Hadrumetum, et Hadrumentum*. Maritima urbs est non incelebris in Bysacio, Africæ regione fertilissima inter Carthaginem et Syrtes. Oros. l. 2. Bysacium ergo ubi Adrumetum civitas. Ager hic fuit longe fertilissimus: unde vetus inscriptio: COLONIA. CONCORDIA. ULPIA. TRAIANA. AVG. FRUCIFERA. HADRUMENTINA. et Plinius xvii. 5. cum ait esse centena et quinquagena fruge fertilem. Addit procuratorem Augusti ei inde misisse ex uno grano (vix credibile dictu) quadringenta paucis minus germina: misisse Neroni similiter procuratorem cccclx stipulas ex uno grano, extareque ea de re epistolas. Adrumeti nomen Scaliger, et ex eo Drusius, Casanbovius alique in litteris primarij *ἔπαυλο Πλούτωνος*, atrium Plutonis et Acherontis ostium explicant, ac si Adrumetum sit idem quod Hebræis *הַדְרֵמֶת*. Quæ derivatio non placet Bockarto. *Idem*.

Leptim] In Africa duæ sunt Leptis, una prope Adrumetum, altera inter Syrtes non procul ab ostio Cinyphii amnis. Illa in Ptolemæo *Leptis parva*, hæc in Plinio *Leptis magna* dicitur. *Leptis* autem nomen Punicum, et stationem denotat. *Idem*.

Hæcque brevi multum auctæ] Manuscriptum, *eæque brevi*, &c. Rivinus.

Nam de Carthagine silere melius] Apulejus in Cosmographia: 'de rectore, quippe omnium non, ut ait ille, silere melius est, sed vel parum dicere.' Ciaccon.

Carthagine] Cartha incolis, dicta, sive *כַּרְתָּא הַדָּת* *cartha hadath*, id est, nova urbs. Solinus: 'Eiassa mulier exstruxit, et Carthadam dixit, Phœni-

cum ore exprimit civitatem novam.' Inde est, quod utraque Carthago tam Libyca quam Iberica appellata sit *καὴ πόλις*. Vide Stephan. et Eustathium: ex Carthada factum *Καρχηδών*, χ et θ permutatis. Quod Siculorum proprium est, qui pro *δριβες* dicunt *δριβες*: et nomen Latinum Carthago ex eadem est origine, sed ab Hispanis interpolata, quibus *gama* est *dama*, et *golphin* delphin. Carthaginis tres erant partes, *Κάθων*, *Μέγαρα* et *Βόρσα*. Cothon erat insula parva, rotunda, Euripo circumdata, utrinque habente in orbem navalia. Festus scribit *Cothones* appellari portus in mari interiores, arte et manu factos. Sed *incisionem* proprie denotat; nam apud Arabes (*Katham*) significat *incidere*. Circa mediam porro urbem arx fuit, quam Byrsam vocarunt: supercilium satis erectum circumquaque habitatum. Ambitus auctore Servio, fuit stadiorum xxii . vel juxta Entropium, paulo amplius, quam duo millia passuum. Byrsa autem est tanquam *בִּרְסָא* *Boorsa*, ad vitandam *κακοφορίαν*, quia Græcæ linguae genius non patitur ut S et R continuentur. *Boorsa* autem Hebraeis est munimentum. Byrsam undiquaque cingebat tertia pars Carthaginis, Magalia nomine, de quibus ex Corn. Nepote ita Servius: 'Carthago autem speciem habet duplicis oppidi, quasi aliud alterum amplecteretur, cujus interior pars Byrsa dicebatur, exterior Magalia. Magalia autem dicta, quasi magaria, quod magar Punici novam villam dicunt.' Unde et in Plauti Pænulo legendum: 'Cum nutrice una periere a Magaribus.' Et ita Appianus quoque appellat. *מגור* sive *Magur* habitationem denotat. Hæc de Carthaginis partibus; ambitus idem fuit, qui Babylonis, id est, stadiorum ccllx . latitudo solum xxv . saltem in australi parte, duobus hinc inde Euripis eam in arcum comprimentibus. Murorum altitudinem qua-

draginta cubitis, latitudinem viginti duobus definit Diodorus l. xxxii . nec multo aliter Eutropius l. iv . Apud Suidam Carthago legitur fuisse Urbs maxima totius terrarum et potentissima. Initio belli Punici Carthago civium habuit septingenta millia, et in Africa trecentas urbes sub sua ditione. Plura vide ex Strabone et Appiano. *Bochart*.

Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa dividit, secundo mari prima Cyrene est] Hanc locum mendosum esse, ea quæ supra posui, satis ostendant: nam ab Ægypto pergentibus post Catabathmon prima Cyrene est: legendum ergo haud dubie: *Igitur a Catabathmo. Secundo autem mari. Ciaccon*.

Secundo mari] Existimarem etiam Sallustium scripsisse, *secundum mare*: non, *secundo mari*, nisi hanc eandem dicendi formam invenissem apud Orosium l. 2. 'Inde,' inquit, 'secundo mari, usque ad aras Philenorum extenditur:' nec possumus interpretari, *secundo mari*, id est, cum fluxu maris: ut cum dicimus, *secundo flumine. Castil*.

Secundo mari prima Cyrene est, Colonia Theræon] Hic vero Commentatores nostri egregie cæcutiunt. 'Colonia, Theræ,' inquit Soldus, 'nomina civitatum sunt.' Badius vero, 'Cyrene, Colonia, Thereon urbes,' inquit, 'illæ sic dictæ.' Haud dubie Badius juvenis scripsit. Nam dum ego illam novi, alius erat. Soldam non novi, qui meam præcessit ætatem. Herodotus libro quarto ostendit *Cyrenem* Coloniam esse Theræon, id est, populi Theræ insulæ. *Theræon* vero genitivus Græcus, ut paulo post *Philænon*, poterat alienus videri ab historico Latino, qui Theræorum et Philænorum magis amaret: ceterum *æ* diphthongo penultima scribenda, ut ut alia ceciderint. *Glareanus*.

Deinde aræ Philenon] *Deinde*, inquit, quasi post Syrtis ac Leptim

occasum versus sint Philenorum aræ: quod nullo pacto verum est. Ipse sane ab ortu incipit, ac post Cata-bathmon occasum versus. Cyrenen nominat: deinde Syrtim magnam, ad cujus intimum sinum, si Ptolemæo credimus, Philenorum sunt aræ, non post duas Syrteis ac Leptim. *Idem.*

Ad Mauritaniam Numidæ tenent] Vides Tingitanam solam Sallustio Mauritaniam dictam, Cæsariensem vero sub Jugurtha fuisse, Syphacis quondam regnum: quippe Mulucham flumen ejus facit finem, quem Straboni ac Ptolemæo Molochath dictum existimo. Addit Strabo Molochath Mauritanie ac Masæsylo- rum fuisse terminum, cum Ptolemæus Malva (forsan legendum Malchan) collocet terminum, aliquanto magis ad orientem, quam Molochath. *Idem.*

Proxime Hispaniam Mauri sunt] Fulvii liber, *Hispanias*. Fronto *Proximi Hispaniæ Mauri sunt*. Manut.

Super Numidiam Gætulos accepimus] Ad fluminem lapsum retulit, et montana illa quæ Africæ secundum Cancrici Tropicum imminet. *Glarean.*

Post eos Æthiopes esse] In manuscriptis legimus *Æthiops*: et sic rectius, ut sit accusativus Græcus *Albioras*. *Rivius.*

Æthiops esse] Hujus nominis regiones duas habet Ptolemæus in Africa; unam, quam sub Ægypto cognominat: alteram, quam interiorem. Hæc hodie forte Zanzibar, illa autem nunc Abyssinia habitat, vocaturque Abexim a Garcia ab Horto; Habas a Benjamino. Plinius scribit universam Æthiopiam olim Ætheriam et Atlantiam appellatam fuisse. Hi Æthiopes tam a se ipsis, quam ab Asiaticis omnibus Chusæi ab auctore suo, teste Josepho, appellantur. Vetus autem historia habet Æthiopes cum occidentales tum orientales, sicut et Homerus dicit, et eos nominat Heliodorus l. ix. Hos in Asia, illos in Africa. Unde et gravis auctor

Pausanias ii. Eliac. apud Seres populos eos statuit: sed hæc nostra Æthiopia in Africa est. *Ortel.*

Deinde loca exusta solis ardoribus] Manuscripta, *dein*; atque ita rectius. *Rivius.*

Dein loca exusta solis ardoribus] Perinde loquitur, atque Æthiops citra Torridam Zonam esse crediderit: cum Ptolemæus, alique Geographi intra Tropicos sub æquatore, ac nostra demum ætas ibi esse certo deprehenderit. *Glareanus.*

Usque ad flumen Mulucham] Fabricianum, *ad flumen usque Mulucham*. *Rivius.*

Mulucham] Est nomen urbis, et fluvii. Florus iii. 1. 'et saxeo inditam monti Mulucham urbem per Ligurum aditu arduo penetravit.' *Ortel.*

Ignarus populi Roman.] Sic infra: 'et eo tempore ignarum nominis Romani.' *Ciaccon.*

Satis dictum est] Tò est manuscripta non habent, ac rectius abest. Sed et statim ante, 'De Africa et de ejus incolis:' in manuscriptis non repetitur illa præpositio *De*, nec in Ascensiano, aut Beroaldino. *Rivius.*

CAP. 20 *Postquam diviso regno legati Africa discessere]* Sic et manuscripta: perperam in quibusdam est, *ab Africa*: nam et inferius: 'ubi eos Africa discessisse ratus est,' inquit. *Idem.*

Certum esse ratus quod ex amicis apud Numantiam acceperat] Sic et manuscripta: in illis, *ad Numantiam*; quo modo per frequenter Cicero loqui consuevit. Sic Virgilius 'ad Trojam' dixit; pro *apud Trojam*; et Livius, 'dum hæc ad Vejos agebantur:' pro *apud Vejos*. Hoc, ni fallor, e glossa nimirum irrepsit: nam annotarat forte aliquis, *ad pro apud esse positum*. Tò esse ibidem, non est in manuscriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. *Idem.*

In regnum Adherbalis animum intendit] Infra: 'Ad bellum quod gesturus erat animum intendit.' *Ciaccon.*

Multos mortales cum pecore] Legendum, mortales. Rivius.

In regnum suum se convertit] Tò se non reperitur in Beroaldino, neque in ullo manuscripto: quasi absolute ponatur hoc verbum. Sic alibi: 'clam cum paucis ad pedites convertit,' inquit, et Corn. Tacitus III. 'Postquam cædibus sævitum, et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere:' hic quoque sine casu ponitur. *Idem.*

Existimans Adherbalem dolore permotum, injurias suas manu vindicaturum] Manuscripta, *dolore permotum Adherbalem:* quæ collocatio verborum melior. *Idem.*

Injurias suas manu vindicaturum] Sic infra: 'vindicanum in eos, qui hosti prodidere rempublicam: non manu neque vi.' Et: 'qui dicerent manu vindicandum.' *Ciaccon.*

Injurias suas manu vindicaturum] Vide ancipitem reciprocationem in verbo, *suas*, Jugurthamne referat, qui intulerat, an Adherbalem, cui illatæ erant. *Ipsi*, quod medium verbum inter *suas* ac *ejus* Grammatici ponunt, sustulisset hanc dubitationem. *Gla-reanus.*

Secus cesserat] Infra: 'quod ubi secus procedit.' *Ciaccon.*

CAP. 21 *Prope Cirtum oppidum]* Strabonis codex libro ultimo Geographiæ habet, Adherbalem et obsessum, et occisum ad Uticam: ubi plane mendum puto. Utica enim hoc tempore in provincia erat Romanorum, qua legati paulo post Jugurtham literis evocant. Nemo igitur hunc locum ex Strabonis libro, sed contra illum ex hoc, qui bene habet, emendare conetur. *Gla-reanus.*

Quia diei extremum erat] Infra: 'et diei vesper erat:' item: 'et jam die vesper erat.' Ceterum Tacitus, qui multa hujusmodi a Sallustio accepit Hist. III. 'extremo jam die,' inquit, 'sua quisque in tentoria dilabitur.' *Ciaccon.*

Et quia diei extremum erat, prælium non est inceptum] Tò est, in manuscriptis non est. *Rivius.*

Plerumque noctis processit] Sic infra: 'plerumque noctis barbari more suo lætari.' Et: 'Sed ubi plerumque noctis processit.' Infra: 'multum diei processerat,' dixit. *Ciaccon.*

Obscuro etiam tum lumine] Citatur a Nonio fragm. ex IV. Histor. 'Cum interim lumine etiam tum incerto:' in voce, *Gallia.* *Idem.*

Togatorum] Id est, Italicorum. Sane togati sunt proprie Romani. *Bed.*

Quæ Numidas insequentes a manibus prohibuit] In manuscriptis et impressis quibusdam omisa præpositio est, *manibus prohibuit.* Utrumque mihi placet, et utroque modo Cicero loqui consuevit. Cæsar belli Gallici I. 1. 'finibus prohibere' dixit sine addita præpositione. *Rivius.*

Uno die inter duos reges ceptum atque patratum bellum foret] Sic Tacit. XII. 'Ac ni prælium nox diremisset, cepta patratæque expugnatio eundem intra diem foret:' et III. 'tum demum liberius ortum patratumque bellum Senatui scripsit.' Est autem *patrare bellum*, conficere sive perficere. Quint. VIII. 3. 'Ductare exercitus, et patrare bellum, apud Sallustium dicta sancte atque antique, ridentur a vobis.' *Ciaccon.* V. C. uno eodemque die. *Ursin.*

Jugurtha oppidum circumcedit] In manuscriptis est, *Igitur Jugurtha.* Nec aliter in impressis quibusdam. *Rivius.*

Vineis] A similitudine vitis dicta, quæ jugata et in tectum allevata. Sub illa quia considerare fas, et latere sic clausa, hæc quoque militaris nomen sumpsit. Describit etiam Vegetius IV. 15. 'Vineas dixerunt veteres, quas nunc Barbari militarique vocabulo causias vocant.' E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata septem, longa sedecim. Hujus tectum duplici muni-

tione, tabulatis cratibusque contexti-
tur. Latera quoque vimine sepiun-
tur, ne saxorum telorumque impetu
penetrentur. Extrinsecus autem, ne
immissis concrementis incendio, cru-
dis ac receptibus coriis vel centoni-
bus operitur. Cum plures factæ fa-
erint, jungantur in ordinem, sub qui-
bus subsidentes tuti ad subruenda
murorum penetrant fundamenta. E
lignis igitur levioribus hæc machina
colligabatur, nempe quia transferri
opus, et a militibus moveri: hinc ad
illum motum indicandam, vineas a-
gere, procedere, proferre dicebant:
nam eminens paratæ, paulatim admo-
vebantur ad oppidum, sive, ut sub his
arietem admovent, sive subruerent
muros. Cratibus contexebatur eadem
machina, atque hæc præcipua ejus
materies et tegmen, ideo Græci *τάβ-
λα* dicant: interdum tamen si plura
aut graviora in oppido tormenta, nec
vim sufferrent hæc craticæ, faciebant
crassiore ligno; hinc Cæsar vocat
Porticum, quia species ejus longior.
Cæsar: 'pedalibus lignis conjunctis
porticus jungebantur, atque hac ag-
ger inter manus proferebatur.' *Lips.*
Vide et Stewechium.

Vineis] Posterior ætas Catos ap-
pellavit, qui et ipse Vegetius ita
appellavit: ita enim emendandus lo-
cus IV. 15. 'Vineas dixerunt veteres,
quas nunc militari Barbaricoque usu
Catos vocant.' Ita enim habet in
ora edito Parisina, non, ut vulgo,
Causias. Catti autem ejusmodi sive
vineæ, sub quibus miles, in morem
fells, quem vulgo *cattum* appellamus,
in subsessis aut insidiis latuit. *Joh.*
Isac. Pontan.

Turres] In aggere erant turres, et
statim ab eo structæ, imo et tunc,
cum is nondum perfectus: et tutelæ
operis ministrorumque causa impo-
nebantur. Vineæ enim primum fac-
tæ, ut sub his commeari milites et ag-
gerere possit: sub eas, (id est, altius
quam eæ, ipse agger, et in eo denique

turres. Hæc igitur statim structæ,
sed paulo ab urbe longius, et ne tela
vitiarent aut impedirent. Apud Græ-
cos, aut certe Siculos primum reper-
ta. Ideo cante capiendus Athenæus,
qui non dicit Diadem primum repe-
risse turres ambulatorias simpliciter,
sed *τοὺς φεριστὸς τῶν τῶν*, id est, eas
quæ circumferri possunt, solutiles
(has forte Appianus vocat *ἀντιπυλ-
νοὺς*, plicatiles, quia per partes scilicet
tollebantur, ponobantur, reponen-
bantur: nec enim ad illas, quæ peg-
matum modo deprimebantur attolle-
banturque per cochleas, puto respex-
isse Appianum) nam simpliciter am-
bulatoriæ aut subrietatæ, sane jam
ante inventæ in Sicilia. Hæc igitur
inventio non ipsarum turrium (fixæ
illæ jam diu innotuerant in oppidis,
in castris) sed mobilium, et quæ rotis
agerentur. Agebantur rotis ad mi-
nimum quatuor, sed et sex aut octo
etiam subditas, prout turrium modus
esset, legitimus. Et oportebat sane
humum æquabilem densamque huic
rei esse. Actæ igitur rotis, sed la-
tentibus et internis, aut certe inter-
ius movendis. Hoc ideo, ne telis
hostium, qui agerent, exponerentur,
et turris ineretur suos motores: a
tergo tamen quidam appliciti, qui
propellerent, et licuit, quia non illinc
motus. Turres autem triplices, ma-
jores, minores, mediæ. Minores er-
ant 60 cubitorum in altitudine, basi
quadrata unumquodque latus 17 cu-
bitorum: 10 tectorum: supremum
tectum quintam partem basis habe-
bat. Majores autem et harum ses-
quialteras, 15 tectorum faciebant, in
altitudine cubitos 90. Iterumque
duplas, quæ 20 tectis constarent, al-
tas cubitos 120. latus quatuordecim
fere 24. Sed turres in tot tabulata
non æqualiter surrexerunt, sed instar
Phari Ægyptiæ paulatim, et per
ea singula decreverunt: qui modus
sane aptior in speciem, in stabilita-
tem, in motionem. Proceritas autem

ipsarum tanta fuit, ut non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superarent. Latitudo non ad normam artis adstricta, sed pro temporibus, et voluntate struentium mutata. Tecta vero sive tabulata, quæ et fastigia et vertices dicuntur, plerumque plura in turribus, ut defensores plures imponerent, tum ut tormenta; sed non maxima; scalas, pontes, et talia ad invadendum. Frontes harum turrium ferratæ erant, munimen contra ignes. Cum enim præcipuum in eas remedium et repugnatio esset, per jacula ignita, faces, malleolos, murices, repertum, ut rotæ ferro tegerentur, aut certe a triplici latere: sic enim stabiliiores ob pondus, et igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, scilicet centones, coria, storiæ, et ita porro. *Lipsius.*

Machinis] Testudinibus, balistis, catapultis. De quibus Vitruvius et Vegetius.

Velle et censere eos ab armis discedere, de controversiis suis jure potius, quam bello disceptare; ita sequitur illiisque dignum esse] Locus hic in omnibus vulgaris libris, mancus, deminutusque fuit: quem nos additis his verbis: *De controversiis suis jure potius, quam bello disceptare, supplevimus ex codice Parcensi, quem nobis præstitit Gosiinus Rivinus, vir cum religiosus, tum humanus; et sane abesse non possunt: sed negligentia librariorum omissa sunt, qui auctorem nostrum et aliis locis frequentissime male mutilatum reliquerunt, ablatis aliquot verbis. Popma.*

De controversiis suis jure potius quam bello disceptare, &c.] Sententia isthæc in nulla extat membranarum nostrarum, in nulla editionum antiquarum, quia tamen asseverat Popma invenisse in calamo exaratis codd. haud ausum excludere: præsertim, cum optime quadraret clausulæ proxime sequenti. *Gruter.*

Ita sequitur illiisque dignum esse] Tres libri dignum fore, quod probat. Sic infra, ubi vulgatur: 'Itaque delicta occultiora fuere;' Bongarsii codex præfert occultiora fore. *Putsch.*

Ita sequitur illiisque dignum esse] Cum extent codd. in quibus, dignum fore, nihil certius, quam ejiciendam et hanc et aliam; retento solum, ita sequitur illiisque dignum. *Gruter.*

CAP. 23 *Sed is rumor clemens erat*] Hoc est, non firmus aut constans, ut Cicero loquitur. *Ciaccon.*

Sed is rumor clemens erat] Perperam in Merseburgensi et aliis plerisque, his rumor. Porro clemens, pro non nimis ponitur. Cajus et Priscianus meminit. *Rivinus.*

Is rumor clemens erat] Male hic Ciacconius. Vult enim auctor, rumorem infra verum fuisse, minusque atrocia vulgasse quam erant. *Gruter.*

Ab adolescentia sua ita se enisum] Angustanus delet *et sua*, supra: 'Ita ab adolescentia vitam instituisse.' *Putsch.*

Virtute, non malitia P. Scipioni summo viro placet] Incerta est distinctio, sitne dictum, virtute et malitia, ad priora referendum, an ad posteriora. Badins ad posteriora retulit, fortassis quod magis quis malitia placet, quam probetur: at ego puto æque malitia neminem placere, atque neminem probari. Ideoque ambiguum est. *Glarean.*

Ob eandem artes a Micipsa] Legendum, *artibus*. *Rivinus.*

Adherbalem dolis vita sua insidiatum, quod ubi comperisset, ejus scelere obviam esse] *Tō ejus*, non est in omnibus vestigiis, et additum mihi videtur, ut et alia plerique: sed in manuscriptis quibusdam est tamen. Porro *obviam ire*, hic est resistere: sic Cicero, 'malorum conatibus obviam ire' dixit. *Idem.*

Neque recte, neque pro bono facturum] Apulejus Apolog. 2. 'Si hæc reputans, formæ aut divitiarum gratia,

me ad aliam conditionem reservarem; neque pro amico, neque pro Philosopho facturum.' *Ciaccon.*

Postremo de omnibus rebus legatos Romam brevi se esse missurum] In manuscriptis hæc duæ voces, *se esse*, desunt. An autem elegantius absint, aliorum esto judicium. *Rivius.*

CAP. 23 *Neque propter naturam loci*] Manuscriptum, *neque propter loci naturam*: quomodo et ex impressis quædam: *Merseburgense* vero, *neque per loci naturam*; ut sit sensus, *Loci natura* obstabat, quo minus expugnare *Ciratham* posset. *Idem.*

Vallo, atque fossa] Erat duplex oppugnatio urbium apud antiquos, subita et diuturna. Subita oppugnatio est, cum impetu, nec circumvallatione adhibita, incurrunt. Ad hanc rem corona primum usi ad terrendum, aut claudendum, sed etiam ad distinguendum. Et hæc corona modo duplex, modo triplex erat, prout res exigebat. *Josephus* dicit urbem *Jotapatam* duplici peditum corona cinctam fuisse, et tertiam seriem *Equitum* exterius positam fuisse. Bonus ordo: notate. Introrsam pedites, quorum invadere; extrorsum equites, quorum inspectare et tueri. Et eminus quidem series ita duplex aut triplex; sed cum appropinquabant, ratio vult magis arcuatos, multiplicatosque item fuisse, in gyro scilicet assidue angustiore. Hoc etiam amplius addendum, primos ordines peditum scutatorum graviorumque fuisse, qui cominus assultarent, invaderentque: retrorsum leves aut velites, ut funditores, sagittarios, qui eminus pellerent telis, et deturbarent pugnatores. Porro, ubi diuturna erat obsidio, fossam præducebant, vallum conficiebant. Fossa erat exterius vallo præducta. Sic enim ab ipsa re dicebant, 'Præducere fossam,' et 'deprimere fossam,' itemque 'percutere.' Ea fossa lata plurimum 8 pedes, et totidem alta: alii tamen

adaugent. Non raro duplex fossa, ut et duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ causa. Hanc accincti fodiebant. *Vallum*, est aggestus e terra et sudibus, ad labrum interiorius fossæ velut murus. Dant igitur ejus partes: *Agger* et *Sudes*. *Agger* est ipsa terra, cum cespites circumciduntur e terra, et ex illis velut murus instruitur, altus 3 pedibus supra terram. Cespes fiebat altus semissem, latus pedem, longus pedem semis: nam nec temere aut pro arbitrio hunc excindere licuit, sed omnia ad normam. Si terra solutior, ut ad similitudinem lateris cespes non posset abscindi; tam sane aut fossa præducebatur, cujus intrinsecus agger excrescebat; aut sepiibus ductis, vel interpositis stipitibus, ramisque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigebatur. Altus ille sæpe 10 pedes, totidemque latus. *Sudes*, qui proprie valli, et inde compositum ex utroque dixerunt *Vallum*: nam *Vallum* et *Sudes* idem sunt *Servio*. Magis prisca dixerunt et *Suras*: inde *Surculi*, et *Crebisurum* *Ennio*, vallum crebris suris, id est, pallis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. *Sudes* erant ex quocumque et obvio ligno, robusto tamen, cum daretur: ex robore eas facit *Valerius*, ex acere *Propertius*. In oppidis etiam istæ *sudes*. *Sudium* forma: non fuerunt ex æquabili et simplici ligno, sed habuerunt duas eminentias, et velut cornua, aut tres, aut quatuor, id est, ramos in majori stipite, qui recisi, ut cornua eminebant: tales præsertim in summo erant. Studiosè acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile possit apprehendendo evellere, lubrico scilicet ligno: et contra transgressum et transcensum. Itaque longiusculos fuisse oportuit hos vallos; cum pars in terram defigeretur, firmamenti causa; et pars emeretur; etsi implexos et devinctos inter se etiam fuisse sciam. Valli

modus parte una 2017 pedum, altera plusculo major 2050. *Lipsius.*

Ad virtutem arrigere] In manuscriptis est, *erigere*: sed et prior lectio mihi placet: nam et alibi Sallustius, 'Eos non paullum,' inquit, 'oratione sua Marius arrexit.' *Rivius.*

Ad virtutem erigere] Revocavi scripturam omnium scriptorum editionumque veterum, quorum nullus agnoscit Carrionis *arrigere*. Gruterus.

Bellum non posse trahi] In manuscriptis et aliis, *bellum trahi non posse*. *Rivius.*

CAP. 24 Litteræ Adherbalis in senatu recitatae sunt] *Sunt* non est in manuscriptis neque ceteris vetustioribus. *Idem.*

Sepe ad vos oratum mitto] *Vaticanus, saepe vos oratum mitto*, pro vulgato, *ad vos*: deinde; *Micipæ patri beneficia, omisso vulgari mei: an famæ acrius urgeat incertum est, ubi vulgati incertus sum: forte delendum t̄d est*. *Putschiam.*

Quem tanta libido extinguendi me inuasit] Sic in cænetis; alioqui suspicari possis *Extinguendi mei* legendum, ut videlicet vocales concurrentes locum errori fecerint: sed nihil immuto. *Rivius.*

Plura de Jugurtha scribere dehortatur me fortuna mea] *T̄d me*, licet in Fabriciano sit, non reperi tamen in aliis vetustioribus: ac elegantius abesse poterit, nullo sensus detrimento. *Idem.*

Nisi tamen intelligo] *Nisi* valet *sed*, quomodo idem locutus c. 67. 'Nisi, quod illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus, instabilisque videtur.' Et 'Nisi tamen re-p. pariter ac sævissimo imperio bene atque decore gesta.' Sic et ab aliis usurpatur; dixit enim Cicero epist. 1. l. XIII. ad Memmiam: 'Nisi tamen multo minus tibi concedi potest:' et ibidem, epist. 73. 'De re nihil possum judicare: nisi illud mihi certe persuadeo, te talem virum

nihil temere fecisse:' et ad Atticum epist. 14. l. v. 'Nisi tamen id erit mihi gratissimum:' et ad eundem epist. 6. l. XI. 'Nisi illud erat infinitum:' et ibidem, epist. 73. 'Nisi illud quidem mutari non video posse:' et ad Hirtium l. IX. apud Nonium: 'Dicis, quid quæso istuc intererat? nescio: nisi tamen id erat mihi jucundum.' Item in oratione pro Sex. Roscio: 'Quid erat, quod Capitonem primum nunciavit, nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse sociam.' Et Plautus in Epidico, act. II. 'Si placebit, utimur Consilium: si non placebit, reperitote rectius. Mihi istic nec seritur nec metitur: nisi ea, quæ vis, volo.' Et in Persa act. II. 'Dii deæque te omnes perdant, Nisi hodie, si prehendero, defigam in terram colaphis.' Et Stichus act. I. sc. 2. 'Miror, quid siet: Nisi ut periculum fiat, visam quid velit.' Et Terentius in Andria act. IV. sc. 1. 'Nescio; Nisi mihi deos fuisse iratos scio, qui auscultaverim.' Quo in loco Donatam fœde errasse, mihi videtur, mutilum locum esse existimans; hæc enim dicit: 'Deest Quia; ut sit, Nisi quia.' Et Enoch. act. III. sc. 4. 'Nequeo satis mirari, neque conjicere; Nisi, quicquid est, procul hinc libet prius, quid sit, sciscitari.' Et act. V. sc. 1. 'Nescio, nisi amasse credo Pamphilam.' Et act. V. sc. 6. 'Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum, Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo.' Et Heaut. act. II. sc. 2. 'Joco an serio, illæc dicat, nescio: nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.' Et act. IV. sc. 1. 'Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati resciscat senex.' Et Adolph. act. I. sc. 2. 'dixit velle uxorem ducere: Sperabam jam deferbuisse adolescentiam: Gaudebam: ecce antea de integro: nisi quidquid est Volo scire, atque hominem convenire.' Et act. IV. sc. 2. 'Nequeo satis decer-

nerē : Nisi me credo huic esse natum rei ferendis miseris :’ quo in loco male Donatus. Et act. iv. sc. 5. ‘ Nescio, nisi quia tam misere hoc cupio esse verum, eo vereor magis.’ Et Phormione act. iii. sc. 1. ‘ Nescio, nisi Phædria haud cessavit pro te emit.’ Et act. v. sc. 7. ‘ Nescio, nisi me dixisse nemini, id certo scio.’ Et Hecyra act. i. sc. 2. ‘ Quid egerint inter se, nondum etiam scio : nisi sane curæ est, quorsum eventurum hoc siet.’ Et act. ii. sc. 3. ‘ Nec qui hoc mihi eveniat scio : Nisi pol filium multis modis jam exspecto ut redeat domum.’ Gellius quoque x. 12. ‘ Item aliud, inquit, quod hercle an ponerem, dubitavi, ita est deridiculae vanitatis, nisi idcirco place posui, quod oportuit nos dicere.’ Et Plinius xxxv. 11. ‘ Nisi accitus a rege,’ &c. sic enim legendum ex omnibus antiquis libris ; non, ut in per vulgatis, *Sed*. De Græcis autem Aristophanes : *Ἐδ τοι λέγων ἕμοιγα φαίνοσθαι τάνω, ἄλλῃ ἢ μόνω δέδωκα. Manutius.*

Supra quam ego sum] Non me tantum Jugurtha petit, sed quod majus est, totius Numidiæ, et fortasse totius Africæ regnum : nec sperat, se posse et meo regno potiri, et vobis amicam esse ; quare nemini dubium est, quin ipse, spreta amicitia vestra, etiam vobis invitis meum regnum malit. Et hoc est quod dicit hisce verbis : ‘ utrum gravius existimet, nemini occultum est :’ id est, omnes sciunt, utrum gravius esse sibi putet Jugurtha, non posse, videlicet, sperare amicitiam vestram, an non posse sperare regnum meum. Nam palam est, eum gravius putare, non habere regnum meum, quam amicitiam vestram. *Cast.*

Utrum gravius existimet] Omnino legendum *utrum gravius æstimet*. Cæsar l. vii. ‘ hæc si gravia aut acerba videantur, multo illa gravius æstimari debere :’ et lib. iii. de Bello civili,

‘ Leviusque tempestatis quam classis periculum æstimaverunt.’ Sic enim legitur in manuscriptis exemplaribus, non, *existimaverunt*. Ciaccon.

Imperatorem Numidis posuisti] In Catil. ‘ Lacedæmonii, devictis Atheniensibus, triginta viros imponere.’ *Idem.*

Nam ego quidem] Servius Fuldano ad l. Æneidos melius sic citat : ‘ Nam ego quidem vellem, et hæc quæ scribo, et illa quæ antea in Senatu quotus sum, vana ferrent potius, quam miseriam meam verbis fidem.’ Videtur posse legi, *vana fore potius, quam miseriam meam verbis fidem facere*. Putsch.

Quam miseria mea fidem verbis faceret] In nonnullis est : *vobis faceret*. sed alterum, quod in manuscriptis quoque est, magis probarim : pro, ad credendum mihi vos impelleret : seu, ad habendam fidem verbis meis induceret. *Rivius.*

Ut Jugurthæ scelerum ostentui essem] Id est, ut ostenderem : alias, ut ostentarem. Infra : ‘ Illa deditiois signa ostentui credere :’ licet paulo diversiore significatu. Tacit. xii. ‘ Auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiæ suæ.’ Et xv. ‘ Iturum Tridatem ostentui gentibus, quanto minus quam captivum.’ Et, ‘ Ore ac membris in eam pallorem albetibus, ut ostentui esset maltam vitalis spiritus egestam.’ Est ergo, *Ut in me Jugurthæ scelera ostenderentur*. Ciaccon.

Tantummodo inimici imperium et cruciatus corporis deprecor] Hæc nimirum vera lectio est : quamvis in Beroaldino sit, *cruciatus corporis ut eandem deprecor*. Fuit, credo, qui non intellexerit elegantem usum verbi *deprecor*, is ea quæ supersunt adjecit de suo : atque hoc deinde forte e spatio irrepsit in contextum. *Rivius.*

CAP. 25 *Et quam primum Adherbati subveniendum*] *Td est*, in duobus manuscriptis non erat. *Idem.*

Interim de Jugurtha consideretur] Sic in manuscriptis; nisi quod in Fabriciano *rd uti*, quod Gymnicus habet, additum in spatio erat. *Idem.*

Summa ope enim est, ne tale decretum fieret] In aliis, *summa ope enim est*, omisso verbo substantivo, et sic codices in membrana descripti. *Idem.*

Sed ab iisdem illis fautoribus regis summa ope enim est] *Enim est*, dixit passive, tanquam *enitor* esset passivum, ut supra: *interpretatum ab interpretor.* Glarean.

Legantur tamen in Africam majores natu nobiles, amplius honoribus usi] Legendum *amplius honoribus*; id quod frequens est apud Ciceronem. Operarum incuria hoc mendum irrepit; quamvis eodem modo codex Basilicensis. *Rivius.*

In quis fuit M. Scavrus] In aliis, *M. Emilius Scavrus.* In *quis*, pro *inter quos* dixit: est enim Græcismus, quomodo in Lælio Tullius, 'nisi in bonis amicitiam esse non posse,' pro *inter bonos.* *Idem.*

M. Scavrus] Vide et de eo Valerium Maximam non uno in loco, et S. Aurelium Victorem, sive quisquis Scriptor ille de Viris Illustribus, qui Cornelius Nepos eo credi solet, quia Nepotis nobis Epitomen dedit. Hominem fuisse sapientem, et tectum gravitate multa; et naturali quadam auctoritate pollentem, Tullius auctor est in Bruto, ubi et Historiam de Vita sua scripisse ait ad L. Fufidium, quicum arcta ei amicitia erat. Verba sunt Ciceronis illa: 'hujus et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta: sane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam, et disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam.' Meminit et Valerius l. iv. Plinius, Tacitus, alii. *Voss.*

De quo supra memoravimus] C. 15. *Et tum in Senatu princeps]* Manu-

scripta duo: *Senatus princeps.* Quamquam utrunque recte, et utroque modo Cicero loquitur. Sed et in inscriptione quadam Arimini, *PRINCEPS IN SENATU*, legitur: ubi alias fere, *Princeps Senatus.* Livius: 'Princeps,' inquit, 'Senatus tertium lectus P. Scipio Africanus.' Hoc genus honoris, ut in Africani vita testatur Plutarchus, iis tantum deferri consuevit, qui auctoritatem et gloriam maximis in rebus meritis, præstantissimisque rebus geatis essent consecuti. *Rivius.*

Utica] Punicarum in Africa urbium, si Carthaginem demas, nulli cedit Utica. Sexaginta autem stadiis a Carthagine distabat, ut testatur Appianus; nempe versus occasum. Stephanus eam scribit Tyriorum coloniam fuisse. Quod et Justinus affirmat libro xviii. 'Cum et opibus et multitudine Tyrii abundarent, missa in Africam juventute, Uticam condidere.' Itaque de antiquitate gloriabatur non parum; et cum eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Italicus lib. iii. 'Proxima Sidoniis Utica est effusa maniplis, Prisca situ, Veterisque ante arces condita Byrsæ.' Aristoteles in libro mirabilium: *της δὲ Λιβύης ἐν Ἰτύκῃ καλουμένην, ἢ κείτῃ μὲν, ὡς λέγουσιν, ἐν τῷ πάλαι τῷ μεταξὺ Ἑρμίας καὶ τῆς Ἰππου ἕκρας, ἐπέκεινα δὲ Καρχηδόνος ὡς σταδίου διακοσίου. ἢ καὶ πρότερον κτισθῆναι λέγεται αὐτῆς τῆς Καρχηδόνος ἔτεσι διακοσίοις ὑδοήσαντα ἐπὶ, ὡς ἀναγράφονται ἐν ταῖς Φοινικαῖς Ἰστορίαις.* Id est: *In Libyæ Utica, quam vocant, quam in sinu sitam esse ajunt inter Mercurii et Hippi promontoria, ultra Carthaginem stadiis fere ducentis, atque annis cclxxxvii. ante Carthaginem esse conditam, ut in Phœnicis historicis scriptum legitur.* Vellejus Paterculus circa Codri tempora, qui Sauli fuit æqualis, Tyrios paucis annis post Gades Uticam condidisse refert. Urbi igitur tam vetustæ nomen fecit ipsa antiquitas. Utica enim vel *Ityca* Punicè *Ἰτύκα*, Itica, id est,

prisca dicebatur. *Bochart*. Qui nunc locus a Barbaris Mazachares appellatur. *D. Marius Niger*.

Uticam adpulsi] Utica igitur in Romana erat provincia, quam accedere postea Jugurtham jusserunt Legati. *Glar*.

Seque ad eum ab senatu missus] In manuscriptis est omissa conjunctio, *se ad eum, &c.* quomodo et in impresis vetustioribus. *Rivius*.

Porro animus cæcus cupidine, ad inceptum scelus rapiebatur] Manuscripta duo, *rapiabat*; ut subaudias *Jugurtham*; sed utrum rectius, aliorum esto judicium: nam ego mihi non liquere fateor. Paulo inferius. *Rivius*.

Casum] Pro occasione dixit. Sic infra: 'Fortunam illis præclari facinoris casum dare.' Et Tacit. l. vi. 'Tunc distractis Orientis viribus, et quonam inclinarent incertis; casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militum.' *Ciacconius*.

Adherbaliis potiretur] V. c. *Adherbale*, et ita legit *Servius*; licet pro *conveniret*, habeat, *videret*: *Nonius* tamen, *conveniret*, ut vulgatæ editiones. *Ursinus*.

Ac tametsi senatus verbis minæ grates nunciabantur] Sic in vetustis; ac si quid ego judico, elegantius adjectivum sequitur. Porro *senatus verbis*, pro *Nomine senatus* dixit. *Rivius*.

Quod ab oppugnatione non desisteret] Sine præpositione dixit lib. *Histor. II.* 'ut actione desisteret.' Et *Terent. Phormione*, 'Quid vis tibi dari in manum, herus his desistat litibus.' *Ciacconius*.

Quod ab oppugnatione non desisteret] In manuscripto quodam est præpositio omissa, quomodo *Virgil.* 'Mene incepto desistere victam.' Sed præpositionem addas, nec ne, parum sane refert. *Cæsar*, 'oppugnatione destitit,' inquit. *Cicero*: 'Quasi destiterim pristina causa.' Sic *Cæsar*, 'consilio desistere:' 'itinere desistere' dicit. *Cicero* præpositionem interdum addit, 'ut ab illa mente desisteret.' I-

tem, 'Cur sibi a causa desistere necesse esset.' *Rivius*.

CAP. 26 *Italici*] Quos supra Jug. c. 21. *togatos* dixerat. Quæras unde illic *Italici*? Respondeo, ex provincia post divisionem regni per legatos, quasi pro præsidio impositi. *Bad*.

Italici] *Italicos* vel pro Romanis sumpsit, vel pro iis, qui in Provincia *Italici* nominis erant. Alioquin inter cives Romanos, Latinos, et *Italicos* erat differentia. Quippe Latinos Latii incolas, populi Romani fœderatos, jure Latii donatos ex antiquitate liquet: sic *Italicos* reliquæ ad Rubiconem *Italiæ* habitatores, populi Rom. Fœderatos, jure Italico præditos commode definiri posse censemus. *Italiæ* enim domicilium eos secrevit, a Gallis et Provincialibus: fœderis, communio ab iis, vel civibus Romanis, vel peregrinis et exteris, qui quacunque de causa in *Italiæ* oppidis versarentur: jus *Italicum* ab iis *Italiis*, qui tum *Italiam* tenebant, non jure tamen *Italico* fruebantur. *Italicorum* porro numerum expleverunt ad mare *Tyrrhenum* trans *Tiberim* *Etrusci*, quod *Latinos* ultra *Lirim* *Campani*, *Lucani*, in *Siculo* *Brutii*, in *Ionio* *Messapii*, et *Sallentini*, ad *Adriaticum* *Apuli*, *Frentani*, *Picentes*, et *Senones*: *Mediterranei*; *Umbri*, *Sabini*, *Marsi*, *Vestini*, *Marrucini*, *Pelligni*, et *Samnites*. *Sigon*.

Italici] Hic vel pro quibuscunque *Latinis Romanisque* sumuntur: vel pro iis, qui ad *Imperium Romanum* in Provincia *Africana* pertinerent.

Adherbali suadent, uti sese et oppidum Jugurthæ tradat] Manuscripta, uti sequitur et *oppidum*. Hic est peculiaris fere loquendi mos *Historicorum* et *Comicorum*. *Sallustius* postea: 'Aqua modo sequere et jumenta onerare.' Idem, 'Pbiiceni conditione probata, sequere vitamque suam reip. condonaverunt.' Idem in *Catilin.* 'Æquitate sequere et remp. curabant.' *Rivius*.

Si adversaretur] *Fabricianum*, *adversaretur*; quod antiquitatem magis

redolet, quam unico observat Crispus. *Idem.*

Jugurtha in primis Adherbalem exercitum necat] Fabricianum, *Igitur Jugurtha in primis, &c.* Perperam hoc in impressis omissum videtur, cum mire interim ad sententiam faciat: quamvis non sit in Merseburgensi atque aliis. *Idem.*

CAP. 27 *Et res in senatu agitari capiti*] *Manuscripta, agitari capta.* Quamquam idem est utrobique sensus. Cicero in Bruto; 'Qua in urbe primum litteris oratio est capta mandari:' pro *capiti*; et III. de Oratore, 'Post adhiberi capta est ad ornatum etiam et dignitatem.' Livius III. ab U. C. 'Sed contemni,' inquit, 'capiti erant a finitimis populis:' pro *capereant.* *Idem.*

Memmius] Is est, qui postea, cum petaret consulatum, a Saturnino tribuno plebis fuit interemptus, ut Livius I. LXIX. Cicero in Oratione IV. in Catilinam, Orosius v. 17. Florus III. et Appianus Bellorum civilium l. I. litteris mandarunt. Fuit Memmius mediocris orator, ut ait Cicero in Bruto. *Cast.*

Uti per paucos factiones, Jugurtha scelus condonaretur] Sic et manuscripti codices, et ceteri vetustiores; atque ita mollius est. Quam dicitur enim et aspere concurrunt, *factiones scelus!* Hoc quamvis leve, non tamen prætereundum esse duxi. *Rivius.*

Prolatandis consultationibus] Fulvii liber, *Prolatandis.* quo modo item c. 43. Catilin. idque magis olet antiquitatem. *Menutius.*

Prolatandis consultationibus] Ita legendum, non ut alii volunt: *Prolatandis consultationibus.* Sallustius in Catilinario: 'illos dubitando, et dies prolatando magnas opportunitates corrumpere.' Idem in oratione Philippi, libro Historiarum primo: 'Non prolatandis seditionibus, inquit ipse, nos in solitudine retineas.' Livius I. 17. ab U. C. 'prolatandis igitur comitiis cum magistratu dictator abisset,

res ad interregnum rediit.' *Popma.*

Prolatandis consultationibus] Sic quoque Mss. Pall. ideoque minime admittendum aliorum, *proletandis.* *Gruterus.*

Lege Sempronii] Singulis annis senatus futuris Coss. duas provincias decernebat: eas creati Coss. sortiebantur, aut inter se comparabant. Hoc factum fuit lege a Sempronio Graccho de ea re lata. Cic. in orat. de provinc. Coss. 'decernendæ nobis sunt lege Sempronii duæ provinciæ.' *Cicero.* Videndus Festus in *Perare.* *Ursinus.*

Lege Sempronii] Quæ sit illa lex, mihi non constat: nec satis faciunt Commentarii, quorum alter ait: 'Sempronius Gracchus legem tulit, ut Italia et Numidia provinciæ per Coss. regerentur.' *Badius* autem: 'Sempronium legem tulisse,' inquit, 'ut si quando bellum timeretur, Coss. futuri in provinciis destinarentur:' hæc ille. Atqui magis sollicitum me tenet, quomodo Memmius, designatus tantum Tribunus, populum edocuerit, per nobilitatem avaritiam Jugurthæ scelus condonari; num concione advocata, an per alias technas? Ac idem illud cum ait, *Coss. que declarati*: quid illud *declarati*, proprie hoc loco significet? nam *designati*, id est, in futurum annum pronuntiat, quod *Badius* exponit, non placet, cum statim hic Consul in Africam proficiscatur; neque vero ante initium magistratum in provincias ire consueverunt. Et ipse Calpurnius non ita multo post Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. Fieri potest, ut non integris annis, sed dimidiatis (quod quidam scriptis prodiderit) ante designarentur, quam inirent magistratus. *Grævanus.*

Provincia futuris consulibus Numidia atque Italia decreta sunt, consulesque declarati sunt P. Scipio Nasica, &c.] Tò sunt neutrobi habent codices manuscripti: et irrepsisse ex glossa videtur. Sed et *consules*, ibi nulla ad-

dita conjunctione, legitur. *Rivius.*

L. Bestia Calpurnius] V. c. non habet nomen *Calpurnius*, quod videri potest adjectum ab aliquo, vel certe scribendum *L. Calpurnius Bestia*. *Ursinus.*

CAP. 28 Quippe cui *Roma omnia venum ire, in animo hæserat]* *Livius* l. III. 'legem fecerunt, ut liberi liberæque venum irent.' *Tacit.* *veno* dixit l. XIV. 'et posita veno, irritamenta luxus:' et l. XIII. 'nisi in his quæ veno exercerent.' *Cicero*. V. c. habet, *omnia venire*. *Ursinus.*

Quippe cui Roma omnia venum ire in animo hæserat] Manuscripta duo *venire* habent; sed vulgata lectio melior, *venum ire*. Id enim est, quod et initio dixit, et post repetit, 'Omnia Romæ venalia esse.' Itaque per magnam Jugurtham in averitia nobilitatis, et in pecunia sua spem habebat. *Rivius.*

Cui Roma omnia venire in animo hæserat] Nescio cur ab hac lectione abhorreat *Rivius*, nixa duobus ejus *Mss.* extat sane etiam in *Pall.* selectioribus: ideoque ejeci, *venum ire*. *Gruterus.*

Ut omneis mortaleis pecunia aggrediuntur] In quibusdam, *omneis mortaleis uti pecunia aggrediantur*: ut sit *ὀρέψασθαι*, legitimo dictionum ordine mutato, quomodo *Cicero*, 'Vix ut intelligantur,' inquit, pro, *ut vix*. Sed et *Sallustius* postea, 'Alii signo dato locum uti desererent.' Tametsi, ne quid dissimulem, in manuscriptis non est *ut*, rectiusque subaudiendum videtur: nec est eo in exemplari quod *Ascensius* excudit, castigavit *Alcander*. *Rivius.*

Nisi regnum ipsamque deditum venissent] In aliis, *ni regnum*. *Idem.*

Italia decederent] Duo sunt de Legatis, quæ ad jus gentium referri passim videmus; prius, ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est *Livii*, ubi *Hanno* Senator *Carthaginiensis* in *Annibalem* sic in-

vehitur: 'Legatos ab sociis, et pro sociis venientes, bonus imperator noster, in castra non admisit: jus gentium sustulit.' Quod tamen non ita crude intelligendum est: non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed vetat sine causa rejici. Causa potest esse, ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur. Sic ex eo qui mittit, *Senatus Romanus* negavit, se *Carthaginiensium* legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia. Secundo, ex eo qui mittitur, exemplum est in *Theodoro*, qui *Æteus* vocabatur, quem a *Ptolemæo* ad se missum audire *Lysimachus* noluit. Tertium ubi causa mittendi suspecta aut odiosa est. Ita *Jugurthæ* legatis edictum intra decem dies *Italix* finibus excederent, ni regnum et regem deditum venissent. Optimo itaque jure etiam rejici possunt, quæ nunc in usu sunt legationes assiduas, quibus quam non sit opus, docet mos antiquus, cui tales legationes plane ignotæ fuerunt. *Grot.* de jur. Bell. et Pac. II. 18.

Illis infectis rebus ita domum reversi sunt] *Concinnius* duo libri: *Ita illi infectis rebus domum reversi sunt*. Sic supra *Catilina*: 'Ita illi janua prohibiti tantum facinus frustra susceperant.' Sic infra ex scripto legend. 'Ita *Jugurtham* spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat.' *Putach.*

Ita infectis rebus illi domum discedunt] Sic *Mss.* sic impressi omnes etiam *Aldini*: ut mirer unde invenerit editioni suæ *Carrio*, *illi infectis rebus ita domum recessi sunt*. At hunc tamen alii deinceps constantissime secuti, *lascum* ducem cæci: quibus tamen de se si creditur ipsa, omnes excussæ membranæ, omnes editioes: tam quidem superstitiosæ, ut plus de auctore nostro meriti sint, quam de *Theseo* extracto ab *Inferis* ipsemet *Hercules*. *Gruterus.*

Interim Calpurnius parato exercitus

legit sibi homines nobiles, factiosos] In Fabriciano est, *legat sibi*: quomodo et exemplar habet Merseburgense, a verbo *legare*; quemadmodum Cicero sæpe; velut: 'Dolabella me sibi legavit,' et 'Cæsar Cassium sibi legavit.' Item: 'Ego me a Pompejo legari ita sum passus, ut,' &c. Item, 'Isti quos legatos tute tibi legasti:' et; 'Ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti.' Facilis autem et proclivis error fuit, unius immutatione litteræ. Quod ad *ἀπορροαίας* attinet, legunt alii *Calphurnius*, addito Spiritu. Sed Volateranus alteram magis probat: quicam origo ipsa nominis facit: nam Plutarchus in vita Numæ ἀπὸ τοῦ κέλπου, qui fuerint e Numæ liberis, τοῦς Καλφουρίους dictos putat. *Rivius*.

Legat sibi, &c.] Id est, legatos sibi assumit. Erant autem Legati, qui singulis legionibus præerant: erantque plerumque prætura functi. *Ciacconius*.

Munita fore] Quid si legas *Impunita fore*. Id certe sensus ipse respuere non videtur, quamvis reclamantibus exemplaribus. Nisi *munita* positum dicas, pro, Velut præsidio quodam confirmata, et quasi in tutum collocata. Sed et supra: 'C.' (inquit) 'Bæbium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus et injurias omnes munitus foret:' pro, Armatus et quasi septus atque vallatus. *Rivius*.

De cujus natura et habitu supra memoravimus] Supra capite 15. Sed ibi nihil de habitu. *Ciacconius*.

Belli haud ignarus, firmissimus contra pericula] Sic et exemplar manuscriptum: pro, *constans et intrepidus*: licet in nonnullis, *fortissimus contra pericula* reperiat. *Rivius*.

Rhegium] Urbs in litore Calabriae et regione Messanae, secundum alios in Brutiis sita, quibus ego me conjungere malim: quanquam Siciliae urbs D. Hieronymo in locis Hebraicis. Hanc Strabo conditam a Chal-

cidensibus, et a Dionysio rege solo æquatam, et a Dionysio juniore ejus partem restauratam scribit, et Phœbeiam appellatam. Aschenas olim dictam docet ex Josepho Gabriel Barrius. Idem addit eam ab Antiocho apud Halicarnassæum Posidoniam sive Neptaniam appellatam. Probus Grammaticus in vita Virgillii dicit ex Catonis originibus incolas Taurocinos a flumine præterfluente nominatos. Hujus descriptionem lege 13. Variar. apud Cassiodorum. Hodie Rezzo vocatur Leandro teste. *Ortel*.

Atque inde Siciliam] Omittit aliquando præpositiones Sallustius in provinciarum nominibus, additque urbibus, quod Cic. etiam et alii faciunt: sed maxime omnium Tacit. ut Annal. i. 'Et comite uno Fabio Maximo Planasiam ventum:' et lib. vii. 'Samum trajecerunt.' *Ciacconius*.

Porro ex Sicilia in Africam transvecta sunt] Sallustius addit hic præpositionem, quam in verbis quæ præcedunt, omisit, cum dixit: 'Per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam.' Sic Tacitus l. i. 'Et comite uno Fabio Maximo Planasiam ventum;' et l. vii. 'Samum trajecerunt.' Quod vero sequitur, *pugnando cepit*, id pertinet ad antiquam formulam, de qua alibi diximus. *Ursinus*.

Sicilia] Quæ et Sicania et Trinacria: aut Triquetra, Plinio teste. Trinacrin eam vocat Ovid. Pastor. l. iv. Τριωνάχης habet Dionys. Alexandr. et Ἐπιρωαία Suidas, nisi vitiosus sit codex, quo nomine etiam ejusdem insulae urbem habet Diodorus Sic. Insula autem maris Mediterranei est celeberrima. Cyclopium terram eam Homerus nominat: Tricervicem Lycophron, et Tricuspitem Pindarus. Sed hæc potius Epitheta, quam Synonyma sunt. *Ortel*. Vid. et Cluver. de Sicil.

In Africam transvectæ sunt] Τὸ sunt in Mss. non est. *Rivius*.

In initio paratis commentibus] Ma-

manuscripta non habent additam præpositionem ista: quomodo et Cicero frequententer, ut in epistolis, 'Quemadmodum senatus initio censuit:' et iterum, 'Redeo ad illud quod initio scripsi.' Item alibi, 'Iste qui initio proditor fuit, deinde perfuga.' Sic et alias. *Idem.*

Acrius Numidiam ingressus est] In quibusdam *aggressus est*, pro invasit: sed prior lectio est in manuscriptis. *Idem.*

Multos mortales et urbes aliquot pugnando cepit] Legendum *mortalis* nam sic fere Sallustius. Porro peculiare est historicis *mortales* dicere, pro hominibus; neque id adeo est apud oratores frequens: verum historici et verbis et figuris Poëticæ licentiæ sæpenumero utuntur, locationibusque et dicendi modis non perinde aliis scriptoribus usitatis. Hinc *prosapia* apud illos pro progenie, vox ab ultimis repetita temporibus, ut Fabius inquit. *Tempestas*, pro Tempore. Hinc illudque geminatum, velut 'Meque regnumque meum.' Hinc *trépous* illa modi, 'festinare,' 'parare,' 'alius alium hortari,' 'hostibus obviam ire,' pro festinabant, parabant, &c. Hinc ellipsis verbi substantivi sæpe ac aliorum. Hinc frequens Synecdoche, ceteraque hoc genus pleraque, ut *arma*, pro bello. Tacitus, 'Et unum militem, quo tam civiliam armorum partem,' pro civilis belli. *Idem.*

CAP. 29 *Ceterum socius et minister omnium consiliorum adsumitur Scæurus*] In manuscriptis est, *socius et administrator*: quomodo Cicero, 'Timarchides omnium rerum transactor et administrator:' et alibi, 'Administri et satellites Sex. Nævii.' Vocat autem *administrum* Sallustius participem negotii, et adiutorem in re agenda. *Idem.*

De omnibus pactionibus præsens agere] Vocem *pactionibus* otiosam puto. *Ciacconius.*

Statuit cum eis de omnibus pactionibus Delph. et Var. Clas.

bus præsens agere] In manuscripto quodam *agitare* legitur: ac solet plerumque frequentativo Sallustius pro perfecto uti. *Rivinus.*

Ceterum interea fidei causa mittitur] *Infra*: 'Non possum fidei causa imagine, &c. ostentare.' *Ciac.*

Vacca] Oppidum insigne Numidarum: etiam in Lusitania Urbs ejusdem nominis est, quæ forsitan hujus Vaccæ fuit Colonia. *Cajna* meminit alibi Plinius. Etiam *Vacca* fluvius medio inter Durium et Mundam intervallo in mare influit: quemadmodum et Munda parvas habens navigationes, ut Strabo ait. Vaccæorum quoque populorum præter Plinium etiam Livius meminit, quippe L. Posthumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnasse, et ad xxxv. millia hominum occidisse tradit. *Resend. de Antiq. Lusit.*

De invidia sui facti] Manuscripta *facti sui*, ut sequatur pronomen, atque id nimirum rectius. *Rivinus.*

Deinde postero die] Manuscripta, *dein.* *Idem.*

Per saturam] Lactantius i. 21. 'Pescennius Festus in libris historiarum per saturam refert.' *Ciac.*

Quasi per satyram legem, sententiis exquisitis, in deditionem accipitur] Manuscripta, *quasi per saturam sententiis exquisitis*: ut subandias legem. *Saturam* vero pro *satyram*: quomodo ubique *Sullam*, hic auctor, pro *Syllam*; nam *y* in *u* Latinis sæpe mutatur: unde in antiquis inscriptionibus, *Polucarpus* legitur, et *Poluandrius*: et Ennius, ut testatur Cicero, *Purhum* semper, nusquam *Pyrrhum*; *Phryges*, non *Phryges* dixit; quod ipsum antiqui declarant libri. Sed et Diomedes cum manuscripto facit, l. iii. nam quo loco docet veterib. *satyram* farcinis genus fuisse, variis reb. referunt, unde postea satyra nominata sit lex, quæ uno rogatu multa simul comprehendat, max ibidem, 'Cujus,' inquit, 'legis Lacilius meminit in i.

Sallust.

' Per saturam ædilem factum qui legibus solvat: ' et Sallustius in Jugurtha, Dein quasi per saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur.' Videsne, ut hic in citatione Diomedes legem omittat? Sed nec in Merseburgensi additur. Sex. quoque Pompejus eodem modo citat, quomodo in manuscriptis est. ' Satura,' inquit, ' est cibi genus ex variis rebus conditum. Est et lex multis aliis conferta legibus. Itaque in sanctione legum adscribitur. NEVE PER SATYRAM ABROGATO AVT DEROGATO.' Annius Luscus in ea quam dixit adversus Tib. Gracchum: ' Imperium quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.' Paulo post idem hoc e Jugurtha Sallustii exemplum affert. ' Dein postera die, quasi per saturam sententiis exquisitis in deditionem accipitur.' Quamquam hodie corrupte in exemplaribus hic locus apud Festum legitur. Sic autem *satura* sine addito substantivo dicitur, ut apud Fabium *civica*. ' Divus Augustus,' inquit, ' cum ei Galli torquem aureum c. pondo dedissent, et Dolabella per jocum, tentans tamen joci sui eventum, dixisset, Imperator torque me dona: Malo te, inquit, *civica* donare:' subauditur autem *corona*. Sic apud Senecam de beneficiis v. Sunt et alia hujuscemodi pleraque, quæ sine substantive addito ponantur; velut cum dicimus *tertiana*, *quartana*, *cotidiana*; deest enim febris. Sic *Tusulanum*, *Orculanum*, *Narniense*, subauditur *prædium*. Sed et absolute interdum *suilla*, *bubula*, *farina* dicimus; ut subaudiatur, *caro*. Sic et *repetundarum damnatus* apud Vellejum; ubi deest substantivum *pecuniarum*. Sed ut ad *saturam* revertar. Quid si nihil ibi subaudias, sed simpliciter intelligas, ut verba sonant? Per *saturam exquisitis sententiis*, hoc est, Nullo ordine in sententiis exquirendis servato, nec ut seniores prius sententiam rogarentur, sed ut consuli

ipsei libuisset: quomodo Justinianus in præfatione quadam digestorum, ' sparsim et quasi per saturam collectum opus' dicit; ' nulli inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata,' ut ipse inquit. Nam variarum rerum mixtarum sparsim ac nullo ordine congestarum, *satyram* veteres appellabant. Mecum Alciatus facit. Neque admodum eorum probo opinionem, qui hic *saturam legem* intelligunt, quæ multas ipsas res complectatur, quemadmodum Jugurtha sit in deditionem acceptus, sed multis præscriptis conditionibus, ut xxx. daret elephantos, pecus atque equos multos cum magno argenti pondere: nam sic fere et Erasmus Roterodamus, et Franciscus Philadelphus. Verum prior sententia magis arridet: ut videlicet, per *saturam*, ad participium *exquisitis*, non ad verbum *accipitur*, pertinere judicemus. Rivius.

Satyram legem] Dictionem, *legem*, sustulimus, veterum exemplarium auctoritate adducti. Manutius.

Dein postero die, quasi per saturam sententiis exquisitis, &c.] Sic Justinianus in præfatione quadam Digestorum: ' sparsim et quasi per saturam collectum opus dicit: nulli inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata.' Et Carisius l. ii. ' Omnia in se capit, quasi collecta per saturam' (sic enim lego, non *collectam*,) ' concessa sibi rerum varia potestate.' Vide et Diomedem et Festum, a quo miror hunc Sallustii locum iisdem verbis in voce *Satura* recitari, ex L. Lælii oratione, quam pro se dixit; cum procul dubio Sallustii sit. *Idem*.

Per saturam] Lex porro *Satyræ* lege Cæcilia et *Dedia* abrogata fuit, id quod Cicero in Orat. pro domo sua testatur: ' Decrevit,' inquit, ' Senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam et *Dediam* lata essent, populum non tenere:' et infra: ' Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, et *Dediæ*, nisi hæc: ne

populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id quod velit suscipere, aut id quod nolit repudiare? *Popma.*

Non cum parvo argenti pondere] Vox non, abundat in meo libro. Ciaccon.

Equi multi, cum parvo argenti pondere, Quæstori traduntur] Sic libuit restituere, suadentibus libris antiquissimis Naz. ac Com. Alii enim adhærent editis, habentque, cum non parvo, &c.: quod cur hic admitti necesse sit, non video. Gruterus.

CAP. 30 *Roma per omnes locos et conventus] Legendum, per omnes. Rivius.*

Patres solliciti erant, probarentne] Tò erant non est in scripto. Putsch.

Supra diximus] Capite 27.

Memmi] De C. Memmio videndus Cicero in Bruto: et fortasse is est, ad quem pertinent denarii, cum inscriptione, C. MEMMIUS C. F. Urstinus.

Ac potissimum ea dicam, quæ in concione] Fortasse verbum dicam abundat. Ciacco.

Ac potissimum eam dicam, quam in concione post reditum Bestia] Fabricianum, ea dicam, quæ in concione, &c. sic et aliud quoddam calamo descriptum. Rivius.

Ac potissimum dicam quam in concione, &c.] Fulvii liber, Ea dicam quæ in concione: nec displicet; nam, si legatur, Eam dicam quam in concione, non video, qui possit apte verbum, Disseruit, quod subsequitur, accommodari; quis enim probet hoc loquendi genus, Orationem disserere? liberum tamen cuique judicium relinquo. Manut.

Ac potissimum eam dicam] Concinius legas? ac potissimum ea, quæ in concione. Putsch.

CAP. 31 *Multa me dehortantur a vobis Quirites] Dictione a vobis non sunt in meo libro. Ceterum hoc orationis initium scriptum est ex oratione Catonis contra Servium Galbam Orig. 7. 'Malta me dehortata sunt huc pro-*

dire: anni, ætas, vox, vires, senectus: verum enim vero cum tantam rempub. agier arbitrarer.' Ciacco.

His annis quindecim] Haud dubie de eo loquitur tempore, quo post Gracchos occisos, nobiles victoria elati in plebem immodice sæviebant. Ceterum a Tiberii Gracchi cæde hic vicissimus tertius decurrit annus, a Caji autem undecimus. Quare quid sibi hoc in loco numerus quindecim annorum velit, non satis intelligo: corruptum esse valde vereor, sed judicet Lector. Glareus.

Annis quindecim] Ego legerem, his annis viginti: vel, his annis viginti quinque; ut non sit subtilis annorum computatio: in manuscripto tamen Codice, qui est in Bibliotheca Divi Salvatoris, scriptum est, his annis duodecim: ut fortasse intelligat auctor id tempus, quod fuit a cæde C. Gracchi et M. Fulvii. Cast.

Quamque multi] Fulvii liber, Quamque inulti: malo multi; etsi nec inulti, rejicio. Manutius.

Quam fæde, quamque inulti perierint vestri defensores] Ita legendum e manuscriptis, non, ut vulgo, multi perierint: hoc est, Nulla de his sumptu pœna, qui insectati eos fuissent. Similitudo scripturæ ansam errori præbuit, nam ex præpositione illa in, facile m fit, si parum animum attendas. Rivius.

Ne nunc quidem, obnoxii inimicis exsurgitis] Sic Manuscripta quædam, non obnoxii: quomodo et sensus ipse exposcit: pro, Reis et causam dictaris inimicis. Idem.

Obnoxii inimicis] Etsi video scriptum esse in quibusdam libris, obnoxii inimicis; tamen obnoxii magis probò: pro, subjecti, subditi, vosmet eorum potestati dedentes. Quod Memmius reprehendit. Manutius.

Ne nunc quidem, obnoxii inimicis, exsurgitis] Ita diserte etiam Nazar. noster; sed extrita deinde litera ultima in obnoxii; pessimo facinorè

meo quidem animo; nam qui probant obnoxii, id sibi solis probent non mihi. *Gruterus*.

Quibus vos decet terrori esse] Manuscripta, *quibus decet*, omisso pronomine, quod rectius subauditur: nec aliter in impressis quibusdam. *Rivius*.

Quibus vos decet esse terrori] Ita v. c. cum in aliis desit, *vos*. Supra in Bello Catil. dixit: 'His obnoxii, quibus si resp. valeret, formidini essemus.' *Ursinus*.

Quod saepe majores vestri fecere] Manuscripta, *majores nostri*: sed vulgata lectio magis aridet. *Rivius*.

Nihil secessionis opus est: necesse est suomet ipsi more præcipites eant] Voces, *necesse est*, hic non necessarias esse puto. *Ciacconius*.

Sed sane fuerit regni reparatio plebi sua jura restituere] Manuscripta, ut Beroaldinum, *regni paratio*; pro eo quod est affectatio. Nam et ante dixit, *quem regnum parare ojebant*. Tò jura non habet ullam manuscriptum, neque ex impressis quædam. *Rivius*.

Quidquid sine sanguine civium ulcisci nequit, jure factum sit] In Mss. duobus est, *nequitur*: quomodo veteres loqui solitos testatur Sex. Pompejus. '*Nequitum*,' inquit, 'et *nequitur*, pro non posse dixerunt.' Plaut. in Saturione, 'Retrahi nequitur, quoquo progressa est semel.' Cato Originum I. 'Quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari.' Diomedes quoque adnotavit I. veteres et *quitur* et *potestur* interdum dixisse; assertque hujus rei ex Poëtis Accio, Cæcilio, et Ennio exempla, quæ nobis non necesse est subjicere hoc loco. Cum manuscriptis facit Beroaldinum. *Idem*.

Ulcisci nequitur] Sic sunt locuti antiqui. Plautus Satyrione, 'Retrahi nequitur, quoquo progressa est semel.' Vide Festum. *Ciacconius*.

Ærarium expilari] Merseburgense, *expoliari*: sed vulgata lectio melior. Est apud Ciceronem frequens hoc verbum, ut pro Cluent. 'Expilato ar-

mario, pecunia ablata:' et pro L. Manil. 'expilare socios,' diripere provincias.' Sed et alibi, 'Proserpinæ fanum expilavit.' *Rivius*.

Reges et populos liberos vectigal pendere] Idem in Catil. 'nam postquam respublica in paucorum potentium jus atque ditionem concessit, semper illis reges, tetrarchæ vectigales esse; populi, nationes stipendia pendere.' *Ciacconius*.

Sed incedunt per ora vestra] Apud Tacit. Hist. IV. 'præter suorum ora,' legitur, et Livium I. XXXVIII. 'præter omnium oculos.' Sed Livius I. XXI. 'vestros liberos tractos per ora hominum.' *Idem*.

Sed incedunt per ora vestra magnifice] V. c. *Magnifici*. *Ursinus*.

Servi ære parati, injusta imperia dominorum non perferunt] Sumtus locus ex Catonis lib. de Falsis pugnis, ubi ita loquitur: 'Servi injurias nimis ægre ferunt: quid illos bono genere natos, magna virtute præditos,' &c. *Gellius* X. 3. *Ciacconius*.

Servi ære parati, injusta imperia dominorum non perferunt] Sic et manuscripta et impressa fere: et hanc veram esse lectionem arbitror. Ceterum Venetum, Argentoratense, alia pleraque, *Servi ære comparati*, habent, pro *pecunia emi*. Quod ad sensum attinet, haud magno in discrimine ponam, utrum legas. nam et *parare* et *comparare*, pro *emere* interdum ponitur. Inde apud Ciceronem: 'Trans Tiberim hortos aliquos parare:' et, 'Agros sibi uspiam parare.' Item: 'Studiose comparare supellectilem.' Sic et apud Suetonium in C. Julio Cæsare, 'Gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui comparare:' pro *emere*. Idem in Caligula, 'Magisteria sacerdotii ditissimus quisque et ambitione et licitatione maxima vicibus comparabant:' et postea ibidem, 'Cum ad saginam ferarum muneris preparatarum, carius pecudes compararentur;' pro *emorentur*. Co-

lumella quoque, 'Qui nequam vicium,' inquit, 'suis nummis parat.' *Rivius.*

Vos, Quirites, in imperio nati] Tacit. in vita Agricolaë: 'Nata servituti mancipia.' *Ciacconius.*

In imperio nati] Quidam libri præpositionem omittunt: utrumque sententiam habet satis commodam. *Manutius.*

Vos Quirites in imperio nati] Merseburgense, *imperio nati*, omiſſa præpositione: pro, *ad imperandum aliis nati*; quomodo sequentia præbe quadrant. *Rivius.*

Vos Quirites in imperio nati] V. c. *Vos Quirites imperio nati*: et sic locutus est Cicero, cum dixit in oratione de provinciis consularibus: 'Syri natio, nata servituti:' et Tacitus in vita Agricolaë: 'Nata servituti mancipia.' *Ursinus.*

Immani avaritia nocentissimi et iidem superbissimi] Legendum, *iidemque superbissimi*, ex manuscriptis. *Rivius.*

Itaque quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est] Manuscripta, *Ita quam quisque, &c.*; ut sit *επιφώνημα*: ubi interdum utimur illa particula, *ita, adeo*, et similibus. Leve hoc quidem, sed non ideo prætereundum: sicut nec illud, quod statim sequitur. *Idem.*

Quos omnes cupere eadem] Legendum, *quos omnes*. *Idem.*

Quod si tantam vos curam libertatis haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt] Manuscripta, *Quod si tam vos curam*, et quæ sequuntur: ut invicem respondeant, *tam et quam*. *Rivius.*

Quod si tam vos libertatis curam haberetis, quam illi, &c.] Sic omnino Mss. nostri. abeat igitur Carrionis, *quod si vos tantam libertatis, &c.* etsi non negem posse adhuc deleri pronomen *vos*. *Graterus.*

Bis per secessionem armorum, Aventinum montem occupavere] L. I. Histor.: 'tunc plebs,' inquit, 'armata mon-

tem sacrum atque Aventinum insedit.' Sed duplicem Livius opinionem tetigit l. II. 'Quo facto maturata est seditio; Sicinio quodam auctore, injussu consulum, in sacrum montem secessit, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse.' Et l. III. 'Ennt,' inquit, 'agmine ad urbem, et Aventinum insidunt.' Ergo bis Aventinum insedisſe ex Pisonis opinione dixit, sacrumque atque Aventinum, ex aliorum. *Ciacconius.*

Bis per secessionem armati Aventinum montem occupavere] Utramque secessionem ponit Livius. Sed primam quidem l. II. ex opinione Pisonis, qui Sicinio quodam auctore injussu Consulum scripserit plebem secessisse in Aventinum. Alteram vero l. III. in quo refert plebem rursus in Aventinum secessisse. Idem tamen Livius magis probat opinionem eorum, qui non in Aventinum, ut Piso, sed in sacrum montem secessisse primam plebem dicunt, trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum: deinde iterum in Aventinum montem. Ad quam opinionem respexisse videtur Sallustius lib. I. Histor. cum dixit: 'Tunc plebs armata montem sacrum, et Aventinum insedit,' &c. quibus verbis utramque secessionem indicavit. *Ursinus.*

Aventinum montem] Aventinus mons ab Anco rege, crescente civium numero, ex parte Urbi additus, non totus habitatus, Tatii Regis Romanorum, et Aventini Albanorum sepulchris celebris: variis appellatus nominibus; a Remo Romuli fratre, Remurius: a Murciae socordiae Deæ sacello, Murcius: a Dianæ templo, colli Dianæ. Martialis l. XII. 'Cum tu forsitan inquietus erras, Clamosa, Juvenalis, in Subura, Ant collem dominæ teris Dianæ.' Propter longitudinem certo describi nequit: sed ta-

men tentabimus. Ad ortum in meridiem declinantem respicit mœnia: ad meridiem, campum Figulinum: ad occasum, flumen: ad septentrionem, montem Palatinum. Ortum versus, sed valde in meridiem flexum, propinqua est porta Capena; meridiem, porta Ostiensis, Cæstii pyramis, mons Testacens; occasum, Navalia, Salinæ, spelunca Caci; septentrionem, Dianæ templum, et Naumachis initium; Aventium, vel ab Aventino rege dictus, qui in eo exstinctus bello et sepultus fuerit, ut iv. Fast. Ovidius ait, vel ab Avente Sabinorum fluvio, ut scribit Varro. V. *Fabric.*

Majus dedecus est partem amittere, quam omnino non paravisse] Similia illa in Catilina: 'Virtus atque sapientia major in illis fuit, qui ex paucis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus.' Et in Jugurtha: 'Nobilitatem certe peperisse, quam acceptam corrupisse, melius est.' Et Thucydides l. II. in concione Periclis: *Ἀρχι-
ον ἕχοντας ἀπαρθεῖναι ἢ κτισθένους ἀτυ-
χῆσαι.* *Manutius.*

Dicit aliquis, quid igitur? censes vindicandum in eos, qui hosti prodidere remp. Non manu, neque vi, quod magis vos fecisse, quam illis accidisse, indignum est; verum quaestionibus, et indicio ipsius Jugurthæ] In hunc modum exemplar in pergamens descriptionum. Sed quam male sit hic locus in recentioribus distinctus, facile videbit qui conferre non gravetur. *Rivius.*

Non manu, neque vi] Quidam, *non manu neque vi censeo*, legunt: sed in meis Mss. et codice Aldino, verbum *Censeo* omissum est: præcedenti enim versu, *quid igitur censes*, inquit; idque errori occasionem dedit: et in Catilinario Sallustius: 'Placet igitur eos dimitti, et augeri exercitum Catilinae? minime: sed ita censeo; publicandas eorum pecunias; ipsos in vinculis habendos per municipia, quæ maxime opibus valent, non quis de his

postea ad senatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, senatum existimare eum contra rempub. et salutem omnium facturum.' Neque enim hoc loco verbum, *Censeo*, bis repetitum est, in antiqua, et impressis quibusdam libris: et ob id, cum multo verior, tam elegantior est hæc lectio. *Peppæ.*

Qui si deditus est; profecto jussis vestris obediens erit] Sic in quibusdam reperi, velut Merseburgensi, Veneto, atque aliis, sed Gymnicus hoc loco recte *Dediticius*: pro, si in deditio-nem venit. Utitur hac voce Cicero quoque ad Brutum, quam inquit: 'Id S. C. plerique interpretantur etiam ad tuos sive captivos, sive dediticios pertinere.' Titus Livius vii. ab U. C. 'Quicquid deinde patiemur dediticii vestri passuri:' et paulo inferius, 'Ut dediticiis suis parcerent.' Sed et Cæsar identidem hac voce in Commentariis usus est. Cum Gymnico facit exemplar Fabricianum. In Badiano, quod castigavit Alexander, *Deditivus* est, sed haud dubie perperam. Nisi quis ita Sallustium pro *Dediticio* dixisse *dediticum* putet, uti Marcellinus alicubi *Subditivos* dixit, pro *subditicios*, l. xxvi. Sed quid si incuria librariorum hoc commissum forte est? nam fuit proclivis ex alterutro in alteram lapsus. Quanquam et Plautus in Amphitryone (si mendo vacant codices) *Subditivum*, pro *subditicio* dixit. *Rivius.*

Sin ea contemnit, scilicet existimabitis qualis illa pax aut deditio sit] *Mss.* vero *estimabitis*: id quod sensus magis postulat. *Idem.*

In rempub. damnæ] V. c. *At in rempub. damnæ*: illud vero *At*, a librariis in *Ad* conversum, ex consuetudine mutandi *t*, in *d*, occasionem dedit aliis scribendi, *Ad rempub. &c.* *Urainus.*

Dominationis eorum satietas] Notant Grammatici a Sallustio *Satias*, pro *Satietas*, scriptum esse, ut l. II. Hist. 'ex inopia gravi satias facta:' quod

a Cicerone, Terentio, aliisque usurpatum est, et a Cornel. Tacito ac Livio: quare videndum an hoc etiam loco, *Satias*, sit legendum. *Ciacc.*

Et illa quam hæc tempora magis placent, cum regna, &c.] Badius legisse videtur, et illa tempora magis placent, cum regna, &c. omissis verbis, quam hæc; et planior multo est sensus absque illis. Comparat enim illa tempora, quando regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces, postremo divina et humana omnia, penes paucos erant, quod certe factum est post Gracchorum cædem, ad ea tempora quæ olim fuerunt, quando plebs in vera fuit libertate. Nisi quod malim legas: et quam illa, hæc tempora magis placent: ita ut illa referatur ad pristinam libertatem; et hæc ad præsentia, post Gracchorum mortem: nec multum ambigo ab Sallustio ita scriptum, sed ab scilicet quopiam, ut fieri solet, temere mutatum. *Glarean.*

Bella atque paces] Sergius in artem II. Donati: 'Legimus apud Sallustium, paces, et lucas, in numero singulari.' *Ciacc.*

Vos autem, hoc est, populus Rom.] Voces, hoc est pop. Rom. mihi suspectæ sunt. *Idem.*

Vos autem invicti ab hostibus] Impressorum, antiquorumque codicum lectio est, Vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus. Ego verba illa: *Hoc est populus Romanus, delevi.* Fieri namque solet, ut in margine, glossæmatis vice, quædam adjiciantur, quæ deinde ab iis qui libros exseribunt imperitis (ut id genus hominum esse solet) in textum irrepant. *Popma.*

Vos autem, hoc est, populus Romanus invicti ab hostibus, &c.] Injuste hæc mutilant homines; minime attendentes emphasi egregia inferri, hoc est populus Rom. et vero comparent in Naz. ac Com. ut etiam in Pall. ceteris atque edd. primis. *Gruterus.*

Atque ego tametsi virum flagitiosissi-

um existimo, impune injuriam accepisse] Quid si legas, tametsi viro flagitiosissimum pro fudissimum atque turpissimum. Id e manuscripto propemodum colligo. nec aliter sensus ipse postulat. Rivius.

*Atque ego tametsi viro flagitiosissimum existimo injuriam impune accepisse] Scripti viros flagitiosissimos: alii variant, Virum, vero, verum. Sed legendum, uti repositimus, viro flagitiosissimum. Miror tamen cur illud Rivius ejecerit, cum alias nullus sensus commodo elici queat. Atque illud quidem cum emphasi hic poni capiendum est; ut supra: 'Verba viris virtutem non addere.' Et: 'At ego vobis si viri esse vultis.' Et: 'Momineris te virum esse.' Valerius Flaccus: 'Sed turpe viro timuisse futura.' Conjecturam hanc non modo probare, sed et confirmare Janum Doussam notis ad fragmenta, postea comperi. Deinde in nostro scripto legitur: 'Nisi demum faciundi licentia erigitur,' et 'vobis alterna sollicitudo remanebit.' *Putschius.**

*Virum flagitiosissimum existimo impune injuriam accepisse] Suspectus locus. quod si Virum deleas, quomodo in Gryphianis libris impressum est, hæc erit sententia: Tametsi flagitiosissimam rem existimo, ut aliquis injuriam acceperit impune; id est, impunite eo, qui injuriam ipsam intulerit: tamen, &c. Alii, Viro, reponunt; quod improbo; impressam lectionem comprobat Fulvii liber. *Manutius.**

*Virum flagitiosissimum] Quid si de Jugurtha loquatur? ut ita intelligatur: etsi Jugurtham virum flagitiosissimum impune injuriam nostram in suum commodum accepisse arbitror, quippe cum quocunque modo sibi consultum voluerit in belli necessitate. *Thys.**

Tamen vos sceleratissimis hominibus ignoscere] Legendum, hominibus sceleratissimis: id est sonantius et lenius, et præterea Sallustianum magis est,

nec aliter codices in membrana descripti. Rivius.

Nam et illis quantum importunitatis habent] M. I. quantum importunitati habent. Sed locus est obcurus. Ciac.

Nam et illos, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse] In manuscriptis aliisque vetustioribus est, *illis*, casu dativo. Rivius.

Nam et illis, quantum importunitatis habent] Com. noster *oportunitatis*: editio autem prima, *inopportunitatis*: sed nihil mutandum censeo: etsi non satisfaciatur lectio vulgata; nisi etiam, *quantum importunitatis habent*, notat idem atque *præ ea qua sunt importunitate*; non adsequor quid velint. Gruterus.

Nisi deinde faciendi licentia eripitur] Manuscripta fere, ut et Beroaldinum, *eripitur*; indicandi modo: quam veriorum esse lectionem puto. Rivius.

Æterna sollicitudo] Alii libri, *alterna*. Ciacconius.

Et vobis æterna sollicitudo remanebit, cum intelligetis aut serviendum esse, aut per manus libertatem retinendam] In nonnullis est, sed impressis, *alterna sollicitudo*: pro, *qua vicissim jam de hoc, jam de illo angat et cruciet*. Sed hic nihil pronuntio: tantum diversam lectionem indico, suum cuique iudicium relinquens. Rivius.

Nam fidei quidem et concordia qua spes est] In manuscriptis est, aut *concordia*, conjunctione disjunctiva; quomodo et in impressis vetustioribus. Idem.

Facere illi injurias, vos prohibere] Sic et manuscriptum exemplar: *perperam* in nonnullis est, *injuriam*. Sic alicubi Cicero: 'facere injurias omnibus:' et, 'Gravissimas injurias voluntaria oblivione contriveram.' Idem.

Hosti acerrimo proclita Senatus auctoritas] Tacit. Annal. I. 'An cives vos appellem, quibus tam projecta Senatus auctoritas.' Sed Livius utraque junxit: 'Projectas,' inquit, 'ac pro-

ditas ad inconsultam atque improvidam pugnam legiones.' Ciacconius. *Projecta* igitur dixit, pro eo quod Salustius dicit *proclita*. Ursinus.

Proditum imperium vestrum est] Tò est, non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abesse poterit. Rivius.

Neque ego vos, Quirites, hortor, ut jam malitis cives vestros perperam quam recte fecisse] Ego hunc sensum hercule non probe intelligo, neque illas Commentatorum explicat, nisi intelligamus fuisse lætam plebem, si qui ex magnatibus peccarint, ut ipsi occasio esset pœnæ ex inimicis sumendæ. Ultimam porro orationis hujus periodum quam frigide tractant! Badius ad proximam præcedentem confert sententiam de memoria vel præstiti beneficii, vel perpetrati sceleris. Ego autem puto hoc eum dicere velle: Si puniantur scelerati, quod tota oratione, ut fieret, egit, non toties egebitis auxilio tribunatio, quippe non tot injuriæ erunt. Glareanus.

Neque ego vos, Quirites, hortor, ut malitis cives vestros perperam, quam recte fecisse] Hoc loco particulam *jam* sustuli ex consensu omnium Mss. codd. quæ in vulgatis libris post verbum *Malitis* erat. Sensus autem horum verborum et Glareanus, et multos post illum torsit, diu me quoque suspensum tenuit; tandem puto ita accipiendum esse. C. Memmius cum superbiam et avaritiam nobilium accusaret, quod ante oculos civium magnifice incederent, triumphos ostentarent, senatus auctoritatem proderent, domi, militiæque rempubl. venalem haberent; videbantur cives injuriam reipub. et sibi illatam effrenato et præcipiti furore vindicaturi. Eos his verbis, atrocitatem rei leniens, hortatur Memmius, ne id facerent, neve putarent omnia perperam, et sine causa ab iis facta esse, sed viderent ne semper ignoscendo malis, bonos perditum irent. Atque hæc interpre-

tatio nostra ipsius Memmii verbis confirmatur : nam paullo ante : ‘ neque ego vos,’ inquit, ‘ hortor, quod sæpe majores vestri fecere, uti contra injurias armati eatis.’ *Popma.*

CAP. 92 *L. Cassius*] Hic fuit vir summæ severitatis exempla. Hic etiam Tribunus plebis plures leges tulit, ad minuendam nobilitatis potentiam. Hujus extant leges de suffragiis ferendis non voce, sed per tabellam. *Soldus.*

L. Cassius] Hic est *L. Cassius*, qui non multo post consul a *Tigurinis* in Gallia cæsus est ; quod scribunt *Livius* l. LXV. *Cæsar* de Bello Gallico l. I. et *Orosius* v. 16. *Cast.*

. *Secuti morem imperatoris sui*] ‘ Quales,’ inquit *Cicero*, in epistola, perjuvande, ‘ in Rep. Principes essent, tales reliquos solere esse cives : ut apud *Platonem* nostrum scriptum est divinitus.’ *Platonis* verba sunt libro tertio de Legibus : μηδεις ὁμῆς κειθέρω, ὃ φίλοι, ἀλλ᾽ ἄλλων, καὶ βῆρον, μεταβάλλειν ἢν ποτε πόλιω, καὶ τοὺς νόμους, ἢ τῆ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ. Eadem prope *Xenophon* l. VIII. de *Cyri Pædia* : Ὅποιός τις ἐν προστάται ἀσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ πολλὸ γίγνεται. Et *Isocrates* ἐν τῆ πρὸς *Νικοκλέα*, περὶ τοῦ βασιλευῶν τι τῆς πόλεως ἄλλης ἕβος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι. Et idem in ea quæ inscribitur *Nico-clea* : φιλεῖ τὸ πλῆθος ἐν τοῖς τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸν βίον διάγειν ἐν οἷς ἢν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἐπιτὸν ὁρῶσι διατρέβοντας. *Manut.*

Fuere qui auro corrupti, elephantas Jugurthæ traderent] Manuscriptum, *elephantos*. Nota est varietas inflexionis in hoc nomine. ut quod modo per tertiam, modo per secundam declinetur. *Cic.* in *Catone* majore : ‘ Nec adolescens vires tauri aut elephantis desiderabam.’ Idem alibi : ‘ Elephanto belluarum nulla prudentior.’ *Rivius.*

Tanta vis avaritiæ in animos eorum intraserat] *Tacitus*, ‘ in hostes inva-

dere,’ sæpe dixit ; sed cum eadem sententia totidem verbis scripta sit in *Catil.* ‘ Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat :’ dictionem in abundare existimo, ut in quibusdam libris impressis reperi. Sed utroque modo *Cicero* loquitur. *Ciaccon.*

Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes invaserat] Sic et codex in pergamenis descriptus : in vetustis nonnullis ommissa præpositione legitur, *animos eorum invaserat* : quomodo et in *Catilina*, ‘ Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat.’ Sed utrumque recte ac Latine dicitur, et utroque modo *Cicero* loquitur. Nam in *Offic.* ‘ *Panætius*,’ inquit, ‘ negat ullam pestem majorem in vitam hominum invasisse.’ Idem in epistolis : ‘ *Mirus furor* invasit improbos.’ *Rivius.*

Cassius prætor] Antea in vulgatis libris, *Cassius populi R.* quod mendosum duxi. Itaque reposui, *Prætor*, pro *populi R.* non differentibus antiquis notis, quorum ignoratio errorem peperit. Nam prætor scribebatur sic *PR. Populi R.* sic *P. R.* Præterea historiam sum secutus : nam *Cassius* præturam gerebat ; quod ante paucos versus ostendit *Sallustius*. Cum hæc scripsissem, eundem *Fulvii* librum inspexi, qui conjecturam meam confirmat : nam in ea diserte ita scriptum est : ‘ *Cassius Pr.* *Manutius.*

Percussa omni nobilitate] Sic infra : ‘ Nobilitas, noxia, atque ideo percussa ;’ et : ‘ Ita percussa nobilitate.’ *Ciaccon.*

. *Quoniam se populo Romano dedidisset*] Sic antea in omnibus vulgatis libris legebatur. Ego *dedisset* reposui ex conjectura. *Manutius.*

Quo se populo Romano dedidisset] *Soldus* exponit, ut se populo Romano daret, ac ab eo veniam peteret, quasi *Jugurtha* non antea jam se dedidisset. Quare rectius *Badius* *quoniam*, pro quo legisse videtur, hoc sensu : quo-

nam se populo Romano dedisset: potest et quando legi pro quo. Glareanus.

Privatim præterea suam fidem interponit] Cic. pro Sext. Roscio: 'Si hæc ei rem privatim Sextus Roscius mandavisset, et cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam interponeret.' Et Cæsar l. v. de Bell. Gall. 'inque eam rem se suam fidem interponere.' Ciaccon.

CAP. 33 Contra decus regiam] Sic infra: 'alio atque alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere.' Tac. Hist. i. 'donec Otho contra decus imperii thoro insistens.' *Idem.*

Contra vis et injurias omnis munus foret] In editione Coleri, pessimo exemplo mutata, *vis et injurias.* Credo usum vocis hujus non assequeretur, quem exponit Priscianus l. vi. Laetius l. ii. 'Sed quam multarum rerum vis possidet in se Atque potestates.' M. Messala Angur apud Macrobius. 'Quæ vis cæli maxima, duas vis dispares colligabat.' *Putschius.*

At Cujus Memmius advocata concione, &c.] Ita meliores Mss. non *Ac.* quod est in vulg. *Gruter.*

Quamquam regi infesta plebs erat] In vetustis plerisque, *plebes*; idque cum antiquius est, tum Sallustianum magis. *Ritius.*

Pars nisi socios sceleris sui aperiret] In vetustis, *ni socios sceleris aperiret*, pro, *Ni consocios et participes sceleris indicaret.* *Idem.*

Dignitati quam iræ magis consulens] Magis attendens dignitatem populi Romani, quam iram: quia non decebat populum Rom. facere id, quod ira suadebat. Nam si de Jugurtha supplicium sumpsisset, contra dignitatem suam fecisset: quia fidem datam Jugurthæ violasset. *Sold.*

Poetremo confirmare fidem publ. per sese inviolatam fore] Vide num necesse sit geminare verbum *sese.* Si *Memmius* refert, ut *Soldus* exposuit, non

videtur geminandum: *sia respuit:* ut *Badius* effert, fortassis videbitur, quod omnes codices ita habent. *Glareanus.*

CAP. 34 Sed se suasque spes corrupturum] M. l. *opes corrupturum.* Ciaccon.

Multitudo qua in concione aderat] Voces, in concione, additas esse angustior. *Idem.*

Terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu] *Badius* eum putat exponendum *Jugurtham*, non *Bæbium*, quia alioqui diceret, *Terrebat Bæbium, vicit tamen impudentia ejus.* Sed errat, deceptus malo exemplari, quod *Bæbii* habebat ante *impudentia.* Nam quomodo rex loqueretur dediticiis, cum *Tribunus*, populi Rom. magistratus prohibebat? Aut quare rex *Tribunum* corruerat, si is nihil pro eo facere voluisset? Denique quorum attinebat *Bæbium* imperare, si regi licebat contra *Bæbii* jussum loqui? *Clamabant* igitur in *Bæbium*, non in regem. At ille, qua fuit *impudentia*, nanci fecit, tanta vis pecuniarum erat. *Glarean.*

Quæ ira fieri amat] Sic infra: 'Sic licet ea quæ secundæ res amant, lascivia atque superbia incessere;' alias autem *Sallustius*, *amat*, dixit, pro *solet*, *Græcorum* imitatione, qui *phlei* *amat* et *solet* dicunt. Notavit hæc *Quintilianus* ix. 3. 'Ex *Græco*,' inquit, 'translata *Sallustii* plurima: quale est, 'vulgus amat fieri.' Sic *Tacitus*. *Annal.* iv. 'ut fere amat posterior adulatio.' *Apul.* *Florid.* l. iiii. 'Quod genus in *Comædia* fieri amat.' *Ciaccon.*

Ex concione discessit] *Fabricianum*, *discedit*, tempore præsentis. *Riv.*

Ex concione discedit] *Com. discessit*, ut et aliquot *Pal.* nec non avorum ævo editi: stat tamen pro priorè *Naz.* ac *Pal.* sec. Si mei foret arbitrii, voces tres postremas abjicerem, ceu irreptitias. *Gruter.*

CAP. 35 Erat ea tempestate Roma quidam nomine Maaspio] *Manuscripta,*

Numida quidam, &c. nec secus in impressis vetustioribus. Riv.

Erat ea tempestate Roma Numida quidam] Numida, verbum omittit Aldinus codex: quod alii omnes habent; nec ego omittendum puto. *Glarean.*

Hinc Spurius Albinus, is qui proximo anno, &c.] Sic codex in pergamenis descriptus: in recentioribus pronomen is deest. Riv.

Sp. Albinus] Spurius Posthumus Albinus, (Orosius) hic rogatione Mamilia sublatas est. *Cast.*

Cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat] Videndum an hic sit, qui in argenteis denariis Q. MINVT. RVF. dicitur. *Ursin.*

Q. Minucio] Marcum Minucium appellat Livius l. LXV. *Cast.*

Jugurtham ob scelera invidia cum metu urgeat] Naz. ac Pal. sec. *Jugurthamque;* nec est quod refugiamus tales nexus. *Gruter.*

Ipsi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat] Sic et manuscripta. In quibusdam est, *obvenerat;* quomodo Cicero: 'Simul atque ei sorte provincia obvenit.' Idem: 'Verri sorte provincia obvenit.' Utitur et verbo *obtingere* nonnunquam in hunc modum: velut ad Atticum, 'Asiam Quincto snavissimo fratri obtigisse audisti.' Idem in Vat. 'Cum tibi aquaria provincia sorte obtigisset.' Exemplar Badianum, *evenerat.* Superius tamen Sallustius, 'Scipioni Italia obvenit,' inquit. Livius quidem verbo 'Evenire' plerumque utitur, velut III. ab U. C. 'Cui ea provincia evenerat:' et IV. 'Cui ea provincia sorte evenit:' neque unquam fere aliter Livius. In VII. tamen semel quam sciam 'Ea,' inquit, 'provincia Cn. Mamlio obvenit:' pro quo *obtigit* alibi dixit. Riv.

Macedonia] Europæ celebris regio: hanc a Septentrione, a Dalmatia Moesiaque montana sejungunt: ab occasu mari Adriatico sive Ionio; ab ortu

Egeo abluitur. Meridianam oram Epiroticæ gentes et ipsa Græcia excipit. *Passim.* Emathia ante dicta fuit, Plinio et Trogo testibus. Pæoniæ primo vocatam scribit Livius l. XL. deinde Æmoniam. Item Edonia et Pieria Solino. Etiam Bæotiam quondam dictam Trogus auctor est. Ejus partem *Macerlav* Hesychius et Stephanus appellant, et inde totam regionem nomen accepisse refert Eustathius in Dionysium. Posterioribus sæculis hujus pars *Solutaris* dicta fuit, ut constat ex libro Notitiarum; quæ partim Macedonia, partim Dacisæ adscribitur. Item *Prævalis* seu *Prævalitana* apud S. Rufum. Est etiam Macedonia maritima apud Dionem: quam dicit a Pæonibus habitari circa Rhodopen montem. Hæc Macedonia regio prima vocatur apud Liv. l. XLV. Is enim Macedoniam in quatuor regiones dividit. Macedones atque Illyrios liberos esse voluisse Romanos idem scribit. Posterioribus temporibus Macedonia tantum primæ et secundæ mentio, et frequens memoria in Conciliis. *Ortel.*

Macedonia] Per Macedoniam כִּיִּתִּים sive Chittim in sacra Scriptura intelligi, nequaquam dubito, etai variæ hæc de re sint doctorum sententiæ. Auctor primi libri Machabæorum, haudquaquam contemnendus scriptor, putavit haud dubie Ciththim esse Macedones. Quippe statim initio libri narrat Alexandrum Macedonem egressum esse ex terra Chetim, עַרְשֵׁת כִּיִּתִּים *et c. VIII. vs. 5.* Perseum illum Macedonem, de quo Romani triumpharant, *Κιθθίμ Βασιλέα*, regem Citieorum, appellat: cui sententiæ non parum roboris videtur accedere, quod Esaias c. 26. vs. 1. Tyrhis excidium interminatus, addit, eruptionum hoc malum ex terra Chittim, quod referunt ad Macedones, qui Alexandro duce Tyrum oppugnarunt et devastarunt: quin et nomen Macedoniae eo alludit: antiqui enim Ma-

cettiam vel Macetiam teste Hesychio dixerunt. Vide tamen *Bochartum* in suo *Phaleg.* III. 5.

Aliam mala fama et timor animi impediēbat] Ex scripto reposuimus, *timor animi impediēbat*; quod vere *Salustianum*. Supra: 'timor animi auribus officit.' Et, 'virtus animi.' Infra: 'Sed nec illos qui procul manserant timor animi satis muniverat.' Post de *Metello*: 'Vir egregius in aliis artibus nimis molliter ægritudinem animi pati.' Sic ibi lego ex scriptis. *Putschius*.

Aliam mala fama et timor impediēbat] Sic *Mss.* primarii omnes; notæ deterrimæ et timor animi, vel timor populi: scias utrumque figmentum interpretum. *Gruter*.

Itinera egressusque ejus] *Tacit.* XVI. 'Et quia aditu *Neronis* prohibebatur, egressus obsidens, audiret insonantem.' *Ciacc*.

Illumque obruncat] *Manuscripta*, consentiente *Beroaldino*, illum obruncat; omissa conjunctione *que*. *Riv*.

Sed ipse deprehensus multis hortantibus] Vide ut acceperit illud hortantibus; certe pro *juventibus* ac *cogentibus*. verum id pusillum. Quod continuo sequitur, ingentem habet difficultatem, cum inquit: *Fit reus magis ex æquo et bono, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat*. *Commentatores* exponunt, jus gentium esse, propter fidem publicam datam, ut *Jugurtha* cum suis non violaretur: ergo eum puniri non debere, sed in locum suum reverteretur, ac deinde juri sisteretur; quæ expositio mihi prorsus displicet. Puto enim auctorem hoc dicere velle, quando *Bomilcar* contra jus gentium peccaverat, et fidem publicam facto irritam fecerat, quippe qui perfugam occiderat, et prorsus hostilia fecerat; tamen clementia ac benignitate Romanorum, ex æquo et bono, hoc est, sequitatis consuetudine magis fit reus quam jure gentium, qui jam judicatus

erat: quod regem haud latuit: ideoque cum in *Numidiam* remisit, ne iudicio damnatus occideretur, regna in hoc magis quam vadibus consulens rex. Vades autem a rege pro *Bomilcare* datos intelligendum, quod postea auctor, ubi *Metellus Bomilcarem* de regis proditione sollicitat, fatetur his verbis: 'Igitur *Bomilcarem*, qui Romæ cum *Jugurtha* fuerat, et inde vadibus datis de *Massivæ* nece clam iudicium fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur:' quæ ideo adduximus, quod hic non satis liquet quid referat illud qui, cum inquit: 'qui Romam fide publica venerat?' *Jugurthamne* an *Bomilcarem*? *Badius* ad *Jugurtham* refert. Verum propter quid ea verba posuerit auctor, aut quo referantur, id vero haud satis constat, nisi intelligamus et *Bomilcarem* fuisse in fide publica, quam tamen facto hostili, ut dictum est, violaverat. Nec enim minus quibus datur, quam qui dant, eam irritam facere possunt, quod etiamnum nostra ætate servatur. Verum ne hoc quidem satis perspicuum, vadese *Numidæ* fuerint, au *Romani*. 'Ex amicis,' inquit, 'quingenta vades dederat.' Dein illud obscurissimum est quod ait: 'Igitur quamquam in priore actione ex amicis, &c.' Nam si de *Memmi* actione, qua *Jugurtham* in iudicium traxit, intelligit, quid ad *Bomilcarem*, pro quo, non pro *Jugurtha*, vades dati sunt, ea attinet? Totus igitur hic locus cum iudicio legendus, quæ ego me nondum explico. *Glarean*.

Iudicium profferetur] *Tacit.* V. 'et summum supplicium parabat, ni professus iudicium foret.' *Sustinius* in *Domit.* c. 13. 'Professus conspirationis iudicium, et ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum: et attento suffodit inguina.' *Plin.* I. III. *Epist.* ad *Nepotem*: 'Eadem apud *Claudium*, uxori *Scribonii*, cum illa

profiteretur indicium.' Et in l. v. ad L. Cornel de Sicar. et l. xxiv. D. de Fals. Ciaccos.

Fis reus magis ex æquo et bono, quam ex jure gentium Bomilcar] Manuscripta, consentiente Beroaldino, *magis ex æquo bonoque*. Porro quid *jus gentium*, quid *æquum et bonum*, de eo prolixè Budæus in annotationibus in Pandectas. Ideo autem Bomilcarem Sallustius *magis ex æquo bonoque reum fieri, quam ex jure gentium* ait, quod cum comes esset ejus qui Romam fide publica venerat tutum esse eum ab omni injuria par erat. Sed interim reclamabat æquitas, ut qui facta cæde fidem ipse publicam violasset, non de homicidio reus fieret. Nisi contra quis hunc esse sensum velit, Bomilcarem quamvis ob rescissam ab se patrata nece publicam fidem nullo modo foret ad causæ dictionem admittendus, tamen clementia quadam populi R. hoc est, ex æquo bonoque magis quam jure summo reum factum esse, cum potius fuisset indicta causa mox ad supplicium rapiendus. *Fidem publicam* Sallustius pro eo posuit, quod vulgo *salvum conductum* vocant: inde apud Ciceronem, 'postulare fidem publicam,' *ἔπειθε γένετα*, et 'fidem alicui publicam dare,' *ἔπειθε γένετα*. quod Sallustius 'interponere fidem publicam' supra dixit. *Rivius*.

Jure gentium] Sallustius hic non ex jure gentium, sed ex æquo et bono Bomilcarem comitem Jugurthæ reum fuisse scribit. Bonum et æquum, id est, merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur, qui deliquit; at *jus gentium* legatos, et qui his similes fide publica veniunt, excipit. Quare ut rei fiant legati, contra *jus gentium* est, quo vetari multa solent, quæ *jus naturæ* permittit. Sicuti igitur legati, vel qui fide publica venerunt, ita et comites, et vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent, sed accessorie. *Gros*.

Quinquaginta vades dederat] Jugurtha quinquaginta amicos invenit, qui certam pecuniæ summam promiserunt, ni sisteretur reus: eosque Romanos, non Numidas fuisse existimo. Sic etiam apud Livium Decadis primæ l. iii. multis vadibus Virgilius vadatus est Cæsonem Quintium reum. Non enim id vadimonium tale fuisse existimo, ut vadibus ipsis moriendum esset, si ab reo Bomilcare deserti fuissent. *Cast*.

Clam in Numidiam Bomilcarem demittit] Legendum, *dimittit*, ita ut et codices in pergamenis descripti, et impressi fere habent; nec aliter sensus postulat. *Rivius*.

Veritus ne reliquis populares metus invaderet parandis sibi] Fabricianum exemplar, *populareis*; qua terminatione antiquitas uti amat. *Idem*.

Paucis diebus] In quibusdam libris, *Paucis post diebus*, sed perperam: non enim mutatione opus est: cum *paucis diebus*, idem sit, quod, *Paucis post diebus*; quod Ciceronis, aliorumque exempla declarant. *Manut*.

Italia decedere] Livius l. lxxiv. ait Jugurtham ob Masinissæ cædem, cum Romæ periclitaretur (causam enim capitis dicere jussus est) clam profugisse. *Cast*.

Si emptorem invenerit] Eutropius, Paulus Diaconus, *inveniret*. Ciaccosius.

CAP. 36 *Albinus Aulo fratre in castris pro prætoris relicto, Romam discessit*] Sic et e manuscriptis duo, et Venetum quoddam: *sed discessit*, quomodo Gymnicus, mihi magis placet. Nam id proprie significat a mandato custodiæ suæ loco recedere. Unde consules, proconsules, prætores dicuntur *e provincia decedere*: item præsidia de urbibus atque castellis, ita uti diligenter annotavit Valla. Cum Gymnico facit unum e manuscriptis. *Rivius*.

Romam discessit] Sic iterum rependum putavi, ejecto aliorum *deces-*

sit; ob cōsensum membranarum ac vett. edd. *Gruterus*.

CAP. 37 *P. Lucullus*] Aliter: *Lucilius*. quidam codices formis excusi habent, *Lucinus*. *Cast*.

Tribuni plebis continuare magistratum nitebantur] Tribunnatus pl. magistratus appellatur. Proprie tamen, si Plutarcho credimus, magistratus non est; cum neque lictores habeat, neque jus dicat, neque purpura utatur: quibus etiam alia Plutarchus adjungit, ut probet non esse magistratum. Cum quo sentire videtur Livius l. ii. 'Ardere,' inquit, 'ira, tribunus, viatorem mittit ad Consulem, Consul licitorem ad tribunum, privatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu.' Sed utrumque refellit Cicero in Ep. vii. l. i. Fam. cum ait: 'Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum tui studiosum Lucillum, ex magistratibus autem L. Racillum, et fide et animo in te singulari.' Quem enim hic in magistratu esse dicit, eum tribunum pl. nominat Ep. i. et v. l. ii. ad Quintum Fratrem. Et in oratione pro Quinctio de tribanis pl. 'Per eum magistratum qui auxilii causa constitutus est.' Et l. i. de Oratore: 'Exierant cum Crasso adolescentes, C. Cotta qui tribunatum pl. tum petebat, et P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.' Et in libris de claris Oratoribus: 'ita tacitus Crassi tribunatus, ut nisi in eo magistratu cōvenisset apud prætorum Granium, idque nobis narravisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse.' Apud Nonium autem Fenestella his verbis: 'Ut magistratum inierunt tribuni pl. C. Cato Ptolemæo regi et Lentulo Consuli assiduis concionibus invidiam concitare cœpit.' Et Asconius idem significat in Commentario Verrinæ ii. cum interpretans illud Ciceronis, 'Magistratum ineat necesse est nominis Decembris. Eo,' inquit, 'die

tribunus pl. futurus.' Et idem in orationem pro Cornelio: 'C. Cottam legem tulisse, ut tribunis pl. liceret postea alios magistratus capere,' duobus in locis ait. Et ibidem: 'Tiberium Græchum tribunum M. Octavio collegæ suo, magistratum abrogasse,' tradit. Mirari equidem aliquis possit, quod scriptum Plutarchus reliquit, 'tribunos pl. purpura non esse nos,' cum in oratione pro Cluentio de tribuno pl. Quinctio legitur hæc: 'Facite ut non solum mores ejus et arrogantiam, sed vultum et amictum, et illam usque ad talos demissam purpuram, recordemini.' Verum non est inter eos controversia. notat enim Cicero purpuram in Quinctio tribuno pl. tanquam indicium insolentiæ, quod amictu uteretur, ceteris tribunis inasitato. *Manutius*.

Continuare magistratum nitebantur] Tac. l. ii. 'Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia.' *Ciaccon*.

Quem Propratorem in castris] Scribendum: *Quem Pro Pratore in castris*, &c. cum autem hic idem A. Aibiens paulo post Legatus dicatur, integra ejus inscriptio erit, *Legatus Pro Pratore*. Sic eum in antiquis numismatibus reperitur, *LEG. PROP.* &c. ut in notis ad Cæsarem diximus. *Ursinus*.

Quem propratore in castris relictum supra diximus] Dictum sane supra, et vix tribus lineis intercedentibus. Quapropter si cui a glossa videbuntur, ei facile subscripserim. *Gruterus*.

Milites mensæ Januario ex hibernis in expeditionem evocat] Sic et Aldinum exemplar, ni fallor, et manuscripti codices habent, in quibusdam tamen, velut Argentoratensi et Veneto, est, *ex hibernaculis*: qua voce Livius aliquoties utitur, pro, Ubi milites hiberno tempore commorentur: ut v. dec. iv. 'Deinde in hibernacula milites deduxit:' et x. ejusdem, 'Loca pacata me ad hibernacula electuram.'

Tac. II. 'Legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ.' Hæc alias *hiberna* proprie dicuntur: nam *hibernacula* fere vocamus ipsa tentoria, quando ab pellibus hiemem agere miles, non in oppidis neque sub tecto cogebatur. Quocirca mihi quidem lectio prior magis arridet. Nam et frequens est apud Ciceronem, 'cohortes in hiberna mittere.' Et 'Exercitum in hiberna dimittere,' hoc est, in oppidum aliquod commodius, ubi per hiemem agant. Sallustius postea, 'Metellus,' inquit, 'cunctos senatorii ordinis ex hibernis propere accersi jubet.' Est apud Ciceronem et *hibernare* verbum; velut cum inquit: 'Quomodo milites hibernent?' et; 'Ubi sis hibernaturus?' pro quo Sallustius inferius dicit *hiemare*: 'Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus in provincia hiemabat.' Rursus, 'Ceterum exercitum in provincia, quæ proxima est Numidiæ, hiemandi gratia collocat.' Sed et Cicero hoc verbo utitur aliquoties, ut in epistolis: 'Cupio scire ubi sis hiematurus:' et in Verrem: 'ubi piratæ quotannis hiemare solent.' Sallustius, ut adnotavit alicubi Seneca, *aquis hiemantibus* in historia dixit. Hunc imitaturus Arantius quispiam, quem idem Sallustianum fuisse testatur, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait, 'Totus hiemavit annus.' *Hiemare* apud Tranquillum in Augusto, pro Affligi incommodo hiemis ponitur. 'Quamvis parum,' inquit, 'salubrem valetudini suæ urbem hieme experiretur, assidueque in urbe hiemaret.' Cæsar itidem ut Cic. pro *hiemem transigere* posuit: velut II. 'Ita populi R. exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia moleste ferebant:' et III. 'Uti in iis legionem hiemandi causa collocaret.' Ibidem: 'Alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum concessit:' et, *Inde* in Allobrogas per-

duxit, *ibique hiemavit*. Sic et alias sæpe. *Rivius*.

Ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant] Strabo lib. ult. *Capasæ* ait vocatam, ubi regis Jugurthæ fuerint thesauri: sed puto errorem esse, qualem paullo ante [c. 21.] indicavimus. Nam Sallustius postea de *Capasæ* disserens, nihil de regis thesauris meminit, verum locum quendam alium ad flumen Mulnacham denotat. Hæc nobis ideo referuntur, ut locorum nomina diligentius emendantur, maxime locorum facta diligenti comparatione. *Glar*.

Suthul] *Muthul* et *Suthul* sunt barbara oppidorum nomina, auctore Prisciano. *Ortel*.

Quod quamquam et sævitia temporis, et opportunitate loci neque capi, neque obsideri poterat] In quibusdam est, *inopportunitate loci*: pro eo quod est, *iniquitate loci*: sic autem præter alia et Beroaldinum, et Venetum exemplar habet: quæ excudit Pinclius, Pomponius castigavit, sed utrum rectius, alii viderint. Ut autem ab *opportuno* deducitur *opportunitas*, quid ni ita ab *inopportuno*, nam hac voce utitur Cicero, deduci *inopportunitas* queat? Nisi quis *inopportunitate loci* legere malit: quomodo inferius dicit, 'Aggeribus turribusque et aliis machinationibus fuisse locum importunum.' Ego vulgatam lectionem probō: nam *opportunitatem loci* cum propter incolas et cives, pro quibus illa erat; tam ob hostes Romanos, adversus quos erat, mihi dicere videtur. Sic enim alibi, 'Statuit,' inquit, 'urbes, quæ viris aut loco pro hostibus, et adversum se opportunissimæ erant, singulas circumvenire:' pro, Quæ urbes munitissimæ erant. *Rivius*,

Hiemantibus aquis] Scriptus *hiemantibus aquis*. Varias conjecturas adferunt Critici, sed vulgatam defendit Seneca epistola cxiv. 'Dixit Sallus-

tius hiemantibus. Arruntius in libro primo belli Punici ait. Repente hiemavit tempestas.' Et quæ sequuntur. Dicat quis nescire nos locum hunc innuat Seneca, an vero aliam ex deperditis historiarum libris: malim tamen asserere locum hunc in animo habuisse Senecam, quam temere quid mutare, aut frustra investigando in historiarum libris fatigari. *Putschius*.

Hiemalibus aquis paludem fecerant] Produxit editio Carrionis, *hiemantibus aquis*, neque culpo. Sed nostrum tuetur se toto grege manuscriptorum Pall. neque aliter Commelinianus. *Gruterus*.

Vineas agere, aggerem jacere, aliaque quæ cepto usui forent, properare] Quamvis et manuscriptum, et Badianum exemplar *preparare*, tamen *properare* magis placet, pro festinanter comparare. Sic apud Tacitum: 'properare deditionem.' Item: 'voluntariam mortem properare.' pro Celeriter sibi consciscere. Virgilius VIII. 'Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.' pro, Properanter facit. et est honesta locutio, inquit Servius. In manuscripto volumine, pro *cepto*, *incepta* legitur. ut et in impressis quibusdam; sed vulgatam lectionem relinquendam esse dabo. *Rivius*. Vide supra c. 21. et 22.

CAP. 38 *Subdole ejus augere amentiam]* In manuscriptis est, *subdolos*: quæ nimirum verior lectio est. *Idem*.

Subdole ejus augere amentiam] Sic et antiquus Fulvii liber. *Subdolos*, reposui, quod ita scriptum in plerisque antiquis libris comperissem. *Manutius*.

Vitabundus] Vitans, fugiens. Considerent docti, num Diomedes Grammaticus hunc locum citet I. 5. ubi sic ait: 'Item cum legimus apud Sallustium: Vitabundus,' inquit, 'per saltuosa loca recedebat.' *Cast*.

Denique Aulum spe pactionis pepulit, uti Suthule relicto] Manuscripta, *perpulit*. *Rivius*.

Die, noctuque] Servius in I. Georg. profert alium Sallustii locum huic similem, in quo est: 'Die noctuque laborare, festinare.' Tacitus I. xv. 'Continuum die noctuque iter properabant:' infra tamen dixit Sallustius, 'Diu, noctuque:' ut I. I. histor. citante Charisio, in quo erat: 'Noctu diuque stationes et vigiliis tentare.' Item: 'Diu noctuque fatigare animam.' *Ursinus*.

Intempesta nocte cum multitudine Numidarum Auli castra circumvenit] Cum, non est in ullo manuscripto, ac rectius abest, sed nec Florentinus codex id habet, neque Beroaldinus. *Rivius*.

Auli castra circumvenit] Non possum quin indicem Nazarianum a prima ac secunda manu variare perpetuo in nomine *Auli*. A prima enim est, *Albini*; a secunda, *Aulini*: nisi sine capitis xxxvi. ibi enim initio fuit, *Albinus Aulo fratre in castris*: mutatum tamen et ibi statim *Aulino*. *Gruterus*.

Arma capere alii, alii sese abdere] Etsi omnes excusi codices, quibuscum consentiunt Mss. quidam, *Arma capere, alii sese abdere*, habeant, longe tamen, meo quidem iudicio, concinnior et elegantior est hæc lectio, quam hic restitimus. Hoc eodem in libro Sallustius: 'alii lugere, alii arma capere:' et iterum; 'quam plurimas uxores alii, alii denas habent.' *Popma*.

Confirmare, trepidare omnibus locis vis magna hostium] Introduxi aliam distinctionem ab ea, quæ hactenus fere obtinuit, coactus auctoritate membranarum; sed et alioqui prima editio, *confirmare*. *Trepidare omnibus locis vis magna hostium*: quam distinctionem minime posthabuerim vulgatori, præferente; *confirmare*; *trepidare*: *omnibus locis vis magna hostium*. *Trepidare* hic notat, Satagere cum fructu. *Gruterus*.

Cohors una Ligurum] Celticam hanc

fuisse gentem ex Servio ad Virgil. *Æneid.* l. x. ubi de origine Urbis Pissarum agit, apparet, cum dicit: 'Alii Pissum Celtarum regem fuisse Apollinis Hyperborei filium tradunt, et postmodum eandem regionem Teutones habitasse, ipsum oppidum Teutam appellatam refert.' Etsi autem ejus verba mirum in modum sunt mutilata ac conturbata, tamen ista Celtarum, Teutonum, Teutarumque vocabula, genus Ligurum aperte ac manifesto indicant: quippe ad Arnun usque flumen, et urbem Pissas olim pertinere Ligures. Itaque Celticæ sive Germanicæ originis sunt Ligures. Atque id, præter alia, etiam oppidorum nomina satis evincunt. Strabo Brigantium, Scincomagum vicos eorundem dicit. Caturigum, qui Liguribus accenseatur, oppidum recenset Ptolemæus, Eborudunum, quod nunc est Enbrun. Duo itineraria antiqua, Antonini et Hierosolymitanum, eodem tractu habent Caturigas, locum, qui Tabulæ Itinerariæ est Catorigomagus, prope quem in eadem Tabula est Istadrnum. At Dunum, Magus, Durum, Briga, Brigantium Celtica esse vocabula dubium non est. His insuper adde quæ Plinius tradit III. 16. his verbis de Pado: 'Metrodorus Scepsius dicit Ligurum lingua amnem Bodincum vocari, quod significet fundo carentem.' Cui argumento, adest juxta Industria, vetusto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit. Certe hodieque omnibus pariter Germanicis gentibus fundus vocatur *Bodem*, et *Boddem*. Quam certissime igitur liquet Celticam gentem esse Ligures. Porro de his ita Florus II. 3. loquitur: 'Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum et Macrum flumen, implicitosque dumis sylvestribus, major aliquanto labor erat, invenire quam vincere. Tutum locis et fuga, durum atque velox genus, ex occasione magis latrociniæ,

Delph. et Vur. Clas.

quam bella faciebat.' Hæcenus Florus. Ligures autem omnes fallaces esse dixit l. II. Orig. Cato. *Clus.*

Turma] *Turme* proprie sunt equitum. Nam Turma triginta equites continet, dicta quasi ter dens, eo quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnensium, ac Lucerum fiebant: erant autem in legione turmæ tricenariæ 10. seu equites 300. Sunt ergo turmæ in ala, quot cohortes in legione; et decurim quot manipoli: ternæ enim in turma. *Lips.*

Thracam] Thracia, Europæ regio celebris ad Pontum Euxinum. Xenophon Sexto Cyripæd. præter hanc Europæam, Asiaticam quoque habuit. Herodotus scribit eos Bithynos dictos, postquam in Asiam transfretassent. Ammianus l. XXVII. ejus sex provincias nomine numerat, item S. Rufus, suntque illæ: Thracia speciall nomine, Mœsia secunda, Scythia, Europa, Rhodopa, et Hæmimontum. Hodie uno nomine Romania nuncupatur. *Ortel.*

Centurio primipili] *Primi pilus* et *primus pilus*, non idem sunt. Vide Quæsitæ per epistolam. *Manut.*

Primipili] *Primpilus* erat caput et dactor omnium centurionum. Etiam in collegam suum sinistrum *Primpillum*, jus aliquod habebat. Nam hæc de dextro accipiendæ et summo, nisi tamen imperium hoc habuerit per vices. Imperabat quidem sæpe *Juntaxat* centuriæ, sed quia mandata Imperatoris, aut Tribunorum sæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aspectabant, et ad ejus nutum sistebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum signum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam sub iter ipse eveleret reflexam, et signifero suo in manus daret: quin etiam in ipsa acie assistebat, et tuebatur. Quia igitur Aquila in *Primpilli* tutela, et ei velut assignata, inde manavit, ut Aquila

Sallust.

20

pro ipso illo munere et Primiplatu usurparetur. Huic muneri non modo dignitas, sed et opes adjunctæ. In Codice Justiniani et Theodosii, Primiplili munus ministerium magis fuit, quam honos: sic enim dicti, qui ad pascendo milites solenniter ad limitem destinantur. *Lips.*

Tertia legionis] Legiones apud Romanos plerumque nomen a numero sortiebantur: unde apud Ciceronem, Cæsarem, Tacitum, et alios primam, secundam, tertiam, quartam, quintam, et ne longius prosequar, decimam, vigesimam, et trigesimam legionem invenies. *Cast.*

Tumeti ipsum cum exercitu fame ferroque clausum tenet] Est in quibusdam, *tenet*: id Latinitatis ratio expocere magis videtur, nisi si *trépus* modi esse malis. *Rivius.*

Sub jugum] Tribus hastis jugum fit, humi defixis duabus, superque eas transversa una deligata. Livius l. III. ab U. C. et Dionysius Ant. Rom. l. III. *Cast.*

Qua quanquam gravia, et flagitii plena erant] Manuscriptum, *Qua gravia quanquam*: et sic sæpe Tacitus: velut v. 'Hæc mira quamquam, fidem ex eo trahabant.' Laur. Valla haud scio an memoria lapsus, *flagitii plena* legit libro elegantiarum III. quo loco docet Ciceronem *Plenus* cum genitivo jungere solitum, plerosque eodem sæculo cum ablativo. Mox enim subdit cum Varronis e tertio de re rustica, 'Utrum his piscibus stagnum habeat plenum, an ranis,' tum hoc e Sallustio exemplam, *flagitii plena*; quo id comprobet. Quod Ciceronem affirmat semper hoc nomen cum genitivo jungere consuevisse, in eo plane est memoria lapsus; id quod exempla sequentia ostendunt. 'Ornamentis fanorum plena domus:' et, 'Otiosa vita, conferta et plena voluptatibus:' et, 'Litteræ gravissimis verbis sententiisque plenæ.' Sed et 'noctem plenam timoribus,' apud

eundem legis. *Rivius.*

Mortis metu mutabatur] Sic in Catil. 'Pace bellum mutavit;' et in orat. Philippi: 'Quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.' Hunc locum non recte interpretatur Turneb. Advers. XVIII. 7. cum eam illi miseri mortem expectarent, eam mortis metum cum ignominia commutatum facile tulerunt. *Infra*: 'cunctaque præsentī ignominia mutastis.' Nonius, 'mutare, aliud pro alio accipere. Lucill. Publicanus vero ut Asiæ fiam scripturarius, pro Lucillio; id ego nolo, et uno hoc non mutō omnia.' *Ciaccon.*

Mutabatur] Manuscripta et alia quedam, *mutabantur*, pro permutabantur: id est, quia hæc patiēda potius quam moriendum censebant, vel, quia vitam hac re suam redimebant. Nam mutatio fit, quum aliud pro alio substituitur. Legitur et *mutabantur*. *Rivius.*

Sicuti regi lubnerat] Passim in omnibus exemplaribus excusis sic legitur. Libri duo calamo exarati: *Sicuti regi placuerat*: quo verbo sæpe Sallustius utitur: nam supra; 'propter dissensionem placuerat dividi thesauros:' et infra; 'atque hoc utinam a principio tibi placuisset:' et iterum; 'Ita Jugurthæ placuerat speranti mox effusus hostes invadi posse.' Nos tamen nihil mutamus. *Popma.*

CAP. 39 Sed ubi ea Romæ comperta sunt] Vulgati receptio; codices ita habent. Priscianus, 'Hæc ubi Romæ comperta sunt,' legit. Sed et ipse Sallustius in Catilinario, 'Hæc,' inquit, 'ubi Romæ comperta sunt, Senatus Catilinam, et Mallium hostes judicat.' Nos tamen nihil mutamus. *Idem.*

Sociis et nomine Latino] Notandum Latinos et Italicos sæpe absolute *socius* appellari. Quin et aliquando Latini et Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignus, qui Latini non erant, ita tamen appellavit. *Latium*

autem discrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum possidebant aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis; qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis est percussam, jus illud emanavit. Quod est jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod constat quidem jure civium Romanorum fuisse deterius, Italico vero aliquanto commodius. Quod autem jus habuere illi, qui fuere Latini nominis? Jus privatum quod attinet, diversum erat a jure Quiritium. Nam et beneficii loco illud iis concedebatur. Non enim, si per leges Romanas civis Romanus neque a privato verberari, neque a magistratu cædi potuit, propterea etiam Latinus non potuit: nec si quid juris patricii aut plebeji Romæ habuerunt, idem etiam Latini usurparunt. Nam sacrerum jura quedam et connubiorum, et patrum in liberos, et legitimi domini, et testamentorum et tutelaram, propria civium Romanorum fuisse, ita ut nullis aliis, nisi jure Quiritium impertito, communicata sint, ita perspicuum est, ut longiorem orationem non desideret. Age vero videamus, quod ad jus publicum pertinet. Militasse primo Latinos pro Romanis, non est dubium. Hoc enim et aliis ante fœderibus et maxime Cassiano est provisum, ut Latini Romanorum arbitrio copias pedestres et equestres darent, quarum opera ipsi in bello uterentur. Suffragium porro illorum in Civitate Romæ quod attinet, ita illi mai sunt, ut, quantum ex Annalium veterum monumentis, et Populi R. Actionibus colligi potest, nec tribum certam, in qua suffragium ferrent, habuerint, nec nisi ad leges jubendas et judicia facienda vocati sint, nec intercedente vel Consule, vel Tribuno plebis jus ullum suffragii ferendi habuerint: sed sæpe Urbe in quam

suffragiorum causa venerint, abire jussi. Hoc autem Cassiano etiam fœdere impetratum apparet. Civitatem vero neque omnino cum suffragio, neque sine suffragii latione datam, sed ad arbitrium magistratum, ex Dionysio apparet, qui ita loquitur: 'Cum Cassius Herculio iisdem fœderis conditionibus, quibus Latinos obstrinxisset, atque agrum Herculio ademptum, plebi Romanæ, Latinis Herculioque divisurus esset, eique rogationi intercederetur; Latinos et Herculio, quam plurimos potuit, ad suffragium ferendum accivit. Qui cum frequentes venissent, urbem hospitem turba repleverunt. Quod cum ad Virginium collegam ejus delatum esset, per compita edici jussit, ut qui in Urbe domicilium non haberent, intra certum diem exirent. Cassius autem contra edixit, ut qui civitate donati essent, donec lex accepta esset, manerent.' Ex hoc quoque jure illud est, quod Livius refert contigisse anno Urbis DCLII. AP. CLAUDIO, Q. FVLVIO COS. Italia Bello Punico secundo flagrante, in judicio M. Posthumii Pyrgensis ad populum: 'Testibus,' inquit, 'dati tribuni populum summovent, sitellæque allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent.' Hæc ille. Neque vero, nisi jus suffragii aliquod habuissent, sortitione ante tribuum opus fuisset, in quibus suffragium ferrent, nec si tribum, ut jure optimo cives obtinuissent, ubi suffragium dicerent, sortiendum fuisset. Extrema fuit jus magistratum petendorum Romæ. Asconius: 'Cn. Pompejum transpadanis colonis jus dedisse Latii, ut possent habere jus, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id est, ut petendi magistratus gratia civitatem Romanam adipiscerent.' Quid est autem, petendi magistratus gratia civitatem adipisci? Quid est enim? An ut cives Romani fierent tantammodo, ut Romæ honores peterent?

Non videtur. Qui enim credibile est, omnes Latinos jus petendorum Romæ magistratum habuisse, qui ne suffragium quidem, nisi quo dictum est modo, haberent? Est enim jus magistratus magnificentius multo quam suffragii. An ut qui jus Latii haberent, præter cetera civitatem etiam Romanam assequerentur, ubi apud Latinos magistratum petissent, vel potius gessissent? Equidem ita arbitror. Id enim aperte tradit Appianus l. III. cum inquit: 'Novum Comum Cæsar ad jus Latii redegit, apud quos qui annum gessissent magistratum, cives Romani fiebant.' Hanc enim vim habuit Latinitas. Hoc vero jus Latini populi usque ad annum DCLXII. usurparunt, quo ex L. Julia universo Latio est concessa civitas, paucis quibusdam oppidiis exceptis, quibus civitatis et suffragii jura singulari populi Romani benignitate fuerant ante concessa. *Signon.*

Populi injussu] Sic Livius l. IX. 'Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt injussu populi fœdus fieri posse, nec sine fecialibus, ceremoniaque alia solemnibus. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed sponsione facta est,' &c. Et paulo inferius: 'Spurius Posthumius, qui sponsionem fecerat, in Senatu, sententiam a Coss. rogatus, ita disserit: Quæ sententia testis erit, mihi an legionibus vestris pepercerim: cum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; neque quicquam ex ea, præterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exolvamus religionem Populum, si qua obligavimus,' &c. Et paulo inferius: 'Neque ego inficias eo, Patres Conscripti, tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos

juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat.' *Ciaccon.*

Postquam eo venit] In nonnullis est, *Postquam eo ventum est*; quomodo et alias. *Rivius.*

Animo ardebat] 'Ardere ira,' 'dolore,' 'desiderio,' dixit Cicero; et, 'ardet animus:' ut Sall. in orat. de repub. ord. 'ardet omnibus animus.' Cæsar VII. 'Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret.' *Ciaccon.*

Animo ardebat] In quibusdam, *omnibus ardebat*; videlicet Albini consilia. Sed prior lectio melior, pro studio et cupiditate flagrabat: sic enim et manuscripta. *Rivius.*

Quos præter fugam soluto imperio, licentia atque lascivia corruperat, et copia rerum] In manuscriptis ceterisque vetustioribus, *ex copia rerum, statuit sibi nihil agendum*: pro, Ut res sese dabant, sive Pro statu et conditione rerum. Sic postea Sallustius, 'Tum Marius ex copia rerum consilia trahit:' id est, *ex tempore*; vel, *pro re nata*. Tacitus, 'Ex re consulere,' dixit. *Idem.*

Ex copia rerum statuit nihil sibi agendum] Sic infra: 'Marius ex copia rerum consilium trahit:' contra: 'Tamen ex inopia quod optimum videbatur, consilium capit.' *Ciaccon.*

CAP. 40 *Interea Roma C. Mamilius Limetanus tribunus plebis, rogationem ad populum promulgat*] Hic tam varia est in exemplaribus lectio, ut quæ potissimum probanda, haud facile judicare possis. In Veneto est, *C. Mamilius Limitanus tr. pl.* nec secus in Argentoratensi, atque aliis plerisque. In Parisiensi, quod est a Badio excusum, castigatum ab Aleandro, *G. Mamilius Limentanus*. In Fabriciano, quam lectionem maxime omnium probandam puto *G. Mallius Limetanus*. Quamquam in spatium quod versus dirimit, adscriptum ibidem est, *Mamili-*

us. Sed et postea ubi in aliis fere, ex *Manlii rogatione*; in Badiano, ex *Mamilli*; in manuscriptis est, ex *Malliana*. Sed quid multus? Aut hæc lectio vera est quam habet manuscriptum, aut ea quæ in pervulgatis est exemplaribus. dialogi de claris oratoribus. quem Brutum vocant, quo loco Cicero de C. Galba Sergii F. loquens hujuce trib. pl. meminit: 'nam rogatione,' inquit, 'Manilia, Jugurthinæ conjurationis invidia cum pro se ipse dixisset, oppressus est.' Ibidem paulo post de L. Bestia loquens: 'Nam invidiosa lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, et iv. consulares L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium, et quæ sequuntur.' Nisi quis *Mamilia* ibi, non *Manilia* legendum esse contendat, ita uti de doctis quidam censent: tametsi Erasmus quidem in postrema editione Chliladum, *rogatione Manilia* legit, hunc Ciceronis e Bruto locum citans. Similis fere error est in *Octavio illo Tusculano*, apud T. Livium i. ab U. C. quem *Mamilium* alii vocant, alii *Mamilium*; quod posterius in Anthropologia comprobatur Volaterranus, quicum eruditi quidam faciunt. Sex. Pompejus F. *Mamiliorum familiam* diversam facit ab ea quam *Manliam* alii vocant. 'Mamilia,' inquit, 'turris, intra Suburræ regionem, a Mamilio nomen accepit. Mamiliorum familia a Mamilia filia Telegoni, quam Tusculi procreavit, est appellata, quando id oppidum ipse condidisset.' Mox, 'Manliæ gentis patriciæ decreto, nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est.' Hæc totidem ferme verbis repetit Sipontinus. Quod nisi mendum est in exemplaribus Sex. Pompei, ut esse suspicor, errat et Volaterranus ipse, et quicumque alii

Manilium vocant principem illum Latini nominis *Octavium Tusculanum*. Sed mihi legendum apud Festum videtur, *Mamiliorum familia, a Manilia, &c.* Livii exemplaria variant; nam est in aliis *Manilius*, in aliis *Mamilius*. Sed et auctor libelli de magistratibus R. *Mamilium* vocat, cum *Mamilium* alias legi, sit in margine adnotatum. Contra, qui de viris illustribus scripsit, eundem *Manitium* appellat, quem admodum et Florus l. i. et e recentioribus Alexander Neapolitanus. Quin et apud Ciceronem ii. de Natura Deorum, quo loco sic Hervagius, 'Cum A. Postumius dietator cum Octavio Mamilio Tusculano prælio dimicaret,' &c. ibi Aldus, *Mamilio* exendit; tametsi idem Aldus in epistolis ad Atticum, 'Manlium' dicit, 'Male,' inquit, 'Tarquinius, qui Porcenam, qui Octavium Manlium contra patriam?' quomodo et aliud quoddam Venetiis impressum, et illud Basileæ ab Hervagio excusum. Cura me hercule non deesset, ut Livii nostri verbis utar, si qua ad verum via inquirentem ferret. Nunc mirari magis, adeo discrepare inter se codices, quam quid veri sit, discernere queas. Quod si Græci nobis exemplaris copia D. Halicarnass. foret, perfacile huic rei inveniri remedium posset. Sed de hoc satis. M. Manlius qui Capitolium defendit, a Plutarcho Μάλλιος dicitur. Is vero unde lex *Manilia* nomen habet, Μάλλιος ab eodem in Ciceronis vita; sed in Pompeii, Μάλλιος, mendose ut opinor, et incuria librariorum: quando, ut dixi, diversa Romæ fuit prosapia *Manliorum* et *Mamiliorum*. Hoc ceu auctarium addere libuit. Pro *Interæa*, est in manuscriptis *Interim*, nec aliter in impressis vetustioribus. *Ricinus*.

C. *Mamilius Limitanus*] Alii, *Limetanus*; quod mendosum est. Sincerum autem, *Limitanus*, ant. *Limetanus*: cum i, et e vicissim veteres usur-

pavorjat. Est autem hic C. Mamilius le, qui legem Mamiliam celebrem tulit de limitibus, cujus mentio est in libro De limitibus agrorum et apud Ciceronem De legibus, et in Bruto. Nummum præterea argenteum ipsi vidimus apud clarissimum virum Andream Lauretanum, patricium Venetum, in quo est, C. MAMILII. LIMETAN. *Mamutius.*

C. Mamilius Limetanus] Ita nos jam pridem emendavimus ex auctoritate veterum codicum, itemque numismatum, in quibus est, C. MAMIL. LIMETAN. *Ursinus.*

Quorum consilio Jugurtha senatus decreta neglexisset] Manuscripta duo, senati decreta: qui est genitivus antiquus, atque ob id Sallustio antiquario magis conveniens. Sic Plaut. 'Senati columen' dixit. *Rivius.*

Occulte per amicos, ac maxime per homines Latini nominis, et socios Italicos impedimenta parabant] In Mss. ceterisque vetustioribus, per homines nominis Latini: nam hoc ordine verborum et alias quoque utitur. Nec aliter in vetustis inscriptionibus, ubi fere primis tantum litteris hæc verba notantur, in hunc modum, N. L. quibus litteris significatur, nominis Latini: unde conjicere licet, hæc serie fere collocanda esse verba, et hunc fuisse usum publicum et observationem communem: idque maxime, si obscenius alioqui concurrant litteræ, nisi ordinem verborum immutes. T. Livius, 'Quina millia socium Latini nominis,' inquit, quomodo et alias idem sæpe. Sed cum tale obstat nihil, ordine priore verborum fere utitur; velut x. dec. iv. 'Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum:' et ii. dec. ejusdem, 'Circa nomen Latinum a prætore missæ litteræ.' Sic alibi, 'Ut socii nominis Latini,' inquit; item, 'Ut cum sociis ac nomine Latino,' &c. *Idem.*

Socios Italicos] Vide supra B. J

c. 26. in prisc.

Sed plebs, incredibile est memoratus] Manuscriptum aliaque, plebes; id nimirum rectius est. *Idem.*

Sed quæstione exercitata asperè violentorque] Manuscripta duo, exercita; idque hæud scio an melius: nam et judicium et quæstio exerceri dicitur. Cicero; 'Qui cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset.' Livius, 'Quam acriter quæstiones exercuisset.' Neque tamen priorem lectionem repudio: nam peculiare est Sallustio nostro frequentativis uti pro primitivis, quomodo alicubi, 'agitare prædas,' pro agere dixit, et 'ducere exercitum,' pro ducere. *Rivius.*

CAP. 41 Ceterum mos partium popularium et senatus factionum] Valde discrepant libri: editio princeps præfert, et Senatorum factionum. Naz. mos partium popularium et factionum, sine voce Senati; quæ nec in Comm. nisi a calamo recenti: etiamque interpolata in Pal. sec. nam tert. mos partium popularium, Senatus factionum, sine copula: sext. mos partium pop. et mos Senatus, &c. nisi fallor restituendum: ceterum mos partium et factionum, omnis ceteris. Imo si quis adhuc amputarit, et factionum, ei apud me præmulum. *Gruterus.*

Et paucis ante annis] Tò et perperam est in Gymnico additum. *Rivius.*

Quæ prima mortales ducunt] Sic infra: 'et alia quæ prima ducuntur:' et, 'prima habere.' *Ciaccon.*

Nam antè Carthaginem deletam] Vellejus Paterculus l. ii. 'Potentiam Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit: quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii æmula, non gradu sed præcipiti cursu a virtute decitum, ad vitia transcursum, vetus disciplina deserta, nova inducta: in somnum a vigiliis, ab armis, ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas.' Latius hæc apud Anguati-

nam libris de civitate Dei, qui et in eam rem luculentissimas Sallustiani naufragii tabulas conservavit, quas habes infra, primo historiarum libro. *Putschius.*

Metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat] Alii *continebat*: sed eodem sensu; quamquam posterius mihi quidem magis arridet: nam et Florus eadem de re loquens, eo ipso verbo est l. iv. usus. Sunt apud Vellejum Paterculum quæ huc faciant, ea subjicere visum. ‘Potentiam,’ inquit, ‘Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii æmula, non gradu, sed præcipiti cursu, a virtute descitum, ad vitia transcursum, vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas.’ Sallustius in i. historiæ: ‘At discordia, et avaritia atque ambitio,’ inquit, ‘et cetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Nam injuriæ validiorum, et ob eas discessio plebis a patribus, aliæque disensiones domi fuere jam inde a principio: neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est, æquo et modesto jure agitata.’ Hæc ex Augustino, II. de Civitate Dei. *Rivius.*

Sed ubi illa formido mentibus decessit] Manuscripta, *discessit*. Tu vide utrum rectius ‘Discedere spem alicui,’ est apud Cæsarem: ut et ‘formidinem discedere,’ non absurde forsam dicere possis. *Idem.*

Sed ubi formido illa mentibus discessit] Produxi cum Carrione scripturam Mss. codicum, improbato illo, *decessit*. Gruter.

Amant] Græcismus. Ita enim et *φιλέω* dicunt. Vide supra Ciaccon. in fine c. 34. B. Jug.

Otium postquam adepti fuere, acer-

bis, asperiusque tulere] Rejecta vulgata lectione, hanc scripturam amplector, ut sinceram, et cum illa quæ sequuntur, congruentem, et consentaneam. *Popma.*

Otium postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit] Ita sine ullo dissensu Pall. ut mirer quid *Popmæ* venerit in mentem isthæc fœde interpolanti, etiam contra consensum editionum exoletarum. *Gruterus.*

Namque capere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere] Sic est in manuscriptis, quæ ipse viderim, contra quam *Gymnicus* habet. Ultra lectio verior, aliorum esto iudicium. *Rivius.*

Capere nobilitas dignitatem; populus libertatem] Libri scripti præferunt: *capere nobilitas dignitatem in superbiam, populus libertatem*: alii codices; *nobilitas dignitatem in dominationem*. Multus est Sallustius in commemoranda superbia nobilitatis. Paulo post: ‘nobilitas factione pollebat,’ legendum, inducto magis, quod abest a scriptis. *Putsch.*

Namque capere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere] Sic Mss. ætate proveciores: et recte, nam libidine laboratum æque in plebe iuxta ac nobilitate. Libri plane recentes, duo Pall. sept. ac dec. ignoratione vocis *lubidinem*, invexerunt amplius, *nobilitas dignitatem in dominationem, populus, &c.* vel etiam, *nobilitas dignitatem in superbiam*: stulte: tollenda enim utraque vox; fortassis quoque præterea, *capere*. Gruter.

In multitudine dispersa] Contra infra: ‘In patribus summa auctoritas erat, vis multo maxima in plebe.’ *Ciac.*

In multitudinem minus poterat] Reduxi posituram verborum ac distinctionem, quæ in Mss. editisque vet. quibus tamen *in multitudine*, ut forsam binæ illæ dictiones sint ab librariis; certe præpositio, quæ alioqui non est in Pal. nono. *Gruter.*

Bellâ domique] Sic dixit ut *belli*

militiaque; infra: 'animus bellū ingens, domi modicus.' Et in Orat. Cotta: 'domi bellicque impeditissima republica.' Ciaccon.

Resp. agitabatur] *Resp.* non est in ullo manuscripto, nec in codice Be-roaldino. Rivius.

Uti quisque potentiōri confinis erat] Quamvis in quibusdam sit *affinis*, tamen prius illud magis aridet, et ad sensum magis facit: pro, *conterminus*, ut Plinius loquitur. *Idem*.

Neque sancti habere] Id est, et nihil sancti habebat: hoc refertur ad id quod dixit, *polluere*. *Nihil sanctum habere*, est omnia sancta violare; nam id dicitur *sanctum*, quod violari nefas est: ut fides, pietas, justitia, religio: hæc omnia et his similia sancta dicuntur, quia ea pollui et violari non licet. Sed nobiles Romani nihil sancti habebant, quia omnia violabant, quæ violari non licet: nam fidem et justitiam pro pecunia violabant, ut ante dixi. *Sold*.

Semetipsam præcipitavit] Legendum, *semetipsam*, ex vetustis quibusdam. Rivius.

Quasi permixtio terræ oriri capit] Verba duo postrema non videntur legitima auctoris. Naz. habet, *quasi permixtione terræ fore capit*: emendatumque deinde, *terræ oriri*; ac refert Commel. *quasi permixtione terræ oriri capit*, quomodo et a manu recenti Pal. sec. cui prius fuerat, *quasi permixtione terræ capit*: sed nec satis intelligi hanc permixtionem terræ. *Gruter*.

Quasi permixtio terræ] Fortasse: rerum. Gronov.

CAP. 42 *Quorum majores Punico, atque aliis bellis multum Reipubl. addiderunt*] Gracchi multa præclara facinora bello gesserunt, et in bello Punico, et in aliis. Nam Sempronius Gracchus consul et collega P. Cornelii Scipionis, patris Scipionis Africani majoris, ad insidias missus contra Carthaginenses, bello navali fe-

licitè dimicavit, septem navibus captis, ceteris in fugam versis. Idem apud Placentiam contra Hannibalem feliciter pugnavit, pulso hoste in castris. Tiberius autem Gracchus Hannonem ducem Pænorum cum exercitu fudit apud Luceriam, ex quo prælio paulo minus duo millia hominum cum ipso duce fugerunt. Item P. Sempronius consul in agro Crotoniensi cum Hannibale conflixit; fuso fugatoque exercitu quatuor millia hostium occidit: paulo minus trecentos cepit, undecim signa militaria capta sunt. Ex his patet, quomodo majores Tiberii et Caji Gracchorum multum reip. addiderunt. Denique Tiberius Gracchus pater eorum, bis consul fuit, ac bis triumphavit. *Sol*. Vide Liv. Decad. III. lib. III. IV. et V. et Decad. V. lib. I. *Cast*.

Modo per socios, et nomen Latimum] Vide supra c. 39.

Deinde paucos post annos] Manuscriptum deis. Rivius.

Paucos post annos] Inter utriusque cædem undecim, vel summum duodecim anni interfuerunt. Tiberius enim, Scævola et Calpurnio, Cæjus autem, Fabio et Opimio consulibus occisus est, inter quorum consulatus undecim anni intercesserunt. *Cast*.

Eadem ingredientem] Id est, Eadem molientem et conantem, quæ ipse Tiberius conatus fuerat: videlicet ferentem leges Agrarias. *Sold*.

Cajum, Tribunalum] Post Cajum, distinguendum, atque deinde divisim inferendum: *Tribunum pl. alterum* (nempe, Tiberium) *alterum Triumvirum* (nempe Cajum) *colonis deducendis*. M. enim Fulvius Flaccus non cum Tiberio, sed Cajo occisus est: ut auctor est Florus in altera Epitome l. LXI. Quod admonendum duximus; quoniam hic locus in plerisque codicibus corrupte legitur, et a Commentatoribus misere tractatur. *Glaream*.

Haud satis animus moderatus fuit] Immo intemperatus fuit Gracchus

cupidine victoriæ; unde ab Juvendale seditiosissimi innuuntur Satyra secunda, ubi dicit: 'Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?' *Badius.*

Ex lubricitate sua] Vox sua mihi suspecta est. *Ciaccon.*

Ex lubricitate sua] Inter voluntatem et libidinem hoc interest, secundum Ciceronem in quarto Tusculanarum: 'Voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat: quæ autem ratione adversa incitata est, ea libido est, vel cupiditas effrenata.' Ergo desiderium in bono voluntas dicitur, desiderium in malo libido vocatur. *Badius.*

Multos mortales] Legendum mortales. *Riv.*

Quæ res plerumque magnas civitates pessum dedit] Manuscriptum, *pessum dedit*, ut sint duæ dictiones, non una composita. Corn. Tacit. III. 'Quod multos etiam bonos pessum dedit.' Sic et *pessum ire* divisim dicitur: velut apud Plin. 'Pessum iere vitæ pretia:' et Plaut. 'Pessum abeat.' Ne multis, *pessum dedit* sic divisim dicitur, ut in oratione Lepidi Sallustius *venum datam* dixit, 'quasi Cimbricam prædam venum aut dono datam:' et Livius, 'Ignaros omnium se venum a principibus datos;' pro, *venundatos*. Apulejus v. 'Nisi eam pessum de tantis opibus eiecero:' pro, 'nisi exturbaro atque evertero tantis bonis.' *Idem.*

Alteri alteros vincere] Ex Catone hoc sumtum apud Gellium, 'alteri alteros occidere.' *Ciaccon.*

Tempus quam res maturius me deberet] In manuscriptis quibusdam non reperit me, ac citra detrimentam sensus omitti potest. *Rivius.*

CAP. 43 *Post Auti fœdus exercitusque nostri fœdam fugam]* In aliis *fugam fœdam*. Quomodo supra: 'Nostri fuga fœda, plerique abjectis armis, proximum collem occupavere.' Est autem 'fœdum, turpe et flagitiosum, dedecorisque et ignominia plenum.' Nec inepte hoc epitheton tribuitur

formidolosam fugæ. Cicero ad Atticum, 'Mitto illam fugam ab urbe turpissimam.' Idem, 'Quid fœdus, quid perturbatius hoc ab urbe discessu? sive potius turpissima fuga?' Titus Livius IV. ab U. C. 'Per averSAM portam fuga turpi deseruntur.' Idem VI. belli Punici secundi, 'Hinc omne Punicum nomen maria terraque fœda fuga impleturum:' et II. ejusdem, 'Cum multa cæde ac fœda fuga retro ad naves compulsi sunt.' Idem I. belli Macedonici. 'Vix tentato certamine turpi fuga repetant castra:' et VII. 'Deinde redire in pugnam jubebat, pavorem et turpem fugam increpans.' *Idem.*

Q. Metellus] Hic est Q. Cæcilius Metellus, qui postea Numidicus est appellatus. Fuit vir magni animi: quippe qui in legem Saturnini jurare natus voluit, et de civitate maluit, quam de sententia, dimoveri. Cicero in Orationibus post Reditum ad Quirites, et in Senatu, pro Cornelio Balbo, pro Sestio, in Pisonem, de Claris Oratoribus, et in Epistolis ad Lentulum. Livius I. LXV. et LXVI. Paterculus libro priori. Auctor de Viris Illustribus c. 46. Valerius Maximus IV. 1. Orosius v. 16. et 17. Eutropius I. IV. Appianus Bellorum Civilium I. 1. Plutarchus in Mario et in Lucullo. *Cast.*

Silanus] M. Junius Silanus, qui paulo post adversus Cimbricos infeliciter pugnavit: ut leges apud Livium lib. LXV. Paterculum in Volumine priori, et Florum III. 3. quare miror, cur Eutropius contra scripserit; inquit enim: 'A M. Junio Silano collega Q. Metelli Cimbrici in Gallia victi sunt.' *Idem.*

Partioerant] Valde verisimile est Sallustium scripsisse *paraverant*, ut existimat Victorius. Vide Obs. I. 1. 10. *Gruter.*

Metelloque Numidia evenerat] Sic et manuscriptum; quamvis in aliis, *obvenerat*: sed eodem sensu. *Rivius.*

Alia omnia sibi cum collega communia ratus] *Communia*, Fulvii liber non habet. *Manut.*

Alia omnia sibi cum collega communia ratus] Tò *communiam*, non reperi in ullo manuscripto, nec in impressis vetustioribus; at sensus tamen id exposcere videtur, ut opinor. *Rivius.*

Milites eligere, scribere] Tò *eligere*, non est in manuscripto. *Idem.*

Et reges vitro auxilia mittendo] Magis Sallustiane scriptus, *auxilia mittere*. *Putsch.*

Cum propter bonas artes] In antiquis, *cum propter arteis bonas*: sic inferius, *certanteis*, ubi hodie *certantes*: sequitur autem adjectivum in manuscriptis et impressis vetustioribus. *Rivius.*

CAP. 44 *Exercitus ei traditur Spurio Albini proconsulis inra]* Ita optimi codicum, Naz. ac Com. non ut alii editique, *traditur a Spurio Albino proconsule*. Quod si cui libitum rescare adhuc illud *proconsuliam*, faciet auctoritate Pal. quarti. *Gruter.*

Comitiarum mora] *Mora* nominandi casu dictum est, ut recte exposuit Badius. Soldus putavit auferendi casum esse, ideoque hunc locum mire exponit. *Glarean.*

Quantum temporis in imperio fuit, plerumque milites in stativis castris habebat] Manuscriptum, *stativis castris*: quomodo Cicero, 'Iste novus imperator pulcherrimo Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat.' Cæsar III. de bello civili, 'Eodemque die uterque eorum ex castris stativis a flumine Apso exercitum educunt.' Ibidem, 'Scipio in castris stativis biduo moratus.' *Rivius.*

Quantum temporis æstivorum imperio fuit] V. c. addit præpositionem, *in*; nam habet, *in imperio fuit*. *Ursin.*

Neque manebantur ea, neque more militari vigiliæ dacebantur] Locus hic in omnibus editionibus mancus, diminutusque fuit: eum nos ope et auxilio antiquissimi codicis restitui-

mus. Neque hæc priora verba adalterina, vel e glosemate alicujus inserta sunt, sed Sallustiano stylo, et sententiæ hujus loci optime conveniunt: loquitur enim de castris; id quod verba paulo ante præcedentia ostendunt. *Popma.*

Sed neque more militari vigiliæ dacebantur] Quod hic interserat *Popma*, *Sed neque manebantur ea, neque more militari, &c.* sciamus oportet, nihil tale inveniri in libris Palatinis, adeo ut patem codicem ejas antiquissimum nihil habere præter nomen. Plane, si examinaverimus trigam illam verborum, reperiemus falsum esse: non modo, quod ubi castra, ibi etiam munitio; sed quod verosimile, galeatos istos lepores probe sibi cavisse vallo ac fossa a superventibus hostium. *Gruter.*

Vigiliæ] *Vigilia* et *excubie* sæpe confundantur. Proprie autem *vigilia* erant nocturnæ, *excubie* diurnæ. De utrisque breviter agendum. *Excubie* autem erant ad portas et vallum castrorum; atque adeo Romanis mos fuit totas cohortes et turmas habere, et ponere quietas ante ipsas portas, non unum aut alterum militem, ut hodie fieri solet: illi, plures, atque etiam cum periculum esset, alios super alios, et longius adjunctos. Id vocabant ab ipsa re stationes: stabant enim, tam equites quam pedites. Hæc stationes olim quidem totum diem habitæ, sed mutavit *Æmilianus* ob causas, et binas in diem statuit. Utiles valde, quod nunquam hostis imparatos, aut paucos deprehendebat, imo qui essent resistendo, donec succurreretur. Anxie autem servatæ, et omnino capitale (nisi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) deseruisse. Has stationes puto ex omni genere militum, exceptis velitibus, obisse: ad singulas portas non minus cohorte et turma una; interdum et plures, cum juxta hostis. Quatuor autem portas in universum

40. cohortes et totidem turmae, exceptis iis, qui ad Prætorium extraordinarii aut selecti, hi enim erant ab hac re immunes. Ergo munus rediit decimo quoque die; imo quinto, si illum medium dividis cum Æmilio. Porro in vigiliis nocturnis locum habebat tessera, ipsa vigilia, et circuitio. Tesserarius quotidie sole jam inclinante ad Tribuni tentorium venit, et signum petit: illud Tribuni ab Imperatore accipiebant, in milites per centuriones transfundendum. Signum aut tessera militaris erat tabella latiuscula e ligno, inscripta: nempe ipso nocturno signo, aut dicto, quod esse vellet Imperator. Tesserarius, accepta tessera a tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens a primis manipulis: sed contra redibat ad suum et ultimum manipulum, et centurioni dabat in tabernaculo adhibitis testibus, quo, si in ea re peccatum esset, constare posset: ille acceptam proximi manipuli centurioni, ille iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum esset: bonus hic ordo dupliciter: tum ut vigiliæ in ultimis castris et hosti propinquis statim constituerentur, tum ut tessera sic via recta, et sine flexu ad Tribunos rediret. Porro in vigiliis vigiles quaterni se diviserant in quatuor partes, ita ut singuli vigiliam unam noctis obirent, sorte dividente, per ternas quique horas. Erant igitur quatuor vigiles, et si una; sed unæ ex iis sua vigilia quisque perstabat intentus et vere vigil: alii adiacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, et ille stans, si auxilium posceret, ad manus habebat. Qui vero ex vigiliis destinati sunt, ex singulis eorum excubiis unusquisque manipuli Tergiductor seu Optio dicitur vesperi ad Tribunal, qui primas vigillas sint acturi. Probabile autem est illos primos tesseras, aliorum quoque vicem, quis futurus esset ordo vigiliarum, accepisse.

Optio omnibus vigiliam acturis dat tesseras plane exiguas pro quaque vigilia. Hæ tesseras diversæ fuerunt a priori: illa uniusmodi fuit, et signum aut dictum nocturnum, quæ sese ab hoste internocerent; istæ diversiformes, et propriæ cuiusque vigiliæ. Etiam in modulo discrimen. Illa tabella latiuscula, istæ plane exiguæ, aut velut tallole. Omnino non aliud fuisse videntur, quam ligella, cum nota duplici impressa: altera manipuli, altera vigiliæ ipsius. Id hoc fine, ut Tribunus, ea reddita, statim conspiceret, quis in quoque manipulo, et quota vigilia munus fecisset, aut non fecisset. Circuibant vigillas equites, nonnunquam et ipsi Tribuni, si propius discrimen. Quin et ipse Imperator interdum et cum eo Legati. At sub Vegeti ævum Circitoris proprium munus fuit, et militiæ gradus. Initio porro vigiliarum omnia signa cecinerunt, aut potius paulo ante ipsas, cum primurum Prætorium dimitteretur, et hoc signum erat imperii. Erant autem vigiliæ quaternæ, et singulæ in horas ternas, ut supra diximus, divisæ. Hæ Primpilus clepydris discernēbat: habebat enim vascula aquaria, sive menuras ex aqua, quibus illa tempora æqualiter distinguebant. Vigilabant autem armati, olim tamen scutum iis ademptum, ne, ubi fessi sint, innixi pilo, capite super marginem senti posito, sopiti starent. Postea vero redditum. Qui autem illo die in expeditione fuerat, ne vicibus quidem suis vigilabat: causa ab humanitate, et quia tales egebant quiete.

Lixæ.

Lixæ] Fulgentius de prisco sermone *lixam* interpretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Festum: '*Lixæ*,' inquit, 'qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quod extra ordinem sint militiæ, eisque liceat, quod libuerit. Ami eos a *Lixa* appellatos dicant, quod

ille Herulem sit secutus; quidam a liguriendo quæstum.' Hactenus Festus, qui alibi istiusmodi mercenarios *Metellos* appellavit. Satis autem inepte ille. Melius Nonius Marcellus, qui a lixa, quam veteres aquam appellabant, dictos recte censet. Sed qua lingua veteres dixerint, ignorat. Galli, qui fœnere olim consortes ejusdem cum Germanis linguæ, *lic* et *lec* aquam dixerunt; unde *Lecca* fluvius. Et *lecken* proprie nostratibus aquam sorbere. Hinc et *lixæ*. *Thys*.

Diu noctuque] Adducitur a Carisio alter locus ex 1. *Histor*. 'noctu diuque stationes et vigilias tentare:' et infra; 'diu noctuque fatigare animum.' *Ciaccon*.

Pecoris et mancipiorum prædas certantes agitare] Manuscripta duo et ex impressis quædam, *agere*, quomodo *Plantus*, 'Næ ille pulcram prædam agat,' inquit. Sed alterum forte magis *Sallustianum*; tametsi idem postea, 'Ex sociis nostris prædas agentes,' inquit. Libenter autem *Sallustius* verbo *agitare*, nec eodem modo semper utitur: ut, 'Mente quid agitare,' in *Catilina*, pro, *versare*. Item, 'vitam, imperium, remp. agitare.' Sic 'gaudium' et 'lætitiam agitare:' et in *Jugurtha*, 'Pacem agitare,' 'noctem agitare,' 'moras agitare,' 'præcepta patris agitare,' 'agitare prædas.' *Rivius*.

Panem in dies mercari] *Laur*. *Valla* libro elegantiarum tertio, quo loco docet, *In diem* aliud esse, quam *In dies*: hic ita legit, *panem in diem mercari*: quasi dicat, inquit, præsentis diei habere rationem, nihilque cogitare de crastino, cum quo facit *Linæer*. Exemplaria quotquot ipse viderim, *in dies* habent; neque aliter citat in *Terentii Eanuchum* *Donatus*. *Idem*.

Cap. 45 Metellum non minus magnum et sapientem virum fuisse comperio] Sic *Tacit*. *Ann.* iv. 'Hunc ego Lepidam temporibus illis gravem et sapi-

entem virum fuisse comperio.' *Ciaccon*.

Metellum non minus, quam in rebus hostilibus, magnum et sapientem virum fuisse comperio] Manuscripta, *comperior*, ut sit deponens; idque rectius est. Nam hoc verbo *Sallustius* est alias quoque usus: sed et *Tertullianus* et *Apulejus comperior* dixere, pro *comperio*; nimirum, ad imitationem *Sallustii*. *Rivius*.

Namque edicto primum adjumenta, &c.] Non male quidem editi, *edicto primo*; sed contra optimos *Mss. Pal.* pr. sec. *Com.* nam nonus vocem eam habet, tantum a correctore. Et vero impune omitti posse valde suspicor. *Gruter*.

Aut quem alium coctum cibum venderet, ne lixa exercitum sequerentur] Est in plerisque manuscriptis, *aut quem alium cibum coctum*: quæ collocatio verborum, si quid est in me iudicii, melior. Sed et *Val. Maximus* l. II. quo loco de militari disciplina agens, hujusce rei meminit, eodem ordine verborum utitur. 'Namque *lixas*,' inquit, 'e castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit.' *Rivius*.

Cap. 46 Ex nuntiis accepit] Hic locus a *Nonio* citatur in voce, *Innocens*: et in veteri exemplari legitur, *ex nuntiis acceptis*, ut referatur ad *certior factus*: quod non displicet. Infra tamen, 'Marius ubi ex nuntiis quæ *Ligus* egerat, cognovit.' *Ciaccon*.

De innocentia certior Romæ factus] *Romæ* legitur in *Nonio*, hunc locum recitante in *Innocentia*. *Manut*.

De innocentia ejus certior Romæ factus] Antiqui et typis excusi codices, quos quidem mihi videre contigit, *Romæ* non *Roma* habent, mendose et nullo intellectu: nec tamen quicumquam mendum subesse sensit. Dubitandi autem occasionem *Nonius* mihi præbuit, qui totum hunc locum in, *Innocens*, recitat, omiſsa dictione *Romæ*. Ego quamquam *Nonii* *Mar-*

ocelli lectionem ferri sustinerique posse existimem, dictionem tamen *Romanam*, ut omnino delerem antiquis libris refragantibus, nulla ratione adduci possum: nam si *Roma* legamus, locus planum apertumque sensum continet. *Popma*.

De innocentia ejus certior Roma factus] *Popma* iterum persuadere nititur, substituamns *Roma*. Non male, nisi adversarentur omnes ad unum *Mss. nosfri*, etiam editio princeps: ac vero adfne videri queat, Jugurthæ compertam innocentiam Metelli, cum Romæ esset. *Gruter*.

Legatos cum suppliciis mittit] Hoc est, cum supplicum velamentis; infra, 'vel cum precibus' infra, 'fatigati regis suppliciis.' Item: 'legatos supplices mittere.' *Ciaccon*. *Supplicia* hic posuit pro *lis*, quas Græci *laermpias* vocant. *Ursin*.

Ubi contra faciem bellii] Tacit. XIII. 'dum positis lorice in faciem pacis veniretur:' et in vita *Agricol*. 'Ea enim pugnae facies erat.' *Ciaccon*.

Obviam procedebant] *Fulvii liber*, *Obvii proc*. *Manut*.

Parati frumentum dare] Sic infra: 'proinde parati intentique essent signo dato Romanos invadere:' ut *Virgilius*, 'Et cantare pares, et respondere parati.' Tac. Hist. v. 'paratusque decernere.' *Ciaccon*.

Omnia illa deditiois signa ostentui credere] Sic et exemplar *Fabricianum*. Verum quod ad distinctionem attinet, rō omnia referri ad superiora illa posset, late explorare: tametsi nihil immuto. Est præterea in quibusdam, ostentui esse credere: pro, in opem ostentari, cum re vera non sit deditioem facturus, auff ein Schein. In manuscriptis non est esse, idque fortasse rectius. *Rivius*.

Omnia illa deditiois signa ostentui esse credere, et insidiis locum tentare] *Vetustus codex* verbum, omnia, ad superiora nectit, late explorari omnia, idem fors pro esse legit. *Aldinus*

codex utrumque sustulit, quod placet. At illud, *Et insidiis locum tentare*, ita subjungitur, quasi *Metellus* insidiis locum tentet, cum ad regem referatur: non dubitavit enim *Metellus* Jugurtham his technis locum insidiis querere. *Glareanus*.

Tentare] Legendum: tentari, nempe ab *Jugurtha*. *Gronovius*.

Item, &c.] *Dehinc*, pro, item, est apud *Nonium*, hæc recitantem in comment. de gen. arm. *Manutius*.

Funditorum] *Funda* Latinis dicta, quod ex ea fundantur lapides. De inventione variant. *Plinius* Phœnicibus tribuit, *Strabo* Ætolis, communis opinio *Balearibus*. Materies *Fundæ* triplex. *Prima*, *Melanchrana*, quod est spartum, cujus copia in *Hispania*, estque junci acuti species, atque eo nomine linum et cannabin etiam comprehendimus. *Alter*, pill vel setæ. *Tertia*, nervi. Forma talis: *Funiculus* in medio latior, ovali forma, et paulatim instrictus abit. At medium et fundus, ut sic dicam, fundus circinat. Rotabant enim circum caput, et vires ita dabant, ter, ut videtur, ex arte aut more. Duo *Fundis* missa, *Lapides* et *Glandes*. *Lapides* jaciebant minæ pondere, nempe *drachmarum* 100. Hinc *Cæsar* dicit 'Fundas librales.' Ad hos lapides, et ut frequentare possent ictum, sacculos pelliceos ferebant iis implendos; magis expedite, quam ut sinu etiam præ se ferrent. quod in lapidibus quoque factum. *Telum alterum* *Glandes*, atque eæ e plumbo, ideo *μολυβδίζες* Græcis: et *Plumbeæ* simpliciter *Spartiano*. *Sphærules* vocat incertus apud *Suidam* scriptor. His inscribi aliquando solere, et occulte sic ad hostem mitti, legitur, ut omnia quæ gererentur, hostes agerent. *Appianus* ad istam rem tesseras plumbeas quandam adhibet. Revera autem non istæ communes glandes fuerunt, sed tabellæ magis productæ, et huic rei aptatæ. *Funda* variis gentibus in

usu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longe et fortiter feriret. Nam sæpe adversum bellatores cassidibus, catafractis, loriceisque munitos, teretes lapides de funda vel fustibulo destinati, sagittis sunt omnibus graviores: cum membris integris lethale tamen vulnus importent, et sine invidia sanguinis, hostis lapidis lectu intereat. Ergo per ipsa arma interfecit, etsi sine sanguine; quia continuo plerumque et confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profecto penetrabat. Quod cum ita sit, telum tamen hoc parum honestum habitum, et junioribus aut vilioribus assignatum. Itaque ipsi Romani raro mai, inter Auxilia habebant. Præter communem illam Fundam, quæ vulgo in usu, fuerunt etiam distinctæ quædam species, ut Achaica, Cestrosphendone, Fustibalus. Lips. Vide Stewechium.

Sagittarii] Romanis ipsis ab antiquo vix fuerunt Sagittæ. Sed post Punicum bellum secundum creberrime in Romanis castris Sagittarii, sed Auxiliares, non cives. In hoc numero maxime Cretenses, quos et excelluisse hæc peritia certum est; et quidam originem primam ad eos trahunt: alii ad Persas: alii ad Scythas: et certe nostrate lingua *Sagittare*, etiam nunc est *schictas*, forsân a Scythiis. Scythi igitur inter inventores censentur, et celebratur arcus Scythicus, cujus forma τοῦ Ἰ Græcorum: sed et Parthi hoc talj arcu usi. Ab arcu Festus notat Arquites dictos, arcu præliantes, qui nunc Sagittarii. Ipse sagittæ dictæ etiam virgæ. Sic et Græci usi voce *ῥάβδον*, item calami, quia sæpe ex leviori illa materia. Etsi quædam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus usi. Pleræque autem sagittarum hamatæ, et ne facile evelli possent, quædam etiam triplici hamo; quædam quadruplici. Hippocrati *τετράγωνα βλήη*, id est,

quadrangulæ sagittæ. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem sæper aciem habuisse, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrem insertæ, in corpore fere manerent, et rumpentur, si quis tentaret educere. Tanta autem violentia sagittæ mittebantur, ut arma perfringerent, et per omne quod obstaret durum aut molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque scutum posse resistere. Fuerunt et thecæ sagittis, quas pharetras aut corycos prisæ dixerunt. Leo imperator pharetras vocat cocra, sive cocurra: vox nostras, *ees hoker*. Festo scortum. Lips.

Velites] Prisci *velites* vere Anippi dicendi sunt, hoc est, equitibus juncti. Ut enim desultores veri equites erant, qui de pedibus pugnabant, ita Velites veri pedites erant, sublatis tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adessent, eosque in pugna de pedibus javarent. Tales eos Valerius describit l. II. c. 3. §. 3. 'Velitum,' inquit, 'usus eo primum bello repertus est, quo Capnam Ful. Flaccus Imperator obsedit: nam, cum Equitatus Campanorum, crebris excursationibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius centurio e peditibus lectos expediti corporis, et veloci saltu jungere se equitibus, et rursus celeri motu relabi instituit, quo facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter et equos hostium telis incesserent.' Quod hic Valerius subobscurè dicit, 'equitibus se jungere et rursus relabi,' Livius explicatè scripsit l. XXVI. 'Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, &c, eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, et vehi post se, et desillire perneciter, ubi signum datum esset.' Hactenus Livius. Igitur equites erant ante pugnam, pedites plerumque in pugna: nam ex equis pugnasse subinde Vegetius im-

dicat III. 24. 'Velites,' inquit, 'juvenes erant levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebant.' Auctoritate forsitan Dionysii hæc scripsit Vegetius, qui II. 2. scribit, ex equis pugnasse Celeres, ubi campus ad equestre certamen erat commodus. Ita ille. Celeres autem Volitibus multo sunt antiquiores. Velitibus similes Ferentarii nostri, *Drageans*, nisi quod paulo etiam digniores; quippe qui soli propriis equis vectantur, cum illi alienis, et post singulorum equitum terga. *H. Hugo.*

Et militia inerat] Erat, Fulvii liber. Mantina.

*Et militia inerat] Quamvis in manuscripto ceterisque vetustioribus erat legitur; tamen priorem lectionem magis probo: nam libenter geminabant præpositionem antiqui, ut ostendit Priscianus. Sic Cicero, 'Nullum dedecus reperiri potest, quod in hoc non insit.' Idem, 'Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quædam.' Rursus, 'Manere in vita, in qua nihil insit nisi miseria.' Sic persæpe alias. *Rivius.**

Absens vel præsens] Ita editiones principes, ita Mss. præti majoris; nam alii, partim absens et præsens; partim, absens an præsens: ex quibus varietatibus animadverto, restituendum, absens præsens, sine ulla voce intermedia. Gruterus.

Pacem an bellum gerens] Nescio an aliquid hic desit. Ciacconius.

*Pacem an bellum gerens permissior esset] Bongarsii vetus liber, permissior; quod si tolerari potest, restituendum item ejusdem formæ verbum infra c. 85. 'tanto horum socordia flagitior;' sic enim idem liber, pro eo quod vulgo est, flagitiosior: quod utrumque adnotatum ad liberi oram amico illi meo e multis certis certissimo. *Gru- tierus.**

CAP. 47 Vacca] Vide supra c. 29.

Italici generis] De Italicis, vide supra c. 21.

*Huc consul simul tentandi gratia, &c. præsidium imposit] Manuscripta, Huc consul; ut sit adverbium. Sic postea, 'igitur Vaccenses, quo Metellus initio Jugurtha pacificante præsidium imposuerat.' Quamquam autem vulgata lectio bene habet, altera hæc tamen verior. *Rivius.**

*Huc COS. simul tentandi gratia si paterentur] Hic locus mirum in modum corruptus est, neque in nullo codice mihi recte emendatus. Juvant tamen Lectorem aliqua parte ex diversis, quamquam corruptis, codicibus collati loci. Badius conatus est hunc emendare, sed non potuit: existimavit enim Metellum præcepisse præsidii militibus importare oppidanis frumentum, quod nunquam facerent Romani, nisi aliacausa urgeret. Ceterum pro huc, etiam putat legi posse huc, et pro paratis rebus, pacatis rebus, quod non rejicio. Deinde quod comportare pro præparare quidam codices habent, nihil refert, cum neutrum requirat sensus, et ego utrumque plane supposititium existimo. *Imperare frumentum, et qua bello usui forent, cum Latine, tum frequenter dicitur. Quare hunc locum ita legendum existimo: 'Huc COS. simul tentandi gratia, si paterentur, simul propter opportunitates loci, præsidium imponit. Præterea imperavit frumentum, et alia, quæ bello usui forent: ratus, id quod res monebat, frequentia negotiatorum, et commentum juvatuum exercitum, etiam pacatis rebus, munimento fore.' Glareanus,**

Et si paterentur opportunitates loci, præsidium imposit] Legendum existimo, Et si pateretur: ut inde colligeret, pacem, firmam ne, an fictam crederet. Et si pateretur, loci ipotus oportunitate adductus præsidium imponere statuit. Ciacconius.

Frequentiam negotiatorum, et commentum juvatuum exercitum] Alii libri commentu, et infra paratis rebus. Quid si paratis legas? Idem.

Frequentiam negotiatorum et commeatuum juvaturum exercitum, etiam paratis rebus munimento fore] In vetustis quibusdam, sed impressis, desunt hæc verba, *juvaturum exercitum*; ac si quid est in me iudicii, rectius omittuntur, præsertim cum illud participium *juvaturus* nusquam fere lectum sit, nisi apud Plinium in epistolis semel, nec ejus ulla usquam apud Priscianum mentio, qui alioqui diligentissime solet, si quid tale uspiam exstat in veteribus, adnotare: præterea quamvis in cunctis fere, quæ ipse viderim, exemplaribus legatur, *etiam paratis rebus*; tamen ego libentius profecto legerim, *pacatis*, hoc est, *tranquillis*, cum jam nullum fuerit bellum; et sic quoque sensus ipse postulat. *Rivius.*

Juvaturum exercitum] Tanquam minus Latinum inducit Palmerius, quam bene, ipse viderit; ego scio quodcumque in bonis auctoribus a Grammaticorum legibus abhorret, non statim inducendum aut censoria virgula damnandum esse: hoc eodem itidem utitur elegantissimus Petronius in Satyrico. 'Nam neque sacra quenquam volgaturum, et si quod præterea aliud remedium ad tertianam Deus illi monstrasset, adjuvatos nos divinam providentiam vel periculo nostro.' *Putschius.*

Frequentiam negotiatorum et commeatum, juvaturum exercitum, et jam paratis rebus munimento fore] Ita quoque Mss. meliores, nisi quod unica voce representent, *etiam*; quæ tamen dictio abest Naz. poniturque inter lineas. At enim Pall. octavus non agnoscit, *juvaturum exercitum*; ut nec editiones primæ Valentiniana ac Mediolanensis; ut arbitrer in vectum a temeritate scolorum, ejiciendumque, restituito: *frequentiam negotiatorum ac commeatum, etiam paratis rebus munimento fore.* Gruterus.

Quos item consul uti priores illectos ad proditionem domum dimittebat] In vetustis, *Quos item uti priores consul*

illectos. Hæc collocatio verborum melior. Mihi mehercules illa inverso ordinis verborum, nullo modo ferenda videtur, quantumvis alii forsam negligant. Porro *illectos* quondam dixere, ubi hodie fere *illectos* dicimus: id quod et mollius et suavius esse videtur. *Rivius.*

CAP. 48 *Ager hostibus cognitus*] Contra mox inf. 'Regio hostibus ignara.' *Ciacconius.*

A quo mons aberat ferme millia passuum XX.] Nonius hunc locum adducit in *Vastescant*; et ibi xxx. legitur, sed si diligentius consideremus, propinquum satis locum cognoscemus: nam ab eo monte præmissus Rutilius ad flumen eodem die eo pervenit, et castra munivit; ac eum vacuum animo est adortus Bomilcar, prælioque victus; et tamen Metello obviam proficiscitur: quæ omnia, si tantum spatii interesset, fieri minime potuissent. Quare legendum videtur, *millia passuum III.* tribus x. in tres l. ut a librariis sæpe fit, versis; aut certe VII. Et præterea in quibusdam Nonii codicibus, *vastatus* legitur, non *vastus*, in aliis, *vastus*, et, *humano cultu*, ut male acceptus hic locus jam olim fuerit, Tacit. Annal. II. 'milesque nullo illic hominum cultu, fame absumtus.' Ibidem, 'insulam immitem et sine cultu hominum esse.' *Idem.*

Qua humo arida atque arenosa gignatur] Fabricianum, *arido atque arenoso*: recte an secus, aliorum esto iudicium. Ipse conjecturam meam subjiciam. Adnotavit igitur libro VI. Priscianus, *humum* neutro etiam genere inveniri apud veteres, citatque illud Livii in Adone, 'Humum humidum pedibus fodit:' et Gracchi in Thyeste, 'Mersit sequenti humidum plantis humum.' Jam in manuscripto, *humi* quidem jam legitur, sed ad *humo* ibidem, aut *humu* fuit; nam eras est littera ultima, et suppositum i. Porro *humu* veteres pro *humo* dixisse, testatur alicubi Non. Marcellus. Ecce autem

cum jam hæc adnotassem, ac Priscianum forte in manus sumsissem, idem reperi quod in Fabriciano. Nam libro XVIII. 'Humi,' inquit, 'sum, es, est. Sall. in Jugurth. quæ humi arido atque arenoso gignuntur.' Quid si Sallustius videri ita locutus, ut identidem Tacitus? velut 1. 'Ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret.' Rursus, 'Illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes.' Sed et *aridum* substantive positum videri alicui possit, ut subaudiatur *solum*. Cæsar IV. 'Cum illi aut ex arido, aut paululum in aquam progressi,' &c. Idem paulo inferius, 'Nostri simul in arido constiterunt:' et postea, 'Quasque in aridum subduxerat,' pro, in *terram*. Atque hoc modo *humi* adverbialiter poni necesse est. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti et diversam lectionem ostendisse, et conjecturam nostram subiecisse, tametsi et in altero quodam manuscripto fuerit eodem modo, id quod etiam nunc videre licet. Sed et Beroaldinum volumen habet, *quæ humi in arido atque arenoso loco gignuntur*: unde ut nihil aliud, illud certe colligitur, mendosam esse hodie lectionem vulgatam. Rivius.

[*Humi arido, atque arenoso*] Sic legit Priscianus lib. XVIII. nec omnino discrepant veteres libri: quemadmodum ab aliis quoque jam animadversum ac notatum video. *Manutius*.

[*Quæ humi arido atque arenoso gignuntur*] Sic quoque Naz. ac Palat. sec. reliqui enim *quæ humo arida et arenosa*, &c. Com. noster præfert, *quæ humo aridaque arena gignuntur*. Gruterus.

CAP. 49 *Igitur in eo colle, quem transverso itinere porrectum docuimus*] Nusquam hoc docuit. *Ciacconius*:

• *Quem transverso itinere porrectum docuimus*] Nisi Latiniora essent, quam ut facile venirent sub stylum glossatorum, dicerem spuria. Interim errat insigniter *Ciacconius*; arbitratus nus-

quam hoc ante prodidisse *Sallustium*: factum enim linea ab hac fere quinta; ubi est: 'Sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immensum,' &c. *Grut.*

[*Jugurtha extenuata suorum acie consedit*] Aliter hæc verba Priscianus refert lib. XVIII. quo loco docet verbum *Sedeo* apud Latinos diversos habere casus; subjiciens hæc duo exempla Virgillii: lib. VII. 'Tali intus templo Divam patriaque Latinus Sede sedens.' Idem lib. X. 'Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.' Et mox *Sallustii*: 'Jugurtha extenuata suorum acie, montem insedit.' Verum ego Priscianum memoria lapsus existimo: nam et antiqui libri receptam lectionem retinent; et paulo ante *collis* meminit: 'ex eo,' inquit, 'medio quasi colle oriebatur in immensum pertingens.' Itaque nihil immutandum censeo. *Pop.*

[*Elephantis*] *Elephantis* antiquos in acie usos notissimum est. Tractæ autem hæc belluæ ad bella a Persarum regibus, eo quod ictibus non cederent, adversarios mole sua terrent, cunctemque haberent, quæ nulla vi transmitti, nullo ferri acumine penetrari posset. Quod apud Cassiodorum traditur, lib. decimo variarum cap. 30. Illud maxime hic querendum videbatur, quo tempore scilicet hæc bestias ipsi Romani in bellum primum eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio Cotta Coss., id est, anno urbis DLIII. factum ex Livio didici: is l. XL. inquit: 'Ante prima signa locatis elephantis, quo auxilio tunc primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt.' His bestiis sæpe ante aciem, ut primum impetum sustinerent, interdum post exercitus terga ordo datus est pugnaque incepta, iisdem illico via per ordines patefacta, ut de subito visu suo et hostes et equos pariter perterrefacerent. Appiano teste de Bello Hispaniensi. Interdum ipsis equitum

turris immiscebantur: Hirtius de Bello Africano. Etiam in munere gladiatorio in circum productas Romanas has bestias, per funes quoque incoessisse, aliaque ludicra exercuisse docet Plin. VIII. 2. 3. 6. 7.; et Dio in Pompejo. Testatur porro auctor de Viris Illustribus, Pyrrhum Epirotarum regem, Lævinum Consulem apud Heracleam Elephantorum novitate turbasse. Novum quippe Consuli erat, has bestias videre in aciem produci. Elephantas autem quinquaginta in usum biennii a Ptolemæo Macedonum rege hoc bello mutuum eundem accepisse Justinus scribit. Quando elephantis pugnaturi erant, et in aciem procedebant, aderant his bellis rectores in acie, qui pro numero bestiarum, quibus præerant, varia nomina sortiti, de quibus consulendus Ælianus. Turres autem dorsis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites. Polybius l. v. 'Classicum canentes, primum cum Elephantis se mutuo invadunt. Panci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in adversos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, jacentes hastas, et se invicem crebris vulneribus afficientes.' Hæc ille. Sicuti autem elephantis et quidem turritis pugnatum est, ita neque hoc reticendum est, captivas has bestias cum turribus in triumphum deductas fuisse. Meminit ejus Florus cap. 18. lib. primi: 'sed nihil libentius Populus Romanus aspexit, quam illas, quas timuerat, cum suis turribus belluas, quæ non sine sensu captivitas, submissis cervicibus victores equos sequebantur.' Porro in pugna antiqui velites, ut Vegetius auctor est, adversus Elephantos ordinaverunt. Appianus de Bellis Punicis, cum de Equitatu Italico, id est, auxiliariis Scipionis, loquitur, ita inquit: 'singuli horum adjunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas.' Ibidem paulo post:

'Scipio Equites Italicos ex postrema acie inductos, et levius armatos, jussit ex equis territis desilire, et in elephantos huc illuc ruentes tela conjicere, primusque ipse descendit, et elephantum procurrentem sauciavit: hoc exemplo confirmatis aliis, et undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant. Dum autem in hoc certamen velites missi sunt, latiori ferro hastas gestasse videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera.' Illud insuper Livius l. xxvii. Eutropius l. iii. et post eos Isidorus l. ix. prodidit, elephantos retroactos, cum regi a suis non possent, fabrilis scalpro intra aures adacto necatos fuisse. Idque Asdrubalem primum instituisse Livius scribit. Quinimo et veritus conjectis Romani pedites elephantos Hannibalis avertere, et insecti aversos sub candis, quia maxime molli cute vulnera accipiant, fodiebant, teste Livio l. xxx. Ignibus etiam ex castris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur l. xxxv. Item secures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarunt. Curtius l. viii. Imo et gladios habebant leviter curvatos, falcibus similes, quos Copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant, teste eodem Curtio libro citato. Sudibus quoque in prima acie armati constitui solebant ad terrendos prohibendosque Elephantos. De cetero adeo vehementes in prælio has bestias fuisse accipimus, ut manu sus vel proboscide arma virosque corripnerint, et super se regentibus tradiderint, quod scribit Curtius l. iv. *Stewechius*.

Ipsæ propior monti cum omni equitatu et pedibus delectis collocat] In manuscripto est, *propior montem*: quomodo Hirtius VIII. belli Gallici, 'Alter quo propior hostem in vallo collocatus esset,' &c. nec aliter in Florentino, et Beroaldino. *Rivius*.

Turmas] Vide supra cap. 38.

Manipulus] Manipulus ducentos mi-

lites continebat, id est, duas centurias. Nam antiquis hic mos fuit, cum adhuc reges Romæ regnarent, ut manipulos miscerent ex Romanis et Latinis: ita ut una centuria Romanorum et una Latinorum unum manipulum conficerent, et unum sequerentur signum: *Manipulus* autem dictus est, quia dum Romani adhuc pauperes essent, manipulos fœni perticis alligabant, et eos pro signis sequebantur; ut Lacanus: 'Pertica suspensos portabat longa maniplos.' *Sold.*

Jugum] Vide supra cap. 38.

Quæ ab Imperatore decurint omnia suis previsa] Videndum an scribi debeat; *Quæ ab Imperatore debuerint, &c.* nam Tacitus qui hunc locum imitatur lib. XXI. sic ait: 'Quæ provideri astu ducis oportuerit providisse, campos madentes, et ipsis gnaris paludes, hostibus noxias.' *Ursinus.*

Ut prudentes cum imperitiis] Legendum, *ut*: sic enim fere semper Sallustius. *Rivius.*

Cum bello melioribus] *Belli Fulvii liber. Manutius.*

Illum diem aut omnes labores, &c.] Hunc locum sic imitatus est Tacit. *Annal. XII.* 'Enimvero Caractacus huc illuc volitans, illum diem, illam aciem testabatur, aut recuperandam libertatis, aut servitutis æternæ initium fore.' Et *Hist. IV.* 'inque præcipuus illi dies magnæ offensæ initium et magnæ gloriæ fuit.' *Thucydides 2.* *ἡδὲ ἡ ἡμέρα τοῦ Ἑλλοσι μεγάλων ἀκκιῶν ἀρχή.* *Plautus Captiveis:* 'Hic ille est dies, cum nulla vitæ meæ salus sperabilis est.' *Ciacconius.*

Omnes labores] Legendum, *omneis*: ita et hoc, et superius illud in vetustis. *Rivius.*

Dum interim Metellus ignarus hostium, monte digrediens, cum exercitu conspicitur. Primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet] Sic in cunctis fere, quæ ipse viderim, exemplaribus reperiri. ceterum *Donatus* in *Terentii Eunuchum, conspicitur* hic legit, non *con-*

spicitur; idque ita sensus quoque exgere videtur, ut sit a *conspicor* deponenti, quod est, *videre*. Nam hoc dicit *Sallustius*, *Metellum* vidisse ipsum quidem hostes qui se occultarant, sed ita uti non satis eos propter virgulta, inter quæ conserant, internoscere, aut quid tandem rei esset, dijudicare posset; id enim est quod sequitur, *Primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet*. *Florentinum, cum exercitu conspicit eos, non conspicitur*. *Idem.*

Cum interim Metellus ignarus hostium, monte digrediens cum exercitu conspicit.] *Mire* mutatum dicendi genus. Cum enim dicere vellet, *Jugurtham* ante absconditum, nunc *Metello* visum, ait: *Metellus cum exercitu conspicitur*. *Omnia* enim continuo sequentia indicant, *Jugurtham* nunc primum *Metello* videri, qui in eo colle, quem transverso itinere porrectum auctor docuit, conserat. *Metellus* dubius erat, non *Jugurtha*. Verum id magis mirandum; quomodo *Metellus* monte digrediens hic dicatur, quem nusquam ascendentem descripsit. Sed neque semel hoc dixisse contentus auctor, bis paulo post repetit; ut hunc locum non dubitem prorsus corruptum. *Prima* quidem verba, si non bis postea descendisse repetisset, ita legi poterant: *Cum interim Metello ignaro hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur, scilicet Jugurtha*. Inde enim *dubius* primum *Metellus*, statim deinde agmen constituit. *Plura* dicere nolo. *Commentatores* nihil ad rem dicunt, et nos conjecturas nostras referre nolumus. *Lector* ipse sibi iudicium suum reservet. *Adjuvat* iudicium nostrum, quod quidam codices habent paulo post, *incerti cum natura loci, tum dolo ipsi*: ubi alii habent *incertum*; ut non sit mihi *dubium* locum esse mutilum. *Glaucanus.*

Monte digrediens] Sic supra 'æque colle digredi.' *Tacit. Hist. I.* 'Cæcina propiore transitu Peninis jugis digredi jussum.' *Citat. hunc locum*

Donat. in Euncho 2. 3. *Ciacconius*.

Incerti quidnam esset] Forte, *incertati*, a verbo *incerto*: vide Nonium; ut sit, *incertati*, *occultati*, *obscurati*. Idem.

Deinde brevi cognitis insidiis, paullisper agmen constituit] Volumen Fabricianum, *dein*, et, *paullisper agmen constitit*, ist still gestanden: ut sit *agmen casus nominativi*. Aldinum exemplar facit cum pervulgata lectione. Q. Curtius III. 'Tunc consistere agmen jubet.' Livius I. belli II. 'Constitit utrumque agmen, et prælio sese expediebant: licet perperam in Ascensiano constituit legatur. Riturus.

Agmen constituit] Plautus Bacchid. 'Navem ex templo statuimus: in illis est constitit, ut sit *agmen nominativus casus*. Atque hoc modo et Livius, et Curtius loquuntur. *Ciaccon*.

Paulisper agmen constitit] Placet istud. ceterum in Mss. nostris, editisque omnibus visitur, *constituit*. Grut.

In dextro latere, quod proximum hostibus erat] Manuscripta duo, *quod proximum hostes erat*: pro eo fortasse quod est, *proxime hostes*. Nam Cicero quoque loqui identidem sic consuevit: velut cum ait, 'Ut cum suis copis quam proxime Italiam sit:' et iterum, 'Habemus exercitum quam proxime hostem;' sic et alias idem. Sed et Sallustius supra, 'Proxime Hispaniam Mauri sunt.' Si quis nomen esse malit *quod proximum* haud multum equidem reluctabor. Riturus.

Funditores et sagittarios] Vide supra cap. 46.

Transversis principis] Paulo post: 'Ipse cum sinistrae alae equitibus, qui in agmine principes facti erant.' *Ciacconius*. Vide Gronov. I. IV. Observ.

CAP. 50 *Rutilium legatum*] Hic est P. ille Rutilius Rufus (ut puto) qui Consul fuit cum C. Manlio anno ab U. C. 648. nec multo post innocentissimus in iudicium vocatus de pecuniis repetundis damnatus est. Cic. in Bru-

to, pro Fonteio, pro C. Rabirio Posthumo, in Pisonem, de Oratore I. I. de Officiis I. II. Livius I. LXX. Cornelius Tacitus I. III. Paterculus in priori volumine, Valerius Max. VI. 4. Orosius V. 17. Asconius in Divinationem, Seneca de Beneficiis I. V. et VI. Epistolarum I. III. de Divina providentia. Cast.

Praemis ad flumen] Scilicet Muthul.

Transversis præliis] Id est, præliis ex transverso et a latere, non a fronte factis. Nam Metellus agmen instructum dirigebat non contra collem, nec contra Jugurtham, sed versus flumen: ita ut frons agminis respiceret flumen, latus vero dextram respiceret collem atque Jugurtham: ut necesse esset Jugurtham, si conaretur invadere Romanos, eos a latere et ex transverso, non a fronte, neque ex adverso invadere. Sold.

Post principia habere] Sic Sisenna hist. I. III. apud Nonium: 'Post principia paulatim secedunt: atque inde fugæ se mandant:' quo in loco mendose *post ricipia*, legitur. Sic et Gnaetho Terentianus acta IV. Sc. 8. 'Tu hosce instrue hic, ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.' Et C. Gracchus apud Gellium XV. 12. 'Sed in convivio liberi vestri modestius erant, quam apud principia:' sic enim est legendum, non ut vulgatis *principem*. Et Cicero ad Marcum Brutum. 'Spes libertatis nusquam, nisi in castrorum principis est:' quo in loco male quidam, *praesidiis*. Et Varro de Re Rust. III. 4. 'Et vero, ut ajunt, post principia in castris.' *Manutius*.

Sinistrae alae equitibus] Ala proprie dicitur equitum ordo, eo quod pedites tegant alarum vice. Virgil. I. IV. Æneid. 'Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt.' Sed hoc loco *alam sinistram* accipit pro latere sinistro. Sold.

Ne forte cedentibus adversariis receptus] Vox *adversariis* glossema esse

videtur. *Ciacconius.*

Deinde] Fabricianum, *dein.* Rivius.

Numida alii postremos cadere] Ita in *Ms.* non *postremo cedere.* Atque ita sensus quoque ipse postulat. *Idem.*

Ladificati in incerto pratio] Manuscripta, *incerto pratio,* omisso præpositione, idque *rectius.* *Idem.*

Incerto pratio] Qui non poterant conserere manus, cum hostis tentaturus modo accederet, modo retrocederet. *Badius.*

Non confertim in unum se recipiebant] Manuscripta, *non confertim,* neque in unum; quomodo et Aldinus codex. *Rivius.*

Numero priores] Numero plures, numero superiores: et hæc est sententia hujus loci: Jugurthinus equites, qui numero plures erant, si Romanorum turmas a persequendo deterrere non poterant, alius alio quam maxime diversi sese recipiebant. Quare Romani eos persequentes dividebantur, et ita statim a Numidis, qui plures erant, circumventi cædebantur. Itaque *priores,* erit nominandi casus, non accusandi. *Cast.*

Numero priores] Sic habent plerique libri; quidam tamen illud *priores* in *plures* mutarunt, male, moti raritate sermonis. *Glareanus.*

Disjectos] Id est, dissipatos; nam supra dixit: Jugurthinos conturbasse ordines Romanorum. *Sold.*

Ea vero consueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere] Duo ex manuscriptis, *eo vero consueti,* &c. ut ait, ad eum collem. *Rivius.*

CAP. 51 *Dispersi a suis, pars cedere, alii insequi*] In quibusdam, *Diversi a suis.* Verum eodem plane sensu, pro disjecti et disjuncti. *Idem.*

Equi, viri, hostes atque cives permixti] Tò atque, non est in duobus manuscriptis. *Idem.*

Sors omnia regere] Manuscripta, *Fors,* pro fortuna. sed est idem utrobique sensus. Facit cum manuscriptis Florentinum atque alia pleraque. *Id.*

Itaque multum dici processerat] Videtur scribendum, *Et jam multum dici processerat,* vel ut est in v. c. *die,* pro *dici.* Sic enim habetur infra, v. c. 'Et jam die vesper erat.' Item: 'Jamque dies consumtus erat.' *Die* vero *ἀρχαῖος* dixit, ut Plautus Pseudolo: 'Vides, jam die multum esse:' et Virgilius Georgicis, 'Libra die somnique pares ubi fecerit horas.' *Ursinus.*

Denique omnibus modis, &c.] Tò modis non habent codices in membrana descripti, neque ceteri vetustiores. *Rivius.*

Denique omnibus labore, et æstu languidis] In solo Aldi codice invenio additum verbum, *modis: Denique omnibus modis labore, et æstu languidis:* quod displicet; pendet enim oratio a sequentibus, non a præcedentibus. Item paulo post: 'Nen paterentur hosteis fugientes vincere.' *Soldus* fugientes nominativi casus existimavit, et supplet *Rom.* *Badius* accusandi, et conjungit ad *hosteis:* sed magis placet *Soldus* hoc loco; vehementer enim timuit *Metellus,* ut sui succumberent. Mox etiam, illud obscure dictum; 'Quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere.' *Soldus* tamquam clarum pulere transiit. *Badius,* retineret, inquit, ne ad suos accederent, pugnando eminus. *Badius* igitur verbum quos, ad Romanos retulit, ut *dubis* verbum, quod præcedit, idque mihi placere debet, donec melius vel invenero, vel edoctus fuero. *Glareanus.*

Paullatim milites in unum conducit] Tacit. *Annal.* iv. 'At Sabinus donec exercitum in unum conduceret.' l. xv. 'Et auxilia regum in unum conducta.' *Ciacconius.*

Cohortes legionarias] Addit *legionarias,* quia erant etiam cohortes auxiliares. *Cast.*

Simul orare et hortari milites] Illa et copula non est in omnibus vetustis. Et jam sæpe monui libenter Sallustium facere, uti asyndeto utatur: quod, ut alias, ita hic quoque habet

instans acürgens quiddam, ac sententiam mire iuvat. *Rivius.*

Neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent] Fabricianum, *neque illis munimentum ullum*: ut pronomen *illis* denuo repetatur. Nam interdum per pleonasum abundat hoc pronomen, sed non sine gratia; velut apud Virgilium, 'Nunc dextra ingeminaus ictus, nunc ille sinistra.' et Terent. in *Adelphis*, 'Quem neque fides, neque iurandum, neque illum misericordia repressit, neque reflexit.' Sit hæc conjectura; quamquam mihi quidem ad sententiam mire facere videtur hæc repetitio pronomini, et non gratiam modo, sed et vires addere sensui, et affectum orantis atque hortantis quasi ob oculos ponere: id aliquis non intelligens, ut est audax incertus, cum frustra repetitum crederet, e medio illud removit. *Idem.*

Neque illis castra esse, neque ullum munimentum] Ita omnes Mss. præter Naz. qui habet, repetitio pronomine, *neque illis castra esse, neque illis munimentum ullum*: de quo visantur castig. Rivii. Nam mihi videtur alphabetarii interpretatio; etsi enim hisce talibus sua venustas, sua vis in re oratoria; at non institutum hic Ballustio pandere eam artem: argumenta tantum, veluti punctis, signasne sufficit; itaque adimi adhuc possit vocula una atque altera, et scribi: *neque castra, neque munimentum ullum.* *Gruterus.*

In armis omnia sua] Legendam, *sita.* *Rivius.*

CAP. 52 *Et jam dici vesper erat*] In manuscriptis duobus est, *Et jam die vesper erat*, pro *dici*: ut sit genitivus antiquus, cuius et Priscianus VIII. meminit, et Gellius ipse IX.: ubi docet C. Cæsarem in lib. de Analogia II. 'hujus die' et 'hujus specie' dicendum putare: seque in Jugurtha Sallustii summæ fidei et reverendæ vetustatis libro, *die casa patrio scriptum invenisse, ubi*

ille inquit: 'Vix decima parte die reliqua.' Sed et Servius alicubi Sallustium *acie pro aciei* dixisse testatur. Ridiculum vero, quod in manuscripto, nescio quis, annotarat, *die, subaudiendum deficiente.* *Idem.*

Regio hostibus ignara] Vide Nonium. *Ciacconius.*

Ad flumen] Scilicet Muthni.

Quietus] Sine strepitu aut sonitu alio.

Neque remittit, quid ubique hostis ageret explorare] Ex scripto legend. *neque interim remittit quid, &c.* *Putschius.*

Neque remittit, quid ubique hostis ageret, explorare] Editiones mediæ infarcierant hic adverbium *interim*; sed non conspicitur in ullo Mss. nisi inter lineas; neque agoscunt editionum primæ. *Gruterus.*

Omnes numero quadraginta] Est in manuscriptis, *numero xxx*: nec aliter in Florentino. *Rivius.*

Omnes numero quadraginta interfecti] Ita emendatum in plerisque Mss. quamvis aliquot referant, *xxx*. Commel. quidem initio habuerat *xxxx*: sed eo deleto repositum est, *xl*: ut pateat errorem inde ortum quod arbitrarentur scribæ, quadragenarium numerum minime exprimendum quatuor x. *Gruterus.*

Fessi latique erant] Colerus: *lenticque erant*, nos ex Ms. nostro, qui nunc est bibliothecæ Lugdunensis, reposuimus *fessi lassique erant.* Neque vero *lassus* tanquam barbarum, aut minus Latinum rejiciendum: eo utuntur Petronius, Justinus, alii. Ovidius Amor. III. 'Sæpe talit lassis succus amarus open.' *Putschius.*

Fessi latique erant] In vetustis nonnullis est, *fessi lassique erant*, pro *defatigati*: quomodo et sententia postulat. etiam si secus exemplaria manuscripta. *Rivius.*

Fessi latique erant] Haud mihi recedendum putavi a lectione Mss. Palatinorum; præsertim cum ab ea item constanter starent membranæ. *Rivi-*

anæ. Regnat quidem in hanc usque diem per editiones, *fessi lassique*: sed quæ differentia utriusque vocis? mihi enim ambo idem notant: nostra, hoc vult; nihil obstatisse Rutilianis lassitudinem ac gaudium, quo minus Metellianis obviam irent: quod insolens. Nam huic, effectus talis, ut nollet obtemperare præfectis; illi, ut nequeat: hæc aliter istæc intellecta veteribus, haurire est ex Palatino tertio, ubi verba ad hanc faciem: *quamquam itinere atque opere fessi, et prælio læti erunt, &c.* Gruterus.

Streptu veluti hostes adventare; alter apud, &c.] Reduxi scripturam antiquam, etiamnum conspicuam in edd. rejectitiis. Minus recte hodie libros occupat *adventarent*: nam *adventare* est infinitivus, loco imperfecti, forma locutionis auctori creberrima. *Idem.*

Et pene imprudentia esset admissum facinus miserabile] In manuscripto quodam, *foret* reperitur, non *esset*. In Fabriciano vero, neutrum horum est, ut nec Beroaldino. *Rivius.*

Et pene imprudentia admissum facinus miserabile foret] Quidam legi volunt: *Et pene imprudentia admissum esset facinus miserabile*: alii et verbum *foret*, et *esset*, sustulerunt; qua ratione docti id fecerint ignoro. Fecisse tamen suspicor non sine causa. Ego tamen hoc loco verbum *foret* reposui: codices duos Mss. secutus atque ita esse legendum declarat locus ille in Catilinario: 'Eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret.' Utitur sæpe verbo *foret* Sallustiana. *Popma.*

Et pene imprudentia admissum facinus miserabile] Qui hic adtexit e duobus Mss. *foret*, oportet aures habeat parum exercitatas ad elegantiam Latianam, neque, vel per somnium, memiserit eorum quæ occurrant Agellii l. v. c. 8. Palatini certe nentiquam agnoscunt id vocis, etiamsi eorum nonnulli exarati a librariis non admodum doctis: unde est, quod apparet

in tertio; *admissum facinus miserabile esset patratum, &c.* Grut.

Igitur pro metu repente gaudium exortum est] Tò est, non reperi in manuscriptis. Id cum hoc loco, tum alias sæpe ex glossa addita irrepsit in contextum. Adnotavit autem et Gellius, *Est, erat, fuit*, plerumque abesse cum elegantia, sine detrimento sententiæ, libro v. capite 8. *Rivius.*

Sua quisque fortia facta ad cælum effert] Manuscripta, *ad cælum fert*. Utrumque apud Ciceronem reperitur, 'in cælum ferre,' et 'in cælum efferre laudibus.' *Idem.*

Bonos detractant] Id est, efficiunt, ut etiam male audiant boni. *Ciac.*

Adversæ res etiam bonos detractant] Ita plerique habent codices, *detractant*; per a in secunda syllaba: Aldinus vero *decretant* legit, quod verbi non intelligo. Soldus more suo transiit: in expositione tamen ait: 'Apud victos etiam, qui fortes, tanquam ignavi vituperantur.' Badius, 'Res adversæ,' inquit, 'detractant, id est, depriment et vituperant etiam bonos.' Ego (si modo recte legitur *detractant*) exponerem: 'Res adversæ bonos detractant, hoc est, bonis derogant.' Nam inde Detractores, qui famæ alicujus derogant, dicti videntur. Fuisse tamen præcum aliquod verbum per sciolos amotum valde vereor. *Glareanus.*

CAP. 54 *Cum cura reficit*] Adhuc hunc locum, aut alium similem Seneca l. de benef. iv. c. 1. *Ciacconius.*

Pro victoria satis pugnatum, reliquos labores pro præda fore] In quibusdam, *satis jam pugnatum*; Mox, *præda fore*: pro Ad prædam spectare, seu, prædæ gratia subeundus esse, licet manuscripta *pro præda* habeant. *Rivius.*

Quod præter regios equites nemo omnium] Manuscripta duo, *præter equites regios*; ut adjectivum sequatur. *Idem.*

Nomen omnium Numidarum ex fuga regem sequitur] Quidam codices habo-

bant *sequebatur*, et ita legisse videtur Badius, sed verba sequentia optime indicant legendum esse *sequitur*, in præsentī, non *sequebatur* in præterito imperfecto. Paulo post: 'Minore detrimento illos vinci;' minore damno Numidarum intelligendum, ut recte exponit Badius: et inde legendum, *quam suos vincere*; ubi verbum *suos*, in quibusdam exemplaribus male omis- sum est. *Glareanus*.

Quod nisi ex illius libidine geri non posset] In quibusdam, *libidine*, quomodo veteres fere, ut alibi ostendimus: sic et *libet* et *lubet* dicimus. *Rivius*.

Præterea inimicum certamen sibi cum hostibus] Legendum, *iniquum certamen*; ita sensu postulante, et consentientibus quibusdam vetustis; quamvis manuscriptis reclamantibus. Sed cur *iniquum*? quia minore detrimento hostes vinci ait, quam suos vincere. *Idem*.

Præterea inimicum certamen cum hostibus minore] Nihil hic innovassem, nisi institissent *Mss. veterumque* edd. qui ad unum omnes una cum *Rivianis*, præferunt *inimicum*, damnato illo altero; quod libros hodie occupat, *iniquum*: et cur ita loqui non posset auctor? *Gruterus*.

Sed alio more bellum gerendum] In quibusdam, *alio modo*; sed eodem sensu. Præterea *gerendum* est in manuscriptis, non *gerendum*. *Rivius*.

Interfici jubet] Ex scripto nostro, et Servio veram lectionem reposuimus: *pueres interfici jubet*; *alia omnia militum præda esse*: antea vitiose legebatur; *pueres interficit*; *jubet alia omnia militum prædam esse*. *Putschius*.

Quippe cujus spes omnis in fuga sita erat] In nonnullis est, *cui spes omnis*, sed quod ad sensum attinet, parum refert utrum *legas*. *Rivius*.

Qui sua loca defendere nequiverat] Forte, *qui suis locis se defendere*: infra; 'Jugurtham nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere.' *Ciacconius*.

In alienis bellum gerere] Illud *alienis*, ut exponendum, vix equidem scire possum. *Soldus*, ut notum, transiit. Badius exponit, 'In alienis, id est, non a se delectis ad pugnam locis?' quæ verba ego sane non intelligo. Tu vide si *alienis* exponendum sit pro *alienatis*. *Glareanus*.

In alienis bellum gerere] Hæc verba varie conjectandi materiam subministrarunt iis, qui in Sallustium annotationes scripsere. *Glareanus* quidem se ignorare confitetur, quid illud *Alienis* significet. Badius rationem conjecturamque iniit quandam haud mihi satis probatam. Quamobrem hanc esse existimo hujus loci sententiam. *Metellus* cum agros vastaret, oppida, castellaque temere munita caperet, ea formidine *Numidæ* perterriti frumentum, omniaque quæ ei usui essent, dederunt: unde majorem cladem *Jugurtha* accepit, quam si parum feliciter cum *Metello* pugnasset. Nam cum omnem spem in fuga poneret, magnisque itineribus *Metellum* antevenerat, eum sequi cogebatur: et dum propria loca defendere non posset, in iis nunc, quæ ab eo defecerant, et in *Metelli* potestatem venerant, bellum gerere oportebat. Hunc esse horum verborum sensum, conjecturam inde capio, quod paulo ante dixit, 'Jugurtham a *Metello* superatum, sese in loca saltuosa, et natura munita recepisse.' Eam vero *Metellum* in alienis locis insecutum, his verbis ostendit: 'Exercitum plerumque in iisdem locis operiri jubet, ipse cum delectis *Metellum* sequitur.' *Popma*. Videndus *Gronovius* iv. *Observ.* capite 16.

Exercitum plerumque in iisdem locis operiri jubet] Hoc est, Majorem exercitus partem. Sic supra dixit, 'ubi plerumque noctis processit:' et, 'plerumque noctis barbari more suo lætari,' et, 'Qua tempestate *Carthaginienses* pleræque *Africæ* imperitabant.' Nam quod dixit infra: 'qui

plerumque exercitum ducere seorsum a rege solitus erat:’ *plerumque*, ibi, *sepe* significat. Livius l. XXIV. ‘Hic finis fuit inclyti per Europæ plerumque atque Asiam omnem regni.’ *Ciacconius*.

Arms itineribus ignoratus] Tacit. Hist. IV. ‘Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset:’ et Hist. III. ‘Ignoratus apud Cornelium Primum, paternum clientem, delituit:’ et ibidem, ‘ni arreptis scutis, ignorati vincula et libramenta tormentorum abscidissent.’ *Ciacconius*.

Romanos palantes repente aggreditur] In vetustis quibusdam, *palantibus*, quomodo fere Sallustius: et in manuscripto, *adgreditur*: vetusto illo scribendi more. *Rivius*.

CAP. 55 *Cognitis rebus Metelli*] Fabricianum, *cognitis Metelli rebus*. Idem.

Ut sese et exercitum more majorum gereret] Manuscripta, *ut sequi et exercitum*; nec aliter Florentinum. *Idem*.

Ut sese et exercitum more majorum gereret] Quid quæso est *exercitum gerere*? insolens Latinis auribus ista locutio. Servius ad ista l. v. *Æneidos*: ‘Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.’ Sic scribit: ‘*VERSAT*. considerat: Sallustius, *Exercitum* more majorum verteret, hoc est, consideraret:’ ita diserte extat in editione Petri Danielis, sed in vulgatis tantum erat: *exercitum vertere*: quod tanquam novum fragmentum inter incerta retulerat Carrio, scilicet quia in toto Sallustio, nec vola, nec vestigium istius locutionis exstabat; nobis vero illud, *exercitum more majorum verteret*, ansam dubitandi dedit, et huc referendi. Legamus hic itaque, *ut sese et exercitum more majorum verteret*: et *τὸ exercitum vertere* quod inter incerta malo mehercule exemplo collocatum est, ejiciamus: quod nos facere omisimus, ne fucum sibi factum lector curiosus quereretur. *Put.*

Ut sese et exercitum more majorum gereret] Scio quid habeatur in Servio: sed aliud loquuntur nostri Mss. nullo dissenso; et vero *gerere* hic notat *regere*, aut mutandam est in eam vocem; ut pluribus disserui in libellis suspicionum. Unde et infra c. 85. habemus: ‘me vosque in omnibus rebus juxta geram,’ *Gruterus*.

Ut in adverso loco victor tantum virtute fuisset] Legendum, *victor tamen*: sic enim, ut omittam consensum exemplarium veterum, et sensus ipse postulat, facilis autem lapsus fuit, propter scripturæ similitudinem. *Tō* ut non reperitur in exemplaribus calamo descriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. *Rivius*.

In adverso loco, tamen victor fuisset, virtute host. a. p.] Aldinus et Gothi codices habent: *Ut in adverso loco victor tantum virtute fuisset, hostium agro potiretur*. Quæ verba ego non intelligo: mihi placet, ut post loco distinguatur, item ut *tamen*, non *tantum* legatur, et ante *virtute* distinguatur. Nec tamen *hostium virtute* construendum, sed *virtute potiretur hostium agro*. *Glareanus*.

Supplicia decernere] Ita legendum, non, ut quidam habent codices: *Supplicationem decernere*. Frequenter enim Sallustius, *supplicis* pro *supplicationibus* utitur: id quod in Catilinario c. 9. et 25. et supr. Jugurth. c. 46. ostendimus. *Popma*.

Post gloriam invidiam sequi] Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἔσται κατ’ ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς ὁδοῦ βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόσος, ut legimus apud Stobæum. *Cast*.

Diversi agebant] Ms. *agitabant*. quod probum. Supra itidem ex scripto ponendum, *pecoris et mancipiorum prædæ certatim agitare*, ubi vulgant, *agere*. Infra, ‘pro maro dies noctesque agitare:’ mox; ‘pro castris agitare jubet.’ *Putschius*.

Aquarum fontes] *Lege fontis*. *Rivius*.

Aquarum fontes, &c.] Fontes veneno inficere, quod ipsum aut latet, aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed et contra fas Deum, sicuti jura Gentium Diis adscribi ab probatis auctoribus solent. Et sunt quædam hæc bellantium tacite conventiones. Ceterum non idem dicendum de aquis sine veneno ita corrupendis, ut bibi nequeant, quod Solon et Amphictyones leguntur in Barbaros justum censuisse: et Oppianus de piscatu iv. ut suo sæculo solum commemorat. Id enim perinde habebatur, atque si avertatur flumen, aut fontis venæ interceptiantur, quod et natura et consensu licitum est. *Gros.*

CAP. 56 Zama] Africæ Urbs, quinque dierum itinere a Carthagine distans, versus Occidentem, ut addit Polybius: trecentis M. P. ab Adrumeto, teste Æmilio Probo. Regiam Jubbæ dicunt Strabo et Hirtius, sicuti arcem regni noster Sallustius. **COLONIA. ÆLIA. HADRIANA. AVGVSTA. ZAMA. REGIA.** est in antiqua inscriptione Thesauri Goltzii. *Αζμα* corrupte apud Ptolemæum. Zamora novo nomine vocat Marmolinus. Est et ejusdem nominis fons, qui in Africa eanoras voces facit, ut testatur Isidorus ex Vitruvio VIII. 4. ejusdem quoque nominis urbs et in Cappadocia, et in Chamanæ præfectura invenitur. *Ortel.* Canorum autem hunc Zamam dictum a *Σαμαρ* Samar, quod canere significat, existimat Bochartus. Hæc urbs postea a Romanis diruta est, ut testatur Strabo.

Oppidanos hortatur, ut mœnia defendant] In manuscriptis, ceterisque vetustioribus non est *ut*, ac majore cum gratia abesse poterit nullo detrimento sensus. *Rivius.*

Additis auxilio perfugas] Est in manuscripto quodam, *addit auxilio perfugas*; utramque lectionem admittit sensus. *Idem.*

Quod genus ex copiis regis, quod fal-

lere nequibat, firmissimum erat] Sic et manuscriptum; sed Badianum, *quia fallere nequibat*, eodem sensu. *Fallere pro latere* dixit: quomodo sæpe et Livius et Tacitus; id quod in Terentium est a nobis diligenter annotatum. Firmissimos vero perfugas fuisse ait, nimirum quod metuerent, ne si pax cum Romanis fieret, ipsi per conditiones ad supplicium traderentur; vel quod victo ab Romanis Jugurtha, nullam veniæ atque impenitentiam spernere haberent. Itaque horum forti fidelique opera Jugurtha usus est, semperque in his summam habuit. *Idem.*

Ac paullo post cognoscit] Manuscripta et ex impressis quædam, *post paullo*: quomodo Cæsar l. VII. 'Ipse post paullo silentio egressus:' et l. I. de bello civili, 'Post paullo tamen, internunciis ultro citroque missis, quæ ignorabant de L. Domitii fuga cognoscunt;' pro, *paullo post*. Livius v. ab U. C. 'Cum senatus post paullo de his rebas in curia Hostilia haberetur.' Priscianus l. XVIII. quo loco docet *paullo ante*, itemque *paullo post*, sic a Latinis dici, ut a Græcis *ὀλίγον πρότερον, καὶ, ὀλίγον ὕστερον*. ibidem ex Horatio de *post paullo* exemplum subjicit. *Idem.*

Sicca] Vocatur et hæc Sicca Veneria, atque eo quidam referunt Succoth Benoth Assyriorum; fuit enim eorundem in Africa colonia. Trium illa dierum itinere sive M. Pass. plus minus CXX. a Carthagine disita. De colonia illa Valerius Max. II. 6. 'Sicce est sanum Veneris, in quod se matrones conferebant, atque inde procedentes ad quæstum, dotem corporis injuria contrahebant.' Ita legit ex Mss. Pignus. Non Succoth autem solummodo, sed et Siccuth, quod propius a Sicca abest, tabernacula sonat Ebraice, et probabile satis est idem sonasse Punice, atque eidem Deo, id est, Veneri, eisdem sacris, seu similibus, ex Phœnicia in Africam translatis, coloniam ipsam postea deduc-

tam, nomen suum debuisse. Nam Phœnices hunc cultum, hos ritus, et ῥὸ Succoth Benoth a Babiloniis etiam accepisse facile persuasum habeas. et consules, si pleret, B. Athanasii adversus gentes orationem, et Sozomen. hist. Eccles. i. 5. et v. 9. Ut autem Latinae et Græcæ vocabulorum terminationes in adscitis barbaris servarentur, Sicuth Benoth in Siccam Veneream mutari oportuit. *Alaxa Obevepla* dicitur Ptolemæo et Procopio l. ii. Vandalic. Sicca Veneria Antonino in Itinerario, Veneria tantum Solino, et Sicca tantum Plinio v. 3. sicuti et hic Sallustio. Urbs quoque Punica cum *y Syca* appellata fuit. Quod adhuc propius accedit ad propositum. *Seldenus.*

Siccam] Siccam Veneriam Ptolemæus l. iv. et Antoninus appellant. quod autem quidam scribunt, fuisse in Africa alteram Siccam Syphacis regiam, minime id verum est. Siga enim, non Sicca Syphacis regia appellabatur. de qua Strabo l. xvii. Ptolemæus l. iv. Plinius v. 2. et Pomponius Mela v. 5. *Cast.*

Casum] Id est, Occasionem præclari facinoris.

Signa inferre] *Inferre signa*, est Signa contra hostem ferre, ut cum eo prælio contendat. Marius igitur signa contra Jugurtham, qui se in portis opposuerat, tulit: et repulso Jugurtha per vim evasit. *Sold.*

Tanta mobilitate sese Numida gerunt] Manuscripta quædam, *agunt.* quomodo apud Vopiscum Aurelianus, 'In hospitium caste se agant,' inquit. Nos hic nihil pronuntiamus, sed diversam solum lectionem ostendimus: quamquam, ut verum fatear, prior lectio mihi magis probatur; nam sic persæpe Cicero, 'honeste se gerere,' 'turpissime se gerere,' 'prudenter,' 'perditæ,' aut alio modo 'gerere sese.' *Rio.*

Mobilitate] De levitate Numidarum Ammianus Marcellinus loquitur, cum

ad omnes dissensionum motus perfabiles gentes Mauricas appellavit. Tertull. lib. de Anima: 'tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt. Salustius vanos Mauros, et feroces Dalmatas pulsat.' Ita Tertull. De Dalmatis vero id puto in Historia scripserat. De Numidis etiam Festus Avienus intellexit, in orbis terræ descriptione: 'His fluxa fides, et inhospita semper Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis.' *Coler.*

Militēs Jugurthini paulisper ab rege sustentati] Illa verba *ab rege* absunt a codice Bongarsii. *Putochius.*

Paulisper a rege sustentati] Manuscriptum, *ab rege.* Rivius.

CAP. 57 *Zamam*] Vide supra c. 56.

Cuncta mania cum exercitu circumcensit] Illa præpositio *cum*, non est in codicibus manuscriptis, nec impressis vetustioribus, ac rectius abest: irrepsit autem ex glossa. *Rivius.*

Clamor ingens exoritur] Manuscripta, *oritur*: consentientibus et aliis vetustioribus. Sensus utrumvis admittit. *Idem.*

Infensi intentique] Supra: 'intentoque atque infesto exercitu in Numidiam procedit.' *Ciacconius.*

Glande] Videlicet fundis: glans est plumbum in glandis modum formatum, quod funda jacitur. *Sold.*

Lapidibus] Qui aut manu, ut plurimum, aut ballista coniciebantur. Jaciebant autem vulgo, et minoribus ballistis, lapides fere centenum pondi, atque eo sensu Lucillo ipsa ballista centenaria dicitur. At majoribus, amplius jaciebant, vel pondi 300. Nostra ista fulmina hodie non capiunt, aut pervehunt tantum pondus. Igitur non solum contundebant, sed diffringebant omnia, et disiciebant. Tanta autem hujus tormenti vis erat, ut scribit Hegeſippus, ut percussus unus ex sociis Josephi, qui propter adstaret, conminuto capite rueret, et occipitium ejus usque ad tertium sta-

dium excuteretur; mulier quoque alvo gravis, percussa uterum, supra dimidium stadii de intima sede genitalis secreti excuteret infantem. Non solum autem rotundos lapides istis jaciebant, sed enormes et sepulchrales, imo et molares: quibus domos et ædificia confringerent et quicquid incidissent. Formam ballistæ ubertim Ammianus tradidit his verbis: 'dolantur axes duo querni vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut promittere videantur in gibbos: hique in modum serratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati: quos inter, per cavernas funes colligantur robusti, compagem, ne dissiliat, continentes. Ab hac medietate restium stilus exurgens obliquus, et in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli possit et inclinari; summitatique ejus unci ferrei copulantur, e quibus pendet stuppea vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium, paleis consertum minutis, validis nexibus illigatum, et locatum super congestos cespites, vel latericios aggeres. Nam muro saxeo hujusmodi moles imposita, disjectat, quicquid invenerit subter, concussionem violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrifsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stilum penes uncinum inclinant: itaque demum sublimis astans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, reserat malleo forti percussum. Unde absolutus ictu volucris stilus, et mollitudinis offensus cilicii, saxum contorquet, quicquid incurreret collisurum, et tormentum quidem dicitur, quod ex æquo omnis explicatio torquetur; Scorpio autem, quoniam aculeum desuper habet erectus. Cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri, cum venatibus agitan-

tur, ita eminens lapides calcitrando post terga emittunt, ut perforent peccora sequentium, aut diffractis ossibus capita ipsa displodant.' Hactenus Ammianus. Duo autem hic præcipue annotanda, de nervis, et funda. Nervi ad omnia hæc tormenta maxime requirebantur, secundo capilli, si copia eorum non esset. Nam tormenta nihil prosunt, nisi funibus nervinis intenta fuerint. Equorum tamen setæ de caudis et jubeis utiles, indubitanter vero crines fœminarum: illi enim cum tenes sicut, longi, multo oleo perfusi, cum plectuntur, vires et intentionem validam accipiunt, ut nec dissonent multum a robore nervorum. Historiæ etiam passim de hoc capillo. Carthaginenses obsessi ad catapultarum intentiones raserunt fœminas, aliorum crinium inopia. Romani idem fecere: nam in Capitolii obsidione, cum nervorum copia defecisset, matronæ abscissos crines suos viris obtulere; et ad hanc memoriam Veneri Calvæ templum structum fuit. Idem de mulieribus Salonensibus apud Cæsarem, de Aquileiensibus apud Capitolinum legitur. Funda, quæ in ballista sive scorpione ponitur, stuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, et in qua firmaretur. Et ideo ipsæ ballistæ sive Monangones, a nonnullis fundæ vocantur, Græcis *σφενδάνας*, quas rectissime Hieronymus *fundibalis* vertit. Ita enim illo ævo dixerunt. Lips. Hæc antiquitatis causa inserere visum fuit. vide et *Stewech*.

Scalib] Scalarum varia fuerunt genera: quædam enim ex his erant compactiles, id est, quæ aut pluribus partibus constant, et plicari rursusque explicari possunt, aut ipsi gradus removeri et recondi, quasi in vaginam, stipite cœunte. Fuere item coriæ, reticulatæ, stuppæ, de quibus in Herone c. 2. ita scriptum: 'Illas,' ait, 'esse instar utrius consutas e corio, et inunctas sevo aut adipe circa suturas, ne evaporent: easque erigi ad

marum spiritu inflatas, et dare ascensum. Reticulatas autem format e stupeis funibus, instar retis contextas: ad quarum summitates hamos adjicit, ut murorum pinnas apprehendant. Sunt et scalæ, quas ipse spectatores appellat, ita instructæ, ut in supremis aliquis constitui posset, qui spectet, quid in nrbe agatur.' Sunt et alia, quæ etiam non formam, tamen usum scalarum habebant. Quales sunt Tollenones et Sambucæ, de quibus Vegetius. *Lips.*

Præterea picem sulphure et tæda mixtam ardentem mittere] Est in aliis fere, *picæ*, auferendi casu: sed volumen Fabricianum ad hunc modum habet, *præterea picem, et sulphure tædam mixtam ardentem mittere*, quæ nna demum verâ lectio est, si quid ego judico: et sic in ceteris quoque fuerat. *Rivius.*

Præterea picem et sulphure tædam mixtam] Aldinus et Gothi codices habent *tæda*. Atqui, ut ingenue, quod sentio, fatear, *picem mixtam tæda*, vix abs quoquam intelligi puto. Veteres alii codices habebant: '*Præterea picem et sulphure tædam mixtam*. Et *mixtam*, id est, *illitam*, recte exponit Badius, qui ad hunc modum legisse videtur. *Glar.*

Picem et sulphure tædam mixtam] In omnes e ligno machinas duo maxime tela valuerunt, saxa et ignes. Lucanus: 'Sed super et flammis, et magna fragmine molis, Et sudibus crebris, et adasti roboris ictu, Percussæ cedunt crates, frustra que labore Exhausto, fessus repetit tentoria miles.' Ignis autem fuere varii. Fuere faces, communes illæ e picea, larice, abiete, et quibus in usum luminis domi etiam usi: etsi hæc, credo, paulo robustiores, aut grandiores. Has manu jaciebant, et destinabant in machinas propinquas, sed et ipsis pugnabant. Aliæ magis sepositæ, et militares, quas malleolos dicebant. Id quoque duplex genus. Simplices et rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: 'Mal-

leoli sunt manipuli spartei, pice connecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jacluntur.' Hæc ille. Ita autem Festus: 'Malleoli vocantur non solum parvi mallei, sed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorum.' Hactenus Festus. Atque hi non aliud videntur, quam manipulus aut collectio sparteæ, ligata in medio forma quadam mallei, et pice aut sulphure illita, sic projecta. Ligni aut ferri hic nulla mentio. At alterum genus, magis efficax et militare, quod teli in morem formatur et aptatur. Id Ammianns ex professo describit l. XIII. 'Malleoli, teli genus, figurantur hac specie: Sagitta est cannea, inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata; quæ in muliebris coll formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter, et plurifariam patens; atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius invalido arcu (jactu enim rapidiore extinguntur) si hæserit usquam, tenaciter cremat: aqualque conspersa, acrioris excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo, quam suprajecta pulvere consopitur.' Simile telum erat falarica, de qua Livius l. XXI. 'Falarica erat Saguntinis missile telum, hastili oblongo, et cetera teriti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. Id sicut in pilo, quadratum, stupa circumligabant, lineabantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus posset.' Hæc Livius. Terribile telum, si examinatis, visu et ictu: et hæc talia, quid nisi præludia nostrorum fulminum? Attexere huc libet in eadem Saguntina Historia locum Sillii: 'Armavit clausos, ac portis arcuit hostem Librari multa consueta Falarica dextra, Horrendum visu robur, celsisque nivossæ Pyrenes trabs lecta jugis: cui plurima cuspis, Vix muris toleranda lues.

Sed cetera pingui Uncta pice, atque atro circumlita sulfure fumat. Fulminis hæc ritu summis e mœnibus arcis Inrita, sulcatum tremula secat aëra flamma.' Sed satis jam ignium. *Lips.*

Jacula] Illa duorum fuere generum: Rudia et ferrata. Rudia appello, quæ simplici ligno constabant, non alia materia ad lædendum. In eo genere sudes et faces. Jacula ferrata plura multigena sunt, nec alia in re fecundius Martialia luserunt ingenia. Crebriora fuere hasta, lancea, gesum, tragulum, securis, aliaque. *Idem.*

Tormentis] Omnis machina, qua aliquid vi emittitur, dicebatur tormentum: sicut nunc vulgo balistæ et bombardæ vocantur. *Seld.*

CAP. 58 *Portam irrumpit*] Portæ in castris quatuor, ad unumquodque latus una. Atque inter eas prima Prætoria. Solet ea plerumque obverti hosti, ut Decumana averti: et per hanc plerumque exercitus in prælium ductus. Livius vocat Extraordinarium, ab iis ipsis turris et cohortibus, quæ illuc tendunt. Dnæ laterales et proximæ portæ principales, et quibus læva altera, ad discrimen, a quibus læva altera, ad discrimen, altera dextra: ita dictæ, quod ibi tendunt principes ordines, capita et apices castrorum, ut tribuni, præfecti, primique centurionum: vel etiam a Principiis ipsis, sed tum magis essent principales. Quarta decumana, a cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea est opposita Prætoriae, et remota ab hoste. Hæc eadem Quæstoria olim dicta. Extra hanc supplicia a militibus delinquentibus sumpta. Inferior ætas minores quasdam portulas intraxit. Fores et januæ etiam iis impositæ, ad serandum ac reserandum. Turres etiam in portis ad defensionem fuere. Quæ talia tamen non nisi in stativis et diuturnioribus sedibus habuisse credendum est: in nani noctem ne foribus quidem valde opus. Portæ singulæ

50. pedum: latiore enim ingresam opus vehiculis et jumentis. *Lips.*

Magna pars, vulnerati aut occisi sunt] Sunt, non est in ullo manuscripto, ac rectius subauditur. *Rivius.*

Neque inde maxima vi depelli quiverunt] In nonnullis, *quicere*. *Idem.*

Minus frustrari. Id est, Tela frustra non remittebant, nam quo hostes numero plures essent, vehementius aliquem assequerantur, et telo eos acriter conficiebant. *Sold.*

Fugam ad se versus fieri] Sic infra: 'ubi animadvertere exercitum ad se versus pergere.' *Ciacconius.*

Cum alii super vallum præcipitarentur] Infra: 'præterea alios super vallum in munimentis locare, vigiliis ipse circumire.' Legendum tamen existimo: *Cum alii se per vallum præcipitarent*. Cæsar l. III. de bello civili: 'Plerique ne in angustias inciderent, decem pedum munitionis sese in fossas præcipitabant.' Sed vide Livium. Tacitus, 'seque et vallo præcipitantibus.' *Ciacconius.*

Vallum] Vide supra c. 22.

In loca munita sese recipit] In quibusdam, *recipit*, tempore præsentis. *Rivius.*

CAP. 59 *Igitur postero die priusquam ad oppugnandum egrederetur*] Ita manuscripta quoque: sed in quibusdam est, *regrederetur*; id quod sensus quidem non repudiat. Nam et superiore die fuerat oppidum aggressus, tametsi infecto negotio reversus in castra esset. *Idem.*

Qui in proximo locati fuerant] Lege ex Ms. *qui in primo*: ita dictum, ut sæpe apud historicos: 'In primis.' Supra in Catilina: 'in primis pugnantibus cadunt': illic est in *primis* quod hic in *primo*: nam quod quidam commentatur *in primo* adverbialiter hic poni, præter rem est. *Putchius.*

Non uti equestri prælio solet] Acies igitur tum diversa fuit a pure equestri. Pediti enim ordinaria committentur pugna, non equiti, nisi fugiente

jam hoste. Vegetius l. III. c. 14. 'Sciendum est, stantibus duobus ordinibus, tertium et quartum ordinem ad provocandum cum missilibus et sagittis primo loco semper exire, qui, si hostem in fugam vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequantur.' Hæc ille. Clare igitur equiti tribuit partes quiescendi, donec hostis in fuga sit. Pugnabant igitur pedites primi, equites ultimi decernebant. Porro veteres equestribus turmis in pugna subinde ita miscebant pedites, ut quasi unam efficerent turmam, et vir viro, pedes equiti interponeretur, ut testatur Vegetius l. III. c. 16. Qui mos propter periculum, ne pedes ab equite concideretur, hodie in usu non est, secus atque apud antiquos. *H. Hugo.*

Sequi, deinde cedere] Manuscriptum, *dein cedere.* Rivinus.

Sequi, dein cedere] Alibi etiam hunc morem descripsisse videtur Sallustius. Hæc enim verba ex historiarum fortasse libris citantur a Servio in *Æn.* II. 'More equestris prælii sumptis tergis ac redditis.' *Cast.*

Aciam] Romanorum. Quæ dicta est *acies*, quod in morem cuneorum anteriorem partem ad insultum comode faciendam acutiorē habet: unde et cuneus dici solet pars exercitus sic instructa, ut cunei figuram exhibeat. *Bad.*

Ita expeditis peditibus suis hostes pene victos dare] Jugurthini equites adversis equis concurrentes, impli-cantes, ac perturbantes Romanorum aciem, præbebant peditibus suis Romanos pene victos: expediti enim pedites facilius perturbatam Romanorum aciem superabant; et ita *expeditis peditibus suis* sunt dandi casus. *Cast.*

CAP. 60 *Zamam]* Vide supra cap. 56.

Oppugnare, aut parare] Infra: 'contra hæc oppidani festinare, parare:' forte legendum, *propugnare.* Gellius xv. c. 1. 'Cum L. Sulla oppugnaret

Piræum, et contra Archelaus, Mithridatis præfectus, ex oppido propugnaret.' *Cicconius.*

Oppugnare] Obsessi nunquam simpliciter dicuntur *oppugnare*, sed *propugnare*: quemadmodum vicissim obsidentes nunquam *propugnare*, sed *oppugnare.* Itaque hic reponendum *propugnare* docuimus IV. Obs. *Gronov.*

Avidius alteri alteros sanciare, quam semet tegere] Fabricianum quidem, *quam semetipsum tegere*, sed in aliis nonnullis, *semetipsi.* Id rectius esse puto, consentiente manuscripto quodam. *Rivinus.*

Consulto lenius agere] *Legerem lenius agere.* *Cicconius.*

Studia suorum astrictis] Hoc est, *occupatis*; infra, 'quæ Jugurthæ fesso, aut majoribus astricto, superaverant.' *Idem.*

Jam scalis egressi milites] Sic supra, 'prope ad summum montis egressus est.' Tacit. Hist. IV. 'Multos in mœnia egressos pugnionibus fodere.' *Cicconius.*

Et jam scalis adgressi milites, prope summa ceperant, &c.] Videor quidem intelligere cur Carrioni placuerit, *scalis egressi*, contra vet. edd. contra Mss. sed tamen quid si legamus? *repente magna vi murum scalis adgressi milites, prope, &c.* vel etiam: *repente magna vi murum adgreditur*; et *jam scalis milites prope summa, &c.* *Grut.*

Deinde ubi unæ atque alteræ scales comminutæ sunt] Tà sunt, non habent codices in membrana descripti, neque ceteri vetustiores. Et cum statim sequatur, 'qui supersteterant afflicti sunt,' an non inelegans nimis fuerit hujusce verbi repetitio? *Rivinus.*

Ceteri quoque modo potere] Ex scripto reponendum *quo quisque modo potere.* Sic amat loqui Sallustius; 'Sibi quisque regnum petentibus.' *Putchius.*

Ceteri quoque modo potere] Hand aliter Pall. nobiliores: nam de plebe ceteri quo modo pot. vel. ceteri quoque

ratio potuere, vel, quoque modo potuere. Est etiam in quo visas, *ceteri quoque quomodo potuere:* scias non assecutos genium locutionis alterius. Ceterum nihil periret sententiæ, quamvis jugularetur, *potuere.* Gruterus.

CAP. 61 *Aut de suo loco pugnam facere*] Quamquam eleganter addi præpositio videtur, ea tamen in manuscriptis ceterisque vetustioribus non est. *Rivius.*

Zama] Hujus descriptionem vide supra c. 56.

Et in iis urbibus quæ ab rege defecerant] In aliis quibusdam, *quæ ad se defecerant.* Priorem lectionem citat l. VIII. Priscianus, pro *a rege desciverant*, ut ipse interpretatur: proinde relinquendam puto, quamquam, utrocumque modo legas, est idem utrobique sensus. *Rivius.*

Quæ ab se defecerant] Ita belle Nazar. et Pall. secund. neque nimis recedit Commelin. in quo, *a se, deficit ab se*, qui ultro se dedit, magis quam vi subactus, aut metu. Ita aliquoties utitur Plautus mens; neque aliter iterum noster c. LXVI. 'Civitates abs se defecerant, formidine,' &c. Vulgatæ add. valde fluctuant; ut etiam calamo scripti. adolescentioribus enim abest: aut, *quæ ad se defecerant*, aut, *quæ ab Jugurtha defecerant*; at olim impressi, *quæ ab rege defecerant.* Gruterus.

Uti ad se colloquendi gratia occultus veniat] In quibusdam, *occulte:* id ex glossa irrepsisse suspicor. Plus est enim elegantie in lectione priore, quamvis utrumque Latine dicatur. *Rivius.*

CAP. 62 *Et genti Numidarum optime merita*] Est in manuscriptis quibusdam, *optime merenti.* Idem.

Multos mortales captos] *Lege mortales.* Idem.

Eorum consilium habet] Tacit. III. 'Quod si necum ante viri strenuipedes consilium habuissent.' *Ciacconius.*

Eorum et aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet] Ms. *coram atque aliorum.* quomodo et impressa vetustiora. *Rivius.*

Adducti] Tria millia amplius perfarum reddidit Jugurtha, et præterea 300. obsides dedit. *Orosius.*

Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur] Cicero epist. 25. l. IX. 'Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius.' Sic enim antiqui loquebantur. Seneca lib. de benef.

VI. c. 16. *imperatorem* posuisse videtur, pro eo, cui *imperatur:* et Alfenuus in l. medicus D. de operis libert.

'Medicus libertus, quod putaret si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habituram.' Duarens primo dispuat. c. 54. et Alciatus: sed Duarens gerundia tantum active et passive significare ait, non etiam alia tempora: neque unquam, *imperare*, significare, *parere*, etsi *imperandum* id significet: contra Alciatum. *Ciacconius.*

Dum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur] Codex in pergamenis descriptus, *cum ipse ad imperandum:* pro, *ut ei imperaretur;* nam passive ponitur. Id cum adscriptum habet in margine exemplar Fabricianum, tam Servius adnotavit in Eclogam VIII. Maronis. Sic Poëta, 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis' pro, *dum incantatur.* Sed et alibi Salustius, 'Paucis supra repetam,' inquit, 'quo ad cognoscendum omnia illustria magis:' pro, *ut cognoscantur.* Est in margine exemplaris Basiliensis adnotatum, ad *Imperatorem.* Sed e dictis liquet, vulgatam lectionem bene habere. Qui adiecit, non videtur huic intellexisse locum. *Rivius.*

Ad imperandum] Ut imperaretur; et sane gerundia tam ab agentis, quam a patientis significatione proferuntur, ut sæpe testatur Servius: et scriptorum auctoritate comprobatur. Inquit ergo Ballustius: Cum Jugurtha, ut imperaretur, vocatus esset a Me-

tello Tisidium, &c. Recte autem dicimus, Jugurtha imperaretur: etsi id minus frequens. Horatius epist. 5. libri prioris: 'Hæc ego procurare et idoneus imperor, et non Invitus.' Servius interpretans illud Virgillii Ecloga 8. 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis:' ita inquit: 'Cantando a passivo ait, cum supra ab activo dixerit: ut, Cantando tu illum? tale est illud in Sallustio.' Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur: id est, ut ei imperaretur.' Hæc ille.

Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur] Mss. notæ selectæ habent fere *dum*; neque aliter olim cusi; ut fere suspicer legendum, *Igitur Jugurtha ubi, armis virisque et pecunia spoliatus, ipse ad imperatorem Tisidium vocaretur.* Nam quicquid garriant Grammatici, numquam mihi persuadebunt, imperare poni passive. nimirum initio fuit, *ad imp.* inde factum ab rusticis librariis, non imperatorem, sed imperandum. Græterus.

Tisidium] Tisidium oppidum puto, quod Ptolemæus vocat Thasicam, inter Thabracam civitatem et Bagra da flumen, medium inter Uticam et Carthaginem in provincia Romanorum: ad quam urbem verisimile est Metellum Jugurtham vocasse, ut in suum nidum. *Glar.*

Interdum ipse secum reputaret] Manuscripta, *secum ipse*: quomodo et impressa quædam. *Rivius.*

Quam gravis casus in servitutem ex regno foret] Poëta Tragicus: 'In servitutem cadere de regno grave est.' *Ciccon.*

De integro resumit bellum] In manuscriptis ceterisque veterioribus, *de integro bellum sumit.* Sed mihi prior lectio bene habere videtur, et est familiaris veteribus abundantia illa præpositionis *re*; licet idem sit utrobique sensus: pro, Instaurat renovatque bellum. *Rivius.*

CAP. 63 *Uticæ forte*] Vide supra *Delph. et Var. Clus.*

c. 25.

C. Mario] Plutarchus in vita Maril, paulo post id factum fuisse scribit, postquam videlicet Marius a Metello dimissus erat ad petendum consulatum. *Cast.*

C. Mario] Cajus Marius municeps Arpinas, humili atque obscuro loco natus, nulla majorum commendatione, amplissimos honores est consecutus. Contigit illi quod haud scio an nulli, ut duabus in Ædilitate acceptis repulsis, septies tamen Consul summo populi studio crearetur. Vir, quem neque propter dignitatem laudare satis quisquam commode, neque propter crudelitatem abunde vituperare potest. Nemo unquam tanto metu et periculo remp. liberavit, nemo majori calamitate eandem affecit. Qui enim gladios Cimbrorum et Teutonum in remp. districtos a jugulis civium rejecerat; qui faces jam accensas ad urbis excidium extinxerat; qui urbem et Italiam ex ore atque faucibus hostium eriperat, ipse ille libertatis Romanæ vindex, primus in remp. gladium distinxit, primus sceleratas faces patriæ intulit, vastitate denique Italiam; cædibus, incendio, ruina urbem replevit. Justas ergo et debitas poenas reip. persolvit. Armis Sullanis ejectus, in Minturnensium paludibus laetit: terra marique jactatus, in oris Africæ desertissimis jacuit. Filius non ita multis post annis in cuniculis Præneste trucidatur, memoria simul et nominis et generis interit. Extat Epigramma vetus in libro urbis antiquæ, quod res ejus gestas indicat, ejusmodi: C. MARIUS PR. TR. PL. Q. AVGV. TR. MIL. EX. SORTEM BELLVM CVM JVGVRTHA REGE NVMID. VEL PROCOS. GESSIT, EVM CEPIT, ET TRIVMPHALIS IN JOVIS ÆDEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. IIII CONSVL ABSENS CREATVS EST. IIII TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT. EX

2 Q

Sallust.

IBIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVM-
PHAVIT. REMPVE TVRBATAM SEDI-
TIONIBVS, ET. TR. PL. ET. PRAETOR.
QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVE-
RANT, VI VINDICAVIT. POST LXX.
ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA
PVLSVS, ARMIS RESTITVTVS VII COS.
FACTVS EST. DE MANVEIS CIMBRI-
CIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI,
ET VIRTVTI VICTOR FECIT VESTE
TRIVMPHALI, CALCEIS PVNICISIS.
Sireis.

Hostias] Servius censet dici *hostias* sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt: *victimæ* quæ post victoriam. Contra legitur apud Gellium hostiam immolari a quovis sacerdote post cæsos hostes, victimam cadere ejus, qui vicerit. Adstipulatur Ovidius in Fastis: 'Victima quæ cecidit dextra cervice vocatur: Hostibus a victis hostia nomen habet.' Festus putat hostiam ex eo dictam, quod *hostire* tantundem veteribus fuerit atque ferire. Hostiarum varis erant species: quædam enim eximie vocabantur, quod sacrificiis destinatæ eximerentur ex grege. Quædam præcidanæ, quæ mactabantur ante sacrificia solennia, quæ cæderentur præ aliis. Erant et succedanæ, quæ si primis hostiis litatum non erat, cædebantur post illas. Amburuales item et ambaruales, quæ circum terminos urbis vel circa arva duci solebant. Injuges, quod nunquam fuissent domitæ, aut subditæ jugo, ex Trebatii mente apud Macrobius Saturnal. III. c. 5. Erant et caviaræ hostiæ, quod caviaria, id est, hostiæ pars duceretur cauda tenuis, atque adeo in sacrificio collocaretur in Pontificum collegio quinto quoque anno. Erant prodigiæ hostiæ quæ in totum prodigebantur, id est, consumebantur. Denique Aringam hostiam intelligit Scaliger, cujus adhærentia inspiciebantur exta. *Funger.* De ritibus in hostiis sacrificandis non opus est multum dissere-re. Vide passim Antiquarios.

Aruspej] Vide supra c. 47.

Ad quem capiendum, præter vetustatem familiae, omnia abunde erant] Fabricianum, *ad quem capiendum*: et, *alia omnia abunde erant.* Rivius.

Præter vetustatem familiae] Ælianus ποικ. ιστορ. XII. 6. ὅτι γὰρ ἐξοστῶ ἐπὶ τοῖς μεγάλῃς φρονούσι: διὰ τοὺς πατέρας, εἶγε ἐν Ῥωμαίοις μὲν Μαρίου τὸν πατέρα, οὐκ ἴσμεν, αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα. Κάτωτος δὲ τοῦ πρεσβύτου καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἀναζητεῖν χρὴ quod repetit XIV. 35. Val. Maximus VI. 9. in memorabilibus. 'Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque fastidiendo candidato, ille Marius evasit, qui Africanam subegit, Jugurtham regem ante curram egit, qui Teuthonum Cimbrorumque exercitus delevit:' et quæ sequuntur. *Putschius.*

Domi modicus] Respuo, quod a quibusdam legitur, *Domi pudicus*: nam et sententia recipit, *modicus*; et vero ita recitat Nonius in verbo *Modicus.* *Manutius.*

Arpini alius] Manuscriptum Fabricii *altus*. quomodo et in aliis plerisque. Hoc Cicero quoque utitur: velut pro Plancio, 'Locus ille mutus, ubi quisque altus aut doctus est.' et in Bruto, 'Urbs in qua nata et alta est eloquentia.' Sic et alias. Sed et Diomedes I. *altus* hoc loco legit, atque item Priscianus, qui tamen ipse in quibusdam codicibus etiam *alius* inveniri testatur: quo sane modo non quoque in duobus manuscriptis reperimus. *Rivius.*

Altus] Ex hoc loco conjectare licet jam Prisciani ætate mendosos codices Sallustii existisse, cum notet in quibusdam *alius*, in quibusdam *altus* legi. Sed idem sæpe facit in Virgilio Servius. *Putschius.*

Arpini alius] Sic legit Diomedes I. 1. et Priscianus: nec est, quod quisquam de mutatione amplius dubitet. *Manutius.*

Arpini altus] Valerius quoque Maxi-

meus Mariam Arpinatem fuisse scribit. Ita autem loquitur vi. 8. 'Jam C. Marius maxima Fortunae luctatio est. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortissime sustinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæstaram Romæ petens ausus est. Patientia deinde repulsaram irrupit magis in curiam, quam venit.' Mox: 'Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque fastidiendo candidato, ille Marius evasit, qui Africam subegit, Jugurtham regem ante curram egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit.' Unde Juv. Sat. viii. 'Arpinas alius Volseorum in monte solebat Poscere mercedes alieno lassus aratro: Nodosam posthæc frangebatur vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra. Hic tamen et Cimbro et summa pericula rerum excipit; et solus trepidantem protegit Urbem.' *Cluver.*

Arpini] Vetustissima hujus oppidi mentio apud Livium l. viii. post Romanam conditam cccclxviii. Biennio post municipium factum fuisse Romanum ostendit Livius sub initium l. x. et l. xxxviii. de Arpinatibus ita loquitur: 'De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Pappus tribunus plebis promulgavit, ut iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, intercederent: edocti, populi esse, non senatus, jus, suffragium, quibus velit, impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates forent.' Festus quoque inter præfecturas Arpinum connumerat, nempe eas, in quas ibant præfecti, quos prætor urbanus in quæque loca miserat legibus. *Cluv.* Arpi autem aliquando Argos Hippiæ, juxta Plinium, mox Argyripa dicti juxta eundem. At Virgil. *Æn.* xi. 'Ille urbem Argyri-

pam patriæ cognominæ gentis Victor Garganæ condebat Iapygis oris.' 'Diomedes,' inquit Servius ad hunc locum, 'fuit de civitate, quæ Argos Hippiæ dicitur, de qua Homerus *Ἀργὸς Ἰυπείβορον*. Horatius, 'Aptum dicit equis Argos.' Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ suæ nominæ Argos Hippiæ dixit, quod nomen postea vetustate corruptum, et factum est, ut civitas Argyripa diceretur, quod rursus corruptum Arpos fecit. Polybius corrupte *Ἀργυρωπόλη* appellavit. Meminere quoque hujus urbis præter alios Strabo, Apollonius, Ptolemæus, Varinus, Lycophronis Scholiastes. *Leopard.*

Arpini altus] In villa Cirrætone. *Plutarch.*

Ubi primum ætas militiæ patiens fuit] Vox *ætas* abundat, ut existimo. In Catil. 5. 'Jam pridem juvenus simul ac belli patiens erat:' ergo ipse Marius ubi primum militiæ patiens fuit. *Ciaccon.*

Ita inter bonas artes integrum ingenium brevi adolevit] Legendum, *inter artis bonas*: ut est in vetastis: nam hac terminatione Sallustius amat uti et adjectivum hic sequi debet. Sic mox, *per omnes tribus*: ubi hodie fere, *per omnes*; verum perperam. *Rivius.*

Tamen is ad id locorum] Sic infra: 'Neque post id locorum.' *Ciaccon.*

Ad id locorum] Id est, Usque ad id tempus.

Per manus] Id est, Per successionem: quia cum aliquis nobilis deponeret consulatum, alii nobili tradebat ipsum consulatum.

Neque tam egregius factis erat, quin is, &c.] Quamvis in Fabriciano ceterisque vetustioribus sit, neque tam egregius factis, tamen vulgatam lectionem magis probandam esse duco, ut quæ antiquitatem magis redoleat, cuius est amantissimus Sallustius: pro, Sic factis excellens ac præstans. Cicerone cum præpositione et casu ejus junxit hoc nomen. 'Lælius,' inquit,

‘in laude bellica egregius:’ et, ‘Vir in procuratione civitatis egregius.’ Rivius.

Neque tam egregius factis erat] Scriptus Augustanus, *egregius factus erat:* unde fortassis legend. *neque tam egregius factis erat.* Putschins.

CAP. 64 *Igitur ubi Marius haruspiciis dicta eodem, quo cupido animi hortabatur, intendere videt]* Sic manuscripta, consentientibus aliis vetustis: in recentioribus est ordo non nihil mutatus. Rivius.

Ab Metello Consulatum petendi gratia missionem rogat] Illud *Consulatum*, omissum est temere in Aldino codice; quasi Marius ob alias causas missionem petierit, ac Consulatum dissimularit, cum aperte postea Metellus ad hunc ipsum Marium dicat, ‘satis mature illum cum filio suo Consulatum periturum.’ Glar.

Ne tam prava inciperet] Sic infra in Orat. Philippici: ‘Denique prava incœpta consultoribus noxæ esse.’ Ciacconius.

Is eo tempore in contubernio patris ibidem militabat] Tò in manuscriptis non habent, neque impressa vetustiora. Rivius.

Contubernio patris] Contubernium dicitur tabernaculum, in quo milites habitant plures.

Annos natus circiter viginti] Plutarchus in Mario hunc Metelli filium tunc admodum puerum fuisse tradit, his verbis, ἦν δὲ καὶ τοῦ Μετέλλου παρὰ τὰς μισθίων, quare videtur legendum xv. Solebant enim adolescentis militiæ usum discendi gratia cum magistratibus contubernales in provincias proficisci. Cicero pro Plancio: ‘Hic adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab sanctissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo et adolescentuli modestissimi pudor postulavit.’ Et filios aliquando suos contubernales Imperatores habebant. Frontinus in Strategematis: ‘P. Rutilius Cos. cum secundum leges in

contubernio suo filium possit habere, in legione militem fecit.’ Verum cum Sallustius dicat, ‘militabat;’ et militaris ætas fuerit annorum xvii. non nihil dubito. Ciaccon.

Annos natus circiter viginti] Etas consularis legibus Romanis erat annorum 43. ut docet Cicero Phil. 5.

Quæ res Marium pro honore, quem affectabat, contra Metellum vehementer accenderat] Codices in membrana descripti, *Quæ res Marium cum pro honore quem affectabat, tum contra Metellum, &c.* pro, Quæ res Marium cum ad acris contendendum pro adipiscendo consulatu quem appetebat, tum vero ira in Metellum incenderat atque inflammarat. Ita vero legendum prorsus esse, aliis etiam conjecturis quibusdam ducor. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti diversam lectionem ostendisse; quamquam cum manuscriptis facit exemplar Florentinum. Rivius.

Criminosæ simul et magnificæ de bello loqui] Manuscripta, ac magnificæ: quod, ut nihil aliud, certe sonantius est. Idem.

Dimidia pars exercitus sibi permitteretur] Non improbo vulgatam lectionem, licet magis placeat manuscriptus liber, qui habet: *Dimidia pars exercitus si sibi permitteretur:* nam particula, si, potest videri a librario omissa, propter sequentem primam syllabam vocis, sibi. Ursinus.

Ab imperatore consulto trahi] Sic etiam Mss. nostri omnes, absque voce, *bellum*, inserta ab impressoribus. Gruterus.

Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quia diuturnitate belli] Manuscripta, *quod diuturnitate:* sed eodem sensu. Rivius.

CAP. 66 *Secundum heredem]* Secundus heres dicitur, qui heredi instituto substituitur. Boëtius in Comment. in Top. Ciceronis.

Morbis confectus, et ob eam causam mente paululum immutatus] In manuscriptis duobus ceterisque vetustiori-

bus est, *imminuta*, pro, Desapiens ipse ac parum mente consistens. Hæc est vera lectio, quam et sensus ipse postulat: nam et postea eodem, 'Hominem,' inquit, 'ob morbos animo parum valido.' Id nimirum est, Parum mentis compotem: vel, ut ante dixit, 'mente paululum imminuta.' *Rivius.*

Et ob eam causam mente paululum imminuta] Forte, *Et ob eam mente paululum imminuta.* Supra, 'Et ob ea fideliter acta Diis immortalibus supplicia decernere.' Ubi etiam *fideliter acta* auribus meis sordet. *Idem.*

Morbis confectus, et ob eam mente paululum imminuta] Sic libri quatuor notas pretiosioris, reliqui *paululum*, ut habetur in editis. Mihi videntur illa, nimirum *et ob eam mente paululum imminuta*, valde heic superflua, cum sequatur infra, 'hominem ob morbos animo parum valido.' Quid enim attinebat bis idem dici? *Gruterus.*

Petenti more, &c.] Transposui interpunctionem: nam in aliis editiõnibus, *petenti more regum, ut sellam, &c.* perperam. Nec enim secutus est morem regum in eo, quod petierit sellam juxta Metellum: non: sed voluit etiam sibi tribui, quod scierat datum Masinissæ, Micipsæ, Jugurthæ, aliisque sui, et peregrini sanguinis regibus. *Idem.*

Custodiæ causa, &c.] Satis quidem fidenter ille, qui notat ad hanc locum: 'solebat populus Romanus confederatis regibus turmam equitum præsidii causa adjungere:' sed unde hoc ille eruerit, scire admodum aveam: ego enim id nego, ac pernego. *Idem.*

Quod contumeliosum in eos foret, si equites Rom.] Vide ut eos dixerit, tamquam notos, nempe de quibus jam. Itaque cum omittere potuisset, nihilominus repetiit, propter sensum indignitatis explicandum. *Glareus.*

Secunda oratione] Id est, Obsequenti sermone; quia Marius dicebat ea, quæ grata erant Gaudæ.

Per legem Mamiliam, &c.] Sic et codex manuscriptus, et ille Parisiis a Badio excusus. Verum exemplar Gymnici habet in margine *Manliam*, quomodo et Venetum, Argentoratense, et alia pleraque. Sed et illud ibidem Gymnicus, hac lege cautum fuisse, ut re male gesta ab nobilitate, mandarentur novis hominibus magistratus. Atqui hanc ipsam legem Franc. Philephus latam a Mamilio tribuno pl., Pomponius vero Lætus a Manilio dicit: nisi sint mendosi codices. In re quidem ambo consentiunt, nempe latam fuisse: ut quoniam res a nobilibus male gestæ forent, etiam ii jam ad magistratus admitterentur, quorum majores in rep. magistratum non gessissent: cujusmodi homines novi appellentur. Hæc uterque totidem fere verbis. Ceterum in nomine dissentiant: nam Mamilius a Philepho qui legem tulit, Manilius a Pomponio dicitur. Ego plerisque conjecturis adducor, uti suspicer hunc eundem ferme esse, de quo et superius est a Ballastio mentio facta. Quo loco satis multa diximus. Nisi quis trib. pl. L. Manlium Mantinum intelligere velit. de quo sic infra Sallustius: 'Itaque,' inquit, 'pericula nobilitate, post multas tempestates novo homini consalatus mandatur, et postea populus a tribuno plebis L. Manlio Martino rogatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens Marium jussit.' *Riv.* Vide supra c. 40.

CAP. 66 *Vaccenses]* Vide supra c. 29.

Seditiosum ac discordiosum.] *Discordiosum*, rarum apud auctores vocabulum, sed bona analogia dictum, ut quidam putant. Ego suspectam habeo, nisi sit a veteri aliquo. *Glareus.*

Deinde compositis inter se rebus] Manuscriptum, *Dein.* *Riv.*

Turpillium Sillanum] In vetustis, *Sullanum*: antiquo illo scribendi more. *Idem.*

T. Turpilius Sillanus] Ita et Pall. nostri, nisi quod Naz. videatur prius habuisse *Sullanum*: aut *Sillanum*; quomodo item alii aliquot. *Gruter.*

Eos omnes præter Turpilius] Legendum, eos omnes. Riv.

Postea milites palanteus, inermes, quippe in tali die] Manuscripta duo, *inermes*: nam mutari non nunquam in hoc nomine inflexionem, laud fere quisquam ignorat. Utitur autem hac declinatione Tacitus sæpe; velut i. 'Qui semisomnos, inermes, aut palanteus ceciderant.' pro, *Inermes*: et, 'Quem ignerum inermamque quamvis armatus animo centurio ægre confecit.' *Idem.*

Quippe in tali die, et sine imperio] In vetustis, ac *sine imperio*: tametsi hoc quidem sane quam leve, et nullius fere momenti, nisi quod melius sonat! *Idem.*

Idem plebs facit] Manuscriptum, *plebes*. *Idem.*

Pars edocti a nobilitate] *Ibidem*, ab *nobilitate*. *Idem.*

CAP. 67 *Romani milites perculi improvisu metu incerti ignarique quid potissimum facerent*] *Tò perculi* non est in ullo Ms. nec in impressis vetustioribus; sed nec sensus magnopere requirit. *Idem.*

Trepidare arcem oppidi] Hic locus varie legitur, et ni fallor, etiam corrupte. Ex Aldini codicis lectione nullus sensus est. Gothi codex ita habebat: *Trepidare arcem oppidi, ubi signa et scuta erant* (hic quidam adscripserat, *petere*) *presidium hostium, porta ante clausa fugam prohibebant.* Ego in alio quodam codice hanc reperi lectionem: *trepidare: ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant, presidium hostium, et porta ante clausa fugam prohibebant*: hoc sensu, Milites Romanos trepidabant, quia hostium presidium prohibebat fugam ad arcem; sed portæ clausæ omnem fugam prohibebant: ut sennum a fine cum syllepsis numerorum. *Glar.*

Scutum] Cui nomen ταστήν τὸ σκῦτρον; a loro, e quo factum, non a secando, aut excutiendo, quod Varro et Isidorus putant; differt a clypeo forma: quo enim rotunda, et in orbem iustum relata, clypeos dixere: quæ in longum exhibant, scuta. Clypeus Græcis ἄρβις, scutum ὄψαλις. Dio tamen, et inferior ætas, confundunt. Duplex scutorum genus: unum ovatum, inæquali longitudine, ac patet magis, produciturque circa umbilicum, extremis angustioribus: alterum genus rarius, imbricatum, quod undique æquali latitudine; et velut janam formam habet, sed incurvæ, et sectum canalem aut imbricem refert. Forma et facies utrorumque in sculpturis antiquis. Latitudo scuti in gibba superficie duorum pedum et semis; longitudine pedum quatuor. Prominuerunt ergo, et oblonga magis quam lata fuerunt: nam totum hominem tegebant leviter se inclinantem. Majus etiam palmo excedit: et videntur id Triarii, et digniores principes, gestasse. E pluribus minutisque tabellis hoc corpus junctum, nam pluribus lignis et asserculis constitit: atque hæc ex certis arboribus. Fuit taurino glutino cum linteo compactum, quod et linteum tabellis junxit, et tabellas ipsas inter sese et corium firmavit. Videntur et servo aut ferro vinxisse. Exterior superficies cerio vitali, aut potius bovis tegebatur; imo sæpe illa ceria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, et urgente fame pro cibo mollita: ut in obsidione Hierosolymæ, Sagnati, Casilini. Extrema curvatura, seu margo in scuto ferreus erat, inalter tenuis bractæ aut lamellæ; Græci σιδάριον, et ἄρβις dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream scutis in orbem adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno solo parum ictus sustinente; tam etiam ad scuti tutam et servamen. Inclinant enim sæpe in terram, et fore eis ante tentoria, aut in

excubilis, habebant, pils etiam acclinat. Ne ergo putesceret lignum, manimen a ferro. Umbo in scuto ut plurimum et vulgo e ferro. Poëtæ etiam aureum faciunt; et satis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, et aurum in umbone gestasse. Non is luxus olim. Est autem Umbo media illa pars scuti, quæ protuberat et exeritur cum rotundo tumore. Ideo Umbo, quod Græcis est *κυσσω*. Montes et eminentias hac voce Statius sæpe vocat. Sed et Latini vestis positum, qui ad pectus exibat in tumorem, sic dixerunt. Usus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum et sarissarum, et cujuscumque violenti teli. Eo etiam hostes avertabant: nam in conflictu et pugna cominus utebantur eo ad impulsum, ubi etiam pars hameri brachiique projecta et incurvans adjutrix in hoc nisu. Origo scutorum a Regibus, imo a primo ipso Rege Romulo: exemplum a Sabinis; item Liguribus, quorum tamen scuta a Romanis differunt; teguntur enim Ligures scuto longo, ad Gallicum modum facto. Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, formas aut colores scutis addere, sive ad insigne, ut cognobiles essent: sive ad decorem. Hæc autem insignia in scutis depicta etiam aliis gentibus notata, Sanguentis, Gallis, aliis. Et ab illis peculiaribus nata insignia et argumenta familiarum, quæ hodie in usu; an abusu? ignavissimi usurpant. *Lips.*

Et porta ante clausa] Illa et copula non est in manuscriptis, ac rectius abest. *Rivius.*

Multi obtruncati] Nisi me conjectura fallit, legendum est, *Imulti*; pro Impune, et qui ulcisci hostes non possent. Sic idem est in Catilina usus, 'Cavete ne inulti animam amittatis.' Jam *Imulti* esse legendum, ea quæ statim præcessere, indicant, 'neque caveri anceps, malam, neque a fortissimis infirmissimo generi reslati

posse.' Id nimirum erat, *inultum obtruncari*. Jam non multos obtruncatos, sed omnes plane, ipsemet Salustius ostendit, quum Turpillium ait, unum de omnibus Italicis profugisse intactum. Ex similitudine scripturæ defluxit error. *Rivius.*

In ea tanta asperitate, tamque ævisimis Numidis] Ita legendum ex vetustis libris, qui hac in parte sinceri, incorruptique sunt, vulgatis omnibus mendosis, in quibus particula *tanque* ommissa est. Confirmat hanc correctionem meam, eodem in libro Salustius: 'tanto tamque utili labori meo, nomen inertie imponant.' Et in Catilinario: 'In tanta itaque, tanque corrupta civitate.' *Popma.*

Id misericordians hospitii, an pactione, an casu ita evenerit, parum comperimus, nisi quod illi in tanto malo turpis vita, &c.] Codex in pergamenis descriptus habet *nisi quia illi in tanto malo, &c. improbus instabilisque videtur. To nisi*, hic eodem modo accipitur, quo apud Terentium in Andria, 'Neseio,' inquit, 'nisi Deos mihi iratos fuisse satis scio, qui illi auscultaverim.' Sed et Cicero aliquoties in hunc ipsum modum, velut in epistolis, 'De re nihil possum judicare: nisi illud mihi persuadeo, te talem virum nihil temere fecisse:' pro, *nisi quod mihi persuadeo*: vel, *nisi quatenus, &c.* Idem pro Sex. Roscio: 'Quid erat quod Capitoi primum nuntiavit, nescio: nisi hoc video Capitonem in his bonis esse socium.' Sunt qui *nisi* pro *sed* positum, seu pro *verumtamen*, in his atque similibus locis putent, in quibus est *Linacer*: id quod ne mihi quidem displicet, ac in exemplis supra positis probe quadrat. *Rivius.*

Instabilis] Tacitus Annal. xv. 'Incensat nitro instabilem et conceleratam.' *Ciacconius.*

Instabilis] *Instabilis* utique hic idem significat, quod in illo ex XII. Tabulis: 'Improbos, instabilisque esto.' Gellius eodem modo utitur li-

bro septimo, capite decimo octavo: 'Qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut tædium vitæ ceperint, necemque sibi consciverint.' Proprie vero *intestabilis* is est, qui nec testimonium dicere, nec aut testamentum facere, aut e testamento consequi aliquid potest. Inde metaphorice pro tetro detestabilique, et execrando ponitur. Plin. xxx. de magica loquens: 'Proinde ita persuasum sit,' inquit, 'eam intestabilem, irritam, inane esse.' Horatius: 'Intestabilis et sacer esto.' *Ricinus*.

CAP. 68 *Metellus ubi postquam de rebus Vacca actis comperit*] In Mss. ceterisque vetustioribus non est *ubi*; sed tantum *postquam*. Quod si priorem lectionem recipis, abundat forsitan altera harum particularum, ut in illo, 'post deinde,' apud Terentium in Andria: 'una simul,' in Heautontimoramo: 'misere nimis,' in Adelpis: in Phormione, 'fere plerumque.' Quid si ex glossa irrepsit *et postquam*, quod aliquis forsitan suprascripserit, explicare volens quid significaret *ubi*? nam istis glossis mendosiores sunt antiqui oedices facti. *Idem*.

Paulisper motus e conspectu abiit] Codex Fabricianus, *abit*, tempore præsentis. *Idem*.

Pariter cum occasu solis] Sic infra: 'Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur.' Etiam: 'uti simul cum occasu solis egredierentur.' Infra: 'pariter cum capta Thala legati venerant.' *Cisconius*.

Horarum tertiam] Horæ semper fuere duodecim apud Romanos ab ortu Solis ad occasum. Itaque prout ratio erat temporis, vel horæ majores vel minores erant. Antiquissimis temporibus nulla mentio fuit horarum apud Romanos. Trecentis autem annis jam inde ab U. C. ignorasse hoc nomen Romanos, evincere conatur Solinus, tum etiam Plinius vii. 60,

quod in xii. tabulis mentio tantum fiat ortus et occasus. Ita enim loquuntur: 'Occasus Solis suprema tempestas esto,' id est, Novissimum tempus. Horas ab Horo nomen accepisse Macrobinus scripsit. Quippe ille Ægyptiis Sol appellatur. Or enim lucem denotat, unde et *ὀρπυρς* nomen accepit, quod lucidis distinguatur stellis. Quando horæ in usum civilem venerint, non satis constat. Actazi regis Judæ in usu fuisse ex sacra Scriptura constat. Cujus ii. Reg. xx. et Esai. xxxviii. fit mentio. In Horologio illo horæ nominantur *מעלות*, id est, *Mahaleth*, sive ascensiones, propter Solis et umbræ ascensum. Graduum enim, quos alii per hoc nomen intelligunt, in computo veteri nullus fuit usus. Verum itaque non est, quod Plin. tradit ii. 76. primum Lacedæmone horologium Anaximenem Milesium invenisse. Sed hoc constat, quod multo serius ejus usus innotuit Romæ, quandoquidem Varro scriptum reliquit bello Punico primo horologium in publico secundum rostra in columna a M. Valerio Consule statutum fuisse, Cætera in Sicilia capta. Pomponius Lætas annotat, fuisse in campo Martio insigne horologium, quod in circuitu haberit septem gradus, et lineas inaurato metallo distinctas, solo etiam campi strato lapide amplo quadrato. Meminit ejus et Plinius xxxvi. 10. qui ejus auctorem fuisse docet Cæsarem Augustum. *Fangerus*.

Vaccam non amplius mille passuum abesse] Mirum vero, si non amplius mille passuum aberant Romani, Vaccenses non rescivisse. Ego numerum ante millia desiderari valde vereor, ut duo vel tria. Badius adjicit, mille esse ablativi casus, quod mihi non videtur: substantivum tamen esse necesse est, siquidem lectio bene habet. Sed idem Badius paulo post *cives* per *omnives* exponit, quasi quisquam veterum *conciis* dixerit: cum Cicero,

nōd de conceptu loquitur. Fuit autem Collatina via media Prænestinam inter et Tiburtinam, sive inter Prænestinam et lævam Anienis ripam. De Collatia ita Strabo l. v. 'Erant autem Collatia, Antemnæ, Fidenæ, alliaque id genus tunc equidem opidula, nunc verò vici, privatorum prædia, xxx. aut xl. paulo plus ab Roma stadiis dissita.' Ergo via Collatina, ut ex superioribus Frontini verbis patet, ultra opidi Collatiæ locum extensa fuit, nisi in computatione fallatur. Ex intervallo igitur, quandoquidem stadia xl. millia passuum v. faciunt, tum ex viæ Collatiæ ductu, ipsa Collatia deprehenditur fuisse in iis collibus seu tumulis, qui inter viam Prænestinam sternuntur, et lævam Anienis ripam; qua pars aquæ Crabræ (hæc vulgo nunc dicitur la Marana) Anieni miscetur, ad sextum fere ab Urbe lapidem. Itaque prope Romam fuisse in Latio liquet. Quanquam nunquam satis clare neque e Livio, neque e Dionysio dispexeris, quæ ex illis Sabinorum, quæ Latinorum fuerint. Cicero quoque hujus urbis in Oratione prima contra Rullum meminit. Strabo, ut vidimus, vicum appellat. *Chr.*

CAP. 70 *Et ipse eum suspiciens*] Hic locus a Nonio citatur in, *Susplicere*; et apud eum vox *ipse* non legitur; nec necessaria est. Porro Tacitus sæpe *suspectans* dixit, quod Sallustius *suspiciens*. Ciacc.

Suspectus regi, et ipse eum suspiciens] Idem Badius exponit 'suspiciens, id est, clam ejus conatus inspiciens:' at ego relative, de eodem tamen Bomilcare, dictum intelligo. 'Bomilcar erat suspectus regi, et ipse eum suspiciens, id est, in suspitione habens;' quippe de cujus erga se fide dubitabat. Uterque igitur alteri suspectus erat, ut vulgo loquimur. *Glareanus.*

Ad perniciem ejus dolum querere] Nonius ibidem, *et perniciem ejus dolo querere*, quod placet. *Ciacconius.*

Hominem nobilem, magnis operibus clarum] In manuscriptis omnibus est, *opibus*. *Rivinus.*

Qui plerumque seorsum ab rege exercitum ductare, et omnes res exæsequi solitus erat] Hæc verborum collocatio seriesque est in manuscriptis et impressis vetustioribus. *Idem.*

Superaverant] In vetustis quibusdam, *supererant*: sed perperam. Irrepsit autem ex glossa. Nam et A. Gellius priorem lectionem l. i. citat. Est autem *superare* hoc loco, reliquum esse et restare. ut sit sensus: Nabdalsam ea exæqui solitum, quibus ipse Jugurtha propter occupationes vacare non posset. In hoc significato Cicero identidem utitur. *Idem.*

Ex tempore parari placuit] Est in quibusdam, *Pro tempore*: id est, Prout ipsum tempus moneret, vel utcuque occasio ferret. Prior lectio mihi verior esse videtur. *Gymnicus* perperam *parare*, cum in ceteris fere *parari* sit. *Idem.*

Nabdalsa ad exercitum profectus est] *Tò est* non reperi usquam in ullo manuscripto. *Idem.*

Is postquam magnitudinis factioris percussus, ad tempus non venit] Manuscripta, *percussus*: quomodo et Florentinam: verum eodem sensu: nam Cicero utroque utitur ad hunc modum. 'Ad tempus,' pro, Ad diem constitutum. *Idem.*

Bomilcar simul cupidus incepta patrandi, et timore socii anxius] In manuscriptis omnibus est, *cupidinibus*; non *cupidus*. Rectene an perperam, aliorum esto judicium. *Idem.*

Jugurtha exitum adesse] In vetustis est, *exitum*: quomodo nimirum et sensus ipse postulat; pro eo quod est, *Interitum* ac perniciem. *Idem.*

Proinde reputaret animo suo, prævisis an cruciatum mallet] Manuscripta, *reputaret cum animo suo*: idque rectius. Nam eodem modo et Florentinunt habet et Beroaldinum. *Idem.*

CAP. 71 *Sed cum hæc littera adlata*

sunt] *Tò sunt*, non habent cōdices in membrana descripti, nec ex impressis quidam. *Idem*.

Fortè Nabdalsæ exercitato corpore fessus, in lecto quiescebat] Manuscripta, *exercitò corpore*: quomodo et Beroaldinam habet, et Nonius Marcellus alicubi citat. *Idem*.

Omnium consiliorum nisi novissimi particeps] Tacit. v. 'novissimi consilii expertes.' Ciacconius.

Et ea consuetudine ratus] *Tò et in manuscripto* quodam non est: nec id sensus magnopere requirit. *Rivius*.

Ex consuetudine ratus, &c.] *Ms.* melioribus præmittitur dictio: *et ex consuet.* qua tamen minime opus. *Grut.*

Dormiente illo, epistolam super caput in pulvino temere positam sumit ac perlegit] Sic in manuscripto quoque. Ceterum in plerisque est, *pulvinari*; *perperam*, ut ego opinor. Cicero certe in hoc significata fere priore utitur: posteriore haud temere unquam, quod sciam: nam magis *pulvinaria Deorum* dicere solet: velut, 'Ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est.' *Rursum*, 'Qui pulvinaribus Bonæ Dææ staprum intulit: et, 'Qui sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraxisti: sic et alias. Contra, 'pulvinos poscere,' apud eundem: et, 'Lectica in qua erat pulvianus Melitensi rosa factus.' *Q. Curtius* III. 'Epistolamque sigillo annuli sui impressam pulvino cui incumbabat subjecit.' *Rivius*.

Deinde prope cognitis insidiis] *Legendum, dein.* *Idem*.

Nabdalsæ paullo post experrectus] In Fabriciano atque alijs vetustis, *post paullo*; id Sallustianum magis est. Similis error postea, ubi ait, 'Sæpe in fuga, ac post paullo in armis spem habere: nam perperam est in recentioribus, *paullo post*. Quæquam quod ad sensum quidem attinet, nihil admodum refert, utrum legas. Eundem ad modum Cicero *post aliquanto*, dilcere solet. *Idem*.

Ex perfugio] Quibus (ut puto) quia

fallere nequibant, custodiam corporis sui tradiderat. Quare cum illi Nabdalsæ satellites essent, circumstarentque tabernaculum, viderunt Numidam ingredientem: idque postea ei retulerunt. In uno scripto eodice legitur: *Ex servis*. Ceterum Frontinus Strat. l. I. rem aliter narrat: ait enim Jugurtham Metelli literas interceptisse, et inde cognitis suorum insidiis, in eos animadvertisse. *Castil*.

Ex perfugio] Ita interpretari vix licet, sicut Badius intellexit: ex iis nimirum, qui id nunciaturi ad ipsum perfugerant. Neque enim Numida adhuc Jugurthæ indicaverat. Quorsum alioqui Nabdalsam persequi jussisset? nisi perfugæ illud indicaverint, Numidam illis obviam venisse. *Thys*.

CAP. 72 Placide respondit] In uno *Ms. benigne respondit* scriptum fait: utrumque mihi placet, et utroque modo loqui consuevit Sallustius. Nam et supra; 'tamen pro tempore benigne respondit: et infra; 'Ad ea Rex satis placide verba facit: et alibi conjungit; 'Ad ea Bocchus placide et benigne simul pauca pro delicto suo verba facit.' *Popma*.

Placide respondit] Nihil variant *Ms.* nostri. Itaque scire licet aliorum, *benigne*, esse a glossa. *Gruterus*.

Bomilcare atque alijs multis] *Manuscripta, aliisque multis*: quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. *Rivius*.

Iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur] Quomodo iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur, qui tot homines interfecerit? an quia Nabdalsæ peperit, quem dixit 'acceptum popularibus suis et magnis opibus clarum?' quod videtur verisimile, alioqui hic locus vix intelligetur. *Glaucanus*.

Et omni strepitu pavescere] Citaverat hæc Arusianus Messus de Elocutionum generibus, ex secunda Sal-

Iustii historia, inuens bellam Jugurthinum. Male igitur inter Fragmenta hactenus collocatum induxi: nam et alibi primam Sallustii historiam citari memini pro Catilina. *Putach.*

Interdum somno excitus, arreptis armis, tumultum facere] Tò *arreptis armis*, codices in membrana descripti non habent, præter unum Fabricianum; ac ne is quidem, nisi in spatio quod versus dirimit, idque alterius manu. *Rivius.*

Interdum somno excitus, arreptis armis tumultum facere] Apud Diomedem l. i. ita scriptum est: 'Interdum experfectus somno, arreptis armis, tumultum facere.' *Manutius.*

CAP. 73 Volentia de ambobus accepturam] Non ausus sum inductere scripturam hanc Carrionis, quæ valde animo adlubesceret. a Mss. tamen non agnoscitur; in quibus summa concordia, *colenti animo de ambobus.* *Gruterus.*

Magis studia partium, quam bona, aut mala sua moderari] Obscurus locus; 'Moderari linguam,' dixit *infra.* *Ciac.*

Ceterum in utroque magis studia partium, quam mala aut bona sua moderantur] In manuscriptis est, *quam bona aut mala sua moderata*; quomodo in Beroaldino quoque. *Rivius.*

Præterea seditiosi magistratus vulgus excitare] Fabricianum exemplar, *vulgum*; quomodo apud Nonium Sisenæ, 'Imperitum concitat vulgum.' *Idem.*

Marii virtutem in majus celebrare] Sic et manuscripta. In quibusdam tamen, *immanius celebrare* pro Nimis prædicare, ac Suprà modum efferre et extollere laudibus. Nam *immane* non solum dicitur importunum et ferum, quomodo Cicero alicubi, 'Tetra et immanis bellua,' inquit; sed etiam ingens ac nimium: ut, 'immanis pecunia,' apud eundem. Priorem tamen lectionem haud dum immutare ausim, propter nescio quem scrupu-

lum. Sed et Liv. iv. ab U. C. 'In majus, ut fit, celebrantes,' inquit. *Idem.*

Denique plebs sic est accensa] In manuscriptis, *plebes*: quomodo et antea est sæpe usus. Nec aliter vetustissimum quodque ex impressis. Tò est, nullo in manuscripto neque in Beroaldino ipso reperitur. *Idem.*

Quorum res fidesque in manibus sitæ erant] In orat. de republ. ordin. 'quorum onanis vis virtusque in lingua sita est.' Ceterum hic *fides* idem significat quod Barbaris *Creditum*. Cicero: 'Scimus Romæ solutione impedita fidem concidisse.' Sall. Catil. 'pecuniam sua aut amicorum fide sumtam mutuam.' *Ciacconius.*

Frequentarent Marium] Sic Tacit. Hist. ii. 'digressisque qui Sacrarium frequentabant.' *Ciacconius.*

Itaque percussa nobilitate] Legendum e manuscriptis et impressis vetustioribus, *Ita.* *Rivius.*

L. Manlio Mantino] Sic est in libris scriptis omnibus, et plerisque typis excusis. *Cast.*

CAP. 74 Regem Bocchum] Bocchus rex Maurorum erat, qui Numidiæ confines sunt.

Cum neque bellum geri sine ministris posset] Manuscripta, *sine administris*; idque rectius. *Rivius.*

Vagus incertusque agitabatur] In manuscriptis est, *varius incertusque*; non, *vagus*: atque hæc melior lectio est. *Idem.*

Neque illi res ulla, neque consilium] *Ulla*, non est in ullo manuscripto, nec in Veneto aut Florentino. *Idem.*

Parati instructique sunt] Tò sunt abest a scriptis, quod proba. *Putschius.*

Ibi aliquandiu certatum est] Tò est, manuscripta non habent. *Rivius.*

CAP. 75 Quamquam inter Thalam flumenque proximum] Quam vellem, flumen hoc nominasset auctor! Sic enim Thalmæ situs clarior esset. Ptolemæus non ita longe a Bagrada

Thabam ponit, quam quidam Thalam putant. Quippe paulo post: 'Legati ab Lepti ad Metellum veniant.' Qui quidem situs non ita longus est, atque sunt Mauritanie Cæsariensis loca, sub Jugurthæ etiam imperio. *Glar.*

Tamen spe patrandi belli] Badius *committendi* exponit, *Soldus feniendi*, quod magis placet. Nam et postea de Mario in Africam recens profecto dicturus est, 'Neque belli patrandi copiam cognovit,' pro *feniendi* dixit, ut puto. *Idem.*

Omnes asperitates superadere, ac naturam loci etiam vincere aggreditur] Legendum, *omneus asperitates*. Præterea loci, non est in impressis antiquioribus, nec in manuscriptis: sed nec inferius additur, ubi de hoc ipso Sallustius: 'denique,' inquit, 'naturam ipsam ceteris imperitantem industria vicerat.' Notanda vero locutio, *asperitates superadere*, pro *difficultates omnes superare seu perrumpere*, ut Plinius loquitur. *Rivius.*

Ceterum ut res modo, et alia aqua idonea portari] Non divisim legendam, sed conjunctim, *ut res modo*: facilis et proclivis error. Sed et perperam in quibusdam additur, *cass*: id ex glossa, ut opinor irrepsit. *Idem.*

Domiti pecoris] Id est, Jumentorum: sicuti sunt equi, muli, equæ, asini, et cetera hujusmodi.

Vasa cujusque modi, sed pleraque lignea] Mela de eisdem, 'vasa ligno fiant aut cortice.' *Ciacconius.*

Sed pleraque lignea] Tò *sed*, non est in ullo manuscripto, licet sit in impressis vetustioribus. *Rivius.*

Quam plurimum quisque aqua portaret] Perperam in quibusdam, ut *quisque*: nam elegantius particula *ut* omititur. *Idem.*

Proximum aquam oppido] Scil. Thabæ: et tamen non erat propinqua; sed intervallo quinquaginta millium, scil. passuum. Et est dictum sicut illud *En. v.* 'Proximus huic, longo

sed proximus intervallo, Insequitur Salius.' *Badius.*

Deinde ubi ad id loci ventum est] *Est*, non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abesse poterit. Sic inferius, *præda omnis a perfugis corrupta est*: in manuscriptis non est additam ibi verbum substantivum, nec in impressis antiquioribus. *Rivius.*

Quia Numida, sicut plerique, in nova deditione officia intenderant] Locus minime contaminatus est; nedum ut aliorum modo corrigendus veniat. Est enim omnium, intendere officia a deditione, non Numidarum tantum. *Gruterus.*

Milites religione pluvia magis us] Sic incorruptissimi codd. neque variant ceteri; nisi quod aliquot eorum, *pluvia*; itaque minime ambigendum de sinceritate lectionis. Vult enim, Milites arbitratos imbrem illum, non casu excussum, sed munere Deorum, animis auctos, &c. *Idem.*

CAP. 76 Nihil jam Metello infectum credens] Hoc est, nihil esse quod Metellus efficere non posset, qui tam ardua toties superaverat. Tacit. tamen in Vita Agric. 'ut obstupefacti hostes, qui classem, qui navem, qui mare, expectabant, nihil arduum, aut invictum crediderint, sic ad bellum venientibus:' ut forte Sallust. *Metello invictum scripserit. Ciacconius.*

Nam talia consilia per otium ex opportunitate capi] In quibusdam est *consilia volent, &c.* verum perperam. Ex glossa irrepsisse videtur, quam insulsus aliquis et inæptus litterator adjecerat. Fabricianum, *per otium et ex opportunitate*; addita illa et copula. *Rivius.*

Opportunitate] Commoditate temporis. Et ideo, cum non moraretur amplius uno die, aut una nocte in uno loco, non dabatur opportunitas temporis alicui ad capiendum consilium proditionis. *Sold.*

Deinde jubet locis ex copia maxime idoneis vineas agere] *Tò jubet*, non habet Gymnicus, cum sit interim in omnibus manuscriptis, et impressis veterioribus. *Rivius*.

Vineas agere] Vide supra c. 21.

Superque eas aggerem jacere] Illud *eas* Aldinus codex sustulit, territus fortassis, quod non sit verisimile aggerem supra vineas institui: quippe apud nullum auctorem, quod sciam, lectum. Atqui nisi ita legerimus, non est clarum quid sibi velit illud, *Superque aggerem jacere*. Badius, ut illud *eas* defenderet, dicit fortissimo fundamento fuisse stabilitas vineas. Verum locus totus male habet, præsertim in Aldino, atque adeo in aliis codicibus multis. Si quid divinationi meæ tribuendum, certe suspicor ita ab auctore scriptum: *insuper aggerem jacere, superque aggerem impositis turribus opus ministros tutari*. Quæ lectio egregie sensum elicit, et auctoris stylo est conformis. Illud vero quod præcedit *ex copia*, quid referat, mihi non satis clarum est. *Soldus de locorum multitudine* intellexit, quibus vineæ admoventi poterant mœnibus: quod malim quam *de militum copia*, ut quosdam exposuisse refert Badius. Denique *administros* pro *ministros*, quare substituerit Aldinus codex, mihi non liquet. Quod si infinitivos per præterita imperfecta exponemus, non opus erit verbo *jubet*, nec verbo *duobus*, quæ habent quidam codices: et sane ad eundem modum infinitivi sequantur, *festinare, parare, fieri*. Glareanus.

Vineas agere, superque aggerem jacere, et super aggerem, impositis turribus opus, et ministros tutari] Quidam antiqui et impressi codices: *Vineas agere, superque eas aggerem jacere*. Glareanus ex ingenio reponendum putat: *insuper aggerem jacere; superque aggerem impositis turribus, opus ministros tutari*. Ego aliquando pu-

tavi locum hunc transpositis verbis a Sallustio scriptum fuisse: *Vineas agere, easque super aggerem jacere, quod hanc lectionem sensum planam, et apertum continere arbitrarer*. Sed cum in duobus manu descriptis, quos multis in locis sinceros et incorruptos esse cognovi, diversam ab impressis lectionem invenerim, (in uno enim particula *super* deerat, in altero, *opus ministrosque tutari* legebatur) venit mihi in mentem dubitare, an etiam, *Vineas agere, aggerem jacere, et super aggerem impositis turribus opus ministrosque tutari*, legendam sit. Suspicionis meæ ea est ratio, quod eodem in libro ita locutus est Sallustius: 'Vineas agere, aggerem jacere: aliaque quæ incepto usui forent, properare.' *Popma*.

Turribus] Vide supra c. 21.

Hi postquam murum arietibus feriri, resque suas adversas vident] Manuscripta, *adfectas vident*, pro *perditas*, vox est apud Ciceronem frequens: eodem modo Florentinum. *Rivius*.

Arietibus] Aries machinamentum fuit, quo muros urbium frequenti ictu feriebant, evertabantque. Ejus inventionem Plin. l. vii. c. 56. Epeo tribuit, existimans ab equo repertum Trojano. Ita enim scribit: 'Equum, qui nunc aries dicitur, in muralibus machinis Epeus invenit ad Trojam.' Tertullianus libro de pallio, Carthaginiensibus adscribit, secutus fortasse Vitruvium, qui ita habet l. x. c. 24. 'Primum ad oppugnationes Aries sic inventus esse memoratur: Carthaginienses ad Gades oppugnandas castra posuerant; cum autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati: postquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumserunt tignum, idque manibus sustinentes, capiteque ejus summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines dejiciebant, et ita gradatim ex ordine totammunitionem dimipa-

varunt.' Hæc ille. Sequiori ævo quoque Cancer appellatur. Atque hæc de origine ac nomine. Rem ita descripsit Flavius Josephus tertio Excidii: 'Est,' inquit, 'Aries trabs prægrandis, quæ malum navis assimilat. Is solidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde et nomen assumit: dependet medius, funibus suspensus ex alia trabe, velut trutina; quæ trabs tignis utrinque firmis munita est et fulta. Repulsus porro magna virorum manu retrorsum, iisdemque antrorsum statim et cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque est ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ ut primas maxime plagas tulerint, sustinere et subsistere eas assiduas possint.' Accedit his illud Lucan. 'Tu quoscunque voles in planum effundere muros, His aries actus dispergit saxa lacertis.' Et hoc Sidonii: 'Nec Pharii nunc regna precor, nec ut hisce lacertis Frangat Hydaspæas aries impactus Erytras.' Ex his Poliorceticon auctores, et qui omnium circumspèctissime et cum cura id argumenti tractavit Clarissimus Lipsius, triplicem aut duplicem arietem facit, Rudem, et a prima inventione, quem manibus lacertisque validi homines sustinentes egerint; alterum compositum, qui ex trabe altera ex transverso erecta dependerit, quo vi majore, conatu leviore libraretur: tertius fuerit Testudo arietaria. Quæ sane distributio, licet haud improbanda, tamen quod ad compositum attinet, non satis rem exprimit; nam præter rudem, et præter dependentem, exque alia trabe, velut jugo aut trutina, ut habent verba Josephi, funibus suspensum, etiam Aries proprie compositus fuit ex pluribus trabibus inter se connexis, et laminis ac vinculis ferreis arctissime circumligatus et compaginatus. Cujus effigies Campis Trans-Isulanæ oppido hodieque videtur. Hinc jam intelligentur Lucani

et Ammiani Marcellini loca, quæ de Ariete hunc in modum composito habentur, hactenus aliorum, ad priorem compositionem, minus, ut existimo, recte traducta. Lucani verba ita se habent: 'nunc conjunctas adstringere nodis Instabat ferroque trabes, quo frangeret altos Portarum postes, quateretque morantia claustra.' Ammiani hæc sunt l. xx. ubi ait, Arietem vetustum dissolutum fuisse, ut facilius veheretur, iterumque instructum. Ubi primum in verbis Lucani conjunctas trabes, quæ nodis et ferro erant adstringendæ; de ariete ejusmodi, qui ex duobus aut tribus malis compositus constabat, omnino acceperim. Nam et Ammianus cum inquit, Arietem ut facilius veheretur, dissolutum iterumque instructum, quis non de trabe similiter solutilli, aut potius de trabibus eum, ut indicavimus, in modum in se compositis atque aptatis id quoque ipsum intellexerit? *Joh. Isaac. Pont.*

Domum regiam comportant.] Omissa est præpositio. *Ciacconius.*

Ibique vino et epulis onerati] Quod in vetustis quibusdam gravati legitur, id ex glossa addita irrepsit: et quamvis idem est utrobique sensus, prior tamen lectio verior. Sic et Curtius v. 'mero onerati,' inquit et alicubi, 'Oneravere se vino.' Idem tamen vi. 'utrumne vino gravatus effudisset illa:' et viii. 'Graves mero suas vires extollere.' Sed et Livius iv. ab U. C. 'Vino epulisque gravatos,' dicit. Idem ix. 'vino oneratos sopiunt,' inquit. *Rivius.*

CAP. 77 *Lepti]* Vide supra c. 19.

Lepti] Scilicet magna.

Et cuncta a Bestia, Albino, Metelloque impetrata gnæviter fecerant] In Fabriciano est, *imperata*; idque sensus ipse postulat. Sed et *navis* ibidem, consentientibus aliis, haud scio an rectius, pro *impigre, strenue, gnæviter*, ab adjectivo *navis*, quod est *diligens et industrius*; ubi hodie fere *gnævus*

dicimus. Magis autem antiquitatem respicit hoc adverbium, cujus est cum primis observans Sallustius: quamquam Priscianus quidem et Diomedes priscum magis esse putant *graviter*, sicuti et *ignaviter*, quod Lucilius alicubi dixerit. Qui volet Priscianum legat xv. de adverbis. Diomedis in i. verba sunt: 'Quædam sunt nomina in us syllabam terminata, quæ ex se hinc adverbia faciunt: ut est veterum auctoritas. transit enim in quibusdam rationem, et aliter ipsa enuntiat, aliter consuetudo usurpat: nam navus naviter dicunt, quod nos nave; largiter, quod nos large.' *Rivius.*

Missa sunt eo cohortes Ligurum] Manuscripta, *Emissa eo*; nec est additum ibi verbum substantivum. *Idem.*

CAP. 78 *Sidonis*] A Sidoniis et Phœnicibus per totum terrarum orbem multæ conditæ sunt coloniarum urbesque. Habuere Sidonii sicut et Tyrii ingenium acre, viduum, et ad omnia flexile. His artibus opes illorum brevi in immensum crevere, dum illis vacare licuit per longæ pacis otium. Nam pacate diu vixisse præ ceteris mortalibus vel hinc colligas, quod lib. Jud. c. 18. Sidonii proponuntur in exemplum summæ securitatis. Verum autem esse puto, quod Sidonem scribit Trogas a piscium ubertate sic appellatam fuisse, nam *Zaid*, id est, piscatio, hodieque Sidon dicitur, ut Galilææ oppidum Bethsaida, quasi domum piscationis dixeris. Nec Sidonius minus congruit, quam Hebræi nos docent esse ad mare piscosissimum. Itaque cum Gen. x. 15. Sidon fuisse dicitur Chanaanis primogenitus, per Sidonem intellige Sidoniorum patrem, vel Sidonis conditorem, quocunque fuerit nomine. Sidonem ex hoc loco discimus fuisse valde vetustam, ut quæ conditorem habuerit Chami nepotem, Noachi pronepotem. Itaque licet Tyrum Sidonis æmulam, antiquam et Cadmæam et Ogygiam Poëtæ passim appellant, et lidem antiquitatis no-

mine plurimum se efferant, tamen Sidoni Tyrum cogitur submittere fauces. Homerus plurimis in locis Sidonis et Sidoniorum, nunquam Tyrii meminisset: Sidonem autem a Tyro fere distabat stadils ducentis. Ita habetur in Strabone. In medio Sarepta nomen habet ab æris fusione, cujus ibi magnus proventus, unde Homerus: 'Ἐκ μὲν Σιδῶνος πολυχάλκου εὐχόμεαι εἶναι:' id est: *Æriferæ ex Sidone genus mihi glorior esse.* Bochart.

Id oppidum a Sidoniis conditum] Alii a Tyriis malunt. Plin. v. 19. 'Tyrum olim parta clara, Urbibus genitis Lepti, Utica.' Silius l. iii. 'Sarranaque Leptis.' Sarrana, id est, Tyria. Sed sive Leptis a Tyriis aut a Sidoniis orta sit, eam saltem esse Phœniciam in consensu est omnium. Sic a Sallustio supra didicimus, Phœnices Hipponem, Adrumetum, et Leptim in ora Africæ maritima condidisse: et in veteri oraculo: 'Imperium mundi Pœna reget urbe profectus.' Id est, Severus Lepti Tripolitana oriundus, de quo Statius l. iv. sylvarum: 'Ten' in remotis Syrtibus avia Leptis creavit?' Et mox: 'Non sermo Pœnus, non habitus tibi, Externa non mens.' Pœnam linguam pro Africana dixit, nam illam assumpsisse Leptitanos auctor Sallustius. *Idem.*

Syrtes] Duæ Syrtes: Cephalas altum sylvosumque magnæ Syrtis initium, quæ et nomine et ingenio par alteri est, ceterum multo major, namque ambitum 400. et 30. mil. passuum complet. Taphura grandis vicus: a quo Syrtis parva insinuare se incipit, 300. mill. pass. a Carthagine distans, 200. in reductione, quæ aliquanto magna, clementior est: ab tractu denominatæ, quod omnia ad se trahant, et appropinquantia vadoso mari hæreant. Nam et Strabo difficultates ibi esse ait, propter fundum multis in locis cœnosum; ex quo contigit, ut multi in brevia incidentes inhærescant. Sinus quidem sunt importuosi,

atque atroces, infestique ob alternos motus pelagi affluentis, ingruentibus in eas ventis, cum littora circum declivia sint, ex quo Austrinis flatibus mare ibi maxime fremit, devolventibus in illud arenas et saxa, quæ illinc revomit; quo fit ut inæqualitas fundi magna sit, alio quidem loco mare profundissimum, alio vadosum sit; et sævienti æstu, quæ modo eminebant, in imo residant; quæ vero in imo jacebant, supra undas extollantur; ex quo omnis locorum facies simul cum ventis mutatur. Vide Strab. l. XVII. *D. Marius Niger.*

Impares magnitudinis, pari nature] In quibusdam est, sed impressis, *pares nature*: verum eodem plane sensu, quamvis prior lectio, si quid est in me iudicii, verior est. *Rivius.*

Impares magnitudinis, pari nature] Servius hæc ita recitat in Virg. *Æn.* l. 1. 'Impares magnitudine, pares natura:' utrovis modo legas, parvi refert. *Mantius.*

Impares magnitudinis] Vide Plinium v. 4. et Strabonem l. II. et XVII. etsi locus hic posterior corruptus est: scriptum est enim, ibi majoris Syrtis ambitum esse 930; diametrum vero 15000: quod esse minime potest, ut ambitu suo diameter sit major. *Cast.*

Proximaterra] Sallustium reliquisse terram probavimus in Obs. *Gronovius.*

Ubi mare magnum esse, et sævire ventis cæpit] *Mare magnum*, omne tempestate tumidum et inflatum, Hist. l. III. 'Immensum aucto mari, et vento gliscente:' alias, 'mare magnum' est, *latum*. Supra: 'mare magnum, et ignara lingua, commercium prohibebant.' Cæsar l. III. Bell. Gall. 'Cum sævire ventus cæpisset.' Mela ad æquor *sævitiæ* retulit; et Sallust. Jugurth. c. 17. 'mare sævum, importuosum.' *Ciacconius.*

Ita facies locorum cum ventis simul mutantur] Tacit. l. XIII. 'Non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur.' *Idem.*

Delph. et Var. Clus.

Syrtis ab tractu nominata] Non sunt hæc in veteri editione, et amicissimus meus Jungermanus glossam omnino putat, quam aliquis, ut solet, margini alleverit: jam enim dixerat, 'quibus nomen ex re inditum.' Et clare, 'Limum arenamque, et saxa ingentia fluctus trahunt:' trahunt id ipsum est *σέρπων*, unde *Σέρπης*. Vide Apoll. l. IV. Arg. et ipsius Scholiast. Gloss. Græcolat. *Σέρπης tractus, tractio*: lege *Σέρπης*. Statius primo Thebaid. 'Syrtis destituant:' ubi Lac-tant. ἀπὸ τοῦ σέρπων. Græce *σέρπων* l. *... sine dubio addendum *trahere*. Allusit et Rufus Avienus. 'Late trahit æquora Syrtis.' Sic supra Crisp. de Catabathmo rationem nominis etiam breviter innuisse satis habet: 'declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolæ appellant.' Quid enim *καταβάθμους* aliud quam *descensus*? *Putschius.*

Quæ eo facilius retinebantur] Manuscripta, *retinebant*, quomodo et ex impressis quædam, ut *quæ* casus sit accusativi. *Rivius.*

CAP. 79 *Cyrenenses*] Cyrenæ oppidum Cyrenaicæ regionis, quæ et Pentapolis dicta Plinio, originem referens ad Græcos, Aristippi Philosophi patria, a Cyrene Hypsæi filia dicitur etymon summa arcessere. Ab illa Carthaginis æmula tota regio etiam Cyrene dicta. Nostro hoc tempore dicitur Corcu, teste Cirava. Fuit hæc civitas nobilitata a fonte Solis, qui meridie frigebat, media nocte calebat.

Ager in medio arenosus] Multa loca arena et deserta in regione Cyrenica, præsertim ubi olim Jovis Hammonis oraculum. Quem ideo Hammonem appellatum existimant Græci, quod Ἄμμος iis arenam denotet. Sed falluntur egregie. Uti enim tum ab aliis, tum novissime a Bocharto in suo Phaleg demonstratum est, cum Chamo Jupiter Ammon idem est. Chamum ibi Noachi filium inter Deos relatum fuisse certum est; *Ægyptii*

2 R

Sallust.

quippe mollito sono Ἀμμόν vel Ἀμμόν dixerunt. Unde et tota Africa aliquando Ammonia dicta. Stephanus: Ἀμμωνία ἢ μεσόγειος Λιβύης, καὶ ἀπὸ τῆ δὲ πᾶσα ἢ Λιβύη οὕτως ἐκαλεῖτο ἀπὸ Ἀμμωνος: id est, *Ammonia Africa mediterranea, sed et ipsa Africa univcrsa sic ab Ammone vocatur.* Hæc obiter. Vide Bochartum.

Neque flumen, neque mons erat, &c.] Naturalis illa est finium regionum separatio, quod vel fluminibus vel montibus separentur. De fluminibus ita Tacitus dixit: 'certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat.' Diodorus Siculus, ubi controversiam narrat, quæ inter Egestanos et Selinuntios fuit, ποταμοῦ, αἰτ, τῆς χάρας ὁρίζοντος: id, *amne fines discriminante.* Et Xenophon l. iv. Exp. Cyri, talem amnem simpliciter τῶν ὁρίωντα, id est, *finiorem* vocat. Narrant veteres Achelonm amnem incerto cursu modo sectum in partes, modo circumactum obliquo agmine (unde tauri et serpentis formam induisse dicitur) diu de agro adiaceate belli causam Ætolis et Acarnanibus præbuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Cenei Ætolorum regis fillam in matrimonium accepit. Sicuti hæc in fluminibus usurpata, ita et in montibus locum habuere; unde Tacitus de Germania: 'a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur.' Plinius l. xxxvi. de Alpibus loquens: 'Evehimus ea, quæ separandis gentibus pro terminis constituta erant.' Grot. 11. 3. de Jur. Bell. qui ibidem questionem movet, an, ubi flumen regionis alienjus terminus est, atque alveom mutaverit, etiam fines regionis mutantur. Sed hæc hujus loci non sunt.

Quæ res eos magno disturnoque bello inter se habuit] Manuscripta, in magno, addita præpositione: quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. Rivinus.

Quo in loco inter se obvis fuissent, ibi

communis utriusque populi finis habetur] Manuscripta et alia quædam, in *communis utriusque populi, &c.* Quod ad sensum attinet, utrumvis probo quadrat; et cum lectione vulgata facit Pomponius Mela: 'Ut ubi legati,' inquit, 'concurrerent, certo tempore utrimque dimissi, ibi termini statuerentur:' posterior lectio mihi elegantior esse videtur. Rivinus.

Quibus nomen Philænos erat] Manuscripta, *Philænis*: idque rectius ac Latinius, ut de elegantia nihil dicam. Est enim secundus inflexionis hoc nomen: nec aliter usquam Sallustianus usurpat. Idem.

Quibus nomen Philænis erat] *Philænis* dativum in *Philænos* Aldinus codex mutavit, temere mea quidem iudicio: nam ad finem hujus historis ipsemet auctor in secunda, non in tertia Latinorum declinatione *Philæni* inclinat, quod et alii secuti sunt auctores Latini, nominatim Valer. Max. l. v. et Pomponius Mela l. i. apud quem tamen locus mutilus est. Quare hic legendum, *quibus nomen Philænis*, per tertiam vocalem in ultima syllaba. Glareanus.

Ubi per loca æqualia, et unda gignentium] *Æqualia*, sunt plana; *gignentia* vero arbores et stirpes appellat, quæque alia et terra gignuntur. Sic infra: 'Forte in eo loco grandis ilex coaluerat, inter saxa paulum modo prona, deinde inflexa atque aucta in altitudinem, qua cuncta gignentium natura fert.' Sallust. imitatus Apulejus in libro de Platonis dogmate, ut in optimo exemplari manuscripto legitur: 'Gignentiumque omnium instar ceræ, formas et figuraciones ex illa exemplorum impressione signari.' Et paulo post: 'Animam vero animantium non esse corpoream, nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniore, atque ideo et temperare et regere ea quorum curam fuerit diligentiamque sortita.' Hoc est,

omnium quæ gignantur. Vitruvius vero quod Sallust. dixit *gignentia*, *nascentia* ipse appellavit, ut l. v. c. 1. 'Non minus quam etiam nascentium oportet imitari naturam, ut in arboribus teretibus:' et statim; 'ergo si natura nascentium ita postulat.' Et l. VIII. c. 1. 'Si invenientur nascentia, tenuis junceus, salix erratica.' Inde infra 'et illis dolentia, et plebi volentia.' De *Philanis* Mela et Val. Maximus. Ciaccon.

Per loca aequalia et nuda gignentium] *Gignentia* dixit etiam Ambrosius Orat. de fide Resurrectionis: 'Denique multa gignentia quamvis jugi serenitate, humo arida arenosaque nascuntur, quoniam et ipsa terra ad humorem sufficit,' &c. Lactant. de ira Dei r. 13. 'Aliant enim multa esse in gignentibus, et in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas, sed eam processu temporis inveniri.' *Ursinus*.

Pani] Id est, Carthaginienses: et dicuntur Pœni, quasi Phœni. Nam de Phœnice regione in Africam profecti sunt, qui Carthaginem condiderunt. *Sold*. Vide supra c. 19.

Quos fines populo suo peterent, ibi vivi obruerentur] Nescio an sit scribendum *quo fines*. Ciaccon.

Ut vel illi, quo fines populo suo peterent, ibi vivi obruerentur] Manuscriptum, *quos fines*, quomodo et in aliis plerisque, idque fortasse rectius: nam sequitur *ibi*, hoc est, in *his finibus*; nisi quis ex his, quæ mox sequuntur, ita intelligere malit, ut vel illi, quo loco fines populo suo peterent, eo in loco vivi obruerentur: vel eadem conditione sese, quem in locum vellent, processuros. Præterea, *quererent* in quibusdam legitur, pro *peterent*; quamquam eodem sensu. *Rivius*.

Aras] Hæ Strabonis ætate non extabant: ut ipse refert Strabo l. III. *Castil*.

Alique illis domi honores constituti]

Manuscripta, instituti: quomodo quædam etiam typis excusa, pro, *Decreti*: quamquam et *constituere honores* dicitur, id quod apud Ciceronem reperitur. *Rivius*.

CAP. 80 *Præterea regis Bocchi proximos magnis muneribus et majoribus promissis, ad studium sui perducit]* In vetustis nonnullis est, *perlicit*; pro *sibi conciliat et decincit*. Atque hæc lectio mihi magis arripit, etiam prior illa in manuscriptis quoque est. 'Perlicere ad societatem armorum,' est apud Livium x. ab U. C. et 'Donis perlicere,' vr. belli Punici II. Non inficior tamen, et priorem in eodem lectionem reperiri, velut v. belli Asiatici, 'Et alios,' inquit, 'principum donis ad suam causam perduxit.' *Idem*.

Id ea gratia facilius procliviusque fuit] In manuscriptis ceterisque vetustioribus est, *pronius*: verum prior tamen lectio mihi valde placet. Est apud Sallustium non semel, 'in proclivi esse;' pro, *Facile*: ut cum inquit, 'Cujus si dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt.' Sic et in Andria Terentius. *Idem*.

Id ea gratia facilius proniusque fuit] Ita rursus Pall. omnes, nec video cur cedere debeat aliorum *proclivius*: mallet potius ejici, *ea gratia*; natum in officina interpretum, fortassis etiam illud *facilius*. Gruterus.

Quam rem opportunissimam incepto bello pauci impedierant] Hanc lectionem et ipse probandam esse duco. Nec tamen dissimulandum reor in manuscriptis omnibus, quæ ipse viderim, reperiri, *incepto belli*, non *bello*. *Rivius*.

Rem opportunissimam incepto belli] Ita etiam Mss. nostri, ut quisque est virtute melior: deteriores enim, *bello*. Gruterus.

Etiam ante Jugurtha filia] Nonius Marcellus citat hæc valde corrupte in hunc modum: *Etiam jam ante Jugurtha filia Boccho nupserat, verum ea*

necessitudo, quæ etiam timidos fortis facit. Coaluerunt turpiter duo fragmenta, quæ sic divide et supple: *Et jam ante Jugurthæ filia Boccho nupserrat, rerum ea necessitudo apud Numidas Macrooque levis ducitur.* Idem Catilina: 'Præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortis facit.' *Putschius.*

Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupserrat] In nostro probatissimo codice sic legitur: non uti vulgo, *Boccho nupserrat*; quæ verba cum diligentius considerarem, in eam opinionem adductus sum, ut existimem, ita Salustium scripsisse. Namque Plut. asserit Jugurtham Bocchi generum fuisse, in Mario. Accedit præterea auctoritas Flori, qui et ipse l. III. c. 1. scribit, Bocchum Jugurthæ socerum fuisse. Hæc jam adnotaveram, cum et in illo codice, qui in bibliotheca divi Salvatoris Bononiæ servatur, eodem modo scriptum esse reperi: ut jam non dubitandum sit, quin hæc sit antiqua et germana lectio. *Cast.*

Quia singuli pro opibus quisque quam plurimas uxores, alii denas, alii plures habent] Manuscripta, consentientibus et aliis vetustioribus, *quod singuli pro opibus, &c. alii plures habeant.* *Rivius.*

CAP. 81 Profunda avaritia] Sic in Epistol. Mithrid. 'cupido profunda imperii et divitiarum.' Et in orat. de repub. ordin. 'profundam libidinem,' dixit, pro, Immensa: ut Cicero in Pisonem, 'Quum partem ejus prædæ profundæ libidines devorassent:' et pro Plancio, 'mare profundum et inmensum.' *Ciaccon.*

Eandem illos causam belli habere cum Boccho, quam secum et cum aliis gentibus libidine imperitandi] Dno e manuscriptis habent, *libidinem imperitandi*, casu accusativo: idque rectius esse puto; nam et alibi, 'Libidinem dominandi causam belli habere,' inquit. *Ricius.*

Libidinem imperitandi] Huc respexit Mela III. 3. 'Bella cum finitimis gerant, causas eorum ex libidine

arcessunt, atque imperitandi prolatandique quæ possident.' *Ciaccon.*

Item regem Persen] Perses rex Macedoniæ fuit: hunc Paulus Æmilius consul prælio apud Olympum montem commisso vicit, captumque cum liberis in triumphum duxit. In eo prælio, ut tradit Plutarchus, xxv millia hostium cæsa sunt. Biduo omnis Macedonia se Æmilio deditit. *Sold.*

Post uti quisque opulentissimus videbatur] Manuscripta, *videatur.* *Rivius.*

Iter constituunt] Sic Cicero de Divin. I. I. 'Iter propositum et jam constitutum.' *Ciaccon.*

Ita Jugurtha ratus aut capta urbe operæ pretium fore, aut si dux Romanus, &c.] Manuscriptum, *pretium fore*: sed erat alterius manu in spatio quod versus dirimit, litterulis minutis, *operæ*: verum in aliis solum legitur, *pretium*; ut quin ita legendum sit, dubitatio jam nulla relinquitur. *Riv.*

Pretium fore] Sic repositi ex plerisque antiquis libris: quo modo locuta c. 110. 'Fuerit mihi pretium eguisse aliquando amicitia tua.' Fulvii tamen liber, *Operæ pretium fore.* Ego dictionem, *operæ*, induxi, aliorum veterum librorum auctoritate adductus. *Manutius.*

Aut capta urbe, operæ pretium fore] Illud *operæ* extat in omnibus Mss. nostris, ideoque non ausus sum ejicere quasi per vim: posse tamen abesse certum est. *Gruterus.*

Aut si dux Romanus auxilio suis tenuisset] *Dux*, non est in ullo manuscripto; ac rectius abest. *Rivius.*

Ne mox agitando, aliud quam bellum mallet] In vetustis quibusdam, *ne moras agitando*, quomodo et Florentinum et Beroaldinum, pro differendo ac prolatando. Citat eodem modo Riccius Lugiensis, quamvis secus Badianum. *Idem.*

Bocchi pacem imminuere, ne moras agitando aliud quam bellum mallet] *Imminuere* pro *interrumpere* acceptissæ

videtur. Sed pro *Ne moras*, idem Aldinus codex habet, *ne mor agitando*: quæ lectio melior est, si *agitando* pro *cogitando* acceperis. *Glareanus*.

CAP. 83 *Mauris*] Mauritania, uti notum, dividitur in Tingitanam et Cæsariensem. Sed primum hæc divisio facta, teste Dione, a Claudio. Hæc major a Victore Uticensi vocatur. Massyliam quoque et Massesyliam appellavit Strabo. Hodie regnum Tremissennum hoc loco videtur, ut Girava et D. Niger attestantur. Tingitanam a Bogud rege Bogudianam aliquando cognominatam, tradit Plinius. Sitiphensis et Hispania transfretana ab Honorio et S. Rafo: et in libro Notitiarum Hispania Tingitana appellatur. Inferior Mauritania a Solino in descriptione Nilii, et a Xiphilino in vita Severi nuncupatur, ubi dicit Atlantem non longe ab Oceano Atlantico exoriri, prope Macenitas qui sunt in Mauritania inferiore. Regnum Maroci ejus loco statuit Augustinus Curio, Feasæ vero Niger. In numismatibus antiquis Mauritania per *e* legitur. Incolæ, ut Strabo testatum reliquit, Maurusii a Græcis, a Latinis Mauri appellantur. *Ortel*.

Nam consulem factum, antea accepterat] In impressis quibusdam, *jam antea acceperat*: licet aliter manuscripta. *Rivius*.

Vir egregius in aliis artibus] In nonnullis est omissa præpositio *in*: sed præterquam quod exemplaria manuscripta additam habent præpositionem, Cicero quoque sic est loqui solitus: ut cum inquit, 'Lælius in laude bellicæ egregius:' pro, Excelleus et Præstans. *Idem*.

In superbiam vertebant] Infra: 'Ne modestiam in conscientiam duceret.' Tacit. Hist. II. 'Ornatum ipsius municipia et colonie in superbiam trahabant.' Infra: 'omnia non bene consultata in virtutem trahabantur.' *Ciaccon*.

Quam rem alii in superbiam vertebant] Fabricianum, *vertebant*: quod antiquitatem magis sapit, conjus cum primis studiosus est Crispus. *Rivius*.

Magis honore Marti quam sua injuria excruciatum] Sic quidem etiam Palatinus, Nazarianus, aliique. Atenim Commeliniano est *injuria exercitum*: quod ipsum germanum magis auctoris, meo quidem judicio. *Gruterus*.

Neque tam anxie laturum fuisse, si adepta provincia alii quam Mario traderetur] *Mas. si adempta provincia*: sic et sensus ipse postulat: et proclivis sane fuit lapsus, una ommissa litera. *Rivius*.

CAP. 83 *Alienam rem suo periculo curare*] Manuscripta, *periculo suo*, ut sequatur pronomen. *Rivius*.

Alienam rem] Id est, Rem ad alium, seu ad Marium pertinentem. *Sold*.

Rem alienam] Id est, Triumphum, aut victoriam Marianam. *Bad*.

Habere tum magnam copiam societatis amicitiaque conjungendæ quæ potior bello esset] Sic in omnibus fere. Sed quid si legas, *habere eum, &c.*? sane facillius ac proclivis lapsus fuit, similitudine litterarum. Nihil tamen adhuc muto, sed conjecturam solum affero. Hæc jam adnotaram, cum ecce allato et inspecto codice Florentino, *eum* ibi reperi. *Rivius*.

Habere eum magnam copiam societatis] Mirum est, tam alte radices egressisse scripturam falsam. Nam etiam nostri omnes, *habere tum magnam, &c.*: aut, *habere tam magnam*. *Gruter*.

Omne bellum sumi facile, ceterum agerrime desinere] Quamvis in cunctis manuscriptis *acerrime* legatur, atque etiam in impressis quibusdam, velut Florentino, tamen vulgatam lectionem probandam magis esse puto. Opponuntur enim, *facile et ægre*. Cicero de senectute, 'Omnis conglutinatio recens ægre, inveterata facile dissolvitur.' Idem alibi, 'Inveterata vitia ægrius depelluntur,' pro Difficillius. *Rivius*.

Bellum sumi facile, ceterum acerrime desinere] Scripti, *agerrime desinere*: quod magis probò. *Putachius*.

Non deponi nisi cum victores velint] In manuscriptis omnibus est, *deponi cum victores velint*: et hæc lectio magis arridet. *Rivius*.

Proinde sibi regnoque consuleres] In vetustis quibusdam, sed impressis, *sibi que regnoque*: id historico magis convenire videtur. *Idem*.

Ille probare partim, alia abnuere] Editio prima; *illa probare, partim abnuere*; sine voce *alia*: qua etiam destituti Mss. aliquot; quorum meliores, *ille probare: partim abnuere*. *Ævo* juniores, *ille probare partim, partim abnuere*. *Gruterus*.

Probare partim, alia abnuere] Scribe: *probare, partim abnuere*, ejecto τῆ αἰα. Vide Gronov. ad Liv. III. 37.

CAP. 84 *Dictitare sese consulatum ex vicis illis spolia cepisse*] *Ex vitis illorum, aut ex mollitie illorum*, videtur legisse Plutarchus; scribit enim, σπῆλον τε βόθρον αὐτοῦ τῆν ἰσχυρίαν φέρουσαι τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων μάχας. *Ciaccon*.

Militia] Sic antiquus Fulvii liber: in vulgatis, *Militia*. Sed antiquus loquendi modus, ‘*Domi militiæque*,’ adduxit me, addita præsertim veteris libri auctoritate, ut locum mutarem. *Manutius*.

Homines emeritis stipendiis] Veteranos: qui cum impleissent stipendia, ad militiam inviti cogi non poterant. Legibus enim Romanis decem tantum annos militare cogebantur, ut ait Plutarchus in Gracchis. Verum id. haud semper servatum est, quod leges apud Polybium l. vi. Cornelium Tacit. l. i. item apud Jureconsultos l. vii. tit. 64. et l. x. tit. 54. Codicis. *Cast*.

Stipendiis emeritis] Sicuti septimo et decimo anno militiæ initiabantur, ita militem liberatum anno demum ætatis quinquagesimo, atque ea de re legem latam scribit Lipsius ad Taciti

Annales. Videndus Petrus Criasus l. viii. de honesta discipl. cap. ult. Quando vero diximus quinquagesimo anno finem militiæ esse, non ita intelligendum, ut a prima ætate militiæ capaci ad illud usque tempus militare quis cogeretur, sed de iis, qui serius ad militiam transvecti, quietem illos quinquagesimo anno habuisse. Quot autem olim emeritæ militiæ stipendia et anni fuerint, diversimode inter auctores disceptatur. Alexander Neapolitanus Genial, vi. 22. adnotatum reliquit, modo undecim, modo sexdecim annos militiæ finem fecisse. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena stipendia numerat. Sæpe ea res variavit, sub principibus præsertim, ut discimus ex Annalibus Taciti. ‘*Edixit*,’ inquit, ‘*Tiberius militare ærarium eo subsidio niti: simul imparem oneri remp. nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur*. Ita proximæ seditionis male consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.’ Sed idem quoque ab Augusto ante fuisse constitutum testatur Suidas: imo et libera rep. viginti stipendia pedites fecisse docemur a Polybio l. vi. viginti item stipendia appellari video l. ix. c. de veteranis: videnda quoque l. de veteranis, c. quando provocare non est necesse, et l. ult. c. de his qui non implent. Atqui dissentire videtur Modestinus, dum inquit: ‘*Nam qui viginti annos militaverit, similis illi est, qui expleverit militiam*.’ Justus porro Lipsius apud Tacitum auctor est, prima stipendia annis viginti quinque fuisse definita. Ad ejus opinionem inscriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putavi: IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. NEPOS. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COSS. III. P. P. IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. PR. MISSENSI. QVAE. EST. SVB. IVLIO. FROW-

FOR. SEX. ET. VIGINTI. STIPEND. R. MERIT. DIMISSIS. NON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &c. Qui militant, stipendia mereri dicuntur. I. miles, et I. item miles. ff. de re iudicata: hinc emerita stipendia, quæ Justinianus impleta vocavit, c. de his qui non impletis stipendiis. inde et emeriti milites, quos etiam veteranos vocant. Martianus in l. deferri. ff. de jure fisci: 'Veterani,' inquit, 'sacris constitutionibus delatores esse prohibentur, propter honorem utique et merita militiæ:' item, 'militæ propter honorem stipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur.' Si quid ego video, legendum priori loco, proxime ad ductum vulgatæ scripturæ, propter honorem utique merita militiæ. Sed considerent hoc eruditiores. Ceterum qui emeritis stipendiis militare rursus cogebantur, vocabantur *Evocati*, teste Dione l. XLVIII. Isidorus *Evocationem* fuisse dicit, cum ad subitum bellum, non solum milites, sed etiam ceteri vocabantur. *Stroechius*.

De ullo negotio negare audebat] Scripti, *abnuere audebat*. Putschius.

Abnuere audebat] Est in manuscriptis quibusdam, *negare audebat*: sed irrepsit ex glossa, ni fallor. *Rivinus*.

Quia neque plebi militia volenti putabatur] Hunc loquendi modum a Græcis tractum annotavit Priscianus, adducto Demosthenis loco, et hoc Sallustii. Apud eum sic est: *Demosthenes, à δουλοπύροις ἢ τοῖς ἀκότοις*. Sallust. Jugurth. bello, 'Neque plebi militiam volenti putabatur.' Similis locus cap. 100. 'Non tam diffidentia futuram' (sic enim lego) 'quod imperavisset, quam uti militibus exsequatus cum imperatore labor volentibus esset.' Tacit. l. 1. 'Ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe, dolore, accipitur:' et xv. 'Hæc atque talia plebi volenti facere.' Et in vita Agricola: 'Eoque

initio erecta provincia, et quibus bellum volentibus erat.' Et Macrobius Saturn. II. 9. 'Si vobis volentibus erit.' In quibus omnibus cum verbum, *est*, reperitur, videndum an apud Sall. hoc loco legi debeat: *etiam latus decreverat: ac quia neque plebi militia volenti erat, putabatur Marius aut belli usum, aut studia vulgi amissionis*. Ciaccon.

Neque plebi militia volenti] Est Grammaticus. Vulgo, *neque plebe militiam volente*, id est, nolente et recusante militiam plebe. Vel exponamus, *neque*, id est, nec etiam: ac si dixisset, Non solum nobilitate, sed etiam plebe recusante militiam. *Castil*.

Et eos non paulum oratione sua Marius arrezerat] Quamvis in quibusdam *erexerat*; tamen hæc lectio magis aridet; quam et manuscripti codices, et exemplar Aldinum habet. Utitur autem Sallustius alias quoque hoc verbo; velut inferius, 'Hujusmodi oratione habita Marius, postquam plebis animos arreptos videt:' quo in loco tamen in vetustis est, *erectos*: verum perperam, ut opinor; tametsi Cicero quidem altero magis utitur: velut, 'Oratio consulum animum meum erexit, spemque attulit dignitatis recuperandæ.' Idem, 'Is civitatem ad spem libertatis erexit.' *Rivinus*.

CAP. 85 Imperium] Consulatus et prætura proprie dicuntur imperia, sicuti aperte hoc loco Sallustius ostendit, nam paulo post dicit: 'Nam quanto plaris est universa Respublica, quam consulatus, aut prætura:' totum hoc referens ad id quod prædixerat. *Sold*.

Deinde per ignaviam et superbiam a-tatem agere] In Veneto quodam *dein*; sed in manuscripto, *dehinc*, quod et ipsum aliquoties apud Tullium reperitur. *Rivinus*.

Nam quo universa resp. plaris est quam Consulatus] Mens liber: Nam quo plaris est universa resp. quam Con-

salutus. Et forte vox nam abundat. Ciacconius.

Quantum cum vestro maximo beneficio] Infra: 'Sed in maximo vestro beneficio.' Vide an sic quoque sit legendum, non, cum. Idem.

Ad hoc alii si deliquere] In eandem sententiam Cic. de lege Agraria: 'Quemadmodum enim petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.' Idem.

Ad hoc alii si deliquere, vetus nobilitas, majorum fortia facta, cognatorum et affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt] Sic et manuscriptum. In Veneto autem quod excudit Pincius, Pomponius castigavit, omnia præsidio adsunt, legitur pronomine omisso. eodem modo quibusdam in aliis, velut eo quod Argentorati est a Schurrerio impressum; verum perperam: nam et Donatus priorem lectionem agnoscit in Terentii Phormione, cujus subjicere verba lubet: nam super eo loco in actus primi scena 2. 'Qui fuerit pater, quæ mater, qui cognata tibi sit, omnia hæc confingam:' 'Omnia hæc,' inquit, 'non ex abundanti posuit, sed oratorie, quasi tam multa, et est ἀρχαίολόγος. Nam post enumerationem veteres hæc dicebant. Sallust. in Jugurth. 'Hæc omnia præsidio adsunt.' Rivius.

Majorum fortia facta] In manuscriptis, majorum facta fortia: atque ita forsitan rectius; ne sit in oratione soluta hemistichium hexameter, vel totus pœne hexameter: id quod vitiosum esse volunt; quamvis id non semper observant auctores. Nam et Sall. infra, 'Jamque dies consumtus erat,' inquit: quod et ipsum est hemistichium heroici. Sic et Livius initio statim historiæ, 'Facturusne operæ pretium,' id quod Fabius observavit. Idem.

Mihi spes omnes in memet sitæ sunt] Legendum existimo: Mihi spes ul-

que opes omnes in memet sitæ. In extremo hoc libro, 'Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitæ.' Et infra: 'Et spes opesque ejus omnes ex patre suo penderent:' supra tamen: 'Quippe cuius spes omnis in fuga sita erat.' Ciacconius.

Quas necesse est virtute et innocentia tutari] In manuscriptis aliisque vetustioribus, et virtute et innocentia, geminata copula. Rivius.

Quippe mea reip. benefacta procedunt] Sic Catilin. 'Neque insidiæ, quas Consuli fecerat, prospere cessere,' seu, ut ego lego, processere. Ciacconius.

Quippe beneficia mea reip. procedunt] In manuscripto est aliisque vetustioribus, benefacta mea reip. procedunt: quomodo et Venetum habet, cujus modo facta a nobis mentio est, et Florentinum. Ut intelligas Marium ante collatum in se honorem gratuito benefecisse, eaque re æquos bonosque omnes favere. Rivius.

Quippe beneficia mea reipub. procedunt] Si hæc verba prorsus abessent, sensus hujusce periodi clarior esset. Cur autem Aldinus codex Reipub. dandi casum in accusandi Rempub. mutaverit, non equidem intelligo. Et verbum procedunt, Soldus, utilis sunt, exponit. Alii procedunt exponunt, prætere cedunt, ut Terentius in Andria: 'Nisi id putas, quia primo processit parum, Non posse jam ad salutem converti hoc malum.' Itaque post procedunt, distinguendum ac inferendum: 'Nobilitatem locum invadendi quærere.' Et mox: 'ut neque vos capiimini:' rursus verbum neque, usurpat suo more, non cum socio, non ut sequentia neget. 'Et illi,' inquit, 'frustrati sint:' ubi Aldinus codex frustra legit, pro frustrati. Glareanus.

Ut neque vos capiimini] Legendum, uti. Rivius.

Benefacere jam ex consuetudine in naturam vertitur] Manuscripta duo, vertit: pro quo in impressis quibusdam est, convertitur: id ex glossa forsitan

Irrepsit. Ponitur autem et hic et similibus in locis absolute hoc verbum, summa cum elegantia et venustate. Q. Cartius l. vii. 'Posteaquam desiderat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.' Quid si legas, *vertit?* ut absolute ponatur. *Idem.*

Equem ex illo globo nobilitatis] In manuscriptis omnibus est, *si quem ex illo, &c.* idque rectius, ni fallor. nec secus Florentinum. *Idem.*

Hominem veteris prosapiæ] Nonius, 'prosapiæ,' inquit, 'generis claritudo.' Cato Orig. l. i. 'Veteres prosapias:' ubi leg. videtur, *veteris prosapiæ.* Cum autem constet Sall. plurima ex Originibus Catonis sumsiase, considerandum an ille hic scripserit, *veteris prosapiæ, ut acie dixit pro aciei, et die pro dici.* Ciacconius.

Multarum imaginum] Id est, multorum honorum. Antiqui, si rem aliquam præclaram pro repub. gessissent, decreto Senatus statua donabantur, ut posterì ad imitandam eorum virtutem provocarentur. Unde quia in domibus nobilium plerumque imagines et statuæ multæ erant majorum suorum, qui vel in consulatu, vel in prætura, vel in alio magistratu præclarum aliquid gesserant: ille dicebatur homo multarum imaginum, qui multas imagines et multos magistratus familiæ suæ et majorum suorum ostendere poterat. Vide supra c. 3.

Sumat aliquem ex populo monitorem sui officii] In manuscriptis, *officii sui:* ut sequatur adjectivam. Rivius.

Nam legere quam fieri tempore posterioris, re atque usu prius est] V. c. *Nam gerere quam fieri.* Et hunc locum sic est æmulatus Tacit. l. ii. 'Nam culpa quam pœna tempore prior; emendari quam peccare posterius est.' P. Victorius vi. 15. putat sumptum esse ex Olynth. Demosth. τὸ γὰρ πρότερον τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ἄσπιρον ἐν τῇ τάξει, πρότερον τῇ δυνάμει καὶ κρείντερον ἴστων. Ciacconius.

Eorum partem vidi, alia egomet gessi]

Sic in antiquioribus. Τὸ *egomet* perperam est in recentioribus omissum. Rivius.

Eorum partem vidi] Reponendum partim multis docuimus Obs. iii. 2. Gruterus.

Contemnant novitatem meam, ego illorum ignaviam] Tale quiddam Catonis illud apud Agellium xv. 22. 'Vitiatio vertunt, quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.' Ursin.

Naturam unam et communem omnium] Euripides: τὸ γὰρ πᾶσι καὶ πρῶτον ἓν θυσίαμεθα, διὰ δ' ἔκριεν ἅ τοκοῦσα γαῖα βροτοῦ, ἑμοίων χθὼν ἅπασιν ἐξκαλεῖσθαι ἕψιν. Διον οὐδὲν ἔχομεν. Manutius.

Sed fortissimum quemque generosissimum esse] Infra: 'egentissimus quisque oportunitissimus;' et, 'fortissimum quemque tutissimum.' Ciaccon.

Albini aut Bestiæ] Istos nominat, quia licet nobiles essent, tamen consules in hoc bello Jugurthino male rem gesserant: sicuti supra visum est.

Faciant idem majoribus suis] Non defuere, qui et sententiam, et loquendi genus ignorantes, hunc locum depravare conati sunt; arbitrati pro, *Faciant*, legendum, *Faciunt*: quasi dixerit Sallustius; eodem modo majores suos despiciunt, sicuti me: quod aperte falsum est, et pulcherrima sententia deteriore commutatur. Est autem horum verborum hæc significatio *si me jure despiciunt, faciunt idem, quod majores sui fecere*: id est, *imitentur majores suos in recte factis: non enim debent et me despiciere, et majores suos non imitari.* Græca loquendi ratio, parum explorata, sententiæ tenebras offudit. sic locutus ante Sallustium Lucretius, post Horatius. Lucretius l. ii. 'animalia cum sint, Atque animalibus sint mortalibus una eademque:' pro Unum, et idem, quod animalia mortalia sunt. Et l. iii. 'Sceptra potitus, eadem aliis sopitus quiete est;' pro, Eadem, qua alii. Et l. iv.

‘Nempe eadem facit, et scimus facere omnia turpi;’ pro Eadem, quæ turpis. Horatius autem in libro de arte poetica ad Pisones: (sic enim malo appellare, quam, ut quidam, epistolam) ex Quintilianam VIII. 3. Prisciano, Diomede III. 1. Donato in Terent. Adolph. act. v. Sc. 4. Servio in Virg. Æn. I. et Probo; etsi Carisius I. II. adversetur: ‘Invitum qui servat, idem facit occidenti:’ pro, Idem ac si occideret. De Græcis autem Sophocles in Ajace. *βραῦς ὁ ἐκπαῖροι ταυτὰ τῆδέ μοι τάδε Τιμῶτε.* Et in Tyranno: *ἦν γὰρ εὐραστῆ λέγων σοι ταυτ’, ἔγασ’ ἄν ἐκπεφυγίην πάθος.* Euripides quoque apud Gellium XIII. 24. *Αἰς ταυτὸν ἡμῶν εἶπεν ὁ σοφὸς Ἀλφειῶλος.* ‘*Ἦεν γὰρ εἰς γῆν φησι καὶ κερύχουμα.*’ *Ἦεν δὲ ταυτὸν ἔστι τῆ κερύχουμα.* *Νῆ τιν Δι’ ἔσπερ εἰ τις ἀπὸι γένοιτο, Χρῆσεν σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βοῶλη, κάρθουον.* Et Xenophon in Cyri Pædia sic: *Τὸ αὐτὸ ἡμῶν σπεύδεται:* et infra in eadem sæpe. Item Isocrates: ‘*Ἀπολλωνίδης* in oratione *πρὸς Δημόκωον*: *Ταυτὰ πάσχει τοῖς ἄρρασι.* Et Aristoteles in libro de arte poetica: *Ἀυτὸς ἄν εἴη μιμητὴς Ὀμήρου Σοφοκλῆς.* Et Rhetor. I. III. *ἔφη δε, οὐκοῦν σὺ ταυτὰ τοῖσι θεοῖ;* *Μανυτίου.*

Faciunt idem majoribus suis] Naz. et a prima mann Pal. alter et quart. *item*; sicque alias legi subnotatum ad Pal. tert.; nam quint. *faciunt idem de majoribus.* Manutius multa heic commentatur præter rem. Quis enim non videt, velle auctorem; nihilo magis se despici posse a globo nobilitatis, quam eorumdem majores, homines æque novos atque ipse? *Gruterus.*

Ergo invident labori et innocentis periculis etiam meis] Illa et copula, non est in manuscriptis, ac majore cum gratia abest: quamvis in Beroadino bis eadem ponitur, et labori et innocentie. Rivius.

Næ illi falsi sunt, qui diversissimas res pariter expetant, voluptatem, et præ-

mis virtutis] Manuscriptum, *expetant*: quomodo et in ceteris fere. Præterea ibidem, *ignavia voluptatem*, quod est in recentioribus omissum, idque, nisi fallor, ignavia et incuria typographorum. Per *præmia virtutis, honores* intelligit Sallustius: nam hi propter magna merita claris viris deferuntur et dantur. Paulo inferius ‘bonorum præmia’ dicit, eodem sensu. ‘Nam ubi flagitia,’ inquit, ‘se dedecoravere turpissimi viri, bonorum præmia creptum eunt.’ *Idem.*

Et profecto ita res se habet] Est in quibusdam, *habent*, ut in Veneto et Schurreriano, sed perperam, ut mihi videtur. Nam sic fere dicimus, *Ita se res habet*, vel omisso arcusativo, *Ita res habet*, pro *est sic*, quomodo Græci *οὕτως ἔχει.* *Idem.*

Majorum gloria posteris quasi lumen est] *Tὸ quasi*, non est in nullo manuscripto. sed mihi recte sane addi videtur. nam ad hunc modum et Cicero sæpenumero hac particula utitur. *Idem.*

Verum id quod multo præclarior est, mea facta mihi dicere licet] In vetustis *meamet facta mihi, ἔγ.*: id rectius esse puto. Nam illud *met* adjectivum, facere magnopere ad rem videtur; id quod perfacile sentiet, qui superiora diligenter expendit. ‘*Meamet*,’ inquit, ‘facta, non majorum meorum, ita uti nobiles isti *faciunt*?’ nam hi fere oratione majores suos extollunt, et eorum fortia facta memorando clariores sese putant; ut idem inquit. *Rivius.*

Quam acceptam corrupisse] Fuit prius in Naz. *corrupte*; sed emendatum ad nostram faciem, ab eadem manu. Alias potuisset alicui placere alterum. *Gruterus.*

Ne quis modestiam in conscientiam duceret] Modestia esset tacere, et non respondere maledicentibus: sed ego nolui tacere, ne quis diceret, me tacere non propter modestiam: sed;

quia comacius sum, adversarios vera dicere. *Sold.*

Nam me quidem ex animi sententia] V. c. habet, *ex animi mei sententia.* Quæ videtur optima lectio: est enim antiqua formula loquendi, qua utuntur frequenter veteres Jurisconsulti, ut l. III. Paragrapho ejusdem, Digestis de testamentis: 'Ex sententia animi tui te aestimare oportet:' et Petronius Arbitr in Satyra, fœderis tabulas in hæc verba factas esse commemorat: 'Ex tui animi sententia Tryphena, ut nec injuriam tibi factam a Gytone quereris, neque si quid ante hunc diem factum est, objicies, vindicabive, aut ullo alio genere persequendam curabis:' et infra: 'Licha ex tui animi sententia, ut tu Eumolpum nec verbo contumelioso inaequeris nec vultu.' *Ursinus.*

Quippe vera necesse est prædicet] In manuscriptis est, *bene prædicet:* quomodo et sententia postulat, et Beroaldinum habet. *Rivinus.*

Etiam atque etiam reputate] Sic et manuscriptum: pro *diligenter considerate.* In quibusdam est, *animis reputate;* haud scio quam recte: quamvis et antea Sallustius, 'reputate,' inquit, 'cum animis vestris;' addita videlicet præpositione *cum:* quomodo Cicero, 'Cogitate cum animis vestris,' inquit. *Idem.*

Num corum paritendum sit] Manuscriptum Fabricii, *num id paritendum sit:* nempe quod summum mihi honorem et maximum negotium imponistis: pro quo ante dixit, *num id mutari melius sit.* In aliis tamen est vulgata lectio. *Idem.*

At si res postulet] Emenda Nonium Marcellum, apud quem in voce *Phaleræ* vitiose legitur: *Ac sibi restitui et hastas:* pro, *At si res postulet hastas.* *Putschius.*

Phaleræ] Id est, Ornamenta equorum.

Phaleræ] Qui hostem dejecerit, aut spolia legerit, duplex jam hinc

præmium; diversum pro genere militiæ: nam pediti datur phiala sive armilla, equiti phalera. Phaleræ distinctæ a torquibus: illæ demissæ ad pectus pendebant, hæ stringebant magis et ambibant ipsum collum. Diversitas etiam in forma, quod illæ planiores, et magis jacentes; istæ contortæ, et ex annulis aut catellis plexæ. Unde ipsæ Catellæ dictæ sunt. *Lips.* Proprie autem phaleræ ornamenta equorum, φάλαρα Græci dixerunt, atque Etymologicon magnum in fronte et buccis equorum ornatum esse dixit.

Præterea cicatrices adverso corpore] Sic et manuscriptum volumen; in quibusdam est, *in adverso corpore:* sed eodem sensu. Est apud Ciceronem, 'Cicatrices adverso corpore exceptas ostendere:' pro quo idem, 'Cicatrices adversas,' alicubi dixit; quomodo et Sallust. in historiis: ut est apud Gellium libro noctium Attic. II. 27. Q. Curtius, 'Multis adverso corpore vulneribus acceptis.' l. IX. *Riv.*

Non sunt composita verba mea] Optime ex sententia Marii Sempronii Asellio l. XIII. rerum gestarum 'facta sua spectari oportere, dicta non, si minus facundiosa essent.' Varro: 'Majores nostri, quum alia et cæpe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.' *Putschius.*

Illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant] Thucydides l. III. Πιστῶστε δὲ τοῖς Ἑλλησι παρέδειγμα, οὐ λόγων τοῖσις ἀγῶνας προθέσσαντες, ἀλλὰ ἔργων. ἐν ἀγαθῶν μὲν ἔντων, βραχεία ἢ ἐπαγγελία ἀρκεῖ ἀμαρτανόμενων δὲ, λόγοι ἔπειτα κοσμηθέντες προκαλύμματα γίνονται. *Manutius.*

Hostem ferire] In manuscriptis omnibus, *hostes* reperi; sed vulgata lectio mihi magis arridet: quamquam quod ad sensum attinet, parum refert, utrum legas. *Riv.*

Hostes ferire] Sic et nostri Pall. præter Pall. quart. quint. sext. sept. nonum; in quo *hostem*, quod usque

mibi arridet ac Rivio. *Gruter.*

Præsidia agitare] Id est, Expellere oppidis præsidia, scilicet hostiam. Vel, Præsidia hostium in fugam agere. *Bad.*

Neque illos arcte colam, me opulenter] In Veneto quod est a Pincio excusum, ut me opulentent: in aliis quibusdam, ut me opulentem. Cui otiam est, excutiat hunc locum diligenter. Mihi vulgata lectio bene habere videtur, ut inter sese opponantur, *arcte* et *opulenter*, est enim sensus: Non ego illos arcte contenteque habeo, me ipsum molliter et delicate: vel, Non tractabo illos nimis aspere atque injuriose, me ipsum indulgenter. Nam hunc esse senem, ea quæ sequuntur indicant. 'Namque cum tute per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum, non imperatorem esse.' Simile quid Livius de Catone scribit l. iv. dec. iv. 'Sed in consule,' inquit, 'ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimeque per se adiret, atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque, quæ in rem essent, sed plerumque ipse transigeret: nec in quemquam omnium gravius severiusque quam in semetipsum imperium exerceret, parsimonia, et vigiliis, et labore cum ultimis militum certaret, nec quidquam in exercitu suo præcipui præter honorem atque imperium haberet.' Est a sciolo quopiam hic depravatus locus, qui putarit *arcte colere* idem esse, quod *ambitiose nimis colere*, et quasi *laxiore imperio habere eos quibus præsit*: quomodo Cicero, 'arcte complecti aliquem' dixit. *Opulentare* vero idem quod *opulentum et divitem reddere*. Nam sic neacio quis interpretatus hunc locum fuerat, sed perperam videlicet: tametsi *opulentare* quidem reperitur apud Columellam VIII. pro Instrnere et exornare. 'Et eisdem,' inquit, 'familiarem focum mensamque pretiosi dapibus opulentent.' *Riv.*

Neque gloriam meam laborem illorum faciam] Sic in vetustis, atque etiam manuscriptis: ubi *labore* fere est in recentioribus, idque perperam si sensum spectes. *Idem.*

Namque cum tu per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum esse, non imperatorem] In manuscriptis est, cum tute; quæ syllabica adjectio facere ad rem mihi videtur. In eodem, *per mollitiem*, ut sit primæ inflexionis nomen. Utrumque reperitur apud Ciceronem et *mollities* et *mollitia*. 'Qui officia,' inquit, 'deserunt mollitia animi,' id est, Laborum et dolorum fuga. *Idem*, 'Civitatum mores lapsi ad mollitiem.' *Idem.*

Esse dominum] Id est, Tyrannum et superbum regem, non imperatorem liberi populi. *Bad.*

Exercitum supplicio cogere] Hoc est, malo cogere. Infra: 'pudore magis quam malo exercitum coercerat.' *Ciac.*

Id est dominum esse] Manuscripta cuncta, hoc est dominum esse, &c. sed eodem senem. Cicero utroque modo loqui consuevit. *Riv.*

Id est dominum non imperatorem esse] Sic optimi Mss. nostri, non, hoc est dominum; eodem quidem redit, sed legitimus partus ubique prævalet suppositio: si cui tamen utraque vox eradenda videtur, eidem suffragio meo accedam. *Gruter.*

Hæc atque alia nostri majores faciend] Legendum e manuscriptis, *Hæc atque talia*. *Riv.*

Virtutem non relinquere] Legendum relinquere: operarum incuria est hoc commissum. *Idem.*

Neque dono datur neque accipitur] Sic in Orat. Cottæ: 'Ut sine dedecore cum civibus fama et fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur.' *Ciac.*

Convivium exorno] Seneca: 'Utrum tandem sapientiore putas, qui versatilia cœnationum laquearia ita coargumentat, ut subinde alia facies ut-

que alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutantur: an eum, qui et aliis et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Idem alibi Seneca: 'tenet me summus amor parcimoniae: placet minister incultus, et rudis vernula, argentum grave rustici patris, sine ullo nomine artificis, et mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota: sed in usum posita, quae nullius convivae oculos, nec voluptate moretur, nec accendat invidia.' Porro quae ad structuram convivorum pertinebant, in magnificentia sua fere omnium fidem excedebant. Tricliniaria lecti magna ex parte e ligno precioso erant adfabre facti, aut testudinum sectis laminiis, ebore, argento, atque etiam auro vestiti, aut etiam solidi. Scribit Plinius xxxvii. 2. Ca. Pompejum in tertio triumpho, quem de Pyratibus, Asia et Ponto duxit, lectos tricliniaria tres ex auro transtulisse. Lectis opere et materia pretiosis superbiaeque et magnificis vestibus instratis, pares adhibebantur mensae aut etiam pretiosiores; ex citro enim arbore magna ex parte constabant, quae quanto in precio haberentur, unns Plinii locus ostendit xiiii. 16. 'Asinius Gallus citream mensam decies sestertium mercatus est.' Mensis coronae argenteae, aureae, interdum et gemmis distinctae addebantur. Ita tradit Scævola in l. qui uxori, ff. de Aur. et Arg. legat. Illud omnem luxuriam excedit, privatos cives Romanos tantum argenti ad mensae apparatus possessisse, quantum tota Carthago, Romanae urbis aemula, terrarum orbis avida, cum maxime floreret, habuerit, ut testatur Plinius. In ipsis autem epulis profusissimi erant mortalium Romani, praecipue nobiles. Lucullum extemporali cœna, quam ut quotidianam Ciceroni et Pompejo dedit, *μυρίαδας πέντε*, hoc

est, fere quinque scutatorum millia insumpsisse, Pintarchus auctor est in ejus vita. Quis facile crederet Lucilii aetate singula ostrea mille nummis (hoc est scutatis decem) empta fuisse? Quin et nonnunquam ubi preciosa fercula inferebantur, ministri coronati cum tibicine procedebant, ut testatur Macrobius iii. 15. Inter cœnandum acroamata omnis generis adhibebantur. nam aut symphonia personabat triclinium, aut instrumenta, organaque varia concinebant, aut Tragediae, Comœdiaeque, Mimique agebantur, aut spectacula alia jucunda inducebantur; incendebantur et odores naribus gratissimi: Vide Senecam de Vit. Beat. c. 11. Itaque recte Histrones quoque addidit Sallustius. Atque hæc quidem in privatis conviviis, nam cum celebrabantur cœnæ Pontificales, Angustales, triumphalesve, apparatus ad hæc multo solebat esse magnificentior. *Ciaccon. de Tricl. Vide et Baulinger. de conviv.*

Neque plaris pretii coquum quam villicum habeo] Illud pretii, non omnes habent codices, nec ego quid hic eo opus sit, video. Quidam pro pretii, pretii legendum putarunt; pro emi; certe Lau. Valla tolleret, ut puto, pretii. Paulo post; 'Ibi senectutem agant in conviviis, dediti ventri.' incertum est, ubi distinguendum, ante ne, an post, in conviviis. Glarean.

Omnibus bonis oportere plus gloria quam divitiarum, arma non suppellectilum decori esse] Sic in cunctis manuscriptis atque item Florentino; quamvis aliter Gymnicus: utra lectio verior, alii judicent. Riv.

Nam ubi flagitiis se dedecoraverit turpissimi viri, bonorum praemia ereptum eunt] In manuscriptis duobus est, *Nam vos flagitiis qui dedecoraverit, &c. quod non sane displicet. Idem.*

Ita injustissime] Hoc modo, inquit, hæc duo vitia, luxuria et ignavia, nihil nocent illis, qui ipsa vitia possi-

dent, et nocent innocenti reipublicæ, quæ res injustissima est. Hoc autem ideo dicit, quia injustum est, ut luxuriosi et ignavi honores habeant, quæ sunt præmia bonorum virorum. *Sold.*

Nihil efficiunt] Id est, Nihil nocent: quia quamvis luxuriosi et ignavi sint, tamen honores eis demandantur. *Idem.*

Cladi sunt] Id est, Damno et detrimento.

Nam quæ usque ad hoc tempus Jugurtham tutata sunt] Manuscripta, quæ hoc ad tempus, omissa illa particula usque; quomodo etiam pleraque ex impressis; pro, Quæ hæcenus Jugurtham tutata sunt: τὸ usque ex glossa irrepsit. *Ric.*

Removisti] Videlicet avaritiam, quæ in Beata fuit et Albino, et imperitiam in Aulo, et superbiam in Metello. *Badius.*

Magis strenuus quam felix] Locus non videtur integer. *Ciac.*

Egomet in agmine aut in prælio] Quædam, atque in prælio: manuscripta tunc ad hunc modum, *Egomet in agmine, in prælio, consultor idem et socius periculi vobiscum adero.* Hæc mihi lectio maxime omnium placet. *Ric.*

Consultor idem et socius periculi vobiscum adero] Sic infra: 'Uti fautor consultorque adsis.' Tacitus l. iv. 'Ipse consultor aderat omnibus.' *Ciac.*

Omnia matura sunt, victoria, præda, laus, quæ si dubia aut procul essent] Respexisse videtur ad illud Catonis de Re Rust. c. 106. 'Nullus sumtus est: et si sumtus esset, tamen valetudinis causa experirer.' vel ut est in aliis, *experturus.* *Idem.*

Tamen omnes bonos reip. subvenire decet] Manuscripta duo, *tamen omnibus bonis:* verum perperam, ut opinor, nisi quis Hellenismum esse putet, quomodo Terentius, 'Ita nobis decet:' quo loco tamen interpret antiquus ait, si adderent statim in-

finitivam, *nos decet facere,* loqui solitos: sin minus, *nobis decet.* Itaque cum hic infinitivus addatur, si quid interpreti credimus, vulgata lectio relinquenda erit. *Ric.*

Etenim ignavia nemo immortalis factus est] Tò est non habent exemplaria in membrana descripta. *Idem.*

Neque quisquam parens] Sumpsit Sallustius hanc sententiam ex Platone. Sic enim inquit in Epitaphio: ὁ γὰρ ἄθανάτος σφίσι παῖδας ἐγένετο γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθὸς καὶ εὐκλεῖς. *Manut.*

Uti boni honestique] Quia sciunt, nemini nisi per famam æternitatem concedi. *Bad.*

Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent] In Catilina: 'Compertum ego habeo milites, verba virtutum non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido, exercituum oratione imperatoris fieri.' Et Xenophon libro tertio Cyri Pædias, Ὀδῆγία γὰρ ὄβριος ἔσται καλῆ παραίτησις, ἤτις τοὺς μὴ ἔστας ἀγαθὸς, ἀδύμηρον ἀπούσαντας, ἀγαθὸς ποιεῖ. *Manutius.*

CAP. 86 *Manitum*] Plinius XXXIII. 1. *Manitum* vocat. *Idem.*

Cum his A. Manlius legatum proficisci jubet] Hic, ut opinor, in aureo numismate L. Sullæ Quæstor describitur, cum hac inscriptione, A. MANLI. A. F. Q. et fortasse L. Manlii frater est, qui in argenteis denariis, L. item Sullæ, PRO Q. dicitur hoc titulo: L. MANLI. PRO. Q. *Ursinus.*

Cum his A. Manlius legatum proficisci jubet] Sic et manuscriptum. Ceterum Plinius *Manitium* vocat: qui legatus C. Marii fuerit Jugurthino bello, quam recte, alii viderint: mihi librarii errore commissum hoc videtur, ac proclivis error fuit propter affinitatem vocum: tu si lubet, Plinium vide XXXIII. 1. *Ric.*

Non more majorum, &c.] Id est, Non secundum ritum et consuetudinem majorum. Nam majores perscribere consueverant milites ex classibus:

Marius autem scripsit etiam ex his, qui non erant in classibus: nam multos capite census scripsit. Servius Tullius, qui sextus a Romulo Romæ regnavit, primus censum instituit: ex quo belli pacisque munia et onera non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. Tum populum universum in classes centuriasque ex censu descripsit atque divisit. Ex his qui centum millium æris aut majorem censum haberent, octoginta confecit centurias quadragenas seniorum ac juniorum. Primæ classis omnes appellati seniores, ad urbis custodiam et præsto essent: juniores, ut foris bella gererent. Secunda classis, intra censum usque ad quinque et septuaginta millium censum instituta est. Ex his senioribus junioribusque viginti conscriptæ centuriæ. Tertia classis, in quinquaginta millium censum esse voluit: totidem centuriæ. Quarta classis, quinque et viginti millium: totidem centuriæ factæ. Quinta classis aucta: nam centuriæ triginta factæ sunt. Hæc classis undecim millibus censebatur. Hæc classis sicuti numero, ita armis distinctæ erant. Nam prima classis arma habebat, galeam, clypeum, ocreas, lorica, omnia ex ære, quæ corporis tegumenta essent: tela in hostem, hastam et gladium. Secunda classis scutum pro clypeo, et præter lorica omnia eadem habebat. Tertia classis eadem habebat, præter ocreas. Quartæ classis arma mutata, nihil præter hastam et verutum datum. Quinta classis, fundas lapidesque missiles gerebat: in hac accensi, cornicines tibicinesque in tres centurias distributi. Minor census reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta immunis a militia. Ita pedestri exercitu ornato distributoque, Equitum ex primoribus civitatis duodecim scripsit centurias. Quando igitur bellum gerere oportebat, ex his quinque classibus milites

conscribebantur. Servi, capite censi, et qui exclasses erant, ad militiam non recipiebantur, utpote propter inopiam suspecti. Capite censi dicebantur, ut tradit A. Gellius, qui aut nullo, aut perquam parvo ære censebantur: hi pro capite tributa pendebant, a censione capitia nominati.

Sol.

Capite census pleroque] Agellius xvi. 10. *Ciacc.*

Cui neque sua cura, quippe quæ nulla erit] In manuscriptis omnibus est, *cui neque sua cura*; quomodo et Florentinum. *Riv.*

Cui neque sua cura] Commelinianns refert *cura*; additumque, *cara*: et vero, *cara*, restat in omnibus item Mss. hoc modo nempe; *cui neque sua cura*: solum Pal. sextus *cui neque sua cura*; ut item editio prima. *Gruterus.*

CAP. 87 Ceterum alia levia aliis locis facere] Leg. credo, *Ceterum levia, alia aliis locis facere.* *Ciacconius.*

Novi veteresque coaluere] Sic in orat. de rep. ordin. 'Concordia inter veteres et novos coalescat.' *Idem.*

CAP. 88 Contra spem suam latissimis animis accipitur] In manuscriptis est, *excipitur*; id quod rectius esse puto: nec in Beroaldino secus. *Riv.*

Juxta carus] Quia revera optimus imperator fuerat, et bellum sapienter et feliciter gesserat.

Gatulos] Vide supra cap. 18.

Ex nostris sociis prædas agentes] Manuscripta, *ex sociis nostris*: ut sequatur pronomen: quomodo et impressa pleraque. *Rivius.*

Ex sociis nostris] Videlicet ex uribus, et ex agris populorum Numidiæ, qui se populo Rom. dederant.

Cirta] Vide supra cap. 21.

Neque belli patrandi, &c.] Additur vulgo, *copiam*, et sic constantissime habent tam manuscripti, quam typis impressi codices; et sententia ita quoque aperta est. *Quæ postquam gloriosa modo, neque belli, &c.* Priscianus etiam, hunc locum citans l. xviii. eo-

piam omittit, et *causam* subaudiri testatur. Atque ita legi potest quoque, *Neque belli patrandi cognovit*: ut subaudiatur, *esse*, pro, Non spectare ad conficiendum bellum, non facere ad bellum patrandum. Ita Hirtius de Bello Alexand. 'Multa contra morem consuetudinemque militare fierent, quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent.' pro, quæ pertinerent ad dissolvendam disciplinam. Eodem modo Livius interdum, velut quinto ab U. C. 'Quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissolvendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse.' Idem vii. Dec. 3. 'Nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperii, tradendæ Anniball victoriæ esse.' pro, Spectare ad tradendam victoriam. *Rivius*.

Neque belli patrandi cognovit] Sic Priscianus legit: sic et antiquus Fulvii liber: quomodo et Livius l. v. et Hirtius de bello Alexandrino locuti sunt, quod ab aliis quoque est animadversum. His verbis hæc est subiecta sententia: *Neque ad bellum patrandum pertinere cognovit*. Manutius.

CAP. 89 *Metu aut præmia ostentando*] Sic supra: 'Formidine, aut ostentando præmia.' *Ciacconius*.

In manus venturum] Supra: 'Si qui in manus venerant, obtruncare.' Livius, 'ubi ad manum venisset hostis.' *Idem*.

In manus venturum] Libentius legerem, *Ad manus venturum*: quo modo habent quidam impressi codices. et ita sane loquitur etiam Cic. in Verr. orat. 7. 'Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat.' *Cast*. De huius loci explicatione consulendus Gronovius ad Livium II. 46.

Oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa] Ptolemæus Capsa meminit ad occasum Tritonidis paludis. Strabo l. ultimo ait, Jugurthæ the-

sauros fuisse in eo oppido, cum hic noster auctor in oppido Suthal eos fuisse supra dixerit. Fieri autem potuit, ut in diversis locis, firmis ac munitis, thesauros suos haberit Jugurtha: ut de Thala quoque supra dicit, plerosque ejus thesauros ibidem fuisse. *Glareanus*.

Hercules Libys] Orosius v. 15. Cap-sam ab Hercule Phœnice conditam scribit; ibique ait fuisse thesauros Jugurthæ; quod etiam affirmat Strab. l. xvii. Mendum est apud Ptolemæum in codice verso, ubi *Capsa* pro *Capsa* legitur. Græcus enim recte habet. *Cast*. Vide supra cap. 18.

Muniti adversum hostes] Manuscriptum, *adversum hostes*: id antiquario convenire magis videtur. *Rivius*.

Nam præter oppida propinqua, alia omnia vasta, inculta, egentia equis, infesta serpentibus] Legendum, *præter oppido propinqua*, uti ex manuscriptis duo habent; ut de locis loquatur *oppido vicinis*, vel quæ circa oppidum sint: quomodo Tacitus dixit, 'Per urbem et urbi vicina conquistis.' Sic sensus exposcit: quamvis Fabricianum, *præter oppidum propinqua*. *Idem*.

Infesta serpentibus, &c.] Huc facit egregius locus Nicandri, quo docet quando potissimum a serpentibus cavendum sit. Ita autem loquitur: *ΕΙ ΔΕ ΤΟΥ ΕΝ ΔΑΚΕΪΣΣΙΝ ΑΦΑΡΜΑΚΤΗ ΧΡΟΪ ΚΕΡ- ΣΗΣ "Ακμυρος σίτων, ὅτε δὴ κακὸν ἔνδρας ἰάπται, Ἄβρα κεν ἡμετέρῃσιν ἐρησείας ἐφεταίς: Τῶν γὰρ θήλεια πάλιγκοτος ἀνομιένοισι, Δάγματι πλειότερῃ, καὶ ἄλ- καίην ἐπὶ σιαιρῇ Τούτῃκα καὶ θαράτω θούτερος ἴεται αἴσα: "Αλλ' ἦτοι θέρος βλάβερὸν δάκος ἐξαλάσθαι, Πηλιάδων φάσις δεδοκημένος, ἀθ' ὑπὸ Ταύρου "Ολ- καίην ψαίρονσαι, ἀλζῖνες φορέονται: "Η ὅτε σὺν τέκνοισι θερειομένοισιν ἄβοσ- κῆς Φωλείου λοχάδην ὑπὸ γυλεὰ δέφας λαβεῖ, "Η ὅτε δὴ λίπτησι μεθ' ἐν νομῶν, ἢ ἐπὶ κοῖτων "Εκ νομοῦ ἐπιδόσσουσα κίη κεκορημένη βλης. Quod ita Latinis ver- sibus interpretatur doctissimus L. Gor- næus: 'Sin nullo occurras serpentibus*

anguine tutus Atque cibi vacuus, gravius est tum noxa ferarum, Vitabis morans, animo hæc præcepta recon- dens: Fœmina præcipiti ante omnes agitata furore Occurrit, rictu patulo, caudaque tumente; Inde ferit fati multo graviore periclo. Et vitare feras debes ætate nocentis, Pleiadum observans ortus, quæ corpore Tauri Extremo affixæ, non omnes æthera tranant: Aut ubi cum pullis per aprica jacentibus antra Dormit in insidiis sitiens impastaque serpens: Aut avida ad pastum properat; vel lumina somno Condens, a pastu petit exsaturata cubile.' Vide ejusdem Gorræi notas in Nicandrum.

Inopia cibi acrior] Vox cibi abundante videtur. *Ciacconius.*

Haud dissimiliter situm nunitumque] Nam sicut supra visum est, Thala urbs inter ingentes solitudines posita est: sicuti etiam Capsa, de qua nunc agitur. *Sold.*

Jugi] Id est, Fontana.

Quæ procul a mari inculcius agebat] In Veneto ac plarisque aliis non est additum, a. Cicero fere in similibus præpositionem addit, velut, 'Insula Delos tam procul a nobis;' Idem, 'Procul a terra abripi;' et, 'Non procul a suis finibus.' Nisi ubi poëtice loquitur, ut in Arato, 'Et procul Arcturo.' Item in epistolis e Poëta quopiam, 'Patria procul:' Plinius tamen v. 9. ubi Nilum ait originem habere in monte inferioris Mauritanie, 'Non procul Oceano,' inquit; et Curtius iv. 'Procul hostium conspectu,' Paulo post, 'Haud procul Carthaginis muris locaverunt castra:' et, 'Haud procul munimentis urbis emerant:' et postea, 'Jamque haud procul Mempsi erat.' Idem v. 'Haud procul mœnibus fluxerat:' et ix. 'Haud procul amne per quem erat navigaturus.' Idem tamen præpositionem interim addit; velut v. 'Qui haud procul ab urbe tendebat:' et ix. 'Haud procul a Perside aberant.'

Delph. et Var. Clas.

Sed et x. 'Essè hæud procul a continenti insulam palmis frequentibus consitam.' Nisi quis mendum forte subesse putet. *Rivius.*

Quia Numida plerumque lacte et ferina vescantur] Manuscripta, *ferina carne*, sed mihi prior lectio magis aridet; ut subaudias substantivum, quomodo Virgilius i. *Æneidos*, 'Impletur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.' Ita fere dicimus, *suilla, bubula, caprina*: ut subaudiatur *caro*. Linacer tamen cum manuscripto facit, ut et ex impressis quædam. Sed et supra Sallustius, 'Quis cibus erat caro ferina,' inquit, de Gætulis loquens. *Idem.*

Neque salem] Hoc mirum est, cum sal veluti necessarium condimentum vitæ sit, quandoquidem humiditates nimias absorbit, extergit, a putredine conservat, virtutem nativam colligit atque constringit. Nisi sale quiddam usi, sed satenus non quærent, quatenus esset incitamentum gulæ vel etiam libidinis. Propter quam causam *Ægyptios* præcipue sacerdotes sal rejecisse, tanquam libidinis incitamentum legimus. Atque hinc ipsa quoque *Venus ἀλεγεινή* dicitur. *Thysius.* Quid mirum de sale, cum etiam carne ferina eos usos sine pane *Leo Africanus* auctor est?

Cibus illis adversus famem atque sitim, non libidini, neque luxuria erit] Codex Fabricianus, *adversum famem et sitim*: quomodo et ille Parisiis a Badio impressus. Utrumque apud Ciceronem atque alios primæ notæ scriptores reperitur, *adversus* et *adversum*. At in exemplari Veneto, *Argentoratensi*, aliis plerisque, est additum quiddam, quod in superioribus, si minus necessarium est, abest: si opus est, deest: *Cibus potusque illis adversus famem atque sitim*: videlicet ut *cibus* ad famem, ad *sitim potus* referatur. Mihi ultra lectio verior, haud dum satis liquet: nisi quis ideo probandam esse ducat lectionem vulga-

Sallust.

tam, quod et cibi pariter et potus vicem præbeat lac, quo illi fere vescantur. Qua de causa iidem et γαλακροφάγοι dicebantur; quasi dicas, lacte vescentes. atque item γαλακροπύρα, sicuti l. vii. testatur Columella, quo loco 'nationibus quibusdam frumenti expertibus victum commodare lac' docet. *Rivius.*

CAP. 90 *Nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat*] Volumen Fabricianum, omissa illa particula *contra*, nam *difficultates tantus*, &c. haud scio an perperam; nisi quis *providere*, pro eo quod est, *præcavere tantas difficultates*, positum velit. Quomodo Terentius in *Andria*, 'Quæ si non astu providentur,' pro *caventur*, *vitantur*, ut adnotavit ibidem Interpres. Mihi vulgata lectio bene habere videtur, ac potest incuria librarii τὸ *contra* omissum esse; nam in aliis manuscriptis est. *Idem.*

Oppidum Laris] Si ita legas, erit *Laris* patrius casus, ut apud Virgil. 'Urbem Patavi,' id est, Patavium. Veteres tamen impressi codices habent, *oppidum Larim*: a Ptol. *Adops* dicitur. *Castil.*

Ad oppidum Laris] *Lares* Cirtesiorum oppidum ponit Ptolemæus aliquanto magis ad meridiem, quam *Vaccam* (ipse *Vagam* appellat), ad *Juliam Cirtam*. Ceterum cum paulo ante retulerit auctor, *Marii* cum duobus regibus pugnam ante *Cirtam*, interea vero aliquot oppida castellaque capta: denique venisse in mentem ei, ut *Capsam* tentaret, quæ satis longe a *Cirta* abest, atque a *Laribus*: Commentatoribus venia dari potest, etiam si ea ne verbo quidem attingunt, cum auctor ipse tam negligens in re seria fuerit, ipse inquam *Africæ* provincie *Prætor*, quam non absque nominis sui infamia spoliasset. Ubi enim *Tanam* flumen, quod hic subiungit, fuisse existimemus? Itinere a *Cirta* *Capsam*, flumina duo sunt a Ptolemæo descripta, *Rubrica-*

tus et *Bagrada*, præterea paludum *Sisaræ* et *Hipponitidos* flumen. Fieri tamen potest et plura alia interfuisse, sed dubitet Lector mecum. Nam, ut antea conquestus sum, ex *Africæ* topographia non temere apud hunc auctorem et *Livium* te explices. *Glar.*

Sic incapto suo occultato] Hoc est: *consilio*; infra, 'prava incapta consultoribus noxæ esse.' *Ciacconius.*

Tanam] Manuscripti codices multi, item excusi quidam, *Tanam* habent, nec aliter vocat *Sabellicus*. Nomen tamen celeberrimi fluminis, quod *Europam* ab *Asia* dividit, errati hujus ansam librariis præbuisse existimamus. *Cast.*

CAP. 91 *Pecus exercitui per centurias, item per turmas aequaliter distribu-erat*] Manuscripta, *per centurias, item turmas*, omissa repetitione præpositionis *per*, quomodo et ex impressis habet codex *Badianus*, atque alii quidam. *Rivius.*

Equaliter distribu-erat] Legerem, *distribu-erat*. Sequitur enim, 'ut fieret curabat.' *Ciacconius.*

Omnibus sarcinis abjectis, aqua modo sequæ et jumenta onerare] Est in nonnullis, *omnibus abjectis sarcinis*; quæ collocatio verborum melior. *Rivius.*

Contra jus belli] *Jus belli* est, ut qui se dedunt, sorventur incolomes, secundum fidem datam. Nemo enim se dederet, nisi salus et incolumitas promitteretur ei. *Sold.*

Contra jus belli] Sed et acceptos in deditionem sine conditione ulla legas sæpe apud Historicos interfici, ut a Romanis *Pometice* principes, a *Sulla* *Samnites*, a *Cæsare* *Numidas*, et ipsum *Vercingetorigem*: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces sive captos, sive deditos, ut triumpho die occiderentur, quemadmodum nos *Cicero* docet quinta *Verrina*, *Livius* tum alibi, tum lib. *xxviii.* *Tacitus* *Annal.* *xii.* et alii multi. Eodem *Tacito* memorante, *Galba* decimari jussit, quos depre-

cantes in fidem acceperat: et Cæcina in deditionem accepto Aventico, in Julium Alpinum e Principibus, uti concitorem belli, animadvertit: ceteros veniæ vel sævitie Vitellii reliquit. Quin et incendere urbes deditorum belli fuit licentia. Hinc Tacitus *Annal.* XIII. 'Oppidani portis sponte patefactis Romanis permisere, quod salutem illis tulit: Artaxatis ignis immisus.' *Gros.* Quod itaque hic contra jus belli factum dixit Sallustius, hoc alibi apud Historicos licitum dicitur.

CAP. 92 *Omnia non bene consulta, in virtutem trahebantur*] Sic et Aldinum pariter ac manuscriptum: in Veneto autem, cujus aliquoties memini, atque item aliis quibusdam, addita nonnulla sunt, nimirum hæc, *rerum etiam casu data.* Ego quamvis præter lectionem probo, tamen quid hic suspicer, paucis dicam. Fortasse legendum, *omnia non bene consultata modo, verum etiam casu data, in virtutem trahebantur*: ut ait sensus; *Non solum quæ erant sapienter provisæ, sed et ea quæ casu aliquo ac felicitate quadam acciderant, virtutis esse existimabantur*: hoc est, non temere neque casu facta, aut forte fortuna, sed virtute consilioque potius gesta esse credebantur quæcumque bene evenerant. Sic et Q. Curtius de Alexandro lib. III. 'Jam primum,' inquit, 'nihil nisi divina ope aggredi videbatur: nam cum esset præsto ubique fortuna, temeritas in gloriam cesserat.' *Rivius.*

Omnia non bene consulta in virtutem trahebantur] Aliquid esse etiam hic minus integri, produnt membranæ Commel. in quibus *trahebantur*; forte fuit, *in virtutem trahi*: nam quæ hoc loco citat ex aliis editionibus Rivius, nititurque emendare; sciamus licet, nata, post editionem primas, ab Pomponio Læto. *Gruterus.*

Omnia non bene consulta in virtutem trahebantur] His verbis quidam codices hæc addunt verba; *verum etiam casu data in virtutem trahebantur.* Sed

sive ea legamus, sive omittamus, intelligenda videtur conjunctio etiam; ut sit sensus: *Omnia etiam non bene consulta.* Soldus ad *hostes* retulit. 'Si hostes,' inquit, 'non bene consulebant, et Marius ita vinceret, laudabatur a plerisque.' Badius addit solum: *Omnia non solum bene consulta, verum etiam, casu data, in virtutem trahebantur.* Ita copiosa est ignorantia nostra, quoties hæremus; quemadmodum non ita multo post quod sequitur, aut *Deorum nutu cuncta portendi*: ubi Badius exponit significari et addici, scilicet, illi. Soldus *Diis auctoribus fieri*: quod magis placet. *Glareanus.*

Namque haud longe a flumine Mulucha] Manuscriptum, *Mulucha*: rectene an secus, haud dum equidem scio: nisi si quis putet sic dictum, ut Virgilius 'urbem Patavi' dixit *Æneidos* primo; et 'fontem Timavi,' ibidem; et septimo, ni fallor, 'flumen Hymellæ:' aut Cicero, 'in oppido Antiochiæ:' si modo sic idem scriptum reliquit. *Rivius.*

Namque haud longe a flumine Mulucha] Vide, ut saltum faciat auctor, a Capsa ad Mulucham, quæ tam longe distant invicem loca, nisi excusemus, quod ait: 'Multis locis potitus.' *Glareanus.*

Quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat] Sic idem *Histor.* I. IV. 'Qua in parte Cappadocia ab Armenia disjungitur.' *Ciacconius.*

Quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat] Manuscripta et alia pleraque: *disjungebat*: pro Regni fines discernerebat, disterminabat. Nam hic annis ingentium olim regnorum terminus Bocchi Jugurthæque fuit, uti Pomponius inquit. Vulgo, *dividebat.* *Rivius.*

Mons saxeus] Vide Frontinum, *Strab.* I. III. c. 9. Florus autem I. III. c. 1. urbem Mulincham vocat. *Castil.*

Nam omnis natura, velut opera atque consulto præceps] In manuscriptis est, *opere*: sed eodem sensu. In quibus

dam, sed impressis, *præcepserat*; quod non sane displicet. Illud non probe quod in antiquioribus est, *nam per omnia natura, &c.* id ex glossa addita irrepsisse in contextum videtur. Codex Badianus ad hunc modum, *nam omnia natura velut opera atque consulto præceptus habebat.* Mihi legendum videtur *omnis*, ita uti fere in recentioribus est. Hoc autem dicit Sallustius, *totum montem fuisse natura præcipitem, ac si humana industria sic, et opere manûque, factus esset.* Forsan aliquis illud *omnis* explicare volens, in spatio quod versus dirimit suprascripserat *per omnia*: cum intelligi vellet, *ex omni parte*, ut Cæsar loquitur; id postea in contextum irrepsit. Julius Frontinus III. Strategematum, totum hunc locum, sed aliis interdum verbis repetit. Rivius.

Aggeribus] Vide supra c. 22.

Turribusque] Vide supra c. 21.

Machinationibus] Aliter: *Machinationis.* Id est, testudinibus, balistis, catapultis. De quibus Vitruvius et Vegetius.

Nam cum ea paullo processerant] In nonnullis est, *paullulum*: quomodo Cicero, 'aliquantulum procedere' dixit: sed prior lectio est in manuscripto quoque. Rivius.

Igni aut lapidibus] Vide supra c. 57.

Milites neque inter vineas sine periculo administrare, &c.] Manuscripta, consentientibus aliis, *milites neque pro opere consistere propter iniquitatem loci, neque inter vineas sine periculo administrare, optimum quæque aut cadere aut sauciari*; sic fere et Venetum exemplar. Itaque vides quam multa desint in recentioribus. Rivius.

Neque inter vineas sine periculo administrare] Etiam atque etiam considerandum, num *intra vineas* legendum potius, quamquam ego nihil assevero. *Glar.* Vide supra c. 21.

CAP. 93 Trahere cum animo suo] Id est, Cogitabat an relinqueret oppugnationem inceptam hujus castelli.

An fortunam opperiretur, qua sæpe

prosperè usus erat] *Tò erat*, non est in vetustis omnibus, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. In manuscriptis fuerat legitur. Rivius.

Quod adversum præliantibus erat] *Leg. censeo, aversum.* Ciacconius.

Quod adversum præliantibus erat] Ego reclamantibus omnibus exemplaribus, legendum puto, *aversum*; non, *adversum.* *Aversa* enim pars anterior erat, ubi prælium fiebat, *aversa* autem posterior, ubi solitudo ac securitas. Lector ipse hujus totius loci verba sequentia secum perpendat, et videbit nos non temere id asseruisse. *Glaresan.*

Quod adversum præliantibus erat] Quidam contra omnium exemplarium fidem *Aversum* legendum esse contendunt, nos autem nihil mutavimus. Cur enim non potuit Ligus, cum non longe abesset ab eo latere castelli, quod Romanis oppositum erat, paulatim cochleas legens, ad summum montis pervenire? *Castil.*

Animum advertit] Tacit. Histor. III. 'Advertit ea Vespasiani animum, an potius accendit.' Ciacconius.

Animadvertit] Et hic *Mss. animus advertit*: ut vid. est apud Grut. Vid. c. 69.

Cochleas] *Cochleæ* non tantum antiquis in pretio, atque cæpis expetitur, ut testatur Plinius I. IX. c. 56. sed et hodieque nonnullis gentibus in deliciis. De iis ita Dioscorides: 'terrestres cochleæ stomacho utiles sunt, et non facile corrumpuntur. Optimæ Sardonicæ, Africanæ, Astypalgicæ, et quæ in Sicilia, aut Chio gignantur, et quæ in Liguria Alpibus, Pomatiæ, id est, opercularis cognominatæ. Quæ vero vepribus fructisque conglutinatæ cohærent, ventrem, stomachumque turbant.' Hæc Dioscorides. Addit Matthiolus, cochleas, quæ in apricis admodum locis odoratis viciantur herbis, gustu præstare ceteris, quæ in opacis ac palustribus degunt; nam illæ insipidæ habentur, vel palustrem resipiunt li-

mum. Ita per absynthium depastæ amaritudinem reddunt. Et prout pastus est, commendantur vel vilescunt. Nobis Batavis non contingit esse tam delicatis. Cum autem hic superius Africanas cochleas commendet Dioscorides, non mirum est ad delicias gulæ tanto cum studio collegisse militem.

Humana cupidinis] Hæc est incorrupta et vera lectio, quam ex Gellio l. ix. c. 12. et Nonio reposuimus, cum antea legeretur: *More ingenti humani cupido difficultia faciendi*: etsi Nonius in dictione (ignarus) ubi citat hunc locum, pro *More*, legit *Amore*: et pro *Cupidinis*, *Cupiditatis*. Cast.

More humana cupidinis ignara visundi, animum vertit] Mss. cuncta, *animum vertit*: quo modo exemplar quoque Beroaldinum. Vulgo *animadvertit*. Nonius Marcellus, quo loco *ignarum* esse dicit et qui nescit et cui quid sit incognitum, ita hunc locum citat: *More humana cupidinis ignara visundi*: pro, Ignota explorandi et inspiciendi. Nam *cupidinis*, pro *cupiditatis* dixit, ut alias sæpe. Hanc lectionem magis ad sensum Sallustii quadrare suspicor. Nam habet eodem modo Gellius quoque l. ix. c. 12. quo loco et ipse docet, *ignarum* utroversum dici, non solum qui ignoret, sed et qui ignoretur. Id vero sic se habere, cum ex hoc ipso auctore, ut cum ait, 'Præter nomen cetera ignarus populo Romano: tum ex aliis etiam liquet. Tacitus: 'Per occulta et vigilibus ignara.' Idem: 'Nihil tam ignarum Barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationem.' Contra, *gnarum*, pro cognito apud eundem. 'Idque nulli magis gnarum,' inquit, 'quam Neroni;' et, 'Campos madentes et ipsis gnaros,' pro Cognitos. Rivinus.

More humana cupidinis ignara visundî] Pro, *visundi ea, quæ ignorantur*: sic Gellius l. ix. c. 12. et Nonius in verbo *Ignarus* recitat. Quo modo

Tacitus locutus l. ii. 'Per occulta, et vigilibus ignara:' et l. iii. 'Non sibi quidem ignara quæ vulgabatur:' et l. xii. 'Nihil tam ignarum Barbaris, quam machinamenta, et astus oppugnationem:' et idem Sallustius: 'Regio hostibus ignara.' *Gnarus* item, pro *cognitus*, apud eundem Tacitum: 'Idque nulli magis gnarum, quam Neroni:' et, 'Campos madentes, et ipsis gnaros.' *Manutius*.

More humani ingenii cupido] Locum corruptum testatur Non. Marcell. qui sic citat in, *ignarum*: 'Amore humanæ cupiditatis ignara visundi.' Et Agell. l. ix. c. 13. 'More humanæ cupidinis ignara visundi:' et explicat *ignara* τὰ ἄγνωστα. Sed Nonius corruptus est, apud quem lege ex Ms. *more cupidinis humana*: et lectionem veram apud Sallustium repone: *Ubi postquam solitudinem intellexit, more humana cupidinis ignara visundi, animum vertit*. Optima locutio et Sallustiana: Sulpiti tamen Severus Crispi, quantum tempora et ætas illa ferebat, æmulus: 'His more humani ingenii consilium fuit.' Et Apul. in Florid. 'Propius accessit, ut etiam cognosceret more humani ingenii quisnam esset.' Petron. 'Vitio gentis humanæ concupiit scire quis aut quidnam faceret.' *Putschius*.

Castelli planiciem perscribit] Alii libri, *pervenit*. Ciacconius.

Castelli planitiem præscribit] Manuscripta duo, *perscribit*. Quomodo, et sensus postulat. Error ex affinitate vocum ortus. Rivinus.

Eadem regreditur] Fabricianum, *eodem*: nempe qua prius egressus ad summum prope montis erat. *Idem*.

Eodem regreditur] Lego; *eodem degreditur*. Gronovius.

Non temere, uti ascenderat] Manuscriptum Fabricii, *qua ascenderat*. Verum prior lectio mihi magis arridet, et eandem sensus exposcit: non ut temere ascenderat, sic etiam temere descendit; sed, uti mox sequitur,

tentans omnia ac circumspectus. Rivius.

Itaque Marium prope adit] Manuscripta rectius adit, tempore præsentis: quomodo et ex impressis quædam. Sed et ea verba, quæ statim sequuntur, ejusdem temporis sunt, ut edocet, hortatur. Idem.

Ab ea parte qua ipse ascenderat] In manuscriptis est, *descenderat*. id, si quid ego judico, magis ad sententiam facit: habent eodem modo ex impressis quædam. Idem.

Pollicetur sese ducem itineris, periculique nihil esse docet] In manuscriptis *rd docet* non est, ac majore cum gratia abesse citra detrimentum sensus poterit. In iisdem tamen, *pollicetur sese itineris periculique ducem*. Idem.

Quorum alii, uti cuiusque ingenium erat] *Rd alii*, non est in ullo manuscripto, nec in impressis vetustioribus: e glossa nimiram irrepsit. Riv.

Ex copia tubicinum, et cornicinum quinque delegit] Sic: *Ex omni copia necessarios quinque delegit*. Ciacconius.

Itaque ex copia tubicinum et cornicinum] In divisione classium et centuriarum, supra diximus, accensos et tubicines et cornicines in quinta classe, in tres centurias fuisse distributos: Tubicines, qui tuba; Cornicines, qui cornu canunt. Tubicines igitur et cornicines, quia ex classibus scribebantur, cum honore in ordines rodigebantur: igitur ex his Marius quinque velocissimos delegit, et cum his quatuor centuriones: et hos omnes Ligurem sequi, et ei parere jus sit. *Sold.*

Quatuor centuriones] Et ita quadringentos milites, qui forent præsidio, id est, protectioni. *Bad.*

CAP. 94 *Ex præcepto tempus visum est, paratis compositisque omnibus*] Permutatis dictionibus, leg. puto: *Sed ubi ex præcepto, paratis compositisque omnibus, tempus visum est*. Vide Turnob. XVIII. c. 7. *Ciac.*

Rd qui centuriis præerant adusti] Ita

editio Aldi vetus: nec non Pall. sextus, septimus, octavus. Nam primitus natæ, partim, *illi qui et ascensuri erant edocti*, partim, *illi qui et ascensuri erant*: quod ipsum nullo negotio mutari posset in *accensuri*, de quo ita paratragædiatur Carrio, sed præter rem et scripturam Mss. meliorum. Ligus enim mutavit arma centurionibus solis, non etiam tubicinibus; utpote quibus ore utendum erat, non manibus, nisi quatenus eis sustinerent tubam: præterea membræ potiores habent Naz. quidem ac Pal. sec. *illi qui & centuriæ præerant*; neque aliter Commelinianus, nisi quod illud & representet notam, qua in inscriptiōibus antiquis designatur aut *centuria* aut *centurio*; ut vix mihi dubium sit, expressum primitus illud *centuriæ*, sive adeo *centuriæ*, non omnibus literis, sed notæ suæ peculiari: quod ipsum tamen errorum causa. Nam in Pal. tert. visas; *illi qui ex centuriis præerant*: quart. *illi qui et centuriis præerant*: quint. *illi qui ascensuri erant*. Gruterus.

Capite atque pedibus nudis, uti prospectus nunquam per saxa facilius foret] Sic in cunctis exemplaribus et antiquis et recentioribus: ut *facilius adverbium* sit. Ceterum in Julio Frontino III. Strategematum, ubi totidem ipse verbis locum hunc repetit, *facilior foret* legitur: sed eodem sensu, nec aliter volumen Florentinam. Riv.

Numidica] Quæ Numidæ Citara appellabant. Vetus Scholiastes Juvenalis ad illa verba Satyræ II. 'Et Gætulas Oryx.' Oryx animal minus quam bubalus, quem Mauri uncom vocant: cujus pedis ad citaras proficit, acuta Maurorum minora. רררר, id est, Ceschira pro clypeo in Chaldaica Paraphrasi sumitur Prov. VI. 11. Cetram tamen brevioris clypei genus Virgilius quoque Oscis tribuit, Hispanis Plutarchus et Silius, Hæsychnus Iberis et Celtis, Tacitus Britannis. Bechart.

Ponderis gratia] Nam scuta Romana ex ferro graviora sunt.

Offensa] Id est, Contacta a lapide, streperent lenius, scilicet quam ferrea. *Bad.*

Inermos mittere] Sic infra: 'ab inermis pedibus.' Notatur hoc a Nonio, et eo saepe utitur Tacitus. *Cisconius.*

Ac sapius eadem ascendens et descendens] Legendum monuerunt alii: *ac sapius eadem eecendens et descendens:* quod verum puto. Notarat et *escendere* in Sallust. Fronto, sed Manutius locum corruptum putabat. Verbum hoc incuria descriptorum male acceptam in veterum libris, ac plerumque in *descendere* mutatum. Varro de L. Latina l. iv. 'Tertius gradus quo Philosophia ascendens pervenit: ubi veteres libri *descendens* pervenit: sed legendum, *eecendens.* Putschius.

Sicut aliis diebus adversum hostes advenit] Putabam olim: *adversum hostes ierant:* quia infra: 'Cum Sulla, profligatis iis quos adversum ierat, rediens ab latere Masros incarrit.' Nunc nihil muto. Apulejus Milesia secunda: 'Prima face cubicalum tum adero.' ita codices notae melioris, et editio Florentina. *Idem.*

Marius ubi ex nuntiis cognovit, qua Ligus egerat] Quanto rectius ac modulatus in manuscriptis, *Marius ubi ex nuntiis, qua Ligus egerat cognovit* Rivinus.

Quamquam toto die intentos praelio Numidas habuerat] In plerisque est, *aves habuerat:* sed prior lectio bene habet; nam et ante Sallustius 'intentos praeliantibus fuisse Numidas' dixit. *Idem.*

Testudine] Isidorus lib. xviii. cap. de fundis: 'Testudo series armorum, umbonibus inter se convexorum.' Idem libro eodem cap. de clypeis: 'Est et testudo scutorum connexio curvata in testudinis morem.' Item vetus onomasticon: 'Testudo con-

nexio scutorum.' hactenus nominis rationem habes. Res ipsa ab Historicis petenda. Livius originem a ludicro Circensi deducit l. liv. 'Jvenes,' inquit, 'etiam quidam Romani ludicro Circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt.' Ceterum ex eodem discamus primum id genus exercitii, quod armaturæ, quæ sub campiductoribus erant, inter varia spectaculorum genera, Romæ exhibere solent in Circo. Livius dicto loco: 'Inter cetera,' inquit, 'sexageni ferme juvenes, interdum plures, ab apparitoribus Indi, armati inducebantur:' horum inductio, in parte simulacrum decarrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorum armorum usum. Cum alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facti, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis, et quartis, postremis etiam genu nixis; fastigiatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant: hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab imo in summam testudinem, per densata scuta cum evasisent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ testudinis; nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Ad imitationem testudinis jam propositæ duplicem excogitarunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnatioibus. In campis patentibus, si quando circumfusus undique hostibus, pares esse non possent: in genua milites procumbebant, et classis undique extremis gravis armaturæ scutis, receptis in medio impedimentis, et levi armatura, requiescebant: post cum visum esset, tanquam redivivi redintegrabant prælium. Si forte mihi nolis, at crede Historicorum scriptoribus: Lucius Florus. iv. 10. 'Delata,'

inquit, 'reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis, in modum grandinis, quædam forte, quasi docti procubissent in genua milites, et elatis supra capita scutis, cæsorum speciem præbissent. Tum Parthus arcus inhibuit: deinde Romani, cum se rursus extulissent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris emisit vocem, *Ite, et bene valet Romani, merito vos victores fama gentium loquitur.*' Meminit et Plutarchus in Antonio, et Appianus de bello Parthico. Quinimo in testudine hac construenda, præter impedimenta, et levem armaturam; etiam equites in medium recipi solent: qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, sequi inclinare docebant. Testis luculentissimus Dio Nicæus in Augusto. Itidem usi testudine Romani in invasione murorum. Livius eodem loco, quo supra, ubi de testudine illa Circensi: 'Huic,' inquit, 'testudini simillima, parti muri admota, cum armati superstantes subiissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabatur, depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcendunt. Id tantum dissimile fuit, quod et in fronte extremi, et ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta; ne nudarent corpora; sed prætectæ pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, et testudini injecta imbricis in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur.' Hæc ille. Idem genus oppugnationis etiam Batavos nostros a Romanis didicisse, et usurpasse, ex Tacito probabo libro quarto Historiarum. De Batavis loquitur castra Romanorum oppugnantibus: 'Appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum jam quidem scandebant.' Simili testudine Persæ quoque regem suum a balistarum ictibus, et sagittarum multitudine servavere iacolumem: apud Ammianum libro vigesimo. Eiusdem quoque modi tes-

tudo composita fuit in navali prælio; de qua luculentum testimonium apud eundem Ammianum l. xxvi. 'Coniunctis,' inquit, 'tribus navigiis testudinem hac specie superstruxit; densatis cohærentes super capita scutis, primi transtris instabant armati, alii post hos, semet curvantes humiliter, tertius gradatim inclinatis submisit, ita ut novissimi suffraginibus insidentes, formam ædificii fornicati monstrarent: quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes habiles, instar imbrum, evanescant.' Ita Ammianus. Præterea si exercitu proficiscente, in locis concavis, angustis, et lutosi hæura videbantur impedimenta, tali testudine facta, milites, equos, et ipsa etiam vehicula transmittere solent; quod nos vult credere idem Dio, loco quo supra. *Stew.*

Testudinæ] Usi ea Romani in triplici discrimine, in oppugnando, pugnando, repugnando: unde et triplex testudo. In oppugnando fuit, cum scutis super capita elatis muro succedebant, primis altioribus, et ordine paulatim, tecti simplicis in morem, decrescente. Causa, ut tela injecta per proclive laberentur, et minus insidere possent aut infigi. In hac ergo testudine manipulatim aut centuriatim se conglobabant. Hujus testudinis finis unus, succedere et subruere: aliter, succedere et ascendere. Nam ascendebant alii super alios, ut fastigio altitudinis muri æquarentur. Id Tacitus vocat Iteratam testudinem, et quasi duplicatam: imo etiam tertii super duplicem illam seriem ascendebant. Testudo altera in pugna est, cum globo facto, et tecti scutis, sic invadebant ac per rumpebant. Ea densatio firma utilisque fuit in equitatum repellendum. In hac autem secunda testudine nec latera semper tecta, nec item subessio illa et inclinatio per gradus. Tertia testudo est

in Repugnando, cum ab equitatu aut levi armatura cineti, huc decurrunt, ut in orbem se muniant, mediis altioribus, extremis undique desidentibus. Accuratissime hanc descripsit Dio, l. XLIX. his verbis: 'Testudo talis est, et fit hoc modo: Impedimentis, et levi armatura, et equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis et in tubi dimidiati modum factis scutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, et reliquos omnes ipsi extra spectantes ambiunt. Ceteri, qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, et scuta cum super se, tum super alios tollunt, ut in tota phalange non aliud sit, quam scuta cernere, et a telorum jactu omnes tutos esse, ob densitatem instructionis. Adeo enim valide firmant, ut et super eam homines aliquot ingredi possint; imo etiam equi et currus agi, quoties in cavo et angusto aliquo loco constipantur. Hæc est forma ejus instructionis, et nomen a testudine cepit, ob firmitatem, et quia optime tegit. Usus autem duplex.' (Illam pugnæ omittit, quia rarus Romanis.) 'Nam et in oppugnanda munitione aliqua subeant, et sæpe in ipsum murum quosdam attollunt: aut circumventi a sagittariis, inclinant se omnes simul; (nam et equi docti sunt in genua submittere se et inflectere) sic opinio nem hostibus defatigationis suæ præbentes, iis appropinquantibus, statim terrore injecto, consurgunt atque incurrunt.' Lips.

Tormentis] Vide supra c. 57.

Sagittariisque et funditoribus] Vide supra c. 46.

Vineis] Vide supra c. 31.

Secundis rebus] Id est, Prosperis, quia sæpe subverterant vineas Romanorum, nec eos muris appropinquare permiserant. Sold.

Deinde super occisorum, &c.] Manuscripta fero deim. Rivius.

Cortantes murum adscenders] Codi-

ces in membrana descripti, quos ego viderim, omnes ad unum habent, *murum petere*: non, quod in impressis fere est, *adscendere*. Judicet lector. *Idem*.

CAP. 95 *Ceterum dum ea res agitur*] Manuscriptum geritur. *Idem*.

Latio et sociis] Vide supra c. 39.

L. Sisenna] Bello Numantino, ut Vellejus Paterculus loquitur, historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis: sed opus belli Civilis Sullani post aliquot annos ab eo seniore editum est. Fuit hic Historicus e gente Cornelia, ut Festus testatur. Cujusmodi fuerit orator et Historicus Cicero docet. Is enim in Bruto ita loquitur: 'Doctus vir et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus Reip. non sine facetiis; sed neque laboris multi, neque satis versatus in causis.' De historia ejus ita ibidem: 'Sisennæ omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quæ cum facile vincat omnes superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptiois nondum sit Latinis literis illustratum.' Et in primo de Legg.: 'Sisenna omnes adhuc nostros Scriptores, nisi forte qui nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superavit. Is tamen neque orator in numero vestro unquam est habitus, et in historia puerile quiddam connectatur: ut unum Clitarchum, neque quenquam præterea de Græcis legisse videatur, eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset.' Quod argumentum in Historia sua Sisenna tractaverit, ex fragmentis satis cognoscitur. Nam inde ab iis orsum liquet quæ contigere post urbem a Gallis captam; deuisse autem in rebus Sullæ. De quibus non libere scripsisse Sallustius hic noster testatur. Vertit idem et Milesiacas fabulas Aristidis: unde Ovid. Trist. l. 11. 'Vertit Aristidom Sisenna, nec obfult

illi Historiæ turpes inseruisse jocos.' Meminere etiam veteres Grammatici commentarii ejus in Plantam: neque mirum in eo auctore enucleando illum operam suam posuisse, cum de eo scribat Cicero: 'qui recte loqui putaret esse inusitate loqui.' Eum Siciliæ aliquando, itidem Achaiæ prætorem fuisse, ex veterum monumentis apparet. *Voss.*

L. Sisenna] Designat L. Cornelium Sisennam, qui Historiarum libros XXII. conscripsit, quique Sisenna in ænea apud me tabella Prætor inter cives et peregrinos describitur M. Lepido, Q. Catulo Coss.: cujus filius Cn. Cornelius Sisenna habetur in argenteis denariis cum inscriptione Cn. CORNEL. L. F. SISENA, unico N anti-que. *Ursin.*

Igitur Sulla patriciæ gentis nobilis fuit] Tò nobilis ejiciendum monet tenor orationis, et Servius, qui sic citat: 'Igitur Sulla patriciæ gentis fuit, familia jam exincta majorum ignavia.' Infra l. III. historiarum: 'At Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus,' &c. *Putschius.*

Familia prope jam exincta] Illud prope, non habet Servius, qui Sallustii locum citat l. VII. *Æneid.* nec Tacitus, qui l. IV. ait: 'Utque familie ipsæ jam exinctæ sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena facta sibi objectari putent.' *Ursinus.*

Igitur Sylla patriciæ gentis nobilis fuit] Manuscripta, sicut et impressa fere, *gentis patriciæ*; ut adjectivum sequatur. *Rivinus.*

Literis Græciis] Is etiam reliquit libros rerum gestarum, quorum ex secundo aliquid adfert Gell. I. 12. et XX. 6. Iis in libris de rebus suis egit, Plutarcho teste in vita Sullæ. Nec absolvere potuit morte præventus. Sed quod non quivit Sulla, id fecit libertus ejus Epicadus. Suetonius in illustribus Grammaticis: 'Cornelius Epicadus, Lucii Sullæ Dictatoris libertus, calatorque sacerdotio augu-

rali, filioque ejus Fausto gratissimus fuit: quare nunquam non utriusque se libertum edidit. Librum autem, quem Sulla novissimum de rebus suis reliquerat, ipse supplevit.' Apud Plutarchum semel iterumque lego, Sullam commentarios suos dicasse Lucullo, idque ea conditione, ut is digereret, poliretque. Sed Epicadus, ut credo, fecit, quod potuit: hinc Lucullo obtulit, ut is supremam manum adderet. Alioquin Epicadi tanquam idonei auctoris meminere Victorinus, Charisius, Macrobiusque. *Voss.*

Literis Græcis juxta atque doctissimæ] In aliis libris vacat atque. *Ciacconius.*

Otio luxurioso esse, tamen ab negotiis nunquam cum voluptas remorata] Eum, non habent exemplaria in pergamenis descripta, neque ceteri codices vetustiores, et rectius subanditur, quam exprimitur.

Potuit honestius consulti] Sulla cum decimas Herculi solvens prandia populo daret, Metellam uxorem jam animam agentem repudiavit, ac in aliam domum viventem adhuc transferri jussit, idque fecit hortatus ab amicis, ne voluptates interrumpere-ntur. Hoc igitur fortasse significavit Sallustius hoc loco: vel potius illud, quod Sulla Valeriam in theatro lascive nimis blandientem sibi uxorem duxit. Vide Plutarchum. *Cast.*

Amicitia facilis] Ms. verbo auget, *aditu et amicitia facilis*: id postulat copula. *Putschius.*

Altitudo ingentis] Turnebus Advers. III. 15. *Ciaccon.*

Atque illi felicissimo omnium ante civilem victoriam, nunquam super industriam fortuna fuit] Ante civilem victoriam Sulla omnium fortunatissimus fuit: quia fortuna ei in omnibus propitia erat: sed tamen non minus virtute et industria, quam fortuna valebat. Sed post civilem victoriam fortunatus non fuit, quia dominatum

aliquamdiu tenuit, sed pristinam virtutem amisit: et eam in impietatem crudelitatemque convertit: nam parva victoria, totam urbem civili sanguine replevit Sulla: Cajum Marium urbe pepulit: deinde Cinnam quinque consulium, qui contracto exercitu Cajo Mario favebat, victum occidit. Item C. Carbonem et Marium juniorem crudeliter necavit. Postremo parva ex omnibus victoria, crudelissimus omnium totam urbem civili sanguine replevit. *Sold.*

Multique dubitare, &c.] In elogio isto Sullano, subodor emblemata aliquot scolorum: certe, nonne hoc loco præstitisset, *multis dubitantibus*; aut solummodo, *dubium fortior an felicitior?* Gruterus.

Pudeat magis an pigeat disserere] Nominus, *Pudeat ne an pigeat magis disserere.* Ciaccon.

CAP. 96 *Ut supra dictum est]* Codex Fabricianus, uti: quomodo et alias fere. *Rivius.* Illa, uti *supra dictum est*, sunt ab homine mire oblivioso, non a Sallust. *Gruterus.*

Multis rogantibus, aliis per se ipse beneficia dare, invitatus accipere] Ita v. c. et ita infra: 'Et mehercule Sulla ante te cognitum, multis orantibus, aliis ultro, egomet opem tui.' *Ursin.*

Invitatus accipere, sed ea properantius, quam eas mutuum reddere, ipse ab nullo repetere] Hunc locum transpositis dictionibus in integrum repone sic posse existimo; *Invitatus accipere, sed ea properantius reddere: eas mutuum ipse ab nullo repetere.* Ciaccon.

Beneficia] Beneficiorum sacratissimum jus, ex quo amicitia oritur. Eadem accipienda nonnunquam, ita tamen, ut citius reddamus. Alacrior pietas est, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe quis venerit. Magni animi est, beneficium perdere, et dare. Ad dandum non debet nos adducere cogitatio avara, nec sordida: sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, et

augere novis ac recentibus vetera; quin et ultro dandum est. Beneficium sero dedit, qui roganti dedit. Vide Senec.

Ut illi quamplurimi deberent] Illi pro ipsi capitur: sibi noluit dicere, ne in debitores reciperet: est autem notandum hoc locutionis genus. *Glar.*

Seria et joca] Maximum plerumque Nobilitatis venenum superbia, et contemptor vulgi animus. Sapiens nullum ab amicitia sua abigit, nisi improbum. Ita vitam instituit, ut in peccata etiam infimorum descendat, et amore sui veluti invitatus extorqueat. Neminem itaque contemnet. Omnes, si ad primam originem revocentur, a Deo sunt. Plato ait nullum regem non ex servis esse oriendum, nullum non servum ex regibus: omnia ista longa varietas miscet. Modestia itaque et cum humilibus familiaritas, radix est et alitrix veræ honestæque famæ.

Cum humillimis agere] Servius in 1. *Æneid.* 'Cum humillimis exercere.' Ciacconius.

In operibus, in agmine, atque ad vigiliis multus esse] Manuscripta, *adesse*: nam libenter geminabant præpositionem antiqui; cujus alicubi meminisset Priscianus. Sic Tacitus XIII. 'in agmine,' 'in laboribus frequens adesse,' inquit. *Rivius.*

Vigiliis] Vide supra c. 44.

Multus] Id est, Frequens.

Famam ledere] Livor et obrectatio passim bonorum operum impedimenta, aut venena. 'Minuti illi sunt,' inquit Lipsius, 'qui non se attollant, nolunt etiam alios: et factis cum obstare non possunt, conantur linguâ, et spargunt verborum ista levia tela. Atque id eminus, ut Parthi fugientes: nam cominus non se componunt, ne rectis oculis virtutem alicujus intueantur. Neminem detrahere, virtutis propriam est. Et semper bene dicentis sermo melior est, quam male dicentia.'

Quibus rebus et artibus] Et artibus non est in scriptis duobus, et abesse potest. Putschius.

Mario militibusque carissimus factus est] Tò est neque in manuscripto quodam, neque in impressis plerisque est; sed nec Beroaldinum exemplar habet. Rivius.

CAP. 97 Capsum] Vide supra c. 80.

Ipsique Boccho pollicetur Numidiae tertiam partem] Manuscripta, ipsique Mauro; sed est idem utrobique sensus. Prius illud ex glossa irrepsit: nam et sæpe alias Manrum, ipsum Bocchum vocat, per antonomasiam: quomodo Penum Livius Hannibalem. Rivius.

Vix decima parte diei relicta] Hunc locum Gellius ita legit, vix decima parte die reliqua; id quod supra quoque ostendimus. Rivius.

Vix decima parte die reliqua] Antea in vulgatis diei legebatur, quemadmodum est in Fulvii libro. Emendavi die, ex Prisciano libro VIII. et Gell. l. IX. c. 14. cujus hæc sunt: 'Ego in Jugurtha Sallustii, summæ fidei et reverentiæ vetustatis libro, die casu patrio scriptum inveni. Verba hæc ita erant: 'Vix decima parte die reliqua: non enim puto argutiolum istam recipiendam, ut die dictam, quasi ex die, existimemus.' Supra quoque: 'Et jam die vesper aderat,' pro diei. Non enim adsentior Fulvii libro, in quo diei scriptum est, litera, quasi errasset librarius in scribendo, superscripta. Et infra: 'Quæ dubia nisi videbantur:' sic enim habent quidam veteres libri. Et rursus: 'Ubi castra locata, et die vesper erat;' quo item loco, diei habet Fulvii liber. Acie quoque pro aciei. Manutius.

Vix decima parte die reliqua] Explicandum: Die vix quod ad decimam partem reliqua. Vide sis Gronovium ad Livium XXI. 7.

Contra, Romanis utrumque casum in tenebris difficilem fore] Manuscripta, difficiliorem fore; id quod sententia

magis exigere videtur: nec Beroaldinum secus. Rivius.

*Equos escendere] Varro l. I. de Agricultura: 'e vinea in arbores escendit.' Et in eodem: 'in carnarium escendat.' Ciacoc. Antiquum etiam Glossarium habet: *Escendit, ἐμβαλνει, &c.* licet ibi corrupte sit, *συμβαλνει. Ursin.**

*Equos escendere] Sic Fronto legit. In quo dubitarem mendum inesse, nisi ab eo literarum ordinem servatam viderem. Hæc enim recitat in verbo *Escendo. Manut. Vide Turneb. Adversar. XX. c. 30.**

Equites, peditesque permixti] Exemplar Fabricianum; equites, pedites, ut sit asyndeton. Rivius.

*Equites, pedites, permixti] Equites, pedites, de Numidis tantum intelligi; sed verbum *alios*, de Romanis, declarant verba quæ paulo post sequuntur: 'quod hostes,' inquit, 'numero plures.' Igitur cum iudicio locus legendus est. *Glareanus.**

Pedites permixti cedere alios, alios obtruncare, multos etiam, &c.] Locus hic in omnibus editionibus sæde depravatus fuit, eum nos adjati a Canteri codice, pristinæ integritati restituimus. *Popma.*

*Obtruncare multos] Sublato verbo, Alios, quod in vulgatis libris erat, in quibus legebatur, Alios obtruncare, multos contra, &c. mutata etiam distinctione; locum, ut opinor, illustravi; quam correctionem eidem Fulvii libro deberi fatendum est. *Manut.**

*Veteres novique et ob ea scientes belli] Voces novique suspectæ mihi sunt. Non enim convenit; propterea quod novi essent, scientes esse belli. *Ciacconius.**

*Veteres novique, et ob ea scientes belli] Novi, et scientes belli, contraria sunt. Quare videndum an illud, novique, adjectum sit. Scientes autem belli dictum est Græca forma, εὐβόες πωλέμιοι. *Ursin.**

Denique Romani veteres novique et ob ea scientes belli, &c.] Illud ob ea, vel

veteres refert, remotius adjectivum: vel exponendum cum Badio, Ob ea, id est, ob eas res, quod veterani quoque adessent. Glar.

Romani veteres novique, et ob ea scientes belli] Bona lectio. Intermixti erant veteribus novi, exercitiisque illo dem habiti; ideoque etiam gnari præliorum. Respicit ad ea quæ dixit c. LXXXVII. 'Sic brevi spatio novi veteresque coalnere, et virtus omnium æqualis facta.' Emendationes aliorum, nauci non sunt. *Gruterus.*

Si quos locus aut casus conjunxerat, orbem facere] Sic et manuscripta. Ceterum in plerisque est, *orbem facere*, numero singulari, pro, In unum conglobari: vel, Orbem colligere, quomodo Livius loquitur et Cæsar. Cum illi orbe facto sese defenderent, inquit. *Rivius.*

Orbes] Eo genere defensionis resistere adversarii milites exercitati queunt, etsi numero multo inferiores; sed commodissimum putatur, si qui orbem composituri sint, locum paulo editiorem vel montem occupare possint. Sic equites Romani, cum auctore Sexto Temponio decurione totam Volscorum aciem perrupissent, atque eadem ratione, id est, cuneo, ad suos redire non possent, tumulo occupato et orbe instructo, magnam diei partem et totam noctem ibidem se tutati sunt, et maxima cum gloria ad suos tandem redire. Testis Livius l. IV. *Stewech.*

Atque ita ab omnibus partibus simul et tecti et instructi hostium vim sustentabant] Sic in quibusdam. In manuscriptis deest alterum *et*, quod ut nihil aliud, ad elegantiam interim facit. Nihil tamen immuto. *Riv.*

CAP. 98 *Quam ex fortissimis magis, quam ex familiarissimis paraverat]* Manuscripta, *quam familiarissimis*, ommissa repetitione præpositionis *ex*: id Salustianum magis est; nec Beroaldinum secus. *Rivius.*

Consulere militibus, quoniam imperare

conturbatis omnibus non poterat] Convenientior lectio videtur, *Consulere multis, quoniam conturbatis omnibus non poterat. Ciacc.*

Invadere] Hic distinguerem ego, ut postea sit: *Consulebat militibus manu. Cast.*

Invadere manu, consulere militibus] Incerta distinctio. Quidam post *manu*, distinguunt, ut sit sensus, *Invadere manu*, id est, *turma sua, quam ex fortissimis habebat*: ita codex Aldinus. Alii, ut Badius, ante *manu*, quasi diceret: *Manu indicium dabat militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat*, ut ait auctor: idque intelligendum, Donec dies erat: nam mox sequitur: 'Jamque dies consumtus erat,' quæ est hepthemimeres Heroica, et syllaba longa; hoc est, carminis Heroici quatuor primi pedes; casusne an studio ab auctore factum, incertum. Livius tamen ita orsus est historiam Romanam, si Quintiliano, auctori in primis gravi, quicquam credimus. Sed et sesquihærolcum carmen apud auctorem Livium libro secundo decados tertie, ostendimus in annotationibus in eundem editis. *Glar.*

Quorum in uno castris parum amplo fons aquæ magnus erat: alter usui opportunus, quia magna parte edita et præcipiti pauca munimenta quærebat] Legendum ex impressis vetustioribus, *alter usui opportunior, quia magna parte editus et præceps, pauca munimenta quærebat*. In manuscriptis et aliis quibusdam, *gerebat* legitur; ubi Gymnicus, *quærebat*: sed judicent alii. *Rivius.*

Castris parum amplo] Quia hic collis non erat tantæ capacitatis, ut castra Romana capere posset, et continere. *Sold.*

Neque minus hostibus conturbatis] Locus difficilis. *Ciacc.*

Dein custos pleno gradu in collem subducit] Apud Nonium, *Cunctus* legitur, hæc recitantem in verbo, *Subduco*. De pleno autem militum gradu viden-

das Vegetius l. i. c. 12. et epistola Trebonii xvi. l. xii. *Man.*

Utroque colle multitudine circumdato] Quid si *circumdatus* legas? Ipse Sall. *Hist. l. i.* ‘*Orcanatusque collis editissimus apud Ilerdam, et cum multa opera circumdata.*’ *Ciac.*

Deinde crebris ignibus factis] Manuscripta, *dsin.* Riv.

Strepere pedibus, vocibus] *Tò pedibus;* non est in ullo manuscripto. neque in Beroaldino: sed addendum sit nec ne, aliorum esto iudicium. *Idem.*

Ipsi duces feroces, quod non fugere] Si mei iudicii res esset, legerem inductis supervacaneis: *Ipsi duces feroces, ac pro victoribus agere.* Putsch.

Et ipsi duces feroces] Id est, Indomiti atque elati Duce^{re} feroces erant, quia non fugiebant, sed tanquam victores se gerebant, obaessis collibus, in quibus erant Romani. Aut *pro victoribus agere:* id est, Gerebant se pro victoribus; quia tanquam victores Romanos obaessos in collibus tenebant. *Sold.*

Quod non fugere] In codicibus quibusdam Lugduni impressis est: *Quod sui non fugerant.*

Quod non fugere] Hic *non fugere*, pro *non fugerent*, aut *non fugissent* positum videtur. Badius tamen *fugere* præteriti perfecti temporis existimat. *Glar.*

Quia non fugere, ut pro victoribus agere] Non abii a vetuste editis, aut *Mss. antiqq.* nisi quod eorum aut refinxerim, litera abjecta. abest quidem ea vox tota Pal. quarto, sed soli; abaque eo fuisset, libens etiam exturbassem: codd. infimæ ætatis habent ejus loco *atque*, aliæque adhuc sensui supplendo quem non capiebant. At nostra scriptura hoc vult, gessisse reges se tanquam vicissent, quod non etiam fugissent, ut solent homines, mentis abrepti recordia; ut pluribus ostendo in *Disertationibus* ad Tacitum. *Mediæ* edd. habent; *quod non fugere ac pro victoribus agere.* *Grut.*

Pro victoribus agere] Curtius, ‘*Pro victore gerere,*’ et alii dixere. *Ciac.*

Ac pro victoribus sese agere] *Tò sese* non habent codices in pergamenis descripti, nec est in impressis quibusdam vetustioribus. *Rivius.*

CAP. 99 Ne signa quidem] Noluit, ut tuba canerent ea nocte, sicut fieri solet, quando custodes exercitus dant signa.

Vectigales tubicines.] Qui sunt *vectigales tubicines?* *Ciac.*

Vectigales] *Vectigal* proprie dicitur tributam, quod pro vectura penditur: unde populi vectigales dicebantur, qui populo Romano annuatim tributa solvebant. Unde hoc loco fortasse *tubicines vectigales* dicit, qui missi erant ab alienigenis populis, videlicet ab his, qui populo Romano vectigalia pendebant; sed hanc expositionem infirmam relinquo. Non enim satis placet. *Sold.*

De impropiis vectigales] *Soldus vectigales* exponit, id est, a *vectigalibus missis*, hoc est, a *tributariis*. Badius *Vectigales tubicines* exponit, qui *prætinere solent vectigalibus*, id est, *tributariis*, aut qui ipsi vectigales erant. Ego cum *Soldo* hæreo: nam neque illi sua satisfacit expositio, et neque id verbi ita positum alibi me legere memini. *Glar.*

Tubicines simul omnes signa canere] *Pro Signa*, erat in vulgatis libris, *tuba:* est autem absurdum, si dicas, *Tubicines tuba canere:* nam, si tubicines sunt, quis dubitet, quin tuba canant? Itaque reposui, quod scriptum vidi in antiquissimo Fulvii libro. *Tubicines* autem *signa canant*, cum tubarum clangorem spiritu excitant. Paulo ante dixit, ‘*Ne signa quidem canere jubet:*’ et in *Catilina* c. 59. ‘*Signa canere jubet.*’ Utroque enim modo dici potest, *Signa canant*, ut *Signa* sit nominandi casus, et, *Tubicines signa canant*, ut sit accensandi casus. *Tuba* vero *signa* vocantur, quia militibus signum dant, quid eis agendum sit:

nam, si referre, aut inferre pedem oportet, si consistere, et aut locum ordinemve mutare, varie signa canunt. *Man.*

Manri] Quibus præerat Bocchus.

Gatuli] Quibus præerat Jugurtha.

Strepita, clamore] Hic clamor *barritus* appellabatur veteri Gallica voce. Inconditum murmur nos hodieque *baris* appellamus, sicuti et fluctus marinos. Unde lucem accipit Ammiani Marcellini locus lib. xvi. 'Excipiunt eos jam gestarientes barritum ciere vel maximum: qui clamor ipso fervore certaminum a tenui susurro incipiens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctum cautibus illisorum.' Unde emendandus locus Festi, qui ita scribit: 'Barbaricum appellatur clamor exercitus, videlicet, quod eo genere Barbari atuntur.' Pro *Barbaricum*, lege, *barritum*. Cui rei autem hic immensus clamor? Proculdubio ut terrorem injicerent, et quo testatior esset eorum virtus. Audi hic Cæsarem lib. III. Belli civilis: 'neque frustra antiquitas inattentum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent, quibus rebus et hostes terreri et suos incitari existimarunt.' Vide Joh. Isaac. Pontan. in Glossar. Gall.

Tumultu, terrore, formidine, quasi vecordia ceperat] Ms. noster: *tumultu, formidine, terror quasi vecordia ceperat*. Quod non temere rejiciendum. *Putschius*.

Quasi vecordia ceperat] Id est, Quasi amentia et insania cunctos occupaverat, nam nesciebant, quid facerent.

CAP. 100 Quadrato agmine] Id est, Exercitu quadripartito. Et statim declarat, quomodo quadratum erat agmen; nam disposuerat Marius, qui a dextra et sinistra parte, a fronte et a tergo curarent. *Sold.*

Sulla cum equitatu apud dextimos] Fabricianum, *apud extremos*: sed vulgata lectio verior, pro, In dextra

parte; nam sequentia palam ostendant, sic legendum esse: ea sunt, 'in sinistra parte A. Manlius, cum funditoribus et sagittariis,' &c. Mox: 'primos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat.' Videtur, ut hic extremorum meminerit, et ut dextimos opposuerit sinistrae parti? Sed quid multis? Legit eodem modo Priscianus l. II. de superlativo agens. 'Excipiuntur,' inquit, 'dextimus et sinistimus.' Dein subdit hoc e Sallustio exemplum, aliaque præterea ex Varrone Cælioque, quæ nos brevitatis causa omitimus. Doctet et Sex. Pompejus, *dextimum*, et *sinistimum* antiquos dixisse. *Riv.*

Funditoribus et sagittariis] Vide supra c. 46.

Cohortes Ligurum curabat] Vide supra c. 38.

Minime cari] Et ideo periculis objiciebantur. Hæc tamen duo verba non sunt in omnibus exemplaribus. *Casil.*

Perfuga minime cari et regionum atientissimi] Monstro simile est, tres illas voces, *minime cari et*, exulasse libris nostris jam supra sæculum: cum tot interim jaetarint collatum a se Sallustium cum veteribus codicibus. Neque enim solum editiones principes, sed Mss. ad unum omnes, voces illas diserte expresserunt: sustulit autem primum Pomponius Lætus; prorsus injurie: sunt enim auctoris genuina; ac volunt periculosissima quæque mandata fuisse perfugis, vili damno si periissent. Valde enim falluntur perfugæ, si se alicui esse putant caros, nisi quatenus expedit. *Grut.*

Omnium providere, apud omnes adesse, laudare, increpare merentes] Manuscripta sine diphthongo *merentes*, pro, qui aut laudari aut increpari mererentur. Facit cum his Beroaldinum; quamquam, ne quid dissimulem, Venetam, Argentoratense, alia pleraque, *laudare fortes, et increpare verentes*:

perperam videlicet. Tò fortius ex glossa irrepsisse suspicor: huic aliquis verentes opponi putavit, hoc est, *timidos et ignavos*. Ita sciolorum audacia est hic locus depravatus, qui non intellexerint quid sibi vellet, *merentes*, cum Sallustius innuat, *pro merito quemque esse aut laudatum aut increpitum*. Rivius.

Neque secus, atque iter faceret, castra munire] Ex his verbis videtur Marius hoc tempore cum exercitu in itinere non fuisse; sed jam consedissee et castra possidisse: cum tamen supra dixerit, illum in hyberna proficiscentem quadrato agmine incessisse. Et sine dubio hoc tempore in hyberna proficiscebatur atque in itinere erat. Sed vide quid dicat: Marius quanta providentia et diligentia utebatur, ut cum exercitus incederet et iter faceret, tanta diligentia utebatur, cum castra locabat. Nam sicuti caute incedebat quadrato agmine, et quæstore ac legato, nec non tribunis dispositis, qui universo exercitui præessent: sic cum castra locabat, ea ipsa castra fossa ac vallo muniebat, equites ante castra disponebat, qui ad custodiam exercitus excubarent: Vigiliæ fieri, et vallum custodiri videbat. *Sold.*

Excubitum in portis] Manuscripta omnia, *in porta*, numero singulari, quomodo Beroaldinum quoque. *Rivius.*

Excubitum] Id est, Ad excubandum et vigilandum.

Pro castris] Id est, Ante castra.

Vigiliæ ipsæ circuire] Vid. sup. c. 44.

Non tam diffidentia futuri, quæ imperavisset] Existimo scripsisse Sallustium: *Non tam diffidens futurum quæ imperavisset*. Ita enim antiquos locutos fuisse notat Agell. l. 7. ut Quadrigrarius in III. Ann. 'Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum.' Et Valerius Antias l. XXIV. 'Si hæc res divini factæ, recteque perlitatæ essent, aruspices

dixerunt omnia ex sententia processurum.' Et Cicero v. Verrina, 'Hanc tibi rem præsidio sperant futurum?' quæ, et multa alia sunt apud Gell. Tacit. Hist. III. 'Vacuam arcem futurum tradi futurum.' *Ciaccon.*

Diffidentia futuri, quæ imperavisset] Bongarsii liber, *quæ imperavisset*, inducit, cui in hoc omnino assentior, *Putschius.*

Non tam diffidentia futuri, quæ imperavisset] Forte: *non tam diffidentia: futura quæ imperavisset*. Gronov.

Uti militibus exæquatus cum imperatore labor volentibus esset] Uti libentius milites laborem paterentur, cum viderent, Imperatorem æque sibi laborem sumere. *Cast.*

Pudore magis quam malo] Terent: Adelph. 'Pudore liberos retinere gatius esse credo quam metu. Nam malo coactus qui sum officium facit,' &c. Apulejus Florid. II. 'Nullo nisi tuo anno ad coercenda peccata plus pudor quam timor valuit.' Supra: 'Exercitum supplicio cogere.' *Ciacconius.*

Quam malo] Hoc est, Supplicio, aut duro imperio.

Quod multi per ambitionem fieri aiebant, pars, quod a pueritia] Hic locus egregie corruptus est. Commentatores verum sensum magis somniant, quam explicuerunt. Badius tamen propius vero est. Sed notandum, Sallustium duas opiniones de Mario judicantium adferre: alteram æmulorum, qui id ambitionis gratia a Mario factum interpretabantur: alteram amicorum, qui laudi dabant hoc in Mario, optimæque educationi adscribebant. Ceterum auctor suum iudicium non interponit. Hoc tamen dicere videtur, utcumque id interpretemur: Certe hoc Marii pudore, quod de retilit, respubl. non minus quam sævissimo aliorum imperio, bene atque decore gesta est. Item illud nisi, quod quidam habent codices, forte tollendum est. *Glar.*

Quæ ceteri miseriae vocant] Sic Tacitus Historiarum iv. 'Virgulta postremo et stirpes, et internatas saxis herbas vellent, miseriarumque patientiæque documenta fuisse.' Alio sensu dixit supra, 'Capsensium miseriae.' *Ciaccon.*

Nisi tamen Reipublica pariter ac sævissimo imperio bene atque decore gesta] Ordo et sensus pendet a superiori. Multi enim dicebant, imperatorem labores subire et durissima sustinere propter ambitionem: sed ego nescio, utrum hoc fecerit propter ambitionem; nisi quod hoc solum scio, illum ita utiliore fuisse Romanæ reipublicæ, mitem scilicet et mansuetum, sed laboris patientissimum se præbendo, quam si crudelem et sævissimum se præbuisset in imperio. Locus iste videtur obscurus, nisi diligenter sensus consideretur. Vult ostendere, Marius in imperio mitem fuisse, et laboris patientissimum: et tamen reipubl. magis profuisse, dum mitis est, et patiens laborum, quam si sævissimus, et crudelissimus fuisset, et imperiosus, sicuti solent esse duces. Nam duces solent ipsi delicate et molliter vivere, et imperiose cogere milites ad labores et pericula. Sed ipse Marius aliter faciebat; nam Marius semper primus erat, qui labores et pericula subibat: atque ita faciendo, non quidem superbe et crudeliter imperando, milites pudore cogebat, ut facerent, quod ipse faciebat. Et dum hoc facit, ita rempublicam magis utiliter administravit, quam si sævissimus in imperio fuisset. Sed forte diceret aliquis, An fortasse qui crudeles et sævissimi sunt in imperio, utiles sint reipublicæ? Sallustius hoc ideo dicit, quia ferme hoc evenire solet, ut duces, nisi severi sint et imperiosi, contemnantur a militibus. Quando autem dux contemnitur, res benigne geri non potest. Sed hoc evenit in ducibus, qui sine opere nihil valent. Nam dux qui

Delph. et Var. Clas.

neque imperio neque opere aliquid valet, jure contemnitur. Sed Marius, quamvis mitis imperio esset, tamen non contemnebatur: quia opere multum valebat, et omnes ad æmulationem exemplo provocabat, ut tam reipubl. prodesset bene agendo, quam severe et duriter imperando. *Sold.*

Nisi tamen resp. pariter ac sævissimo imperio, bene atque decore gesta omnia] Codices in pergamenis descripti omnia non habent, et sensus ipse respicit atque repudiat. Nam illud *gesta* ad id quod paulo ante præcedit, nempe *Resp.* spectat: ubi tamen exemplar Venetum, Basiliense, alia pleraque *Reipublica*. Quæ res credo ansam errori præbuit, quasi omnia sint a Mario bene atque decore ad utilitatem Reip. gesta. *Rivius.*

Pariter ac sævissimo imperio] Id est, Tam utiliter, quam si sævissimo imperio Marius ea gessisset. *Sold.*

CAP. 101 *Igitur quarto denique die omnia haud longe]* Tò omnia, cum sensus ipse aspernatur, tum codices vetustati non habent. *Rivius.*

Sed quia divorsi redruntes, alius ab alia parte, atque omnes idem significabant] Non dubito verum esse, quod margini codicis sui alleverat Bongarsius noster, glossam redolere illa, *alius ab alia parte, atque.* Gruterus.

Ita Jugurtham spes frustrata] Hactenus perperam editum, *Igitur Jugurtham:* est id quidem in Mss. etiam nostris, sed notæ posterioris; nam primæ notæ alterum habent; aut *Item.* Idem.

Ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus venturos] Vide ut acceperit verbum, *æque.* Badius exponit *æque,* id est, pariformiter. Ego exponerem, *Æque venturos,* id est, Æquali fortitudine restitutos: sed judicet lector. *Glarean.*

Ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus venturos] Si conjecturæ locus detur (nam codices ita omnes habent) illud adverbium *æque* trans-

Sallust.

2 T

ferrem, et ita legerem: Qui copias in quatuor æque partes distribuerat, rursus ex omnibus aliquos ab tergo hostibus venturos. Castil. Videtur legendum: utique, hoc est, Minimum, duntaxat. Gronov.

Ipsæ aliique Mauros invadunt] In quibusdam, sed impressis, *quæ* geminatum est. Rivius.

Ipsæ aliique Mauros invadunt] Amplexus sum, quod erat in emaculatissimis codd. prius quod legebatur, *ipsæque aliique Mauros, &c.* vulnerat aures; neque visitur in editionibus Pomponiana prioribus. Interim notandum primitus fuisse in Nazar. *ipsi aliique*. Gruterus.

Neque in priori pugna, in itinere morati adfuerant] Non potest displicere quod est in Palat. quinto a manu prima, in primo a secunda, *pugna, itinere morati*; nisi malimus *remorati*, ut habet Palatin. tert. velitque non venisse tempori, ob itineris difficultatem. *Idem*.

Dein Numida, cognito Bocchi adventu] Hic locus duas habet difficultates: Unam, Jugurthane locutus hic sit, an alius quispiam Numida: alteram, apud quosnam locutus sit. Soldus alium quempiam, non Jugurtham locutum censet. Badius hæret. Ego Jugurtham locutum existimo. Nam de eo etiam supra dixerat, sub Scipione Æmiliano apud Numantiam militasse, ubi Latine loqui didicerat. Et est sane hoc unum ex strategematis illius. Porro et ad Romanos locutum contendo, quod et Badius existimavit. Nam quid attinebat Numidis Latine loqui? Verum hoc additum oportuit, quo in latere hoc factum: cum Jugurthæ oppositus esset Marins, ut paulo ante dixit auctor: ut hercle non posset Regis strategema de occiso Mario eo latere obscurum esse. Verum quia auctor *clam* adjecit, verisimile videtur clamantem Jugurtham non ad primos constitisse, sed concessisse ad latus sinis-

trum Romanorum, ubi A. Manlius erat. Porro in dextro latere Sulla erat cum equitatu, apud primos Marius; postremam aciem invaserat Bocchus. Ergo a sinistro latere Jugurtha invasit Romanos: ubi et hoc strategema, quando aliquantulum aberrat Marius, locum habet. *Glar*.

Apud Numantiam] In exercitu Romano, quando Micipsa rex Numidiæ auxilia peditum et equitum misit ad bellum Numantinum, quibus Jugurtham præfecit. *Sold*.

Oblitum] Id est, Inquinatum.

Oblitum ostendere] Priscianus *oblitum ostentans* refert, quod magis Sallustianum, cui oppido quam familiare verbis iterativis uti. *Putolchius*.

Jamque paullo a fuga aberant] Manuscripta, *jamque paululum, &c.*: in aliis, *paululum*: cum manuscriptis facit Badianum. *Rivius*.

Dextra et sinistra omnibus occisis] Manuscripta, omissa illa copula *et, dextra, sinistra*; quod, ut opinor, Sallustianum magis est. Tali asyndeto Livius quoque, 'Terra, mari trepidatur,' inquit. Sic in Catil. Sallustius, 'Rapi virgines, pueros.' Ibidem, 'Cædem, incendia fieri.' In Jugurtha, 'Ipse acer, bellicosus.' Rursus, 'Urbes, agros vastare:' et, 'Ut omnes labores, pericula consueta habeam.' *Idem*.

Circumventus ab equitibus dextra sinistraque omnibus occisis] Si de equitibus Romanis loquitur, distinguendum post verbum, *equitibus*: sin de Jugurthæ loquitur equitibus, pro *ab* præpositione legendum, *et*: quod miror in Aldino codice neglectum. *Glarean*.

Inter tela hostium vitabundus erumpit] Sallust. Histor. l. III. 'Inter molem atque insulam mari vitabundus classem hostium ad oppidum pervenit.' Agellius II. 15. *Ciac*.

Fugatis equitibus, accurrat auxilio] Scripti, *fatigatis equitibus*, optime; quod forte reponendam: non enim jam fugabantur Romani, sed paulu-

lum a fuga aberant. *Putechius.*

Marius, fugatis equitibus, adcurrit] Est in Pal. pr. *fugatis*: unde factum putem, ut in nonnullis membranis, inveniat *fatigatis*: male. Loquitur enim de Numidia, non de Romanis: quod vel satis indicat membrum sequens, 'adcurrit auxilio suis.' *Grut.*

Denique hostes undique fusi] Aliquid ante desiderari videtur. *Ciaccon.*

In campis patentibus] Infra: 'repente in campis patentibus.' Tacit. Hist. II. 'Si cum exercitu Cæcina patentibus campis tam paucas cohortes circumfudisset.' Hunc locum æmulatur idem in vita Agricolaë, 'Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum, sequi, vulnerare, capere.' *Idem.*

Non modo] Id est, Tantummodo conabantur surgere: sed statim cadebant, quia vulnerati erant. *Soldus.*

Omnia qua visus erat, constrata telis] Tacitus Annal. II. 'Constrata equorum virorumque corporibus littora.' *Ciaccon.*

Humus infecta sanguine] Xenophon in lib. de Agesilao: *ἔπει δ' ἔληξεν ἡ μάχη, παρὴν δὴ θεόσασθαι ἔνθα συνέτεσον ἀλλήλοις. τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκρῶν δὲ κειμένων φίλων καὶ πολεμίων μετὰ ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διασπυρμένους, &c.* Qui locus etiam ad Catilinæ prælium pertinet c. 61. *Pet. Victor. xxvii. 10. Idem.*

CAP. 102 Postea loci] Id est, postea: nam *loci* syllabica adjectio est, sicuti *Minime gentium.*

Initio profectus intenderat] Id est, Ad quam urbem a principio discedens ire disposuerat. *Sold.*

Profectus intenderat] *Proficisci* interdum est *discedere*, et *incipere iter facere.* Livius Dec. IV. lib. V. 'Quintius, quo profectus erat, Demetriadem contendit.' Plautus Aulular. 'Nunc, quo profectus sum, ibo.' *Castil.*

Accit] Vocati a rege. Quanquam accitū ibant, tamen placuit antè ad

regem verba facere. Hoc ideo dicit, quia magis convenire videbatur, ut regem adirent, quam apud regem loquerentur, qui eos acciverat. *Sold.*

Adversum] Manuscripta, *Aut aversum uti flecterent*: pro, A Romanis alienatum. Ita Cicero ad Atticum: 'Qui aversissimo a me animo Patris fuit;' pro Maxime alieno. *Rivius.*

Cujus fauondia, non aetati concessum est] Td est non reperitur in manuscriptis: sic paullo post, *visum*; ubi hodie fere *visum est.* *Idem.*

Magna nobis lartitia est] Hæc series verborum est in manuscriptis et impressis vetustioribus. *Idem.*

Simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter et te errantem, et illum accleratissimum persequi] In recentioribus est alterum et omissum, contra et veterum codicum fidem, et orationis elegantiam. Porro *necessitudinem* Sallustius, ut ante ipsum alii quoque, pro *necessitate* posuit: hoc enim dicit, ne Romanis necessitatem imponeres utrumque persequendi: sen, ne invitos cogeres Romanos persequi et te et Jugurtham; nam infinitivus ille *persequi*, pro gerundio ponitur, Græco more. Sic et Terent. in Hecyra, 'Tempus concedere:' et Cæsar, 'Consilium ex urbe profugere' dixit, pro *Concedendi* et *profugiendi.* Sed et Cicero sæpe est hoc *ἐλληρισμῶ* usus. *Idem.*

Pariter te errantem, &c.] Rivius intulerat copulam *et*, quæ etiam in aliquot Mss. notæ non bonæ: haud item in aliis, neque est hercle ornatum; mea quidem pronuntiatione. *Gruterus.*

Ad hoc, &c.] Sed et populus Romanusque a principio, quando erat pauper, semper melius esse putavit acquirere amicos, quam servos. Amici sunt, qui sponte se cum populo Romano jungunt, et ejus societatem habere conantur: servi sunt, qui resistentes bello subiguntur, et subacti obediunt imperio populi Romani. *Sold.*

Jam a principio inopi] *Inopi*, non legitur in quibusdam antiquis libris; et sane abesse potest incolumi sententia. *Manutius.*

Ad hoc populo Rom. jam a principio inopi, melius risum amicos quam seruos] Lectio clara, et sustentata editionibus antiquis, nec non Pal. sexto, septimo, octavo, cui tamen nebulas adspargunt Mss. ceteri; nam Naz. *Ad hoc utinam a principio tibi melius visum amicos, &c.* neque secus fuit initio in Pal. sec. qui tamen deinde reformatus est ad lectionem vulgatam: at tertius habet: *Adhoc P. R. nam a principio melius inopi visum fuit amicos:* quart. *Ad hoc populo Rom. jam a principio melius est visum, &c.* quint. *Adhuc populo Rom. inopi a principio melius est visum amicos, &c.* quæ ultima scriptura non ita fatua. Super vacuum tamen etiamnum ibidem illud, *a principio.* *Gruterus.*

Tutius rati, &c.] Id enim (inquit Livius l. VIII.) firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent.

In quo offensæ minimum, gratia par, ac si prope adessemus] Perperam codices recentiores, *offensæ minimum est:* nam hoc verbum rectius hic subauditur, quam exprimitur; neque enim est in manuscriptis. *Rivius.*

Quod parentes abunde habemus, amicorum] Supra dixerat Romanis a principio melius visum esse, amicos quam servos quærere: nunc servos appellat parentes Græcorum more, qui subditos *θηρακούς* et *ἀρχοπέους* vocant. Ergo a *parendo* deductum. *Victorius* iv. 16.

Amicorum nobis, neque cuiquam hominum satis fuit] Legendum, *neque nobis, neque cuiquam hominum*, geminata videlicet illa particula *neque*, ita uti assolet. Sic autem codices habent in pergamenis descripti, ne quis conjecturam me sequi meam putet: in iisdem *omnium* legitur, non *hominum.* *Rivius.*

Neque cuiquam hominum] In Ms.

Sallustii exemplari optimæ notæ, *hominum* scriptum esse testis est Josephus Scaliger, cum glossa ad oram *hominum*, id est *hominum.* Et ita notant in Crispo, *civitatium et locupletium*, Grammatici: sed vereor ne vox illa nata sit ex alia huic quam simillima *omnium*, et describentium vitio mutata in *hominum*, facili lapsu, et librariis solemnibus. Accidit hoc Corippo Africano l. III. de laudibus Justinii Junioris: 'Una in naturis extans priora duabus, Consimilis Deitate patris, hominique profecto.' Vulgo vitiose legitur *omnique.* At vitiosius illud quod ibidem in ora, *pneumæque*, quod Editor vult. *Putsch.*

Neque cuiquam omnium satis fuit] Ita Mss. nostri omnes, excepto octavo, in quo *hominum*, tantopere placitum Rivio: per me, utrumque abesse poterat, ut abesse membranarum suis, quas contulit, notatum solertissimo Bongarsio. *Gruterus.*

Cui scilicet placuit et vim] Scriptus unus: *cui scilicet prius vim quam gratiam nostram experiri placuit:* quo facit conjectura domini Bongarsii supra legis: 'quam mala perpeusus es.' In cujus codice paulo post: *Multa opportuna habes, omissa atque, legitur.* *Putsch.*

Cui scilicet complacuit, vim et gratiam nostram te experiri] Fabricianum, Venetum, alia pleraque, *cui scilicet placuit:* quamquam autem apud Terentium legatur, *complacita* est, tamen haud scio an *complacuit* apud illos prius notæ scriptores invenias. *Rivius.*

Cui scilicet placuit et vim et gratiam nostram experiri] *Gruterus* placuisse nullo apice minus in Ms. inveniri ait, et solere *scilicet* infinitivo conjungi. Recte: sed præterea ut constet oratio, lege: *cui scilicet placuisse, et vim et gratiam nostram experirere.* *Gronov.*

Nam bello quid valeat, tute scis] In plerisque, sed impressis, *quam valeat, pro quantum valeat et possit.* Sed lectio prior mihi non sane minus quam

posterior arridet: aut etiam multo magis, ut verum dicam. Ita Cicero, 'Ignari quid virtus valeret.' Idem, 'Hoc verbum quid valeat, non vident:' sed nec secus manuscripta. *Rivius.*

Nam bello quid valeat, tute scis] Dixi quod populus Romanus nunquam victus est beneficiis: quia non est necesse ut dicam, quod e contrario injuriis etiam vinci non potest. Nam tu hoc scis: quia es expertus, quod injurias bello ulciscitur. Et ideo non est necesse, ut dicam: quia tu scis et expertus es, quantum bello valeat ad injurias vindicandas: velis ergo potius experiri, ut amicus gratiam populi Romani, quam ut hostis vim ejus. *Sold.*

Nam Numidiæ partem unde Jugurtham expulerit, jure belli suam fuctam] Supra, 'Jugurtha Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem, si Romani Africa expulsi essent.' Ergo leg. forte, *unde Romanos expulerit, vel si inde Romanos expulerit, vel unde eos.* Ciacc. De hac ipsa re ita infra: 'Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.' *Ursin.*

Jure belli] Non intelligo, promissione Jugurthæ facta in eo bello: licet enim dictum est, quod Jugurtha promiserat illi tertiam partem Numidiæ, si voti compos evaderet, sine regni immiunione: non tamen congrueret huic loco, ut id Bocchus confiteatur; sic enim significaret se mercede conductum ad bellum alienum, et ita pro excusatione afferret avaritiam suam, odio-issimum malum; quod non procedit. Intelligam itaque, antequam Jugurtha illi filiam suam daret (nisi Bocchus sit socer) notam fuisse litem de confuibus regni, et partem a Boccho invasam, illi pro dote ab Jugurtha concessam, propter bellum, quod ab Romanis metuebat. *Bad.*

Copia facta mittendi] Verbum mittendi sustulimus, tanquam glossema,

opinionem nostram confirmante Fulvii libro. *Manut.*

CAP. 103 *Marius interea, exercitus in hibernaculis composito]* Tacitus lib. XIV. 'Cohortes alæque novis hibernaculis locatæ.' Sed prior Livius l. XL. 'hibernacula' usnrpavit, a Sallustio, ut videtur, id nominis mutatus. *Ursinus.*

Marius interea exercitus in hibernaculis composito] Sic et codex in membrana descriptus, et exemplar Beurdalini: verum est in aliis, *hibernis*; quamquam eodem sensu. *Rivius.*

In loca sola] Id est, *Loca deserta.*

Tum rursus Bocchus seu reputando] Locus hic valde depravatus fuit: antiquis libris nullam mihi opem adferentibus. Scripturam tamen veterum codicum proponam, ut quam inquinatus sit, omnes videre possint. In nonnullis ita scriptum legitur: *Tum rursus Bocchus feliciter flexus, seu reputando.* In aliis: *Tum rursus floctitur Bocchus seu reputando eu, quæ sibi, &c.* In aliis vero: *Tum rursus Bocchus flexus erga Romanos, seu reputando.* Ego conjectura ita hunc locum emendavi, quam ita probant quidam, ut non dubitent, quin ita a Sallustio scriptum sit. *Popma.*

Tum rursus Bocchus feliciter seu reputando] Non recte Carrio, qui vulgato exclusit binas voces, quæ in Mss. atque editis omnibus, fecitque, *tum rursus, seu reputando.* Nam quod reduxi extat in editis ante annos centum viginti; posteriores enim, *tum rursus Bocchus scilicet seu rep.* quod solum inveni in Pal. octavo; ceteri omnes ostentant lectionem illam aliam, et Pal. quidem quintus ac sextus cum augmento tali: *tum Bocchus feliciter egit erga Romanos.* Ego me his non expedit: posset quidem illud *feliciter* nullo negotio mutari in *relociter*, sed aliud quid latet. Itaque satis est repræsentare scripturam membranarum meliorum. *Gruterus.*

Eos ad Marium, ac deinde si placeat

Romam] Legendum, dein. Rivius.

Licentiam ipsis permittit] Hoc est, *potestatem*. In orat. Lepidi: 'Denique necis civium et vitæ licentia.' Tac. XIV. 'Data et absolventi licentia.' Ibidem: 'Licentia habendi oblivionem attulit.' Et infra: 'nulla benefaciendi licentia.' Ciacconius.

Licentiam ipsis permittit] Sic quidem editio prima: at in Mss. visitur illis, ut arbitrer hoc atque illud pronomen, esse ab exscriptoribus, nisi forte ita una cum prioribus refingendam sunt: eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romam, cum rerum agendarum et quocunque modo belli componendi licentia, permittit; ut nimirum alia omnia infarserint homines, ignorantia vocis *permittere*, de qua nos multa in Suspicionibus, et nonnulla ad Senecam Philosophum. Gruterus.

Gatulis] Vide supra c. 18.

Sine decore] Id est, Ornatu aut apparatu legis debito.

Pro Prætorē] Sic supra: Albinus Consul, 'Aulo fratre in castris pro Prætorē relicto, Romam decessit.' Hi legati Pro Prætorē alibi dicuntur a Sallustio, et in veteribus numismatibus; quod extraordinaria imperia his titulis ornarentur. Sulla itaque, qui Marti quæstor erat, Quæstor Pro Prætorē, hoc loco, ut videtur, nominandus esset. Ursinus.

Pro prætorē in castris reliquerat] Hunc locum restitimus, ope antiquorum codicum, vulgatis omnibus mendosis; in quibus hæc verba in castris desiderantur. Et hanc veram, et genuinam lectionem, intelliges, si totum hunc locum diligentius attendas. Popma.

Pro vanis hostibus uti meriti erant] Nam facta copia a Sulla et Manlio mittendi Legatos Romam pacem petitum, ab amicis flexus illud omiserat, et rursus hostilia fecerat. Ciacc.

Ut meriti erant] Legendum, uti, quomodo et alias fere. Nam illa mox ibidem operarum incuria commissa

sunt, famam Romanorum avaritiæ salisam, pro falsam: ita namque in vetustis est. Et, 'nam etiam non largitio multis ignota erat,' pro, etiam tum; ut antiqui codices habent. Ric.

In sese amicum rati sunt] Tò sunt non est in omnibus manuscriptis, nec in codice Beroaldino. Idem.

Nam etiam tum] Citat hunc locum Nonius in voce *Munes*: sed apud eum legitur, *Animamque tum largitio multis ignota erat*: ut scribendum sit, *Namque tum*. Videndum præterea, an pro *Munificus*, *munesque* scripserit Sallustius, cum in ea voce adducatur a Nonio, ut sit, *munesque nemo putabatur*. Ciacconius.

Nam etiam tum, &c.] Hæc ex Pacuvii Duloreste, a Nonio recitari video, in verbo *Munes*; ut fortasse vel a Pacuvio Sallustius hoc sumserit, vel aliquid in Nonio deest. Manut.

Utilia aut benevolentia] Supra 'Magnifica pro se, et illis dolentia.' Ciacc.

Deinde Sylla omnia pollicito] Manuscriptum quidem Fabricii nihil hic habet; nam plurima desunt: sed in aliis est, *dein Sulla, &c.* Rivius.

Dein Sulla omnia pollicitus] *Pollicitus* in *pollicito* mutavit codex Aldinus, quod placet. Mox: 'Marius ubi confecto negotio:' alii *infecto* legunt, quæ contrarietas ex hoc auctore solvi non potest. Atqui aliud hic Lectorum merito moratur, ubinam Sulla fuerit, quando Bocchi regis Legati a Numidis circumventi spoliatique ad eum venerunt, Uticæ ne an Cirtæ? Mihi quidem videtur Cirtæ fuisse, quippe Marius eum illic pro Prætorē reliquerat. Verum quo pacto Marius sic Sullam ad se Uticam vocat? Quapropter malim κατὰ τὸ συνήθηρον intelligere, Sullam interea, dum Marius profectus est obsessum regiam turrim, a Cirta Uticam concessisse, Marium autem Cirtam rediisse, ac omneis, quibuscum concilium habere constituerit, Cirtam ad se vocasse. Itaque et Sallustii locum Ita

legendum: *Marius ubi confecto negotio, quo intenderat, Cirtam rediit: de adventu Legatorum certior factus, illos et Sullam ad se venire jubet, itemque L. Bellienum Prætozem ab Utica*: nam ita alter vetustus codex habebat. *Glareanus.*

CAP. 104 *Marius postquam infecto negotio*] Ita bene Carrio; neque aliter editio vetustiss. nam Lætus alii-que obtruserant nobis, *Marius ubi confecto negotio.* Gruterus.

Illos et Syllam venire jubet] Legendum e vetustioribus, *illosque et Sullam.* quomodo fere historici. *Rivius.*

Illosque et Syllam, &c.] In nostris manuscriptis locus hic mansit incorruptus. Ita enim illi habent: *Illosque et Sullam ab Utica venire jubet.* Præter enim priscorum codicum auctoritatem, sunt etiam rationes, quibus hanc esse sinceram lectionem confirmare possemus. *Cast.*

Bellienum] Aliter, *L. Belligerum.* Prior lectio non displicet. Fuit is fortasse pater L. Bellieni, de quo Cicero Phil. 2. mentionem fecit. Legimus etiam in excusis quibusdam libris, *L. Belliginum.* *Cast.*

L. Bellienum] Ita legendum. Fuit hic avunculus Catilinæ, ut testatur Asconius. *Coler.*

Præterea omnia undique, &c.] Hæc ita legenda censeo: *Præterea omnes undique Senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoscit. Legatis potestas eundi Romam fit ab COS. Interea induciæ postulabantur.* Ita habent codices, quamquam non omnes omnia, sed singuli tamen aliquid ad plenam lectionem erundam profuerunt. Duo itaque regis erant postulata, alterum de legatis mittendis Romam, alterum de induciis interea dandis, de quibus nunc consultatur. Sive igitur ea, sive ea legas, nihil refert: ea enim referre postulata: ea, induciæ; nam Legatis potestas eundi Romam jam facta erat. *Glareanus.*

Semper in adversa mutant] Ita fe-

cimns, cum prius vitiose legeretur *mutantur.* Ita supra: 'Quæ quia mortis metu mutabant, sicuti regi lubnit, pax convenit.' Varro de L. L. 'In priore verbo graves prosodiæ, quæ fuerunt manenti, reliquæ mutant.' Idem l. vi. rerum divinarum: 'Inter duas filias regum quid mutet, inter Antigonam et Tulliam est advertere.' Sic in Catilina *convertit* absolute ponitur, pro quo male Ciacconius substituerat, *in superbiam dominationem se convertit*, nam *convertit* illic ita ponitur, ut hic *mutant.* Supra: 'benefacere ex consuetudine in naturam vertit.' *Putsch.*

Semper in adversa mutantur] Sic rursus octo Mss. non, *sepius in adversa*, quod extat in vulgatis patrum ævo exemplaribus; non *mutant*, quomodo novissime cusi. Adblanditur tamen animo *sepius*, aut *sepe*, ut est in Bongarsiano. *Gruterus.*

Quæstor in Africam] Hic non erat Marii Quæstor, sed ejus qui Africam provinciam cum imperio obtinebat: nam Sulla Quæstor Marii erat, ut supra retulit Sallust. *Ciaccon.*

Postquam errasse regem, et Jugurtha scelere lapsus deprecatus sunt] In Veneto, Beroaldino, ceterisque vetustioribus, *deplorati sunt*: pro eo quod est, *conquesti sunt*, ut sit antiquo more dictum. Quomodo et alias Sallustius *comperior*, pro *comperio* dixit; *punior* Cicero, pro *punio*; cujusmodi apud eundem *assentire* et *assentiri*, *revertere* et *reverti*, *impertire* et *impertiri*, *remunerare* et *remunerari*, *elucubrare* et *elucubrari.* Et quæ Fabius observavit, *luxurior luxurio, fluctuor fluctus*, quæ utroque modo efferri testatur l. ix. capite de figuris verborum. Livius v. dec. iv. 'Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt,' inquit. Cicero fere altero utitur. Quin et *communicor* Livius pro *communico* dixit iv. ab U. C. 'Nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint:' pro,

non communicaverint. Sed et Gellius *fenor* et *fenoro*, *pignoror* et *pignoro* dici eodem significatu annotavit. Quem admodum Pri-cianus, *populo popolor*, *bello bellor*, *mereo mereor*, atque hoc genus alia. Suetonius quoque in Aug. *multatus est*, pro *multavit* dixit. *Impertiri* Terentius, pro *impertire*. Talia sexcenta fere ab antiquis Grammaticis recensentur. Mihi quidem certe sensus ipse repudiare vulgatam lectionem videtur; neque quisquam unquam sic est, quod sciam, locutus, 'deprecari aliquem errasse, et alterius scelere lapsum;' sed *deplorare* potius et *conqueri*: nisi quis forte violentam aliquam comminisci et afferre interpretationem velit, ut, postquam regis errorem excusarunt, et culpam omnem in Jugurthæ scelus avertunt: vel, postquam hac usi deprecatione sunt; ut et errorem faterentur atque agnoscerent regis, et culpam in Jugurtham conferrent: nam sic fere deprecamur: *erravit*, *lapsus est*, *temere fecit*, *pœnitet*. Hæc atque talia perfacile quis comminisci posset. Expendat qui volet hunc locum diligenter, et si cujus modo in litteris iudicii est, verisimilem esse conjecturam nostram fatebitur. Quin et in manuscripto quodam est in spatio, quod versus dirimit, superscriptum, vel *deplorati sunt*: unde propemodum colligo, locum esse depravatum. Rivius.

Senatus et P. R. beneficii] Scriptus: *Senatum et populum R. beneficii et injuriæ memorem* (esse), *ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: fœdus et amicitiam dabuntur* (forte dabit) *cum meruerit*. Putschius.

Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit] Incerta distinctio est in *delicti*; ad utrumque enim referri potest, *pœnitet delicti*, et *gratiam delicti facit*. Plinulum gratiæ habet ad sequens relatum, ni iudicio fallor. Glareanus.

CAP. 105 *Is missus cum præsidio equitum atque peditum*] Mirum hic Sul-

lam cum præsidio mitti, qui antea cum A. Manlio apud eundem regem fuerat, nulla præsidii facta mentione. An quia tum recens facta strages Jugurtham cohibebat, quæ nunc non cohibet? Sed et illud *Funditorum Baleariorum*, κατ' ἐπεξήγησιν dictum est. Continuo post: 'Præterea iere sagittarii.' Aldinus codex omisit *iere* verbum, temere meo quidem iudicio. Glareanus.

Funditorum Baleariorum] Rectius in aliis libris, *funditorumque Balearium*, eos enim nominat Cæsar de bello Gall. l. II. et Plinius III. 5. ait: 'Balearis insulas funda fuisse bellicosas.' Funda autem ibi, ut ait Servius, reperta est. Manutius.

Funditorum Baleariorum] Sic proximè Mss. nempe *Baleariorum*, quemadmodum et olim impressi. *Balearium*, Carrionis in nullo invenitur exemplari. Gruterus.

Balearium] In Balearibus insulis præstantissimi et forsitan primi funditores. Balearides eas insulas Strabo nominat. Gymnesias a Græcis appellatas scribit Dioscorides et Plinius. Duæ sunt numero, quamvis Balearis in singulari usus est Suetonius. *Xoupedes* ab Apollonio vocari annotavit Gerbelius, et idem tradit ex Timæo Isacius Tzetza. Maris Mediterranei insulæ sunt, juxta Hispaniam, de quibus Aristoteles in Admirandis. Hodie Majorca et Minorca indigitantur: quasi Latine diceret Major et Minor, uti eas Pomponius et Procopius quoque nominant. Sic eas etiam distinguit Antoninus, qui majorem Columbam, minorem Nuram vocat. Alteram harum Aphrodisiadem vocari scribit Isidorus, nescio qua fultus auctoritate. Ortel.

Balearium] Eorum originem Græci conantur sibi asserere, aliis e Bæotia cum Lycophronæ, aliis illos e Rhodo deducuntibus. Nomen ipsum tamen Phœnicium est. Unde recte Strabo: 'Ajunt autem Gymnetas a Phœnicis'

bus Balearides dici, quia exercitationes Balearides vocant.' Pœnos hujus regionis potitos aliquando constat ex Livio l. xxviii. ubi de Magonis et Pœnorum classe ita loquitur: 'In minorem inde Balearium insulam trajecerunt, fertilem agro, viris armisque haud æque validam: itaque egressi navibus supra portum loco munito castra locant, ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliariorum inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, naves subdixerunt.' Jamno autem et Mago ab iis condita oppida, sicuti tradit Mela. Gens hæc aliena fuit ab omni cultu, domus illis antra fuere, vestes, ut quidam ajunt, æstate nullæ, hyeme ex pellibus. Pro unguentis, quæ se inungerent, oleum lentiscinum, cum adipe suillo. Ignotum argenti pondus et auri. Vini ultra modum avidi, quo tamen carebat regio, et ita mulierosi, ut in nuptiarum solennibus cognati et amici omnes cum sponsa concumberent, priusquam ea viro permitteretur. Itaque in bello pro stipendio nihil exigebant, quam vinum et mulieres. Et pro muliere captiva λῶτρον dabantur viri quatuor. Cadavera fustibus minutatim concerpita et in vasis recondita lapidibus obruebant. Unicum in bello telum, fundæ tres e Melancræna seu Melancrani junci genere, quarum diversus usus. Aliæ enim propius, aliæ eminus feriebant. Una circa caput aut circa collum, altera circa ventrem et lumbos, tertia in manu fuit. Tam certi ictus et destinati, ut raro aut nunquam a scopo aberrarent, et tam validi, ut a balista viderentur aut catapultæ missi, frangerentque scuta, et galeas atque omne genus armorum. Nempe id unum erat omnibus ab infantia studium. Et cibum puer a matre non accipiebat, nisi quem ipsa monstrante percusserat: (quod et superius dictum.) Hinc et Balearæ Græcæ Gymnetes dicti sunt, et insulæ

Gymnesiæ propter eorum nuditatem; quia in bellum prodeunt solis instructi fundis, quo referenda hæc Hesychii: Γυμῆτες, οἱ μὴ ἔχοντες ὄπλα· οἱ δὲ, τοὺς σφαιδοιστάς, οἱ δὲ, τοὺς γυμνοὺς μαχομένους: Id est, *Gymnetes, qui sunt inermes: alii funditores exponunt, alii eos qui nudi pugnant.* Sunt qui Gymnetas dici volunt, quia ætatem nudi exigunt. Ita Livius et Diodorus. *Bochart.*

Præterea iere sagittarii, et cohors Peligna] Τὸ iere perperam est in Gymnico omissum, cum sit in manuscriptis, atque impressis vetustioribus. *Rivius.*

Cohors Peligna] Peligni. Peligni Italiæ populi, apud Plinium, Ptolemæum, Strabonem aliosque. Περίγροι male vocantur apud Memnonem. Ex Illyrico ortos tradit Festus. Vulgo nunc Valva vocari, refert Ciofannus in Sulmonis urbis descriptione, vel Talvenses, ut placet Leandro. *Ortel.* Dictum supra ex Festo Pelignos esse Illyrici generis. Locus adscribi meretur. Ita autem se habet: 'Peligni ex Illyrico orti. Inde enim profecti ductu Volsini regis, cui cognomen fuit Lucillo, partem Italiæ occuparunt. Hujus fuerunt nepotes Pacinus, a quo Pacinates; et Pelicius, a quo Peligni.' Hæc ille. Quinam hi fuerint, et an omnino ulli fuerint Pacinates, nemo facile dixerit, quando nulli aliorum auctorum memorantur, nisi Πικίαιρες Stephani sint, quos Pelignos esse alibi docuimus. Pelignos vero tametsi Illyrici fuisse generis ea maxime persuadet ratio, quod Liburnorum quædam pars ex eodem Illyrico Piceni etiam agri portionem quondam tenuit: tamen alii auctores Italici generis eosdem fuisse ab Sabinis ortos tradiderunt. Ovid. Fast. l. ii. 'Et tibi cum proavis, miles Peligæ, Sabinis Convenit.' Marrucivis simulque Vestinis ab ortu Solis hiberni continuabantur Peligni. Quos et ipsos inter μικρὰ ἴβη,

id est, parvas gentes, censet Strabo l. v. Ab occasu æquinoctiali Marsin, ab Austro Samnitibus jungebantur. Versus ortum æstivum ac septentriones a Frentanis submovebantur Peligni montium jugo, quod a Rasini Sagrique confluentibus ad Fori usque procurrit fontem. *Cluver.* Oppida illorum fuere præcipua, Sulmo, Corintinum, et Superequum.

Velitaribus armis] Velitaria arma facit Polybius μάχαιρα, καὶ ὑπόσφορ, καὶ πάρμη, hoc est, *gladium, hastam, parmam.* Varro περὶ φιλαργυρίας: 'Quem sequuntur cum rotundis velites leves parmis.' *Coler.*

Itineris properandi causa] Sic infra: 'properato itinere.' Tacitus Annal. i. 'Inoffensum iter properaverat:' et, 'Continuumque die noctuque iter properabant.' *Ciacconius.*

Neque his secus atque aliis armis adversus tela hostium, quod et levia sunt, muniti] Videtur dicere, hos qui velitaria portant arma non secus atque alios munitos adversus tela hostium, quod et ea levia sint. *Ciac.* Legendum censeo; *Neque hi secus atque alii armis, &c.* Ursinus.

Neque his secus atque aliis armis adversus tela hostium, quod ea levia sunt, muniti erant] Τὸ ἐρᾶν, non est in ullo manuscripto, ac citra detrimentum sensus abesse poterit: ne Beroaldinum quidem habet. *Ririus.*

Ampliolem vero] Tacitus et Livius, 'majorem vero,' solent dicere. *Ciac.*

Igitur se quisque expedire: arma, atque tela tentare, intendere] Tacit. Hist. iv. 'Quidam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi.' Et Livius l. viii. 'Et expedire tela, animosque equitibus justis.' Et ibidem: 'Qui tela equosque expedivissent.' Videndum igitur an scribi debeat: *Igitur pro se quisque expedire arma, telaque tentare.* Idem.

Timor aliquantus, sed spes amplior, quippe victoribus adversum eos quos sæpe vicerunt pugnaturis] In Veneto cete-

risque vetustioribus est, *quippe victoribus, et adversum eos quos sæpe vicerunt*; addita videlicet illa et copula, omissoque participio *pugnaturis*: id quod perperam est in recentioribus additum, cum non sit in manuscriptis. Fuit credo, qui non habita ratione breviloquentiæ Sallustianæ, deesse aliquid suspicaretur; is de suo forsitan participium addidit ad sensum absolvendum, quem imperfectum esse putaret. Id alias quoque factum, non raro est a nobis animadversum, et interdum annotatum. *Ririus.*

CAP. 106 *Se a patre Boccho*] Antea vitiose legebatur, *dicitque se a patre Boccho.* et infra; 'dicitque a speculatoribus cognitum:' nos ejecimus. Quam sæpe hæc talia deliramenta ex scriptorum vitio in textum irreperint, nemo paulo humanior ignorat; in scriptis hæc talia ubique fere inculcantur. Catilina: 'omnia uti gesta aperit, se paucis diebus,' scripti male: *dicitque se.* Deinde: 'præterea ab incendio Capitolio,' scripti: *præterea docebat, male.* Et locis præterea infinitis. Vitiose hæc leguntur apud Servium v. *Æneidos*, quem ex hoc emendes licet. *Putach.*

Incerto] I. e. mobili et instabili vultu, quia in vultu colorem mutabat. *Sold.*

Satis credere] Id est, Satis confidere: nam *credere*, significat *confidere*: Virg. in Bucol. 'O formose puer, nimium ne crede colori.' *Idem.*

Mansurum potius, quam perditis, quos ducebat, turpi fuga, &c.] In vetustioribus est, *proditis*, pro *desertis*; ita et sententia postulat. Nam Maurus Sullam uti clam secum noctu profugeret hortabatur: id Sulla facturum negat, quod turpe sibi duceret, *proditis ac desertis iis, quos ducebat, fuga salutem petere.* In hoc significato Cicero, 'Quem ego sum secutus,' inquit, 'is me deseruit ac prodidit:' et Cæsar, 'Deserite,' inquit, 'milites, si vultis, aquilam, atque

hostibus prodite.' Idem II. de bello civili, 'Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt.' Rivius.

Post paulo] De eo ordine harum particularum vide nostras notas ad Livium 22. 60. Gronov.

In castris, ignesque quam creberrimos fieri] Mas. *Ignesque in castris quam creberrimos fieri.* Ciacconius.

Prima vigilia] Romani noctem in quatuor vigiliis dividebant. Unde apud auctores primam, secundam, tertiam, et quartam vigiliam invenimus, qui mos fuit etiam Græcorum, ut ex Phavorino et Suida discimus. *Cast.*

CAP. 107 Ab injuria prohibet] Id est, Nece, contra jus gentium. *Bad.*

Nec decere quemquam qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere] Ita antiquus liber, et Nonius adducens hunc locum, in *Inermis*. Infra: 'Adversum Deos Penates manus armare.' Sumtum locum ex III. Pædiæ Cyri annotavit Victorius II. c. 2. Μᾶρον γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένων τὰ τυφλά τοῦ σώματος, καὶ ἄσπλα, καὶ ἄχειρα, ταῦτα ἐναντία τᾶπτεν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. Ciacconius.

Ab inermis pedibus] Antea, *inermibus*: ego *Inermis* repositul ex Nonio hæc recitante in commentariolo de *mutata declinatione*. Facile autem est conjicere, homines imperitos antiquæ vocis insolentia offensos, supposuisse aliam, quæ ad illius similitudinem proxime accederet. *Manutius.*

Nudum et cæcum corpus] Id est, *Inerme*, et ita intendit argumentum: In maximo metu decet corpus inerme contra hostes vertere? quanto magis vos armatos decet ire contra hostem, et non fugere? Tota enim intentio Sullæ est, hortari milites, et persuadere eis, ut non fugiant, sed forti animo sint. *Sold.*

Cæcum] Cæcum autem dicit, quando sine respectu per media tela erumpit: quia 'Una salus victis, nullam sperare salutem:' (sic autem fere ex-

ponitur hic locus) sed quia negotia præposita utrumque sequentium negare videntur, malim dicere: Et neque decere vertere corpus nudum, id est, inerme abjectis armis; et cæcum, id est, non habens respectum, quo se præcipitet, ut faciant fugientes in maximo metu. *Bad.*

Quoniam hostilia faceret] *Hostilia facere*, Tacito etiam aliquoties usitata phrasis. Ciacconius.

Nihil dolo factum] Seu factum esse dicebat, ut Jugurtha iter obsideret. Nam hac de causa Sulla se a Voluce proditum esse credidit, quia Jugurtha copiis suis iter obsederat, qua transitarus erat. Sed hoc dolo Volucis factum non erat, sed potius astutia Jugurthæ, qui per speculatores iter Volucis exploraverat. *Sold.*

Ceterum, quoniam ingentem multitudinem non haberet, et spes opesque ejus omnes ex patre suo penderent] In manuscriptis est, *quoniam neque ingentem multitudinem haberet*, et quæ sequuntur: sicque rectius legitur, ut ego sentio. Rivius.

Quare optimum factum videri] Apulejus Milesia prima: 'Optimum itaque factum visum est anteluculo furtim evadere, et viam licet trepido vestigio capessere:' et errat qui in verisimilibus *horrendum spectatu pro spectatum* reponit: Supra Catillina: 'Optimum factum credens exercitum augere.' Deinde: 'Optimum factum ratus noctem:' et sic reponendum ex libris Rittershusii. Arnobius adversus gentes I. I. 'Incredibile dictum est et cæcis obscuritatibus involutum:' ubi male Criticus *dictu*. Symmachus I. I. Epistola III. 'Difficile factum est ut honor angustis rebus addatur,' quæ male mutant viri docti. *Putsch.*

Per media castra] Mirum mihi hoc videtur, quandoquidem Sulla Jovem Maximum tanquam testem perfidiæ Volucis invocaverit, illud consilium postea approbasse, ut per castra Ju-

gurrhæ transirent, cum facillime Volux, si voluisset, prodicionem institueret potuisset. Quinetiam quid Jugurrhæ inansum contra Romanos? Nata vero illi erat optima se vindicandi occasio. *Thys.*

Quo ire intenderant perventum] Ex istimo abundare vocem *ire*. *Infra:* 'Quo initio intenderat pervenit:' item; 'Quo intenderat, Cirrham rediit.' *Ciacc.*

CAP. 108 Mauro ob ingenii multa bona curus acceptusque] In Veneto atque aliis, *Ob ingenius facta:* sed utrum rectius, nos in medio relinquemus. Vulgata lectio magis probanda videtur. *Riv.*

Quem Bocchus fidum esse Romanis] Verbum hoc postremum quidam tollendum putant; quasi vero nihil referret, essetne Romanis fidus is, cui tantis de rebus negotium committendum erat, præsertim cum fere omnes proximi reges ab Jugurrha corrupti essent. *Cast.*

Quem Bocchus fidum Romanis] Illud *Romanis*, non habent omnes codices; nec ad regis commodum quicquam attinebat, eum Romanis fidum esse, sed potius gratum Romanis, ac fidum regi. Badius etiam omisit. *Gl'ar.*

Paratum sese facere quæ vellet] *Mss.* *quæ populus R. vellet;* quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. *Rivius.*

Consulta sese omnia cum illo integra habere] Cicero ad Atticum VIII. 'Omnia sunt integra nobis:' et 'Si mihi integra omnia ac libera fuissent.' Et I. X. 'Integra omnia sustinimus.' Videndum ergo an vox *consulta* otiosa sit. *Ciacc.*

Accitum esse] Sic nulli *Mss.* In octo codicibus Gruteri tantum unus *illum accitum:* alter, *quod eo advocatus esset.* Indicio hæc inserta ab iis, qui veteri scriptura quod agerent non inveniebant. In qua nihil mutandum, nisi *quod* in *quin.* Sensus est: Ne putaret obstare sibi Asparem quominus libere diceret ageretque quæ

in rem utriusque essent; nam illum necessario admittendum fuisse ut aliæ Jugurrhæ insidiæ excluderentur. *Gronovius.*

Quo res communis licentius gereretur] *Licentius*, Badius exponit, *audentius*, et cum *permissione majore.* Soldus ut notum transiit. Ego sane quid sibi velit, non clare admodum intelligo. Nec illud planum est, cum Bocchus potentior esset Jugurrha, quomodo, nisi per Asparis legati præsentiam ab ejus insidiis cavere potuerit. *Gl'ar.*

Cavere nequiritise] Non dicit Bocchus, se aliter non potuisse cavere ab Jugurrhæ insidiis, sed Sullam; ideo loquitur per verbum impersonale, ut vocant Grammatici. *Cast.*

Sed ego comperior Bocchum magis Punica fide, quam ob ea quæ prædicabat, simul Romanos et Numidas, spe pacis detinuisse] Quamvis in Veneto et aliis plerisque *comperio* reperitur, tamen legend. *hand dubie comperior*, ex Prisciano I. VIII. capite de generibus verborum. *Corn. Tacitus IV.* 'Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperior.' Gellius Sallustii æmulus, hoc est, et ipse usurpator veterum vocabulorum I. III. c. 2. 'Verum esse comperior,' inquit, 'quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi.' Diomedes I. I. *comperior* et *comperio* differre ait. 'Nam *comperior*,' inquit, 'est mea opinione colligo; *comperio*, ab alio cognosco.' Ceterum pronomen *ea*, omittendum censeo, legendumque, *quam ob quæ prædicabat:* quomodo Plautus in *Persa*, 'Omnes res relictas habeo, præ quod tu velis:' hoc est, *præ eo quod tu velis.* Sallust. in oratione I. Philippi ipse *senatu*, 'Quæ ille adversum divina et humana omnia cepit, non pro sua, aut quorum simulat injuria, sed legum ac libertatis subvertendæ:' id est, *non pro eorum injuria, quorum pro injuria simulat.* Nec dissimile admodum est illud Ciceronis, 'Ut hujus rei causa, dedita

opera, mittat aliquem Balbus, ad quos videbitur:’ pro, *ad eos quos volet*: Idem, ‘*Recipe te ad nos, ad quod tempus confirmasti.*’ *Rivinus.*

CAP. 109 *Igitur Sullam pauca se, &c.]* In aliis, ut et manuscripto quodam, est, *Igitur Sulla respondit, pauca se coram Aspore locuturum: cetera occulte aut nullo aut quam paucissimis presentibus: simul edocet quæ responderentur.* In alio manuscripto non reperi neque *ad se*, neque *occulte*, atque haud scio an ex glossa utrumque irreperit in contextum. In eodem non est *respondit*, neque *Sulla* casu nominat. sed *accusat. Sullam.* Idem.

Uti præceptum fuerat] Seu a Sulla: quia, uti dixi, Sulla docuit et præmonuit, ut Bocchus ita sibi responderet: in hoc autem colloquio intelligimus Asporem fuisse præsentem. *Sold.*

Deinde ambo in sua castra dig.] Si Sulla ad amicum venit, ad quid indigebat castris? Si ad inimicum, ut quem dubiæ fidei censebat, quid iuvisset tantula castra in tanto regno? Sed magis mirum, quid Bocchus castris in suo regno indiguerit. Hoc est æquare Thucydiden! Mox: ‘*Plerumque noctis processit:*’ hæc verba inter parenthesis satis inepte posuit Ald. codex. *Glar.*

Dabar internuntius, sanctus vir, jurat ex sententia amborum] Alii libri, *Dabar internuntius sancte jurat ex sententia amborum.* Vide quæ scripsi in Annotationibus Cæsaris ad lib. 1. Bel. Civilis. *Ciacc.* Hæc lectio confirmatur loco Cæsaris ex libro 1. de B. G. *Ursin.*

Præterea Dabar internuntius, sanctus vir, ex sententia ambobus jurat] Sensus est: Dabar interquincius jurejurando affirmat, se fideliter utriusque orationem interpretaturum. *Cast.*

CAP. 110 *Homini privato]* Id est, Qui non esset rex, nec imperator, qualis erat Sulla. *Bad.*

Gratiam deberem] Id est, Obligatus essem. Ille gratiam debet, qui ob

beneficium acceptum alicui obligatus est.

Et hercule Sulla ante te cognitum, multis orantibus aliis ultro egomet operam tuli, nullius indigni] Perperam est in recentioribus, *ante cognitum*, omisso pronomine *te*. Sed et Priscianns XVIII. nobiscum facit qui *ante te cognitum*, pro eo positum testatur, quod est, *antequam te cognoscerem.* Error inde irrepsit, quod bis poneretur *te*, ita alterum quod est incuria quadam omisum. Quæ res et alibi sæpe locum errori fecit. Id quod in castigationibus nostris in Cicer. ostendimus prolixius. *Riv.*

Id imminutum] Aliter: *Id immutatum.*

Fuerit mihi pretium eguisse aliquando tuæ amicitiae, qua apud animum meum nihil carius habeo] Pro, *Fuerit tanti, sive operæ pretium fuerit, eguisse amicitiae tuæ.* Sic Corn. Tacitus II. ‘*Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret.*’ Et I. ‘*Germanico pretium fuit convertere agmen.*’ In vetustioribus non est *pretium*, rectene an secus, aliorum esto iudicium. *Riv.*

Fuerit mihi pretium aliq. eguisse tuæ amic.] Quæro, bone Lector, quid sententiæ aut omnino sensus ex his verbis elici queat? At ita habet codex Aldinus, quem fere indocti ac mali iudicii homines sequuntur. Badius propius vero exposuit, sed tamen perperam in genitivo legit, *tuæ amicitiae*: cum locus ita sit legendus: *Fuerit mihi eguisse aliquando pretium tua amicitia*: ut *tua amicitia* in nominandi casu intelligatur hoc sensu; *Aliquando eguisse fuerit mihi pretium amicitia tua*: quasi diceret, pro damno quod egerim, amicitia tua est mihi pretium: quod audulandi gratia dixisse videtur. *Glar.*

Pretium] Tò *pretium* non esse Salustii vel ex eo apparet, quod in codicibus fere scriptis alio loco inculcatum est: nimirum, *fuerit mihi*

eguisse aliquando pretium tuæ amicitiae. Nonnulli, *pretii.* Sed deleatur utramque et recipiatur, quod est in optimis: *fuerit mihi eguisse aliquando amicitiae tuæ.* Genus loquendi illustravimus l. iv. Observ. c. 8. *Gronovius.*

Arma, viros, pecuniam, postremo quidquid animo libet] Antiqua exemplaria cum impressis consentiunt. Donatus aliter hunc locum legit, Terentii illa verba in Eunucho enarrans: 'Et habetur et refertur a me Thais: 'qui habet,' inquit, 'apud se gratiam, nondum rettulit: rettulit qui destitit habere: multum ergo dixit: Et habetur gratia, et refertur. Quem sensum transtulit Sallustius in bellum Jugurthinum: 'Arma, pecuniam sume, utere; et quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris: semper apud me integra erit.' Proinde re diligenter animadversa, venio in eam conjecturam, ut existimem verba illa, *postremo quidquid animo libet*, errore librarii defecisse. Liberum est, et suum cuique iudicium. *Popma.*

Et, quoad vives, nunquam tibi redditam gratiam putaveris, semper apud me integra erit] Hoc est, Donec vives, nunquam existimes me tibi gratiam retulisse pro tuis erga me beneficiis: sed me tibi debere ita, ac si nunquam tibi aliquam gratiam retulisses. *Sold.*

Denique nihil frustra voles, me sciente] Manuscripta, nec non ex impressis vetustioribus quædam, *denique nihil me sciente frustra voles*: quæ verborum collocatio melior. *Rivius.*

Bellum populo Romano numquam paravi, neque factum volui] In manuscriptis est, *Bellum ego populo Romano neque feci, neque factum unquam volui.* Perperam est in recentioribus omisium pronomen *ego*. Perperam item, *numquam paravi*; pro, *neque feci*. Facit nobiscum exemplar Badianum. *Idem.*

Finis meos] *Mulucha* flumen dividebat regnum Bocchi a regno Numi-

diæ. Sed Bocches revera fines suos egrediens, gesserat bellum contra Romanos in Numidia. Quomodo ergo dicit fines suos tutatum esse, cum non fines suos, sed Numidiam defendere voluerit? Hoc ideo dicit, quia sicuti etiam supra dixit, partem Numidiæ jure belli suam factam esse putabat; sed Romani hoc ferre volebant, videlicet ut Bocchus partem Numidiæ sibi vindicaret, et eam tantquam suam bello defenderet. *Sold.*

Ego flumen Mulucham, quod inter me et Micipsam fuit, non egrediar] Hic Jacobus quispiam Bononiensis *Mulucha* legendum contendit, non *Mulucham*: sed cunctis refragantibus, quotquot ipse viderim, exemplaribus. Tametsi, ne quid dissimulem, e vetustis quidam grammaticis neutrum esse hoc nomen volunt. Nam Phocas: 'Barbara,' inquit, 'neutri generis duo lecta sunt apud Sallustium nomina fluminum: hoc *Mulucha*, hoc *Turia*.' Quod ad posterius attinet, facit cum eo *Probus*. Dissentit ab utroque *Priscianus* v. 'Quod autem *Turia*,' inquit, 'et similia fluminum nomina masculina sint, ostendit etiam Sallustius, in *am* terminans ejus accusativum, in secundo Historiarum: *Inter læva marium et dextrum flumen Turiam*. Nam si esset neutrum, similis esset accusativus nominativo.' Idem sexto: 'Quod autem non sint neutra,' inquit, '*Turia* et *Mulucha*, et similia, ostendit etiam natura ipsius sermonis Punici, in quo omnia nomina vel masculina sunt, vel fœminina.' Hæc *Priscianus*, cujus est opinio verior. Sed et *Pomponius* eodem genere utitur, quod est Sallustinus usus: '*Mulucha* ille,' inquit, 'quem diximus.' *Rivius.*

Flumen Mulucham] Ita legi debet, quidquid dicat *Phocas*. Vide *Priscianum* statim in principio libri sexti. *Cast.*

Præterea si quid me vobisque dignum petieris, haud, &c.] In Mss. atque aliis vetustioribus est, *si quid neque vobisque dignum petieris*, geminata conjunc-

tionem. Nove autem dixit, *haud repulsus abibis*, pro, Impetratum a me auferes: vel, Non feres repulsam. *Riv.* Ita Virgil. 'Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.' Id est, Snum quisque honorem et munus reportabit.

CAP. 111 *Ad ea Sulla pro se breviter et modice, de pace, et de communibus rebus multis disseruit*] Vox, *multis*, si cum verbo *disseruit* jungatur, potest videri adjecta: nam contraria est illi, *breviter et modice*. Nec habet eam vocem Tacitus, qui Sallustii locum sic æmulatus est l. xx. cum ait: 'Domitians de absentia patris fratrisque ac juventute sua pauca et modice disseruit.' *Ursinus*.

Ad ea Sulla pro se breviter, et modice; de pace, et de communibus rebus multis disseruit] Valde hallucinatur hic Ursinus, quod minus adsequeretur mentem historici; quæ hæc: respondisse bifariam Boccho Sullam: ei parti orationis, quæ de se erat, breviter et modeste; quæ de pace et rebus populi Rom. diffuse et composite. Imitatus est Tacitus l. 11. *Annal.* 'Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis et cultus sui, cum decore ac modestia respondit.' *Grut.*

Non in gratia habituros] Codex vetustus habet, *in gratiam*: quod, quia vetustum est, et hic auctor antiquitatis imitator, talia quæpiam affectasse videri poterit, non est omnino rejiciendum: *habituros* autem puto a sciolis introductum, pro *habiturum*. Soldus inepte legit, *ingratos abituros*, adeo decipit non attentum aspiratiōis omissio. *Glaream*.

Quam sua] Scilicet Bocchi. Quasi dicat: Quod jam armis desistat, plus esse ad utilitatem Bocchi jam fere victi, quam Romanorum, qui victores erant. *Bad.*

Amicitiam, fœdus, Numid. partem, &c.] Fortassis *adventura*, plurali nu-

mero, genere neutro legendum; habet enim hoc peculiare hic auctor, ut in Catilina; 'Huic ab adolescentia bella intestina, cædēs, rapinæ, discordia civilis grata fuere:' sed judicet lector. *Glareanus*.

Fœdus intervenisse] Scilicet inter ipsum et Jugurtham: quod quidem percutiebatur cum obtestatione Deorum, et sui maledictione, si non servarent. Dicebant enim: 'Ita fœde me percutiat magnus Jupiter, ut fœde hunc porcum macto, si pacta fœderis non servavero.' *Bad.*

Fœderis] Fœderum maxima semper religio fuit apud Gentes. Varius illorum percutiendorum ritus. Polybius scribit in fœdere icto inter Carthaginenses et Romanos, solitos hos fuisse per Jovem Lapidem jurare. Verba ejus sunt: 'Romani, per Jovem Lapidem secundum vetustissimum ritum, ac per Martem et Enyalium juraverunt.' Ritus jurisjurandi per Jovem Lapidem fuit hujusmodi: Fœcialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes convenerat, hæc verba dixit: Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus atque hoc jusjurandum facio, Dii mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut ago, aut cogito, ceteris omnibus salvis in propriis legibus, in propriis Laribus, in propriis templis, in propriis sepulchris, solus ego peream, ut hic lapis e manibus meis decidet. Nec plura locutus lapidem manibus dejiciebat. Solebat quoque fœdus juxta Romanorum non solum, verum etiam aliarum gentium morem effusione sanguinis seu animalium cæde confirmari, præcipue porcæ: unde Virgil. 'Post idem inter se posito certamine reges, Armati Jovis ante aras, paterasque tenentes, Stabant, et cæsa jungebant fœdera porca.' 'Talibus inter se firmabant fœdera dictis Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis Eripiunt.' Hujus fœderis

formula hæc fuit, auctore Livio: 'Audi Jupiter, audi Pater patrater, ut illa palam prima, postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo malo, utque ea hic hodie rectissime intellecta sunt; illis legibus Populus Romanus prior non deficiet: si prior defecerit publico consilio, dolo malo, tu ille Diespiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.' Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. *Fung.* Quia ergo seipso execrabatur, si contra fœdus fecissent, etiam religiosi erant in iis servandis. Quod hic prætexit rex Bocchus.

Ne fluxa fide usus] Tacitus Hist. 11. 'fluxam per discordiam militum fidem, et periculum ex singulis:' et Hist. 11. 'fluxa, ut est barbaris, fide, pactus Amiceti exordium.' *Ciaccon.*

Quis et Jugurtha carus, et Romani incisi erant] Manuscriptum, *incisi essent*: id quod sententia quoque ita postulat; nisi quis *ἐτέρω* esse modi velit. *Rivius.*

Quis et Jugurtha carus et Romani incisi essent] Non ambigo quin illud essent sit a mangonibus: certe ejus loco est in Pal. sec. quint. sext. sept. erant, qui præterea secundus nullam agnoscit copulam et, nedum geminatum. Itaque deleatur et illa. *Grut.*

Leniter, et ex voluntate Sullæ] Ita legit vetustus codex. Aldinus conjunctionem et sustulit, alius autem codex habebat, *lenitur, et ex voluntate Sullæ omnia se facturum promittit*; atque ita legit Badius: ego nihil definio. *Glur.*

CAP. 112 *In castra Jugurthæ venit]* Manuscripta, *proficiscitur*; quomodo et ex impressis quædam. *Rivius.*

Et ei nuntiat, Jugurtham cupere omnia] Manuscripta *denuntiat*: haud scio an perperam. *Idem.*

Pacem concertam frustra fuisse] Sicuti pax facta cum Calpurnio Bestia consule, et cum Aulo fratre, Albino

consule. Nam Senatus utramque pacem improbavit et rescidit: sicuti visum est supra. *Sold.*

Cum talem virum in potestatem habuisset] Manuscripta cuncta quæ ipse viderim, et vetustissimum quodque ex impressis, *in potestate habuisset*. Atque id rectius esse arbitror, nisi quis *τῷ ἀρχατοῦ* dictum putet, quomodo Cicero 'esse in potestatem' alibi dixit. *Rivius.*

Tum fore, uti jussu senatus aut populi Romani fœdus fieret] In vetustis, *uti jussu S. P. Q. R. fœdus fieret*. *Idem.*

Neque hominem nobilem non sua ignavia, sed ob remp. in hostem. potestate relictum iri] In aliis, *non sua ignavia captum, sed ob rem populi R.* Quamquam ne quid dissimulem, captum non habent codices in pergamenis descripti. Exemplar Basiliense, *non sua ignavia, sed ob rempubl. captum*. Nos integrum lectori iudicium relinquimus. *Idem.*

Non sua ignavia, sed ob Rempub.] Pal. pr. initio habuit, *non signaria*, deletaque inde litera prima; unde factum ut habeat Pal. tert. *non ignavia*. Agnoscuunt tamen pronomen *Mes.* reliqui. Est in sexto; *non sua ignavia captum, sed ob Remp.* et ita quoque editio prima. Octavus præfert; *non sua ignavia captum, sed ob rem populi Rom.* Pal. sec. non agnoscit vocem *relictum*. Adeo ut appareat latere hic aliquod monstrum. Forte fuit, *non sua ignavia, sed ob Remp. hostium potitum, &c.* *Gruter.*

CAP. 113 *Dolo, an cere cunctatus]* Vero Bong. ac Pal. octavus. Videtur dictio ultima aliquid habere spurii. *Idem.*

Illi læti pariter, ac bonæ spei esse pleni] Manuscriptum, *ac spei bonæ*; ut adjectivum sequatur. *Riv.*

Ac statim immutata voluntate, &c.] Hoc *Immutata voluntate* referendum est ad illud superius dictum: 'Hæc Maurus secum ipse diu volvens, tandem pronisit.' Nam habebat tunc in animo, ut Sullam Jugurthæ trade-

ret. Hic contra in animo habet Jugurtham tradere Sullæ: *Glar.*

Remotis ceteris] Haud dubie vox *ceteris* abundat. Ait enim, 'adhibitis amicis, ac statim remotis:' quod erat signum varii animi, et immutatæ voluntatiæ. *Ciacovs.* Sic et Ursinus.

Remotis ceteris] Quid si legas, *Remotis arbitris?* pro, Nemine præsentem, solus ipse existens: nihil tamen immuto. *Riv.*

Remotis ceteris] Non temere monuit solertissimæ diligentis Fulvius Ursinus, locum videri maculosum. Nam illud *ceteris* non est in Naz. sed ejus loco fuit initio, *scleris*, cui deinde erasa litera princeps. Præterea pro *amicis* præfert *amicis*: posset quidem fingi; *Maurus adhibitis amicis, ac statim immutatæ voluntate, remotis; scleris secum ipse multum agitare*: nisi forte eradicandum adhuc illud *sceleris*. Nam non comparet *ceteris*, ulla litera in Pal. quarto; qui tamen largiter acceptus a glossographis, habetque: *Maurus adhibitis amicis, omnino priori consilio, ac statim immutatæ voluntate, remotus dicitur ipse; &c.* Gruter.

Vultu corporis pariter atque animo varius] Hæc vera lectio est: nec satis mirari queo emendatorum supinitatem; qui glossis librariorum, quam Sallustianis verbis ad hærerem maluerunt. Quid enim hæc quam mera glossemata, *colore ac motu?* Putschius.

Vultu, colore, ac motu corporis, pariter atque animo varius] Fulvii liber, *vultu corporis pariter atque animo varius.* Servius *Æneid. III. vultu et oculis pariterque animo varius.* Alii; *vultu pariter corporis atque animo varius.* Manutius.

Quæ scilicet tacente ipso occulta oris patefecisse] Ita quidem Carrionis editio; neque male, nisi quatenus arbitretur adhuc ejciendum illud *oris*: verum ne quid dissimulem, habeo isthæc omnia pro spuris atque irroptitiis: certe minime hoc loco requi-

Delph. et Var. Clas.

runtur. Nemo enim aliquo judicio præditus non a se colligat, animi mentem præferri ipso vultu; nedum ut id tam ambiciose inculcare necesse Sallustio: et ut hujus nihil esset, vel varietas membranarum prodit fucum. Nam Pal. pr. habet; *quæ scilicet ita tacente ipso occultare et oris patefecissent*: ad oram vero ponitur; *ora patefecit*: secund. *quæ scilicet ita tacente ipso occulta cordis et oris patefecissent*: tert. *quæ scilicet ita tacente ipso occultare specie oris patefecisse*: quart. *quæ scilicet ita tacente ipso, occulta pectoris, patefecissent*: quint. *quæ scilicet tacente ipso, occulta pectoris dicitur patefecisse*: sext. *quæ scilicet ita tacente ipso occulta cordis et oris immutationem patefecisse*: octavus; *quæ scilicet ipso tacente occulta pectoris oris mutatione patefecit*: at septimus his refert omnino apicibus: *Q. S. ita tacente ipso occulta pectoris immutatione oris dicitur patefecisse.* Grut.

Occulta oris patefecisse] Vv. cc. variant: nam alii habent: *Occulta pectoris, specie oris patefecissent*: alii: *Occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* In aliquibus est: *Occulta pectoris patefecissent dicitur.* Sed unus apud me liber vetustissimus: *Occulta pectoris patefecissent.* Quæ lectio vera videtur. *Ursin.*

Quæ scilicet tacente ipso, occulta oris mutatione, patefecisse] Fulvii liber, *quæ scilicet tacente ipso, occulta pectoris specie oris patefecissent*: alii, *quæ scilicet ipso tacente, occulta pectoris oris immutatione patefecisse*: vel, *quæ scilicet tacente ipso, occulta oris immutatio patefecit*: vel, *quæ scilicet, tacente ipso, occulta cordis, specie oris patefecissent.* Manutius.

Tamen postremo *Syllam accersiri jubet]* Quamvis in Fabriciano sit *accersi*, quomodo et superius, ubi hodie fere, *ex hibernis accersiri jubet*; tamen priorem lectionem relinquendam esse dabo, quæ in ceteris manuscriptis est. Nam, ut Cicero non omittam, Cora-

2-U

Sallust.

Nepos in vita Attici, 'Agrippam,' inquit, 'generum ad se accersiri iussit;' et Livius III. ab U. C. 'Placere itaque patrem accersari.' Tacit. quoque, 'Pisonem Licinianum accersiri jubet.' l. XVII. *Riv.*

Ceteri obtruncati, Jugurtha Sylla victus traditur] Venetum illud a Pincio excusum, nec non alia pleraque, *ceteris obtruncatis*, ut sint duo ablativi absolute positi, sed est idem utrobique sensus: quomodo in Fabriciano fuerit, haud scio; nam finis deest. In duobus manuscriptis est vulgata lectio. *Idem.*

Jugurtha Sulla victus traditur] De hac Jugurthæ traditione, quam a Fausto Sullæ filio in numismatibus quoque veteribus signata est, Plinius XXXVIII. 1. sic ait: 'Sulla Dictator traditione Jugurthæ semper signavit;' et Valer. Max. VIII. 15. 'L. autem Sulla, etiam ad neminem Scriptorum animum direxit, tamen Jugurtha a Boccho rege ad Marium perducto, totam sibi laudem cupide asseruit, ut anulo, quo signatorio utebatur, sculptam illam traditionem haberet.' *Ursin.*

CAP. 114 *Adversum Gallos*] Adversum Cimbros, ut refert Livius: vel adversum Cimbros et Teutonas, ut Valerius Max. IV. 7. et Paternulus l. II. volunt: alii autem, ut Orosius et Eutropius, Manlium et Cæpionem a Cimbris, Teutonis, Tigurinis et Ambronibus victos fuisse scribunt: sed cum constet, fuisse Cimbros et Teutonas, Germanos, Tigurinos vero et Ambrones, Gallos; in eam opinionem adducor, ut existimem Sallustium, cum (ut infra docebimus) id bellum Cimbricum et Teutonicum, nunquam nisi hoc loco, quod sciam, Gallicum appellatum sit, hic Gallos etiam Germanos vocasse, ut Gallorum nomine etiam Germani continentur; quandoquidem etiam Germania aliquando Gallia vocata sit. *Præcipuus de Edificiis Just. l. IV. κάθη-*

σι μὲν ἐξ ἑρίων τῶν ἐν Κελτοῖς ποταμῶν Ἰστρος, ὃ τῶν Γάλλοι ἐπικαλοῦνται. Satis constat Gallos omnes et Germanos uno vocabulo veteres Græcos Celtas, Romanos autem Gallos nuncupasse: quam rem etiam Volaterranus animadvertit. Germaniæ enim vocabulum (ut docent Cor. Tac. in libro de Morib. et populis Germaniæ et Strabo Geogr. l. VII.) recens erat Sallustii tempore, et nuper additum: unde nemini mirum videri debet, si is Gallorum nomine etiam Germanos nuncupavit. Recte itaque Livius a Manlio et Cæpione male adversus Cimbros pugnatum esse scribit, non autem adversus Gallos: ut hic Sallustius inquit. Nam (uti diximus) hic Sallustius sub nomine Gallorum intelligit etiam Germanos. Auctoritate etiam veterum comprobare possemus, Manlium et Cæpionem a Cimbris victos fuisse: id enim ex iis, quos supra citavimus, Valerio et Paternulo, item ex Cornelio Tacito, in lib. de Situ et Mor. pop. Germ. et Plutarcho in Camillo et in Lucullo cognoscimus. *Cast.*

Per idem tempus adver. Gall. &c.] L. Florus Livii racemator, l. LXVII. ex eodem ait, 'bello adversus Cimbros male ab his duobus pugnatum esse,' non autem adversus Gallos, ut hic Sallustius perhibet. Sane Cimbrici Germani sunt, quorum Chersonesus est in extremo Germaniæ angulo, Septentrionem versus, ut præter alios auctores etiam Ptolemæus meminit. Videtur itaque Sallustius Livio contrarius in historia. Sed id sciendum, Livium per totam Romanam historiam iniquum Gallis fuisse, haud scio qua de causa, cum esset homo ipse in Gallia natus. Sed hercle ad Antenorem maluit referre Patavinorum originem, quam ad egrægiam omni hominum memoria Galliæ gentem; Venetosque non ex Aremoricis illis civitatibus, sed ex Paphlagonibus Hænetis, si Diis placet, sum-

sisse exordium. Veram pro Sallustio est auctor Græcus Strabo, in historis veritate, atque adeo in rerum omnium descriptione eminentissimus, qui unus externorum auctorum res atque loca Alpinarum gentium et verisimile et diligentissime descripsit. Nam quid ego Plinium ac Cornelium Tacitum commemorem, nostrarum regionum oculatos testes, ut ipsi jactant? cum in rerum Germanicarum descriptione Rheni maximum illum 'Brigantinum lacum' vel ignorarunt, vel negligentem omiserunt: ut nihil dicam de tot 'Helvetiorum lacubus' et 'Rheni cataractis.' Strabo autem Græcus scriptor, etsi cataractarum non meminit, lacum tamen illum ita depinxit, ut etiam populorum circa habitantium certissimam fecerit nomenclaturam. Verum de his alias. De hoc bello, cujus hic meminit auctor, sciat Lector Livium ideo scripsisse, Cimbrorum bellum fuisse, quod Cimbri ejus concitatores fuerant, at bellatorum multitudo et principes ejus expeditionis, non Cimbri tantum, sed majori ex parte Galli fuere, et ex Gallis potissimum Helvetii, eorumque complices: denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini; cujus rei locupletissimus testis est idem Strabo lib. vii. Porro locus apud Strabonem cum in Latinis, tum in Græcis exemplaribus corrupte legitur. Interpres malo exemplari deceptus, *Luctios* pro *Helvetios* traducit, quasi aliam quandam ab Helvetiis gentem, cum de eisdem Helvetiis loquatur Strabo. Verba ipsius ex Posidonio, quia Sallustii dictum adversus Livium plurimum adjuvant, atque adeo ipsam veritatem, adponere placuit, ut simul ab errore hic locus emaculetur. Ea ita habent: *Ἡσίο δὲ καὶ Βολίους τὸν Ἐρκίσιον θρυμὸν οὐκ εὖ πρότερον τοῦ δὲ Κίμβρου δρμησαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουθέντας ὑπὸ τῶν Βόλων, ἐπὶ τὸν Ἰστρον καὶ τοὺς Ἰαορδιστικούς Γαλάτας ἀγραβήραι. εἴτ' ἐπὶ*

*Τευριστὰς καὶ Ταυρίστους, καὶ τοῦτους Γαλάτας. εἴτ' ἐφ' Ἑλληστίας, πολυχρόσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δὲ ὄντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λησθηρίων πλοῦτον ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ' ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλληστίους ἐπαρῆραι μάλιστα ὅσων Τυγυρηνοῦς τε, καὶ Ταυγενοῦς, ὅσους καὶ συνεφορμήσαι. Πάντες μὲντοι καταλύθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Quis interpres ita vertit: *Boios vero prius Hercyniam habitasse sylvam asserit, et Cimbro agmine facto, hunc invasisse locum, a Boiisque ejectos, Istrum et Scordiascos gentem Gallicam petentes descendisse. Mox Teuristas et Tauriscos, et hos nationis Gallicæ, Luctios adisse, viros quidem plurimo locupletes auro, ceterum in pace vitam agentes: cumque conflatas latrociniiis opes longe suis ampliores esse viderent, in Helvetios sese contulisse, et ex eis præcipue Tygurenos et Tojgenos, eosque secum sollicitasse: utque eos vero deleverit Romani. Hæc ille: atqui ex his verbis nullus sensus colligitur. Quare ab hoc loco, 'Mox Teuristas,' &c. ea vero ita vertenda erant: 'Dein in Teuristas et Tauriscos, et hos Gallicæ gentis, mox in Helvetios, auro quidem abundantem viros, ceterum in pace degentes. Porro cum Helvetii, illorum,' nempe Cimbrorum, 'ex latrocinii conflatas opes suis longe ampliores vidissent, ipsos commotos, maxime vero ex eis Tigurinos ac Tuginos, simul cum illis,' scilicet Cimbris (in expeditionem adversus Romanos) 'excitos esse. Universi vero deleti sunt a Romanis,' &c. Interpretem decepti (ut dixi) exemplar, quod pro Ἑλληστίους habuit Λουηστίους, quos duos populos esse credidit. Præterea illud ὄντας idem existimavit referre Cimbro, cum referat Helvetios. Quod luculeter ex libro ejusdem Strabonis quarto patet: *Φασὶ δὲ* (inquit) *πολυχρόσους τοὺς Ἑλληστίους εἶναι, μηδὲν μὲντοι ἦσαν ἐπὶ ληστείας τρέπεσθαι, τὰς τῶν Κίμβρου εὐπορίας ἰδόντας. Quæ verba interpres ita vertit: *Helvetios magnam auri****

vim possidere traditur: qui cum Cimbrorum opes cernant, nihilominus ad latrocinandum studia convertunt. Hic *ἀπαρτος ἴδιος*, ut antea *ἀπαρτος*, non recte vertit: sed eum ita interpretari oportuit hæc verba: 'Fama est auro locupletes Helvetias esse, nihilominus tamen ad latrocinia versos, posteaquam Cimbrorum opes viderent.' Hæc, contra atque nostra fert consuetudo, diffusius tractavimus: partim ut Lectori ostenderetur, quam incorrectus hic optimus auctor in manibus hominum versetur: partim, ut notum fieret, quam non omnia oraculi vice sint, quæ apud Livium descripta leguntur. Pluris facio Strabonis Sallustique quam Livii in veritate historiarum auctoritatem. Nam qualis qualis aliqui fuerit Sallustius, certe in rerum gestarum narratione veritatem veritus est, quod in hoste Cicero satis aperte ostendit. Livius odium in Gallos per totam historiam nusquam non prodit, nusquam non idemtidem eis vitia odiosissime objectat: cum nulla alia gens Romanis terribilior fuerit; quorum adventum non bellum, sed tumultum vocabant; contra quem, quicquid Romæ arma ferre poterat, conciebatur: ut si fortuna pro Gallis ita stetisset, atque pro Romanis, facile Galli Romanos domuissent. Nec ratione caruit, quod C. Cæsar ærarium effregerit, execratione liberatam urbem asserens, quod ipse Celtas vicisset, ut eat spæd Appianam. Veteris Galliæ veram imaginem habent hodie Helvetii libertate et populari dominio, præterea linguam veterem Gallicam et mores. Deinde Sequani, Rhenani, et ferme Rhenus, nisi quod aliquot ex Germanis populi littoribus utraque ex parte Rheni occupatis, linguam suam cum nostra Celtica miscere: quæ Germanorum lingua in thematis a Celtica non admodum distat, pronuntiatione vero et diphthongis multum. Verum qui de his co-

piosius scitu dignissima legere volet, videat volumen D. Ægidii Tschudi Claronensis, v. c. apud Helvetios, quod de antiquitate Rheticiæ inscriptum, ubi Plinii, aliorumque auctorum loca de gentibus Alpini et vere et eleganter, ut nemo hac ætate melius, explicavit. *Glareanus.*

Ducibus nostris] Vide Lucium Florum in Epitome Liviana, in l. LXVII. et LXVIII.

Q. Cæpione] Corrupti duo loci sunt apud Plutarchum; alter in Camillo, alter in Lucullo, ubi hic *Scipio*, non *Cæpio*, perperam vocatur. Ceterum is Q. Servilius Cæpio consul fuerat cum C. Atilio Serrano, quem Gellius *Q. Serranus* nominat, anno ab U. C. 647. Val. Max. tradit Cæpionem in carcerem conjectum, ab L. Regino amico liberatum fuisse. Conjecit enim eum in carcerem C. Norbanus tribunus plebis, ut ex l. II. Cicer. de Orat. discimus. Id vero notandum, dissentire Strabonem a Livio, quippe qui scribat Cæpionem filios heredes bona paterna dissipasse; cum Livius (uti vidimus) asserat Cæpionis bona publicata fuisse. Vide Gellium III. 9. et Proverbium apud Erasmum, '*Tolosanum auram.*' *Cast.*

M. Manlio] *Marcus* is vocatur etiam ab Eutropio l. v. et Tacito de populis Germaniæ. At Livius et Orosius in locis supra citatis *Cajum* appellant. Fuit autem consul cum P. Rutilio Rufo anno Urbis conditiæ 641. *Idem.*

Mule pugnatum] Hoc enim dicit, quia Q. Servilius Cæpio consul, et M. Manlius proconsul, a Gallis et Cimbris victi prælio, castrisque binis exuti sunt, militum millia octingenta occisa, calorum et lixarum quadraginta millia. Bona Q. Cæpionis, ut supra vidimus, cuius temeritate clades accepta est, publicata sunt, imperium ei abrogatum est. *Sold.*

Cum Gallis pro salute, non pro gloria certare] Tacitus in Vita Agricolæ,

‘ Romanis redit animus, ac securi pro salute, de gloria certabant.’ *Ciaccon.*

Romam vincitum] Jugurtham cum duobus filiis Marius in Triumphum duxit, teste Plutarcho: atque Jugurtha in carcerem post triumphum tractus, nudusque in barathrum conditus est, ibique sex dierum fame contabuit, suspensum semper spe vitæ spiritum trahens, ut ita Manibus fratrum, quos scelerate necaverat, egregie parentaret. Numidia hoc bello in Provinciæ formam redacta non est, ut quidam scribunt: observo namque Numidiam Regibus P. R. sociis quatuor fuisse donatam, Hiempsali, qui Marium exulem fovit, teste Plutarcho; Hiarbæ, qui quod Marianas partes adjuverat, Sullæ auspiciis per Cn. Pompeium victus et captus est, qui Numidiam cum Gætulis Hiempsali (ut Cicero in Agraria testatur) tradidit. Hiempsali Juba filius successit, quem Cæsar, quod Pompeji partes sequeretur, profligavit, vicit, Numidiamque occupavit, et provinciam fecit. (Ita Hirtius et Dion.) Crispumque Sallustium ei primum præfecit. *Stad.* De Jugurthæ captivitate vide etiam Florum.

Marius consul absens factus est] Id per leges Romanas fieri non poterat, sed in tanto periculo legibus solutus est. Vide Plutarchum. *Idem.*

Isque Kalendis Januariis magna gloria triumphavit] Manuscripta *KL. Januarii*; quomodo et ex impressis quædam: tametsi quod ad sensum ipsum attinet, utrumvis probe quadrat. *Rivius.*

Ea tempestate] Id est, Victis Cimbris, tertium Romæ conditorem Marium populus Rom. appellabat; ut auctor est Plutarchus. *Bad.*

Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitæ] Ant. Cæsarii Cæsenatis, et Pauli Hyantaphii Sabini libri duo scripti, *ex ea tempestate*; habent præterea, *sitæ erant, non sitæ.* Alii judicent: impressa lectio mihi quidem satis lepida videtur, quomodo locutus et Sulpitius Severus Sacræ historiæ lib. 1. de Josepho: ‘ Ea tempestate spes atque salus Ægypti in illo sitæ erant.’ *Manutius.*

Ex ea tempestate] In Mss. potentioris fidei: nam quibus minor auctoritas, exclusere illud *ex*, vel mutarunt in *et*: sunt etiam qui præferant, *et ex ea temp.* Gruterus.

Spes atque opes civitatis in illo sitæ] Ejeci Carrionis, assecularumque, *sitæ erant*; quod non compareret in plerisque Mss. arcereturque alioquin editionibus obsoletis; denique proderent id falsi Mss. aliquot in quibus, *sitæ sunt.* *Idem.*

NOTÆ VARIORUM

IN

FRAGMENTA HISTORIARUM.

LIBER I,

Res populi] In tanta rerum antiquarum obscuritate, tamque densis errorum tenebris, quæ prima sint in his C. Sallustii Crispi historiis, quæ secunda, difficilis est dijudicatio; atque eo difficilior, quod neque veteres eam rem oratione persecuti sunt: et si qui ætatis posterioris idem agere tentarunt, iisdem etiam vestigiis, quibus insistimus, inhærere, et per omne scriptorum genus errare debuerunt; neque certam aliquam scribendi rationem, quasi viam, tenere potuerunt. Igitur nos, quibus in rebus hujusmodi diligentius inquirendis industriam graviorum disciplinarum tractatio negavit, et in inveniendis ingenium natura satis parce est elargita, ita hæc historiæ Sallustianæ fragmenta, et veluti e naufragio tabulas, componemus, ut si navem integram et sartam lectam esse præstare non possumus; (quis enim id speret?) saltem efficiamus, ut minus lacera, minusque dissipata, et in partes pauciores dissoluta esse videatur. Hæc autem primo historiæ loco posui, quod Tib. Donatus

sub initium Æneidos, Virgilium, qui prius rem, deinde posuerit personam, ita tueatur; ut Sallustium omni metrorum ratione liberum hic historiam cœpisse scribat: primo ut rem, mox pop. Rom. personam poneret. Adde quod Ansonius in Protreptico suo, historiæ Sallustii argumentum breviter recensens, ita canat: 'Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum, Ab Lepido et Catulo jam res et tempora Romæ Orsus, bis senos seriem connecto per annos: Jam lego civili mistum Mavorte duellum, Movit quod socio Sertorius exsul Ibero.' Quæ Ansonii ac Donati, commode, ni fallor, ad hæc verba referri possunt: quæ cum bis a Prisciano, primo genitivum *Romæ* pro adverbio notante, deinde idem posterius repente, tum vero etiam apud Rufinum, sive quis alius auctor est libelli de *Metris Comicis*, a Pompejo Messalino adducuntur. Messalini verba ex libro de *Pedibus et Numeris oratorum* adscribam: neque enim parum ad eam, quam exprimendam curavi, scriptu-

ram confirmandam, et vero multum ad Priscianum vehementer duobus l. xv. in locis corruptam emendandum faciunt. 'Nunc si videatur,' inquit, 'Sallustianæ periodi numeros inspiciamus. Res popu, *dactylus*. li Romani Marco tres spondei: Lepido, *anapaustus*. Quinto Catulo, *spondeus* et *anapaustus*: Consulibus, *pæan primus*: ac deinde, *dichoreus* sive *ditrochæus*: militi, *dactylus*: et domi, *creticus*: gestas, *spondeus*: composui, *choriambus*.' Hactenus ille. quod ita certum loci hujus constituendi argumentum sit, ut vehementer mirer homines quosdam, cum in hunc scriptorem incidissent, magis etiam, quasi dedita opera ejus scripturam vitare voluisse: tamen et apud Messalinum et apud Rufinum, copulam et, ex veteribus Prisciani libris, cum in alio etiam vulgato exstaret, necessario reposui. Fuerunt consules M. Aimilius Q. F. M. N. Lepidus, et Q. Lutatius Q. F. Q. N. Catulus, anno U. C. DCCLXXV. Carrio.

Res Pop. R. M. Lepido, Q. Catulo Coss. ac deinde militia et domi gestas composui] Videtur Sallustius æmulatus esse exordium, quo Thucydides historiam suam exorsus est, cum dixit *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος συνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὃν ἐπολέμησαν πρὸς ἄλλήλους*. Nam verbum *composui*, eodem modo usurpavit, quo Græcus scriptor, *συνέγραψε*, quod positum est pro *συγγράφη*. Ad Sallustium respexit Tacitus cum dixit l. II. 'Res Imperatoris Domitiani composui.' M. autem Lepidi, et Q. Catuli consulatus, descriptus est in veteri apud me Senatusconsulto, quod in ænea tabella incisum est ita: ΕΠΙ ΤΡΙΑΤΩΝ ΚΟΙΝΤΟΤ ΑΥΤΑΤΙΟΤ ΚΟΙΝΤΟΤ ΤΙΟΤ ΚΑΤΑΙΟΤ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΤ ΑΙΜΙΛΙΟΤ..... ΜΑΡΚΟΤ ΤΙΩΝΟΤ ΛΕΠΙΔΑΟΤ, &c. *Ursinus*.

Cato] Id est M. Porcius Cato Censorius, Historicus eximius, et aliis

quoque nominibus laudatissimus. Siquidem, ut Plinius scribit l. VII. c. 27. 'tres summas in homine res præstitisse existimatus est, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator, Cujus et illud proprium,' ut ibidem dicitur, 'quater et quadragies causam dixisse; nec quenquam sæpius postulatum, et semper absolutum.' Unde et Elogium ejus apud Val. Max. VIII. 7. Vitam ejus scripsit Plutarchus, Florere cœpit bello Punico secundo, in quo sub Fabio Maximo militavit. Vitam autem produxit usque ad bellum Punicum tertium, ad quod ille imprimis concitavit Romanos. Scripsit præter Grammaticos, etiam libros de Re militari, Vegetio teste. Sed præcipue celebres sunt Originum libri, in quibus non tantum Italicarum urbium origines, auctore Dionysio, sed et res gestas Populi Romani persecutus est, ut Festus testatur. Quid continerint hi libri et quæ ejus vita fuerit, egregie ostendit Cornelius Nepos. Atque hi libri iidem sunt cum Historiarum libris, secus atque Cælius existimat. Cicero ejus Orationes atque Originum libros impense laudat. In orationibus omnes oratorias virtutes extollit idem Cicero, florem et inmen eloquentiæ in Originum libris laudat; et hæc non probet Bruttus. *Vossius*.

Fannius vere] Adducit hunc locum Marius Victorinus, apud quem legitur: 'Fannius vero brevitatem;' pro quo alii reposuerunt, *Fannius vere*. Sed cum Sallustius brevitatem Catoni tribuerit, fortasse pro *brevitate*, scribendum erit *ubertatem*: nam illud *vere* non placet, et factum videtur ex eo, quod in vulgatis est, *vero*. *Ursinus*.

Fannius] Duo fuere Fannii, cujus utriusque meminit in Bruto Cicero: 'Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, Caji Marci que filii fuerunt: quorum Caji filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de se-

elis et nomine Latino, contra Gracchum reliquit: sane et bonam et nobilem: et post aliqua: 'Aliter autem et Fannius M. F. C. Lælii gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præsertim cum ille Q. Scævola sibi, minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filię detulisse) is tamen instituto Lælii Panætium audiverat: ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicitur: quæ neque nimis est infans, neque perfecte disertâ.' Ejus quoque Annalium meminit Cicero primo de LL. et l. ii. de Orat. item ad Atticum l. xii. epist. 5. ubi et indicat a Bruto fuisse in compendium redactos. *Voss.*

Nobis] Ex Prisciano l. v. Exemplar S. Martini Lovaniensis duas voces a vulgata editione variat. primum enim legit, *nobis nuper primæ*: deinde, *agitur*, pro *agit*: quod posterius, licet probante Thosano codice, non dum admisi. Sic in Critico emendationum Sallustianarum emendavimus apud Sallust. bello Jugurthino c. 25. 'Porro animus cupidine cæcus ad inceptum scelus rapiebat.' Cum vulgo ubique legeretur, *rapiebatur*: loco ab hominibus ineptissimis Sallustianas loquendi rationes ignorantibus foede depravato. *Carrio.*

Semper in certamine libertatis, aut gloria, aut dominationis agit] Quidam pro *agit*, *agitur* rescribere institerunt, veteris (ut videtur) codicis fidem secuti: unde suspicio est *agitat* in Sallustio scribi debere: et certe mecum facit Priscianus, hujus Fragmenti laudator; qui *agitur* hoc loco (lego *agitat*) pro *agit* positum observasse videri potest. Quid? quod plerumque frequentativis evenire solet, ut pro simplicibus ab Historico nostro po-

nantur: qua de re exempla, quod in promptu sint, præterfluere sinit. *Donza.*

Ad bellum Persi] *Persi*, pro *Persis*, usurpavit etiam Tacitus Sallustium imitatus, cum dixit l. rv. 'Per bella Persi.' *Ursinus.*

Persi] Perses Philippi ex pellice Gnathænia filius, Demetrium fratrem justa matrefamilias ortum, regni que successorem, invidia, calumniis, et confictis criminationibus apud patrem perniciose degravatum, ex insidijs et patris mandato, ut per Didam Pæoniæ prætorem veneno interficeretur, effecit. Philippus mœrore ob innoxii filii mortem senioque consumptus, in apparatu belli contra Romanos moritur. Perses, regnum, quod parricidio scelereque occupaverat, accipit, et quasi hereditarium sibi cum P. Romano a patre bellum relictum esset, ita omnia consilia ad ejus apparatus et causas convertit, regesque populi Romani socios invadit. Abrupolim Sapæorum regulum regno expellit. Aretarum Illyriorum interficit. Eumenem Pergamenorum regem Delphis gravissime per submissos percussores affigit. Græciam contra Rom. ad arma sollicitat. Legatos P. Romani ad res repetendas misso, superbe et contemptim exceptos, regni finibus intra triduum exire compellit: atque iis de causis ipsi bellum indicunt, quod a Perse Persicum, et Macedonicum secundum dictum est. P. Licinius Crassus Cos. contra regem profectus, tertio et vicesimo anno ex quo petenti Philippo pax data erat, equestri prælio ad Sycutium Thessaliæ juxta Ossam oppidum a Perse victus est: pacem tamen petenti regi, nisi senatus arbitrio a se permitteret, negavit: iterumque cum rege in Phalannæo agro congressus, meliore successu pugnavit. Licinio Hostilius successit, sub quo soluta est per licentiam militaris disciplina; socios tamen cum fide coluit, et a regis injuria egregie defendit. *Q. Marcius*

Philippus Cos. Macedoniam per in-
 vios saltus ingressus, regem nec ino-
 pinantem adventu suo ita perterrefe-
 cit, ut præcipiti fuga, omnes aditus
 reliquos, quos præsidio sepe-
 rat, nudaverit, auriq; magnam vim Pellæ
 demergi jusserit, et classem Thessa-
 lonicæ incendi. Quartus in Macedo-
 niam consul L. Paulus Æmilii venit,
 et ad Pidinam Pieriæ urbem collatis
 signis III. Nonas Septembris, Per-
 seum, XX. M. peditum cæsis, equitatu
 cum rege fugiente, vicit, castris ex-
 iit, atque Macedonum urbes per de-
 ditionem accepit. Rex ab amicis de-
 sertus in Samothraciam templi reli-
 gione se defensurus fugit, sed a Cn.
 Octavio classis præfecto, cum tribus
 filiis, Philippo, Alexandro, (tertiū no-
 men nusquam repperi) captus et in
 triumphum ductus est. Hunc regem
 avaritia sua sciorum auxilia ab se
 dissociasse scribunt, crudelitate sua
 ab amicis desertum, indignumque
 majestate tanti nominis, ob servilem
 et degenerem animum, et Demetrii
 fratris sui Manibus servitute et do-
 mus suæ calamitate parentasse: ipse
 enim Albæ squaloribus carceris et
 filii duo perierunt. Alexander qui-
 dem filius scriba Romanorum fuit.
Stadius.

Ad bellum Persi] Omissa est com-
 putatio annorum. Fuerunt DXXXIII.
 C. Hostilio Mancino, C. Atilio Ser-
 rano Coss. *Coler.*

Omni Gallia cis Rhenum] Ammianus
 Marcellinus eadem l. xv. tradidit:
 sed verbis ita corruptis, ut qui ea ex
 ingenio emendare sunt conati, magis
 etiam corrupisse videantur. 'Galliæ
 regiones,' inquit, ' præcipue quæ con-
 fines Italicis, paulatim levius odere,
 sub imperium venire Romanum: pri-
 mo tentatæ per Fulvium præliis par-
 vis, quassatæ per Sextium, ad ulti-
 mum per Fabium Maximum domitæ,
 cui negotii plenus effectus asperiore
 Allobrogum gente devicta, hoc indi-
 dit cõgnomentum: nam omnes Gal-
 liæ, nisi quæ paludibus invisæ fuere,

ut Sallustio docetur auctore, post de-
 cennalis belli mutuas clades * socie-
 tatiq; nostræ fœderibus junxit æter-
 nis.' Verba Ammiani attuli: primum
 ut ea ad historiæ fidem examinarem:
 deinde, ut quid alii, dum corrigere
 voluerunt, promoverint, ostenderem:
 postremo, ut cum nostro hoc loco
 componerem. Igitur, ut ne ulteriora
 attingamus, quæ ab ipso pæne urbis
 Romæ natali repetenda erant, utquæ
 bella Gallica Cisalpina prætereamus,
 anno ab U. C. DCCXXVIII. M. Plau-
 tio Hipsæo, M. Fulvio Flacco Coss.
 bellum Allobrogicum exarsit: qui M.
 Fulvio biennio post de Liguribus,
 Vocontis et Salvis triumphavit:
 de quibus iisdem sequenti deinde
 anno a C. Sextio Calvino procons.
 ut a C. Cassio Longino de Allo-
 brogibus, Arvernus, et Ruthenis tri-
 umphus actus est. Post Allobroges
 cum rursus viribus refectis Romanis
 sese opponerent, in eosque pro gentis
 suæ consuetudine continuum bellum
 gererent, tandem a Q. Fabio Maximo
 Procons. una cum rege Arvernorum
 Bituito superati, ab eodem anno
 DCCXXXIII. in triumphum ducti sunt.
 atque, hoc est, quod ait Marcellinus,
 Gallias a Fulvio tentatas, a Sextio
 quassatas, a Fabio Maximo devictas
 in Romanorum potestatem concessis-
 se. Quod vero ait ex Allobrogibus
 devictis: Fabii Maximi cõgnomen-
 tum inditum fuisse; id equidem semper
 ne verum esset, summopere sum ve-
 ritus: cum in Fastis Capitolinis, et-
 iam ante triumphum hunc Maximi
 titulo insignem esse inveniatur. Ad-
 ditur in Marcellino: 'post decennalis
 belli mutuas clades, societatiq; nos-
 træ fœderibus junxit æternis:' quæ
 ejus oratio apertis vitis non caret:
 iisque ejusmodi, ut a me sine veteri-
 bus libris purgari nequeant: nam
 quod quidam supposuerunt: 'Cæsar
 societati nostræ fœderibus junxit æ-
 ternis:' hoc cum et contra rei gestæ
 veritatem, et præter historiæ fidem
 ait, concoquere nullo modo possum.

Cæsar id fecit? qui potest? cum Servius Sulpitius Rufus et M. Claudius Marcellus, sub quibus omnem Galliam perdomitam fuisse scribit Sallustius, ann. U. C. 1300. hoc est, biennio ante bellum civile Cæsaris et Pompeji, fuerint consules. Igitur locum corruptum esse fateamur, atque ita a nobis relinqui debere, doleamus. nam quod in Mariangeli Accursii, hoc est, prima, ni fallor, hujus historici editione legitur: *Omnes Gallia, nisi quæ paludibus innoxia fuerit, Sallustio docetur auctore post decennalis belli mutuas clades perperas, societatiq; nostræ fœderibus junxit æternis*: id satis magno argumento esse debet reliquorum scripturas ab ingenio et conjectura, non autem ab ipsa rei veritate proficisci. Carrio.

Optimis moribus] Sallustius in Jugurth. 'Nam ante Carthaginem deletam Pop. et Senatus Rom. placide modestaque inter se Republicam tractabant, neque gloriæ, neque dominationis certamen inter cives erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat: sed ubi formido illa mentibus discessit: scilicet ea, quæ secundæ res amant, lascivia atque superbia, incessere. Vide Augustinum I. 3. de civit. Dei. Eo ipso tempore meliores artes et Poësin a Græcia Romam commigrasse testatur Porcius Licinius: 'Pœnico bello secundo Musa pennata gradu Intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.' Servius: 'Bello Punico secundo, ut ait Ennius, placata Juno cœpit favere Romanis.' Coler.

Metus a Tarquinio] Sic Liv. l. XLV. 'Cum major a Romanis metus, timorem a Principibus suis vicisset.' Ciaccinius.

Bellum grave cum Etruria positum] Primis Coss. L. Junio Bruto, et Valerio Volusio, postea Poplicola dicto, dum exules Tarquinii res suas per vim repetunt, prima hæc arma sumpta sunt a Populo Romano pro libertate

contra Veientes et Tarquinienses: qui dum reducere cives suos Tarquinius in regnum conabantur, a Romanis ad Arsiam silvam victi sunt, Arunte regis Superbi filio Brutoque mutna vi, et ita pridie Calendas Martias in prælio occisis. Poplicola Bruti collega de Etruscis postridie primus quadrigis in Urbem vectis triumphavit. Superbus rex eo prælio, et filii morte fractus, ad Porsenam regem fugit, qui ad misericordiam afflictis Tarquinii rebus allectus (ut regale nomen regibus et magnum et sanctum est), ita Porsena anno proximo pro Tarquinii restitutione arma sumpsit: qui etiamsi Populum Romanum armis fameque fatigaverat; tamen novæ fortitudinis Romanæ exemplis, Horatii, Mucii, et Clæliæ Virginis percussus, pacem eodem anno, deserta Tarquinii causa, cum Populo Romano fecit. Hinc apparet, quare hoc bellum Etruscum dicatur, quia huic bello se immiscuerant Veientes, qui trans Tiberim centum ab urbe stadiis siti erant, Tarquinienses, denique Porsena rex Clusii. Stad.

Et ceteris expertibus] Sic in Catilin. 'Crudelitate feneratorum plerique patria; sed omnes fama atque fortunis expertes sumus.' Ciacc.

Et, ceteris expertibus, soli in imperio agere] *Expertibus*, scil. imperii ac dominationis. Nam si omnis potestas (ut vult Poëta) impatiens consortis, eo magis Regia. Simile postea in oratione ad Cæsarem de Pompejo: 'Nam particeps dominationis neque fuit quisquam,' &c. Douza.

Fenoris] Vide supra Bell. Cat. c. 33. *Atque Aventinum insedit*] Tacitus: 'Duos colles quos barbari insederant;' et, 'Arcem Capitoli insedit;' et, 'Soli Cherusci juga insedere.' Lælius l. III. de eadem re: 'Eunt agmine ad Urbem, et Aventinum insident.' Vide quæ diximus ad c. 31. Bell. Jugurth. Ciacc.

Montem sacrum, atque Aventinum in-

cedit] Vide supra Jugurth. c. 31.

Incedit] Diomedes vero l. II. c. ult. prolepsin figuram hic esse docet: eo quod mons, postea quam plebs illum insederat, sacer dictus est. Totum autem hoc historiarum fragmentum pessime ab iis acceptum est, qui se harum historiarum emendatores esse sunt professi. *Carrio*.

Postquam remoto metu] Sic Tacitus Hist. II. 'Sed ubi subacto orbe, et semalis urbibus regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit.' *Ciac*.

Postquam] In Agellio Bualdiano est: 'post remoto metu Punicos milites exercere vacuum fuit:' non recte. Vult enim Sallustius, Romanis metu belli Punicis impeditis parum otii fuisse exercendis simultatibus: remoto vero metu Punico, statu Reipub. nimio et otio et luxu conquassato, privatim singulos privis simultatibus indulisae: quod bello Catilinario et Jugurthino, itemque multis historiarum locis frequenter repetit: de quo item Silius Italicus, quem plurima a Sallustio mutuari alibi testati sumus, extremo decimo libro, ita canit: 'Hæc tum Roma fuit, post te cui vertere mores: Si stabit fatis, potius Carthago maneres.' *Carrio*.

Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit] Ita recte et ordine in editionibus plerisque: quo magis miror sinistram illorum diligentiam, quibus pro *simultates, milites* nobis objectare vacuum fuit: quos ipsos satius, dum ejusmodi Scholia commentarentur, vacuos esse fuisset. Ceterum hæc levioris operæ, cujus mihi pretium nonnullum facturus sane videor, si et istud, et duo proxime insequentia Fragmenta, quæ apud Augustinum, Agellium, et Frontonem trifariam dispulsa leguntur, in unum locum compulero, ordine nonnihil immutato, qui mihi ad hoc exemplum dispartendus videtur: 'Postquam remoto metu Punico simultates exer-

cere vacuum fuit, plurimum turbæ, seditiones, et ad postremum bella civilia orta sunt: dum pauci potentes quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine, dominationes affectabant, bonique et mali cives appellati, non ob merita in remp. omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus, et injuria validior, quia presentia defendebat, pro bono ducebatur, Ex quo tempore majorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo præcipitati: adeo juvenis luxuria atque avaritia corrupta est, ut merito dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati.' *Donza*.

Plurimum turbæ, &c.] Arasianus Messus primo historiarum libro a Sallustio dictum notat; 'concedere in gratia;' quæ apud Augustinum III. 17. (is enim totum hoc Sallustio fragmentum conservavit) mutata loquendi ratione leguntur: *quorum in gratiam plerique concesserant.* *Carrio*.

In gratia concesserant] *Ἀρχαῖος*, quemadmodum contra Cicero: 'In potestatem esse:' Claudius, 'in medium relinquere:' Terentius, 'in rem esse' dixerunt: quod eo libentius moneo, ne quis locutionis insolentia ductus, pro lubidine sua in quidvis aliud mutet. *Putack*.

Ob merita] *Merita*, tam in vitio quam in laude ponit Sallustius; ambiguitate, qua idem antea usus in Jugurtha: 'Laudare, increpare merentes.' Quem locum ancipitis vocabuli ignoratione male jampridem a sciolis acceptum tandem sartum tactum Crispo restituit Rivius. *Donza*.

Ex quo tempore] Sintne hæc certa Sallustianæ orationis verba, an vero etiam cum superioribus debeant conjungi, valde dubito; certe idem Augustinus eodem, quo superiora loco, paucis interjectis memorat. *Carrio*.

Igitur] Opinor autem hunc locum de Sullana proscriptione accipiendum,

Augustinus enim H. 18. plura hic Sallustium de Sullæ vitis ceteraque fœditate reipub. tradidisse scribit.

Idem.

Id bellum] Agellius l. IX. hæc adducens, Pompeji metum, interpretatur, non quod Pompejus metueret, sed quod metueretur. Quod et Nominum Marcellum in voce (*metu*) observare memini: apud quem tamen prima vox est emendanda. *Idem.*

Pompeji] Cn. Pompejus ex magnitudine rerum gestarum *Magnus* nomen accepit, L. Sullæ partes secutus, ab eoque ad ulciscendos inimicos in Africam missus, Domitium expugnavit, deinde et Iarbam regem cepit, de quo triumphavit, ante legitimam ætatem. Quare ab exercitu Sullæ *Magnus* est salutatus. Inde contra Sertorium in Hispaniam profectus, Metelli copiis se conjungens eum cum tota factione sustulit. Mox delectus Imperator ad bellum pyraticum, tribus mensibus id confecit. Dein successor L. Lucullo missus, de *Mithridate* triumphavit. Tigranem Armeniæ regem, ad genua procumbentem in regnum restituit. Inde Iberos, Albanos, Judæos, debellavit, capto eorum rege Aristobulo. Tandem vero sequentis belli civilis calamitate, (nam Pharsalica pugna a Cæsare copiis longe inferiore superatus) in Ægyptum fugiens regis perfidia ab Achilla præfecto interfectus est.

Himpoalem] Qui post devictum Jugurtham, cum tribus aliis, de quibus supra in fine belli Jugurthini actum est, Numidiæ regnum partitus est. Et postmodum ejectus regno civilibus motibus, a Pompejo restitutus est.

Mithridatis in tempore bellaturi] Tac. Annal. XII. 'Tamquam adversus desertores, et in tempore rebellaturos: quo modo existimo hic legendum. Donatus tamen in Phormion. act. 2. sc. 4. ita citat: 'Regis Mith. in tempore bellaturi.' *Cicæ.*

Mithridatis] Mithridates rex Ponti, vi tanta fuit et animi, et corporis, ut sexjuges equos regeret, duarum et viginti gentium ore loqueretur. Hic dissidentibus Romanis sociali bello, Nicomedem Bithynia, Ariobarzanem Cappadocia expulit: Græciam insulasque omnes, excepta Rhodo, occupavit: cives Romanos tota Asia negotiantes, nocte una occidendos curavit: Q. Oppinum Proconsulem et Apulejum legatum in vincula conjecit: sed a Sulla apud Dardanum fusus, cum L. Lucullo apud Cyzicum congressus, tanta suorum clade superatus est, ut rebus suis diffidens ad Tigranem Armeniæ regem confugerit: eujus ope cum bellum instaurasset, a Pompejo omnibus prorsus viribus exutus, tandemque a Pharnace filio in regia obsesus veneno vitam abrumpere tentavit. Verum cum ea via parum proficeret, quod corpus multis antea antidotis firmavisset, immissum percussorem Gallum, auctoritate vultus ejus territum revocavit, et in cædem suam, manum trepidantis adjuvit. Hic Mithridates arguitur maxime crudelitatis: nam Laodicen conjugem et sororem, præterea matrem, fratremque ac tres filios impuberes totidemque filias interfecit.

Mithridatis] Rectius legitur *Mithradates* juxta Goltzium. Nomen autem a mitra accepisse videtur. Mitra autem antiquis erat incurvum pileum, de quo pendeat buccarum tegmen, qua Phryges et Lydii utebantur, ut scribit Servius. Eustathius mitram exponit *ἀράδνη τῆς κεφαλῆς*, id est, Redimiculum capitis et fasciam. Et quia hoc insigne regium, inde forsitan Mithridates nomen accepit: nisi quod et *Mistri* dominum denotat Orientalibus.

Quis lenones] Corrige locum Charisii adfectissimum libro primo, ubi hæc Sallustii adducit: 'Lanius dicitur, ut Terentius, Lanii et coci. et Sallustius, Quin vinarii lanique.'

Ubi illud quoque notamus, *vinarius* dici. Lanio autem quasi diminutio lanii. Et ita habet v. c. Nobilias. Douze. Putach.

Compositi] Nonius in iisdem verbis, *compositi*, exponit, *redempti*. Carr.

Ne aut ipsi, nefanda quæ non existimatis] Forte, *Nefanda quæ vobis existimatis*: et a dictione, *præsertim*, usque ad *eximat*, parenthesi inclusa esse debent. Ciacc.

Aut ipsi, nefanda quæ existimatis] Ita in plerisque exemplaribus hodie legitur: *Ne aut ipsi, nefanda quæ non existimatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini*. Ego malim id quod in quibusdam libris visus sum animadvertere: *Ne quæ ipsi nefanda existimatis*. Atque ita optime et sibi et nobis constituta est sententia alioqui inexplicabilis, ut significet Lepidus Populum Roman. alios ex suo ingenio probare consuesse, et quoniam ipsorum mores a tyrannide, omnique adeo perfidia impensissime abhorreant, ceteros omnes etiam sui similes putare, eoque ipsos nimia sua crudelitate per fidem facilius decipi, ac dolis Sullanis opprimi posse, quum quæ ipsi nefanda sibi atque abominanda existimant, ea haud temere in quemquam mortalem cadere posse arbitrantur. Quid? quod ita hunc locum interpretandum esse, clamant ea quæ præcessere. Ceterum quod de Sulla ab omnibus Scriptoribus prædicatur, eum A. U. DCLXXIV. qui hunc Lepidi Consulatum antecesserat, Dictaturam deposuisse; falsum alicui, neque hercule injuria, videri possit, qui quidem hanc Æmilianam Orationem secum et cum animo suo paulo curiosius perpenderit; in qua de abdicatione dictaturæ verbum nullum, de dominatione aucta sermo plurimus. Sed tamen (ut, quod res est, fabuler) verisimile non est, Sulla Rempubl. tractante, locum adeo liberæ orationi in urbe concessum fuisse, parituræ alioqui præsens haud dubie incommodum

tam auctori quam auditoribus, quos frequentes quidem et conglobatos adfuisse oportuit: si tamen ea publi præsentem in concione, pro Rostris habitam fuerit, ex more Romano. Quo magis in eam sententiam inclinat animus, ut credam deposita quidem a Sulla Dictatura hæc verba M. Æmilianum Cos. ad Quirites fecisse; sed deposita modo titulo tenuis: quippe cuius vis etiam postea per idoneos homines retenta, ex lubricitate Sullarientium partium asperè violentèque exerceretur in plebem; eorum, inquam, opera, qui malo Reip. creverant, quorum cum primis intererat; ne Acta Sullæ rescinderentur. Testis Appianus, qui hoc genus hominum perpetuos dignitatis Sullanæ propagatores etiam post eisdem excessum fuisse asserit. In hos igitur potius quam in Sullam, magnam hærum invectionum partem convenire persuasum est mihi: cui sententiæ nostræ non minimam fiduciam tribuit ter iterata in hac ipsa Oratione Satellitum Sullanorum mentio; quos ille, dum Dictator fuerat, quo fides sibi obnoxiosque magis in perpetuum faceret; ex præda civili acerbissima ditatos dilargitis proscriptorum bonis, ad summos insuper honores extulerat in quorum stabili possessione quoniam se, Sulla jam privato, permanere posse diffident, ideo pro ipsius Actis, summis porro opibus atque industriis, haud sequius quam pro aris et focis nitebantur. Utut est, illud certe extra controversiam, in hunc primum Lepidi Consulatum, qui gestus fuit Anno Urbis DCLXXV. Sullæ mortem incidisse; quum anno ante Dictaturam se abdicasse ab Historicis prodatur, Douze.

Nefanda] In Gymnico *τὸ nefanda* perperam deest. Rio.

Intestabilior] Vulgo; *instabilior* male. Sic idem Jugurth. 'Improbis intestabilisque:' verbis ex legibus XII. tab. derivatis, quæ in jure nos,

tro civilis sunt frequentia. *Carris.* Tacitus iv. Histor. 'Quum interim instabilior et savior exortus est.' *Cicce.*

Quo captivis libertatis curam miseria eximat] Captivis, scilicet vobis, quos ille pro captivis, ac proinde ut servos seu capite diminutos habet. *Douza.*

Aut si provideritis, in tutandis periculis magis quam ubi sciendo teneamini] Mira locutionis ratio; nisi a Sallustio hæc esset. Et profecto fuit tempus, quum probissimam lectionem sollicitare ausus, pro *Tutandis, Vitandis*, (id quod in neacio quo exemplari reperisse mihi videbar) rescribendum censorem. Nunc aliquando ad verum conversus mutata sententia, mutò pariter factum; et *Tutandis periculis*, propulsandis ac defendendis interpretor. *Idem.*

Satellites quidem ejus] Tò ejus in Gymnico deest. *Riv.*

Satellites quidem ejus] In Ms. Nobiliss. Pateanorum: *Satellites quidem ejus, homines maxime nominis, optimis majorum exemplis:* quod probò. Nam illud non minus, ex superioris vocabuli repetitione conflatum videtur. *Putsch.*

Et utrumque per injuriam malunt] Cum statim sequatur, *quam optimo jure liberi agere;* ut contraria contrariis opponantur, legendum videtur, et *vinci per injuriam malunt.* *Cicce.*

Nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque, et Antiocho defensum est aliud, quam libertas, et sua cuique sedes, neu cui, nisi legibus pareremus] Recte atque ordine: Legibus enim parere tutissimum, omnesque mortales æquo ac modesto inter se jure agitare decet: neque cujusquam supra Leges potentiam esse. Hoc siquidem Albanæ tyrannidi, quam justo imperio, aut bene constitutæ Reipub. propius et convenientius videtur. Ceterum notandum ejus dicti insolentiam: 'Defensum a Pyrrho, Hannibale,' pro, A vi, impetu, atque injuria Pyr-

rhi, Hannibalis, &c. vindicatum atque assertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hostibus defensam Sallustium hoc loco dixisse immerito calumniam ansit, notamque vanitatis certissimo Historico falso innrere. Id enim verba ipsa prima fronte præ se ferre manifesto videntur: Phrasal alloqui inferioris notæ scriptoribus, Ciceroni, Cæsari, aliis passim frequentata. Verbi gratia; Urbem, Vitam, Dignitatem; a vastatione, ab inimicis defendere. *Douza.*

Pyrrhus] Æacidæ filius, Epirotarum rex, paternum genus ad Achillem, maternum ad Herculem referebat. Habuit cognatam Olympiadem Alexandri magni matrem, utpote Neoptolemo avunculo genitam. Hic cum a suis ob odium paternæ crudelitatis, ad necem quæreretur, clam a matre subductus, ad Illyricos deferretur, traditusque Herodæ Glauci regis uxori nutriendus fuit. Quumque natus annos undecim esset, revocatus a suis tanta virtute crevit, ut, quum imperium orbis agitare, et Romanos potentes videret, Apollinem de bello consuluerit. Ille ambigue respondit: 'Aio te Æacida Romanos vincere posse.' Hoc ad se dictum putans, auxilio Tarentinis contra Romanos venit, adversus quos vario eventu pugnavit. Perit ictu tegulæ percussus, cum Argos cepisset. Vide vitam ejus latius apud Pintarchum.

Pyrrhus] Pansanias l. i. non ita longe ab initio Græcum neminem ante Pyrrhum bellum Romano imperio intulisse refert: nempe ex vera illa et veteri Græcia; nam antea cum multis Italiæ Græcis populis, et ipsis Tarentinis conflixere Romani. *Freinshemius.*

Hannibale] Vide supra Jug. c. 5.

Philippo] Sub hoc fuit bellum Macedonicum primum. Philippus enim Demetrii filius Macedoniæ rex, cum Annibale, post Cannensem calamitatem animo ad Pænos inclinato, fœ-

das et societatem belli per legatos contra P. R. sanxerat. Romani interceptis legatis et literis de hoc fœdere edocti, ut Philippum ab Italia jacerent in Macedoniam, Valerio Lævino prætori imperium mandant: is Apolloniam et Oricum a Macedonibus obsessas liberat, Philippumque regem in regnum suum abire coëgit, ann. DXXXIX. Lævinius deinde cum Ætolis, cum Attalo Pergameno, Pleurato et Scerdilaido Illyriorum regibus societatem adversus Philippum confirmat, Cos. declaratus in Urbem revocatur ann. DXLI. Huic successor missus Sulpicius Galba Proconsul, qui adversus Philippum et Achæos rem bene gessit: quousque et hujus successor P. Sempronius proconsul inter Ætolos eorumque socios et Philippum pacem fecit ann. DXLIX. Romani autem Africano bello levati, infensique iterum Philippo ob infidam cum Ætolis ceterisque Græciæ sociis pacem, tum quia nuper auxilia in Africam Annibali Pœnisque submisserat, et Athenienses de ejusdem injuria questi, calamitate sua commiserationem commoverant; bellum cum Philippo omnes centuriæ jusserunt, Sulpitio Galba et Aurelio Cotta Cos. anno DLIII. *Stadius.*

Defensum] Pro, A vi, impetu atque injuria Pyrrhi, Hannibalis, &c. vindicatum atque assertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hostibus defensam Sallustium hoc loco dixisse immerito calumniari ausit, notamque vanitatis certissimo Historico falso inurere. *Douza.*

Ne cui] Venetum exemplar, *non cui*, id rectius est, pro *neve alicui*. *Riv.*

Romulus iste] Per contemptum: id est; Sulla, qui se alterum Romulum dicit.

Sed tum crudelior, quam plerique secundæ res in miserationem ex ira vertantur] *Lego, plerisque.* Causa depravationis Correctorum improbitas, qui-

bus (ut et ipse Sallustianum loquendi genus in rem meam accommodem) omni ætate in Scholiasticis sordibus acta, quidquid non intelligunt corrumpere, consuetudine jam pridem in naturam vertit. *Douza.*

In post futuros] Quia etiam nondum natis servitntem intulit.

Quis prius injuria, quam vita certa esset] Ita Schurrerianum, id quod sententia quoque postulat. Nam Sallustiam ait unum omnium post hominum memoriam supplicia in post futuros composuisse, hoc est, proscriptorum liberos a rep. submovisse, ac petendorum honorum jure prohibuisse. Ut ita nimirum injuria iis prius, quam vita certa foret. *Riv.* Vulgo, *certasset.*

Non probandum, neque votis paranda auxilia] Hujus sententia, quasi interpretamentum habes in ejusdem Catilina, ubi Catonem ita probabiliter argumentantem inducit: 'Non votis, neque suppliciis muliebribus Deorum auxilia parantur, vigilando, agendo, consulendo præsepe omnia cedunt:' et cetera quæ ibidem sequuntur. *Douza.*

Quæ multi probi] Sic in Veneto et Argenteratensi; non, *quam*; ut neutro genere ponatur, et ad substantiva illa diversorum generum referatur, *quietem et alium.* *Riv.*

Nam quod ultra? quæve humana superant, aut divina impolluta sunt] Non minus recte fortasse legetur: *Nam quid ultra superat? quæve humana aut divina impolluta sunt?* Sic infra: 'est ne juris reliqui aliquid?' *Ciac.*

Servilia alimenta] Quinos frumenti seu farris modios in singulos menses intellige. Id enim (uti ad Phormionem notavit Donatus) servorum demensum erat: qua de re Crispus etiam postea in Oratione Macri Tribuni Pl.: 'Nisi forte repentina ista frumentaria lege munia vestra pensantur, qua tamen quinis modis libertatem omnium restimavere.' Ita

enim et locum eum, et priorem Donati ex Seneca castigandum commonefecit nos princeps in ablectissimo illo Electorum suorum Commentario Justus Lipsius. Douza.

[Sociorum et Latii] V. sup. Jug. c. 89.

[Estne viris reliqui aliud, quam solvere injuriam aut mori per virtutem] Viris recte, non Juris: hoc enim, Muliebri ingenio, quod deinceps sequitur, opponitur a Crispo: cui lectioni magis etiam firmandæ est ejus scripturæ parilitas, quæ in Oratione Memmiana bello Jugurthino comparet: quam eum Rivius voce *Viro* ejecta mala manu eviraret, causa non erat. Locus sic habet: 'Atque ego tametsi viro flagitiosissimum existimo inpune injuriam accepisse, tamen vos,' &c. Ita enim inibi legendum, vel potius *Viris*, ob ea quæ sequuntur, pro certo persuasum est mihi. non autem, *Veram*, aut *Virum*, ut perperam in aliis impressum exstat: quorum neutrum mihi nec vero, nec viro dignum, vel consentaneum videtur. Douza.

[Quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro septis statuit] Hoc est, obseptis circumquaque, et quasi vallatis ferro, pro muro, seu munimento, propugnaculoque ferreo, ni fallor; Egregia γράμη, et consimilis Propertianæ illi: 'Ille licet ferro cautus se condat, et ære, Mors tamen inclusum protrahet inde caput.' Neque aliter primus Oratorum Demosthenes Oratione de corona: *πέρας μὲν γὰρ ὄρασις ἀσώφρωνος ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἀν ἐν οὐκίῳ αὐτῶν καθέλπεται τῆσσι*. Quod exemplum sententiæ huic opportunissimum, mihi ab oculatissimo Lipsio suggestum, silentio præterire, non fuit consilium. *Idem*.

[Neque quisquam extremam necessitatem, nihil ausus, nisi muliebri ingenio expectat] Forte, Nequicquam e. n. nihil ausus muliebri ingenio est. 'Extrema' autem 'necessitas,' pro morte, usurpatur a Tacito sup. Cina.

[Qui præmia turbarum queror] Meliores libri Mas. *Quia præmia*: ut infra, 'quia jura pacis.' *Idem*.

[Præmia turbarum queror] Legendam videtur *quero*, hoc est, petere vel affectare videor. Gronov.

[Quia jura, &c.] Venetum qui. Riv. Scriba] Scribæ dicti sunt, qui rationes publicas scriberent in tabulis: ob idque apparebant singulis magistratibus: Cic. Ver. 5. 'Est vero honestus ordo, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratum committuntur.' Distributi autem erant in aliquot decurias, quarum in aliqua locum sibi emere consueverant, qui scribæ fieri volebant. Æmilius Probus in vita Eumenis, ait Scribæ minus multo esse apud Græcos honorificentius, quam apud Romanos. 'Nam apud nos,' inquit, 'revera, sicuti sunt, mercenarii scribæ existimantur: at apud illos contra nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fidè et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem.' Hinc et dicebat idem Eumenes, Philippi regis et post Alexandri Magni Scriba: se vitam potitus positurum esse, quam fidem. Scriba quidem clarissimus in Nov; 64. dicitur: sed is erat in Provincia quasi Prætor tutelaris quidam. Alioquin et servi publici et Scribæ apud Capitolinum, conjunguntur: ita enim ille loquitur; non Scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent.

[Cimbricam prædam, &c.] Id est, Venditam, aut dilargitam, quomodo idem locutus est antea. Sed corrigendum haud dubie, *data*. Etenim ad bona civium, non ad Cimbricam prædam referendum. Douza.

[Venum aut dono datam] *Data* dicere debuisset, si ad bona respexisset: nunc ad pacem retulit. Ciacccon.

[Satis illa fuerint, quæ, rabie contracta, toleravimus] Haud dubie legendum, *rabie contracti toleravimus*. Apuleius l.

IX. de cane rabida: 'certe venenatis moribus contacta nonnulla jumenta, efferata simili rabie.' Livius l. II. 'Bona Tarquiniorum diripienda plebi data, ut, contacta regia præda, spem in perpetuum cum his pacis amitteret.' Cicero de Divin. l. II. 'Vel suspicor contactum aliquo morbo bovis cor fuisse.' Tacitus sæpe, 'contactu,' dicit: ut l. V. 'plures infecti quasi valetudine et contactu.' Et l. I. 'Discedite a contactu, et dividite turbidos.' Sic infra oratione Philippi est in Vat. libr. 'Nea patiamini licentiam scelerrum quasi rabiem ad integros contactu procedere.' *Idem.*

Ut et facta in gloria numeret] Ceterum hæc eo pertinere arbitror, quod Sulla post depositam Dictaturam, dimisso a se publico præsidio, palam in foro edixerat, sese omnium ab se gestarum rerum paratum esse rationem reddere. Auctores Appian. et Plutarch. *Donæ.*

Sed vestra socordia quam captum iri licet] Deesse quædam existimo post *socordia*: et Cato *secordiam* scripsit. Festus. *Ciac.* V. c. *secordia*. Videndus Festus Pompejus in *secordia*, quam dicit ex se et corde compositam. *Ursin.*

Quam captum iri licet] Ciacconius ante hæc verba aliquid deesse putat. Forte scribendum: *Ne alius alium principem expectantes, ante capiamini (non opibus ejus, quæ futiles et corruptæ sunt, sed vestra socordia) quam captum ire libeat, et quantum audebitis tum videri felicibus.* Antequam vobis libeat ire captum Sullanos, et esse tam felicibus, quam tum audere volueritis. *Gronov.*

Pessimis sorcorum] Tacit. I. 'complebant templa pessimis servitorum:' et Hist. I. 'deterrimi servorum.' *Ciac.*

Bonorum omnium dehonestamentum] Venetum honorum, et sic sensus exigere videtur, ut per honores intelligas magistratus. *Riv.*

Delph. et Var. Clas.

Cui per tot vulnera et labores nihil præter tyrannum quantum est] Credo illud volt dicere Lepidus: Maxima spes, imo confidentia est fore, ut exercitus, a Sulla tandem ad Romam deficiat, postquam viderint suorum vulnerum ac laborum præmia ad alios, nempe satellites ejus (quos Brutorum, Æmiliorum, ac Lutatiorum prolem appellaverat supra) immeritissimo transire, atque per tot pericula et ærumnas bellorum, nihil aliud se præter tyrannum lucrificesce. *Donæ.*

Per arma condita a majoribus] *Lege, conditam*: nam refertur ad tribuniciam potestatem. *Riv.*

Relegati in paludes] Hanc Æmiliæ Lepidi orationem ex l. I. historiarum Sallustii esse, præterquam quod magno satis argumento sit oratio Philippi, qua Æmilio bellum moventi resistit, idem tamen Messus demonstrat, qui libello de Elocutionum exemplis primo historiarum libro has voces, *relegati in paludes*, tribuit. *Carrio.*

In contumeliam, &c.] *Td in exemplar Venetum non habet, neque Argentoratense. Riv.*

Quia secunda res] Sententiam hanc Seneca pater Thucydide tribuit, locum tamen Demosth. laudat, qui Olynth. secunda legitur: *αὶ γὰρ ἐβραχθαί δεινὰ συγκρίψαι καὶ σπικίδου τοιαύται ἐβελθῆ.* In hac, inquit Seneca controversia XXV. sententia Græca tam brevi, habes quæ salvo sensu detrahas: *deme* vel *συγκρίψαι* vel *σπικίδου*, constabit sensus, etsi non æque comtus, æque tamen integer. At in Sallustii sententia nihil demi sine detrimento potest. Sic Criticus ille. Verum Fabii et Paterculi auctoritate facile adductus sum ad credendum, a Thucyd. primum id pronunciatum: cujus maxime ænulus fuit, cum Demosthene. Sallustii locum itaque dum studiose investigo, tandem aliquando in Thucyd. l. III. in orat. Cleonis repperi. Quare propius factum est nihil, quam ut cum Archime-

Sallust.

3 X

de Geometra apud Vitruvium l. II. Architecturas exclamarem, *εθρησε, εθρησε*. Thucydidæ verba adscribam, ut ex comparatione precium operæ sit: *Εκαστὸ δὲ τῶν πόλεων, οἷς ἂν μέλιοντα καὶ δ' ἀλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐνοργία ἔσθῃ, οἷς ἔβρω τρίτην*. Qui idem est cum eo, qui apud Clementem Alexandrinum l. IV. Stromat. habetur: *Ελλάσων δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀσθράτων, οἷς ἂν μέλιοντα ἀπροσδόκητος εὐνοργία ἔσθῃ, οἷς ἔβρω τρίτησθαι*. Quem et Philistus Historicus sic est imitatus: *τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀσθράτοις εὐνοργεῖντα, ἀσφαλίστορα κατὰ δέξιν καὶ κακοπραγίαν εἰδῶσι γὰρ μέλιοντα οἱ κατὰ δέξιν ἀπροσδοκῆτος εὐνοργεῖσθαι, οἷς ἔβρω τρίτησθαι*. Selon quoque Atheniensium legislator, idem et Poëta, et ab illo mutuatus (ut pleraque in gnomas suas ex illo transtulit) Theognis Megarensis eandem sententiam per *παρρηθίαν* extulit: *Τίκτηι τοι κῆρος ἔβρω, δ' ἂν πολλῆ ἔλβος ἔκηται*. 'Nascitur ex magnis opibus petulantia major.' Sed cum Græcis Latinius quoque historicus symbolam confecerat: Trebellius enim Pollio, 'Claudii,' inquit, 'plerique milites, secundis rebus elati, quæ sapientum quoque animos fatigant.' Hæc est Cl. Andræ Schotti super hoc loco sententia, quam hic, ita ut in suis ad me literis eam edi voluit, candide representavi, ne manum in alienam segetem misisse viderer. Neque interim satis mirari queo Lnd. Carrionem in antiquis suis lectionibus, et Nicol. Fabrum J. C. notis ad Senecæ Rhetoris controversias, negare Sallustii illud dictum supra commemoratum in Thucyd. exstare, cum tamen id Seneca disorte affirmet, et Cl. Schottus locum jam indicaverit. *Putach.*

Nisi forte specie concordia et pacis] Scriptura hæud dubie corrupta, et cui medicina sit opus, quam hac ratione facere posse videor: *Nisi forte spes est concordia et pacis*. Nam ni ita legatur, quis sensus commode elici pos-

sit, hæud sane video. Conjecturam nostram confirmat prorsus huic parisimum loquendi genus, quo hæc ipsa Oratione usus paullo ante: 'Nisi forte speratis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis,' &c. *Donza.*

Neque aliter] V. c. *neque aliter pacem et belli finem ait:* non inepte. Sequitur enim, 'Quæ si vobis pax et concordia intelliguntur.' *Putach.*

Turbamenta Reip.] Ex hæc oratione accepit, ut videtur, Tacitus vocem 'turbamenta,' cum ait l. XVII. 'Quæque alia turbamenta vulgi.' *Ursin.*

Sulmet sanguinis corde] Omnino legendum, *mercede*. *Donza.*

Circumveniendum] Id est, Decipiendum. *Sold.*

M. Æmilium Consulem, ducem et auctorem sequimini, &c.] Id ex veteri formula sumtum videtur, cujus exstat typus quidam apud Livium l. XXXV. in quo est: 'Clamitans, ut qui salvam remp. vellent, auctorem et ducem libertatis sequerentur.' *Ursin.*

Tunc vero et poeci] Videtur deesse nomen proprium ducis, quod ex his reliquis, licet corruptis, concinandum est, legendumque: *Tunc v.... poeci, cum ceteri ejusdem causa ducem ac nactos rati, maximo gaudio irritare*. *Idem.*

Curionem] Ex Prisciano l. X. videtur autem Curio se Æmilio Lepido opposuisse et præferri voluisse. *Carrion.*

Curionem quæsit, &c.] Hoc est, qui honorum ad id usque tempus petitionis expertus, per immaturam ætatem præsensationibus publicis abstinerat. Ita enim malo quam adempta præpositione sententiam ex illustri obscuram efficere. *Donza.*

Ætati concederet Mamerci] Sic in Jugurtha: 'Itaque Sulla, cujus facundia, non ætati a Manlio concessum.' Per Mamercum porro Lepidus significatur. Mamercus enim Æmiliorum prænomen. Ceterum Curionem pariter cum Lepido Consulatum pe-

hinc ex hoc loco colligi potest; quem tamen non hoc, sed proximo anno DCLXXVII. simul cum Cn. Octavio primum adeptum. Neque illud præmittendum, *Quæsitis*, in hoc Fragmento, pro Rogavit, obsecravique positum esse, ab antiqui verbi formatione, *Quæso*, *Quærens*: ne quis præteritum istud e *Quæro* derivandum, rei similitudine deceptus, falso porro sibi persuadere inistat, quod a mente Historici nimis quam alienum fuerit. Neque alio referendum exemplum Phocæ, qui *Quærens*, apud Tullium et Sallustium nostrum lectum esse diserte notavit. Quod alii quo referrent ignorantes, verbum istud, ut Fragmentum, inter incerta Crispi inscite posnerunt. *Douza*.

Philippus] A Servio l. ix. *Æn.* non expresso historiæ numero hæc afferuntur: quæ quod fragmento proxime consequenti est L. Philippi oratio, hæc pertinere non dubitavi. *Carrio*.

Maxime vellem Patres Conscripti] Et reliqua quæ sequuntur. Confer, quæso, hic mihi inter se capita illa rerum contraria, videbisque Reipubl. quietæ aptissimi seditionum turbas opponi; defensionis Reipubl. seditionum contra eorum hominum, quos maxime easdem prohibere decebat, prava denique incœpta, tantum abesse dicit, ut consultoribus suis noxæ, vel incommodi aliquid pariant, ut contra etiam a Senatu lis obtemperetur: quæque pessimi ac stultissimi decreverint, ea bonis et sapientibus adversus animi sui sententiam sint exsequenda. *Douza*.

Flagitiosorum postremus] In epist. Mithridatis: 'Postremus servorum Archelaus.' *Ciac.*

Qui pejor, an ignavior sit, deliberari non potest] Eadem fere loquendi ratione usus postea. quo loco nobis Cn. Lentuli naturam et mores duobus verbis, ac suo more, quasi in speculo cernendos proponit. Fragmentum sic habet: 'Perincertum stolidior, an

vanior.' *Douza*.

Et æ e contento] In aliis deest e, sed perperam. *Riv*.

Vatum carminibus] Vide supra B. Cat. c. 47.

Atque id jure: quoniam ex reipublicæ Consulatum] Unde perspicue palam est, historiæ ordinem male in hac editione servatum, et Fragmentum, quod statim porro a calce Orationis hujus sequitur, ante eandem collocandum esse. Id enim sic habet: 'Uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturime proficiscerentur.' Uterque scilicet ad Provincias sibi decretas: Lepido enim Gallia ulterior, Catulo ejusdem collegæ Italia ex Senatus consulto forte obvenerat. *Douza*.

At scilicet ii, qui ad postremum usque, legatos pacem, concordiam, et alia hujusmodi decreverant, gratiam ab eo peperere] Ita est in nuperis editionibus, sensu satis perspicuo: sed quoniam cum in impressis, tum calamo exaratis libris lectiones mirifice variant, suspicor locum levi immutatione et addito pronomine rescribendum ex vestigiis veteris scripturæ: *Gratiam ab eo reperere sibi*, cui phrasî prorsus consimilis, ne dicam gemina, est Plautina illa in Prologo Rudentis: 'Veniam sibi invenire a Diis.' Sed et *PMnius* alibi; 'Gratiam invenire,' scripsit. Neque est quod quemquam moveat vox illa *sibi* pro supplemento adscripta. Cui conjecturæ meæ primitas occasionem præbuit lectionis ejus affinitas, quæ in aliis libris concepta legitur ad hanc faciem: *Gratiam habeo peperisse*. Scin', quid suspicer? nempe aliquem ex Sallustianis exscriptoribus compendium notarum facere voluisse? et secundam verbi syllabam contruncatam abbreviasse ad hunc modum: *Pepero si.*: atque hinc porro aliis succedentibus geminas voces coaluisse in unam: unde *Peperisse* istud natum denique. *Douza*.

Peperere] Omnes testantur in *Mss.* esse *peperisse*. Recte igitur *Palmerius*

Mellerus, *At scilicet eos, &c. peperisse.*
Adi librum III. Observ. c. 9. Gronov.

Et ignoscendo Populi Rom. magnitudinem auxisse] In scripto libro est, *Et ignoscendo Pop. Rom. magnit.* Færnus legebat, *Populum Rom.* Forte ex Catilin. de Populo Rom. 'Et accepta injuria ignoscere quam persequi malebant. Sed ubi labore atque justitia respn. crevit.' Ciac.

Lepidum progressum videbant] Scribe: *qui gentis Emilia benefacta extollebam, et ignoscendo populi Romani magnitudinem auxisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum dicebam.* Posses etiam, *populum Romanum*; sed *auxisse* dicit, pro *auctam* esse, ut Cato: 'Eo res eorum auxit.' Gronovius.

Quorum nemo] Glareanus: *nemo diurna mercede vitam mutaverit*: alii, *quorum nemo diuturna mercede vitam mutaverit*: atque contra sentit Philippus, eos vel diurna mercede educatos, vitam etiam nihil facturos. Carrio.

Flagrantes inopia et cupiditatibus] Venetum, *cupidinibus*; idque Sallustianum magis est. Rivius.

Quies in seditionibus] Quia tunc solum contenti sunt.

Bellum ex bello serunt] Perperam alii, *ferunt*. Rivius.

Bellum ex bello serunt] Sic in epist. Mithridat. 'Bella ex bellis serendo magni facti.' Liv. l. XL. 'Ex bellis bella seruntur:' et Tacitus 'prælia serere' dixit Hist. v. Ciacconius.

Sulpicii] Nam P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgavit, ut exules revocarentur, et novi cives libertinique distribuerentur in tribus, &c. qui cum in quadam villa lateret, indicio servi retractus et occisus est. Servus ob mercedem manumissus est, sed ob infidelitatem saxo dejectus est. Bad.

Marii] Vide supra Jng. c. 63.

Damassippi] Vide supra Cat. c. 51. vel lege, *Damacii*. Nam Lucius Damacius prætor ex jussu Marii omnem

nobilitatem, quæ in urbe erat, trucidavit. Bad.

Hispanis armis sollicitat] *Sollicita* est in duobus scriptis exemplaribus. Ciacconius.

Mithridates] Vide supra p. 684.

Præter idoneum duce] Vide, ut Mamercum fastidiose et contemtim conerat Philippus, cui ne id quidem dignum habet tribuere, quem pro idoneo duce ad remp. evertendam agnoscere velle videatur. Ciacconius.

Quod vos oro] Sic alibi: 'Quod ego vos moneo quæsoque, ut minus.' Ciacconius.

Expectatis, dum exercitus rursus ad-moto] Hoc contra historiæ fidem esse omnia veterum monumenta consentiunt. Neque enim Lepidus ante postremam expeditionem illam, et pugnam commissam cum Catullo, quo victus deserta Italia in Sardiniam refugit, ad Romana mœnia exercitum umquam admovisse legitur: nedum ut urbem ferro et flamma invaserit. Unde mihi dubium non est, quin, *invadant*, legi atque emendari debeat: quod si mihi Critici concedant, referendum erit ad homines illos omnium ordinum corruptissimos, veris supra coloribus a Philippo depictos, Cinnanos, puta, et Marianos satellites, quorum in patriam reditu quantum civilis sanguinis exhanstum fuerit, Plutarchus, Appianus, Eutropius testes, postremo omnes veteres Memoriar. Douza.

Quod multo propius est ab eo quo agitat statu] Cicero Tuscul. I. 'Antiquitas quæ quo propius aberat ab ortu et divina progenie.' Et ad Att. lib. I. 'quoniam propius abes.' Sed Plin. l. XIV. c. 4. 'Tam prope,' inquit, 'ab origine rerum sumus.' Ciacconius.

Quod multo propius est ab eo, quo agitat, statu, quam ex pace et concordia ad arma civilia] Scriptura haud dubie mendosa, et quam juxta cum ignarissimis intelligo: nisi tamen totus

locus interpolandus, et fortasse in hunc morem constituendus: *Quam ad pacem et concordiam ab armis civilibus*: sententia apertissima, quam tamen absque libris auctoribus integram et sinceram esse, nondum satis acceptum est mihi. Douz.

Qui videmini intenta mala quasi fulmen optare se quique ne attingat, sed prohibere ne conari quidem] Ab aliquo illustri Scriptore Græco hæc sententia sumta videtur. Tacit. *Annal.* III. 'Ob intenta pericula.' Ciacconius.

Quasi fulmen] Fulmina enim feralia habebantur. Et qui locus fulmine tactus, bidental appellabatur. Glossarii auctor recte exposuit: Bidental, τόπος κεραυνόπληξ. Quin Persius ipsum hominem κεραυνόπληγα bidental vocat: 'Triste jaces lucis, evitandumque bidental.' Bidental autem vocatur, quod talibus locis ovibus sive bidentibus sacrificia fierent. Artemidorus. lib. II. ὁ κεραυνὸς τὰ ἔσθια τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐπιδρυσμένους βαιμούς, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γινόμενας θυσίας. Græci bidental vocant ἐπηλόσιον. Glossæ Græcorum: Ἐπηλόσια, τὰ κατασκηφθέντα χωρία. nam σκηπτὸς, fulgur. Scalig.

Animos nocentis] In v. c. animos movere. Quæ forma loquendi Terentio perfamiliaris est. Ursin.

Civitatem confirmari qui ademptam negat] In codice Puteani est: *quibus ademptam negat*: hinc legendum propono: *civitatem confirmari qui civibus ademptam negat*. Putsch.

Luctus cura sunt] Potius legerem, *sint*. Ciacconius.

Nostris proditor, istis infidus] Optime idem codex, *Istis infidus*: opponit proditorem infido. Putsch.

Invidus] Aliter et melius, *infidus*.

Te neque hominum, neque Deorum pudet] Hoc eo spectare videtur, quod Lepidus, cum legem Sulla mortuo de Actis ejus rescindendis promulgasset, ut qui a Sulla proscripti fuerant, et civitatem, et bona sua reciperent:

cumque eidem Catulus collega, ceterique obvixe adversarentur, re in conclonibus agitata, Lepidus a Senatu sacramento adactus bellum se patriæ non facturum, in Galliam ulteriorem, quam sortitus erat, profectus, ad Comitata, tamquam exacto consulari suo bellum illaturus, non venit. Appianus, Florus. Atque hoc est, quod perfidiam et perjurium Lepido objectat Philippus. Douza.

Quos perfidia aut perjurio violasti] Libri veteres, *per fidem aut perjurio*. Livius I. 'Cujus ad solemne ludosque per fas ac fidem decepti venissent,' &c. Ciacconius.

Perge, qua capti] *Qua captas* habent duo Mss. exemplaria. Ciacc.

Quam maturissime] Tacit. *Annal.* v. 'ut templum Divo quam maturissime publica pecunia poneretur.' Et nos-ter infra: 'Uti Lepidus et Catulus decretis exercitiibus quam maturissime proficiantur.' Et Cæsar lib. I. B. G. Alia exemplaria hic *maturissime*. Citat Charis. lib. II. in *maturissime*, M. Catonem *dier. dict. de cons. suo*: 'Item uti a Thermopylis atque ex Asia maximos tumultus maturissime disjeci atque consedavi.' Vide eundem in *Maturissime*. Ciacc.

Rempub. intutam] Ald. *inultam legit*. Tacitus *Hist.* III. 'non intuta mæ-nium firmare,' dixit. et *Hist.* I. 'proinde intuta quæ indecora.' *Idem*.

Delectus] Vide supra *Bell. Catil.* cap. 36.

Nam qui turbas, et eadem civium odisse ait] Si quis penitus loci hujus constructionem ac sententiam investiget, ne illi facile odorari fuerit, vel ex posteriore periodo tantum, numeri rationem in verbis illis tribus, *Ait, retinet, censet*, perperam a sciolis inversam esse. Quod tamen a nato nemine usque adhuc animadversum demiror; præsertim cum ejus rei ipsos commonefacere potuerit numeri illius diversitas, quæ in isto argutissimo epiphonemate comparet. Ita

illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadent. In quo enarrando quomodo isti sibi satisfecerint nescio: hoc scio, lectionem receptam et secum, et cum Sallustiana elegantia pugnare. Nam quæ obsecro locutionis ratio sit illa? Lepidus, armato Lepido, vos inermes retinet. Quocirca vel meo periculo (neque enim capitis res est) fidenter castigandum pronuncio: *Nam qui turbas, et c. c. o. ajunt, et ob id a. L. v. i. retinent; quæ v. t. s. c. c. f. p. p. censent.* Non enim de Lepido, sed de factiosis Lepidi fautoribus, quos ipse satellites indigitare amat, intelligendum. Douza.

Armato Lepido vos inermes retinet] Libri Mss. duo, *inermes*. Ciacconius.

Torpedo animos oppressit] Priscianus, hunc locum ex 1. hist. recitans, ita legit. Apud Nonium vero in verbo, *Torpedo, Obrepit*, scriptum est. *Manut.*

Scelerum Cinna] Nam Cinna et Marius cum Carbone et Sertorio Janucium occupaverunt, et fugati ab Octavio consule recesserunt. Marius Antium et Arimium et Laviulam colonias devastavit: et cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi, Cinna et Marius, in urbem recepti, eam velut raptam cædibus et rapinis vestaverunt. *Bad.*

Decus atque omnes ordines interierunt] Sic in v. c. leguntur, *Decus ordinis hujus interit*. Ciacconius.

Parate vobis Cethegi] Vet. c. *Cethagos*. Ciacconius.

Sin libertas et bella magis placent] Vv. cc. *et vera magis placent*: infra lib. III. Hist. orat. Lepidi, 'si vera et honesta flagitium superaverit.' *Idem.*

Decernite digna nomine, et augete ingenium viris fortibus] Quid est, *Augere ingenium*? an quod alii dicunt, *Animos augere alicui*? Gerra germanus. Proinde inducatur, atque ejus vicem mea auctoritate, fiducia, quamvis audacter, reponatur: *Augere im-*

perium viris fortibus, hoc est, *Republicam vestram*: cui haud dissimile illud oratione ad Cæsarem: 'Quæ res populos, nationesve magnis auctoribus auxissent.' Douza.

Et ad hæc] Conjunctio *et* abest a vet. cod. recte. Ciacconius.

Fortuna meliores sequitur] Tacit. Hist. IV. 'Fortuna melioribus affuit.' *Idem.*

Cum passivis et hostibus reipubl. contrahit, ordinis auctoritatem ad urbem ducit] Legendum, *contra hujus ordinis auctoritatem, &c.* facilis quidem et proclivis de similitudine vocum, sed fœdissimus error. Rivinus.

Interrex] Id est, fungens imperio aut consulatu interea, dum novi consules creabantur: quia Lepidum dixit secundum consulatum petere. Olim autem verus erat interrex, et verum interregnum, cum mortuo rege, donec novus creabatur, cessabat regnum: erat tamen, qui interea officio regis fungeretur. *Bad.*

Interrex] Antiquis temporibus la magistratus statim a morte Romuli est institutus. Nam cum in metu omnes essent, ne civitatem sine imperio vis aliqua externa adoriretur: rem inter se centum patres consociant, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, quæ summæ rerum præessent, decem imperitabant: unus cum insignibus imperii et lictoribus erat; quinque diurno spatio fiebat imperium, ac per omnes in ordinem ibat. Hæc fere Livius. A quo non longe discedit Pintarchus; nisi quod vix unus diei imperium nisi interregi tribuere videtur. Postea exactis etiam regibus, quoties comitia ea a Consulibus, aut morbo, aut bello, aut seditione impeditis, haberi non poterant, si Dictatorem dici non placuisset, Interrex creabatur. Qui cum quinque dies magistratum obtinuisset (nam hoc Interregni tempus fuisse satis constat) alteri imperium tradebat.

Ille, nisi quid impediret, Senatusconsulto de Comitibus consularibus facto, Consules creabat. Solus hic patricius magistratus cum plebe communis factus non est. Neque enim populi suffragio creabatur, sed a patriciis coëuntibus aspiciendo prodebat, ut testatur Appianus Claudius apud Livium. Creabatur autem, ut Peditanus docet, ad III. Kalendas Februar. Eius officium erat omnia ea obire, quæ vel Regum, vel Consulum faisent. Itaque jus dicebat, Senatum vocabat, Rempublicam quoque turbulentis temporibus, sub extremi atque ultimi Senatusconsulti formula sæpe accipiebat, surrogatisque magistratibus Comitibus habebat. *Janus Gualtem.*

Uti Lepidus, et Catulus, &c.] Videndum an de Bell. Ital. hic agatur. Lepidus enim et Catulus Consules habentur in sena apud me tabella, in qua Italici belli fit mentio. *Ursin.*

Neque auribus aut lingua competere.] Tacit. lib. III. 'Oppidani neque oculis, neque auribus satis competeant;' et Hist. III. 'Trepidus miles, dux segnis, et veluti captus animi, non lingua non auribus competere.' Citatur a Donato in Adolph. Act. III. sc. 2. 'Sallust. de Septimio: Neque animo neque lingua satis compete.' *Cicero.*

Prudens omnium] Tacitus in vita Agricola: 'Ceterum animorum provinciam prudens.' *Idem.*

Prefectus] Sunt qui legendam putent, *prefectis*; alii vero, *operibus confectis*: sed in re ambigua quid assereres? *Carrio.*

Oppidum cepit] Videtur legendum *obsidium*. Nam Tacitus, Sallustii consulator, sic locutus est lib. IV. cum dicit: 'Obsidium cepit per praesidia, quæ opportuna jam muniebat.' *Ursinus.*

Domitium processulum] Non puto designari Cn. Domitium Calvinum Consulem anno DCCXIII. cum C. Asinio Pollione, quippe ex Hispania, de qua Procos. triumphaverat. Imp. de-

scribitur in argenteo denario Oscæ signato, cum inscriptione *DOMR. COS. ITER. IMP. OSCA. Ursin.*

Dyrrhachium] *Dyrrhachium* possi pro *brachium*, quod ita in libro Elmonensi esset. Quo etiam modo legendum esse cum quidam coniecissent, alii pro certo id, sine ulla librorum auctoritate, audacter receperunt. *Carrio.*

Dyrrachium] Aliter Epidamnus dicitur, Thucydidi Dalmatiae aut Macedoniae colonia; et oppidum propter inauspicatum nomen a Romanis Dyrrachium appellatum fuisse, tradunt Livius, Strabo, Plinius, et Mela. Quibus assentitur quoque Dion lib. XII. ita tamen ut subdubitet, nam duo diversa sint oppida. Appianus autem II. Civil. hoc plane adfirmat, ait enim Epidamnus paulum remotum a mari Dyrrachiam vero prope ipsum mare (in peninsula, teste Strabone); Epidamnique navale esse dicit. Additque hoc falso a quibusdam Epidamnus dictum: postea tamen sic nominatum a Corcyrensisibus, quod Dyrrachii nomen ominosum habebatur, vetustam autem appellationem vicisse, et Dyrrachii nomen manere. Discrepat a ceteris omnibus Appianus, hic namque Dyrrachii nomen ominosum, ceteri Epidamni faciunt; Hic nominis mutationem Corcyrensisibus, alii Romanis tribuunt. Hodie vetus nomen obtinere videtur. Durazzo enim urbs interior et Cabo Durazzo maritima nominatur in tabulis Geographicis recentioribus. *Drauzio* legit Marius Niger. *Ortel.*

Illo prefectus, viros, &c.] Et hoc Fragmentum, contagione credo talis quam narrat, periculum vastationis vix effugit, non quidem a Volcani violentia, sed librorum ignorantia conflatum syllabas abbreviantium. Quæ de genere sum questus jam antea, quorum comitate effectum videtur, et tres dictiones in unam concreverint: quod conjectores isti Sallustiani non advertentes, sibi que cum

simplici excetra rem modo esse arbitantes, mirum quas nobis Lernas peperere: dum partim *seculo*, alii *securissimo*; nonnulli etiam *vetustissimo* nobis objectare non dubitant, quod eo illi firmius visum, quoniam in manuscripto forte *secundissimo* reperissent. Sed his plorare jussis in rem presentem venire melius est, lectorique de conjecturæ nostræ ratione gratiam facere. Ea vero hæc est: *Neque elato, aut seculo esse animo, metu gentis, &c.* sententia apertissima; et quam a Sallustio esse arguta ejus brevitatis etiam me tacente indicium facit. Douza.

Cornicines occaenerunt] Priscianus l. x. 'Quidam occanni, pro, occinai protulerunt.' Servius Virg. Georg. II. 'A cano,' inquit, 'veteres non cecini, sed canni dixerunt. Sallustius: Cornua occaenerunt.' Carrio.

Equi sine rectore] Hoc fragmentum idem Priscianus citat ex l. i. epistolarum; corrupte, ut puto, pro Historiarum: neque enim Sallustium epistolae vulgasse alibi lectum. Coler.

Equi sine rectoribus exterriti] Ad hunc locum respexisse videtur Tacitus Annal. I. 'Equis maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disjicere obvios,' &c. Ciacc.

Hilerdam] Ilergetum urbs Ptolemæo, et Stephano, in Hispania Tarraconensi: Lerida est Vasæo. Flavius Ilerda est ibidem, nisi fallat Vibius. Ortelius.

Ardebat enim Hispania] Cæsar l. v. 'Ardere Galliam.' Tacitus Annal. XII. 'Arisset bello provincia.' Ciacc.

Et ponere validam] Suspicias leviter legendum esse, *Hipponem*, docente Stephano *περὶ πόλεων*, *Ἰππὸν πόλις Λιβύης*, eamque a Phœnicibus conditam sciebam. Sallust. Jugurtha: 'Postea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ, pars imperii cupidine sollicitata plebe, et aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Lep-

tim, aliasque urbes in ora maritima condidere.' Sed cum viderem viros doctos in Mss. Nonii codicibus reperisse *Digonem*, non dubitavi scribendum esse, *Vizonem*. Stephanus, *Βυζόνιον, πόλις Πρωτῆς*. Probus, qui mihi dux ad hanc conjecturam, in Zo: 'Hæc quoque syllaba nullum nomen reperi terminatum, nisi unum barbaræ civitatis lectum in Sallustio, Vizo Vizonis.' Putach.

Et ponere validam urbem] Vetus codex Nonii habet, *Et Digonem*: ex quo excogitari debet nomen urbis ejus, de qua loquebatur. Restare autem, pro Resistere, dixit, ut Tacit. Annal. III. 'Paulum more attulere ferrati, restantibus laminis adversum pila et gladios.' Et Liv. l. XXXIV. 'Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures non restatis.' Ciaccionius.

Pugnando vicit] Simile est illi, quod habetur in veteri inscriptione Duillii, PUGNANDO CEPIT. Ursin.

In Mauritania] Vide supra. Lipsius, *In Mauritania*, epist. IV. 14. Nam scribit Plutarch. Sertorium cum tribus millibus militum confugisse Carthaginem novam. Idem paullo post corrigit. 'Furtim abiit; celeritate vitare prælium.' Coler.

Furtivaque celeritate] Ante erat, *Furtim aut celeritate*: ex quo faciebat Achilles Stadius, *Furtim ac celeritate*. Ciaccionius.

Transgressus] Agell. x. 26. et Nonius Marcell. tit. de impropriis, qui Agellii verba more suo describit, hæc citant, apud quem duo fragmenta turpiter coaluerunt in unum, sic separanda et emendanda: 'Transgressus a pedum gradu proprie dicitur, sed auctoritas vetustatis liberiorum usum loquendi dedit, ut Sallustius hist. l. I. et de iis qui navigassent, et de ipsis navibus eo verbo uti voluit, in quibus gradus non sit. de Sertorio: Nactus obscuram noctem æstu secundo, furtivaque celeritate

vitare praelium in transgressu conatus est, ac inde: Transgressos recipit omnes mons præceptus a Lasitanis.' Hanc veram esse hujus loci scripturam suffragabitur quilibet, qui Nonii mentem diligentius excusserit: eodem porro modo loquitur Sisenna l. III. 'Transgressus fluvium qui secundum Herculaneum ad mare pertinebat.' Et 'naves ambulare' dixit Ennius: 'Inde Paron per cœrula navibus ambulabant.' Et 'claudas' vocat Lucretius. l. IV. 'At maris ignaris in portu clauda videntur Navigia aplustris fractis obnitier undis.' Et 'currere' dicit Virgilius lib. I. *Æneid.* 'Defessi *Æneadæ* quæ proxima littora cursu Contendunt petere.' Quo loco et Serv. 'saltationes etiam navium dicebant, quod est animalibus terrestribus proprium.' Eas optime sentiunt qui vi ventorum et procellarum aliquando jactati fuerunt. *Putsch.*

Mons Ballera] In membranis Faldensibus *Belloia*, hinc forsitan *Belona*, cujus meminit Stephanus. *Putsch.* De monte Ballera nihil legere me recordor. Servius 'Ms. Faldensis montem istum Belloliam vocat.' Sed puto et illud vitiosum. Pallensæ quidem montis Avenius meminit: 'hic mellifinis Pallena sub antris.' Verum is non in Hispania. *Coler.*

Et mox Fufidius] Ita emendarunt ex *Stipidius*. Mallem tamen, *Sulpicus*. Clacconius.

Et mox Fufidius] Lipsius: *Aufidius*. Sic de bello Sertoriano accipietur. videndus Plutarch. *Coler.*

Postquam tantus asperitates] Vv. cc. habent, *spiras*, non *asperitates*: quod verbum ab aliis repositum est. Festus exponit *spiram* hominum multitudinem. Profertque Ennii versum: 'Spiras legionibus nexunt.' *Ursinus.*

Fugam maturabat] Virgilius: 'Maturate fugam.' Tacit. *Annal.* v. 'Fugam maturavit spe auxilii.' *Clacc.*

Ægrotum collegam] Potius est, ut

Sallustium scripsisse credam, ægrotum collegam. Idque de Lipsiana sententia. *Douza.*

Tarenti] Calabriæ hæc sive magnæ Græciæ urbs est. Suidas et *Ælianus* in *Militaribus* adscribit Tarentum Siciliæ. Ex quo patet, hujus tempore hanc Italiæ partem (ut nunc quoque) Siciliam appellatam. In regum titulis enim utriusque Siciliæ memoria est. Taras appellatur Straboni et Ptolemæo. Romanam coloniam esse ex Strabone et Plutarcho discimus. *Cebalia* a *Virg.* vocatur, teste *Servio*. Sed arcem Tarentinam sic vocari annotavit *Philargyrius*. Eleganter hanc Urbem describit *Florus* lib. I. 'Tarentus Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam et Apuliæ, totiusque Lucaniæ caput, cum magnitudine et muris, portuque nobilis, tunc mirabilis situ: quippe in ipsis Hadriatici maris faucibus posita, in omnes terras, Histriam, Illyricum, Epirum, Achaïam, Africam, Siciliam vela dimittit.' Hæc ille. Tarento hodie vocatur. Tarentini aliquando *Sparii* vocati sunt, ut scribit ex Trogo *Justinus* lib. xx. *Partheniatus* vocatos scribit *Servius* ad *Æneid.* III. item *Phalantiades* a *Phalanto* quodam cive eorundem celeberrimo, ut tradit *Stephanus*. *Ortel.* Vide et *Strabonem* lib. vi. et *Plin.* III. 10. præcipue vero *Cluver.* Ital. lib. iv.

Iter vertit ad Corycum urbem inclytam: pastusque nemore, in quo crocus gignitur] Omnino hic nemoris desiderari existimo; id quod imperito librario occasionem præbuisse videtur locum depravandi, atque ejus vicem nobis *Pastusque* istud supponendi: quod nihili verbum esse, distinctionemque post *Inclutam* removendam, indicasse contentus, felicioribus ingeniiis nomen porro nemoris istius, quod ego frustra in Ciliciæ descriptionibus persecutus, litteris recomminisci nondum potui, investigandum relinquo. *Douza.*

Corycum] Plinio et Ptolemæo Cilicis oppidum, quod Curco Nigro, Chura Mercatori appellatur. Plinius oppidum, portum et antrum uno nomine appellat Corycos. Est et Ciliciæ mons quoque Plinio, Vibio, et Stephano. Promontorium quoque est Straboni, et in eo antrum Corycium, in quo optimus crocus nascitur. Meminit et ejus Q. Calaber. *Ortel.* Corycius autem crocus celeberrimus, quem Isidorus l. XIV. c. 3. *Coriaceon* nominat, addens inde plurimum et optimum venire crocum. Hinc et Cilicum floram *crocum* appellat Statius Papinius lib. II. *Sylv.* aliique.

Ad Olympum atque Phaselida] Urbes sunt Lyciæ maritimæ et maximæ, quæ piratarum et prædonum domicilium et receptaculum fuerunt, et ea de causa bello Piratico a Servilio expugnata et deletæ sunt. Strabo lib. XIV. Cic. in Verrem 4.

Ad Olympum] Et hæc ad superiora quodammodo pertinent: scribit enim Peditanus Verrius tertia, P. Servillum bellum in Cilicia gessisse, deque ea triumphasse, captis Coryco, Olympo, et Phaselide, tribus magnis ejus terræ urbibus, sed in Asconio depravatum est, *Phaselide*. Carrio.

Apud Late oppidum] Hæc ita conjunximus ex sententia clarissimi D. Jani Douzæ, cujus opinionem firmat Silius Italicus, Sallustii in locis describendis imitator, de bello Punico lib. II. 'Quæque super Gravidas lucentes volvit arenas, Inferni populis referens obliviam Læthe.' *Putach.*

Late] Macedoniæ Urbs Stephano. Ad Thermæum sinum, Plinio. Eadem Mygdoniæ regionis in Macedonia, apud Ptolemæum. Sed hæc forsitan alia Urbs. *Ortel.*

Cui nomen oblivionis considerant] Legam, *indiderant*; et de Lethe Hispaniæ flumine intelligam, quod Letiam appellant Strabo lib. III. et Iatinus Mela: 'Et cui oblivionis cogno-

men est, Lîmia.' *Ciacconiæ.*

Mutina] Galliæ Togata oppidum, vulgo nunc Modona et Modena vocitata. Memoratur Polybio, Cicero, Livio, Paterculo, Straboni, Mela, Plinio, Ptolemæo, aliisque. Coloniam fuisse Romanorum complures testantur auctores. Cicero Philipp. V. Mutinam firmissimam et splendidissimam Populi Romani Coloniam appellavit. Quæ anno deducta fuerit Colonia, Livius ostendere voluit l. XXXVIII. 'Eodem,' inquit, 'anno Mutina et Parma Coloniarum Romanorum civium sunt deductæ: bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt.' Nempe is annus erat Urbis Romæ MDLXVIII. quo anno Consules fuere Q. Fabius Labeo, et M. Claudius Marcellus. Polybius autem lib. III. ante Coloniam jam inde a P. Cornelii Scipionis, et T. Sempronii Longi consulatu annis triginta quatuor ante extitisse affirmat. Addendum hoc, quod refert Plin. Mutinensi agro exire e Petra flammam statis Vulcano diebus. Nec alienum fuerit mirum ejusdem agri portentum hoc loco inserere, quod idem Plinius l. II. c. 88. refert, quo ipsa natura soli nescatur: 'Factum est,' inquit, 'ingens terrarum portentum L. Marcio, Sex. Jul. Consulibus, in agro Mutinensi: namque montes duo inter se concurrerunt, crepitu maxima aduultantes, recedentesque; inter eos flamma fumoque in cælum exunte, interdix, spectante e via Æmilia magna Equitum Romanorum familiarumque et viatorum multitudine. Eo concursu villæ omnes elisæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, examinata sunt: anno ante sociale bellum; quod haud scio an funestius ipsi terræ Italiæ fuerit, quam civilia bella.' *Chocer.*

Præneste] Urbs Latii mediterranea, ducentis fere stadiis distita ab Urbe

Roma, Ptolemaeo *Ἰπάλειρος*, quam Strabo scribit olim dictam *Πολυστέρων*, Plinius etiam Stephanen, nomenque habere a quodam Præneste (ita enim fabulantur) Ulyssis nepote, et filio Latini, qui primus ejus fuerit conditor, sicut asserit Solinus ex Zenodoto. Ceterum Servius a silicibus, qui *σπίλοι* veteribus Græcis, quorum ibidem maxima copia, dictam affirmat: Græcanicam esse hæc urbem origine, sicut et Tybar aliquanto vicinior Romæ, affirmat idem Geographus l. v. Utramque rursus urbem loci natura munitam prædicat, etiam Præneste excelleret, cui arcis loco mons imminet excelsum, idemque avulsus angusto quodam transitu, et quasi collo a reliquis montanis locis contiguus. Accedebat ad hanc munitionem naturalem, quod urbs undique occultis cuniculis perforata fuerit, in quorum uno Marius Junior obsecus periiit. *Fugurus*. Leander Albertus dicit hodie Pilestrina nominari.

Medio diei] Ita locutus est Tacitus, Sallustii locum, ut videtur, imitatus l. xviii. cum dixit: 'Sed medio diei exarserant.' *Ursin*.

Militia peritus] Supra dixit: 'Doctus militiam.' In utroque Græcos imitatus, qui dicunt, *εὐδὲς μάχη*, sive *πολέμω*, ut apud Homerum, *εὐ εὐδὲς μάχη*. *Idem*.

Sertorius] Neque habeo certi, quod hæc de loco definiam; etsi Servius l. ix. *Æneid.* quid sibi voluerit Sallustius satis indicat. 'Muri,' inquit, 'olim alti non erant, sed ad impetum tantam repellendam. Ut etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium humeris sublato muros ascendisse memorat: quæ postrema qui pro Sallustianis accipiunt, frustra sunt; cum hæc referri debeant. *Cærio*.

Sertorius Parthis] Videtur illud, *Parthis*, esse mendosum, et fortasse, *partis*, scribendum, ut integra lectio sit: *Sertorius partis turba morantibus*,

ἄρ. Erant igitur portæ ita turba occupatæ, ut nec Tribunus, nec ipse Imperator pervadere posset. *Imperii* autem posuit, ut videtur, pro *Imperatoris*. *Ursin*.

Dubitavit acie pars] Priscianus extremo sept. lib. tradit veteres consuevisse frequenter in quinta conjugatione tam genitivum quam dativum ablativo similes proferre: et hæc ex prima Sallustii historia allegat: prout vulgati habent libri. Nam a manuscriptis abest numerus; et in historiis ita scripserat Sallustium in Catholicis refert Probus: nec librum nominat; uti nec Servius l. i. *Georg. Virg.* Probi hæc sunt: 'E, sive correpta, sive producta, nullius generis casus genitivus reperitur terminatus, nisi antiquus. Virgilius: Libra die somnique pares ubi fecerit horas. Sallustius: dubitavit acie pars.' *Cærr*.

Idem fecerit] Quæ sequuntur ad finem unque libri i. addidimus ex quadam Servii editione, quam debemus diligentis et solertis Cl. viri Petri Danielis. Nam si absque illo esset, multa Sallustii loca non haberemus, multa deteriora essent, quæ nunc ad Sallustianæ navis tabulas consequendas multa optima habemus. *Putachius*.

Ea paucis quibus peritia] Servius ad illud xii. *Æneidos*: 'me verius unum Pro vobis inere: Alii veteri more dictum accipiunt. Verum enim quod bonum et rectum esset appellabant. Terentius: Idne est verum modo, id est pessimum genus. Idem, Quod si a te rem tractavit, Dii vestram fidem, quantam et quam veram laudem capiat Parmeno. Sallustius in primo: Ea paucis quibus peritia, et verum ingenium est abnentibus. Idem, Perpenna tam paucis profectus vera est estimanda.' Locum integrum accipiet, ut eliciant aliquid mellora ingenia. Ego muginabar: 'Perpenna tam paucis profectus vera est estimanda:' sensu non pleno, quem pendere a sequentibus reor. *Idem*.

LIBER II.

Sardinia in Africo mari facie vestigii humani] Fraudi, uti spero, futurum mihi non est, si has Sallustiani velut naufragii tabulas assulis aliquantis auctiores reddidero: non quidem de meo, ne quis erret, (unde enim mihi, quæso, Romanæ historiæ proferre pomœria, scriptorum præsertim codicum armamentis destituto?) sed de Isidori schediis et pluteis, quos jam dudum, conjuratis tot barbarorum sæculorum procellis, et plus quam decumanis ignorantæ fluctibus, a reliqua Sallustiana rate disjectos, ac avulsos fuisse persuasum est mihi: atque hanc inde conjecturam facio, quod idem ille centonum, quem dico, sarcinator unicus lib. ix. Originum suarum, quo loco de Gentium vocabulis diasserit, Maurorum et Numidarum prima quasi incunabula, atque incrementa, retractans, iisdem pæne verbis, ordine paulum immutato, narrationem longissimam a Sallustiano Jugurtha petitam ad se traxit, suppresso auctoris, unde eam acceperat, nomine, quod ille passim etiam in aliis solemne quasi suum servasse videtur. Exemplum Isidori sic habet: 'Sardis Hercule procreatus cum magna multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo vocabulo insulæ nomen dedit. Hæc in Africo mari facie vestigii humani, in Oriente quam Occidente latior, prominet; ferme paribus lateribus, quæ in Meridiem et Septentrionem vertunt: ex quo ante commercium a navigantibus Græcorum *Ἰξυος* appellata est. Terra patet in longitudinem millia cxl. latitudine xl. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed

solifuga tantum, animal exiguum, hominibus perniciosum. Venenum huius quoque non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos et poëtas memorata, spiiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, et quasi ridentes interimmit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes, furibus cæcitatem, si sacramento dato oculos aqua ejus tetigerint.' Hactenus Isidorus; quæ universa ut a Sallustio esse præstare non ausim, ita pleramque partem eidem deberi quovis pignore sponsonem facerem paratus. Fragmentum certe istud eodem insertum plane arguit suspicionem hanc nostram de nihilo non esse. Et vero (ut rem loquar meram) si paucula quædam, quo de genere sunt illa, 'Infirmis medelam, furibus cæcitatem præbere:' item hoc, *Græcorum Ἰξυος*: quod ad proximum Sallustii Fragmentum, (illud, 'Unde Ichnasa appellata,' volui dicere) haud dubie pertinere, atque inde adeo emendandum ipsa res clamat: Isidori sordes potius, quam Sallustianam munditiam redolentia istinc excipias, quidnam his additamenti Historico nostro tantopere indignum insit, non video. Ceterum causam descriptionis Sardinie Lepidum Sallustio præbuisse verisimiliter inducor, quem male re gesta versoriam in eam insulam capere coactum, atque inibi paulo post tabe colliquisse veteres nobis Memorie confirmant. *Douza.*

Facie vestigii humani] Imitatur Phrasin Solinus, c. 47. 'Equus C. Cæsaris nullum præter Cæsarem dorso recepit, cujus primores pedes sa-

cie vestigii humani tradunt fuisse.' Apulejus de asino iv. 'Hæ arbores in lauri faciem proluxe foliatæ, parient in modum floris inodori porrectos caliculos modice punicantes.' *Putchius*.

Ichnusa] Scribit Plinius, cum Sardinia aliis Sandaliois appelletur, Mellissum eam a similitudine plantæ humanæ Ichnusam dixisse; quod posterior Solinus, Plinii transcriptor Chrysippo tribuit; ut quidem vulgo est: nam in veteribus libris Crispum, non Chrysippum esse, deque Sallustio Crispo accipiendum videri olim observavimus; et V. C. Martin. Delrius cum laude multa in his studiis versatus, in Scholiis Solinianis notavit: quod eo mihi propius vero est, quod videam Silum Italicum, qui in plerisque, ut alibi docemus, Sallustium studiose imitatus est, idem in poemata suam transtulisse. Versus ejus l. XII. sunt: 'Insula fluctuoso circumvallata profundo Castigatur aquis: compressaque gurgite, terras Enormes cohibet nudæ sub imagine plantæ. Inde Ichnusa prius Grajis memorata colonis: Mox Libyci Sardus generoso sanguine fidens Hercules, ex sese mutavit nomina terræ.' *Carrio*.

Dubium an insula sit] Videtur legendum, *Continens, dubium an insula sit, quam Euri, &c.* Ciaccon.

De reditu ejus legem ferentem] Notat Agellius x. 20. Sallustium proprietatis ad hunc locum, cum dicit l. vi. 'Mardorum erat gens confinis Hispaniæ, cultu vitæ aspera, et latrocinis assueta.' *Ursinus*.

Inter lava manium] Loquitur de prælio apud flumen Duriam a Cn. Pompejo commisso. Pompejus ad

Senatum: 'Castra hostium apud Sacronem capta, et prælium apud flumen Duriam, et dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia, et exercita deleti, ætis clara vobis sunt.' *Putchius*.

Flumen Turiam] Non bene quidam miscuerunt *Turiam* cum *Duriæ*, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorantiam, quia Turia non tam celebris est. Fluit autem Turia juxta Valentiam, de quo Pomponius libro secundo: 'Setabin, et Turiam, et Sacronem non magna excipit flumina.' et Plin. III. 3. 'Valentia Colonia tribus m. pass. a mari remota: flumen Turiam.' Ita enim legendum et apud Pomponium, et apud Plinium eruditè et vere contendit Hermolans. Corrupte autem hic vulgo legitur *Duriam*. Turiam enim vocari id flumen, de quo Pomponius loquitur, ostendit Plutarchus in Sertorio: 'Remedia,' inquit, 'in rebus adversis, magis claræ ejus virtutem faciebant, veluti in ea pugna, quæ apud Sacronem contra Pompejum commissa est, et rursus in ea quæ apud Turiam, adversus Metellum simul et Pompejum.' Claudianus tamen etiam Duriam Turiam appellavit, in Laudibus Strenæ: 'Te nascente ferunt, per pingua culta tumentem Divitis undasse Tagum, Gallæcia risit, Floribus et roseis formosus Turia ripis Veilere purpureo passim mutavit ovile.' Nam cur fluvium parvum et alias ignobilem, prætermittis Ibero, Bæti, Ana, ac Durio, Mæsiæque maximi momenti fluminibus, tanta pompa seligeret, ac formosum roseis ripis vocatum ipsi Tago, flammum Hispanorum vulgarissimæ famæ conjungeret? Vide *Resend.* de Antiq. Lusit. Est igitur Turia sive Durias Hispaniæ Tarraconensis fluviolus in Sacronensem sinum effluens. Guadalajar Clusio hodie est. Durius autem Plinio Hispaniæ maximus fluvius, in Pelendonibus ortus, Asta-

riam, a Vettonibus, et Lusitaniam a Gallæcis disterminat. Duere nostrata vocatur. Doris Ptolemæo, et Dorias Straboni appellatur, qui eandem eodem fere loco l. III. Durium appellavit *Ortel*. Durius igitur claritate sua et scriptorum testimonio celebratissimus, aquarum mole ipsum Tagus superat, nisi quod compressiore, ut fere inter montes, alveo fluit, Tago per Iberos et planos campos ad ostentationem se dilatante: Turia autem, uti jam monuimus, exigens est fluviolus. *Recend.*

Flumen Thuriam] Ita scribendum videtur. Græci quoque Scriptores *Θουρας* vocantur edunt, licet diversus ab eo flumine, a quo Thurius appellatos esse dicunt, quod ex ipsis etiam Thuriorum numismatibus constat, in quibus Crathis quidem fluvius taurina forma impressus est, Thuria vero fons, Leonis capite aquam fistula ex ore fundente. Hic autem de Thuria intelligendum, qui Vibonem, sive Valentiam præterfluit. *Ursin.*

Valentia] Plures hujus nominis urbes: sed hæc Valentia est Contestanorum in Hispania Tarracensi urbs Ptolemæo: Edetania eam ascribit Plinius. Valentia hodie Cusio. Aliam Valentiam in Hispania habet Livii Epitome 55. quam ad habitandum concessum Viriati veteranis militibus a Junio Bruto tradit. Sita ad Minium fluvium, TIdæque objecta est. Vide Joh. Marianam III. 7. de Reb. Gest. Hispan. *Ortel.*

Macedonia] V. supra Jugurth. c. 35.

Dardania] Orosio, Ptolemæo, et aliis, Europæ regio, Mysia Mediterranea vocatur in Codice; quæ a Wolff. Lazio *Bosæa* appellatur. Illyriæ pars, teste Æliano in Variis, et Nicolao, apud Stobæum: qui scribit hos tantum ter in vita lavari; cum nascentur, in nuptiis, et in funere. Dardanos Serviam et Rasciam habitasse, Cuspinianus, et Volaterranus testantur. *Ἰλλυρία*, et *Ῥασκία*, habet

Sophianus. Ortel.

Sed ipsi ferunt taurum] Et hoc Fragmentum ex Isidoro haud mediocri occasione angeri, nostraque comitate ex supplemento ejusdem reditivam lucem accipere potest. Id vero est hujusmodi ex l. XIV. Originam c. 6. 'Corsicæ insulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine duris. Nam quædam Corssa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quam prope littora regebat, transnatare solitum, atque per intervalla corpore aucto remeari videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cujus regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, rati-bus eo profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis appellaverunt.' Vides ut ex omni parte pulcre fundata et constituta sit hæc navis, paucis exceptis, in quibus nos non materiarius, verum architectus frustratur: quæ tamen Sallustii non esse suo se iudicio produunt; veluti extremum illud de nomine mulieris Liguris auctoris et ducis vocabuli Corsicæ; quod semel antea dictum Sallustiana a se breviloquentia spernit procul, nam majorem partem ejus Historici esse, argumentis, si sit opus, vincere me posse confidentia est: fortassis et ea quæ sequuntur, de quibus tamen lente et suspensa manu iudicium meum profero. Dividitur autem a Sardinia xx. millium freto, cincta Ligustici æquoris sinu ad prospectum Italiæ. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens lætissima pabula, et lapidem quem Catochitem Græci vocant. Utut est hujusmodi tam accurata regionis descriptio, a Sallustianæ historiæ ratione abhorreere non nimium videtur: quem et multum in hoc genere atque adeo curiosum fuisse, similitum locorum conlationes arguere possunt. *Dous.*

Ne illa tunc] Particulae *ne*, pro, *sedum*, positam docent Grammatici. Sic Apulejus Apologia 1. 'At ego *Æmiliano*, non huic *Afro*, sed illi *Africano* et *Numantino*, et præterea *Censorio* vix crediderim, ne huic *fructi* credam, non modo odium peccatorum, sed saltem intellectum inesse.' *Ursin.*

Dædalum ex Sicilia profectum] Videtur ex historia legendum; *Dædalum* ex *Silicium profectum*, cum *Minois*, &c. Herodotus l. vii. *Ἀργεῖαι γὰρ Μῖνον κατὰ Σήγγρω Δαιδάλου ἀνακόμωσαν ἐς Σικανίαν, τὴν νῦν Σικελίαν καλοῦσάντων*, &c. Unde in alio fragmento est: 'Aristæus cum *Dædalo* in *Sardiniam* transiit.' Nisi forte dicamus *Dædalum* in *Siciliam* primo profectum, ex *Sicilia* rursus in *Iapygiam* *Apuliam* conterminam venisse. Quam sane a *Iapyge* ejus filio dictam docent *Græci* scriptores, et confirmat *Græcum* vetus nomen in *Apulia* apud *Daurios* signatum *Arpis* sive *Argyrippæ*, in cujus altera parte alatum *Iapygis*, sive *Icari*, *Dædali* filii, simulacrum expressum est, in altera *Diomedem* aves ducæ, ea plane qua *Plinius* et alii tradunt formam, *Diomedis* urnam sepulcralem, ut idem ait *Plinius*, circumstantes, qui *Argyrippæ* conditor dicitur. *Ursin.*

Dædalus] Hic insignis fuit *Mathematicus* et *statuarius*, artificem omnium suæ ætatis ingeniosissimus, primusque omnium vela et *antennas* navi imposuisse dicitur: unde forte *fabula* *alarum* *Dædali*: nam et *Virgilius* inquit: 'Velorum pandimus alas.' *Stattius* quoque *immobilibus*, *abditis* quibusdam *nervis* effecit, ut huc atque illuc moverentur. *Exul* ob *dejectum* tecto per *invidiam* *sorris* suæ *Perdicis* filium, in *Cretam* ad *Minoem* se recepit, atque ibi *Labyrinthum*, ad *Ægypti* formam construxit, *multiplici* et *intricata* *viarum* *perplexitate* *irremabilem*, in qua postea ipse una cum *Icaro* filio

fuit *inclusus*. Itaque inde *navigio* ad *Cocalum* *Siciliæ* *regem* se contulit. *Plura* *Tzetzes*, *Pausanias* in *Achaicis* et *Arcadicis*, *Diodorus*, *Suidas*, alii. *Lucianus* in libro de *Astrologia* scribit *Dædalum* fuisse *Mathematicum*, et *filium* *Icarum* docuisse *Astrologiam*, sed cum *juvenili* ardore et *persuasæ* *doctrinæ* *elatum* a vero, et *decidisse* in *mare* *rerum* *immensæ* *profunditatis*. Neque vero *solum* *simulacra* fecit, sed *præclarum* *opus*, *compactilem* *sellam*, quæ in *Minervæ* *delubro* apud *Athenienses* dicata fuit. *Plato* in *Menone* commemorat quædam *Dædali* *ἀγέλαστα*, quæ *soluta* *anfugiunt*, sed *vincta* *manent*. Unde *Socrates* apud *eundem* in *Euriphone* argumenta non *consistentia* *Dædaleis* *operibus* *videri* *similia* dicit.

Minos] *Cretæ* *rex*, qui *Dædalum* *classe* *persecutus* ad *Cocalum* *Siciliæ* *regem*, ab *Cocali* *filibus* *calidis* *aquis* per *caput* *infusus* *extinctus* est. *Multa* de eo *Plutarchus*, *Pausanias* in *Achaicis*, *Diodor.* *Siculus*, *Herodotus*, alii.

Bithynia] *Βιθυνία*, *Asiæ* *Minoris* *regio*. Per ei in *secunda*, *nammans* *antiquus* *Hadriani* *Imp.* *habet*. sic et alii quoque. Hæc olim *Mygdonia* *Μυγδονία*, et *Bebrycia* *Βεβρυκία*, dicta fuit, *Marciano* *Capellæ*: item *Crosia*, *Maliande*, *Strymonis*, et *Thessaliæ* *Plinio*. *Phrygiam* *Majorem* *vocatam*, dicit *Sallustinus* apud *Servium*, ad *Æneid.* v. *Ejus* *incolas* *Halyzonas*, (*ἁλαζώνες*, est in *Græco*) *vocat* *Suidas* et *Herodotus*. et idem dicit eos *primum* *Strymonios* (*Στρυμόνιοι*) *dictos*. *Thynos*, priusquam ex *Europa* in *Asiam* *transmigrassent*, *dictos*, ex *Hezychio*, et *Plinii* v. *§1.* docetur. *Bithyniæ* ea *pars*, quæ *spectat* ad *Pontum* *Euxinum* a *Bospori* *initia*, ad *Heracleam* *urbem* *usque*, *Asiatica* *Thracia*, teste *Xenophonte*, *nuncupatur*. *Eadem* *Thracesium*, ut *Eustathius* ait. *Metapontus* *videtur* a *Justino*, l. *xvi.* *nominari*: ubi scribit

Heracleam a Phocensibus in Metaponto conditam. Pro *Metaponto* autem legit Bongarsius, in *Pontum*. Bithynia simul cum Ponto, hodie Bursa, ut Girava refert; et Becsangial, ut Castaldus tradit, vocatur. Oram omnem Thyni, interiora Bithyni tenent, inquit Plinius. *Ortel.*

Falsum filium arguituri] Mirum, ni hæc ad Nusam Nicomedis filium referenda: quem Regi illi haud dubie natum, hoc est, haud vitio, aut illegitime conceptum fuisse, Epistola porro Mithridatis testabitur: quod tamen Bithynos istos, qui a Romanis in regnum illud mortuo Diomede, quasi in vacuum venientibus ac possessionem occupantibus, gratiam sese inire studebant, redarguere conatos esse, fragmentum istud liquido significare videtur. *Douza.*

Ut actione desisteret] Sic alibi locutus est ipse Sallustius, et Terentius Phormione, cum dixit: 'Hæc his desistat litibus.' Item Virgil. l. iv. 'Mene incepto desistere victam?' *Ursinus.*

Flumen Lurda] Docet Priscianus l. vi. non solum in Africa, sed etiam in aliis regionibus nomina fluviorum in a desinere: eoque hæc refert verba. In vulgatis est, *Lurda*: in Gemblacensi, *Clurda*: in Martinensi et Thosano, *Durda*, ita ut aut *Clurda*, aut *Durda*, scribendum, existimem. *Carrio.*

Flumen Lurda] Priscianus, *Flumen Clurda*: quomodo et in duobus aliis repererat *Carrio*. Mihi vox hæc penitus incognita. *Dura* quidem fluvius est apud Strabonem, si recte memini. *Coler.*

Taurus] Ταῦρος, mons Asiæ, totius orbis terrarum maximus, sic dictus, ut Dionysio Alexandrino placet, quod inatæ tauri elato capite incedit: vel, ut Eustathius ejus Commentator putat, ob ejus magnitudinem: nam 'ταῦρος,' inquit, 'veteres omnia grandia atque robusta vocaverunt.' Hic uni-

versam Asiam ab Ego Oceano, ubi Tamos promontorium a Pomponio statuitur; (et Samara ab Orosio vocatur) ad Ægeum usque Pelagus; aut, ut nonnullis videtur, Pamphylium mare; in duas partes, in Septentrionalem scilicet et Meridionalem discriminat. Multa brachia, maria tentanti similis, subinde emittit, quin etiam contractus, quasi maria quaque effugiens, plurimis se gentium nominibus hinc et illinc impertit. 'Pro gentium ac linguarum varietate,' inquit Solinus 'plurifariam nominatur: vel ut Plinius tradit: 'numerosis nominibus et novis, quæcumque incedit, insignis.' Apud ipsum hæc ejus nomina habentur: 'Imaus, Emodus, Paropamisus, Circius, Chambades, Pharphariades, aliter Pariades, Choatras, Oreges, Oroandes, Niphates, Caucasus, Sarpedon, Coracesius, Crægus, Hyrcanus, Caspius, Pariedrus, Moschius, et Scythicus. Etiam ubi dehiscit, seque populis aperit, portarum tamen nomine unitatem sibi vindicans, alibi Armeniæ, alibi Caspiæ, alibi Ciliciæ Pylæ vocantur.' Apud alios alia sunt quoque nomina: Strabo Parachoatram, Masium, Polyarrim, Zagrium, et Gordæum inter ejus nomina refert. Orosius habet Ariobarsanem, Memarmalim, Parthaum, et Oscobarem (Oscobagus habet Isidorus.) Menalium etiam inter ejus brachia numerat Æthiæc monstrosorum vocabulorum auctor. Horum ejus nomina meminit in eo describendo Ammianus, Ascanimia, Comedus, Tapurius, Aria, Nazavittium, Asmira, et Oparocarra. Dionysio, Armenius. Videntur quoque apud Ptolemæum hujus Taurini capitis (ut sic dicam) cornuum hæc peculiariora vocabula: Semanthinus, Sericus, Bepyrus, Damassus, Parsuetus, Corax, Sariphus, Masdoranus, Coræus, Jasonius, Strongylus, Orontes, Chaboras, Udacespis, Paryadres, Abus, Masicytus, Celænus,

Phœnix, Hippicus, Sagdus, Amanus, et Antitaurus. Plinius hos montes dicit in universum Cerannios Græciæ vocari. Mela etiam sub eodem vocabulo maximam ejus partem comprehendit. Idem horum nominat Amazonicos, Caspios, et Coraxicos. Cerannum Eustathius circa Caucasum et Caspium mare locat. Q. Curtius videtur eum sub duobus nominibus tantum designare, Tauro, et Caucaso. In Sacris literis Ararath appellatur, Ar. Montano et Becano testibus. Taurus proprie dicitur ejus pars quæ Pamphyliam et Ciliciam ab Armenia Minore et Cappadocia distinguit: ubi hodie Canibel, Bacras, et Glulich nomen habere videtur. Ramusius Caramam quoque appellari putat. Cortheatan etiam Josepho Barbaro. Circa Euphratem, indigenarum lingua Munzarum; et alicubi quoque in Asia Minori, Manrum nuncupari ex Zonara, Cedreno, et Curopalate deprehenditur. Singula hujus nomina vide etiam suis locis. Hunc Taurum describit Philostratus II. sub Caucasi nomine. *Ortel.*

Neque virgines nuptum mittebantur] Placeret magis, promittebantur, vel tradebantur. Ursin.

Multiq[ue] commentus interierant] Aliiter, interfecti erant. Cui loquendi generi et consimile est Lucilianum illud: 'Fragmenta interfici panis;' item compluria apud Plautum. Douz.

Multiq[ue] commentus interierant] Interfecti erant, emendant viri docti ex Nonio Marcello docente veteres interfecti et occidi ad inanimata transtulisse: nobis vero nihil mutandum videtur propter Lucilli: 'Intercedunt, labuntur, agunturque omnia vorsum:' et Ciceronis fragmenta ibidem ab eodem Nonio exempli causa adducta, in quibus tamen verba illa apparent nusquam. Putsch.

Jasonem novo itinere] Ille qui primus longa navi maria tentavit, quanta nominis celebritate in omnium

Delph. et Var. Clas.

animis versatur? quanto ambitu celebratur? ut vero Poëtis fabularum Oceanum recluisse videatur: 'Utinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa cecidisset abiogna ad terram trabes: Neve inde navis inchoandæ exordium Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine Argo, qua vecti Argivi delecti viri Petebant illam pellem inauratam arietis Colchis, imperio regis Pelix per dolum.' Longa enim nave Jasonem primum navigasse Philostephanna auctor est, ut ait Plin. VII. 56. Fuit hæc *πενταόροπος* prima: in eam cum Jasone quatuor et quinquaginta Argonautæ sunt ingressi. Hæc nempe erat illa delecta Heroum manns, *θαῖες ἡρώων ἕκκρος*. In hanc unam flos totius Græciæ coivit, Heracles, Castor, Pollux Dis geniti, aliique reges et regum filii, Vates Mopsus et Idmon, naupepus Argus, celeustes ipse Orpheus, navis magister et gubernator Tiphys. Denique navem ipsam fatidicam et humana voce locutam, in fabulis est. Habuit enim *ἑρώων ἐν τῆς Δωδωνῆς ἄρουρ*, carinam e *Dodonide quercu*. Unde et Ciceroni *divinam Argonautarum vehiculum* dicitur. Itineris quoque stadiami, et cursus ita accurate a Poëtis proditi sunt, tanquam singulos ex ipsorum diariis expressissent: per quæ maria, quibus ventis cucurrerint, quæ littora prætervecti sint, quos portus intrarint, quæ freta transierint, quæ promontoria et quorundam fluviorum ostia præternavigaverint, ad quas gentes et nationes accesserint, quemadmodum in ultimum Euxini Ponti angulum penetraverint, atque ita porro. Et ista quidem hactenus *περὶ τοῦ* Euxini Ponti nobis universim ob oculos ponunt, et heroum daros labores, quos in hac expeditione pertulerunt; quis autem finis adeo difficultis expeditionis fuerit, ex Plinio facile intelligis: is enim XXXIII. 3. eas oras auri feraces esse tradidit. 'Jam,' inquit, 'regnauerat in Colchis

Sallust.

Saluces et Esibopes, qui Terram Virginem noctus, plurimum argenti aurique eruisse dicitur in Suanorum gente, et alioquin velleribus aureis inclyto regno.' Sed et illius aureæ cameræ, et argentæ trabes narratur, et columnæ atque parastatæ. Hinc adeo istis heroibus sacra illa fames, et cupiditas, et ardor, et pericula, et lues, et dissidia, et cædæ, et mors atque ambitus itinerum. Hoc nempe illud erat, ad cuius famam universa Græcia aures arrigeret; hæc illa præda, quam jam animo atque oculis destinaverat, quæque istos patriis sedibus excitos ad terram inhospitam mitteret. Vide *Snelliam* in præfatione ad *Typhin Bata-vum*.

Ætæ] *Æetes*, uti ex fabulis notum est, a filia *Medea* proditur *Jasoni*, et aureo vellere et duobus filiis orbatus est.

Tartessus] Fuit hæc in Hispania urbs opulentissima inter duo *Bætis* ostia. *Plinius* autem et *Arrianus* *Tartessi* nomine pro *Gadibus* abutuntur. Sciendum itaque est, quod triplex fuerit *Tartessus* apud *Veteres*: una proprie dicta in insula ad *Bætis* ostia, qui et ipse *Tartessus* de nomine *Urbis* dictus est: dux sic dictæ *καταχρηστικῶς*, *Carteia* nimirum, quæ et ipsa *Tartessus* dicitur a *Strabone*, *Mela*, *Plinio*, *Appiano*, deinde et *Gades* ita appellatæ. Sicuti autem *Tartessi* nomen *Gadibus* tribui docuimus, ita contrario errore *Tartessus* a nonnullis *Gaddir* dicitur. Auctor hic *Sallustius*, et *Avienus* in oris maritimis. De *Tartesso* urbe ita *Stephanus*: *Ταρτησός ἐστι πόλις Ἰθρηρίας, ἀπὸ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ὕρου ῥέοντος, ἵστις ποταμῶς καὶ κασσίτερον ἐν Ταρτησῶ καταφέρει.* Id est, 'Tartessus est Iberiæ urbs a fluvio dicta, qui fuit ex argenteo monte, et stannum etiam Tartessum defert.' et in *Marciano Heracleota*: 'Ἡ λεγομένη Ταρτησὸς ἐπιφανὴς πόλις, Χρυσὸν τε καὶ

χαλκὸν φέρουσα πλείονα. Id est: 'Tartessus urbs est celeberrimi nominis, Unde auri et æris fertur ingens copia.' Et quid mirandum? Philosophus tradit primos Phœnices magna argenti vi inde allata ad immensas opes brevi evectos esse. Ita autem loquitur: *τοὺς πρώτους τῶν Φοινίκων ἐπὶ Ταρτησὸν πλεῖστωτας, λέγεται τοσοῦτον ἀργύριον ἐπιφορτίσασθαι, ἔλαιον καὶ ἕλλον ναυτικῶν ἴβων εἰσαγαγόντας, ὥστε μηκέτι ἔχειν δέσασθαι μήτ' ἐπιδέξασθαι τὸν ἀργυρὸν.* Id est: 'Primos Phœnices, aiunt, cum Tartessum navigassent, tantam argenti vim oleo aliisque nauticis sordibus permutavisse, ut nec capere naves, nec ferris possent.' Addit, inde discedentes (sit fides penes auctorem) ex argento confiasse anchoras, et reliquam suppellectilem. Quibus similia habet ex *Posidonio Diodorus*. Sic *Colseum Samium*, qui primus Tartessum navigavit, quæstum ex mercibus maximum fecisse testatur *Herodotus* lib. iv. Successere *Phocæi*, qui eodem auctore amicitiam contraxerant cum *Tartessi* rege *Argantonio*. *Tartessus* itaque a veris *Gadibus* multum differt, qui extremus noti orbis apud antiquos terminus erat, teste *Solino*. *Bochartus*.

Mutato nomine Gaddir] *Fest. Avienus*: 'Gaddir prima fretum solida supereminet arce, Adtollitque caput geminis inserta columnis: Hic *Cotinusa* prius fuerat sub nomine prisco, Tartessumque dehinc *Tyrii* dixerunt coloni: *Barbaraquin* etiam *Gades* hanc lingua frequentat, *Pœnus* quippe locum *Gaddir* vocat undique clausum.' Dixerat etiam haud dubie *Sallustius* hujus appellationis *Punicæ* causam: ex quo itidem suo more sumsit *Isidorus* l. xiv. Sed et iste *Avieni* locus hinc merito transcribendus videtur: 'Gaddir est oppidum. Nam *Punicorum* lingua conceptum locum *Gaddir* vocabat. Ipsa *Tartessus* prius Cognominata multa opu-

lens civitas Ævo vetusto: nunc ege-
na, nunc brevis, Nunc destituta, nunc
ruinarum agger est. Nos hic loco-
rum præter Herculeam Sollemni-
tatem vidimus miri nihil. At vis id
illis tanta vel tantum decus Ætate
priaca sub fide rerum fuit, Rex ut su-
perbus omniumque præpotens, Quos
gens habebat forte tum Manrusia,
Octaviano principi acceptissimus, Et
litterarum semper in studio Juba,
Interfinitoque separatus æquore, In-
hæstriorem semet urbis istius Duum-
viratu crederet.' *Coler.*

Uti soluerat] Ex Prisciani lib. x.
soluerat autem est, solitus fuerat.
Carrio.

Preminent] Lipsio nostro legi pla-
cet, *preminet*; ut de monte quopiam
reliquis editiore loquatur: cui ego
non hac in parte modo, sed etiam
in ceteris omnibus assentior lubens:
sed montis nomen quæro quod sit.
Douza.

Barbulejum appellabant] An hoc de
Hirtulejo dictum, cujus mentio est in-
fra? Ita, ut ait Suetonius, 'Tiberius
Nero, per jocum dictus, Biberius
Mero.' *Ursin.*

Barbulejum] Priscianus ille toties
a me laudatus lib. vi. hoc affert.
Vult Sallustius, nescio quem Roma-
norum ob corporis gestam et linguæ
procacitatem nomine histrionis ejus-
dem Barbuleji fuisse appellatum. An
ille est, de quo supra etiam Sallustius,
Cario pater? Est profecto. Ita enim
vero mihi auguratus videor ex Plin.
vii. 12. Quem tamen rectius puto
scribere Barbulejum, quemadmodum
et Solinus, et Valer. Maximus ix. 14.
'At M. Messala Consularis et Cen-
corius Menogenis: Curioque omnibus
honoribus abundant Barbuleji; ille
propter oris adpectum, hic propter
parem corporis motum, uterque sca-
enici nomen coactus est recipere.'
Coler.

*Ibi Fimbriana seditione, qui regi per
subsequendum orationis, et maxime odium*

Sulla, graves carique erant] Disputant
varie super hoc loco viri docti. In
manuscripto Nonii, qui hæc pro ex-
emplo adducit, extabat, *graves scari-
que*, in altero *ob odium Sulla cari erant*:
sed lectio quam expressit Carrio
optima videtur, si *rd graves* sumatur
et habeatur pro fortibus, ut sæpe Sal-
lustius: 'Ea continentia vir gravis,
et nulla arte cuiquam inferior.' Et
in fragmentis novis: 'Hispanis gra-
vem civitatem.' *Putsch.*

E muris] Idem Nonius sportas a
sparto, quasi sparteas, aut ab aspor-
tando dictas esse vult. *Carrio.*

Fortunam in temeritatem declinando]
Videtur legendum: *Fortia in temerita-
tatem declinando*; nam præcessit, 'ad-
versa in pravitatem, secunda in ca-
sum.' *Ursin.*

At Metellus, &c.] Totum hunc lo-
cum citat Macrobius Saturnal. iii.
13. pro eo, quod est in Macrobio,
'Concurrentibus undique virili et
muliebri sexu,' posui aliquando, *con-
currentium undique virile et mulieb-
re sexus*; primum quod ita Nonio lege-
retur: deinde quod Charisius, et ille
ipse Nonius observent hic *sexus* neutro
genere: quod hic alioqui probari
non poterit; quamquam et apud Cha-
risium et Probum legitur *secus*, pro
sexus. Sosipatri lib. i. Instit. Gramm.
verba hæc sunt: '*Secus* neut. generis
nomen, unde et Sallustius dixit,
virile *secus*, hoc est, virilis *sexus*, quod
per omnes casus integra forma de-
clinatur: est et *secus* adverbium.'
Probus Catholicis; '*Secus*,' inquit,
'duas res significat, adverbium sepa-
randi, et sexum. Sallustius: Virile
et mulieb- re *secus*.' Hactenus illi.
Fait cum divinarem utrumque esse
hallucinatum, et *sexus* apud Sallus-
tium neutro genere esse retinendum;
quod etiam in Plauto Priscianus no-
tavit. Is enim lib. v. 'Plautus,' in-
quit, 'hoc *sexus* neutro genere pro-
tulit in Rudente: Virile *sexus* nul-
lum unquam habet.' Sed cum in

Festi veteribus libris, *secus* esse, non *sexus*; in exemplis autem a Festo citatis *secus*, non *secus*; monnerit Antonius Augustinus J. C. elegantissimus; scripturam, quam expressi, retinendam iudico; neque virum doctissimum mihi quæ familiarem audio, qui cum in veteri scriptura *secus* esse fateretur, *sexus* tamen neutro genere, apud Festum aliosque scriptores a Festo adductos, reponi volebat. Hoc enim esset arbitrarie de quæ opinionis factas emendationes libris veteribus, et a quibus libri veteres longe vincuntur ætate, Grammaticorum, quos dixit, ætati præponere; quod nemo, credo, doctus temere fecerit. Neque enim in librorum correctionibus Pythagoricum illud, *αβρὸς ἴσῃ*, sed ea quæ modo laudavi, vetustatis testimonia solidissimis rationibus adjuncta, apud bonos harum rerum iudices valere consueverunt. Addè quod idem Charisius eodem lib. i. ita scribat: 'Alia nominativum et ablativum habent; ut tabes, pluris, sirempis; facit ab hac tabe, plure, sirempis.' Cinna autem in Smyrna, *hujus tabis* dixit, nullo auctore. Alia unius tantum casus sunt, ut hoc *secus*, adfatim, adiacitas, infatias, suppetias, pedum, sponte, dicis ergo, nequam, nihill, frugi: ita enim locus ille Charisii, reliquis, quæ interposita sunt, ejectis, de veteri libro restituendus est. *Carris*.

Concurrentium undique virilis et muliebri secus] Huc respexit Tacitus, si modo ejus verba mendo vacant, quæ leguntur lib. iv. 'Virilis et muliebri sexus omnis effusus.' *Ursin*.

Exornatis adibus per aulae et insignia] Legendum, et signa. De republ. ordi. 'Domum signis, aulaeis, aliis quæ operibus exornare.' *Ciacconius*.

Aulae] Sunt stragula varicoloria, ut scribit Servius, enarrans illud Virgilianum: 'Aulaeis jam se Regina superbis, Aurea composuit sponda.' Sic autem ideo dicta sunt, quod in

aula Attali Regis Pergamenorum in Asia primo inventa fuerint. Babylon quidem colores varios pictura prima vestibus dedit: hinc Babylonica. Unde Petronius Arbitar de pavone ita loquitur: Plumato amictus aureo Babylonico.' At aurum intexere in Asia Attalus rex invenit. Unde Propertius: 'Porticus aulaeis nobilis Attalicis.' Et Silius: 'Quæque Attalicis variata per artem Aulaeis scribuntur aca.' Peristromata quoque dicuntur picta et varicoloria. Sunt et quæ peripetasmata ad ornandum locum suspensa extenduntur. Intellexit de his Horatius in Satyris: 'Interea suspensa graves aulae ruinas In patiam fecere, trahentia pulveris atri,' &c. *Græpald*.

Crocus sparus humus] Crocum hic intelligit aqua dilutum, qui odoratissimus ex Cilicia mittebatur, unde Martialis festivissimus Poëta: 'Et Cilices nimbis hic maduere suis.' Atque ab Apulejo 'odorus imber;' apud Senecam 'odoratus imber,' dicitur.

Transenna] Transennam Servius Æneid. l. v. extensam funem interpretatur. Nonius vero, 'non transitum, ut quidam,' inquit, 'putant, sed fenestram.' Servii autem interpretatio et melior est, et cum hoc loco magis convenit. *Carris*.

Victorias simulachrum] Illam præpitem sive alatum fingebant, quod ejus fama statim se humo tollat, amplexaque gloriam longe lateque per summum volet æthera, perque immensas terrarum tractus expatiatur. Itaque alatum extitit ejus in Olympia simulachrum, ipsiusque alias signum accipiter est, volucres reliquas agilitate remigii alarum superans. Porphyrius: *τὰς δὲ Νίκων ἐπιπέπων καὶ τὰς Σειρήνας. κατὰ τὰ ἀνὰ δὲ καὶ τὴν τε Νίκην, καὶ τὴν Ἴπυ, καὶ τὴν Ἐπύρα, καὶ τὴν Ἐπιήρ:* id est, 'Muses autem et Sirenas alatas fecere, eodemque modo et Victoriam, et Irin, et Amorem, et Mercurium.' Ovid. l. ii. Tristium &

'Ausoniumque duce[m] solitis circumvolat alis, Ponat ut in nitida laurea sarta coma.' Addendum obiter hoc est, statnam auream Victoriae fuisse olim Romae in Jovis Capitolini templo, sicuti testatur P. Victor. Antiquissimum templum, praeter aedulas duas, in Aventino conditum fuit ab Arcadibus, teste Dionysio Halicarnassaeo. Ludos quoque quinquennales in ejus honorem, decennales, vicennales institutos testantur veterum monumenta. *Finger.*

Toga picta] *Toga picta*, toga palmata est. Plutarcho *Θραυβική*. Plinius de hac intelligit l. VIII. cum dicit Pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natae. Isidorus l. XIX. 'Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur et toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.' Olim tamen aliam fuisse pictam scribit Festus in schedis: 'Picta quae nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata est, eaque erat sine pictura.' ejus rei argumentum est pictura in sede Vertumni et Consi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt. Hoc ita esse ex Livio quoque patet, nam quam l. XXX. togam pictam, l. XXXI. *purpuream* appellat. *Coler.*

Toga picta] *Toga picta*, vestis Etrusca fuit, purpurei coloris, auro distincta, a triumphantibus geri solita, quam subactis Tusciae populis Tarquinus Priscus Romam transtulit: Macrobius, Plinius, id non Prisco, sed Hostilio tribuunt. Picta vocabatur, quod in ea figurae ita fingerentur, ut ea species ad picturae similitudinem accederet. Duos historiae memorant quorum virtuti tributum sit, ut picta toga, quamquam privati, uterentur, Paulum Æmilium et Pompejum. Pingebatur acu ex invento Phrygum indice Plinio. Vide *Sigonium*. Anrum intexere in Asia invenit

Attalos rex, colores diversos picturae intexere Babylon maxime celebravit et nomen imposuit: plurimis vero licis texere, quae polymita appellant, Alexandria instituit, scutulis dividere Gallia, ut Plinius testatur. Primitus autem forma semicirculari fuisse Halicarnassense auctor est.

Epula quasitissima] Tac. Annal. II. 'Excepere Graeci quasitissimis honoribus.' *Ciacc.*

Ruinique pars magna] Ita reposuimus ex felicissima Christophori Coleri conjectura, cum antea vitiose legeretur: *Ruinique pars magna, &c.* Putsch.

Vice pecorum] Livius l. XL. 'Modo,' inquit, 'pecorum fugientes per saltus avios.' Et Tacitus l. XII. 'Modo pecorum barbari trahabantur.' In orat. M. Lepidi dixit, 'more pecorum.' Sed Tacitus illud *vice* usurpavit eodem sensu l. VI. cum ait: 'Qui omnia facta dictaque vice legis observans.' *Ursin.*

Occurrere, &c.] 'Sagum,' inquit Nonius, 'vestimentum militare est:' et haec Sallustii ex II. historia affert. Pro uti, non recte, ibi est, ut: pro *Hirtuleio*, *Herculeio*: de quo nihil me quidquam memini legere. Praeterea in vet. cod. manifeste est *Hirtuleio*, quem Eutropius l. VI. Epitome Liviana XC. et XCI. Orosius l. V. *Sertorii ducem* nominant, voce nonnihil in omnibus corrupta. De eodem hoc Hirtuleio ita scribit Frontinus Strategematum l. II. c. 7. 'Q. Sertorius, cum ante decertaret, Barbarum, qui ei nuntiaverat, Hirtuleium periisse, pignore trajecit, ne et in aliorum id notitiam perferret, et ob hoc animi sanorum infirmarentur:' quanquam et alius Hirtulejus hujus ducis frater fuisse videtur, qui in bello Sertoriano quaestor fuerit, ut Epitome Liviana nominat: ideoque Plinius et Orosius Hirtuleios fratres a Q. Metello Pio in Hispania oppressos scribunt. *Carrio.*

Sagum] *Sagum* Gallicam esse vocem Strabo aliique monerunt. Plin-

nus insuper l. VIII. c. 48. inventum esse Gallorum dixit, scutulis saga dividere. Scutulatum ergo sagum a reticulato distinctum fuit, in speciem cancellorum. Nam idem Plinius scutulas appellat plagas in retibus itemque cassibus araneorum. Unde intelligi jam Virgilium liquet, qui VIII. *Æneidos* de Gallis dixit, 'Virgatis lucent sagulis,' quamvis ibi *virgatum sagulum*, purpureum insuper interpretatus est Servius. Trabeata saga, apud Trebelliam in Gallieno, huc quoque fecerint. Porro militare hoc proprie indumentum fuisse ex Cæsare aliisque colligere est, licet Tacitus quinto Historiarum improprie etiam vela navium saga nominavit: 'Sagulis,' inquit, 'versicoloribus haud indecore pro velis navium juvabantur.' Pontan. Nos, si conjectare licet, hodieque *Sueion* dicimus. Dictionarium Vetus Belgicum expeditam in militia vestem, atque ideo detonsam nominat.

Avidisque, &c.] De pugna in Saguntinis campis a Sertorio commissa loquitur, in qua Memmius Pompeji Legatus contra concerta manu acerrime pugnans occubuit. Metellus Imperator multa suorum strage defensus, ictu tragulæ a Sertorio sauciatus decessit. Vide Plutarchum in ejus vita. Quo etiam pertinere judico Fragmentum illud lib. incerti: 'Sed Metellus in volnere.' Douza.

Ictu tragulæ] Usus et hac voce Suidas: *Τραγύλας*, inquit, *ὄπλον, ἢ χρησάμενος ὁ Κόρτας, οὕτω βίαιον ἀφῆκε πληγῆν, ὅσῳ τὸν βληθέντα, καὶ διὰ τῶν πλευρῶν διαπεῖραι, καὶ τῇ γῆ προσηλώσει.* Ursin.

Tragula] Genus teli similitudine hastæ, ita dictum, quod acuto infixum trahatur.

Renunculo] Quam vocem Agellius l. X. c. 21. pro navigio piscatorio accipit. *Carrio*.

Renunculo] Non improbamus hanc scripturam, licet in notis ad Cæsarem

dixerimus, *Lenunculum*, pro *renunculum*, reperiri in veteribus lapideis monumentis. Quomodo Ammianus usurpavit l. XVII. cum ait; 'Lenunculo se commisisse piscantis.' Tacitus tamen *Lembunculum* dixit l. XIV. 'Nando deinde occursum lembunculorum,' &c. Ursin.

Actuaria navigia] Velocia et facilia ad circumagendum, quæque huc atque illuc facile flecti, moverique possunt. Græcis *κωπήεις* dicuntur.

Omnia sacrata corpora] Fallor ego? an de Chiis loquitur Crispus? quos a Zenobio, Mithridatici exercitus duce, exutos armis, post MM. talentorum exactionem, caussante deesse aliquid justo ponderi, mares seorsum a mulieribus et pueris in naves impositos, atque ita dispulso a patria in Exilium porro deportari jussos memorat Appianus. Sacrata corpora ergo, destinata morti, et quæ devota dis manibus, interpretor. Neque absimiliter Maro Sacratum caput Sinonias scripsit. Douza.

Ruebans] Donatus Adelp. act. III. sc. 2. 'Rueret,' inquit, 'est toto corpore uti ad impellendum; quod faciunt, qui ipsi præcipites alios prosterunt.'

Capite affigebant] Puto legendum, *caput*, ex Frontone, qui fragmentum adducit, nam ita Sallustius locutus est l. III. cum dixit: 'Aut afficti alveos undarum vi:' et Tacitus Sallustii æmulator l. XIV. 'Fuste caput affixit:' et alibi; 'Lapide caput affixit.' Ursin.

Sed Metellus in ulteriore provincia] Forte est idem quod loco præced. 'At Metellus in ulteriorem Hispaniam:' ubi tamen legendum videtur, *ulteriorem provinciam*. Ciacc.

Immane quantum animi exarsere] Huc respexit Tacitus l. XIX. cum dixit: 'Flavianus exercitus immane quantum animo,' &c. et l. XX. 'Immane quantum suis pavore et hostibus alacritatis indidit.' Ipse Sallustius su-

pra: 'Immane dictu est quanti,' &c. et Horatius eodem modo: 'Immane quantum discrepat.' *Ursinus*.

At illi quibus] Fragmentum hoc ex incertis ad librum hunc reduximus, ex auctoritate Ms. codicis Fulvii Ursini, in quo diserte legitur, Sallustius l. II. Historiarum: nam quod in vulgatis bello Jugurthæ tribuitur, ineptum est et vitiosum, quodque non nisi ab imperitis descriptoribus manavit, qui secundum historiarum librum bellum Jugurthinum interpretabantur, primum, bellum Catilinarium, Sallustium nihil ultra scripsisse rati: eodem modo peccatum est in fragmento a

Prisciano bello Jugurthino tributo, quod tamen in toto illo opere non comparat: nos inter incerta retulimus. Sic quod hoc eodem libro delevimus: 'Circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere:' in bello Jugurthino, totidem verbis perscriptum extat. Citaverat illud Arusianus ex secunda Sallustii historia, innuens bellum Jugurthinum. Prima tamen historia a Charisio pro primo historiarum libro adducitur, in *Aliter*. Hæc paulo aliter in codice Serviano Petri Danielli leguntur: 'At illi quibus aderant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere.' Sallustiane magis. *Putsch*.

LIBER III.

Bacchanaliorum] A Baccho Bacchanalia dicta, quæ fiebant apud Romanos decimo quinto Calend. Aprilis, quod Ovidius etiam testatur l. III. Fast. 'Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.' Originem horum sacrorum in Italia Servius ad Julium Cæsarem refert, in suis commentariis ad Eclogæ v. Virgil. hos versus: 'Daphnis et Armenias curru subungere tigres Instituit, Daphnis thyrsos inducere Baccho, Et foliis lentas intexere mollibus hastas.' Sed fallitur: nam et ante Cæsarem Bacchi sacra fuerunt, ut indicat Livius l. XXXIX. 'Græcus quidam homo ignobilis, sed ejusmodi sacrorum antistes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labe mox Romam penetravit.' Eorum ritum turpissimum primo sic describit Livius eodem loco: 'Initia,' inquit, 'erant, quæ primo paucis tradita sunt, dein vulgari cæpta per viros et mulieres: additæ voluptates religioni vini

et epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos, et nox, et misti fœminis mares ætatis teneræ majoribus discrimen omne pudoris extinxissent, corruptelam primum omnis generis cœptæ, quam ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet: nec unum genus noxæ; stupra promiscua ingenuorum, fœminarumque erant, falsi testes, falsa signa, testimoniaque ex eadem officina exhibant, venena identidem intestinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent, multa dolo, pleraque per vim auderant.' Sed his mox longe atrociora subjicit ex Hispanæ libertinæ judicio, quæ ancilla dominæ comes his sacris aliquando interfuerat. Ea coram Sp. Posthumio Albino consule confessa est, primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eo admitti solitum: tres in anno statutos dies habuisse, quibus interdum

Bacchis initiarentur: sacerdotes invicem matronas creari solitas fuisse. Pacullam vero Mimam Esoponam sacerdotem, omnia tanquam Deorum monitu immutasse, nam et viros eam primam suos filios initiasse, et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fuisse sacros. Ex quo inde promiscua sacra sint, et permisti viri fœminis et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil ibi flagitii prætermisum: plura virorum inter se quam fœminarum esse stupra; si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere: nec id multis cognitum, quum nulla vox vociferantium aut queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque strepitu exaudiri possit, et mortui ex conspectu illico in specus abdantur. Hanc summam inter eas religionem esse: viros velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces, quia vivum sulphur cum calce inest, integra flamma efferre. Raptos a Diis homines dici, quos machinæ alligatos ex conspectu in abditos specus abripiant: eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse, in his nobiles quosdam viros fœminasque. Biennio proximo institutum fuisse, ne quis major xx. annis initiaretur, captari ætates, et erroris et stupri patientes. Hæc omnia Livius, refert etiam Valer. Max l. vi. Quæ pleraque privatim in sacrario circa initiationes eorum, qui his sacris interesse cupiebant, facta arbitror: publice autem non minus horrenda ab iis perpetrata sunt. 'Nam,' ut Varro ait, 'tanta turpitudinis licentia Liberi patris sacra in omnibus compitis per-

agebantur, ut in ejus honorem virilia colerentur pudenda, palam exultante nequitia.' Nam Liberi membrum per hunc diem festum magna celebritate postillis per agros prius, mox et in urbem vectabatur, quo toto tempore unusquisque spurcissimis abutebatur verbis, donec per forum transveheretur membrum illud, cui, inspectantibus omnibus, matremfamilias honestissimam necesse erat imponere coronam. Sic Deus ille propitiabatur. Atque hæc sacra Romæ et per totam Italiam vetita, Sp. Posthumio Albino, et Q. Martio Philippo Coss. Progressu vero temporis, turpes et ociosas superstitiones, ut Tertullianus loquitur, restituerunt Romani, abrogatis tamen illis, quæ nimiam et profigatam habere turpitudinem. Vide Ovidium l. iii. Fastor. Hoc ipso præterea die, quo Bacchi solennia fiebant, et antecedente etiam cum processione pergebant ad templum Castoris et Pollucis, quod consecratum fuit apud aquam Juturnam, iis in locis, quæ appellata fuerunt Argea, sicut Ovid. loco supra citato docet. *Hospitiana.*

In agro Lucano] Ager Lucanus Apuliæ conterminus fuit juxta Bradanum amnem. Lucanos hospitales et justos vocavit Heraclides de Rebus publicis. A Samnitibus originem traxisse auctores sunt Plin. l. iii. c. 5. et Strabo l. v. eosque Cœntriis ejectis eorum sedem invasisse tradit, atque eos cum Brutiis et generis sui auctoribus Samnitibus ita bellorum cladibus attritos docet, ut eorum oppida distinguere difficile sit. Terminos tamen Lucanis statuit ad Tuscum mare, simul cum aliis auctoribus, a Picentinis Silarum, a Brutiis Lacum amnem. Ad ipsam quoque Silari ostium celebre Junonis Argivæ templum olim ab Jasono conditum fuisse idem memorat: quam templum hoc Plin. l. iii. c. 5. ad dextram ponit ripam, in Picentiorum agro. *Claver.*

Publipor] Priscianus l. vi. 'Antiqui

Publipor et Marcipor, pro Publii puer et Marci puer dicebant: quæ O non producant in obliquis casibus.' Probus Catholicis: 'Legi unum novo modo figuratum apud Sallastium, Publipor Publitoris; est enim quasi proprium: sic erat et *Quinctipor*, Varroni ad Fufidium; apud Nonium *gurgaridare*, et *edolare*: de quo vide nostram Antiqu. lect. Comment. III. c. 7. *Caipor*, Festo, *Marcipor*, eidem Festo, Plinio l. XXXIII. c. 1. et Quinctiliano l. I. c. 4. *Carrio*.

Omnis vis controversiarum] Excipitur, inquit Priscianns l. VI. *hæc vis, hujus vis*, cujus pluralia similiter vis, tam Lucretius quam Sallustius protulerunt. Lucretius l. II. 'Sed quam multarum rerum vis possidet in se, Atque potestatem.' *Idem*.

Equis et armis decoribus] Vide quæ diximus c. 7. Belli Catilinarii. *Ciac*.

Contra ille] Quis credat tam apertis verbis mendam inhærere? sed docet Futyches, qui in Ms. habet, *quærit exis num somnio thesaurus portenderetur*. Putsch.

Parte consumpta] Quid, si quarta vox secundo loco transponatur, rescribaturque potius hoc modo? *Parte cadaverum consumpta, reliqua ad*, &c. quamquam et volgatam lectionem ferri posse non negaverim. Ceterum monendus lector, iis me exemplaribus assentiri potius, qui Fragmentum istud in quartum librum rejiciunt. Ut ut est, huic certe loco convenire non potest. Namque Epistola Pompeji, quæ statim porro huic Fragmento subjungitur, tribus ante, quam hæc accidere, annis, scripta fuerit necesse est. Ego enim Historicum nostrum de Calaguritanis obsessis loqui autumo; quorum invictæ in rebus perditis animi firmitudini hujusmodi testimonium a Valerio Maximo tributum legimus: Calaguritanis, quo perseverantius intererant Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeji frustrantes, fidem præstarent, quia nullum jam aliud in urbe

eorum superaret animal, uxores suas, natosque ad usum nefariæ daplis verterunt, et cadaverum reliquias salierunt. *Douza*.

Si advocatus vos] Hæc epistola Cn. Pompeji ad senatum pro stipendio et comiteatu habendo scripta, fiducia plena est: ut agnoscamus ab eo scriptam, qui magnifico et incorrupto animo rem gerebat. *Bad*.

Totiens labores et pericula, &c. quotiens, &c.] Vett. codd. *tot et quot* habent. *Ciac*.

Projectum ad bellum ærissimum] Sic Livius: 'projectas et proditas inconsultam et improvidam pugnam legiones.' *Ciac*.

Ad bellum ærissimum] Quale erat contra Sertorium in Hispania.

Quantum est in vobis, fame miserrima omnium, et morte confectis] Legendum, *fame, miserrima omnium morte confectis*: ut ommissa copula, per appositionem, quam sic grammatici vocant, conjungas: *λιμὴ δ' ολιγοῦσθον θανεῖν*, ut ille canit: *Famem alicubi Livius 'ultimum supplicium humanarum rerum' vocat. Riccius*.

Hac in spe] Latinus Latinus, *Hacine spe*: sive ut est in æreis legibus frequens: *hacine*. *Ciac*.

Utrum censetis me vicem ærarii præstare] Diomedes l. I. c. 4. ex III. hist. recitat, 'Utrum vicem me præstare creditis.' *Manut*.

Me vicem ærarii præstare] Id est, Hic esse pro ærario, id est, ut mea pecunia possim exercitum sustinere.

Alpes] Montes longissimi tractus, qui Italiam a Germania et Gallia tanquam muro nativo separant. Albis, et Alpionia olim dictos fuisse, scribit Strabo; Stephano etiam Ἄλπεια, et Ἄλπειοι, dicuntur. Ὀλπεια sunt Phavorino. Hodie multis locis, in Germania, adhuc *Alben* vocantur: ut circa Saltburgum *Bislacher Alben*, *Swanberger Alben*, &c. Isidorus, item Jun. Philargyrus ad Virgilio Georgica scribit altos montes Gal-

lorum Alpes vocari. Locutos ergo Gallos olim Germanica lingua, conjicere ex eo quis poterit, et nī fallor, vere: quod multis argumentis nuper docuit doctissime doctissimus noster Gropius, et nos pluribus quoque possemus; si quam verum, tam gratum illi genti putaverimus. Immo omnes Celtas hac una eademque (quid mirum?) lingua usos; differente etsi, (quod commune omnibus linguis) dialecto. Celtæ autem ubi, et quam late olim habitaverint (ne eadem bis repetamus) legere licet ad nostram Enropæ veteris tabulam. Salpii, Σαλπιῶν, videntur a Lycophrone appellari, ut sentit ejus commentator Isaaci. Ἄλπις quoque singulari numero (ut et hoc addam) usus est Lucanus et Dionysius Alexandrinus; item Juvenalis, et Ovid. III. amandi: 'Nec quot in Alpe feræ.' Abax vocat Serapio, cap. de resina. Celticos montes eos vocat Procopius I. Gothic. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis in libellum Taciti de Germania: sed in primis Josiam Simlerum, in libello quem de Alpibus inscripsit. Alpes Juliæ Tacito, in Foro Julio, regione Italiæ. Zelæ Leandro, Julien Schudo hodie. Julias Alpes a Meia Taurum appellari putat Gaud. Merula. Eas quoque Carnicas, et Noricas, nominari scribit Simlerus, sed lege ipsius de Alpibus commentarium. Sed et Pyrenæus nomine Alpium sæpe venit, ut ex hoc loco apparet. Ortel. Vide P. Cluv. in descript. Ital.

Pyrenæus] Πυρρηνα, Ptolemæo et ceteris, mons qui Hispaniam a Gallis dividit. Stephanus Πυρρηνη legit, Silius Italicus l. III. Pyrene. Ab Æmilio Probo nuncupatur *Saltus Pyrenæus*. Alpes vocantur a Gellio ex Varrone. nominat enim horum accolæ, Hispanos Alpinos. Bebrycios videtur eos appellare Silius III. Etsi hodie varia, pro ratione locorum, sortiantur nomina: Hispani tamen vulgo

Los Pireneos vocant. Pyrenæi hi montes, quod monendum duxi, non tamen inter Galliam et Hispaniam sunt, sed et hinc ad Occidentalem usque Oceanum, testibus Pomponio 3. Dione 58. et Orosio VI. c. 21. Addo, ad Celticum promontorium usque, ubi hactenus Pyrenæos ab accolis vocari, testis mihi fide dignus et oculatus D. Georgius Austriacus Præpositus Harlebecensis, vir harum et similibus rerum in peregrinando observator diligentissimus. Pyrenæus quoque mons Germaniæ, et pars Alpium: hujus meminit Appianus, et Plinius Cæcilius in Panegyrico, item Seneca de Consolatione ad Albinam, c. 6. ubi non fero quorundam censuram, qui hic *Poenium* substituunt. Pyrrhenes est in Prisciани Dionysio: apud ipsum Dionysiam vero *πυρρηναίων*. Bassi quoque Epigramma huc adferendum, quod ita vertit Guil. Stuckius: 'Saxa Pyrenæi et depressæ vallibus Alpes, quæ Rheni fontes haud procul adspicitis.' Brennum vocat Philargyrus: unde Mellam fluvium oriri addit. Brenner vel Brenner ab urendo nempe, hactenus a Germanis nominatur, quem in Comitatu Tirolensi aliquando superavimus, frigoreque urere in mediæ ætate experti fuimus. Ortel.

Lactaniam, Ilergetum] In aliis est, *Laletaniam*, uti etiam in omnibus iis, quos modo jam nominavi, libris, *Indigetes* non *Ilergetum*: sunt autem Laletani et Indigetes Plinio l. III. c. 8. noti. *Carrio*.

Novis quidem militibus] Vox quidem, abest ab scriptis libris. *Ciac*.

Ex ambitione mea egi] Quod postremum quid sit, explicat nobis Gracchanum illud apud Agellium l. XV. c. 12. ex Oratione ejus ad pop. in concione habita post reditum suum ex Sardinia: 'Versatus sum in provincia, quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meæ conducere arbitraber.' *Decem*.

Sucronem] Sacro Plinio et Ptolemæo Hispaniæ Tarraconensis fluvius Xucar Beutero, et C. Clusio dicitur. Est etiam Suco Livio, Straboni urbs eodem tractu, quæ hodie Cullera a Christophoro Stella nominatur. Sucronensis sinus est ibidem apud Pomponium. *Ortel.*

Durium] Vide supra p. 701.

Valentia] Vide supra p. 702.

Quod ego vos moneo] Eadem verba repetita habes, postea in Oratione Marci Trib. pl. 'Quod ego vos moneo quæsoque, ut animadvortatis, neu nomina rerum ad ignaviam mutantes,' &c. Item supra in Philippi: 'Quod ego vos oro, atque obsecro P. C. ut animadvortatis, neu patiamini,' &c. Quæ eo magis visum est adscribere, ut ex hujusce et consilium exemplorum collatione perspicere possit juvenus, quam sui similis Sallustius in historia ubique. *Douza.*

Necessitatibus] Carisius l. 1. 'Necessitas,' inquit, 'imperii est; necessitudo, sanguinis conjunctio.' Sallustius tamen, *necessitudinem* sæpe pro *necessitate*, ponit: nec unquam pro *necessitudine*, *necessitatem*, aut ipse aut quispiam veterum: ita Carisium emenda. *Ciacc.*

Præter maritimas civitates, quæ ultro nobis sumturi onerique] Dictio, quæ, abest a duobus libris. *Ciacc.*

Aluit, et nunc, malis fructibus, ipsa vix agitat] Aut vacat particula, et, aut legendum, at. *Agitat*, vero absolute positum videtur, pro, *vivit*. Tacit. *Annal.* III. 'Non modo apud illos homines qui tunc agebant:' et Terent. 'Quam vos facillime agitis.' Et in ejus vita Portius, 'his per idem tempus qui agitabant facillime:' ad hæc pertinet quod infra *agitandi inops*. *Ciacc.*

Malis fructibus] Id est, Infecundis et imminutis: quia eo anno non erat magnus proventus frumenti in Gallia: et ita caritas annonæ. *Bad.*

Tum externorum agros] Lipsius l. 14.

epist. 14. emendavit ingeniose: *Hi saltibus occupatis Terrestinorum agros invasere*. Terrestini populi sunt ceterioris Hispaniæ, teste Tac. l. 14. *Oppidum Termes* nuncupatur Plinio l. v. Florus Terme vocat. *Coler.*

Immensum aucto mari] Tacit. *Annal.* 14. 'In urbem trepidam ob multitudinem familiarum, quæ gliscebant immensum, minore indies plebe ingenua.' *Ciacc.*

Et vento gliscenti] Nonius, 'gliscit,' inquit, 'est congelascit, colligitur, ignescit, crescit:' in veteri est, *gliscenti*, pro vulgato, *gliscente*: recte; ad ipsum enim mare, non ad ventum referendum. *Ciacc.*

Omnium ordinum extrema munia sequi] Legam: *Quantum ordinum munia exsequi*. Catilin. c. 60. 'Strenni militis, et boni imperatoris officia simul exsequatur.' *Ciacc.*

Phaselo] *Phaselus* est navigium Campanum, ut a Nonio scribitur, qui super hoc Varronem, Sallustium et Sisennam citat. Meminit et Cicero ad Atticum. Sunt qui a Phaselide loco deduci opinantur. *Pictos Phaselos* appellat Poëta eo versu: 'Et circum pictis vehitur sua rura Phaselis.' Legitur elegans Catulli Epigramma, quo Gemellis Castoribus *Phaselum* dedicat. Alii *Phaselum* navem oblongam esse scribunt, quali stagnante Nilo Ægyptii utuntur, ut Virgilius. Atque inde Horatius 'fragilem solvere Phaselum' dixit. Isidorus vero in Etymologico inquit; 'Phaselus est navigium, quod corrupte basellum dicimus, nostro vero nunc tempore vasellum appellamus.' Gyrard. Hodieque Hispani vetus vocabulum retinent, et dicunt *Vascello*. Straboni et Appiano navigii genus est, mistam habens formam ex oneraria et longa triremi, quod tam velis quam remis agi poterat. Unde Catullus: 'Phaselus ille, quem videtis hospites, ait fuisse navium celerrimus, Neque ullius natantis impetum trabis Nequisse præterire, sive

palmulis Opus foret volare, sive litteo.'

Marique placido] Tacit. Annal. xiv. 'Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam.' *Clacc.*

Myoparonibus] *Myoparo* pyrataram navis est, quod Nonius M. Tullii, Sallustii et Sisennæ auctoritatibus comprobatur. A Tyrrhenis *Myoparo* inventus creditur. Sextus Pompejus inquit, *Myoparonem* esse genus navigii ex duobus dissimilibus formatum. Sunt quidem *Parones*, quos et *Pirones* vocat Ethicus Hister. His navibus, eodem auctore Histro, utuntur Albani, Mæotæ, Masetæ, Gangines. Hæ et alio nomine *Tulchiæ* vocantur. Porro *Parones* dictos Suidas innuit ab insula *Paro*, cui et Aristophanis interpretes assentiuntur. *Gyrald.* Quid si Gallica vel potius Germanica vox sit; nam et *Parones* sive *Varones* a navigando dictos vetus Lexicon Belgicum attestatur. *Vaerex* enim navigare. *Thys.* *Myoparo* ex *Myo* et *Parone* componitur. A forma autem *puves*, hoc est, angusta et oblonga: ut *Myobarbum*, angustus et oblongus *Liberi patris cantharus*. *Scalig.*

Scapha] *Scaphæ*, teste Nonio, naviculæ sunt, quæ majores naves consequuntur. Unde Jabolenus J.C.: 'si navem,' inquit, 'cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha navis.' Cæsar in commentariis: 'Quod cum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit.' Sane crebra est apud auctores *scapharum* mentio: nunc vulgo pro *scapha* nostri nautæ *scyphum* appellant, sic quidem et ab eruditissimis putatur. Sed certe et *scyphus* nomen est navigii. Id quod Aurel. Macrobius vir multæ eruditionis apertissime ostendit Sat. v. Sunt et qui *scaphas* *Liburnis* associari dicant, exploratoriasque vocari, ut est apud Vegetium. Sunt et qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis *scapha* an-

tiquis dicebatur, teste Suida. *Gyrald.*

Quam mazumos utres, &c.] Historia eo haud dubie pertinet, quod Lucullus, tametsi Cyzicum terra marique tam arcte obsideretur, ut angustissimus etiam pelagi meatus, qui oppidum a continenti dirimebat, regis navibus teneretur, parvo tamen navigio ex Dascyllide stagno in mare translato, Cysicenis de nocte auxilia submiserat: quorum ducem, Florus auctor est, utri incubantem per medias hostium stationes ad Cyzicum usque nando se penetrasse: atque hoc hujus Sallustiani loci argumentum fuisse videtur. *Douza.*

Omni corpore quietus, &c. ea inter molem atque insulam mari vitabundus] Mallet: *Omni corpore (supinus, aut pronus, aut extensus) &c. atque inter molem et insulam vitabundus.* *Clacc.*

Afflicti alveos] Puto Præpositionem desiderari, atque emendandum: *Afflicti ad alveos undarum* vi: quomodo et Plantus: 'Affligam te ad terram colaphis.' Accipioque *alveum* pro carina; hoc est, extima navis alvo, ne quis aquæ fundum, seu vadium interpretetur insciens.

Multato sæde corpore] Tac. i. 'Magna pars nudo aut calcato corpore.' *Claconius.*

Forum] *Forum* generis masculini observat Nonius: ego vero de navigio foris loqui eum non dubito: atque ita vana erit hæc Nonii, ut pleæræque aliæ, observatio. In quibusdam lib. i. in aliis hæc assignantur tertio. *Carrio.*

Si Quirites] Oratio Macri Tribuni pl. ad populum de Tribunicia potestate, quam Cassio Varo et M. Lucullo Coss. habitam indicant illa verba: 'Lucullus superiore anno.' Vulgo inscribitur M. Lepido, turpi mendo: nam Lepidi cognomen habuit Almiliana gens patricia, cui non patebat aditus ad Tribunatum: at Macri cognominati Licinii plebeji, ut ex historiis

notissimum est, *Auson. Popma.*

Existumaretis] Donatus Phorm. act. I. sc. I. 'existumans,' inquit, 'dixit Terentius pro *astumans*:' et Sallustius: 'si Quirites parum existumaretis:' sic enim ibi legendum est, non, *pacem*. Carrio.

Premiis] Inepte pleræque editiones, *premiis*; quod jam olim arbitratio jure constitutum; pro quo nunc omnes libri dicant. Carrio.

More pecorum] Sic de republ. ordinanda, 'Vulgi more magis quam iudicio.' Supra, 'vice pecorum.' *Ciac.*

Nisi quia vosmet ipsi] *Ciacconius* e libri *vobismet ipsis*. Scribe: *vobismet ipsi*. Sic enim ut plurimum malebant. *Gronovius*.

Si vestra receperitis, ad vos redibunt] Illud *redibunt* non est vv. cc. nam ad verbum *Concessere*, quod præcedit, refertur oratio. *Ursin.*

Rarus enim] Emenda ex tribus libris, *raris enim*. Gron.

Rarus] Legendum *raris* pro paucis, hoc est, quoto cuique animus est? *Soc. Rivius.*

L. Siciinius] Varie hoc nomen est corruptum: alii, *L. Cincium*: alii, *Cincium*: alii, *Siacium* appellarunt. *Siciinius* præter vet. cod. *Dionysius*, et *Pædianus* nominant: neque vero *Siciinii* in Rep. R. ignobiles fuere. Vidi enim præter cetera numisma, in cujus fronte hæ erant notæ: Q. SICIINIVS III. VIR. in tergo hæc, C. COPONIVS. P. R. S. D. quanquam *Cinciam* legem de donis et muneribus, neve quis ob causam orandam, pecuniam accipiat, J. C. noverunt: sed nihil ad rem. Carrio.

L. Siciinius] Sunt hæc ex eadem oratione, ad quæ faciunt illa *Asconii* in *Divinationem*: 'Primus,' inquit, 'Siciinius Tribunus plebis, nec multo post *L. Quinctium*, et postremo *Pallicanus* perfecerunt, ut *Tribuniciam* potestatem populo darent *Consules* *Gai. Pompejus Magnus*, et *M. Licinius Crassus*.' *Ursin.*

Quam eos injuriæ pertusum est] Hæc

ex III. Hist. recitat *Fronto* in verbo, *Tædet*. *Manut.*

Catulus] Qui collega *Lepidi* in consulari ipsum *Italia* expulit: quod acta *Sullæ* rescindere tentaret. *Bad.*

Dein C. Curio ad exitum usque in-sentis tribuni dominatus est] *Venetam*, ad exitum usque; sed prior lectio mihi arridet magis. *Rivius.*

Animis ierit in L. Quinctium] *L. Quinctium*, probo; atque eumpse illum intelligo, quem (uti refert *Plutarchus*) acta *Sullæ* in concionibus assidue exagitantem, et turbare molientem civitatis otium, hinc privatim mulcendo, hinc publice monendo ab incognito deduxit *Lucullus*: quod hic tangit *Marcus Douza*.

Incessum agerentur] Vett. libri, *incessum agebantur*: recte. *Ciacconius*.

In tempus arere] *Tacit. Annal.* I. 'sensit miles in tempus conficta:' et lib. IV. 'quod unum malorum suffugium in tempus erat.' Item lib. XIV. 'et scena in tempus structa.' *Idem*.

Quid censes igitur? aliquis vestrum subjecerat] Tres postrema dictione, quasi a glossa, et *Sallustiana* brevitate indignas, loco movere ausi sunt quidam: in quo largiter sane mihi peccasse videntur: argumento est exemplum illud, quo in consimili fore argumento in *Jugurtha* *Memmius*, et ipse *Trib. pleb.* ad populum supra est usus: 'Dicet aliquis, Quid igitur censes? vindicandum in eos, qui hosti prodidere *Remp.*' Ita enim locum eum interpungendum transposita interrogatione hujus ipsius exempli auctoritate confirmo. *Douza*.

Omittendum morem hunc quem agitatis] *Fronto* adducens hunc locum legit, *omittendum*, si codex non fallit. *Ciac.*

Ultra concionis locum memores libertatis] Postrema hujus sententiæ clausula septuosa sane, et perplexabilis, quam partim *Plautinia*, partim *Sallustiana* verbis sic explicare posse videor aliquatenus: 'Inertes opera, lingua factiosi, cujus acumen gladio-

rum etiam aciem præstinguitis domi, verbis tensus modo arma tractantes, neque ultra concionis locum, hoc est, neque longius, quam dum hanc Fori partem frequentes insistitis, dumque hæc Rostra, unde me concionantem audire potestis, in re præsentis intuemini, dictis nostris aures vestras calefacientibus, fortes ac memores libertatis paternæ: ceterum animos et verba ista magnifica statim dimissuri, simul atque hinc domum quisque suam diversi ac socordes abieritis.' *Douza.*

Quo Trib. pleb. &c.] Mss. duo: *quum tribunos plebis.* Ex quo effectum esse puto, *quo modo trib. pleb. aut, quo trib. pleb. modo.* Liber perantiquus Fulvii Ursini habet, *quos.* Legendum existimo: *Quis tribunos plebei patricium magistratum, libera ab auctoribus patribus suffragia majores vestri paraverunt.* Quasi dicat: Deinde, etiamsi vos non hortor, ut illa virilia facinora majorum vestrorum imitemini, quibus per secessionem armati, et tribunos plebis ad conservationem juris et libertatis suæ, et patricium magistratum, hoc est, consulatum et censuram ad æqualitatem honoris sibi paraverunt: et postquam Patres omnia quæ populus in comitiis ageret, approbasent, et eorum auctores fierent: tamen ipsi posthæc libera haberent suffragia, et cuicumque vellent magistratum mandare possent: etsi ad hæc virilia, inquit, vos non hortor: tamen quamvis potestas in vobis sit, Jovem potius consultorem expectatis, quam vobismet ipsis ipsi consultis. Hic est verus sensus hujus loci: hunc per partes eum exponam: Tribunos plebis populum armatum per secessionem sibi parasse auctor est Livius lib. 11. 'Agi deinde,' inquit, 'de concordia ceptum, concessumque in conditiones, ut plebei sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii latio esset adversus consules, neve cui Patrum eum magistratum capere sibi liceret: ita tribuni plebei

creati duo,' &c. Et iterum lib. 111: Idem sit Pædianus in Corn. de patricio magistratu. Idem Livius lib. viii. 'Dictatura popularis, et orationibus in patres criminosa fuit: et quod tres leges sæcundissimas plebi, adversas nobilitati tulit: unam, ut plebscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum sit, ut utrumque plebeium fieri liceret, censor crearetur.' De liberis suffragiis post auctores patres, et hoc loco, et alio lib. 1. 'Decreverunt, ut cum populus legem jussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent: hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus vi ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiarum eventum Patres auctores fiant:' et Cicero pro Plancio id inquit: 'Nam si ita esset, quod Patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiarum.' Aut si placet retinere *voeem modo;* scribe, *quis trib. pl. modo patricium magistratum, et libera ab auctoribus patribus suffr.* Sic enim sæpe loquitur Sallustius. *Ciacconius.*

Quo tribunos plebei modo patricium magistratum] Mendosus locus: quod si legas, *Quum tribunos plebei mandando patricium magistratum;* mendam tolletur, mutatione parva, et sententia patefiet. *Man.*

Quo trib. pl. &c.] Scribendum: *Ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebei modo, patricium magistratum, libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere.* Vid. l. 1. Observ. c. 25. *Gron.*

Quamvis, Quirites, in vobis sit] Scripti libri *quamvis omnia.* Latinus Latinus Viterbiensis, *Quum vis omnia:* rectissime. Sed totum locum sic legendum censeo: *Deinde ne vos ad virilia illa vocem, quis tribunos plebis m. p. n. l. a. a. p. q. majores vestri page-*

mare, quam vis omnium, Quirites, in nobis sit, ut quas iussa nunc pro aliis toleratis, p. v. d. a. n. a. certe possitis, Jovem aut a. q. d. c. exspectatis? Ciacconius.

Neque ego vos ultum injurias hortor] Et hæc recitat Fronto, ex III. hist. libro, in verbo, *Hortor*: omisso verbo, *Ego*. Man.

Sertorium] Qui proscriptus ingens bellum in ulteriore Hispania excitavit, et cum Cn. Pompejo dubia victoria pugnavit: Metellum autem et Perpernam cum duobus exercitibus prælio fudit: onus victoriæ partem capiens auferre Pompejus, parum prospere pugnavit. Obsessus deinde Calagurii assiduis irruptionibus, non leviora damna obsidentibus tulit. Mox Mithridates cum eo fœdere icto, bellum populo Romano intulit: sed tandem ab Antonio et M. Perperna et aliis conjuratis in convivio interceptus est.

Absit periculum et labor] Credo scripsisse Sallust. *ab iis absit periculum et labor, quibus nulla pars fructus est.* Ciacconius.

Repentina ista frumentaria lege] Apparet latam fuisse legem factione Patrum, ut quini modii tritici singulis mensibus viritum dividerentur. *Idem.*

Mensura vestra pensantur, &c.] Totus hic locus valde perturbatus, neque tamen ex antiquo libro, qui valde a vulgatis omnibus dissentit, elicere quidquam potui, quod sententiam illustraret: fortasse in hoc felicior erit aliorum industria. Ego, ut in antiquo l. scriptum vidi, ita testatum relinqnam: est autem in eo sic: 'In mensura vestra pensantur: qua tamen quin is modis libertatem omnium aestimavere, qui profecto non amplius possunt alimentis carceris: neque utilis exiguitate mors prohibetur: senescant vires, sic ut neque absolvi cura familiari tam parva res: et ignavi quisque tenuissimas perfrustratur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam servitii pretium ostentaretur,' &c.

Man.

Non amplius, &c.] Positum videtur pro eo quod est, non amplius quam alimenta. Sic enim Tacitus, 'amplius unciario scœnore' dixit, et Sallustius ipse supra, 'amplius una die aut nocte.' *Possunt*, vero, pro *promittunt*, tum Plantus pluribus locis, tum Terentius usurpavit in Heautontimor. 'Alimenta autem carcerum, et servorum quini modii' (ita enim habet vetus etiam codex meus) 'erant, dabanturque singulis mensibus, et dicebatur dimensum.' Seneca Epist. CCXI. 'Servus est, qui quinque modios accipit:' et epist. XVIII. 'Liberaliora sunt alimenta carceris. sepositos ad capitale supplicium non tam anguste, qui occisurus est, passit,' &c. Sallustius in oratione Lepidi: 'Populus Romanus paulo antegentium moderator, &c. neque servilia quidem alimenta reliqua habet,' &c.: quibus verbis quinos hos modios intellexit. *Ursin.*

Namque uti illis, &c.] Ut dicat: quemadmodum quæ in carcere dantur alimenta, quod exigua sunt, prohibent quidem mortem, sed senium accelerant. Simili quadam sententia usus est Tacitus lib. XVI. cum dixit: 'Vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quæ mortem arcerent,' &c.: et Hieronymus in Commentariis ad c. IV. Ezechielis, Demosthenem edit auctorem sententiæ, cum ait: 'Decem panis uncia diurnæ, et aquæ tertiaræ sextarii pars, anima magis trahitur, quam sustentatur.' Demosthenis autem verba ex Olynth. III. sunt hæc: ἀ τοῖς ἀσθενέσι κατὰ τὴν λαμπρὴν σκευὴν δαδουμένοις τροφῆς, καὶ γὰρ ὅτι τοῦ ἐκείνα ἐκρίθησαν, ὅτι ἀσθενέσκουσιν ἐγὼ. *Idem.*

Ignavissimi quisque] Correximus ignavi cujusque tenuissimas spes frustratur: et postea, *Qua quamvis ampla*, ut illud qua respiciat *quod decipi*: deinde, *et vestra numerantibus pro injuria gratiam debere.* III. Obs. 2. Gronovius.

Cavendus tamen dolus est] *Leg. tantum. Idem.*

Malle principem volentibus vobis esse, quam illis dominationis socium] *Supra Jug. c. 102. 'tutiusque rati volentibus quam coactis imperitare.'* alia exempl. *malle p. v. vobis, quam illius dominationis esse socium. Ciacc.*

Neque enim ignorantia res claudis] *Donatus citat in Terent. Eun. act. 1. sc. 2. ex Sallustio: 'Item nihil sociordia claudabat.'* *Idem.*

Abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur] *Existimo vocem, libertatem, glossema esse. Tacit. Hist. II. 'Ipse abunde ratus si præsentibus fruere- tur.'* *Idem.*

Munere ditium dominorum] *Quam ad rem potissimum clausulam istam attinere dicerem, sæpe mecum et cum animo meo agitavi jam antea; neque tamen unquam ad certam aliquam conjecturam quivi evadere: nunc vero ad eam sententiam accedit animus, ut munera, non autem munere, consentientibus manuscriptis, emendari placeret, quod quidem per appositionem additum, atque hoc pacto interpunctum: *Et huc, et illuc ire licet, munera ditium dominorum*; ad Munera theatra, et gladiatorum familias referendum arbitror, quibus Marcus iste pop. Rom. addici contendit; eos Munera ditium dominorum (quod genus Munerarii, hoc est, Munerum exhibitores cluebant) contumeliose satis pro rei indignitate appellans; eoque ignaviæ processum dicens, ut cives ingenui, et (quæ ratio maxima est) Romani, non servitio, sed imperio nati, præclare secum agi existiment; si tergis abstinetur, hoc est, si non scapulas suas ad quotidianam virgidemiam præbentes, allentæ superbis ludibrio, ac flagitibus sint, neque (sic tanquam legitimi gladiatores in dominorum leges auctorati, Uri, vinciri, verberari) animis corporibusque addictis Lanistæ alicui Thraci in custodiam porro, atque in disciplinam*

tradantur, Ludo gladiatorio inclusi, unde pedem efferre, donec dominus jusserit, fas impune non sit: aut in immundissimam saginam detrusi arena: denique reserventur, ferro et ferri in tempore objectandi: sed libere et sine custodia habiti, huc illuc ipsis ire liceat, quo animo lubet, hoc solo discrimine ejusmodi nugas hominum venalium vincentes. Munera ergo, Munerales quasi factos interpretor, pudendo probro, et quo in animos ad servitutem (quam idem tota hac Oratione Quiritibus objectat) paratos addictosque, nihil aliud dici possit asperius, aut amarulentius. *Doux.*

Munere] *Id est, Beneficio ditium dominorum, qui pecuniam largiendo, eos a laboribus pro tempore libera- bant. Thys.*

Cyzicum] *Cyzicum insula in Propontide, quæ duobus pontibus continenti adhæret, eatque in ea urbs clarissima, de qua Florus: 'Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribusque marmoreis, Asiaticæ plagæ litora illustrat. Hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello,' &c. Lege Strabonem l. XII. Valerius Flaccus l. II. Argon. 'Nec procul ad tenuis missa confinia Ponti Urbs placitis demissa jugia, rex divitis agri, Cyzicus.' Ovid. l. I. Trist. 'Hincque, Propontiacis hærentem Cyzicon oris, Cyzicon Emonis nobile gentis opus.'*

Ad Cyzicum] *An loquitur de Lucullo, qui egregia victoria Cyzicum liberat? Coler.*

Ut sustinere corpora plerique neque- antes, fessi, &c.] *Fessi, a Sallustianis censoribus additum; idque (uti ipsis persuasum est) ex Servio observantes: 'Sustinere corpora plerique neque- antes,' pro fessi, positum hoc loco: quippe Sallustiani contextus quasi interpretamentum: quod si recte iidem illi (uti par erat) attendissent, nunquam profecto glossemate Servi- ano Sallustianam historiam miscendo commaculassent, cum vox fessi in*

Frontone idem hoc exemplum producente nusquam gentium compareat. Idem error in *stantes*, qui ex eodem Frontone corrigendus hoc modo; 'Arma sua quisque instans incumberet.' *Douza*.

Ut sustinere, &c.] Arusianus: 'incumbit illam rem.' Servius l. vii. 'Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes.' 'Romani moris est et bellicæ necessitatis, ut Sallustius commemorat, fessi arma sua quisque incumbere.' Sic enim ibi legendum, et apud Arusianum, vox *fessi* inserenda: totus denique locus ex hoc constituendus. *Carrio*.

Quia a Sertorio] Multifariam hæc apud Servium leguntur: sed ex omnibus hanc habe veram lectionem: *Quis a Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant, prima quæ fonte venientes exciperet.* Huc respexisse Charisius videtur cum scribit l. i. Institutionum Grammaticarum: 'Inimicitia et insidiæ pluraliter dici debent, sed Sallustius de insidia prima inquit, et Accius inimicitiam dicit.' Legerim tamen lubens in Charisio: *Sed Sallustius de insidiis, prima inquit.* Porro quod ait de Accio Charisius, vereor ne reponendum sit Ennii nomen ex Agellio xix. 8. qui hos versus adducit: 'Eo, inquit, ingenio natus sum, amicitiam Atque inimicitiam in fronte promptam gero.' *Putsch*.

Ingens ipse virium] Tacit. Annal. i. 'Fœmina ingens animi.' *Ciacc*.

Ingens ipse virium] Loquitur de Sertorio. Vide Valerium lib. vii. *Coler*.

Pugione] Parvus gladius, quo facile quis trajici poterat. Frontin. l. ii. Strateg. 'Q. Sertorius,' inquit, 'cum acie decertarent, Barbarum, qui ei nunciaverat, Herculeium perire, pugione trajecit.' Pugiones, qui a zonis balteisve militaribus dependentes portantur, parazonia dicuntur. *Grapald*.

Cæstrisque collatis] *Castra castris Delph. et Var. Clas.*

conferre dixit etiam Cæsar l. vii. ut ad eam locum notavimus. Item Ennius Hectoris lytris: 'Castrisque castra ultro jam conferre parat.' Sic enim legendum apud Nonium in *Occupatus*. *Ursin*.

Ingenio loci prohibebatur] Tacit. Annal. v. 'Locorum ingenio se tutabatur.' Sic in Epist. Mithrid. de hoc ipso fortasse loco: 'Quia multitudinem arctis locis pugna prohibere.' *Ciacc*.

Sed Pompejus, &c. similem fore se credens Alexandro Regi] Plutarchus tradit, Cn. Pompejum ita similem forma fuisse Alexandro Magno, ut sermone fautorum, fuerit Alexander appellatus. *Ursinus*.

Post reditum eorum, quibus Senatus belli Lepidani gratiam fecerat] Sic locutus est in Bess. Cat. et in Bello Jugurth. cum dixit: 'Delicti gratiam fecit.' *Ursin*.

Aptis armis] Pro connexis et colligatis accipio cum Nonio; vel quod potius placet, aptatis, expeditis, atque ita compositis, ut ubi usus veniat, ad manum, atque in promptu esse possint: interpretatione a Catullo petita, cujus est ille versus notissimus: 'Aptis sarcinulis, et expeditis.' *Douza*.

Laxiore agmine] Hoc præter morem disciplinæ militaris, Romanæ præsertim: et melior tutiorque ordo ille, quem Metellus in agmine, ad Vaccenses viam affectans, bello Jugurthino milites suos servare jubet, ubi legitur: 'Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artissime ire, et signa occultare jubet.' *Idem*.

Atque eum, &c.] V. c. habet, *Cæpio*, ut fortasse, *Scipio* legendum sit, vel, *Cæpio*. Videndus Livius l. xxvii. de Massiva a Scipione dimisso. *Ursin*.

Atque eum, &c.] Ciacconius, qui multa Sallustio loca feliciter restituit, infelici sane conatu emendat: *Atque eum Scipio*; et refert ad laudationem

illam Scipionis apud Livium Masanissæ, quo quid ad hunc locum excogitari possit absurdius, non video. Ego vulgatam lectionem probō. Curio is ille ipse est, qui Dardanos vicit, multis magnisque honoribus cumulatus: ejus meminit Epitome Livii. *Coler.*

Paludamenta adstari] Sensem idoneum elicere nondum potui, videbatur tamen legendum: *paludamenta aptari.* Putsch.

Paludamenta] Hæc appellatio propria est Imperatoriæ vestis: quamquam et tribuitur aliquando aliis etiam militibus. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrinque angusta, imis latioribus. Color ejus eximius et quidem e cocco. Erat etiam album quo interdum usi, sed rarius, crebrius cocceo. Imperatores inter vota et immolationes exhibant, et tunc vestem hanc capiebant; quæ profectio etiam celebris esse solebat frequentia deducentium prosequentiumque. *Lips.*

Paludamenta] Paludamentum, teste Nonio, est vestis, nunc chlamys. *Carrio.*

Fine inguinum] Apul. de Asin. l. II. 'Asini inguinum sane licinia remota;' sive, ut in aliis est, *inguinum sine.* Sed legendum ex hoc loco, *inguinum fine.* Cato de Re Rustica cap. 28. 'Postea operito terra radicibus fini.' Vide an legendum sit, *radicum fini*: ut c. 113. 'Amphoras nolito implere nimium, ansarum infimarum fine.' Et Oppius de bello Africo, 'Multipli fine.' *Ciacc.*

Fine inguinum] Quod mihi, ab aliis (ut videtur) haud satis intellectum, *inguinum tenuis*, interpretari placet. *Douza.*

M. Antonius] Idem Arusianus: 'Genitus illi rei facundiæ.' Hic autem est ille Antonius dissolutissimus, qui gratia Cottæ Consulis et Cethegi, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam et provincias omnes de-

populatus est; et ad postremum inferens Cretæ bellum, morbo periit. Asconius Pædianus IV. Verr. Cicer. *Carrio.*

Ex axe vincitæ trabes] Turnebus legit, *Et axe vinciti orbes.*

Ericii] Servius Æneid. l. IX. 'In armorum,' inquit, 'generibus milites sumunt ab animalibus nomina.' Salustius: 'in modum hirci militaris.' Ericium autem bellicam esse machinam, præter ceteros, satis ostendit Cæsar l. III. de bello civili. *Carrio.*

Verula] Inter jacula ferrata etiam *verutum*, cui nomen et formatio ab ipso veru, quod refert, itaque alii *veruinam* dixerunt. Non nemo etiam *veru.* Est spiculum tenue et longum, aptum forare. *Salvius* Græci *terutum* dicunt. Etsi Samnites primo et proprie usi, tamen et alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit, sed veteri. Hastæ velitares haud longe iverunt ab istis, si non eadem. *Lips.*

Igitur discubere] Hoc fragmentum, cum olim mendosissimum circumferretur, nos ex vv. cc. et auctoritate vetustorum numismatum, in pristinum nitorem, quantum fieri potuit, restitimus. L. autem hic Fabius Hispaniensis, et item L. Tarquitius, Sertorianarum, ut apparet, partium, habentur in argenteis denariis, quos protulimus in libro de familiis Romanorum. *Ursin.*

Igitur discubere, &c.] Apud Romanos locus dignior habitus ultimus medii lecti. Dominus vero, tertii lecti primum locum premebat. Sic fiebat, ut dominus in primo loco accubans tertii lecti, et honestissimus convivarum in ultimo secundi lecti loco positus, sese contingerent, in fine uterque sui lectuli locatus, hic in summo tertii, ille in imo medii. Et hanc rationem inter alias reddit Plutarchus, cur medii lecti locus ultimus tribueretur convivarum dignissimo, quia proximus esset convivii domino, qui in primo tertii discumberebat;

verba Sallustii hoc manifeste indicant, quæ ita interpungenda sunt. ' Igitur discubere, Sertorius inferior in medio, supra L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis. Antonius in summo, infra scriba Sertorii Versius. Alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpernam.' hic habes lectos, mediam, summum, et imum. Perperna dominus convivii, et Imperator erat. Sertorius dignitate super ceteros, et Imperator. Non medius illi locus assignatur ut Imperatori, quemadmodum variolantur, sed infimus in medio lecto, qui Consularis atque Imperatorius, atque honoratissimo deditus. In medio lecto duo tantum discubere, Sertorius inferior, qui supra se habebat L. Fabium Hispaniensem. Quod si tres fuissent, Sertorius utique infimus discubisset, infra eum etiam, qui mediam locum detineret. Quia duo tantum fuerunt in illo lecto, inferior fuit, qui locus *errantibus*. Post medium lectum, in quo accumbebat convivarium qui præcipua erat dignitate, sequebatur summus lectus. De eo accipiendus Sallustius, in verbis supra citatis: ' Antonius in summo, infra scriba Sertorii.' Sic duo tantum in illo convivio hunc summum lectum obtinuerunt, Antonius et scriba Sertorii Versius, hic inferior in dextra nempe lecti parte, ille superior in sinistra. Sequitur tertius lectus et unus: alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpernam. Locus non est mancus, ut opinatur Cicconius, qui dicit non plane referri, qui inter Tarquitium et Perpernam dominum convivii accubuerit. Immo nihil pote planius. Alter scriba Sertorii Mæcenas in imo lecto accubuisse dicitur, medius inter Tarquitium et Perpernam. Imus lectus domini proprius, et in eo primus sive summus locus. Hic est, quem in eo convivio obtinuit Perperna. Inter

eam et Tarquitium medius accubuit Mæcenas. In illo tertio et imo lecto plerumque infra dominum accumbat uxor et liberi. Si uxor una non cœnaret, umbris is locus destinabatur, et villioribus personis: unde Javen. 'Tertia ne vacuo cessaret calcita lecto, Una simul ait.' Ex his possumus distincte colligere, quid sit infra et supra discumbere, quid in imo et summo. Quæ docti viri distinguere nesciunt. In imo discumbere, et in medio, et in summo dicebatur, qui in summo lecto et medio, et imo discumbat. At supra et infra, qui summus aut imus accumberet, hoc est, in primo vel ultimo loco lecti. Miror vero, unde Servius exsculpere poterit ex his Sallustii verbis, medium locum apud veteres domino convivii proximum ac destinatum fuisse. Nihil enim minus quam hoc illa tinnunt. Aliud fuit, quom stibadio accumbant, hoc est, toro continuo ac semi rotando, quod in sigmatis literæ figuram factum erat, unde et nomen. In his stibadiis, quom una serie continenter discumberent, verisimile non est eandem rationem observatam circa loci dignitatem atque honorem, ut in tribus lectis seorsim stratis ac separatis. In stibadio itaque is primum locum tenere censebatur, qui omnium summus erat, et qui supra omnes accumbat, ut contra ultimus, qui infra ceteros. Is in dextro cornu stibadii locum habebat. Qui locus respondet ultimo loco tertii lecti. Contra ea convivarium dignissimus in sinistro stibadii discumbat, et supra omnes erat. Sacerdotes hunc ordinem accumbendi in cœniis aditalibus tenebant, sive in lectis discumberent divisais, sive in stibadio vel sigmate. Festus: ' Itaque in convivii solus Rex supra omnes accumbit, sed Dialis supra Martialem et Quirinthalem: Martialis supra proximum, omnes denique supra Pontificem. Pontifex quinto loco accum-

bebat infra omnes: Rex sacrorum primo supra omnes, quia potentissimus ac dignissimus habebatur.' Hujus ergo locus in summi lecti prima parte ad sinistram, vel in sinistro cornu stibadii. Sunt qui velint maximum honorem loci fuisse in cornu dextro. Ergo et proximus eum locum accumbens dignissimus. Hoc enim sequitur. At contra fuit. Quippe proximus ad cornu sinistrum secundus a primo habitus, non proximus decumbenti in cornu dextro. Quare si proximus accumbenti in cornu sinistro dignior est illo, qui proxime tangit accumbentem in cornu dextro, utique et qui in sinistro cornu locum habet, dignior eo censendus, qui dextrum premit cornu. Consequentia hæc necessaria. Apud Sidonium Imperator dextro cornu collocatur, quia invitaverat, atque dominus erat convivii. Ita autem Reges et Principes facere solebant, ut invitatis locum honoratiorem præberent, secus atque hodie. *Salmasius*. Vide Ciacconium de Trichino Romano.

L. Fabius Hispaniensis] Lucii Hispaniensis in veteribus libris nulla, quod sciam, mentio: in numismatibus plurima. Exstat apud c. v. Latinis et Græcis literis juxta ac doctissimum Lævinum Torrentium, apud quem hujusmodi cimeliorum infinita copia est. Exstat et apud Abrahamum Ortelium, Geographum exactissimum, numisma argenteum cum hac inscriptione: L. FAB. HISP. cujus utramque partem, historię illustrandæ, apposuimus: et alloqui L. Fabium Hispaniensem, in conjuratis fuisse constat. *Carrío*.

Medius inter Tarquitium, &c.] Vide quæ annotavimus ad c. 48. Catilin. *Ciacc*.

Unam epistolam] Una hæc fuit ex Epistolis nobilissimæ, qui Sertorium ad invadendam Italiam invitaverant.

Eas epistolas Pompejus variis modis inquisivit et concremavit. *Coler*.

Scorpione] Scorpiones Ballistis vicini, sed tamen diversi ab his et Catapultis. Describit Tertullianus: 'Scorpio spiculum et fistula est, paulla tenuitate in vulnus: et virus, qua figit, effundit.' Vegetius *Manuballistas* ait vocari *Scorpiones*. Vir unus dirigebat et utebatur; ideo non magni fuerant. Ut illi ergo parvi, sic proportionem et foramina illa, ac cavi. *Lipsius*.

Scorpione] Scorpionem aliud machinamentum esse ab Onagro, testatur Vitruvius lib. decimo de Architectura, c. 1. Ubi de tractoriis machinis agens: 'Sunt,' inquit, 'ex his alia, quæ mechanicæ, alia quæ organicæ moventur. Inter machinas et organa id videtur esse discrimen, quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore cognantur effectus habere, uti ballistæ torculariumque prela: Organa autem unius opere prudenti tactu perficiunt quod propositum est, uti scorpionis, seu anisocylorum versationes.' Atqui Isidorus scorpionem non pro tormento, sed telo accipit, libro decimo octavo, c. de sagittis: 'Scorpio,' inquit, 'est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa, quæ dum ad hominem venerit, virus, qua figit, infundit, unde et Scorpio nomen accepit.' Ea dum scripsit Isidorus, visus respexisse ad illud Tertulliani Scorpiaco: 'Bellicam,' inquit, 'machinam et retractu tela vegetantem de scorpio nominant, id spiculum et fistula est, paulla tenuitate in vulnus: et virus, qua figit, effundit.' Superiorem Isidori definitionem nemo admirabitur, qui sciet scorpionem, modo pro spiculo sumi. Itidem et catapultam interim tormentum, interim telum quod ea machina emittitur, designare testis mihi Turnebus l. xv. Adversar. c. 1. *Stewechius*

LIBER IV.

At Cn.] Ex Agellio XVIII. 4. de stolidi et vani differentia disserente: et certe M. quoque Tullius Cicero in oratione, quam pro Quinctio habuit, eodem modo vanitatem accepit cum eam veritati opponeret. Clodianum autem Latinae gentis esse, patet ex Varrone, Quinctiporem Clodianum, Epistola ad Fusium nominante. *Curio.*

Cn. Lentulus] Clodianus collega fuit in consulatu P. Licinii Crassi. Est, ut arbitror, hic ille Lentulus, de quo Cicero in Bruto sic scribit; 'Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat.'

Omnes, quibus senecto corpore animus militaris erat] Ita enim scribendum, inducto *τῆ* *ατας*, id quod recens quidam de suo infarsere. Sic in Catilina: 'Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat.' *Douza.*

Dein lenita] Lubens duas has Salustianae navis ex tanto naufragio superstitibus tabulas conpegero: siquidem per eos liceat quibus ea res in manu: 'Dissidere inter se cœpere, neque in medium consulat, dein lenita jam ira postero die liberalibus verbis permulcti sunt.' *Putsch.*

Dein lenita jam ira] Liberalia verba sunt, quae Plauto *dicta dapsila* dicuntur. Videtur autem de Sertoriani exercitu esse sermo, quem ob eandem Imperatoris sui merito concitatum Perperna postero die coactus fuit magno ambitu, partim minis extis, hoc est, pretio, partim largiloquis dictis onustos tranquillare. *Douza.*

Implicita rates ministeria prohibeant] Malim cum Prisciano, *Implicita-*

tæ, quam cum nostris, *Implicitæ*. Quid si *Magisteria* legamus? quippe hoc navali regimini aptius, accommodatiusque, qua ad rem, qua ad proprietatem verbi: videturque Fragmento huic non absurde conjungi posse illud inter incerta rejectum: *Impediabant jussa nautarum*; addita copula hoc modo: *Implicitata rates magisteria prohibebant, impediabantque jussa nautarum*; ad quod Servius: 'Celenma, est quasi præceptum, unde Sallustius,' &c. *Idem.*

Anxius animi] Sic Tacitus l. v. et XIX. 'incertus animi' dixit. *Ursin.*

Magnam exorans orationem] Et huc fortasse pertinuerit illud, *In hunc modum disseruit*: unum ex duobus Fragmentum ut fiat. Videtur autem de Mithridate loqui, quem Appianus narrat, postquam in Paphlagoniam venisset, classium prius decurione facta, concionem ad milites habuisse magniloquam, tum de suis majoribus, tum de se ipso, quod exigua regni potestria in immensum auxisset, nec unquam præsens victus esset a Romanis, &c. *Douza.*

Amisus] *Amuods*, Ptolemæo, Polyseno, et Plinio in Epistolis. *Aminsus*, *Amuods*, Straboni, et Photio, Galatiæ oppidum: Heneta a Poëta dictum, scribit Zenodotus apud Strabonem. Henetosa Solino. Henetosa forte Martiani. Idem Strabo tradit illud ab Atheniensibus frequentatum, et Piræcum dictum. Plinius auctor est, Mithridate victo, Pompeopolim vocatum. Niger putat hodie Simiso dici; sed Amid et Hemid Leonclavius. Aliam ab hac Amisus habet Stephanus, in Ponto. *Ortel.*

Castella custodias] Ex Servio XI.

Æneidos, Charisio l. i. Inst. Gram. custodias, pro, custodia: ita enim Asper intelligit, licet alii accusativum esse velint. Verba autem Charisii aliter vulgo, aliter in membranis, quarum usus, ut reliquarum Coloniensium omnium, mihi, dum in Ubiis essem, vir eruditione singulari et eximia humanitate ornatus Melchior Hittorpius libenter expensum ferebat, hunc in modum perscribi video: 'Paterfamilias et materfamilias, antiqui magis usurparunt; propterea quod nominativo singulari s litteram adjiciebant, ut facerent genitivum: hæc familia, hujus familias: hæc Majaja, hujus Majas: quam declinationem et Sallustius in tertio secutus est: Castella custodias thesaurum, in ditionem acciperentur, sed emendatius custodiæ, Majæ, et familis dicitur.' *Carrio.*

Reliqua cadavera salita] Diomedes l. 4. 'Veteres,' inquit, 'ambiguitatis causa salitas dixerunt a sale, non salis.' Nescio autem an hæc ad III. historiarum pertineant librum, et eodem cum illo referenda sint fragmento, quod a me undecimo positum est loco; an vero decimum illud libri tertii fragmentum in hunc potius librum conjiciendum sit: infinita enim sunt in Diomede menda: eaque emendatorum audacia mirum ac pæne incredibile dictum quantum excreverint; ita ut primam ejus editionem omnium, quæ hactenus sunt visæ, integerrimam, aut certe minime corruptam præstare ausim. *Idem.*

Arsuci] Ejus nominis vestigia in Persarum شاق, Scab, qui illis Regem denotat. Unde et Scacchiæ ludus dicitur. Hinc Scachmat regem quoque illis perplexum denotat.

Omnes qui secundis rebus] Hæc epistola Mithridatis regis Ponti, ad Arsacem regem Persarum est. Nam ut Servius attestatur, omnes reges Persarum *Arsaces* dicebantur. Eam autem

dedisse videtur, quando ad Tigranem regem Armeniæ fugere cogeatur: dissimulat tamen adhuc timorem et egestatem, ut facilius Arsacem ad societatem belli contra Romanos ineundam pelliciat: cujus gratia etiam (ut in tali re fieri solet) ostendit Romanos communes omnium regum hostes; quod etiam Jugurtha Boccho scripserat. Dicit ergo in principio, Arsaci utile esse communibus armis communes hostes propellere: quia etiam in pace vivere velit, a Romanis non permitteretur. Deinde ostendit etiam hostem, quia gloriosam et ab omnibus laudabilem consequeretur victoriam. *Bad.*

Tibi perpetua pace frui liceret] Frustra, inquit, a me ad societatem belli peteris, si ea esset rerum tuarum conditio, ut tibi perpetua pace liceret frui, nisi in ipsis regni tui faucibus hostes essent opportuni et sceleratissimi; nisi denique egregia fama, Romanis oppressis, te esset secutura. *Carrio.*

Tibi perpetua pace frui liceret] Non coheret oratio: et vereor hercule, ne coagmentum aliquod desideretur. Quid si ita legamus? *Aliter neque petere audeam societatem;* uti in Oratione ad Cæsarem: 'Aliter neque privata res, neque publica,' &c. aut ultima certe primis inserendo, ordo totius dictionis mutandus: donec tandem commoda aliqua sententia existat, cujusmodi haud alienam sane hac constructione electurus videor: 'Tibi perpetua pace frui liceret; neque petere audeam societatem, et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem; nisi hostes opportuni, et scelestissimi:' opportuni, cui rei? injuriæ forte patiundæ ne, an faciundæ? credo istuc postremum velle dicere. Ceterum *bona et mala,* quæ inter se hic opponi vides, reperias et apud Plautum illo Anularia versu: 'Bonis tuis rebus meas res irrides malas.' *Donza.*

Nisi hostes opportuni] Verba sunt ex

epistola Regis Mithridatis, quæ videtur fere tota translata ex oratione Corcyræorum ad Athenienses apud Thucydidem l. i. Ad hunc autem locum facit, quod habeatur in Bello Jugurthæ: 'Cavere tamen oportet, nec ubi hostis opportunus fieret.' *Ursin.*

Atqui ea, &c.] Atque, habent alii: unde ego exsculpai: *Ad quæ, ea quæ te morari, &c.* hoc est, ad jungendam mecum societatem, atque ita conjunctis opibus Romanos opprimendos: sicque optime sibi et constabit et cohærebit sententia, tota a superiori oratione deprendens, hinc prorsus et incomposita, si aliter legatur. Atque huic simile illud ad Cæsarem: 'Ad quæ te illi iidem hortantur,' &c. *Douza.*

Tigranes] Rex majoris Armeniæ, qui auxiliium ferens Mithridati regi, victus est primo a Lucullo, deinde a Pompejo Magno in deditionem acceptus, et in regnum restitutus, persoluitis sex talentorum millibus. *Strabo l. ii. Lucan. l. ii.*

Meæ res parum prosperæ] Quia ter infeliciter pugnavit cum Romanis, et tandem sibi mortem inferre coactus est, quod veneno non potuit: quia medicamento, quod ab eo Mithridaticum vocant, præmunitus longo usu, veneno confici non potuit, pedetentim autem veneno assuescere quis potest, dum veluti in alimentum vertitur. Pater autem ejus, etiam Mithridates nomine, erat Romanis amicissimus. Docet autem, ex adversa fortuna se meliorem et prudentiorem ad bellum effectum. *Bad.*

Et, quod florentibus optabile est, &c.] Sententia vere Mithridatica, prorsus ad illud Poëtæ accommodata: 'Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.' *Douza.*

Ac mox a Philippo] Notat Carrio in Vaticano lectum, *mox tracto Philippo.* Scribe: *at mox fracto Philippo Antiochus, &c.* *Gronovius.*

Decem millibus talentorum] Ex Li-

vio, et Appiano in bell. Syriaco, legendum est: *Quindecim millibus talentorum.* Livii verba sunt hæc ex l. xxxvii. 'Asiaque omni, quæ cis Taurum est, decedite: pro impensis, deinde in bellum factis, quindecim millia talentum Euboicorum dabitis: quingenta præsentia, duo millia et quingenta, cum Senatus populusque Roman. comprobaverint, mille deinde talentum per duodecim annos.' *Ursin.*

Talentorum] De Talentorum æstimatione juxta varietatem gentium mendosus est locus Festi, et qui non patitur emendationem. Hoc unum recte est, Talentorum non unum esse genus, et Atticum esse sex millium denarium. Cetera incerta sunt. *Plin. xxxv. 11.* 'Talentum Atticum denariorum sex millibus taxat M. Varro.' Ita enim scribendum est. *Pollux l. ix.* dicit Talentum Atticum esse sex millium drachmarum Atticarum, Babylonium septem millium, Æginæum decem millium, Syrium mille et quingentarum drachmarum, item Atticarum. De Talento Attico idem elicitur ex *Livio l. xxxiv.* *Athenæo iv. 6.* et aliis. Sed Babylonium esse septuaginta duarum minarum Atticarum scribit *Ælianus l. 22.* de Var. Hist. Id est, septem millium et ducentarum drachmarum. Omne autem talentum est sexaginta minarum; minæ autem singulæ centenas drachmas continent, ut Africanus et Julius Pollux scribunt. Sic fit, ut Euboicum talentum sit sexaginta minuarum Atticarum, et totidem millia denariorum, ut verbo *Talentorum* Festus scribit: quod etiam *Plinius ait xxxv. 11.* et *Athen. iv. 6.* et *Pollux l. iv.* Itaque si *Lxx.* minæ Euboicæ æstimantur *Lxxii.* Atticis, et eadem proportio est in drachmis et denariis, triginta quinque drachmæ Euboicæ æstumantur Atticis drachmis triginta sex. Talentum vero Euboicum æstumatur drachmis Atticis, sive denariis centum et septuaginta, uno supra sex millia. *Scal,*

Deos Samothracas] *Mysteria Cabirorum* Deorum Samothraciæ semper fuere celeberrima. Credebantur enim his imbuti justiores fieri et sanctiores, et in quibuscunque periculis præsentissimos habere Deos. Quo errore occæcati Jason, Orpheus, Hercules, Castor, Agamemnon, Ulysses et Polux et heroum plerique, sed et Alexandri pater Philippus Samothraciæ sacris voluerunt initiari. Vide Diodorum l. v.: et Apollonii Scholiastem in primum Argonauticon, et Plutarchum in Alexandro, et Suidam in *Σαμοθράκη*. Hæc porro sacra esse Phœnicia docet ipsum Cabirorum nomen: Cabiri enim vel Caberi sunt Dii Phœnicum, qui Beryti maxime colebantur. כַּבִּיר, id est, Cabir, Ebraëti et Arabibus magnum et potentem denotat. Hinc et alii observarunt, inde appellatos Cabiros, id est, divos potes, ut Varro et Tertullianus explicant, θεοὺς μεγάλους καὶ δυνατοὺς, Orpheo ἐδυνάτους. Singulorum Samothraciæ Cabirorum nomina refert Apollonii Scholiastes l. i. ex Mnasea: Τέσσαρες, inquit, εἰς τὸν ἀριθμὸν, Ἀξίερος, Ἀξιοκέρσα, Ἀξιοκέρσος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ, Ἀξιοκέρσα δὲ ἡ Περσεφόνη, Ἀξιοκέρσος δὲ ὁ Ἄδης, ὃ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμιλος, ὃ Ἐρμῆς ἐστὶν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Id est, Quatuor sunt numero, *Axieros*, *Axiokersa*, *Axiokersos*. *Axieros* vero est *Ceres*, *Axiokersa* autem *Proserpina*, et *Axiokersos* *Pluto*; *quartusque*, qui additur *Casmilus*, est *Mercurius*, ut narrat *Dionysidorus*. Idem referunt Phavorinus et Etymologus in *Κάβειροι*. Uti autem *Casmilus* sive *Mercurius* hic additur, ita plerique illum ponunt in inferiori ordine, et pro ministro duntaxat habent. Varro: 'Casmilus nominatur in Samothraces mysteriis, Deus quidem administer Diis magnis.' Vetus auctor apud Phavorinum, *Casmilum* illum a *Cadmo* derivat. Quippe *Cadmus* Agenoris filium, cum Europam quærens Samothraciam perve-

nisset, perceptis his mysteriis uxorem duxisse Harmoniam auctor est Diodorus l. v. Cabirorum simulachra Vulcani simulachris fuisse simillima tradit Herodotus l. iii. Forma nimirum et species utrisque ridicula. Proinde, ut ibidem narratur, Cambyses Cabirorum fanum solis sacerdotibus permissum cum adiisset, simulachra concremavit, multis in illa invectus verbis. Cabirorum sacerdos Hesychio *Κόης* appellatur, quod refert Hebræum כֹּהֵן id est, Cohen sacerdos. Cabiris Samothracum sacra fuit spelunca quædam Zerinthus nomine, in qua canes Hecatæ immolabantur, ut Lycophron, ejusdemque Scholiastes testatur, *Bochart*.

Insomniis accidere] Recte correxi, *insomniis accidere*, voce Sallustiana, quam apud eundem in *Catiliuario* Criticus noster reponit: 'dies noctisque festinare: vigilare: neque insomniis, neque labore fatigari:' et oratione de Rep. 'profecto, si id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi sedaverit; quin insomniis excitus, furibundus, atque alienata mente feraris:' error ex eo natus, quod veteres, *insomials*, scriberent, pro *insomniis*, *I* longa videlicet, pro geminata. Certe antiquissimum Nicolaum Fabrum, *insomniis*, agnoscunt. Dicunt Latini *insomnia* utroque numero; pro eo quod est iisdem vigilia, et Græcis *ἀνυπνία*. Priore quidem numero Pacuvius Antioxi: 'Perdita illuvie atque insomnia.' Item Cæcilius Plochio: 'Consequitur comes insomnia: ea vero insaniam adfert.' Posteriore vero Terentius Eunucho: 'Aut mox noctu te horsum adigent insomnia.' Sic enim Donatus illa Terent. accepisse visus est, etsi non dissimulet, *adiget insomnia*, alibi scriptum reperiri. Virgilius: 'Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.' Quanquam ibi, *somnia* significari volunt Grammatici, addita

sælicet præpositione : ut Græci dicunt *ἀβρῦα*; sed idem Virgilius, *insomnia*, etiam plurali pro vigiliis posuit, 'Quæ me suspensam insomnia terrent?' Quamvis et hic somnia intelligi possunt, quibus tereri potuerit. Ita Carisium emenda. Falluntur autem, qui, *insomnium*, pro eodem extulisse antiquos crediderunt : cujus exempla nulla sunt, itaque apud Suetonium Caligula scribe ex vetere libro, 'Incitabatur insomniis maxime: neque enim plusquam tribus nocturnis horis quiescebat;' non, *insomnio*; ut vulgo. Quod vero propius ad rem attinet, Persen Philippi F. inter ceteras de morte illius opiniones, *ἀβρῦα* exinctum esse, scriptoribus plerisque placuisse a Plutarcho relatam est. *Carrio*.

Post Attalum] Attalus, Pergami rex, pecuniæ ditissimus et splendida abundantique suppellectile. Plin. l. viii. Propertius : 'Nec sit in Attalico mors mea nixa toro.' Hic a populo Romano donatus est eo regno : cum liberos non haberet, populum Romanum heredem fecit : ejusque substantia amplissima Romam est allata : unde Attalicæ vestes splendidæ, et opes ac conditiones Attalicæ.

Miserrimum servorum] Quia ultro inservientem. Dederat enim ingentia munera Scipioni, quæ in se accepturum pro tribunali, idem Scipio dixit. *Bad*.

Simulatoque impio testamento] Omnino ad Attalum pertinent : de cujus testamento, ut omittamus multos scriptorum veterum locos, profereamus unum tantum Porphyrii manu scripti, apud quem ita habetur in Horatii versu ex Ode 18. l. II. 'Neque Attali Ignotus heres regiam occupavi.' Attalus Rex Asiæ, Pergami regnavit, cujus hereditatem Pop. Rom. accepit. Dicendo autem, 'ignotus heres occupavi,' suspicionem dat, qua existimemus, falso testamento

Romanos hanc sibi hereditatem vindicasse, &c. *Ursin*.

Aristonicum] Variant inter se veteres Historici non parum. Nam Liv. epitoma l. LVIII. Eumenis Regis filium dicit, et item Justinus l. XXXVI. qui non justo matrimonio, sed ex pellice genitum scribit. At Florus, regis sanguinis ferocem juvenem appellat; Pomponius vero Lætus auctor recens, Eumenis nepotem tradit : quod placet, si veteres historici auctoritate nititur. Rursus Eumenem alii dicunt Attali patrem, alii patrum, ut in tanta Historicorum varietate, fortasse locus sit aliquid suspicandi de mendo vulgatæ lectionis. *Idem*.

Nicomede mortuo] Qui moriens populum Romanum fecit heredem : regnum ejus in Provinciæ formam redactum est. *Bad*.

Cum filius Nusæ, &c.] Scriptura præ aliis insignite prava, et quæ Sallustio non modo fraudi fuit, sed etiam viros maximos in errores gravissimos induxit : quorum alii partim, an hæc Sallustii essent, dubitarunt, nonnulli Nusam, sive Nysam Nicomedis Regis Bithyniæ filium esse crediderant; alii etiam eadem occasione locum Suetonii, ea de re, qui recte habet, corrigere tentarunt. Vetus editio; *cum filius Nusa, quam regiam appellaverat, genitus haud dubie esset*, minimum a veritate. Fabri et Briconeti; *quem Regem jam appellaverant*; in qua scriptura illud, *appellaverant*, rectum videlicet. Vaticanus, *Nysa, quam Reginam*: hinc lege, quod et humanissimo doctissimoque Puteano placuit; *cum filius Nusæ, quam Reginam appellaverant, genitus haud dubie esset*. Vult enim Mithridates, Nysæ Nicomedis filiæ, quam Romani reginam appellaverant, priusquam Bithyniam diriperent, filium regni heredem natum fuisse; non tantum verisimiliter, sed omnino vere. *Nysam* enim muliebri nomen esse e Plutarcho constat; qui in vita Luculli magni illius Mithrida-

tis sororem ita appellatam scribit. Ac sane, nisi Suetonius *Nysam* Nicomedis filiam diceret, parum abesset, quin illam Plutarchi eandem cum hac esse, et nescio cui Nicomedis filio, ex quo etiam filium sustulerit, nuptam fuisse existimarem. Sueton. Julio : '(Cicero) quondam in Senatu (Cæsari) defendenti Nysæ causam filię Nicomedis beneficiaque regis in se commemoranti : Remove, inquit, isthæc oro : quando notum est et quid ille tibi, et quid illi tu dederis : nisi forte verba illa, *Nysæ filie*, quæ varie leguntur, delenda sunt, aut ita interpretanda, uti quod jam dixi, non filia fuerit sed nurus. verba autem Cæsaris in ea oratione hæc fuerunt : 'Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, Memmi, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur : neque clientes, sine summa infamia, deserere possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.' Male autem operæ, *Musa*, pro *Nusa*, expresserunt. *Carrio*.

Filius Nusæ] Ex Plutarcho erudite Carrio reposuit, *Nusa*, quod et Turnebus agnoscit XIV. 14. Ego locum sic recte scribi et distingui arbitror : *Cum filius quem regem appellaverat, Nusa genitus haud dubie esset.* Rex Nicomedes filiam ex *Nusa* conjuge conceptum Regem appellaverat, regnante heredem instituerat. Plinius tamen Nicomedis uxorem a cane interfectam Consingen appellat I. VIII. *Coler*.

Cretenses] Creta, *Κρήνη*, Ptolemæo Maris Mediterranei insula, Jovis incunabulis, et centum urbibus quondam clara. Hodie Candia vulgo dicitur. Sic quoque in Concil. Chalcedon. Hæc olim etiam *Aëria*, *Curetis*, *Macaros*, et *Macaronesos* dicta fuit, ab aëris temperie, teste Plinio, et Solino. Hecatompolis quoque Eu-

stathio, *Idæa*, et *Chæronia* item *Stephano*. *Telchionia* etiam, a *Telchionibus*, ut habet Gyraldus. *Ortel*.

Equidem, &c.] *Interna mala*, hoc est, domesticas seditiones, et bella civilia per Cinnam denuo, ac Marium redacem in media Urbe excitata, quæ res cum primis vorsoriam Sullæ in Italiam capiundi, conditionesque ab Archelao conceptas ac propositas, a Mithridate mox confirmatas accipiundi causa fuit. *Douza*.

Abnuente Tigra[n]e] Suadebat bellum suscipiendum Mithridates : negabat Tigra[n]es : eoque dissuadente, Mithridates arma sumit, atque hoc est quod dicit : 'abnuente Tigra[n]e bellum cœpi : sic enim legendum esse, non, *cœpit* ; præter certam verborum sententiam, res ipsa clamat. *Carrio*.

Marcumque Cottam, &c.] Non dubito eum esse, cujus oratio inscribitur *Caji Cottæ*. Nam M. Aurelius Cotta, consul a Mithridate victus est apud Chalcedoniam, seu, ut hic dicitur, *Chalcedona*. Sed L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem, exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, et in Pontum cœgit e Bithynia confugere. *Bad*.

Chalcedona] Chalcedon *Χαλκεδών*, Ptolemæo ; Strabo *Calchedon*, *Καλκεδών*, habet. Urbs Asiatica est, ad Bosphorum Thracium. Liberam urbem Plinius vocat : cui etiam antea Procerastis, dein Compusa, (*Colpoëssa* legit Pintianus) postea Cæcorum urbs (quod locum eligere nescissent) dicta fuit. Curopalates in lib. de officialibus Constantinopolitania hanc Justinianam Tertiam nominat. Hodie adhuc Chalcedona vocari, scribit Sophianus Cultitiu Turcis dici, mihi Carolus Rimius auctor est, qui Constantinopoli oratorem egit nomine Maximiliani II. Romanorum Imper, Marius Niger tradit interius reedificatam, et a junioribus *Cacelina* nuncupari. Scutati ex ea facit hodie Alph. Adrianus, et quoque Thomas

Minadolas. Petrus Gyllius prodit hodie exiguum vicum esse, sine moenium vestigiis. Idem addit ex Dionysio Byzantio, Chalcedon fluviolum esse, qui in Propontidem effluit, unde urbs nomen sumpsit: enimque hodie proprio nomine carere, adeo ut accolae Potamiron duntaxat nominent; ejus meminere Stephanus et Eustathius. Thevetus scribit eum adhuc hodie Chalcedoni nominari. *Ortel.*

Cyzicum] Vide supra p. 720.

In obsidione moranti] Fabri et Briconeti, *in obsidio moranti*: et sane *obsidium* veteres etiam dixisse constat. C. Lælius ad populum pro se: 'uti terra marique simul, nobis obsidium facerent:' et Sallustius l. 1. Historiarum, 'magnis opibus profectus, obsidium per L. Catilinam legatum.' Vide Nonium. *Carrio.*

Nullo circumadnente] Hoc est, Neme sociorum javante me ant frumento, aut comestibus. *Douzi.*

Param, et Heracleam] Emendo Servium ad III. Æneidos. 'Alii Heracleam appellatam volunt, quia Heraclides Lacedæmoniorum reges.' *Putsch.*

Para] Locus maritimus in Asia Minori circa Hellespontum, aut Euxinum mare. *Ortel.*

Heraclea] Ponti urbs; in Bithynia Straboni, Xenophonti, et Ptolemæo; ubi descensum ad inferos fabulantur Poëtae. Bonacciolus hodie Auep, Niger Pendarachia nomen habere ait. Hanc Heracleam Ponticam, ut apud Dioscoridem est, Serapio vocat Dadiabentehi. *Idem.*

Apud Cabira] Ibi fuit Mithridatis sedes. Strabo: *ἐν δὲ τοῖς Καθάρους τὰ βασιλεῖα Μιθριδάτου κατεσκεύαστο.* *Col.*

Cabira] Καβίρια, Inferioris Asiae oppidum Stephano.

Inter me, atque Lucillum pratilis, inopia rursus ambas incescit] Hæc ex 4. hist. Carisius l. 1. recitat. in quo, *Prepe*, pro, *Pratilis*, mendose legitur in vulgatis libris. *Man.*

In Armeniam] Armenia, regio Asiae inter Taurum et Caucasum montes, a Cappadocia ad Caspium mare usque protensa: ab Armenio Thessalo, Jasonis comite, inquit Strabo, dicta. Major Armenia, inquit Plin. l. IX. post Mediam ad occidentem occurrit. Ea, ut ait Ptolemæus, a septentrione Colchidem habet, Iberiam et Albaniam: ab occasu magnum Euphratis cursum, qui Cappadociam, minorem Armeniam et Syriam Comagenen relinquit: a dextris ab Oriente partem Hyrcani maris ac Mediam, qua montes Caspii assurgunt, a meridie Mesopotamiam atque Assyriam. Montes in Armenia sunt Moschici, qui supra partem Ponti ad Cappadociam se efferunt: Pariedrus, in quo fontes habent Euphrates et Araxes fluvii: Antitaurus, qui ab Euphrate scissus, et Mediam percurrens, postremo Albus appellatur: Cordica, ex quo Tigris oritur: Taurus ac Niphates, qui Mesopotamiam atque Assyriam ab Armeniis disternunt: Caspii, qui vergunt ad Medos, et Caucasi, qui septentrionalia Iberiam versus Albaniamque concludunt. Flumina quatuor, Cyrus, qui monte ortus Caucaso a sinistris, Iberiam Albaniamque dimittens, Armeniam a dextris, in Hircanum defertur pelagus: Araxes, Phasis, et Lycus, Tigris, Euphratesque. In Armenia pretiosam inter reliqua aromata nascitur Amomum. Armeniam Hebræi Ararat vocant. In ea civitas Artaxat insignis. Inde Armenii et Armeni dicti. Vide Ptolemæi tabulam Asiae IV. Plin. l. 1. et Strab. II. Plura de Armenia apud Stephanum. In majorem et minorem distinguitur, quarum partes ab Ortelio, diligenter ab Enstathio collectas, enumerantur.

Ceterum consilium est] Charisius l. II. 'ceterum quomodo positum est; pro alioquin consilium est, an reliquam consilium est?' ceterum, non erat opus viros doctos concorditer

hic ex nescio quibus libris inserere, repugnante sententia. *Putsch.*

Finem Oceanus] Dionysius Halicarnass. 'Romana urbs imperat toti terræ, qua quidem inaccessa non sit, habitaturque ab hominibus; sed et toti mari imperat, non solum hinc intra columnas Herculeas, sed ipsi Oceano, quacunq; est navigabilis, PRIMAQUE ET SOLA ab omni ævi memoria terminos sibi potentiæ fecit, Orientem et Occasum.'

Nisi raptum habere] Id est, Armis quæsitum, aut per injuriam: id quod Lepido Philippus objecerat supra; et fortasse hic ablativus ille reponendus, ut fiat: *Nisi armis partum habere.* Et certe hoc altero illo multo numerosius. *Douza.*

Conjuges] Verbum, *conjuges*, non alio, quam ad raptum Sabinarum refertur. Galgalus etiam apud Tacitum in vita Agricolæ, Raptores orbis appellat Romanos. *Ursin.*

Peste conditos orbis terrarum] Quid si legamus, *Pesti?* hoc est, exitio sive in pestem atque perniciem orbis terræ procreatos a Romanis videlicet in servitatem redacti. *Douza.*

Trahant, excidentque, omniaque, et maxime regna, hostilia ducant] Hæc verba, ex eadem quoque epistola, ita in vv. cc. leguntur: *Trahant, excident, omniaque non serra, et maxime regna hostilia ducant.* Quæ lectio non displicet; nam paulo supra dixit: 'Me, quia fama erat divitem, neque servitutum esse, per Nicomedem bello lacesiverunt.' Paulo post Færnus legebat: 'Regnum Persidis inclutum divitiis,' non, *inclutis.* Item in vv. cc. est: *Quod haud difficile est, pro eo quod vulgo legitur, quod difficile non est.* *Ursin.*

Non serra et maxime regna] Quid illud, quod in libris omnibus legitur? *omniaque non serra et maxime regna hostilia ducant:* nisi forte, *non serra,* pro his quæ libera sunt, nulliusque imperio parent, acceperit. *Carris.*

Cui Seleucia maxima urbium] 'Seleucia Elimaidis, Persicæ regionis civitas.' Pflin. Item Comagenæ, ad Euphratem fluvium Straboni, Plinius eam Parthorum cognominat, et Babyloniam quoque vocari addit. Barchad Nigro, Mosal Masio dicitur: Baudra autem, Pineto: Novem Seleucias extruxisse Seleucum Antiochi filium auctor est Appian. in Syriacis.

Seleucia] Non semel illa apud antiquos cum Babylone confunditur: quippe Seleuciæ vicinitate Babylonem exhaustam Plinius dicit in solitudinem rediisse. Nec multo aliter Strabo l. xvi. 'Babylonis partem Persæ diruerunt, partem consumpsit tempus, partem Macedonum negligentia, præsertim postquam Seleucus Nicanor Seleuciam ad Tigrin condidit, stadiis tantum trecentis a Babylone dissitam.' Hæc ille. Itaque in Babylonis opes et nomen successit Seleucia, quæ non solum Babylonia (ut apud Plinium et alios *διακρυκῶς*, quia non una fuit Seleucia) sed et Babylon appellata est, sicuti Stephanus de Urbibus ostendit, cum dicit: *Βαβυλῶν Περσικῆ πόλις, μητρόπολις Σελευκία καλουμένη.* En Babylonia ipsum nomen Seleuciæ tributum. Quo etiam referenda hæc Sidonii carmina: 'Non coctam a Veteri Babylone distantia describant Geographi. Nam trecenta illa stadia, quibus a Babylone Seleuciam distare scribit Strabo, sunt miliaria prope xxxviii. id est, diurnum illud iter Bagdadum et rudera Babylonis interjectum juxta Texeiram, qui ex Emirchondo Persarum Historico testimonia quoque de ejusdem urbis situ in medium profert. *Bochart.*

Regnumque Persidis inclutis divitiis est] Færnus *inclutum divitiis est*, legebat. Ciacc.

Regnumque Persidis inclutis divitiis] Vereor ne *inclutæ* scripserit Crispus. hoc enim semper fere cum auferendi casu copulatum reperio: nisi quis fortasse *inclutum* legi malit: quod nec mihi quidem displiceret, nisi hoc a vestigiis receptæ scripturæ longius aliquanto recedere videretur. Douza.

Exstinguunt omnia, aut occidunt, &c.] Id est, Romani hac via grassando aut pessum dabunt omnia, aut ibunt ipsi. Dicam planius: Aut universa perditum ibunt, aut peribunt ipsimet, non radicibus modo, verum etiam eradicibus; valentiores scilicet adversarios nacti, seu nos, sive alios vindices in tempore adfuturos: quod difficile non est, si modo viribus in unum conjunctis mutuas pariter operas tradere velimus, &c. Visum est hoc etiam inter alia levioris notæ animadversione dignum: ne quis videlicet scripturæ similitudine deceptus, et *occident* istud penultima longa effendum autumans, alios porro secum in erroris nassam a vero possit abducere. *Idem.*

Quod difficile non est] Mss. *Quod haud difficile est.* Ciacc.

Si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgredimur] Hic locus in vest. libris emendate legitur, ad hunc modum: 'Si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis; fortuna aut nostris vitis adhuc incolumem.' *Nostris vitis* autem dixit, pro, *Nostra culpa* et *segnitia* aut *discordia.* Ciacc.

Circumgredimur: exercitus] Locus qua a scriptura, quæ ab interpunctione valde mendosus: scribe, *circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna aut nostris vitis incolumem.* Carrio.

Auxilio profectum magnis Regibus] Hoc non sui honoris ipsius modo, verum et Tigranis, generi sui gratiæ

dicere videtur: quippe qui, ultra mortaliæ moræ, prorsus barbarico fastu tumens, ac ceterorum omnium præ se contemtor, et Magnus, et Rex Regum audire volebat: eo magis, quoniam non contentus Mediæ, Syriæque, ac Palæstinæ ditiones Armeniæ regno adjectas, lege belli snas fecisse; gentesque omnes finitimas sub immanissimum jugum misisse victas, rebus ei supra votam fluentibus, Parthis insuper ob interna mala afflictis, Asiæ imperio per vim extorto, opes eorum tantum non ad interfectionem attriverat. Nam de Mithridate ipse melius silere puto, quam pauca dicere, qui non Magni modo, sed et Maximi Regis cognomento ormandus ex rebus gestis videretur, nisi major Mithridate, qui Mithridat. devicit Magnus: 'Ille tremor Ponti, sævi quoque terror Hydaspis.' Major, inquam, illo, imo ipso etiam sese, quod tanti hostis, postea debellati cadaver ad se delatum oculis usurpare non sustinens, dignum insuper habuit, quem ob virtutem ac rerum gestarum gloriam funebri laudatione honestans, Regem ætatis suæ præstantissimum appellitaret: qua de re Appianum, qui volet, consulat. Merito ergo Magni Regis cognomentum et Tigrani, et sibi, tribuit Sallustianus Mithridates. Douza.

Neu malis pernicie nostra unum imperium prolatare] Præclare et illi libri hoc loco habent: *Neu malis pernicie nostra tuam prolatare*, quasi nil aliud sit, Mithridatem non juvare, quam tantisper, dum Mithridates vincitur, Arsacem suam perniciem prolatare, quæ tamen, Mithridate victo, in illum sit casura. Ciucconius.

Pernicie nostra unum imperium] Alii, *nostra tuum imperium.* Vaticanus, *pernicie nostra tua prolatare.* Optime vetus editio, ut et Fabri et Briconeti: *non malis pernicie nostra tuam prolatare, quam societate victor fieri.* Carrio.

Pernicie nostra unum imperium pro-

latere] Placet scriptura, quam alii, partim ex membranaceis libris, partim ex veteri editione eruerunt: *Nea malis pernicio nostra tuam prolatate, &c.* Eodem significato, quo panilo superior scripserat: 'Ptolemæus pretio diem belli prolatans.' Hoc vult Mithridates, Tigrane secum a Romanis oppresso, Arsacem finem belli (id quod cum argumentis, tum exemplis aliorum Regum ostenderat antea) haud quaquam futurum, sed ulterius gradum, impetumque adeo in regnum ipsius facturos: quod eos jam pridem totis animis invasisse dicit, cupidine profunda imperii, ac divitiarum. Quod ut animadvertat, monet; non fallacibus ipsorum dictis fidem habeat: quibus hoc unum student, ut belli moram ab Arsace redimant modo; fidem haud longius servaturi, quam dum utrumque, hoc est, et Mithridatem et Tigranem affixerint. Qua re patrata, præsens ipsi exitium a Romanis paratum esse: ac duobus Magnis regibus victimarum in morem tractatis, tertium Arsacem quasi succidaneum datum iri. Snaedet itaque Arsaci, ut dolum ipsorum in præsens, ac bellum in posterum caveat: nea solum firmiorem se ad resistendum fore speret, quam si federe inito Reges tres potentissimi, veluti Gerryon aliquis tricorporeus, uno animo pergentes, sociatisque opibus undique Romanos, hoc est, latrones gentium pariter eant oppressum; victores haud dubie discessuri. Cujus rei etiam facilitatem summa cum gloria conjunctam ostentat, eo magis, quod exercitus ipsorum procul ab domo, auxiliorum, commeatum, omnium denique honestarum rerum inopiam patiens, parvo labore confici, ac disperdi posse videatur. Hoc honestius certe, sapientius, securius denique, quam ut dum alienis laboribus tutum fore se sperat, armis abstinendo, ac se quasi medium gerundo, occasiones rei bene gerundæ amittat: atque hoc

modo et belli, et pernicioe suæ diem prolatans, tandem pro intempestivis falsæ quietis induciis, mox futuri mali sortem pariter cum usura dependat. Douza.

Vulcanalia] Ea vetus Calendarium refert ad diem 23. Augusti: Festus autem ad diem 29. ejusdem mensis. Celebrabantur autem in honorem Vulcani, et ludi fiebant in Circo Flaminio: quo die etiam populus pro se animalia in ignem mittebat. Hæc festa diversa a Vulcanibus, seu tubilustriis, quæ habita undecimo Calendarum Junias, vel, ut aliis placet, decimotertio: quod Vulcani Festum fuit institutum ad lustrationem Tabarum, unde Ovidius sic cecinit: 'Proxima Vulcani lux est, quam Lustria dicunt, Lustrantur paræ, quas facit ille, tubæ.' Templum Vulcani a Romulo extra muros Urbis fuit positum, vel quod filius Martis quum existimaretur, propter fabulosam illam Vulcani adversus Martem Veneris causa simulatam, Vulcanum in eadem urbe eodemque cum Marte domicilio esse noluit: vel, quod verisimile est, quum Romæ ab incendiis statim a primis temporibus multum esset periculi, colendum quidem Deum igni præfectum, sed extra Urbem locum ei assignandum statuerunt, ut Plutarchus refert in Quæst. Rom. Quæst. 47. *Hospinianus.* Vulcanus, in cuius honorem Vulcanalia instituta sunt, idem est procul dubio cum Tubalcaino. Ab hoc igitur Vulcanico ærariam et ferrariam artem, atque ejusmodi conficiendorum instrumentorum, quæ sacra historia paucis attingit, rationem primum repertam esse ipsimet Ethnici scribunt. Itaque ferreos et æreos optices illi consecratos esse docet Plato l. II. de LL. Quare sic pingebant, ut refert Albericus lib. de Imaginibus Deorum, fabri similitudine, malleum manu tenens, et ad latus officinam habens ferrariam. Apud Homerum

Iliad. l. XVIII. mentio fit admirandorum tripodum a Vulcano fabrefactorum. Sed et arma ab iisdem diis facta scribit ex Ethnicis auctoribus, Lactantius l. 17. quoniam Pausanias l. ix. ait, nullum in tota Græcia egregium Vulcani opus extare, præter sceptrum Agamemnonis. Vulcanus quoque ex mente Ethnicorum Deus artium appellatur ab Augustine de Civit. Dei, iv. 10. Quod et ante eum Plutarchus in tractatu de Aquæ et Ignis comparatione dixit. Nam usum ignis ad fundendum et confundum metalla primus invenit Vulcanus iste, ut ait Lactantius II. 6. et lib. de Ira Dei, c. 18. Sicuti autem Tubalcainus cum Vulcano idem, ita et Nahama soror Tubalcaini eadem cum Venere, 𐤍𐤏 naham enim venustam, formosam denotat. Porro apud Festum legas, quotannis mense Junio trans Tiberim piscatorios ludos fieri solitos a Prætoribus Urbanis pro piscatoribus Tiberinis, quorum quæstus perveniret in aram Vulcani, quod id genus piscicorum vivorum datur ei Deo pro animis hominum. *Fugger.* Hoc addo, ideo fictum fuisse Poëtarum fabulis in Lemnon Vulcanum cecidisse, quod illa ignibus esset obnoxia; unde Seneca in Hercule Cæteo: 'Quæ tanta nubes flamma Sicantas vomit, Quæ Lemnos ardens?' Ignis autem Lemni erumpebat maxime e monte Mosychlo, de quo Hesychius et Nicander in Thesauris, ad quem Scholiastes citat ex Antimacho: 'Ἡφαίστου νηπι εἰκελον, ἣν βα τειθεκε Δαίμων ἀπρόταυτος ὄρεος κορυφαίσι Μοσύχλου. Id est: 'Quales in summa rupe Mosychli Mulciber accensis fornacibus excitat ignes.' Vide Bochartum de Colon. Phœnic. l. 12.

Quam maximis itineribus per regnum Ariobarzani contendit] Ariobarzani tam hic, quam in epistola Mithridatica, proinde ut vulgo legitur, censeo reponendum, quicquid dicant alii, antiquo casu. Sic et Regnum Persi Ma-

cedonicum idem dixerat supra, pro Persis. Sed et Cicero, 'Filius Verri,' pro Verriis, et Virgilius, 'Immitis Achilli,' pro Achillis. Qua de re Probum vide in Catholicis. *Deusa.*

Euphrates] Vide infra, ubi de Tigride et Euphrate ejusque alveis lategitur.

Cappadocia] Καππαδοκία, Asiæ Minoris regio. Hodie Almasia est Jacobo Castaldo; Genech Theueto, Teceatu Alalallen Pineto. Straboni et Halicarnassæo hæc Cappadocia quoque Lencosyria dicitur, Λευκοσυρία. Cappadocia a Græcis Syros nominari, scribit Herodotus l. 1. Pyrrhætos cognominatos aliorum differentia, scribit Enstathius: quod ex igne futura prædicebant. Capthorim Hebræis dici, docet ex Onkelo Arias. Joseph. lib. Antiq. 1. dicit Hebræis Meschinos (Μέσχοι) nuncupatos in celis. Strabo tradit Cappadociam in duas satrapias a Persis divisam, in eam quam proprie Cappadociam, et Cappadociam ad Taurum, item Magnam cognominarunt: et alteram, quam Pontum, et Cappadociam Ponticam dixere. Hæc Pontica eodem auctore, sub Archelao rege, in quinque prefecturas distincta fuit. In Laviniasenam Λαυινιασσην, nempe, (vel Laniasinam, Λανιασσην) Sargusenam Σαργυσην, Saravenam (hoc in Græco non invenio) Cammanenam Χαμμανην, et Maromenam, Μαριμηνην. De hac Cappadocia intelligit vetus Adagium, 'tria Cappa pessima;' uti ex Isidori Pelusiotæ Epistolis videtur. In totidem quoque idem Strabo dividit eam quam Magnam dixit, scilicet in Melitenam Μελιτηνην, Cataoniam Καταωνιαν, Ciliciam Κιλικιαν, Tyanitiam Τυανητιαν, et Isauritiam Ἰσαυρητιαν. Sed quod hic quoque addam, est, quod Ptolemæus Sargarausenam, Σαργαυραουσην, et Garsauria, Γαρσαυρια, legit. Apud eundem Melitena, Cataonia, et Laviniasensis, in Armenia Minore; et Isauris, in Galatia ponuntur. Tempore

Greg. Nazianzeni Cappadociam in Cæsariensem et Tysanensem dividebant. Porphyrogneta eam dividit in Charsianam, Armeniacam, et Cappadociam Minorem, item in Cataoniam, Tauricam, et Mediterraneam. Cappadociæ regionibus jungit Plin. vi. 8. Gazazenam, et Colopenam. Liber Notitiarum habet Honoriadem Cappadociæ regiunculam: hujus mentio etiam fit in Cedreno, et Novellis Justiniani. Appianus de bellis Syriacis nominat quoque Cappadociam Seleucidem, a Seleuco rege sic cognominatam. Pro Sargauria apud Ptolemæum legunt ejus interpretes Gardaucreta, mendosæ omnes: unum Novomagum semper excipio. *Ortel.*

Naves codicariæ] Festus in epitoma: 'Codicariæ,' inquit, 'naves ex tabulis crassioribus factæ.' At in veteri inscriptione, CODICARI NAVICULARI INFERNATES. Item: CODICARI NAVICULARII ET QVINQ. CORP. NAVIGANTES. Videndus Seneca in Comment. de vitæ brev. ubi de Claudio Caudice, et Varro de vita pop. Rom. l. III. apud Non. qui citat locum Sallustii; nam habet: 'Quod antiqui plureis tabulis conjunctas codices dicebant, a quo in Tiberi naves codicarias appellamus.' *Ursin.*

Equites Cataphracti] Huc pertinet alterum Sallustii fragmentum, quod eodem loco Servius profert his verbis conceptum: 'Equis paria ornamenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexerunt,' &c. Ex quo loco satis aperte Servius docet, Cataphractos equites esse, qui et ipsi ferro muniti sunt, et equos similiter munitos habent. Videndus Tac. l. XVII. Ubi de Cataphractis ait: 'nobilissimo cuique tegmen ferreis laminis,' &c. et Liv. l. XXXV. ejus verba sunt: 'Equitum mirabilem vim trahenti Hellespontum in Europam partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim sagittis ex equo utentes.' *Ursin.*

Equites Cataphracti, &c.] Justinus l. XII. 'Munimentum (Parthis) equisque lorice plumatæ sunt, quæ utrumque toto corpore tegunt.' Similia et infra dicit Sallust. ubi Plumæ similitudinem Sallustius et Justinus expressere, quam alii plerunque squammam vocant, unde et squammata lorice. Certe non differunt squammæ et plumæ specie modoque contextus. Utramque similitudinem Maro junxit l. XI. sub finem, addens materiem æneam: 'Sputantemque agitabat equum, quem pellis ahenis In plumam squammis, auro conserta tegebat.' De equitibus non ita mirum, sed illud, equos similiter ferro totos quidem et usque ad ungulas tectos fuisse. Egrege Claudianus II. in Rufinum de lamellis consutis: 'Flexilis inductis hamatur lamina membris Horribilis visu: credas simulachra moveri Ferrea, cognatque viros spirare metallo: Par vestitus equis.' Hæc ferre olim Equorum Equitumque munimenta et tegumenta, an verius impedimenta. Nam certe pondus subinde et rigor (etiamsi squammata essent) impediebant inferre vulnera, æque atque accipere. Tacitus l. I. Histor. de Sarmatarum armatura: 'Tegmen ferreis laminis, aut præduro corio consertum, ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum.' De iis ita Vegetius III. 22. 'Cataphracti equites, propter munimina, quæ gerunt, a vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum et pondus armorum capi eos facile est.' *H. Hugo.*

Menstrua solvenda] Tacit. Histor. v. de Asphalto, 'Fugit cruorem, vestemque infectam sanguine quo feminae per menses exsolventur.' *Ciac.*

Menstrua solvenda] Turnebus xv. l. ait, 'hoc loco menstrua solvere, esse sacra solvere, quæ mense quoque dabantur.'

Menstrua solvenda] Si in loci hujus

enarratione frustra me dixerō alios
 feisse, profecto haud ementiar. Nec
 tamen mirum, cum (ut Petroniani
 Bolleii expurgatione in rem meam
 utar) et homo sim, et adhuc juvenis;
 adde Laetii (at quanti Poëta!)
 auctoritate inductus; apud quem
 istiusmodi exemplum legeram: 'Tem-
 pore eo si odorata est, quo menstrua
 solvit:' ubi de muliere menstruali,
 ac sanguinis profuvio abundante lo-
 quitur. Itaque in eadem fortassis
 nunc etiam persuasione hærerem, nisi
 me errantem humanitus, comitate (ut
 solet) sua, facile in viam reduxisset
 Lipsius, pariter autem vollendo, et
 admonendo, existimare se *Menstrua*
 hoc loco non pro Mensibus genitali-
 bus, sed pro Sacris potius accipienda;
 iis dico, quæ quot mensibus pro exer-
 citis incolumitate, et maxime salute
 suorum, persolvi, nescio an Romani,
 Barbari certe moris antiquitas fuisse
 videtur: quam quidem ego hominis
 ingeniosissimi, et omnium sine con-
 troversia doctissimi, interpretationem,
 non amplius primam pronuciare aus-
 sus, ipse mecum et cum animo meo
 curiosius aliquamdiu agitassem, ac-
 cessit tandem ad Lipsianam senten-
 tiam auctoritas Plutarchi, apud quem
 (ut forte in consilio in Crassum ejus
 incideram) hæc verba inveni: *ὁ δ'*
ἀπαρτίστο μὲν τὴν ἀσθεῖαν ἀνοικέμενον,
τὰ κρῶνῃ καταμπεύχωντες ἐφθάρτες δ' ἐπὶ
δυσὶ γυναικῶν προθυμῶν τοῖς πολε-
μίοις, ἀνοικέμενον, εἰ μὴ Κράσους ἐξέως
ἐπιφραῖας, μάχην ἴθεο πιασὶν καρτερη-
τάτην. Id est: 'His imperat (Crassus)
 ut quam possint occultissime iter fa-
 ciant, qui studentes hostem fallere,
 galas frondibus contexere. conspecti
 autem a duabus mulieribus, quæ sa-
 crificabant pro salute hostium, in
 periculo fuissent, nam celeriter inter-
 veniens Crassus pugnam commisisset
 multo acerrimam,' &c. Vides, quan-
 tum a Plutarcho Sallustius, a Sallustio
 contra Plutarchum accipiat lucem.
 Nam absque illo foret, nec per quas

Delph. et Var. Clas.

mulieres, Italice, an exotici gene-
 ris; nec a quo loco, nec quo diei tem-
 pore: nec qua occasione insidias istas
 militares detectas fuerint, compertum
 quicquam habereamus. Nunc ex His-
 torici nostri reliquiis discimus, lomine
 adhuc incerto, hoc est, sub matutini-
 num crepusculum, opera mulierum
 maxime, et quidem nationis Gallicæ
 istud ipsum evenisse: hoc amplius;
 causam deprehensionis ejus, turbam
 vitationem, fortuitumque secessum,
 atque ascensum existitisse, in solum
 ac deviam (uti apparet) montem ejus
 rei gratia factum, quo videlicet ma-
 jore cum silentio ac religione, extra
 conventum, sacra illa peragi possent.
 Unde et liquido est animadvertere,
 quam curiosa ubique Rerum, Tempo-
 rum, Locorum, Hominum denique
 tractatione Historiam suam ensecu-
 tus Sallustius. Quæ sane mihi ad mi-
 raculum usque disertus ac prudens
 omnem humani ingenii captum super-
 gressus videtur; Historicorum quan-
 tum est, erit, aut fuit unquam, haud
 dubie princeps: et cui illud de Mæo-
 nio Poëta volgatam optimo jure tri-
 bui possit, 'Louge erit a primo, quis-
 que secundus it.' *Donus.*

Pluteos] Tabulæ, quibus aliquid
 præsepitur, auctore Pompejo, *Plutei*
 dicuntur; et crates crudo corio in-
 textæ, quæ militibus opus facienti-
 bus opponi solebant, sub hoc voca-
 bulo significantur.

Simul eos, et cunctos jam inclinatos,
hc.] Videndum an legi possit: *Cunctos*
jam inclinatos laxitas loci, et plures co-
hortes, hc. pariter arces invadunt. Ur-
 sin.

Hi locorum perignari] Pato corri-
 gendum, *Hi locorum pergnari.* Sic
 supra: 'fiducia gnaritatis locorum.'
 Item *foret*, pro *fuerat*. Sed et illud,
Ad eam artem, non placet; malimque,
ad eas artes: idque ex veterum libro-
 rum fide, in quibus dierte expres-
 sum legitur, *ad eas arces*, mutatione
 facili t scilicet in *e facta*, *Donus.*

Sallust.

8 A

Perma] Est exiguum et rotundum scutum, sicuti et pelta fuit scutum parvum et leve, a quo peltastæ et peltati pedites dicuntur. Cætra quoque inter exigua scuta fuit, ut scribit Marcellus.

De pecore] Carisius l. i. notat *pecu* et *pecus pecoris*, et hæc duo Sallustii verba adfert. Servius autem l. III. Georgicon et Martianus l. III. reliqua commemorant, nullo tamen adjecto libri numero, quæ ego primum inter se conjunxi, deinde hoc libro, hoc etiam loco posui, quod cum eo, quod præcedit, optime congruerent: dicit enim Sallustius eos scuta e viminibus nexuisse, illisque coria de pecore recens detracta imposuisse, quæ quasi glutino adolescebant: quo etiam pertinet, quod idem scribit Servius, Sallustium dicere Lacanos de vimine facta scuta coriis tegere, *Æn.* l. VII. Carisius l. II. 'glutinum,' inquit, 'dixit Varro in Scauro, glutinum Dædalum invenisse, quam declinationem Sallustius sequitur, cum dicit; quasi glutino adolescebant: idem eodem: 'Varro in Scauro, glutinum ferunt Dædalum invenisse: quasi, gaudium, præmium. itaque Sallustius istius potius declinationis usum secutus, Glutino, inquit, adolescebant, ut gaudio, præmio: 'quas duas postremas voces cum exempli causa adferat Carisius, easque superius etiam cum Varronianis composuerit, mirari satis nequeo eorum ignaviam, dicam, an imperitiam, qui eas ut Sallustianas habuere. *Carrio.*

Tertanum] Annem Bithyniæ.

Eos qui hoc malum, &c.] Retulit inter hujus libri reliquias Ludovicus Carrio, sed cum in Nonii Marcelli codicibus tum recentioribus cæsis, tum etiam Mss. vetustioribus, unde hæc desumpsit Carrio, fragmento huic Siennæ, non Sallustii nomen præfixum sit, eo unde sumtum est me quidem iudice relegabitur tantisper, donec hujus constitutionis ratio red-

datur. *Patsch.*

Improbo patibulo eminent affigebatur] Hoc in navibus factum fuisse, ex eo apparet, quod ante dixit, 'aut malo dependens verberabatur.' Igitur legendum videtur, *in prora patib. e. aff.* Ciaccon.

Immutilato corpore, improbo, &c.] Ciacconius: *In prora patibulo eminent.* Lipsius l. II. Antiq. legit: *In proris.* Neutrum placet. Ego ad Criticum Senatam adferre hanc meam emendationem non dubito: 'Aut immutilato corpore improbo, patibulo eminent affigebatur.' Coler.

Immutilato corpore improbi] Multa multis ad hunc locum dicta, quæ recitare quid attinet? Mihi dubium non est veram esse lectionem in *puppi*, quam Illustrissimus Scaliger in Ms. Nonii exstare indicio fuit sic scrip-tam, in *pouppi*. *Patsch.*

Improbo patibulo] Locus non injuria de mendò suspectus: neque tamen quo mendum tollatur reperio. Sunt qui legant, *in prora*; non placet: itaque amplius cogitandum. *Carrio.*

Improbo patibulo] Improbum patibulum hic excelsum denotare videtur. Sic *improbus natus*, pro grandioris stature homine: item *improbiora labra*. Aliæ enim cruces aliis fuerunt. Enimvero fatendum est, quod altitudinem crucis spectat, alias aliis majores statui solitas, etiam in vulgari et ordinario latronum et servorum supplicio. Nam prout robustiores essent, et altiores stature, qui erant cruci affigendi, vel infirmiores, ita crux illis altior, aut humilior compingebatur. Patibulum quidem proprie dicitur de transverso ligno, sicuti et patibulum pro sera sive vecte, qua ostia occluduntur, dictum a Titinnio notat Nonius. Cum tamen hæc vox pro cruce ponitur, tota ea intelligenda est. Sicuti hic apud Sallustium nostram. Itaque errat hic Lipsius, quanquam locum ex Carbonaria Planti apud Nonium adducit: 'Patiba-

lum ferat per urbem, deinde affigatur cruci.' Sed fallitur. Vide Salmas. de Cruce.

Clausi lateribus pedem] Laudat Fragmentum istud Fronto, confirmare se studens auctoritate Sallustii, probe oppido, ac Latine dici: *Altus pedes tot.* Sed cum in hoc exemplo nec vola, nec vestigium elocutionis ejus usquam gentium compareat; cui dubium esse potest, quia vox *altus* mala manu istinc sublecta redo-

nari Sallustio debeat, restituique fortasse hoc modo: *Clausi lateribus pedem altis?* Douza.

Naphthas] Probus Catholicis, hoc hujus Naphthæ genus olei cedrino similibus, Sallustius l. iv. hist. dixit.

Naphthas] Alioqui et flos tenuissimus bituminis ita vocatur, circa Babylonem copiosissime proveniens, cui tanta est cum igne cognatio, ut flamma transiliat in eam undecunquē visam. Auctor Plinius II. 105.

LIBER V.

At Lucullus, &c.] Hic consul fuit A. U. cclxxxv. una cum L. Metello, fratre Q. Metelli Cretici, qui (ut auctor est Pedianus) Consule Pompeio Sicilia Pætor fuit. Sed et ipso sub initium Consulatus sui, et successore suo, antequam Magistratum eum iniret, defunctis; nemineque in locum perro ejus subrogato, solus eo anno Consulatum gessit; cujus hic mentionem injicit Crispus, hand alio referendam, quam quod Lucullus, comperto Regem istum cum tribus Legionibus in Ciliciam (quæ eidem provincia cum exercitu decreta erat) per Lycaoniam tendere, suis militiam detrectantibus, ac jam abnuentibus omnia, auxilium ejus adversus Mithridatem imploravit: sed frustra; id quod ad proximam Fragm. docebimus. Douza.

Lycaoniam] Lycaonia, Asiæ Minoris, in Cappadocia, regio: vicina Isauriæ, Ptolemæo. Idem alios Lycaones habet in Lycia, ad Lycum fluvium; quos aliquando *Æzeos* (Αἰζῆοι) dictos scribit Halicarnassæus I. Hi postea in Italiam profecti Cœnotri dicti fuerunt. Pro Αἰζῆοι suspicatur Sylburgius Αἰζῆες scribendam. Est et Phrygiæ Minoris urbs Lycaonia, D.

Hieronymo, in locis Hebraicis. *Ortel.*

Ciliciam] Cilicia Κιλικία, Asiæ Minoris regio. Josepho dicitur hæc Tarsus. Item Stephano. Chalah tamen Hebræis nominari, auctor est mihi Arias Montanus. Aoan, Ἀσαν, aliquando vocatam, tradit Etymologicon. Hodie vocatur Turcomania et Finichia, a vico quodam magno; ut refert Marius Niger. Incolas prius Achæos appellatos scribit ex Herodoto Stephanus: ego Hypachæos apud eum lego. Idem Stephanus tradit eos etiam Trachiotas vocari; quorum mentio etiam apud Strabonem II. Item XIV. ubi Ciliciam in asperam et campestram distinguit, Lithia appellat Serapio, cap. de cocco infectorio. Cilicia etiam Cappadocia præfectura Ptolemæo: quæ Straboni Eusebia ad Argæum nominatur. Eadem, ni fallor, cum ea quam Joan. Chrysostomus Epistol. 125. ad Cyriacum, Taurociliciam nominat. *Idem.*

Legiones Valeriana, &c.] M. Acilium Glabriorem intelligit, qui A. U. dclxxxvi. cum P. Pisone Consul fuit, eique provinciæ istæ una cum Mithridatico bello decreta. Sed ha-

riolor rescribendum: *Consuli datam, esse missos esse*: quæ conjectura eo mihi firmior videtur, quo propior cum ad priores omnium editiones, tum vero etiam ad scriptorum codicum fidem accedit, in quibus probe et plane exaratum legitur, *Consuli datam esse, missos esse*; quod quam proclive fuerit imperito cuiquam exscriptori, ex nostro hoc τῶ *esse*, architectari, quis non videt? Ceterum, *esse missos esse*, ab armis dimissos, et quasi militaris sacramenti nexu exsolutos interpretor. Hic enim color erat, quem Legionarii illi Valeriani, animis a Lucullo pariter abalienatis, rebellionis suæ prætexebant. Desiderantur autem verba, quibus periodi istius clausula explebatur, puta, *Causantes, seu Præfidentes*, militiam detractare: quæ Priscianus, cui nos et hujus et prioris Fragmenti conservationem debere par est, per incuriam, ut solet, citare porro neglexerit. Quod ego hic a me dictam cupio, non quidem contextus augendi, sed interpretandæ sententiæ tantum: quæ clarius ut liqueat, hæud abs re fuerit, historiæ argumentum altius aliquanto repetere. Ea vero sic habet: 'Post Triarii cladem cum Lucullus advenisset; isque Mithridatem facile opprimere posse, si in eum perrexisset, videretur, ab exercitu suo desertus, nihil profecit.' Fuerunt autem Legiones, quæ primum sub Valerio Flacco, post sub Flavio Fimbria mercuerant, quæ a P. Clodio sollicitatæ, quum stipendia sua se confecisse dicerent, dicto audientes esse, ac Imperatorem in Mithridatem sequi recusarunt: præsertim vero; ubi Acilium Glabriorem Consulem Lucullo successorem Roma missum ad eas cupientissimis animis accepere, quæ Lucullo causa fuit, ut, cum militum suorum seditione, tum quod ne à Marco quidem, qui (uti dictum jam antea est) Ciliciæ cum imperio præerat, auxilium impetraret, omnibus modis proditus desertusque a suis, Mithridate veteri hoste relicto, retro

in Tigranem convertit.

Comperto, lege Gabinia Bithyniam, &c.] Sic Tacitus II. 'Comperto quoque Græcam literaturam,' &c. Et I. I. 'Cæcina, comperto vanam esse formidinem.' Et Livius I. XXXI. 'Satis comperto Erdueam petitorum Romanos.' Simile est quod supra, *audio. Ciaccon.*

Bithyniam] Vide supra p. 703.

Regem aversabatur] Tacit. Hist. IV. 'Vulgus aversari Regem, invidere Egypto, sibi metuere.' Ciaccon.

Ceteri negotia sequebantur] Videtur legendum: *Ceteri negotia exsequebantur*. Quomodo notavimus supra ad fragm. I. III. scribendum esse, ubi est: 'Cunctique ordinum munia exsequi:' et in bello Catilinæ dixit: 'Cetera multitudo conjurationis suum quisque negotium exsequebatur.' Ursin.

Et uxori ejus frater erat] Sic supra in bell. Jugurth. dixit, 'Liberis ejus avunculus erat:' et Tacitus libro IV. 'Asinius Gallus, cujus liberis Agrippina matertera erat.' Sic enim apud Tacitum legendum videtur, non ut in vulgatis editionibus, *liberorum*. Ursin.

Et uxori ejus frater erat] Huic elocutioni parissima illa, quam supra libro primo habuimus, *Liberis ejus avunculus erat*. Innuitque haud dubie P. Clodium, qui, quod frater uxoris Luculli foret, primo se apud Imperatorem loco esse volebat: quod, quum ob flagitiosæ vitæ impuritas, summamque improbitatem atque insolentiam, minus ei ex sententia procederet, excogitavit homo malitiosus et arroganter confidens, quam potissimum ratione et quibus artibus Lucillum de Imperii fastigio dejectum præcipitem daret. Itaque invidia, atque ira, pessimis consultoribus grassatus, comperto, Fimbrianos milites (quos supra Legiones Valerianas, & Valerii Flacci Imperatoris quondam sui nomine appellavit) ad singula seditionum momenta jam pridem arreptos, intentosque diem novandis

rebus circumspicere; eosque, ac ceteros de factione, quorum cognoverat promptam audaciam, comparatis delinquentis subire institit: persuasitque facile animis lubricis, etiam inde ab antiquo turbare ac tumultuari assuetis, se non amplius sacramenti religione teneri: cuius rei species erat rogatio legis Maniliæ, qua provinciæ atque exercitus omnes, quibus ad id usque tempus cum imperio Lucullus præfuerat, Pompejo recens a Piratico bello reduci mandabantur, adjecta etiam Cilicia, quam Glabrio obtinebat. Proinde sic quasi ex Senati decreto una cum ipso Imperatore suo exactorati, traducebant illi otiose in Gordyene tempus, Pompejum, aut quem alium Imperatorem ad succedendum Lucullo missum exspectantes. Ex quibus omnibus perspicue patet, in Fragmento isto ordinem perperam ac præpostere servatum esse; et, quod nunc quintum legitur, ante superiora illa quatuor principe loco collocari debere. Quo etiam haud absurde meo quidem animo pertinere iudico exemplum proximum, illud, quod istud antecessit, volui dicere: 'Ceteri negotia sequebantur familiaria Legatorum, aut Tribunorum, et pars sua (subaudi, negotia sequebantur) commeatibus mercatis.' Id est, militiæ vacatione, seu missione, non data, sed emta pretioque conciliata a ducibus suis: arte nostris etiam Strategis non ignara. Unde magis etiam videre est, quanta lubido Romanos istos manipulares tenuerit, veterem Imperatorem novo commutandi, ac relicto Lucullo se cum Pompeii victoris, ac bis Triumphalis copiis ambitiose coniungendi.

Douza.
Sæpe celebritatem nominis intelligo sumentem.] Videndum an legi debeat, *Sed te celebritatem, &c.* Ursin.

Nam si, &c.] Fragmentum istud, Catuli Orationis partem fuisse, summam a Sallustio recensere, pro certo

mibi persuadet Plintarchus, ita super hac ipsa re in Pompejo suo disserens; Κατόλου δὲ κατὰ τοῦ νόμου προσελθόντος, πολλὴν μὲν αἰδομένου ὁ δῆμος ἡσυχίαν παρέγεν. ἐπεὶ δὲ πολλὰ μετὰ τμητῆς ἀνεπιφθόνως ἐπὶ τοῦ Πομπηίου διελλθόν, συνεβόλευε φειδῆσθαι, καὶ μὴ προβάλλειν τῶν τοιούτων ἄνδρα κινδύνοις ἐπαλλήλοις, καὶ πόλεμοις· ἢ τίνα, εἶπεν, ἔξετε ἕλλον, ἢ ἀπολόγητε τούτων; Id est: 'Procedente ad dicendum (advorsus legem Gabiniam) Catulo, magnum silentium tenuit reverentia ejus populus. Postquam hic multis Pompeii laudibus candide commemoratis, suavit ut parerent ei; nec periculis et bellis aliis ex aliis talem virum objicerent: Aut quemnam (inquit) habituri estis alium, hunc si amiseritis?' &c. *Douza.*

Si Pompejo, &c.] Quo hoc fragmentum spectet, coner demonstrare illo Paterculi loco l. ii. 'Digna est memoriæ Q. Catuli cum auctoritas, tum verecundia, qui cum dissuadens legem in concione dixisset, esse quidem præclarum virum Cn. Pompejum, sed ultimum jam liberæ Reipubl. neque omnia in uno reponenda; adjecissetque, si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis? Succlamavit universa concio, Te, Q. Catule.' Meminit et Cicero pro L. Manilia, et Valerius Maximus viii. 15. Plutarchus in Pomp. *Coler.*

Quibus de causis.] Verba ipsa de Pompejo accipienda iudico, cui uni ad se accedenti Sullam assurgere solitam Appianus l. i. tradidit. *Carrio.*

Quibus de causis.] Honoris scilicet. Servius ad Æneidos x. 'Quatuor erant apud Romanos, quæ ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, assurgere; hoc etiam præcones præeuntes magistratus clamare dicebantur.' Arnobius l. vii. 'Si quispiam viso potentissimi nominis viro, via decedat, assurgat, caput revelet, vehiculoque desiliat, tam deinde salutet.' *Putschius.*

NOTÆ VARIORUM

IN

FRAGMENTA

INCERTORUM LIBRORUM.

Ne] Ex quarto an ex quinto historiæ libro hæc in voce, *sublicium*, Festus adducat, nemo facile dixerit, sic enim in Antonii Augustini exemplo scriptum est: *Sallustius lib. qu.* qua nota quartus non minus quam quintus designari potest: præterea de verbis ipsis Sallustianis, cum ingens in Festo sit lacuna, minor dubitatio est, et ea re Festum ipsum exprimere, quam, nescio quid novum comminiscendo, in temeritatem incurrere, malui. *Carrio.*

Cujus duas insulas propinquas] Sunt qui fragmentum hoc VII. sunt qui X. Sallustii historiæ, sunt qui XI. adscribant: sed cum præter V. superiores historiæ libros nullos a Grammaticis recenseri videam, et veteres codices sexto postrema hæc tribuant; omnino hunc numerum retinere malui. Neque enim mihi fit verisimile, reliquos eos, si modo præter sex, ut jam dixi, alii etiam a Sallustio scripti sunt, ita prorsus intercidisse, ne verbum quidem ex iis ut a Grammaticis afferatur: maxime cum novator ver-

borum Sallustius sui ubique sit similis: et aliis suis libris, si quos forte scripsisset, non minorem Grammaticis novas, imo veteres, loquendi rationes in iis observandi occasionem dedisset, quam iis, quos mutilos, laceros, concisos, perturbatos, et nulla ex parte sibi respondentes nunc in lucem edimus, suppeditaverit. Adde, quod illa ipsa fragmenta, quæ ex quibus historiæ libri sint desumpta, incertum est, cum ad hos quidem superiores libros pertinere certum sit, cui tamen unumquodque eorum debeat assignari, non temere dixeris, sed ad fragmentum. Loquitur, quantum divinare valeo, de insulis fortunatis, ad quas victum voluisse ire Sertorium e Sallustio in historiis esse traditum, scribit in librum Epodon Horatianus interpres, sive is Acron est, sive Porphyrio; sed silentio prætereundum non est, me, pro satis constabat, scripsisse, *sitas constabat*: quod ne cui paulo humaniori non probem, non timendum mihi esse existimo. *Carrio.*
Cujus duas insulas] Multæ super

hoc loco doctorum opiniones. Aldus Mamutius nono, Ludovicus Carrio sexto historiarum libro adscripsit: Colerus inter incerta referendum censuit. Nos vero cum videremus in quibusdam Nonii codicibus IX. in aliis XI. in aliis VI.: historiarum libro tribui, ad quartum relegandum putavimus. In Ms. fuit IV. quod non intelligentes inepti illi librarii in VI. in IX. in XI. mutaverunt, quæ omnia ex hac priorè scriptura manasse nemo paulo humanior negabit: neque vero mihi cum doctiss. Colero fit verosimile, Crispum ultra V. historiarum libros conscripsisse, persuasus auctoritate Grammaticorum, qui sane non insuper habuissent, verborum a communi usu remotorum delectum, et elegantiam, uti ex superioribus ita et ex his libris, si unquam fuissent, scriptis suis inserere. *Putachius.*

Gadibus] Gades Pomponio, Gadira *Gadupa*, Ptolemæo, et Apollodoro: Erythia *Epôdia*, Phorecydi, ut Strabo tradit: *Epôdia*, et per syncopen *Epôdia*, Stephano: Gadir Pœnis, auctore Solino et Plinio; qui *septem* eorum lingua significare addit. Pavimentum lapidibus stratum interpretatur Joan. Tzetza. Hodie autem una exstat tantum insula, cum urbe cognomine. Gadix enim Hispani, et insulam et urbem, sed nautæ nostrates Calis malis vocant. Juxta est exiguus scopulus, quem S. Petri Hispani nominant. Urbs Gadix, quæ Cæsari I. II. Civillium Gades pluraliter nominatur, Julii Gaditanæ Augustæ nomen habet apud Plinium. In insulæ vero mediterraneæ hodie supersunt vetusti ædificii turres, Torres de Hercoles incolis dictæ. Herculem hic olim delubrum habuisse, auctores sunt Strabo, Plinius, et Me-la. De Gadibus multa Philostratus V. Has vero Fortunatas insulas nec nomino, nec nosco: nisi ex Plutarchi Sertorio, qui eas sub nomine Atlantidam descripsit. Corruptas autem

hic Nonius: nam pro *decem stadium*, *decem millibus* legendum, ex hoc loco Plutarchi. *Ortel.*

Serum bellum in angustiis] *Serum* hic explicant Grammatici crudele atque sævum. Virg. V. 'Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.' Valerius Flaccus Argonauticon I. VI. 'Cum Juno Æsonidæ non hæc ad vulnere cernens Esse viam, nec sic reditus regina parandos, Extremam molitur opem, funesta priusquam Consilia, ac seras aperit rex perfidus iras.' *Putach.*

Illi tertio, &c.] Arusianus Messus; *citius sive celerius hæc re*: sic enim ibi scribendum est. Hoc autem fragmentum, etsi non dubito, quin ad librum quartum pertineat, quo bellum Mithridaticum describitur, tamen, ut certum, eo referre religio mihi fuit. *Carrio.*

Pontum] Provincia Asiæ minoris, clauditur juxta Strabonem ab Occidente Haly flumine, ab Oriente Colchide: a Meridie minori Armenia, a Septentrione mari Euxino. Et Ptolemæus I. V. paulo aliter disterminat: 'Pontus,' inquit, 'ab occasu ore Ponti et Thraciæ Bosporo: a meridie, regione, quæ propriè Asia dicitur, a septentrione parte Euxini maris disterminatur.'

Pompejus] Suet. de claris gramm. c. 14. 'Læmæus,' inquit, 'tanto amore erga patroni memoriam exstitit, ut Sallustium historicum, quod Pompejum oris improbi animoque inverecundo scripsisset, acerbissima satyra lacerarit, lastanrum, lurconem et nebulonem, popinonemque appellans, vita scriptisque monstruosum: præterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.' *Carrio.*

Pompejus, &c.] Dii Criticis istis male velint, vel faciant potius, oris quidem improbiusini, animo vero multo inverecundiore; qui Sallustiano stigmate non contenti, quo Historicus ille animi verecundi notam

Censoria tetricitate Pompejo in perpetuum inuasit; nobilem illam, omnibusque priorum monumentis decantatam oris ejus probitatem, in dubium inasper vocare sunt ausi: et quidem, quod indignissimum est, contra omnium librorum auctoritatem. Atqui, si non aliud, at certe Sallustiana eos scribendi ratio a criminatione ista reprehendere, ac retinere debebat; qui his eandem rem dicturus non fuit; nisi forte enim ab antiquo solemniori suo, quod principem in ipso virtutis locum obtinere videmus, in hac historiarum parte recessisse dicamus. Sed hoc verisimile non est: potius crediderim hoc Censorum genus, ceteros omnes ex suo ingenio probare consuetos, quoniam ipsis qua ore, qua animo, nihil improbius, nihil confidentius, eo probissimum illud caput, Pompejum dico, sui similes ratos, in hoc album, atque in has Tabulas retulisse, in quas ipsi jampridem, non sine multorum et famæ, et rei dispendio, nomina dedisse convincuntur. Hoc profecto verius, quam ut Crispum ullius aut tautologię, aut manifesti mendacii inasimulare audeamus. Quod hercule ipsi venire necesse fuerit, si de eorum, quos dixi, Phormionnm sententia, improbitas oris hoc loco cum animi inverecundia copuletur: quæ duo germana, ac tantum non gemina esse res ipsa vociferatur. Siquidem ita natura comparatum videmus, ut qui os ferreum frontemque perfrictam gerunt, abesse non possit, quin iidem animo pariter inverecundo, hoc est, in recessu impudentes reperiantur, et quidem semper: non e transverso, id quod ex hoc Sallustiano de Pompejo testimonio comparebit, si tamen ita (ut in reliquis fere editionibus est) ad pristinam formam reconcinnetur: *Pompejus oris probi, animoque inverecundo*. Argute sane, ut in hoc scriptore omnia, maxime ob antitheta illa; *Animi, dico, inverecundiam*; cuius rei

testes cum primis invidia, atque ambitio Pompeji, quibus idem Lucullo (at cui viro?) victoriam cum imperio modo non e manibus impudencissime extorsit: (Nam de Carbonis ter Consulis, patroni, sive (ut verius cum Plauto dicam) Genii sui parricidio, incertum habeo, pudeat magis, an piget disserere) ingenuam deinde probitatem, quam in ejus viri ore, ac vultu toto, summa cum modestia habitasse, sequi non sine rubore gratioso, quoties ad dicendum accederet, prodidisse extrinsecus, in tantis testimoniorum undique affluentium copiis probare necesse non habens, unico Plinii modo indicio contentas lectorem absolvam. Id vero lib. xxxvii. cap. 2. legitur istiusmodi: 'Imago Cn. Pompeji e margaritis, illa regio honore grata, illius probi oris, verecundique per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis, severitate victa, et veriore luxurię triumpho.' Douza.

Simulans sibi alium purgari] In Servio est, *Simulans alium purgare*: sane bene, (atque ut multa paucis prolequar) Sallustianum in morem. Hoc est, adstrictè, ut ejus historici omnia. Cui simile Thallianum illud: 'Mox simulat transire domum.' Item apud Tulliam: 'Ulysses furere assimulabat:' putoque eum de Mario loqui, qui (ut Plutarchus in vita ejus tradit) cum sub noctem eum principis civitatis adissent, atque in Saturninum concitarent, his iuscis admisit illum altera janua. Mox sibi profluvium apud utrosque causans, modo ad hoc, modo ad illum in ædibus transcurrit, eosque ita inter se commisit atque inflammavit. Scio, statim hic mihi objectum iri, facinus istud Marianum (quod a Plutarcho commemoratur) multis annis ante Lepidi et Catuli consulatus (unde Historię hujus initium Sallustium fecisse, cum ex principe prioris libri Fragmento, tum ex Ausonio Pro-

treptico comertum habemus) evenisse: quæ mihi plane confiteri lubet. Sed quid vetat paulo altius Historiam suam repetivisse Sallustium, quo videlicet ad mox futura porro instructor veniret lector? cui opinioni stabilieadæ, et Jugurthini et Catilinarii belli, ultima ex origine deducti, exordia esse possunt. Nisi quis hæc ad dedecorem Carbonis exitum referri maluerit, quem idem Plutarchus narrat, post quæstiones a Pompejo asperse in eum ac violenter pro tribunali exercitas, abduci inde, ac trucidari jussum, ut gladium stringi vidit, locum et spatium breve ad alvum exonerandam sibi concedi postulasse.

Idem.

Communem habitum transgressus] Hæc in magnum Pompejum convenire, credi quid vetat? *Idem.*

Exercitum argento fecit] Tacitus Annal. v. 'Mittit qui auxilia mercede faceret.' *Ciaccon.*

Togam paludamento] Hoc est a pace ad bellum migravit. Togis enim in pace utebantur Romani, ubi bellum advenerat, paludamentis: et Paludati in libris Anguralibus armati. Festus: 'Paludati in libris Auguralibus significat, ut ait Veranius, armati, ornati; omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici.' Ita quoque accipio notissimum Lucilii versum: 'Pone paludatus stabat rorarius velox.' Emendandus quoque Servius ad illa Maronis: 'Vestro si munere tellus Chaoniam pingui glandem mutavit arista: Glandem vero mutavit arista, ita ait ut, totam paludamento mutavit.' lege, ut, *togam palud.* respicit locum hunc Sallustii. *Putch.*

Hiero rex, &c.] Hiero, Syracusanus, cum esset ex duce rex factus, populi Romani perpetuus amicus fuit: ac cum omnis expertis disciplinæ in munus incidisset, erudiri cepit, ac sese ultro sermonibus Physicis accommodare, donec paulatim, dum per vale-

itudinem licuit, Poëtis Pindaro et Simonide accerstitis usus est. *Aelianus* de varia historia. Hic corporis pulchritudine et viribus adeo præstitit, ut omnibus pepe miraculum esset. *Justinus* l. xxiii.

Quirites] Hæc oratio dicitur C. Cottæ consulis: quod ex eo patet, quod ipse in ea dicat, 'C. Cotta Consul.' Offendi tamen in Epitomatibus L. Flori, quod M. Aurelius Cotta Consul, ad Chalcædoniam prælio a rege victus est, rexque, a Pompejo et Metello victus. Itemque judicia per M. Aurelium Cottam, ad equites Romanos translata sunt: quo tempore Mithridateæ desperatione rerum suarum ad Tigranem regem Armeniæ confugit. Unde sive idem Cotta sit, sive alius, certum est, quod postquam male ab eo pugnatum erat, et rarsus in patriam ac civitatem receptus erat, hanc orationem habuit: in qua commiserationem populi ex infortunio suo et voluntaria (si exigatur) devotioe implorat. *Bud.*

Quirites, &c.] Oratio C. Cottæ Consulis ad populum, ut tolerent adversa. Quam inscriptionem ea verba oratione hac extrema posita satis videntur confirmare: 'Adsum en C. Cotta Consul: ex quo autem historiarum libro, nondum cogitando assequi potui: dabitavi aliquando, neque dum possum statnere, e tertione an potius e quarto histor. lib. hæc olim fuerint exenta. Nam et tertio libro frequens Cottæ mentio est: et quarto Mithridates etiam Cottam nominat: quanquam ibi *Marcus*; hic vero, nisi nos libri fallunt, *Cajus* appellatur: et sane, si in re incerta omnino aliquid statuendum est, malim hæc tertio quam quarto historiarum libro dare. Duobus enim annis continuis e Cottarum familia et gente Aurelia Consules fuerunt, anno nempe U. C. CLXXIX. quem tertio libro noster descripsisse videtur. L. Octavius Ca. F. Ca. Nepos collegam habuit C.

Aurelium M. F. C. ni fallor, nepotem Cottam, sequenti delin anno Coss. fuerunt L. Licinius L. F. L. N. Lucullus, et M. Aurelius M. F. C. ni fallor, nepos Cotta: de quibus quarto libro egit Sallustius. *Carris.*

Neque decretis labos] Sic recte, contra quam Schurrerius impressit; nam testatur in primum Æneidos Servius, 'ubique pæne Sallustium *labos* dixisse, pro *labor.*' *Rivius.*

Senecta jam ætate] Exemplaria et aliæ editi, *acta jam ætate*, quod restituendum existimo, intelligoque effectam et decrepitam senectam: ut in oratione ad Cæsarem: 'Non orbis liberi, non parentes exacta ætate.' Item bello Jugurthino de Micipsa quod scribit: 'Exacta ætate sua, et parvis liberis.' *Donza.*

Et vobis genitus hic] *Mss. et bis genitus hic*: recte; cum paulo post: 'Vos Quirites rursus mihi patriam, deos penates, cum ingenti dignitate dedistis.' Sic etiam Cicero diem, quo ab exilio fuit reatitutus, natalem suum appellat. Ad Attic. lib. III. 'Natalem diem reditus mei cura ut in tuis edibus amœnissimis agam tecum.' *Ciaccon.*

Bis genitus] Quia postliminio renatus videbatur, cum iterum esset patriæ datus. *Bad.* Recte *Badius*, quod frustra fastidiunt *Carrio* et alii, qui aut *vobis genitus*, aut, sive *bis* sive *vobis* deleri malant. Iterum genitum se significat, quum factione Mariana, quam cum aliis nobilibus fugerat, per Sullam oppressa in urbem redit: ut Cicero quoque suum ab exilio reditum *παλιγγενεσία* vocat. In eandem sententiam eunt *Turnebus*, *Ciacconius*, *Colerus*. Qui quoniam omnes eadem dicunt, unum his addam proprie nostrum, locum videlicet Ciceronis in Bruto pæne extremo: 'Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est ex-pulsus.' Et paulo post: 'Tumultus interim pro recuperanda republica et

crudelis interitus oratorum trium Scævola, Carbonis, Antistii: reditus Cotte, Carionis, Lentulorum, Pompeji.' *Gronov.*

Cum omnia memorata] *Mss. quin omnia.* *Ciac.*

Callidam facundiam] Sunt qui *caninam facundiam* Sallustium scripsisse existunt; quod dissentientibus libris nondum probare possum. Scio quidem a Sallustio Ciceronis *facundiam* seu potius ab Appio ita appellatam fuisse; sed quid ad rem? *Carr.*

Callidam facundiam] *Nonius* in *Rabula* sic citat aliud fragmentum, quod modo indicavimus: 'Sallustius,' inquit, 'Canina, ut ait Appius, *facundia* exercebatur.' *Columella* in operis præfatione: 'Sed ne caninum quidem, sicut dixere veteres, studium præstantius, locupletissimum quemque adlatrandi, et contra innocentes, ac pro nocentibus, neglectum a maioribus, a nobis etiam concessum intra mœnia, et in ipso Foro latrocinium?' *Isidorus* de summo bono III. 60. quid sit canina *facundia* docet, cum ait: 'Antiqui Forensium eloquentiam, caninam *facundiam* nuncupabant, eo quod caudicibus in certaminibus *causarum* omissis quæ agunt, veluti canes, alter alterum se lacerant, jurgiaque *causarum* ad injurias suas commutant.' *Prudentius* in *Hemartigenia*: 'Inde canina Foro latrat *facundia* toto.' *Ursin.*

Qui victus] *Mss. quis victus.* *Ciac.*

Quoniam post defectionem] *Scribo* ex libris omnibus, *quoniam defectione sociorum, et Sertorii per montes fuga*: quorum postrema in omnibus, maxime tamen *Glareani* libris sunt corrupta: in quibus est; *et Sertorii per montes, neque fuga, neque manu certare possit, neque utilia parare*: quod alii corrigentes legunt; *et Sertorii per montis juga neque manu certare.* Utrumque absurde *vel impoëticè*. *Carris.*

Macedonia plena hostibus est] *Vene-*

tum, hostium est. Quomodo et Argentoratense; tametsi, quod ad sensum attinet, parum refert utrum legas. Rivius.

Pervæ] Quia dum bella geruntur, non possunt vectigalia tam abunde colligi: et si colligantur, in periculo sunt, ne intercipientur. *Badius*.

Ita classe, qua commeatus vehabatur] *Mss. libri, ita classe, qua c. vehabat: et ita, pro, præterea, positum videtur. Ciaccion.*

Ita classe, qua commeatus vehabatur, minore quam antea navigamus] Non hercle percipio quid velit, (ita septuagies dictio a Cotta datur) et vereor sincere satis hæc devotionis formula concepta ut sit, nec ipsis (sat scio) Quiribus intellecta: si tamen ita legendum, ac non potius, quod mihi, sub acumen styli natum, in mentem venit modo verbis aliquantum transpositis ad hoc exemplum: *Ita classe, quam antea commeatus vehabatur, minore navigamus*: ut significet Consul eo angustiarum redactos Romanos, ut navium armatarum, seu bellicarum numerus jam minor sit, quam antea classis fuerat, qua commeatus transvehabantur. *Douza*.

Agite, uti libet, et ita supplicium sumite] *V. c. agite, ut monet ira, et supplicium sumite. Ciacc.*

Quare indignus vobis, nobisque et reipub. incipitis] Venetum et Schurrerianum, *rep. casu ablativo. Riv.*

Ingenio] Carrio legit, *ingenio corporis*.

Neque max ingenio corporis, honestius quam pro vestra salute finem vitæ fecerim] Sic legend. primo docuit Ludov. Carrio ex *Mss. et veteri editione*: locutio rara quæ exstat apud Agellium 1. 1. ut docet idem Carrio: ceterum *ingenium corporis*, naturam, ita alibi *ingenium loci* naturam ejus designat. Florus lib. II. 'Callidissimus imperator patentibus in campis, observato loci ingenio, quod et soli acerrimus, et plurimus pulvis et

Eurus ab oriente semper quasi ad constitutum staret.' Tertullian. de habitu mul. 'Herbarum ingenia aduxerant.' Glossa: *Ingenium. ebputa, phvus. Putack.*

Fecerit] *V. c. fecerim: recte. Ciacc.* *Cui mandetis*] Tacite innuit se adhuc utilem fore reipubl. cum non sit facilis repectu mellor. *Bad.*

Et pacis] *Mss. et maris. recte. Ursin.* *Per vos igitur, Quirites, et gloriam majorum, precor, tolerate adversa*] *Tō precor*, non est in Veneto, neque in Argentoratensi; ac rectius abesse poterit: nam alias eodem modo Crispus. *Rivius.*

Per vos igitur] *Vox igitur non est in Mss. Ciacc.*

Germani] Ex Isidoro lib. XIX. in voce, *renones*: quem eundem locum intellexit Servius lib. III. *Georgic.* Sallustium vestes de pellibus renones vocare scripsit: quo de commentario II. *Antiquar. lect. diximus. Carrio.* Isidorus XIX. 23. 'Renones sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum, quasi reptat: de quibus Sallustius: Germani intectum renonibus corpus tegunt.' Legerim tamen: *Germani intecti rhenonibus corpus tegunt.* Intecti enim plerumque corpus erant. Tacitus: 'Tegamen omnibus sagum fibula consertum: cetera intecti toto dies juxta focum atque ignes agunt.' Et paulo post: 'Gerunt et ferarum pelles' Cæsar lib. VI. *bell. Gall.* 'Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.' Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidisse putat Scaliger eruditissimus, quod Græci ῥήνας τὰ μύλα nominant. Nam et ipsos Gallos aliquando Græce locutos esse. Germani nostri etiamnum juvenum seu vitulum Rind vocant. *Coler.*

Et Marius duplicaverat bellum] *Ta-*

citus: 'Per Gallias Germaniasque duplicaverat bellam.' *Cicacc.*

Fugam nostris fecere] Videndum an legi debeat, *nostris*; nisi illud sit quod alibi citatur, *nostris feda fuga*; et legendum ex Jugurtha, 'Post Auli fœdus, et exercitus nostri fœdam fugam.' *Cicacc.*

Panormitanos] Panormus est insignis Siciliæ civitas, ita dicta quod ob multitudinem appellentium navium omnium veluti portus communis esset. Hodie Palermo dicitur. Magna hic dubitatio est, an Panormus Græca sit civitas, quod nomen indicare videtur, an Punica. Pervetustam esse urbem ex Thucyde constat, cujus verba Latine lib. vi. ita sonant: 'Phœniceæ præterea circa omnem habitabant Siciliam, occupatis extremis ad mare partibus, parvisque insulis ei adjacentibus, negotiandi cum Siculis causa. At postquam multi Græcorum illic cum navibus trajecerunt, relictis plerisque, Motyam et Soluntem ac Panormum, finitima Elymiis oppida sedibus ibi positis una incoluerunt; cum Elymorum freti societate, tum quod exiguo inde ad Carthaginem trajectu Sicilia distat.' Bochartus alio nomine Punico appellatam Urbem existimat, ut puta Lepcis, quod stationem denotat. Claveus Græcam esse urbem contendit.

Quo cupidius in ore ductis] Tacitus lib. xix. 'Julianus ad Vitellium productus, et vulneribus fœdatus, in ore ejus jugulatur.' Sed in Bello etiam Jugurthæ Sallustius ita locutus est. *Ursin.*

Ventis per ova terræ citatis] Huc fortasse pertinet fragmentum, quod supra lib. iv. habetur ex Nonio: 'Atque hævitur humus multa et profunda.' Nam Sallustius agebat hic, ut apparet, de ingenti quodam terræ motu, et fortasse de eo, de quo Athenæus facit mentionem lib. iiii. ex historiis Nicolai Damasceni, in quibus scriptam erat: 'Ανεφόρητος περί τῆς χόρας

ἀντὶν ἄμωι τε αἰ πρότερον εἶν οἶσος, καὶ ποταμοί, καὶ ἄλλαι ἐπὶ τῆς ἀφῆστος ἀνωχθείσος. Ad Sallustii certe locum respexit Tacitus, cum dixit de terræ motu quodam lib. ii.: 'Neque solitum in tali re effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur, sedisse immensos mentes, visa in arduo, quæ plana fuerant, effulsisse inter ruinam ignes memorant.' *Ursin.*

Ubi multa] Censorinus, inquit Priscianus libro decimoquarto, de accentibus sic scribit: 'super præpositio est apud Virgilium 1. *Æneid.* Multa super Priamo rogatus, super Hectore multa. Sallustius vero in historiis adverbium hoc protulit: Ubi multa nefande casu super ausi atque passi. Sed mihi videtur Sallustius quoque loco præpositionis hoc præpostere protulisse.' Hæc Priscianus. quorum postrema in eo scribuntur quasi Censorini sint, non Prisciani: cum tamen Priscianus ab illo in alia omnia discedat, et hic præpositionem postpositionem, Græca figura, factam esse velit: hinc etiam, *casu*, non *casus*, quod vulgo est, scribi, et postremas duas voces, quæ ab editionibus absumunt, ex veteribus libris adjici oportere judico. An autem hic Censorinus, cujus de Grammatica, de accentibus, aliisque eodem pertinentibus Cassiodorus non semel libros nominat, idem sit cum illo, cujus de die Natali volumen multis defectibus suppletis locupletis, locisque infinitis correctis brevi in lucem dabimus, dubitare me non nego. *Carris.*

Saguntium] Huc possunt referri, quæ refert Hieronimus in Commentario in Abacuc, cum ait: 'Crispus loquitur in Historia: Saguntini fide atque ærumnis incluti, per mortaliū studium majores, quam opibus; quippe quorum etiam tum semirutæ mænia, domus intactæ, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant.' *Ursinus.*

Saguntium] Pro *Saguntinorum* dictum esse notat Charisius l. 1. Sed vix est ut credam bellum Saguntinum in historiis descripsisse Sallustium, cum a Lepido et Catulo usque ad bellum Catilinarium scripserit. Videtur aliquis pro concione apud Sallustium, aut alia quacumque oratione, an epistola Saguntinorum meminisse.

Color.
Tota autem] Martians libro quinto; 'Si brevis,' inquit, 'fuerit monosyllaba, iambus, aut anapestus, antecedit: ut ait Sallustius: Toga autem,' &c. eadem sunt apud Consultum Chirium (sive Curium) Fortunatianum libro tertio Rhetoricorum: ut quidem valgo, et in ipsa etiam Nannii castigatione editus est: duplici profecto vitio: nam et ea, quæ de officio oratoris agunt, usque ad elocutionem, D. Augustini, non Fortunatiani sunt: et quæ dehinc consequuntur, a nebulone nescio quo, ad verbum ex Martiano translata, et illis fuerunt adjecta. Ita homines male industrii ex diversissimis liquoribus egregium istum cinnam temperarunt. *Carrio.*

Immodicus animi] Tacitus l. xvii. hoc respexit, cum dixit: 'Corpore ingens, animi modicus.' *Ursin.*

Tantum antiquitatis] Lectio ab hoc loco aliena, nihilque ad Genium Sallustianæ antiquitatis faciens, quam hoc modo me conjectore restitutus licebit: *Tantum anxietatis, curæque, &c.* Dousa. Cum Servio tamen *antiquitatis* retinendam existimat Gronov. ad Liv. l. 1. c. 32.

Tantum antiquitatis] Legunt viri docti, *tantum anxietatis*, refragante Servio ad II. Georg. 'ANTIQUASQUE DOMOS, aut revera antiquas, aut ceteras, ut Sallustius, *Tantum antiquitatis,*' &c. *Putschius.*

In silva Sila] Sila Sylva, Σίλα, Straboni in Bruttis prope Urbem Marmertinum. Plinius hujus etiam meminit. Sylva est apud Virgilium et Vibium. Rhaginorum Saltum a So-

lino vocari annotavit Barrius: hujus vina laudat XII. Variarum Cassiodorus. Bruttianum vocant, inquit Niger. In Sila hodie per excellentiam vocari ab incolis scribit Laur. Ananiensis, patereque in circuitu ad ducenta M. P. scribit Scipio Mazella. Carmianensis videtur vocari, in Libro Notit. An et Carneianus quoque in libro de Limitibus? Arborum tanta varietate distinctam, ut id Naturæ opus mortalium solertia distributum videri possit, scribit Gabr. Barrius fol. 113. snæ Calabriæ. Sila urbs, (mihi obscura) est apud Strabonem VI.: quam dicit a Japygia distare milliaria ΙΟΧΚΙΙ. versus Aquilegiam, ut videtur. *Ortel.*

Apollinis] Ex Probi Catholicis: credo autem hæc ad Sardiniam descriptionem pertinere, ut videtur. *Carrio.*

Cujus adversa voluntate] Recte est, *adversa voluntate*, hoc est, animadversæ a Sallanis Scipionis Cos. voluntate. Nam de Scipionis exercitu accipiendum clamat res ipsa; docetque nos Plutarchus in Sulla his verbis: 'Ο δὲ Σύλλας ἔτι πολλοῖς στρατοπέδοις καὶ μεγάλαις δυνάμεσι περιεσχημένους αὐτῷ τοὺς πολεμικοὺς ὄρων πανταχόθεν, ἤγγετο δυνάμει, καὶ δι' ἀπάτης προκαλοῦμενος εἰς διαλύσεις τῶν ἑτερον τῶν δυνάτων Σικανῶνα, δεξαμένου δ' ἐκείνου, σύλλογοι ἐγένοντο, καὶ κοινολογίαι πλείονες ἢ εἰ δὲ τινα καταγωγῆν καὶ πρόφασιν ἐμβάλλων ὁ Σύλλας, διέφθειρε τοὺς περὶ Σικανῶνα τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις ἠσκημένοις πρὸς ἀπάτην καὶ γρηταίαν ἀπιστίαν, ὥστερ αὐτὸς ὁ φηγεῖν εἰσόντες γὰρ εἰς τὸν χέρακα τῶν πολεμίων, καὶ ἀναμνησθέντες, τοὺς μὲν εὐθὺς ἀργυρίᾳ, τοὺς δὲ ὑποσχέσει, τοὺς δὲ κατακλείουσι, καὶ ἀνακλείουσι, προσήγοντο. Id est: 'At Sulla multis adhuc exercitiibus, et ingentibus copiis hostium circumfusum se videns, omnibus impar viribus, dolo invitavit alteram Consullem Scipionem ad fœdera. Non aspernante illo, congressus et colloquia crebra fiebant. Sed semper moram

aliquam Sulla et causam injiciendo, militibus suis ad omnem fraudem et præstigias, sicut ipse dux erat, compositis, exercitum Scipionis corruptit. Nam ingressi in hostium castra, liasque admisti, alios pecunia, pollicitis alios, nonnullos delinimentis inductos, ad se illexere.' Ab his initium factum Appianus scribit, clam Scipione, secreto cum Sulla, si propius accederet modo, de transitione agendi pariterque hosti proditum, quasi sub cultro (ut apud Flaccum est), linquendi Imperatorem. Et fortasse huc etiam pertinuerit locus, quem paullo ante indicavimus, hoc exemplo: 'Inde ortus sermo percunctantibus utriusque: Satin' salvæ? quam grati ducibus suis? quantis familiaribus copiis agerent?' *Donza.*

A Graccho] Citat Augustinus libro vicesimo primo, de civitate Dei. puto hæc ad primum librum historiarum ejusque statim exordium referenda. *Carrie.*

M. Attilius] Ex Quinctiliano l. iv. c. 2. et Hieronymo adversus Helvidium. Agellius quoque l. i. c. 15. noct. Att. quatuor ultimas adducit voces, easque ex hoc Enpoldis sumtas esse asserit: *καλεῖν ἄριστος, ἀδυνατότατος λέγειν. Idem.*

Palicanus humili loco] Videndum an ad hunc pertineat denarius argenteus, in quo Rostra expressa sunt cum titulo, PALIBANVS, quod is Trib. pl. cum esset, Tribuniciam potestatem auctore Pompejo restituit, ut scribit Asconius Pedianus et alii. A nobis tamen cognomen Palikanus Lolliæ familiae tributum est in libro de familiis, et fortasse non ita recte. *Ursin.*

Loquax magis quam facundus] In hoc homine plus loquentiæ quam eloquentiæ fuisse docet et M. Tullius Cicero in Bruto: 'Cn. Carbonem et Marcum Marium, et ex eodem genere complures, minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentiæ conclonibus, quo in

genere (ut et in his perturbem ætatem ordinem) nuper L. Quintus fuit, apertior autem etiam imperitorum auribus Palicanus.' *Putsch.*

Insolens vera accipiendi] Tacitus Annal. xv. 'Audiendi quæ faceret insolens erat.' *Ciacc.*

Insolens vera accipiendi] More tyrannicis consueto, quorum, quamquam alieno ex ore sapientiam, auriculas teneras mordaci radere vero fas nato nemini, qui quidem vitalem se esse postulet: nihil nisi quod animo complacitum, fictumque ad voluntatem siet audire sustinentes: unde veritas et fides sese ab Aula secerant procul. Neque vero dubium mihi est, quin hæc de Tigrane Mithridatis genero sint accipiunda: quem dulci fortuna ebrium ita insolentem dominationem agitare perhibet Appianus, ut ex tam infinita populorum multitudine ejus imperio parentium, nemo cum tantis cervicibus repertus, qui de adventu Luculli jam Euphratem cum Romano exercitu transgressi quidquam Regi suo præsignificare ausus fuerit, pariter omnibus metuentibus sibi, uniusque tenebrionis periculo perdoctis, linguæ repagula frenare; quem Rex ille, ob nuncium adeo liberum, patibulo statim suffigi, numerumque porro suspensiosorum angere juserat. *Donza.*

Curabis] Carobis, *καρόβις*, Africæ proprie urbs, Ptolemæo. Curabis est apud Plinium, D. Augustinum, et Antoninum. Marmolius habet Calabria, castellum in promontorio Mercurii; quod a nonnullis pro Clupea, ab aliis pro Carobis Ptolemæi haberè scribit. *Ortelius.*

Tharros] Tharros, nomen urbis apud Probum Grammaticum, ex Salustio, ut inquit, *Τάρρος*, Ptolemæi puto, in Africa. *Idem.*

Camisus] Camisa, urbs Camisæ regionis, in Parthia, Straboni. Eam hæc Antonini est, ut placet Simlero ad eundem. Camisa tamen An-

tonino circa Armeniam Minorem urbs est: in Camisena regione verisimile. Camisanæ civitatis episcopalis meminit Gratianus, Decr. 2. Causa 16. *Ortelius*.

Luces] Pompejus: 'Sunt quædam generis feminini tantum singularia; ut, *pax, lux*: licet legerim *has paces, luces*.' Hæc ille: *paces* quidem in bello Jugurthino a me adnotatum est: *lucēs*, nec reperiri, nec adnotari potuit. *Carrio*.

Japydiam] Hæc et Histria dicitur Italiæ regio, et terminus versus Dalmatiam.

Carbo turpi formidine] De pudenda hac, et Consulari adeo Imperatore indignissima formidine, fugaque Carbonis, ita Appianus: Γαλάται τε δύο δὴδ Ῥαβόννης ἐπὶ τὰ Ἄλπεια παρήκουσιν, ἀθρόως ἐς Μέταλλον μετετίθεντο, καὶ Λεϊκόλλος ἑτέρους τῶν Καρβωνείων δόλια περὶ τὴν Πλακεντίαν ἔνθ' ὁ Κάρβων πυνθανόμενος, τρισμύριους δρους ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλοῦσιον, καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίπου, καὶ ἑτέρα περὶ Καφρίναν καὶ Μάρκιον, Σαμνιτῶν τε ἀντὶ χειρὶ πολλῇ προθύμως ἔτι περὶ τὰ στενὰ κακοπαθοῦντων, ἀπογνοῦς ἀπάντων, ὁσθενῶς ἔφραγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβήθην ἐξ Ἰταλίας, ἕκατος ἔτι ἔνθ', ὡς Λιβήθη παραστυγόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Hoc est, 'Præterea tota Cisalpina Gallia defecit ad Metellum, et Lucullus contra Carbonianum exercitum alium prospere pugnavit ad Placentiam: quibus auditis Carbo, quamvis haberet adhuc armatorum xxx. m. circa Clusium, et duas Damassippi legiones, et totidem alteras sub Carinate, Marcioque; adhæc Samnitium magnam manum gnaviter angustias perrumpere molientium, omnibus tamen rebus desperatis, segniter profugit cum amicis in Africam, Consul Italiam deserens, quasi hac amissa illam occupaturus. *Douza*.

Mithridate corpore ingenti, perinde armatus] Hoc exemplum brevitatis nomine commendatur a Fabio l. viii.

c. 3. Neque hercule mirum, quippe a Sallustio, uno et unico illo brevitatis amatore. si tamen ita inibi legendum; ac non potius *animatus*, id est, spiritus animosus, vereque regio generens. In qua sententia doctissimum Belgarum Lips. esse video, cujus ego singulas conjecturas, singula oracula puto. Lusit in hujus vocis ambiguitate lepide Varro, ubi scribit: 'Majores nostri, quum allia et cepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.' Quod si quis receptam tamen lectionem tueri maluerit, haud magno opere pugnabo; præsertim qui de Appiano didicerim, Mithridatis arma, Delphos Nemeamque ab ipso transmissa, miraculo fuisse visentibus; indeque conjecturam posteris factum, de ejusdem immani statuaræ modo, corporisque totius vastitudine. *Idem*.

Mithridates corpore ingenti perinde armatus] Quamvis eam lectionem sollicitent, et *animatus* substituant, vulgata tamen mihi nihil vitii habere videtur. *Freinshem*.

Tyrannumque et Cinnam] Citantur hæc ter apud Servium, bis in codice Fuldano, semel ad quartum Æneidos; quo loco sic scriptum est: 'Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu. Paris, Paridi similis, et injuria a persona; probrosis enim non lenibus veteres convitia dicebant, ut Sallustius, Tyrannumque excivitam maxima voce appellans.' *Lege Probrosis enim nominibus*. Paridis enim nomen probrosium sicut et Cinnæ, ut patet ex Sallustio supra: 'Si tanta torpedit animos oppressit, ut obliiti scelerum Cinnæ, cujus in urbem seditu decus atque ordines omnes interierunt.' Sallustiana quoque verba emenda apud Servium ad primum et quartum Æneidos. *Putsch*.

Nomenque, &c.] Acro, sive qui Acronis nomine in libram Horatii de Poëtica arte: 'Notandum est,' inquit, 'apud Hosatium flumen Rhe-

nam genere nostro: ut in Sallustio in historiis, nomen Danubium.' *Cerrio*. Danubius, *Δαυβίος*, Europæ maximus fluvius Ptolemæo et ceteris. Ister *Ἰστρος*, quoque vocatur, teste Plinio et Strabone: hic, horum nominam mutationem ponit ad ejus cataractas: ille, ubi primum Illyricum alluit: Ptolemæus ad Axiopolin urbem: Appianus ad Savi fluminis cum eo confluentiam. Itaque ut superior pars Danubius, inferior vero Ister vocetur. Bessorum lingua Istrum nominari, addit Jornandes. Stephano Matoas *Ματίας*, quondam dictus fuit. idem enim Danubium *Δαυβίος*, et Danubium *Δαυβίον*, appellavit. Addubanus nominatur apud Festum, nisi locus depravatus sit. Antiqua nympha Danuvius legunt. Hyperboreum Istrum vocat Corippus. Danubii fontem accurate describit Joannes Pedius, in opere de bellis Ducis Wittenbergensis, Huldrici illatis. Done et Donaw hodie appellatur, ab undarum sono vel strepitu, ut Althamerus habet. Hunc Danubium Lycophron sub nomine Celticæ aquæ describit. Aristoteles i. *Meteorolog.* c. 13. scribit eum ex Pyrenæis montibus oriri. In Celtis ab urbe Pyrrhena. Herodotus in Enterpe. Bar vocatur hodie locus, ubi originem sumit: teste Althamero. Danubium scribit Seneca vi. *Natural.* Europam Asianque disterninare: pro quo Tanaim restituendum, nisi obstitit auctoritas Acronis ad Horatium, ubi dicit Tanaim etiam Danubium dictum. De hoc flumine legendus Stukius ad Ariani Periplus maris Euxini: etiam quæ scripsimus ad Daciam Parergi nostri tabulam. *Ortel.*

Septimium, neque animo, neque lingua satis competem] Huc pertinent illa, quæ habentur supra: 'Neque auribus, aut lingua competere.' Ad quæ respexit Tacitus, cum dixit lib. III. 'Oppidani neque auribus, neque oculis satis competeabant.' et lib. XIX.

'Trepidus miles, dux regni, et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere.' *Ursinus.*

Septimium] Donatus act. III. sc. 2. Adelph. hoc autem fragmentum idem esse cum illo, quod a me libro primo positum est; 'sic vero quasi formalitè attonitus neque animo, neque auribus aut lingua competere;' olim suspicabar: nunc mihi ipsi cum hac omni mea conjectura omnino non placeo. Donatus enim *competem*, Marcellus vero *competere*, plane agnoscunt. Præterea animadverti Cornel. Tacitum faciendam Sallustianæ, uti sæpe dixi, æmulam, eandem plane rem verbo illi (*competere*), multis in locis subjicere: quare nihil mutandum statuo. *Cerrio.*

Vulgus amat fieri] Quinctilianus libro IX. c. 3.: sic idem Sallustius bello Jugurthino: 'Multitudo, quæ in concione aderat vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat.' *Idem.*

Vulgus amat fieri] Seneca lib. de consolatione ad Marcium c. XVI. 'Nullum,' inquit, 'amat frustra cadere telum, quod in confertam agmen immissum est.' Sic enim legitur hic locus in v. c. *Ursinus.*

Non penititurum] Et hoc quoque in Sallustio nusquam quidem, quod sciam, apparet: quod ab eodem Fabio l. IX. c. 3. hunc in modum recitatur: 'Usque adeo est processum, ut non penititurum, pro non acturo penitentiam, et risuros, ad videndum missos, Sallustius dixerit: ubi ex vet. cod. legendum est, non acturum.' *Cerrio.*

Vectè] Baculos, quo aliquid suspensum et sublatum vehitur, inque alto gestatur, quomodo etiam *ὄχλος* fit ab *ὄχλω*.

Cicero caninam] Videnda, quæ supra notavimus ad orationem M. Lepidi, in qua ex hoc loco mutavimus *calidam facundiam*, in *caninam facun-*

diam. Lactantius l. vi. c. 18. ad hoc fragmentum respexit, cum scripsit: 'sed quia ipse caninam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert, exercuit, voluit quoque hominem canino more vivere, ut remorderet laceasitus.' Hieronymus in epist. ad Augustinum: 'Sed incidit,' inquit, 'tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit, quam loqui ita, ut nostra studia cessarent, et juxta Appium, canina excerceretur facundia:' et adversus Luciferianos: 'Proxime accidit, ut quidam Luciferi sectator cum alio Ecclesie alumno, odiosa loquacitate contendens caninam facundiam exercuerit.' *Ursin.*

Magna gloria] Suspicio scribendum esse *T. Didio Imp.* ut habetur in argenteo Didii hujus denario, in quo *T. DIDI. IMP.* descriptus est, licet Plutarchus habeat ὑπὸ Δειδίου στρατηγῶ, quod esset, *Didio prætor.* Videtur autem librarius illud *IMP.* quod erat *IMPERATOR*, vertisse in verbum *Imperante.* Idem.

Magna gloria] Agellius libro secundo, c. 28. Sallustii de Sertorio duce orationem, cum iis quæ Demoathenes habet de Philippo rege, contendens, nobis hoc fragmentum, quamquam nec ab ordine, nec a scriptura satis, uti mox ostendam, integrum, conservavit. Demosthenis autem verba statim subjiciam, si prius tamen quod mei hoc de loco sit iudicii exposuero. Quod itaque vulgo legitur, *tribus millibus*; id nec rectum esse, nec a Sallustio positum, historię series arguit. Sertorium enim tribunum militum fuisse præter ceteros rerum Romanarum auctores Plutarchus memorię prodidit, neque vero melius, imo aliquanto etiam deterius est hoc, quod quidam snis in libris excudi voluerunt, *T. Didius imperator*: quam illud, quod antea in Agellio legebatur, *T. Didio imperante*: et Sallustium de Sertorio loqui,

Delph. et Var. Clus.

præter Agellium res etiam ab ea gestę declarant; et quod in Hispania non fuerit *T. Didius* tribunus militum, sed *Sertorius*. Deinde quod vulgo est, *quę rapta*, sententiam nullam habet. Fnerunt qui scriberent, *corrupta*: ego veteris editionis scripturam sum secutus, quamquam, verum ut fatear, ne eo ipso quidem mihi satisfacio. quid enim illud? primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt: et quę alii afferunt, nihilo similiora veri sunt: jam *cominus faciem suam ostentabat*; non *quę eminus ostentabant*, in eadem antiqua editione disertim legitur. Postremo extrema Sallustianę orationis verba paulo aliter apud Donatum in Terent. Eunuch. act. iii. sc. 2. neque satis probe, hunc in modum leguntur: 'hęc, id est, cicatrices, sunt virtutis insignia; dehonestamento tamen esse corpori maxime lætabatur.' Locum, ut opinor, utcumque constituimus, nunc hujus a nobis constitutionis factę, et omne id quod dixi verum esse, Plutarchi auctoritate probatum est. *Ξερτώριος* (inquit) μετὰ τὸν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμον, ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ Δειδίου στρατηγῶ χιλιάρχος ἐπὶ Ἰβηρίας, ἐν τῇ πόλει Κάστλων παρεχέμαζεν Κελτιβήρων. Quo loco interpretes *imperatorum* vertere debuerunt, hoc enim *στρατηγὸς* sonare nemo, vel mediocriter in Græcis scriptoribus versatus potest ignorare: præsertim cum et Sallustius Didium Imperatorem dixerit. Idem paulo infra: τοῦ γὰρ Μαρσικοῦ πολέμου συνισταμένου στρατιώτας τε προσταχθέν αὐτῷ καταλέγειν καὶ ἅπλα ποιῆσθαι. σπουδὴν καὶ τάχος προσθεὶς τῷ ἔργῳ, παρὰ τὴν τῶν ἄλλων νῶν βραδύτητα καὶ μαλακίαν, ἀνδρὸς ἐμπρόκτους βιωσομένου δόξαν ἔσχεν. οὐ μὲν ὑπέκατο τῆς στρατιωτικῆς τόλμης, εἰς ἀξίωμα προεληλυθὸς ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ χεῖρὸς ἐπιδεικνόμενος ἔργα θαυμαστά, καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἀγῶσι ἀφειδῶς ἐπιδιδοῦς. τῶν

Sallust.

3 B

ἔφρων ἀπέβαλε τὴν ἑτέραν ἐκκοπέισω. ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ καλλωπιζόμενος ἀεὶ διετέλει. τοῦτ' μὲν γὰρ ἄλλους οὐκ ἀεὶ τὰ μαρτύρια τῶν ἀριστέων περιφέρειν, ἀλλὰ καὶ ἀποτίθεσθαι στροπὰ, καὶ δόρατα, καὶ στεφάνους. αὐτῷ δὲ τῆς ἀνδραγαθίας παραμένειν τὰ γυμνάσματα, τοὺς αὐτοὺς ἔχοντι τῆς ἀρετῆς ἅμα, καὶ τῆς συμφορᾶς θιασάς. Quæ ita Sallustii sententiam expriment, ut eum a Plutarcho tum hic, tum vero etiam alibi, fere ad verbum imitatum crediderim. Quod autem me præne fugit scribere, verba Demosthenis de rege Philippo hæc sunt: 'Ἐφρων δὲ αὐτὸν Φίλιππον, πρὸς τὸν ἡμῶν ὁ ἀγὼν ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας, τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατασγῶτα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεκαρμένον, πᾶν θεὶ ἂν βουληθῆθ' μέρος ἢ τέρχη τοῦ σώματος παρελθεῖν. τοῦτο προίεμενον, ὥστε τὸ λοιπὸν μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Carrio.

[*Multaque tum ductu ejus, &c.*] Hæc ita legenda putamus: *Multaque tum ductu ejus curata, primo per nobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celata sunt, &c.* 'Paratu' vero 'militum et armorum' usurpavit item Tac. l. xvii. cum dixit: 'Igitur naviam, militum, armorum paratu strepere provinciarum:' et in vita Agric. 'Paratu magno, majore fama, uti mos est de ignotis, oppugnare ultro castella adorti.' Ursin.

[*Per invidiam scriptorum*] Non displicet Ciarconii correctio: *Per invidiam s. celata sunt*; licet Lipsius in Epistolicis acute defendat talem scripturam: *Per invidiam proscriptorum celebrata sunt.* Coler.

[*Curetes, quia*] Lactantius i. 21. 'Totam,' inquit, 'hanc opinionem quasi a Poëtis fictam Sallustius respuit, voluitque ingeniose interpretari, cui Jovis cultores dicantur Curetes fuisse:' et sic ait. 'Quia, &c. quantum vero erraverit homo eruditus, res ipsa declarat,' &c. Servius quoque in l. iii. Æneid. 'Jupiter,' inquit, 'in Creta dicitur esse enutritus: quod ideo fingitur, ut ait Sal-

lustius, quia primo Cretenses constat invenisse religionem.' Idem Servius l. iii. Æneid. 'Sallustius dicit primo Cretenses invenisse religionem.' Fortasse quispiam audacior legendum suspicabitur: *Sallustius dicit libro primo.* Quod autem quibusdam in libris, iisque etiam castigationem, nescio quam, præ se ferentibus, est, *in majus componentes*; hoc rectius a nobis positum est, *in majus componentem*, de qua loquendi ratione Comment. ii. Antiq. lect. diximus: posset et legi, *in majus componentes*: ut Cretes ipsi factum illud inventæ a se religionis in majus extulerint: sed prius illud placet impensius. *Idem.*

[*Rhegium nominatum*] Oblitus sum monere typographos, posteriora verba hujus fragmenti inde *Rhegium nominatum*, sequenti adjungeuda hoc modo: 'Italiam conjunctam Siciliae constat fuisse, sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustiam scissum, inde Rhegium appellatum.' Putsch.

[*Italiam conjunctam Sicilia, &c.*] Hujus descriptionis causam Sallustio callida Spartaci consilia, irritique conatus præbuisse videntur: quem Plutarchus tradit navigia Cilicum prædatoria aliquot in freto nactum, quo fortasse referendum Fragmentum illud superius l. ii. 'Ad hoc pauca piratica, actuaria navigia:' duobus armatorum millibus in eam Insulam expositis, de bello Servili, illic paullo ante sopito, rursus integrando consilia agitavisse: sed desertum a Cilicibus, proditumque, coactum se recipere a mari, atque in Rheginorum peninsula considerare: ubi post a Crasso fossa, ac vallo circumdatus, obsessusque. Quis scit? an et his conjungendum exemplum libri quarti, tertium a fine dico; coaptandumque hoc modo, præmisso Pronomine, ut coherent narratio: 'Quod (scilicet *Rhegium*) ad Siciliam vergens faucibus non amplius patet millibus v. et

xxx.' Ceterum consulendus de hoc spatio Plinius. Douza.

Sicilia] Siciliam ab incontinenti abruptam fuisse etiam Virgilius auctor est his versibus: 'Hæc loca vi quondam et vasta convulsa ruina (Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas) Dissiluisse ferunt, quoniam protinus utraque tellus Una foret; venit medio vi pontus, et undis Hesperium Siculo latus abscedit, arvaque et Urbeis Litorè deductas, angusto interluit æsta.' Eadem inter Poëtas referunt Silius Italicus l. xiv. Ovid. Metam. l. xv. Valerius Flaccus Argon. l. 1. Claudianus de raptu Proserpinæ l. 1. Statius Thebaid. l. iii. Præter Poëtas Mela II. 7. Festus Pompejus, Isidorus Origin. XIII. 18. Plinius II. 8. Solinus c. 8. Eustathius ad Dionysium. Strabo l. xi. Diodorus l. iv. et novissime in Siciliae suæ descriptione Fascellus. Verum notandum, quod Diodorus tradidit, Hesiodum Poëtam contrarium statuisse. Locus Diodori l. iv. ita se habet: 'Ἡσιόδος δὲ δ ποιητῆς φησι τοῦναρτίον, ἀναπενταμένον τοῦ πελάγους, Ὀρίωνα προσχῶσαι τὸ κατὰ τὴν Πελοποννήδα καίμενον ἀκρωτήριον, καὶ τὸ τέμενος τοῦ Ποσειδῶνος κατασκευάσαι, τιμωμένον ἐπὶ τῶν ἐγγυρίων διαφερόντως. Id est, 'At vero Hesiodus Poëta contrarium statuit. Latus enim diffuso illic mari, Pelorum promontorium, et templum in eo Neptuni, quod religiose colunt incolæ, ab Orione aggerum motibus eductum esse.' Hactenus ille. Tantum scilicet abest, uti vel motu aliquo terræ, vel fluctuum vi disruptam aliquando fuisse Siciliam ab Italia crediderit Hesiodus; uti etiam e contrario, quum latus diffusum foret hoc fretum, totam illam hummum arenaceam atque depressam, in quam Pelorus per aliquot milia passuum in mare excurrit, ab Orione ceu vallum quoddam sive aggerem aggestum statuerit. At Hesiodus CCC. annis ante Æschylum fuit, qui Rhegium ἀπὸ τῆς

ἡέρος τοῦ Ἰσθμοῦ, id est, a disruptione Isthmi, dictam voluit. Hesiodo autem non minus credendum, quam Æschylo. Cluver.

Siciliam] Si utramque oram Calabriae pariter et Siciliae, qua maxime inter se vicinæ sunt istæ terræ, bene consideres; facile observabis minime eas potuisse esse inter se connexas. non enim tam angusto spatio extimus ille Siciliae excursus Italiae est oppositus, uti oculo colligere liceat facile insulam, propter aliquam supra dietarum causarum, a continenti potuisse divelli. Sed per xx. amplius millia passuum latus Sicilia opponit Italiae; juxta quod fretum Messanense fertur, antequam ex Tyrrheno mari in Adriaticum se exoneret. quod spatium necesse est, uti omne fuerit disruptum, quo meatus freto aperiretur. Nec est quod extremo tantum Pelori promontorio conjunctam fuisse Italiam adseveres; rupturamque in eo solummodo factam; quia hoc totius hujus tractus Italiae est proximum: quippe ut ait Ovid. Metam. l. xv. 'Zancle quoque juncta fuisse Dicitur Italiae; donec confinia pontus Abatallit, et media tellurem reppulit unda.' At a Peloro ad usque Messanam millia sunt xx. Imo Rhegium oppidum, quod v. millia infra Messanam in latere Calabriae positum est, præcipuum esse volunt istius ruptionis locum, atque inde nomen accepisse. Totum igitur hoc terræ spatium disruptum fuerit, necesse est. Id quod credita perquam difficile est: quando tot per terræ orbem magnæ juxta atque parvæ conspiciuntur peninsulæ, quarum Isthmi licet sint angustissimi, tamen neque fluctibus adluentis utriusque maris, neque terræ aliquo motu, neque diluvii aquis unquam in insulam converti potuerunt. Quare, quæso, duo illi Isthmi Peloponnesi, et Thraciæ Chersonesi, quum haud latiora sint xl. stadiis, sive passuum millibus, nunquam potuerunt scindi? cur

Taurica Chersonesi in Sarmatia Isthmus, prædictis latis etiam angustior, etiam nunc durat? Item et alii, qui passim in mari interno visuntur, hic dum milliarium, ille unius, alius minoris etiam intervalli, cur nunquam per ejusmodi vim fuere rupti? an una sola Sicilia, per xx. millium Isthmum Italicæ connexa, fatum hoc necessario pati debuit, ceu fragilli constans vitro? Sed quis porro credit tam pulchrum, tam absolutum, tamque admirandum opus; cujusmodi est portus Messanensis, quem Deus omnium rerum summus artifex tanquam in circino tornavisse videtur, casu quodam superasse tam ingentem vim, qualis oportet fuerit in ejusmodi raptura? Tum abyssus illa profunditatis, quæ est in hoc freto, poteratne violentia alienjus diraptionis inter utramque terram infundi? Sane ego certo statuo, Siciliam omni ævo fuisse insulam, postquam a Deo condita fuit. *Valguarnera* tract. de primis Sicil. incolis.

Pompejus devictis Hispanis] Non hostica tropæa modo, verum et corporis sui ipsius simulachrum atque effigiem, factis monumentum sub; multum hercle dissimilem illi, quam postea Mithridatico bello patrato ex margaritis dedicavit, consecravitque; si quidem Plinio credimus, ita porro cum Pompeii persona delitiganti xxxvii. 11. 'E margaritis, Magne, tam prodiga re, et sæminis reperta, quam gerere te fas non sit, hinc fieri tuos vultus? sit te pretiosos videri? Nonne illa similior tui est imago, quam Pyrenæi jugis imposuisti?' Sed commonefaciendus est lector, binas hic voces perperam in singularem coaluisse, hujusmodi me mensore spatio determinandas: *Pompejus de victis Hispanis, &c.* Douza.

Mare] Non ita salsum quam cetera.

Mare Ponticum dulcius] Sic locutus est Tacitus cum dixit: 'Quanto vio-

lentior cetero mari Oceanus.' An hunc autem auctoris nostri locum videtur respexisse Isidorus? cum ait l. xiii. c. 16. de sinu Pontico: 'Quod mare ex multitudine fluviorum, dulcius quam cetera, nebulosumque, et brevius est,' &c.: et fortasse totum fere caput ex Sallustio descriptum est. *Ursin.*

Mare Ponticum, &c.] Causa est multitudo amnium dulces aquas inferentium. Id quod et Isidorus videtur ex Sallustio observasse l. xiii. Pertinet hoc fragmentum, ut et alia, ad l. iv. in quo de Ponto et Mæotide scripserat luculenter, quem et in descriptione oræ maritimæ se secutum ait Festus Avlenus: 'Interrogasti, si tenes, Mæotici Situs quis esset æquoris. Sallustium Noram id dedisse, dicta et ejus omnibus Præjudicata auctoritatis ducier. Non abnuebam. ad ejus igitur inclutam Descriptionem, qua locorum formalam Imaginemque expressor efficax styli Et veritatis pene in obtutus dedit Lepore linguæ; multa rerum junximus Ex plurimorum sumpta commentariis.'

Equis paria opera erant, &c.] Credo Tigranis equitatum describi a Crispo, super quo Plutarchum consule in vita Luculli. De Cataphractis vide supra p. 736.

Rebus supra, &c.] Tacitus Hist. iis. 'Cunctis super vota fluentibus.' *Ciacce.*

Rebus supra, &c.] Pompeji res prosperas, uti opinor, designat.

Ænum] Ænos urbs Thraciæ ab Ænea condita. Ita vocat Plinius, Mela, Servius ad illud Virgillii: 'Ferox huc et littore curvo Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis, Æneadasque meo nomen de nomine figo.' Dionysius tamen Æneam vocat. De Mæonea Plin. l. iv. *Coler.*

Ænum] Ænus Æbos, Thraciæ oppidum liberum, cum Polydori tumulo, ut Plinius habet. Hoc aliquando Poltiobria, Πολτιοβρία, dictum fuit,

Strabone teste. Poltymbria Πολυμυβρία, habet Stephanus : cui quoque Absynthus dicitur. Ceno hodie dici, Niger asserit. Inos et Yguos legit Leunclavius. Aliam ab hac Ænum habet in Thracia Saldas, ab Æno Gogii fratre cognominatam. Ænos Stephano Thessaliæ urbs est. Apud Locros Ozolos quoque. Et circa Thapsacum, ad Euphratem fluvium. *Ortel.*

Maronea] *Μαρόνια*, Thraciæ urbs Ptolemæo, quæ prius Ortagurea, Plinio teste, appellata fuit. Et ab Homero Iamarus, Ἴσματος, dicta, ut Hesychius, et Suidas auctor est ; item Isacius in Lycophronem ; an recte, nescio. Plinius certe duas diversas Thraciæ urbes facit. Hanc Maroneam, Hipparchiam postea dictam fuisse, legitur in Diogenis ad hujus cives epistola ; quæ inter Laconicas habetur. Hodie Marogna vocatur, aut Sophianus et Niger docent, aut Marolia, ut placet Leunclavio. *Ortel.*

Impediabant jussa navitarum] Tacit. *Annal.* II. ‘ Miles pavidus, et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestive juvat, officia prudentium corruppebat.’ *Ciacc.*

Ut tanta repente mutatio non] Non procul hinc locum habuisse suspicor id Fragmenti, quod habet supra : ‘ Et ei voce magna vehementer gratulabantur.’ Putoque de Pompejo agi a bello Piratico reduce, de quo hunc in modum Plutarchus : ἀσθόμενοι δὲ πάντες ἐξεχθρῶσαν εἰς τὴν ὄδον, ὅσπερ οὐ πρὸ ἡμερῶν ἄλλων ἀπέμεψαντες αὐτὸν ἐποίει δὲ τὴν χαρὰν, τὸ τὰς ἐλπίδας τῆς μεταβολῆς τάχος, ὑπερβάλλουσαν ἀφθοσίαν τῆς ἀγαρῆς ἐχθροῦς. Id est : ‘ Qua re nunciata, obviam effusi sunt omnes, quasi non paullo ante eum emisissent. Faciebat inexpectatæ conversionis celeritas gratulationem, foro omnium rerum venalium copia superfluente.’ Nisi si quis gratulationem istam a reversione ejus ex Africa factam intelligi mali ; unde

domito Domitio, capto Iarba, Regnis, Regumque negotiis compositis victor in Italiam revocatus a Sulla : qua de re sic idem scriptor : καθέμενος δὲ τὰ ληθῆ, καὶ πάντας ἀσθόμενος ἀσθανόμενος δέχεσθαι καὶ παραπέμπει τὸν Πομπηῖον ἀρημίοντος μὲν ἐνοίας, ἵσταντες ὑπερβαλέσθαι, καὶ προελθὼν ἀπήτησεν αὐτῷ, &c. Hoc est, ‘ Postquam omnes adverteret (Sulla) ad excipiendum benigne Pompejum, et procedendum obviam effusus, tetendit eos vincere, progressusque prodiit illi obviam,’ &c. Sed omnium verisimillimum istud, quod, quum legitimo stipendiorum tempore expleto (qui mos R. Equitibus erat) equo et ipso ad Censores adducto, redditaque militiæ ratione, ejus peteret vacationem. Quo tempore ab altero Censorem, natu major qui erat, interrogatus his verbis : Quæro ex te, Magne Pompeje, ecquid omnia stipendia impleveris ? Pompejus alta voce respondit : Omnia se implevisse ; et quidem ipso semet Imperatore : ad quam vocem populum frequentem acclamasse testatur Plutarchus ; nec sedari præ lætitiæ clamores potuisse, consurgentibus pariter Censoribus ; a quibus honorifice demum, affectante univversa plebe, eique cum maximo plausu gratulante, etiam deductus est domum. *Douza.*

In ore gentibus agens, populo, civitati] Desumpta est hæc Sallustianæ historiæ tabula ex Donato interpretante hæc Terentii : ‘ In ore est omni populo :’ ubi ait : ‘ In ore est omni populo. Sallustius : In ore gentibus agens, populo, civitati.’ Sed qui hæc posteriora pro Sallustianis habuerunt, Sallustium a Donati verbis non distinxerunt, qui illo civitati interpretatur Terentii populo ! sint igitur hæc Sallustii : *In ore gentibus agens* ; cetera Grammatici : quem sic distinguit : ‘ In ore est omni populo, Sallustius : in ore gentibus agens. *POPULO, CIVITATI.*’ *Patach.*

In ore gentibus agens] Ex hoc dissentaneum non est, ut de laudatissimo illo, ac vere Magno Pompejo scriptum habeatur. *Douza.*

Hunc igitur, &c.] Ibidem Donatus Sallustium, cum de descriptione Celtiberiæ loqueretur, ita scripsisse tradidit. fortassis legendum est, *Turquinius*, de quo in bello Sertoriano, pro *Turquinius*. *Carrio.*

Dein campi Themysciriti] Varia loci hujus apud Servium l. xi. *Æneid.* exstat scriptura. In quibusdam enim legitur, *Dein campi Themisciarei*: ceteris cum hac nostra lectione consentientibus: in aliis vero, *Dein campi Threissi*, quos habuerunt Amazones ab *flumine*, incertum, quam ob causam digressa. Primum autem illud quod expressimus, et antiquius est, et cum Sallustiana oratione magis convenit; nisi quod, pro *Threissi*, aut *Themisciarei*, voce paululum immutata scribendum est, *Themysciriti*: Amazones enim campos Themysciritos insedissee nemo nescit. *Carrio.*

Amazones] Hæc, uti creditum veteribus, Scythiam primum juxta Tanaïm, et inde prope Thermodonta habitarent. Fuere et tales, si credimus Diodoro, ad mare Hyrcanum et in Libya. Hodieque prope Angolam in Africa ex mulieribus totum consistere regnum asseverant, qui viderunt, masculum omnem natum occidere: cum peregrinis rem habere. In America quoque hodie Rio de las Amazonas. Quamvis itaque Strabo exactissimus auctor l. xi. neget nunquam Amazones fuisse, non tamen constante sibi tota antiquitate rejiciendum videtur, cum et nostra tempora idem confirmant.

Ubi cum tota] Idem Servius l. xii. *Æneid.* Sallustium hæc de Appio dixisse memorat: quamquam explicatio potius verborum Sallustii, quam ipsa Sallustianæ orationis verba esse videantur. *Carrio.*

Longa spes] *Longa spes*, eodem Servio l. x. *Æneid.* interpretante est spes

longe posita. *Idem.*

Equestris prælii summa, &c.] Ita enim bina isthæc Fragmenta mala (uti apparet) manu divisa rursus in unum conglutinari posse de argumenti similitudine conjectare lubet, traductis alio verbis illis: *Castra sine volvere introitum*, quæ nunc media (si Diis placet) interjecta leguntur. Ceterum reciprocam istam, accessim et recessim, equestri prælio, quasi serra vellendi rationem explicat idem multo clarius nobis in Jugurtha, de Numidarum equitatu loquens: 'Quibus illi freti, non (uti equestri prælio solet) seqni, dein cedere, sed adversis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem.' *Douza.*

Multos tamen, &c.] Tribus in locis verba hæc Sallustiana adducuntur; primo a Donato, in *Eunuch.* act. 2. sc. 2. eo quo a me edita sunt modo; dein a Servio libro decimo *Æneid.*; nonnihil diversæ: *multos a pueritia bonos insultaverat*. Postremo ab eodem Servio l. x. *multos ab adolescentia bonos insultaverat*; id est, inquit, Impetum fecerat. *Carrio.*

Cosa] *Cosa* civitas Tusciæ, quæ numero singulari etiam secundum Sallustium dicitur. Servius l. x. *Æneid.* *Idem.*

Equis atque, &c.] Sic et supra: 'Equis et armis decoribus cultus.' De Pompejo loqui videtur, Sullæ Dictatori a victoria obviam accedente: quam rem ita commemorat Plutarchus: *γρὸς δὲ ὁ Πομπήλιος ἐγγὺς ὄντα, προσέταξε τοῖς ἡγεμόσιν ἐξοπλιζέειν, καὶ διακοσμεῖν τὴν δύναμιν, ἕως καλλίστην τῆς αὐτοκράτορι καὶ λαμπροτάτην φανεῖν*. Id est, 'Cum (Sullam) appropinquare Pompejus certior factus, Legatis imperat, ut exercitum arment, et instruant, quo quam pulcherrimam speciem præbeant Imperatori.' *Douza.*

Fessus] Idem Servius l. x. *Fessus*, inquit, *hio est agens consilii*: nam corpore fatigatum dicimus, animo fessum. *Carr.*

Apud latera, &c.] Certus aut velocem significat aut fidelem, aliquando etiam firmum, ut ait Sallustius, *apud latera certos collocauerat*. Servius l. I. *Æneid. Idem*.

Hispaniam] Ibidem, 'patria,' inquit, 'id est, civitas in provincia esse potest, non tamen ut ipsa provincia patria sit, licet in Sallustio lectum sit, Hispaniam sibi antiquam patriam esse: sed illic ad rem, non ad veritatem.' Idem l. III. 'Hispaniam sibi patriam esse, provinciam pro patria posuit.' *Carrio*.

Lycia] *Λυκία*, Ptolemæo et ceteris: Asiæ regio est. Mylias, *Μυλλίαι*, olim dicta fuit, etiam Ogygia, *Ὀγγυγία*, Stephano teste. Incolas Termilas *Τερμίλλαι* vocatos, scribit Herodotus: *Τρμίλλοι*, Tremilli Stephano. Trimillis ergo est apud Liberalem: et Solyinos, *Σόλυμοι*, apud eundem Stephanum. Regionem novo vocabulo Bricquia appellari tradit Girava. *Ortel*.

Psidia] Ciliciæ regio, Ptolemæo, quæ Turcis Varsacili, ut ait Lennæus. *Idem*.

Sorte ductos fusti necat] Puto legendum, *eductos*, accipiendumque de severa ac militari Crassi disciplina, qua idem in fugitoribus coercendis usus. Ex duabus Memmianis Legionibus contra edictum Imperatoris in hostem (Spartacum) pugnare ausis, profligatisque, quingentos primos, unde initium fugæ factum fuerat, sorte eductos decimari præcepit. Quod vetus supplicii genus intermortuum, ac desitum jam pridem, postliminio in castra Romana rednetum a Crasso. Auctor Plutarchus in ejus vitâ. *Donza*.

Omnis, &c.] Sint ne hæc certa Sallustianæ orationis verba, vehementer dubito.

Bruttium et Salentinum] Japygium promontorium, ut Ptolemæus, vel, ut Plinius habet, Acrajapygia. Idem a Sallustio et Ptolemæo quoque Salentinum, *Σαλεντίνη*, dicitur. Plinius ad-

dit hic Italiam longissime in maria excurrere. Pomponius Sale tantum (nisi locus mutilus sit) vocat. Cabo de S. Maria appellatur Leandro: sic quoque Mayvella: S. Maria de Finibus terræ nempe. C. de Leuca, Colenutio. Stalatum indigenæ appellant, inquit Barrius. *Ortelius*.

Italia, &c.] Dubito num legi debeat: *Italia plana ac humilis*. Virg. 'Humilemque videmus Italiam.' *Putsch*.

Italia plana, &c.] Guntherus Poëta: 'Campos ac plana jacentis Prospicit Italiæ.' Idem l. II. Zonæ formam habere ait Italiam: 'Hæc Apennini rigidis hinc rupibus, inde Alpibus æriis pressa atque cœrcita telus Longa, sed angustam Zonæ sortita figuram.'

Qua tempestate, &c.] Huc respexit Tacitus l. XII. cum scripsit: 'Quippe Byzantium fertili solo, facundique mari, quia vis piscium in Pontum erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus deferitur.' *Ursin*.

Qua tempestate] Etiam citatur a veteri Scholiaste Juvenalis, qui sic scribit: 'Qui in Ponto et Mæotide capiuntur pisces immanes et pingues ex ipsa tarditate, quoniam quando gelat, in glacie hærent. Sallustius: Itaque tempestate piscium vis ponto erumpit.' Plinius IX. 15. 'Piscium genus omne maxima celeritate adolescit, maxime in Ponto.' Festus Avienus: 'Qua piscosa jacet spacio porrecta Propontis.' *Coler*.

Introrsus prima, &c.] An vero cuiquam dubium esse potest, quin hinc mutnatus Bithyniæ suæ descriptionem Isidorus? unde et hoc Crispi Fragmentum (id quod supra in Crisicæ ac Sardinie topographia præstitimus) haud mediocri supplemento succenturiari posse videtur, facie verborum nonnihil immutata; quæ ita apud eum sarcinatorem consuta leguntur: 'Prima Asiæ minoris Bithynia in Ponti exordio ad solis orientis

partem adversa Thraciæ jacet, multis ante nominibus appellata. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exhalavit.' Quorum postremam particulam de Juvenalis florculis decerptam, est verisimile ita de Mario scribentis: 'Si circumducto captivorum agmine, et omni Bellorum pompa, animam exhalasset opimam, Cum de Teutonico vellet descendere curru.' Videtur autem Sallustius a Bithyniæ descriptione exorsus, causas porro summam solens exposuisse belli a Romanis summi adversus Mithridatem agmine, per Nicomedem Bithyniæ Regem (id quod ex Epistola illa Pontici Regis didicimus) ipsorum maxime in instinctu, armis lacessitum. Douza.

Introrsus prima Asia Bithynia] Recte Doctissimus ac Nobilissimus Douza fragmentum hoc Sallustii apud Isidorum auctius exstare odoratus erat, nam ita ut edidimus, legitur apud Servium quem habemus liberalitate Cl. Petri Danielis, sed Isidori locum non pigebit adscribere, ut mendum, quod ei jamdudum inhæsit, eluatur: 'Prima Asiæ minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad solis orientis partem adversa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata: nam prius Beritia (*lege* Bebritia) dicta, deinde Mygdonia: mox a Bithynii rege, Bithynia appellata, ipsa est et major Phrygia.' Val. Flaccus l. iv. 'Proxima Bebricii raduntur limina regni, Pingue solum, et duris regio non invida tauris.' Ceterum cum Servius citet hæc Crispi, ut doceat Bithyniam, et Bebriciam dictam, nullaque ejus rei in fragmento hoc exstet mentio, non dubito Sallustium augere hoc pacto: 'Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et major Phrygia, prius Bebricia dicta, mox a Bithynio rege Bithynia.' *Putsch.*

Exercitum] Ibidem Servius interpretatur, *vertere*, dictum esse pro con-

siderare. *Carrio.*

Se regibus] Duo hæc fragmenta seorsum apud Servium l. iv. Georg. exstantia, orationis serie suadente, conjunxi; verè an false, nihil laboro. certe verisimiliter: quanquam prius de Celtiberis, posterius vero de Parthis et Medis Sallustium protulisse, Servius asserere videatur. *Carrio.*

Se regibus devocent] De Parthis loquitur, si bene suspicor. Philargyrinus, antiquissimus Virgilio interpretæ, de Parthis: 'His autem gentibus, ait Sallustius, adeo ingenita est sanctitas religionis: ubi emendandum ex eopse Sallustii loco: *Sanctitas regii nominis. Coler.*

Dum inferior, &c.] Sensus effligitare videtur, ut pro *vicia*, *vi* rescribamus. Douza.

Narbone] Narbo ob id Martius nuncupatus, quod in eum Cæsar Dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset. Cicero speculam et propugnaculum Italiæ appellavit. Plinius ait Coloniam fuisse decumanorum: et Mela insuper Atacinarum. Sita est ad ostia Atacis fluminis XII. m. p. a mari distans, hodieque et munificentissima et pulcherrima civitas, tum et Archiepiscopali sede aliisque ornamentis clara. Olim quoque pulcherrimo epitheto eam affecerat Martialis, qui et *Paternam* dixerat, modo codicis manu exarati lectionem sequamur nobis a Scriverio indicatam: 'Docti Narbo Paterna Votieni.' Vulgo enim dicitur: 'Docti Patria Narbo Votieni.' Sed firmat lectionem scriptam ista præsertim Epigraphe: COL. JUL. PATERNA. NARBO. Julia Paterna videlicet, ut intelligeretur Julii Patris Dictatoris, non Julii Filii, id est, Octavianiani, auspiciis deductam. Martialis versus hi sunt: 'Quem pulcherrima jam redire Narbo, Docti patria Narba Votieni, Ad, leges jubet annuosque fasces.' Lymphatur quodammodo in ejus laudibus Sidonius Apollinaris: 'Salve Narbo potens salubritate, U-

be et rure simul bonus videri, Muris, civibus, ambitu, tubernis, Portis, porticibus, foro, theatro, Delubris, Capitoliis, monetis, Thermis, arcubus, horreis, macellis, Præfatis, fontibus, insulis, salinis, Stagnis, flumine, merce, ponte, ponto, Unus qui venerere jure divos Lenæum, Cererem, Palem, Minervam, Spicis, palmitē, pascuis, trapetis.' Ibidemque statim subjicit: 'Non tu marmora bracteata utrimque, Non testudinis Indicæ nitorem, Non si quas eboris trabes, refractis Rostris, Marmarici dedere barri, Figis mœnibus, aurasque portas Exornas Asaroticis lapillis: Sed per semirutas superbus arces Ostendens veteris decus duelli, Quassatos geris ictibus molares, Laudandus pretiosior ruinis.' Nam furore Gothorum et Attilæ etiam immanitate exstam Annales testantur. De mœnibus ergo urbisque passim ruderibus, quod inquit Sidonius, nos quoque alibi in Carmine fide oculata retulimus. Innumeri enim cum Inscriptionibus antiquis exteriori murorum orbitæ ita impacti sunt lapides, ut eminus quidem adspici, vix tamen adiri aut legi, ob aquæ et fossæ circumductæ profunditatem, possint. Ideoque scriptissimus: 'Aucta auro contra pretiosus mœnia saxis.' Inferioris ævi scriptores, inter quos Ammianus Marcellinus, Clusæ hic meminisse reperio. At Ammianus: 'In Narbonensi Clusa est Narbona et Tolosa, quæ principatam urbium tenent.' *Penian.*

[*Sociorum et Latii*] Vide supra p. 578.

[*Ad Jovis mandem nostra*] Ita et in Donato, exemplaribus nostris, inscita prorsus, ac perplexabili sententia, imo nulla potius. Ita ut dubium mihi non sit, quin, *Id Jovi mandem nostro*, debeat emendari: quasi dicas: Jupiter ista viderit: vel, Hæc Deo sint curæ, qui supra nos negotium curabit, Sic et Martialis suppalpans Domitianus: 'Hoc satis est; ipsi cetera mando Deo.' *Donza.*

[*Morbi graves ob incediam insolita vescentibus*] Sic legendum; nam Tacitus habet: 'De obsidione eunctantibus, solita insolitaque alimenta deerant.' Videandum autem an ad hæc fragmenta addi possit illud, quod ab Ambrosio citatur epist. ad Marcellin. v. 'Brevi,' inquit, 'multitudo diversa erat,' &c. Nam paulo ante nominatur Sallust. ut ad eum hæc quoque referri possint. *Ursin.*

[*Morbi graves, &c.*] Credo utique de exercitu Mithridatis agi Cyzicum obsidente, eo usque inediæ redacto, ut ne humanis quidem carnibus abstinerent; alii, pecorum in morem, herbis radicibusque evulsis uterentur pro cibo. unde et gravium morborum et pestilentiae causæ, eo magis, quod itinera terrestria, qua comæatus subvehi possent, omnia a Lucullo obsessa circumquaque; et aquæ, per anni tempus hiemantes, maritimas importationes præpedirent. Quam incommoditatem obsessor ipse Cyzicenus questus erat supra, in Epistola sua ad Arsacem: ubi in hunc modum res, ita ut gesta erat, quam brevissime enarratur: 'Apud Cyzicum, magno cum exercitu, in obsidione moranti frumentum deficit, nullo circumadnitente, simul hiems mari prohibebat.' Quid enim? potuitne brevius? *Idem.*

[*Frigere*] Legendum forsitan, *afflixere*, vel *fregere*. Ciacc.

[*Nam quidem Pyrrho, Annibali, &c.*] Existimo esse ex actione Lepidi; in qua legitur, *Nam quid a Pyrrho, &c.* Ciacc.

[*Pyrrho*] Vide supra p. 686.

[*Hannibali*] Vide supra Jug. c. 5.

[*Neque est defensus*] Nec est defessus dominationem Sulla. Videtur sumpsum ex aliqua Oratione. *Coler.*

[*Charybdis*] Servius lib. Æneid, 'Charybdis,' inquit, 'secundum Sallustium circa Tauromenitanum egerit litus.' Verba autem Sallustii, quæ a Servio

absunt, primus e schedis viri omnis antiquitatis studiosissimi, juxta ac peritissimi Petri Danielis in lucem dedit amicus noster Joseph. Scalig. de quo illud habeo affirmare, plus eum in Græca quam Latina lingua, externa, domestica antiquitate, omni denique omnium artium encyclopædia memoria tenere, quam quisquam eorum qui se doctos et esse et dici volunt, hac quidem ætate, ignoret. Hæc autem Sallustiana Silius in librum xiv. ita transtulit: 'Et qui corruptas sorbentem vorticis haustu, Atque iterum e fundo jaculantem ad sidera puppes Tauromenitana exiunt de sede Charybdin.' Sic enim lib. Cælonensis: non, *Tauromenitana*. Strabonis locum, qui de Sallustiano ad verbum expressus est, pæne me fugit apponere. Est igitur hic: *Δείκνται δὲ καὶ ἡ Χάρυβδις μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ πορθμῷ, βάθος ἑξαίσιον, εἰς ὃ αἱ παλιῆροιαι τοῦ πορθμοῦ καταγούσιν εὐφυνῶς τὰ σκάφη τραχιλῆῶμενα μετὰ συστροφῆς καὶ δίνης μεγάλης· καταποθέντων δὲ καὶ διαλυθέντων τὰ ναυῆα παραύχεται πρὸς ἡλιόνα τῆς Ταυρομενίας, ἣν καλοῦσιν ἀπὸ συμπτώματος τούτου κοπρίαν. Carrio.*

[*Chary'dis, &c.*] Quo loco notandam raram significationem in voce *Naufragia*; quæ pro quassarum, et quasi assulatum dedolatarum navium fragminibus, lacerisque armamentorum reliquiis posita; recte. Ceterum rescribendum: *Per millia sexaginta*: eodemque etiam referendum videri alterum illud libri iv. quod habes supra: 'Ubi se laniata navigia fundo emergunt.' *Douza.*

Charybdis] Hæc Poëtarum carminibus celebris, nihil aliud quam mare vorticosum, et quasi in hiatum descendens. Hinc Didymus Homeri Scholiastes: *Χάρυβδις θαλάσσης βάθος ἀναποτακῶν*, id est, 'Charybdis, gurges, quo mare absorbetur.' Ceterum in ipso Freto Siculo hanc Charybdin fuisse satis constat. De ea Ita Tzetzes ad

Lycophron. *Ἡ Χάρυβδις καὶ ἡ Σκύλλα πλησίον εἰσὶν ἡ μὲν γὰρ Χάρυβδις περὶ Μησήνην ἐστὶ, ἡ δὲ Σκύλλα περὶ τὸ Ῥήγιον.* Id est: 'Charybdis et Scylla vicinæ inter se sunt: Charybdis enim est circa Messanam, Scylla vero circa Rhegium.' Audi præter Strabonem lib. vi. Senecam Epist. LXXIX. Charybdis an respondeat fabulis mihi perscribi desidero. Et si forte observaveris, fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vorticis, an omnis tempestas æque mare illud contorqueat: et an verum sit, quicquid illo freti turbine abreptum est, per multa millia trahi conditum, et circa Tauromenitanum litus emergere. A Sicilia hodie Calopharum, teste Fazello, dicitur, quod Latine bonum sive pulchrum lumen est; ob id, quod ad proximum brachium S. Rainerii, curvum litus, altera sit specula, quæ cunctum præternavigaturis contra vicinæ Charybdis minas lumen præerigit. Atque hoc non, ut tradit Homerus, singulis diebus ter absorbet ingenti gurgite removetque aquas, sed quoties vehementiori ventorum flatu fretum concitatur, maxime vero Austro. Ude etiam Silius l. xiv. 'Ausoniæ pars magna jacet Trinaoria tellus Ut semel, expugnante Noto, et vastantibus undis, Accepti freta, cæruleo propulsa tridente.' Etenim, quum longe impetuosior velociorque sit undarum fluxus ab septentrionibus in Austrum, quam hinc refluxus versus septentriones; si quando vehementiores flatus ab Austro exoriantur; ea scilicet geminata et sibi invicem obvia in angusto freto vis, hinc venti, illinc fluxus, ita aquas comprimit et inter se collidit, ut in sublime evehantur; rursusque ingenti sua mole ac pondere in imum debiscant, non tam in tantum, juxta Poëtam Tibullum, uti, 'interrupto nudetur gurgite pontus.' Atque ita navigia præcipue minora abripiuntur, quæ tandem in Tauromenitanum litus de-

feruntur: non quidem per subterraneos quosdam specus, sed vehementioris fluxus, e Septentrionalibus in meridiem provelutione: quia huc usque fluxus refluxusque freti ab Vaticano Italiae promontorio per LXX. fere millia passuum se extendit. Itaque Thucydides, antiquissimus juxta et rerum gravissimus auctor, lib. iv. non anum locum, sed totum fretum Charyhdin appellavit. *Clauser.*

Tauromenitana] Tauromenia, Siciliae colonia, priscae Naxus vocata; ut Plinius et Solinus testantur. Tauromenim *Ταυρομένιον*, habet Ptolemæus, et Paterculus. Taurus olim, locus vocabatur, Diodoro teste xv. Vibius dicit, aliter Euseboneora nuncupari. Naxon Schison hodie nominari, scribunt Fazellus et Aretius. Tauromena Anonymus quidam. Tauromenium et Naxos, diversa sunt apud Strabonem. COL. AVG. TAUROMEN. est in Tiberii nummo. testis Goltzii Thesaurus. *Ortel.*

Saguntini] Æstat in hujus loci emendatione Colerus. Lege nulla licentia: *quippe quis etiam tum*, pro *qui*, optimo sensu et conveniente; *quis pro quibus pueri norunt.* *Putsch.*

Apud Corduennos, &c.] *Levis* odor est suavis et fragrans, ut contra gravis. Valerius Flaccus lib. xiv. 'Illic pestiferas subter juga concava torquet Ater aquas Acheron, vastoque exundat hiatu, Tamens et sæva sequitur caligine campus, Linque gravem flavium, et miseris sua fata colonis.' *Idem.*

Anomum] Quodnam hodie sit dubitatur: vide Matthiolum et Monardem.

Namque omnium] De Taurorum crudelitate Lactantius lib. i. 'Erat lex apud Tauris inhumanam et feram gentem, uti Dianæ hospites immolarentur, et id sacrificium multis temporibus celebratum est.' *Putsch.*

Tauri omni] Tauri populi, in Sarmatia Europæa, Tacito xiv. Annal. colunt Achillis currum, ut scribit

Enstathius, et Procop. iv. *Ædif.* Sunt aliis Taurascythæ. *Taurinia* eorum regio vocatur, apud Stephanum, in voce *ψηροσολ:* et Taurio eorum urbs, a Suida. *Ortel.*

Triplici fluctu] Græcis *τρικυμια*, Latinis Decumanus fluctus: atque hoc de Charybdi accipio, quam eandem intelligit Virgil. lib. iii. divini operis: 'Dextrum Scylla tenet, lævum implacata Charybdis Obsidet, atque in o barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.' Et Homerus: *Τῆ δὲ πρὸ διὰ Χάρυβδιν ἀναρροῖβει μέλαν ὄθωρ. Τρις μὲν γὰρ ἴ ἀνήσω ἐκ ἡμεῖς, τρις δ' ἀναρροῖβει Δεῖνον.* *Putsch.*

Triplici fluctu, &c.] Ita vocabant maximum fluctum, ut Latini Decumanum. Servius annotat Græcis dici *τρικυμιαν*. Hesychius: *τρικυμια*. ἡ ζάλη, ἔσται τρία κύματα εἰς ἓν συνάρθη καὶ συνάρθη. *Coler.*

Charybdi mare vorticosum] Scribo: *Charybdis, mare vorticosum*. Plinius l. iii. c. 8. ex Sallustio: 'In eo freto est scopulus Scylla.' Item: 'Charybdis, mare vorticosum, ambo clara scivitia.' Seneca l. iv. c. l. de beneficiis: 'Turbinum motus vagus est et disjectus, et ut Sallustii verbis utar, vorticosus.' *Idem.*

Tempore anni mare, &c.] Hieme enim non navigabatur, sed appetente vere maria iterum aperiebantur.

Quæ magalia sunt] Desumptum est hoc ex codice Fuldano Servii, ubi sic legitur: 'Quæ magalia sunt circumjecta civitati, suburbana ædificia magalia: separe hæc et duo fragmenta facio: 'Quæ magalia sunt circumjecta civitati.' Et, 'Suburbana ædificia magalia: vel si lubet postrema, suburbana æ. m. pro glossemate sunt ex Servii commento. *Putsch.* Vide supra Jug. c. 18.

Traditur fugam] Existimaverim hæc de Sertorio accipienda esse, et fortasse per *longinqua Oceani* intelligendas insulas fortunatas. Acron mihi idoneus auctor esse possit. 'Sallus-

tins,' inquit, 'in Historiis tradit Sertorius victum voluisse fugere ad insulas fortunatas.' *Coler.*

Cum murum hostium] Refero ad librum primum. ad ista nempe *Sertorius portis, &c.* *Putsch.*

Ex parte cohortium præcipere] *E*menda, *ex parte cohortium præcipus instructa stationes locata pro castris.* *Putsch.*

Sic vis obsistat] Reduco ad III. *Histor.* libram, de exercitu apud *Cyzicum* fame confecto.

Qui nullo certo exilio] *S*upra in *Catilina*, 'Qui *Aenea* duce profugi sedibus incertis vagabantur.' Nam quod *Palmerius* ibi, *sedibus cunctis* legat, more suo facit, id est, abutitur ingenio. *Putsch.*

Sanctus] *S*upra lib. I. *histor.* verba habes ab his non multum discrepantia, 'Sanctus aliter et ingenio validus:' quæ cum his eadem putabam, sed refutavit me *Charisius*, qui hic aliter pro *alias* notat, et *Servius* ibi *alias* accusativo ponit, ut, *At cetera Grajus*. Quæ diversitas fecit, ut hic et diverse a me ponerentur. *Idem.*

Luxo pede] *I*d est, *Vacillanti. Probus.*

Maurique] *C*itat hæc *Priscianus* ex *Crispi* nostri *Jugurtha*; quæ cum ibi non legantur, huc inter incerta referenda duxi. quod boni mihi vitio non vertent, cum sæpe in adducendis veterum testimoniis a *Grammaticis* peccatum sit; ut apud *Nonium* in *lustrare*. 'Lustrare, patefacere. *Sallustius* *Catil.* lib. I. Si *lustrantur*, si erumpunt omnia, muta jam istam mentem,' cum omnino legendum sit, *Cicero* *Catil.* I. in cuius orationibus hæc exstant, non in *Sall. Catil.* Falso quoque adscribit *Sall.* fragmentum ex libris *Ciceronis* de *Republ.* *Antonius Augustinus* sub finem notarum *P. Ciacconii* *Antverpiæ* editarum. *Putsch.*

Antipodes] *U*ti notum, illi dicuntur, qui adversa nobis urgent vestigia.

Cic. in *Academ.* 'Antipodes e regione nobis, e contraria parte terræ adversis vestigiis stant contra vestigia.' *Idem* dicit in *Som. Scip.* eorum partim obliquos, partim versos, partim etiam adversos stare nobis.

Maximum esse Nilum] *H*oc præter *Agellium* testatur etiam *Festus Avienus*, elegantibus versibus: 'Non olli compar quisquam fluit, inclata quamquam Undique se totis eructent flumina terris, Nilus et immensos undam dispergit in agros, Et foveat in vecto sata gurgite. Nilus honorem Telluri reparat: Nilus freta maxima pellit.' *Coler.* Nilum antiquis *Aegyptum* dictam fuisse testatur *Plinius* eruditionis ingens *Bibliotheca* v. 9. *Αἴγυπτος* autem *Hebræorum* *צִיִּץ* referre, notum est, unde *Græci* *Siria* suum effinxerunt, quod eleganter demonstrat *Dionysius ἐν περιήγ.* cum dicit: 'Ὅς δὴ τοὶ Λιβύθου ἐπ' ἀπὸ τῆς τοῦ Λιβύου ἕρπον, ἴσως ἢ τ' Αἰθιοπῶν κυκλήσκειται, οἷδε Ἰήρης Ἐννείαι στρεφθέντι μετ' ὄνομα Νεῖλον ἔθεντο. Eadem de ratione *Mélas* dictus, ideo nimirum quod nigro limo quotannis *Aegyptum* pinguefaciat. Unde verò Nilus nominis originem acceperit, *Josephus Scaliger* ingenue fatetur se ignorare, colligi tamen illud potest ex *Pomponio Mela*, qui III. 18. ita loquitur: 'In horum finibus fons est, quem Nili esse aliquibus credibile est, Nihil ab incolis dicitur, et videri potest non alio nomine appellari, sed barbaro ore corruptius, (sive potius) corruptum.' In quibusdam exemplaribus *Neal* scriptum invenimus, quapropter, optime, nisi fallor, divinavimus, sicuti *Hebræi* nomine τοῦ *צִיִּץ* Nilum intellexerunt, ita et *Græcos* deinde ex *Hebraico* vocabulo τὸν *Νεῖλον* effinxisse. Quod facile fieri potuisse inde liquet, quoniam *Græci* aspirationem in mediis vocabulis non assumunt. Vocabulo autem illo insigniri Nilum apud *Hebræos*, ex *Sacra Scriptura* liquido apparet. *Locus insignis*

est Jos. xv. 4. 'atque inde pertransiens in Azemona et perveniens ad torrentem Ægypti.' Fateor quidem inter auctores non convenire, quis ille torrens sit. Nonnulli existimant fuisse torrentem Besor. Septuaginta patres vertunt ad Rinocoloram, quos sequitur D. Hieronymus Epist. 130. ad Dardanum. Per torrentem autem, rivulam Nili quidam intelligunt. Sed falso. Cum ipsa Sacra Scriptura vocem torrentis per τὸ Sicho Paral. xiii. 5. et 1. Reg. 17. interpretetur. Neque novam est ab inundatione, et singulari undarum agitatione torrentem vocatum esse, cum et Tigris Persarum propter celeritatem a sagitta illorum lingua dictus, et ipse Euphrates ab inundatione. Quod ex Arabum Lingua doceri potest. Quibus *قراط* inundare significat, *قراط* autem inundationem, quod quidem nomen corruptum, postea in Græcorum Euphratem migravit. *Thys*.

Tigris] *Τίγρις*, Ptolemæo, et ceteris Latinis, etiam Straboni et aliis Græcis scriptoribus, Asiæ flumen celebre. Syllax *Σέλαξ*, quondam vocatum, scribit Eustathius. Sollax *Σόλλαξ*, habet Plutarchus, in opusculo de Fluminibus. Hidekel Hebræis dicitur, testis Ben Ar. Montan. Diglath *Δίγλαθ*, vocat eum Josephus (et sic quoque hodie vocari scribit Masius) Diglito eum appellari, ex parte nempe, qua tardior fluit, Plinius auctor est. Thera *Θήρα*, vocatur in quodam oraculo Juliano Apostatæ dato: ut habet Theodoritas III. 18. Ejus descriptio ampla exstat apud Trogum 42. Tegil hoc nominari, scribit Castaldus; et Sir, Pinetus: Set autem Joseph. Barb. Postello (Morato) est. sic quoque in Itinerario Antonii Tenreri. Thevetus vult accolis Hidecel, et aliis Derghele dici. Pasitigris *Πασιτίγρις*, a Plinio et Arriano dicitur pars Tigris, eo loco, quo bifidus fac-

tus, insulamque circumiens, denuo in se redierit. Ab incolis sic nuncupari, scribit Curtius v. Apud ostia sic nominari tradit Strabo xv. cui suffragatur Arrianns in Indicis. Hujus meminit etiam Plutarchus in Emene. Præter hunc Tigrim notissimum, habet Herodotus duos alios, in Armeniam influentes. Eustathius quoque in Paphlagonia Tigrim habet, ex Xenophonte, ut addit. *Tigris* *τίγρις* id est, *tiir*, hodieque sagittam denotat Persis, sicuti et Curtius a celeritate, qua defluit, ita dictum, tanquam Sagittam antiquis ostendit.

Euphratem] Est fluvius Mesopotamiæ, quem Strabo scribit ex Niphate monte Armeniæ magnum, profundum, et celerem naci. Influere autem in mare Rubrum, prius tamen Babyloniam per medium dividere et Tigri conjunctum Mesopotamiam facere.

Euphratem] Plinius: 'scinditur Euphrates a Zeugmate LXXIII. m. passus, circa vicum Massicen: et parte læva in Mesopotamiam vadit, per ipsam Seleuciam, circa eam præfidenti infusus Tigri.' Ptolemæus: *Σχιζεται εἰς τε τὸν διὰ Βαβυλῶνος ῥέοντα, καὶ τὸν διὰ Σελευκίας, ὃν ὁ μεταξὺ καλεῖται Βασιλειος ποταμὸς*. Id est, 'scinditur in eum alveum, qui per Babylonem fluit, et qui per Seleuciam, quorum medius vocatur regius fluvius.' Medius ille fluvius, quem *Βασιλειον ποταμὸν*, Regium amnem, Ptolemæus, et Polyb. l. v. *τὴν Βασιλικὴν διόρυχα* Regiam fossam vocari scribunt, est Arabum *السدك* Id est, Almelic, cujus meminit Nubiensis Geographus. Chaldæi *ܒܘܕܝܢܘܢܝܘܬܝܢ* id est, Naarmalcha appellant. Ammianus l. xxiv. 'Ventum est hinc ad fossile flumen, Naarmalcha nomine, quod annis regum interpretatur.' Flumen autem regium dictum, quia regia cura effossum. Atque inde quoque Chobar forsam dictus (cujus et in Eze-

chiele mentio) quod ille huic operi præfectus esset. Plinius: 'Sunt, qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opera deductum, ubi enim diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret: ab Assyriis vero universis appellatum Armalchar (lege Naarmalcha) quod significat regium flumen.' Porro juxta Geographum Arabem Euphrates dividitur in quinque alveos, quorum unus in Tigrin influit e regione Bagdad, reliqui quatuor infra Rabebam, (id est, Rehoboth. Gen. 36. 37.) ex Euphrate derivati merguntur in varios lacus. Primus est ab Oriente fluvius Tsatzar naves, cui adjacet urbs cognominis a Bagdado distans novem millibus. Secundus est fluvius Almelic, id est, Regius, sex millibus a priore dissitus, ad quem est Alcatsar, id est, castellum filii Hoboira. Tertius ad Suram tendit. Quartus ad Cufam: quas urbes ab invicem distare scribit Benjamin itinere sesquidiei. *Bochart.*

Pelorum] Pelorus, Πέλωπος, Ptolemæo Siciliæ promontorium. Cabo de la torre del Faro, nunc, Castaldo teste. Della Martella, Laurentio Ananiensi. *Ortel.*

Aristæus] Sicuti in fabulis est, juxta Pindarum, ex Cyrene Penei amnis filia, et Apolline edita. Nymphis postmodum a matre traditus nutriendus, a quibus, quum lac coagulare, mel atque oleum conficere didicisset, primus ea in usum hominibus traduxit. Unde a posteris ut Deus cultus est, Arcadiæque regnum obtinuit, sicuti auctores sunt Diodorus, Justinus, Plinius, aliique.

Ceam] Insula in mari Ægæo.

Aristæus, &c. cum Dædalo in Sardiniam transiit] Ex Servio Georg. l. 7. Idem Æn. l. VI. 'Dædalus,' inquit, ut scribit Sallustius, primo Sardiniam, post delatus est Cumas.' Illud in l. XII. transtulit Silius; sic enim canit: 'Fama est, cum lacéris Acæson febile membris Supplicium

lueret spectatæ in fonte Dianæ, Attouitum novitate mali fugisse parentem Per freta Aristæum, et Sardois esse recessus: Cyrenen monastresse ferant nova littora matrem.' *Carrio.*

Cumas] Est urbs Campaniæ celebris. Vide Cluver.

Sallustius duces laudat] Ut de L. Scipione Sulla, Pompejus de D. Bruto castris collatis apud Mutinam obsesso. Sed, *Reportarunt*, malim. Et fortasse huc pertinuerit, quod habes supra: 'Castra sine vulnere introitum.' Quod ipsum tamen ad Pompeji Epistolam Senatui inscriptam, post victoriam de Bruto, quam dixi, referri oportere, potest, ut credam, hoc Plutarchi testimonio adductus: ἔλυσε δὲ τὸν φόβον ἐπιτολῇ παρὰ Πομπηίου κομισθεῖσα, καταρθωκότος ἕνευ μάχης τὸν πόλεμον. ὁ γὰρ Βρούτος, ἔτε παραδοὺς τὴν δύναμιν αὐτὸς, εἶτε προδοθεὶς μεταβαλλομένης ἑκείνης, ἐπέχειρισε τῷ Πομπηίῳ σῶμα, &c. Id est, 'Hanc formidinem allatæ a Pompejo litteræ discussere; bellum sine certamine esse perpetratum: Brutus enim, quia vel exercitum ipse tradidit, vel, transitionem ille quum faceret, proditus fuit, sequè et vitam suam in Pompeji permisit fidem.' Addam corollarj vicem, hujusmodi victoriæ genus, in re tamen diversa, et quæ ad Venerem potius spectet, quam Martem, etiam præcipue Triumpho dignum censi a Poëta Sulmonensi: In qua (ut idem festivissime argutus) utcumque est, sanguine præda caret. *Donza.*

A Troja] Servius Æn. l. 1. paulo aliter: 'A Troja Capys Campaniam, Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam, secundum Sallustium, occuparunt.' Eodem pertinet illud Silli l. XI. 'Hinc Tros, hinc Iius, generis tunc ordine longo Assaræus, nulloque minor famave manave Tum Capys, ut primis dederit sua nomina muris.' *Carrio.*

Scyllam] *Scylla*, Plinio scopulus in

Freto Mamertino, inter Siciliam et Italiam. Scyllam et Scyllæum vocat Strabo. Hodie Scyllo dici, auctor mihi est Fazellus. Scylla, Brutiorum oppidum, apud Melam, quod hodie Sigillo nuncupatur, ut Læander tradit. Scylla uomen insulæ desertæ, circa Thraciæ Chersonesum, ut ex Plinio videtur. *Ortel.*

Cale] Ex Sallustio Calem in Gallia, et Calensem villam, ab urbe Parisiorum quasi centum stadiis distantem, habet Greg. Turonensis. Haud procul a Matrona flumine, ut Gaguinus ait. *Idem.*

Carribus falcatis] Hujusmodi, pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur instructum, reperit Parthicæ pugnæ necessitas; sed hoc singulis bene munitis invecti equis duo viri, vestitu, et armis, ferro diligenter muniti, citato cursu in pugnam rapiunt: cujus posterior supra currum pars coltris in ordinem extantibus communitur, videlicet ne facilis a tergo cniquam præbeatur adscensus. Falces vero acutissimæ axibus ejusdem currus aptantur, in lateribus suis ansulas habentes, quibus tænnexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repressi autem erigunt falces: qualia vero hujusmodi machinæ funera hostibus immittant, vel quas turbatis ordinibus strages efficiant, dicent melius, qui usu bella cognoscunt. Vide *Stewech.*

Paphlagoniam] Παφλαγονία, Asiæ Minoris regio, Ptolemæo et aliis. Hæc aliquibus, ut Plinio scribit, Pylemænia dicta fuit. Josephus Riphathæos, Strabo l. iv. Henetos vocat: Flagania nominari, in Anonymi libro de Bello Sacro putat Reineccius. Henetos locus est apud Solimanam. Paphlagoniam Macedoniæ continentiam, versus Boream, habet Martianus Capella. Hanc me ignorare fateor. An *Pelagonia* legendum? *Ortel.*

Κριον μέτρον] Ptolemæus, Strabo, Plinius; et Priscianus in exegeai:

‘Arietis hanc rupem simulantem vertice frontem, Pro merito Graji κριον dixere μέτρον.’

Orchomenum, &c.] Ὀρχόμενος, Ptolemæo et Plinio, Bæoticiæ urbs; Diadæ olim vocatam, scribit Niger, citans male ex Eusebio hunc locum: ‘Cecrops in Bæotia Diadas condidit, quam Bæoti Orchomenum vocarunt.’ Pro *Bæotia* et *Bæoti*, *Eubæa* et *Euboici* legit Chronicon Eusebii. Minyeum Μινύειον quondam, nunc Bæotium vocant Orchomenum, inquit Thucydides libro quarto. Orchomenium locum non semel nominat Theophrastus, qui insulas fluitantes in eo describit. In Bæotia, hujus meminit et Plinius xvi. capite tricesimo sexto. *Charonea* autem urbs Bæoticiæ. *Id.*

Et iterum ad Anisum] Vide supra p. 725.

FRAGMENTA tria, ex vetustis, et Servianis doctissimi Petri Daniellii schedis, necdum publicatis, Lutetiæ descripta, atque inde porro ad C. V. Justum Lipsium ab adolescente lectissimo, Andrea Schotto, gratificandi causa Lugdunum nostram transmissa; alius neminis, quam Sallustii esse quovis pignore contendere ausim. Cui rei argumenta, primo stylum, dico: quem ego adeo omni ex parte Sallustiano dicendi generi respondere, profare posse videor; ut lac lacti similis esse non queat: deinde Serviliis belli tractationem, quam Sallustium in his Historiarum suarum libris exsecutum esse, cum ex aliquot superioribus Fragmentis, tum vero ex Ausoniana illa duodecim annorum computatione ita examussim comperit jam pridem, atque exploratum habemus; ut satis acceptione nobis ejus rei causa opus non sit. Absentem tantum cæcæ lituræ illi, tot barbariæ mendis ac maculis cooperatæ; quibus ipse hercule eluendis sat esse non possum: neque enim Fullo-nicam didici; uti lapsæ exarata accepit, ita repræsentavi. Ceterum fides sit penes Exscriptores. *Douza.*

NOTÆ VARIORUM

IN

EPISTOLAS DUAS

AD

C. CÆSAREM.

ORATIONES DUÆ] De Scriptore duarum (ut quidem nunc Inscriptio est) Orationum ad C. Cæsarem, cur ambigerent literati homines, causa non erat; præsertim cum et codicum membranaceorum consensus, et, quæ ratio maxima, geminissimus dicendi character, tantæque in iis Censoriæ notiones exercitæ, sese ab alio nemine, quam a severo et serio illo Historico esse, haud indicium modo, sed et fidem merebantur multo certissimam. Quid enim? E summo puteo (uti apud Comicum nostrum est) similior nunquam potest aqua aquæ sumi, quam hæc ipsa sunt, et altera illa, quæ de Sallustianis naufragiis reliqua Deorum nobis benignitas fecit. Nam quod de Tacito, aut alio etiam rerum illius ætatis auctore hælœcinati sunt quidam, quid simile? Primum, nunquam ea linguæ Latine puritas in Tacito: deinde; temporum ratio putetur: magnum sane inter Flaviani ac Juliani seculi scriptores

intervallum. Neque ipsi id infitentur. At brevitatis illa, quæ in Historico nostro familiam ducit, non æque credo in his Orationibus, ac in ceteris ejusdem scriptis, comparet. Ridicula res vero: mirorque ubinam et oculos, et animi mentem habuerint, qui hujusmodi ante nos sententias dixerunt: nisi tamen forte hæc ipsa, sicuti peregrinantes, perlegerint, quod hercle pernegari non potest. Quæ etiam causa fuisse videtur; ut quo in lingua Latina astrictius nihil, aut concisum magis, dici, scribi, vel fingi ne ab ipso quidem Sallustio possit, id isti immodice longum ac Sallustiana breviloquentia indignum arbitrari sint ausi: haudquaquam cogitantes, ejuscemodi delicias longas dici non posse: quibus (ut Martialis Tribuni intercessione pro Crispo Prætoris nostro utar) nihil est, quod demere possis; ut omittam cetera, quæ in Cosconium noto ibidem Epigrammate leguntur, in hujusmodi nove Laconas

potius, quam veterem illum Celtiberi Poëtæ criminatorem convenientia. Verum aliquando in rem præsentem, in qua ego omnibus verbis vindicare, manumque cum hoste, (si usus venit) apud Prætorem, quem dico, conserere sum paratus: non quidem vitiligandi studio (a qua scabie, meditate semper cavi, ut unguis tenerem) sed veritatis, et Sallustiani honoris defensionis. cui hoc loco assertorem me venisse haud pœnitet, magis reticuisse pigeret. Nam sive hæc, sive alia studiosis probabuntur, a me quidem pro virili dictum et adjutum fuerit. Reliquum est, ut quid de pervolgata hac inscriptione sentiam, quam brevissime potero, exponam. Nam Orationum nomine censendas persuadere mihi non possum. Proinde, (more majorum quod liceat) Epistolas, non orationes iudico inscribi oportere: conjecturam ex eo ducens, quod auctorem ipsum, non orantem, sed scribentem postea indicat Sallustius, his verbis: 'Forsitan, Imperator, perlectis litteris decernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoque modo in multa, et varia officia,' &c. Et aliquanto post: 'Ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit, prius laborandum visum est de summa consilii,' &c. Denique etiam sub finem: 'Quæ mihi utilia factu visa sunt, quæque tibi usul fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi.' Ubi manifesto ydea, et litterarum et scriptionis per litteras interpretes factæ, non autem

Orationis ad Cæsarem habitæ fieri mentionem. Quod quoniam satis superque argumentis ostensum ac declaratum arbitror, in promptu erat, aliquot ex omni numero exempla decerpta proponere: unde, tamquam ex volpe leonem, cuius promptum sit oculo præsentem arbitrari, Epistolas, quas dico, utraque sine probro lectas, hoc est, puras putas Sallustianas esse: neque quicquam in iis adulterinum deprehendi, quod parentem suum infitiri possit. Sed quis modus quæso observationum futurus, si nobis lubido fuerit omnia examussim persequendi? Proinde nos quidem properantes, quæ restant Grammaticorum curiositati linquemus, omissuri etiam compendii faciendi causa; simul ne communium miseriarum, quas per tot annos ægre ac duriter exantlavimus, non ipsi in memoriam inducamus, tot tantasque in illustri positas pro rep. indignationes: quibus solens cum seculi sui vitilis rixari amat Sallustius; gravissimus alienæ et publicæ luxuriæ castigatior. Quas si quis cum Catilinaris, et Jugurthinis Belli querimonis inter se contendere voluerit, facile videbit, ejusdem imaginis formam possidere utrasque; neque aliud in his majus discrimen comparere, quam quo Menæchmum surreptum a Sosicle discrevit Plautus. Quare his, ut dixi, præteritis, aliquot prius a me emendatiunculas daturus, rem ad exordium aliquando deducam. Douza.

EPISTOLA I.

DE REPUBLICA ORDINANDA.

Altera Sallustii oratio ad Cæsarem, quam male præponunt, quum ea scripta sit post Pompejum victum, altera ante eam victoriam. *Mercerus.*

Populus Romanus antea obtinebat regna] Duo Longobardicis litteris scripti libri habent, *Pro vero antea obtinebat, regna atque imperia fortuna dono dare.* Sed Latinus Latinus legit, *fortuna dono dari.* Forte, *Pro vero antea obtinebam regna atque imperia fortunam dono dare.* Ciaccon.

Populus Rom. antea obtinebat, regna atque imperia fortunam dono dare: item alia, quæ per mortales avidè cupiuntur, &c.] Ita hæc distingo: nec puto quicquam desiderari; multo minus locum corruptum, aut deploratum esse; id quod censent Critici. Proinde: *Obtinebat*, novo significato, a novatore verborum Sallustio positum accipio, *Opinabatur*, seu potius, *persuasum habebat sibi, &c.* pleno ac perspicuo intellectu. *Doixa.*

Populus Romanus, &c.] Imperiti homines qui nos intelligebant, *obtinebat*, positum esse pro, opinio obtinebat, sive vulgo credebatur, cum aliquid deesse persuasum haberent, ex ingenio, quod maxime probabile visum suppleverunt, duobus his verbis, *Populus Romanus* initio præpositis: quæ duo verba clarissimam alloquin et illustrissimam sententiam tenebris plus quam Cimmericis involverunt. Legendum autem: *Antea obtinebat regna atque imperia fortunam dono dare, item alia quæ per mortales avidè cupiuntur, &c.* Mer. Casambonus

in notis ad Antonium pag. 41. Testatur Carrio in libris Fabri et Briconeti lectum *Populus Romanus vero.* Fortassis igitur, *pro vero antea obtinebat.* Appulejus in Apol. 'Certus equidem eram, proque vero obtinebam, maxime Claudii.' *Gronov.*

Cuiquam incorrupta, &c.] Multa de hac re dicta Philosophorum et Poëtarum apud Stobæum *λογ. ργ.* Et in memoria sunt vetera et recentia exempla, quæ ut vulgo nota, non hic inculco. Illum tantum Val. Maximi Epilogum, non possum quin hæc apponam: 'Caduca nimium hæc sunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. Affluunt subito, repente dilabuntur; nullo in loco, nulla in persona, stabilibus nixa radicibus consistunt, sed incertissimo flatu Fortunæ huc atque illuc acta: quos in sublime extulerunt, improviso decursu destitutos profundo cladum miserabiliter immergunt. Itaque neque existimari, neque dici debent bona, quæ ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicant, propensiore favore primo definitos, majore postea malorum cumulo opprimere solent.' *Coler.*

Fabrum esse sua quemque fortuna] Duo Longobardicis litteris scripti libri, *fabrum sua esse quemque fortuna.* Ad hæc allusit Livi^{us} l. xxxix. cum de Catone loquens, ait: 'In hoc viro tanta vis animi ingenique fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fulsisse videretur.' *Plautus Trinummo:* 'Nam sapiens

quidem pol ipse fingit fortunam sibi.' *Cicero.*

Prætergressus] Omnes libri, *Prægressus*. Carrio.

Uti prius defessi sint homines laudando facta tua] Sic in sequenti Epistola: 'Quod prius defessi sunt homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quam tu faciendo que gloria digna essent.' *Cicero.*

Uti fabricata] Videtur Sallustius paullatim id agere, ut Cæsarem adducat ad ordinandam novis legibus Rempublicam, et quidem necessario. Hæ enim anima sunt civitatis. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege suis partibus ac nervis, ac sanguine uti non potest: ait M. Tullius in ea pro Cluentio. quod sane dixit ad imitationem sui Demosthenis, qui scripserat *ἡλικὸς φύξις ἐβαυροῦ τοῦ νόμου*. Plane ad hanc Sallustii mentem illud Valerii Max. dictum: 'Quid prodest foris esse strennum, si domi male vivitur? Expugnentur licet urbes; corripiantur gentes; regnis manus injiciantur; nisi foro et curiæ officium ac verecundia sua constiterit, partarum rerum cælo cumulus æquatus sedem stabilem non habebit.' *Carrio.*

Et quamvis bonus, atque, &c.] Id est: Quia illi copia est male faciendi, vel, quia in manu ejus potestas plus potest, clemensne, an Tyrannus esse velit, ideo metuitur, non amatur. *Donza.*

Id coenit] Fabri et Briconeti libri, *id coenit*. Carrio.

Nequiores] Id est, Mīnus queentes aut valentes: unde *Nequam* non dicitur perversus aut luxuriosus: sed homo nihili, id est, nullius virtutis, ut qui nequit quicquam. *Bad.*

Sed tibi hoc gravius est] Alit, *Gravius* esse Cæsari ordinare Remp. quam cuiquam unquam Romanorum fuerit, has ob causas. Primum, quod bellum nimis placidum et aliorum pace mollius gesserit; dein, quod

victi cives sint, et ab his prædam petant victores. Jure laudatur C. Cæsar ob duas virtutes, Modestiam et Clementiam, quarum victor post bellum civile observantissimus fuerit. Quis enim omnium post victoriam Cæsaris non optasset potius hostis fuisse Cæsaris, quam in pace amicus Marii, aut Sullæ? Pauci victores Modestiam aut Clementiam coluere. Id adeo Naturæ quodam instinctu inter mortales fieri solet. Nam dum hostis ab hoste summam se accepisse injuriam existimat, post victoriam animus augecit, crescit cupiditas. Scimus Sulla bellatore nihil fuisse mitius, victore nihil truculentius aut crudelius. Est et alia causa insolentiae ejusmodi, quippe secundis rebus etiam egregios Duces inolescere testatur Tacitus. Rarissimum igitur hoc exemplum in Cæsare, quod etiam Historica auctoritate stabili. Scribit enim de hac victoria Florus, 'Pax incruenta, pensatumque clementia bellum. Nemo cæsus Imperio præter Afranium (satis ignoverat semel) et Faustum Sullam: didicerat generos timere, filiamque Pompeii cum patruellibus ex Sulla: hic posteris cavebatur.' Hæc Florus. Hinc de præda militibus dividenda, magna in hac re difficultas Cæsari objecta erat. Nam et milites prædatores et victi cives. Invidiosum omnino factum fuerat Cæsaris, bona civium prædæ dare. Jam valebat Romæ fama de crudelitate Cæsaris, ex mera invidia ficta. Tangit eum Cicero ad Atticum scribens: 'Qui quidem incertum est, Phalarimne an Pisistratum sit imitaturus.' Unde et illud verissimum esse liquet, quod idem Cicero scribit: 'Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius quam ipsa victoria, quæ etiam ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociiores impotentioresque reddit, ut etsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.' Illud vero nonne

miserrimum post bellum civile, quod non solum non fiunt, quæ velit victor, verum quod iis mos gerendus, quibus adjutoribus parta est victoria, ut scribit idem Cicero Epist. XII. 18. Et id bene etiam scivit Æschines: *στράσις ἐμφύλιος ἐς ἄκρτερα κακόν. καὶ γὰρ νικέουσι καὶ ἡσασμένοις ἐμοιόθη φθορή.* Atqui tamen Cæsari ultionem post victoriam adhibendam fuisse dicat aliquis, quia ultio plerumque justa post bellum, quam et Seneca l. i. de clement. ait duas res præstare, injuriæ solatium, et in reliquum securitatem. Verum tamen ego non suasisset Cæsari, ob belli speciem, ut ante dictum. Non externum aliquem hostem, non socios perfidos vicerat Cæsar, sed cognatos, amicos, cives. Reliquum igitur belli jus silebat. Neque vero secundum Senecam etiam ultio Cæsari ullam securitatem præstitisset; quippe nec in armis securus sis, ubi tuos nimis læseris. Quærenda igitur in tali negotio vera et solida pacis stabilimenta, solius opipor Clementiæ et Misericordiæ tibi sine fulcienda. Id suadet Augustinus: 'præterita vindicando iram pascimus, misericordes si simus, in futuram consulimus. Hoc igitur Cæsaris munus erat, Modestia et Clementia civium odia vincere, omniaque ad eorum commoda et salutem referre.' Præclare Cicero in nobilissima Epist. ad Q. Fratrem: 'Est non modo ejus, qui sociis et civibus, sed etiam ejus, qui servis, qui multis pecudibus præsit, eorum, quibus præsit, commodis, utilitatique servire.' Etiam Afris, Hispanis, Gallis, inhumanis ac barbaris nationibus, eorumque commodis et utilitati salutique consulere humanitatis est. Col.

Componere bellum] Vaticanus: *Componere: quod bellum.* Carrio.

Evadendum] Id est, invento honesto medio, quo neutri lædantur, e discrimine eundum.

Magna mediocrique sapientia] Agit

de consiliariis, quos Cæsari adhibendos censet, non tantum acutos et sapientes, sed etiam mediocri sapientia. Neque enim acuti solum, sed etiam hebetiores aliquando optimi consultores. Certe hos magni facit Thucydides, Politicus et ipse insignis: *Οἱ φανώτεροι τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ξυνηγετάτους, ἐς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἕμωρον οἰκοῦσι τὰς πόλεις.* Hæc Sallustiana decore illis, quæ Just. Lipsius in Notis ad Polit. disputat, apponi possent. Coler.

Cum homine claro] De claritudine Pompeji supervacuum est ex Cicero, Plutarcho, Dione aliquid addere. Hoc tantum addo, Pompejum fama et claritate etiam supra Crassum et Cæsarem fuisse. Florus l. iv. 'Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. C. Cæsar eloquentia et spiritu, et jam consulatu allevabatur. Pompejus tamen supra utrumque eminebat.' Idem.

Avido potentia] Vellejus: 'Potentiæ, quæ honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus.' Non ita, puto, Sallustius intellexit. Sed cum Vellejo sentit etiam Plutarchus, Cicero, alii. Id.

Majore fortuna] Contra sentit Lucanus et Cicero. Nam causam quidem bonam Pompejus, sed fortunam iniquam et Deos adversos habuit. Badius.

Majore fortuna] Hoc negat Cicero, Et Vellejus ei diserte Prudentiam militarem tribuit. Sed Sallustius Pompejum cum Cæsare confert. Ideoque dicam, prudentiam in Pompejo respectu Cæsaris non admodum magnam fuisse. hæc certe yicit Cæsar. Cicero de Pompejo ad Atticum: 'Nihil actum est a Pompejo nostro sapienter, nihil fortiter.' Et alibi de Cæsare: 'Sed hoc τῆρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est.' Coler.

Quem secuti sunt pauci] Intelligo

nobiliores illos, Lentulum, Marcel- lum, Scipionem, Catonem. Ipse Cæ- sar l. i. de Bello Civ. 'Paucorum factionem' appellat. Hæc omnia copiose ipse Cæsar et Plutarchus. Paucos autem isto ævo et ista Reip. forma, vocabant, quos Cicero opti- mates. Aut certe ita invidiose dixit Sallustius. Nam voce paucorum *ὀλιγαρχία* significatur. *Idem.*

Inimici] Inimicitias refero ad Ca- tonem, affinitatem ad Scipionem. *Idem.*

Cetera multitudo] Pompejus belli causa discedens ab urbe, in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, et qui in castris Cæsaris fuissent. Hoc ipse Cæsar l. i. Bel. Civ. Quo effecit Pompejus, ut discedentem tam plebis quam nobilitatis agmina sequerentur. *Idem.*

Post alium alium] Supra bello Ju- gurth. 'Deinde ab eo magistratus ali- um post alium sibi peperit:' et rur- sus, 'aliis post aliis minitari.' Viden- dum ergo an hic legi debeat, *Alius post alium*, an, *post alium alius*. Clacc.

Quibus omnia probro] Conjicio non fuisse infimi ordinis homines, sed equestri censu. De Curione quidem res est pervulgata. Is quasi conciliator et pararius Cæsarianorum fuit, obque id maximo ære alieno libera- tus a Cæsare, ut scribit Dio. Sed eadem via alios etiam nonnullos sibi obnoxios fecerat Cæsar. Ea res cum apud Pompejanos magnam invidiam faceret, invidiam auxerunt, et perdi- tissimum quemque in Cæsaris castra ire jusserunt, quippe ubi et civium spolia darentur et creditum condona- retur affatim. At illi, ubi viderunt contra esse, neque Cæsarem credi- tum condonare, nulloque modo, ut Ciceronis verbo utar, Sullaturire, de- fluxerunt. Reliqui in castris esse maluerunt, quibus Romæ non lice- bat, ob creditorum multitudinem. *Idem.*

Quæ corruptus animus jubebat] Ve- tus editio, *quæ corrupto animo jubebat*, hinc scilicet vulgarem scripturam nasci. Omnes Mss. *quæ corrupto ani- mo jubebat*. Carrio.

Civilitèr deponas] Victori duo fa- cere necesse est, ut pacem non tan- tum bene constituat, sed etiam bel- lum civiliter deponat. Puto autem civiliter deponit bellum, qui magis victis ignoscit, quam indulget ultioni; quod jure belli fieri posse et solere supra dixi. Sed quid tamen magis cum periculo conjunctum quam talis etiam compositio, præsertim post bel- lum civile? Hic præcipue illud ve- rum erit, quod Tacitus scribit lib. ii. Hist. inter victores victosque nun- quam solidam coaluisse pacem. Cur- tius l. viii. 'Quos viceris, amicos tibi esse cave credas, inter dominum et servum nulla est amicitia.' *Idem.*

Ille ut quam justissima] Glareanus; *illa quidem justissima*. Fabri et Bri- coneti, *illi quam justissima*. Pro no- bis est Vaticanus. Carrio.

De te ipso primum, quia compositurus es, quod optimum factu est] Vv. cc. ha- bent, *qui ea compositurus es, quid opti- mum, &c.* Videndum item an, *opti- mum factu scribi debeat, pro, opti- mum factu*. Sic enim locuti sunt ve- teres scriptores. Seneca de vita beata, c. 11. in v. c. 'Quamvis, quid optimum factum sit, non quid usita- tissimum:' et Sallustius ipse in Bell. Jugurthæ: 'Quare optimum factum quidem tibi,' &c. Sic enim est in vv. cc. Item Cicero in Catil. i. ut est in v. c. 'Ego si hoc optimum factum judicarem:' et Plautus Aulu- laria in v. c. 'Hoc mihi factum opti- mum est,' &c. *Ursinus.*

Quia compositurus es] Vaticanus: *qui ea compositurus es*. Carrio.

Equidem ego cuncta, &c.] Præfert manifeste Sullustius clementiam ul- tioni; huic crudelitatis nomen imponit, retrahens scilicet Cæsarem ab exemplis Sullæ, Marli, et talium. Et

revera ita est: nullum unquam imperium crudele aut tyrannicum fuit diuturnum. Aurea verba Eusebii huc scribo, quæ exstant apud Stobæum περί αρχής: 'Αρχὴν ἔχων μὴ ἀπομνησκάσει πρὸς τοὺς ἐν διχοστασίῃ σοι πρότερον γεγενημένους· οὐ γὰρ ὅπως ἀμύνης ἔχρην ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρερημένος, ἀλλ' ὅπως καὶ τῆς παρ' ἄλλων ἐπιβουλῆς, ἀσφαλῆς καὶ ἀνεπιβουλεύτους φυλάξῃς τοὺς ὑπὸ σου τεταγμένους, καὶ ὅπως τοῦ ὀρθοῦ φύλαξ εἴης καὶ θεοῦ μεγάλης δικαιοσύνης ἐπαρέτης τε καὶ ἐξηγητής. Hæc in aurea, imo in mentem demittant illi, qui hodie non Principes, non Reges amplius, sed Monarchas audire se postulant, quos tamen ob sævitiam satius esset appellari Tyrannos. Sed revera talis crudelitas perpetuam quasi umbram pone se habuit Dei ultricem manum. Notavit pie et serio Cominæus in Richardo Angliæ rege, et Ferrando Neapolitano. *Idem.*

Eam vitam bellum æternum et anceps gerere] Vox, vitam, abundat, ut videtur, legendumque puto: *Eam, bellum æternum gerere, &c.* vel retenta etiam voce, *anceps*, si placet. *Ursin.*

Contra, qui benignitate] Ad hanc plane faciem Jamblichus in Epistol. 'Ἄλλ' ὅταν χρηστότητι καὶ φιλανθρωπία τὸ σεμνὸν κραθῆ καὶ αἰσθηρὸν τῆς ἐπικρατείας, ἑμμελὲς, καὶ πρῶον, καὶ προσήνες, καὶ εὐπρόσιτον καθίσταται. καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ εἶδος ἡγεμονίας φιλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχομένων. Id est, 'Si vero grave austerumque imperium benignitate et humanitate temperetur, concinnum, mite, mansuetum et adeptibus facile redditur, quale genus imperii imprimis amant subditi.' *Coler.*

Expiandum] Fabri et Briconeti libri, *Expianda*. Carrio.

Paulo ante] Mirum est, quam accurate operam det Sallustius, ut Cæsar omnia arma manibus excutiat, atque adeo ad mansuetudinem magis magisque transducatur; quasi monstri aliquid alere Cæsarem, licet alioquin mitissimum, suspicetur. Nemo enim un-

quam victor post bellum ejusmodi non aliquam crudelitatem exercuit. Id Florus quoque tangit, in fine lib. 1v. 'Victores, quod non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.' *Coler.*

Oblivio abstulit? interfecit Domitium, &c.] Historia nota. Ceterum illud nobis haud satis probatum, τὸ *Interfecit*: eo minus, quod statim intra eandem periodum repetitum legatur, *Interfectos*: quod ipsum sententiæ explendæ satis cum sit, miror, undenam alterum illud in contextum irrepperit. *Douza.*

Oblivio abstulit? interfecit] In Mas. *obtinio interfecit Domitium*. Carrio conjecit *oblivio abstulit*, et τὸ *interfecit*, quod nullum locum habere possit propter sequens *interfectos*, delet: deinde et tentat: *obitico? Domitium*. Idem *interfecit* confodiunt Douza Pater et Freinshemius. Fortassis: *An illa, quæ paulo ante hoc bellum in Cn. Pompejum increpabantur, oblivio interceptit? Domitium, Carbonem, Brutum, &c.* Gronovius.

Interfecit Domitium] De Bruto, Carbone, Domitio interfectis, ita res habet. Post bellum civile Marianum, victor exstitit L. Corn. Sulla. Post hanc victoriam, tanta proscriptionum vis, tanta civium mactatio insecuta est, quanta ante Romæ nunquam audita fuerat. Sed aliud novam insuper ex hoc bello enatum, quod Sertorianum appellant, quodque eleganter Florus scribit nihil aliud fuisse, quam Sullanæ proscriptionis hereditatem. Contra hunc Sertorium, ut jam hostem P. R. missi sunt, Metellus, et Cn. Pompejus, paulo post victores: Sertorio extincto, novum continuo bellum exarsit, revocante Lepido maximam partem proscriptorum. Huic se opposuerunt Lutatius Catulus, Cn. Pompejus, Sullanæ dominationis successores et jam antesignani. Sed quæ de Bruti, Carbonis, Domitii neco scribit Sallustius, ea pleraque facta

sunt bello Mariano et Sullano. Nam L. Domitius, et Q. Mutius Scævola, Pontifex Maximus, in ædem Vestæ fugiens, jussu Marii in ipso ædis vestibulo occisus est, ut plerique existimant a Damasippo; ut Appianus vult, a Bruto Prætor urbano. Carbonem autem Pompejus occidit in Sicilia, muliebriter etiam sientem. Idem et Brutum interfecerat bello Lepidi. Hi igitur omnes, non jure belli, sed per summum scelus trucidati fuerant, quæ facinora Sallustius Juris publici peritissimus his verbis infamat: 'Alios item non armatos, neque in prælio belli jure, sed postea supplices per summum scelus interfectos.' *Coler.*

In villa publica] Id ipsum quoque bello Mariano accidit. Florus III. 21. 'Quatuor millia deditiorum inermium civium in villa publica interfici jussit.' In numero tamen interfectorum dissentiant auctores. Corn. Nepos IX. millia ponit: Livius VIII. Plutarchus VI. Augustini. I. III. de Civit. Dei. VII. Porro, villa publica in Campo Martio fuit, domus illa quidem amplissima et recipiendis hostium legatia destinata. *Coler.*

In villa publica] Quæ a Didio fortasse restituta vel ornata in altera parte antiqui denarii signata est. Cicero ad Att. I. IV. ita scribit: 'Efficiemus rem gloriosissimam: nam in campo Martio septa Tribunicia comitiis marmorea sumus et tecta facturi, eaque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur: simul adjungatur huic operi villa etiam Publica.' Livius: 'Macedones deducti extra urbem in villam Publicam, ibique iis locus et tanta præbita.' M. Varro de Re Rustica I. 11. 'Comitiis Ædilitiis,' inquit, 'cum sale caldo ego atque Axius Senator tribulis suffragium tuliæsemus, et candidato, cui studebamus, vellemus esse præsto, cum domum rediret, Axius mihi inquit, dum dirimantur suffragia,

vis potius Villæ Publicæ utamur umbra, quam privati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis,' &c. *Ursinus.*

Pecoris modo consecissimum] Supra 'more pecorum' dixit; et Hist. I. II. 'vice pecorum obruncabantur.' Tacit. XII. 'modo pecorum a barbaris trahebantur,' et Livius I. XL. 'Modo pecorum fugientes per saltus invios consecrati ceciderunt.' Videndum ergo an hic *pecorum*, pro *pecoris*, legi debeat: et ipse supra, 'bonus pecori agere,' quamvis Cæsar dixerit, 'Magna vis pecoris.' *Clæc.*

Consecissimum. Heu quam illa] *Lege: concisam. Heu que illa.* Gronovius.

Vastatio domorum] Omnes libri, *domum.* Carrio.

A te victoriam omnia] Postremam vocem ignorant vetus editio Fabri et Briconeti, itaque dele a sententia optime. Carrio. Ego potius illam retinerem: deleeram autem rō ement. Gronovius.

Utriusque vestrum arbitrio] Scribe de libro Vaticano et Fabri: *Utrius vestrum arbitrio injuria fierent*: scilicet, inquit, id a vobis civilibus istis actum esse bellis, tuone an vero Pompeji arbitrato fierent injuriæ. Carrio.

Etiā tum dubia victoria] In exercitu Pompeji, etiam dubia victoria, luxus, convivia, scortationes, rapines vignerunt. Testatur ipse Cæsar I. III. 'In castris Pompeji videre licit trilinea strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, et nonnullorum tabernacula protecta hedera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam et victoriæ fiduciam designarent, ut facile existimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias quærent voluptates.' Idem tradit Plutarchus, et queritur ipse etiam Lucanus I. VII. 'Capit improba plebes Cespitè patricio sonnos vacuumque cubile.' Magnum hoc in Pompejo

rei militaris dedecus, magnum ad tales eventus omen. *Coler.*

Gesserit] Fabri lib. *gesserint.* Carrio.

Sorta aut conviria, &c.] Eadem loquendi ratione usus et Plautus Amphit. 'Hæc nox scita est exercendo sorto conducto male.' Item Catullus: 'Æmulus iste tuus, qui vestrum exercet amorem.' *Douza.*

Tales voluptates] Exemplar Venetum, *talis voluptatis.* Riv.

Cives cum civibus] Ait alibi discordia maximas res dilabi; quod præcipue de civitatibus intelligendum esse docet Democritus: 'Ἀπὸ δημοκρατίας, inquit, τὰ μεγάλα ἔργα, καὶ ταῖς πόλεσι τοῖς πολέμοις δυνατὸν κατεργάζεσθαι, ἄλλως δ' οὐ. Hæc bellorum civilium vis ac potentia, ut civitates alias in expugnabiles facillime perdant. Sed vere puto de Roma scripsit Florus l. iv. 'Jam pæne toto orbe pacato majus erat imperium Romanum, quam ut illud externis viribus extinguere posset: itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit.' Hæc etiam de Romanis sententia fuit Hetruscorum, teste Livio. *Coler.*

Vetera instituta] Intelligit leges sumptuarias et cibarías, Liciniam, Fanniam, Didiam, Orchiam et alias ejusmodi. Has leges optimas in contemptum ob corruptos civitatis mores abiisse non tantum hic scribit, sed exprobrat Romanis Tertullianus quoque Apologet. c. 6. 'Quonam illæ leges abierunt sumptum et ambitionem comprimentes, quæ centum æra non amplius in cœnam subscribi jubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, et eam non saginatam?' Video enim centenarias cœnas a centenis jam sestertiis dicendas. Hoc autem salubre Sallustii consilium, quin Cæsari maxime probatum fuerit, nemo est qui dubitet, quippe recordatus legum Juliarum, quæ sub ipso etiam Augusto latæ, quarum non pos-

trema fuit sumptuaria, de qua Suetonius et Agellius. *Idem.*

Et finem] Conjunctionem et devult enim unicuique facultates suas et rem familiarem modulum sumptuum esse. accedunt libri. *Carrio.*

Statueris] Causas discordiæ ex abdito eruit. Nam ut ex sumptibus et luxuria egestas, ita ex egestate rapinæ procedunt. Rapaces autem discordiæ civilis faces. Priorem causam idem scriptor gravissime in Bello Catilin. et alibi declarat: eamque inter primas alias Rerumpublicarum pestes teterrimam retulit Pythagoras, quem ait dixisse Stobæus: εἰσεῖναι εἰς τὰς πόλεις πρῶτον τρυφήν, ἔπειτα κόρον, εἶτα βῆρον, μετὰ δὲ ταῦτα βλεθρον. Apposite Florus l. iii. 'Magnificus apparatus conviviorum, et sumtuosa largitio, nonne ab opulencia paritura mox egestatem? Hæc Catilinam patriæ suæ impexit.' *Idem.*

Homines adolescentuli] Intelligit juventutem Romanam, quæ si corrupta est, Respubl. nunquam valebit. Nihil autem ad prodigalitatem propensius, quam juvenum animi. Ubi vero ille mos incessit, quem Sallustius ait, jam non amplius admonitione, sed censura et correctione opus. Intra pudoris itaque et modestiæ septa a pueris includenda et continenda Juventas, in omni civitate. Id severe Plato quoque l. v. de Republ. præcipit, ubi inter cetera, ταισι δὲ, inquit, αἰδῶ χρηὴ πολλὴν εὐχριστὸν καταλείπειν. De modestia vero sive mediocritate juventutis elegantius Hippotamus Pythagoræus: Τὸ καθόλου δὲ πειρᾶσθαι διὰ τοῦτον, ὅτι μάλιστα ποιῶν τὴν πάλιν, ὄντως ὁμολογήσῃ καὶ σύμφωνος τοῖς αὐτοῖς μέρεσιν, ἀλλὰ μὴ στασιάζουσα καὶ διαμαχομένη ἐσῆται διὰ τοῦτο, αἵκα τὰ πάθει τὰς ψυχὰς παιδεύεται τῶν γένων καὶ εὐ τὸ μέτρον τηρεῖται. Id est, 'Et universe hoc eniti decet, ut his modis, quantum fieri potest, civitatem consonam partibusque suis concinnam et æqualem reddamus, ne dis-

cordia et seditionibus commoveatur. Hoc ita eveniet, si juveniliū animorum affectus regentur, et ad modestiam ducentur.' Contra si fiet, illud sequetur, quod nemo melius aut gravius quam Sallustius dixerit; 'Ergo animus ferox, prava via ingressus, ubi consueti non suppetunt, fertur accensus in socios modo, modo in cives: movet composita, et res novas veteribus adquiret.' *Coler.*

Tollendus fœnerator] Fœneribus enim juvenitas, quasi quodam æucupio irretitur, et a bonarum artium studio arcetur. Bodinus legendus l. v. c. 2. Hoc tantum addo, nullam esse tamen inter leges Julias, de fœneratoribus. Et de antiqua illa Genotia res est nota: de Duilia item. *Idem.*

Suas quisque res] Hæc incommoda ex fœneratoribus in civitate: aliena agere, sua negligere: non publica causa magistratum, sed privata gerere, hoc est, magis creditoribus, quam populo: magnificum esse in minuenda, non augenda Republ. Ad hoc speculum Socraticum voco magnarum hodie Germaniæ civitatum magistratus, ut se ibi intueantur et examinent. *Coler.*

Sapientes pacis causa] Ita Cicero: 'Ita bellum suscipiatur, ut nihil aliud, quam pax quæsitæ videatur.' Probat etiam sanctus Augustinus: 'Cui,' inquit, 'licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur.' Et alibi, 'Apud veros Dei cultores etiam illa peccata non sunt, quæ enim non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coercantur, et boni subleventur.' Adtraho et illud Flori III. 21. 'Vincentibus, quibus pax et quies potior.' Seneca Hercule Furente: 'Si æterna semper odia mortales agant, Nec cœptus unquam cedat ex animis furor, Sed arma felix teneat, infelix paret, Nihil relinquent bella.' Et iterum: 'Pacem reduci velle victori expedit, Victo necesse est.' *Idem.*

Uti soles, pervade] Sic recte olim

correxi: nam quod in aliis est, persuade, id rectum esse, cui, quæso, persuaderi poterit? *Carrio.*

Aut acerba judicium invocat] Supra, 'Deinde ne vos ad virilia illa vocem.' Tacitus Hist. 1. 'non ad bellum, vos, neque ad periculum voco.' *Clacc.*

Ea vero clementia, &c.] Libri scripti melius: *Ea vera clementia e. c. ne merito c. p. e.* hoc est, ita rempubl. constituisse, et bonis artibus moribusque ornasse, ne cives ea committant, propter quæ merito patria expelli possint. Sed libentius legerem *expellantur*, quam, *expellerentur*. Vel potius sic, *Ea vera clementia erit ne merito cives patria expellantur, retinuisse ab stultitia, falsis voluptatibus: omissa voce, consuevisse.* *Idem.*

Cives patria expellerentur] Plurimi exulabant post bellum civile, et plerique sua sponte, vel metu Cæsaris. Cum autem illa res sit adversa libertati, data opera Cæsarem non ipsum tantum a proscriptionibus civium absterret, sed ultro etiam instigat, ut eos ab omni seditiosorum injuria et exsiliis liberos et securos præstet. Nam cives patria expelli, hoc demum asperum et acerbum est imperium, non clementia. Cicero etiam manifeste dicit exilium non esse pœnam judicii. Sic enim loquitur in Orat. pro domo: 'Quid enim est exul? Ipsum per se nomen calamitatis, non tarpitudinis.' *Colerus.*

Retinuisse ab stultitia et falsis voluptatibus] Quo etiam facit sententia illa Aululariæ Plautinæ: 'Hoc servi esse officium reor, retinere ad salutem; non herum, quo incumbat, eo impellere.' *Douza.*

Falsis voluptatibus] Quibus juvenitas pleraque dedita: sic autem dixit, quia et vera voluptas est. Isocrates ad Dæmonic. τὰς ἡδονὰς θέρπει τὰς μετὰ δόξης. Τέρπει γὰρ οὐκ τῆ καλῆ ἀν, ἡριστοῦ ἀνευ δὲ τούτου, κάμιστον. Id est, 'Voluptates venare, quæ tibi laudi sint. Oblectatio enim cum he-

nestate conjuncta, longe optima: sine hac vero, pessima.' *Coler.*

Pacem concordiamque] Recte hæc duo conjungit: nam nisi concordia utrimque intercedat, magis pactio erit, quam pax, ut loquitur Florus. Augustinus dixit pacem esse concordiam ordinatam; quod erudite explicat Albericus Gentilis *Juriscons.* III. 1. de jure belli. *Idem.*

Præsens gaudium, &c.] Elegans descriptio voluptatis: gaudium cum mox futuro malo. Veterum quispiam dixit voluptates non tantum sequi, sed etiam præcedere mala, quippe cum semper aliquid existat triste ac calamitosum, ex quo quasi semine generantur voluptates. Democritus: *Διὰ ταχέος ἢ ἡδονῆ παραίχεται, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖσι χρηστὸν ἴσται, ἀλλ' ἡ τέρψις βραχεία*: 'Paulo momento voluptas transit, nihilque in ea boni, quam parvula delectatio:' et ut idem ait *λόγου πολλοῖ.* *Idem.*

Maxime erectus est] Omnes libri, *maxime fretus.* Carrio.

Negotii magnitudine] Proprium alti et heroici animi, non tam parvis quam magnis rebus patrandis aptum esse. *Idem.*

Quia tibi terra, &c.] Ita modeste vocat Romanum imperium, quod terra et mari potentissimum erat. Supra tamen non sibi temperavit, quin diceret: 'Neque, si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret.' Et Cicero satis magnifice, in *Orat. de Provinc. Consul.*: 'Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix extet, aut ita domita, ut quiescât: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque lætetur.' Nescio quam vere hæc dixeris, Cicero, ante clausum ab Augusto Janum. Quid enim ad septentrionem conversa plaga postea non est aasa? Quid Pannonii, Dalmatæ, Mysii, Thraces, Daci? Ipsam Germaniam victam nolnissetis. Florus at lib. IV. 'Germaniam quoque stitiam vincere tanti non putasset;

magis turpiter amissa est, quam gloriose acquisita.' Sed omitto Augusti seculum. Diu fuit, ut magis victi Germani, quam domiti dici debuerint. *Coler.*

Et quia tibi terræ] Potius est, ut Sallustium, 'Terra et mari,' scripsisse credamus. *Doux.*

Largitionibus] Quibus magis capitur, quam ullis honoribus. Livius lib. VI. Plebs ad eas leges, quæ ad ipsius lucrum et sublevationem bonorum pertinent, tutandas potius animatur, quam ad eas, quæ ad solum honorem spectant, enimque illi tribunt. Romæ certe leges Fœnebres et Agrariæ magis auditæ, quam de Consulatu aut aliis muneribus honorariis. *Largitionum* usus, morum corruptor unicus, diu Romæ incognitus fuit. Testatur Sallustius, gravissimus sum Reipublicæ censor, in bello Jugurth.: 'Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificens nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur.' Sed de alia largitione loquitur Sallustius, quam illa plebeia. Quid ex legibus etiam illis Agrariis et Frumentariis calamitatis in Rempubl. inventum sit, tot seditionibus illustratum est. Florus IV. 13. 'Sed hæc ipsa in perniciem redibant, et misera Respubl. in exitium suum merces erat. Nam et a senatu in equitem translata judiciorum potestas, vectigalia, id est, imperii patrimonium supprimebat, et emptio frumenti, ipsos Reipubl. nervos, exhaurebat ærarium.' Hæc Florus. *Idem.*

Si pecunia usum atque decus demeris] Male alii *dedecus.* Sic infra: 'verum si pecuniæ decus ademeris:' et, 'ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito.' *Ciacc.*

Maxima omnium pernicies] Oraculum illud est tripode Val. Maximi lib. IV. 'Ii demum Penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, ubi minimum Veneris pecuniæ-

que cupido sibi vindicaverit.' Cornelius Tacitus, auctor præstantissimus adfirmat, Aurum atque opes non tantum inutilles esse Principibus, sed etiam infensas. Hoc etiam Civitatibus dictum, ut et illud Eusebii: Πλούτος ἐν πόλει τῇ μελλοσῶν εὐδαμονίειν ἀρετῆς μήποτε προτιμηθείη, ὅπως μὴ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκείνου ἐπιθυμίην πάντων συρρέοντων, ὀλιγωρήσῃ καὶ ἀνασκησῇ ἀρετῆς ψυχαῖς ταῖς κατὰ πόλιν ἐμφυῶν ἀρετῆς γὰρ ἐπιμαζόμενης πλούτους μοῖνος σπουδαζόμενος καὶ ἐνδυναστεύσας, βραβίος τε καὶ ὑπερρῶφάνης ὑπηρετῆς καὶ πάντων κακῶν δι' ἐξουσίης τε καὶ τοῦ ἀνεπιπλήκτου. Id est: 'In civitate felicitatis studiosa nunquam opes anteponi debent virtuti, ne hanc ob causam omnibus divitiarum desiderio captis, contemptus et neglectus virtutis in nascatur animis, in Repub.' Isocrates quoque prudenter: Πλούτος κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρετῆς ἐστίν. ἐξουσίαν μὲν τῇ βαθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπεὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοῦ νεοῦ παρακαλῶν. Id est: 'Divitiæ non tam honestati, quam malitiæ serviunt: dum socordiæ hominum facultatem faciunt, et juvenes ad voluptates instigant.' *Idem.*

Usam atque decus] Usum propter abnsum, decus propter stultitiam vulgi, quod non aliter delectatur ac fovetur auri et argenti colore, quam solis radiis, ut ille apud Euripidem: Ὡ χρυσὸν δεξιῶμα κάλλιστον βροτοῖς, ὧσ οὐδὲ μητὴρ ἡδονὰς τοίας ἔχει, Οὐ παῖδες ἀνθρώπων, οὐ φίλος πατήρ. 'Hic δ' ἢ Κόπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὄρε, Οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν τρέφω. 'O aurum, hominum occupatio pulcherrima, Non mater ulla tam voluptate affici, Non tantum amare liberos patres queunt, Non tantum amare liberi patres queunt; Quod si radiaret ocellulis paribus Venus, Non mirum, amari a pluribus talem deam.' Usum verum pecuniæ neque Plato tollit. Scribit enim: Χρυσίον τοίνυν καὶ ἀργύριον, καὶ τ' ἄλλα τὰ δοκοῦντα χρήματα εἶναι, τοῦτ' ἂν μόνον χρήσιμα εἴη, ὅστις

τυγχάνει ἐπιστάμενος, ἐς χρηστέον τοῦτο. Hoc est: 'Aurum igitur et argentum, et reliqua, quam pecuniam vocamus, χρήματα dicta propter usum, illi tantum utilia fuerint, qui recte illis uti norit.' Præstet tamen omnino usum nullum esse. Nam revera ita est, ut canit Naumachius: Χρυσὸς τοι κόβης ἐστὶ καὶ ἕργυρος: 'Aurum atque argentum pulvis merus.' Corn. Tacitus de veteri Germania argute: 'Argentum et aurum propitii an irati Dii negaverint dubito.' *Idem.*

Clarissimi viri] Repone ex omnibus libris, Clari viri. Carrio.

Magnis auctoribus] Ita quidem Vaticanus, sed Fabri et Briconeti, magnis auctionibus: animo meo rectius. *Idem.*

Quæ res, populos nationesve magnis auctoribus auxissent] Scripti libri, Quæque res. Præterea legendum censeo, magnis auctibus auxissent. nam apud Livium lib. xxix. Africanus Scipio Deos ita precatur; 'Eaque vos bene juvetis, bonis auctibus auxitis:' et lib. iv. 'Cujus primum sit in civitate, sæm maximis semper auctibus crescere.' Tacit. Hist. i. 'Tiberis immenso aucta, prorupto ponte sublicio,' &c. Quibus in locis et alium Tacit. Hist. iv. emendandum existimo, ubi in vulgaribus libris sic legitur: 'At Civilem immensis actibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata:' erit ergo, immensis auctibus. Ciacc.

Neque aliter extollete sese] Isocrates: Ἀρχε σεαυτοῦ μηδὲν ἤτταν ἦδε τῶν Ἑλλων. καὶ τοῦτο ἡγοῦ βασιλικότατον, ἐάνπερ μηδεμῆ δουλεύς τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ κρατῆς τῶν ἐπιθυμιῶν μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν. Id est: 'Non minus te ipsum quam alios regas, idque vel maxime regium esse existima, si nulli voluptati servias, sed affectibus imperes magis, quam civibus.' Diogenes Pythagoricus: Δεῖ τὸν βασιλέα μὴ νεκικῆσθαι ἐφ' ἄδονῶν, ἀλλὰ αὐτὸν νεκῶν ταύτων. Similia passim. *Coler.*

Omnis pecunia, &c.] Nam avarus Princeps, nullus. Sapienter dictum puto ab Antisthene: *Φιλάργυρος οὐδὲς ἡγαθός, οὐτε βασιλεὺς, οὐτε ἐλεύθερος*: 'Avarus nemo bonus, nemo Rex, nemo liber.' *Idem*.

Sed in labore] Nam πολλά δὲ μοχθεῖν εὖν ἔχοντ' εἰς ἔταινον ἐκλεῖς. Id est, 'Multum oportet ut laboret, qui venatur gloriam,' ait Theodectes: quin et Euripides: *Ὀκ ἔστιν ὅστις ἠδῶς ζῆτῶν βιοῦν Ἐκλείαν εἰσεντήσας, ἀλλὰ χρῆ ποιεῖν*. Et hoc magis de futuro principe. *Idem*.

Bonisque praeceptis] Philosophicis, et cum primis Historicis. Est enim Historia, ut ait egregie Cicero, Magistra vitæ. Tu vero seu Rex, seu princeps, seu magistratus alius eris, illud Demetrii mecum memoria repete, cujus illud citat Stobæus, auctoritate Isæi: *Δημήτριος δὲ Φαλερέως Πτολεμαίῳ τῷ βασιλεῖ παρήκει, τὰ περὶ βασιλείας καὶ ἡγεμονίας βιβλία κτῆσθαι, καὶ ἀναγνώσκειν. ἃ γὰρ οἱ φίλοι τοῖς βασιλεῦσιν οὐ θαρροῦσι παρανεῖν, ταῦτα ἐν τοῖς βιβλίοις γέγραπται*. Id est, 'Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem hortabatur, ut libros de regno scriptos emeret, ac legeret: nam de quibus amici reges admonere non audent, ea in libris esse scripta.' *Idem*.

Factis fortibus] Militaribus. Princeps enim aut quicumque per illa vestigia pergat, debet diu multumque in bello et factis egregiis esse periclitatus, ut scribit Plinius in Panegyrico. Nec satis est enim talem a sola Historia magistra duci, potiusque tali veteranorum aliquis doctor adisset nonnunquam, quam Græculus Magister, ut ibidem præclare Plinius loquitur. Neque tamen omnino ita studio militari adsuecendum, ut Hannibal adsueverat, aut Marius, litterarum contemptores; sic a primis annis licebit, *Ἐργασίαν, φιλόμουσος, ἀρετικὸς, εἰς ἕκρον ἄδῃς*: 'Musarum et Charitum, et Veneris jucundus alum-

nus,' juxta Theocriti sententiam. Egregie Aurel. Victor: 'Quare comperitum est,' inquit, 'eruditionem, elegantiam, comitatem præsertim principibus necessarias esse: cum sine his naturæ bona, quasi incompta, aut etiam horrida, despectui sint, contraque ea Persarum Regi Cyro æternam gloriam paraverint. Talis fuit Cæsar, Trājanus, Julianus, alique inferiores Principes.' *Idem*.

Nam domum aut villam] Tangit nonnullos civium Romanorum, qui nimis splendidas ædes construant. Nam et tales sumtus minus necessarii, et corruptam luxuria civitatem palam arguunt. Talis fuit Crassi domus, Catuli, et multo superbissima illa C. Aquilii. Post deinde vero certamen quoddam exortum est prodigalitatibus dicamne an levitatis: Plinius xxxvi. 15. 'Parva sunt cuncta quæ diximus, et omnia uni comparanda miraculo, antequam nova attingam. M. Lepido, Q. Catulo coss. ut constat inter diligentissimos auctores, domus pulchrior non fuit Romæ, quam Lepidi ipsius. At hercule intra annos xxxv. eadem centesimum locum non obtinuit.' Plura leguntur ibi, ad quæ obstupescas. *Coler*.

Villam] Non intrā muros tantam, sed extra pecebatur. Exstat Catonis reprehensio apud Festum: 'Dicere possem, quibus villæ atque domus expolitæ maximo opere, citro, atque ebone, atque pavimentis Pœnicis stent.' Atque hinc in notam censoriam Lucullus, Q. Scævola, et ipse etiam Cicero. Cogor iterum auctoritate Plinii invidiam amoliri. Scribit xviii. 6. 'Modus hic probatur, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum.' *Idem*.

Signis, auleis] Quæ omnia Romam cum Asiatica luxuria commigrant. Conqueritur Sallustius in Bello Catilin. Plinius xxxiii. 2. xxxvii. 1. Augustinus de Civit. Dei iii. 21. *Idem*.

Quam semet] Similiter Epictetus

Ille : μή πίνει· και γραφαί· την οικίαν σου περιβάλλει, αλλά σωφροσύνη κατά γραφή· τὸ μὲν γὰρ ἄλλοῖον και τῶν ὀφθαλμῶν ὅστιν ἐπίηρος γοητεία· τὸ δὲ σύμφυτος και ἀνεξέλεπτος, ἄβιος οικίας κόσμος. Id est, Noli tabulis pictis domum tuam circumducere, sed temperantiæ pictura ipsam exorna : illud alienum quid et inconueniens est, et iocunda oculorum captio : hoc vero ingenium, indelebilem, et æternam domui tuæ ornatum addit. *Idem.*

Bis die, &c.] Ergo tantum cœnas celebraverunt prisci. Unde in prandia invehuntur Satyrici. Sed quomodo dicit Martialis : 'Imperat extractos frangere nona toros' nisi quod jam etiam prandia recepta : quæ Plato Italii vitio dedisse legitur. *Badius.*

Bis die] Cœnabant antiqui lautius, prandebant tenuius. Prandii autem mentionem faciunt tum alii scriptores permulti, tum imprimis apud Græcos Hippocrates lib. II. de victus ratione, et in (Economico Xenophon, apud quem narrat Ischomachus se leviter prandere, ut largius cœnet. Quod eo lubentius indicavi, ne cui forte veterum quorundam et Isidori imponat auctoritas, qui negat prandia in usu antiquis fuisse. Galenus lib. VI. de tuenda valetudine dicit, se, nisi tardius lavaret, cibum interdium non sumpsisse, et illum quidem cum sumeret, solo pane uti absque potu. Moderatum quoque designat prandium Plin. lib. III. Epistol. cum inquit : 'post cibum, quem interdium hævem, et facilem veterum more sumebat.' Cicero quoque in Quinta Tusculana leve et simplex prandium videtur probasse, cum dicit : 'vita illa beata quæ ferebatur. plena Italicarum Syracusanarumque mensarum

nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri.' Itaque hic reprehendit eos auctor, qui integros dies convivii et comessationibus frangebant. Vide Ursini appendicem ad Ciaccon. de Triclin.

Aut inæqualis] Aphorismus insignis : Militia ne injusta aut inæqualis sit. Hinc enim indignationes, hinc seditiones et in Duces conspirationes. seditiosæ ob hanc causam Pannonicæ legiones sub Tiberio, teste Cora. Tactio, apud quem insignis concio Percennii, cui similis illa apud Livium Manliana. *Colerus.*

Cum alii triginta] Ex hoc loco apparet numerus legitimus stipendiorum, quem vellem addidisset eruditissimus Lipsius iis, quæ ad I. Annal. Taciti commentatus est de stipendiis. Quæ autem hic præcipit Sallustius de stipendiis et emeritis, ea postea omnia suo more et modo Augustus recepsit et ordinavit. *Coler.* Vide supra.

Reliquam est optare, uti quæ tibi placuerint, ea Dii immortales approbarent, beneque eventire sinant] Sic et in II. ad Cæsarem : 'Quæ mihi utilissima facta visa sunt, quæque tibi usui fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi. Ceterum Deos immortales obtestor, ut quocunque modo agas, ea res tibi, rei que publicæ prospere eveniat.' Et Demosth. Olynth. I. *Κρησὶὰ δὲ εἶη πάντως εὐκα.* Et III. *Σχεδὸν εἴρηκα ἃ νομίζω συμφέρειν. θεοῖς δὲ εἰλοῖσθε ὃ, τι και τῇ πόλει, και ἅπασιν ὑμῶν συνόλσει μάλλει. Μανυ.*

Uti quæ tibi placuerint, ea Dii immortales approbent, &c.] Livius lib. VI. 'harum omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. Quod facitis Deos velim fortunare.' *Ciaccon.*

EPISTOLA II.

DE REPUBLICA ORDINANDA.

EPISTOLA] Vel ex hac Epistola satis apparet, amicum valde Cæsari vixisse Sallustium. Ita solebant in otio degentes viri præ ceteris cari et rerum periti, absentes et rem foris gerentes amicos excitare, et quasi sui officii commonefacere. Talis est illa quantivis pretii Epistola M. Ciceronis ad Q. Fratrem. Et videtur sane hæc scripta ad Cæsarem, antequam ad Petrejum Afraniumque proficisceretur in Hispaniam. Bello adhuc flagrante scriptam esse satis apparet. *Coler.*

Quis fortuna] De hac re multa supra. Unde et consilia plerumque non ex se, sed ex eventu judicantur. Balbus et Oppius Ciceroni: 'Nedum hominum humillum, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex eventu, non ex voluntate a plerisque probari solent.' *Coler.* Unde et evenire solet, ut optima consilia pessime aliquando succedant, pessima Fortuna amplectatur et in melius dirigit.

Post tuam, &c.] Id est, Minoris facere, quam tuam dignitatem. *Bad.*

Periculum facere] Hoc est, Adire discrimen. Tacit. XIII. 'Corbulo meritæ tot per annos gloriæ non ultra periculum faceret;' et XIV. 'ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii, qui imperatorem appellaverunt;' et infra; 'qui optatius habent ex tua calamitate periculum libertatis facere, quam per te pop. Rom. imperium maximum ex magno fieri.' *Ciacc.*

Majorem in adversis] Hoc proprium est viri fortis, docet Cicero l. I. Officiorum. Quanto igitur major Cæsar Romanis suis, quos Florus scribit, in

malis semper majorem Fortunam habuisse? Recte Cæsar: ita viros docet. Minus est, quod de se prædicat Cotta, apud Sallustium: 'Malæ secundæque res, opes, non ingenium mihi mutabant: Cæsari mutarunt ingenium et fecerunt majus.' Ulysses quoque Homericus in adversis diebatur: *Τολύμῆος μοι θυμὸς. Coler.*

Sed per ceteros mortales] V. c. habet: *super ceteros mortales, &c.* Videtur autem legendum: *Sed præter ceteros mortales, &c.* nam supra eadem usus sententia, dixit: 'Atque in te maxime, qui tantum alios prætergressus es,' &c. Unde videtur paulo supra alio item loco scribendum: *Quibus præter ceteros gentes maximi et clari estis, &c.* non *per ceteros gentes.* Hæc autem epistola, quantum conjicere possumus, ad Cæsarem scripta est antequam in Hispaniam contra Petrejum et Afranium profectus est. *Ursinus.*

Per ceteros mortales] Elegantissime Fabri et Briconeti, *sed per Deos immortales.* Carrio.

Nihil tam ex alto reperiri posse] Quid si legamus, *ex alto repeti posse?* Virgilius Æneid. 'Quid causas petis ex alio?' *Ursinus.*

Inter labores militiæ] Nam parva sunt foris arma, nisi est consilium domi, teste M. Tullio Cicerone lib. I. Officiorum. Parum sane, imo nihil consilii tum temporis Romæ. Tota civitas nulla parte sana et omnibus membris capta erat. *Coler.*

Inimicorum impetu] Inimicitias apertas Reipub. causa vindicandas esse censet. Hujus rei neglectus nimis Cæsari necem properavit. *Idem.*

Populi beneficiis] Consules erant, si recte conjicio, C. Claudius Marcellus et L. Corn. Lentulus. Favor autem plebs, optimum munimentum contra impetum Consularis potestatis. Certe sane et sapienter nisus ope populari Cæsar. Parum abest, quin totum illud Isocratis Cæsari accommodem: 'Ὅλος δὲ οὐδὲν παραλείπων ἂν προσέειπαι τοῖς βασιλεῦσι πρῆναι· ἄλλ' ἔξ ἐκείνης πολιτείας ἀπεργάζομαι τὸ βέλτιστον: καὶ δημοτικὸς μὲν ἂν, τῆ τοῦ πλεθους θεραπέα· πολιτικὸς δὲ, τῆ τῆς πύλων διοικήσει· στρατηγικὸς δὲ, τῆ πρὸς τοὺς κωδόνους εὐβουλία. τυραννικὸς δὲ, τῆ πᾶσι τοῖσιν διαφέρειν. Id est, Omnino nihil eorum negligens, quæ adesse regi oportet; verum e quilibet Politicæ parte optima quæque deligens. Popularis, dum vulgus suum facit. Civilis, administratione Reipublicæ. Imperator, circumspexit in periculis. Regius, omnia hæc superans. Idem.

Ne inimici quidem queri] Id est, Conqueri: quod aut illi visum, aut ea tempestate sic fuit: postmodum tamen multos habuit, qui aliter sentirent: inter quos etiam in Officiis Cicero. *Bad.*

Nisi de magnitudine] Quæ et coëgit adversarios, Cæsaris facta tyrannidem appellare. Quis tamen tyrannum illum dicat merito, cujus virtutes aditum sibi in cælum struxerunt? ut loquitur de ipso Val. Maximus l. VI. c. 3. *Idem.*

De summa Reipubl.] Logo de summa Reipubl. quomodo fere priaci illi, Phantus, Terentius, omnisque illa Cætoniana ætas loqui consuevit, cujus dicta sententiasque præ ceteris æmulus Sallustius fuit. *Donna.*

De summa Reipublica] Omnes libri, de summa Reipublica: quam loquendi rationem multis exemplis asseruimus, in castigacionibus nostris Oracionum Ciceronis in Catilinam. *Carrio.*

Animi pravitate] Postulata Cæsaris ante Civile bellum, passim laudari vides, et quæ porro securitas, quis

contemptas Cæsaris, quæ superbia? *Color.*

Quis nihil maluit] Quasi causam belli civilis explicet. Suspecta tua fides, Sallusti, suspecta amicitia isthæc. Florus candidius utrumque culpæ reum agit: 'Jam Pompejo suspectum Cæsaris opes, et Cæsari Pompejana dignitas gravis: neque hic ferebat parem, nec ille superiores.' Atque in hanc sententiam consentiant Plutarchus, Dio, Lucanus. Causa autem universalis hujus calamitatis, eadem, quæ omnium, nimia felicitas; quod Historica veritate comprobatur idem Florus, scriptor serius, et sui similibus tantum legendas. Neque tamen non possum indignari Pompejanam, qui tot æquas conditionis leges tenuerint. Sed quanta vis Fati fuit, ut unus imperio terrarum orbis potiretur! *Color.*

Eisdem tibi restituenda est] Omnes libros habere restituendum est, testatur Carrio. Itaque videtur hic genus loquendi antiquum latere: sive fuerit, in manus jaceret; rempublicam, quibus ille rebus conturbavit, eidem tibi restituendum est: sive; quibus ille rebus rempublicam conturbavit, eis eam tibi restituendum est. Ut Varroni: 'Animadvertendum tempora; Plauto, 'agitandum vigilas; Columellæ, 'curandum ulcera.' Vide 1. Observat. 7. *Gronovius.*

Primum omnium] Locus hic antea: corruptissimus, jam ni fallor utcunque constitutus: sic enim legebatur: *primum omnium summam potestatem moderandi de vectigalibus, censibus, judiciis, senatoribus paucis tradidit plebs Romana.* Quod autem animadvertentem eum de Pompejo loqui, factum hoc Pompejo, non plebi Romanæ dedit, et pro, *plebes Romana*, scripsi, *plebem Romanam*, quod sæpe ex notis hujusmodi errores natos scirem, et hoc ipsa postularet sententia. Libri manuscripti pro me testimoniam dicunt. *Carrio.*

De vectigalibus] Obtinuit certe Pompejus per legem Manilian tantam non totius Romani Imperii potestatem, ut aperte testatur Plutarchus et Dio. Consulatus ejusdem nimis immoderati fuerunt. Quia vero potestatem illam moderandi, de vectigalibus, sumptibus, judiciis, non sine amicorum consilio et auxilio adeptus esset, eandem ad eos transluisse, non sine invidia dictum a Salustio. Vectigalia porro eleganter Florus 'Imperii patrimonium' appellat: Cicero, 'nervos Reipublicæ.' *Coler.*

Senatoribus paucis] Et hoc invidiose dictum. Quid enim tam justam quam recipere plebem jus suum a patribus? ne populam gentium victor, orbisque possessor extorris aris ac focis ageret. ait Florus l. III. in simili re. *Idem.*

Cujus antea summa] Cicero pro Cn. Plancio: 'Est enim conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit.' *Idem.*

Judicia] Laudat tamen istam Pompeji circa judicia ordinanda curam Dio lib. XL. Sed ea quæ sequuntur magis pro Cæsare, quam pro fide dicta accipio. *Idem.*

Seditio aut dissensio] Civile bellum non vult dicere, parcat auribus Cæsaris. At enimvero neque seditio, neque dissensio, neque bellum civile, satis exprimat hujus belli atrocitatem: sed potius 'commune quoddam, et plus quam bellum' Flori verbis appellabimus. *Idem.*

Tumetai a Sulpicio] Aurea correctio, ad quam veteres libri manu ducunt; *Lucius Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tumetai supplicio hostiam partes suas muniri intelligebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio, quam metu retinere maluit*: peream, si quis est, qui sensum communem ha-

bet, et hanc scripturam cum alia quavis mutare vult. *Carrio.*

Ceteros beneficio quam metu retinere maluit] Sic Terent. Heautont. 'Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo quam metu.' *Cineconius.*

Commutare voluit] Vaticanus, *commutare noluit*: recte: sic enim Salustius frequenter loquitur, et alioquin utroque idem significatur: eamque scripturam in vetere editione et libro Fabri, posterius observavi. *Idem.* Alterum foret, in quem ut sint contumeliosi, vitam impendere sunt parati: alterum, in quem ut sint contumeliosi vitam beneficio ejus accipere nolunt. *Gronov.*

Quonam modo rem stabilis, communisque] Venetum, *communicasque*. Mihi legendum videtur, *stabilis, communisque*: nec aliter sensus postulat, quantumvis reclamantibus exemplaribus: præ *confirma*. Rivius.

Patres et plebem] Romuli hoc institutum fuit ad imitationem Atheniensium. Dionys. Halicarnassæus libro II. Postea tamen tertius ordo civitati accessit, Equites; isque medius, ut scribit Appianus l. II. de bello Civili. Plinius eum confirmatum putat a consulatu Ciceronis, quo se quoque Cicero projectum esse celebraverit, ejusque vires peculiari popularitate quæsierit. Sed ante etiam tantæ dignitatis et æstimationis fuit, ut penes hunc ordinem fata fortunæque patrum, vitæque principum et vectigalia diu fuerint. Tandem vero L. Drusus senatui pristinum jus et dignitatem adseruit. De qua re ex M. Varrone Florus sic scribit l. III. c. 17. 'Judicialia lege C. Gracchus diviserat P. R. et hicipitem ex una fecerat civitatem.' *Col.*

Vis multo maxima in plebe] Contra in Jugurth. 'Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis soluta, atque in multitudinem dispersa, minus poterat.' Sed diversa tempora;

ant sane pro arbitrio et usu dicentis.
Cicero.

Humillimus quisque in armis] Non placet hæc scriptura; neque credibile est, rem eandem bis a Sallustio iteratam. Quid enim *mitis* opus erat, cum *armis* dixisset? Apage tautologiam istam a scriptoris nostri Laconismo. Quin potius ad consuetas divinandæ artes confugimus, quam hanc Crispo maculam, ab imperitis impressam diutius residere patiamur? Quam rem uti et ego mea ex parte agere aliquando intendam, magna contra hanc labem remedia statueri non decrevi, sed tantum literæ (quæ media est) inversione facta, ac initiali pede sublato, in *u* commutare, quod ex *Armis*, *Arvis* fiat; ut vitam rusticam, studiumque agriculturæ designet: quam rem industriosissime persequenti Romani illi veteres, cujusque adeo cultores (si quidem Varroni credimus) non sine causa urbanis ac togatis umbraticolis anteponebant. Quam conjecturam meam eo etiam impensius amplector, quod de Agris sequatur; unde tunicatam plebem validiorum injuriis expulsam gravissime apud Cæsarem conqueritur, quisquis tandem hic fuerit, callentissimus utique ac vere Sallustianus consilior. *Douza.*

Dispallata] Id est, Dispersa.

Quippe, &c.] Hoc est, Cum scilicet ita sit, quod cura retinendæ libertatis orietur his, scilicet civibus, adhuc liberis: tum, id est, multo magis cura servitutis amittendæ orietur his, scilicet ære alieno oppressis, et quasi in servitutum redactis. *Bad.*

Res militaris] In coloniis enim tam optimorum equitum, quam peditum copiam semper habebant Romani. Tales fuerunt Bononia, Mutina, Parma, Placentia, quæ etiam equitês solos habuit Latinos, teste Livio. *Coler.*

Ubi bonum publicum] Ubi bonum publicum etiam privatim usui est, id

Delph. et Var. Clas.

non aggrèdi, *secordis* et ignavi est. Hoc de rege vel principe Sallustius. At Cicero de omnibus l. iii. Off. 'Unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas, unius cujusque et universorum; quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consociatio.' Atque si etiam hoc natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit; necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. *Coler.*

Marco Livio Druso] Fabri et vetus editio, *Marco Labio*: inepte. Sunt enim Drusi in gente Livia. A Vaticano abest, *Livio*, neque adesse necesse est: probat scriptorum usus. *Carrio.*

M. Livio Druso] Adversus omnibus modis in hac Epistola nobilitati est Sallustius. Inde de M. Druso ingerit Cæsari. De hoc Druso Livius, Florus l. iii. c. 17. Val. Maximus l. ix. c. 5. Vellejus. Cicero pro Milone: 'Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est.' Ejusdem potentie meminit idem Orat. pro C. Rabirio: 'Notabile vero exemplum de amicis ambitione tantum et largitionibus quæsitis. Execranda illa vox in libera Republ. M. Drusi: Nihil se ad largitionem nisi reliquisse, nisi si qui aut canum dividere vellet, aut cælam.' *Colerus.*

Auctores fierent homines] Locus qui et ab interpunctione et a scriptura male habet. Vetus editio, *nisi illi auctores fuerant se homines factiosi*. Fabri et Briconeti, *nisi illi auctores fuerant, sed homines factiosi*. Tu scribe de Vaticano: *nisi illi auctores fierent, sed homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt per unum hominem, &c.* non enim

Sallust.

8 D

vult homines factiosos Druso in tribunatu rei allicujus auctores fuisse, sed nobilitatem. *Carrio.*

Sua ipsius consilia disturbaverunt] Carrio e libris, *sua et ipsius.* Malim, *sua ipsorum.* Gronovius.

Gloria honorem] *Gloria*, id est, cupiditas gloriæ vincit honorem, qui virtuti debetur. *Badius.*

Et malis, et bonis rebus ea creatur] Videtur sine dubio, pro, *rebus*, scribendum, *rationibus*; nam peccatum libarii agnoscimus ex *rationibus*, in, *rebus.* Sic Cato dixit 'agram bonis et malis rationibus colendum.' Et Metellus apud Agellium 1. 6. 'Quid ergo nos, a Diis immortalibus divinus expectemus, nisi malis rationibus finem facimus.' Cicero pro Rabirio Postumo dixit, 'Augere rem bonis et honestis rationibus.' Idem error irrepit in 1. 1. Cæsaris de bel. civil. in quo est: 'Tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat.' cum, pro *rebus*, debeat legi, *rationibus*, ut ad eam locum notavimus. *Ursin.*

Ex pecunia legi] Nam laudabiliter constitutum fuit Romæ, ut Prætores jurati optimum quemque in selectos judices referrent: ut testatur Cicero pro A. Clentio. *Coler.*

Ut cuique sors tulit] Recte Carrio *fors.* Cuique facilius tolerarem, si sequeretur *cecidit*, non, *tulit*. Nunc potius placet, *utcuque fors tulit.* Gronovius.

C. Gracchus] Probat C. Gracchi plebiscitum, quo rogaverat, ut ex confusis quinque classibus forte et sine accurato delectu centuriæ vocarentur. Ratio: ut cœquati dignitate cives et pecunia, virtute alius alium antequam proprefaret. Sed tamen neque hanc, neque alias rogationes Gracchanas Optimates tulerunt. *Idem.*

Nam hi si virtute] Tangit satis acerbe Cæsaris æmulos nobiles, M. Bibulam, L. Domitium, M. Catonem, L. Posthumium et Favonium præcipuos. De singulis aliquid vel Sallustii vel

fidei causa dicendum videtur. Et sane possit Sallustius in vituperandis nonnullis pro parum candido, et falso haberi. L. Domitius iste Ænobarbus dictus. Ejus rapacitas et timiditas etiam a Cæsare arguitur 1. 1. de bello Gall. et Plutarcho, et Seneca. De Bibuli consulatu legendus Dio lib. xxxviii. et Plutarchus in Cæs. Itane vero de M. quoque Catone scriptum oportuit? Nimia isthæc libertas, imo dicacitas. Et de Græcis literis quale judicium? Majorem gratiam debebas, Sallusti, Græciæ, et ipsi adeo Thucydidi tuo. De hoc quidem Catone Vellejus Paterculus scriptum reliquit: 'Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti simillimus, et per omnia ingenio diis quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat.' L. Posthumii mentio rara. De Favonio apud Cæsarem, Dionem, Plutarchum legat, qui vult. Porro elogium illorum ita restituit Lipsius 1. rv. Epist. 14.: 'L. Posthumius et M. Favonius mihi videntur quasi magna navis supervacua onera esse, ubi salvi pervenere, viri sunt: si quid adversi coortum est, de illis potissimum jactura fit, quia præcii minimi sunt.' *Coler.*

Marci Bibuli fortitudo] Is collega erat Cæsaris; unde in gratiam et assentationem ejus, hæc in eum dicit. *Badius.*

Maximo dedecori] Qui nihil in eo præclare gessit: sed penitus collegæ Cæsari cessit. *Idem.*

Cujus nullum membrum, &c.] Totum hunc locum æmulatus est ille, quisquis fuit, qui Sallustii nomine declamationem in Ciceronem edidit; nam sic scribit: 'Cajus nulla pars corporis turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honeste nominari non possunt, inhonestissima.' *Clucon.*

Factione] Est enim *factio*, ubi quis-

que suo consilio suæque utilitati inmittitur, et ita consilia et facta sua seorsum facit. *Bad.*

Sicut in status] Veteres editiones, *sicut instituto.* Fabri et Briconeti, *sicut institus*: a vulgatis est Vaticanus. Petrus Pithæus legendam putabat, *sicut in Stajeno.* Justus autem Lipsius, cum quo mihi omnia vincula sunt antiquissimæ necessitudinis, *sicut in status*, quam suam conjecturam multis argumentis et in Variis et in Epistoleis confirmatam mihi, credo etiam aliis, omnino probavit. *Carris.*

Ubi salvi pervenire visi sunt] Vetus editio: *ubi salvi pervenire visi sunt.* Lipsius ingeniosa sane conjectura vitium tentavit tollere, legitque, *ubi salvi pervenire, viri sunt.* Corrige de Vaticano: *ubi salvi pervenire, usui sunt*, quam proxime a vetere editione. *Carris.*

Animum in litteris] Perversa scriptura et improba hominum ineptissimorum emendatio, in qua sententia, nec pes, nec caput, ut ille ajebat, usquam apparet. Sic enim ibi legitur: *sed animum in litteris, quod natura firmus erat, in laboribus habui.* Vetus editio *animum in litteris agitavi: quod natura firmus erat, id in laboribus habui*; docet Vaticanus. *Idem.*

Vera consilia] Florens et beata respublica, in qua vera consilia valent. Ea sunt, quæ neque gratia, neque timor, neque voluptas corrumpit. Alios etiam affectus ab omni vero consilio procul esse jubeo, ut odium, iram, misericordiam, quibus officientibus animus verum hand providet, ut alibi præclare disserit Crispus. *Coler.*

Una Respublica] Quemadmodum Reipublicæ corpus dissensione ordinum discerpitur, ita æque laceratur separatione publici et privati commodi. *ὅ ἐν γὰρ θὴ κεχώρισται τὸ κοινὸν συμφέρον τοῦ ἰδίου· πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ἅλῃ καὶ τὸ καθ' ἑκάστα λυσιστελοῦν περιέρχεται, καὶ σέξεται ἐν τῷ πᾶσι τὸ κατὰ μέρος, ἐπὶ τε τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἄλλων*

φυσῶν. Id est, ait apposite Jamblichus, 'Commodum enim publicum non separatim est a privato; quinimo in universo, singulorum etiam utilitas continetur, et partes in toto conservantur, tum in civitatibus, tum in aliis quoque naturis.' *Coler.*

Ex aliena libidine] Misera Respublica, in qua ex aliena libidine, ex factiosorum quorundam nobilium nutu pendet senatus auctoritas, et consilium publicum. Patres enim et auctoritatem inviolatam et consilia constantia habere fas est. Alludit forte ad tempus illud Sallustius, quo Senatus circumscriptus, et tantum non oppressus est a Pompejo et Crasso, anno U. C. sexcentesimo nonagesimo nono. De qua re Dio libro xxxix. *Idem.*

Interdum alia] Turpis in omni consilio levitas: de qua jocus aliquando fuit Caroli V. sapientissimi et fortissimi Imperatoris, quem la jacere solebat in comitia Germanorum: quæ ille viperis assimilabat. Quia ajebat, ut istæ matres suas tollant; sic illorum posteriora decreta. Serius jocus, et in conventibus nostris, identidem recogitandus. *Idem.*

Coæquari gratiam] Demosthenis est *πάντων δυσχερότατον εἶναι τὸ πολλοῖς ἀρῶσθαι* quod et Aristoteles repetit in Diatribis. *Coler.*

Quod in certamine] Hoc est, Priusquam victi sunt, et dubitant, an vinci debeant, recipiunt in se jugum seu legem contententium, tanquam il vicerint. *Bad.*

Si numero auctus] Numerum senatorum auxerat primus Tarquinius. Morem diu desitum reduxit Jul. Cæsar, teste Suetonio et Dione. Multos enim per bellum Civile per malas artes Senatores factos removit, aliosque allegit. Qna re et dignitatem senatoriam mire amplificavit, et auctoritatem suam stabilivit. Sed hoc quoque bonum initium malos eventus habuit. Confluentibus enim amicis Cæsaria-

nis, tandem in mille patres erupit senatus: quæ res invidiam Cæsari facile peperit. Correxerat igitur Augustus, et redegit ad DC. ut scribit Suetonius, Dio. Ceterum sub Tiberio vilior viliorque facta, et sub aliis postea principibus pene ad nihilum redacta senatus auctoritas. *Col.*

Tabella] Per tabellam, in quam puncta scribebantur: et ita major numerus punctorum vincebat, nec sciebatur certus auctor sententiæ: quæ res odium demebat. *Bad.* Per tabellam sententiam fieri vult, ut major libertas consultandi et ferendi sit. Sed fuit hic mos etiam olim, ut scribit Asconius ad Verrinas; verum alia de causa: nimirum ne dictam sententiam revocare liceret. Hoc Sallustii consilium apparet valde ursiase et in usum vertisse Cæsarem et Augustum. *Idem.*

In multitudine] Libertas Reipubl. stabilitur multitudine Senatorum. Sed hic fucum facit Sallustius ordini honestissimo, quem nunquam nimis florentem Principes optavere. Falsissime et fallacissime Nero jaecat apud Tacitum l. XIII. Annal.: 'Non se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur. Nihil in penetibus suis venale, aut ambitioni pervium, discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus.' *Coler.*

Judicia prima classis] Olim iudicia penes Senatam, equites, et Tribunos ærarios fuerunt, lege Aurelia, ut scribit Asconius. Cæsar tribunos ærarios sustulit, teste Suetonio. Ea porro, de quibus Sallustius loquitur, digressit omnia Augustus postea. Vide Dionem l. LV.

Hoc itinere] Hac via et ratione procedendi. *Bad.*

Quam primum, &c.] Haud occulte monet, bona et salutaria consilia celesiter arripienda et exsequenda esse.

Egregie Otho apud Tacitum Annal. l. I.: 'Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.' *Coler.*

Libertatem curiorem] Vulgo, *clariorem*. Veteribus potius impressis assentior, qui *curiorem* præferunt. *Carrio.*

Gallica gente] Hoc ad gloriam Cæsaris spectat. Galli enim natura bellicosi, ut testatur Sallustius in Bello Catil. Et sine Jugurth. ait, amplius cum Gallis pro salute, non de gloria certari. Idem de Gallis alii Historici. M. Cato Orig. 2. 'Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur: rem militarem, et argute loqui.' Insigne vero illud elogium Cæsarii Bassi apud Diomedem: 'Romani Gallis devictis sunt victores. Durat adhuc et durabit laus fortissimæ gentis.' *Coler.*

Summam discordiam] Sic dictum velim; pro quo ceteræ editiones *socordiam* ostentant: quam quidem scripturam ego nupera et novitia ista multis millibus habeo *curiorem*. *Donz.*

Divino numine invisus] Ita etiam sinceri Philosophi omnes sentiunt, nihil Deum latere. Secus Epicurus cum suo grege: quem quasi etiam Cæsar sectatus fuerit, innuit Cato apud Sallustium in Catilin. *Coler.*

Sæpe invidia] Simile Theophrasti dictum: *ἔθνος τοῖς ζῴοις πρὸς τὸ ἀντιπαλῶν τὸ δὲ μὴ ἐμποδῖν, ἀναπαυομένη ἐβροία τερψιγγρα:* *Invidia tantum in vivos est. Mortuus vero, ut qui nemini obstat, constanti et libera benevolentia colitur.* *Idem.*

Ea res eveniat, &c.] Prudenter videtur hic, quisquis est, consultor desinere; qui animum suum in rempubl. ostendit: et Cæsari, quæ sensit, honeste suasit. Verum quia jam rerum potiebatur Cæsar, etiam sibi prospexit. Nam iudicio ejus omnia permittit. *Badius.*

NOTÆ VARIORUM

IN

DECLAMATIONEM

IN

M. TULLIUM CICERONEM.

Audacissimo cuique] Invide de uno Cicerone id dicit. *Badius.*

Ubi M. Tull. leges, jud. populi R.] *Populo Rom.* in dandi casu habet codex Aldinus, sed vetustus in gignendi quod malim. Illud autem, *in ordine*, quod proxime sequitur, quid sibi velit, apud me non admodum planum est. *Glar.*

Quod collibuisse alteri] Quasi dicat, Puer exposuisti pudicitiam tuam cuiuscunque libidini: sed mirabile est, tantam diffamandi et taxandi viri consularis licentiam fuisse. Nam si innocens fuit, non dehuerunt ea impune objici, cum etiam famosi libelli lege prohibiti essent: sin nocens fuerit, mirabile est, talem virum eo dignitatis promotum: sed ea tempestate erat commune adolescentiæ vitium: quo et Julius Cæsar ab omnibus notatus est. *Bad.*

Pellax matris] Habens rem cum patre, sc. Cicerone, et ita pellit matrem e cubili. *Idem.*

Publii Crassi] Hominis ditissimi: ad quem alludit Persius, dicens Sa-

tyra secunda: 'Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in sedem.' *Idem.*

In consilio Deorum immortalium] Quia in plerisque concionibus et in-vectivis dixit, 'Non humanis opibus, nec arte magistra ita reipubl. consultum, sed divina miseratione.' Sed ad invidiam concitandam omnia trahunt adversarii in majus. *Idem.*

Aboveque carnificis nomine] Id quoque contumeliose, cum ille dixerit; sine cæde et sanguine rempublicam servatam. *Idem.*

Incommodum civitatis] Id acriter et subtiliter: quia vult ob consulatum Ciceroni mandatum conjurationem factam, et omne malum abortum. *Idem.*

Cum legis Plancia] *Plancia*, cum *n*, non cum diphthongo *æ* habebat codex Aldinus hoc in loco: at in *Catilina* cum diphthongo, ut alii libri, *Plancia*, legebat. Diximus autem in *Catilina* de hac lege nobis nihil certi constare. *Glareanus.*

Homo novus Arpinas ex M. Crassi

fam.] Ita fere habent codices: at ego non dubito ita a Sallustio scriptum: *Homo novus Arpinas ex C. Marii familia; non ex M. Crassi.* Fuerat enim et Marius Arpinas, et homo novus. Ergo subjungit *elapsumque, ejus virtutem imitatur*: cum ille summus bellator, Cicero summus orator: ille manu, hic lingua promptus. *Idem.* Vide supra Jug. c. 63.

Illud vero amicitia tant. ac virt. est an.] Aldinus codex nominativos in genitivos mutavit. Vetus codex sic habebat: *aliud vero amicitia tantum ac virtus est animi: sed ex neutro sensus clarus est, nec ego clare expedio.* Non est mihi dubium, cum confutationis hujus duæ sint partes, prior per questionem, altera per inficiationem; prioris esse hanc particulam, ut altera pars incipiat ibi: *Imo vero homo levissimus.* Lectori hæc innuo dumtaxat, ut occasionem dem altius cogitandi ac exemplaria diligentius inspiciendi. *Glar.*

O fortunatam, &c.] Ineptulus quidem est versus: unde Juvenalis citans eum, dicit illi minus obfuisse eloquentiæ, si non elegantius Philippicas in Antonium scripisset, quam

tales versiculos jactasset: verba Juvenalis sunt: 'O fortunatam natam me consule Romam! Antoni gladios potuit contemnere, si sic Omnia dixisset: ridenda poemata malo, Quam te conspicuæ divina Philippica famæ.' *Badius.*

Quasi vero togatus] Id sæpe asseruit Cicero in Invektivis in Catillinam: 'Cedant arma togæ,' inquit Cicero: quia, plus consuluit urbi et reipub. in toga, quam alii Imperatores in armis. *Idem.*

Quem amicum, &c.] Ingenuè fateor, me hæc verba, ut in Aldino sunt codice, atque adeo etiam in vetusto, ac cunctis aliis, quos mihi videre contigit, non intelligere. Ideoque mutio, admonito tamen Lectore, ut mecum ipse dubitet, aut felicius, si queat, eruat. Transilire, ut notum, facile erat, si quosdam imitari velim, quos pudet fateri se non omnia vel scire, vel intelligere. *Glar.*

Quem amicum] Id est, Quales amicos, vel inimicos habes? Amicos perditissimos quosque cives, inimicos Reipub. amantissimos. *Thys.*

Dyrrhæcis] Vide supra p. 695.

FINIS NOTARUM VARIORUM.

NOTITIA LITERARIA

DE

C. CRISPO SALLUSTIO,

EX

Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Latina, a Jo. Aug. Ernesti
auctius edita. Tom. I. Lib. I. c. 9.

[EX ED. BIPONT. 1807.]

C. CRISPUS SALLUSTIUS¹ natus Kal. Octobr. A. U. C. 668. secundum fastos Idat. Amiterni, oppido Sabinorum, ab Appio Censore an. 704. senatu ejectus,² a Cæsare Dictatore Senatoriæ dignitati restitutus,³ evectusque ad præturam, et præfectus (sive potius, expilator⁴) Numidiæ, Juba victo et occiso:⁵ vitæ ipse profligatæ,⁶ quantumvis in scriptis veritatis studiosus et alienorum

NOTÆ

¹ Alius Sallustius Crispus nostri sororis filius inventor æris, quod ab eo Sallustianum est appellatum. Plin. xxxiv. 2. Ad hunc Horat. Od. II. 2. Vide et Lips. ad I. Taciti Annal. num. 85. Fuit præterea Crispus quidam Sallustius, qui Apuleii Milesiarum libros et Apologeticum recensuit, ut notatum est in antiquo cod. Florent. De aliis Sallustiis vide, si placet, Suidam et Onomastic. Glandorpii. A Sallustio ludimagistro additam literam K legas in Vincentii Bellovacens. Speculo doctrinali II. 8. Inter rec. Medicos clarus est Sallustius Salvianns, enjus libri III. varr. lectt. de re me-

dica prodierunt Romæ a. 1588. 8. ut alia ejus scripta præteream.

² Dio lib. XL. p. 150.

³ Adi Hanck. de Romanar. rer. scriptoribus I. 6. quod est de Sallustii vita, et Jo. Nic. Funccium de ætate virili lingue Lat. parte II. p. 181. sq. Sallustii effigiem e numo Regiæ Christianæ habes in Tom. III. Thea. antiquitt. Græcar. Gronoviani, litera *ddd*.

⁴ Dio Cass. lib. XLIII. p. 217.

⁵ Appian. II. Civiliū bellorum. p. 490.

⁶ Scholiast. vetus Horatii ad verba Sat. I. 2. 41. *ille Sagellis*. 'Hoc de C. Crispo Sallustio dicitur, qui depre-

vitiorum, Catonis ac Thucydidis exemplo,¹ acerbissimus insectator, obiit quadriennio ante pugnam Actiacam, quæ commissa est anno Urbis 723. ante Ch. 31. Numum ornatum Sallustii capite imberbi edidit primum Fulvius Ursinus cum inscriptione 'Salustius Autor.' Annotat porro Jo. Faber, numum illum fuisse contorniatum, 'auctoris' vero vocabulum aliter accipi quam ab ipso Sallustio, qui c. 3. Catil. auctorem rerum a scriptore distinguit. Inscriptiones etiam antiquiores et ætati Sallustii vicinæ apud eundem Ursinum p. 90. sicut et Quintiliani et Marciani Capellæ codices, et Horatii, nomen illud non cum simplici, sed geminata litera LL efferunt:² unde concludit Faber, illum numum diu post Sallustii ætatem cusum fuisse, et fortasse tum, cum aliorum quoque ill. virorum numi eadem forma sunt percusi. Constat autem, ejuscemodi numos, quibus memoria veterum clarorum virorum conservaretur, cœpisse cudi post Constantinum M. et maxime sub Honorio. Dolebat Gisbertus Cuperus, non proditam ab Ursino partem numi aversam, nisi nudam fortasse reperit. Etiam Car. Patinus edidit numum, in quo circa caput viri, sed quod male barbatum pro nudo exhibet, legitur Salustius Autor. Illum vero neutiquam referendum putat ad scriptorem belli Jugurth. sed pertinere ad Sallustium, qui cum Leontio Consul fuit A. U. C. 1096. Ch. 344. imperantibus Constantino juniore, Constantio et Constante, qui Consul certe a Zabarella Salustius Autor cognominatur. In aversa parte tres viri togati, e quibus medius manu tenet ædificium, sive, ut Sigebert. Havercampius (qui eundem numum offert in libro de numis contorniatibus pag. 149.) hydraulicum organon, ad oram ascriptis verbis: PETRONI PLACEAS. Quam Ursinus quoque adjunxit numi faciem tres figuræ decorant, sed fœminarum, et verba MONE.....GEAS. Apud Paulum vero Pedrusium T. v. p. 36. in aversa parte conspicitur figura hominis sedentis, viri, non fœminæ: unde nec Numidiam, nec cum Pedrusio p. 39. Historiam ab illa denotari crediderim. Similis plane figura in numo Alexandri Severi, ib. p. 286. ubi iterum Historiam Pedrusius vult intelligi parum verisimiliter.

NOTE

hensus ab Ann. Milone in adulterio cum uxore Fausta, Syllæ filia, flagellis cæsus esse dicitur, ut refert Asconius in ejus (Milonis) vita.' Adde Gellium xvii. 18. Suetonium de Grammatic. c. 15. et Lactant. ii. 12.

¹ Thucydidis æmulum vocat Vel-leius ii. 36.

² In Plutarchi, Dion. Stephani Byz. Suidæ et aliorum Græcorum libris *χαλοβότιος*.

Fuit et Crispus Sallustius junior Rhetor, de quo intelligendum, quod in priscis Taciti et Apuleii codicibus Florentinis aiunt reperiri: 'Ego Crispus Sallustius legi et emendavi Romæ sælix, Olybrio et Probino Coss. in foro Martis controversias declamans Oratori Endelechio.' Non plane intelligo, quid hæc verba sibi velint, nec quo tempore Olybrius cum Probino consulatum gesserit: licet Olybrium consulem fuisse constet an. C. 526. ante Mavortium, quem in emendando Horatio Felix ¹ orator urbis Romæ adjuvit. Alii Q. Sallustius Hermes et Q. Sallustius Felix in vet. epitaphio ap. Montfauc. Antiquitatis explicatæ Tom. v. supplementi pag. 65. tab. **XXVIII.** et **XXIX.** De Sallustio vet. Historico conferre licebit Dan. Guil. Molleri dissertationem editam Aلدorfii 1684. et orat. Christ. Coleri, Norimb. 1598. 8. Vitam scriptam a Joan. Clerico [vid. p. 17. ed. præes.] et in Wassii edit. obviam servavit in Sall. suo Cajetan. Vulpus: etiam Thyvonus translatam Gallicæ suæ adjunxit versioni, sed additis animadversionibus, Sallustii famam defendentibus. Citatur Sall. a Græco scriptore Jo. Antiocheno in excerptis Peirescianis p. 793. Καὶ Σαλλούστιος ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ἐφῆ καλοῖς αὐτὸν (τὸν Σύλλαν) ἐγχειρήμασι κάκιστον ἐπενηροχέται τὸ τέλος. Codicem Ms. Sall. repertum in cænobio Benedictinorum Martisburgensi Jo. Rivius utendum se accepisse testatus est a G. Fabricio. Msti sui cod. qui Reivesii olim fuit, meminit Conrad. Sam. Schurzfleisch. præfat. ad Orthogr. Lat. Quatuor codd. Mss. Sall. Tegnagelii in Bibl. Cæsarea; duodecim Mediceos laudat Norisius in Cenotaphiis Pisanis pag. 463. ternos etiam nuper habebat Bibl. Rostgardiana p. 464. Habeo et ipse binos Sall. codd. non contemnendos, scriptos in membrana, atque in his unum antiquissimum. Ambo nactus sum e Bibl. V. C. Marquardi Gudii. Ex eadem ad me pervenerunt quoque ² lectiones duorum codd. membranaceorum Cathedralis Eccles. Remensis, quas enotavit idem vir doctissimus, testatus priorem forma oblongiore, ut quartam paulo excederet, scriptum anno **MCLXVIII.** indictione prima. Librarius nomen suum prodidit his verbis: 'Omnes qui lecturi estis, orate pro Matthæum scriptorem, ut Deum semper habeat propitiorem.' Alter membranaceus in quarto, annorum amplius septingentorum. Omnino

NOTE

¹ Vide Pet. Relandi Fastos Consulares p. 696.

misi ad Gottl. Cortium; qui illis usus est ad præclaram suam edit. Sallustii

² Tres hosce codd. a. 1722. libenter

adornandam.

nullius alius scriptoris veteris tot codd. scripti extant, quam Sallustii, et auctoris librorum ad Herennium: unde patet, eos libros a multis lectos esse, ut opinor, propter brevitatem et acumen orationis et *πάθος*: sed ea frequentia exemplarium peperit multitudinem mendarum, glossarum, interpolationum, quæ et in edd. primis reperiuntur. Laudat Quintil. x. 1. pag. 886. 'Sallustianam brevitatem,' qua nihil apud aures vacuas atque eruditas possit esse perfectius: et pag. 914. 'immortalem Sallustii velocitatem,' quam diversis virtutibus Livius sit assecutus: tamen Conciones a Crispo frequentiores longioresque, atque, ut ipsi quidem videtur, insipidiores historiæ inspersas moleste fert V. C. Nic. Hieron. Gundlingius præfat. ad Nic. Burgundi Hist. Belgicam. Fuit hoc ab aliis etiam reprehensum, sicut notum illud Senecæ Patris præf. lib. III. controvers. 'Ciceronem eloquentia sua in carminibus suis destituit: Orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur.' Sed notam itidem est, quid excusando illi minori eloquentiam in historia ostentandi, lectoremque delectandi vel morandi, ab aliis responsum fuerit. Sane licebit proferanti tetrico et fastidioso lectori illas orationes veluti scopulos præternavigare, dum interim alii, quibus lectu dignæ et insignium documentorum plenæ videntur, ex iisdem voluptatem capere et fructum permiserint.

Extant Thucydidea gravitate et acuta brevitate styli, Catonianæque¹ colore orationis ab *nobilissimo* hoc *historico*² descripta:

1. Bellum Jugurthinum, contra Jugurtham Numidiæ regem anno urbis 643. sq. gestum, de quo consulendi sunt viri docti ad Flor. III. 1. ubi in editione Græviana Jug. quoque imaginem in numo Syllæ contemplari poteris. Ex libris Punicis Hiempsalis nonnulla de situ Africæ tradit Sallustius belli Jug. cap. 17. sq. Orationem ex cap. 10. qua Micipsa filios ad pacem et concordiam hortatur, Severus Imp. morti vicinus commendavit Bassiano filio suo natu majori, ap. Spartianum c. XXI.

2. Bellum Catilinarium, sive de Conjuratone Catilinæ liber, quæ incidit in an. U. 691. quo Cicero consul fuit. Hunc librum, quem separatim cum Comment. suo edidit Theodorus I. F. Graswinkelius

NOTÆ

¹ Vet. epigramma ap. Quintil. VIII. historiæ.'

3. 'Et verba antiqui multum furate
Catonis Crispe Jugurthinæ conditor

² Augustin. Ep. v. ad Marcell. c.
16. edit. novæ. T. II. Ep. 138.

Lugd. Bat. 1642. 12. prius scripsisse Sallustius videtur; sed Jugurthinum, quia prius gestum est, præmittere placuit.

3. E sex libris Historiarum¹ populi Romani, a morte Syllæ, quæ contigit M. Lepido et Q. Catulo Coss. anno U. 676. usque ad Catilinæ conjurationem, Fragmenta collecta a Lud. Carrione in sua Sall. edit. et ab Ant. Riccobono ad calcem libri de Historia, Venet. 1568. 8. et Basil. 1579. 8. p. 163—216. et ab Aldo Manutio, Pauli F. Sed Carrionis præstat industria, quam fere editores Operum Sall. sequuntur. Isaac. Vossius Epist. ad Nic. Heinsium data a. 1651. Holm. d. 12. Jul. 'Hoc ipso die, quo hæc scribo, incidi in duo folia stupendæ antiquitatis: quæ postquam diligentius aspexi, statim conjeci esse fragmenta deperditarum Sall. Historiar. Continent illa bellum servile Crixi et Spartaci.' Ob hoc potissimum opus, Lucullo inscriptum, Sallustius Martiali XIV. 191. audit 'Romana primus in Historia.' Reperiuntur fragmenta et in ed. Cortii.

4. Duæ Orationes (sive Epistolæ potius) de Rep. Ordinanda ad Cæsarem missæ, cum in Hispanias proficisceretur contra Petreium et Afranium, victo Cn. Pompeio. Has Sallustii esse Lipsius lib. 1. Var. lect. c. 8. dubitavit; citra magnam causam negavit Carrio; ceterum tam de Sall. meritis haud male, quam non bene Jul. Pompon. Lætus. Quicquid enim ferme adversus Codd. fidem in Sall. immutatum est, id Pomponio huic tribui debere notat Vossius de Hist. Latinis lib. III. pag. 615. Duas hasce Orat. separatim notis illustravit Christoph. Colerus, Ambergæ, 1599. 8. Jo. Loccenius Lips. 1673. 8. et cum orat. in Cicer. Ciceronisque responsoria Gallice vertit Petr. Saliat, Paris. 1537. 8. ap. Sim. Colinaeum. Hanc in Cicer. quam cum declamatione in Catil. Porcio Latroni vel Vibio Crispo alii tribuunt, (conf. Pet. Victorium xv. 3. Var. lect. et Jo. Sichardum in Quint. v. 13. p. 474.) ad Sall. auctorem ex Quintil. IV. 1. Institut. Orator. refert Paulus Colomesius. Eadem sine controversia tribuunt Sanctius, et ad ejus Minervam p. 387. Perizonius.

5. Declamatio in Catil. et alia in Cic. Porcii Latronis potius, aut Vibii Crispi, vel alterius non insulsi Rhetoris antiqui, quam Sall. esse creditur a viris doctis. Vide Lips. Orat. VII. Voss. lib. III. de vitii sermonis c. VI. In cod. Ms. Ulm. Raymundi de Kraft

NOTÆ

¹ Male alii libros XI. vel IX. computant.

extat hoc titulo: 'Sallustii in Ciceronem controversia, et hujus in illum.' Minime tam despicibilis, quam Carrioni videtur, qui ineptissimum Sophistam vocat, etsi tam antiquus non est, quam videri cupit iudice Barthio xxxiv. 16. Adversar. Veterem interpretem in Sall. Catilinariam ex membranis Paul. Stephani, laudat Goldastus notis ad Eginhard. p. 175.

Sallustii Historias e vett. Gramm. illustraverant Asper et Statilius Maximus, laudati a Charisio. Historiar. pariter libros et bellor. Jug. et Catil. (ita enim intelligo vocab. *βελλῶν*) Græce interpretatus est Zenobius, Suida teste. Sed hæc omnia hodie desiderantur, perinde ut Asinii Pollionis liber, quo Sallustii scripta, ut nimis prisorum verborum affectatione oblita, reprehendit, teste Suet. in Gramm. c. 20. Junium Maximum Sallustii Historias in Compendium misisse, inquit Statius iv. 4. Sylvar. Græca Sallustii versione usus est Stephanus Byz. in *ἄξις*.¹

NOTE

¹ His adde: Turcii Rufi Aproniani Peverati separatim editis Ferrar. notas ex antiq. lib. scripto insertas 1731. 4. notis in Sallustium Angeli Mariæ

RECENSUS

EDITIONUM C. CRISPI SALLUSTII,

AUCTIOR FABRICIANO

ET SECUNDUM ÆTATES DIGESTUS.

ÆTAS I. NATALIS.

1470—1485.

••• EDITIO primaria princeps, s. an. loc. et typogr. 4. (Parisiis, circa annum 1470. per Udalr. Gering, Mart. Crantz, et Mich. Friburger.) Incipit: 'Caii Crispi Salustii, de Lucii Catilinæ coniuratione liber fœliciter incipit.' In aliis tamen exemplaribus legitur: 'Caii Crispi Salustii, nobilissimi ciuis ac consularis romani, de Lucii Catilinæ coniuratione liber fœliciter incipit.'

In fine :

' Nunc parat arma virosque simul [sibi] rex Maximus orbis
Hostibus antiquis exitium minitans.

Hunc igitur bello studeas gens Pariseorum,

Cui Martis quondam gloria magna fuit.

Exemplo tibi sint nunc fortia facta Virorum,

Quæ digna memorat Crispus in historia.

- Armigerisque tuis Alemannos adnumeres, qui

Hos pressere libros, arma futura sibi.'

Maittair. pag. 293. Catal. de la Bibl. du Comte de Rewicksky

pag. 112. sq. Panzer Tom. II. pag. 270.

1470 Venetiis. Fol. per Vindelinum de Spira. Editio princeps secunda, Jano Grutero, Wassio et Cortio consulta, sed principibus aliorum auctorum editionibus longe inferior. In calce legitur :

' EXPLICIT. M. C. C. C. C. L. X. X.

Qui cupis ignotum Iugurthæ noscere letum

Tarpeie rupis pulsus ad ima ruit.

Quadringenta dedit formata uolumina crisperi
 Nunc lector uenetis spirea uindelinus,
 Et calamo libros audes spectare notatos
 Ære magis quando litera ducta nitet.'

Maittair. pag. 289. Panzer Tom. III. pag. 64.

— (Romana) sine nota loci et typographi. Fol. min. s. 4. maj. Editio princeps tertia, ab Havercampio adhibita, et in Præfatione laudata, omniumque antiquissima habita. Fluxit ex egregio Codice. In ejus fine legitur: 'Salustius finit feliciter. A. R.' quibus literis forsan designatur Adam Rot.

1471 Venetiis. Fol. min. per Vindelinum Spirensem. In fine:
 'EXPLICIT. M. CCCC. LXXI.

Qui cupis ignotum' &c. ut in edit. 1470.

Accesserunt autem secundæ huic Vindelini editioni: 'Crispi Sallustii auctoris clarissimi Vita.' Ejusdem 'in M. Tullium Ciceronem invectiva. Ciceronis in Crispum Sallustium responsio seu invectiva.'—Maittair. pag. 306. Panzer Tom. III. pag. 72.

1472 Venetiis. Fol. per Philippum Venetum.—Panzer Tom. IV. pag. 429.

1474 Venetiis. Fol. min. In fine: 'Venetiis fuere impressa ductu et impensa Iohannis Colonizæ Agripinensis: nec non Iohannis Manthem de Gerretshem, qui una fideliter vivunt, anno a natali Christi MCCCC.LXXIIII. die XXIII. Martii.'—Maittair. pag. 338. sq. Panzer Tom. III. pag. 100.

— 'Sallustii Chrispi (sic) Historici clarissimi de Catilinæ conjuratione; accedit de Bello Iugurtino.' In fine: 'Mediolani per Ant. Zarotum Parmensem MCDLXXIV. die IV. mensis Augusti.' Fol.—Maittair. pag. 243. Panzer Tom. II. pag. 16.

— Sallustius de conjuratione Catilinæ, sine nota loci. MCCCCLXXIV. Fol.—Panzer Tom. IV. pag. 12.

1475 Valentizæ. 4. Incipit volumen a bello Catilinario sine ulla inscriptione. In fine belli Jugurthini legitur: 'Hæc Crispi Sallustii opera quam optime emendata Valentizæ impressa anno MCCCCLXXV. die XIII. Iulii finiunt feliciter.' Sequitur Vita Sallustii. Hanc excipiunt Sallustii Invectiva in Ciceronem et Ciceronis in illum. Oratio Lucii Catilinæ responsiva in M. T. Ciceronem.—Maittair. pag. 349. Panzer Tom. III. pag. 57.

— Brixizæ. Fol. In fine: 'Explicit Sallustius de bello Catilinario et Iugurtino per me Eustacium Gallum Brixizæ feliciter impressus

die vigesima sexta Augusti M.CCCC.LXXV.—Panzer Tom. IV. pag. 266.

—‘*Ex libris Historiarum C. Crispi Salusti Excerpta.*’ (Sunt orationes v. et epistolæ III.) In fine: ‘*Impressus Rome: In domo nobilis uiri Petri de Maximis Per M. Arnoldum panartz alamannum. Anno Salutis M.CCCC.LXXV. Die XXV. mensis septembri. Sedente Syxto IIII. Pon. Max. Anno eius Quinto. Deo Laus.*’ 4.—Crevenha Tom. v. pag. 146. sq. Panzer Tom. II. pag. 457.

1476 Sallustii Opera. In fine: ‘*Hæc Crispi Salustii opera quam optime emendata Mediolani fuere impressa: ductu et impensa Philippi Lavanii Anno a natali christiano MCCCCLXXVI. quinto klas Decembres.*’ Fol.—Maittair. pag. 366. Panzer Tom. II. pag. 23. Biblioth. publ. Argentor.

1477 C. Sallustii Crispi Bellum Catilinarium. ‘*Impressum Mediolani per magistrum Iacobum de Marliano M.CCCC.LXXVII.*’ Bellum Jugurth. et Orat. Catilin. in Cicer. et Crispi Jugurthini oratoris vita; et ejusd. in Cicer. Invect. et Cicer. in Crisp. In fine: ‘*Hæc Crispi Iugurthini opera quam optime emendata Mediolani fuere impressa ductu et impensa magistri Iacobi Marliani; anno a natali Christiano MCCCCLXXVII. vigesimo secundo Kalendas Decembres.*’ Fol.—Maittair. pag. 379. Panzer Tom. II. pag. 30.

1478 Venetiis. Fol. Textui præmissa est Vita Sallustii, auctore Hier. Squarrafico. In fine legitur: ‘*Crispi Sallusti historiographi clarissimi Catilinaris ac Iugurthini belli finis. opere et impensa magistri Philippi petri magna: cum diligentia: atque arte impressi anno dni. Millesimo CCCCLXXVIII. die XXII. Iuni. Ioanne Mozenigo principe felicissimo imperante. Explicit Invectiva M. T. C. in Salustium.*’—Extat in Bibl. publ. Argentor.

—Florentiæ. Fol. Cais Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ liber; et de bello Jugurthino liber. In fine: ‘*Impressum Florentiæ, apud Sanctum Iacobum de Ripoli, M.CCCC.LXXVIII.*’—Catal. du Duc de la Valliere. Tom. III. pag. 144. Panzer Tom. I. pag. 406.

1479 C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium. In fine versus:
 ‘*Si quisquam cupiat magnas res noscere gestas
 Unde viris virtus maior inesse solet.*’

Nunc opus hoc crispī terse pressum sibi querat,

Quo nova vis lucet artis et ingenii.

Sistet enim priscis quæ gloria, quanta potestas

Romulidus (Romulidis) fuerit, dum probitate nitent.

Et contra (vitiis ipsa virtute subacta)

Itur ut in facinus, et labat omne decus.'

- Sequitur ejusdem bellum Jugurthinum. In cujus fine legitur :
 ' C. Crispī Sallustii de bello Jugurthino liber finit. Impressus
 parisiis in vico Sancti Iacobi, in intersignio follis viridis' (per
 Petrum Cæsaris et Joh. Stoll.) ' Mil. cccc. lxxix.' Bellum
 Jugurthinum excipiunt Ciceronis quatuor Catilinaræ et Sallustii
 oratio in Tullium. 4.—Maittair. pag. 400. Panzer Tom. II.
 pag. 281.
- Sallustii bellum Catilinar. et Jugurthinum. In fine : ' Deo fa-
 vente impressum est opificio ac industria magistri Antonii Zarothi
 Parmensis, Mediolani MCCCCLXXIX. die III. Novembris.' Fol.
 —Maittair. pag. 400. Panzer Tom. II. pag. 35.
- 1480 Venetiis. Fol.—Maittair. pag. 410. Panzer Tom. III.
 pag. 160.
- 1481 C. Crispī Sallustii de conjuratione Catilinæ liber ; et de bello
 Jugurthino liber. In fine Jugurthæ : ' Finis. Crispī Sallustii opus
 feliciter impressum Venetiis. M.cccc.lxxxI.' Sequuntur : Crispī
 Sallustii oratoris clarissimi Vita : Crispī Sallustii in M. T. Cice-
 ronem invectiva : M. T. Ciceronis in Crispum Sallustium respon-
 sio sen invectiva : Registrum chartarum. Tandem : ' Venetiis
 per Baptistam de tortis. MCCCCLXXXI. die xxiii. decembris.'
 Fol.—Maittair. pag. 418. Panzer Tom. III. pag. 173.
- 1482 Caii Sallustii Crispī Bellum Catilinar. et Jugurthin. In fine :
 ' Hoc L. Catilinæ gestorum atque Vitæ, Iugurtini quoque Crispī
 opus, Mediolani impressum est per Leonardum Pachel una cum
 Ulderico Scinzenzeller, eius Socio Anno domini MCCCCLXXXII.
 nono Kalendas Februarii.' Fol.—Maittair. pag. 432. Panzer Tom.
 II. pag. 45.
- Caii Crispī Sallustii Bellum Catilinarium, et Bellum Jugurthi-
 num. In fine : ' Crispī Sallustii opus Rome feliciter impressum :
 finit : anno MCCCCLXXXII.' Accedunt in eodem volumine :
 Crispī Sallustii oratoris clarissimi vita : Crispī Sallustii in M. T.
 Ciceronem invectiva : M. T. Ciceronis in Sallustium responsio
 sive invectiva. In calce : ' Finis. Impressum Rome : Anno dai

- MCCCCLXXXII. die XVII. mensis Aprilis.' 4 min. (ex offic. Euchar. Silber.)—Maittair. pag. 438. Panzer Tom. II. pag. 479.
- 1483 Sallustius cum commento. Venetiis. Fol.—Maittair. pag. 450. Panzer Tom. III. pag. 202.
- 1485 C. Crispi Sallustii historia de conjuratione Catilinæ et de bello Jugurthino. Sallustii vita, &c. quæ exhibentur in edit. Ven. an. 1481. In fine: 'Venetiis per Bernardinum Benalium et socios. M. CCCC.LXXXV. die XXIIII. aprilis.' Fol.—Maittair. p. 746. Panzer Tom. III. pag. 222.
- C. Crispi Sallustii Opera. In fine: 'Libello inscripta huic si quispiam noscere petat. Primo Iugurtini Crispi Libros duos, eius esse attingere sciat. Secundo, Orationem Catilinæ responsivam in M. T. Ciceronem. Tertio, Crispi Iugurtini Oratoris clarissimi Vitam. Quarto, eiusdem Crispi Sallustii in M. T. Ciceronem Invectivam. Quinto, M. T. Ciceronis in Crispi Iugurtini responsionem, sive Invectivam, quæ finem eodem libello præbet. Hoc Lucii Catilinæ gestorum atque Vitæ, Iugurtini quoque Crispi opus, Mediolani impressum est An. Domini MCCCCLXXXV. die IV. mensis Madii.' Fol. — Denis Suppl. pag. 205. Panzer Tom. II. pag. 53.
- s. a. l. et typogr. Fol. Incipit a verbis: 'C. Crispi Sallustii de bello Iugurthino contra populum romanum liber feliciter incipit.' In fine fol. 40. a. 'C. Crispi Sallustii de bello Iugurthino liber feliciter finit.'

De morte Iugurte disticon

Qui cupis ignotum, Iugurte noscere letum :

Tarpeie rupis trusus ad ima ruit.'

Fol. 41. a. 'C. Crispi Sallustii de Lucii Cataline coniuratione liber felicit' incipit.' Fol. 60. b. 'C. Crispi Sallustii de coniuratione Catiline feliciter finit.' Char. goth. uti videtur Martini Flachen, Argentoratensis typographi, cujus specimen in æs incisum exhibet Cat. Biblioth. de la Vall. Tom. III. pag. 143.—Panzer Tom. I. pag. 89. sq.

- s. a. l. et typogr. 4. Incipit a Prologo belli Catilinarii. In fine fol. 28. versus octo leguntur, quorum ultimus :

Itur ut in facinus, et labat omne decus.

Fol. 29. incipit bellum Jugurthinum. In fine: 'C. Crispi Sallustii de bello Iugurthino liber finit.' Sequuntur versus quatuor de morte Jugurthæ, et decem alii, quorum primus :

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

8 E

Quos Bellona viros olim concusserit armis.

Agmen claudunt : M. T. Ciceronis invectivæ in L. Catilinam. In fine : ' Et in hoc finitur quarta invectiva M. T. Ciceronis in L. Catilinam.' Char. Petri Cæsaris, typographi Parisiensis.—Panzer Tom. II. pag. 342.

- s. a. 4. Sallustii libri de conjuratione Catilinæ et de bello Jugurthino, cum Ciceronis invectivis in Catilinam. ' Parisiis per magistrum Udalricum cognomento Gering.' (an. 1479. ut putatur.)—Panzer Tom. II. pag. 340. Differt ab edit. principe.
- s. a. et l. fol. Sallustii Opera. In fine legitur Justiniani Romani epistola, ex qua discimus Joannem Verceilensem et Franciscum Madium impressores fuisse.—Panzer Tom. III. pag. 501.
- s. a. 4. Sallustii de conjuratione Catilinæ liber. ' Svollis per P. Os de Breda.'—Panzer Tom. IX. pag. 104.
- s. a. l. et typogr. Fol. ' C. Crispi Sallustii liber de conjuratione, L. Ser. Catiline. Præcedit C. Crispi Sallustii vita.' (Lipsiæ.)—Panzer Tom. IX. pag. 501.
- s. a. l. et typogr. 4. Excerptæ orationes ex libris historiarum C. Crispi Sallustii. Incipit ab oratione Lepidi Cos. ad R. P. et terminatur his versibus :

Christe Deus, vere sancte genetricis amore

Corporis ac anime sit tibi cura mee.

Hostis ab insidiis cunctis hac nocte tuere ;

Peccavi, fateor, tu miserere mei.

Char. goth. Joh. Schalli, typographi Mantuani.—Panzer Tom. II. pag. 10.

- s. a. l. et typogr. 4. Orationes ex Sallustio et aliis.—Panzer Tom. IV. pag. 169.
- s. a. l. et typogr. 4. ' Sallustii invectiva contra M. T. Ciceronem. Responsio Ciceronis contra invectivam Sallustii. Epistola Enee Silvii contra vernandum legisperitum de recommendatione poësis,' &c. Char. Arnoldi Therboernen, typographi Coloniensis. Panzer Tom. IV. pag. 186. coll. Tom. IX. pag. 227.

ÆTAS II.

1490 1508.

Nomen habeat a Pomponio Læto, qui et Sallustium recognovit, et ex Cod. Vaticano fragmenta aliaque eidem adjudicata protulit.

Th. Reines, Ep. 50. ad Rup. pag. 457. Quicquid in Sallustio contra vet. Codd. fidem immutatum est, id Læti importunæ diligentiae tribuunt docti. At Jo. Cuspinianus in præf. Flori testatur, typographos Sallustii opuscula a Pomp. Læto correcta ementitos. Quæ autem illius prima habeatur, nemo dixit. Sitne igitur Romana quam primo loco ponimus, an quæ sequitur Veneta, incertum nobis. Hac vero ætate quoque illustres interpretes accedunt Laur. Valla, Badius, cet.

1490 'C. Crispi Sallusti liber de coniuratione L. Sergii Catilinæ : Inclamatio contra eundem : de Bello Iugurthino liber : Orationes. et epistolæ, ex emendatione Pomponii Læti.' In fine : 'Impressus Rome per M. Eucharium Silber alias Franck. Anno Salutis M. cccc. xc. Tertia Nonas Aprilis. Sedente Innocentio VIII. Pon. Max. Anno eius Sexto.' 4 min.—Maittair. p. 520. Panzer Tom. II. p. 498. sq.

— Venetiis. Fol. per Jo. Vercellensem et F. Madium.—Panzer Tom. III. pag. 287. Hanc Wassius tractavit.

.. C. Crispi Sallustii Bellum Catilinarium cum Laurentii Vallensis commentariis. Portii Latronis Declamatio contra Catilinam. Sallustii bellum Jugurthinum. Ejusdem variae orationes. Ejusdem vita. In aversa pagina legitur Pomponii Læti Epistola ad Augustinum Maphæum. In fine operis : 'Laus omnipotenti Deo. Impressum Venetiis per Bernardinum Bènalium.' Fol. sine nota anni.—Pl. Braun P. II. pag. 40. n. LXXIX.

1491 C. Crispi Sallustii Historiæ ex recensione Pomponii Læti, cum comment. Laurentii Vallensis in Conjuratorem Catilinæ. 'Venetiis, arte Philippi Pincii de Caetano. M. ccccxcxi. Maii undecimo.' Fol.—Panzer Tom. III. pag. 306.

1492 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Sallustii bellum catilinarium cum commento Laurentii vallensis. Portii Latronis Declamatio contra L. catilinam. C. Crispi Sallustii bellum iugurthinum. C. Crispi Sallustii variae orationes ex libris eiusdem historiarum excerptæ. C. Crispi Sallustii vita. Romæ per Pomponium emendata et Venetiis diligentissime impressa.' In fine : 'Impressum Venetiis per Nicolaum de Ferraris de Pralorno M. cccclxxxii. die VIII. Iunii.' Fol.—Panzer Tom. III. pag. 325.

— 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Sallustii bellum catilinarium

- cum commento Laurentii Vallensis. Portii Latronis Declamatio contra Catilinam. C. Crispi Salustii bellum iugurthinum, &c. ut in edit. antecedit. In fine: 'Impressum Venetiis per magistrum Theodorum de ragazonibus de asula Anno domini M. CCCC. LXXXII. die VIII. Iulii. Deo gratias Amen.' Fol. min. —Panzer Tom. IV. pag. 445.
- 1493 'Crispi Sallustii Catilinaria cum commentariis Laurentii Vallæ: item Portii Latronis Declamatio contra Catilinam: Sallustii Bellum Iugurthinum. Eiusdem variæ orationes et vita: Romæ per Pomponium emendata ac Mediolani diligentissime impressa.' Cum Epistola Pomponii. In fine: 'Anno incarnationis Christi Iesus Salvatoris Millesimo quadringesimo nonagesimo tertio, Ianuarii mensis die ultima, impressum Mediolani est præsens opusculum arte et ingenio Ulderici Scinzenzeller.' Fol.—Denis Suppl. pag. 355. Panzer Tom. II. pag. 69.
- C. Crispi Salustii bellum Catilinarium cum Laurentii Vallensis commentariis. Eiusdem Bellum Jugurthinum, orationes ex libris ejusdem excerptæ, ejusque vita. Præmittitur Pomponii Læti Epistola ad Augustinum Maffeum. In fine voluminis: 'Venetiis impressum est hoc Salustii opus cum commento per Ioannem de cereto de Tridino Anno domini M. CCCC. LXXXIII. v. die Augusti.' Fol.—Pl. Braun P. II. pag. 250. n. XXII.
- 1494 Sallustii opera. 'Taurini per Nicolaum de Bededitis et Iacobinum Suigum.' Fol.—Maittair. pag. 574. Panzer Tom. III. pag. 46.
- Venetiis. Fol.—Maittair. pag. 789. Panzer Tom. III. pag. 364.
- 1495 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Sallustii bellum catilinarium cum commento Laurentii vallensis. Porcii Latronis Declamatio contra L. Catilinam. C. Crispi Sallustii bellum Iugurthinum cum commentariis præclarissimi fratris Ioannis Chrisostomi Soldi Brixiani. C. Crispi Sallustii variæ orationes ex libris eiusdem historiarum exceptæ. (sic) C. Crispi Sallustii vita, &c. In fine: 'Opera et diligentia Bernardini Misintæ Ticiensis, impensa vero Angeli et Iacobi Britannicorum fratrum impressa Brixie idibus Ianuarii M. CCCC. LXXXV. accuratissime per Pomponium Lætum et per Iohannem Britaunicum revisa.' Fol.—Maittair. pag. 413. Panzer Tom. I. pag. 254. Abundat vitii operarum variis crassisque, teste ven. Telleri, qui ea usus est.

1496 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Salustii bellum catilinarium cum commento Laurentii Vallensis. Portii Latronis Declamatio contra L. catilinam. C. Crispi Salustii bellum iugurthinum. C. Crispi Salustii varie orationes ex Libris eiusdem historiarum excerpte. C. Crispi Salustii vita.' Hæc in fronte. In fine: 'Accipe-opus-Salustii-accuratissime et fideliter impressum Lugduni per magistrum iohannem de vingle impressorem insignem. Anno ab incarnatione seu nativitate Milleno quadringenteno. xCVI. Altera die epyphanie domini que est septima dies Mensis Ianuarii.' 4.—Maittair. pag. 610. Panzer Tom. IX. p. 248.

—Sallustius ex Læti recognitione, cum Laur. Vallæ comment. in Catilinam et Jo. Chrys. Soldi in Jugurtham. Venetiis per Philippum Pincium. Fol.—Panzer. Tom. III. pag. 399.

1497 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium,' &c. ut in ed. Brixiensi. an. 1495. In fine: 'Scito humanissime lector hæc opera Salustii cum commentariis et aliis cum declamationibus: tum orationibus: opera et diligentia magistri Andree Brocart. Impensa vero Iohannis Alexandri, et Iohannis Petit librariorum Parisiis quam diligenter revisa atque impressa fore idibus Ianuariis,' 1497. Fol. min.—Maittair. p. 635. Panzer Tom. II. p. 316.

•• s. a. l. et typogr. fol. 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustinum Maphæum. C. Crispi Salustii bellum Catilinarium cum commento Laurentii Vallensis. Portii Latronis declamatio contra L. Catilinam. C. Crispi Salustii bellum iugurthinum cum commentariis preclarissimi fratris Ioan. Chrysostomi Soldi Brixiani. C. Crispi Salustii variæ orationes ex libris eiusdem historiarum excerptæ. C. Crispi Salustii vita. Romæ per Pomponium emendata Brixiaequæ per Ioan. Britannicum diligentissime revisa.' Præcedunt Epistolæ duæ Joh. Chrysostomi Soldi ad fratrem suum Bartholomæum. In fine nulla subscriptio.—Panzer Tom. IV. p. 186. Brixia minime dari posse hanc edit. monet Audiffr. in Specimine edd. Italic. Sec. xv. pag. 203.

1500 Venetiis. Fol. In prima pagina folii primi conspiciuntur quatuor figuræ, auctorem et tres ejus commentatores exhibentes. His voluminis hujus contenta leguntur subjecta. I. C. Crispi

- Salustii Bellum Catilinarium cum Laurentii Vallæ et Omniboni Leonicensi commentariis. II. Partii Latronis Declamatio contra L. Catilinam. III. Salustii Bellum Jugurthium cum Joan. Chrysostomi Soldi commentariis. IV. Ejusdem variorum orationes ac vita.—Ad finem habentur: Oratio Salustii invectiva in Ciceronem, hujus responsio, et Catilinæ Oratio responsiva in Ciceronem. In calce voluminis legitur: 'Impressum Venetiis opera et impensa solertissimi viri Ioannis Tacuini de Tridino: regnante inclito Principe Augustino Barbadico Anno domini M. cccc. die xx. Lui.' Adjecta sunt chartarum registrum et typographi symbolum. Pl. Braun P. II. pag. 324. n. xviii.
- 1501 'Crispi Salustii liber de Bello Iugurthe regis Uniusdarum emendatus atque impressus impensis Jac. de Breda Daventriæ.' 4.—Sic Bibl. Emtinck. P. III. p. 151. n. 398. Conf. Panzer Tom. IV. pag. 484.
- 1502 'Hoc in volumine hæc continentur. Pomponii Epistola ad Augustium Mæpheum. C. Crispi Salustii bellum Catilinarium cum commento Laurentii Vallensis: et Omniboni Leonicensi. Partii Latronis Declamatio contra L. Catilinam. C. Crispi Salustii bellum Jugurthinum cum commentariis præclarissimi fratris Ioannis Chrysostomi Soldi Brixiani. C. Crispi Salustii variorum orationes ex libris eiusdem exceptæ. C. Crispi Salustii vita. Romæ per Pomponium emendata, Brixiaque per Ioan. Britannicum diligentissime revisa.' In fine: 'Impressum Venetiis opera et impensa solertissimi viri Ioannis Tacuini de Tridino: regnante inclito Principe Leonardo Lauredano Anno Domini MCCCCII. die x. Iulii.' Fol. — Panzer Tom. VIII. pag. 352.
- 1503 'C. Crispi Sallustii Opera. Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum, Primus CRISPUS in historia.' In fine: 'Opus hoc impressum Florentiæ opera et impensa Philippi Iuntæ Florentini Bibliopolæ. Anno salutis millesimo quingentesimo tertio, sexto calendas Februarias, Petro Soterino Vexillifero fœlicissimo.' 8. — Panzer Tom. VII. pag. 7. Præmittitur Benedicti Philologi editoris nuncupatoria.
- 1504 Salustius. 'Blesis, quarto nonas Iunii MCCCCIII.' 8. (curante Thoma Murchio, Genuensi, qui pauca præfatus est.—Harles. Introduct. in not. Lit. Rom. p. II. pag. 250.
- C. Crispus Sallustius ab Ascensio familiariter expositus. 'Iehan Petit. Quæ omnia venundantur Parrhisii in vico Sancti Iacobi sub Leone argenteo: et in monte divi Hilarii ex adverso Collegii

- Itali. Anno salutis Christianæ M.D.III. Tertio Calen. Novemb.'
 In fine: 'Finis reliquiarum C. Crispi Sallustii et plusculorum
 fragmentorum unde unde corrasorum et ab Ascensio utcuque
 explicatorum et ab eodem diligenti accuratione coimpressorum
 anno salutis Christianæ MDIII. tertio Calend. Novemb.' fol. —
 Panzer Tom. VII. p. 510.
- Sallustii opera. 'Lugduni apud Barthol. Trot anno millesimo
 quingentesimo quarto, die quinta Novembris.' 8. — Maitt. Ind.
 II. pag. 224. Panzer Tom. VII. p. 281.
- 1505 C. Crispus Sallustius de conjuratione L. Serg. Catilinæ.
 'Constantiæ per Io. Schæffeler MDV. die XII. Junii.' 4. — Panzer
 Tom. VI. pag. 446.
- 1506 'Opera Salustiana. In Ca. Crispi Salustii opera Ascensii
 familiaris interpretatio. In cuius complexu hæc opera continen-
 tur omnia. Epistola Pomponii leti de eiusdem recognitione—
 Orationes due ad Cæsarem senem de republica.—Venundantur
 Lugduni a Stephano gueynard prefate civitatis bipliopola et cive.
 In vico Mercuriali vulgariter En la rue merchiere: prope sanctum
 Antonium.' In fine: 'Finis Reliquiarum C. Crispi salustii Et
 plusculorum fragmentorum undeunde corrasorum. Et a Iohanne
 de vingle diligenti accuratione coimpressorum. Anno salutis
 christiane M.CCCC. sexto. Sexto Calen. Novembris.' fol. min.—
 Repetitio ed. Paris. an. 1504. Panzer Tom. VII. pag. 283.
- 1508 Sallustius. Mediolani per Ioh. Angelum Scinsenzeir. Fol. —
 Panzer Tom. VII. pag. 385.
- Sallustius cum plusculis additamentis. Parisiis apud Ascensium.
 8.—Panzer Tom. VII. pag. 530.
- Sallustius de bello Jugurthino. In fine: 'Impressum Hantwer-
 piæ in foro frumentario post Curiam Civitatis haud longe a rubeo
 Scuto per me Hadrianum de Bergis 1508.' 4.—Maittair. Tom.
 II. pag. 189. Panzer Tom. VI. pag. 4.
- Sallustii bellum Jugurthinum. 4. s. l. quam Cortius sibi e
 biblioth. Viteberg. transmissam, putat Lipsiæ excusam a Martino
 Herbipolensii. Vide ejus Præf. pag. XII.
- Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum. s. l. 8.—Panzer
 Tom. IX. pag. 110.

ÆTAS III. ALDINA.

1509—1536.

Quam inchoavit Aldus Pius Manutius, firmavit Franc. Asulanus,

- alterius Aldinæ curator. Ille quidem ex duobus Mss. antiquissimis e Gallia a Jo. Lascaris et Jo. Jocundo allatis Venetias, excudit Sall. Catil. et Jug. in melius jam emendatos: hic denuo summa cura recognitos omnique prorsus, ut quidem profitetur in præfatione, qua plurima marcescebant, repurgatos labe, ac suo demum restitutos candori, dedit Mss. fide.
- 1509 C. Crispi Sallustii de Conjuratone Catilinæ. Ejusdem de Bello Jugurthino. Ejusdem oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Crispum Sallustium. Ejusdem orationes quatuor contra Lucium Catilinam. Porcii Latronis declamatio contra Lucium Catilinam. Orationes quædam ex libris Historiarum C. Crispi Sallustii. 'Venetiis, in ædibus Aldi, et Andreæ Asulani soceri, Mense Aprili MDIX.' 8.—Crevenna Tom. v. pag. 142.
- C. Crispi Sallustii Opera ab Ascensio explanata. In fine: 'C. Crispi Sallustii Catilina et Jugurthina cum reliquis collectaneis ab Ascensio utcuque explanatis, hic suum capit finem. Lugduni diligenti recognitione impressus per Claudium Davost, alias de Troys. Impensis honesti viri Simonis Vincentii a. dom. millesimo quingentesimo nono. XVIII. Iun.' Fol. min.—Panzer Tom. VII. p. 292. Harles. Suppl. ad brev. Not. lit. Rom. P. I. pag. 299.
- Sallustii oratio invectiva in Ciceronem cum Responso. Francofordii, per Balth. Murber. Fol.—Panzer. Tom. VII. pag. 51.
- 1510 C. Crispi Sallustii liber de conjuratione L. Ser. Catilinæ. In calce: 'Opus Sallustii in romana historia principis: de coniuratione Catilinæ elegantissimum, et ab Herbipolensi Martino exactissime optimis, (ut vides) typis [n. gothicis] iam denuo impressum: et vigilantissima cura: ex multis probis codicibus collatis: apprime emendatum emaculatumque. Anno incarnationis decimo supra millesimum quingentesimum.' Fol.—Extat in bibl. publ. Erlangensi, teste Harlesio in *Introduct. in Not. Lit. Rom.* p. II. p. 251. In Panzeri *Ann. typ.* Tom. VII. p. 168. n. 303. vero citatur ex Cat. Tott. 'Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum. Lipsiæ per Martin. Herbipolensem, MDX.' Fol.
- Coloniz. 4. Sall. Opera, ex officina Quenteliana.—Panzer Tom. VI. pag. 369.
- C. Crispi Sallustii liber de bello Jugurthino. Impressum Lyptzk per Jacobum Thanner, Fol.—Panzer Tom. VII. pag. 169.

- C. Crispi Sallustii de conjuratione L. Ser. Catilinæ. Lipsiæ typis Jacobi Thanneri. Fol.—Panzer ibid.
- Crispi Sallustii de coniuratione Catilinæ: Et bello Jugurthino cum duobus expositoribus Laurentio Valla: .Et Ioan. Chrisostomo Brixiano fidelissime correctæ. Additæ sunt nonnullæ eiusdem orationes ex libris historiarum excerptæ: cum invectivis in Ciceronem: et Ciceronis in Sallustium: nuperrime omnia ex vetustissimis codicibus quam diligentissime castigata. In fine: 'Impressum Mediolani in Æd. Leonardi de Vegiis Anno Domini M.CCCC.X. Die VIII. Novembr.' Fol.—Panzer Tom. VII. pag. 389.
- 1511 Opera Salustiana. Opera C. Crispi Salustii divini historiographi—Ascensii expositione elucidata ac clarissime exposita, &c. In fine: 'C. Crispi Salustii Catilina et Jugurthina cum reliquis collectaneis ab Ascensio: utcunque explanatis: hic suum capit finem diligenti recognitione Impressus [Lugduni] per Iacobum mareschal. Anno domini millesimo quingentesimo undecimo die vero decimaseptima Mensis Octobris.' 4. maj.—Panzer Tom. IX. pag. 511.
- C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ, et bello Jugurthino, historiæ, nuper ad archetypon Aldi Manutii quam vigilantissime emendatæ ac impressæ. In fine: 'Viennæ Pannoniæ in ædibus Hieronymi Vietoris et Ioannis Singrenii sociorum, expensis vero Leonhardi et Lucæ Alantseæ fratrum. XII. Calend. Novemb. Anno M.D.XI.' 4.—Denis Wiens Buchdr. Gesch. pag. 45. sq.
- 1512 C. Crispi Salustii bellum Catilinarium. Item bellum Jugurthinum. Item variæ rationes ex libris ejusdem historiarum excerptæ. Item C. Crispi Salustii vita.—In calce: 'Argentorati ex ædibus Schurerianis. Mense Aug. a. MDXII. Tempus observa.' 4. Pauca præfatus est 'Balthasar Fidelis I. U. D. et Modœciensis ecclesiæ archibraesbiter' (sic).—Harles. Supplem. ad brev. Not. Lit. Rom. P. I. Præf. pag. x. Panzer Tom. IX. pag. 360.
- C. Crispi Sallustii Opuscula cum plusculis additamentis. Parisiis per Guilelmum le Rouge pro Dionysio Roco. 8. Præmissam habet Iod. Badii Ascensii Epistolam.—Maittair. T. II. p. 233. Panzer T. VII. p. 569.
- 1513 Opera C. Crispi Sallustii cum variorum commentariis. In fine: 'Impressit Venetiis Bartholomæus de Zannis de Portesio

- MDXIII. die III. mensis Februario. Fol.—Panzer Tom. VIII. pag. 411.
- C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino. Ejusdem oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Crisp. Sallustium. Ejusdem orationes quatuor contra L. Catilinam. P. Latronis declamatio contra L. Catilinam. Orationes quædam ex libris Historiarum C. Cr. Sallustii. Florentiæ, sumptibus Philippi de Giunta Florentini, Mense Julio, 1513. 8.—Crevenna Tom. v. pag. 142.
- C. Crispus Sallustius de conjuratione Catilinæ et bello Jugurthino, ex secunda recognitione, &c. T. O. Argentorati ex ædibus Schurerianis MDXIII. mense Decembri. 4.—Panzer Tom. VI. pag. 63.
- C. Crispi Sallustii Opera. Parisiis, apud Badium Ascensium. 8. Panzer Tom. VIII. pag. 4.
- C. Crispi Sallustii Opera cum Laur. Vallæ. Omniboni Leonicensi. Io. Badii Ascensii in ejusd. bellum Catilinarium, in bellum Jugurthinum vero Chrysostomi Soldi Brix. et Ascens. in cæteris autem omnibus Ascens. interpr. nonnullis etiam rationibus de conscribenda historia additis ex ejusdem historiarum monumentis excerptis. Romæ per Pomp. Lætum alias emendata, nunc vero Venetiis recogu. &c. Venetiis per Bernardinum de Vianis de Lexona Vercellens. MDXIII. Fol.—Panzer Tom. VIII. pag. 417.
- 1514 Opera Sallustiana. Venetiis, opera Joan. Tacuini de Tridino. Fol.—Panzer Tom. VIII. pag. 420.
- Opera Sallustiana cum Iodoci Badii expositione, Pomponii Læti recognitione, et ejusdem vita, &c. Lugduni per Johannem de Platea MDXIV. die XV. Novembr. Fol. min.—Panzer Tom. VII. pag. 306.
- 1515 Sallustii Bellum Catilinarium et Jugurthinum. Lipsiæ in ædibus Valentini Schumann. 4.—Panzer Tom. VII. pag. 191.
- 1516 C. Crispi Sallustii, de conjuratione Catilinæ, et bello Jugurthino, historiæ, nuper ad archetypon Aldi Manutii quam vigilantissime emendatæ ac impressæ. In fine: 'Laus Deo. Vinnæ (sic) Pannoniæ per Hieronymum Vietorem. Expensis vero Leonardi et Lucæ Alantsæ fratrum. Mense Octobr. Anno Domini M.D.XVI.' 4.—Denis Wiens Buchdr. Gesch. pag. 157.
- Sallustii bellum Catilinarium. Lipsiæ per Valentinum Schumann. 4.—Panzer Tom. VII. pag. 196.

- 1517 C. Sallustii Romanæ historiæ facili principis Bellum Catilinarianum. In fine: 'Daventriæ ex officina literatoria Alberti Pæffraed Anno salutis nostræ millesimo quingentesimo decimo septimo.' 4.—Extat in biblioth. Acad. Heidelberg.
- C. Crispi Sallustii de conjuratione Sergii Catilinæ historia. nuper ad Aldi Manutii Archetypon. quam diligentissime et emendata et impressa. In fine: 'Impressum Lyptzk per Iacobum Thanner Herbipolitanum Anno dni. Millesimo quingentesimo decimo septimo.' 4.—Præcedunt Sallustii librum, 1. 'Testimonium elimati codicis per Aldum, ex epistola eius preliminari.' 2. 'Excerptum ex libris Petri Criniti de historicis ac rhetoribus latinis.' 3. 'Crispi Sallustii oratoris clarissimi vita.' Exscripta est hæc editio, si duo folia prima excipias, literis Romanis.—Freytag Appar. lit. Tom. II. pag. 1339. sq.
- C. Crispi Sallustii de bello Jugurthino liber. Ex secunda recognitione ad Aldi Manutii archetypon. Item C. Crispi Sallustii vita. Index præterea. Lipsiæ ex ædibus Valentini Schumann. In fine: 'Lipsiæ in ædibus Valentini Schumann. Anno domini Millesimo quingentesimo decimo septimo.' 4.—Panzer Tom. VII. pag. 200.
- C. Crispi Sallustii Bellum Catilinarianum, item Bellum Jugurthinum ejusdem. Index præterea eorum, quæ ex hoc opere veniunt notatu memoratuque digna. In fine: 'Argentorati ex ædibus Schurerianis mense Octobri Anno MDXVII.' 4.—Præfatus est Nic. Gerbelius. Panzer Tom. VI. pag. 85.
- Sallustius, cum plusculis additamentis. Parisiis. 8. per Joh. du Pré et Jac. Messier.—Cat. bibl. Bunav. Tom. I. pag. 292.
- 1518 C. Crispi Sallustii de conjuratione Sergii Catilinæ historia. 'Lipsiæ ex ædibus Valentini Schumann. Anno domini Millesimo quingentesimo octavo decimo.' 4.—Panzer Tom. IX. pag. 495.
- 1519 Bellum Catilinarianum Sallustii cum elegantissima oratione Ortwinii Gratii. Coloniz in ædibus Quentelianis. 4.—Panzer Tom. VI. pag. 382.
- C. Crispi Sallustii de bello Jugurthino liber. Item Crispi Sallustii vita. Lipsiæ ex officina Schumanniana. 4.—Panzer Tom. IX. pag. 496.
- Opera Sallustiana, cum expositione Ascensii. 'Lugduni per Joannem Marion Anno M. quingentesimo XIX. die vero VII. Julii.' 4.—Panzer Tom. VII. p. 324.

- 1521 C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino. Orationes quædam ex libris Historiarum C. Crispi Sallustii. Ejusdem Oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Crispum Sallustium. Ejusdem orationes quatuor contra L. Catilinam. Porcii Latronis declamatio contra L. Catilinam. Quæ omnia solerti nuper cura repurgata sunt, ac suo quæque ordine optime digesta. In calce: 'Venetiis in ædibus Aldi et Andreæ Asulani Soceri, mense Ianuario M.D.XXI.' 8.—Editio egregia. Extat in bibl. Bipont. olim Ducali.
- Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino. Ejusdem oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Crispum Sallustium. Ejusdem orationes quatuor contra L. Catilinam. Portii Latronis declamatio contra L. Catilinam. Orationes quædam ex libris historiarum C. Crispi Sallustii. In fine: 'Basileæ, in ædibus Andreæ Cratandri, mense Februario Anno M.D.XXI.' 8.—Panzer Tom. VI. pag. 228.
- C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ, et bello Jugurthino, historiæ, nuper ad archetypon Aldi Manutii quam vigilantissime emendatæ ac impressæ. In fine: 'Viennæ Pannoniæ per Ioannem Singrenium. Expensis Lucæ Alantsee. Octavo Cal. Maii. Anno Domini M.D.XXI.' 4.—Denis Wiens Buchdr. Gesch. pag. 221.
- C. Crispi Sallustii Bellum Catiliuarium. Item Bellum Jugurthinum ejusdem. Index præterea eorum, quæ ex hoc opere veniunt notatu memoratuque digna. Argentorati. In fine: 'Ex officina Hulderici Morhardi Mense Augusto MDXXI.' 4.—Panzer Tom. IX. pag. 571.
- C. Crispi Sallustii opus, cum commentariis Laur. Vallæ, Omniboni Leoniceni et Iod. Badii Ascensii in ejusdem bello Catilinario: in bello vero Jugurthino Jo. Chrysost. Soldi, ejusdemque Ascensii: accedunt alia. Venetiis, per Bernardum Viani Vercellensem. Fol.—Biblioth. Emtinck. Part. III. pag. 36. n. 300.
- Crisp. Sallustius. Selestadii, in ædibus Lazari Schurerii. 4.—Panzer Tom. VIII. pag. 292.
- 1522 Antwerpisæ. 4.
- 1523 C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino, &c. 'Parisiis, excudebat Sim. Colinezus

- MDXXIII.** Idibus Iulii.' 8.—Bibl. Emtinck. Part. III. pag. 312. n. 629. Panzer Tom. VIII. pag. 83.
- Sallustii Opera, cum commentar. Ascensii. 'Lugduni impress. per Antonium Blanchard M. quingentesimo XXIII. pridie Calend. Sextilis.' 4.—Panzer Tom. VII. pag. 335.
- 1526** Opera Sallustiana. Lugduni per Iacobum Myt. Fol.—Panzer Tom. VII. pag. 340. Badianam sequitur.
- 1527** C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino. Orationes quædam ex libris historiarum C. Cr. Sallustii. Ejusdem oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Cr. Sallustium. Ejusdem orationes quatuor contra L. Catilinam. Porcii Latronis declamatio contra L. Catilinam. Quæ omnia solerti nuper cura repurgata sunt, ac suo quæque ordine optime digesta. In fine: 'Florentiæ per heredes Philippi Juntæ. Anno domini M.D.XXVII. Mense Junii.' 8.—Panzer Tom. VII. pag. 44.
- 1529** C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ et bello Jugurthino historia, &c. Lugduni, Seb. Gryphius Germ. excud. 1529. 8.—Crevenna Tom. v. p. 143. Panzer Tom. VII. pag. 347.
- C. Crispi Sallustii in Catilinam atque Jugurtham opuscula, per Hulder. Huttenum, Equit. atque Phil. Melanchthonem scholiis ut brevissimis ita doctissimis illustrata. Hagenoæ apud Jo. Secerium. 8.—Panzer Tom. VII. pag. 104.
- C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ historia, et de bello Jugurthino. M. T. Ciceronis orationes IV. in Catilinam. Sallustii in Ciceronem invectiva, et hujus responsio, cum fragmentis Sallustii. Basileæ apud Andream Cratandrum. 8.—Panzer Tom. VI. pag. 270.
- 1530** Sallustius cum alphabetico flosculorum Sallustianorum ab Huldericho Hutteno, Eq. selectorum Indice. Parisiis, apud Simonem Colinæum. 8.—Panzer Tom. VIII. pag. 135.
- 1532** Crispi Sallustii historici clarissimi de Catilinæ conjuratione et bello Jugurthino Historiæ, &c. In hæc omnia Philippi Melanchthonis annotationes. Coloniz. 8.—Panzer Tom. VI. pag. 423.
- 1534** C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinæ. Ejusdem de bello Jugurthino. Ejusd. oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Cr. Sall. Ejusdem orationes IV. contra L. Catilinam. Porcii Latronis declam. contra L. Catilinam. Ora-

- tiones quædam ex libris historiarum Sallustii. Annotatis suo loco flosculis ac locutionum modis. In fine: 'Basileæ ap. Ioh. Hervagium.' 8.—Panzer Tom. IX. pag. 407.
- 1535 C. Crispi Sallustii in M. T. Ciceronem Oratio. M. T. Ciceronis in C. Crispum Sallustium responsio. Cum Scholiis rhetoricis F. Jammetij Textoris. Parisiis, apud Hieron. Gormontium. 8.—Crevenna Tom. v. pag. 143.
- C. Crispi Sallustii de L. Sergii Catilinæ conjuratione et bello Jugurthino historiæ, cum reliquis orationibus. His accesserunt Philippi Melanchthonis annotationes. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Panzer Tom. XI. pag. 457.
- 1536 C. Crispi Sallustii de conjuratione Catilinar. et de bello Jugurthino. (cum Melanchthonis et Jac. Bononiensis notis.) Coloniz excudebat Jo. Gymnicus Anno MDXXXVI. 8.—Panzer Tom. VI. pag. 437.
- Sallustius, cum Orationibus, Fragmentis et Notis Philippi Melanchthonis. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Panzer Tom. VII. pag. 367.
- Parisiis. 8. cum commentariis Jac. Britannici. 8.—Maittair. Tom. II. pag. 841. Panzer Tom. VIII. pag. 204.
- Sallustius, cum floribus Sallustii per Hulder. Huttenum. Parisiis, apud Sim. Colinæum, 8.—Panzer Tom. VIII. pag. 194.
- .. s. a. l. et typogr. 8. 'Textus Sallustii. C. Crispi Sallustii Oratoris de coniuratione Catilinæ et de bello Iugurthino liber recognitus atque ab omnibus mendis tersus. Una cum crebris annotationibus textus materiam enucleantibus. In marginibus a Ludovico de bosco-nuper additis auspicate incipit. Adiectæ sunt insuper historiæ omnem totius libri materiam comprehendentes. Eiusdem oratio contra M. T. Ciceronem. M. T. Ciceronis oratio contra C. Cr. Sallustium. Eiusdem orationes quatuor contra L. Catilinam. Orationes quædam ex libris historiarum C. Crispi Sallustii.' Præcedit Aldi Manutii Epistola ex ed. Veneta 1509. In fine distichon:
- Si quis belliferos cupiat pertingere calles
Inclita Sallusti dogmata cuncta legat.
- Cum icone Petri et Pauli, sudarium Christi tenentium, ut in Ciceronis Officiis per Jacobum Mareschal, alias Rolant 1512. Lugduni impressis.—Panzer Tom. IX. pag. 530.
- .. s. a. l. et typogr. 4. 'C. Crispi Sallustii liber de coniuratione L.

- Ser. Catilinæ et de bello Jugurthino.' Hæc cum insigniis regni Poloniæ et urbis Cracoviæ in fronte. A tergo vita Sallustii, quam excipit opus absque mentione editoris. In fine: 'Finis. Laus deo.'—Panzer Tom. IX. pag. 452.
- .. s. a. Fol. C. Crispi Sallustii liber de conjuratione L. Serg. Catilinæ et de bello Jugurthino. Lipsiæ per Martinum Herbipolensem.—Panzer Tom. 1. pag. 502.
- .. s. a. l. et typogr. 8. C. Crispi Sallustii Opera. Char. Rom. Parisiis, ut videtur.—Bibl. Panzeri pag. 205. n. 1521.
- .. s. a. 4. C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium. In fine: 'Explicit Crispi Sallustii de coniuratione catiline liber. Antwerpæ opera et impensis Godefridum (sic) Back impressus.'—Panzer Tom. IX. pag. 206.
- .. s. a. et l. Fol. C. Crispi Salustii liber de conjuratione L. Sergii Catilinæ, cum vita auctoris. (Lipsiæ).—Panzer Tom. IX. pag. 501.
- .. s. a. l. et typogr. Fol. C. Crispi Salustii liber de bello Jugurthino. In fine: 'C. Crispi Salustii de bello Jugurthino Finis.' Scutum Martini Herbipolensis.—Panzer ibid.
- .. s. a. Fol. C. Sallustius de bello Jugurthino. Liptz per Baccharium Martinum Herbipolens.—Editio sine dubio diversa ab antecedente. Panzer ibid.

ÆTAS IV.

1538 — 1572.

Cui originem dedit diligentia Joan. Rivii Germani, in emendando textu ex Cod. quem secuti sunt sqq. Eodem fere tempore Henr. Loritius Glareanus emendd. ex Cod. Ms. et annott. scripsit; suo Codici autem nimium tribuens iniquius invasit in lectionem Aldinam, melioribus forsàn Codd. nixam. Præter eos P. Manutius hac ætate bene de Sallustio promeritus est colligendis fragmentis. Agmen claudit Cypr. a Popma.

1538 Henr. Loritii Glareani Annotationes in Sallustium. Basileæ. 8.

1539 C. Crispi Sallustii de conjuratione L. Sergii Catilinæ ac bello Jugurthino historiæ, una cum castigationibus Jo. Rivii &c. Lipsiæ. 8.

— Lugduni, ap. Seb. Gryphium. 8.

1542 Lipsiæ. 8, ex Jo. Rivii castig. Repetitio ed. an. 1539.

- Lugduni, ap. Seb. Gryphium. 8.
- 1543 Antwerpiae. 8.—Hæc Aldinam secundam reddidit.
- C. Crispi Sallustii Opera, &c. Parisiis, apud Sim. Colinæum. 8.
—Bibl. Rœver. P. II. pag. 74. n. 481.
- 1544 C. Crispi Sallustii Historiæ, cum variis lectionibus. Parisiis, ap. Rob. Stephanum. 8.—Bibl. Rœver. ibid. n. 482.
- 1545 Lugduni, ap. Seb. Gryphium. 16.—Cat. de M. de Boze pag. 312. n. 1699.
- 1547 C. Crispi Sallustii de C. Sergii Catilinæ conjuratione, ac bello Jugurthino historiæ. Ejusdem in M. T. Ciceronem invectiva. M. T. Ciceronis in C. Cr. Sallustium recriminatio contra C. Catilinam. Fragmenta quædam ex libris historiarum C. Cr. Sallustii. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 12.—Crevenna Tom. v. pag. 143.
- C. Crispi Sallustii Opera, cum Laur. Vallæ et aliorum commentariis et variis additionibus. Venetiis, ap. Roffinelli. Fol.—Bibl. Fayana pag. 380. n. 3176.
- 1549 Lugduni, ap. Seb. Gryphium. 8.—Bibl. Emtiuck. P. III. pag. 312. n. 632.
- Coloniz, ap. Jo. Gymnicum. 8. cum annot. Melanchth. et Jac. Bon.
- 1550 Romæ. fol.
- 1551 Lugduni. 8.
- 1553 Antwerpiae. 8.
- 1554 Commentarius in Catilinarium Sallustii, nunc primum in lucem editus, auctore Bartholom. Zanchi. Venetiis, apud Bartholomæum Turratum. 8.—Crevenna Tom. v. pag. 143.
- 1556 Historiæ C. Crispi Salustii de L. Sergii Catilinæ conjuratione, ac bello Jugurthino. Ex castigatione Jo. Rivii, et aliorum doctorum virorum novissime recognitæ. Cum annotationib. marginalib. Phil. Melanch. &c. Coloniz. Agripp. excudebatur Gualthero Fabricio. 8.—Bibl. publ. Argentorat.
- C. Cr. Salustius de conjuratione Catilinæ et de bello Jugurthino, in M. T. Ciceronem Oratio, M. T. Ciceronis ad Sal. responsio; ejusd. Ciceronis in L. Catilinam Oratt. &c. P. Latronis declamatio in L. Catilinam; fragmenta quædam ex libris historiarum Salustii, cum annot. Io. Badii, Laur. Vallæ, Jo. Chrys. Soldi, B. Marliani, Fr. Sylvii, Jac. Cracii. Venetiis. ap. Jo. Gryphium. Fol.—Bibl. Hulsiana Tom. I. pag. 193. n. 3096.

— Gandavi. 8.

1557 C. Sallustii Crispi de conjuratione Catilinæ, et de bello Jugurthino. Ejusdem orationes quædam ex libris historiarum. Orationes contrariæ, quarum altera Sallustio tribuitur, altera Ciceroni. Venetiis, apud Aldum. 8.—Crevenna Tom. v. pag. 143.

1559 Venetiis. Fol. cum explan. Ascensii et varr. not.

1560 C. Sallustii Crispi de conjuratione Catilinæ, et de bello Jugurthino. Ejusdem orationes quædam ex libris historiarum. Orationes contrariæ, &c. Index rerum memorabilium. Venetiis, apud Aldum. 8.—Renouard Annal. Vol. I. p. 324.

1561 C. Crispi Sallustii Opera, cum brevibus Phil. Melanchthonis annotationibus. Lugduni ap. Ant. Vincentium. 12.—Catal. bibl. Bunav.

— Basileæ. Fol. cum notis varr. et additt.

— Coloniae. 8.

1563 C. Sallustii Crispi conjuratio Catilinæ, et bellum Jugurthinum. Ejusdem nonnulla ex libris historiarum. Fragmenta ejusdem historiarum, e scriptoribus antiquis ab Aldo Manutio, Pauli f. collecta. Oratio Sallustii in Ciceronem, et altera in Sallustium, Ciceroni falso attributa. Scholia Aldi Manutii. Index rerum et verborum memorabilium. Venetiis M.D.LXIII. apud Paulum Manutium, Aldi F. 8.—Renouard Annal. Vol. I. pag. 338.

— Basileæ. 8. per Henr. Petri. c. n. Clareani et Jac. Bon. Flosculus Hulder. Hutteni et Iudd.

1564 C. Crispi Sallustii conjuratio Catilinæ et bellum Jugurthinum. Ejusdem nonnulla ex libris historiarum; oratio Sallustii in Ciceronem, et altera in Sallustium Ciceroni falso attributa; cum variis lectionibus et doctis annotationibus juxta Aldi Manutii editionem. Antwerpise, ap. Plantinum. 8.—Repetita ex Aldina an. 1563.

— Basileæ. Fol. per Henr. Petri. c. n. integris Vallæ, Badii, Soldi, Jac. Bon. Omniboni, Zanchii, Castilion. Rivii et Glarean.—Huic editioni accessit Constantii Felicij Durantini liber de Conjur. Catil. ad Leonem X. Omissæ vero sunt Præfationes interpretum omnes, quarum Zanchianam maxime desiderat Th. Crenius Animadv. P. III. p. 12. sq. Cortius eam inspexit.

— Sallustius cum scholiis P. Manutii. Venetiis, ap. Aldum. 8.—Renouard Annal. Vol. I. p. 344. Spuria editio.

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

8 F

- 1565 C. Salustii Crispi de conjuratione Catilinæ et de bello Jugurthino historiae, &c. cum Iodoci Badii Ascensii explanationibus, et aliorum doctiss. virorum commentariis et annotationibus. Venetiis. Fol.—Bib. Emtinck. P. III. p. 36. n. 303.
- 1567 C. Sallustii Crispi conjuratio Catilinæ et bellum Jugurthinum. Fragmenta ejusdem Historiarum, e scriptoribus antiquis ab Aldo Manutio, Paulli f. collecta. Scholia Aldi Manutii. Index rerum et verbôr. memorabilium. 'Aldus Manutius Paulli f. A. N. Venetiis M.D.LXVII.' 8.—Renouard Annal. Vol. I. pag. 363.
- Colonisæ. 8. ex rec. Rivii et alior. cum annott. Melanchth. acc. Glareani et Jac. Bon. annott.
- 1568 Venetiis. 8. Sallustii Fragmenta collecta ab Ant. Riccobono c. n.—Eadem libro Riccob. de Historia subjuncta Basil. 1579.
- 1570 Antwerpisæ. 8.
- 1571 C. Crispi Salustii de conjuratione Catilinæ et de bello Jugurthino historia. Londini, ex officina Jo. Kingston. 8.—Brügge-mann pag. 526.
- Basileæ. 8. cum notis Glar. et Cœl. Sec. Cur. Jac. Bon. cet.
- 1572 Lovanii. 12) cum notis Cypriani a Popma.—Notæ quidem parvi æstimantur: sed variantes lectiones ex VI. Codd. habet.

ÆTAS V.

1573—1606.

- Auctores habet Ludovicum Carrionem, Lipsii amicum et æmulum, qui Sallustii scripta, quæ supersunt, multis millibus, ut ipse profitetur, locis meliora edidit, et Fragmenta historiarum atque Orationes ad Cæsarem docte illustravit: tum P. Ciacconium, tribus Codd. usum, et Hel. Putschium. Præter eos P. Victorius, F. Ursinus, Muretus et Chrph. Colerus, hac ætate profuere Sallustio.
- 1573 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant, edente et recensente Lud. Carrione. Antwerpisæ, ex offic. Plantin. 8.—Præstans editio.
- Venetiis. 8. apud Aldum.—Renouard Annal. Vol. I. pag. 385.
- Sallustii Crispi conjuratio Catilinæ et bellum Jugurthinum. Londini, excudebat Henr. Middletonus. 8.
- 1574 Sallustii Opera a Lud. Carrione collecta et restituta, cum annott. et schol. ap. Pet. Sant Audreanum. 8.
- Parisiis. 8. Eadem repetita.
- 1576 Florentiæ. 8. e rec. P. Victorii ex Ms. Medic.

- Lugduni, apud Ant. Gryphium. 12. cum schol. et emendatt. Aldi Manutii, Cypr. a Popma, et Lud. Carrionis.
- 1577 Venetiis. 8. ap. Aldum. cum Scholiis Aldi Manutii Paulli f.—Renouard Vol. 1. pag. 396.
- Parisiis. 16. cum versione Gallica Victoris de la Roche. Conf. infra Verss. Gall.
- 1579 C. Crispi Sallustii Operum quæ extant, nova editio, edente et recensente Ludovico Carrione. Accedunt Jo. Rivii Castigationes, Aldi Manutii P. F. Scholia, Cypriani a Popma Emendationes et Lud. Carrionis Scholia. Antwerpiz, apud Christoph. Plantinum. 8.—Accesserunt huic ed. anno sequente ex eadem officina:
- 1580 Jani Doussæ ad Sallustii historiarum libros Notæ. Antwerpiz apud Christoph. Plantinum. 8.
- 1583 Londini. 8.—Repetitio ed. Londinensis an. 1573.
- 1584 Sallustii Historiarum libri, ex recensione Lud. Carrionis, et cum emendationibus Aldi Manutii. Lugduni, apud Ant. Gryphium. 16.—Cat. de M. de Boze. pag. 312. n. 1700.
- 1587 Antwerpiz, ap. Plantin. 24. c. fragmentis.
- 1588 C. Sallustii Crispi conjuratio Catilinæ, et bellum Jugurthinum. Fragmenta ejusdem historiarum, e scriptoribus antiquis ab Aldo Manutio P. F. collecta. Scholia Aldi Manutii. Index rerum et verborum memorabilium. Venetiis, ex bibliotheca Aldina. 8.—Renouard Annal. Vol. 1. pag. 415.
- 1590 Basileæ. 8. cum Hear. Glareani et Cæli Secundi Curionis annotationibus; Jac. Bononiensis scholiis et Ulr. Hutteni flosc.
- Venetiis. Fol. c. n. Vallæ, Badii, Soldi, Marliani, Rivii et Glar.
- 1594 Lugduvi Bat. ap. Raphel. 8. cum Petri Ciacconii notis.—Editio præstans.
- 1595 F. Ursini notæ in Sallustium. Insunt in histor. vet. fragm. coll. ab Ant. Augustino et ab Ursino emendatis. Antwerpiz, ap. Plantin. 8.—Usus est Cod. Rom. multaque illustrat inser. et numism. Neque tamen tulit suffragium Wassii.
- 1597 Antwerpiz, apud Christoph. Plantin. 8. ex ed. Lud. Carrionis.
- 1599 Noribergæ. 8. ex recens. et cum notis Christoph. Coleri.
- 1601 C. Crispi Sallustii Opera, cum notis Petri Ciacconii Toletani. Londini. 8.
- Lugduvi, ap. Jac. Stoer. 12. cum n. Manutii, Popmæ et Carrionis.
- 1602 C. Crispi Sallustii Opera omnia, quæ extant. Helias Putschius

- .. ex fide *vetus*tias. codicis correxit et notas addidit: idem fragmenta centum locis auxit et interpolavit. Adjectæ Petri Ciacconii Toletani notæ. Ex officina Plantiniana Raphelengii. 8. Breviores sunt Putschii notæ, in quibus se Sallustianæ salutis magis quam cultui studuisse profitetur. Secundam quidem ille a se expectari jusserat editionem; sed morte præventus juvenis annorum xxv. Stadæ anno 1606. die 9. Martii, promissis non stetit. Freytag. Appar. litter. Tom. III. pag. 609.
- 1604 Lugduni. 12. cum scholiis et emendationibus Aldi Manutii, Cypr. a Popma, et Lud. Carrionis.—Bibl. Emtinck. P. III. pag. 452. n. 247.
- Ingolstadii. 8. A. M. Mureti Notæ in Sallustium aliosque auctores. 1606 Basileæ. 8. Repetitio ed. 1590.

ÆTAS VI.

1607—1706.

- A Jano Grutero maxime progrediens per centum annos ad Wassium usque. Gruterum vero principem lectionis Sallustianæ ex XIV. Mss. et edd. vett. repurgandæ, corrigendæ et stabilindæ secuti sunt et alii illius curatores, e quibus Jo. Phil. Pareus præ reliquis laudandus, et Aus. Popma.
- 1607 C. Crispi Sallustii Opera omnia, ex recognitione Jani Gruteri. Accedunt castigationes, annotationes, notæ et scholia Glareani, Popmæ, Aldi Nepotis, Palmerii, Coleri, Rivii, Carrionis, Ursini, Dousæ, Putschii. 'Francofurti, e collegio Paltheniano. Sumtibus Jonæ Rhodii.' 8.—Nulla in titulo facta mentio notarum Ciacconii. Coleri notæ promissæ, sed omissæ. Omissæ etiam Præf. superiorum edd. Unde Plantiniana 1579. illi adjungi debet ob Præf. Carrionis, &c.
- 1609 C. Crispi Sallustii Opera. Inter Scriptores Hist. Rom. Aureliæ Allobr. Fol. Tom. 1. pag. 856. sqq.
- 1612 C. Crispi Sallustii Opera, ad Petri Ciacconii, Helicæ Putschii aliorumque notas et observationes recognita. Lugduni Bat. 8.
- 1615 C. Crispi Sallustii Opera, cum notis Petri Ciacconii Toletani. Londini. 8.
- Coloniz, ap. Ant. Hierat. 12. ad P. Ciacconii, Hel. Putschii, &c. notas recognita.—Quam ob oculos habuit Cortius.
- 1617 Neapoli Nemetum (s. Neostadii) imp. Jo. Car. Unckelii, ty-

- pogr. Henr. Starck. 12. ex rec. Phil. Parei.
- 1619 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant, et L. Cœlii Sisennæ Historiarum Fragmenta. Ausonius Popma recensuit, et scholiis illustravit. Franekeræ, ap. Jo. Lamrinck. 8.
- 1621 Amstelodami, ap. Jansson. 24. ex museo Isaaci Pontani.
- 1622 Francofurti. 8. ex recensione Jo. Phil. Parei, cum notis criticis.
- 1624 Venetiis. 4. cum comment. Paulli Benii Eugubini; qui sensus artemque ad regulam scribendi exigit.
- 1625 Amstelodami, ap. Hondium. 12.
- 1627 C. Crispus Sallustius, ex museo Jo. Is. Pontani. Amstelodami, ap. Jansson. 24.
- 1628 Fragmenta Sallustii addita Livio Francof. ad Mœn. Fol.
- 1634 C. Sallustius Crispus, cum veterum Historicorum Fragmentis. Lugduni Bat. ex officina Elzeviriana. 12.
- 1639 Amstelodami, ap. Jansson. 24. ex museo Is. Pontani.
- 1641 Amstelodami, ap. Jansson. 12.
- 1642 C. Crispi Sallustii Catilina. Theodor. I. F. Graswinckelius commentario illustravit. Lugduni Bat. ap. Isaac. Commelinum. In fine: 'Lugduni Batavorum excudebat Johannes Jansonius a Dorp anno MDCXLII.' 12.
- 1645 Lugduni Bat. ap. Elzevir. 12.
- 1649 C. Crispi Sallustii Opera, quæ extant. Ex nova recensione Jo. Philippi Parei edebat cum animadversionibus et notis Daniel Pareus. Francofurti ad Mœn. 12.
- C. Crispi Sallustii Opera quæ extant omnia, cum selectissimis variorum observationibus, ex recensione Ant. Thysii. Lugduni Bat. 8.—Haud magni pretii editio.
- Amstelodami, ap. Jansson. 24. ex museo Is. Pontani.
- Venetiis, ap. Juntas et Babam. 12.
- 1653 C. Sallustius Crispus, seu bellum Catilinarium et Jugurthinum, cum commentariis Jo. Minellii. Roterodami. 8.
- 1654 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant omnia, cum selectissimis variorum observationibus, ex accurata recensione Ant. Thysii. Ed. sec. Lugduni Bat. typis Hack. 8.
- 1656 Lugduni Bat. ex offic. Elzevir. 12.
- 1658 Amstelodami. 12. ap. Elzevir.
- 1659 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant omnia, cum selectissimis variorum observationibus, ex accurata recensione Ant. Thysii. Lugduni Bat. typis Hack. 8.

- 1660 Amstelodami. 24.
- 1661 C. Sallustius Crispus, cum veterum historicorum Fragmentis. Recensitus a Rutgero Hermannide. Amstelodami, apud Ægidium Janssonium Valckenier. 24.
- 1662 Lud. Liebhardi Commentatio in C. Crispi Sallustii primordia. Baruthi. 4.
- 1665 C. Crispi Sallustii Opera, (curante J. F. Gronovio) cum variorum observationibus ab Ant. Thysio collectis. Lugduni Bat. et Roterod. ap. Franc. Hack. 8.—Quam Thysius instituerat curam in ed. cum n. varr. eam Gronovius continuavit, eoque majorem fidem auctoritatemque illi conciliavit.
- 1666 Amstelodami. 12. e rec. Rutgeri Hermannidæ.
- 1667 C. Sallustius Crispus, cum veterum Historicorum fragmentis. Editio novissima. Amstelodami, apud Jansson. 12.
- 1669 Amstelodami, ap. Jansson. 24. ex museo Is. Pontani.
- 1671 Christoph. Ad. Ruperti Observationes civiles, morales et grammatico-philologicæ ad C. Cr. Sallustii Bellum Catilinarium, Jugurthinum, Fragmenta et Orationes de republica ordinanda. Norib. ap. Joh. Dan. Tauberum. 8.
- 1673 Salmurii. 12. (curante, quod creditur, Tan. Fabro.) Thysianam reddit.
- 1674 C. Sallustii Crispi quæ extant. In usum Delphini recensuit, et notulas addidit Daniel Crispinus. Parisiis, apud Fredericum Leonard. 4.
- 1675 Amstelodami, ex offic. Jansson. Waesberg. 12. ex rec. Rutg. Herm.
- Dresdæ. 12. ex ed. Hartnacii.
- 1676 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant. Ex nova recensione Joh. Phil. Parei edebat cum animadversionibus et notis Daniel Pareus. Francofurti ad Mœn. impensis Christ. Hermsdorffii. Typis Jo. Georg. Drullmanni. 12.
- 1677 Thysio-Gronoviana II. C. Crispi Sallustii Opera omnia, cum commentariis integris Jo. Rivii, Aldi Manutii, P. Ciacconii, F. Ursini et H. Putschii, et selectis aliorum. Accedunt Jani Melleri Palmerii spicilegia. Lugduni Bat. ex offic. Hack. 8.—Editio auctior priori an. 1665.
- Lipsiæ. 12. ex ed. I. Vorstii.
- 1678 C. Crispi Sallustii Opera, cum indicibus et variis lectionibus. Oxonii, e theatro Sheldoniano. 12.

- 1679 *Cantabrigiæ*. 12. teste *Bibl. Emtinck. Part. III. pag. 462.*
n. 246.
- 1684 C. Sallustius Crispus, cum veterum historicorum fragmentis.
Editio novissima. *Amstelædami, apud Jansson. Waesberg. 24.*
- 1685 C. Sallustius Crispus, primus in historia, seu bellum *Catilinarium* et *Jugurthinum*: cum commentariis *Johannis Minellii.*
Hagæ Comitum, apud Arnoldum Leers. 24.
- 1686 *Thysio-Gronoviana III.* *Amstelodami. 8.*
- 1690 *Thysio-Gronoviana IV.* *Amstelodami, ex officina Henrici et viduæ Theod. Boom. 8.*
- 1694 *Francofurti et Lipsiæ. 8.* cum comment. *Jo. Minellii.*
- 1695 *Roterodami. 12.* ap. *Leers.* cum commentariis *Jo. Minellii.*
- 1697 C. Crispi Sallustii quæ extant. In usum *Delphini* recensuit.
et notulas addidit *Daniel Crispinus.* *Londini, impensis Timoth. Childe. 8.*—*Repetitio ed. Paris. 1674.*
- 1699 *Dresdæ et Lipsiæ. 12.* curante *Sam. Grossero.*
— *Roterodami. 12.* Cum not. *Jo. Minellii.*
- 1701 C. Crispi Sallustii Opera, cum indicibus et variis lectionibus.
Oxonii, e theatro Sheldoniano. 12.
- 1706 C. Sallustius Crispus primus in historia, seu bellum *Catilinarium* et *Jugurthinum*: cum commentariis *Joh. Minellii.* *Francofurti et Lipsiæ, apud Hieron. Christ. Pauli. 8.*

ÆTAS VII.

1710—1802.

Sallustianæ lectionis a Wassio Anglo recognitæ, a Cortio Lipsiensi partim in melius rectæ, partim versæ, ab Havercampio Batavo ad Gruteri et Wassii lectionem restitutæ.

1710 C. Crispi Sallustii quæ extant, cum notis integris *Glareani, Rivii, Ciacconii, Gruteri, Carrionis, Manutii, Putschii, Dousæ.* *Selectis Castilionei, C. et A. Popmæ, Palmerii, Ursini, J. Fr. Gronovii, Victorii, &c.* Accedunt *Julius Exsuperantius, Porcius Latro, et Fragmenta Historicorum vett. cum notis A. Popmæ.* Recensuit, notas perpetuas, et Indices adjecit *Josephus Wasse.* Præmittitur *Sallustii Vita, auctore Jo. Clerico.* ‘*Cantabrigiæ, typis academicis, apud Corn. Crownfield, celeberrimæ Academiæ typographum.*’ 4.—*Wassius lectionem Gruterianam secundum Codices Mss. pæne LXXX. et edd. aliquot vett. constituit, notasque optimorum interpretum et suas adjunxit, quibus Sallu-*

- stium cum Græcis scriptoribus, a quibus is profecit, sedulo comparat. Plura tamen præter rem sibi permisit.
- 1713 C. Sallustii quæ extant. (Cum Indice et variantibus lectionibus, cura Mich. Maittaire.) Londini, ex officina Jacobi Tonson et Joh. Watts. 12. maj.
- 1714 Lugdunf. 12. Lat. et Gallice.
- 1715 Londini. 8.—Repetitio ed. Dan. Crispini in usum Delphini.
- 1717 Rothomagi. 12. cum not. varr.
- 1719 Halæ. 12. cum n. germ. auct. Schumanno (Kuehlio.)
- 1720 Ultrajecti. 8. cum n. Jo. Minellii.
- 1722 C. Crispi Sallustii quæ extant. Accedunt Julius Exsuperantius, Porcius Latro, et Fragmenta historicorum veterum. Patavii, excudebat Josephus Cominus. 8.—Editor, Cajet. Vulpus, emendationes Gruteri sequitur.
- 1724 C. Crispi Sallustii quæ extant. Item Epistolæ de republica ordinanda, Declamatio in Ciceronem et Pseudo-Ciceronis in Sallustium. Nec non Jul. Exsuperantius de bellis civilibus, ac Porcius Latro in Catilinam. Recensuit diligentissime, et annotationibus illustravit Gottlieb Cortius. Accedunt Fragmenta veterum historicorum, Constantius Felicius Durantinus de conjuratione Catilinæ, et Index necessarius. Lipsiæ, apud Jo. Frid. Gleditschii b. filium. 4.—Basin fecit textum Wassii, sed eum cum xxx. amplius Mss. partim bonis, partim æquioribus, et aliquibus edd. vett. (Aldina 11. non usus, sæpe cum illa convenit) collatum sæpius emendavit aut restituit, sæpe vero etiam illis ut suis (quis enim suos non habet cariores?) abusus, sumtoque jure vel arbitrio ex suis regulis, ex uno Sallustii ingenio factis, ita vertit lectionem, uti in multis a vero aberrasse videatur, ea pleraque anxius secutus sit, ex quibus nescimus quæ vetustas redoleret, (ab ipso Sallustio, illustri ingenio, minus certe quam ab Arruntio quæsitæ; conf. Senec. Ep. 114.) Multis in locis vel corruptis vel mutilis vestigia codd. prætergressus, nihil opis attulit laboranti. Notas tantum suas addidit, sed eas sane plus justo copiosas, quibus nimirum sua ausa vel conjecta pro ingenio illustraret, aut aviditati eorum, qui verba phrasesque sectantur, satisfaceret, multa sæpe ingerendo, quæ minime ad textus veritatem comparata sunt. Vitam Sallustii nullam præmisit, sed præfationem unam ad editionis suæ rationes direxit. Indicem denique Latinitatis subjunxit, e quo in melius proficiat lector. Ita in illo uno æquitatem

fuisse intelligas erga bona malaque documenta, qualia populus criticorum et interpretum dare solet.

- 1725 Londini. 12. ex ed. Mich. Maittaire.
 — Sallustius in capita distributus, cum parvis in usum tironum notis. Parisiis. 24.
- 1726 C. Sallustii Crispi Opera quæ extant, cum interpretatione et notis Dan. Crispini, in usum Ser. Delphini. Editio secunda. Parisiis, ap. Barbou. 4.
 — Londini. 8.—Repetitio ed. Dan. Crispini in usum Delphini.
- 1727 C. Crispi Sallustii Opera, cum notis Germ. (Schumanni.) Halæ, ap. Renger. 12.
- 1728 Parisiis. 24. maj.
- 1729 Parisiis. 12. ad usum scholarum Univ. Paris.
- 1731 Angeli Mariæ Peverati Annotationes in C. Sallustii historiam de conjuratione Catilinæ et bello Jugurthino, nec non Synopsis de Historia. Ferrariæ, typis Bernardini Pomatelli. 8.
- 1734 Londini. 8. cum versione Anglica Jo. Clarke.
- 1735 Londini. 8. ex ed. et cum notis Dan. Crispini.
- 1737 C. Crispi Sallustii quæ extant, ex recensione et cum annotationibus Gottl. Cortii. Accedunt Fragmenta veterum historicorum. Constantius Felicius Durantinus de conjuratione Catilinæ. Venetiis, Jo. Bapt. Pascali. 4.
- 1738 C. Crispi Sallustii quæ supersunt. Londini. 18.
- 1739 C. Crispi Sallustii Opera, cum notis ad modum Minellii, cur. Christ. Junckero. Lipsiæ. 12.
- 1740 Hafniæ. 8. cum commentariis Joh. Minellii.
- 1741 C. Crispi Sallustii belli Catilinarii et Jugurthini historiæ. 'Edinburgi, Gulielmus Ged, aurifaber Edinensis, non typis mobilibus, ut vulgo fieri solet, sed tabellis seu laminis fuis, excudebat.' 24.
- 1742 C. Crispi Sallustii quæ extant. Cum notis integris Glareani, Rivii, Ciacconii, Ursini, Carrionis, Manutii, Coleri, C. et A. Popmæ, Palmerii, Putschii, Dousæ, Gruteri, Ruperti, Graswinckelii, et Jos. Wasse; atque selectis Castilionei, Zanchii, Jo. Fr. Gronovii, Jani Brouckhusii, &c. Accedunt Julius Exsuperantius et Porcius Latro, ut et fragmenta historicorum, cum notis integris A. Popmæ, Coleri, Ruperti, Wasse, Brouckhusii, &c. cura Sigeberti Havercampi. Cum Indicibus copiosissimis. Amstelædami, apud Changuion, &c. Hagæ Com. ap. Gosse, &c.

- Ultrajecti, ap. Neaulme. 2. voll. 4.—Textum sequitur præcipue Wassii, tum Gruteri, a quorum lectionibus nunquam discessit; sed contulit xi. Mss. Belgica. Notas ed. Gruterianæ integras dedit: quod non semper fecerat Wassius. Varias lectt. Mss. et edd. medio inter textum et notas loco posuit. Ipse de suo nihil addidit, et tamen textus velut cymba in oceano, ita in notis natat; oneratque potius lectorem, quam adjuvat.
- 1743 sqq. Heidelbergæ. Fol. Inter Scriptores Historiæ Romanæ a Ben. Casp. Haurisio editos.
- 1744 C. Sallustii Crispi quæ extant. (ex ed. Mich. Maittaire.) Londini, typis J. Brindley. 12.
- C. Sallustii Crispi quæ extant Opera. Lutetiæ Parisiorum, sumtibus Mich. Steph. David filii. 12.—Vita Sallustii, huic editioni præmissa, quam se collegisse et ordinasse professus est editor Steph. Andr. Philippe, fere tota Jo. Clerici operam, verbis subinde mutatis, refert; neque hunc auctorem nominavit. Ceterum nitida est editio, sed absque interiori nota.
- Londini. 4. cum versione Anglica Henr. Lee.
- 1745 C. Crispi Sallustii Opera. Dublini. 8.
- Londini. 12. ex ed. Mich. Maittaire.
- 1747 Amstelodami, ap. J. Wetstenium. 16. ex doctor. vir. emendatione.—Textus per totum Cortianus. Præmittitur vita et a Petro Crinito et amplior a J. Clerico scripta.
- Taurini. 12. maj.
- 1749 C. Crispi Sallustii Opera quæ supersunt omnia. Ex recensione Gottlieb Corte. Glasguae, in ædibus academicis excudebant Rob. et Andr. Foulis. 12.
- 1750 Parisiis. 12.
- 1751 C. Crispi Sallustii Opera quæ extant. Accedunt Julius Exsuperantius, Porcius Latro, et Historicorum veterum fragmenta. Curante Jo. Petr. Millero. Berolini, ap. Haude. 8.
- Glasguae. 12. ap. Rob. et Andr. Foulis. Ex recensione Gottl. Cortii.
- 1754 Parisiis. 12. ap. Barbou.—Repetitio ed. Steph. Andr. Philippe. Vid. ad an. 1744.
- 1755 C. Crispi Sallustii belli Catilinarum et Jugurthinum historia. Edinburgi, apud G. Hamilton et J. Balfour. 12.—Elegantissima editio.
- Halæ. Sumtibus Orphanotrophi. 12.—Lectionem reddit, quæ fuit ante Wassium et Cortium.

- 1756 Edinburgi. 12. ex rec. Gottl. Cortii, una cum versione Anglica Jo. Mair.
- Venetiis. 8. cum veterum hist. fragmentis.
- 1759 Lipsiæ. 8. cum n. Jo. Minellii.
- 1761 Venetiis. 8. cum versione Etrusca Jo. Bapt. Bianchi. Vid. infr. Versiones Italicas sub h. a.—Sequitur Vulpii ed. et Hackinam c. n. Varr. 1677. et emendationes Cortii subinde affert in notis. Nec tamen præstare videtur.
- Parisiis. 12. ap. Barbou. Ex edit. Steph. Andr. Philippe.
- 1762 Londini. 12. Repetitio ed. Mich. Maittaire.
- 1763 Parisiis. 12. cum versione Gallica Jo. Henr. Dotteville.
- 1768 Orationes ex Sallustii, Livii, Curtii et Taciti historiarum collectæ, ad usum scholarum universitatis Parisiensis. Nova editio. Parisiis, apud Paulum Dionysium Brocas. 24.
- Londini. 8. ex ed. et cum notis Dan. Crispini.
- 1769 Parisiis. 12. cum Dottevillii versione Gallica.
- 1770 Parisiis. 12. cum versione Gallica Beauzei.
- 1771 Londini. 12. ex editione Mich. Maittairii.
- C. Crispi Sallustii Opera, cum duabus orationibus ad C. Cæsarem, et declamationibus una in Ciceronem, in Sallustium altera. Norimbergæ, in offic. Felseckeriana. 8.
- 1772 Madriti, ex offic. Joach. Ibarræ. 4 max. cum versione Hispanica celsissimi Principis Gabriel de Bourbon, Infantis Hispaniæ. De splendidissima hac ed. conf. ven. Tellerum in editione Berol. 1790. pag. 173. sqq. Titulum vide inter Versiones Hisp. Textum sequitur ed. Elzevir. an. 1634. comparatum cum duobus Mss. bibl. Regiæ Escorialensis, et tertio ex bibl. Principis, variisque editionibus antiquis.
- 1773 C. Crispus Sallustius, et L. Annæus Florus. Birminghamiæ, typis Jo. Baskerville. 4.—Editio splendida.
- C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum, ex rec. Gottl. Cortii, et selectis illius annotationibus illustrata. Accedit Index uberrimus. Curavit J. Christ. Briegleb. Coburgi, ap. Abl. 8.—Nemini præter discipulos desiderabilis, nec tamen satis curata. Vita præmittitur carptim ex Ger. Jo. Vossio sumta.
- 1774 C. Crispus Sallustius, et L. Annæus Florus. Birminghamiæ, typis Jo. Baskerville. 12.
- Parisiis. 12. ap. Barbou.
- 1775 Parisiis. 12. cum versione Gallica Beauzei.
- 1776 C. Crispi Sallustii Catilinarium et Jugurthinum bellum, Gui-

- donis Ferrarii diligentia illustr. ad usum scholarum. In hac novissima ed. accedunt reliqua Sallustii quæ extant omnia, una cum Porcii Latronis in Catil. Declam. et veterum historicorum fragmentis. Bassani, et prostant Venetiis ap. Remondini. 12.—Lectiōnem Aldinam maxime sequitur.
- C. Crispus Sallustius, et L. Annæus Florus. Birminghamiæ, typis Jo. Baskerville. 12.
- 1777 Glasgux. 12. ex recensione Gottk. Cortii.
- 1778 C. Crispi Sallustii quæ extant, cura Jo. Jac. Hottingeri. Turici, typis Orelli, Gesneri, Fuessl. et Socc. 8.—Textus totus est Cortianus. Hottingerus non præfatus est auctori, sed consilio edendi: subjunxitque varietatem lectionis ad Catil. et Jugurth. ex Cortiana et Havercampiana selectæ suo judicio subinde permixtam. Neque vita auctoris, neque Index list. subjunctus. Editio nitide excusa et accurata.
- Noribergæ. 8. c. præf. Theoph. Christ. Harlesii, qui textui subdidit lectt. varr. 2. Codd. Tegernœensis et Erlangensis.
- 1779 C. Crispi Sallustii Opera, novissime recognita, varietate lectionum notisque selectis aucta, studiis Societatis Bipontinæ. Biponti, ex typographia Ducali. 8 maj.
- Manhemii. 8 min.—Textum Cortianum reddit.
- Herbipoli, ap. Stabel. 8.
- 1780 C. Crispi Sallustii Opera, novissime recognita, emendata et illustrata. Præmittitur vita a Jo. Clerico scripta et notitia literaria. Studiis Societatis Bipontinæ Editio sec. accuratior et auctior. Biponti, apud Petr. Hallanzy. 8. m.—Secunda hæc editio nostra novis per totum ac diligentioribus curis recognitum et emendatum textum habet, in quo constituendo neque superstitione, qua plerique editores laborant, ulli priorum editionum ita astringi nos passi sumus, ut etiam errores propagaremus, et vel ab ipsa nostra prima, ubi nondum satis examinata vel emendata videbatur, discedere nostrum duximus. Quicquid igitur boni post priscos editores Aldus, ejus affinis Fr. Asulanus, Rivius, Gla-reanus, Carrio, Ciacconius, Putschius, A. Popma, Gruterus, Pareus, Rutgerus Hermannides, Wassius, Cortius, alij, ex melioribus Codd. dederunt, aut ex eorum et priscarum editionum vestigiis sui ingenii ope invenere, id quidem recepimus, vel probavimus: alia, quæ affinxerant magis, quam vere conjecerant, modeste refutavimus: ac si quæ præterea minutius quæsitæ erant, qualia

admittunt maxime hoc ævo nonnulli, verborum magis aucupes, quam mentis antiquæ custodes, spreverunt. Ipsi vero etiam in pluribus locis, quæ aliis desperata erant, aut male sanata, novam inivimus emendandi et restituendi rationem, eamque, quantum decebat, munivimus: sæpissime aptiori interpunctione aut breviori expositione lectioni consulimus antea dubitatæ vel male intellectæ: quod quidem uti facile videbunt, quibus auctorem perlegere dulcius est, quam carpere aut circumrodere, ita nec loca, quibus subvenisse nobis videmur, hoc loco indicare, nos animus monet. Neque ab ipsis historiarum fragmentis, ceterisque, quæ Sallustio affingi solent, recognoscendis omnino abstinuimus: sed iis, quibus tantum otii est, ut in uno auctore curando annos consumant, relinquendum duximus ut in fragmentis deavo ordinandis illustris viri de Brosse, interpretis Sallustiani, qui et ipse historias reparare molitus est, ratione vel ingenio utantur. Gravius verbis his, qui in minimis magnam doctrinæ laudem quæerunt, et scribendi ratione, quam veteres libri nonnulli offerunt, reddenda vim ingenii ac sermonis antiqui ponunt, seniliter vel pueriliter peccasse videbitur, quod inanem illam speciem, studiosis haud raro officientem, post Manutium, aliosque sapientiores Latii procuratores, remisimus. Ita quidem Priscianus L. VII. p. 775. docuit: 'Omnium, quæ tam nominativum quam genitivum similem habent, eorum accusativus raro in *es*, frequenter in *is* solet terminari, ut hic et hæc *omnis*, hujus *omnis*, hos et has *omnis*. Sallustius *Catil. Omnis homines, qui sese student*. Terentius in *Andria omnis nos gaudere*. Virgilius,' &c. et sic sane Mss. Virgiliti ac lapides veteres multi habent. Sed et veterum alii, quos Gruterus in Ciceronis libris a se castigatis, et editores Terentii maxime sequuntur, illud *is* longum maluere per *eis* scribere, ut *omneis, civieis, forteis*: et alii regulam egressi eam transtulere etiam ad alia, ut *majoreis, monteis*, de quo vide apud Sosip. Charisium pag. 111. et P. Consentium p. 2040. qui tamen ipse monet, pleaque ex istis regulis consuetudine esse immutata, neque earum vim perpetuo custoditam. In qua inconstantia maluimus in libello præ ceteris juventuti hodie destinato usitatiorem rationem sequi, ex præcepto Quintiliani VII. 17. ne quid 'iis præcipue, qui ad lectionem instituentur, impedimento sit.' Tacemus alia, nisi quod eo etiam consulimus studiis juvenum, quod notulas aspersimus, quo minus læreant.

- Monachii. 8. Sallustii bellum Catilinarium, in usum minorum scholarum Boioariæ, cum selectis interpretum, Cortii, Hottingeri, et Bipontinorum, suisque animadversionibus edidit Hear: Braunius.
- 1782 Parisiis. 12. cum Dottevillii versione Gallica.
- 1784 Londini. 8.—Repetitio ed. Crispiui in usum Delphini.
- 1788 Hanoveræ. 8. ap. Ritscher. Sallustii bellum Catilinarium.—In Lectionibus historicorum Latinorum in usum scholarum editis a Jo. Henr. Just. Kœppen.
- Avenione. 12. cum Dottevillii versione Gallica.
- 1789 C. Crispi Sallustii Opera omnia, excusa ad editionem Cortii, cum editionibus Havercampi et Gabrielis Antonii collatam. Londini, apud Payne. 8. sine notis, addito tamen indice variarum lectionum.
- 1790 C. Crispus Sallustius. Accedunt recensio novissimæ versionis Hispanicæ, Examen variarum lectionum, Interpretatio locorum, Index Latinitatis (curante Guil. Abr. Telleri.) Berolini, ex officina Jo. Frid. Ungeri. 8.
- C. Crispi Sallustii Opera quæ extant, &c. ex rec. Gottl. Cortii. Noribergæ, ap. Riegel. 12. sine notis.
- C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium, cum versione Germanica et notis histor. A. G. Meissner. Lipsiæ, ap. Breitkopf. 4.
- C. Cr. Sallustii Catilina et Jugurtha, cum versione Germ. Alb. Xav. Weinzierl. Monachii, ap. Lentner. 8.—Conf. Verss. Germ. h. a.
- 1796 Parisiis. 18. Sallustius, Cicero et P. Latro in Catilinam. 3. voll. c. figg.
- 1797 C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum, ex rec. Gottl. Cortii, cum varietate lectionis ex tribus Codd. Mss. excerptæ, et cum præfatione Theoph. Christoph. Harles. Editio altera auctior et emendatior. Noribergæ, ap. Felsecker. 8.
- 1798 Sallustius cum notis atque emendationibus Jo. Hunteri. Apud Morison, typogr. Universit. S. Andrew. 8.
- 1799 C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium, ad exemplar S. V. Telleri edidit, notisque, maximam partem suis, illustravit Henr. Kunhardt. Lubecæ, ap. Bohn. 8.
- 1800 Sallustii Catilina, mit erklärenden Anmerkungen herausgegeben von Joh. Christ. Wilh. Dahl. (Est pars XIII. Encyclopædiæ Campianæ.) Brunsvici. 8.—Editor præter alia subsidia

usus est Cód. Rostoch.¹ Animadversiones sunt doctæ, etque criticæ non minus quam historicæ et philologicæ.

1801 C. C. Sallustii Catilinaria et Jugurthina bella. Editio stereotypa. Parisiis, ex offic. stereotypa P. Didot natu majoris, et F. Didot. 12.

— C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum, variis-
sibus et notis illustravit A. Winding-Bronson. Hafniæ. 8 maj.

1802 C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum, juxta
editionem J. H. Dotteville. Lugduni. 18.

VERSIONES.

HISPANICÆ.

1548 En Medina. P. de Castro. 4. Citatur in Catal. Thott. Tom. IV.
pag. 111.

1554 Salustio Catilinario y Jugurta, traduzido por Fr. Vidal de
Noya. Anvers. 8.

1616 Obras de Cayo Crispo Salustio, traduzidas por Manuel Sueiro.
Anvers. 8.

1632 Eadem Madriti. 8.

1772 La conjuration de Catilina y la guerra de Jugurtha por Cayo
Salustio Crispo. In fine: En Madrid por Joachim Ibarra Impres-
sor de Camera del Rei nuestro Sennor MDCCLXXII. 4 max.—
Auctor hujus versionis est celsissimus Princeps Gabriel de Bour-
bon, filius regis Hispaniarum.

GALLICÆ.

1490 Lucain, Suetone et Saluste, traduits en françois. In fine:
'Cy finist Lucan Suetone et Saluste en françois. Imprime a paris
Le xxii^o. jour de decembre mill. iiii. cc. iiii. xx. et x. par
Pierre de Rouge Libraire du roy nostre sire pour Anthoine Ve-
rard marchand libraire demourant a Paris sur le pont nostre dame
a lymage saint Jehan l'evangeliste.' Fol. c. figg.

1528 L'histoire Catilinaire de Saluste, traduite par Jean Parmentier.
A Paris, par Symon du Boys. 8.

1537 L'Oraison que fit Crispe Saluste contre M. Tullies Ciceron, et
l'Oraison du dit Ciceron, responsive à celle de Saluste, avec deux
autres Oraisons du dit Saluste à Jules Cæsar, afin de redresser la
République Romaine, traduities par Pierre Salbat. à Paris, par
Simon de Colines. 8.

¹ De hoc Codice Ms. vid. p. 845.

- .. L'histoire de C. Crispe Saluste, de la conjuration de L. Serge Catilin, avec la première Harangue de M. Tullies Ciceron contre icelui : ensemble la guerre Jugurtine, avec l'invective de Portius Latro contre ledit Catilin, trad. par Loys Meigret. A Paris, par Chrestien Wechel. Fol.
- 1556 Eadem. à Lyon, par Jean de Tournes. 12.
- 1577 Les Œuvres de Saluste, assavoir la Conjuracion Catilinaire ; la Guerre Jugurthine ; la Declamation de Portius Latro ; les Oraisons adversaires de Saluste et Ciceron ; les Invectives de Ciceron contre Catilina ; la Vie de Saluste, et les Temoignages des Modernes : traduites par Victor de la Roche. A Paris, par Claude Micard. 16. c. textu Lat.
- 1629 Les Œuvres de C. Saluste, traduites en François et illustrées d'annotations par J. Baudoin. A Paris. 4.
- 1654 L'histoire Romaine de Saluste, traduite en François par Mr. D. M. A Rouen. 8.
- 1670 Histoire Romaine de Saluste de la traduction de M. Tu Teil. A Paris. 12.
- 1675 L'histoire de la guerre de Romains contre Jugurta Roi des Numides, et l'histoire de la conjuration de Catilina, ouvrages de Salluste, trad. nouvellement du Latin par A. D. C. A. F. (Jacques Cassagnes.) A Paris, chez Barbin. 12.
- 1713 Histoire de la guerre des Romains contre Jugurta Roy des Numides, et l'histoire de la conjuration de Catilina ; traduites du Latin de Saluste, avec une ample Préface sur l'art historique, et un Jugement sur les Œuvres de Saluste, par M. l'Abbé Masson. A Paris, chez Faucault. 12.
- 1714 L'histoire de la guerre des Romains contre Jugurta roi des Numides, et l'histoire de la conjuration de Catilina, ouvrages de Saluste Latin-François. Traduction nouvelle. A Lyon, chez Ant. Molin. 12.
- 1716 Nouvelle Traduction de Salluste : La Conjuracion de Catilina contre la Republique Romaine, et la guerre de Jugurtha, Roy de Numidie contre les Romains ; par l'Abbé Masson. Seconde édition. A Paris, chez Nic. le Clerc. 8.
- 1730 Salluste, ou Histoires de la Conjuracion de Catilina contre la Republique Romaine, et de la guerre des Romains contre Jugurtha, traduites en François. On y a ajouté la traduction de tous les morceaux, qui se trouvent en entier dans les Fragmens de cet

Historien. Le tout accompagné de Dissertations et de Remarques critiques, historiques et géographiques. Par l'Abbé Thyvon. A Paris, chez Huart. 2 voll. 8.

- 1763 Nouvelle Traduction de Salluste, avec la vie de cet historien, et des notes critiques, et augmentée du texte latin à côté de la traduction, avec des variantes choisies, par J. H. Dotteville. Seconde édition. A Paris, chez Lottin. 12.—Repetita *ibid.* an. 1769. et 1782. 12. Avenion. 1788.
- 1770 Salluste Latin et François, avec le texte revu et corrigé et des notes critiques par M. Beauzée. A Paris. 12.—Recusa *ibid.* an. 1775. 12.
- 1795 Conjuración de Catilina contre la République Romaine par Salluste. Nouvellement traduite sur les meilleures éditions de cet auteur; avec un Discours préliminaire et des Notes littéraires et politiques, par J. B. L. J. Billecoq. A Paris. 12.

ANGLICÆ.

- Here begynneth the famous cronycle of the warre, which the romaynes had agaynst Jugurth usurper of the kyngdome of Numidy: whiche cronicle is compyled in latyn by the renowned Sallust. And translated into englyshe by sir Alexander Barclay preest, at the commaundement of the right hye and mighty prince Thomas duke of Nortfolke. Fol. s. a. l. et typogr.
- Eadem repetita Londini. fol. sine anni nota. In cujus fine legitur: Thus endeth the famous cronycle of the war—And imprinted at London by Rycharde Pynson, printer unto the kynges noble grace, &c.
- 1557 The conspiraçie of Catiline, written by Constancius Felicius Durantinus, and translated by Thomas Paynell: with the Historye of Jugurth, written by the famous Romaine Salust, and translated into Englyshe by Alexander Barcklaye. In fine: Thus endeth the conspiracy of Catiline. Imprinted at London in Foster-lane by John Waley. Fol.
- Here begynneth the famous Crouycle of warre, whyche the Romaynes hadde agaynst Jugurth usurper of the kyngedome of Numidie: whiche Cronicle is compiled in Laten by the renowned Romayne Saluste: and translated into englyshe by sir Alex. Barklaye prieste. And nowe perused and corrected by Thomas Pay-
Delph. et Var. Clas. Sallust. 8 G

- nell. Newly imprinted in the yere of oure Lorde God. M. D. LVII.
8. (Londini ap. Jo. Waley.)
- 1629 The Works of Sallust translated into English by William Grosse. London. 8.
- 1687 The Works of the famous Historian Sallust, viz. 1. The History of the War of Catiline against the Senate of Rome. 2. The War which Jugurth many years maintained against the same State, with all his historical Fragments. To which is prefix'd the Life of Sallust, made English according to the present Idiom of the Speech. London, printed for R. Wild. 8.
- 1689 A new Translation of all the Works of the faithful Historian Sallust, containing the Wars which Catilin and Jugurth maintained against the Senat of Rome, his historical Fragments, &c. London, printed for R. Wild. 8.
- 1709 The Works of Sallust translated into English by J. Rowe. London. 12.—Repetita *ibid.* 1716. 1726. 1730. 12.
- 1734 C. Crispi Sallustii belli Catiliuarii et Jugurthini historiae. With a free English translation. By John Clarke. London, printed for M. Bettesworth and Hitch. 8.
- 1744 The Works of Sallust, translated into English, with political Discourses upon that Author, and a Translation of Cicero's four Orations against Catilina. (by Thomas Gordon.) London, printed by T. Woodward and John Peele. 4.—*Recusa ibid.* an. 1769. 4.
— C. Cr. Sallust's History of the Catiline and Jugurthine Wars, translated by Henry Lee. London, Hitch. 4. c. textu Lat.
- 1746 A new Translation of the Works of Sallust, with large explanatory notes and a Review of the Roman history, from the Jugurthine war to Catiline's conspiracy. By William Cooke. London. 8.
- 1751 The history of Catiline's conspiracy, and the Jugurthine war. By C. Cr. Sallust. With a new translation of Cicero's four Orations against Catiline. To which is prefixed the life of Sallust. (by William Rose.) London, Griffiths. 8.—*Repetita ibid.* an. 1757. 8.
- 1756 C. Crispi Sallustii bellum Catilinarium et Jugurthinum, ex optima atque accuratissima Gottl. Cortii editione expressum. Or Sallust's History of Catiline's conspiracy and the war with Jugurtha, &c. With an English Translation as literal as possible, and large explanatory notes. By John Mair. Edinburgh. 12.
—*Repetita ibid.* 1774. 8.

1795 *The History of Catiline's conspiracy; with the four Orations of Cicero. To which are added Notes and Illustrations. By George Fred. Sydney. London, Longman, 8.*

BELGICÆ.

- 1613 C. Crispus Salustius van de t'samenzweringe Catilinæ, item van den Jugurthynschen oorloge, overgesettet door Sibr. Vome-lium. tot Franck. 8.
- 1651 t'Zammenzwering van Catilina, beschreven door C. Sallustius, en vertaelt door Dr. Her. Beu. t'Amst. 12.
- 1683 C. Salustius Crispus Roomsche historie van de t'zamenzweeringe van Catilina, en den oorlog met Jugurtha, vertaelt door F. v. H. tot Rotterd. 12.
- 1798 C. Crisp. Sallustius over de Zamenzweering van L. Sergius Catilina, benevens vier Redevoeringen van M. T. Cicero over hetzelfde Onderwerp; uit het Latyn vertaald en met Aamerk en Ophelderingen vermeerdert door J. ten Brink. Amst. 8.

GERMANICÆ.

- 1515 des hochberompten lateinischen historischreibers Salustij: zwo'schon historien: Nemlichen von des Catilinen vnd auch des Jugurthen kriegem: Darbey auch die durch æchtlich Oration die Cicero wider Catilinam gehalten auch des Catilinen verantwortung: volgenn, pald darauff nach enndung der Catilinarien. Durch Herrn Dieterichen von Pleningem zu Schonbegck: vnd zu Eysenhofen Ritter vnd Doctor getheutacht. In fine: Geendet zu Worms auf dem heiligen Reichstag am Aylfften tag des Monats Januarij im funffzehen hundersten vnd dreyzechenden. Vud gedruckt in der Fürstenlichen Stat Landsshut durch Johann Weysenburger an erichtag nach Egidy im xv. Jare. Fol.
- 1530 Argentorati Germanice prodiit Sallustius apud Jac. Polychorium, fol. quam esse versionis Schrayarianæ editionem primam, suspicatur cl. Degen in dem Versuch einer vollstændigen Litteratur der deutschen Uebersetzungen der Rœmer, zweite Abtheilung pag. 330.
- 1534 Chronica C. Crispi Salustii von dem Rœmischen Bundschueh, Rottung oder Empörung wider eyn Obergkeyt vnd Gemainen Nutz zu Rom, vnder dem ersten Burgermaisterthumb Marci Tullij Ciceronis, durch Lucium Catilinam angestift vnd practicirt.

Hiebei findestu auch den Krieg der Rømer wider Jugurtham der Numidier Kønig. Alles lustig zu lesen. Gedruckt zu Strassburg durch Jacob Cammerlandern in der Frieburger Gassen. Anno M. D. XXXIIII. Fol.—Auctorem hujus versionis esse Georgium Schryayerum, asserit Theoph. Sincerus in *Thesauri Bibliothecalis* Vol. III. p. 293.

- Cornelius Nepos vom Ursprung des Røemischen Reichs, den Sieben künigen, wie die regiert, auch wie sie zuletzt vertrieben seind worden, vnd das Burgermeisterthumb angefangen. Darnach folgt das leben vnd thaten etlicher waidlicher vnd herlicher Burgermeister biss vff Gn. Pompeium Magnum. Item C. Crispus Sallustius von der Zusammenrottung Catiline, wie die Cicero erfahren vnd gestrafft. Zuletzt findest du auch den Krieg der Rømer wider Jugurtham, der Numidier künig, wie der vom Mario vnd L. Sylla geführt, auch ain end hat genummen durch verreterey Bochi, der Moren künig, darumb Jugurtha gefangen gen Rom geführt, vnd im gefencknus mit dem strick gericht worden. Alles von neuwen verteutsch vnd lustig zu lesen. Getruckt zu Strassburg bey M. Jacob Cammerlandern von Mentz. s. a. fol.—Ita hujus ed. titulum dedit Freytagius in *Appar. liter.* Tom. III. pag. 663. Degen eam sub an. 1535. recenset. Ad quem vero interpretem sit referenda, ad Petrum ne Selbet, an ad Georg. Schryayerum, de eo uterque vir doctus non consentiunt.
- 1565 *Chronica C. Crispi Salustii* von dem Røemischen Bundsbuch, &c. ut 1534. Frankfurt am M. 8.—*Repetitio* ed. 1534.
- 1606 Dess weitberhümten historienschreibers Crispi Sallustii vorred oder eingang, über sein Buch von Catilina vnd desselben Anhang, auss der Lateinischen in die teutsche Sprach gebracht durch H. Bilibald Pyrckeymer.—*Legitur in Theatro Virtutis et Honoris.* Norimbergæ 1606. 8. pag. 153. sq.
- 1629 C. Crispi Salustii von Catilinarischer Rottirung und Jugurthischen Krieg verteutsch, samt etlichen Anmerkungen und angehängten Kriegs-Discourseu durch Wilh. von Calchum, genannt Lohausen. Bremen. 4.
- 1662. C. Sallustii Crispi Røemische Geschicht-Beschreibung, den liebhabenden alter Røemischen Geschichten, in teutsch übersetzet, von M. Balth. Kindermann. Gedruckt zu Wittenberg. 12.—Eodem anno

- *Danielis Albini versio lucem vidit Hamburgi. 8. Mox repetita ibid. hoc titulo:*
- 1663 C. Crispus Sallustius von Catilinarischer Zusammen-Rottung und Jugurthischen Krieg verteutschet durch M. Daniel Albinus sambt dess von Calchum Anmerkungen und Kriegs-Discoursen. Hamburg. 8.
- 1702 — von Hartnaccius. Hamburg. 8.
- 1719 C. Crispi Sallustii Beschreibung des catilinarischen und jugurthischen Krieges, welcher in die reine teutsche Sprache übersetzt worden ist und nach Art des bereits gedruckten Cornelii Nepotis der latein-begierigen Jugend zum besten herausgegeben wird von M. Casp. Gottschling. Halle in Magdeb. 12.— *Futilis versio, repetita tamen an. 1734.*
- 1739 Rede des Marius an das Volk wider den Adel aus dem Sallustius übersetzt von D. H. G. Schellhafern.—In den Schriften der deutschen Gesellschaft in Leipzig 1739. 8. pag. 645. sqq.
- 1763 et 67 Zwey Reden von Cato und Cæsar, übersetzt von Bachmann.—*Vid. der Greis, eine Wochenschrift. Leipzig 1763 et 67. Th. 15. St. 182. und 183.*
- 1767 Sallustius von der Zusammenrottung des Catilina, übersetzt von weil. Herrn Thomas Abbt. Stadthagen. 8.—*Repetita eodem an. Francofurti, sed ab anonymo interpolata.*
- 1770 *Eadem recusa Lemgovia. 8.*
- Des Marius Rede an das römische Volk, von einem Ungenannten.—In den gesellschaftlichen Beschäftigungen. Berlin. 1770. 8.
- 1771 Sallustius Geschichte vom Katilinarischen und Jugurthischen Kriege, aus dem Lateinischen, von Gottfr. Konrad Böttger. Leipzig. 8.
- 1772 Sallustius vom Kriege der Römer wider den Jugurtha, ins deutsche übersetzt von Joh. Franz. Wagner. Lemgo. 8.—*Repetita ibid. an. 1783. 8.*
- 1783 Sallusts Katilina und Jugurtha. Aus dem Lateinischen übersetzt von Joh. Karl Hœck. Frankfurt am M. 8.
- 1790 Caii Crispi Sallustii bellum Catilinarium sive de conjuratione Catilinæ ejusque sociorum. Kaius Krispus Sallustius vom Katilinarischen Kriege, übersetzt und mit historischen Anmerkungen begleitet von A. G. Meissner. Leipzig. 4. c. textu Lat.
- K. K. Sallustius Author Katilina und Jugurtha, teutsch und lateinisch mit dem Leben des Geschichtschreibers, einer durch-

- gängigen Analys und Bemerkungen so wohl über die allgemeine Vorzüge des Historiographen, als die Uebersetzung selbst, herausgegeben von Alb. Xav. Weinzierl. München. 8.
- 1794 Sallusts Catilina, übersetzt von Joh. Christoph Schlüter. Münster. 8.
- 1795 Sallusts Jugurtha nebst dessen Episteln an C. J. Cæsar über die Staatseinrichtung, übersetzt von Joh. Christoph Schlüter. Münster. 8.
- 1796 Sallusts Katilina und Jugurtha; übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Joh. Karl Höck. Zweite verbesserte Auflage. Frankfurt am M. 8.
- 1800 Sallustius von der Zusammenrottung des Catilina, übersetzt von Th. Abt. Zweyte Auflage. Lemgo, b. Meyer. 8.
- 1806 Sallusts Werke, lateinisch und teutsch, von Joh. Christoph. Schlüter. 2. Theile. Münster, b. Peter Waldeck. 8.

ITALICÆ.

- 1518 Sallustio con altre belle cose volgarizzate per Agostino Ortica della Porta Genovese. In fine: Impresso in Vinegia per Bernardino Vinitiano de Vitali nel anno del Signore M.D.XVIII. adi XXIII. di Aprile. 4.
- Salustio con alcune altre belle cose, volgareggiato per Agostino Ortica de la Porta Genovese. In fine: Impresso in Vinegia per Zorzi di Rusconi Milanese. Nell' anno della incarnatione del nostro Signore Messer Jesu Christo. M.D.XVIII. Adi XXIII. di Aprile. Regnante l' inclito Principe Leonardo Lauredano. 8.
- 1523 Salustio, &c. (ut supra) In fine: Impresso in Vinegia per Marchio Sessa et Piero de Ravani Compagni del M.D.XXIII. Adi 18. Maggio. 8.
- Salustio, &c. In fine: In Vinegia per Gregorio di Gregori nel M.D.XXIII. del mese di Decembro. 8.
- 1531 Sallustio Historico eloquentissimo con alcune altre belle cose, di latino nella volgar lingua per Agostino Ortica della porta Genovese tradotto. Novamente revisto et stampato. In fine: Stampato in Vinegia per Marchio Sessa nel Anno del Signore M.D.XXXI. 8.
- Ibid. per Francesco Bindoni e Maffeo Pasini. 8.
- Ibid. sine nota impressoris. 8.
- 1545 Sallustio, &c. nella volgar lingua per Agostino Ortica della

- porta Genov. tradotto. In fine : Stampato in Venetia. M.D.XLV.
8.—Ex ed. 1531. repetita.
- 1550 L'Historia di C. Crispo Sallustio, nuovamente per Lelio Carani tradotta. In Fiorenza. 8.
- 1556 La Historia di C. Crispo Sallustio, nuovamente per Lelio Carani tradotta. Con una numerosissima Tavola di tutto quel piu segnalato, che nell' opera si contiene; et una utilissima dichiarazione nel fine, di tutti i nomi antichi, e moderni, delle provincie, citta, castella, popoli, monti e fiumi, et molte altre cose notabili, de' quali l'Autore fa mentione. In fine: In Venetia per Gio. Griffio. Ad istanza di Lodovico delli Avanzi. MDLVI. 8.
- 1564 La Historia di Gajo Sallustio Crispo nuovamente tradotta dal Signor Paulo Spinola. Seguendo i migliori Testi, e couserando le Figure e le Forme del dire, con tanta diligenza, che nella favella Italiana non s' è veduto ancora si bel ritratto di perfetto Scrittore Latino. Le postille del Dottor Valvassori brevemente comprendono la somma, e l'artificio. Le Sentenze Morali Scelte. Con la Dichiaratione de' vocaboli antichi. In Venetia, per Gio. Andrea Valvassori. M.D.LXIII. In fine: In Venetia per Gio. Andrea Valvassori, detto Guadagnino. MDLXIII. 8.
- 1644 Sallustio, &c. da Carlo Corsini Patrizio Fiorentino. Fiorenze per Luca Franceschini, e Alessandro Logi. 4.
- 1656 Congiura di Catilina tradotta da Sallustio. Inserta legitur in Primi studj di Antonio Loredano Nobile Veneto Divisi in Traduzioni, Discorsi, e Sentenze. Venetia MDCLVI. 12.
- 1681 La Congiura di Catilina, &c. In Bologna. 8.
- 1761 Le Guerre Catilinaria e Giugurtina di C. Crispo Salustio tradotte in lingua Toscana del Testo Latino emendato secondo le migliori edizioni e con varie note illustrate dal Dottor Gio. Battista Bianchi di Siena Maestro di Lettere Umane nel Seminario Arcivescovale di detta Città. Ad uso del medesimo Seminario. In Venezia, MDCCLXI. appresso Tommaso Bettinelli. 8.

DANICA.

- 1702 Hafniæ. 8. Sallustium Danice vertit Samuel Hans Wallenberg. —Novæ versionis Danicæ specimen, scil. Cæsaris et Catilinæ orationes in Conjuratione Catilinæ, legitur in Minerva et Maa-nedskrivt, Hafniæ m. Jul. an. 1788. 8.

Hic finitur Index Editionum Sallustii, auctior Fabriciano, et secundum ætates a sociis Bipontinis digestus. Restat, paucula quædam ab iisdem ommissa nunc breviter indicare.

Quod ad ipsissimam editionem quæ omnium antiquissima habeatur, de qua inter bibliographos quæstio est, hic controversiam non movebimus: at ex iis primariis editionibus quas possidet Bibliotheca Spenceriana, unam saltem non invenimus inter *natales* Bipontinorum; eam nempe quæ impressa fuit (inter annos forsitan 1470. et 1473.) a Cæsaris et Stol,¹ qui typographicam artem a Gering edocti fuerant, et in eodem prælo, Parisiis, consocii laborabant. Res ita se habet, ni forsitan hanc editionem, ut alias quasdam, vulgatis bibliographicis quiddam discrepantes descripserint. Nec mirum si quædam Bipontini præterlapsi fuerint, cum unam Sallustii primariam editionem (nempe 4to. 1470.² sine typographo et loco) ipse præterlapsus est Audifredius.³ At plerumque Bipontinorum Recensus, quoad antiquas Sallustii editiones, fertilis et accuratus videtur; ut qui non solum ipsi, proculdubio, plurimas editionum primariarum, quas descripserunt, inspexerint; sed in describendis Romanis et Italicis ducem habuerint virum clarum Audifredium,⁴ et ab eo ne vel minimum erravisse videantur. Similiter quod ad editiones Aldinas, fideliter et tuto Renouard,

NOTE

¹ Biblioth. Spenceriana, Vol. II. n. 411. Bipontini notaverunt edit. impress. a Cæsaris et Stol cum anni nota 1479. Prior vero prodit sine anni nota; et differt tam ab hac quam ab illa circa 1470. per Udal. Gering. Editio anni 1479. est forsitan repetitio hujusce, sine anni nota, jam memoratæ.

² Ibid. n. 409.

³ Si modo Editio supra memorata, Romæ, ut dictum est, revera impressa sit. Nulla Romana editio, ab ipso Audifredio recensita est a. 1470. nulla ante a. 1475.

⁴ Catalogus Historico-Criticus Romanarum editionum sæculi xv. Romæ, 1783. et Specimen Historico-Criticum editionum Italicarum sæculi xv. Romæ, 1794.

Aldinarum historiographum,' secuti sunt, et ne vel unam sæc. XVI. (nempe Aldinarum) omiserunt, quam Renouard recensuerat. Sunt fortasse nonnullæ sæc. XV. quæ Bipontinos effugerant, et quæ nos etiam effugerunt. Quod ad editiones sæc. XVI. et deinceps spectat, unam et alteram notabimus quas Bipontini non descripserunt. In Museo Britannico sunt :

Editio Paris. 1521.—Edit. Lugd. apud Gryph. 8vo. 1586.
Edit. Lugd. 1589.

Sæculi XVII. sunt, ni fallimur, paucæ omissiones: inter quas notes unam Amstelodami 1647.

Quod ad sæculi XVIII. editiones, effugisse eosdem videntur edit. Parisinæ (per Didot) 1795. et 1798. sed stereotypicam (ut audit) editionem ejusdem Didot, 1801. in ordine descripserunt. Abideni Firmici quoque editio, ad usum universitatis Braydensis, a Nardini multum laudata, præterlapsa est eos.

Hæc sequens non omittitur a Bipontinis, sed annus prave ponitur 1741. nempe C. Crispi Sallustii Belli Catilinarii et Jugurthinæ Historiæ. Hæc in tituli pagina: 'Gulielmus Ged, aurifaber Edinensis, non typis mobilibus, ut vulgo fieri solet, sed tabellis seu laminis fuis excudebat.' 1744.

Si Bipontini hanc editionem omnino omisissent, non fuisset mirandum, quippe paucis Germanis forsitan visam aut notam; at eam penitus præterlapsos esse bibliographos Britannicos valde miramur. Editio ipsa (12mo.) est forma levis, et quod ad typos chartamque simplex munditiis; sine notis et quidem aliis quæ solent editiones commendare: at tamen re et significatione gravis, ob id quod artis stereotypicæ specimen præbet plus quam quinquaginta annos antequam sua Gallis dederit Didot. Vide quæ nos supra, sub Recensu Editionum Virgillii, in Parte VII. hujusce operis, p. 4554. et si quis plura velit, consulat Dissertationem viri ingeniosi Alexandri Tilloch in The Philosophical Magazine,

NOTÆ

¹ Annales de l'Imprimerie des Aldes, &c. par Ant. Aug. Renouard, à Paris, 1803.

vol. x. p. 257.¹ Ob has causas hanc parvam editionem notare ausi sumus, nil obstante Bipontinorum recensione.

Prorsus omittitur editio Andreop. 1795. quæ repetita est 1796. cura Hunteri, editoris Scoti sæpius memorati et commendati.

Occurrunt etiam in bibliotheca Bodleiana Oxon. quorundam Fragmentorum Sallust. editiones, quæ apud editores Bipontinos, ni fallimur, non inveniendæ sunt; nempe, *Fragmenta Historicorum*, Francofurt. 1588.—*Conciones ex Sallustio excerptæ*: excudebat Henricus Stephanus, 1570.—*Harangues Militaires et Concions de Princes, Capitaines, &c.* Paris. 1575. par Franc. de Belle Forest.

His addas versiones quasdam omissas:

Versio Ital. 12mo. Ven. 1550. *Mus. Britann.*

Salluste: *Histoire de la République Romaine*, trad. par C. de Brosse, 3 Tom. 4to. Dijon, 1777. Opus splendidum, mappis et tabulis numismatum ornatum, ab interprete ipso sic explicatum: 'En partie traduite du Latin sur l'original; en partie rétablie et composée sur les fragmens qui sont restés de ses livres perdus; remis en ordre dans leur place véritable, ou la plus vraisemblable.'

Sallustio: *la Conjuration de Catilina, y la Guerra de Jugurtha*. Fol. min. cum iconibus, Madrid. 1773. Trad. par Man. Sueyro.

Repetitio (Edit. 3.) *Gallicæ Versionis* par M. Beauzée, revue, corrigée, et augmentée, à Paris. 1781.

NOTÆ

¹ Eorum, si qui sint in his rebus curiosiores, causa, hic loci observare liceat, fere sub eodem tempore quo Sallustius arte stereotypica apud Edinburgenses excudebatur, alium etiam librum, Scougali 'Life of God in the soul of Man,' 1742. fuisse ita impressum. Apparet e Dissertatione supra memorata Tilloch ipsum exclamare posse, 'quorum pars magna fui,' quippe qui, adjuvante celebri archetypo Foulis Glasguensi, multis

abhinc annis (nempe 1783.) arte stereotypica in libris tam Græcis quam Latinis, usus sit: inter quos Xenophontis *Andreas*, 1783. Apparet etiam e *Nieu Algemein Konst en Letter Bode*, 1798. n. 232. Belgicos supra centum annos matrem hæc fertilem (artem stereotypicam) filiarum forma pulcherrimarum et perfectissimarum agnovisse. Hæc in transitu, sed, ut speramus, loco non aliena.

Las IV. Oraciones Catilinaarias de Ciceron, trad. par Laguno, 4to. Madrid. 1796.

The History of Catiline's Conspiracy, with the four Orationes of Cicero : by Geo. Fred. Sydney, 8vo. Lond. 1795.—Subjunguntur Notæ et Illustrationes.

Sint etiam qui inter hæc annumerare vellent opera quæ magna ex parte fere deriventur a Sallustio : exempli gratia, **Catiline's Conspiracy, a Tragedy ; a nostro Benjamine Jonson, 4to. Lond. 1611.** Quippe tragœdia hæc (adeo a Shakspearii Julius Cæsar et Antony and Cleopatra differt) magis est Belli Catilinarii versio (et ita Jonson se gessit in aliis) quam pœtica vel dramatica civilis tumultus, secundum τῆν Ἀριστοτέλους ποίησιν, imitatio. Et ita de illa commentatus est Drydenus.

Hisce omissis in Bipontinorum Indice additamenta subijcimus pauca :

Ipsorum Bipontinorum (Deuxponts 8vo. 1789.) edit.—Bipontini editores ab initio professi sunt pro basi suæ optimas auctorum classicorum editiones accipere : sed tamen suum judicium quod ad variantes lectiones tam codd. Mstorum quam veterum editionum exercere, eas, quæ optimæ judicarentur editiones, non in omnibus nec serviliter secuturi. Quo recte, quo prave, non hic loci.

Bipontinorum repetita editio, nempe tertio recognita, emendata, et illustrata. Hæc prodiit præcedentibus auctior, 8vo. Argentorati, sed ex studiis et typographia Societatis Bipontinæ, 1807.

C. C. Sallustii Historiarum libri III. Fragmentum cum quinque aliis in Bibliotheca Parisina olim repertum : edente J. G. Kreyssis 8vo.—Repetita Schneb. 1811.

C. C. Sallustii Opera, exceptis Fragmentis, omnia : ed. Henricus Kunhardt. 2 vol. 8vo. Lips. 1812.—Proœmia habet, et notas ; et est repetitio edit. 1790. de qua Bipontini in loco.

In Opere Posthume di Vittorio Alfieri, Tomus IV. complectitur versionem Ital. Sallustii de Bell. Catilin. et Jugurth. cum brevi præfatione interpretis, at sine notis. Lond. 1814.

Sallustii Opera quæ extant, præter Fragmenta, omnia : ed. G. Lange. 8vo. Halis. Sax. 1815.—Editor textum multum recognovit et illustravit.

• Catilinaria et Jugurthina Bella, 18mo. Paris. 1817.

C. Crispi Sallustii quæ supersunt omnia, quibus accesserunt excerptæ aliquot e deperditis ejus libris illustrium Virorum Epistolæ et Orationes, ex edit. Gottlieb Cortii, 18mo. Lond. 1818.—Sallustio subjicitur Justinus. Editio nitida quod ad typos, et quod ad textum correctæ.

Caii Sallustii quæ extant : adjiciuntur Declamatio in M. T. Ciceronem, Sallustio forsân falso ascripta, et in Sallustium Declamatio, falso forsân M. T. Ciceroni. 12mo. Lond. 1818.

In vol. 1. Classicorum Latinorum, seriatim editorum, cum notis et comment., agmen ducunt Sallustii opera Bartholomæi Nardini cura recensita et illustrata. Præfiguntur Præfatio et Vita Sallustii ex Italica ejusdem editoris Sallustii interpretatione desumpta et Latine versa. Subjunguntur Nova Fragmenta, ex laboribus Angeli Mai Ambrosianis, quæ vero non publici juris facta sunt cum iis ab eodem viro docto divulgatis Mediol. 1815. 1816. Declamationes Ciceronis adversus Sallustium et Sallustii adversus Ciceronem rejiciuntur. Brixia, 8vo. 1819.

C. C. Sallustii Opera : ex edit. Gottlieb Cortii, cum notis in usum Delphini, sed sine Interpretatione marginali. In usum Scholarum. Ex ædibus Valpianis, 8vo. Lond. 1820.—Hæc editio continet tantum Bella Catilinaria et Jugurthina, sine Indice.

Versio Italica a Nardini, cum vita Sallustii Italice scripta, Brixia, 1806.—Idem Nardini (in edit. 1819. supra memorata) notat Elizabetham, reginam nostram inclytam, Sallustium Anglice interpretatam esse : minus recte, ni fallimur, sententiæ Rogeri Ascham (in *The Schoolmaster*) de Sallustio non obliti. Est quidem in Biblioth. publ. Cantab. Xenophontis *Ἀναβάσεως* Angl. versio, jure forsân Elizabethæ ascripta, nunquam vero edita : et pro certo nulla Sallustii versio ab eadem unquam vulgata fuit.

The Works of Sallust. By Henry Steuart, LL. D. 2 vol. 4to. Lond. 1806.—Opus splendidum. Præfiguntur duo elaborati Tractatus, cum notis historicis, biographicis, et criticis, totum pæne primum volumen complementibus; Sallustii etiam effigies, ex antiquo marmore in Palatio Farnesiano Romæ servato, quæ alteram illam Sallustii effigiem splendidissimam in versione ejus Historiæ Hispanica, Don Gabriel Principi ascripta, longe superat, immo majestatem spirat.

The Works of Sallust, translated into English by Arthur Murphy, Esq. Lond. 1807.—Idem hic interpres qui vertit Anglice Tacitum. Præfigitur vita Sallustii, et etiam effigies, sed a tabulæ præcedentis archetypo diversa.

Histoire de Salluste; par Dureau de la Malle, 1 Tom. 8vo. et 2 Tom. 12mo. Paris. 1808.—Hæc est nova versio, et cum Gallica interpretatione textum habet Latinum.

RECENSUS CODICUM MSS.

QUI IN BIBLIOTHECIS BRITANNICIS SERVANTUR.

C. C. Sallustii Codices in Museo Britannico.

DE exteris, ut antea, non hic loci. Sed tamen Notitiam, et quidem admirandam, unius memorabimus codicis, qui in Bibliotheca Rostochiensi asservatur; et cujus præcipuæ lectionum varietates a Joanne Christiano Gulielmo Dahl et Petro Daniele Friederico Zaepeliuhn Lipsiæ publice exhibitæ sunt 1791. Transcripta videnda est in *The Classical Journal*, No. XIX. p. 144. Quam Notitiam memorare .

visum est, si modo erroris corrigendi causa qui in nota 2. apparet, ubi legitur editionem Sallustianam Ascensii repetitam, Fabricio, Ernestio, Harlesio, et Bipontinis editoribus incognitam esse. Quod ad tres priores nihil moramur: sed a Bipontinis sociis notatam fuisse apparebit eos consulenti in loco.

Collectiones *Regia*, *Cottoniana*, *Sloaniana*, et *Lansdowniana* nihil Sallustii tenent: nihil saltem quod nostram notitiam requirat.

Biblioth. Harl. 2460. Caii Crispi Sallustii Conspirationis Catilinae Historia, et Bellum Jugurthinum, cum aliis. Ad finem cod. hæc verba, nisi calamus eadem transfoderit: 'cum in Sallustio restituendo usus sum hoc Ms. libro, quem mihi commodavit (deest nomen) tum humanus tum religiosus.'

'Cyprianus a popma phrysius.' Chartac. cent. xv.—Latina Versio τῆς Κύρου Παιδείας Xenophontis præfixa a quibusdam ascribitur celebri Pogio Florentino.

2475. Cod. qui cum aliis Sallustii Bellum Catilinarium et Bellum Jugurthinum continet.—Sub finem annus datur quo codex exscriptus fuit, nempe 1291.

2499. Continet, cum aliis, Conspirationis Catilinae Historiam. Chartaceus, cent. xv.—In Sallustium sunt notæ quædam: sub initio quam plurimæ.

2520. Est Historia Catilinae Conspirationis et Belli Jugurthini; partim membran. partim chartaceus, cent. xiv. In fine duo folia absunt, et sub finem Belli Jugurthini unum.

2522. Aliud exemplar, cum paucis scholiis, membran. cent. xiv.

2539. Codex Conjuratæ Catilinae cum Cicerone de Officiis conjunctus. Sine notis, chartac. cent. xv.

2540. 2542. Continent etiam in distinctis codd. Conspirationis Catilinae Historiam et Belli Jugurthini. Codices xiv. vel xv. cent.

Harl. Collectio alios quam plurimos Sallustii codices exhibet, numeratos usque ad quindecim, n. 2597. 2598.

2643. 2657. 2704. 2711. 2716. 3289. 3443. 3872. 4865. 5374. 5412. 5429. 6516. Horum plurimi membran. et illumin. xiv. vel xv. sæc.

Codd. Burneienses. N. 245. Cod. Ms. membran. completus (secundum Colophonem in fine) die 22. Feb. 1477. (in Catal. non recte 1471.) continens Bellum Jugurthinum et Bellum Catilinarium; in duobus vel tribus locis collat. ad pag. edit. Havercampi, Amstel. 1742. Ubi de divisione Africæ a Sallustio agitur (fol. 9.) habet hic codex schedulam geographicam: habet etiam lectiones quasdam bonas. Elegans, membran. et illumin. cum glossis paucis.

Codices Cantabrigienses.

In *Bibliotheca Publica*, n. 1306. cod. membran. in 4to. continens, 1. Lib. Crispi Sallustii de Conspiratione Catilinæ et sociorum ejus. 2. Lib. ejusdem de Bello gesto in populum Romanum cum Jugurtha Rege Numidarum. 3. Invectivam ejusdem in Mar. Ciceronem. 4. Invectivam in Sallustium Crispum. 5. Invectivas quatuor ejusdem in Lucium Catilinam. 6. Orationem ejus ad Cæsarem pro Marco Marcello.—Cent. xiv. vel xv. sine notis.

Aula Pembrochiana habet cod. oblongum 8vo. min. membran. Belli Catilin. conclusio non recte posita est, sed prope sex pagg. a codicis fine. In Bell. Jugurth. est schedula quædam geographica. Notatum est a quodam librario de hoc codice Msto., a libris impressis in ordine verborum discrepare. Codicis hist. ætates et scriptura non per omnia congruunt: abundat punctis, maxime periodis, sæpe ad antiquarum quarundam inscriptionum similitudinem. Forsan circa sæc. xii. vel xiii. Sine notis.

Codices Oxonienses.

Bibliotheca Publ. Auctar. Laud. Lat. 59. membran. Sallust. exhibet. Subjungitur Aristotelis Epistola Alexandro.

K. D. 42. Sallust. membran. xiv. vel xv. cent. Continet etiam fabulam de Cantabro et Cantabrigia, a Chronico Croylandiæ, et Tractatum de Indulgentia,

Canonici Lat. 142. Sallust. de Bell. Rom. circa sæc. xiv.—Canonici Lat. 143. membran. illum. circa sæc. xv.—Canonici Lat. 144. Sallust. de Bell. Jugurthino: cui subjungitur Tullius de Senectute. Verba hæc inania sub fine: 'Quis scripsit hunc librum sua anima in Paradiso.' Hi codd. Mss. Canonici, ut supra dictum est, non adhuc in ordinem sunt redacti.

Codices D'Orvilliani. x. 1. 3. 18. inter plura Ciceronis continet orationem Sallustii in Ciceronem.

x. 1. 3. 20. inter plura Ciceronis habet C. Sallustii in-
vectivam in Ciceronem.

x. 1. 3. 30. Sallustius de Bello Catilinario et Jugurthino. Cod. membran. ff. 53. in Fol. scriptus x. die Decembris a. 1417.

x. 1. 3. 31. Sallustius de Bello Catilinario, ff. 1—24. Continet etiam Quasdam Declamationes Coluthi Florentini Vatis de laudibus Lucretiæ.¹

Ex Collegiis *Magdalense* habet, n. 218. Sallustii Bellum Catilinarium et Bellum Jugurthinum, una cum explicatione quarundam vocum Sallustii. Hæc explicatio duas paginas et dimidium implet. Amplectitur etiam hic cod. Ciceronis Officia eadem manu scripta, item Guarini Veronensis Orationes. In fine unius ex orationibus indicatur annus quo exscriptus fuit hic codex, 1448.

Novum Collegium possidet cod. Ms. qui cum Cicerone de Officiis amplectitur Sallust. de Conjuratione Catilinæ, ejusdem in-
vectivam in Ciceronem, in-
vectivam Ciceronis in Sallustium, et Sallust. de Bello Jugurthino.

Coll. S. Johan. Bapt. habet Sallustii Opera, circa sæc. xv.

NOTÆ

¹ Codd. Mss. et impressi D'Orvilliani cum notis Mss. qui in Bibliotheca Bodl. asservantur. Oxon. e Typographio Clarendoniano, 1806.

Catal. Mss. Angl. et Hib. notat codicem Sallustii Bellum Catilinarium et Jugurthinum continentem in biblioth. Colleg. Baliol. et in vol. distincto anonymi Glossam super Sallustium.

Codes in Biblioth. Archiepiscopal. Lambeth.

Bibliotheca Archiepiscopi Cantuar. Lambeth, inter Codices Mss. quamplurimos varii generis, quosdam tenet auctorum Classicorum: inter quos æstimandus est Sallustius de Bello Catilinario et Bello Jugurthino, in 4to. circa Sæc. XIII. Pulchre exaratur et illuminatur. Membran. sine scholiis, ad perfectus: sub finem hi versus:

Sex Jugurtha dies pereuntem carcere Rome
Spectatum te dira fames scelerate peremit
Ut Plutarchus ait vir qui celeberrimus auctor.

Vix necesse ducimus lectorem submonere, ne quæ de codicum singulorum ætate adhuc dicta sint, ad literam, quasi per lineam facta, interpretetur, et ubi, per operis festinationem aut scientiæ tenuitatem, quiddam erraverimus, quod pro certo possit accidere, nimis implorare et supplicare. Norunt quippe harum rerum periti, codicibus antiquis figuras, quæ commonstrarent annum quo sint exarati, dari quam rarissime, antiquissimis nunquam: et etiamsi quædam sint signa, tam in characteribus quam in membrani vel chartæ vetustate atque mucore, aut in colore atramenti, talibusque, cernenda, quæ diversorum sæculorum scripturam fere denotent, tamen in his rebus versatissimos posse interdum capi. Quod doctissimus

NOTE

¹ Excipiendæ vero sunt Chartæ et Bullæ, ut vocantur, quæ plerumque Principis vel Papæ, Regni vel Domi-

nice Incarnationis, annum habent notatum.

Delph. et Var. Clas.

Sallust.

3 H

Montfaucon dicit de Græcis codicibus antiquioribus, dici etiam potest de Latinis; scilicet, inter hos ipsos codices discrimen ætatis assignare non ita esse facile.¹ Immo idem dici possit de magis hodiernis, ad XIV. XV. et XVI. sæc. vergentibus; nempe characterum, etiam apud nostros, diversorum sæculorum, ab Hen. I. usque ad Hen. VIII. sæpe scriptiones variari, et inter se mutari.² Hæc cum ita sint, gratum est appropinquare veritati, ubi ad ipsam usque veritatem accedi non potest:³ meliusque forsitan in rebus hujusmodi nonnunquam minus accurate loqui, quam omnino tacere.

NOTE

¹ Palæographia Græca, Lib. III. c. 1. p. 185.

² Vid. exempla in Appendice ad 'The Reports of the state of the public Records of the Kingdom,' et stylos scripturarum ab Hen. I. ad Hen. VIII.

in Wrightii 'Court Hands.'

³ Vide quæ de hac re prædicat vir in antiquis scripturis explicandis veratissimus, David Casley, in Præf. ad Catalogum Reg. Codd. p. 6.

INDICES
IN
C. C. SALLUSTIUM.

INDEX PRIMUS,

SIVE

RERUM MEMORABILIUM

QUÆ IN SALLUSTII OPERIBUS HABENTUR.

C *Catilinarium*, *J* *Jugurthinum Bellum*, numerus caput indicat. *F* *Fragmenta* designat cum pag. et lin.

A

ABORIGINES cum Trojanis Romam condidere *C* 6 genus hominum agreste: sine legibus, sine imperio liberum atque solutum, *ibid.*

Adherbal, Micipsæ filius *J* 5 et 9 prælio vincitur a Jugurtha 14 victus Romam contendit, *ibid.* ejus verba in Senatu, *ibid.* ubi vis tutior, quam in suo regno, *ibid.* a Jugurtha vincitur 21 ejus ad Jugurtham legati, de injuriis querentes 20 Cirtam profugit 21 copias adversus Jugurtham parat, *ibid.* ejus literæ in Senatu recitatæ 24 deditio 26 interitus, *ibid.*

Adolescentium animi molles, et ætate fluxi *C* 14

Adrumetum a Phœnicibus conditum *J* 19

Adversæ res etiam bonos detractant *J* 53

Ædes Concordiæ *J* 46

Emilius Scaurus a Jugurthæ largitione se continet *J* 15 ejus mores 28 a Jugurthæ legatis corrumpitur 29

Æneas *C* 6

Es alienum, pro argento, ære solutum *C* 33

Es grande conflare *C* 14

Ethiopes, quibus vicini *J* 19

Africæ situs et descriptio *J* 17 eam qui primo incoluerint 18 a

Gætulis et Libybus possessa, *ibid.* ejus pars provincia P. R. 19 ejus pars inferior a Numidiis possessa, *ibid.*

Albinus Consul ad bellum proficiscitur *J* 36 ejus castra a Jugurtha circumventa 38 ejus exercitus qualis 44

Aliena largiri, liberalitas *C* 52

Allobroges ad conjurandum ab Umbreno sollicitati *C* 40 a conjuratis jusjurandum postulant 44 hisdem ad conjurationem detecta præmia decernuntur 50

Ambitio vitium virtuti propius quam avaritia *C* 11 corrumpit animos, *ibid.* bonorum famam lædit *J* 96

Amici, officio fideque parantur *J* 10

Amicitia firma, idem velle, idem nolle *C* 20 non idem quod factio *J* 31 in diversis mentibus esse non potest, *ibid.*

Animus divinus *C* 1 ejus atque corporis dotes et munera, *ibid.* insolens malarum artium 3 in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius 51 vitæ mortalium dux atque imperator, cupidine cæcus ad inceptum scelus rapitur *J* 1 ignavia atque secordia corruptus 31 cupienti nihil satis festinatur 61 ferrox, prava via ingressus, ubi consueta non suppetunt, quæ efficiat, *F* 344, 9 in adversis rebus quam in secundis major *F* 349, 2

Delph. et Var. Clas.

Ind. Sal.

a

C. Annias, Leptitanorum præfectus J 77

L. Annias, et P. Lucullus Tribuni pl. magistratum continuare nituntur J 37

Q. Annias e conjuratis Catilinæ C 17

Antiochus decem millibus talentorum a Philippo spoliatus F 313, 8

C. Antonius consul C 24 Catilinam cum exercitu persequitur 26

Appii dictam, Fortunæ suæ quisque faber F 339, 5

App. Claudius interrex F 286, 2

Aquila Marii in Catilinæ castris C 59

Archelus Mithridatis incepta impedit F 314, 7

Aristonicus, Attali filius, in triumpho ductus F 313, 16

Armeniorum origo J 18

Arretinus ager C 36

Asia a Romanis obsessa F 313, 17

Aspar Numida J 109

Athensæ suam celebritatem scriptoribus debent C 8

Atheniensium triginta tyranni C 51

Avaritia pecuniæ studium habet C 11 corpus animumque virilem effeminat, ibid. bellus, fera, immanis, intoleranda F 355, 6

Aventinus mons, bis a plebe occupatus in secessione J 31 F 273, 7

Aurelia Orestilla, Catilinæ conjux C 15

P. Autronius conjuratus C 17 Consul designatus 18 ambitus condemnatus, ibid.

B

C. Bæbiana Jugurtha corrumpitur J 33

L. Bællius prætor J 104

Bellorum causa, dominandi libido C 2

Bellum pace mutare, victoris in manu est C 68 ex arbitrio sumitur, at non ponitur J 83 Cæsaris, aliorum pace mollius F 340, 14

Bellum Cimbricum C 59 civile J 5 Macedonicum F 273, 7 F 313, 3 maritimum, atque Mithridaticum C 39 Punicum F 273, 10 Romanos in officio retinuit J 41 servile Capuæ, et in Apulia C 30

Beneficii, quam malefici immemorem esse multo præstat J 31

L. Bestia, conjuratus C 17

L. Bestia, Numidiam provinciam consul sortitur J 27 avaritia corrumpitur 28 ejus de deditone consilium cum Jugurtha 29 exercitum in Africam parat 28

Bithynia direpta F 313, 17

Bocchus Maurorum rex J 19 ejus uxor, Jugurthæ filia 80 ejus cum Jugurtha necessitudo, ibid. eum Jugurtha adversus Romanos incitat 81 cum Jugurtha conjungit exercitum, ibid. eum a bello desistere legati Metelli hortantur 83 Syllæ respondet 102 ejus purgatio ad Romanorum expostulationem, ibid. ejus legati a Jugurtha corrumpuntur, ibid. a Gætulis spoliati, pavidi sine decore ad Syllam profugiunt 103 ei Romanorum amicitia datur 104 ejus Punica fides 108 cum Sylla per interpretem agit, ibid. Jugurthæ insidias tendit 113 Romanis Jugurtham tradit 114

Bomilcar Massivæ insidias tendit eumque obtruncandum curat J 36 reus ex æquo, et bono, ibid. reum Jugurtha in Numidiam mittit, ibid. vadibus datis, judicium fugit, ibid. et 61 ei Metellus persuadet, ut sibi Jugurtham tradat 63 a Metello corrumpitur 61 ejus epistola ad Nabdalsam 70 ejus in Jugurtham insidias detectæ 71 a Jugurtha necatur 72

Bona aliena largiri, liberalitas C 52

D. Brutus Sempronis maritus C 40 ejus domus conjunctionis Catilinariæ haud inscia, ibid.

C

Cabira F 315, 6

C. Cæsar Stabillium custodit, C 47 Pontifex max. creatus Catulo dejecto 49 ei Catulus et Piso infens, ibid. eam Cicero inter conjuratos nominare noluit, ibid. ejus sententia de conjuratis 51 ejus natura, et mores 53 ejus, et Catonis comparatio 54 ejus bellum aliorum pace mollius F 340, 14 ejus victoria civilis F 342, 9 ejus laus F 348, 17

C. Annias, Leptitanorum præfectus J 77

C. Bœbius a Jugurtha corrumpitur J 33

C. Cornelius Eq. Rom. conjuratus C 17 pollicetur Ciceronem confodere 28

C. Cotta vovit se patriæ F 324, 16 ejus consulatus, ibid.

C. Gracchi cædes J 31

C. Julius in Apuliam a Catilina mittitur C 27

C. Marius Aquilam bello Cimbrico habuit C 59

C. Memmius tribunus pl. designatur J 27 ejus faciundia 30 oratio ad populum, rogatio 31 Jugurtham præsentem ad populum accusat 33

C. Murena in citeriore Gallia plures conjuratos in vincula conjicit C 42 fine

Calpurnius consul acriter Numidiam invadit J 28 a Jugurtha corrumpitur, ibid. et 29

Capitolium incensum viginti annis ante conjurationem Catilinæ C 47

Capsa, ab Hercule condita J 89 oppidum Numidiæ magnum, et validum, ibid. ejus, et Thalæ situs, et collatio, ibid. capitur a Metello 89 ab eodem expugnatur, atque incenditur 91

Capua municipium C 30 fine

Carthago æmula imperii Romani a stirpe interit C 10 ejus laus J 31 deleta discordiam Romæ peperit J 41 pleræque Africæ imperitabat J 79

Cassius Longinus conjuratus C 17

L. Cassius prætor ad Jugurtham mittitur J 32

Catabathmos J 17 et 19

Catilina Reipublicæ insidiatur C 5 ejus mores, et ingenium, ibid. ejus socii 14 nobilem virginem, Vestæ sacerdotem, stupravit 15 ejus nxor Aurelia Orestilla, ibid. filium necavit, ibid. ejus conscientiam vultus arguit, ibid. repetendum reus prohibitus petere consulatum 18 ejus oratio ad consocios conjurationis 20 Ciceroni insidias machinator 27 et 28 consulatum petit 26 Lege Plantia interrogatus ab L. Paulo 31 ejus responsio ad Ciceronis invectivam, ibid. paratus ad dissimulanda omnia, ibid. patricius, ibid. et 5 in Manliana castra noctu proficiscitur 32 ejus literæ ad Q. Catulum 35 ad Q. Marcium 33 hostis a Senatu judicatur 36 ejus exercitus 52 et

56 fugam in Galliam parat 57 servitia repudiat 56 duobus exercitibus clauditor 57 et 58 ejus verba ad milites 58 ejus interitus 60 fortiter pugnans occiditur, ibid.

Catonis de conjuratis oratio C 52 ejusdem sententia, ibid. natura ac mores 53 esse, quam videri bonus malebat 54

Catulus a Catilina literas accipit C 35 ejus et Cæsaris inimicitia 49 Sylla sævior F 302, 7

Cethegus e conjuratis Catilinam J 27 captus, familiae atque libertorum implorat opem 46 audax, ibid.

Cicero Consul fit C 23 homo novus, ibid. inquilinus civis urbis Romæ 31 urbi præsidio esse jussus 36 Allobroges instituit, ut jusjurandum obsignatum ad cives perferendum exigant 44 Senatam in eadem Concordiæ convocat 46 fine. de captis in ponte Milvio dubius, ibid. de conjuratis in Senatu refert 50

Cimbricum bellum C 59 ejus præda F 277, 6

L. Cincius sive Sicinius de tribunicia potestate loqui ausus F 302, 2 Cinnæ in Urbem reditu omnes interierunt ordines F 285, 2

Cirta oppugnatur a Jugurtha J 21 Jugurthæ tradita 26

Civem Romanum verberibus cædi nefas C 51

Civilis belli causa J 4

Cn. Piso factiosus C 18 in Hispaniam citeriorem missus 19

Cœparius conjuratus Catilinæ C 46

Comedere bis die, vitio datur F 246, 20

Comitia C 24

Concordiæ ædes C 46

Concordia parvæ res crescunt J 10

Conjuratio Catilinæ ex quibus confata C 14 et 15 prima 18 secunda, ibid. ejus pignus, sanguis humanus haustus 22 ejus causa, res alienam 33 patefacta 41 et 50 viginti annis post incensum Capitolium 47

Conjuratorum catalogus C 17 eorum partes, et suum eisque munus 42 et 43 conjunguntur in carcerem 47 in carcere necantur 56

Conscientia mala, digna timet J 62

Consilia in re militari F 280, 2

Consilia prava sæpe magis, quam

bona, prospere eveniunt F 248, 5
 Consilium ante factum C 1
 Consuetudo in naturam vertitur J 85
 Consul vel a Senatu, vel a populo summam potestatem accipit C 29
 Consul designatus sententiam primus rogatur C 50
 Consularis potestas C 29 et 30
 Consulatus petendi legitimi dies C 18
 Consulatus ante C. Marium novo homini nemini mandatus J 63 et 73
 Consulibus Romæ imperantibus quantum Resp. creverit C 7
 Consultantes de rebus dubiis, odio, amicitia, ira, atque misericordia vacare debent C 51
 Consulito prius quam incipias ubi consuleris, mature facto opus est C 1
 Consultores pessimi, ira atque cupido C 51
 Consultoribus incepta prava noxæ F 280, 2
 Cornelii tres fato Romæ regnaturi C 47
 Cornelius scriba F 277, 2
 Q. Cornificius Cethegum custodit C 47
 Corporis, et animi dotes, et munera C 1. J 2
 Corporis bona facile dilabuntur J 1 et 2
 Corpus homini cum belluis commune C 1
 Crassus (Marcus) Pompeio inimicus C 17 Gabiniam custodit 47 conjurationis conscius judicatur C 17 et 41 malorum patronus, ibid.
 Cupido atque invidia, consultores pessimi C 51
 Curæ magnæ, magna merces est F 245, 19
 Q. Curius conjuratus. C 17 Senatu motus a Censoribus probri gratia 23 ejus cum Fulvia consuetudo, ibid. conjurationem patefecit 23 et 25
 Cyrene, colonia J 19
 Cyrenenses magni, atque opulenti J 79 quando maxime floruerint, ibid. eorundem cum Pœnis de finibus conditiones initæ, ibid.
 Cyrus in Asia bella gerere, primus cepit C 2

D

Dabar, ex gente Masinissæ J 108
 Massugradæ filius, ibid. interpres inter Bocchum et Syllam 109
 Damasippus, jussu L. Syllæ, jugulatus C 51
 D. Bruti domus conjurationis hand inscia C 40 ejus uxor Sempronis, ibid.
 Deorum auxilia, quibus rebus parentur C 52
 Discordia res maximæ dilabuntur J 10
 Divitiæ fluxæ C 1 quo modo decori habeantur J 8 injuriarum suspicioni obnoxie J 10
 Domi industria, foris justum imperium Romanis veteribus C 52
 L. Domitii vita F 355, 23
 L. Drusus, patronus nobilitatis F 352, 26
 Ducum, adversus conjuratos, catalogus C 30

E

Egestas, et fames F 298, 15
 Elephantum quadraginta a Romanis interfecti J 53
 Epistola Adherbalis in Senatu recitata J 24 Bomilcaris ad Nabdalsam J 70 Catilinæ ad Catulum C 35 Lentuli ad Catilinam C 44 Scipionis ad Micipsam J 9
 Equidem scitis, Latina locutio C 58
 Equis, viris F 356, 31
 Equites Rom. cum telis circum ædem Concordiæ C 49 Cæsari gladio minitantur, ibid. fine. iisdem indignum, regum peregrinorum satellites agere J 65 et Hist.
 Etruria, Syllæ dominatione inops reddita C 28 infamis latronibus, ibid. fine
 Eumenes F 313, 11
 Exempla mala, ex bonis orta C 51
 Exercitus Rom. quo modo mollis evaserit C 11

F

Fabii Maximi apophthegma de imaginibus majorum J 4
 Q. Fabius Sanga, Allobrogum pa-

tronus C 41

Factio, non idem quod amicitia J 31

Faræ magis, quam iræ, consulendum C 51

Fames, miserrima omnium mors F 297, 14

Familiæ gladiatoris C 36

M. Favonius, civitatis onus F 356, 4

Fides F 365, 8

Fœdus nullum Senatus populique Rom. injussu feri poterat J 89

Fœneratores, paci publicæ officunt F 344, 12

Fortitudo falsa, malarum rerum audacia C 52

Fortuna simul cum moribus immutatur C 2 in omni re dominatur 8

humana pleraque regit, ibid. et J 98 nihil vel eripere vel largiri potest J 1

melliores sequitur F 285, 12

Fortunæ suæ quisque faber, Appii dictum F 339, 5

Fulvia nobile Q. Curii scortum C 28 conjurationem Catilinæ detexit, ibid.

Fulvius Nobilior conjuratus C 17 ad Catilinam proficiscitur C 39 a patre necari jussus, ibid.

Fulvius Flaccus ab Opimio consule occisus J 16

Furibundus C 31 fine. F 359, 8

Fusidus honorum omnium dehestamentum F 278, 5

G

P. Gabinus Capito conjuratus C 17 et 48

Gætuli initio Africam habuere J 18 feratum more viventes, ibid.

eorum situs, eod. cap. mores, ibid. genus hominum ferum, et incultum adhuc, eod. cap. eos armis assuefacit Jugurtha 19 a Mario fusi fugatique 99 et 101

Gallica gens bellicosa C 40 infestissima Romano nomini C 52 armis præstans, ibid. apud Romanos formidabilis J cap. extremo

Gallicum bellum J fine

Gaudæ, Mastanabalis filio, Masi- nissæ nepoti, regios honores Metellus negat J 65

Gladiatoris familis C 30 sub finem

Gloria, invidiam vincere difficilimum J 10

Gloria majorum posteris lumen J 85

Gloriæ itinera duo; pacis scilicet, ac belli C 3

Gloriæ certamen, apud veteres Romanos quantum C 9

Gloriam invidia sequitur J 55

Gracchi, plebem in libertatem vindicare conantes, occiduntur J 42

C. Gracchi lex de vocandis ex quinque classibus centuriis F 354, 14

Gracchorum cædes, ibid.

Gracchus ab Opimio consule occisus J 16

Græci verberibus animadvertent in cives C 51 facundia Romanis priores, non item virtute C 52

Gulussa et Mastanabal fratres, morbo absumti J 5

H

Hannibal Romanos affixit J 5

Haveto, pro Valetio C 35

Hercules in Hispania periit J 18

Herennius a Pompeio cum exercitu deletur F 298, 13

Hiempsal, Micipsæ filius J 5 natura ferox, Jugurtham despiciens 11 ejus gravius dictum Jugurtham exasperat, ibid. occiditur, 12 ejus caput ad Jugurtham refertur, ibid. ejus libri publici 17

Hippo a Phœnicibus condita J 19

Historias scribere cur arduum C 3 magno usui esse, ibid.

Hominis partes duæ, atque utriusque munera C 1 et J 1 ejus industria bellnarum vim superat 4

Homo adolescens C 38 et 52 F 344, 5

Humana pleraque fortuna regit C 8 et J 102

I, J

Ignara, pro ignota J 52 et 98

Ignavia nemo immortalis factus J 85

Imagines majorum ad virtutem accendunt J 3

Imperandum quam optimis F 340, 12

Imperatorem agere, arduum admodum J 85

Imperia crudelia acerba magis,

quam diuturna F 342, 3
 Imperio maximo maxima inest cura F 324, 23
 Imperium quibus artibus retineatur C 2
 Incepta prava consultoribus noxæ F 280, 2
 Indici conjurationis Catilinarie præmia constituta C 30
 Industria gloria alitur F 253, 26
 Ingenium præstat viribus C 1 in bello plurimum potest 2 secordia torpescit J 1 magnum res parvas attingere nequit F 345, 19
 Injurie cuique suæ graves C 51
 Injuriam facere, summo imperio nti J 31
 Instituta vetera corruptis moribus ludibrio sunt F 344, 2
 Interrogare, pro in iudicium vocare C 31
 Invidia ex opulentia oritur C 6
 Invidia gloriam sequitur J 55
 Invidiam gloria vincere difficillimum J 10
 Ira atque cupido consultores pessimi C 51
 Iracundia apud alios, in imperio superbia C 51
 Italiæ vastitas ex bello civili J 5
 Itali suffragia ferebant J 40
 Italos necare iudicio leges permittebant C 51 J 89
 Iudiciis acerbis civitas magis vastatur, quam corrigitur F 345, 8
 Jugurtha qualis J 6, 9, et 15 ipsius, Numidarum regis bellum magnum, atrox, varia victoria 5 et 6 Mastanabalis filius ex concubina, Masinissæ nepos 5 a Micipsa patruo filii loco habitus, ibid. ejus genus, mores, studia et ingenium 6 auxiliari exercitui præfectus 7 quibus conjecturis regnum sibi polliceatur 8 Romanis carus 9 Scipioni, propter virtutem, placuit 7 a Scipione laudatur 9 adoptatur a Micipsa, ibid. et 14 Micipsæ decreta rescindi oportere contendit 11 ejus ira, et insidiæ in Hiempsalem 12 Romanos largiendo fatigat 13 pugna Adherbalem vincit, Numidia potitur, legatos Romam mittit 14 excusatur a legatis 15 largitionibus meliorem regni partem sortitus est 16 Opimum corrumpit, ibid. Cirtam obsidet 21 Adherbalem regnum invadit 20 Adherbalem vincit 21 ipsius et Adher-

balis comparatio, ibid. Circa potitur 26 in Adherbalem amicos ac propinquos crudelitas 14 qua potens gratia et largitione 29 sævitia 26 filium Romam mittit 28 cum L. Cassio Romam venit 33 Bæbinum trib. pl. corrumpit, ibid. præsens a Memmio ad populum accusatur, ibid. Italia decedere jussus 35 ejus vades quinquaginta, ibid. cum Aulo, Albini consulis fratre, fœdus facit, castra Romana capit 37 et 38 peritia in re militari 46 ejus legati ad Metellam supplicatum missi, ibid. adhortatio ad milites 49 vincitur 50 exercitus funditur, ibid. pabulum et aquam corrumpit 55 Bomilcaris perfida suggestionem deditionem facit 61 et 62 imperata sibi a Metello nihil cunctatus, exsequitur, ibid. bellum resumit, ibid. Bocchum regem generum ad bellum Romanum compellit 81 ejus filia Bocchi regis uxor 80 exercitum Gætalorum in unum cogit, ibid. Gætulos armis assuefacit, ibid. a Mario armis exsutus 99 occisis equitibus vix erupit 101 apud Numantiam Latinam linguam didicit, ibid. conditiones quidem accipit, Mario tamen diffidit 112 mutat subinde cubiculum contra insidias 72 proditur Romanis a Boccho 113 vincitur traditur Syllæ, ibid.

C. Julius in Apuliam a Catilina mittitur 27

Junius Silanus sententiam primus rogatus 50

Jus gentium, et æquum bonum, diversa, 35

L

Lacedæmonii in Græcia bella gerere primi cœperunt C 2 Athenienses vicere C 51

Laris, oppidum Numidiæ J 90

Latini suffragia ferebant J 40

Legati Adherbalem ad Jugurtham, de injuriis querentes J 20

Legati Bocchi a Jugurtha corrumpuntur J 102 a Gætulis spoliati, pavidi, sine decore ad Syllam profugiunt 103

Legati C. Manlii ad Qu. Marcium C 32

Legati a Jugurtha ad Metellum supplicatum missi J 46

Legati Jugurthæ Adherbalem Romæ falso deferunt J 15' S. P. Q. R. pecunia corrumpunt 15 et 16

Legati Metelli Bocchum a bello desistere hortantur J 83

Legati Romanorum ad Jugurtham J 25 Adherbalem et Jugurtham arma deponere jubent 21 Jugurthæ pacem imperantes frustra discedunt 23

Legatorum catalogus, qui regnum Numidiæ divisum mittebantur J 16

Leges pro vita civium Romanorum C 51

Leges ex lubricitate imperantur F 284, 10

Legis præsidium a Prætoribus deceptoribus ereptum C 33

Legum Romanarum suprema potentia F 351, 24

Lentuli epistola ad Catilinam C 44

Lentuli ignaviam Catilina increpat C 58

Lentulum ut eripiant opifices et servitio sollicitantur a clientibus ejus C 50

P. Lentulus Sura, conjuratus C 17

Lentulus quia prætor erat, a Consule mans in senatum ducitur C 46

Lentulus conjuratus Lentulo Spintheri in custodiam traditus C 47

Lentulus patricius et consularis in carcere necatur gula fracta C 55

Lentulus ex libris Sibyllinis sibi regnum Romanum pollicetur C 47

Lepidus Latio proconsul exercitum ad urbem ducit F 285, 14

Leptis, a Phœnicibus condita 78 ejus situs, ibid.

Leptitani, Romanis semper fideles J 77 ad Bestiam amicitiam rogatum miserunt, ibid. eorum lingua, leges et mores 78

Lex C. Gracchi de vocandis ex quinque classibus centuriis F 354, 14

Lex Memmii J 31

Lex Plautia C 31

Lex Porcia C 51

Lex Sempronia de provinciis J 27 de vocandis ex quinque classibus centuriis F 354, 14

Lex pro debitoribus adversus foeneratores C 33

Liberalitas non est aliena largiri C 52

Libertas maxime omnium tæstatur F 257, 14

Libertas omnibus ex æquo optabilis F 257, 24

Libertas periculosa quieto servitio potior F 279, 11

Lubido bona F 360, 4

Libri publici Hiempsalis J 17

Libyes Africam initio habuere J 18 ferarum more viventes, ibid. minus quam Gætuli, bellicosi, ibid.

Liguri, ejusdem gregarii, insidiis Mulucha capitur J 93 et 94

Locus medius apud Numidas honorificentior J 11

L. Bellienus prætor J 104

L. Bestia consul avaritia corrumpitur J 29

L. Bestia exercitum in Africam parat J 28

L. Bestiæ Calpurnio consuli provincia Numidia obvenit J 27

L. Bestiæ consulis de ditione consilium cum Jugurtha 30

L. Cassius prætor ad Jugurtham mittitur J 32

L. Cassius ditionem Jugurthæ persuadet, ibid.

L. Catilina. Vide Catilina

L. Cincius, sive Sicinius, primus de tribunicia potestate loqui ausus F 302, 2

L. Domitii vita F 355, 23

L. Drusus, patronus nobilitatis F 352, 26

P. Lucullus et L. Annius trib. pl. magistratum continuare nituntur J 37

L. Manlius trib. pl. de imperatore contra Jugurtham ad populum refert. J 78

L. Opimius, C. Sempronio Graccho et M. Fulvio Flacco interfectis, consul victoriam nobilitatis in plebem exercebat J 16

L. Opimius, legationis princeps, a Jugurtha corrumpitur, ibid.

L. Paulus lege Plautia Catilinam interrogat C 31

L. Postumius civitatis onus F 356, 3

L. Tarquinii indicio non habetur fides C 48

L. Torquato et L. Cotta Consulibus, Catilina et Autronius cædem parant C 18

L. Valerius Flaccus et C. Pomptinus prætores ad Allobroges intercipiendos missi C 45

L. Vargunteus Ciceroni insidias machinatur C 26

M

Macedonici belli et Punici causa F 312, 4
 Magis, magisque C 5 J 5, 6 et 53
 Magistratus minores vigiliis præerant C 30 fine
 Magistratus per manus traditi J 62
 Magistratum insignia a Tuscis sumta C 51
 Magistratum creandorum ratio F 354, 14
 Maleficiorum publicorum, et privatorum diversa ratio C 52
 Malitia præmiis exercetur F 355, 4
 Mamillii trib. pl. questio in eos qui a Jugurtha corrupti, vel pactiones fecissent J 40
 Manilius Mancinus, trib. pl. de imperatore contra Jugurtham ad populum refert J 73
 C. Manlius conjurationis particeps C 24 mittitur in Fæsulis 27 ejus ad Marcium Regem legati et mandata 33 ipse et Catilina hostes a senatu judicantur 36 principio
 T. Manlii Torquati in filium severitas C 52
 A. Manlius, Marii legatus J 86
 Mapalia Numidarum Ædificia J 18 et 46
 Q. Marcius imperator ad urbem, triumphum petens C 30
 M. Æmilium omnium flagitiosorum postremus F 280, 10
 M. Bibulus, quibus rebus in consulatum eruperit F 355, 20
 M. Cotta a Mithridate fusus F 314, 15
 M. Crassus Pompeio inimicus C 17 Gabinium custodit 47 fine. conjurationis conscius judicatur 17 et 48 malorum patronus 48
 M. Favonius civitatis onus F 356, 3
 M. Fulvii cædes J 31
 M. Lepidus Latio proconsul F 281, 8 exercitum ad urbem ducit F 285, 14
 M. Livius Drusus F 352, 25
 M. Manlius, Q. Cæpio male cum Gallis pugnarunt J cap. postremo
 M. Petreio exercitus adversus Catilinam permittitur C 59
 M. Scaurum legatum Jugurtha timet J 25 fine
 Maritimum atque Mithridaticum bellum C 39
 Marius Metelli legatus J 46 ei

haruspex felicia omnia portendit J 63 ejus imaginea, et nobilitas nullæ, ibid. et 85 ipsius et Metelli inimicitarum origo 64 petendi missionem a Metello rogat, ibid. patria, natura, mores 63 Gaudam adversus Metellum incendit 65 a Metello dimittitur 73 ipsi novo homini consulatus mandatur, ibid. fine. Numidia traditur a populo, adhuc 73 et 84 illi Senatus licet adversus nihil abnuere audeat, 84 infestus nobilitati, ibid. ejus ad populum oratio 85 literarum Græcarum ignarus, ibid. cicatrices adverso corpore, eod. cap. quare sordidus fuerit habitus, ibid. ejus in Africam expeditio 86 castella Jugurthæ vi præmiisque tentat 89 Capsam capit 91 eum Numidæ magis quam mortalem timent 92 ejus et Syllæ pugna cum Jugurtha et Boccho 98 et 99 ejus pugna cum Mauris et Gætulis, atrocinito simillima 97 virtus in pugna, ibid. et seqq. victoria non insolentior factus 100 Jugurthæ et Bocchi exercitus fundit 101 de Jugurtha triumphavit cap. ult. Romanorum in re bellica Principe habitus, ibid. ei iterum consuli, decreta Gallia, ibid.

Masinissa Rex Numidarum J 5 bellica virtute præstans, ibid. ejus filii tres, eod. cap. quando in Romanorum amicitiam venerit, ibid. et 14 una cum Romanis Syphacem regno expulerunt, cap. eod. 14 proli Romani nominis studium commendat, ibid.

Massiva Jugurthæ regnum affectat J 35 Jugurthæ jussu occiditur, ibid. Mastanabal et Gulussa fratres, morbo absumti J 5

Mauri dicti, qui antea Medi J 18 illis Bocchus imperavit 19 pro opibus denas, atque eo amplius uxores ducunt 80 fine. a Mario fusi, fugatique 101

Medi postea Mauri dicti 18 eorum origo, ibid.

Medius locus apud Numidas honorificentior J 11

C. Memmius tribunus pleb. J 27 ejus facundia 30 oratio ad populum 31 rogatio 32 Jugurtham presentem ad populum accusat 33

Metellus consul in Numidiam ad bellum proficiscitur J 43 ejus in consulatu collega Silanus 43 ipsi consuli Numidia provincia obvenit, ibid.

et 63 sine. fortiter rem gesturns, omnia adjumenta ignaviae sustulit 45 exercitum licentia et ignavia corruptam, ad militarem disciplinam revocat, ibid. Jugurthae legatos corruptit 46 ejus innocentia Jugurtha suis rebus diffidit, ibid. expeditio in Numidiam, eod. ejus calliditas, ibid. cum Jugurtha pugna 49 et 50 Numidiae oppida capit, vastatque agros 54 victor milites pro meritis donat 54 ei supplicationes decretae 55 Zamam oppugnat 60 oppugnationem Zamae, frustra tentatam, omittit 61 Bomilicarem corruptit 61 sine. Jugurtham insidiis aggreditur, ibid. ejus superbia 64 Gaudae, Mastanabalis filio, Masinissae nepoti, regis honores negat 65 ejus stratagema 75 Thalam oppidum obsidet, et capit, ibid. mollities animi 82 ad Bocchum legati 83 conspectum Marii fugit 86 Romae laetissimis animis excipitur 88

Metellus Celer praetor C 30

Metellus Creticus imperator ad urbem, triumphum petens C 30

Micipsa, Masinissae filius et regni heres, J 5 ejus, Numidiae regis, genealogia, ibid. ejus filii duo, ibid. de adoptando Jugurtha secum deliberat, ibid. et 10 consilium adversus Jugurtham 6 Jugurtham, ut bello caderet, auxiliari exercitui praeficit 7 verba ad Jugurtham 10 filios commendat, ibid. moritur 11 ejus in Jugurtham beneficia 10 et 14

Militaris disciplina magis ex animo quam ex corpore pendet C 2 non tam ex libris quam ex acie discitur J 85

Milites ex classibus lecti J 86 capite, censi ibid.

Miseria fidem verbis facit J 24

Misericordia in perniciem casura C 52

Miseris parum fidei, ibid.

Mithridates in latere vectigalium Romanorum F 232, 2 Graeciae grave servitium demisit F 314, 5 Nicomedem Bithynia expulsi F 314, 3 Asian, spoliis regis Antiochi, recepit F 314, 4 Cottam fudit F 314, 14 apud Parum, et Heracleam naufragis militum optimos amisit F 315, 8 ejus cum Lucullo praefata F 315, 6

Morbus haud saepe quemquam superat in Catabathmo J 17

Mores simul cum fortuna commutanter C 2

Mors ærumnarum requies, non cruciatus C 40, 51, 52

Mulier ancilla J 12

Mulierem psallere, et saltare elegantius quam probae, non decet C 25

Mulieres in comitatu Catilinae C 24

Mulucha flumen Mauros a Numidis dividit J 19 et 92

Mulucha flumen, Jugurthae Bocchi-que regnum dividebat J 92

Mulucha urbs (ita Florus castellum ab amne fortassis appellat) a Mario capitur, ibid.

Munificus nemo, nisi volens J 103

Murena citeriori Galliae praefectus C 42 sine

Muthul, Numidiae flumen J 48

N

Nabdalsa Bomilcaris in prodendo Jugurtha, socius, 70 apud Jugurtham proditionis suspicionem deprecatur 71

Naturae iniquitas falso ab hominibus accusatur J 1 eam quis industria vicerit 76 una et communis omnium, J 85 unum omnibus finem vel ferro septis statuit F 276, 20

Necessitas extrema non est expectanda F 276, 21

Necessitudo timidos fortes facit C 58

Nob. Neronis sententia de conjuratis C 50 sine

Nobilibus, in bello delinquentibus, fortunae bona patrocinantur J 85

Nobilitatis Rom. superbiae quo primum tempore obviam itum sit J 6 ejus commune malum superbia J 64 ignavia a Mario reprehenditur 86 Unde petenda, ibid. eam peperisse, quam acceptam corrupisse, melius est, eod. cap. et 81

Novo homini ante C. Marium consulatus nemini mandatus J 63 et 78 sine

Numantia deleta J 8

Numidarum studia juvenilia J 6 eorum alii Jugurtham, alii Adherbalem sequuntur 13 eorum reges, Romani nominis maxime studiosi 14 eorum salutem ex Romanis pendere, ibid. quare hoc nomine vocati 18

eorum ingenia 56 infidi, ingenio mobiles, novarum rerum avidi, ibidem et 66 Romanos invadunt 60 fusi, fugatique 67 et 74 eorum spes in pedibus 74 sine. pro opibus denas, atque eo amplius uxores ducunt 80 eorum cibus et abstinentia 89 pabulo pecoris magis quam arvo student 90 plerumque lacte et ferina vescuntur 89

Numidæ pars, firmior Jugurthæ, speciosior Adherbali traditur J 16 qui legati ad ipsam dividendam missi fuerint, ibid. ejus origo ac situs 17 et 18, &c. incrementum, ibid. vastatur a Metello 53

Nusæ reginæ filius regno frustratur F 313, 18

O

Obscuri vitam virtute et innocentia tuentur J 85 eorum facta paucis nota C 51

Octavius Rufus quæstor J 104

Ope summa niti C 1 et 88 J 9 et 14 et alias sæpe

L. Opimius Consul, legationis princeps, a Jug. corrumpitur J 16 C. Sempronio Graccho, et M. Fulvio Flacco interfectis, Consul acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercet, ibid.

Oratio Adherbali coram Senatu J 14

Oratio Bocchi per interpretem ad Syllam J 110

Oratio Cæsaris C 51

Oratio C. Memmii J 31

Oratio Catilinæ qua conjuratos hortatur C 20 ejusdem, qua exercitum 68

Oratio Catonis adversus Cæsaris sententiam C 52

Oratio legatorum Manlii C 33

Oratio Marii popularis admodum J 85

Oratio Micipsæ ad Jugurtham J 10

Oratio Syllæ ad Bocchum J 102

Orbis generalis divisio J 17

Orta omnia occidunt J 2

P

Parta amittere majus dedecus, quam nihil peperisse J 31 et 85

Pater filium necat conjurationis in patriam participem C 39 quod injus su suo in hostem pugnat 52

Patres, Reip. Romæ præsides appellati C 6

L. Paulus lege Plantia Catilinam interrogat C 31

Pax diversis in mentibus esse non potest J 40, &c. hæc foris Romanos in lasciviam conjecit 41 ejus fundamenta F 343, 17

Pecunia, maxima pernicies hominum F 346, 3 ejus studium paci communi officio, ibid.

Persarum origo, atque situs J 18 se per connubia Gætulis permiscuere, ibid. alveos navium inversos protugariis habuere, ibid.

Persæ, Philippi filius, in somnis occians F 313, 9

Petreius, Antonii consulis legatus C 59

Philæni vivi terra obruti pro Pænorum rep. J 79

Philenon aræ J 19 et 79

Phœnices oppida multa in Africa condidere J 19

Picenus ager C 57

Cn. Piso factiosus C 18 conjurationis auctor, ibid. Quæstor in citriorem Hispaniam prætor missus 19 interficitur, ibid.

C. Pisonis et Cæsaris inimicitia C 49

Piatoriensis ager C 57

Plantia lex C 31

Plebis secessio a partibus, et causa C 33 ejus inopie subventum, ibid.

Plebs urbana infamis et egens C 37

Catilinæ incepta probat, ibid. et 48 ejus opes quando imminuit 39 antea novarum rerum studiosa, Catilinæ consilia execrari 48 ejus animi, post detectam conjurationem, mutati, ibid. duæ secessiones J 31 ex secundis rebus insolentia 40 eam Gracchi in libertatem vindicare couantes, occiduntur 42

Pompeii remotior ab urbe exercitus, Catilinæ spem incepti perficiendæ auxit C 16 Crasso invidus 17 ejus potentia formidolosa 19 ad bellum maritimum atque Mithridaticum missus 39 ipse et Crassus consules tribunatiam potestatem restituerunt 38 popularis F 297, 10 sua Martia facta enumerat, ibid. hostes per Alpes in Hispaniam summovit, ead. Epistol. de comætu et sumptibus queritur,

ibid. majore fortuna, quam sapientia, ibid. tanquam sanam debitorum, ibid. nihil aliud quam Cæsari obesse volebat F 349, 23

Q. Pompeius Rufus Prætor C 30

Pons Mulvius, C 45

Pontifex Max. C. Cæsar C 49

Populus potestatem summam dat C 29

Populus Romanus quibus modis libertate exciderit F 353, 16

Porcia lex C 51

Portæ clausæ fugam prohibent J 67

Prædabundus J 91

Prælium cum Catilina committitur C 60

Primipili tertiæ legionis centurio J 88

Probitas parum per se tuta J 14

Ptolemæus pretio diem belli prolata F 314, 9

Publica a paucis emere periculosum J 8

P. Autronius conjuratus C 17

P. Gabinius Capito conjuratus, ibid.

P. Lucullus et L. Annius trib. pl. magistratum continuare nituntur J 37

P. Rutilius, Metelli legatus, Mario exercitum tradit J 86

P. Scipio, Imp. Rom. J 7 ejus verba ad Jugurtham 8 ejus Epistola ad Micipsam 9 solitus dicere, majorum imagines vehementissime sibi animum ad virtutem accendisse J 4

P. Scipioni Nasicæ Consuli Italia provincia obvenit J 27

P. Sittius Nucerninus, missus cum exercitu in Manritaniam C 21

P. Sylla consil designatus C 18 ambitus condemnatus, ibid.

Pugna, latrocinio magis, quam prælio, similis J 97

Punica fides, incerta J 108

Punicum bellum Romanos in officio retinuit J 41

Q

Quæsitores J 40

Quæstor pro prætore missus in Hispaniam Piso C 19

Q. Annius conjuratus C 17

Q. Catulus proconsul C 35

Q. Cornificius Cethegum custodit C 47

Q. Curius conjuratus C 17 Senatu

motus a censoribus probri gratia 23 ejus cum Fulvia consuetudo, ibid. conjurationem patefecit, ibid.

Q. Fabius Maximus J 4 solitus dicere, Majorum imagines vehementissime sibi animum ad virtutem accendisse, ibid.

Q. Fabii Sangæ patrocínio Allobroges plurimum usi C 41

Q. Marcius Rex senatus decreto Fæsulas mittitur C 30 ejus responsum ad legatorum postulata 34

Q. Metellus Celer in agrum Picennum missus C 30

Q. Metellus Creticus senatus decreto in Apuliam mittitur, ibid.

Q. Minucio Rufo consuli Macedonia provincia obvenit J 35

Q. Pompeius Rufus prætor Capuam senatus decreto mittitur C 30

R

Regem armis, quam munificentiâ, vicini minus flagitiosum J 110

Regere vi patriam, importunum J 3 Regi consilium dare, arduum F 348, 1

Regibus Romanis imperantibus, boni, quam mali, suspectiores C 7

Regni præsidia, sunt amici J 10

Regum antiquitus studia C 2

Res humanæ semper ad deterius prolabantur C 2 fluxæ, et mobiles J 104

Res secundæ sapientium animos fatigant C 11 insolentiam pariunt J 40

40 mire sunt vitis obtentui F 278, 14

Resp. duabus artibus curanda, audacia in bello, æquitate in pace C 9

cjus prætextu, pro sua quisque potentia certat 38 eam quibus rebus Romani auxerint 52

Rex nomen imperii primum fuit C 2

Rhodium a Romanis defectio C 51 bello Macedonico capti, quare impuniti a Romanis sint dimissi, ibid.

opibus pop. Rom. crevere, ibid. eorum judicia F 354, 11

Romæ urbis origo C 6 a Trojanis condita, ibid. florens finitima in-

visa, ibid. libertatem adeptâ, brevi plurimum crevit J sicut sentina 37

in ipsa fato regnatori tres Cornelli 47 ibi omnia venalia J 8 et 20

venalis, si modo invenerit emtores J 35

in ea post Carthaginem deletam,

orta seditio 41 in patres et plebem
divisa F 351, 20

Romanarum legum suprema poten-
tia F 351, 24

Romanorum antiquitas de honori-
bus certamen C 7 antiquorum Ro-
manorum mores et instituta C 6, 7 et
9 eorum beneficentia 7 sæpe parva
mann fortissimos fudisse exercitus C
7 et 53 præclara agere, quam scri-
bere malebant C 8 belli gloria præ-
stantes, ibid. eorum in ædificando
luxuries C 12 et 20 erga Pœnos fe-
difragos fides C 51 arma, atque tela
militaria ab Samnitibus magistratuum
insignia a Tuscis sumserunt, ibid.
quam a majorum virtutibus desciverint
C 53 Gallis belli gloria Græcis facun-
dia postfuerunt, ibid. eorum potestas,
in curandis sociorum injuriis J 14 a
Jugurtha sub jugum missi J 38 eis
omnia regna adversa J 81 eis melius
visum est, amicos, quam servos, quæ-
rere J 102 audendo, fallendo, bella
ex bellis serendo, magni facti F 316,
11

Romani exercitus prima corruptio
C 11

Romanis equitibus indignum regnum
peregrinorum satellites agere J 65
cum telis circum ædem Concordiæ
C 49

Romano imperio ad occasum, ab
ortu solis omnia parebant C 36 F 315,
21

P. Rutilius, Metelli legatus J 50

S

Sallustius a Rep. ad scribendas his-
torias se transfert C 3 J 4

Saluti potius quam libidini con-
sulendum F 344, 20

Sapienter pacis causa bellum ge-
runt, laboremque spe otii sustentant
F 345, 3

Saturæ usus in sententiis exquiren-
dis J 29

M. Scaurus, in Senatu princeps J
25 qualis, ibid. a Jugurtha corrup-
tus 29 quæsitur 40

Scipio Africanus, Romani exercitus
imperator bello Numantino J 8 ejus
verba ad Jugurtham, ibid. Jugur-
tham laudat, ibid. Jugurthæ pop.
Romani studium commendat, ibid.

ejus literæ ad Micipsam 9

Scriba Cornelius F 277, 2

Secordia humanæ imbecillitatis
causa J 1

Secundæ res sapientium animos fa-
tigant C 11 insolentiam pariunt J
40 fine. mire nitenti vitii obtentui
F 278, 14

Seditiones tribuniciaæ Remp. agita-
bant J 37

Seditionibus omnia turbata F 280, 3

Seleucia maxima urbium F 316, 8

Sempronia lex de provinciis J 27
de vocandis ex quinque classibus cen-
turiis F 354, 16

Sempronia conjurationis particeps
C 25 D. Bruti uxor 40 circa finem

Senatores indigni ordine J 4

Senatus potestatem summam dat
C 29 ejus misericordia ac mansue-
tudo C 34 in ædem Concordiæ vo-
catus 46 circa finem. ipse animus,
plebs corpus 41

Senatus consultum, ne quid Resp.
detrimenti caperet C 29 ejus summa
vis C 29 in conjuratos, ibid. et 50
fine: item 52 et 55 de Numidiæ
regno, de subveniendo Adherbali im-
peditur J 25 de prohibendis a mœ-
nibus Jugurthæ legatis J C 28

Senatus populi que Romani injussu
fœdus nullum fieri poterat J 39

Senectus ipsa morbus F 323, 2

L. Sænius, Senator C 30

Sententiam D. Junius Silanus pri-
mus rogatur, Consul designatus C 50

Sententias per tabellas ferri solitas
F 358, 10

Septimius Camers in agrum Pice-
num a Catilina mittitur C 27

Serpentes accenduntur siti J 89

Sertorius Hispaniam citiorem
vastavit F 298, 20

Servile bellum Capuæ, et in Apu-
lia C 30

Sicca oppidum quando primum a
Jugurtha defecerit J 56

Sidonii quo modo in Numidiam per-
venerint J 78 Leptim condiderunt
J 19

Sisenna Lucius historicus J 95

P. Sittius Nucerinus, conjurationis
particeps C 21

Societatem belli inituri quæ consi-
derare debeant F 316, 5

Somnus ægrum animum facile op-
pimit J 71

Spintheri Lentulo in custodiam tra-

ditas Lentulus conjuratus C 47

Sp. Albino Consuli Numidia provincia obvenit J 36 a Jugurtha ludiscatus 38 Metello exercitum ignavum reddit 44 Massivæ persuadet, ut regnum ab senatu petat 35 ejus exercitus solutissime vixit 44

L. Statilius conjuratus C 17 illi et Gabinio negotium datur, uti urbem incenderent 43

Summum ratio ad pacem pertinet F 344, 4

Superbia, commune nobilitatis malum J 64

Suthul, oppidum Numidiæ, obsidetur J 37

L. Sylla quo pacto sibi exercitum fidum fecerit C 11 crudelitas, ibid. et 51 ejus Marii Quæstoris, mores, ingenium, et natura J 95 eloquens 102 oratio ad Bocchum, ibid. a Mario ad Bocchum de communibus rebus agendis mittitur 105 ejus magnanimitas 106 inconsternatus animus, ibid. una cum Voluce per hostium castra proficiscitur 107 pollicetur pacem Boccho 113 illi, lege belli, omnia licuerunt F 350, 17

P. Sylla Consul designatus C 18 de ambitu punitus cap. eod. Damasippum et alios jugulari jussit C 51

Syllæ fratres, Publius et Servius, conjurati C 17

Syllani milites gregarii Senatores facti C 37 rapinis assueti, Catilinæ occasionem augent C 26

Syphacis, Numidiæ regis agros, urbesque, Romani Masinissæ dono dant J 5 et 14

Syrtes in extrema Africa sinus duo J 78 unde dicta, cap. eod.

T

Tanis flumen Africæ J 90 extremo

Tarquinius Lucius, conjunctionis index, in vincula conjicitur C 48 ejus indicio non habetur fides, ibid.

Thala, oppidum Numidiæ ubi thesauri regii J 75 a Metello obsidetur 76 capitur, ibid.

Thereon colonia, Cyrene J 19

Thirmida oppidum a Jugurtha capitur J 12

Tib. Gracchus regnum affectans, occiditur J 31

Tib. Neronis sententia de conjuratis 50 fine ipso

Timor animi auribus officit C 58

L. Torquato et L. Cotta consulibus, Catilina et Autronius cædem parant C 18

T. Torquatus filium necari jussit C 52

Tribunatus pleb. summa potestas C 38

Tribunicia potestas Pompeio et Crasso coss. reatituta, ibid. materia discordiarum F 316, 4

Tribunicia seditiones Remp. agitabant J 37

Triginta Atheniensium tyranni C 51

Triumviri capitales C 55

Trojani Romam condidere, Æneæ duce profugi C 6

Taba pugnae signum C 60 principio

Tullianum, locus in carcere C 55

T. Turpilius Silanus Vagensium præfectus unus ex omnibus Italicis non obtruncatus a Numidis J 66 fine, et 67 fine. civis ex Latio 69 desertor præsidii a Metello necatur, cap. eod.

U, V

Vaga Numidarum oppidum, forum rerum venalium J 47

Vagenses a Metello deficiunt, Romanorumque præsidia interficiunt J 66 diripiuntur 69 perfidiæ poenas luunt, ibid.

Valentia a Pompeio deleta Hist.

L. Valerius Flaccus, et C. Pomptinus prætores ad Allobroges interceptos missi C 45

L. Vargunteus senator conjuratus C 17 insidiatur Ciceroni C 28

Verba virtutem non addere C 58 et J 85 fine ipso

Vettius Picens F 277, 2

Via una et ardua ad virtutem F 354, 1

Victis, quanta accidant incommoda C 51

Victoria obtenta, vel ignavis gloriari licet J 53 fine

Victoris in manu est, bellum pace mutare C 58

Viris labor, mulieribus munditiæ conveniunt J 90

Viris nihil reliqui quam solvere in-

jariam, aut mori per virtutem F 276, 19

Virtus clara aeternaque habetur C 1
ei honos non datur J 3 non eget
composita oratione J 85 neque datur
dono neque accipitur, ibid. post vi-
tam magis se extollit F 360, 9

Vita hominum olim sine cupiditate
agitata C 2 silentio non transcendenda I

Vita et mors jure naturæ F 323, 18

Vitabandus J 60 et 101 alibique

Vitia virtutum nomina sortita C 52

Vivere qui dicantur C 2 sub finem

P. Umbrenus conjuratus, Allo-
brogæ ad conjurandum hortatur C 40

Volux, a patre, Syllæ obviam mit-
titur J 106 Bocchi filius, ibid. du-
bis fidei apud Syllam 107

Urbe capta, nihil reliqui fit victis
C 52

Uticæ magna negotiatorum multi-
tudo J 64

Utres ex coriis J 75 et 91

Vulgus seditiosum J 65 sine ipso

T. Vulturcius Crotoniensis, conjura-
tus C 44 cum Allobrogibus ad Ca-
tilinam proficiscitur, ibid. Prætoribus
se dat 45 in Ponte Mulvio capitur,
ibid. de itinere, ac literis interroga-
tur 47 ejus indicium de conjuratis,
cap. eod. ei, ob detectam conjuratio-
nem, præmia decernuntur 50

Z

Zamæ situs J 57 regni Numidicæ
arx 56 oppugnatur, ibid. et capp.
seqq.

INDEX SECUNDUS,

SIVE

GRAMMATICUS ET CRITICUS.

C *Catilinarius*, J *Jugurthinum Bellum*, numerus caput designat. F *Fragmenta* indicat cum pag. et lin.

A

A REP. procul habendam mihi reliquam ætatem C 4 a partibus liber animus C 4 a Legatis desertus C 46 diverso itinere malos a bonis loca tetra habere C 52 alter a Gallia obstat C 59 a suis longe repertus est C 61 animus a libidine continuit J 15 aut ferro aut a bestiis interiere J 17 a bono honestoque in pravum abstractus, ibid. a vero bonoque impediēbat J 30 a vero movit J 5 et, ad voluptatem deficit F 353, 25 multa me a vobis debortantur J 31 metum a scelere suo ad ignaviam vestram transtulere J 31 a Memmio perlata rogatione J 32 prohibendo a delictis J 45 pars a sinistra tentare J 50 a persequendo detertere J 50 clamorem a tergo accepit J 58 jam inde a principio belli J 77 ita ad hoc ætatis a pueritia sui ut J 85 prima adolesc. F 323, 8 a sociis cogeret J 95 paulum a fuga aberat J 101 Syllæ, cuius facundia a Manlio concessum J 102 jam a principio J 102 a paludibus invia F 273, 10 i. e. propter, ob &c. Livius, ob res prosperas parum sibi caventes et alibi, non tam ab ira, nec ab odio quam ut miles sentiret. Et Plin. ii, 8

ardentis a solis vicinitate: et Livius iterum: avidior erat certaminis a spe quam successus rerum augebat. sic, a sole dolet Plin. xxiv, 5 Repulsus a Lethe oppido F 288, 23 a ceteris digredientem F 291, 28 procul a Gadibus sitas 321, 3 clamorem a tergo accepit J 58 a tergo incurserunt 325, 7 a Graccho ortæ seditiones 326, 10 dictum a gubernatore illic sepulto 333, 14 a Troja Capys Campaniam tenuit 334, 2 quemquam a multis metuendum 342, 4 a turpitudine vacat 363, 17

Ab, sequente Consona, ut apud Plautum Epid. i, 1, 51, &c. C 44 J 65 J 78 vid. Heins. ad Ovid. Ep. ex Ponto lib. i, 50 ad optimum quemque a minus bono transfertur C 2 cum ab reliquorum malis moribus dissentirem C 3 C 5 ab incepto traheret C 7 ab incendio vigiliis munitam C 32 literas ab his longe diversas C 35 ab incendio Capitolio 20 annum C 47 ab odio vacuus C 51 J 64 cavere ab illis C 52 unus ab urbe; alter a Gallia obstat, et, ab hostibus arma avertere C 56 ab dextra rupe C 59 ab his Centuriones lectos C 59 i. e. post hos Plin. ii, 16, 10 ab his (Venere et Luna) Mercurii stella J 68 primo conventu, quem ab Regulis factum J 12 utique

ab stirpe socium J 14 usque ab stirpe auctoritas Plaut. Trinum. i, 2 ab stirpe interiit C 10 ab latere hostis J 14 ab occidente fines habet fretum, &c. J 17 J 22 si ab jure gentium sese prohibuerit J 22 invicti ab hostibus J 31 alium ab alio diversos aggregitur J 46 haud longe ab eo itinere J 47 vastus ab natura J 48 quæ ab Imperatore decuerint omnia suis provisæ J 49 ab tergo disiectos J 50 male pugatum ab suis J 54 ab Rege defecerat J 56 ab eo magistratu alium post alium sibi peperit J 63 seorsum ab Rege exercitum ductare J 70 Castellum desertum ab ea parte J 94 ab omnibus partibus simul tecti J 97 ab negotiis nunquam voluptas remorata J 96 tegere ab jaculis corpora J 101 ab amicitia repulsus J 102 multo propius est ab eo quo agitatur statu F 282, 10 vobis ab illo bellum suadet F 284, 17 ab Alpibus in Hispaniam summovi F 298, 4 libera ab auctoribus patriciis suffragia F 304, 9 ab imperio eorum disjunctum 313, 21 ut malas artes ab Juventute prohibeas F 345, 10 ab injuria J 107 ab stultitia retinuisse F 345, 12 ab stirpe evertit F 350, 14 prope jam ab occasu restituerit F 360, 1

Abdere se alii, alii arma capere J 38 abdita loca scrutari J 12 in abditam partem ædium cecedit C 20 regiones J 38 abdicato magistratu C 48

Abducit reliquos in agrum Pistoriensem C 57

Aberant a periculis C 6 ab Roma C 40 haud longe J 36 abesse procul a Rep. C 19 Vagam non amplius mille passuum J 68 haud procul J 114 quin præter idoneum ducem nihil abest ad subvertendum imperium 282, 4

Abeunt auxilio noctis integri J 53 non vulnerati, diversi in locos difficiles J 87

Abibus haud repulsus J 110 Vajer. i, 7, 3 victricem abituram MS. abierat præceptis luxuria atque inopia C 25 ex Africa profugus J 35 ad Bocchum in Mauritiam J 62 hostis inultus abire sinat J 58 victi J 79 longius J 98 abire castris jubet J 107 abire et conspectu motus J 68

Ajuraverat creditum C 25 vid. Plaut. Curc. 4, 210 Pers. 4, 3, 9 et

Virg. Æn. 8, 268 abjuratæque rapinæ Symmach. 86 et Claudian. lib. ii, 6 Hon.

Abnuentes omnia J 68 Sic Dictys, ab. jam barbaris, et noster, abnuente Tigra. Neque abnuere, neque polliceri J 47 probare partim, alia abnuere J 83 abnuentus 287, 4

Absens consul factus est J 114 Tacit. A. 41 in me absentem statuissetis An. iii, 2

Absolvam de conjuratione paucis C 38 et 39 quam paucissimis J 17 F 347, 13 multa paucis F 271, 3 cura familiari tam parva res F 306, 5

Abstinentia, largitio ei oppon. C 3 cum innocente abstinentia certabat C 54 abstinetur tergis F 307, 15 abstinuit armis 314, 9

Abstracta in partes J 41 abstractus est J 29 abstractus adversis Tacit. H iv, 2 a bono honestoque in pravum J 29

Absumtis fratribus morbo J 5 Absurde in magistratibus creandis haud mihi quidem abs. placet lex F 354, 14 haud absurdum est etiam bene dicere C 3 ingenium ejus haud absurdum C 25 sic Tacit. A 13

Abundantia. otio atque ab. earum rerum J 41

Abunde. quibus mala ab. C. omnia erant 2 polleus potensque et clarus J 1 magna præsidia fore J 14 dictum puto strenuis J 85 parentes habemus J 102 libertatem rati F 307, 14

Abnti. per turpitudinem properabant C 13 abutitur vestra secordia J 36 J 40 J 62 J 32

Ac, in princip. ac mihi quidem, &c. C 3 simul ac C 7 et 28 ac prius quam legiones scriberentur C 32 sæpe opitulati sunt: ac novissime memoria vestra C 33 Reip. juxta ac sibi 37 brevi venturum pollicetur, ac paulo ante legatos proficiscitur C 44 contra ac ratus erat C 60 proinde quasi sint, ac non perinde habeantur, ut eorum virtus est qui ea J 4 ac sane, in principio J 73 vid. Trinum. ii, 2 v, 65, 74 et Turneb. lib. ii, c. 29 et 18, 7 ne se alium putaret, cognitus esset Numanthæ J 15 ac deinceps J 19 postea ibid. ac ni, (in principio) J 27 ni studium, &c. ac maxime quod J 31 paret: ac maxime occulte J 35 ac deinde J 36 Aulo omnes infesti, ac

maxime qui J 39 dissidere, ac tum demum J 46 receptui ac post munimento foret J 50 Ac ni M. &c. J 56 et, ac si jam J 85 nisi tamen resp. pariter, ac sævissimo imperio bene gesta J 100 ac fuere qui dicerent J 106 pro, quin, aut immo, nihil dolo factum ac magis calliditate Jugurthæ J 107 Q. C. Cos. ac deinde F 271, 1 ac mox F 313, 6 ac mihi sic videtur F 352, 8 de M. juxta ac de se F 353, 3 J 45

Accedam quo potissimum infelix ac. J 14 quo ac. aut quos appellem J 14 sic Plautus in Epidico: ad provinciam J 25 huc, quod habuerat nimis liberaliter C 11 Imperatori plus bonæ spei accedebat J 44 quo improvisus, gravis accideret J 88 dum quid tibi ex eo gloriæ F 348, 15 pleraque hostiliter loca cum equitate J 20, 62 eodem J 113 Virg. penitusque sonantes Accestis scopulos. de hostili adventu Cic. pro Milone: tamen, accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Quo propius discrimen accedo Curt. iv, 14, 24 accedo te. Charis. Accedere (de hostium incursum) J 58

Accendebant animum non mediocre pollicitando J 9 contra M. vehementer J 64 prælium F 294, 19 ingenium cupidum pacis vehementius J 102 invidiam pollutam licentia J 16 vehementissime sibi animum ad virtutem J 4 studia hominum C 23 magis magisque in dies accenditur animus C 20 natura serpentium J 89 siti accenditur J 89 animum accendi J 4 accensa lubricine C 25 ad hoc, studia Numidarum in Jugurtham accensa J 6 Huic studia accendit patriæ virtutis imago Silius i, 37 vitia Ovid. de Remed. i, 27 in iram Lucan. iii, 27 vehementer J 34 Sic accensa plebes J 73 ex qua omnes discordiæ F 238, 17 ad dominationem accensi sunt J 31 Sic Livius iv. B. Pun. adeo accensus sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos. bonum ingenium contumelia J 82 præmiorum spe F 309, 4 illorum pollicitationibus J 20 animus fertur accensus in socios F 344, 10

Acceperant volenti de ambobus (grata aut placencia) J 73 literas C 46 ubi ea quæ fama acceperat ex literis Imp. ita esse cognovit J 9 ex amicis acceperat J 20 Consulem factum antea J 82 quos pelli jam ac. J 101 postquam acceperere ea C 21

ubi ea J 101 redde rationem quantum acceperis F 303, 5 Urbem R sicuti ego accepi C 6 in meum regnum J 10 et ex aliis sanctis viris ita J 86 locum acceperimus J 13 Super Numidiam Gætulos acceperimus agitare J 19 J 78 impune injuriam J 31 postquam Senatus de bello illorum accepit J 80 Sic Cic. iii de fin. 105 ut de Hercule et Libero acceperimus, et alibi Plin. Lib. 16 postea vero quam accepit participem negotii Scaurum J 29 ex nuntiis J 46 clamorem a tergo J 58 paucis quæ animus movet F 340, 24 quin tu ea F 349, 21 beneficia invitus accipere J 96 signum aut imperium ullum J 97 ne fœdera acceperemus J 14 in deditionem F 312, 2 societatem F 312, 14 æquo animo C 3 otium cum servitio F 279, 6 in deditionem accipitur J 29 neque datur dono neque J 85 vera accipiendi insolens F 326, 18 beneficiis amicitias parabant C 6 accepta injuria, ignoscere, quam persequi malebant C 9 data fide atque C 44 oratione, respondit J 22 mercede J 85 acceptam (nobilitatem) corrupisse J 85 acceptio frumenti J 29 acceptis vulneribus J 101 nuntio J 28 nomine modo imperii a vobis F 293, 2 tam acceptum hominem popularibus J 7 jucundi amici, accepti affines Valer. v, 5, 1 in fidem F 313, 9 divitibus magis clarum magisque acceptum videt F 356, 22 magnis opibus, carum acceptumque popularibus suis J 70 carus acceptusque ei J 12 negotiorum curator fidus, acceptusque et omnium consiliorum princeps J 71 Mauro ob ingenii multa bona J 108 Cæsar. A. B. Gal. 14 maxime plebi. acceptus. acceptus in vulgum Tacitus et A. Victor in Cæs. pag. 421. miror hanc Phrasin Stephanum fugisse. Te nihil in vita nobis acceptius ii, 7, 54. Caligula ante principatum omnibus carus acceptusque fuit A. Vict. Epit. iii, 3

Accersere, pro arcessere, de his verbis notandum, quod omnibus locis quos adducunt Steph. et Nizolius, probatissimi Codd. ubique exhibent arcessere V. gr. apud Sallust. C 52 ad bellum accersunt, in omnibus meis, arcessunt: vide Indices Suetonii, Flori, Curtii, et Hygin. Fab. 88. differt ab arcessere, quod illud accusare, hoc evocare signa. Lucan. lib. vi,

vs. 252. fatum accersite ferro. Codex Bib. Pub. Cantab. arcessite. Sic apud Virg. G. iv, 224. Quemque sibi tennis nascentem arcessere vitas. Codd. aliquot Pierii accersere: ut et Codex Coll. Joan. apud Cantab. Petrensis vero Pembr. et Col. Jes. retinent arcessere. Æn. vi, 119 Si potuit manes arcessere, nihil movent Pieriani, ex nostris autem Col. Jes. et Petrensis, accersere, et Æn. v, 746 tam Pieriani aliquot quam Jes. accersit, et eandem inconstantiam produunt Pandectæ Florentinæ. Integro pro sancis C 69 auxilia ab sociis, et nomine Latino J 39 præsidia undique J 43 Syllam jubet J 118 cunctos accersiri jubet J 62 proscriptos F 280, 24 occulte accersit J 109

Accidat: hoc nisi ne accidat provideris, ubi eventit frustra iudicia implores C 52 quorsum F 357, 25 si id accidat F 359, 6 Si secus huic Imperio morbo aut fato F 360, 3 quæ victis acciderent C 51 Id scordiane an casu acciderit J 79 illis accidet merito quicquid venerit C 51 tametsi insperantibus accidit F 351, 11

Accire paucos fama cognitos J 84 quamquam acciti ibant J 102 postquam Syllam accitum audierat J 106 ac paulo ante inisitus huic urbi civis F 351, 11

Accreverit quid tibi litibus F 363, 6 Accurate et liberaliter eos habuit, non, uti meriti erant, pro vanis hostibus J 103

Accusantur vestra consilia J 85 naturæ infirmitas J 1

Acer ipse, bellicosus J 20 vir et infestus potentia nobilitatis J 27

Acerba magis quam diuturna (imperia crudelia) F 342, 3 Necessitudinem nobis demeres, te persequi J 102 præda civilis acerbissima F 279, 2 pœnas solvant F 314, 9 res Justin. 88, 8

Acerbius ulcisci victos J 42 quin acerbius in dies, &c. malefaciendo alios civitate eversum irent F 351, 8 asperiusque fuit (otium) postquam adepti sunt J 41 quid autem acerbum aut nimis grave in convictos C 51

Acerrima (arma) habent in eos quibus victis spolia maxima sunt F 316, 11

Acerrime vindictam exercuerat (nobilitatis in plebem) J 16 regem impugnaverat J 29 cum rem gere-

ret J 58 eo niti J 60 pugnantem contra adversos J 97 acerrimo hosti J 31

Acie (in) prima C 60 extenuata suorum J 49 (explicata) utitur hac voce Livius i Dec. lib. 4 et alio sensu Cic. sunt extenuatissimæ (copiolæ) et inopia pessime acceptæ. At in de Nat. D. 2. significatu Sallustiano. Itaque (aër) tum fusus et extenuatus. Non præliis neque acie b. gerendum J 54 non acie neque ullo more prælii J 97 acie pars F 289, 9 pro aciei, ut die pro diei in Jug. vix decima parte die reliqua. Lucret. i. Argumenta fide dictis contendere nostris. Horat. Constantis Juvenem fide. Ovid. Met. 3. Prima fide vocisque datæ certamina sumsit. duplici F 309, 6 primam C 59 triplicibus subsidiis instruit J 49 transversis principiis in planum deducti J 49 exornat J 52 arte statuerat J 52 perturbare J 59 instruerat J 101 postremam invadunt J 101 sicut acies movebatur J 53

Acquirant novos (amicos) J 13 grandi præmio acquiritur Apuleius x, 49 Florus iv, 12, 2 vide Gifan. ad Lucret.

Acquirit res novas veteribus F 344, 11

Acre invadunt F 317, 28 acri ingenio J 7 viro J 43 vis (serpentium) inopia cibi acrior J 89 acriter instare C 60 ingressus est Numidiam J 28 ferro an fame acrius ugeat J 24 annitendum J 85 eo acrius instare J 94 in percussos Romanos incedere J 101 Tanto bellum acrius erit F 284, 13

Acta edocent, atque audiant (Imp. et Milites) J 53, 93 Acta consiliumque (publicum) J 66 majorum J 88 Lucan. i, 121 ne veteres obscurant acta Triumphos MS. facta. acta feliciter J 55 ut erat J 71 quoque modo actæ forent J 30 his rebus ita actis C 45 Vagæ comperit J 67 acti in cruceam pars J 14 belli ab aliis F 324, 18

Actione (in) priore vades dederat J 35 ut ac. desisteret F 292, 11 ut de actionibus Ciceronis quereretur C 43 Gracchorum obviam ierat J 42 actu promptus F 288, 7 actuaria navigia F 285, 3

Ad hoc C 30 de hac v. vid. Val. lam lib. 2. utitur Plin. Epist. 154. Livius i, U. C. 85. C 37, 44, 53 J 12,

6, &c. vid. Flor. 28, 17, &c. C 14 et 14, 11 rem fam. ad necessaria deesse C 20 ad jusjurandum adigere C 28 introire ad Cic. C 28 ad urbem erant impediti, ne triumpharent C 30 ad societatem belli impellat C 40 postquam ad id loci venire C 45 ad negotia transferunt J 1 ad ea respondit J 11 ad utramque rem tempus decernitur J 12 ad certamen venit res J 13 ad necessitudinem rei satis dictum J 19 ad dominationem accensi sunt J 31 ad populum rogationem promulgat J 40 ad victoriam eo intentior niti J 55 fugam animadvertit ad se versum fieri J 58 et ad se versum exercitum pergere J 69 ad deditioem impellit J 62 ad id locorum Cic. (i. e. ad id usque tempus) sic Liv. 5. Dec. lib. iii, et post id locorum noster, ad arcem oppidi trepidare J 67 ad perniciem ejus dolum querere J 70 ad tempus non venit J 70 ubi ad id loci ventum J 75 ad studium sui perducit J 80 ad oppidum iter constituunt J 81 ad militiam cogere J 85 ad hoc ætatis, ibid. ad virtutem profuerunt J 85 ad hoc tempus J 85 Horat. Lente Samnites ad lumina prima duello F 273, 8 ad summum montis egressus J 93 ad simulanda negotia altitudo ingenii J 95 ad vigiliis multus adesse J 96 ad pedites convertit J 101 ad postremum F 273, 12 tradite exemplum posteris ad P. Rom. suimet sanguinis cæde circumveniens F 279, 6 ad postremum usque F 280, 19 ad furta belli peridonæ F 287, 2 ad alia modestus F 292, 20 ad diuturnitatem usus salient F 297, 7 ad exitum usque insontis dominatus est F 303, 1 nomina rerum ad ignaviam mutant F 303, 12 ad id fabricatæ F 317, 12 ad eam artem se quisque armabat F 318, 1 pecunia ad Hispan. bellum facta F 326, 14 egressi ad faciliores ictus loco cedebant F 329, 6 profectus ad requisita naturæ F 329, 12 ad Chæroneiam certaverant cum F 337, 6 ad vetera instituta revocans F 344, 2 ad acerba judicia invocat (i. e. ad Quæstiones severe exercendas) F 345, 8 ut omnes expergiscantur ad libertatem F 352, 11 ad voluptatem a vero deficit F 353, 25 vitæ necisque potestatem ad te unum revocaveras F 364, 1 Adæquaverit eorum famam J 4

Lucius Flor. ii, 2, 14

Addendo non demendo Reip. magnitudinem animi ostendere F 344, 14 verba viris virtutem non addere C 58 audaciam J 94 maledicta C 31 quo Regi formidinem J 37 multum Reip. J 42 severitas dignitatem addiderat C 54 humilitas favorem J 73 gloriamque sibi J 18 quamobrem in sententiam non addidisti uti C 51 plusque sibi timoris quam potentiam addidit in reliquum J 43 multam eorum animis J 75 additis præsidii (Lentulo, &c.) C 50 auxilio perugis J 56 additamenta factionis F 358, 8 inertissimi nobiles in quibus nihil est ad. F 356, 3 Cic. pro Sest. intercescit Ligus iste nescio quis, additamentum inimicorum meorum. Apulejus de Deo S. Non vocem, sed vocem quampiam, quo additamento pretii lætatus, Idem Metam. ix, p. 219

Adduceret copias in N. J 102 ad tale consilium C 40 perugos omnes vinctos adduci J 66 pars adducti J 66 in spem maximam C 40 J 41 &c. Copia, quam ipse adduxerat C 56 in Civitatem F 353, 9 Prætorium J 8 Adeant ceteros, bene polliceantur C 41

Ademeris si pecuniæ decus F 355, 10 ademtum imperium F 356, 16 provincia alii traderetur quam J 82

Adeo incepta probabat, id adeo more suo videbatur facere C 37 J 110 id adeo in promptu esse quoniam copiam Jugurthæ haberet J 111 id adeo haud mirandum F 353, 12 id adeo malum reverterat C 37 hisce formulis, adeo non est adverbium intendendi uti, in adeo venusto, ut nihil supra, Sed vel expletivum ut Curcul. xv, 37 Nunc adeo ut tu scire possis leno meam sententiam, et Virg. Jamque adeo super natus eram. Vel, id adeo ponitur pro, id vero. Et sic usurpat Cic. Id adeo ex ipso Sc. cognoscite. Ponitur et pro, nedum, valde, certe etiam. Usque adeo uti gladio munitarentur C 49 corrupta est F 273, 23 quorum adeo Syllam non pœnitet ut et facta in gloria numeret F 277, 16 pro, in tantum. Prælium accendere adeo ut venirent tela in brachium F 294, 19 adeo illis ingenua est sanctitas Regii nominis F 330, 7

Adepta libertate C 7 victoriam prope jam J 101 facile quæ petebant

J 77 præmia sceleris J 20 non in-
cruentam victoriam C 61 Provinci-
am cum exercitu F 280, 17

Aderant cuncti J 55 qui primi J
69 præliantibus J 93 adversum
hostes J 94 quanquam ad id naves
oculto aderant F 317, 11 Amphit.
vi. ubi Imp. non ad est ad Exercitum.
ad portam adesset. Cic. i. de Orat.
in concione J 34 noctis quæ jam
aderat auxilio J 53 vobiscum adero
J 85 feroces si paululum modo vos
languere viderint C 52 alicui Sena-
tusconsulto scribendo jamjam affuisse.
Cic. ad Corn. sibi finem vitæ adesse
J 9 modo in postremis sæpe in medio
adesse J 45 interesse, Andr. iv, 4, 3.
in pariundo aliquot affuerunt liberæ,
et Hæcyr. iii, 3, 49. Hunc minime
opus est in hæc re adesse. Sic. Cic.
in Pauli pugna non affuerat. infensi
J 50 Jugurthæ exitum J 70 sine
metu pugnae adesse J 87 apud om-
nes adesse J 97 Sic, Plautus: apud
te adsum Sosia. gratis par, ac si pro-
pe adessemus J 102 vobis in bellis
J 14 adeste Quirites et sequimini
ad F 279, 12 de hac formula vide
notas, et Brisonium de Solemnibus
P. R. verbis. in priore pugna J 101
haud sane sane Reip. consillis affuerunt
F 358, 5

Adhærens et adjunctum proximum
dicebant veteres F 355, 17

Adhibentur ab utroque fidi Interp.
J 109 adhibitis amicis J 113

Adhuc: ceterum adhuc ædificia
incurva J 18 regitis hanc F 280, 10
jure parentibus legatis F 281, 10 qui-
bus adhuc sustentamur F 282, 3 in-
sulam tenuit primo adhuc hominibus
vacuam F 333, 20

Adigeret cum ad jusjurandum C 22

Adimunt omnia sociis J 12 dant,
adimunt F 350, 5

Adire quoquam mihi licet J 14
castella J 89 Marium prope adit
J 93

Aditu difficilis J 91 perangusto J
92

Adjumenta ignaviæ sustulisse J 45
Adjungere sibi C 24 alienos quam
sanguine conjunctos retinere J 10
alias voluntate imperio suo adjungit
J 13 sociam sibi J 70

Adjutoribus quis Regem aggressus
J 80

Adjutum utroque licentiam in vos
suctum atque adjutum properatis F

305, 4 me F 347, 20

Administer omnium consilliorum
J 29 sine adm. geri bellum J 74 opus
et adm. tutari J 76 operum milita-
rium J 76

Administrabant oppida per magi-
stratus J 19 bellique quod adm.
asperitatem ostendere cepit J 29
cum de administrando Imperio disse-
rerent J 14 inter vineas sine peri-
culo administrare J 92 majore cura
illam administrari J 85 in belli ad-
ministracione F 343, 14

Administri et satellites Cic. auda-
ciæ Cic. in Catil. Nepos 185. Vel-
lejus 2. J 7 Justin. iii, 27

Admirando munificentiam tuam F
349, 4

Admisit in Consilio Deorum Jupi-
ter F 364, 11 ut, Senec. de B. iii, 37.
Matrimonio produxit et lib. ii, c. 2.
Triumpho ductus, de Clem. i, 18. In
medio abduxit, et alibi sæpe. Plau-
tus tamen in Concilium hac accessio
est Trin. iii, 2. fuscæ in farina. Plin.
xxx, 43. admissum facinus miserabile
J 53 Sceleré Cos. J 91

Admodum angustum iter J 92

Admonendum te statui de negotiis
urbanis F 349, 11 admonere alium
egestatis C 21 admonitus ab aliis
amicis J 103 tempus admonuit C 5
locus eam rem J 79 res J 95 ad-
monere flagello bovem Colum. ii, 2.
et Virg. inde apud Valerium I. i, 6.
pro, admovertur, lego cum Ms. Cod.
digna visa est quæ flagro admone-
retur

Admoto ferro F 282, 9

Adolescebant quasi glutino F 318, 3

Adolescentem hominem, exacta
ætate sua et parvis liberis, &c. homi-
adol. J 6 adolescentiæ Cethegi ig-
noscite C 52 adolescentuli C 52 ho-
mines. sic puerum infantem Ms.
Valer. i, 55. et pro, triumphum p.
Pemb. locutum. adolescentulus initio
a studio ad Remp. latus sum C 3

Adolevit Reipubl. C 51 adulta vi-
ribus Dalmatia Paterc. ii, 110 Jugur-
tha J 6 Persarum res J 18 inter
artes bonas integrum ingenium brevi
J 63 F 356, 9

Adoptatum esse in regnum J 22
eum adoptavit J 9 adoptione per-
venisse in regnum J 11

Adsum eu consul F 324, 14 adsunt
omnia hæc præsidio J 85

Advectio vino eadem cum mer-

catoribus mutare J 44 advehitur Uticam J 86

Advenit ubi periculum C 23 dies J 113 adventabant Romam J 28 tu eo quæsitus servum adventes tuum. Pænul. iii, 1, 58. Vellejus ii, 59. Curt. iii, 8, 20. Comitiorum dies J 36 Antonius cum exercitu C 56 ubi lux J 99 veluti hostes adventarent J 53 adventu Bocchi cognito J 101 de adventu cognovit 87 et 104 multo ante adventum lucis J 91 differunt vos in adventum Pompeii iii, 11. equitatum omnem in ea parte qua regis adventus erat agitare jubet J, 59

Adversa mihi multa ibi fuere C 3 adversum hostes F 340, 18 neque adversus neque ab tergo aut lateribus tutus F 342, 6 Similiter Plant. quis licet est qui adversum mihi fit. adversa res F 357, 1 si quid adversi eorum est F 356, 5 adversis vulneribus C 61 in adversis F 356, 25 adverso populi partibus J 43 in adverso loco, redundantibus cloacis adverso æstu maris F 297, 1 multosque mortales ea causa adversos habeo C 52 hostem adversum opprimere F 353, 7 adversa multa mihi fuere C 3 infida atque adversa nobis civitas C 51 sin metu cesserimus, eadem ista adversa fient C 58 ex necessariis adversa facta J 14 et 81 in adversa mutant, (pro mutantur.) Gellius J 104 ad hoc, rumoribus, adversa in pravitate, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando corrumpent F 293, 21 multa pericula domi militiæ multa adversa F 322, 14 frequentius utitur adverso quam adverso Auctor. adversis equis J 59 cicatricibus F 327, 22 adv. colle evadunt J 52 Regiæ voluntates uti vehement. sic mob. sæpe ipsæ sibi adversæ J 113 pænes eosdem si adversaretur cogendi potestas erat J 26 adversum quieti et otio ingenium J 66 muniti adversum hostes J 89 famem J 89 latere, quod adversum præliantibus erat J 93 lubricinam adversum nos, metum pro nobis suasisse J 108 arma, quæ ille adversum divina et humana omnia cepit, F 282, 11 in dispensatione Regum Jugurthæ adversus fuerat J 35 locus J 52 Senatus J 84

Adulta ætas, nova, præceps F 335, 12 adultum ætate privignum C 15 Flammis adultam facem Apulei. M. B., 269

Adulterinas portarum claves parat J 12 quibus oppon. veræ sic, ad symbolum Plant. Bacchid. v, 32. numnum. Cic. Offic. iii. apud Apuleium M. 7. auctor adulterinus est Cupido sub aliena imagine p. 178

Advocat eo Senatam C 46 concione J 83 C 57 vos quo pauca monerem C 58 Concio enim tam populam convocatum, quam orationem concionatoris. Cic. in Pisonem. Principium conciones. Cæs. ii. de Belle Civilli: concionem advocat militum Advolvuntur genua patrum F 331, 19

Ædificant quæ homines, quæ arant, navigant, &c. C 26 vid. notas. ædificia Numidarum incurva, &c. J 18 suburbana F 331, 23 ædificiorum saxa J 67

Eger pedibus C 59 animus facile avaritia conversus est J 29 ægro in corde senescit (scribentibus cacoëthes) Juv. vii, 5. ubi Ms. Cod. quo etiam usus est Is. Casaub. pro, sterili tenui. denotat tam animi quam corporis morbum seu vitium. vid. Servium ad illud Virgillii, Curisque ingentibus æger. Ovid. de Remed. Am. i, 26 Livius ii, ab Urb. 14. omne bellum sumi facile ceterum ægerrime desinere J 83 tulit (hanc rem) J 85 ægritudinem pati nimis molliter J 82 ubi ira et ægritudo permixta sunt J 68 per summam ægr. expiravit V. Max. i, 20 ubi Ms. post hoc factum

Æmula imperii Rom. C 10 nos suspecti sumus æmuli, et in tempore vindices affuturi F 316, 7 magis bonorum quam invidi F 355, 16 æmulus etiam invidum significat. Æmulus exceptum Triton Virg. Æn. vi. vid. Nomiium in V. et Valer. lib. ii. instinctu autem æmulationis animo dissidens. Sed Pulman. et Susianus Codex legunt instrictum æmulationis hamo, teste Pighio, quibus accedit Codex Bib. Pub. Cantab. Consulta ejus æmulus F 308, 23 Sic, oblitus sata apud Attium. Opus est cibum apud Plant. Apuleius cum præp. æmulus in nuptias M. v, 171

Æqua manu discessisset (prælio) C 39 libertas F 357, 15 humum aridam agitari vento, post ubi æquabile manere J 53 fama tamen æquabili et inviolata J 43 i. e. inoffensi tenoris, moderati æquabilisque habitus. Cic. Offic. Tacit. A. iv, 5.

cunctis vitæ officiis æquabilis pro æquo ponitur apud Tacit. lib. v. æquabilibus atque constantibus sese res humanæ haberent C 2 æqualia prope fuere genus, ætas, eloquentia C 54 loca plana J 79 inde natum æquor, testibus Varrone Nonio et Cic. Acad. lib. ii. sed ne æquo quidem et plano loco Cic. et noster C 59 ordines in æquum locum deducit J 52 tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis est F 359, 26 æquam conditionem petere J 79 æque sibi exoptant bonus, ignavus C 11 ratas ex omnibus æque (o queis) aliquos ab tergo hostibus venturos J 101 Quos incontanter adæque latrones arbitrare, Apul. M. iv, 145 pro pariter, *πρὸς τὸ ἴσον*. simile haud me legisse memini. æqui boni famam petit F 322, 6 omnes æqui atque iniqui F 355, 12 pro æquitate, &c. superbia, &c. invasere C 2 æquitate æque remque pub. curabant C 9 ferro quam fame æquius perituros F 332, 15 æquo animo accipit C 3 multi eas (injurias) gravius æquo habnere C 51 sit reus magis ex æquo bonoque quam ex jure gentium, i. e. ratione æquitatis quam consuetudinis, moris J 35 æquo et modesto jure agitatum F 273, 2 metu magis quam æquo et bono sustentatum F 284, 14 ingenium meum amplius æquo probaretur F 349, 9 æquos bonosque favere J 85 quibus bonum et æquum divitiis carius erat J 15

Æquor et terra Pyrrho et Hannibali F 330, 16

Ærarii in furibus misericordes C 52 peculatus ærarii factus J 32 me vicem præstare F 297, 18 inopia F 356, 31 expilari J 31

Ære solutum est argentum C 33 alieno oppressos C 40 alieno liberaret C 40 parati servi J 31 æs alienum grande confaverat C 14 ingens C 16 æs mutuum reddere J 96

Ærumnæ premunt J 15 deprecor J 24 maximarum initium J 49 mortem requiem C 51 deformatus J 14

Æstas adulta, præceps, nova F 335, 12 exactam esse J 61 æstatem pati J 85 æstatis extremum erat J 90 æstivi solis pulsum juxta oritur F 334, 11 æstivorum tempus Comitiorum J 44 quantum temporis æstivorum in imperio fuit, ibid.

Æstimantur prædæ loco F 280, 22 vitam mortemque juxta C 2 amores

inimicitiasque non ex re sed ex commodo C 10 nefanda quæ æstimatæ ea, &c. F 274, 12 quibus modiis libertatem omnium F 306, 1 modestiam pro secordia æstimo F 344, 8 cum facta vestra æstimo C 58

Æstu et labore languidi J 51 æstu secundo F 288, 1 adverso (maris) F 297, 1 æstuebat invidia C 23 dies noctesque æstuans agitaret J 93 F 353, 23

Ætas imbecilla C 3 Horat. Serm. ii, Sat. 2, 17 tractari mollius ætas imbecilla, solet. pro senectute. viget animus valet C 20 post, ubi ætas tantummodo quæstui, neque luxuriæ modum fecerat C 24 quibus ætas animusque ferox erat C 38 Horat. jam te sequetur: currit enim ferox ætas. Ubi primum militiæ patiens J 63 militaris J 85 Liv. militaris ætas jurare meminim vivum nisi victorem acie excessurum. Et alibi: Ætas senecto corpore iis, militaris animus erat F 311, 5 quorum ætas voluptates attigerit F 343, 15 adolevit F 356, 9 animi molles et ætate fluxi C 14 adulta ætate C 15 extrema C 49 exacta sua J 6 F 351, 6 confectus J 9 prior J 10 anteibat F 279, 18 acta jam F 323, 3 agere C 4 procul ab Imperio Regis J 78 contra ætatem projectum ad bellum ut ætati concederet J 11 et 102, &c. cujus ætati mors propior est F 324, 12 opportunitas snæ transversos agit J 6 ad hoc ætatis J 85

Æterna vobis sollicitudo remanebit J 31 virtus clara æternaque habetur C 1 gloria æterni fierent J 1 bellum æternum F 342, 5 animus J 2

Ævi brevis J 1 longissimo F 332, 13

Affatim ad hoc comneatum (parare) J 43

Affectabant dominationes F 278, 15 invidiam regni affectati fecerat Valer. v, 7, 2: sic Mss. et edd. ei tanquam regnum affectanti haud æque bene. infra: affectati regni crimine damnavit viii, 5, 2. Civitates quæ ab se defecerant, formidine, ant ostentando præmia affectare J 66 i. e. venari et captare Stat. Theb. ii, 108. cupit affectatque cruorem. Virg. dextram affectari. diligentiam in supervacuis. Plin. xvii, 1, 9

Afferre eodem jubet C 46 temeritatem J 7

Affines, amicos, propinquos J 14

quos affinitas aut alia necessitudo traxit F 341, 3 cognationem, affinitatem, præterea fœdus intervenisse J 111 in locum affinium ducere J 14

Afflictare sese, manus supplices ad cœlum tendere C 31 res afflictas J 76 equi atque viri J 101 aut quid tale capiti affligebant F 295, 7 luctus affligunt hominem. alio sensu Martialis. vi, 33 : ubi Ms. jam miser, pro, tam

Affluere otium atque divitiæ C 26 Affuit pugna J 74

Agam hæc ipsa vobiscum una C 20 uti facto opus sit ita agant C 45 ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agant J 85 Cum tute per molliem agas exercitum supplicio cogere J 85 uti fama et fortunis integer agas. Absolute pro vivere, Tacit. Anal. iii. Non modo apud illos homines qui tum agebant &c. nec ad Senatum referat, neve cum populo agat C 51 eodem sensu cum præpos. ad, et agere omnia ad præscriptum, Cæsar. iii. B. Civil. Ciceronis etiam illud : Cum Egnatio de re tua vehementer egi, et neque si tecum agas, neque si cum altero contrahas. Transversos J 14 quantoque tutius factio noxiorum agat F 300, 13 nunc vero non id agitur, bonis an &c. vivamus C 52 omittendum morem hunc quem agitis F 304, 5 nihil amplius in absentem me statuissetis quam adhuc agitis F 297, 11 transversos spe prædæ J 6 semper in certamine libertatis, aut gloriæ aut dominationis agit ingenium J 1 agite uti lubet F 285, 6 ex pacatis prædas J 32 quo formido latius cresceret diversi agebant J 55 ætatem J 78 vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur J 92 qui procul a mari incultius agebant J 89 apud primos J 101 cum Boccho multum et familiariter J 108 pecus auxiliariis agendum J 90 in ore gentibus agens, populo F 328, 19 Metello procul agente F 329, 4 hostisque in cervicibus jam Italiam agens F 298, 3

Ager frugum fertilis J 17 hostibus cognitus (de Imperatore qui loci guarus est) arbutis consitus J 53 igni magis quam præda vastabatur J 55 ne inultis hostibus vastaretur J 70 arenosus una specie J 79 frugum vacuus J 90 pabulique lætus F 292,

16 res eorum moribus agris aucta C 6 expulsa agris plebes F 279, 1 et F 331, 26 F 352, 1 in agro Arretino C 36 urbes et agros manu ceperat J 5 et alibi. agros tentantes J 16 repente incautos agros invasit F 331, 7

Agere : qui demissi in obscuro vitam C 51 ita ætatem quasi honores vestros contemnunt J 85 et in opt. artibus J 85 ab inimicis præcepta agor C 31 in ore vestro privatus F 323, 9 hyemem non ex ambitione mea F 298, 8 præclara facinora F 359, 25 optimis moribus P. Rom. F 273, 11 ætatem sæpe C 4 veluti per dementia cuncta simul agere C 42 pleraque tempora in venando J 6 res asperas per; Jugurtham J 7 prædas J 20 cum eis de omnibus pactionibus præsens J 29 vineas J 37 Civitas læta J 55 agere, oppugnare &c. J 60 lenius J 60 Joca atque seria cum humillimis J 96 feroces quod non fugere ac pro victoribus agere J 98 soli in Imperio F 273, 5 pacem F 312, 5 Antipodas justos et egregios agere F 332, 30 quæ profecto incassum agerentur F 303, 4 quocumque modo ages ea res tibi rei que p. prospere eveniat F 360, 13

Aggerem jacere J 37 et 76 aggeribus locus importunus J 92

Aggrederetur eum vi C 43 murum scalis aggredi J 57 omnes mortales pecunia J 28 multa pollicitationibus J 61 reliquos eadem via aggressus J 16

Agitabamus pacem J 14 imperium beneficiis C 9 agitare religiones Arnob. p. 95. 8. pravi doctrina agitatus Tertull. 63. propius Africam mare J 18 præsidium J 54 longe aliter animo agitabat J 11 Carthaginiis jam excidia agitabat animo J 63 in potestatibus eo modo agitabat, ut J 63 libere F 351, 24 dominationem oblatam insolentius F 350, 18 ferocius quam solitus erat C 23 in dies plura C 24 alios incultius vages agitare J 19 Quæ postquam agitare cepit pro castris J 59 huc et illic quasi vitabundi, aut jacentes tela cuncta J 66 præsidia J 85 pro muro dies noctesque J 59, J 94 quæ præcepta cum agitem J 14 ubi gentium aut quid agigaret J 54 J 98 propius ad eo quo agitatur statu F 263, 10

Nunc malis fructibus ipsa vix agitatur F 298, 24 plerasque res fortuna ex lubidine sua F 343, 7 asperius magisque anxius F 356, 26

Agmen extremum J 50 munito incidere J 46 in ag. principes facit J 50 postremus in tentare J 55 quadrato J 100 quare ingitur tanto agmine atque animis incedit F 278, 13 laxiore agmine F 309, 3

Agnita gloria super omnes mortales F 360, 6

Agrastia vasa F 317, 23 Numidarum aedificia J 18

Alacribus: cum alac. saltu certabat F 327, 11 animos omnium alacres videt C 21 Junguntur acrior et alacrior Flor. iv, 2, 4. Cum alacritate rates junctae, Curt. vii, 87. impar conditio est lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit, subire confictum, Veget. iii, 11: ubi pro, citatores, Ms. Cod. conuenit cum opt. Stewechiano et audaciores exhibet. Velites leui armatura, corpore alacri. ibi Ms. optimis pro, optime

Algoris, patiens C 5

Alia: post, ubi eorum famam atque pudorem attriverat, majora alia imperabat C 16 nova diruunt alia aedificant C 20 polliceri Sacerdotia, rapinas, alia omnia quae bellum &c. C 21 F 334, 2 item alios in alia loca opportuna C 27 J 87 primo fingere alia omnia C 47. et; sibi cum collega ratus J 43 alia alia licentia C 51 et C 54 diversi redeunt alius ab alia parte J 101 alia fuere, quae illos magnos fecere: quae nobis nulla sunt C 52 studia corporis alia, alia animi J 2 C 23 alium alia clades oppressit J 14 alia deinde alia loca petiverant J 18 F 357, 13 et J 86 pecore atque alia praeda J 20 illa atque alia talia J 40 quaecumque fingi queunt ignaviae probra in—fuere, et alia amplius J 44 praeter milites alia omnia opportuna J 52 ille probare partim, alia abnuere J 40, J 83 omnia haec praesidio adsunt &c. virtute et innocentia: nam alia infirma sunt J 85 hastas, vexillum, phaleras, alia J 85 redundat, modestus ad omnia alia nisi ad dominationem F 292, 18 dicta alia sed certatum utrimque de dominatione F 303, 6 sanctus alia F 332, 21 Vanum genus at alia Africae F 332, 30 regna at-

que Imp. item alia F 339, 1 quancumque modo tu victoriam composueris, ita alia omnia futura F 340, 22 circumvenire, alia hujuscemodi fieri &c. C 52 sed cum aliam conditionem tantummodo equam peterent J 79 aliarum atque Senatus partium C 37 pars ingenium alii corpus C 2 aliud alii natura iter ostendit C 2 sunt qui ita dicant—alii autem C 19 alius alii tanti facinoris conscii C 22 alii &c. pars C 38 et C 48 ceteri verba alius alii varie assentiebantur C 52 Ceteri sparos, alii sudis portabant C 56 amicum alii, pars hospitem C ult. pars spe alii praemio inducti J 13 alii—pars. Pars, alii J 51 et J 66 J 74 F 347, 9 fuere qui &c.—alii—pars J 31 puberes interfecti, alii, omnes venundati J 91 si caveris alia omnia in proclivi erunt F 355, 14 Lentulus et Ceth. aliique C 17 ex aliis rebus magis quam quod cunque id compertum foret haec fama valebat C 14 nominibus persolveret C 35 rursus alios post alios muniti J 55 praemia multa, ceterum alia levia aliis locis facere J 87 neque his secus atque aliis armis muniti J 105 Inter alias res jacit, oportere &c. J 11 bellum aliorum pace mollius gessisti F 340, 14 alios in alia loca C 27 eos atque alios C 37 apud alios iracundia dicitur C 51 alios item non armatos F 342, 18 alius alium hortari C 6 J 49 J 66 praeterea alium alio (dimisit) C 27 J 14 Ne se alium putaret ac esset J 15 panem aut quem alium cibum J 45 alium ab alio diversos aggredditur J 46 alium post alium sibi peperit J 63 neque consilio neque manu priorem alium pati J 96 quo inter se magis fidi forent alius alio concessere J 12 quam maxime diversi J 50 et ferri C 2, 26 aliud alii iter ostendit C 2 neque aliud se fatigando quam odium J 3 aliud stans aliud sedens F 365, 7 C 37 potest alio tempore, alio Consule &c. C 51 alio atque alio loco J 72

Aliena mens C 37 domus non aliena consilii (non inopportuna) C 40, Sic, alienum institutus Cic. Ep. v, 17: et alienissimum tempus apud Livium. Alienum fortunae suae vultum gerere, Seneca. Sic anxius, atrox, firmatus, promptus, apud nostrum cum genit. Cic. alienum ejus

dignitatis. Tertullian. de Resur. Carn. Salutis. Rep. nostra C 51 instituta (extranea) C 51 aliena oppon. bono J 1—bene parata prodegerint F 277, 2—appetens, sui profusus C 5 veris C 33 sua loca—et aliena J 54 neu malis alienos adjungere quam sanguine conjunctos retinere J 10 quem alienum fidum invenies J 10 æs alienum grande C 24 suis rationibus videri C 56

Alienata urbs maxima J 48 mente feraris amens F 359, 8 Curt. voluntate alienati J 66 falsa suspicione C 35 alienentur a rege Curt. v, 9, 12

Alimenta servilia F 276, 11 suo pte ingenio gignere F 321, 3 alimentorum inopia necare Valer. J 2 ubi Ms. odiosos. Carceris F 306, 2

Aliquando expergiscimini et cæpessite Remp. C 52 pro tandem Flor. iv, 2, 11. Cic. pro Cluentio 39. Collegi me aliquando et ita constitui, fortiter eae agendum, et alibi sæpe. Pro, tandem penult. Sic noster J 14, 102

Aliquantam partem gloriæ demiserat F 294, 14 in aliquanti temporis sepulchris Tertullian. de An. c. 51. aliquanto numero hostium potiti J 74 cum aliquanto majore numero quam decretum erat profectus J 86 timor sed amplior spes J 105 aliquanto minores C 8 posteriores se esse vident J 79 aliquantum armorum J 62 Sic al. agri Cic. pro Cluent. 142 Liv. i, U. C. 104

Aliquot mulieres C 24 Semper enim pluralis Num. urbis J 28 fontes J 89 faciem ostentabat aliquot adversis cicatricibus et effosso oculo F 327, 22 Dies 338, 9

Aliquotiens: neque detrusus aliquotiens terretur F 289, 8 Cic. iv, Verrin. aliqu. ad socios literas de istius injuriis miserat

Aliter pro alioqui C 29 (ut apud Livium aliosque) et C 44 neve cum populo agat, qui aliter (secus) fecerit C 51 longe aliter ac ratas erat J 7 ne aliter quid eveniat J 10 aliter atque animo gerebat J 72 (alio modo), ab insidiis ejus aliter caveri nequissime J 108 neque se aliter tutum putet quam si F 274, 14 neque se aliter &c. nisi F 278, 16 327, 12 346, 10 sanctus aliter et ingenio validus F 286, 20 nisi forte aliter quam metu jura restituit F 301, 16 aliter

neque privata F 353, 15

Allevati quibus milites facilius ascenderent J 94 Vid. Columel. 186 &c.

Alicere servitia Romanorum J 66

Alter: unus ab urbe, alter a G. C 58 alterius ipse ego vix effugi J 14 in uno fons erat, alter usui opportunus J 98 in altera—at in altera tuta consilia C 41 ubi unæ atque alteræ scalæ comminutæ J 60 illam alteram J 16 J 93 dum alteri alteros vincere quovis modo volunt J 42 alteri apud alteros formidinem facere J 53, 60 dein utrique alteris freti J 18 alterum alterius auxilio eget C 1 alterius secordia (aliorum) dominationem oblatam insolentes agitant F 350, 13 in altero—in altero miseris perflugium C 54 alterum cum dis, al. cum belluis nobis commune est C 1 et J 7 plures Adherbalem sed illum alterum bello meliores J 13 alterum consilium petis quasi primum reddideris F 288, 19

Altitudine millium passuum præminent F 293, 13 pares mœnium altitudine scalæ F 317, 1 aucta in altitudinem J 93 ingenii incredibilis ad simulanda negotia J 95 Curt. x, 9, 8. alta dissimulatione premere consilium. altius in ejus mentem descendit verbum J 11 liberius altiusque processi dum piget &c. J 4 nihil tam ex alto reperiri posse quod non cogitanti tibi in promptu sit F 349, 6 Curt. vi, 11, 28, altiore consilio concepta, an vino gravatus effudisset.

Aluit, exercitum stipendio frumentoque F 298, 23 turba atque seditionibus C 37 F 324, 5

Alveos afflicti F 300, 1 et in Jugurth. 18, alveos navium inversos. Propert. Portabat sanctos alveus ille viros

Amant: quæ secundæ res, lascivia atque superbia invasere incessere J 41 ira fieri J 34 i. e. solet. Apuleius Herb. nasci amat. cap. 41

Amara atque aspera virtus F 353, 27 amarum lucis usum experirentur Valer. i, 7, 9 ubi Ms. pro, præfectum, habet, eum, pro, affecit Ms. et Ascens. affici jussit, et Ms. B. Pub. et Pembr. patriæ. sed magno dedecore

Amare, potare, (in malam partem) insuevit exercitus C 11 nempe scorta

exercere, ut alibi noster. ament, potent, ubi hab. juventatem ibi sen. ag. J 85

Ambire: ambire, fatigare vos singulos J 14 terra quæ ab ipsis ambitur F 333, 12 singulos ex Senatu ambiundo nitebantur ne J 13 accire et ambiundo cogere homines J 84 legibus interrogati pœnas dederant C 18 fatalis ambitus urbi Lucan. i, 169. Sed, Prisc. urbh. Neque sane ambitu publice F 289, 13

Ambitio mala (a quo incepto detinuerat) C 4 mortales falsos fieri subegit C 10 possidet virtutis præmia C 52—prava solet—boni famam lædere J 96 ambitione corrupta imbecilla ætas tenebatur C 3 præceptus datus J 63 non per oppida neque ex ambitione mea hyemem egi F 398, 9 deliquere per amb. C 52 tanta temperantia inter amb. sævitiamque moderatum J 45 per amb. sese probos simulavere J 85 Cos. id factum memorabant J 86 et 100 bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem F 331, 16 neque facto nullo neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret J 64 hoc non magis seditiosi quam ambitiosi, Cic. Invent. Lib. i, 49

Amentiam ejus augere (cognita vanitate atque imperitiam legati) J 30 Consentientia sceleris sive periculi magnitudine amens et attonitus, Curt. vi, 9. Confer Lucan. vii, 764. amens F 359, 8

Amici: hostes ab latere vos amici procul J 14 ex amicis amicissimos J 10 pro fœderatis C 6 His amicis sociisque confusus Catilina C 16. Sic Curt. iv, 1 (ubi in malam partem accipitur). in amicis habere J 7 ex amicis 50. vades dederat J 85 Contumeliosus F 363, 14 amicorum præsidia circum se occulte habebat C 26 satis fuit J 102 uti veteres muneribus expleant J 13 affines, amicos, propinquos J 14 insidias per amicos tendere J 60 utique ab stirpe socium P. R. J. 14 et J 24 neque locus neque amicus quisquam teget quem arma non tlexerint C 58

Amicitia firma, idem velle C 20 Masinissæ bona atque honesta nobis permansit J 5 fauiliari amicitia conjunxerat J 7 tibi pro nostra gratulor J 9 in vestra exercitum me habiturum J 14 privata J 14 quibus

cum bellum aut amicitia fuit J 17 inter bonos amicitia, inter malos factio J 31 amicitia facilis J 95 repulsum ab amicitia J 102 fœdus et am. dabuntur cum meruerit J 104 per am. obsecrat J 58 et J 71 per amicitiam fidem eripite ex J 24 habere enim magnam copiam societatis, amicitiaque conjungendæ J 83 in amicitiam ejus inciderat C 14 in am. receptus J 5 coleret J 8 cum P. R. instituit J 14 ob vestram infestisunt J 14 quod ei per maximam am. maxima copia fallendi erat J 63 miserant am. societatemque rogatum J 77 fœdus et am. petium J 80 et J 104 et 111 simillantes F 313, 5 gloriose ostentant amicitias parabant C 6 inimicitiasque non ex re sed ex commodo æstumare C 10

Amiculo: amiculo erat ei toga picta F 294, 10 Max. i, 12 æstate grave am. ubi Ma. Ascensiana, et Bellovac. inserunt aureum

Amiserat magnam pecuniam J 97 vera rerum vocabula C 52 ærumnas simul cum anima J 14 amissa anima C 67 et 58 Thala J 80 patrimonium C 37 patre J 10 loco Numidæ J 52 Eugraph. in A. 1. Sc. 2. Phorm. vs. 91. quod nos dimitte, hoc anti-qui etiam amitte dicebant. Ut Virg. amissos hinc jam obliuiscere Graios. Terent. nunc amitte quæso hunc. neque aliter accipiendas Plantus Aulul. ii, 28. Hunc si amitto hic abierit

Amittendæ servitutis cura orietur F 352, 12 rarissime de iis quis libenter valedicimus usurpatur et amittere—parta quam omnino non paravisse J 31

Amplæ satis res gestæ C 8 Amplecti eum in dies magisque J 7 quæ amplexaminis, retinere C 52 Amplificatum jus populi F 351, 23 Amplior animus esset (quo legatis) C 40, C 59 miror Stephanum omisissæ: Sic amp. honor. Cic. ire ampliores Terent. et amplior morbus. Hecyr. iii, 1. commeatus spe J 75 spes J 105 in civitate amplior illustriorque locus F 356, 18 præsidii plus et usus amplior F 358, 3 ampliore potestate quam gerebat dignus J 63 exercitum numero hominum ampliozem J 54 numerum J 106 honoribus usi J 26 amplissima regna F 346, 7 beneficiis F 359, 21 Urbem

ampl. nomine F 359, 27 loco castris parum amplo J 98 amplius tam magnitudinis quam numeri; illos binas, aut amplius domos continere C 20 Cum amplius duobus millibus habuisset C 56 amplius annos triginta fuerat tribunus C 59 quo neque mellus neque amplius aliud in natura mortallum est Justin. iii, 3, 6, et Nepos J 2 morando J 25 Cuncta fuere et alia amplius J 44 Spes prædæ amplius quam lassitudo posse J 69 denas, alii plures habeant, sed reges eo amplius J 80 non amplius ab Capsa duum millium intervallo J 91 armis amplius valuissent J 111 jam inde a principio neque amplius quam regibus exactis F 272, 18 non amplius possent alimentis carceris F 306, 2 non amplius patet millibus F 318, 17 amplius æquo F 349, 9

An: vine corporis an virtute C 1 et 26 quo illa oratio pertinuit? an, uti vos faceret, &c. scilicet quem, &c. C 51 bis in eadem sententia utitur C 51 bonisne an malis vivamus C 52 tuasne injurias persequar an regno consulam J 17 ne, an 30 verum id frustra an ob rem faciam J 31 an in principio F 278, 4 utrum censeatis an F 297, 18 satisne plium, tutum, gloriosum, an indecorum sit F 312, 6 utrum—an F 315, 13 suspectus fuit, incertum vero an per negligentiam F 317, 5 nisi illam firmam efficit, vinci an vicisse, quid retulit F 345, 5 an vero obscura sunt? in principio F 362, 2

Anceps periculum J 29 malum J 67 bellum F 342, 5

Ancilla turpis Fusidius F 278, 5 mulieris ancillæ J 12 Cui in civitate fecisti insidias ancillaris F 364, 16

Angeret me dolor F 360, 10 Curt. 5. iii, 21 pudor: angitur enim ac laceratur animi cupidine et noxarum metu F 283, 1

Angulo (ab) dextri lateris F 295, 14 penult. Virg. 462, v. Æn. angustias (in) coacta Italia omnis F 329, 17 bellum in angustiis futurum F 321, 5 iter utrimque præcisum J 92

Anima oneri C 2 frui C 2 libertatem non nisi cum anima amittit C 33 et J 14 libertas et an. nostra C 52 amissa C 61 oppon. corpori J 2 pauci quibus relicta est (pro vita ut supra J 14 ea tibi nascenti cum anima) simul tradidimus F 359, 18 quid

reliqui nisi miseram an. C 20 Satis habebatis animam retinere J 31 Volentem pro maximis beneficiis animam dono dedisse F 324, 21 Animi virtus C 2 et infra, magna vi animi et corporis C 5 molles et ætate fluxi C 14 animi mollitia C 52 Tacit. 68 Calamitate molles an. in bonam partem Cic. ad Attic. i, 12. quam mollis animus et ad accipiendam et ad deponendam offensionem ei. Plaut. Capt. 7, 80. Cave fidem fluxam geras (i. e. ne sis subleatæ fidei) gloria fluxa et fragilis noster. Æn. x, 17. Nosse tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo, &c. Auctoritas, mens senio fluxa. Tacitus fortuna bellii fluxa, Cic. i, in Bruto. Nobilitate impulsus C 49 contra libidinem animi sui C 51 magnitudo C 54 timor auribus officit C 58 Uti compositum est ex corpore et anima, ita studia nostra corporis, &c. J 2 ut inanis sit Nonii distinctio; animus est quo sapius, anima qua vivimus; et Accil etiam in Epigone: Sapius animo, fruimur anima: sine animo, anima est debilis. Judicium animi mei mutavisse J 4 artes variaz quibus summa claritudo paratur J 2 ad explendam animi cupidinem præceps J 6 municipientia J 7 augeant J 34 popularium tentati J 48 cupidine angitur et laceratur F 283, 1 et alicubi Tacitus: Sævitia, libidine dilaceratur. animi atrox F 291, 16 Horat. ii, 1. Exarsere immane quantum F 176, 6 Ignavi F 304, 6 firmatus F 308, 8 ingens F 308, 15 anxius, incertus F 311, 9 impotens et nimius, ibid. Territos firmavit F 317, 20 immodicus F 325, 20 pravitate F 349, 23 magnitudinem F 344, 7 curam sedaverit F 359, 7 Animus tametsi aspernabatur C 3 liber a metu, partibus Reip. C 4 subdolos, varius C 5 ferox agitabatur C 5 vastus C 5 imbutus malis artibus C 13 conscius impurus C 15 ne torpescerent C 16 eo animus ausus est maximum atque pulcherrimum facinus incipere C 20 accenditur C 20 valet C 20 me fallit C 20 crudelis C 31 quo amplior esset C 40, C 59 animus illis infirmior C 52 obnoxius C 52 ætas, virtus vestra me hortatur C 58 dux atque Imp. vitæ J 1 incorruptus, æternus, rector humani generis agit atque habet cuncta J 2 cupidina

cæcus ad inceptam scelus rapiebat J 25 æger avaritia facile conversus est J 29 ab ignavia corruptus J 31 subigit ire obviam J 31 haud satis moderatus fuit cupidine victoriæ J 42 quo cuiusque animus fert J 54 belli ingens domi modicus J 63 Tacit. lib. i, 69. ingens animi fœmina, et Hist. iv, 66. circa finem, ingens rerum (sic emendat Rhenan. pro vicens) inerat contentor animus J 64 flectitur J 64 distrahitur multitudine (pro, affectu amoris) J 80 arrectus J 93 flexus J 102 animus est ad defendenda F 301, 13 militaris F 311, 5 negotio deficit F 322, 17 monet F 340, 24 fretus negotii magnitudine F 345, 15 ardet omnibus F 347, 17 sin in te ille est qui jam, &c. F 349, 14 præceps, immoderatus F 350, 16 succumbit F 353, 18 ad voluptatem a vero deficit F 353, 26 ex conscientia spem præbet F 359, 13 obstinatis C 36 firmioribus J 50 arrectis J 68 multum eorum animis addidit J 75 alia hujuscemodi animis trahebant J 84 reputate cum animis vestris et J 13, 70, 84 F 346, 4 lætissimis excipitur J 88 tanto agmine atque animis incedit F 278, 13 Justin. 3, 5, 13. agmen pro impetu cuiuslibet rei. Virg. Illi agmine certo Laocoonta petunt: et Georg. iii, 423 extremæque agmina caudæ. Liv. Juvenes per mediam concionem agmine ingressi. quantis ierit in F 303, 2 in animis habetote F 324, 19 haud sane alio eventum expectabant C 37 qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem C 52 parato C 58 aliter animo agitabat J 11 vid. agitabat J 63 parum animo valuisse J 11 in animo habere J 11 meo carissime J 14 ἐμῷ κεχαρισμένῳ θυμῷ. Animo jam invaserat J 20 neque vos neque Deos im. in animo habet J 24 Romæ omnia venum ire in animo hæserat J 28 ardebat J 39 vacuum Rutilium J 52 cupienti nihil satis festinatur J 64 ob morbos animo parum valido J 65 anxius trahere cum suo J 93 dimisso J 98 Cum animo suo volvere (multum) J 108 neque animo neque lingua competere F 286, 11 compositem F 327, 8 uno pergentibus F 301, 14 multa cum animo agitant F 348, 13 quo magis tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est F 351, 15 esse malo atque infido F 358, 2 libero

animo F 358, 2 iniquo (graviter, et) F 361, 1 inverecundo F 322, 2 Animum humanum (homines) per licentiam insolescere C 6 induxerat in C 54 non mediocrem animum pollicitando accenderat J 8 flexit suum et beneficiis vincere aggressus J 98 a conueta libidine continuit J 15 in regnum Adherbalis animum intendit J 20 et 43 augere snis, ibid. invictum gerat adversum divitias J 43 ducem illis non animum mutatum J 49 ad cetera parem animum gerant J 54 suum animum flectere cepit J 62 impellit ad ditionem J 62 super fortunam gerere J 64 fatigare J 70 de Numidia bonum habete animum J 85 vertit J 44 pro advertit. fortem gererent J 107 apud animum meum nihil carius habeo J 110 immanem indexit F 351, 7 ego sic apud animum meum statuo F 352, 20 exercitato in ea re maxime F 353, 10 in literis agitavi F 356, 11 subegit adversa res F 357, 1 virilem effeminat C 11 Animos hominum exercebat avaritia C 11 molliverat loca amœna voluptaria C 11 et fatigant, ibid. omnium alacris C 21 intentos expectatione eventus J 44 tollere J 101 averteret J 111 movent Lepidi mandata F 283, 13 oppressit torpedo F 285, 1 attollit splendor domesticus F 362, 8

Animadvertatis, quod ego vos moneo quæsoque, absol. F 303, 11 in eos verberibus C 51 lætos modo, modo pavidos animadvertetes J 60 F 282, 5 suis se artibus tentari J 48, J 50 non prius omisit niti quam animadvertit J 35 animatos (in eum male) F 337, 12

Anni comitia impediēbat J 37 ubi tempore anni mare classibus patefactum est F 331, 15 corpus annis infirmum C 6 viget ætas, contra illis annis atque divitiis omnia consueverunt C 20 confectum J 11

Annitebatur J 43 civitas summo studio annitendum acris J 85 annitente Crasso C 19 annitimini mecum et capessite Remp. J 85

Annite legibus impositis Liv. U. C. 141. annite P. C. nutum nuveaque vestrum invietum Campanis

Annus (vix) sumtus datus est F 297, 20

Ante: Luxu antecapere C 13 tempus J 21 diem 4 Kal. Novembris C 30 gloria belli Gallos ante Romanos

fuisse C 53 ante hos te providere decet J 10 verba inimici ante facta sua ponerent J 15 pro, antea Portæ ante clausæ fugam prohibebant J 87 eos concessisse circiter duum millium intervallo J 106 ne ante capiamini F 277, 19 pro olim, eique oppon. nunc F 273, 19 qui tibi ante optimates videbantur eosdem nunc dementes ac furiosos vocas F 365, 8

Antea: Syllam atque Cinnam antea, se tertium esse cui fatum, &c. C 47 Sed Metello jam antea cognitum erat J 46 antea jam infestus nobilitati, tum vero multus atque ferox instare J 84

Antecapere tempus J 21 lassitudinem, &c. C 13

Anteferebat pretium aut gratiam vero J 16 antehac sæpe creditum abjuraverat C 25

Antevenire nobilitatem virtute J 4 consilia et insidias J 88 Metellum magnis itineribus J 56

Antiquitatis tantum curæque pro Italica gente (v. Gronov.) F 325, 22

Anxie laturum J 82 tanto asperius magisque anxius agitatur F 356, 26 ac miserantem fortunas suas J 62 lætabatur intelligens — porro autem anxius erat C 46 ne bellum oriretur J 6 ira et metu J 11 simul cupidus incepta patrandi et timore socii anxius ne J 70 multis laboribus consumtis anxius trahere cum animo suo J 93 animi F 311, 10 quo ille dehonestamento corporis maxime lætabatur: neque illis anxius quia reliqua gloriosius retinebat F 327, 24

Aperiat (verum) J 33 caput F 320, 8 mores utriusque C 57 causam consilii C 5 socios sceleris J 33 conjunctionem C 40 rem omnem C 45 et 47 Sic: rem Annibali aperit Liv. et Plin. xxi, 20. Trucul. 17, 19. et pro declarare Cic. sæpissime. Curt. v, 99. Ferro iter aperendum est C 58 aperte minitari F 341, 11 industria magis magisque in aperto sint J 5 os et lingua pronta F 347, 17 aliam et minus tritam vocis hujus signif. vid. apud Fabrum in Notis ad Lucret. p. 236

Appellabantur patres C 6 Curt. iii, 3, 5 Adherbalis appellandi copia non fait J 22 alius alium læti appellavit J 53 Anglice Congratulate, qua notione apud Steph. non occurrit. Mauros pro Medis J 18 primo sin-

gulos appellare: hortari C 17 et C 20 nominans appellat, hortatur, &c. C 59; Et hac notione appellare et implorare apud Cic. pro Quintio conjunguntur. Quid agendum est? qui Deus appellandus est? cujus fides imploranda est? et Verr. in 7, imploro et appello. Quos accedam, quos appellem? J 14 benigne milites J 96 appellare, benigne habere: idem ambobus polliceri J 113 Plaut. Cas. 5, 15. blande appellanda est uxor mea. Mea amœnitas quid agit? Cic. pro Cluent. 57. appellat hilari vultu hominem ut blandissime potest; et sic e contra, appellare illepidem, pro, maledicere, Bacch. v. 2, 50: alibi sæpe pro, ad colloquium vocat J 106 et 112 appelletis otium pro servitio F 303, 12 appellato Crasso (inter conjuratos recensito scilicet) C 48 quos P. R. reges J 65 per D. imm. vos ego appello C 52

Appetebat familiaritates adolescentium C 14 societatem vestram J 14 res laudantur et appetuntur ut earum rerum usus est F 355, 3 alieni appetens C 5 gloriæ militaris J 7 Sic Eutrop. de Constantino, militaris gloriæ appetentissimus: ubi Ms. Cod. quo usus sum, attentissimus, male, nam Pænius vertit, δόξης τε γὰρ ἐπιθέσθαι πολέμικης

Approbat deditionem Senatus F 292, 15 proscriptiones innoxiorum F 277, 3 quæ tibi placuerint Dii im. F 347, 22 novum consilium C 51

Appellus Uticam J 25

Aptis armis (non) et laxiore agmine F 309, 4. i. e. paratis. Virg. Æn. iij, classem velis aptare jubebat: et x. projecto dum pede lævo Aptat se pugnae. Aptari jussit milites ad pugnam. Frontin. i, 8. Pomponius: Hens, aptate pueri munde atque ampliter convivium. pro connexo accipit Nonius

Apud eos jus non legibus magis quam natura valebat C 9 sunt gratia potentia divitiæ (pro pænes eos) Flaminium commoratus C 36 J 23 Numantiam dicerat J 101 Sic Epid. ii, 267. apud Thebas. corrige Nonium qui apud forum vitiose dici putat. dixit enim Terent. Andr. iv, 6. ut apud villam Cic. Chalcedona terra fudi, mari exui classe F 314, 16 vos plus valeat Lentuli scelus quam vestra dignitas C 51 pro (ab) quæ apud alios iracundia dicitur C 51

Apud majores nostros, T. Manlius Torquatus filium necari jussit, pro, majorum nostrorum memoria vel temporibus C 52 Cic. ad Appium iii, 10, 31. amicitiam violari apud majores nostros fas non erat, et alibi. Socii clari magis quam honesti J 8 Numidas honori ducitur J 11 vos memoria remanet avi, &c. J 24 plebem gravis invidia J 30 primos erat J 46 et J 101 altero alteri formidinem facere J 53 omnes adesse J 100 illud tantum scelus inultum relinquendum J 106 animum meum nihil carius habeo, equidem ego sic apud animum meum statuo F 352, 22 F 356, 17 J 110 aliquantam partem gloriæ demiserat maxime apud veteres et sanctos viros F 204, 14 Samothracas Deos acceptum in fidem F 313, 9 latera certos collocaverat F 329, 13 indignos sæpe erant quasi per lubricitatem data F 339, 3

Aqua jugi, pluvia J 89 utris alia aquæ idonea J 75 fons J 92 aquatum egressus J 93 hyemalibus J 37 Arant (quæ) ædificant, navigant, virtuti omnia parent C 2

Aras Philænis fratribus consecraverat J 79 atque focus bellum paraverat C 52

Arbitrati Jugurtham J 69 cujus arbitrata communibus negotiis consulere J 105 arbitrio paucorum belli domique agitabatur J 41 utrius vestrum arbitrio, injuriæ fieri F 343, 4

Arbori infœcundus, bonus pecori ager J 17

Arcem regni Zamam J 56 ad arcem oppidi trepidare J 67 habent ex spoliis vestris F 301, 7

Arcessebant pecuniæ captæ J 32 quinquies occurrit. vid. accerso. ab aratro accersebantur V. Max. iv, 4, 4 et 5. at in utroque loco Ms. B. Pul. arcessebantur, &c. Capitis J 70 Gabinium quo major auctoritas sermoni inesset C 40 arcessivit F 286, 18 argentum mutuam F 292, 13 legiones in monte positas F 311, 8 ad bellum Gallos C 52

Arcte colam me opulenter J 85 arctis locis F 315, 11 quam arctissime ire pedites J 68 reliqua signa in subsidio arctius collocat C 59 habebunt F 304, 4 qui se in victoria licentius, liberiusque quam arctius, futuros credebant F 344, 18

Ardebat animo mederi fraternæ in-

vidiæ J 39 ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus F 347, 16 ardens in cupiditatibus C 5 Idque commune habuit cum Bruto, qui de suo ingenio sic pronunciat: Quicquid cupio vehementer cupio. Cicero Epist. Haud procul ab arduibus J 18

Arduum inprimis videtur C 3

Arenoso humi gignuntur J 48

Argenti cum non parvi pondere (equi multi) J 29 pondo imperat ducenta millia J 62 exercitum argento fecit F 329, 10 Legatos Romam mittit cum argento multo J 13 ære solutum est C 33

Arguituri falsum filium F 292, 10

Argumentis: in fiducia quam argumentis purgatiores dimittuntur F 291, 12

Arida loca atque vasta J 75

Arma parare C 24 portari C 30 absumserunt C 51 non texerint C 53 ab hostibus avertere C 58 arma tacta sunt Numidas J 74 decori esse J 85 J 94 expedire J 105 bellum atque arma vobis invisa F 280, 6 privata opprimendæ libertatis cepisset F 281, 5 retineas te hortor F 284, 3 Verbis tentabitis (conabimini) verbis armorum vim repellere) F 284, 8 huc convertisse F 315, 21 inimicorum disjecit F 349, 17 tegere libertatem, patriam C 6 et J 87. Sic Tacitus, aurum non tegit An. 32. i, 23. fugientes, paludes An. 26. tegenda armis vita 6, 2. decoris lubricitatem habebat C 7 recepta Resp. C 11 quæ præmia peterent C 21 et 37 parerent domita C 36 in armis C 37 omnia et lucta compleri C 51 militaribus instructa C 56 cogere J 10 contendere J 13 parem se J 20 retinendum J 21 expugnare Cirtam J 23 diffidere J 50 in armis omnia sita J 51 virisque opulentum oppidum J 57 bellum parum procedebat J 61 J 73 exuerat J 88 F 332, 6 constrata humus J 101 velitaribus J 105 quoniam amplius valuissent J 111 in Civilibus diversa pars movit me a vero F 272, 3 ferox genus F 274, 8 sollicitatæ Hispaniam F 282, 1 armis cultus F 297, 2 aptis F 309, 4 abstinuit F 314, 8 ab armis dimittit F 320, 3 quantumque armis viris, opulentia posset F 348, 11 Corpus exercui F 356, 10 strepitus ad caelum ferri J 60 aliquantam J 62 opes virorum armorum et auri F 315,

24 parata F 327, 19

Armat copias J 13 armata superbia magistratum C 33 uti contra injurias armati eatis J 31 hominibus obsidere C 27 dedecore potius quam manu J 39 corpore ingenti, perinde armatus F 327, 4 ut quemque casus amaverat C 56 qui manus armaverit J 107 manus quas justius in Lepidi perniciem armasset, &c. Epist. x, 23. Plauti ad Cic.

Arrectæ reliquæ belli F 282, 1 animis J 68 animus paulum J 93 eos oratione sua arrexerat J 84

Arrogant quod ex aliena virtute sibi J 85 ut eorum similtas ac arrogantia fert F 357, 13

Artibus malis imbutus C 13 Sic Prudent. *περ στερφ.* vs. 22. doctissimus artibus sinistra Fraude pudicitiam perfringere, nil sacram putet bosis J 4 si permanere vellet in suis artibus, sin properantius pergeret J 8 Civitatem retinebat in bonis J 41 suis se artibus tentari animadvertit J 48 dolis, Apuleii Metam. iv, 152 vir egregius in aliis artibus nimis molliter ægritudinem pati J 82 iisdem petere et gerere imperium J 85 in optimis artibus ætatem egi J 85 quibus rebus et artibus carissimus factus J 96 bonis pacis artibus F 340, 18 adepti magistratam malis artibus F 348, 10 Tacit. An. 5. cum artibus mariti bene composita temperare istis decebat te artibus Plant. Mercat. Si eadem studia artesque Juventuti erunt F 245, 1 nulla cuiquam inferior F 293, 10 ad eam artem se quisque armabat (i. e. juxta artem) F 317, 24 unam egregie mirabilem—semper tibi majorem animum in adversis quam secundis F 349, 1 his retinetur imperium quibus initio partum est C 2 his auxerat utraque (nempe, conscientiam acelerum et inopiani) C 5 duabus his artibus audacia et æquitate C 9 bonæ famam C 2 industriam aliasque bonas J 1 ob easdem in regnum adoptatum J 22 Cum propter artes bonas tum maxime quod adversum divitiarum invictum animum gerebat J 43 inter bonas integrum ingenium adolevit J 63 fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subvertit C 10 et 11 variæ animi J 2 multæ bonæque animi et corporis J 28 luxuria et ignavia pessimæ artes J 85 pravas malasque lubricas F

245, 10 In artes vitasque varias dispalata F 352, 8 neque disciplina neque artes bonæ neque ingenium ullum satis pollet F 353, 17 insolens malorum artium C 3 et J 41 per homines talis negotii artifices, itinera egressusque ejus explorat J 35 Suedendi, Quintil. ii, 16 O artificem probum Terent. Phorm. ii, 1, 29. artificio illis opus uti turpia facta oratione tegant J 85

Arvo student, (i. e. agriculturæ) J 90 ascendere murum, hostem ferire C 7 equos J 97 navim J 25

Ascensus asperior J 94

Ascivisse plures C 24

Asper locus aut arduus C 7 et Cæsar B. Civil. iii. quæ occulte tentaverat aspera fœdaque evenerant C 26 res C 52 rupes C 59 hyeme J 37 majora et magis aspera aggredi (negotia) J 89 neque in eo tamque aspero negotio J 98 omnes provinciæ, regna, maria aspera aut fessa bellis suis F 325, 2 gloriam petis per aspera quæque distractus. Boet. iii. Pr. 8 Lupus—dulcedine sanguinis asper. Ovid. Metam. ii, 81. omnia pervade F 345, 6 Virtus per se F 353, 27 atque dubias res C 10 et J 7 aspere exercita quæstio J 40 aspere in Metellum de bello scribant J 65 spes multo asperior C 20 ascensus J 94 communis fortuna F 324, 10 bellis F 325, 2 asperitas et insolentia loci J 50 in ea tanta asperitate J 67 locorum munitis J 75 rem non eadem asperitate J 92 bellicque quod administrabat asperitatem ostendere J 29 Nationes ob calorem aut asperitatem minus frequentatæ J 17 supervadere J 75 otium postquam adepti sunt asperius acerbisque fuit J 41 agere inter occurrentes factiosos opinione asperius est J 85 quod multo magis asperiusque est F 340, 18 tanto in adversis asperius magisque anxie agitat F 356, 26 montes C 57 asperum et difficile C 40 asperissime rectorem patitur F 340, 12 i. e. ægerrime

Assedit Adherbalem dextera J 11 sed ubi ille assedit, (Cicero in senatu) C 31 et C 53

Assentando: non assentando animo indulgens neque concupita præbendo perversam gratiam gratificans F 346, 12

Assideri Amisum sine præliis F

311, 18 assideri urbi, Curt. iv, §1
 Assistit ipse cum libertis propter
 Aquilam C 59
 Assuetum: male jam assuetum ad
 omnes vis controversiarum F 296, 8
 Assumitur Scaurus administer consi-
 liorum J 29
 Assurgere de sella, caput aperire
 solitum F 320, 8 nec ei astutiæ aut
 dolus ad cavendum deerat C 26
 Astarte postquam paludamenta F
 306, 9
 Astrictis studio suorum J 60 ma-
 joribus astricto Jugurthæ J 70
 At, in principio, discretive C 6 et
 C 8 at hi contra ignavissimi C 12
 &c. eadem Galli fatentur, ac Lentu-
 lum dissimulantem coarguunt C 47
 At enim quis reprehendat, in princip.
 C 51 At tametsi Senatus, &c. tam-
 en J 26 ac tametsi in ipso magna
 vis animi erat, &c. parat, cujus im-
 pentia munus foret J 33 F 277, 7
 At qui sunt hi qui Remp. occupavere
 J 31 Imperatori invidiæ esse: at
 illi alteri, &c. J 73 modo adversum
 hostes, interdum in solitudines per-
 gere; sæpe in fuga, at paulo post in
 armis spem habere J 74 At scilicet
 ii, gratiam ab eo peperisse F 280, 21
 Attamen erat Lepidus cum coloni-
 bus F 281, 7
 Atque: connexive, sæpissime, atque
 id jure quoniam F 280, 16 F 308, 1
 F 309, 5 F 312, 10 F 314, 4 F 318, 9
 F 324, 10 F 338, 14 atque ego scio
 quam aspera F 344, 16 F 355, 12 in
 princip. et medio: atque ego in ea
 vita multa legendo atque audiendo
 ita comperii F 356, 11 atque hæc
 cum ita sint F 362, 15 atque is cum
 ejusmodi sit F 363, 19 atque equos,
 postremo neque summi C 14 tanta
 vis morbi atque uti tabes invaserat
 C 36 aliarum atque Senatus partium
 C 37 Andr. iv, 2, 15 non Apollinis
 magis verum atque hoc responsum
 est: et alibi, faxo tali enim mactatum
 atque hic est infortunio. Atque etiam
 cum apud vos verba faciunt J 85, 101,
 102 atque ego hoc non vereor C 51
 et J 4 J 31 necari jussit, atque
 ille egregius adolescens, &c. C 52
 exurgitis, atque etiam nunc timetis
 J 81 summa ope nitentini, atque eo
 vehementius, quo J 31 ad ea rex
 aliter atque animo gerebat J 72 haud
 secus atque in mari J 79 etiam at-
 que etiam J 85 non moenibus modo

et armis atque viris J 89 Græciis
 atque Lat. juxta, atque doctissime
 eruditus J 95 orbis facere, atque ita
 ab omnibus partibus simul tecti J 97
 pro, et quia: sed quia diversi redeun-
 tes, &c. atque omnes idem signifi-
 cabant J 101 vultu corporis pariter
 atque animo varius J 113 dignitati
 atque etiam præsidio F 279, 9 iter
 aliud atque Hannibal patefecit F 298, 6
 libertatem gloria cariorem habeo, at-
 que ego te oro F 359, 2 in ceteris
 locis occurrit tantum connexive

Atroci negotio (i. e. difficili) C 29
 atrocitate sceleris eorum C 22 rei
 magis quam fide nuntii terrentur J
 101 facti leniebant J 27 seditio-
 nibus Trib. atrociter Resp. agitabatur
 J 37 res tanta atque atrox non per-
 movit C 51 bellum variaque victo-
 ria J 5 Quintil. atroces res et mise-
 rabiles vi, 1 atrocissimum certamen
 Liv. injuria. Claudian. ipse animi
 atrox Il. 2. Tacit. l. xii. atrox odii
 Agrippina ac Lollia infensa

Attendere forte lubuit quæ res C
 53 suorum, et hostium res pariter
 attendere J 88 Nec secus Cicero,
 pro Archia: quoniam me in hoc novo
 genere dicendi tam diligenter atten-
 ditis. et de Finibus iii. attendo te
 studiose. Brutus Ciceroni Lib. ii, 12.
 utuntur fere cum dativo Sueton. et
 Plinius in Epist. et Panegyri.

Attentius agētis C 52
 Attigerant quem primum hostes J
 101 voluptates sine dedecore atti-
 gerit F 343, 15 fulmen, &c. optare
 ne attingat F 283, 7 eas gentes qui-
 bus bellum fuit J 17 non prius bel-
 lum quam J 44 parvas res tantum
 ingenium nequit F 345, 17 divina
 mortales F 346, 10

Attinuisse Numidam spe pacis J
 106 i. e. tenuisse, Plaut. Bacchid.
 iv, 3 Ita me vadatum amore vinc-
 tumque attines: et Mil. Gl. iv, 17
 forma hujus mores, virtus animum
 attinere hic tuum, Menæchm. v, 1, 30.
 Tacit. xviii. deletæ omnes copiarum fo-
 rent, ni victorem exercitum attinu-
 isset obscurum noctis. vide etiam
 Dictyn v, 2

Attollit tibi animos F 362, 8
 Attonitus formidine F 286, 12 No-
 vitate et miraculo, Liv. i. U. C. 208.
 et Ovid. Metam. viii, 137

Attribuit agendum auxiliariis J 90
 pro assignat, Cæsar. ut cuique erat

locus attributus ad munitionem accedunt, Cjc. in Catilinar. video cui Apulia sit attributa

Attriverant alteri alteros (de bello Carthag.) J 79 hostem Flor. iii, 22, 5. Justin. 41, 64. famam atque pudorem C 16 Italix opes J 5 Sic, attritæ opes sæpe apud Livium. et attritum patrimonium apud Sueton. Aug. 40, 2. quantam attulerit cladem nobis ignavia Lentuli C 58 ducem temeritate attrita pars exercitus J 85

Avaritia largitio, vigeabant C 3 vexabat mores civitates C 5 probitatem subvertit C 10 exercebat animos hominum C 11 in avaritia nobilitatis et pecunia sua spem habere J 13 facile conversus est æger animus J 29 immani J 31 sine modo, modestiæque invadere, polluere, et vastare omnia, &c. J 41 ab avaritia Rom. se defendant J 49 cæci J 80 profunda J 81 attrita pars exercitus J 85 et luxu corrupta juvenus F 273, 21 in tempus arsere F 303, 8 bellua fera, immanis F 355, 6 tanta vis in animos eorum veluti tabes, invaserat J 32 magna illa vis, &c. F 355, 11 famam avaritiæ falsam J 103

Aucta res eorum civibus, moribus, agris C 6 aucta senescunt J 2 aucta in altitudinem (Ilex) J 68 hæque brevi J 19 opes contusæ, hostiumque auctæ J 43 corpore, pro, saginato F 291, 25 immensum mari F 299, 8 utroque licentiam in vos auctum atque adjutum properatis F 305, 4 numero senatus F 358, 1 quod ab eo genere (pauperibus) celebratus auctusque erat J 86 fiducia augeri nostris cæpit F 338, 9 animi augescunt J 34 auget ingenium viris fortibus (alii imperium v. notas) F 285, 10

Auctor et socius Bestiæ ferebatur J 30 sublato, de conjuratione narravit C 23 rerum et scriptorem C 3 suam quisque culpam ad negotia transferunt J 1 neque ullam rem agere intendit nisi illi auctores fierent F 352, 27 Sic, Vetat auctor Apollo. Statii Theb. i, 400. at Ms. angur et sic Crucei Ed. libera ab auctoribus Patriciis suffragia F 304, 9 que res nationes magnis auctoribus anxissent F 346, 6 et ducis nomine F 292, 3 rerum C 3 auctorem et ducem sequimini ad recip. lib. 110. auctoritas, (quo) major inesset ser-

Delph. et Var. Clas.

Ind. Sal.

moni C 40 in Senatu pollebat J 13 J 25 Senatus prodita J 32 Summa in patribus F 351, 20 sine auct. sine gratia C 20 Contra auct. hujus ordinis F 286, 1

Audacia, non minor vanitas quam audacia inerat C 23 malarum rerum fortitudo vocatur C 52 pro muro habetur C 58 quantaque animi vis C 61 ex audacia temeritatem afferre, &c. J 7 majores nostri, neque consilii, neque audaciæ unquam egere C 51 intoleranda J 14 plurimum inerat C 17 summæ, egens, factiosus C 18 virilis facinora commiserat C 25 promptam (quorum) cognoverat C 32 Curt. viii, 2, 11 exercitatos in audaciam C 50 addere ceteris (in bonam partem) J 94 beneficia vestra pænes optimos non audacissimos forent J 31 audaciter F 293, 15 audax animus C 5 quam audent tam videri felicem F 277, 21 audendo et fallendo magni facti F 316, 11 nisi loco cedere C 9 nihil palam J 107

Andiundo atque legenda multa, comperii F 356, 12 ea postquam Cirtæ audita sunt J 26 ne videret ea quæ audita animus tolerare nequiverat J 86 acta edocent atque audiunt J 53

Aversum (ingenium) uti flecterent J 102

Avertere per dolum Antiochum F 313, 6 animos popularium J 111 statim avertitur (fugatur) J 101 arma ab hostibus averteris ea vero dementia est C 58 Cæsar: ab ipso vallo portisque castrorum barbaros avertissent. et Virg. Italia Teucrorum avertere regem. Avertere in fugam, Livius. et aversi a prælio, Cæsar. et magi tempestates avertunt, Isid. xvi, 11. ex Ms. non evertunt ut in vulgatis male. fontes avertere apud Cæs. et sanguinem avertere apud Celsum ii, 11. Dares: Phryges fæsi avertuntur. Sic enim Ms. Codex cap. 35

Avide capiuntur per mortales F 339, 2 avidior properandi factus F 318, 5 novarum rerum J 19 avidisque ita promtisque ducibus F 294, 21 avidissimus privatæ gratiæ F 323, 12 avidius alteri alteros sanciri J 60 Sic Tacitus lib. 15. avidus interficiendæ matris Nero. et Livius U. C. 2. avidæ se certamini offerre. et si li-

esset avidius fecerit F 277, 17 vicit in avido ingenio pravum consilium J 25 potentia, honoris, &c. J 15 belli gerendi J 35 malefaciendi ex insolentia F 330, 20

Aures odio tuo onerabis F 364, 5 officit timor animi C 58 non competere F 286, 13

Aut: (v. d. Diomed. i.) bis in eadem sententia C 33: ter C 39, 51, 52 corrective pro saltem, profecto cuncti, aut magna pars J 60 Nullo, aut quam paucissimis presentibus J 109 non absimiliter Ciceronis illud in Bruto: aut ereptum illi est, aut certe nobis cum illis communicatum.

Pars vulnerati aut occisi J 58: forte, pro, occisique, ut apud Virg. Georg. i, 410 presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant. imagines, neque Triumphos, aut Consulatus ostentare J 85 capi aut occidi J 87 J 92 ingenium aut aversum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementer accenderent J 103 neque animo, neque auribus aut lingua competere F 286, 13 Aut, si retices, cui dubium potest esse quin paraveris F 363, 9 interrogative. Et sane Stephanus citat locum Terentii i, 2, 75. Eunuch. ubi Aut, interrogative positum putat. Sed error natus ex eo quod in Mas. Codd. exaratum, aut nimirum pro, haud, alii Codd. et rectius meo quidem iudicio habent At. tribunus, aut praefectus, aut praetor C 59 F 356, 23

Autem: sunt qui ita dicunt, &c. alii autem C 19 Cethegus Ciceronis januam obsideret, alius autem alium C 43 laetabatur intelligens conjuratione patefacta, civitatem periculis ereptam esse, porro autem anxius erat, &c. C 46 an quia, &c. quid autem acerbum C 51 Nam vi quidem regere patriam quamquam et possis importunum est. Frustra autem niti, &c. extremam dementiam J 3 et 10 laeti pacem agitabamus, quippe quis hostis nullus erat, Ecce autem ex improviso Jug. intoleranda audacia sese efferens, &c. J 14 J 31 Perge qua coepisti. Vos autem P. C. quousque, &c. F 284, 7

Auxilia amicis portare C 6 deorum supplicia muliebribus non parantur C 52 non votis paranda F 276, 1 peditum mitteret J 7 dimittere J 8 accersere ab sociis et nomine Latino

J 39 et J 64 palam instruebantur F 293, 9 ne suis auxilio foret J 52 et C 6 et apud Plautum in Poenulo v. 4, 105. in eo nihil auxilii C 40 spem nullam J 23 exercitum sine frumento, sine auxiliis F 316, 15 repuli Deorum auxiliis et virtute mea F 322, 15 auxiliarios equites J 46 et J 100 auxilio noctis integri abeunt J 58 cum suo consilio poenas petat J 65 suis accurrit J 101 auxilian-
tur vestra decreta J 24

B

Barbara lingua Libyes corrumpere Manros pro Medis appellantes J 18 barbarico ritu F 343, 14 Curt. v, 56. barbararum literarum notae, pro Italico semper apud Plautum; pro religionibus barbarorum apud Justinam saepe

Bella atque certamina CWS atque paces J 31 civilia orta F 273, 13 ex bellis serendo in bella euntibus F 334, 9 belli patiens C 7 spolia magnifica C 20 conditio quae C 21 faciendi princeps C 24 timor insolitus incesserat C 31 facinora, caedem, incendia C 32 C 48 eventum expectabant C 37 ad societatem C 40 studium C 41 saevitia quae C 51 gloria Gallos ante Romanos fuisse C 53 fortunam tentare C 57 haud ignarus J 28 moram redimebat J 29 conficiendi J 37 domique agitabatur J 41 contra faciem J 46 cultorem J 64 ingens animus J 68 patrandi spe J 75 incepto opportunissimam J 80 usum aut studia vulgi amissurus J 94 et 89 contra jus J 91 rudis J 96 dubium atque pacis rationes trahere J 97 componendi licentiam ipsis permittit J 103 fortuna consumserat F 275, 13 reliquiae arrectae F 282, 1 ira belli desennisset F 286, 22 B. Lepidani gratiam fecerat F 309, 1 recentis F 312, 11 diem precor prolatans F 314, 10 prudentibus F 315, 17 ab aliis acti F 324, 18 per omne tempus F 341, 18 administratione F 343, 13 lege F 350, 17 Vectigalia bellis incerta F 324, 6 fessa aut aspera F 325, 2 cum asperimis premerentur F 366, 29 bello tentare C 6 confecto C 51 meliores J 13 J 49 neque pace nobis antea cognitus J 19 renovato J 36 vario et rerum multa-

rum egenti J 48 quæ res eos in magno disturbatoque bello inter se habuit J 79 diem circumspicit F 282, 8 intactum F 315, 8 concussus orbis terrarum F 341, 5 bellum facere C 26 et 52 arcessunt C 52 pace mutavit C 58 scripturas sum, quod gessit J 5 aut vim expectantem J 14 oppon. amicitia J 17 sumere J 20, 62, et 88 Sic Plin. xv, 18 sumtum est Punicum bellum Tacit. 19. Sponte sumebant. Ovid. Ep. xv, 75 Nec tamen indignor pro tanta sumere bellum Coniuge suscipere J 80 trahi non posse penuria rerum necessariarum J 23 conficeret quovis modo J 36 tam facile tractum J 36 non prius attingere J 44 renovari J 54 arma parum procedebat J 61 integrum J 73 intactum trahi J 83 atque pacem mutare solitus J 88 compositum foret J 97 conditionibus componi J 112 an pacem agiturus J 109 id excitabat F 274, 3 irritare maximo gaudio F 279, 15 acrius erit F 284, 13 a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadet F 284, 17 ad savissimum projectus F 297, 11 cepi rursus F 314, 15 Serum (pro crudele uti apud Virgil. et V. Flaccum, vid. notas) fecit F 322, 12 duplicaverat F 325, 6 desineret quibus posset conditionibus F 332, 11 aliorum pace mollius F 340, 15 æternum atque anceps F 342, 5 domi bellique F 323, 20. Ennius: Hos pestis necuit: pars occidit illa duelli: Plaut. Prol. Capt. Cic. 4. de Rep. bellicarum rerum insolita J 89 prædas J 41

Bellua fera immanis, &c. avaritia F 355, 6 tetrior bellua Plaut. Most. iii, 1, 71 alterum nobis cum diis alterum cum belluis commune est C 1 ritu ruere Curt. v, 9, 6 sapius Elephantos, aliquando monstrum, designat hoc verbum apud eundem

Bene facere Reip. pulchrum, benedicere haud absurdum C 3 partu C 57 J 8 prodegeriat Plaut. Trin. ii, 2, 66. multa bona bene parta habemus, sed voci parata subjungit plerumque res, nunquam legitur bene parata. Ut cuique homini parata res est firmi amici sunt, Stich. iv, 1. vid. Menæch. i, 3. et composite disseruit C 52 atque strenue J 22 prædicet J 85 omnia non bene consulta in virtutem trahebantur J 92 evenit ea res J 92 atque decore gesta Resp. 100

pugnatum a paucis contra J 107 javantibus Dis F 279, 12 suadendi usum F 312, 16

Benefacta mea Reip. procedunt J 85 F 280, 18 F 281, 3 ea Dii im. approbent, beneque eveniri sinant F 347, 23

Beneficia, cujus plurima in plebem essent C 31 deberi mihi a P. R. J 14 hucine evasere J 14 ante vestra gratiso faciebam J 85 populi retineas contra adversum consulam F 349, 13 sui commonefacere J 49 magis quam metu imperium agitabant C 9 vincere aggressus J 9 nunquam victum J 102 pro quibus vix sane gratus videar F 323, 16 amplissimis F 359, 21 meo fratres sunt J 10 in maximo vestro cum maledictis lace-rent J 85 vestra mihi erepta sunt J 14 pænes optimos forent J 31 quantum cum maximo beneficio vestro negotiis sustineam J 85 neque metu coercitum J 91 metu retinere F 350, 19

Benigne tamen pro tempore respondit J 11 ostentat prædam J 71 appellare milites J 96 placide et benigne simul, pauca pro delicto verba facit J 102 habere J 118 dona omnia in benignitate habebantur J 103 et clementia imperium temperare F 342, 8 Entrop. cum primo anno benigne egissent. Sic Ms. at Ed. bene. Pænius *ὀφθαλμοῦ διαγέρομενος*

Biennii infœcunditate F 299, 4 binas aut amplius domos C 20 Imp. sibi fecere C 6

Bona patria laceraverat C 14 spes C 21 atque honesta permansit nobis amicitia Masinissæ J 5 ob ingenii multa bona carus J 108 voluntate (nimis) in victos F 342, 11 consilia quam prava F 348, 6 cum spe adulescentes F 351, 3 fama evenit F 358, 22 Iubido patriæ gratificandi F 360, 5 artis famam C 2 et C 7, &c. F 353, 17 rerum cura tanta esset, quanto nihil profutura petunt J 1 mores colebantur C 9 Imperatoris officia exequatur C 60 boni atque ignavi pari periculo sed fama impari J 57 fidelesque mansere J 77 honestique vitam exigent J 85 a bono honestoque in pravum abstractus J 29 elabi a bono honestoque Dictys ii, 23 honestoque potiores divitiæ J 8 Cognoscere quid boni utrisque aut contra esset J 88 æqui boni famam petit F 323, 6 initis malos

eventus habuit C 11 bonisne an malis moribus vivamus C 52 in artibus civitatem retinebat J 41 quæ pessimis et stultissimi decrevere ea bonis et sapientibus facienda sunt F 280, 5 negotiis impedita plebes F 352, 14 præliis quam fortibus consiliis F 357, 8 neque recte neque pro bono facturum J 22 pro bono ducebatur F 273, 18 metu magis quam æquo et bono sustentatum F 284, 13 cum Gen. etiam vett. usurpant eleganter. Sic, bono lucis fruitur: Seneca Ep. 79. et Herc. F. 815 percussit oculos lucis ignotæ bono, ita enim vetus Codex C. Christi, et optimæ magni Ducis membranæ. a vero bonoque impediēbat J 30 magis ex æquo bonoque quam ex jure gentium J 35 magis æmuli bonorum quam invidi essent F 355, 16 imperium ad ignaros aut minus bonos C 51 ignavos, (vid. notas) æquos bonosque favere J 65

• Bonum otium contere secordia C 4 publicum simulantes C 38 maximum in celeritate putabat C 43 et æquum divitiis carius J 18 publicum J 25 F 352, 14 supra b. atque honestum percussus J 82 ingenium contumelia accensum esse J 82 animum de Numidia habete J 85 et strenuum F 325, 13 F 357, 21 F 340, 33 Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat C 9 ignavus C 11 nemo libertatem nisi cum anima simul amittit C 33 Consilio et prælio strenuus J 7 ager pecori J 17 Scignior fit ubi negligas J 31 gratuito haud facile quisquam F 282, 8 ea tempestate contra pericula et ambitionem F 331, 16 atque clemens sit F 340, 7 ubi deteriorem divitiis magis clarum, magisque acceptum videt F 353, 22

• Brevi spatio coalere J 87 et supra, vita C 1 ævi J 1 breviter et modice de pace disseruit J 111

C

• Cadavera, inter hostium C 64 hostilia volentes, ibid. armis, cruore, luctu compleri C 51 et J 101

• Cadere aut sauciari J 92 plerique inermes J 54

• Cæci avaritia J 80 et nudum corpus ad hostes vertere J 107 dele illud Stephani, Comæ cæcæ. versus

enim quem adducit sic legendus est: Nec traxit cæsas ad tua membra comas. vel cum Lipsio Ep. Q. iii, 3. sectas, aut læsas. cæca manus Lucan. iii, 722 Cupidine animus J 25 et 37.

• Cæde atque luctu omnia complentur J 92 ad P. R. suimet sanguinis mercede (pro cæde) circumvenientium F 279, 7 cæde cædem, sanguine sanguinem, barbarico ritu expianda F 342, 14 incendia aliaque belli facinora C 32 C 51 incendia fieri C 51 cædem, fugam, aliaque hostilia J 3 cædem in vos fecisse J 31 sic. Cic. pro Mil. 67. et 20. in Bruto et pro Sylla 53. ad c. parati J 35 cædes oriantur F 360, 4 cædis consilium in Non. Feb. transtulerant C 18 vastam urbem fuga et cædibus F 277, 5 cæduntur inter potentium inimicitias, &c. F 308, 2

• Calamitas atque clades magna Remp. oppressisset C 39 in quantas C 44 Calamitosum sibi maxime incendium C 48

• Callidam facundiam exercui F 323, 11 callida, docta, faceta Pœnuli, i, 2. callidi et repertoires perfidias F 313, 10 calliditas prava F 314, 8 populo supervacanea F 356, 28 nam callidus id modo festinabat, immi nuere J 81 facundus, callidus, &c. J 95 neque de futuro quisquam satis callidus, satisque prudens fit F 348, 4 Sic Plant. Asin. i, 3, 34. magis malus quam callidus ingenio F 353, 21 • Calonibus et paucis sicariis F 281, 8 per calonum corpora in murum attollitur F 289, 5

• Calorem aut asperitatem J 17

• Calumniæ paucorum impediti ne triumpharent C 30 calumniæ proximus F 363, 2

• Camera vincita fornicibus C 55 de lignea structura accipit Sueton. in Nerone 84. inde lapidis addit noster

• Campi: sin opportunior fugæ campi quam collis J 50 patentibus J 101, et 105

• Candida, semper in periculo &c. Contra qui benignitate &c. imperium temperavere, his læta et candida omnia visa F 342, 8

• Canere signa J 94 legionum tubicines J 90

• Caninam facundiam exercuit F. 327, 15

• Capere, neque frigus neque lass-

tudiam opperiri, sed ea omnia luxu ante capere C 13 multa ante capere quæ bello usui foret C 32 et C 64 iisdem dolis J 14 locum editiorem J 58 alii ad portas festinare, pars turris capere J 59 dolis C 14 prope terrarum orbem sedem cepit Livius 8. B. Maced. loca Cæsar. 3. B. G. et Tacit. 12, 55. terras Virg. cibum J 91 locum J 92 arma J 99 et J 53 magistratum F 348, 9 quidnam consilli C 41 verbum anguram cum collegium augurum consulebatur v. Pæri Lexic. Pl. pœnas J 68 ne quid detrimenti Resp. C 29 locum castris J 50 consilia per otium et ex opportunitate J 76 uti neque vos capiunt et illi frustra sint J 85 ne ante capiunt quam captum ire licet F 277, 19 requiem F 305, 6 dolis C 14 Capesse Reip. F 345, 5 F 348, 8 laborem cum honoribus F 276, 6 honorem Tac. lib. xiii, 25. et iii, 30. qua capessendam arbitror libertatem F 300, 12

Capit plerosque dando et pollicendo J 16 ad capienda arma C 27 Reipub. libido C 5 pecuniæ ab rege J 37 magistratibus F 278, 4 Consulatum J 63 sed pariter cum capta Thala venerant J 77 castra F 298, 12 pecuniæ arcessebant J 32 ne inulti animam amittatis nen capti potius, sicuti pecora, trucidemini C 58 defessis jam hostibus ac paulo ante somno captis J 94 Ex qua fatigatione enim somno captus jaceret, Justin. xv, 4. agros manu ceperat J 5 Hospes necavit hospitem captum manu, Mostel. ii, 2, 47. pedibus F 309, 19 amore C 15 pravis cupidinibus J 1 maxima invaserat C 5 in spem adductus pecuniæ C 40 Virg. G. iv, 79. tibi vinculis capiendus, dubito an pro occupare apud idoneos Auctores, ut in hoc loco Sallustii. in capiendo adversario capere magistratum, Cic. de Leg. et noster F 348, 10 vide, Ceperamus

Capitalium rerum condemnatis C 36 de manifestis rerum capitalium more majorum supplicium sumendum C 52 rerum cap. vindices C 55

Capite pœnas solvit J 69 Capite census, non ex classibus J 86 respectu ad Deum universos homines cap. census vocat Arnob. lib. 2. p. 80. de capite ex copiis judicaverit F 354, 5 capitis arcescere J 73

Captarem incerta pro certis C 20

Captivi agri custodem F 313, 13

Caput: supra caput est dux hostium C 52 super caput in pulvino temere positum J 71 aperire F 320, 8

Carebat haud facile lubricinibus C 13 videt luxu carendum F 283, 3

Carior fides quam pecunia J 16 occulto sibi quisque alterius potentia carior erit F 357, 21 quam decus &c. C 25 dolus atque malitia fide cariora F 362, 28. 359, 2 libertatem gloria regi per obsequiam orationis graves carique F 293, 17 animo meo carissime J 14 bonum et æquum divitiis J 15 auctoritate Senatus J 22 apud animum meum nihil habeo J 110 Caritatis impatientia pro amoris Tacit. sæpe. Fore ob beneficia J 10 quod juvat, quod carum æstimant J 85 Domi domitus. fui cum caris meis, Nam neque edo neque emo, nisi quod est carissimum, Plaut. Men. Nostris vehementer J 7 acceptusque ei semper fuerat J 12 plebi patribusque juxta carus J 88 et J 108 carus habes J 10

Carminibus vatium et verbis retractantes F 280, 13 quod Appius F 330, 5

Carpit, ut quæque memoria digna videbantur, perscribere C 4 C. breviterque Plin. Paneg. et Epist. quæque tunc C. dixi nunc per otium jungeret. C. et universos, apud Liv. et carpitim singuli, apud Tacit.

Casibus aliorum percussos F 338, 11 Satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus (i. e. pro statu et conditione rerum mearum, significato inusitato) C 35 et, percunctatus pauca de statu civitatis et quasi dolens ejus casum C 40 composite atque magnifice casum Reip. miserati sunt: quæ belli sævitiæ &c. C 51 Id secundiane an casu acciderit J 79 latandum magis quam dolendum puto casum tuum J 17 miserando J 23 aut vi aut dolis sese casum victoriae inventurum J 25 Tacit. xi, 157. pugna præbere. Mortis, Virg. Æn. x, 156. fortunam illis præclari facinoris casum dare J 56 Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore J 97 F 293, 24 casus armaverat C 56 conjunxerat J 97 neque regerentur magis quam regerent J 1 quam gravis in servitium ex regno foret J

62 Casura in perniciem misericordia J 31 suamet ipsum pecunia præcipientem casurum J 8

Castella et oppida, temere munita, aut sine præsidio capit J 64 a castris *ὄκαροριστικῶς*, elisa liquida, pro castellum. sic a monstro, mostellum. vid. Scalig. 1. Poët. 31. usus est primus quod sciam Cicero. Natura et viris parum munita J 87 &c. vicos castellaque F 286, 25 mediocri J 92 Castellorum iter angustum, utrimque præcisum J 92 cum castellanis agrestibus, Livius de B. Macedonico

Castra cum fascibus &c. in castra ad Mallum contendit C 36 prope movit C 57 hostium invadunt J 21 circumvenit multitudine Numidarum J 38 movere transversis itineribus J 45 duobus locis haud longe inter se castra faciebant J 55 Pompeians ad Attic. viii, 163: nam neque castra propter anni tempus et militum animos facere possum. Tacitus Hist. iv, 26. J. loco Gelduba nomen est, castra fecere, et v, 1. haud procul Hierosolymis castra facit, Plin. lib. 31, cap. 7. posita J 75 levi munimento positus J 91 munire J 100 locata J 106 per media transire J 107 in castra digressi J 109, &c. epistolam in castra scorpione misere F 310, 5 neque ex castris quisquam omnium discesserat C 36 milites in stativis castris habebat J 44. et Tacit. iii, 21. nti locum antecaperet J 50 priusquam ex castris subveniretur J 64 metabatur cum ortu solis J 106. abire J 107 collatis F 308, 20 Tacit. H. iii, 57. præda castrorum hostes remorata J 38 opere castrorum et prælio fessi lassique erant J 58 Munimento impeditus J 58

Cataphracti equites, ferrea omni specie F 317, 14 *Κατασφραγμένους ἔπλους*, ut loquitur Plut. in Alex. Horum meminit Livius lib. 35. Veget. i, 20. inde tralata vox ab Ammiano ad Crocodilli pellem, cuius *δέσμα φολιβατόν ἔστι* juxta Diodorum

Catenis: in catenis habiturum Jurgurtham J 64

Catervas, facinorosorum circum se tanquam stipulatorum catervas habebat C 14 Apuleius M. 4, p. 151. Catervis canum sæventium cinctum atque obsessum. Catervatim, neque ullo more prælii J 97

Cava terræ F 325, 16

Cavere tamen necubi hosti opportunus fieret J 55 postremo caveret id petere quod illi jure negaretur, pro fugere (abstineret se ab istiusmodi petitione) sensu simili vetus verbum apud Ciceronem 2. de fin. Nemo pius est qui pietatem cavet. Caveri anceps malum J 67 ab insidiis J 108

Causa, subintelligitur C 52 Sic Plaut. Rud. v, 3, 18. Tacit. 4. Liv. ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Ulpian. Siquis evitandi criminis id egit ut &c. Causa dissimulandi in Senatum venit C 31 præsidii C 49 multosque mortales ea causa adversos habeo C 53 incognita J 14 largitione magis quam causa freti J 15 itineris properandi causa J 105 honoris obivus J 113 invadendarum terrarum F 335, 2 pacis bellum gerunt F 345, 3 illius conjurationis fuerit consulatus F 362, 19 belli habere libidinem dominandi C 2 publicam miserorum suscepi C 35 magnam puto quo minus consilium novum capiamus C 51 civium cum servis communicavisse C 56 consilii mei aperire C 58 multis de causis præceps ierat C 37 peccandi in præsens minus suppetebat C 16 causa, duplici s, vices, eodem signif. quam scribendi rationem improbat Terentianus Scaurus, at sic scripsisse Ciceronem et Virgilium narrat Quintilianus i, 7. quas tumulti causa conscripserat C 59 fidei J 29 et 85 Custodiæ J 65 Si ad impetrandum nihil causæ haberem J 14 morbis confectus et ob eam causam mente paulum imminuta J 65 dicere J 69 eandem illos causam belli cum Boccho habere J 81 alias deinde alias moras causas facere J 36

Cecidisset, ni fides spectata foret nequicquam opportuna res C 20

Cedebant loco F 329, 6 Suetom. in Aug. 40. cohortes siquæ cessissent loco, decimatas ordeo pavit, Tacit. G. 6. et Cæsar 3. B. (Civl. noster C 9

Cedentem veluti J 38 quo cedentes tenderent J 51 fortunæ C 34 instanti J 36 pars alii insequi J 51 res prospere F 358, 22 et C 52

Coleberrimi templi in modum F 294, 7

Celebrantur facta pro maximis C 8 virtutem in majus J 73 Tacit. xvi, 23. fortuna res ex libidine magis

quam ex vero celebrat, obscuratque C 8. per invidiam scriptorum celebrata sunt F 327, 20 formæ celebratæ &c. F 324, 6 forum totius regni maxime celebratum J 47 locum quadrigis celebratum. Valer. viii, 1, 9. Sic legit Beluacensis, aliter Edd. per ambitionem consulis memorabant quod ab eo genere celebratus auctusque erat J 91 feaus per omnem Africam J 66 seque Remp. celebravere hæc atque talia faciendo J 85 vetustatem uti cetera in majus componentem altores Jovis celebravisse F 328, 1 celebratam nominis F 320, 4

Celeritate (in) maximum bonum putabat C 43 furtiva F 288, 1

Censebant mortem severe vindicandam J 15 minime: sed ita censeo; publicandas eorum pecunias C 51 et 52 F 284, 17 SPQR verbis nunciant, velle et censere eos ab armis discedere J 21 utrum censetis vne F 297, 19 ita uti censnerant deditonem fecit J 26 Senati decretum fit, sicut ille C 53 probri gratia moverant C 23 Censos capite J 86

Centuriæ ex confusis quinque classibus sorte ut vocarentur F 354, 16 per centurias, item turmas æqualiter distribuerat J 91

Ceperamus multis laboribus F 359, 17 opulentiam F 363, 21 quæ virtute simul cum anima retinerent F 367, 2 quem locum vivus pugnando ceperat C 61 manu agros J 5 ex secundis rebus insolentia J 40 ubi quemque periculum ibi resistere J 51 oppidum magna gloria J 80 vecordia J 99 metus ex calamitate aliorum J 85 bellum F 314, 15 sese consulatum ex victis illis spolia cepisse (i. e. tanquam spolia) J 84 quid ille ob benefacta cepisset cujus sceleribus F 280, 18 arnia opprimendæ libertatis F 281, 6 opprimendæ Reip. consilium C 16 somnus ut ægrum animum solet J 71 vide capit

Cernere pro aris &c. C 59 Sicut audiri a suis aut cerni possent J 60 ut vana sit illorum distinctio qui cernere de animo videre de corpore semper dici asserunt. Lucret. ii, 108. Nam quod rata vides magis esse animalia quædam, Fœcundamque magis naturam cernis in illis. Plant. Pœn. 19, 20. Satis' ego oculis cerno? Virg. terræ omniparentis alumnus Cernere erat. Cic. de Nat. D. 69. Epicurus

autem, qui res occultas non modo viderit animo &c. sentit adesse Deos Claud. de R. P. 70, 2. Mas. cernit

Certantem de virtute C 9 Pro sua quisque potentia C 39 inter se J 52 Cum strenno virtute C 54 vi magna J 60 haud mediocriter F 355, 14 mancipiorum prædas certantes agere J 44 murum petere J 94 manu certare F 324, 3 pro salute J 114 certataros prælio sese J 81

Certamen magnum diu intermortales fuit, vine—an &c. C 1 pro contentione quemadmodum, Cic. pro Rosc. Amer. 81. Quo in certamine perdit civis erat, non se ad eos jungere, 2. de Fin. 109. Et certamen honestum et disputatio splendida, et verum fictumque Quintil. Institut. 2, 4. animos arroxit c. 39 ad certamen ubi venit res J 13 neque gloriæ neque dominationis inter cives J 41 iniquum J 54 atque bella inter mortales C 34 libertatis ante gloriæ F 272, 6 quod in certamine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam in se quasi victi, recipiunt F 357, 25

Certe, in principio J 31 pro vobis agere, aut non agere, certe possitis F 305, 2 aut vera, aut certe haud procul a vero F 349, 21 certior factus de innocentia ejus J 46

Certo: pro certo creditur C 15 habetote C 52

Certos collocaverat apud latera. Servius ad 2. Æn. vs. 580. equidem per littora certos Dimittam, certos interpretatur, veloces aut fideles ant firmos, ut apud Sallust. aliquando et deliberati iudicii, et sic Pomponius, ego vero in utroque loco positum puto pro idoneis, electis. corrige interim Servium Ed. Basil. 1613. apud quem altera pro latera. et eodem fere sensu Lucret. v, 157. Arboribus primum certis gravis umbra tributa est. et iv, 1086. Quæ quoniam certas possunt obsidere parcas. Et alicubi Virg. pro statutis. Et venerem certis repetunt armenta diebus. Sic certus homo L. 63, § 9. vero. F. de Furt. L. 13. pro individuo. et apud ICSS. certum jus, locus, vinum, aliaque ejusmodi sexcenta, certum ratus quod ex amicis acceperat J 20

Cervices suas sublatum (in) F 307, 2 in cervicibus Italiæ agentes hostes F 298, 3

Cesserat secus tentatum antea J 30

prospere insidiæ C 26 in metu cæsariæ C 58 anima naturæ F 360, 8

Cetera vita eorum pro, reliqua C 52 Ciceronem. præter nomen cetera ignarus P. Romani J 19 et Tacit. vi, 42 jugi aqua, cetera pluvia utebantur J 89 cum cetera tum maxime benignitatem et studium Syllæ accepit J 104 erat inter ceteram planitiem mons J 92 clementia &c. quibus per ceteras gentes maximi et clari estis F 274, 12 post eas ceterum exercitum in subsidii locat C 69 postquam finem fecit; ceteri verbo, alius alii, varie assentiebantur C 52 ceteri formidine, pars ad alii ad. J 74 libido stupri, ganæ ceterique cultus C 13 quo et ceterorum animos reficeret &c. C 48 affinis, amicos, propinquos ceterosque meos J 14 sed per ceteros mortales. in princip. sed vid. notas F 349, 1

Ceterum, in principio C 17 et C 20 &c. pro, sed J 2 claves adulterinas paret, ceterum, ubi res postularet, seipsum venturum J 12 regnum tantummodo procuracione existimarem meum; ceterum jus et imperium pænes vos esse J 14 eos multum laborem auspicere, ceterum ex omnibus maxime tutos esse J 14 avidus potentiaæ honoris &c. ceterum vitia sua callide occultans J 15 persuadet uti traderent &c. ceterum palam quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet J 46 quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum asperinum erat J 48 ipsi pares, ceterum opibus disparibus J 52, 55, 70, 73, 75, 76 non temere pugnandi copiam facit: ceterum haud procul ab Cirta reges operitur J 82 omne bellum sumi facile, ceterum ægerime desinere J 88 neque de ullo negotio abnere audebat: ceterum supplementum etiam lætus decreverat J 84 prælia multa, ceterum alia levia aliis locis facere J 87 non eadem asperitate qua &c. ceterum haud secus difficilem J 92 ex gente M. ceterum materno genere impar J 108 V. Acidalium ad Capt. Plauti iii, 4

Cibi inopia acrior vis (serpentium) J 89 vinoque læti invitarent F 318, 7 ne quis in castris panem aut quem alium cibum coctum venderet J 45 quis erat caro ferina. J 18 illis adversum famem et sitim non labidini

J 89 tam pro temeto quam edullis, quod rarius. Cicero in Anton. quoni se cibus ingurgitavisset, et Plin. ii, 16. N. H. instillant cibos atque incubant (Gallinæ)

Cicatrices adverso corpore J 85 F 327, 23

Circiter Kal. Jun. C 18 circiter duodecim pedes humi depressus C 55 annos natus circiter 20. J 64 daum millium intervallo J 106 Hemina apud Plin. xiii, 13. lapidema fuisse quadratum circiter in medio arce vinctum quam luctionem frustra quæras in Harduini Indicibus, sed non est propterea trita quia ille omiserit.

Circuiens manipulos J 49 vigiliis cum legatis J 45 et 100. quem circumvenire nitebatur. M. Capella p. 44, 20. Mss. B. Pub. et C. Christi rectius, circumire et circuire. Codex Oxoniensis cum edd. facit, circuire, hortari J 51

Circum se habebat facinorosorum catervas &c. C 14 et 26 omnes qui circum sunt &c. F 293, 10 vastatis circum omnibus locis F 315 8 in Apuliam circumque ea loca C 30 Circum anniteante nullo, in obsidio frumentum default F 315, 2

Circumdat mœnia fossa J 23 exercitu circumdato J 25 multitudine effusi consedere 98

Circumeundo sigillatim atque ementiendo C 49

Circumgredimur Armenia F 316, 14 circumgredi terga &c. apud Tacitum

Circumsedit oppidum J 21

Circumspectare omnia, metuere J 72 Liv. iv. B. Maced. 153. circum. qua nam ipse evaderet circumspectabat. Plaut. Bacch. v, 45. Terent. Eunuch. iii, 5, 54

Circumspiciens et tentans omnia J 93 inde Valer. iv, 3, 3. Circumspecta animi moderatione ubi Ms. pro meruerit, elegerit, uti et Codex Danielis. Diem bello F 282, 8

Circumtulisse pateris sanguinem &c. C 22

Circumvenire insontes C 16 ab tergo J 97 exercitu mœnia cuncta J 57 mœnia vallo fossaque J 76 P. Rom. suimet sanguinis mercede circumveniendum F 279, 6 a Myoparonibus mari circumventa F 299, 16 planitiem locis paullo superioribus

circumventam J 68 Circumjecta salibus planities, Tacit. ii, 11. Tacit. An. ii, 6. Rhenus modicas insulas circumveniens; et Plin. viii, 7. equitatu circumventi, sed locis aut montibus circ. vix alibi occurrit. Virg. Cocytosque labens sinu circumvenit atro. a latronibus in itinere circumventi J 103 dextra inde ferrum erat F 295, 8 insidiis J 106 omnibus necessitudinibus C 21 falsis criminibus C 34 ab inimicis C 31 his difficultatibus J 7 ab equitibus dextra sinistra J 101 a latere. Hegesip. Lib. i. p. 5

Citatis per cava terræ ventis F 325, 15

Citi speculatores se ostendunt J 101 citus eques, Tacit. H. iii, 16. citus modo, modo tardus incessus C 15

Cives atque socios coercere omnibus modis C 29 accensus in C 3, 9 Ingenuus C 61 Latio J 69 hostes juxta metuere J 72 hostes cives permixti J 51 etiam hostes æquiores quam aliis cives F 342, 9 fertur F 344, 10

Civile imperium Horat. mitte civiles super urbe curas.—actio Cic. i. Ver. 10. non naturalis amor sed civilis et opinabilis Gell. xii, 1. Lex Civilis ac publica Cic. pro Cœcin. 54. 1. Scientia Quintil. 2, 15. eodem sensu apud ISS. Civilliter civiliter deponas bellum F 341, 21 victoriam J 95 studiis civilibus J 5 discordia C 5 discessio oriri cœpit J 42 præda F 279, 1

Civitas permota C 31 magna atque magnifica C 51 summo studio annitebatur J 43 trepida et sollicita de belli eventu J 55 opulens J 69 dignitate alios, alios civitate eversum irent F 351, 8 in c. secessio fuit F 351, 22 ære alieno liberaret C 40 periculis ereptam C 46 in artibus bonis retinebat hostilis metus J 41 confirmari F 283, 15 quietam a bellis F 289, 2 Lusitanæ gravem F 332, 8 ubi eos in civitatem adduxeris F 353, 9, magnas pessum dedit J 42 quæ ab se defecerant formidine affectare J 66 mapalia circumjecta civitati F 331, 22 Principes J 66 et C 40

Clade exercitus periculans J 44 quantam ipti nobisque attulerit C 58 magnam. magna atque calamitas

Remp. oppressisset C 39 propinquos ceteros alium alia clades oppressit J 14 Reip. innoxie cladis sunt J 86 ea res magnæ initium cladis fuit C 51

Clamor utrimque exortus C 45 permixtus hortatione, lætitiâ, gemitu J 60 clamorem hostilem ab tergo accepit J 58 tollere J 90

Clandestinis consiliis F 318, 13

Clara et magnifica J 4 pollensque facundia J 30, &c. deleti satis clara vobis sunt F 298, 14 ubi divitiæ claræ habentur F 353, 28 potentesque C 38 magis quam honesti apud socios J 8 quibus per ceteras maximi et clari estis F 274, 10 inter claros magis quam inter bonos, Tacit. H. 2, 10. et magnus J 92 quis te clarior, quis major F 360, 1 per ceteros mortales illa res clarior est F 349, 3 clarissimam in patria familiam F 359, 19 viri Consulis C 51 clarior esset suum in Remp. studium C 49 fieri licet C 3 acceptumque J 70 Clarus atque magnus habetur C 53 abunde pollens potensque et clarus est J 1 tam clarus neque tam egregiis factis erat J 63 talis humilitatis intellectu claruit Ms. Valer. v. 1. 11. edd. non caruit. in tantam claritudinem brevi pervenerat J 7 artes animi quibus summa claritudo paratur J 2

Clarum fieri licet C 3 in congressu facerent J 59

Classe pulcherrima exni F 315, 1 hostium vitabundus F 299, 22 fusæ fugatæque C 79 mare patefactum F 331 15

Classibus: non more majorum neque ex classibus J 86 ex confusis 5. sorti Centuriæ vocarentur F 354, 13 primæ omnes judicare placet F 354, 9 prima judicæ F 358, 16

Claudebat nihil secordia F 328, 16

Claves adulterinas paret J 12

Clausi in tenebris cum mœrore et luctu morte graviorem vitam exigunt J 14 undique oppido J 67 aliud clausum in pectore aliud promptum in lingua C 10 montibus atque copiis hostium C 57 clausum tenet atque obsidet J 24 fame ferroque J 38

Clemens erat is rumor J 22 aliens clemens Curtius. et Ovid. 9. Metam. 4. Auster. Stat. 5. Theb. 94. rati- bus clemens insula. Claudian. et albi, quo non rumore secundo, Palladii penetravit amor. Bonus atque cle-

mens F 340, 7 Ea vero clementia erit consuluisse ne F 345, 11

Cientelae multae, vetus nobilitas, majorum facta fortis, cognatorum et affinium opes J 86 clientelas, gloriam, dignitatem F 357, 18

Coacta Italia in angustias scinditur in duo promontoria F 329, 18—egestate locorum raptio vivere F 331, 11 volentibus quam coactis imperitare J 102 rerum necessitudine J 48 quas nox coegerat sedes habebant J 18 finitimos armis sub imperium J 18 quos omnes eadem metuere in unum coegit J 81 pecunias 22 Tacit. iv, 45. armatus intentusque milites cogebat J 100 cogendi potestas erat J 26 paucos fama cognitos accire et ambiendo cogere J 84 cogere ad militiam J 85 exercitum supplicio J 85 exercitum Dyrrachium cogere F 286, 23 ut ex Latio et a sociis cogeret J 93 multitudinem in unum J 80

Coaerquandis montibus C 20 Coaeruari gratiam omnium difficile F 357, 17 dignitate F 355, 1

Coalescat concordia inter F 353, 12 illex inter saxa coalnerat J 93 novi veteresque J 87 hi postquam in una moenia convenere &c. quam facile coaluerint C 6

Coarguunt dissimulantem praeter literas, sermonibus &c. C 47 si facinoris coargueretur, Tacit. Annal. xiii, 20

Codicariae naves F 317, 11

Caelo terraque penuria aquarum, arbori infœcundus J 17 nocte ac nubibus obscuratus J 38 et F 300, 4 caelo tanta missa vis aquae J 75 facta ad caelum ferre J 53 strepitus armorum ad caelum ferri J 60

Coeparat ubicumque insequi J 50 uti coeparat in hyberna J 100 alia hujuscemodi coepere fieri C 51 post ubi silentium coepit J 83 cum primum deditio coepit J 62 ex virtute nobilitas J 85 ubi dies J 91

Coercere omnibus modis socios C 29 beneficio metu coercitum J 91

Cogites fac C 44 indigna virtute tua F 340, 14

Cognita: egregia tua fides, re C 35 deditionem per nuncios cognitam approbat F 292, 14 Metelli rebus J 55 litoris J 73 consilio per Sangam C 41 et C 45 indicio C 46 adventu Bocchi J 101 fama paucos J 84 experimentis cognitum erat Metello J 46 cum

Ligure promissa cognitum misit (ad cognoscendum) J 93 ante te cognitum J 110 sibi per Dabarem ex Sylla cognitum J 112 Ne alium putarent opes Numantiae cognitum esset J 15 Cic. ad Servium xliii, 2. hominem prudentem et officiosum cognosces (pro experiri in utroque loco) et pro sentire. Virg. Nec tam praesentes alibi cognoscere Divos. Nobis neque bello neque pace antea J 19 Tacit. Hi i, 1. mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuria cogniti. Ager hostibus J 48 In ea cognoscenda (Republica) F 348, 8 res pariter attendere, cognoscere quid boni utrisque esset J 88 fuere qui inimicos suos (inter cadavera) cognoscerent C 61 Eo sensu, Plautus, Poenul.: Nam vestra nutrix primum me cognovit. Ter. Eunuch. v, 28: ita miserimus fui fugitanda, ne quis me cognosceret. Seneca. item Ovidius, quibuscum mandata Bocchi cognoscit J 104 rem omnem uti cognoverant aperiant C 41 operae pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exaedificatas C 12 ubi de adventu Marii cognoverunt J 87 eos mores eamque modestiam viri cognovi C 51 id an casu acciderit parum cognovi J 79 Cum prius omnes signa sua cognovissent C 47 ubi cognovit iter ejus ex perfugis C 57 de regum societate cognovit J 82 pro recognovissent comp. pro simpl. ut saepe Liv. 35. Potestas domini res suas cognoscendi facta. Apuleius compositis utitur. suum sigillum recognoscat Metam. x. p. 243

Cognitionem, affinitatem, praeterea foedus intervenisse, ad hoc &c. J 111 et affinium J 14 et J 85 amicum, hospitum, aut cognatum C 61

Cohors praetoria C 61 Peligna J 105 veteranas C 59 legionarias J 51 delectae F 309, 9 festinas composuerat F 332, 4 expeditis J 46 auxiliariis J 93 praefectis J 46

Colam: neque illos arte me opulenter J 85 uti colantur boni mores F 353, 11 colite, observate talem hunc virum J 10

Collatis castris F 308, 20

Colle adverso evadunt J 52 sed ex medio quasi collis oriebatur J 48 editissimus F 287, 13

Collibissent quam victoribus C 51 F 362, 4

Colligere sarcinas J 97

Collocat signa in subsidiis arctius C 69 snos J 49 **adversum pedites hostium J 51** in provinciam quæ proxima est Numidiæ hyemandi gratia collocat J 61 **præsidii collocatis C 45**

Colloquio : in colloquio verba facit J 38 diem diligeret J 108 **diem decretum J 113** **permissio militibus F 326, 8** quasi de pace in colloquium veniretur J 113

Colonia Thereon J 19 et municipia patebant C 58 **frumentum per municipia et colonias dare F 347, 11** multi ex colonia et municipiis C 17 **deducendis Triumvirum J 42** in coloniis constitutas F 352, 13

Colos ei exsanguis C 15 Varro **Prometh. exsanguibus dolore evirescat colos.** Sic labos, odos, apud Terent. et Plautum. vultu, colore, ac motu corporis atque animo varius J 113

Cominus acriter instare C 60 faciem suam ostentabat F 327, 23

Comitatus Allobrogum per insidias deprehendant C 40

Comitiis habitis C 24 comitorum dies venit C 26

Commaculares te cum Ingurtha miscendo J 102 quorum flagitiis commacularetur laus bonorum F 343, 11 **præter satellites commaculatos F 278, 1** se ambitu Cic. pro Cæl.

Commeatibus initio paratis J 28 **Commercatis (i. e. abeundi licentia pecunia quæsitâ) F 320, 2** (quo sensu apud Livium aliosque sæpissimè). **Parati frumentum dare, commeatum portare J 46** ubi stipendium et commeatum locaverat J 90 **spe amplior J 75** multique interierant insidiis latronum F 293, 1

Commemorando exprobras F 364, 2 quid plura de tua insolentia commemorem F 364, 9

Commendationi meæ tribuit fiduciam egregia tua fides C 35 tibi commendo, tuæque fidelitatem trado C 35

Commercia prohibebant ignara lingua J 18

Comminutæ usæ et alteræ scalæ J 60 regni opes J 62

Commiserat audaciæ virilis facinora C 25 committere in se malum facinus F 352, 22 qui scelera committi vetem, Senec. Phœniss. 327. at Ms. Corp. Christi Sceptra com. v.

unde a ferentariis prælium committi possit C 60

Commodo : inimicitias ex c. restimare C 10 ex commodo pugnam facere J 82 de P. R. commodo cum illis disserere J 102 **majus ex otio meo Reip. venturum J 4** **Regis omnibus suis rebus anteferet J 16** quod commodum est trahunt, rapiunt F 350, 7 **Commonefacere beneficii sui J 49** uti nos commonefacias quam conversa sit Resp. F 362, 12

Commoratus paululum C 59 **Commori hostibus F 280, 13** muneris pio Hegesippus i, 17 sic Codex Bib. Pub.

Commotus metu atque lubricine J 25 insolita re J 64 neque terrore neque gratia F 363, 12

Commune, alterum cum Dis, alterum cum belluis C 1 **cujus arbitrato communibus negotiis consuleretur J 105** utriusque populi finis J 79 **quo res com. licentius gereretur J 108** fortuna asperior F 324, 10 **nobilitatis malum J 64** omnium naturam J 85 **habitu transgressus F 322, 5** omnium hostes esse J 81 **pro communi imperio privatim sibi quisque servitutem peperit F 352, 5** necessitatibus privatim mihi consilere F 298, 10

Communias rem, stabiliasque F 351, 16 snos locos (Ingurtha) J 66

Communicasse causam civium cum servis fugitivis C 56 **communicato consilio C 18**

Commutare (tuam) contumeliam vita sua F 351, 10 **commutatio tanta incessit postquam J 13** **commutatis ordinibus J 49 et 101**

Comparant simul delenia et differunt vos in adventum F 306, 10 **exercitum, pro tempore et periculo C 30** **domum tuam vi et rapinis funestam tibi ac tuis F 362, 12** **illis (pænis) utendum censeo quæ legibus comparata sunt C 51** **comparate me hominem novum cum illorum superbia J 85** qui hoc malum publicum clandestinis consiliis comparaverunt F 318, 13 **Amicitias cum animi ratione tum facilius eloquentia comparatas. Cod. vetus Petrensis amiratione supra, sed recentiore manu, M. Cicero de Invent. i, 1**

Comperi artem unam egregie mirabilem F 349, 1 **Comperior ipse colligo. Quærebam, comperiebam nihil ad Pamphilum. Ter. comperior, ab**

alio cognosco. in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperii F 360, 13 an—an—casu parum comperimus J 67 et J 113 comperior J 108 Tacit. Hist. 4. gravem virum fuisse comperior. Apuleius 1. Ibi ego comperior omnes iudices tanto asurrexisse. quod ubi comperisset J 22 postquam de rebus Vagæ actis comperit J 68 ea res pro magnitudine parum comperta C 22 ubi Romæ comperta sunt C 36 et alibi. postquam Metello comperta sunt J 75 Legiones Valerianæ comperto, i. e. cum comperisset Pontum consuli datum F 319, 3 Eadem forma Terent. Ut illum senium Dii perdunt qui. et. Eunuchum suam. Centauro magna. Virg. Samnitium cæsi tria millia trecenti. Liv. in omnibus hisce instantiis mutatur genus et refertur non ad verbum quod rem declarat, sed ad rem verbo significatam. nihil frequentius. V. Tacit. i. 66, iv, 36, &c. periculo atque negotiis compertum in bello plurimum ingenium posse C 2 ex aliis rebus magis quam quod cuiquam id compertum foret C 14 ego habeo milites C 58 de iis haud facile compertum narraverim J 17 de eo tibi compertum erat F 363, 4

Competere animo, auribus, lingua F 286, 13. Tacitus Hist. Lib. iii, cap. 73

Compleri omnia luctu, armis, &c. C 51 cohortes pro numero militum C 56

Complures boni præsidium in eo putabant C 19 novi in exercitu J 8

Componas præheo exemplum quo rectius tua F 312, 6 pro pacare Tacit. 145, &c. terræ et maria simul omnia componenda sunt F 345, 18 belli J 103 cetera in majus F 328, 1 armis parta F 340, 14 bellum conditionibus J 112

Comportare frumentum J 47 anuum domum regiam comportant J 76

Composita non sunt verba mea: parum id facio J 85 faciendam et compositam orationem J 86 Composite atque magnifice casum Reip. miserati sunt C 51 bene et comp. Cæsar in hæc ordine de vita et morte disseruit C 52 Tacitus H. iii, 37. composita in magnificentiam Oratio. Hoc sensu Cicero i. de Orat. composite et apte dicere, et compositæ orationis insidiis fidem auditoris attentare. pre-

tio compositi F 274, 8 Nonius exponit redempti J i, 4 ex scientia rebus pacatis compositisque J 43 pro pacare Tacitus i, 45. paciisci iv, 68 Plin. Ep. 11. Lib. ii. vir dispositus eodem sensu. paratis compositis, &c. J 94 exercitu in hybernis J 103 dolo digrediantur J 111 ex composito prohibuerat F 290, 11 ex corpore et anima genus hominum est J 2 de te ipso primam quia compositurus es, &c. F 342, 1 in secunda festinans cohortes composnerat F 332, 4 Tacit. xii, 29. H. iv, 36. qualicumque modo tu victoriam composneris, ita alia omnia futura F 340, 21. Res militiæ et domi gestas composui F 271, 2 F 274, 8 Sic Tacit. H. iv, 1. eadem forma. Terent. Eun., Ut illum dii deæque omnes senium perdunt, qui me hodie remoratus est. et Eunuchum i, 4: acta patrum, monumenta belli res Cæsarem, &c. Societatem prædarum cum latronibus F 317, 6 Sic, fidem componere exhibet Ms. Corporis Christi Martial. Epig. 9, 72. Massyli leo fama jugi, pecorisque maritus, Lanigeri, miram composuere fidem: sed potior lectio est, Mirum qua coiere fide, vel si a vulgata recedendum, Mira composuere fide. Ceterum idem Codex pro, proditor Helles, legit portitor. me composita pace fefellit amor. Propert. ii, 2. Ubi Metelli dicta cum factis composuit J 48 plura de bonis falsa, in deterius composuit F 332, 12

Comprobato eorum indicio C 50

Conari: sed prohibere ne conari quidem F 283, 7

Concederet ætati J 11 ut populi suffragiis integer concederet ætati Mamerci F 279, 19 id tempus quieti aut luxuriæ J 61 quorum in gratia plerique F 273, 13 alius alio concessere J 12 Victi omnes in gentem nomenque imperantium J 18 in paucorum dominationem itaque concessere illuc omnes (in paucorum partes) F 301, 5 si singulis animam quam neque concesserim F 323, 17 in Armeniam F 315, 9 si defessus malis injuriæ concessissem J. 14 in paucorum jus atque ditionem C 20 Naturæ J. 14 cuius faciendæ non ætati a Manlio concessum J 102

Concessione Asiæ per dolum avertere ei subvenientem Antiochum F 313, 5

Considerant omnes adversis vulneribus C 61 niti modo, ac statim concidere J 101 egregia tua fama simul cum Roma brevi concidet F 345, 2

Conciliet sibi gratiam incommodo Reipub. F 352, 23

Conciónē habita C 43 advocata C 57 et J 33 donatum pro concione Jugurtham J 8 quæ in concione hujuscemodi verbis disseruit J 30 aderat J 34 et J 53 ex concione discessit J 34 ubi cum tota concione ab exercitu cogit discedere F 329, 2 populi advocavit J 84 concionibus populum ad vindicandum hortari J 30 omnibus concionibus Metellum capitis accessere J 73 non ultra concionis locum memores libertatis F 304, 7

Concitantia: ad con. servitia C 46 quantæ nunc mihi turbæ concitantur F 303, 3 injuriis contumeliisque concitatus C 35

Concordia res parvæ crescant J 10 optimis moribus et maxima concordia egit P. Rom. F 272, 11 et pax disturbantur F 283, 10 inter veteres et novos coalescat F 353, 11 bona firmata F 343, 26

Concupita præbendo perversam gratiam gratificans F 346, 12

Concurrerant ad eum magnæ copiæ C 56 homines omnium ordinum corruptissimi F 281, 11 in castra tua F 341, 10 utrimque magno clamore concurrunt J 53 infestis signis C 60

Concusserat: quod factum primo populares conjurationis concusserat C 24 orbis terrarum bello concussus foret F 341, 5

Condemnabas alios morte, alios pecunia F 362, 23 de hac voce Muret. V. L. 20. condemnatis rerum capitalium C 36 de condemnatis summum supplicium sumebant C 51 verberatusque capite pœnas solvit J 60

Conciderant: apud Lethæ oppidum cui nomen oblivionis condiderant F 288, 20 condidere atque habuere urbem Romam C 6 tribuniciam potestatem conditam a majoribus suis F 278, 8 conditor (Capsæ) J 89. sic, et Sectæ Lactant. iii, 4. Scholiastes ined. Persii legit, Reprehensiones omnium sectarum se armavit adversus omnes

Conditio: mihi indices magis ani-

mus accenditur, dum considero quæ conditio vitæ futura sit, nisi vindicamus, &c. C 20 quæ conditio belli foret C 21 par est meo et hostium exercitui F 298, 14 Si vera et honesta flagitium superaverit, non est conditio: fuisset si omnino quiessetis F 304, 2 pro loco, statu, vel, non licet, ut apud Virgil. Æn. xii, vs. 880. Cur mortis adempta est conditio. Metnenti ne si pax cum Romanis fieret, ipse per conditiones ad supplicium traderetur J 61 posse conditionibus bellum poni J 112 et F 332, 11 differre, Dictys iii, 1

Conditor (Capsæ) Hercules J 89 peste conditos orbis terrarum (Romanos) F 316, 2

Condonabam alterius lubrici malefacta haud facile C 52 creditum condonare F 341, 12 uti per paucos factiosos scelus condonaretur J 27

Conducit in unum milites J 51

Confecti vulneribus, pauci integri J 60 quibus rebus C 46 bello C 51 prælio C 61 annis J 11 morbo atque ætate J 9 per nostra corpora bellum F 315, 18 bellum quovis modo J 36 ne siti exercitus J 50 mandata brevi J 12 conficiendi belli, &c. J 37

Confertim, sed alius alio quam maxime diversi J 50 confertis equis J 101 ubi confertissimi obstitant J 98 in confertissimos incurrit C 60 conferto gradu, Tacitus xii, 35

Confessis: de conf. supplicium sumendum C 52

Confestim fecit ut nunciis lugubribus F 322, 4 interpretatur Statil. Maximus, ordine et sine intermissione

Confidunt ubi satis legati J 13

Confinis potentiori sedibus pellebantur J 41 Paulus ad edict. 23. de Fin. R. L. 4. Hoc judicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum, urbanorum, displicuit: neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur

Confirmare pro, asseverare, animi excusso timore sumere, ex morbo convalescere. apud Ciceronem sæpe. animos eorum mollire, postremo confirmare fidem publicam per sese in violatam fore J 33 territio J 38 data atque accepta fide societatem C 44 postquam pacta (sic legendum ex Ms. non acta) confirmata sunt. Dares cap. 41. ubi pro Scæam por-

tam, Ms. rectius, illam partem muri. insula est in editis repetitio 1, 14, 2, 2 rebus posse confirmari senatum puto F 357, 25 multa pollicendo ac miserando casum suum, confirmat uti pergerent J 23 confirmato animo C 46 illum diem aut omnes labores confirmatarum J 49 confirmatus ab omnibus J 33 hostium imperitia J 99 prohibendo a delictis exercitum confirmavit J 45 opes factionis C 32

Confisi Dis immortalibus C 52 sese fore inviolatos, &c. J 26 facile apud illos principem se fore C 17 his amicis sociisque C 16

Conflexerat res alienum grande C 24 illi magnam invidiam C 49

Confingere statuit cum Antonio C 57

Confodere domi suæ imperatum C 28 confoditur pugnans C 60

Confusis quinque classibus F 354, 16

Conglobatæ cunctæ gentes non movere non contondere queunt hoc imperium F 343, 25 quosque fors conglobaverat J 97

Congressi (postquam) dicit se missum J 109 in congressu magnam cladem facere J 59 primo pulsati milites J 74

Congruens inter se (multitudo) nullo modo, in artes vitasque varias dispersata F 353, 7 Nec ulla vox proposito congruens esset audita. Valer. i, 5, 4. Mss. Pemb. et Pub. aliqua vox congruere vitis Tacit. xiii, 1

Conjecerat in vincula C 42 qui quidem mos, uti tabes, in urbem connectus F 352, 1

Conjicio: quantum conjicio F 331, 10 Apuleius de D. S. p. 412

Conjunctos sanguine J 10 habere eum magnam copiam societatis amicitiaque conjungendæ J 83 multos familiari amicitia conjunxerat J 7

Conjurant inter se principes civitatis J 66 Si conjuratio valuisset C 17 si quis indicavisset de conjuratione quæ contra Remp. facta erat C 30 dissimulare de conjuratione C 47 multos præterea in ea conjuratione esse C 47 patefacta C 48 aliique ex conjuratione deprehensi C 48 conjurationem patefaceret C 36 extra conjur. C 39 aperit C 40 uti vos infestos conjurationi faceret C 51 populares C 23 et C 25 principes C 27 et 48 consilii C 37 ut studium conjur.

vehementer simulent C 41 cetera multitudo suum quisque negotium exequerentur C 43 opibus fretus C 56
Connubia: per connubia Gaetalos secum miscuere J 18

Conquirat ex agris quamplurimum domiti pecoris J 75

Conscientia scelerum agitabatur ferox animus C 5 Conscientiam animi non curat. Cic. 2. de fin. 88. Sueton. in Nerone, Sceleris conscientiam ferre non posse, ob conscientiam stupri accipere aliquid, Marcel. in L. mariti lenocinium. Quod ait ff. ad Legem Jul. de Adult. mentem excitam vastabat C 15 satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi C 35 delicti populum timet J 27 ei timido et ex conscientia diffidenti rebus suis J 32 eorum alium conscientia alium mala fama impediabat J 35 ex mala conscientia digna timere J 62 scelerum exagitari F 281, 13 suus cuique animus ex conscientia spem præbet F 359, 18 ne quis modestiam in conscientiam duceret J 85

Conscii conjunctionis C 37 atque illi certamini conscii inter se juxta seditionem erant F 338, 14 animus exagitabat C 14 videlicet et sibi quisque conscius F 353, 2

Conscissam plebem Romanam in villa pecoris modo F 342, 20

Conscripserat cohortes, &c. C 59

Consecraverat aras Philænis J 79

Considerant equi Numidæque inter virgulta J 49 superioribus locis fessa pars J 51 et J 98, 52, &c. sub ipsis radicibus montium C 57 prope Cirtam utriusque exercitus J 21 noctemque totam itinere facto J 91

Considerandi manum aut contra feriendi copia J 50 manus conserentes F 277, 13 conseruros F 343, 22

Conservandæ libertatis atque augendæ Reip. fuerat imperium regium, &c. C 6 Causa, gratia, nomine, frequenter omittunt veteres. Terent. Adelph.: Ne id assentandi magis quam quod gratum habeam facere existimes. Ulpian. ad L. Juliam de Adult.: Siquis evitandi criminis id egit. Noster alibi: Alia omnia sibi cum collega ratus, et percunctantibus utrumque satin salvæ?

Consideres quid tuæ rationes possulent C 44 cum considero quæ conditio vitæ futura sit nisi C 20

Cum vos considero, milites, et cum facta vestra aestimo C 58 Mundo considerato, August. de C. Dei viii, 1. Codex Reginensis, tam mirabile sed illi ex vita genere

Consilia Catilinæ sibi proderet C 26 vel res de qua consultatur, vel ipsa consultatio tuta C 41 Consilia execrari C 48 non ea habuissent de Rep. 52 capi talia per otium et ex opportunitate J 76 vestra accusantur J 85 et insidias eorum antevenire J 88 Bocchi speculatum J 106 Catuli secutus sum i, 12 prava sæpe magis bona prospere eveniunt F 348, 5 disturbaverunt F 358, 5 dum apud eos vera consilia valuerunt F 356, 14 exequitur F 356, 14 hujusce participes C 17 ejus iguarum C 17 neque aliena consilii domus C 40 i. e. non patens atque exposita domus, sed recondita: ut alicubi Cicero, ubi tuta consilia habere liceret. Ceterum nota est significatio *roû* alieni pro incommodo, alienus locus — tempus apud Cæsarem et Livium cui Noster opponit suum, non nisi ex suo loco pugnae copiam facere, vel simile quid. et absolute Plin. alienum non fuerit in hæc divertisse viii, 8. neque consiliū neque audaciæ unquam eguere C 51 causam aperirem C 53 more majorum, ex consilii decreto imperat per Legatos J 62 expers F 288, 2 pœnitens F 286, 12 dabinus F 308, 26 Eodem sensu, apud Tacitum, ambiguus con. lib. 20. æger F 318, 6 Si id modo in pectore consilii est, uti te ab inimicorum impetu vindices F 349, 12 de summa F 358, 19 suis eum multum officere C 27 nocturnis C 43 patratiss J 18 Claustrinis hoc malum publicum comparaverunt F 318, 17 fortibus F 357, 3 Reip. affuerunt F 359, 5 communicato C 18 privato C 29 neque exercitus Mallii quantus, aut quo consilio foret C 29 in novo defensionem non statui parare C 35 quo servitia repudiet C 44 cum nefario consilio sceleratorum Reip. in maxima pericula venerit C 52 Valer. pestifero sibi nec utili Reip. consilio se a Cæsaris concordia abruperat i, 8, 9. Mss. ibid. post, et casu tantum. eo consil. uti perfugerent, &c. C 57 bonus et prælio strenuus J 7 pauca præsentii consilio locutus J 29 vetere consilio omisso novum quæreret J 70 utriusque dies insidiis statuitur J 70 contra tantas

difficultates consilio satis providere J 90 forte quam consilio melius gesta J 92 tantummodo neque consilio, neque manu priorem alium patl J 96 ceteros anteibat F 279, 19 ad hoc bellum majore studio quam consilio profectum F 298, 1 valere decet F 356, 29 in consilio Deorum admisit Jupiter optimus maximus F 364, 11 omnium administer assumitur Scaurus J 29 non fuit consilium secordia atque desidia bonum otium conterere C 4 cepit opprimendæ Reip. C 16 in Nonas Feb. consilium cædis transtulerunt C 18 facile ad tale adduci posse C 40 quo minus novum capiamus C 51 vanum C 52 consilium capitis sibi quisque C 52 neque cop. neque inceptum ullum frustra sunt J 7 eorum consilium habet J 62 ejus mirari J 64 ex copia rerum consilium trahit J 98 (i. e. ducere, capere) alibi, dubium belli atque pacis rationes trahere. Nisi forte cui pacem præstare et bellum pati consilium est F 280, 8 publicum corruerunt F 281, 7 Ceterum consilium est Tigranis conficere, &c. F 315, 16

Consistere pro opere milites J 92 et J 53 Conisus arbutis ager J 53 Conspectum Marii fugerat J 86 e conspectu paulisper J 67

Conspicitur monte degrediens cum exercitu J 49

Constabat mihi multa agitanti paucorum, &c. cuncta patravisse C 58 F 321, 3 constat fuisse F 328, 3 mihi pro vero constat F 359, 9 constanter atque æquabiliter sese haberent res humanæ C 2

Constituas, victoriam composueris, &c. sed jam quo melius, faciliusque constitutas F 340, 21 in coloniis civis F 352, 13 parandi Juris et Majestatis constituendæ gratia bis per secessionem occupavere J 31 at Lentulus constituerat ut de actionibus Ciceronis quæreretur C 43 illosque nosque et socios in firma pace constituta F 344, 19 sineque imperii singulis J 12 cohortes in fronte C 59 agmen constitit J 49 Eantem in prælia uti ducem constituerunt, Valer. i, 5. Mss. duce uti instituerunt. Et negotio proximum diem J 93 in Pyrenæis tropæa de victis F 328, 6 Conjurant inter se dein compositis inter se rebus in diem tertium constituunt J 66: rarissime si unquam hoc signi-

ficatu, quanquam Terentius, quidem constitutum nuptiis in hunc diem, *And. i, 5.* et constitueret tempus alicui rei in *iii. de B. C. Cæsar*, iter ad Cirtam constituunt, *J 81* (pro iter facere) quæ utilia visa constituent *J 111*

Constrata telis omnia *J 101* strati oculibus campi, *Curt.*

Constructa maria *C 13*

Consuefacit ordines habere (multitudinem) *J 80* Consueti habeam omnes labores, pericula *J 85* Consueti petens e fluctibus antra, *Georg. iv, 87*: ut cons. amorem facile cerne res rejecte se in illum flens quam fam. *Andr.* Ubi consueti non suppetunt *F 344, 9* Terent. non, suppetunt dictis data. eo vero consueti equi (de colle loquitur) *J 50*

Consuetudine: publicam miserorum causam pro mea consuet. suscepti *C 35* Cicero pro Arch. quæ de causa pro mea con. breviter simpliciterque dixi. Quæ quanquam gravia sunt, tamen consuetudine jam pro nihilo habentur *J 31* ex consuetudine ratus *J 71* benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit *J 85* vetus stupri *C 28*

Consuevit, sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit *C 22*

Consul: vobiscum una consul agam *C 20* designatus *C 50* et *J 43* ex factione media *F 301, 16* non ex opulenta sed ex dignitate creetur *F 354, 6* a Con. rogatus sententiam (in senatu scil.) *C 50* magna illa Con. imperia et patrum decreta vos exequendo rata efficitis *F 305, 3* Consules declarantur comitiis habitis *C 24* declarati *J 27* darent operam ne quid Respublica detrimenti caperet *C 29* decernit uti con. delectum habeant *C 86* facti *J 85* fecistis nos *F 323, 20* factum con. acceperat *J 82* neque insidiæ consuli procedebant *C 32* consuli insidias maturent *C 32* invidiam consuli imponeret *C 43* diligentia clariss. viri consulis *C 51* de facto consulis conventus agitari *J 30* per ambitionem consulis memorabant *J 86* neque consulis et aliorum principum *F 275, 13*

Consulam: tnasne injurias persequar an regno consulam *J 14* Reipub. *F 324, 4* Communibus negotiis *J 105* de uxore potnit honestius consuli *J. 95* sibi quisque pro moribus *J 58* perverse rerum potentes *F. 340, 9*

ubi ira impulsus male consuluerint *C 51* ubi con. mature facti opus est *C 1* Reip. juxta ac sibi *C 37* Ea vero clementia erit consuluisse ne expellerentur *F 345, 12* cum uxore de Reipub. *F 362, 22* consultum est de Rhodiis *C 50* si con. ambobus vellet et ratam pacem *J 112* Senatus a Bestia consultus est *J 28* Romæ Senatus de provinciis consultus *J 62* Senatum de fœdere consulebat *J 39* invadere manu consulere militibus *J 98* Cicero ad Marcel. *iv, 9.*: Tum est consulere incolmitati et vitæ, &c. Cæsar *B. G. salutis militum bello Tacit. iv, 68.* de vita atque tergo regio more *F 273, 3* non cogatis necessitatibus privatim mihi consulere *F 298, 18* sibi regnoque suo *J 83* ne gravius in eum *J 13* Consultitur statim Senatus *J 15* animus in consulendo liber *C 52* dignitati magis quam iræ *J 33*

Consulares omnes itemque Senatus magna pars *C 53* consulare imperium Romæ habuerat *C 55*

Consulatum petendi *C 16* ad Con. mandandum Tullio studia hominum accendit ea res *C 23* mandat *J 73* noster *J 85* mihi fuit *F 348, 13* gerebat *J 35* petere *J 63* Nobilitas inter se per manus tradebat *J 63* sese ex victis illis spolia cepisse *J 86* ex rapinis adeptus est *F 280, 16* a principio cons. sui *C 26* ingens cupido exagitabat *J 63* cui consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit *F 355, 23*

Consulta et decreta quinquennii rescindi *J 11* Proprie quæ ex concilii sententia statuuntur ut decreta quæ magistratus non adhibito concilio pronuntiat. *Liv. lib. iii.* hæc duo jungit, levius enim vaniusque est sua decreta et consulta tollere. pro consiliis utitur *Tacit. mollibus consultis. An. i, 40.* omnia non bene consulta in virtutem trahebantur *J 92* sese omnia cum illo integra habere *J 108* facta consultaque ejus æmulus *F 308, 24* consultabant Reip. *C 6* de rebus dubiis *C 51* in medium *F 317, 2*

Consultor idem et socius *J 85* uti fautor consultor sibi adsit *J 103* Jovem aut alium quem deum consultorem expectatis *F 305, 2* cupidine atque ira pessimis consultoribus grassari *J 64* prava incepta consultoribus noxæ esse *F 280, 2* copiæ adsint *F 348, 3*

Consultationibus prolatandis J 27

Consulto et mature facto opus C 1
lenius agere J 60 trahi ab imperatore J 64 velut opere atque consulto præceps J 92

Consumere, rapere, sua parvi pendere C 13 sua atque aliena F 344, 5 quos consumerat fortuna belli F 275, 18 omnes opes et spes privatas consumsi F 297, 19 fidem F 298, 25 multa tamen oratione consumta J 25 consumta multa oratione invicem Dictys ii, 5 et verbis ii, 26 eo sensu quo Cicero, consumta superiore motu et exhausta (actio) de Orat. 57 multis diebus per dubitationem consumtis J 62 laboribus J 93

Contactu: neu patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem, ad integros contactu procedere F 282, 6

Contagio quasi pestilentia invasit (loquitur de moribus imminetis) C 10

Contemnetur: quam formidatus est antea tam contemnetur F 278, 15

Contemno: corrigi quoniam verba contemnitis C 52 novitatem meam J 85 contemto imperio vestro J 14 se e contemto metuendum effecit F 280, 13 inerat contemtor animus et superbia J 64 ne vivere contemtus videret J 13

Contendat cum majoribus suis probitate, &c. J 4 cum legionibus parva manu C 53 con. dolis atque fallaciis quoniam bonæ artes desunt C 11 in castra ad Manlium C 36 per regnum Ariobarz. ad c. quam maximis itineribus F 317, 10 quæ contentio divina et humana cuncta permiscuit J 5 ex sua con. seditio oriretur C 34 modus erat C 38

Continentia libidini oppon. C 2

Continuare binas aut amplius domos C 20 magistratum nitebantur J 37

Continuit animum a consueta libidine J 15

Contra naturam corpus voluptati, anima operi fuit C 2 imperium pugnaverit C 9 at hi contra ignavissimi homines C 13 sic Terent. At tu mihi contra nunc videre fortunatas, pro, & *divarias* etiam, vel, ut inquit Donat. Vicissim, ex adverso, e regione. eos summa ope nitebatur C 28 ubi videt Catilinam contra ac ratus erat magna vi tendere C 60 Cicero pro Sylla, Jam enim faciam, &c. contra atque in ceteris canis

fieri solet. Falso queritur de, &c. Nam contra reputando (inquirendo in contrariam opinionem) J 1 At contra Jagurtha trahere omnia J 36 et pro, e contra J 76 sed mihi contra videtur J 85 clariores sese putant quod contra est J 85, 97 F 323, 1 342, 8 timorem animi præmia sceleris adeptum sese videt J 20 inceptum suum venisse J 25 pericula et insidias firmissimus J 28 injurias armati eati J 31 decus regium J 33 Jus et injurias omnis munus foret (cujus impudentia) J 33 Verum niti J 36 belli faciem J 46 libidinem animi sui recte facere C 51 contra Remp. facta C 30 ea oppidani saxa volvere J 57 Metellum vehementer accenderat J 64 opinionem J 75 Metellum nihil satis firmum J 80 postulata Bocchi J 83 tantas difficultates consilio satis providere J 90 hujus ordinis auctoritatem F 286, 1 ætatem projectum ad bellum sævissimum F 297, 14 pericula et ambitionem bonus F 331, 17 morem fiducia augeri nostris cœpit F 338, 9 Spartacum pugnam offerre cupientibus F 338, 17 adversum consulem beneficia populi retineas F 349, 13 eam nisi (gratiam) F 353, 4 divitias magna remedia statuo F 355, 2 sic locuti medicorum latinissimi Plin. x, 59 Contra Urticam remedium est: stramento, &c. pro quo, aliquando Celsus alii que ad utuntur. Collyrium ad pustulas vi, 6, 12 ad laterum dolores compositio est Apollonias lib. v, § 6 et adversus. ibid. § 10 et esp. 26 § 22 hostes factio parabatur F 357, 5 Contracta rabie toleravimus F 277, 13 dolo aut secordia nostra F 324, 9 Controversiarum: ad omnes vis controversiarum male assuetum F 296, 8 Contumelia accensum esse bonum ingenium J 82 tantam illam sibi ab Cicerone impositam C 48. Cic. 6 Verinarum: imponere plurimas injurias contumeliasque. cujus contumeliam homines ignavissimi vita sua commutare volunt F 351, 9 contumeliarum in imperatoris pœnas petat J 65 sanctibus et contumeliis ex rege miserimum servorum effecere F 313, 13 injuriis que concitatus C 35 contumeliosa dicta J 20 ex regno foret J 62 amicis F 227, 12

Contundere aut movere imperium F 343, 25 nostræ opes contusam hos-

tumque aucta J 43 Verbum Lucretianum iv, 955 Corpora conturbant magno contusa labore. unde Virg. Bellum ingens geret Italia, populosque feroces contundet. *Æn.* i, 268 et Georg. iv, 240 Contusosque animos et res miserabere fractus : ubi Petrensis, miserabile

Conturbare rem, denique omnia malle quam victi abire J 89 *Resp.* C 87, 48 conturbatis omnibus (et infra) J 98

Convenas, agros, imperium habere F 316, 1

Convenerant frequentes armati C 16 uti convenerat J 39 in una moenia C 6 reguli in unum J 11 munditias mulieribus, viris laborem J 85 uti prius quam legatos conveniret J 25 ubi eos convenisse videt C 20 Si nihil inter plebem et Patres convenisset F 309, 12 qui convenit in minore negotio legem observare C 51 sicuti Regi lubuerat, pax convenit J 26 apud Plantum absolute *Amphit.* 4. Convenit, victi utri sint eo prælio. Urbem, &c. uti dederent. et Terent. dic convenisse. at eodem modo cum nostro Livius x. Nuntiarentque ei, ut ai pax convenisset. et alibi, pax ita convenerat ut Hetruscis Latinisque fluvius Albnis (Tiber) finis esset. et ix. B. Punic. In eas condiciones cum pax convenisset. Conveniunt ceteros per Gabinium C 44 quæ pacta in conventionem non præstitissent F 327, 3 Conventam cum Romanis pacem frustra fuisse J 112 primo conventu quem ab regibus factum, &c. J 12 dimisit C 21 vitantes F 317, 18 si illi copia fieret, omnia conventura J 83 fieri, arma portari C 30 Romæ per omnes locos et conventus de facto consulis agitari J 30

Conversa lingua connubio Numidarum J 78 esse in me omnium ora J 85 considerate quam conversa rerum natura sit F 283, 8 quam conversa *Resp.* F 362, 13 conversus est animus æger avaritia J 29 i. e. in contrariam partem. *Æn.* v, 466 conversaque numina sentis. Et, linteæ Horat. Ep. 16 arma huc convertisse F 315, 21 ubi regium imperium in superbiæ dominationemque convertit C 6 vid. Tacitum *An.* iv, 3 Cæsar B. C. Virg. Georg. ii. in glaciem vertere lacunæ. Liv. hæc in perniciem adolescenti verterunt. Et Dictys iv, 14 convertere imperia sua gratia

aut spe aut præmiis in vol. iii, 7 convertit ad pedes J 101

Convicti judicii C 14 indicio legatorum confessique sit C 52 tanti facinoris C 50

Convivia aut scorta exercuerint F 343, 14 in conviviis libidinem habebat C 7 salutare plebem et conviviis gratiam querere J 4 exorno parum scite J 85

Convocat in unam omnes C 17 convocato senatu C 49

Coopertum miseris J 14 flagitiis atque facinoribus C 23

Coortum est, siquid adversi F 356, 5 ventus arenam J 79

Copia : in magna copia rerum aliquid alii natura iter ostendit C 2 P. Romano nunquam ea copia fuit scriptorum C 8 quibus in otio vivere copia erat C 17 latronum C 28 est magna memorandi qui reges, &c. male consulerint C 51 Sic Plaut. Milit. Copia vix fuit cum adveniendi ut contra, rara videndi aliquem apud Tibullum Lib. ii, Eleg. 3 emendi ab Hispanis J 18 Adherbalis appellandi J 22 ex copia rerum statuit sibi nihil agendum J 89 jubet locis ex copia maxime idoneis, vineas agere i. e. ex omni copia J 76 ex copia tubicinum 5 numero delegit J 93, 103 et ei maxime fallendi erat per amicitiam J 61 facere pugnandi J 82 magnæ C 56 consultorum ad sint F 348, 3 habere eum magnam copiam societatis amicitiaque conjungendæ J 83 quoniam copiam Jugurtha haberet, &c. J 111 pedestrium J 49 fusas C 66 armat J 13 parat J 31, 35, 48 augere F 322, 16 suis filiaque persolveret C 25 montibus atque copiis hostium clausum C 57 rex fama, genere, atque copiis potens J 14 copiis integra F 291, 19 quantis familiaribus auferentur F 325, 10 neque de capite neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus judicaverit F 354, 4 pro rei copia tamen satis providentes exornat J 90 ex copia rerum consilium trahit J 98 facta J 102 in tanta doctiss. hominum copia F 272, 2 tam levi F 288, 13 exercitum pro loco atque copiis instruit C 59 profacultate et annona sspissime apud Tacitum, eodem sensu ex copia Plaut. Casin. In re præsentis ex copia piscaria, &c.

Coquum pluris pretii quam villicum

habeo J 85

Corpora nostra uti tuta ab injuria forent (arma cepisse) C 33 occisorum J 94 tegere ab jaculis eminus emissis J 101 agitare pavor F 288, 7 per calonum atollitit F 290, 5 sacrata corpora F 295, 6 sustinere nequeentes fessi arma incumbere F 308, 10 per nostra bellum conficere F 315, 18 ingenium nemo sine corpore exercebat C 8 quem locum quisque vivus pugnando ceperat eum, amissa anima, corpore tegebat C 61 pro, cadavere. Sic Tacit. ii, 40, lii, 5. et anima compositum genus hominum J 2 salubri genus hominum J 17 exercito fessus J 71 cicatrices adverso corpore J 85 aucto F 291, 28 (i. e. ut veteres medici loquuntur impleto) ex Lucretii pen. pabula læta. Quæ nunc vix nostro grandescunt aucta labore li, 1159 et F 293, 16 qua super omni corpore quietus, &c. F 299, 23 mulcato fæde F 300, 2 senecto F 311, 5 immutilato F 318, 20 ingenii alii ingenio F 324, 13 uti nihil flagitiosum corpori tuo putares F 362, 4 aut manu significare aut niti corporibus huc et illuc quasi vitabundi J 60 servitio utimur C 1 vine an virtute animi C 1 patiens inædiæ, algoris, vigilis C 5 humani sanguinis C 23 stupro toleraverant summas ingentis C 24 culta erant omnes copis (plebis) C 48 ad voluptates presumptus J 1 vis corporis J 2 et C 2 et fortunæ bonorum. J 2 cruciatus deprecor J 24 et animi bonæ artes J 28 turpissimæ parti dediti J 85 vultu varius J 113 dehonesta-mento lætabatur F 327, 26 cultu egregio ornatus F 332, 15 corporis gaudiis F 346, 11 corpus voluptati anima oneri C 2 annis infirmum C 6 effeminat C 11 liberum habere C 33 arma quis corpus tegitur C 58 nudum et cæcam ad hostes vertere J 107 intectum renonibus corpus te- gunt F 325, 3 lacerum semianimum F 333, 1 armis, atque equis corpus exercui F 356, 11 animo obedit F 356, 28 atque ingenium patriæ non omne quisque potentis exercitabat F 357, 5

Correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit J 94

Correptis fascibus C 18

Corrigas delicta J 3 de plebe re-

novanda, corrigendaque disserui F 356, 8 patere vos ipsa re corrigi quoniam verba contemnitis C 52 vastatur magis quam corrigitur civitas F 345, 9

Corruant : ne infirmata corruant F 340, 5 imperia F 346, 7

Corrumpebantur vineæ igni aut lapidibus J 92 non se luxu (antique) atque inertis corrupendum dedit J 6 magnas opportunitates C 48 Centuriones, &c. uti transfugerent J 38 pabulum et aquarum fontis J 50 et domum et semet igni J 76 et J 92 præda a perfugis J 76 diuturnitate belli res familiaris J 64 milites licentia atque lascivia J 39 nomen J 18 vera consilia F 356, 15 consilium publicum F 281, 7 acceptam corrupisse (nobilitatem) J 85

Corrupta ambitione ætas imbecilla. C 3 civitate C 14, 53 ob rem corruptam penas metuunt J 79 luxu atque avaritia F 273, 20 opes fuitiles et corruptæ F 277, 20 mores C 5 superbia J 85 corrupta facta paucorum F 326, 11 proximis ejus donis J 97 Paulus in L. ut tantum, §. si servus F. de servo corrupto. Plautus et Cicero sæpiissime J 102 largitionibus et publico frumento plebes. F 345, 30. auro J 32 pecunia J 19 plarisque ex factione ejus J 29 corruptissimi omnium ordinum F 281, 12 corruptorem victoriæ tuæ F 343, 10. sese suasque spes corrupturum J 33 animus ab ignavia atque secordia J. 31

Creatur prætor non ex opulenta. verum ex dignitate F 354, 5 creandis magistratibus (lex de) F 354, 14. ut ipse in eo numero crearetur J 40. omnes alii creati pro jure vestro F 301, 1 et bonis et malis rebus illa. (pecunia) creatur F 354, 3

Crebras vigilias, ponere J 45 ignibus factis J 98 quam creberrimos fieri J 106 Crebritate fluctuum F 327, 4 impetu J 50

Credendo: ea parum credendo F 274, 15 disseruit, credo falso existimans ea, &c. C 52 credens in rem fore appellare C 20 factum optimum angere, &c. C 32 nihil jam Metello infectum J 76 neque homini culquam satis C 31. ostentui illa deditio. signa J 46 temporis J 72 satis virtuti suorum J 106 vitam somnio quam navi credere maluisset Valer.

l. 7. Ms. Jacens reperisset id. et infra, desertis et ignotis. ne quid de se temere C 31 falsum aliquid pro vero credi C 51

Creditori, magistratum populo non cred. gerere F 344, 13 tanta vis creditorum impendebat F 341, 15 creditum abjuraverat C 25 condonare F 341, 12

Crescere hæc (mala) primo paulatim, interdum vindicari C 10 cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam C 17 eam flammam egregiis viris in pectore crescere (virtutem vis.) J 4 liberis J 6 Ovid. Fast. lili, 11. cuiusquam regnum per scelus J 14 quo fuga atque formido latius J 55 Sic amor Juven. et Stat. labor, Silius lili, 107. odium Cic. virtus Claudian. seditio Ovid. Metam. 9. Damasippum, &c. qui malo Reip. creverant C 51 quæ P. Romani opibus C 51 Respub. labore atque iustitia C 10 Imperii cupido C 10 potentia paucorum C 39 licentia C 51

Criminantur: neque ego vos ultam injurias hortor uti illi criminantur sed, &c. F 305, 6

Criminibus falsis circumventum C 34 Tacit. H. iv. 25 Sic, inane crimen apud Ciceronem 4. Verrin.

Criminose de bello loqui J 64

Cruciatum an præmia J 70 omnes minores quem facinora illorum esse C 51 deprecor cruciatum corporis J 24 virorum illust. F 277, 4

Crudele intolerandumque factum ex iustissimo atque optimo (imperio) C. 10 incendium C 48 pœnas (ad) aut acerba iudicia invocat F 345, 8 facinora et fœda C 52 gratuito C 16 sententia C 51 crudelissimam prescriptionem civium perpessa est F 363, 22 imperitabant F 358, 12 paricidiis C 52 appellatur in imperio quæ apud alios iracundia C 51 tuas parere bonos cogebas F 363, 24

Cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinq. C 58 homini satis credere C 31 nostrum licuit C 33 mortaliom C 51 eripere potest J 1 mortali J 72 omnium satis sunt J 102

Cuique sua satis placebant C 2 optimo C 34

Cuiusquemodi genus hominum C 39

Cujuslibet rei simulator ac dissimulator C 5

Culpa: a. c. vacuus C 14 satisfac-

tionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi C 35 Non mea culpa sæpe ad vos oratum mitto; sed vis Jugurthæ subigit J 24 ex culpa gloriam invenit J 94 culpam suam quisque auctores ad negotia transferunt J 1

Cultorem pecoris magis quam belli J 54 sui F 317, 8 ejas terræ J 17 pecora cultoresque in agris J 46 pecore atque cultoribus frequentatur J 48 inanis est F 325, 20 fuga deserta F 287, 1

Cultu regio ætatem agerent C 37 corporis C 48 Tacit. xlii, 54. eodem quo liberos suos domi habuit J 5 quam maxime miserabili J 33 humano ab cultu vastus J 48 egregio F 332, 15 libido stupri, gæneæ, ceterique cultus non minor incesserat C 13 filiorumque ejus multus pueritiae cultus erat J 75 equis et armis decoribus F 297, 3

Cum dis commune C 1 fortuna simul cum moribus immutatur C 2 avaritia cum superbia invasere C 12 nefanda stupra fecerat cum C 15 Ipse cum telo esse C 27, 51 et infra. ad senatum referat neve cum populo agat C 51 Cum summa turpitudine in exilio ætatem agere C 58 magna gloria fuerat C 59 animo suo multaolvebat J 6, 13 et agitantif 348, 13 literis enim dimisit J 9 cum virtute tum gratia viri permotus J 9 Jugurtha hujuscemodi verba habuit J 9 mœrore vitam exigunt J 14 pleraque hostiliter loca cum equitatu accedit J 20 clamore terrebat J 34. prædas cum paucis diripiebant J 41 supplicis mittit legatos J 46 maxima cura ultum ire injurias festinat J 68 cum cura. Tacit. xi, 18 pariter cum occasu solis J 68 magno gaudio obvii procedunt J 69 quantum cum maximo beneficio vestro negotii sustineam J 86 comparete cum illorum superbia me hominem novum J 86 ingenti periculo J 92 humillimis agere joca atque seria J 96 cum multa opera circumdata F 287, 19 Penates cum ingenti dignitate dediatis F 323, 15 præsens gaudium cum mox futuro malo concesseris F 345, 14 omnia mala cum honore pecunie desinent F 347, 3 multi præterea cum spe bona adolescentem F 351, 2 libertatem suam cum Republica venalem habere F

852, 2 (pro, et) homines nobiles cum paucis Senatoriis F 358, 7

Cuncta maria terrarum patebant C 10 plebes C 37 simul agere velati per dementia C 42 quorum potentia cuncta ea gesserat J 33 moenia exercita circumvenit J 57 procedere Mario J 65 prorsus nihil intactum neque quietum pati: cuncta agitare J 66 civitas magna et opulenta pœne cuncta ant prædæ fuit J 69 portendi Deorum nutu J 92 aucta in altitudinem (arbos) quo cuncta gigantium natura fert J 93 cunctaque præsentī ignavia mutastis F 307, 14 aut magna pars J 56, 57 novas res J 70

Cunctamini, alius alium expectantes C 52 quid statuatis C 52 quousque cunctando Remp. intantam patiēmini F 284, 7 sæpe jam fortunam, &c. tentatam caveat, ne illo cunctante, Numidæ sibi consulant J 62 utitur et cuncta Apul. in D. S. si fides Ms. Cantab. et Florent. pag. 42 facile cunctaverit Deos esse, non tamen alibi quod sciam, uti nec apud Tertullianum ant Arnob. Sed tamen Accius in Alpheisibœa, cunctant differre laborem. Ennius, Hectoris Iytris: Qui cupiunt arma dare Achilli, ut ipsi cunctent. Plaut. Casina. Abi tu hinc: cunctas?

Cunctique omnium ordinum F 299, 13

Cupere agros alius C 11 eadem, eadem odise J 81 prælium manibus facere J 57

Cupidine imperii J 19 pro cupiditate apud Apuleium sæpe p. 110, 209, &c. cæcus animus J 25 atque ira, pessimis consultoribus grassari J 64 animi laceratur et nozarum metu F 283, 1 ad explendam animi cupidinem præceps J 6 pravis captus ad inertiam et voluptates pessumdatus est J 1 simul cupidus incepta patrandi J 70 flagrantēs inopia et cupidinibus F 281, 12 humani more ignara visendi J 93 tam difficile quod non cupidissime facturi essent C 40 sine cupiditate agitabatur vita hominum C 2 in cupiditatibus ardens C 5 admonere alium egestatis, alium cup. C 21 cupidus F 326, 14 honoris cupido C 3 gloriæ tanta inceserat C 7 dormire priusquam somni cupido esset C 13 minuebatur J 20 Consulatus cupido ingens exagitabat

J 63 quo cupido animi hortabatur J 64 maxima iuvaserat Marium ejus potinndi J 89 profunda imperii F 313, 2 Tacit. altior cupido adeundū sacram sedem Veapas. &c. lib. x. Sic de ventre Parasitico, Plantus in Captiv. i, 2. profundum vendis tu quidem: et sic Curtius lib. x. cædes profunda, Statius x. Theb. gula, Sueton. in Vitellio 7. exercet F 359, 1

Cupienti animo nihil satis festinatur J 64 Cupientissima plebe consil factus J 84 per mortales avide cupiuntur F 339, 2

Cura: turba atque seditionibus sine cura aluntur C 37 ingens, &c. occupare C 46 tanta esset honorum rerum quanto studio aliena petunt J 1 ex his magistratus et imperia, postremq̄ omnis cura rerum publicarum J 8 oriatur apud Deos humanarum rerum J 14 magis odio nobilitatis quam cura reipublicæ (i. e. affectu in Remp.) J 40, 66, 68, 71 primo deinde uti ægrum animum solet, somnus cepit J 71 cura majore administrari J 86 cura multiplex patres exercebat F 286, 9 absolvit familiari F 306, 4 majore si quidem illi retinuerint dominationem quam vos repetiveritis libertatem F 306, 5 multa summo imperio inest F 324, 23 cum cura dicendum J 54 F 333, 5 aut tamederi potes aut omittenda est cura omnibus F 345, 6 servitutis amittendæ oriatur (his) F 352, 12 vel ætate vel curæ similitudine patres C 6 ut petitionem suam curæ haberent C 21 neque curæ neque gaudio locum C 51 quibus injurias omnes, curæ esse decet J 14 de ceteris senatui curæ fore J 26 rati esse Dis curæ esse J 75 magnæ magna merces F 345, 19 tantum antiquitatis curæque majoribus pro Italica gente fuit F 325, 23 quo captivis libertatis curam miseria eximat F 274, 18 duplicat senectus F 323, 3 magnamque habui non ita, uti modo caperem, &c. sed etiam uti, &c. F 348, 0 356, 20 animi neque nox neque dies sedaverit F 359, 7 curis vacuus F 309, 15

Curant Remp. frustra C 9 et F 285, 6 curabant (Metellum in convivio pub.) ultra mortalium morem F 294, 4 cum equitibus curabat J 46 absolute Andr. i, 1, 43 sat est, curabo. Plaut. Bacchid. ii, 2, 49 abi intro,

ego hic curabo : quo sensu alibi apud eundem pro, conam apparare, sed locus non occurrit. cum Acens. Dictys ii, 32 alterum cornu Ajax cum D. curabant. Cum Dativo Apul. 42. quendam in sinistra parte curare jubet C 62 et J 14 quo facilius sociorum injurias curare licet J 14 alienam rem suo periculo staltitiæ videbatur J 83 res suas quisque curemus F 244, 12 curata ducta ejus multa F 327, 23 negotiorum curator fidus acceptusque J 71 curiam in c. impetum facturum C 43

Cursu tendere ad Capsam J 91

Custodem agri captivi Attalum F 313, 13 civibus missum (et infra) F 362, 16

Custodiæ causa J 65 in c. traditi C 50 in liberis custodiis habeantur C 47 tenebantur in custodia C 50 per municipia in custodiis habendos C 51

D

Dabuntur fœdus et amicitia cum meruerit J 94 dant servitium suum mercedem F 275, 5 adimunt, &c. F 350, 5 signum sociis C 18 occasionem pugnandi C 56 Casam præclari facinoris fortunam J 56 hostes poene victos J 59 dono F 339, 2 operam Consules ne quid Respublica detrimenti caperet C 29 negotium Umbreno uti, &c. C 40 literas C 44 signum tuba C 60 honos virtuti datur J 3 senatus utrisque J 13 dono neque accipitur J 85 et F 323, 19 data atque accepta fide C 44 J 81 fides publica C 48 Civitate F 276, 13 quasi per libidinem F 339, 3 venum aut dono F 277, 6 pacem F 314, 18 Pontium Consuli F 319, 5 vadibus J 61 præceptus datus est ambitione J 63 exercitus Syllæ F 326, 11

De virtute memorare C 3 Catiinæ Conjur. paucis absolvam C 4 cives cum c. de virtute certabant C 9 multa de ignavia eorum questus C 37 de improviso C 28 si quis de Conj. indicavisset C 30 de se temere crederent C 31 satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi C 35 interponitur inter adjunct. et sub. C 37 Multa prius de salute sua Pomtinum obtestatus C 45 quid de his fieri placeat C 50 de ea

re referendum censuerat C 50 cum de Lentulo ceterisque statuetis C 52 non ea consilia de Rep. habuissent C 52 de Cethego sumtum supplicium C 55 cujus de virtute J 4 (et alibi) postquam de bello eorum accepit J 21 de omnibus rebus Legatos misurum J 22 de omnibus pactionibus præsens agere statuit J 29 per omnes locos et conventus de facto consulis agitari J 30 talis fama de Cassio erat J 32 senatum de fœdere consulebat J 30 qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent J 44 sollicita de belli evento J 55 de Massivæ nece judicium fugerat J 61 de integro bellum sumit J 62 aspere in Metellum de bello scribant J 69 Mariam fatigantem de profectioe domum dimittit J 73 de ullo negotio abanere audebat J 84 de Numidia bonam habetote animum J 85 de uxore potuit honestius consuli J 95 quasi de pace veniretur in colloquium J 112 de vita atque tergo regio more consulere F 273, 3 de reditu ejus legem ferentem F 290, 10 certatum utrinque de dominatione in vobis sit F 303, 6 victis tropæa constituit F 328, 6 reliqui de factione sunt F 356, 1 de illis potissimum jactura fit, quia pretii minimi sunt F 356, 6 de imperio certare F 356, 32 laborandum visum est de summa consilii F 358, 18 cum de exilio tuo redisti F 365, 1 de Sextio male existimas F 365, 4 deque ea re postulant uti referatur C 48

Debebat grandem pecuniam C 49 gratiam J 110 fore ut illi plurimum deberetur J 111

Decebat: locum editiorem capit quam victoribus decebat F 268, 8 quæ ab imperatore decuerint, ea omnia suis provisor J 49 decere existimavi unam ex tam multis prescribere J 30 illos æquo animo pati reliquam laborem J 67 quemquam ab inermis pedibus auxilium petere J 107 summa ope niti F 352, 26 ab ira vacuos esse C 51 in maxima fortuna minime irasci C 51 curæ esse jus et injurias omnes P. R. J 14 terrori esse vos J 31

Decedere Italia, J 35

Decernere genus poenæ novum C 51 de conjuratis C 52 supplicia Dis immortalibus J 55 decernit uti Cons. dilectum habeant C 36 decernitur

tempus ad utramque rem J 12 pauci ferocius decernunt J 104 adversus Herodem iudicio decernere Hegesip. sic Codd. nostri. vulgg. contendere exhibent. decernuntur præmia C 49 stipendium alia quæ bello usi forent J 27

Decesserat postquam invidia J 88 Africa J 20 Romam J 36 ubi formido illa mentibus J 41

Declaratur Cos. M. Tullius C 24 per nuntios consali C 46

Declinando fortunam in temeritatem F 298, 25

Declivem ab ortu solis latitudinem J 17

Decora facie J 6 domos suos gloria decorabant C 12 bene atque decore gesta Resp. J 100 spoliatiq. pavidi, sine decore (absque dignitatis insignibus) ad Syllam profugiunt J 103 præsidio aliæ decori fuere J 19 nobilitas, quæ antea decori fuerat, invidiæ esse J 78 decori esse arma J 85 non divitias decori habere F 246, 17 armis cultus C 7 et F 297, 3 Catoni stadium modestiæ decoris C 54

Decreta: inter hæc parata atque decreta C 43 omnia rescindi J 11 vestra auxiliantur J 24 senati neglexisset J 40 decreta Provincia Gallia (regiones acquisitæ sic dicebantur quod eas P. R. provicerit. Festus.) J 113 Legatos F 280, 20 paratis F 284, 11 magna illa Consulum Imperia et patrum decreta F 305, 3 Numidia atque Italia decreta J 27 decretis suis inopiam ejus opitulati sunt C 33 exercitibus F 286, 6 neque negotio defuit neque decretis labor F 322, 22 ex senatus decreto nunciari jubet J 28 ex consilii decreto per legatos imperat J 62 molitia vobis dignitatem illi metum detrabi F 280, 15 quis reprehendat quod decretum erit in C 51 per senatus d. consul gladium eduxerit C 51 senati fit, sicut ille consuerat C 53 fit uti dividerent J 16 an decretum Consulis subverterent J 80 nocte quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum J 113 equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse: quod non cogitanti tibi in promptu sit F 249, 6 Decevi reliquam ætatem a republica procul habendam C 4 et J 4 satisfactionem ex nulla conscientia de culpa propo-

nere C 35 idque non temere aut ex fortuna tua d. F 248, 15 supplicium sumendum d. C 50 postquam decreverat non egredi provincia J 44 Numidiam Metello decreverat senatus J 62 supplementum J 84 Marius in oppidis maritimis agere J 90 uti familiaris gladiatoris C 30 nisi regnum ipsumque deditum venissent J 28 quæ pessimi et stultissimi decrevere F 280, 5 si hoc itinere uti decreveris F 258, 19 plebes incredibile memorata est quantaque vi rogationem jussisset, decreverit, voluerit J 40 nihil etiam nunc decrevisse, illo die responsurum J 109 hæc sequi decrevistis C 58 Senatus C 29 ipsa domum revertit J 8 prius omnia pati decrevit J 20

Decus, divitiæ, gloria in oculis sita sunt C 20, 58 atque pudicitia C 25 potentia paucorum decus atque libertatem suam gratificari J 3 fides, decus, pietas, hoc est, decus nominis atque existimationis ut loquitur Arnob. 149 J 31 contra decus regum J 33 ne in ejus familiarum regni decus transferretur Valer. 1, 7. ubi Ms. pro, collocavit collocando, pro jussit, jubendo. et post, consilium addit, divitiæ J 72 ordinis hujus interit F 285, 3 pecuniæ atque usum demeris F 246, 3 divitiæ, honorem F 356, 22 decus præsidiumque F 359, 16 ut Horat. Od. 1

Dedecora: per dedecora præcepta ierat plebs (i. e. flagitiose) quam formamlibenter usurpat C 37 damna atque dedecora in rempublicam pervenerint J 31 armatus potius quam manu J 39 voluptates sine dedecore attigerit F 343, 15 dedecores inultique F 297, 4 per dedecora amittere C 20 alienam famam suam dedecus aestimant F 355, 18

Dederant pœnas C 18 pacto vitam dederant insomniis occidere F 318, 11 provinciam invitus C 19 vades J 35 volentem pro maximis beneficiis animam dono dedisse F 324, 20 Patriam cum ingenti dignitate dedistis F 323, 15 sese Prætoribus C 46 pœnas stultæ lætitiæ C 51 dono regi agros J 5 se luxa atque inertia corrumpendum J 6 locum hostibus introeundi J 38 pessum J 42 usum bene suadendi fortuna F 312, 15

Dedita Circa J 35 ventri atque somno C 2 corporis gaudis J 2 ob-

sides J 54 et questui atque sumtui C 13 ipsamque deditum venissent J 28

Dedo, Voveo: dedoque me pro Rep. F 324, 16 deditio; qualis illa pax aut deditio sit ex qua, &c. J 31 cum primum cepit J 62 facta J 26 armis aut deditioe aut quovis modo bellum conficeret J 36 omnia bellum incipit J 66 in nova deditioe officia intenderant J 75 facit J 26 atque in deditioem uti acciperetur J 29 polliceri J 36 veram facere J 46 ad deditioem regis animum impellit J 62 inceperat, metu deseruit J 70 eam approbat F 292, 15 deditioe mora induciæ agitabantur J 29 signa illa ostentui credere J 46 si dediticius est J 31

Deducendis coloniis Triumvirum J 42 deducit in carcerem C 55 ordinea in locum æquum C 59 in planum (aciem) J 49 præsidia deducta atque imposita F 284, 10 ad Mariam Jugurtha victus J 118

Deerant ad cavendum dolus aut astutiæ C 26 ad necessaria rem fam. C 20

Defecerant ubi familiares opes C 13 Urbibus ad se J 61 ab se J 66 ab rege J 56 post defectionem sociorum F 330, 10

Defendant regnumque suum ab Romanorum avaritia J 49 mœnia J 56 eam ab injuria C 35 ad defendenda animus F 301, 13 plus possit audacia ubi ad defend. opes minores sunt C 52 sua loca J 54 jura populi C 38 leges, judicia F 361, 11 pro, tueri, aut conservare. pacem optatis magis quam defenditis F 280, 14 sic locutus Cicero: semel enim pacem defendi. defensabant mœnia J 60 gloriam, libertatem, rem familiarem F 356, 24 defensionem parare C 35 defensores vestri quam fœde quamque inulti perierint J 31 mœnium J 23 defendens multo suorum sanguine F 309, 9

Defessi sunt de Imperio certare F 356, 31 exsanguibus Imperium extorqueret C 39 et F 343, 23 malis injuria concessissem J 17

Deficerent: hortari (milites) J 51 animus ad voluptatem a vero F 353, 25

Defluens Tauro monte flumen F 202, 17 ubi per recordiam vires, tempus, ingenium defluxere J 1 F 341, 14

Deformatus ærumnis J 14 ne incuria deformatur F 340, 5 deformatata majestas. Florus ii, 225. Justin. deformis habitu more vecordium ii, 7. Dictys: lacrymis atque omni supplicio lamentandi 3, 11. deformat macies Virg. 4. G. defuit animus negotio, decretis labor F 323, 22

Degredi colle J 50 monte J 49 degressus est Alpes F 317, 22

Dehinc: primum quod, dehinc quia C 3 (in principio) C 32 in principio Sueton. Tiber. cap. 51. juvenes primum dehinc vehicula disposuit. Idem Aug. 49. Prudent. *repl. orep.* 3, 146 ultima carnicifina dehinc, &c. quæ postquam effatus est. Dona dehinc, &c. Virg. *Æn.* 3.

Dehonestamento corporis lætabatur F 327, 26 Tacit. oris H. 4, 13. insigne 14, 21, v. Gell. 2, 27. Justin. 28, 2, 9. honorum omnium Noster J 1 et ex eo Tacit. amicitiarum Hist. 2, 87. Dictys 3, 10

Dehortantur a vobis J 31 plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea J 24

Dein ubi Memmius dicendi finem fecit J 34 pro, postea et J 100 ne medius ex tribus foret. Dein tamen ut ætati concederet fatigatas a fratre vix in alteram partem transductas est. Primum dein novos, &c. postremo J 11 post eos Æthiopus esse, dein loca exusta J 19 sæpius eadem ascendens ac descendensque dein statim digrediens, ceteris audaciam addere J 94 verum postea, veruntamen, vel tale quid, olim—post—dein—nunc F 281, 15 quid dein prælia aut expeditiones, &c. enumerem? F 298, 10

Deinceps: prima colonia, ac deinceps duæ Syrtæ, dein Punicæ post, alie urbes J 19

Deinde, (in princip.) J 15, 113. alia, deinde alia loca petiverant J 18 parum est impune malefæcisse nisi deinde faciendi licentia eripitur J 31 invidiam ac deinde periculum timens J 39 concionem advocavit, deinde hoc modo disseruit J 84 portas obsidere jubet, deinde ipse intentus prope sequi J 91 victus profugit in provinciam ac. deinde Romam contendit J 13 deinde postera die ad Thalam perveniunt J 75 pro, huc accedit. Nam quæ ad hoc tempus

Jugurtham tuta sunt omnia removistis, avaritiam, imperitiam, superbiam—deinde exercitis ibi est locorum sciens J 86 illi mature ad hyberna Romanorum proficiscuntur; deinde a Gætulis in itinere circumventi, &c. J 103 res populi Rom. Q. Catulo Coss. ac deinde domi militiæque gestas composui F 271, 1 pro Rep. voveo dedoque me quam deinde cui mandetis circumspicite F 324, 16 post paulo—deinde—postremo F 366, 17

Deinsuper (*ἄνωθεν*) astantium manibus in murum attollitur F 260, 7

Delpsi hostes aut oppressi F 323, 14

Delectum habeant C 36 adversum vos habiti delectus F 284, 9

Delenimenta comparant F 306, 10 et Tacit. ut aliquod exercitui Germanico delenimentum. Hist. i, 77. delenimenta vitæ xv, 63. Vitiorem A. 21. eodem significatu licet illud a delenio hoc a delinio *θελακτήριον* Græce, utitur et Livius

Deliberari, qui pejor an ignavior sit d. non potest F 280, 11

Delibata perjuriis Deæ F 362, 9

Deliciis atque superbia omissis, afflictare sese, &c. C 31

Delicta quia reprehenderis C 3 corrigas J 3 patefierent J 32 occaltiora fuere J 38 non si flagitiis obsecutus, delicta perpressus, &c. F 345, 18 delicti gratiam haud unquam fecissem C 52 et J 104 ex d. consentientia populum timet J 27 Ita prohibendo magis quam vindicando exercitum confirmavit J 45 neque delicto neque lubricini obnoxius animus C 59 delinquere mercede quam gratis recte facere F 301, 3

Deliquere homines adolescentuli per ambitionem C 52 quorum auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat J 28

Delubra spoliare C 11 et infra

Demendo: magnitudinem animi in addendo non demendo Reipub. ostendere F 344, 14

Dementes ac furiosos F 365, 3 averteris ea vero dementia est C 58 extremæ J 3 veluti per dementia cuncta simul agere C 42

Deminatæ opes nobilitatis F 351, 23

Demissi, in obscuro vitam agunt C 21 Cic. timido animo, humili, de-

misso. 3. Verrin. animum nimis timidum atque demissum, et alibi; fracto ac d. ex alacri atque læto sic erat humilis atque demissus. 2. Verrin. vultu C 31 animo J 98

Demitte hoc in pectus tuum, nunquam victum esse P. R. &c. J 103

Demolitur munitiones, pluteosque rescindit F 317, 20

Demeris: id ita eveniet si demeris sanctum licentiam F 344, 1 et 346, 4 demtis obtreactionibus F 360, 9

Demum: verum enim vero is demum vivere et frui anima videtur C 2 quasi injuriam facere id demum esset imperio uti C 12 pro, solum, sive omnino, idem velle &c. ea demum firma amicitia est C 20 pro, postremo, tandem J 46 Sueton. Aug. 15. secunda demum vigilia Frontinus i, 1. p. 153. at edd. pro, demum, deinde

Denique: gratia, voce, denique omnibus modis J 15 deinde—denique postea J 18 pro, tandem: Jugurtha missitare, ipse quasi vitabundus dactare, &c. Denique Aulum spe pactionis perpulit uti J 88 Cic. pro Milone. Itaque Milonis consulatus qui vivo Clodio labefactare non poterat, mortuo denique tentari cæptus est. denique in principio, pro tandem J 51, 62, 73 omnia arma, tela, locos, tempora denique naturam ipsam vicerat J 76 uti utres fierent curabat, &c. quæ mox usui forent denique sexto die (et sic factum est ut) maxima vis utrius effecta J 91 non scalis neque irruptione peractum urbis excidium Florus i, 12 et J 99 igitur quarto denique die J 101 elegantissime Florus libro i, cap. 16. § 3. ubi vide Salmasium. etiam Cæsar de B. G. ii, 33. Hirtium c. 35. de B. Alex. in itinere 5 denique regi in princip. J 111 Maxime vellem Remp. quietam esse aut, &c. denique prava incepta consultoribus noxæ esse F 280, 1

Deo: ut tanta repente mutatio non sine Deo videretur F 328, 20 in supplicis maguifici C 9 non supplicis muliebribus auxilia D. parantur C 52 nutu cuncta portendi J 92 Ut te neque hominum neque Deorum pudet, quos perfidem aut perjurio violasti F 384, 2 partim repuli Deorum auxiliis et virtute mea F 322, 19 negligere C 10 hominesque testamur C 33

sed per D. Im. quo illa oratio pertinet (in princip.) C 51, 52 neque vos neque D. Im. in animo habeat J 24 testari J 70 apud Samothracas Deos acceptum in fidem F 318, 9 quare capesse per Deos Remp. F 345, 5 (i. e. per Deos rogatus.) Dii: magna lætitia nobis est, cum te talem virum Di monere ut aliquando pacem malles J 102 pro Di boni F 280, 9 optare, ea approbant Dii Im. beneque evinire sinant F 347, 23 hominibusque infestus C 15. Im. consui C 52 si D. aut hominibus unquam ullis pepercit C 52 virtute ac Diis volentibus, magni estis et opulenti J 14 supplicante per hostias J 68 juvantibus omnia matura sunt, victoria, præda, laus J 85 credo Diis fretus, nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat J 90 adeste Quirites et bene juvantibus Diis M. Æmiliam Consulem ducem et auctorem sequimini F 279, 11

Deponas hoc (bellum) uti civiliter F 241, 21 deponi cum victores velint J 83 depositis inimicitias Valer. ii, 9. Ms. Ascens. et Hack. dispositi, male. ut infra, cum pro eum

Depravata gratia magna pars J 16

Depressus circiter 12 pedes humi C 55 Ulpian. ut locus deprimitur pecoris appellendi gratia. et in L. i. §. Quod autem ait. ff. nequid in flum. dum vel depressior vel altior fiat aqua. Ex saxo in mirandam altitudinem depresso. Cic. 7. Verr. Ovid. M. xv, 124. Virg. Geor. iii. Æn. i, 55 depressas convalles. Columella i, 5. p. 23 cum ex depressiore loco fuerint orsa fundamenta et, ii, 48

Descendit: quod verbum in pectus J. altius quam quisquam ratus, descendit J 11 qua illi descensus erat in Galliam properanti (sub radicibus mont.) C 57

Descripto quæ, qui numerus, &c. F 358, 16

Desenuisset ira belli F 286, 25

Deserta oppida J 92 ab ea parte Castellum J 94 est a legatis C 45

Desidia atque secordia bonum otium conterere C 4 quia desidia et inertia et stupor eos, atque torpedo invasit, &c. F 355, 16

Designati Coss. C 18 sperans si designatus foret (i. e. consul d.) C 26 Tribanus J 27

Desinent hæc mala cum honore

pecuniæ F 347, 3 omne bellum sumi facile, ceterum ægerime desinere J 83 desineret bellum quibus posset conditionibus F 332, 12

Desisteret actione F 292, 12

Despecti estis vos in mea injuria J 14 immo despecti et indigni Repub. habiti F 280, 21 agitandi inops despectusque F 276, 11 despiciens ignobilitatem Jug. J 11 Q. Pompeius apud Priscian. 798. Me miserum quem mille feminæ despiciari ausæ sunt. 2. Ms. optimæ notæ, reponant illæ pro mille. recte.

Destinatis dominos F 301, 10

Deteriorem bonus divitiis magis elarum acceptumque videt F 353, 23 in deterius composuit (falsa de bonis) F 332, 13 deterrimi mortales F 343, 9

Deterrantur prælio J 98

Detineatur quibus ab malo publico F 346, 1 ambitio mala a studio C 4 verbum militare. Propert. ii, 7, 34. detentas et Curtius iii, 1. usus est: hostem ita detinuit ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Frontin. ii, 1. p. 188. Senec. Ep. 115. hæc res tot iudices detinet. ubi Ms. pro, ad mercedem, ad scelera

Detracta de pecore coria F 318, 3 detractæ religionis penam exegisse V. Max. i, 1, 17. post transtulissent Ms. legit omnes qui erant numero super, &c. bene

Detrahi vobis dignitatem, illi metum F 280, 15

Detrectant adversæ res etiam bonos, in victoria vel ignavis gloriari licet J 58 Sic Tacitus in Dial. de Orat. cap. 12. plures hodie reperies qui Cic. gloriam quam Virgili detrectant, et alibi: per summa flagitia detrectantibus militiam F 337, 24

Detrimento: prædæ magis quam detrimento, fore alia belli facinora C 48 minore illos vinci quam suos vincere J 54

Detrusus: neque detrusus aliquotiens terretur F 289, 8

Dextimos: apud dextimos J 100

Dextra, sinistra circumventus ab, &c. J 161 libertatem atque patriam in dextris vestris portare C 58

Dicam quam paucissimis uti nobis interpretatum est ex libris Punicis J 17 quin accipe tu ea que dicam de summa Repub. F 349, 20 sunt qui ita dicant, imperia ejus injusta barbaros nequivisse pati C-10 divisa

dicebantur hoc modo C 48 libris qui Hiempsalis dicebantur J 17 habuisse in exercitu C 59 dicendi finem fecit C 52 dicentur per tabellam sententiæ F 358, 10 pulchrum est bene facere Reipub. etiam bene dicere haud absurdum est C 3 fide publica dicere jusus, omnia aperit C 47 alere melius de Carthagine quam parum dicere J 19 piget quam ludibrio fueritis superbiæ paucorum J 31 causam J 69. meam et facta mihi licet J 85 imperata facturum J 62 dicit aliquis quid igitur censes J 81 quæcumque dici aut fingi queunt ignavie probra J 44 apud alios iracundia dicitur C 51 (vid. Dixi.) dicta contumeliosa retulerant J 20 cum factis composuit J 48 haruspici eodem intendere videt J 64—alia sed certatam de—(aliud prætexerunt) F 308, 6 qui mea sero probat F 314, 13 ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus F 347, 16 facta exæquanda sunt C 3 aliis talibus J 81 an qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ prædicant? scilicet quod, &c. F 342, 10 immane dictum est F 341, 16 verborum satis dictum est F 307, 11

Diducta manu hostium J 25

Die constituto J 13 postero J 38 die nocturne J 38 et alibi: superiore J 59 inermos quippe in tali die (festo nempe) J 66 certo proficiscentur J 79 vix decima parte die (pro, diei) reliqua invadant J 97 Vulcanaliorum F 316, 20 bis die ventrem onerare F 346, 18 paucis ante diebus C 47 paucis diebus J 11 itaque paucis diebus (interpositis) J 13 et J 35 uti in diebus proximis decem Italia decederent J 28 consumtis J 62 et J 93 quia diei extremum erat J 21 multum processerat J 51 jam diei vesper erat J 52 quod Tacitus effert, per, flexo in vesperam die, medio diei F 289, 1 statuit ante quam liceret sine fraude ab armis discedere C 36 in diem tertium constituunt J 66 prædicat ubi præsto fuerint J 75 proximum ei negotio constituit J 93 Eo post diem quintum quam iterum male pugnauerant, legati veniunt J 102 decimum redire jubet J 109 diem bello circumspicit F 282, 3 belli prolatat pretio F 314, 10 frumento dierum decem J 75 intra legitimos d. profiteri C

18 in dies magis C 20 comitorum C 26 noctesque festinare C 27 per vim aut dolis tentare J 23 paucos commoratus apud Flaminium C 26 insidiis statuitur J 70 Jugurthæ neque dies aut nox quieta J 72 post dies quadraginta quam eo ventum erat J 76 ubi cœpit J 91 aliquot dies fiducia nostris auferri cœpit et promi lingua F 338, 9

Differant vos in adventum F 307, 1

Difficile: nihil tam difficile neque tam asperum C 40 F 348, 1 atque asperum factu aliam rem agreditur, non eadem asperitate qua Capensium, ceterum haud secus difficilem J 92 diversi abeunt in locos difficiles (impeditos) J 87 utrumque casum Romanis difficiliorem fore J 97 aditu difficultis J 91 quod difficillimum in primis est et prælio, &c. J 7 inter mortales J 10

Difficultate: ex difficultate rerum eadem illa existimus quæ C 57 in ea magnum et sapientem virum fuisse comperior J 45 loci, coacti J 98 contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat J 90 inter has difficultates evadendum est tibi F 340, 16 his difficultatibus circumventus J 7

Diffidens vitæ ac timidus C 45 veteri exercitui J 43 virtus militum J 52 impensius modo rebus suis J 43 et 73 non tam diffidentia futuri quæ imperavisset J 100 rei simulare J 60 diffidere sibi patriæque C 31 ne sui diffiderent J 36 armis J 54

Digna memoria C 4 pena pro factis eorum C 51 ex mala conscientia digna timere J 62 ab dignis et idoneis ad indignos et non idoneos transfertur C 51 magis quid se dignum foret, quam quid in illis jure fieri posset C 51 dono dignum C 54

Dignitate: deos penates cum ingenti dignitate dedistis F 323, 15 non ex opulentia sed ex dignitate creetur F 358, 6 huic addiderat severitas C 54 cœpere nobilitas dignitatem populus libertatem in libidine vertere J 41 detrahi vobis F 260, 15 famam modestiamque meam post tuam dignitatem habere F 348, 13 gloriam dignitatem clientelas F 357, 19 parcite Lentuli C 52 magis quam iræ consulens J 33 satis quæsitum per hoc summum imperium F 279, 8 statum non obtinebam C

35 reliquas conservandae spes (sum secutus) C 35 memor generis atque pristinae dignitatis suae C 60 non dignos, pro indignos C 35

Digrediuntur utriusque J 23 digressi a parentibus J 18 unde patet digredi discedere: aliud autem est degredi descendere. Isidorus Vulcanii et Ms. Codex et sic reponend. apud Ammiauum p. 400. lin. 2 criminari Carthag. ante tempus domo digressos J 79 Tacit. An. iv, 37. ad sua tutanda digressis rebellibus. Contrar. congregi et deg. Cic. 2. de N. Deorum ut accessus et digressus ii. Tusc. 9.

Dilabentur quae collecta sunt F 265, 13 ne summum imperium per summam discordiam dilabi, patiaris F 359, 5 exercitus J 18 divitiae, vis corporis J 2 res maximae discordia dilabuntur J 10 invidia dilapsa J 27 tempore J 36

Dilargitis proscriptorum bonis F 274, 3 Tacit. H. 1. Quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena

Dilata praemia magis quam pacem datam intelligerem F 314, 13

Diligentia: praesenti diligentia clarissimi, viri consulis C 51

Dimisit conventum C 21 in Apuliam praeterea alium alio C 27 exercitum F 317, 22 esse eum per scelus occupata periculosius dimissurum F 276, 2 tantum scelus impositum pro, sinere J 31 superbiam suam F 358, 11 sic, dimittere jus, libertatem, matrimonia, amicitias apud Cic. et alios. auxilia J 8 domum, pollicitas operam suam C 28 Bonilicarem clam in Numidiam J 36 ab armis eum F 329, 3

Dimotis: considera quale id sit de quo consultas: ita bonis malisque dimotis, patenti via ad verum perges F 343, 19 quos spes societatis a plebe dimoverat J 42

Diremit ea res consilium C 18 praellium nox J 60 non admissae dirimit suffragia plebis. Lucan. v, 394 Prisciani edd. amissae, at 2 Mas. ejusdem, admissae

Diripi Remp. F 361, 6 praedas bellicas J 41 Bithyniam F 313, 17 Discebat militiam usu per laborem C 7

Discessio terrae J 42

Discessit ex concione, J 34 in

loca quam maxime occulta J 56 ab Zama J 61 in 2 partes Numidiae in 2 factiones Tacit. Caesar i. B. C. a sua sententia decessit, si locus sit sanus, nam in Cic. 4. de fin. in eadem sententia, Mas. optima notae exhibent, decedere.

Disciplina majorum milites laborare J 44 Pallad. i, 1. ut eorum doctrina nec a disertissimis possit intelligi. Ms. C. Christi, eorum disciplina. et sic infra p. 85. Mart. Tit. iii, pro, cum ordine suo Ms. C. Christi cum disciplina et ibid. Tit. 9. Ms. B. Pub.

Discordia civilis C 5 accensae omnes (ex qua) F 283, 17 per discordiam dilabi imperium ne patiaris F 359, 5 et certaminis finis F 273, 9 jurgia, discordias, similitates cum hoste exercebant C 9 discordiosum ingenio Numidarum J 66

Discrimine nullo, ut in terrore solet generis aut imperii F 289, 5

Disertissimus Romani generis Cato F 271, 4

Disjecerat: quos medios cohors Praetoria C 61 sic, disiectae Catervae apud Tacitum ii, 45 ut arma inermis disjecit F 349, 17 Respub. F 362, 19 disiectos ab tergo aut lateribus circumveniebat J 50

Disjunctum undique ab imperio eorum, &c. F 313, 20 quod disjungebat J. Bocchique regnum J 92 qua in parte disjungitur Cappadocia ab Armenia F 317, 11

Dispalata in artes vitasque varias multitudo F 352, 7 usus est Sisenna iii. Hist.

Dispari genere, dissimili lingua C 6 opibus (de exercitu et loco) J 52

Dispersa: soluta atque in multitudine dispersa J 41 dispersi a suis J 51 Milites paulatim dispersos in unum contrahit J 98

Dispartit inter manipulos funditores J 49 portas et proxima loca Tribunis J 59 equites Praefectis cohortiam dispartiverat J 46

Dispositis praesidiis C 55

Dissensio: quia in dissensione regum Jug. adversus fuerat J 35 propter dissensionem placuerat dividi thesauros J 12

Dissentirem ab reliquorum malis moribus C 3 (rarius hac signif. invenitur) Cicero tamen pro Fonteio: a ceterorum more ac natura dissentire

Dissimulandum mihi multis fuisset F 300, 9 ut facta sit, &c. C 5 de timore C 51 postea quæ fecerit J 95 velle de se, et de P. R. commodo J 102 de meo facto F 347, 14 multa de administ. imperio J 11 hujusce-modi verbis C 49

Dissimili lingua C 6 moribus nobilitas J 85 haud dissimiliter situm munitionumque J 80

Dissimulanda: ad dissimulanda omnia paratus C 31 hominem dissimulare, Valer. ix, 5, 1. ubi pro divinum simulatus, Ms. capere conatus. Causa C 31 Lentulum coargunt præter literas, sermonibus quos ille habere solitus erat C 47 fingere alia omnia, dissimulare de conjur. C 47 conjurabat rei simulator ac dissimulator C 5 Cic. i. de offic. Dulcem et facetum, festivique sermonis atque in omni ratione simulatorem quem *εἰσώπια* Græci nominaverunt: Zephyrosque audire vocantes dissimulant V. Flacc. ii, 378. de morte frequenter nempe, cum posituræ principiorum dissolvuntur, et alicubi Lucret. Arnob. Lib. 2. simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri

Dissolvit plerosque senectus J 17 Parcæ fatalia nentes Stamina non ulli dissolvenda Deo: et Cicero i. de Leg. et ii. de fin. mortalium mala (mortem) C 51

Distinuere superba imperia magis quam occupatio F 358, 6

Distrahitur animus multitudine J 80

Distribuantur senatus in varia officia F 358, 15 ad distribuendam pecuniam J 12

Disturbantur palam pax et concordia F 283, 10 vox bene Latina. Plantus, at nunc disturba quas statuiti machinas. Colum. ii, 2. Cicero ad Attic. iv, 7. Lucret. ii, 21. Julius Exasperantius Cap. iii. quo parta disturbatur F 283, 21 consilia F 353, 5 factionem nobilitatis F 349, 15 noli istum disturbare Valer. Max. viii, 77. Lactant. iii, 17. ædes d.

Ditionem: in paucorum jus atque ditionem concessit C 20 quicquid Latia ditione subactum Vivit. Claudian. in Ruf. i. vs. 29. 4 Ma. legione subactum

Diu multumque fatigatas J 94 et alibi

Diversa inter se mala C 5 Reges

diversi, pars ingenium alii corpus exercebant C 2 Ovid. diversis partibus arma damus. Sueton. de Cl. Gram. a Varrone diversæ partis Advocato. pars in civilibus armis (per adversa) movit, a vero F 272, 3 diversa capessunt. in fugam alii, eruptionem alii tentavere F 296, 4 præmia bonos malosque sequi F 359, 11 ab his longe diversas literas C 34 pro, separati. omnes jam diversi audistis C 20 regem quærere (i. e. alii alio) J 12 et J 87 diversi moribus C 53 paulo diversius sed omnes tamen—conciderant C 61 itinere malos a bonis C 52 alium ab alio diversos aggreditur J 46 diversum est ab ea fama quæ plerosque obtinet J 17 diversi alii alio quam maxime J 50 ceterum quo fuga et formido latius crescerent J 55 agitabatur commotus metu ac libidine J 25

Dividit: qui locus Ægyptum ab Africa J 19 Sic loquuntur Geographi. etiam Cicero. Attic. v. 108. Amanum, qui Syriam a Cilicia aquarum divortio dividit. quod Plinius effert per, disterninat. negotia C 43 præda militibus divisa J 91 divisi: ab Hispania freto divisi J 18 orbe Britannos. at Ms. Petr. male diffusos. divisione: in divisione orbis terræ plerique in parte tertia Africam possedere J 17 quam in divisione possederat (pro, ex) J 48

Divina atque humana promiscua habere C 12 permiscuit contentio J 5 hostibus tradita J 81 bella atque paces, postremo divina et humana omnia penes paucos erant J 31 quæve humana superant an divina impolluta sunt F 276, 9 arma adversum divinam et humana, &c. F 282, 11 quibus non humana ulla neque divina obstant F 316, 2 divina attingere mortalis F 346, 10 divina cum humanis permiscet F 355, 7 illi aut mentem divinam esse J 92 omnium mortalium vitam divinum numine in-visi F 359, 9

Divites: ita divites alios ut regio victu atque cultu ætatem agerent C 37 divitiæ postquam honori esse coeperunt C 12 ludibrio fuisse videntur C 13 apud illos sunt C 20 quæ prima mortales putant C 36 magnæ J 2 bono honestoque potiores (quibus) J 8 ubi claræ habentur F 353, 27 et gloria fluxa atque fragilis C 1

ne quis divitiarum magis quam injuria causa bellum inceptum diceret C 61 libidinis et divitiarum victor J 63 cupido profunda divitiarum F 313, 2 eas divitias eam bonam famam (nempe hostem ferire, &c. in iis positas esse) C 7 honestas esse volebat gloriam ingentem C 7 quis tolerare potest illis superare quas profundant C 20 laudamus divitias sequimur inertiam (pro, amamus) C 52 in vestra amicitia exercitam divitias munimenta regni habere J 14 adversum divitias invictam animum gerebat J 43 proscriptiones innoxiorum ob divitias F 277, 3 id est, non divitias decori habere sed ipsum illis flagitio esse F 346, 17 nec ego magna remedia contra divitias statuo F 355, 2 ex divitiis luxuria atque avaritia cum superbia invasere juventutem C 12 nobilem maximis divitiis C 48 saos divitiis explevit C 51 bonum et æquum carius J 15 Seleucia inclytis divitiis F 316, 8 divitiis magis clarum magisque acceptam F 353, 22

Diurna mercede vitam mutaverit (i. e. pretio condonaret) F 281, 9

Diurnitatem: ad diurnitatem usus saltere F 297, 8

Divulgatur fama tanti facinoris per omnem Africam J 13

Dixere: quia multi dixere de ejus virtute, prætereundum puto J 4 diligentissime omnium qui eas res dixere J 95 sententias C 51 ut dixi C 55 vid. Dico

Docet Vagam non amplius mille passuum abesse J 68 in eo colle quem docuimus J 49 res F 339, 4 literis Græcis et Latinis docta C 25

Documenta: quarum rerum maxima documenta hæc habeo C 9

Dolens: quasi dolens ejus casum C 40 Stat. 5. Sylv. damna dolens aliena. alia præterea dicitare magna pro se et illis dolentia J 84

Dolis atque fallacis contendit C 11 haud difficulter capiebantur C 14 interfecisset J 6 vitæ suæ insidiatum J 22 per vim aut dolis tentare J 25 fatigari J 56 nihil dolo factum J 107 composito digrediuntur J 111 dolo an vere comperimus J 113 dolo parabatur Ciceroni C 26 quærere ad perniciem ejus J 70 avertere Antiochum ei subvenientem per dolum F 313, 5 per dolum cape-

retur J 11 cujus si dolum caveas F 355, 14 illi ad cavendum dolum aut astutias deerrant C 26 in Jug. tantus dolum tantaque peritia locorum erat J 46 Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur J 53 quibus dolum atque malitia fide cariora erant F 352, 28

Domesticus splendor tibi animos attollit F 362, 8 domestici oculi annotaverunt. Valer. i, 6, 1. at Ms. domesticorum et ibid. pro, P. t. r. u. Anci regis Marci uxor

Domi militiæque C 5 sæpe nobiles C 17 foris esse alienum C 20 domi militiæque, mari atque terra præclara facinora fecit C 53 multitudinis domi minuendus gratia J 19 modicus J 65 ob rem corruptam domi poenas metuant J 80 bellique F 323, 20 et J 41 domo ejus utebatur J 12 extorrem J 14 exul J 14 vastatio F 343, 2 suas gloria decorabant C 12 atque fama exspoliari C 51 invitant domos suas, alius alium J 66 ubi inertia atque inopia incertas domos habere subegit F 352, 2 necato filio vacuum domum scelestis nuptiis fecisse C 15 pergerent domum C 44 uti tanquam suam domum visens eat, &c. J 12 domum regiam comportant (aurum, &c.) J 76 hospitii violasse (de Jasono) F 298, 4 familiarumque in patria clarissimam F 359, 19 oppugnatam venerat F 363, 2 paraveris F 363, 6 intactæ semirutæ maria F 331, 3

Dominandi libidinem causam belli habere C 2 ubi animum quem dominari decebat, servitio oppressere F 346, 20 dominatione Syllæ bona amiserat C 28 d. peillere F 300, 15 certatum utrumque de dom. in vobis F 303, 6 post d. Syllæ C 5 ad dominationem accensi J 31 modestus ad alta omnia nisi ad dominationem F 292, 22 concessere omnes in dominationem paucorum F 301, 4 illi retinuerint F 308, 6 post, ubi regium imperium in superbiam dominationemque convertit C 6 dominationes affectabant sub honesto patrum nomine F 273, 16 spes hortabatur C 17 dominationis eorum satietas tenet J 31 certamen erat J 41 retinendæ omnia honesta existimet F 276, 4 socius F 307, 7 particeps F 341, 4

Dominatur in omni re fortuna C 8

ad exitium neque insontis Tribuni dominatus est F 303, 1 dominis (pro, possessoribus) restituo F 277, 11 ut frequenter apud ISS. abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur, et huc ire licet et illuc, munera ditium dominorum F 307, 14 pauci libertatem pars magna justos dominos volent. (vid. Justos) F 316, 5 cum tate per molliem agas, exercitum supplicio cogere, hoc est, dominum non Imp. esse J 85 populus qui dominus erat F 352, 4

Domita: cum ab occasu ad ortum solis omnia domita armis paterent C 36 reges bello C 9 quam plurimum potest domiti pecoris J 75 virtus omnia domerat C 7

Dona militaria alia (hastae, vexillum, phalerae) J 85 omnia in beniguitate habebantur J 103 dedit regi dono J 5 dono datur atque accipitur F 323, 19 (et alibi) corrumpit proximos J 97

Dubia: quae si dubia aut procul essent. (victoria, praeda, laus) J 85 nisi J 94 victoria F 343, 13 Respub. stabiliebatur (quorum consilio) F 357, 11 atque asperas res facile toleraverant C 10 rebus novandis spes obliata est C 39 hostibus instare, quos firmos cognoverant, eminus pugnando retinere J 51 anima nostra in dubio est C 52 dubio atque haesitante Jugurthae. (an praelium committeret) J 107 an dubium habetis F 301, 14 cui dubium est quin vastitas, &c. oriantur F 360, 8 363, 8

Dubitabo: non dubitabo eloqui F 351, 17 dubitando et dies prolatando C 43 acie pars dubitavit F 289, 9 haud dubie jam victor J 102 et F 313, 19 perterritis ac dubitantibus ceteris C 28 inter dubitationem et moras senati J 30 multis diebus per dubitationem consumtis J 62 primo, dubius quidnam insolita facies ostenderet J 49 consilii F 308, 26

Duceant hostilia F 316, 5 vigiliae ducebantur more militari J 44 (ut, ducere somnos, Virg. et Horat.) fidem suam interponit quam ille non minoris quam publicam ducebat J 32 quos idoneos ducebat J 62 pro bono ducebatur F 273, 18 sibi quisque ducere, trahere, rapere, J 41 vos in locum affinium J 14 et sua necessaria post illius honorem ducerent J 73 ne quis modestiam in conscien-

tiam J 85 velati ficta pro falsis C 8 apud Numidas honori J 11 innocentia pro malivolentia duci coepit C 12 neque id flagitium militiae ducitur J 54 ea necessitudo apud Numidas levis ducitur J 80 secordiae atque ignaviae F 352, 24 quae prima mortales ducunt J 41 et J 76 per triumphum duxere F 313, 16 murum ab angulo dextri lateris ad, &c. duxit F 295, 18

Duce Aenea profugi sedibus incertis vagabantur C 6 pollicetur sese itineris periculique ducem J 93 Coa. ducem et antorem sequimini ad recipiendam libertatem F 279, 18 exquirebant duces multitudinum qui pretio vexare Remp. soliti erant C 50 sic effigiem Cassii apud Tacitum inscriptam legitur Duci (vel potius Dux Partium) An. xvi, 7. Centuriones ducesque turmarum J 38 avidisque ita promissisque ducibus uti Metellus ictu tragulae sauciretur F 294, 22 exercitus pars temeritate ducum attrita J 85 dux atque imperator vitae mortalium animus J 1

Ducebat exercitum C 17 quos in exercitu C 19 Frequentativa pro suis primigeniis saepe apud Catonem. dolito, emptito, redemptito, callesco. Lucret. imperito, negito. Gellius utitur alicubi mutuito, sed paulo insolentius.

Ductos sorte F 329, 18 ductu meo fusi F 297, 12

Dum: pro, modo vel dummodo, neque id (de Rep. capienda loquitur) quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat C 5 Plaut. Persa. Vin' mea esse? P. dum quidem nec nimis diu tua sim, volo. cuncta dissolvere C 51 C 14 (in princip.) Dum haec Romae geruntur C 32 civinitatem exornat, commoratus C 36 et C 58 ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sceleratis parent, bonos omnis perditum erant C 52 liberius processit, dum me civitatis morum piget J 4 tantummodo remorati dum in elephantium auxilium putant, postquam, &c. J 53 dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est: aequo et modesto jure agitatam F 273, 1 dum vos terremini, a repetenda libertate F 276, 19 usque eo prosperum imperium habuisse dum apud eos vera-

consilia valuerunt F 356, 15
 Duplicaverat bellum F 325, 6 Mors
 Viteilli dupliverat bellum. Tacit.
 H 54
 Duritiam consuetam voluptati ha-
 buisset J 100

E

E periculo eriperentur facilius C 48
 conspecta abit J 68 contemto me-
 tuendum effecit F 280, 12

Ea: primo pecuniae, dein imp.
 cupido crevit: ea quasi materies fu-
 ere, &c. C 10 vasa coelata mirari,
 ea rapere, &c. C 11 (reducat) omnia
 ea adimere quae victores reliquerunt
 C 12 idem velle atque nolle ea de-
 mum firma amicitia est C 20 ea mi-
 sericordia fuisse semper S. P. Q. R.
 ut nemo ab eo auxilium frustra pe-
 tiverit C 34 sed urbana plebes, ea
 vero praecipuus lerat C 37 facta eo-
 rum fortia noverat, ea commemoran-
 do, &c. C 59 quae apud alios ira-
 cundia dicitur ea in imperio superbia
 C 51 multosque mortales ea causa
 adversos habeo C 52 Nam in fuga
 salutem sperare, cum arma quis cor-
 pus tegitur, ab hostibus avertere, ea
 vero, dementia est C 58 parare at-
 que ea modo in animo habere, quibus
 Hiempsal per dolum caperetur J
 11 Ea tempestate J 37 Metellum
 in ea difficultate sapientem fuisse J
 45 Id ea gratia eveniebat, quod ne-
 mo regem sequitur J 54 (ea de
 causa) in ea tanta asperitate J 77
 Senatus paulo ante Metello decreve-
 rat: ea res frustra fuit J 74 pro,
 quae, saepe: ut, ventus arenam humo
 excitavit; ea magna vi agitata, &c.
 J 79 Quae ante beneficia vestra, &c.
 ea uti deseram non est consilium J 87
 Capsenses una modo, atque ea intra
 oppidam, &c. J 89 una et ea vetus
 causa F 313, 2 scuta, verum ea
 Numidica J 94 ex ea tempestate
 spes in illo sitae J 114 et ea re a
 nobis ad societatem peteris F 315,
 15 scilicet quod ea quae hostibus, &c.
 saepe tribuere, ea civilibus danda ar-
 bitror F 342, 12 non occurrit alibi
 apud Sallustium talis geminatio, praer-
 sertim post, quae, in ea re maximo
 animo exercitato, uti colantur boni
 mores F 353, 10 ubi, ea referunt ad
 illa quae loco posteriora sunt, quae

etiam forma rarissima apud Nostros.
 quasi diceret; in hac re maxime ani-
 mum, &c. nempe uti colantur, &c.
 memorare eam rem nos locus admo-
 nuit J 89 Numidiae jure belli suam
 factam: eam vastari ab Mario pati
 nequissime J 102 vestra secordia.
 Neque mihi satis consilii metum an
 ignaviam an dementia eam appellem
 F 283, 4 eos mores eamque modes-
 tiam viri cognovi C 51 injurias suas
 manu vindicaturum, eamque rem bel-
 li causam fore J 20 Neque Gr. literas
 didici: parum placebat eas discere J
 85

Eadem illa movebat C 31, 57,
 58 haec simulantem J 14 aliam rem
 aggreditur, non eadem asperitate,
 ceterum hand secus difficilem J 92

Eat: tanquam suam domum visens
 eat J 12 eati armati contra injurias
 J 31 bonos perditum J 31

Ecce: laeti pacem agitabimus quip-
 pe quis hostis nullus, &c. Ecce autem
 ex improvviso Jugurtha, intoleranda
 audacia, &c. J 14 edicto severo ju-
 berentur F 337, 24

Edidit: orationem habuit luculentam
 quam postea scriptam ed. C 31

Editissimus collis F 287, 18 im-
 mensum editus mons J 92 magna
 parte J 98

Edocent acta atque audiunt J 53
 (et alibi) eumque quae ageret J 49
 per legatos cuncta edoctus C 45 quae
 parabantur J 56 edoctus arte. Tacit.
 xii, 4

Effecerat multa pollicendo ut pro-
 deret C 26 ex rege miserimum ser-
 vorum F 313, 14 se e contemto me-
 tuendum F 280, 12 effecta maxima
 vis utriusque J 91 memoriam longam
 C 1 quod intenderat J 25 omnia po-
 tius quam semet visendum F 346, 16
 hostilem metum J 105 firmam pacem
 F 345, 4 mandata J 58 jussa J 24 uti
 veniat ad se J 61 rata, exequendo F
 305, 4

Effrensus saepe superbia, audacia,
 scelere J 14 rabie effreni Apuleius 178
 Effrenari Elmenh. cui non assentior.
 Virg. Georg. iii. caput altius. Cic.
 Offic. i, 174 neque summissum et ab-
 jectum, neque se effrenatum insolentius.
 Idem de Fin. laetitia se. altius
 et incivilius Florus i, 26

Effeminat corpus animumque viri-
 lem C 11

Effrenate libidinis F 336, 23

Effuse et tenerè cunctas J 105 exercitu prædari J 55 hostes Tacit. xii, 31. et Sueton. effusa fuga Liv. effusis ac dissipatis fructibus Cic. 2. de Lege Agrar. Virg. 7. *Æn.* agris effusa Juventus. effusos hostes invadi posse. (hoc est palantes et incompressos) J 87 vulgum oppido J 69 sic Sueton. Calig. effudit se populus.

Egebat pauca munimenta (alii quærebant) J 98 sed lectio recte se habet. Cato: vitio vertant quia multa ego. eodem modo glandem vesci ii, 6. 5. et nihil frui viii, 2. 11 ultionem potiri vii, 12. Justin. et licet Codices Bodleianus et Corporis Christi Oxon. et exemplaria quædam in diversum abeant, sic enim Ms. Cantab. Tacit. An. lii, 73. 6. Flor. i, 1, 26. egeus, factiosus C 18 allene opia F 323, 14 egestas facile habetur sine damno C 37 pabuli J 45 miseri, egentes, violentia atque crudelitate feneratorum C 33 homini potentiam querenti egentissimus quisque opportunissimus J 86 honestæ rei F 351, 27 locorum, rapto vivere coacti F 331, 12

Ego C 2 eorum ego vitam mortemque juxta mestimo C 2 sed ego adolescentulus, &c. C 4 sed ego quem mente agitavi C 20 euldem ego sic existimo C 51 parvum ego te J, &c. accepi J 10 scio ego quam difficile F 343, 1 volo ego F 358, 20 scio ego Quiriles J 85

Egomet: partim vidi, alia egomet gessi J 85 (in princip.) Eg. in agmine, &c. J 85

Egregia fides C 35 liberalitate C 69 facinora ingenii J 2 ut alia magna et egregia tua omittam J 10 scilicet mercede F 278, 10 fama F 312, 9—F 345, 2 virtute F 364, 13 artem unam egregie mirabilem comperi F 349, 1 pro valde, nimis, inquit Donatus in Andr. i, 13, 1. egregie cara. et, Egregie cordatus homo catus Ælius Sextus. Ennius. Servus egregie fidelis. Cic. ad Q. Frat. ii, 26 animi natura egregie mobilis. Lucret. nec secus Horat. 2. Serm. Sat. 5. Livius vi. B.—P. Persius. Cæsar 2. B. G. egregiis viris J 4 tam clarus neque tam egregiis factis erat J 68 cultu corporis ornata F 332, 15 facinus atque mirabile J 79 in aliis artibus (vir) egregiis, nimis molliter ægritudinem pati J 82

Delph. et Var. Clas.

Egressi scallis milites prope summa ceperant J 60 aquatum castris J 93 extra vihas J 94 angustias F 308, 8

Egressusque ejus atque itinera explorat J 85

Ehen, me miseram! Hincine, Micipsa pater beneficia evasere? J 15

Ei postquam jussit provinciam J 84 ei negotio proximum diem constituit J 93 decreta provincia Gallia J 114 consulebant F 357, 4 quam maxime odisti ei maxime obsequeris F 365, 6

Ejus: non ignarum ejus consilii fuisse C 17 decretis suis inopiam ejus opitulati sunt C 38 magna que frequentia ejus ordinis C 48 regnum ejus secleris sui prædam fecit J 14 vid. super hac re Vallam magno conata magnas nugas agentem, ita enim nata est lingua Italica ut ejus cultores vim reciprocationis sui et suos assequi haud valeant.

Ejusmodi: atque is cum ejusmodi sit, tamen audet dicere, &c. F 363, 19

Elato neque securo esse animo F 287, 1

Elegantius psallere, saltare, quam necesse est probæ C 25

Eloquentiam immoderatam F 362, 5

Eloqui non dubitabo quæ mens suppetit F 351, 17 a quo studio, &c. detinuerat, eodem regressus C 4

Ementiendo quæ se audisse dicerent ex Vulturcio C 49

Emergunt se fundo navigia F 318, 14 probe. Nepos, Attic. quibus ex malis ut se emergerat. Cic. Ut se emergens ostendit Scorpium alte. de Arusp. R. iste serpens quæ tam hic delitescit tum se emergit.

Eminens patibulo affigebatur F 318, 20

Eminus mista tela remittere J 58 terrere funditoribus J 94

Emissa (jacula) tormentis aut manu J 57 eminus jaculis (ab) corpora tegere J 101

Emori per virtutem præstat, &c. C 20

Emundi aut mutandi copia ab Hispanis erat J 18

En: adsum en Cotta consul F 324, 14

Enim: non crudelis, quid enim in tales homines crudele? C 51 de natura Syllæ, cultuque paucis dicere. Neque enim alio loco de Syllæ rebus dictari somnus, et L. Sisenna, &c. J 95

Ind. Sal.

F 307, 12

Enisium ita se ab adolescentia J 22 summa ope ab iisdem enixo studio petierunt. Valer. viii, 15, 1. J 25 simul eniterer domi militiæque J 14 eniti decet contra F 340, 10 imitamini virtutem et enitimini J 10 vid. Nitor et Nisus.

Enunciat delum qui parabatur C 28

Eo magis omissa cop. quæ, C 4 et C 13 binos Imp. sibi fecere, eo modo minime posse putabant per licentiam inolescere animum humanum C 6 pessimum quemque necare. eo populus lætari C 51, et 18 ita quo minus petebat eo magis sequebatur C 54

Epulas: inter epulas obruncant J 66 vino et epulis onerati J 76 sudorem, pulverem, relinquunt nobis quibus illa epulis jucundiora sunt J 85

Equites auxilios in utrumque latus J 46 Numidas J 68 Cataphracti, ferrea omni specie F 317, 15

Equestre prælium J 60 ordine C 17 in formam parmæ equestris F 318, 1

Equidem ego sic existimo omnis, &c. esse C 51 et J 10 et F 342, 2 possum equidem C 5 jam pridem equidem nos, &c. C 52

Erant: (in princip.) erant præterea complures, &c. C 17 et C 48 quicunque aliarum atque senatus partium erant C 37 qui præsidii causa cum tellis erant circum (ædem) Concordiæ, C 49 Gætulorum magna pars erant sub Jugurthæ J 19 in consule bonæ artes erant J 28 eo magis (omiss. copula que) C 4 C 13

Erepta bona C 37 ex servitute C 49 beneficia vestra J 14 vita J 14 libertate F 363, 26 pecuniæ J 31 civitatem periculis C 46 præmia ereptum eunt J 85 periculo C 48 victoria parta ex manibus J 83 animam C 51 per vim (ex custodiis pub.) C 52 neque victis quicquam præter injuriæ licentiam C 12 me ex manibus impiis J 24 iniquitas prætoris C 33

Ercii militaris in modum F 309, 14 Errant procul J 85 pariter te errantem (Bocchum) et illum sceleratissimum persequi J 102 errasse et Jugurthæ scelere lapsam J 104 quo facilius errata officiis superes J 102

Eruditus: doctissime eruditus Græcis atque Latinis literis J 95

Erumperent ad Catilinam cæde et incendio percussis omnibus C 43 solus inter tela hostium vitabundus J 101 vis piscinum ex Ponto F 329, 22 Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatum F 355, 20 Terent. vereor ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique. alii globis eruptionem tentavere F 296, 5

Et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere multi laudantur C 3 Nam et prius quam incipias consulo et ubi consuleris, &c. C 1 fuit magna vi et animi et corporis C 5 nonnulli ficta et hæc et multa alia, &c. C 22 non quia solvere possem cum et aliis nominibus, &c. C 35

Etenim in principio C 20 et J 85

Etiā: pars ingenium alii corpus exercebant. etiam tum vita hominum sine cupiditate agitatur C 2 J 51—54 F 343, 13 F 231, 4 pulchrum est benefacere Reip. etiam bene dicere haud absurdum est C 3 et J 103 rem fam. etiam ad necessaria desse C 20 Vos cunctamini etiam nunc et dubitatis C 52 necessitate quæ etiam timidus fortes facit C 58 qui opulentiores etiam si accipit injuriam tamen J 10 plerumque noctis processit obscuro etiam tum lumine J 21 plura scribere debentur me fortuna mea, (etiam antea expertus sum, parum fidei miseris esse) J 24 etiam tum J 63 etiam antea nupserrat, &c. J 80 etiam atque etiam reputate J 85 verum etiam multo magis locorum asperitate J 89 contra tantas difficultates, consilio satis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopia tentabatur J 90 post diem decimum redire jubet, ac nihil etiam nunc deerevise J 109 ultra Romanorum et mortalium etiam morem curabant F 294, 4 parum est quod impune fecisti, verum etiam commemorando exprobras F 364, 1 etiamne aures nostras odio tuo onerabis F 364, 4.

Evadendum est tibi inter has difficultates F 340, 16 inter virgulta evadere J 50 oppido propevisses J 56 pugnare, evadere alii (retreat) alii succedere (advance) J 57 adverso colle J 52 buccinæ beneficia evasere J 14

Evenerant: quæ occulte tentaverat aspera fœdaque evenerant C 26 audacia in bello ubi pax evenerat,

æquitate C 9 Minucio Macedonia
 evenerat J 35 dissensiones vitio
 humani ingenii evenere F 272, 5
 illis merito accidet quicquid evenerit
 C 51 pactione an casu ita evenerit
 J 67 ea res tibi Reique publicæ
 prospere F 360, 13 Id ea gratia
 eveniebat quod J 54 id ita eveniet
 si demseris, &c. F 344, 1 et F 346, 2
 bona fama F 358, 22 id adeo matu-
 re posse si J 65 ea (dii immortales)
 approbent beneque evenire sinant F
 347, 22 quid humani F 320, 8 ubi
 ea res bene J 92 Id evenit quia F
 340, 8 sæpe prava magis quam bona
 consilia prospere eveniunt F 348, 5

Eventus: bonis initiis malos even-
 tus habuit C 11 in incerto erat J 51
 Eversum profecti sunt tribuniciam
 potestatem F 278, 9 irent alios civi-
 tate F 351, 8 familias ab stirpe F
 350, 14

Evocat milites ex hybernis in ex-
 peditionem J 37 lectos et evocatos
 centuriones C 59

Ex miseriis multis requievit animus
 C 4 ex pulcherrima pessima ac flagi-
 tiosissima facta C 5 et J 46 ex libi-
 dine magis quam ex vero celebrat,
 &c. C 8 amicitias inimicitiasque non
 ex re sed ex commodo æstimare C 10
 pro, propter. ex divitiis juventutem
 luxuria atque avaritia cum superbia
 invasere C 12 uti cujusque studium
 ex ætate flagrabat C 14 ex illis (quos
 scil. illexerat) testes signatoresque
 falsos commodare C 16 multi ex co-
 loniis et municipiis C 17 sperans fa-
 cile se ex voluntate Antonio usurum
 C 26 Tacit. Hist. iv, 65. Cuncti ex
 voluntate Agrippinensium perpetra-
 vere. luxuria ex magnis rapinis nihil
 reliqui fecerant C 28 ex prima læ-
 titia repente omnis tristitia invasit C
 12 se ex curia domum proripuit C
 32 ex suo numero legatos mittit C
 33 ex itinere literas mittit C 34 sa-
 tisfactionem ex nulla conscientia de
 culpa proponere decrevi C 35 suus
 cuique animus ex conscientia spem
 præbet F 350, 13 ex victoria talia
 sperabat C 37 ex senati consultu
 causa cognita in vincula conjecerat
 C 42 præcepto regis J 13 ex senati
 decreto jubet J 28 ex præcepto
 Ciceronis per Gabinium ceteros con-
 veniunt C 44 ex prodigiis haruspices
 respondissent C 47 aliique ex cou-
 juratione deprehensi C 48 Crasso ex

privatis negotiis obnoxii C 48 ex
 petitione Pontificatus odio incensus
 C 49 liberales ex sociorum fortunis
 C 52 ex illis periculum metuit C 52
 ex omni copia 2 legiones instituit C
 56 ex omni copia circiter pars 4ta.
 C 56 dum ex urbe præsidia opperior
 C 58 utrimque ex lateribus ceteros
 aggreditur C 60 ex his magistratus
 et imperia (artibus sc.) capiunda J 3
 Africano cognomen ex virtute fuit
 J 5 alterum ex providentia timo-
 rem, alterum ex audacia temeritatem
 afferre, &c. J 7 ne medius ex tribus
 J 11 tanta commutatio incessit ut
 ex maxima invidia in gratiam J 13
 ex improvise J 14 cujus vitæ ne-
 cisque potestas ex opibus alienis pen-
 det J 14 timido et ex conscientia
 diffidenti rebus suis J 32 ex tanta
 properantia tam facile tractum bel-
 lum J 36 ex sententia J 38 ex de-
 licto fratris invidiam timens J 39 ex
 copia rerum statuit sibi nihil agitan-
 dum J 39 (vid. Copia.) ex copia,
 quod optimum videbatur consilium
 capit J 54 ex locis copia maxime
 idoneis vineas agere J 76 ex copia
 tubicinum quaque numero delegit J
 93 et J 98 et J 103 ex partium in-
 vidia pericula metuentes J 40 cum
 ex Mamilia rogatione tres quæsitores
 rogarentur J 40 ex opportunitate loci
 J 48 ex eo medio quasi collis orie-
 batur J 48 veritus ex anni tempore,
 et inopia aquæ ne siti conficeretur
 exercitus J 50 nemo omnium Numi-
 darum ex fuga regem sequitur J 54
 priusquam ex castris subveniretur J
 54 Jug. magnificum ex Anli recordia
 J 55 ex itinere frumentatum
 missum J 56 ex occulto J 59 neque
 id tempus ex aliorum more quieti aut
 luxuriæ concedit J 61 ex concilii
 decreto J 62 quam. gravis casus in
 servitium ex regno foret J 62 unus
 ex omnibus Italicis profugit intactus
 J 67 et J 69 biduum ex perfidia
 lætati J 69 ex consuetudine J 71 et
 J 85 talia consilia per otium et ex
 opportunitate capi J 76 nomen ex re
 inditum J 78 ex commodo pugnam
 facere J 82 ex Metelli voluntate
 bellum intactam trahi J 83 mihi ex
 virtute nobilitas cæpit J 85 quod
 ex aliena virtute sibi arrogant J 85
 me ex aumi sententia nulla oratio
 lædere J 85 non ex merito sed quasi
 debitos J 85 ex parente ita accepi,

&c. J 86 neque quemquam ex calamitate aliorum metus ceperit J 86 ex sociis prædam agentes J 88 Marius promissa cognitum ex præsentibus misit J 98 ex speculatoribus cognitum dicit J 106 ubi ex præcepto tempus visum J 94 Marii temeritas gloriam, ex culpa invenit J 94 cum turba sua quam ex fortissimis magis quam familiarissimis paraverat J 98 ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus venturus J 100 ex concubina ortus J 108 ex sententia ambobus J 109 leniter et ex voluntate Syllæ omnia se facturum J 111 in miserationem ex ira vertunt F 275, 15 tumultum ex tumultu bellum ex bello serunt F 281, 14 ex qua omnes discordiæ accensæ F 283, 17 ex composito F 290, 11 hyemem per oppida ex ambitione mea egi F 298, 9 præter spem bonam ex vobis F 300, 17 arcem habent ex spoliis vestris F 301, 7 ex factione media consul F 301, 16 ex insolentia avidus malefaciendi F 330, 23 idque non temere aut ex fortuna decrevi F 343, 15 nihil tam ex alto reperiri posse quod non cogitanti tibi in promptu sit F 349, 6 (Ovid. Vellei. sed ex alto dissimulare puto) de honore ex copiis judicare F 354, 4 ex dignitate creetur cōsul non ex opulencia F 354, 6 oppressi ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur F 357, 12 ex natura diversa præmia, &c. bonos malosque sequi F 359, 11

Exacta ætate sua magis crescere adolescentem J 6 non parentes exacta ætate F 351, 5 ætatem J 61 regibus F 373, 20

Exædificatas villas in urbium modum C 12

Exæquanda facta dictis C 3 periculo C 59 et Justin. v, 2, 12 vires partium exæquato omnium jure xliii, 1, 4.

Exagitabat concius animus C 14 quæstio illa J 34 consulatus ingens eupido J 68 tanta vis hominis magis lenienda quam exagitanda videbatur C 48 causa nobilitatem exagitandi J 84 plebem C 38 ita formidine quasi recordia agitari J 72 rem jam antea vulgi rumoribus exagitatam C 39 qui causam senatus exagitatam concionibus improborum. Cic. Republicam seditionibus C 51

Exarsere animi immane quantum

F 295, 14

Excelsæ: in excelsis ætatem agunt C 51 cujus opes in excelsis sunt F 348, 2

Excessit radicem montis F 333, 25 vindictæ modum Valer. Max. apud V. Beluacensem. at Edd. et Mas. aliter iv, 1.

Excidentque inopes potentesque trahant excident F 316, 4

Excidii fatum urbi adventarit F 343, 21 neque sinem nisi excidio habituri F 314, 11

Excipitur Metellus lætissimis animis J 58

Excisa oppida aut recepta enumerem F 296, 10

Excita juvenus publicis largitionibus C 37 ita conscientia mentem excitam vexabat C 15 horribili sonitu J 99 somno J 75 excitant neque gloria neque pericula C 58 arnam humo ventus J 79

Excruciatum necat Adherbalem J 26 illum magis honore Marii quam injuria sua J 83 omnibus malis J 14

Excubitum in portas cohortes ex legionibus mittere J 100

Execrari Catilinæ consilia C 48 cum post execraturum omnes degustavissent C 23

Exemplo: ubi hoc exemplo per senatus decretum consul gladium eduxerit C 51 exemplo assumere Tacit. 68. 9. earum exemplum infra scriptum est (the copy) et C 44 Plaut. Mostell. iii, 14. Laudant fabrum atque ædes probant sibi quodque inde exemplum expetunt (a model) Paulus Is. hæredes solent habere exemplum testamenti Cic. Att. epistolam Cæsaris cujus exemplum ad te antea misi. ad Q. fratrem ii, 14. misi ad Cæsarem eodem exemplo literas. vid. Plaut. Pseud. mala ex bonis initiis orta sunt C 51 (precedents) tradite posteris ad P. Rom. sulmet sanguinis mercede circumveniendum F 279, 6 præbeo non validissimus, quo rectius tua componas F 312, 17

Exequabantur domi quod ubique apud socios aut hostes idoneum videbatur C 51 boni Imperatoris officia C 60 decreta vos exequendo rata efficitis F 305, 4 mature mandata exequitur J 35

Exercebant ingenium, corpus C 2 similitates cum hostibus C 9 Cic. pro Flac. similitates noscila quas cum

Libertatis vestris ex. cum illo gravis inimicitias C 49 victoriam crudeliter C 35 sic, quæstiones, odium, sectiones, accusationes, &c. apud Tacitum aliosque. ambitio magis quam avaritia animos hominum exercebat C 11 Virg. apes—Exercet, sub sole labor.—patres acerrime victoriam nobilitatis in plebem J 16 exercent vitia 204. Firmicus in Astron. p. 204. E contra, poetæ, quandoque, exercere, curas, dolorem, diem pro exerceri, Ovid. Met. xii, 106. Silius ii, 75. Æn. x, 60. ut monet Servius. piraticam exercentes F 333, 27 Justin. viii, 3, 13, 22. i, 14. servili imperio plebem F 273, 3 ibique (cædibus, rapinis, &c.) juventutem suam exercuit C 5 non Græca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit J 63 caninam facundiam F 327, 17 Lucret. v, 226. nunc aurum et purpura curis Exercent hominum vitam. exercere Scorta Orat. i. ad Cms. cap. 38. Plautus: hæc nox scita est exercendo corto. Catull. qui vestrum exercet amorem. exercuit juventutem suam C 5 exercebant libitinam V. Max. v, 2, 19. et noster F 243, 14 ingenium ad malefaciendum F 323, 11 corpus armis atque æquis F 256, 11 Victoriam per servitium F 250, 10 malitia præmiis exercetur F 255, 4 me illa magis cupido F 259, 1 quæstio-ne asperè violenterque ex rumore et libidine plebis J 40 ingenium patriæ non suæ quisque potentia, exercitabat F 257, 5 cum dativo etiam Cic. ii. Tuscul. 60. Jovem Olympiam, eam ipsam cui se exercebit. (at sæpius cum præp. ad.) in labore, patientia et factis fortibus exercitando F 246, 14 exercito corpore fessus J 71 lectus et exercitatus in audaciam C 50 ex civitate profectos semper ad bellum exercitatos. Ms. Veget. i, 3. postrema vox abest a Vet. Ed. Par. 1532. et Vesaliensi 1670. frequentibus exercitiis ad prælia præparare F 227, 15 nequicquam eo (animo) hebeti atque claudo pro exercito uti volunt F 247, 1

Exercitiis decretis F 286, 6 quos in exercitu ductabat C 19 dux hostium cum exercitu supra caput est C 43 companso J 20 circumdato Circum irrumpere nititur J 25 parato J 26 in exercitu nostro pax agitaba-

tur J 20 intento atque infesto J 46 exercitu effuso prædari J 55 exercitu cuncta mœnia circumvenit J 67 incremento J 92 exercitu amborum conjuncto J 97 in hybernis composito J 108 ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est F 280, 17 rursus admotoque F 282, 9 optime merito F 297, 15 prodito F 314, 7 restituto F 315, 6 exercitui præparant J 32 scribere supplementum J 39 diffidens veteri exercitui J 43 distribuerat pecus J 91 exercitum parare C 20 comparant C 20 augere C 32 instruit pro loco atque copiis C 59 permittit Petreio C 59 per omnem ex. gaudia, &c. agitabantur C 61 per homines calidos tentabat J 38 brevi confirmavit (ad severitatem castrensem revocavit) J 45 antevenit J 48 cogebat (drew together) J 54 cogere Dyrachium F 286, 26 more majorum gereret J 55 ubi animadvertens ad se versus exercitum pergere J 60 ex. supplicio cogere J 85 coërcere pudore magis quam malo (i. e. pœna) J 100 opprimendæ libertatis habet F 280, 12 habere posse sine frumento et stipendiis F 297, 22 aluit stipendio frumentoque F 298, 23 aluntur F 324, 4 exercitum argento fecit F 322, 15 vertere (i. e. considerare Servius) F 320, 4 sibi insuevit amare C 11 quo consilio foret exercitus C 29 in mann C 51 hand longe a mari consedit exercitus J 21 qui in Africam portaretur J 27 ne sibi conficeretur J 50 ducebat J 55 ei traditur J 86 instrui J 97 victor F 278, 6 novus F 285, 10 datus est F 226, 11 clade percussus J 44

Exigerent boni honestique vitam J 85 legem de pecuniis exigendis F 311, 4 acerbis exegit quod dederat Cic. i. Tuscul. æs Horat. aurum creditum Plant. Bacch. nomina Cic. i. e. ad solutionem cogere. et tributa apud eundem. exigere et cogere.

Exilio nullo certo vagabantur F 222, 20 cum de exilio tuo redisti F 265, 1 permitti jubent leges C 61 exulum reliquias persequantur F 306, 12

Eximat: quo captivis libertatis caram miseria eximat F 274, 18

Existaret quasi gubernator F 299,

Existima quod optimum factu est

F 342, 2 ego sic existimabam. Patres Conscripti nti prædicantem patrem meum: qui vestram amicitiam colerent eos multum laborem suscipere, ceterum ex omnibus maxime tutos esse J 14 equidem ego sic exist. PC. &c. C 51 F 343, 20 alienam famam suum dedecus F 355, 18 ut eorum qui dominantur, similtas fert, ita bonum malumque publicum existimant F 357, 15 qui aliter fecerit senatum existimare eum contra Remp. facturum C 51 de Sextio male existimas F 365, 4 de M. Livio iuxta ac de se F 358, 3 illud facinus inprimis memorabile C 4 utrum gravius existimet (meum regnum amicitiam vestram) nemini occultum est J 24 quid de illo existimetis F 277, 17 ex difficultate rerum eadem illa existimans quæ supra diximus, Catinam agitare C 57

Exitia maxima Reip. atque turbulenta probate F 279, 4 adesse Jugurthæ J 70 ad exitium usque insontis dominatus est F 303, 1

Exitum quem tantis malis sperarent C 40 dignum vitæ suis moribus C 55 utinam emori fortunis meis honestus exitus esset, neu vivere contentum viderer J 14

Exornat: dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat C 36 aciem J 52 (pro, instruere) omnibus exploratis (pro rei copia satis providenter exornat) J 90 exornata ædificis Numidiæ J 16 parum scite convivium J 85

Exorsus orationem magnam F 311, 13

Expectabant belli eventum haud alio animo C 97 alius alium expectantes cunctamini C 52 extremam necessitatem, nihil ausus, nisi muliebri ingenio expectat F 276, 21 an expectatis dum invadat? F 282, 9 Nunc deformatis ærumnis alienas opes expecto J 14 expectare inter eas moras promissa legatorum J 47 Cum egens alienæ opis plura mala expectarem F 323, 14 expectamus tam bona quam mala, inquit Donat. Sed expectare, hoc loco, pro time-re, ponitur. Non absimiliter, sperare dolorem Virg. Expectatione eventui civium animos intentos putabat J 44 Sine gravi cujusquam expectatione, neque sane ambitu publice F 289, 12

Expedit: tantummodo incepto opus est, cetera res exp. C 20 priusquam hujuscemodi rei initium expedio J 5 se quisque expedit J 105 veste tectum pugionem F 308, 19 in expeditionem evocat J 37 educere exercitum in expedit. Cicero l. Divin. 125. equitesque in expeditio-nem proficiscens J 103 Expeditis peditibus suis J 59 cum exp. manibus J 100

Expellenda discordiæ mala F 343, 26 patria F 345, 11

Expergiocantur: ut omnes expergiocantur ad libertatem F 352, 11 quin igitur expergiocimini C 20 aliquando C 52

Experimentis jam antea Metello cognitum erat J 46 Experiri extrema omnia C 26 et vim et gratiam nostram J 102

Expertes fama atque fortunis C 33 Expers clade Dict. ii, 4 ceteris soli in imperio agere F 273, 4

Expilari ærarium taciti indignamini J 31

Expiraret per artus F 336, 23 explananda sunt pauca de moribus, &c. C 4 Terent. explana mihi. Cic. 7. Verr. explanandum est enim diligentius. Plin. in Paneg. expressit, explanavitque verba. Justinian. Quem oporteat Episc. § i. et explanare voluntatem suam adhibitis testibus L. i. § 2. C. de Latr. Liber toll. in aliis non temere occurreret hoc verbum.

Expleant muneribus amicos J 2 munerare vel munire, ut Plautus loquitur, explere avaritiam H. ii, 13. præreps ad explendam animi cupidinem J 6 expletis Legionibus J 87 et J 20 expl. leg. numero hominum C 56 divitiis C 51

Explicatur: unde pons in oppidum pertinens explicatur F 325, 4

Explorare itinera Regum J 88 tempora J 35 exploratum misit J 54 parum exploratum J 88

Exprobas: parum est quod impune fecisti, verum etiam commemorando exprobas F 364, 2

Expugnare Cirtam machinis omnium generum aggreditur J 21 agros vastare, villas expugnare J 44

Expulsa agris plebes F 279, 1

Expurgandi, et quasi sui expurgandi causa C 31 postquam sese parum expurgat J 69

Exquirebant doces multitudinm
C 50 vescendi causa terra marique
omnia exquirere C 13 Regis sui sen-
tentiam J 112 exquisitis quasi per
saturam sententiis J 29

Exsanguis: cives cum civibus ma-
nus consorturos: ita defessos et ex-
sanguis regi aut nationi prædæ futu-
ros F 343, 22 quin defessis et ex-
sanguibus qui plus posset, imperium
extorqueret C 39 Calvam quidem
Ciceroni visum exsanguem (oratorem)
et attritum: Tacitus Dialog. c. 18.
graviter fractum velut exsanguem in
regno reliquit, Justin. xxxi, 8. et
vires exsanguis, apud eundem xxxix,
8. pro, timido usurpat Plautus in An-
lular. et sic Curtius vii, 1, 23. et ex-
sanguis vulneribus idem vii, 7, 36.
Colos ei exsanguis. Noster C 15

Exsurgitis: uti animus ab ignavia
atque secordia corruptus sit: qui ne
nunc quidem obnoxii inimicis exsur-
gitis J 31

Extincta prope jam familia J 95
extinguantur inclusi hostes. Veget.
iv, 4. ubi Ms. in Titulo cap. pro, ne
exurantur, habet, ne necentur ex-
tincta sunt generis præsidia J 14
extinctor stirpis tuæ J 14 incen-
diam meum ruina extinguam C 32
tanta me extinguendi libido invasit
J 24 F 316, 13 multos ferro aut
fuga J 42

Extitisset: si nihil medium inter
duo discreta F 335, 20

Extruendo: in extruendo mari di-
vinitas profundant C 20

Exteunata snorum acie consedit J
49

Externis: arma ab externis in nos-
met versa F 277, 14 differt ab alie-
no, non loco, sed re: extraneus qui
extra eandem januam est, extrarius
qui extra eandem aram. Fronto.

Extollere se quisque magis magis-
que, idgeniumque in promptu habere
C 7 extollere sese et divina morta-
lis attingere potest, nisi omissis pecu-
niæ et corporis gaudiis, &c. F 346,
10 virtus tanta habetur quantum ver-
bis ea potnere extollere præclara in-
genia C 8 secunda oratione extollit.
J 65 bonis insident malos extollunt
C 37 ad honorem F 350, 6 illa te-
magis extollunt quæ post consulatum
F 362, 21

Extortæ publice pecuniæ F 284, 9
Extra conjunctionem C 39 extra

mœnia J 91 vineas egressus J 94

Extrema omnia experiri C 28 ætate
C 49 in extrema Africa J 78 mu-
nia sequi F 299, 14 pueritia regnum
ingressus F 330, 2 dementia J 3
necessitatem F 274, 21 in extremis
terris C 16 extremis in rebus F 299,
12 fortunas suas in extremo sitas J
25 sitam in prærupti montis extre-
mo J 37 die extremum erat J 21
agmen J 50 ætatis J 90

Extulerat uti quemque ob militare
facinus pecunia aut honore extulerat
J 49

Exui classe F 314, 16

Exultare, strepere vocibus J 98

Exusta loca solis ardoribus J 10

F

Fabricata: uti fabricata sic virtute
parta, quam magna industria haberi
debet; ne incuria deformetur, &c.
F 340, 4 naves codicariæ fabricatæ
F 317, 12 scenis ad ostentationem
histrionum F 294, 6

Fabrum fortunæ suæ quemque F
339, 5

Fac cogites C 44 bene facere rei-
publicæ pulchrum C 3 facere quam
dicere optimus quisque malebat C 8
fidum exercitum C 11 injuriam C
12 neque dicere neque facere quic-
quam pensi habebat C 23 versus C
26 iter per montes C 56 alias de-
inde alias moræ causas J 36 tum
demum veram deditiõnem J 46 for-
midinem et tumultum J 53 sic tur-
bam facere Plautus, Terent. Cicero.
Tacit. 19. vanam formidinem, ut
hostes, facere. prælium J 55 et
prælium manibus (i. e. cominus) fa-
cere J 57 pugnam, nisi suo loco J
61 tumultum J 72 signa sequi, &c.
item alia militaria facere J 80 orbes,
atque ita ab omnibus partibus simul
tecti, &c. J 97 Cum illi orbe facto
sese defenderent Cæsar iv. B. G.
verba apud regem J 102 privatas
opes F 279, 10 recte an piget? F
283, 13 quæ victis toleranda sunt, ea
cum facere positis patiamini potius
censet F 284, 16 periculum F 348,
14 periculum libertatis F 351, 13
malum publicum facere desinet F
352, 15 occulta pericula neque fa-
cere neque vitare, bonis in promptu
est F 353, 8 opponitur ei—hostem

opprimere adversum i. e. insidias tendere. Consilia occulta idem sonat atque doli occulti apud Tibull. i. Eleg. ix. initium belli C 27 cladem magnam in congressu J 59 uti dedicationem J 91 verba apud senatam J 108 facinus C 7 obnoxios fidosque faceret C 14 infestus conjurationi C 51 fidem verbis miseria mea J 24 hostilia J 107 frustra, an ob rem, faciam J 31 Phorm. iii, 2. Non pudet vanitatis? Minime dum ob rem. neque gloriam meam laborem illorum faciam J 85 faciunt quod juvat quod carum aestiment J 85 gratuito J 85 castra, i. e. castrametari J 55 et sic locutus Cicero, Ep. 14, 15. Castra in Lycaonia apud Iconium faceret. COMPAR. 7. B. G. Tacit. Lib. 21. aliique.—Cum Legia Plautium judicia domi faciebas F 362, 22 stipendium nullum F 347, 9 iter C 19 Frontin. i. 5. ubi Ms. P. pro Varino, Varenio. alter vero Varinio p. 169. vide Facio, Facta

Facetiae multae, multusque lepos inerat C 25

Facies urbis immutata C 31 ejus terribilis C 54 praecleara J 2 quidam insolita (i. e. prospectus) ostenderet J 49 totius negotii varia J 51 locorum cum ventis simul mutatur J 78 prorsus in facie vultuque vecordia inerat C 15 decora J 6 vestigii humani F 290, 1 Sic facies loci, arboris, stagni, pulveris apud idoneos auctores. contra belli faciem tuguria plena hominum J 46

Facile toleraverant asperas res C 10 haud facile libidinibus carebat C 13 facile se ex voluntate Antonio usurum C 26 facile habetur egestas sine damno C 37 facile paterer vos ipsa re corrigi C 52 vel hostium saevitia facile eum occasurum J 7 de iis haud facile compertum narraverim J 17 ex tanta properantia iam facile tractum bellum J 36 evadere J 50 facile ceterum aegerrime desinere J 63 haud facile gratuito bonus est F 262, 8 de magistratu facile populi iudicium fit F 354, 7 facillior aditus ad C 43 egressi ad facilliores ictus loco redabant F 329, 6 amicitia facillius J 95

Facillitas illius, hujus constantia laudabatur C 54 Id ea gratia facillius pronusque fuit J 90 uti prospectus mansue per saxa facillius foret J 94

Facinora foeda crudelisque in civibus facere C 11 ad facinora incendebant C 13 mala C 16 virilis audaciae facinora commiserat C 25 eodem, incendia, aliaque belli facinora parent C 32, 48 militaria J 51 nefaria C 51 paravisse crudelia foedaque in cives, &c. C 52 praecleara C 53 ingenii egregia f. sicuti anima immortalia sunt J 2 praecleara rei militaris J 5 impune suscepisse J 31 i. e. admisisse. Cicero pro Cluentio tantum in se facinus suscipere conatus est. et alibi, fraudem, percidium suscipere. Noster infra C 28 egredi F 359, 25 cuius impio facinore in has miserias projectus sum J 14 coopertus C 23 maturandi causa C 15 fortunam illis praecleari casum dare J 56 quo facinus redimeret C 14 pessimum post conditam Romanam patratum foret C 18 palherimum C 20 quos flagitium aut facinus domo expulerat C 37 in otio facinus suum cum animo reputans J 13 admissum miserabile J 53 facinus, probrum, flagitium F 350, 6 malum F 352, 22 non flagitium a te neque malum facinus petimus F 360, 22

Facio id parum J 85 vid. facerent. facit timidos fortes C 58 facere privatas opes F 279, 10 Natura mihi facit finem vitae J 10 in colloquio verba facit J 38 copiam pugnandi J 82 pro delicto pauca verba J 102 delicti gratiam J 164 neque amplius potentatem faciendum C 48 belli faciendi C 24 praelii J 97 stipendiis faciendis sese exercuit J 63 habendus metus aut faciendus F 276, 8 fugam J 53 sponsonem J 79 Oracii optionem Carthaginensium faciunt, eo sensu quo Terentianum illud, Vostrium iudicium fecit. i. e. vobis iudicandum reliquit J 79 plurimum timoris mihi faciunt, adversus Tyrannidem Syllae F 274, 13 id nempe, providere quoniam modo tutiores sint provinciae quod factum haud obscurum est F 347, 5 impetum in curiam C 43 eum facturum contra Remp. C 51 neque recte, neque pro bono J 32 imperata facturum J 62 leniter et ex voluntate Syllae omnia J 111 volentia plebi F 317, 4 clarus factus misericordia C 54 peculatus avaritiae factus est J 31 avidior modo properandi factus F 318, 5 facta aliorum: scrip-

sere C 8 dictis exsequenda C 8 pro maximis celebrantur C 8 de conjunctione quæ contra temp. facta erat C 30 cum facta vestra vestimo C 61 neu verba inimici ante facta sua poneret J 15 deditioe J 36 turpia J 85 quorum adeo Syllam non poenitet, ut et facta in gloria numeret F 377, 16 quæ pecunia ad Hispaniense bellum facta erat F 326, 18 sic Spartian. Severo C 13 Magnam partem auri per Gallias Imperator ipse fecisset. atrocitatem facti leniebant J 27 locutus de invidia facti J 29 invidiam facti esse supra gratiam atque pecuniam suam J 35 pro factis iudicium timentes C 14 digna pro factis poena C 51 neque tam egregiis factis erat J 68. factis ignibus J 98 in factis fortibus exercitando F 346, 14 opus est mature facto C 1 facto non consulto opus C 43 græce facto C 50 et J 56 proelio J 22 per omnes locos et conventus de facto consulis agitari J 30 noctemque totam itinere facto consedit J 91 quod factum popularis conjunctionis primo concussus erat C 24 Conventus quem ab regulis factum J 12

Factio inter malos, inter bonos amicitia J 31 noxiorum F 300, 16 contra hostes paraborum F 357, 5 non factione cum factioso certabat C 54 ex factione Scauri J 29 factione magis pollebat nobilitas J 41 ex factione media consul F 301, 16 reliqui de factione F 356, 2 factione instructi F 357, 9 valere multitudinem civium C 51 quibus rebus possent opes factionis confirmet C 32 additamenta habent F 358, 8 mos partium popularium et senatus factionum J 41 Livius v, 1. Ut seditionem Patavinorum comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse, &c. factiosi, domi potentes J 8 F 350, 4 homines quibus dolus atque malitia fide cariora erant F 352, 26 factiosus, qui seditionibus temp. exagitaverant C 51 agere inter invidos, occurrentes, factiosos J 36 nobilem, factiosum, novis rebus studere J 77 nobilis, stumme audacis, egens, factiosus C 18 impiger, factiosus, avidus potentie, honoris, divitiarum J 15 V. Fecerant

Facundam abunde illis et compositionem orationem fore J 35 Memnii clara pollebatque facti J 30 facundiam

eminam exerceat F 307, 17 loquamur magis quam facundus F 326, 18

Fallendi copia maxima erat et per maximam amicitiam J 61 audendo et fallendo et bella ex bellis serende magni facti F 316, 11 falsa suspitione alienatum C 35 quæ si tibi falsa objicio, redde rationem F 343, 4 famam Romanorum avaritiæ J 103 næ illi falsi sunt qui J 86 veluti facta pro falsis ducit C 8 se falsis criminibus circumventum C 34 Horat. i. Ep. 17. Mordear opprobriis, falsis voluptatibus F 345, 12 falso per indicem nominaretur C 40 falso queritur de natura sua genus humanum J 1 multos mortales falsos fieri subegit C 10 signatorum C 16 indicem conclamant C 46 neque ea res falsum me habuit J 10 vide Nonium 110. filium arguitur F 303, 11

Fama atque invidia vexabat C 8 & dæ dæ, pro, invidiosa et maligna fama. Sic Trogus viii, 3. Ad abolendam invidiam famam, verum aliquando minores quam fama feruntur C 8 ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat C 14 expertes fama atque fortuna C 33 atque fortuna pares sunt C 51 tanti facinoris J 13 genere atque copiis potens J 14 quantum ab ea fama, quæ apud plerisque obtinet, diversum est J 17 divulgavit J 20 talis ea tempestate fama de Cassio J 22 alium conscientia alium mala fama, et timor animi impediabat J 35 sic, Gloria accipitur apud ISS. nam gloria fruens bona legitur Anth. Col. i. Tit. 6. N. 6.—ubi pro, facti, Sarianiensis fit. sciat quod ab eo fit (qui ordinationem facit) pro nihilo esse, sed et is qui contra legem fit cadat sacerdotio. sic legend. æquabili, et inviolata J 43 de Metello fama præclara esse J 55 impari boni atque ignavi J 57 integra J 67 fama erat servitutum esse F 318, 21 illa te sequetur F 316, 16 et fortunis integer F 328, 19 bona F 351, 26 bona fama F 358, 22 an pecuniis minus parceret C 25 famam artis bonæ C 2 ubi eorum famam atque pudorem attriverat C 16 neque prius sedari quam virtus famam eorum adæquaverit J 4 turpem J 26 lædere J 96 falsum avaritiæ Romanorum J 306 æqui boni famas petit F 302, 3 modestamque meam post

tuam dignitatem habere F 348, 13
famam alienam suam dedecus aesti-
mant F 355, 18

Fame confecistis F 297, 16 ferro
quam fame æquius perituros F 332,
17 opperiri C 13 cibus illis adver-
sum famem J 89 machinata regis
cura F 292, 25

Familia ea ortum ut omnia bona in
spe haberet C 31 nostra cum po-
pulo Romano amicitiam instituit J 14
quieta erit J 14 quod in familia
nostra fuit præstitit J 14 extincta
J 95 ex familia Scipionis Af. F 361,
12 F 363, 10 gladiatorie C 31 in
Hispania nomen familie renovatum
J 10 nolite pati regnum Numidie
per scelus et sanguinem nostræ fami-
lie tabescere J 14 vetustatem J 63
atque libertos suos exercitatos in au-
daciâ C 50 clarissimam in patria F
359, 18 ab stirpe evertit F 360, 15
filii familiarum C 48 matres C 51

Familiarem: nobis larem familia-
rem nusquam ullum esse C 20 et
omnibus necessitudinibus circumven-
tum C 21 rem consumsi F 298, 24
ubi familiares opes defecerant C 13
proximi familiaresque Catilinæ C
14 amicitia conjunxerat sibi J 7
cura absolvit F 306, 4 negotia F
320, 1 copiis auferentur F 325, 10
corruperant res familiares J 64 ex
fortissimis magis quam familiarissimis
paraverat (turmam) J 98

Familiaritates adolescentium max-
ime appetebat C 14 multum et fa-
miliariter agebat J 108

Famosam largitionem impudentem-
que J 15

Fana atque domos spoliari C 51

Fas: contra jus fasque C 15

Fascibus correptis C 18 si privati
tam ponderosa vox, quam graves fasces
Cos. extitissent Valer. vi, 4, 1.
ubi Ms. et Ascens. Cui cum.

Fatigabat fames F 292, 25 sic
Dictys i, 17. sapientium animos se-
cundæ res C 11 fatigantem de pro-
fectione J 73 ambire fatigare vos
singulos J 14 animum diu noctuque
J 70 neque insomniis neque labore
C 27 ubi se dolis fatigari videt J 56
Stat. Theb. i, 341. de somno, Grata
laboratæ referens obliuia vitæ Ms.
Bib. Pub. fatigatæ. vivos invidia
fortuna fatigant F 360, 8 fatigati
regis supplicii (precibus) J 66 diu
multumque J 94 curis fatigatur ani-

mus F 356, 24 fatigatus a fratre ut
ætati concederet J 11 sæpius. fat.
permittit J 111

Fato: si morbo aut fato huic im-
perio secus accidat F 360, 2 cui fa-
tum foret C 47 qua tempestate urbi
Romanæ fatum excidii adventarit F
343, 21

Faucibus: cum exercitu faucibus
urget Catilina C 52 ad Siciliam ver-
gens faucibus F 318, 22

Faves eorum potentie F 365, 3

Favorem: in favorem et gratiam
veniret J 13 addiderat generis hu-
militas J 73

Fautor: uti fautor consultorque
sibi adsit J 103 fautorum sermone
F 308, 23

Fecerant, vid. facere: rapinis nihil
reliqui C 28 justa magnifice J 11
imperata navi J 77 multa nefanda
stupra cum virgine nobili C 15 Ci-
cero pro Milon. facere stuprum cum
sorore. Liv. qui cum Florovia sta-
prum fecerat. modura luxurie C 24
insidie consulibus C 26 F 363, 3
præclara rei militaris faciura J 5
flagitiosissima J 32 planities limosa
paludem J 37 quibus senatus belli
gratiam fecerat F 309, 1 Plant. Rudent.
jurisjurandi volo gratiam facias,
delicti animo meo C 52 et sic Sueton.
in Tiber. cap. 35. et gratiam
erimini f. apud Livium i. Dec. lib. iii.
et qui fecere et qui facta aliorum
scripsere C 3 imperia binosque sibi
C 6 templa C 8 recte atque ordine
C 51 talia per occasionem C 51 tan-
tum imperium C 51 neque hortor
quod sæpe fecere J 31 fugam nostris
F 325, 12 ut facta in gloria numeret,
et, si liceat, avidius fecerit F 277, 16
finem vitæ F 324, 14 verba C 52
bellum J 110 vacuum domum sceles-
tistis nuptiis C 15 atque eo dicitare
fecisse C 22 contra Remp. C 30
cædem in vos J 31 pactiones de
pace aut bello cum hostibus J 40 sic,
Cic. ad Attic. iv, 87. bene atque
strenue J 22 - ex amicis amicissimos
J 10 participem regni J 14 villas,
signa, &c. pluris quam Remp. C 52
bellum patriæ C Ibid. regnum ejus
sceleris sui prædam fecit J 15 dedi-
tionem J 26 sic, Quintil. iii, 8, 16.
ad Occidentem pergentibus finem
Oceanus fecit F 315, 20 exercitum
argento F 322, 15 ut alibi bellum
pecunia f. i. e. parare, notante Ser-

neca Epist. 116. Cicero, pro Muren. Cæsar paucis diebus exercitum fecit 131

Felicem, quam audeat tam videri J 9 feliciter acta J 55.

Fera bellua avaritia F 355, 6 nationes C 10

Ferat si maxime animus, diutius in his locis esse prohibet egestas C 58 quo cuiusque animus fert, eo discedunt J 54 i. e. placet. Sic, Ovid. Met. i, 1. in nova fert animus. et alibi: Si modo fert animus gradere et acitabere ab ipso. Lucan. i, 67. Fert animus causas tantarum expromere rerum. Eodem fere sensu, fert libido, apud Terentium in Heautont. iii, 3. et noster C 21 quæ bellam atque libido victorum fert. Cicero v. Verrin. Quantum libido tulit tantum relictum est. Sustuleris, aut quod res feret, minueris F 353, 14 Sententiam per Tabellam F 358, 1 ad cunctam fortia facta J 53 quo cuncta gignentium natura fert J 93 prout cuiusque eorum qui negotiis præerant, aut natura aut studium ferebat Cæs. iii, B. C. ut eorum qui dominantur similtas ac arrogantia fert F 357, 14 de redivo ejus legem ferentem F 291, 2 auctor et socius Beatia ferebatur J 30

Fere: iisdem fere temporibus C 42 et C 49 Nam, fere, his tempestatibus alii, &c. F 358, 3 pro, plerumque, ut ruri fere se continebat. Phorm. ii, 3. aut, subaudienda est nota Universalitatis. ut, His fere veteres facultatem dicendi exercuerunt. ut fere fit, Cicero de Invent. i. e. ut fere semper, &c.

Ferentariis: postquam eo ventum est; unde a ferentariis prælium committi posset C 60

Ferina caro J 18 ferum incultumque genus hominum J 80

Ferme: haud ferme armis atque equis corpus exercui F 356, 10

Feroce esse regis animum videt J 54 si paululum modo vos languere viderint; jam omnes feroces aderunt C 52 secundis rebus J 94 quia non fugerent, pro victoribus agere J 98 animo negat se toties fusum pertimescere J 106 in otio feroces militum animos molliverant C 11 inopia rei familiaris et conscientia scelerum C 5 adolescentes, quibus ætas animusque ferox C 38 natura vehementis,

manu promptus C 43 et J 11 neque lenitur animus ferox J 11 qui nunc sceleribus suis ferox atque præclarus est J 14 i. e. elatus, animosus, effrænis, etiam apud Cæs. Virg. pro fortis, inquit Nonius, fræna ferocis spumantia mandit. tum vero multus atque ferox instare J 84 genus armis ferox, et servitii insolitum F 274, 11 ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens C 61 ferocius agitare quam solitus erat C 23

Feramentis navium icti F 299, 26 si Fabri Horat. i. Ep. 1. et tonsoria Martial. 14, 36. agrestia, auctores de R. R.

Ferri aliud alio, neque mutari ac misceri omnia C 2 ad cælum strepitus armorum J 64

Ferro minari ni sibi obnoxia foret C 23 iter aperiendum est C 58 semperne in ferro, sanguine, fuga versabimur J 14 aut bestiis interire J 17 an fame acrius urgear J 24 necaverant J 42 aut fuga multos mortales extinxit J ibid. septis statuit natura finem F 276, 20 admoto F 282, 9 fame, ferro clausum exercitum J 38 circumventi dextra unde ferrum erat F 295, 10

Fertilis frugum ager J 17 utitur hac forma Cicero ii. de N. D. multos fertiles agros alios aliorum fructuum

Fertur accensus in socios F 344, 10 uti se ferunt, Vindices F 307, 3 verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur C 3

Fessa bellis provinciæ F 325, 1 Cic. de Divin. i. exercito corpore fessus J 71 Liv. 54. longo itinere fatigatum et onere fessum: et 47. fessi morbis et longitudine viæ. Fatigatus corpore, inquit Serv. fessus animo. Sed errat, nam Cic. ad Terent. Te nec animi nec corporis laboribus defatigari. Scribendo mittendoque lenatos F 297, 19 et Virg. Æn. ii, 109. et longo fessi decedere bello. opere castrorum et prælio fessi, lætique erant J 53

Festina, atque uti cæpisti, perge J 102 callidus id modo festinabat, imminuere pacem J 80 Tacit. festinare cædes et comitia, H. 3, 55. munia militiæ. Dictys i, 16. Fugam Virg. Cato in Orat. de ejus virtute, distinguit inter festinare et properare, sed sine differentia. ni id festinaret J 77 cuncta parat festinatque tan-

quam ad integrum bellum J 73 festinando, agitando omnia C 42 domi militumque intenti, festinare, parare C 6 dies noctesque C 27 trepidare, neque loco nec homini cuiquam satis credere C 31 omnibus modis J 39, et 45 ad portas alii J 69 ne festinaret abire J 64 ignarus omnium trepidet, festinet J 85 cupienti nihil satis festinatur J 64 quo praemissus erat festinans pergit J 62 festinantibus in summa inopia patribus F 322, 12 par in oppido festinatio, et ingens terror erat F 206, 11 festinans cohortes composuerat in secunda F 232, 5

Ficta: veluti ficta pro falsis dicit C 2 loquentem regem intelligebat J 11

Fide sua aut amicorum sumtam mutuam C 24 data et accepta C 44 publica dicere iussus C 47 publica interposita J 22 contra interpositam f. interfecta Cic. de Clar. Orat. 45. officio et fide patiuntur J 10 fide pro, fidel J 16 ut apud Horat. lib. 3. Thyra merce beatam, constantis juvenem fide. et saepe apud scriptores prisici aevi. in fide et clementia populi Romani magnam spem illi sitam J 33 magis atrocitate rei quam fide nuntii terrentur J 101 Punica J 108 fluxa usus popularium animos averteret J 111 atque serumnis inclyti F 331, 1 cariora dolus atque malitia F 352, 23 tuncque fidel trado C 35 parum miseris esse J 24 causa mittitur fidei questor J 29 et 85 popularium virtuti an fidei minus crederet J 74 subvertit avaritia C 10 fidem fortunae pericula vilia habere C 16 prodiderat C 25 per regni fidem moneo, obstestorque J 10 per amicitiae fidem J 24 verbis faceret miseria mea J 24 publicam per sese inviolatam fore (confirmare) J 23 mutavissent J 56 in illius fidem tradere J 62 fidem consumi F 206, 24 apud Samothracas Deos acceptum in fidem F 318, 9 neque in hac neque in illa parte fidem habes F 365, 8 egregia re cognita C 65 ejus rei penes auctores erit J 17 quorum et fides cognita J 103 spectata C 20 quorum res fidesque in manibus sita erant J 73

Finem statuet C 51 vitae adesse J 6 vitae facit Natura J 10 quem Egyptum versus finem imperii habere J 19 unum omnibus statuit Natura F 276, 20 neque aliter P.

Romano esse finem belli ait, nisi F 276, 17 serviendi F 202, 5 nequa finem (belli) nisi excidio habituri F 314, 11 si suam cuique rem fam. finem sumtum statueris F 344, 4 neque prius finis jugulandi fuit quam C 51 eorum discerneret J 79 sine inguinum, i. e. usque ad inguina F 209, 14 Sic Cato de R. R. cap. 114. amphorarum infimarum fini. ea finis habet ab occidente fretum J 17 et contumeliarum F 277, 16 his finibus ejectus sum quos pop. Rom. dedit J 14 pro, tota regione. Sic Virg. Ecl. i. Nos patriae fines et dulcia linquimus arva. (Interpres inepte, ut solet, Deserimus terminos patriae). et *En.* i. 348. fines Libyci. Erycis fines 574. pro, Sicilia

Finitimi populi C 6

Finxit pecora ventri obedientia Natura C 1 Horat. Sat. i. 4. Di bene fecerunt inopis me, quodque passilli Finxerunt animi 1 Sat. 4, 18. vs. Cicero. fingit et creat Natura homines imitatores et narratores facetos. 2. de Orat. 121. Fingere alia, dissimulare de C 47 me verba et fugam simulare J 14 quaecumque dici aut fingi queunt J 44

Firma amicitia idem velle, &c. C 20 Hecyr. iv. 1. Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires. Resp. erat C 58 Socios in pace firma constitues F 314, 19 et infra. quos firmos cognoverat J 51 regnum si boni eritis, sin mali imbecillum J 10 firma Civitas Cic. de amicitia ii, et Arusp. Resp. valens et firma. quae omnia illis eo firmiora (veritati magis consentanea, firmitus probata) videbantur quod. &c. J 64 Cic. In controversiis nihil firmius. ad resistendum firmiorem F 315, 12 Cic. de fin., Discedit tamen nihilo firmitior ad dolorem ferendum quam venerat. qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant J 50 quod firmus erat natura id in laboribus habui F 266, 12 per fugis quod genus ex copis regis, quia fallere nequibant, firmissimum J 56 firmissimus contra pericula et insidias J 28 firmavit reges terribitos animi F 317, 23 turris praesidiis firmat J 23 firmatus animi F 206, 9 firmanda Resp. non armis modo, sed, quod multo majus multaque asperius est, bonis pacis artibus F 240, 17

Flagitia: quantum mores mei non illorum flagitia posebant, respondi J 85 facinus, vi aut malitia, flagitium libidine vel nequitia fit: graviora facinora quam flagitia, tamen flagitium semper in malam partem accipitur. per summa flagitia detrectantibus militiam F 337, 25 (foedera) gravia et flagitii plena J 38 flagitiis atque facinoribus coopertus C 23 se flagitiis dedecoravere J 85 quorum flagitiis commacularetur honorum laus F 343, 11 obsecutus flagitiis, delicta perpeussus F 346, 14 pro alieno scelerere et flagitio sua quasi pro gloria pitebantur J 15 non divitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse F 346, 17 cuius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat F 355, 24 (res) quo flagitium aut facinus redimeret C 14 domo expulserat C 37 quos flagitium egestas conscins animus exagitabat C 14 probarentne tantum flagitium (pacem ignominiosam) J 30 neque id (fuga) flagitium militiæ ducitur J 54 si vera et honesta flagitium (nempe nominum, rerum commutationem) superaverit F 304, 1 non facinus, non probrum aut flagitium obstat, quo minus magistratus capiant F 350, 6 non flagitium a te neque malum facinus petimus F 359, 22 flagitiose venditas quod turpissime parasti F 363, 7 quantum vita illorum præclarior, tanto horum scordia flagitiosior J 85 ex pulcherrimæ pessima ac flagitiosissima (civitas) C 5 flagitiosissima facinora fecere J 32 viro flagitiosissimum impune accepisse injuriam J 31 flagitiorum atque facinorum catervas C 14 omnium flagitiosorum postremus F 280, 10 regem armis quam munificentia vincit minus flagitiosum J 110 pro, dedecorosum. Item Livius flagitio timoris fatendi lib. 2. Dec. 1. nihil flagitiosum corpori tuo putares quod alteri collibississet F 363, 3

Flagrabat studium ex ætate C 14 flagrantis inopia et cupidinibus F 281, 12 Sic, flagrare studiis, Cicero. rumore malo, Horat. ardore alicujus rei, Colum. 6, 27

Flecterent ingenium aversum J 103 animus J 64 gratia viri per motus flexit animum suum J 9 flexus animus ab amicis J 102

Florentes: ipsi innoxii florentes sine metu ætatem agere C 39 quod

florentibus optabile est F 312, 16 quanto in secundis rebus florentior, tanto in adversis asperius, magisque anxie agitat F 356, 26 florentes res suas cum Jug. perditis misceret J 88

Fluctibus superjectis circumlavit F 290, 9 fluctus trahunt saxa J 78
Fluentibus rebus supra votum F 328, 16

Fluxa atque fragilis gloria divitiarum C 1 fide usus J 111 rerum humanarum quæ fluxæ et mobiles J 104 animi molles et ætate fluxi C 14 Drusus animi fluxioris, remissiorisque vitæ erat. Sueton. in Tiber. Memo senio fluxa, Tacit.

Fœda in civibus facinora facere C 11 loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa C 52 incultu, tenebris, odore fœda C 55 atque intoleranda viris (exilium, bonorum amissio) C 58 fuga J 33 facies totius negotii, varia, incerta, fœda, atque miserabilis J 51 quæ occulte tentaverat, aspera fœdaque evenerant C 26 fœdare lumen nubes F 332, 21 fœdatur dies. Dictys i, 21. quam fœde quamque inulti petierunt vestri defensores J 31 mulcato fœde corpore F 300, 2 fœdum in modum laceratus verberibus Liv. 9. U. C. oculi C 15 hominem C 19

Fœdera nova acciperemus J 14 consulebat Senatum de fœdere J 20 faceret secum J 38 fœdus et amicitiam petitum miserat J 80 et J 104

Fœneratorum sævitia C 33 fœneratorum violentia C 33 fœneris onere oppressa plebes F 273, 5 inde apud Valer. cum avaritia conjungitur. Avara et fœneratoria Philosophia ubi Ms. Pembr. et Ascens. gaudio exultabant

Fons aquæ J 92 et J 98 fontes aliquot J 89 fontes aquarum penuria J 55

Fore in rem credens universos cohortari C 20 atque ego credo fore qui tanto tamque utili labori meo nomen inertie imponant J 4 si rex occidisset fore uti solus Numidia potiretur J 8

Foris res alienum, domi inopia C 20 domi industria, foris justum imperium C 52

Forma atque genere satis fortunata C 25 formæ gloria fluxa atque fragilis C 1 se quisque in formam per mæ equestris armabat F 318, 1

Formidatus: quam formidatus antea

tam contemnetur F 278, 15 ea formidine multū mortales dediti Romanis obsides J 54 (nempe quod agros vastaret, puberes interfici iusserat.) affectare civitates quæ ab se defecerant J 66 somno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quasi vecordia exagitari J 72 instantibus tumultu, terrore, formido, quasi vecordia ceperat J 99 sic vero quasi formidine attonitus neque animo &c. competere F 286, 15 turpi formidine exercitum deseruit F 327, 1 præmia modo, formidinem ostentare J 23 quo regi formidinem adderet J 37 facere J 53 lasciviam magis quam formidinem ostentabat J 66 formidini essemus C 20 ubi formido illa mentibus decessit J 41 quo fuga atque formido latius crescerent J 55 neque quenquam a multis metuendum esse quin ad eum ex multis formido recidat F 342, 4 formidolosa his aliena virtus C 7 potentia Cn. Pompeii jam tum formidolosa erat C 19 loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa C 52 armatus hostis C 7

Fornicibus lapideis vineta C 55

Fors omnia regere J 51 uti fors tulit J 78 uti quosque fors congloraverat J 97 forte quam consilio melius gesta J 92

Forsitan F 358, 13

Forte: nisi forte animus fallit et vos &c. C 20 et J 3 nisi forte (in principio) J 14 et F 280, 8 nondum etiam vox dominationis eorum satietas tenet J 31 fortem animum gerent J 107 forti atque parato animo C 58 factaque eorum fortia C 59 augere ingenium viris fortibus F 286, 10 factis exercitando F 346, 14 fortibus consiliis quam bonis præliis F 357, 3 tua gloria cum multis viris fortibus æqualis est F 359, 26

Fortissimus: neque a fortissimis infirmissimo generi resisti posse J 67 fortissimum quemque generosissimum J 85 tutissimum J 87

Fortitudinis immoderatæ pœnas dedit C 51 malarum rerum audacia fortitudo vocatur C 52 incerta est fortitudo dum pendet F 332, 28 fortitudo atque animi vis F 355, 21

Fortuna immutatur simul cum moribus C 2 in omni re dominatur C 8 sævire ac miscere omnia C 10 ea omnia præmia posuit victoribus C 20

quoscumque moribus aut fortuna novis rebus idoneos C 39 tandem vicit fortuna Rep. C 41 in maxima, minima licentia est C 51 libido gentibus moderatur C 51 si inviderit virtuti vestræ C 58 abunde pollens potensque et clarus est, neque fortuna eget J 1 quo tempore magis fides ejus quam fortuna petenda erat J 14 pro opibus Cic. de Amic. Spes amplificandæ fortunæ fractior. Si huic imperio mutaretur J 14 debortatur: mea J 24 mihi fortuna illis probra objectantur J 85 nunquam super industriam fuit J 95 belli consumerat F 275, 13 meliores sequitur F 285, 12 fortuna aut nostris vitiis adhuc incolumem F 316, 15 fama et fortuna integer F 323, 19 majore quam sapientia F 341, 2 non temere, aut ex fortuna tua decrevi F 348, 10 fatigat vivos F 360, 8 fortunæ cedere C 34 violentiam tolerasse C 53 bonorum fortunæ J 2 f. suæ quemque fabrum F 339, 5 fortunam belli tentare C 57 et J 7 præter miserandam J 14 præclari facinoris casum dare J 56 virtutem militum et fortunam tentatam J 62 ven super fortunam animum gereret J 64 an fortunam opperiretur J 93 declinando in temeritatem corrumpebant F 293, 25 Jugurthæ fortunarum misereri J 83 in extremo sitas J 23 suas miserantem J 62 uti sese ac fortunam suas venales habeat F 361, 8 fama atque fortunæ expertes C 33 docerent de cæde fratris et fortunis suis J 13 utinam emori fortunis meis honestus exitus esset J 14

Fortunata satis viro atque liberis C 25 insula F 335, 15

Forum rerum venalium (Vaga) J 47

Fragilis atque fluxa gloria formæ C 1

Fraude: diem statuit, ante quam liceret sine fraude ab armis discedere C 36 antiqui fraudem pœnam vocabant. Ulpian. de Edict. Ædil. unde, ne ea res mihi fraudi sit: idem sonat atque ne ea res mihi vitio detur, unde pœnæ sim obnoxius, per fraudem jus fuit (gerendi magistratus) J 3 Seneca Agam. Hunc fraude nunc conaris et furto aggredi vs. 207. Codex Ms. Corp. Christi, conaris insana ag.

Fregere laqueos gulam C 55

Frequens senatus decernit C 48

Frequentabantur pecore atque cultoribus J 48 domum Catilinæ C 14 Marius J 78 sic Sueton. August. 53. minus frequentata J 17 inter illos et frequentem Numidiam inculti vastique loci J 78 Sic frequentiss. ædes Plin. Epist. 216. et, auditorium 42. Municipium Cicero, Lucan. i, 102. Urbs populis frequens. cum signis frequentes incederent magna que ejus ordinis J 45

Freta quis nobilitas J 85 eo sensu quo, Vobis fretus apud Terent. largitione magis quam causa J 15 utriusque alteris J 18 opibus conjurationis C 56 multitudine militum J 13 amicitia populi R. J 20 Dis J 63 negotii magnitudine F 345, 17 fretum nostri maris et Oceani J 17 fretus pietatem, Nævius apud Priscian. 770. at 2. Mss. Codd. pietate summi Dei Regis

Fructibus malis ipsa vix agitat (Galliæ) F 298, 23 i. e. propter anni infæcunditatem. fruges a frumento differre docet Cicero 5. Verrin. grave pretium esse et F 299, 5 laboris privatus C 35 frugum fertilis ager J 19 vacuus J 90 lætus pabulique F 292, 19

Frui anima et vivere C 2

Frumentaria lege F 305, 14 ex itinere frumentatum misum J 56 frumenti inopia tentabatur J 90 lenire J 91 magna vis J 92 ex inopia gravi satias facta F 299, 7 dierum decem J 75 publico corrupta plebes F 345, 21. publice datum J 44 affatum præbitum J 54

Frustra: spes dominatio in manibus frustra fuissent C 20 tantum facinus susceperant C 28 auxilium petiverit C 34 judicia implores ubi evenit C 52 autem niti, neque aliud se fatigando nisi odium querere extremæ dementiæ est J 3 neque inceptum ullum frustra erat J 7 (i. e. exitu optato caruit.) Dictys iv, 4. multa tamen oratione consumpta Legati frustra discessere J 25 eleganter, pro, re infecta. sic, contere tempus frustra, Cicero pro Roscio. veram id frustra an ob rem faciam J 31 postquam videt frustra inceptum, neque oppidum capi J 61 primo, persequi indicem conatus, postquam id frustra fuit J 71 sed ea res frustra sperata J 84 cum ingenti periculo frustra agebantur vineæ J 92 nihil me sciente frustra

voles J 110 sæpe antea pacem conventam cum Romanis frustra fuisse J 112 spem frustra fuisse intellexisti F 302, 5 frustrantur tenuissima spe ignavus quisque F 306, 5 Jugurtham spes frustrata J 101 minus J 58

Fuderit maximas copias parva manu C 7

Fuga: ex fuga retractus C 47 salutem sperare C 58 in fuga captus C 61 semperne in sanguine, ferro, fuga versabimur? J 14 fœda J 38 turpi J 106 ferro aut fuga extinxit J 42 nemo omnium ex fuga regem sequitur J 54 habere spem J 55 quo fuga atque formido latius crescerent, diversi agebant J 55 Ea fuga rebus suis impensius diffidens J 75 metu insolito impedita J 99 paulum ab fuga aberrant J 101 vastam urbem fuga et cædibus F 277, 5 fugæ opportunior collis J 50 expeditos in fugam C 57 cædem, fugam, aliaque hostilia J 3 præter fugam licentia atque lascivia corruerat J 39 faciunt J 53 nostris F 325, 12 ad seversum fieri J 58 prohibebant portæ J 67 maturabat navibus F 288, 13 in fugam occultam sparsi F 296, 4 agitavisse in longinqua Oceani F 331, 26

Fugerat judicium de Massivæ nece J 61 conspectum Marii J 86 iram Minonis F 292, 6

Fugitivis: cum servis fugitivis communicasse causam Reipub. C. 56

Fui: ita ad hoc ætatis a pueritia fui ut omnia pericula consueta habeam J 85 ceteri omnes vulgus fuimus C 20 magna vi et animi et corporis C 5

Fundere atque fugare J 58 (fusus atque fugatus sæpe) fundere ac plerosque tantummodo sauciare J 94 fugant funduntque J 21 et Lamprid. in Severo c. 55 fuso sanguine F 297, 18 funditus misceri omnia F 352, 18

Furibus: in furiibus ærarii miseriores C 54 ad furta belli peridoneæ F 287, 2

Fusti necat sorte ductos F 329, 18 Varro de L. L. vulgo alii dicunt in singulari, hac ovi et avi. anni apud Virg. 9. Colli apud Lucret. Et velut in viridi candor consistere colli. Græcia Sulpitio sorti datur. Lucil. et Plaut. Æsin. ii, 4, 2

Futiles: non opibus ejus quæ futiles et corruptæ sunt F 277, 20

Futuro: præsens gaudium cum mox futuro malo concesseris F 346, 14 neque de futuro quisquam satis callidus, satisque prudens sit F 348, 4 supplicia in post futuros composuit F 276, 16

G

Gallie: duæ Gallie mulieres F 317, 17 primigenium pro derivato, ut, Saturnia terra, Ennius, et, terra Thracia. Lucret. i, 721. Italie terrarum oras a finibus ejus. Troia gaza pro Trojana. et, Dardana suscitatur arma. Laticemque Lyæum. Varro de R. R. Arcadil asiini. Cato Orig. lib. iv. (a quo noster fere casca sua hausit) Tallone vindicta proximus cognatus ulciscitur. Gell. 19. autumnæ tempestatis die. Mare oceanum apud Cæsarem pondo libram, &c.

Ganæ: libido stupri, ganæ, impudicus, cultus C 13 ganæo, impudicus, adulter C 14

Gauderet: quod homo inanis et superbiæ regis imperio nimis gauderet J 64 gaudia, lætitia, &c. per omnem exercitum varie agitabantur C 64 atque lætitiâ agitabant C 48 gaudiis corporis dediti J 2 omnis pecuniæ et corporis F 346, 11 cum magno gaudio obvii procedunt J 69 repente exortum (pro metu) J 53 ortum J 55 præsens cum mox futuro malo concesseris F 346, 14

Gemitu: clamor permixtus hortatione, lætitia, gemitu J 60 virorum gemitus, luctus mulierum F 351, 6

Genera: quæ hominum genera in senatum pervenerint J 4 importunissima hominum F 351, 4 nobili natus C 5 dispari, dissimili lingua C 6 genere atque forma satis fortunata C 25 tibi genere propinqui J 10 materno impar Jugurtha J 11 quod ab eo genere celebratus anctusque erat J 86 cuiusque generis C 24, &c. præsidia omnia extincta J 14 malefici animalia J 17 Italici multos mortales J 47 humilitas favorem addiderat J 73 Romani disertissimus Cato 271, 4 nullo generis aut imperii discrimine F 269, 5 hominum agreste C 6 cuiuscumque modi generis hominum C 39 pœnæ novum decernere C 51 humanum falso queritur de natura sua J 1 hominum compositum ex corpore et anima J 2

additis auxilio perflagis, quod gentes, quia fallere nequibant J 56 hominum ferum incultumque J 80 mobile J 93 militum aeternum latrocinis F 291, 8 generosissimum esse fortissimum quemque J 85

Genitos subvertenda F 276, 7 perdenda pecuniæ F 309, 16

Gente clarissima Corneliorum C 55 Italica F 325, 24 victi in gentem nomenque imperantium concessere J 18 patriæ, civibus, postremo humanæ genti F 363, 13 pro, generi humano. et sic Horat. Carm. 1. Od. 3. et tritum illud, nusquam gentium. fortuna libido gentibus moderatur C 51 quibus per ceteras gentes maximi et clari estis F 274, 13 si ab jure gentium sese prohibuerint J 23 magis ex æquò bonoque quam ex jure gentium J 36 ubi gentium J 54 et F 305, 8

Genua patrum advolvuntur F 331, 21

Genuisse: liberos sumsisse quam genuisse J 10 Adherbalem et Hiempsalem ex sese genuit J 5

Geram: meque vosque in omnibus rebus juxta J 85 ad cetera parem animum gerant J 54 gerant habeantque suo modo imperia F 305, 11 bellum C 16 consulatum J 85 adversum divitias invictum animum J 43 aliter atque animo gerebat, placide respondit J 73 mediocria J 80 imperium J 85 gerere quam fieri, tempore posterius, re atque usu prius est J 86 at in eadem significatione usurpat Cic. ii. de Orat. Ita facta demones ut iis qui audiunt, tum geri illa serique videantur. magistratum populo non creditori F 344, 13 uti fortem animum gererent J 107 ut res magis quam verba gererentur F 332, 26 ut sese victis gereret J 64 exercitum more majorum J 55 rem acerrime (de prælio) J 58 neu super fortanum animum gereret J 64 quo res communis licentius gereretur J 108 res geritur gladiis C 60 potentia aut scelere cuncta gesserat J 33 quali quisque eorum more aut modesta sese gesserit F 348, 13 bellum aliorum pace mollius gessisti F 340, 14 omnia uti gesta erant aperit C 47 Respon. pariter ac ævisimo imperio, bene atque decore gesta J 100 memoria rerum gestarum J 4

Gignentium: per loca æqualia et

nuda gignentiam J 79 et passive, sic Apul. de dogm. Platonis, omniumque gignentium esse seniores, hoc est, omnium quæ gignantur. sic et Vitruv. bis dixit nascentia v, l. viii, 1. pro, enatis. Ambros. de fide Resurr. Denique multa gignentia, &c. Lactant. de Ira Dei, 13. suoapte ingenio alimenta mortalibus gignere F 321, 4 ex se gigni maluerint J 85 in quo crocum gignitur F 288, 18 aliisque generibus arborum quæ humi arido gignantur J 48 apud Corduennos amomum et alii leves odores gignantur F 331, 5. et Plin. ii, 158, 1. odore gravis urina. et iii, 251, 12, et 21, 5. gravem corporis iv, 208, 15. aurium 585, 11. et alibi e contra, odor cœni gravis. Virg. G. 4, 49. tamen Dioscorides dicit *Ἀμύμος* esse *εὐδῆς* *ἰκάρης* i, 14. hoc est, odore violento, ut Plinii verbis utar.

Gladium: ubi hoc exemplo, per senati decretum, consul gladium eduxerit C 51 oblitum sanguine J 101

Glande eminus pugnare aut lapidibus J 57

Gliscenti: immensum aucto mari et vento gliscenti F 299, 8. v. Flac. ii, 270. flatu non inscisa gliscit anhele. et, Virg. accenso gliscit violentia Tarno. Discordia gliscit auctoritas invidia, crudelitas luxuria, potestas, Tacitus. c. Stat. 1. Theb. periculum. Claudian. dum pellere leges. Et consanguineo gliscis regnare superbus Exule. Thebaid. lili, 73. et sic Ms. B. Pub.

Globis eruptionem tentavere F 226, 5 si quem ex globo nobilitatis ad hoc negotium mittatis J 85 Livius viii, U. C. extrema concio et circa Fabium globos. Et alibi, Juvenum, mulierum, armatorum

Gloria divitiarum et formæ fluxa atque fragilis. C 1 haudquaquam par sequatur scriptorem et auctorem rerum C 3 gloria belli Gallos ante Romanos fuisse C 53 cum magna fuerat C 59 æterni J 1 honoravisti meque regnumque meum J 10 pars dolere pro gloria imperii J 89 ex quo illi gloria opesque inventæ J 70 Thalam magna gloria ceperat J 89 exutus F 276, 10 quorum adeo Syllam non ponit et facta in gloria numeret F 277, 16 magna gloria concurrentium undique virile et muliebri

Delph. et Var. Clas.

Ind. Sal.

secus; per vias ac tecta omnium visabatur F 294, 1 qua non gloria movemini neque flagitio F 307, 13 magna fuit T. Didio imperante F 327, 21 industria aliter F 353, 26 libertatem cariorem habeo F 359, 2 tuam cum multis æqualis est F 359, 26 Jugurthæ virtutem regno suo gloriæ fore existimans J 6 militaris appetens J 7 avidus tantummodo J 63 omniibusque bonis oportere plus gloriæ quam divitiarum esse J 85 tantæ adolescentem F 307, 6 ad gloriæ virtutis via grassatur J 1 summam et maximas divitias J 31 veram injustæ potentiæ anteponerent J 41 post gloriæ invidiam sequi J 55 neque gloriæ meam illorum laborem faciam J 85 correctæ Marii temeritas, gloriæ ex culpa invenit J 94 qui civitatis incommodum in gloriæ suam ponit, (hoc est, in gloria numerat, ut supra,) F 362, 18 nomen gloriæque sibi addidere J 18 gloriæ repente, maria montisque polliceri C 23 quæ postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit J 88 cujus amicitiam gloriöse ostentant F 313, 11 nihil gloriosum nisi tutum F 276, 3

Glutino: quasi glutino adolecebant F 318, 3

Gnaritatis locorum fiducia F 296, 4 itineris eorum per literas gnarus F 288, 15

Gradu pleno in collem subducit J 98 presso silentes jam F 338, 12 i. e. suspenso, T. Phormio v. 6. 27 Ovid. 1. Fast. 85 Suspensus gradus digitis. cui opponitur ovans gradus. Vid. Val. Flaccum II. Arg. 555. regem inde petens superabat ovante Littora tuta gradu

Græca facundia. neque urbanis munditiis sese exercuit J 63

Grande alienum æs conflaverat C 14 et C 24 grandem pecuniam debebat C 49 phaselo F 299, 15

Grassaretur: dum inferior omni via F 330, 8 ita cupidine atque ira, pessimis consultoribus, grassari J 64 ad gloriæ virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est J 1

Grati: satis clara vobis sunt pro quis o grati patres egestatem et famem redditis F 298, 15 vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate C 20 quem censores senatu probri

f

gratia amoverant C 23 neque gratia neque precibus neque pretio Ciceronem impellere quivere C 49 cum virtute tum gratia viri permotus J 9 magna pars gratia depravata J 15 multitudinis domi minuenda J 19 privata devictum J 25 interpellando, ac sæpe gratia, interdum jurgis trahendo tempus J 27 parandi juris et majestatis constituendæ gratia J 31 simulandi J 37 tentandi J 47 id ea gratia eveniebat quod J 54 Cic. de Nat. D. Id ea gratia, ut dum nati dissipatos artus captaret parens, ipsa interea effugeret. Id ea gratia facillius, proniusque fuit quod J 80. Dictys II. 8 : in provinciam hyemandi gratia collocat J 61 petendi missionem rogat J 64 placandi J 71 simulabat sese negotii gratia proferre J 76 ponderis (i. e. minuendi ponderis g.) J 94 non in gratia habituros J 111 quorum in gratia plerique concesserant F 273, 18 concordia F 283, 16 opprobrii F 325, 26 neque terrore neque gratia commoveatur F 368, 12 hic pecuniæ aut gratiæ servitii C 52 tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis J 27 avidissimus privatæ gratiæ F 323, 12 gratiam aut inimicitias in tanta re exercere C 51 mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem C 52 et J 104 quibus belli Lepidani gratia fecerat F 309, 1 convivii gratiam querere J 4 ex maxima invidia in gratiam et favorem nobilitatis veniret J 13 pars qui vero pretium aut gratiam anteferebant J 16 non prius omnia contra verum niti, quam animum advertit supra gratiam atque pecuniam suam invidiam facti esse J 35 placuisse et vim et gratiam nostram experiri J 102 privato homini deberem J 110 ab eo peperisse F 280, 21 perversam gratificans F 346, 13 qui incommode Reip. gratiam sibi conciliet F 352, 23 ne per tantam gloriam solus rerum potiretur F 353, 4 agit gratias J 54

Gratificandi: quod tibi si bonus libido fuerit patriæ gratificandi F 360, 5 gratificans perversam gratiam F 346, 13 potentia paucorum decus atque libertatem suam gratificari J 3

Gratis: meliusque habent mercede delinquere, quam gratis recte facere F 301, 3 cui cum minus gratus esset

C 23 vix satis gratus videar, si singulis animam concesserim F 323, 16

Gratuito: malus ne per otium torpescerent manus C 16 odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacescendo gratuito. Senec. Ep. 106. Ms. Bib. P. Cant. hoc vitabis et, aut gratuitum, ante vestra beneficia gratuito faciebam J 85

Gratulabantur: et ei voce magna vehementer gratulabantur F 325, 5

Grave: quid autem acerbum est aut nimis grave in homines tanti facinoris convictos C 51 bellum F 273, 1 pretium fructibus F 299, 5 servitium F 314, 6 civitatem Lusitanæ F 332, 9 senatus verbis minæ graves nuntiabantur J 25 questiones habitæ sunt J 31 seditiones ortæ a Graccho F 326, 13 morbi F 330, 12 sine gravi cujusquam expectatione, neque sane ambitu publice F 289, 13 ex inopia gravi satias facta F 290, 7 ex gravi servitute in libertatem restituit F 349, 16 quæ quanquam gravia J 31 et J 38 quo improvisus gravius accideret J 88 inimicitias cum illo exercebant C 49 pœna C 51 gravis invidia apud plebem J 30 quam gravis casus in servitium ex regno foret J 62 Vir F 296, 11 gravis inquit Isidor. Orig. x. pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit sed fida constantia gravitate (lege cum Ms. fixa) consistit. senectus F 323, 3 bellicque gravissimi C 43 omnis injuria gravitate tutior F 304, 3 graviter et iniquo animo maledicta tua paterer F 361, 1 graviter fers decemisse Flaccum, Senec. Ep. 63. Ms. moleste sed, ab interprete est. neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parvas videntur: multi eas gravius æquo habuere C 51 nitebantur, ne gravius in eum consuleretur J 13 utrum gravis existimet i. e. majoris momenti J 24

Grege facto C 50 et J 58

Gubernator: F 299, 24 usitatus de Navium præpositis, sed et gubernare catervas ætas sequor. sic Modestus p. 367 ubi Ms. B. P. omittit nimirum bellicosos et post loricas addit induebant, omissa voce, habeant

Gulæ irritamenta J 89 immensa F 363, 18 frangere laqueo C 53 perfregit catena Tacit. An. 6. 14

Gurgitibus occultis sorbens nau-
fragia F 330, 25 liquido sub. gurgite
Claudian. R. P. 116. 2. Ma. vero
flumine

H

Habeam: ut pericula consueta J 85
vilia C 16 caros J 10 fortunas suas
venales F 361, 8 nomen imperii
regium C 6 circum se catervas C 14
quicquam pensi C 12 et 23 sancti J 41
comptum C 29 milites in stativis
J 44 exercitum inter hyberna J 78
te custodem Resp. F 363, 20 Ea
habes virum dignum te J 9 Terent.
Eunuch. 5. 1. Salvæ sumus, habemus
hominem ipsum. pecuniæ studium
avaritia C 11 ipso rei, cujus studium
habet, intellectu contenta Quinti-
lian. Instit. il, 18 dicere quod res
habet C 51 finis ab occidente J 17
copiam Jugurthæ J 111 si tam liber-
tatis curam J 31 multa atque oppor-
tuna quo J 102 optatus F 351, 19
præsidia in uno F 358, 7 parentes
(subditos) abunde J 102 ita se mores
C 59 cædem fecisse in vos pro muni-
mento J 31 quantum importunitatis
J 31 quos additamenta factionis
F 358, 7 quarum hæc documenta
C 9 multos ea causa adversos C 58
imagines J 85 coquum pluris pretii
quam villicum J 85 incertum pudeat
magis an p. J 95 nihil apud animum
meum carius J 110 patriam, &c. vi-
lia F 323, 6 omnia venalia C 10
libertatem gloria cariorem F 359, 8
lubidinem dominandi causam belli
C 2 ingenium in promptu C 7 neque
modum neque modestiam C 11 ho-
neste divitiæ C 13 Imp. atque
judicium summum domi militiæque
C 29 prosperum Imperium F 356, 15
pacem C 31 corpus liberum C 33
spem in avaritia nobilitatis J 13 in
sese J 60 velle manifesta magis ex
illo J 33 eos quam maxime manifestos
C 41 pro, teneo. Celsus iii, 18 fere
vero antiqui tales in tenebris habe-
bant. ordines J 80 societatis magnam
copiam conjungendæ J 83 prima quæ,
&c. J 84 consulta cum illo integra
J 108 famam meam post tuam
dignitatem F 348, 14 nihil causæ ad
impetrandum J 14 cognitum quan-
tum, &c. F 348, 11 hand occultum
C 23 omnia bona in spe C 31 sese

suspectum super scelere J 71 ingen-
tem multitudinem J 107 ferociam-
que animi C 64 ea consilia de Repub.
C 52 quid consilii C 47 in potestate
J 112 bonis intitiis malos eventus
C 11 ea res falsum J 10 eos in
magno bello J 89 delectum Coas.
C 37 gerant habeantque suo modo
imperia F 305, 10 agit atque habet
enuncta animus J 2 Deos Im. in animo
J 24 atque ea modo in animo habere
quibus Hiempsal per dolum caperetur
J 11 prædium quum comparare
cogitabis sic in animo habeto uti ne
cupide emas. Codex Greshamensis
pro quum reponit quom, recte. in
animis habetote non me ob scelus
cæsum F 324, 19 negotia sua F 345,
21 lubidinem in scortis C 7 eum in
amicis J 19 satis animam retinere
J 31 nostri vero qui satis habuerunt
sine detrimento decedere, Cæsar iii,
B. C. et Tacitus x. Livius ii. Dec. v.
quid reliqui præter C 20 pro his
luxuriam C 52 habuit pro hostibus
J 3 pro indigno Livius i. U. C. mel-
lius mercede delinquere quam F 301,
3 dubium F 301, 14 Plautus Captiv.
an tu dubium habebis etiam sancte
quum ego jurem tibi? Non habuit
dubium quin procederent. Hirtius
et Cicero iv. Acad. pro, certo iii. 10
sermões C 47 habita concione
C 43 oratione C 22 in amicis J 7
verbi hujuscemodi cum J 9 orat.
luculentam C 31 prælio intentis J 94
ea tum cura maxime intentos habebat
Rom. (faciebat ut animum rebus suis
sedulo adverterent.) quorum vulgus
usum J, 14 myrobalano proximum
usum habent Plin. et Cic. Offic.
M. tamen hæc facinora impune sus-
cepisse, J 34 templum violare parum
habuisse nisi detexisset fœde. eodem
cultu quo liberos J 6 Nunquam illam
secus habui ac si, &c. Terent. ap-
pellare, benigne habere J 113 in
laboribus animum F 356, 12 accurate
et liberaliter J 103 milites modo
imperio J 92 exercitum sine frumen-
to F 297, 23 multo pulcherrimam
(Remp.) C 52 nimisque liberaliter
(indulger) C 11 Is uti tu me
hic habueris, perinde illum istuc cu-
raverit, Plautus Capt. vi, 64. mun-
diter Pœn. iv. delicatam Menæchm.
Remp. C 5 in incerto diu C. 41
gravius æquo C 51 sic habuere, alia
omnia prona esse J 114 (i. e. existi-

honestas (hæc est, mediocres ut vel ex oppositione patet) C 7 et F 359, 20 honestum opponitur multitudinî quia boni pauciores et quasi selecti ut unus e multis. Ac necabi aut honestorum deficeret copia, aut multitudinis soboles. Sueton. Aug. 46 et Veapas. ix. 6 satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus C 35 honestior occasio beneficii quam ultionis Justin. 16, 3, 11 divitiæ quas honeste haberi licebat, per turpitudinem abuti properabat C 13 habuisse parum honeste pudicitiam C 14 quasi honeste vixerint J 85 quæ honeste nominari nequeant inhonestissima F 355, 26 non dignos honore honestatos C 35 Apuleius vii. Elmenhorstii, p. 194 multo tanto pluribus beneficiis honestarer

Honoravisti meque regnumque meum gloria J 10

Honore honestatos C 35 uti quemque pecunia aut honore extulerat J 49 illo indignus et quasi pollutus habetur J 63 quæ res Marium cum pro honore quem affectabat tum contra Metellum vehementer accenderat J 64 illum magis honore Marii quam sua injuria excruciatum J 82 pariter cum honore pecuniæ desinent F 347, 3 neque de honore ex copis quisquam magis aut minus judicaverit F 354, 5 sua necessaria post illius honorem ducerent J 73 summum et maximum negotium imposuisti J 85 suos ad honorem extollunt F 350, 6 gloria honorem virtutem opulentia vincit. F 353, 24 ad imperia et honores nituntur per latrocinia potius (quam bonis artibus) J 4 instituti illis (Philænis fratribus) J 79 non ex merito sed quasi debitos a vobis repetit J 85 honori esse cœpere C 12 apud Numidas honori ducitur J 11 habeant non prædæ J 31 invident J 85 maximis usus C 49 amplius J 25 avidus J 15 obvius honoris causa procedit J 113 honos datur virtuti J 3

Horribile spectaculum J 101 sonita J 99

Hortandi causa J 84 hortando erigere ad virtutem J 23

Hortari videtur res ipsa C 5 alius alium C 6 monere alii, alii hortari J 60 nunc hortari modo reliquum est F 300, 12 animus, &c. me hortantur C

58 hortabatur dominationis spes G 17 cupido animi J 64 His hortabor J 86 appellat, hortatur, rogat C 59 aggreditur atque hortatur uti petat J 65 Itaquet Marium propeere adit, acta edocet, hortatur J 98 pauca pro tempore milites hortatus J 49 equites F 295, 7, quem neque gloria neque pericula excitant, nequicquam hortere C 58 neque ego vos ultum injurias hortor F 305, 6 Quare moneo hortorque vos J 31 F 316, 18 oro hortorque F 359, 3

Hortatione clamor permixtus, &c. J 60

Hostem ferire C 7 atque parricidam vocare C 31 infestum J 23 tantummodo ab incepto retinere J 55 tormentis eminus terrere J 94 Catil. et Manlium hostes judicat C 36 in confertissimos incurrit C 60 velut adventare J 53 majore vi urgent J 56 inultos abire J 58 pugnam ubi paulum remisierant J 60 quem primum hostes attigerant J 101 undique fusi J 101 opportuni et accelestissimi F 312, 8 oppressi aut delapsi F 322, 14 equitres quam aliis cives F 342, 9 factio contra hostes parabatur F 357, 5 hosti prodidere remp. J 31 acerrimo J 31 cavere tamen necubi hosti opportunus fieret J 55 hostibus obviam ire C 6 simultates cum hostibus exercebant C 9 quid intra mœnia deprehensis hostibus faciatis? C 52 occasionem pugnandi non dare C 56 arma ab hostibus averteris C 58 victoriam luctuosam relinquatis C 58 suis animum hostibus terrorem angere J 20 divina et humana omnia hostibus tradita sunt J 31 invicti ab hostibus J 31 sociis vestris veluti hostibus utuntur J 31 qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent J 40 ager hostibus cognitus J 48 regio hostibus ignara (pro ignota) J 52 firmioribus animis obvii hostibus fuerant J 50 dubiis instare J 51 ne ager inultis hostibus vastaretur J 70 urbis quæ viris, aut loco pro hostibus et adversum se opportunissimæ erant, singulas circumvenire J 88 alios ab hostibus defensabant J 97 conturbatis J 98 non pro vanis hostibus uti meriti erant, sed accurate et liberaliter habuit J 103 commori hostibus F 286, 11 natura F 342, 12 ut hostibus tela in manus jaceret F 349, 23

non formidolosus C 7 pæne victos dare J 59 communis omnium J 81 quoniam is novus hostis accesserat J 82 effusus iuvandi posse J 87 ubi confertissimi obstiterant J 98 ad hostes vertere cæcum corpus J 107 cives, hostes iuxta metuere J 72 hostesque in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpihus in Hispaniam summovi F 298, 3 ubi naturam Scipionis et morem hostium cognovit J 7 vis magna J 38 ignarus hostium J 49 aliquanto numero potius J 74 inter hostium tela vitabundus erumpit J 101 ubi Romanos per vocem hostes, designat, more per triumphum duxere F 313, 16 partes muniri supplicio F 350, 18 non vis hostium ingentem eorum animum subegit F 357, 1

Hostiæ: multi cum spe bona adollescentes, sicuti hostiæ, mactati sunt F 351, 3 Dis supplicanti per hostias J 68 humanas vidistis F 276, 17

Hostile: ne quid ab se hostile timeret J 88 metuentes nihil hostile J 91 clamorem hostilem ab tergo accepit J 58 metum efficebant J 105 animo J 102 cadavera C 61 omnes rerum mutationes cædem, fugam, allaque hostilia portendant J 3 monumenta J 14 faceret J 107 ducant F 316, 5 metus in bonis artibus civitatem retinebat J 41. hostiliter pleraque loca cum equitatu accedit J 23

Huc accedebat quod C 11 muniticentia animi J 7 huc (de Vacca op.) præsidium imposuit J 47 niti corporibus huc et illuc quasi vitabandi aut jacientes tela agitare J 60 libertatem rati quia huc ire licet atque illuc F 307, 15 Tacit. exterruit Cæcina huc illuc ferens arma, et lib. iv. cum ex usu temporis huc illuc mearent Cic. ad Attic. J 180 ne cursum huc et illuc deterrima via convertisse arma F 315, 21 omnes magna mediocrique sapientia res huc vocat, quæ quisque optima potest, uti dicant F 340, 19 huccine beneficia evasere? J 14

Hujuscemodi alia fecerat supra C 15 orationem C 20 verba locutus est C 50 priusquam hujuscemodi rei initium expedit J 5 quæ hujuscemodi verbis disseruit J 30

Humana atque divina promiscua habere C 12 quæ contentio divina et

humana cuncta permiscuit J 5 F 355, 7 hostibus tradita sunt J 31 penes paucos erant J 81 quæve humana superant aut divina impolluta sunt F 276, 9 arma quæ ille adversam divina et humanâ omnia cepit F 282, 12 Plaut. dedant se divina atque hum. omniâ in arbitrium. Amphit. humanæ res æquabilis sese haberent C 2 more humani cupido ignara visendi J 98 apud Deos immortales rerum humanarum cura oritur J 14 memorem si J 38 humanas hostias F 276, 17 corporis sanguinem in pateris circumtulisse C 29 generis rector animus J 2 ingenii vitio evenere disensiones F 272, 5 per miserias et incerta humani generis orare F 289, 19 facie vestigii humani Sardinia F 290, 1 quid humana evenisset F 320, 8 vastus ab natura et humano cultu J 48 animum per licentiam insolescere C 6

Humi depressus (locus) circiter daodecim pedes C 55 pabulum J 18 requiescere J 85 arenam humo excitavit J 79 vento agitari J 53 humus infecta sanguine J 101 croco sparsa F 294, 6 hiavit multa F 318, 10

Humili loco F 326, 14 humillimus quisque in armis aut militia, nullius honestæ rei egens F 351, 26 generis humilitas favorem addiderat J 73 arborum non plane occultati J 49 per humilitatem obrutum est aquis (spatium inter Italiam et Siciliæ medium) F 328, 3 cum humillimis joca atque seria agere J 96 homines cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re bestiis præstare Cicero de Invent. i. 4 ubi Ms. pro infirm. inferiores

Hyberna: loca in urbibus et vicis: sed in hoc loco confunduntur, ut apud Livium et Tacitum.—ex hybernis in expeditionem evocat J 37 accersiri jubet ex hybernis J 62

Hybernaculis: exercitu in hybernis composito J 103

Hyemabat in provincia J 39 i. e. stationem hyeme fecit Cæsar l. B. G. quæ circum Aquileiam hyemabant. Legionem cum qua hyemabat J 68 hyemandi gratia collocat exercitum in provinciam J 61 Hyemalibus aquis puludem fecerat J 37 dies Columel. ii, 1, 19. locus Plin. 18. 7. hyeme aspera J 37 per hyemem fabricatæ

F 317, 13 in castris egi F 296, 8
prohibebat mari hyenus F 315, 3 astatem
juxta pati J 85

J

Jacere aggerem J 37 fideliter jacere
fundamenta oratori futuro Quintil.
1, 4. ubi Sariusber. pro, ipsasque
eas, legit, easque ipsas. et pro, quæ
vel sola omni, quæ sola in omni.
Lacilius lib. 26. Aggere in jaciendo,
(si quo est vineis actis opus) J 76
ut hostibus tela in manus jaceret
F 349, 23 in tecta ignes F 338, 3
tela J 60 Jug. inter alias res jacit,
Oportere quinquennii consulta re-
sciudi J 11 Tacit. 3. Jacere fortuitos
primum sermones multasque nec du-
bias significationes. Sueton. in Ne-
rone 37. non mediocres terrores Cic.
ad Attic. 2. 38. vera an vana jaceret.
Liv. vi, U. C. vocem Claudii quam-
temulentus jecerat. Tacit. An. 12.

Jactura fit de illis potissimum quia
preiij minimi sunt F 356, 6 pudicitiam
perdidicisti F 363, 6

Jam: sed ego quæ mente agitavi
omnes jam antea diversi audistis C
7 et C 20 et J 50 pro, hinc. si paulu-
lum modo nos languere viderint, jam
omnes feroces aderunt C 52 At illum
jam antea Consulatus ingens cupido
exagitabat J 63 antea jam infestus
nobilitati J 84 Jam jam frater (in
principio) J 14 Jam jam nec maxima
Juno, Nec Saturnius hoc oculis pater
aspicit æquis, Æn. iv, 371 Neque
minuebatur cupido quippe qui totum
ejus regnum animo jam invaserat J
20 quintum jam mensem obsessus
teneor J 24 Antea jam docti equites
non confertim neque in unum sese re-
cipiebant J 50 postquam Rutilium
consedisse jam accepit J 52 et jam
egredientibus Rom. in porta pugnam
facit J 56 fessos et jam abnuentes
omnia J 68 jam inde a principio belli
J 77 jam inde a principii gentis,
Liv. iv. B. Pun. Plautus, Cicero,
Ter. uti sæpe jam victo Jugurtha
conseruaverat J 82 Jam (in princip.)
illa quæ secordia nostra collecta sunt
F 285, 13 Cretenses impugnati semel
jam F 314, 10 si in te ille animus est,
qui jam a principio nobilitatis factionem
disturbavit F 349, 15 sæpe jam
audivi, qui reges, &c. F 363, 19 Jam

primum juventus simul ac belli pa-
tiens erat C 7 et multa nefanda stu-
pra fecerat C 16 Jamque dies con-
sumtus erat, cum tamen barbari nihil
remittere J 98 et J 101 et J 106

Janua prohibiti: (foribus interposi-
tis nempe) C 28 Cethegus Ciceronis
januam obsideret C 43

Ibant: qui quanquam acciti ibant,
tamen placuit verba apud regem fa-
cere (nam evocator negotium expo-
nere debuit) J 102 præceps C 37, ob-
viam J 42 quos adversum J 101
quantis animis ierit F 303, 2

Ibi: (de loco sæpe) aut non ibi
plus possit audacia ubi ad defenden-
dum opes minores C 52 et J 51 ibi
cum multa disserent J 11 agmen
paulisper constitit. Ibi (i. e. quo
tempore) commutatis ordinibus, &c.
instruxit J 49 sic Terent. And. ad
flammas accessit imprudentius satis
cum periculo: ibi tum exanimatus P.
et in Hecyra, postquam videt paratas
nec moram ullam, quin ducat, dari,
ibi demum (pro tum demum) ita agro
tulit. et noster, sin Numidæ propius
accessissent, ibi vero virtutem osten-
dere J 58 deinde exercitus ibi est
locorum sciens J 85 ibique, pro in
illis rebus. Huic bella, cædes, &c.
grata, ibique juventutem suam exer-
cuit C 5 ad remp. latus sum, ibique
mihi multa adversa fuere C 3 in col-
loquium veniretur J 112 intempesta
nocte convocat, ibique multa docet C
27 in hostes incurrit, ibique C 60 in
prætorium, ibique J 8 in loca saltuosa,
ibique J 54 et 55 Id ibique et in om-
ni Africa J 89

Ictu fragulæ sauciatur F 294, 22
eorum qui in flumine ruebant neca-
bantur F 295, 8 egressi ad faciliores
ictus F 329, 6

Id: nomen imp. id primum fuit C
2 proinde quasi injuriam facere id
demum esset imperio uti C 12 (re-
dundat) simul id quod in tali re solet,
alii portenta nunciabant C 30 neque
solum illis aliena mens erat, sed om-
nino cuncta plebes probabat: id adeo,
more suo videbatur facere, nam, &c.
C 37 F 353, 21 (et sic Declam. in
Sallust. F 366, 12) idque non temere
F 348, 15 (quod apud Sallustium non
invenitur.) ad id loci venire C 45 Im-
perium sine mora habiturum. id adeo
mature posse (omittit copulam, ut
supra) C 37 J 65 ceterum suane an

Metelli virtute periret. id modo agitari (redund. ut supra) J 70 nam callidus id modo festinabat Bocchi pacem imminuere J 81 Capsensis una modo jugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique et in omni Africa eo facilius tolerabatur J 89 Atque id jure F 280, 16 et F 346, 2 omnia potius quam aemet, visendum efficere, id est, &c. F 346, 17 ubi bonum publicum etiam privatim usui est: id vero dubitare aggredi, secordiae daco F 352, 23 sæpe jam audiui qui reges, &c. (post periodum ut Sallustio solenne est) id adeo haud mirandum F 353, 19 Nunc vero non id agitur bonis in malis moribus vivamus C 52 impune quæ lubet facere id est regem esse J 31 ante id tempus J 43 ratus id quod res monebat J 47 quod negotium posebat J 56

Idem: nobis carus est ut idem SPQR sit summa ope nitentur J 9 egomet in agmine, in prælio consultor idem, et socius pericali vobiscum adero J 85

Idonea utris et alia aquæ idonea portari (capacia) J 76 (rarius occurrit) idoneum oppon. non idoneo C 51 locis ex copia maxime idoneis vineas agere J 76 (ex locis in ea regione maxime idoneis) rebns C 39 eorum quos idoneos ducebat consilium habuit J 62 insidiæ per saltus id. posite F 366, 14 quod ubique apud socios, aut hostis idoneum (imitatione dignum) videbatur cum summo studio domi exequabantur C 51 quoniam tanti viri res admonuit, idoneum visum est dedicere J 95

Igitur: ex quo genere (Solæcismorum) an sit igitur, in initio sermonis positum, dubitari potest, inquit Stephanus; at vero, initio clausulæ apud Sallustium in C. vicies occurrit, secundo vero loco, semel tantum. in Jug. 48. vicibus in 2do semel. in fr. vero 8. et secundo loco 6. initio etiam apud Plantam in Mercat. ii, 3, 20. Capt. iv, 2, 91. Bacchid. v, 1, 23. Mil. iii, 1, 169. Stich. i, 3, 49. Terent.

Ignara lingua commercia prohibebant J 18 (ignota) sic, Tacit. ii, 13. per occulta et vigilibus ignara. Et Hist. iii, 74. regio hostibus ignara J 52 more humani cupido ignara visendi J 93 (Agell. viii, 12. et Dietsy ii, 87. inde Nonius, ignarum,

quod nesciat enra ut sit incognitum. ex quibus verbis veram lectionem depromsit Mercernus, quod nesciantur, aut sit incognitum. Virg. x, 706. ignarum Laurens habet ora Mimanta. quamvis aliter Pierius. Interpres, per ignorantem se tali loco moriturum, inscite vertit. credo quia Rhetus et Abaris ignari dicantur, sed dispar ratio nam somno sepulti erant. Eclog. ix. Rara per ignaros errent animalia montes. Sic enim Codex Romanus. Ovid. Met. vii, 6, 404. Jamque aderat Theseus, proles ignara parenti. ignarus et incantus *καθηρναός* accipi probat Muretus ii, v. Lect. 11. Apuleium sic locutum censet Sciop. in suspect. Lect. Epist. iv, 12. e contra, ignotas pro ignarus, Nævius Lycurgo: ignotæ iteris sumus tute scia. Cicero: atqui illi artifices corporis simulachra ignotis faciebant.) Plant. Menæchm. ii, 2, 19. qui mihi molestus homini ignoto es. Ignari laboris militiæ F 357, 8 ejus consilii non ignarum (inter conjuratos) C 17 nominis Romani J 80 loci J 12 belli J 28 hostium J 48 ignara multis largitio J 103

Ignavi atque boni fama impari J 57 sic ignavus miles ac timidus Liv. v. U. C. in victoria ignavi gloriari licet adversæ res etiam bonos detrectant J 53 bonis et malis strennis et ignavis F 367, 22 bonus, ignavus C 11 ignavissimi et fortiss. oppon. C 12 ex ignavo strennum C 58 boni malique strenui et imbelles J 67 impigræ linguæ, animi ignavi, neque ultra concionis locum memores libertatis F 304, 6 (Donato, ignavus est qui non est perseverans.) Cethegus semper quærebatur de ignavia sociorum C 48 secordia atque ignavia C 58 me merito magis quam ignavia judicium animi mei mutavisse J 4 ubi secordiae te atque ignaviæ tradideris C 52 adjumenta sustulisse J 45 neque pro ignaviam, aut vana ingenia, incerta per certis captarem C 20 per luxum atque ignaviam ætatem agunt J 2 metum a scelere suo ad ignaviam vestram transtulere J 31 per ignaviam et superbiam J 85 neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, otium pro servitio appelletis F 303, 12 pejor an ignavior F 280, 11 huc respexit, Frustra nostram ignaviam alla ad vocabula transferri, Tacit. An.

iii, 35.

Igni magis quam præda ager vastabatur J 55 domum et semet igni corrumpunt J 76 et 92 vastare F 287, 1 crebris ignibus factis J 98

Ignobilitatem: multaque ejus ductu curata, primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt F 327, 23

Ignorantia res claudit F 307, 12

Ignorantiam: per ignorantiam regis occisus F 333, 18

Ignoratus nocturnis et aviis itineribus J 54 nisi servilli habitu per tenebras ignoratus evasisset, Tacit. An. 20. et alibi. et Horat. ars ignorata, de Arte. ignorati uteri triste experimentum, Plin. Ep. 164

Ignoscere (accepta injuria) quam persequi malebant C 9 adolescentiæ Cethegi C 52 Ignotis: quid ego plura quasi de ignotis memorem F 355, 20 atque horribili sonitu repente exciti J 99 verba obscuriora et ignotiora, Quintil. vii, 4, 9.

Idem: sequitur, illi. Ad quem te illi idem hortantur F 343, 4 immani avaritia nocentissimi idemque superbi-simi J 31

Idem temporibus Lentulus C 89 et 42

Illa: ubi formido illa mentibus decessit, scilicet ea que secundæ res amant, incessere J 41 geminatur ob vehementiam. en illa, illa, quam sæpe optastis libertas C 20 eadem illa movebat C 31 et 58 illa quam hæc J 31 nam illa quidem piget dicere, his annis 15. quam Indibrio fueritis, &c. (initio clausulæ) illa et alia talia J 31

Illectos ad proditionem J 47

Illuc: huc ire licet atque illuc F 307, 15 ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes F 367, 12

Illud: tantum illud vereor ne quos J 14

Illustres familias F 350, 15 omnia illustria magis magisque in aperto sint J 5 Cic. Lentulo. hæc vides quanto expressiora quantoque illustriora futura sunt. Columel. balnearia usque in vesperum illustria Lib. I. amplior illustriorque in civitate locus F 356, 19

Imagines: scilicet quia imagines non habeo J 85 veteris prosapiæ ac multarum imaginum J 85 Valer. iii, 41. generosissimarum imaginum fos-

tus. ubi Ms. pro, devoluti, revolutum; pro, ut primum, ac prius: et sic Ascens. denique om. fatus.

Imbecilla ætas ambitione tenebatur C 3 ærum regnum et imbecillium opp. J 10

Imbelles strenui J 67 quietus, imb., placidus ingenio J 20 exercitus iners, imbellis J 44

Imitari quam invidere bonis C 51 Græciæ morem C 51 Manlius eras cum Senones præcipites agebas postquam mutari (Ms. B. Pub. et Ascens.) imitari coepisti unus factus est ex Senonibus, Valer. vi, 3, 1.

Immane quantum animi exarsere F 295, 14 dictu F 341, 16 eorum animum inflexit F 351, 7 oppon. mansueto a Cicerone I. de Invent. immanis animo, Ovid. Metam. viii, 117. avaritia J 31 quasætas Cicero 5. Philip. hominum vis F 331, 20 bellua avaritia F 355, 6 pravissimeque per sceleris immanitatem tatus furit F 275, 18

Immature vita crepta est J 14 filius immaturus obit, Horat. 2. Serm. Sat. 8. et, iter im. mortis, Propert. Eleg. iii, 7.

Immensa gula F 363, 18 in immensum pertinens collis J 48 immensum editus (mons saxeus) J 92 aucto mari F 399, 9 immensus est Deus, inquit Isidor. vii, 1. quia cuncta concludit, sed omnia intra ejus omnip. coarctantur: sic Vulcanii et Breuli Edd. suppl. ex Ms. B. Pub. Pembr. et Coll. Trin. concludit, ipse a nullo concluditur, sed &c. paulo superius immortalis sicut de eo scriptum est qui solus habet im. quia in ejus natura nulla est commutatio. pessime coherent ista. tu insere cum 3. Codd. Ms. incommutabilis quis. ac Ms. Coll. Trin. paula variatione. quia incom. in ejus

Imminerat: quanquam et sætivorum tempus imminerat mora comitiorum J 44 Borchi pacem J 81 mente paulum imminuta J 65 Im. et amplificare contraria Cic. 4. Acad. plebis opes C 39 F 356, 17. eodem sensu, im. summam Cic. v. Verrin. Id imminuto, quod ceteri dolere solent ego lætor J 110

Immissum a Cic. Tarquinium. delegatum Gallienis interpres, ego per subornatum potius redderem quoniam iam malam partem accipitur: quo sig-

afficatu delegatus apud idoneos auctores non occurrit

Immo vero maxime C 52 et F 363, 13 ac scilicet gratiam ab eo peperisse; immo despecti, &c. F 280, 21

Immoderata, incredibilia, nimis alta cupiebat C 5 fortitudinis pœnas dedit C 52 eloquentiam F 362, 5 incendium vero, crudele, immoderatum, putabat C 48 Cic. ad Attic. xiii, 28. superbum, crudelem, immoderatum fuisse. animus tam præceptis, tamque immoderatus fuit F 360, 16

Immodicus animi F 325, 22 immodicæ notatur avaritiæ, Martial. Epig. ii, 56. at Ms. Cod. Corp. Christi pro notatur, laborat

Immortalis factus ignavia J 85 facinora ingenii egregia J 3 Deos Im. vos appello C 52 immunes apud Jugurtham habebantur J 89 Cic. vectigalium privatas immunes, socios vectigales habemus, Cic. offic. iii, 65.

Immutata facies urbis C 31 voluntate occulta pectoris oris patefuisse J 113 more C 6

Immutato corpore F 318, 20

Impar materno genere J 11 et 108 (Cic. Marco benevolentia impar) impari fama J 57

Imparatum de Improviso confodere C 28

Impediebat a vero bono J 80 impedit partus quosdam ab opere, Plin. x, 68.

Impeditus: eo dolore impeditus J 83 fuga J 99 bonis negotiis, (pro, occupatus. quo sensu rarissime) F 352, 15 prospectu impedito J 79 impedimenta parabant per socios J 40 sic, nisi quid impedimenti in via passus est, Plin. Epist. xii, lib. 2.

Impellat ad societatem belli C 40 ad tantum facinus C 49 negotium C 44 ad deditonem regis animum J 62 alios pacis spes J 65

Impendebat tanta vis creditorum F 341, 15 consuli periculi C 28 necessitudo illis C 58

Impensius modo legatos supplices mittere J 47 diffidens rebus suis J 75 nunc nunc impensius unge Pera. vi, 68 (Codex noster melius) nunc, nunc jam. uror impensius, Catullus

Imperandum: passive. cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur J 62 (i. e. ut imperaretur) Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis Virg. E. viii, 71. (i. e. dum ei incan-

tatur.) inquit Servius et, exsuperat magis. sic. uritque videndo. egregitque medendo. xii, 4, 6. ubi Petrensis, exuberat. Cic. ix, 25. Nunc redeo ad imperandum vel ad parendum potius: ita enim antiqui loquebantur. Horat. Ep. i, 5. Hæc ego procurare et idoneus imperor et non invitus. imperantur leges ex libidine F 284, 10

Imperator vitæ mortalium animus J 1

Imperia ex his et magistratus J 3 ad Imp. et honores nituntur J 4 injusta non perferunt J 81 neque Imp. magistratum neque leges valerent adversum Hamilicarem J 77 gerant habeantque suo modo F 306, 10 nomen id primum fuit C 2 Romani æmula C 10 insignibus C 36 per imp. majestatem J 24 pars dolere pro gloria imperii J 39 qui que ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepissent J 40 animi utimur C 1 magno præditi C 51 de administrando Imp. J 11 nomine modo F 296, 2 partim vi alias voluntate imperio suo adiungit J 13 in imperio vestro nihil minus expectantem J 14 soluto J 39 quantum temporis æstivorum in imperio fuit J 44 laxiore J 64 levi habebantur, immunes J 89 modesto habiti milites J 92 sævissimo J 100 servili plebem exercere F 273, 3 Vid. Donat. in Andr. i, 1. nunc est Procos. cum imperio. i. e. cui nominatim dabatur Imp. P. R. Festus. Cic. VI. Verrin. Plant. Trucal. iii, 55. communi F 352, 5 de Imperio certare F 356, 32 ademptum imperium F 356, 17

Imperitia atque vanitate Legati cognita J 38 uti prudentes cum imperitis J 49

Impetu, clamore, vultu terrebat J 34 victoris sustinui F 298, 7

Impigre lingue, animi ignavi F 304, 6 gladium quem satis impigre cruentaverat J 101 hand impigre neque inultus occiditur F 322, 10 atque acri ingenio J 7

Implere ora oculosque J 79

Implicare aciem J 59

Implicitæ: rates implicitæ F 311, 9

Implorarem vos J 14 ubi evenit frustra iudicia implores C 52

Impolluta sunt quæve humana aut divina F 276, 9

Imponeret invidiam Consuli C 43 servitatem civibus F 363, 19 præsi-

dia J 61 præsidia deducta atque imposita F 284, 10 servitus F 356, 18 contumeliam sibi ab Cic. C 48 legibus annuite F 279, 5 scelestum servitium F 302, 6 imposuisse in ratem F 296, 6 maximum mihi negotium J 85

Importunissima genera hominum F 351, 4 qui circumstantiarum rationem in actionibus non habent, molesti, odiosi. quantum importunitatis habent J 36 vide inter imp. tuam senatusque bonitatem quid intersit, Cic. Verrin. locus machinationibus J 92

Importuosum mare J 17 Plin. Ep. lib. vi, 117. Liv. Tacit.

Impotens et nimis animi F 311, 12 Improbi oris F 322, 2 Terent. improbi sit malus J 31 patibulo improbo F 318, 20 instabilisque J 67

Imprudens sed non inaciis F 352, 16 imprudens religionis (ignarus) Dictys 1, 19

Impudentem largitionem famosam impudentemque J 15

Impudicus quicumque, adulter, &c. C 14 qui agit sic dicitur, non qui patitur apud auctores idoneos, inquit Lipsius, ad Valer. vii, 1. et Cicero de Orat. 139. Et adversus et aversus impudicus ea. ibi Ms. Cod. pro impudicitia habet, impatientia, ut alter Lipsii

Impugnati semel Cretenses neque finem nisi excidio habituri F 314, 10 pro, fusi fugatique. quo sensu Plin. xxvi, 12. impugnatur (morbus) Centaureo majore, et v, 24. hunc illi impugnatus cursum Taurus aufert

Impulsu, cujus deditioem inceperat J 70

Impune accepisse injuriam J 31 facinora suscepisse talia J 31 fecisse F 364, 2 impunitatem ejus rei C 30 et J 61

In maximo imperio maximam gloriam putare C 2 postquam in una mœnia convenere C 6 in supplicis deorum magnifici C 9 in propatulo habere pudicitiam C 13 quas profundant in extruendo mari C 20 in oculis sita sunt divitiæ, &c. C 20 in his erat Sempronia C 25 ut omnia bona in spe haberet C 31 in exilium proficisci C 34 in novo consilio non statui defensionem parare C 35 quo plebem in magistratu placidius tractarent C 39 diu in incerto habuere quidnam consilii caperent C 40 in

liberis custodiis habeantur C 47 in usu quotidiano et cultu corporis erant omnes copiae C 48 exercitatos in audaciam C 50 in hominibus impiis; sceleris eorum obliiti de poena disserunt C 51 sint misericordes in furibus ærarii C 52 quamobrem non addidisti in sententiam uti C 51 hoc in M. Tullio neque his temporibus vereor C 51 multa verba in hoc ordine feci C 52 in fuga salutem sperare C 58 et 61 studia Næmidarum in Jugurtham accensa J 6 si permanere vellet in suis artibus J 8 in agmine adesse J 96 pro, ad agmen. aditum in scena Mimis dando, Valer. ii, 6, 7. Vulgg. Scenam. at Sarisberiensis, Ma. B. Pub. Ascensiana, scena. Verum esse quod Appius ait, &c. atque in te maxime F 339, 5 se in victoria licentius futuros F 344, 17 socios in pace firma constitua F 344, 19 in coloniis constitua F 352, 13 in labore, &c. exercitando F 346, 13 in civitate secessio fuit F 351, 22 in magna copia rerum alii aliud iter ostendit C 2 in cupiditatibus ardens C 5

Inæqualis militia cum alii triginta pars nullum stipendium faciet F 347, 8

Inanis homo et superbia regis imperio nimis gauderet J 64 i. e. vanus, φλαυρος, qui laudes suas libenter audit. Cicero in Bruto. Nihil est in me inane, sed tamen omnium ordinum consensus gratiarum actio gratulatioque me commovet. et iii. Tuscul. in summa inanitate versatur. Cætoribus insula F 325, 20 sic inanis aliqua re utili. apud Cic. ad Attic.

Incautos agros invasit F 331, 8

Incedere paulatim cohortes jubet C 60 munito agmine J 46 quadrato J 100 acrius in porculos Romanos J 101 cum signis frequentes J 45 quare tanto agmine atque animis incedit F 278, 13 non pudet aut pœnitet, sed incedunt per ora vestra magnifice J 31 Incedere est, ingredi composite aut cum pompa. Seneca ad Lucil. Tenero ac molli passu suspendimus gradum, nec ambulamus, sed incedimus

Incedebant juventutem ad facinora C 13 pollicitando C 38 patriam C 51 amplius morando J 25

Incendia parare C 27 et 32 fieri C 51 instaurare F 285, 7 moentium ruina extinguam C 31 crudele, im-

moderatum C 47

Incenso Capitolio vigesimum C 47
odio incensus C 49

Inceperat deditionem J 70 a quo incepto studioque C 4 incepta patrare sæpe ab in. retinere J 55 belli opportunissimam J 80 occulto J 91 ad inceptum redeo J 4 frustra erat neque ullum J 7 perficere J 11 contra in. suum venisse J 25

Incerta pro spe certa præmia C 41 per miserias et incerta humani generis orare F 289, 19 vettigalia bellis incerta (i. e. propter bella, vel grassante bello) F 224, 6 incertas domos habere subegit inertia atque inopia F 352, 2 sedibus vagabantur C 6 navibus incertis onere turrium F 231, 24 nimio simul et incerto onere deprimebantur F 208, 7 eo sensu quo, incerta loca quæ a Tacito opponuntur solidis i, 70. et apud Hegesip. Qui ubi vacillantibus alveis videbant mare irrumperè iil, 30. prælio indificati J 50 volta J 106 lumine F 217, 17 in incerto habuere C 41 varius incertusque agitabat J 74

Incesserat tanta cupido gloriæ C 7 ingrere, aggredi, evenire. ceterique cultus non minor libido C 13 timor C 31 lascivia atque superbia J 41 fames Columel. ix, 14. Gresham. om. inopia ambos F 215, 7 is mos F 244, 4

Incessus, modo citus, modo tardus C 15

Incipere facinus pulcherrimum C 20 tam prava J 64 et deponere bellum J 83 incipitur prælium J 57

Incitabantur saxa per pronum F 209, 18 studio talium incitati J 66 Quæadmodum per proclive currentium, non ubi visum est gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit (Ms. serpit) ac longius quam voluit effertur. Senec. Ep. 40

Inclinata paulum Resp. agitari cepit F 256, 23 cunctos laxitate loci F 217, 24 excavatus in tantam laxitatem specus. Senec. Ep. 41. ubi Ms. manufactum. et pro Var. Lect.

Inclytis divitiis regnum F 216, 9

Incolumis adhuc fortuna nostris vitiis F 216, 16

Incorrupta cuiquam permanserant F 239, 4 amicos J 102 animus, æternus J 2

Incredibilem rem rati C 48

Increpabantur in Pompeiura illa

F 242, 17 increpat maledictis omnes bonos C 21 sic, probris increpabat, Livius

Inculti: indocti incultique C 2 asperi incultique J 18 moribus, sordidum J 85 alios incultius vagos agitare J 19 agebat J 89 incultu, tenebris, odore sæda C 55 ingenium incultu atque secordia torpescere J 2 ferum genus incultumque J 80

Incumberent arma stantes F 208, 10 incumbam gladium, Plant. Casina ii, 4, 29. (semper autem cum Dat. aut præpositione utitur Tacitus)

Incuria ne deformentur fabricata F 240, 5

Incurrerunt eos a tergo F 225, 7 Apuleius: Ne nescius nesciam sororem incurreret. M. X. 250. Dictys ii, 3. in hostes C 60 et J 97. Veget. i, 9. acrius hostes incurrunt. Mauros ab altera J 101 (ut fugientium terga facilius comprehendant) Ms. incurrant, recte. Tacit. latus 2, 17. vi novissimos i, 51

Inde: pro, deinde, sanguinem circumtulisse, inde aperuisse consilium suum C 22 Liv. ab his impetum fieri, inde eos prædas agere. de loco J 28 et J 58 jam inde a F 272, 20, &c. Indecorum an gloriosum F 212, 7

Indicare de C 20 indicem falsum esse C 48 indicio cognito profugerat C 46 eorum comprobato C 50 Vulturcii convicti C 52 Juven. Lib. ii, Luc. 7. ille prophetarum socius (at membranæ optimæ notæ, solus) transcendere vitis indicio veteris scripti promittitur olim. Idem codex pro a tempore, habet ab tempore male. ibid. patefacto J 73 ejus falsum videri C 48 illud ab Autronio machinatum, ibid.

Indidit: specie pacis, &c. quæ sceleri suo nomina indidit F 278, 17 nomen ex re J 78

Indomitum atque inquietum ingenii humani F 272, 4

Inducie agitabantur deditionis mora J 29 postulabantur J 104 per inducias fecerunt (i. e. induciarum tempore) C 51

Inducit cohortem prætoriam in medios hostes C 60 sic Livius sæpe. in animum induxerat, laborare, vigilare C 54 (sibi persuaserat ut.) aliquando sine in. Terent. possum equidem inducere animum ne ægre patiar. (cum Præpos.) idem nunquam te aliter at-

que ea in animum induxi meum

Indulgens animo F 346, 18

Industriæ studeat et probitati juvenis F 346, 1 industrios, modicos, &c. J 86 Valer. M. industriosum, pro, ignominioso reddidit iii, 4, 2. ubi Ms. exule. Demarato natum. et pro, prospero, habet, ipsum c. s. eventum. ceterum, pro invisio abest, non male

Inerat in facie vultuque vecordia C 15 vanitas C 23 prorsus multæ factiæ, multasque lepos inerat C 25 contemtor animus et superbia J 64

Inermos mittebat J 94

Infesta humus sanguine J 101 et F 276, 18 nihil jam Metello infectum credens J 76

Infensi adesse atque instare J 50 intentique sine tumultu manent J 57 infesti intentique Gellius 7, 3. Ms. vero Pembr. infensique

Inferior pars Africæ ab Numidis possessa J 18

Infesta regi plebes J 33 adversarii. viii, 101. ubi omittit, voluminis Vincentius Beluac. ut olera animalia intesta non generent Pallad. Ms. C. Christi. inimica. alter Codex cum Vulgg. facit. infesta a serpentibus J 89 irati infestique dii C 52 signis C 60 nomini Rom. C 52 atque infesto exercitu in Numidiam procedit J 46 infestus conjurationi faceret C 51 dia hominibusque C 15 acer et infestus potentia nobilitatis J 27

Infido ingenio facile persuadet J 61 animo esse F 353, 2

Infinita avaritia C 11 sumtu F 363, 7

Infirmarentur madore munimenta F 296, 12 infirmata corruant F 340, 5 quanto attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit C 52 infirmitas naturæ accusatur J 1 infirmum corpus annis C 6 hebetem exercitum infirmumque J 54

Inflexit animum immanem F 351, 7 Virg., inflexit sensus

Infœcundus arbori ager J 17

Ingenia magna scriptorum ibi provenere C 8 neque per ignaviam aut vana ingenia, incerta pro certis captarem C 20 Sceleris magnitudo omnium ingenia exsuperat (solertiam in pœnis excogitandis) C 51 validissimas J 103 ingenii opibus quam virium gloriam querere C 1 egregia faci-

nora J 2 solertia J 7 libertatem J 30 mobilitate J 86 altitudo ad simulanda negotia J 96 ob multa bona ingenii carus, &c. J 108 vitio F 272, 5 tui erit probare quæ vera, &c. F 351, 17 malo pravoque C 5 quantum ingenio possem C 53 negotiis quæ ingenio exercentur J 4 pro, natura cniq̄e insita. multo maxime validus J 6 impigro atque acri J 7 placido J 20 avido J 25 mobili J 46 pro ingenio, quisque, pars eminus glande, &c. J 57 opera aut ingenio suo opus esse J 71 muliebri F 276, 21 Ennius, animum geritis muliebrem. Cic. muliebre bellum. pro Cœlio. Plautus Milite, muliebris fides. validus i, 18. loci iii, 13. Gell. i, 9. de oris et vultus ingenio. et sic Ms. Pembr. insulas suopte ingenio allimenta mortalibus gignere F 321, 3 ingenium soli, Plin. 14, 1. lactis, Gell. 12, 1. et sic Pembr. Cod. servili F 338, 6 callidus F 355, 22 validum sapientia C 6 vultum quam ing. bonum C 10 virile C 20 haud absurdum C 25 ubi intenderis C 51 vires tempus defluxere J 1 inter artes bonas. integrum ing. brevi adolevit J 63 bonum ingenium est. morigerum J 82 aversum uti flectere J 102 quibus peritiam et verum ingenium F 289, 23 exercui ad malefaciendum F 323, 11 versutum loquax callidum F 355; 27 in promptu habere C 7

Ingenita sanctitas regii nominis F 330, 7 ingenitum corpori virus exitiale serpentibus, Plin. 7, 2, 5. nobilitatis, Ovid. ad Pison. infixum et ingenitum, Senec. ep. 11

Ingens æs alienum per omnes terras C 16 cura C 37 lætitia, clamor J 60 animus belli ingens (i. e. militiam ut oppon. domi) J 63 sic Velleius i. modicus virium. Tacit. An. i. fœmina ingens animi: sic trepidus, refertus, completus, vacuus. metus J 91 virium atque animi F 306, 16 gloriæ divitiarum honestas C 7 virum J 65 animum F 357, 1 populi F 356, 20 labores multi, ingentes F 324, 23 virtute C 53 sine periculo J 92 animo J 95 cum dignitate dedistis F 323, 15 sumtus C 24 solitudines J 89

Ingenii corporis F 324, 13 civis C 61 sic etiam Seneca, Ep. 9

Inredientem eadem J 42 (aggre-

dentem) acriter ingressus Numidiam J 26 magistratum J 43 prava via F 344, 9

Inhonesti: quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat C 30 J 31 et pernicioso libido tenet J 3 vitam atque miseram C 20 inhonestissima quæ honeste nominari nequeunt F 355, 26

Inimicis obnoxiiis exsurgitis J 31 inimicitias exercere C 51 Seneca: habere amicum vult, si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, Ep. 9. cæduntur inter potentium inimicitias F 306, 2 suscepti maximas pro Rép. F 323, 13 non ex re sed ex commodo sustinere C 10 factioni resistere nequiverit C 34 arma disiecit F 349, 17

Iniquitatem: propter iniquitatem loci J 92 graviter et iniquo animo F 361, 1

Initiis bonis malos eventus habuit. C 11 Cic. cum præp. in. de Orat. 60. in initio accusationis exanimatus sum. et sine præp. pro Rosc. Iste qui initio proditor fuit. Ms. B. P. pro igitur initio, habet igitur in initio C 2 male. nam Sallust. vicia utitur hac loquendi forma, et semper sine in. priusquam hnjuscemodi rei initium expedit J 5

Injuria accepta, ignoscere quam persequi malebant C 9 ab injuria tuta forent corpora nostra C 33 aut metus te subegit C 51 vos in me injuria despecti estis J 14 si defessus malis injuriæ concessissem J 14 uti quisque locupletissimus et injuria validior F 273, 17 omnis gravitate tutior F 304, 3 licentiam eripiebant C 12 ne quis divitiarum magis quam injuriæ bellum inceptum diceret C 51 passive. neque cuiquam injuriæ suæ parvæ videntur C 51 jus et injurias omnes, curæ esse decet J 14 opportunus J 20 quasi injuriam facere id demum esset imperio uti C 12 eo animus suum injuriam minus tolerare J 22 bono vinci satius est quam malo more injuriam vincere J 42 per injuriam malunt quam optimo jure libere agere F 275, 5 solvere aut mori per virtutem F 276, 19 sic, solvere morte servitium, Dictys Cretenensis v, 16, 214. remittere non auctere F 307, 4 per suam injuriam tibi inimici F 341, 2 F 347, 8 tuasne persequar J 14 manu vindicaturum J 20 uti contra injurias armati eati

J 34 contumeliasque concitatus C 35 Injusta imperia non perforunt J 31 militia F 347, 8 ut, injusto tempore, Valer. ex Ms. Cant. ii, 7, 14. edd. angusto, uti et Lucanus, tempore angusto et, injustum, eo sensu quo Virg. Injusta sub fasce

Innocente: cum innocente abstinentia certabat C 54 factio noxiorum quam innocentes tutius agit F 300, 16 pro malivolentia duci cœpit innocentia C 19

Inopia rei familiaris C 5 atque mali mores stimulant C 18 quia inopia (ex, subintell.) minus largiri poterat C 23 atque luxuria præceps abierat C 25 urgebatur J 41 cibi acriter vis serpentium J 89 frumenti tentabatur J 90 flagrantes et cupidinibus F 281, 12 ex inopia gravi satias facta F 299, 7 ambos incescit F 315, 7 incertas domos habere subegit F 352, 2 decretis suis inopiæ optulati sunt C 33 toleraverat mercede manuum C 37 hujusce rei ego inopiam patior (gloriæ) J 85 frumenti lenire J 91 agitando inops, despectusque, (exutus imperio, gloria, jure) F 276, 11

Iniques atque indomitum (ingenium humanum) F 272, 6 verbum Livianum, et ex Libris deperditis. quod nobis conservavit Plin. Præfat. ad N. H. satis jam sibi gloriæ quæsitam, et potuisse se desinere ni animus iniques pasceretur opere. vide Justinum 44, 2. sed Ms. B. Pub. habet inquietus, quod ævo sequiori usitatus. vide etiam xli, 3, 3, et Apuleium lib. 9. inquieti procatitate præditus. Corpore et lingua percitum et inquietem F 293, 16

Inquilinus civis urbis Romæ C 31 Inscius et imprudens F 352, 16

Insidias parabat Ciceroni C 26 F 363, 3 quibus parabantur C 43 ex insidiis undique invaditur J 113 tendere C 27 maturent consuli C 32 per insidias deprehendant C 46 consilia antevenire J 88 insidiatores Massivæ parat J 35 locum insidiis tentare J 46 circumventos J 106

Insitus huic urbi civis F 362, 2 quantum odii insitum animis, Valer. vi, 3, 1. Ms. libertatis amore, male. insiti lapidum naturæ ignes. Plin. l, 268, 2

Insolens malarum artium animus C 3 vera accipiendi F 326, 17 quod

ea requiruntur a me quorum sum ignarus atque insolens, Cic. i. de Orat. Infantia. Idem Bellorum Tacitus. Contumeliae, Apuleius 275. insolentia ex secundis rebus ceperat J 40 insolentia itineris timidus J 94 ex insolentia avidus malefaciendi F 330, 23 per insolentiam extollere studium laudando J 4 (pro, insolenter) insolere animum humanum per licentiam C 6 sic Tacitus

Insolita rerum bellicarum J 39 insolita, prodire in conventum, Cic. iii. Verrin. servitii F 274, 11 non labor insolitus C 7

Insomniis neque labore fatigari C 27 longo mulcens insomnia pennis, Valer. Flaccus ii, 140. occidere F 313, 11 exercitus, furibundus, &c. F 359, 8 insomnia est visum nocturnum apud Terent.

Insuperantibus accidit F 351, 11

Inspoliato fano F 341, 18

Instaurare incendia F 285, 7

Instinctu matris Thebas reliquit F 333, 21 Plin. in Paneg. multa fecimus sponte, plura instinctu quodam et imperio (i. e. suavis et monitu) decurionum, Tacit. Hist. i, 70. et inde, instructor sceleris, apud eundem Hist. i, 22

Instituerant mutare res inter se J 18 duas legiones C 56 heredem cum filiis J 9 amicitiam cum populo Rom. J 14 nos ita instituit ne quem coleremus nisi populum Romanum J 14

Instituta majorum C 5 non ad vetera revocans F 344, 2 alique illis domi honores J 79

Instructi militibus armis C 56 intacte obviam procedunt J 53

Instruebantur: auxilia palam instr. F 283, 9 aciem J 49 praelio F 287, 4 pugnae suas F 291, 16

Instrumenta luxuriae. psallere, saltare C 25 militiae cetera J 43 Dictys i, 16

Insucesceret neu quibus largiri J 8 potare C 11 utitur Livins. Columella Virgilius Tibullus, alii

Insultavit bonos F 329, 8 qui nunc patientiam senis et segnitiam juvenis juxta insultet. Tacit. 4. fores frustra. Terent. (sed rarius cum Accus.)

Intactum nihil, neque quietum pati J 66 bellum trahi J 83 bello F 315, 8 nemo omnium intactus profugit J

54 et 67

Intectae domus F 331, 3 semisomnis ac prope intectus, Tacit. Hist. 5, 22. renonibus corpus tegunt F 326, 3

Integer populi suffragiis F 279, 17 fama et fortunis F 323, 19 turpis vita integra fama J 67 consulta sese omnia cum illo integra habere J 108 (gratia) apud me J 110 copia F 291, 19 noctis auxilio abeunt J 53 pauci, magna pars confecti J 61 suis finibus J 97 integros pro sauciis accersere C 60 quasi rabiem ad integros contactu procedere F 282, 6 ingenium inter artes bonas adolevit J 63 rursus tanquam ad integrum bellum cuncta parat festinatque J 73

Intellegitis: cum intellegitis aut serviendum esse, &c. J 31 ubi postquam solitudinem intellexit (deprehendit) J 93 percepit. — quas intellexi sitas, &c. Cum sibi finem vitae adesse intellegeret J 9 et alibi saepe hoc sensu

Intendantur officia J 75 (pro, augere, duplicare.) Tacit. cupiditates H. i, 12. formidinem H. 254. metum, &c. quo ire intendantur J 107 neque quod intenderat efficere potest J 25 quocumque intenderat res adversae erant J 74 F 355, 6 J 102 quo nunc primum intendam Terent. et J 104 ubi haruspicia dicta eodem intendere videt J 64 arma atque tela tentare, intendere J 105 ubi intenderit ingenium valet C 51 suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur, Livius i. quem locum summa vi capere intendit J 92 F 352, 27 incredibile quantum intenta fuerit J 40 mala F 283, 6 domi militiaeque intenti C 6 paratique C 27 infensi intente sine tumultu manent J 57 instructi intente J 53 eo intentior ad victoriam niti J 55 intento atque ipsesto exercitu J 46 servilibus officiis C 4 senatus nihil sane intentus C 16 negotiis amicorum C 54 Dictys ii, 4. acies intenta praelio

Intentus: prorsus intentus cuncta parare J 23 et 30 propere sequi J 91 festinat cornu, Claudian. R. Pr. 206. Mss. Codd. quibus mus sum, telo, pro cornu

Inter tanta vitia ambitione tenebatur C 3 gloriae certamen inter ipsos erat C 7 quo inter se magis fidi forent C 22 inter haec parata atque decreta C 43 planities erat inter si-

mistros montes C 59 quod difficillimum inter mortales est J 10 inter se permixti J 17 tanta temperantia inter ambitionem, sævitiamque moderatum J 45 postquam haud procul inter se erant J 53 haud longe inter se castra faciebant J 55 (pro, invicem, nam tantundem valet, inter se apud hunc auctorem.) inter artes bonas adolevit J 63 epulas J 66 inter hyberna Romanorum exercitum habebat J 70 ex res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit J 79 quo in loco inter se obvii fuissent, ibid. Inter ingentes solitudines J 89 ceteram plaritiem mons saxeus J 92 vineas administrare J 92 propinquos inter se colles occupat J 98 omnia, quæ visus erat, constrata telis, cadaveribus et inter ea humus infecta sanguine J 101 cæduntur inter potentium inimicitias F 308, 2 inter se propinquas insulas F 321, 3 interea, apud Poetas et Sallust. eodem tempore. Serv. ad Æn. x, 1543. inter se amant. Cic. sesquipedale inter se distantes Ms. om. sesquipedale Colum. v, 6

Interfecisset dolis J 6 per summum scelus F 342, 19 lubricinose C 51.

Interim: cum interim, &c. J 12 de fœdere consulebat, et tamen interim scribere supplementum exercitui J 89 Tamen interim J 54

Internuncius J 109 sanctus vir, ibid.

Interponit fidem suam J 32 sic, moram int. Valer. 64. ubi Hack. ed. omittit. Virga solum quo insistebat denotavit. Ms. denotatum. Interposita fide publica J 32

Interrogati legibus ambitus C 18 et C 31 de itinere C 47

Intervalla: per intervalla corpore aucto remeare circiter duum millium intervallo J 106 quod Valentiam parvo intervallo præterfluit F 291, 10

Intervenisse fœdas præterea J 111

Intestabilis: improbus intestabilisque J 67

Intestina bella C 5 oppon. externo a Tacito An. 16, 23: ut ab externis rumoribus intestinum scelus obscuraretur

Intoleranda atque fœda viris C 58

audacia, scelere, atque superbia sese offerens J 14 bellua avaritia F 355;

6 Imperium ex justissimo atque optimo crudele intolerandumque factum C 10

Intra: intra legitimos dies profiteri C 18 Oceanum magis Persæ J 18

Introrsus prima Asiæ Bithynia est F 329, 24 Pontum Tacit. H. ii, 81.

Intutum Remp. quousque patiemini F 284, 8 Livius, castra Gallorum intuta, neglectaque ab omni parte. intutum est scribere stylo, Plin. 37, 14. amicitia ii, 42. obsidio h. l. 68. intuta mœnium, Tacit.

Invadendarum terrarum causa F 335, 3 invadere, pollnere et vastare omnia J 41 ne populares metus invaderet parepdi sibi J 35, 13 et 106 sic invaditur undique simul ex insidiis J 113 pariter acre F 317, 25 hunc lubido maxima Reip. capiendæ C 5 via morbis (sceleris) atque uti tabes plerosque civium animos C 36 Cic. iii. offic. 43., pestis hominum vitam, regnum animo jam J 20 invaserat in animo Florus J 32 in fortunæ alienjus Cicero ii. Phil. 75. in oculos Plaut. Asin. cupido ejus potiendi J 89 pro æquitate, &c. superbia invasere C 2 Varro apud Nonium tanta porro invasit cupiditas honorum plerisque: pro, inceserat. Plaut. Liv. Cic. (et noster) J 24 et F 353, 16 animos torpedo atque secordia F 355, 17

Invenit dignum moribus factisque exitum vitæ C 56 invenit gloriam ex culpa J 94 ex quo illi gloria opesque inventæ J 94 sic Terent.: Utinam tam aliquid invenire facile possis quam hoc peribit. vid. ibi Donatum. et sic Tacitus, Plin. Cic. alique innumeri

Invicti ab hostibus J 31 animum gerebat adversum divitias J 43 imperium vetustate tabescere F 359, 5

Invidiant labori, periculis etiam metis J 85 virtuti vestræ fortuna C 58

Invidi magis æmuli bonorum quam invidi F 355, 16

Invidia dicta putant C 3 vexabat C 3 fatigat F 360, 8 ex opulencia orta est C 6 pleraque nobilitas invidia læstunabat C 23 ex maxima invidia in gratiam et favorem Jugurtha veniret J 13 in invidia res erat J 25 Cic. ad Attic. ii, 24: Non enim poterimus uña esse in invidia spoliati, opibus, &c. (quam sententiam alibi exprimit per) habet hæc res invidiam.

dilatari J 27 gravis apud plebem J 20 ex partium invidia pericula metuentes J 40 postquam invidia decesserat iuxta carus J 88 fraternus invidiam moderi animo ardebat J 39 invidiam Ciceronis leniri C 23 imponere consuli optimo C 48 conflasserant C 49 polluta licentia invidiam accenderet J 15 atque pecuniam suam invidiam facti esse J 35 timens ex delicto fratris J 39

Inviolata fama et æquabili J 43 fidem publicam J 33 deditione facta inviolatos sese fore J 26 Helenam inviolatam eripiunt, Dares. Codex Sideniensis, non invitam, male, nam infra dicit illam mestam legend. f. invitam

Invitant domos suas J 66 sic, somnos. Horat. culpam, Ovid. se cibo vinoque F 318, 8 invitavit sese in cœna plusculum, Plaut. Amphitr.

Invitus accipere beneficia J 96 Inultum tantam scelus relinquendum J 106 Cic. i. Verrin. impunite atque insulta

Invocat te ad crudeles pœnas aut acerba judicia F 345, 8

Joca atque seria cum humillimis agere J 96 posse versus facere, jocum movere C 25 Persius vi. agitare jocos. ubi Ms. habet, primordia vocum

Ipsa (per se): natura serpentium ipsa perniciosi, siti magis quam alia re accenditur J 89

Ira atque misericordia vacuos C 51 et metu anxius J 11 quæ ira fieri amat J 34 ex ira vertunt in miserationem F 275, 15 belli desenuisset F 286, 26 lenita F 311, 7 neu magis iræ vestræ quam famæ consultiat C 51 neque sanctum aut nefandum quicquam iræ barbarorum F 336, 5 oppresserat J 72 iracundia si quid deliquere C 51

Ire quam arctissime et signa occultare J 68 captum licet F 277, 21 huc atque illuc abunde libertatem rati F 307, 14 cui nisi obviam iretur F 327, 9

Irritamenta gula salem, &c. J 89 Tacit. Hist. ii, 63

Irrumpere Cirtam J 25 Veget. iii, 19. conturbatis facilius hostis incumbit. sic Edd. at Ms. imperator irumpit portam J 58

Ita: in pace ita ut in bello valeret C 2 Ita imperium a minus hono, &c. C 2, 8 et 28, &c. sæpe, pro itaque

et igitur, eadem forma apud Cic. II. de Fin. Ita sit ut quod bonam sit id etiam honestum sit. scio fuisse nonnullos, qui ita æstimarent juventutem quæ, &c. C 14 et 19, &c. neque quietibus sedari ita (adeo) conscientia vastabat C 15 uti facta opus est ita agant C 45 eum oratio accendet? Non ita est: neque, &c. C 51 postquam eos impeditis ramis arborum, atque ita disjectos circumveniri vident J 58 Arnob. 219: sua habere venalia, prius sumere atque ita præstare. Italici J 26 generis multi mortales J 47

Item: (ponitur pro, similiter etiam, deinde) suere item ea tempestate qui crederent, &c. C 17 ipse cum telo esse, item alios jubere hortari C 27 primum omnium qui probro præstabant, item alii per dedecora patrimoniis amissis C 37 in Gallia, &c. item in agro Piceno C 43 alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu C 51 quos item uti priores mittebat J 47 subveris item incensis J 94 F 339, 2 Itemne ut adhuc militia injusta, &c. F 347, 8 impunitatem itemque decrevere uti, &c. C 30, 46 et 53

Iter faciens C 19 ejus cognovit C 57 ferro aperiendum C 58 matnare pergere J 79 Terent. Hecyra i, 2., pergam quo cæpi iter. Pergero iter ambitione ac periculo vacuum, Tacit. 4. et Valer. Flacc. iv. et Lib. v. constituent ad Cirtam J 81 angustum, utrimque præcisum J 92 speculanti suum J 107 vertit F 288, 17 egressusque ejus explorat J 25 ex itinere literas mittit C 34 et J 56 retractum ex C 39 diverso malos a bonis loca tetra habere C 52 erat hand longe ab illo itinere que Metellus pergebat oppidum J 47 in eo colle quem transverso itinere porrectum docuimus J 49 fessi J 58 in itinere fuderat J 88 facto comedit J 91 properato J 112 si hoc itinere uti decreveris, cetera in promta F 288, 19 quo hostium itineri officeret J 53 avisi ignoratus, Romanos palantes aggreditur J 54 se duces pollicetur J 93 insolentia timidus J 94 properandi causa J 106 itineris eorum per literas gnarus F 288, 15

Jubere: ipsa cum telo esse item alios jubere, hortari, &c. C 27 quendam in sinistra parte curare jubet.

C 59

Jucundior atque obsequentior, quam parenti par est (de filia) F 362, 10 Cic. Offic. cum relevare animos et dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiam. c. 34. ed. Racheilii. dediti turpissimæ parti corporis, &c. sudorem pulverem et alia nobis relinquunt, &c. epalis jucundiora J 85

Judicat Manlium, &c. hostessenatus C 36 et C 50 neque de honore copiis quisquam magis aut minus judicaverit F 354, 4 judicia, repulsas, egestatem nobis reliquerunt C 20 frustra implores C 52 (Judicium signif. jurisdictionem) jus vero regulam qua in illo exercendo utimur Liv. 49. totam Acarnaniam sub jus judiciumque regis venisse 51. sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem. in jure dicimus cum de Prætoze, in judicio cum de judice privatarum litium verba facimus. Plant. Men. seu ad populum, seu in jure, seu apud judicem. Cic. Leges, jura, judicia, suffragia et alibi juris et judiciorum æquitate. Pro Quir. In provincia jus dicebatur et Romæ judicia dabatur, et jura sibi met extorquerent. (i. e. judicandi potestas) F 278, 10 tradita sunt tribus ordinibus F 360, 4 prima classis quoniam mittenda patem F 358, 15 cum legis Plantiæ judicia domi faciebatis F 362, 23 convicti C 14 terrere ceteros C 39 oppugnatus in judicio repetundarum C 49 more magis quam judicio secuti F 341, 6 timentes pro factis C 14 animi mei mutavisse J 4 fugerat de Massivæ necesse J 61 de magistratu facile fit populi judicium F 354, 7 jus, judiciumque omnium rerum penes F 279, 2 Jugi aqua J 89 (sic Plaut. Horat. alique)

Jumenta levare sarcinis J 75

Jura populi defendere C 38 Tribunos Plebis alia sibi jura paravit F 278, 8 parandi juris et majestatis constituendæ gratia J 31 paratum a Sylla F 300, 8 et judicia sibi met extorquerent (populo scil.) F 278, 10 belli rescindi F 283, 15 restituit tribunis F 302, 1 si ab jure gentium sœpe prohibuerint J 23 magis æquo bonoque reus quam ex jure gentium J 35 æquo et modesto agitatam F 273, 2 optimo libere agere F 276,

6 exatus F 276, 10 gentium res repeto F 305, 8 jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat C 9 contra jus fasque C 15 in paucorum jus atque ditionem concessit C 20 sine populi jussu nullius earum rerum consuli jus est C 29 libertatis imminutum C 37 jus et imperium penes vos esse J 14 jus judiciumque omnium rerum penes se F 279, 2 amplificatum F 351, 23

Jurgia exercebant cum hostibus C 9 trahendo tempus jurgii atrocitatem facti leniebant J 27 jurgio lacesitus C 30

Jusjurandum: adigeret ad jujurandum C 22 ab Lentulo postulant C 44

Jussa efficiunt J 24 pro aliis tolerantis F 305, 1 nautarum impediabant F 328, 18 jussis vestris obediens erit J 31 nullus hostis nisi quem jussissetis J 14 ei provinciam populus jussit J 84 Id modo exceperere patres ne postea eosdem Tribunos juberent (vide Festum in V.)

Justa postquam illi fecerant more regio J 11 justos dominos volunt F 316, 6 (i. e. veros) sic apud R. Rust. Scriptores, justum opus. Stat. Theb. 1, 648. sacras ita vocibus asperat iras. Ma. vero, pro sacras, justas, sed alio sensu quam hoc in loco apud Sallustium, justos et egregios agere ultra Æthiopam cultu Persarum F 332, 32

Juvantibus dis J 85 bene juvantibus dis F 279, 12 quod juvat, quod carum æstimant J 85 commeatu juvaturum exercitum J 47

Juxta eorum vitam mortemque juxta æstimo C 2 (i. e. tantidem) reipublicæ juxta ac sibi consuluisse C 37 suæ hostiumque vitæ juxta pepercerant C 61 juxta bonos et malos lubricinose interficere C 51 hyemem et æstatem juxta pati J 85 carus J 88 juxta mecum omnes intelligitis C 58 juxta ac si hostes adessent J 45 petenti uti sellam juxta poneret J 65 meque vosque in omnibus robis juxta geram J 85 literis Græcis atque Latinis juxta, atque doctissime eruditus J 95 illi certamini conscii inter se juxta seditionem erant F 338, 14 amicos procul juxtaque sitos F 316, 2

L

Labefactatis (rebus secundis) F 278, 14

Laborandum visum est de summa consilii F 358, 18 magis id laborare ut, &c. J 96

Labore: pro labore desidia C 2 labore et æstu languidis J 51 in labore exercitando F 346, 13 per laborem usu militiam discibat C 7 multum suscipere J 14 F 297, 10 cum honoribus capescebant F 276, 6 spe otii sustentant F 345, 4 omnes et victorias confirmaturum J 49 reliquos pro præda fore J 54 multi ingentes labores insunt imperio summo F 324, 23 inter labores militiæ F 349, 9 urbanum otium ingrato labori prætulerant C 37 utili meo nomen inertiae imponant J 4 plurimis et periculis quæsi J 85 multis consumtis J 93 meis tui F 314, 8 corpus in laboribus habui F 356, 12 fructu privatus C 35 patiens J 44 ignari F 357, 8 labor insolitus C 7 neque animus negotio defuit neque decretis labor F 322, 21

Lacerant (Pompeium) F 307, 3 Diotys ii, 29. largitionibus Remp. F 281, 1 angitur et laceratur animi cupidiae F 283, 1 bona patria C 14

Lædere universos (verbo nimirum) J 96 - me quidem ex animi sententia nulla oratio lædere potest J 85 famam J 96 petulantissimis verbis lædis F 305, 5

Læta: civitas antea trepida læta agere J 55 læta et candida omnia visa F 342, 9 victoriam aut incrementam C 61 ager frugum F 292, 19 more suo lætari, exultare, strepere vocibus J 96 lætandum puto casum tuum J 14 ex perfidia lætati J 69 ingens lætitia occupavere C 46 magna nobis lætitia, cum te talem virum Di monuere uti aliquando pacem quam bellum malles J 102 stultæ lætitiæ gravis pœnas C 51 lætitiâ agitabant C 48

Languentibus aliis, impetum facturum C 43 dolus Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur J 53 labore et æstu J 51 secordesque F 301, 15

Laniata navigia F 318, 14

Lapsum scelere J 104 ita lapsus est ut hostibus, &c. F 349, 23

Larem familiarem nusquam ultimæ esse C 2 de latronibus inquit Valer. M. ad lares reverterunt (viso Scipione): de qua lectione ut dubitem facit Codex Ms. qui pro ad lares exhibet, alacres. Ascensiana, addit, proprios, cum tales præmiatores sint fere laris incerti, sane ni præcessisset, læti, in Ms. sententiam pedibus irem

Largiri minus inopia poterat C 23 largitio oppon. abstinentiæ C 3 magis quam causa freti J 15 famosam impudentemque J 15 privatis atque publicis excita C 37 largitionibus Remp. lacerari F 281, 1 et publico frumento corrupta plebes F 345, 20 F 361, 8 maxime pecuniæ largitor J 95 largiundo atque pollicitando C 38 quæcumque possint largiundo parare J 13 largius suo usi C 16

Lascivia: ex summa lætitia atque lascivia quæ diuturna quies pepererat C 31 corruerat licentia atque lascivia J 39 atque superbia incensere J 41 et ludum magis quam formidinem ostentabat festus J 66

Late valuit imperium J 5 primo late equites J 68 quo latius formido crescerent J 55

Latere: hostis ab latere, vos amici procul J 14 hinc latas pro, comite assiduo, Mart. vi. 68. Ille tuum, Castrice, dulce latas, Ms. Cod. Corporis Christi Cantab. dulce decus, male, confer Epig. ii, 46. haud procul ab latere castelli quod adversum præliantibus erat J 93 ab latere incurrit Mauris J 101 in latere vegetigalia nostrorum F 282, 2 ab lateribus circumveniebant disiectos J 50

Latitudinem declivem ab ortu solis J 17

Latrocinia: furtim, et per latrocinia potius (quam bonis artibus) ad imperia nituntur J 4 suetum F 291, 8

Latrones cujusque generis C 28 gentium oppressisse F 316, 17

Laxiore imperio quam antea habere J 64 agmine F 309, 4 laxitate loci inclinatos F 317, 24 remoto metu, laxius licentiusque futuros J 87

Lectos et evocatos Centuriones C 59 et exercitatos in audaciam C 50

Legat sibi homines nobiles J 28

Legatione Syllæ cognita J 102, Valer. M. iii, 2: dum legationis officio fungeretur. Ms. Ascens. et Hack. in legationibus pecunias accipiaset. J 40 cujus legationis princeps fuit

J 16

Lege Plautia interrogatus C 31 uti, more majorum C 33 neque moribus neque lege aut imperio cujusquam regebantur J 18 belli F 350, 17 observare legem in minore negotio cum eam in majore neglexeris C 51 promulgavit F 311, 4 paratæ C 51 et postremo legea, majestas vestra, &c. J 31 jura, judicia J 31 ex-lubidine imperantur F 284, 9 nullius potentia super leges erat F 351, 24 bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat C 9 legibus ambitus interrogati C 18 iis utendum censeo quæ legibus comparata sunt C 51 annuite legibus impositis F 279, 5 licentia sua pro legibus utuntur F 350, 9

Legionarias cohortes J 51 legiones scriberentur C 32 positas in monte arceasivit F 311, 10 cum magnis legionibus hostium contendisse C 58 cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat C 57 expletis J 87 præsidium restituatis civibus C 33 cupidissimus F 327, 20 cum legis Plautiæ judicia domi faciebatis F 302, 22 ac libertatis subvertendæ F 282, 13

Legitimos: intra legitimos dies profiteri C 18 imperium C 6 præmium ut non legitimum ita se dignum, Valen. ii, 82. Ms. pro, se dignum, legit optandum

Legi ex pecunia iudices F 354, 7

Leniebant atrocitatem facti J 27 inopiam frumenti J 91 invidiam C 22 ira F 311, 7 neque lenitur animus ferrox J 11 tanta vis hominis lenienda quam exagitanda C 48

Leniter et ex voluntate Syllæ omnia se facturum promittit J 111 consulto lenius agere ac diffidentiam rei simulare J 60

Liber mihi animus a partibus Reip. C 4 in consulendo liber C 52 libera ab auctoribus Patriciis suffragia F 304, 9 sententia eorum a metu F 357, 20

Liberales pecuniæ, laudis avidi C 7 ex sociorum fortunis C 52 liberalibus verbis permulcti F 311, 7 egregia liberalitate C 49 exercitum nimisque liberaliter habuerat C 11 accurate ac liberaliter habuit J 103 libere agere quam optimo jure F 275, 6 Dictys ii, 47. liberius altiusque processit dum me piget J 4 se in victoria licentius liberiusque, quam artius

futuros credebant F 344, 17. ore parum libero J 95

Liberis: in liberis custodiis habeantur C 47 parvis liberis J 6

Libertas et anima nostra in dubio est C 52 potior periculosa libertas quieto servitio F 279, 11 æqua omnium F 357, 15 optabilis juxta bonis et malis F 357, 22 cujus de libertate ingenii J 30 quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit C 33 extorqueret C 39 desererent J 30 experiar J 31 per manus retinendam J 31 vertere in lubidinem J 41 armis tegi J 87 et C 6 sequimini ad recipiendam F 279, 13 quæ capessendam arbitror F 300, 13 quinis modis libertatem omnium æstimavere F 306, 2 abunde libertatem rati quia tergis abstinetur F 307, 14 ex gravi servitute in libertatem restituit F 349, 16 cum Rep. venalem habere F 352, 3 ut omnes expergiscantur ad lib. F 352, 10 gloria cariorem F 359, 2 eversam uti restitutas F 359, 23 timere libertati J 39 jus imminutum C 37 exercitum opprimendæ libertatis habet F 280, 13 vindices uti se ferunt F 307, 3 periculum libertatis facere F 351, 13

Liberum atque solutum sine imperio C 6 corpus C 33

Licentia: faciendi licentia J 31 quæ tanta licentia ferri, Lucan. i, 8: ubi Codex Bih. Pub. insania. et Prisciani Codex Ms. vid. p. 1072. Licentia alia aliis C 51 minima in maxima fortuna est C 51 ubi paulatim licentia crevit C 51 veritus ne polluta licentia invidiam accenderet J 15 atque lascivia corruerat J 39 sua pro legibus utuntur F 350, 9 per licentiam insollescere animum C 6 victis injuria licentiam eripiebant C 12 (in bonam partem pro, potestatem) Cic. Offic. i. Magnis enim illi et divinis bonis hanc licentiam asequabantur. bellî componendi permittit J 103 neu patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem, ad integros contactu procedere F 282, 6 ultroque licentiam in vos auctum atque adjutum properatis F 305, 4 si sumtum et rapinarum licentiam demerseris F 344, 1 quo res communis licentiam gereretur J 108 licentius quam arctius in victoria futuros F 344, 17 remoto meta laxius licentiusque futuros J 87

Licet: (pro possum) F 277, 21 sæpe nunc quando per illam licet, festina

J 102 omnia in victoria lege belli F 350, 17

Lingua dischilli, dispari genere C 6 aliud clausum in pectore aliud promtum in lingua habere J 10 ignara commercia prohibebant J 18 barbara J 18 quam manu promptior J 44 ejus civitatis J 78 lingua animo auribus competere F 286, 14 corpore et lingua percitum et inquietem F 293, 16 neque animo satis compotem F 327, 10 fiducia augeri nostris cepit, et promi lingua F 328, 9 vis virtusque in lingua sita est F 350, 18 hebes F 355, 23 vana F 355, 25 impigre animi ignavi F 304, 6

Literas allatas F 304 C 30 dat ad C 44 coarguunt, præter literas, sermonibus, &c. C 47 per literas sit certior J 82 literis Græcis docta C 25 cognitis J 78 in literis animum agitati F 350, 11

Lixæ permixti cum militibus vagabantur J 44 a lixa aqua, inquit Varro. distinguit inter eas et Calones vetus narrator Horatii ad Sat. ii. Lib. i. sapphe obiter Fulgentium ex Membranis in v. Lixa, vel portitor aque in expeditione nunc etiam in culina

Loca amœna voluptaria C 11 opportuna C 27 tetra, inculta C 52 abdita J 12 et nationes J 17 cetera usque ad Mauretiam teneat J 19 incendit pleraque hostiliter J 20 saltuosa J 38 præter flumini propinqua J 48 qui sua defendere nequiverat in alienis bellum gerere J 54 occulta quam maxime J 56 munita J 58 arida atque vasta J 75 æqualia et nuda signentium J 79 sola J 103 ad id loci venire C 45 si paterent opportunitates J 47 asperitas et insolentia nostros retinebat J 50 propter iniquitatem J 92 difficultate coacti J 98 fiducia gnaritatis locorum F 296, 4 in agro gnarus F 296, 6 ingenio (vid. ingenium) F 308, 21 laxitate inclinatos F 317, 24 æquioribus C 57 superioribus J 51 circumventum J 68 ex copia maxime idoneis vineas agere J 76 editoribus J 98 artis F 315, 11 cedere loco nisi erant C 9 natus haud obscuro C 23 quo in loco res nostræ sint C 58 pro loco atque coplis exercitum instruit C 59 pro re atque loco J 50 amisso, fusi fugatiue J 52 adverso J 55 suo pugnam facere J 61 munitæ loco J 61 et operibus et loco J 76 (l. e.

sita) alio atque alio J 72 in loco manentes J 101 constituto J 113 præda loco aestimantur F 286, 22 cibi mortem loco immortalitatis futurum, Hegesip. loco. humili F 296, 14 summo potitur F 317, 21 asper C 7 peccato locus esset C 52 neque locus neque amicus quisquam teget quem arma non texerint C 58 machinationibus importunus J 92 culcumque in sua civitate amplior illustriorque F 256, 19 tantus dolus tantaque peritia locorum et militiæ erat J 46 ad id locorum talis vir (ad id usque tempus) J 63 asperitate munitos J 76 facies cum ventis simul mutatur J 78 antequam Vesuvius faciem loci verteret, Tactus locorum scientes J 97 egestate rapto vivere coacti F 331, 12 difficiles J 57 in locum æquum deducit C 59 et J 52 in locum ædificium vos ducerem J 14 tumultuosum J 91 non ultra concionis locum memores libertatis F 304, 7 locupletem fore præda J 84

Longam quam maxime efficere C 1 Longe aliter ac ratus erat J 7 haud longe a mari J 21 deobus locis haud longe inter se castra faciebat J 55 Longinqua: in longinqua Oceani F 331, 26

Loquax magis quam facundus F 326, 14 Gell. i, 15: ubi Pembr. pro imitari ascribit. loquentiæ satis sapientiæ parum C 5 loqui maducæ et criminose simul de bello J 64

Lubebat: uti cuique lubebat ab aliis aberat J 45 arma, pecuniam, postremo quicquid animo lubet, sume, utero J 110 cujus rei lubet periculum facere F 248, 14 adimant quæ lubet F 250, 5 sicuti regi luberat J 38 mihi multa legenti, forte lubuit attendere quæ res maxime tanta negotia sustinisset C 53

Lubido: uti lubido tulit F 356, 9 maxima invaserat reipublicæ capiendæ C 5

Lubidine magis quam ex vero C 8 summa, divitias vincere nequeant C 20 sic accensa C 25 perniciosa usus J 1 a consensu retinuit J 15 commotus metu atque lubidine diversus agitabatur J 25 plebes 40 victoria ex lubidine sua usa J 42 ex illius lubidine geri J 54 ex lub. leges imperantur F 284, 10 ex aliena lubidine huc atque illic fluctuantes agitantur F 357, 12 sua agit res F 248, 6 licentia sua pro legibus utuntur F 350, 9

libidinem dominandi causam belli habere C 2 (in bonam partem) in militaribus equis libidinem habebant C 7 libidini et usui paruit C 51 possidet, ibid. contra libidinem animi, ibid. libertatem in libidinem vertere J 41 imperitandi J 81 libidinem adversum nos, metum pro nobis suscipisse J 108 quasi per libidinem data F 339, 3 haud facile alterius libidini malefacta condonabam C 52 animus neque delicto neque libidini obnoxius C 52 cibus adversam famem atque sitim non libidini neque luxuriae erat J 89 libidini profundae sumtus querere F 343, 9 nihil denegare F 344, 6 libidinis haud facile carebat C 18 libidini et divitiarum victor J 68 effraenatae F 336, 25 atque superbia invasere C 2 et J 24 et 84 libido maxima invaserat rei publicae capiendae C 5 libido stupri, Gaez C 19 quae bellam et libido victorum fert C 21 quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant C 28 si libido possidet, ea dominatur; animus nihil valet C 51 cuius libido moderatur gentibus C 51 perniciosa tenet J 3 uti libido cunjasque erat J 86 quod si tibi bona libido fuerit F 360, 4 libidines malas ab juventute prohibeas F 345, 10 interficere libidinosae C 51

Luces F 326, 23 (i. e. die) lux: (fere poetarum) natali die mihi dulcior haec lux, Juven. xii, 1. Codex doctior, carior. in plurali rarissime. Cicero in Arato, illa quae fulgent lucis ex ore cornucae (illae stellae), multis ante lucibus, i. e. diebus, Ovid. ii. de Ponto. Festae lucis, Horat. iv. Od. 6. et alibi. vid. Macrobius. i. Sat. 17

Luctuosam victoriam hostibus relinquas C 58 fratris miseris et luctuosas preces, Cic. ad Attic. iii, 60. dederunt Hesperiae mala luctuosae, Horat. iii. Carm. Od. 6

Luctus agitabatur per omnem exercitum C 61 tibine egestas civium et luctus curae sunt F 283, 19 gemitus virorum luctus mulieram F 351, 6 muliebrem tollite luctum, Horat. Epod. 16. gemitus toto foro, Cic. 2. Philipp. 89. gemitus si abjectus si flebilis. ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. ii. Tusc. 97. luctus de viris. Cic. ad Curium 7, 20. ge-

mitus de foeminis dicitur. Ovid. Met. vii, 843: subito gemitus inter mea verba videbar Nescio quos audisse (nempe uxoris)

Luculentam orationem C 31

Ludibrio videnter fuisse divitiarum C 18 ubi alienae superbiae ludibrio fueris C 20 habitus populus J 34

Ludificare consulem belli modo, modo pacis mora J 36 iudificati incerto proelio J 50 Tarent. Eunuch. Tu me hic etiam nebulo iudificaberis. Plaut. Amphit. qui iudificas dictis delirantibus. et alibi saepe. Quo paucorum metas improvida iudificetur. Lucretius, Livius, Tacitus, Cicero, Silius

Lugubribus nuntiis F 322, 6

Lumen posteris majorum gloria J 85 fudavere nubes F 332, 21 obscuro etiam tum J 21 incerto F 317, 17

Luxu antecapere famem aut sitim C 13 atque desidiosa corrupta civitas C 53 non se luxu neque inertiae corrumperendum dedit J 6 vide Gellium iv. de his dativis (hac forma utitur Caesar) casu et consensu; receptum, magistratae. Tacit. etiam Hist. ii, 71 luxu et saginae mancipatus. Sic, nisi (apud nostrum). Unde merito vapulat Priscian. qui poetas hoc metri causa fecisse asserit. ut, concubitu indulgent. apud Virg. Victu invigilant. oculatorum subdere visu. Lucret. 5. luxu atque licentia carendam F 283, 3 per luxum atque ignaviam aetatem agunt J 3 in plurali Lucan. x. 110: Nondum translato Romana in saecula luxus. et sic membranae B. P. Prudentius Psychom. 430. nimis pro luxibus aevi, sic veterrimus C. Christi Codex. Heinsii edd. dulcibus: cum qua etiam facit Codex Bib. Pub. Ms.

Luxuria atque ignavia pessimae artes J 85 probro atque luxuria polluta F 341, 9 neque luxuriae modum fecerat C 24 saltare, &c. quae instrumenta luxuriae sunt C 25 quieti aut luxuriae concedit id tempus J 61 probra J 44

Luxurioso otio luxurioso esse J 95 sic, luxuriosus amor, Ovid. ii. de Remed. cultus, Quintil. 8. frumenta, Cic. de Orat. laetitia, Liv. pabula, Plin. 17, 4

M

Machinabantur perniciem senatoribus C 18 machinata fames F 292, 24 Apuleius 67, 5 : ex ea salutem operi machinatam, cum machinato strepitu F 294, 9 indicium illud ab Autronio machinatum C 48 aggeribus et aliis machinationibus locus importunus J 92 Madore ne munimenta infirmarentur F 296, 12

Magis (potius) C 1 vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet C 1 eo magis quod, &c. C 4 magis magisque in die C 5 magis quam ex vero C 8, et sæpe. sed ex aliis rebus magis quam quod cuiquam id compertum foret C 14 si noster non timet, eo magis refert mihi atque vobis timere C 52 quo minus petebat, eo magis sequebatur C 54 me magis merito quam ignavia iudicium animi mutavisse J 4 illustria magisque in aperto sint J 6 Persæ intra Oceanum magis J 18 Gætuli sub sole magis J 18 neque torribus aut magis quam antea demisso animo fuit J 98 neque ego vos ultum injurias hortor, magis uti requiem cupiatis F 305, 6 haud pœnitet, magis reticuisse pigeret F 347, 19

Magistratibus capiendis F 278, 4 a prima adolescentia in ore vestro privatus, et in magistratibus egi F 323, 8 de magistratibus creandis F 354, 14 abdicatus magistratu C 47 continuare nitebantur J 37 ubi primum magistratum ingressus est J 43 patricium Tribunis F 304, 8 populo non creditore gerere F 344, 13 eisque minores magistratus præessent C 30 tenere, ipsi innoxii florentes C 30 verum ex his magistratus et imperia, postremo omnis cura rerum publicarum J 3 per magistratus administrabat oppida P. Rom. J 19 Romam ad magistratus rogandos proficiscitur J 29 seditiosi vulgum exagitare J 73 insignia ab Tuscia pleraque C 51

Magna copia rerum aliud alii iter ostendunt C 3 quæta movere magna merces videbatur C 20 cum magna manu C 43 magna mihi copia est memorandi qui reges, &c. C 51 habere illum magnam copiam societatis amicitiaque conjungendæ J 83 cum magna gloria in exercitu fuerat C 59 vi tendere C 60 vis animi erat

J 37 scientia militiæ J 63 atque insolita re percussus J 75 fons aquæ J 98 gloria triumphaverat J 114 imperia illa Consulum et Patrum decreta F 305, 3 omnes magna mediocriusque sapientia F 340, 19 remedia contra divitias statuo F 355, 2 frequentia ejus ordinis C 46 divitiæ J 2 invidiam conflaverat C 49 pecuniam amiserat J 97 hostem ferire, &c. eas divitias, eam nobilitatem magnam putabant C 7 opportunitates corrumpere C 43 estis et opulenti virtute, ac Dis volentibus J 14 et J 79 atque magnifica civitas C 51 multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortes fidosque mihi C 20 ex magnis rapinis nihil reliqui fecerat luxuria atque libido C 28 in magnis periculis C 35 parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse C 53 opibus carum J 70 et F 341, 1 imperio præditi C 51 magno usui est memoria rerum gestarum J 4 hortamento erant J 98 certamen inter mortales fuit vine corporis, &c. C 1 mare J 18 ubi mare magnum esse et sævire ventis cepit J 78 Suave mari magno turbantibus æquora ventis, (pro, tumido,) Lucret. ii, 1. Fluminibus magnoque mari, cum frangitur æstu, Lib. vi. licet hæc vox non semper denotet mare ventis agitatum, ut Plautus, plenum undarum, sed quod Græci per *ἄλα θάλα* efferunt, sic enim vertit Livius Andr. apud Festum et Ennius apud Cic. i. de Divin. et sic, apud Virg. Æneid. volat ille per æera magnum, ad Homerum *ἄλα θάλα* quam proximæ accedit. beneficiis et munificentia magus habebatur C 54

Magnitudine: pro magnitudine primum comperta est ea res C 22 pecuniae a bono honestoque in pravum abstractus est J 29 proxima esse Istrum F 333, 2 quo bello post magnitudinem nominis Romani Italiae opes maxime attriverat J 5 quibus quisque rebus magnitudinem invenissent F 346, 6

Majora et magis aspera aggredi J 89 animum in adversis F 349, 2 in majus celebrare J 73 F 328, 1 otium in castris F 341, 14

Magnifica spolia belli C 20 civitas magna atque magnifica C 51 omnium istarum civitatum quas nunc magnificas ac nobiles audis. Ms. vides. Senec. Ep. 91. clara atque magnifica

prætura, &c. J 4 pro se et illis dolentia dicitur J 81 magnifici in supplicii Deorum C 9 imperium P. Rom. C 52 Jugurtham magnificum ex Auli secordia J 55 i. e. jactantiæ et ostentationis plenus, (sensu non adeo pervulgato) Livius i. U. C. exercitu victore reducto ipse cum factis vir magnificus tum factorum ostentator haud minor. Terent. Eunuch. ineptias et magnifica verba. in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat C 17 Cicero Offic. i. Hæc præscripta servantem licet graviter, magnifice, animosque vivere, (in bonam partem) ubi, om. Ms. Codex B. Pub. ubique vivere atque etiam, et alius Cod. pro tum habet, nisi quam plurimis

Magnifice incedunt J 31

Mala ambitio detinuerat ab incepto C 4 facinora edocebat C 16 et F 314, 12 et F 359, 22 æs alienum, mala res, spes asperior C 20 homines quibus mala abunde omnia erant C 21 mortalium dissolvere C 51 exempla ex bonis iniitiis orta C 51 fama et timor animi impediēbat J 35 Terent. Phorm. quod habes ita ut voluisti uxorem sine mala fama, cui mala illa parabantur J 40 ex conscientia digna timere J 62 studia partium magis quam bona aut mala sua moderata J 73 perpeus J 102 intenta quasi fulmen optare se quisque ne attingat, sed prohibere ne conari quidem F 283, 6 mea cum bonis tuis frustra misceri sperem F 312, 11 post malam pugnam ab rege defecerant J 56 (i. e. pugna commissa, non diis non viribus æquis,) pugna mala Lacedæmoniorum in Leuctris Cic. de Divin. malarum artium (factionum) J 41 lubricitas ab juventute prohibeas F 345, 10 mores stimulant C 18 quam prælium male pugnatum ab suis J 54 et J 114 bonis iniitiis malos eventus habuit C 11 Tacit. 15, 28 Annal. ducere manipulos atque operire reliquias malæ pugne imperavit, boni mali strenui et imbelles J 67 strenuis et ignavis F 357, 22 malarum artium insolens C 3 rerum audacia, fortitudo vocatur C 52 mos partium popularium et Senatus factionem et deinde omnium malarum artium J 41 sic mala ætas Aulul. 44 ambitio mala Horat. 2 Serm. Sat. 1, 17 gaudia. Æn. vi, 56 artes bonæ C 10 Mala ambitio C 4 artibus im-

butus C 13 moribus C 3 veniens imbuta C 11 defessus J 14 fructibus ipsa Gallia vix agitatur F 298, 24 bonis rebus pecunia creatur F 354, 3 virtute non malitia enisum J 22 pravoque ingenio C 5 accipitur malo permotus C 29 Reipublicæ creverant C 51 bono vinci satius est quam malo more injuriam vincere J 42 exercitum pudore magis quam malo coercēbat J 100 quibus ab malo publico detineatur F 346, 1 atque infido animo esse F 353, 2 publicum aiebat C 37 occulte instruebatur F 283, 9 facere F 352, 15 superbia commune nobilitatis malum J 64 res trepidæ malum improvisum J 91 gratuito potius malus atque crudelis erat C 16 at in Rep. ord. nemo omnium est gratuito malus F 355, 5

Malebant bellum quam pacem C 17 denique omnia malle quam victi abire J 79 nihil eo maluit quam quod tibi obesset F 349, 22

Maledicta alia cum adderet C 31 maledictis increpabat omnes bonos C 21 lacerarent J 85 avidus F 330, 23

Malefici generis plurima animalia J 17 cetera maleficia tum persequere ubi facta sunt C 52 beneficii quam maleficii immemorem esse J 31

Malitia quibus dolus atque malitia fide cariora F 352, 29 præmiis exercetur F 355, 4

Malivolentia et invidia dicta putant C 3

Mandandum ad consulatum mandandum M. Tullio studia hominum accendit C 23, et J 73

Mandata ad hoc mandata verbis dat C 44 brevi confecit J 12 legationem et mandata conficere Cic. Plancio, 23 Plaut. Cist. nemo exhibet: omnes intus conficiunt negotium. Cæsar. quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna, sic Bellum Cic. Tacit. cursum, diem, exercitum, facinus, famam, malum, munus, nuptias, &c. exequitur J 35 efficit J 58 patefaciunt J 103 quibuscumque mandata Bocchi cognoscit J 104 Lepidi animos movent, qui placere ait, sua cuique reddi F 283, 14

Maneat expulsa agris plebes F 279, 1 fugere an manere J 38

Manibus: in manibus spes magna, dominatio frustra fuissent C 20 cruentis manibus, immani avaritia. J 31

præliam manibus facere (i. e. cominus pugnare) J 57 manu parva cum magnis legionibus contendisse C 53 quorum res fidesque in manibus sitæ erant J 73 aut æqua manu discessisset C 39 manu promptus C 43 et J 7 et J 44 Lentulum Consul manu tenens in senatum perducit C 46 exercitus in maon C 51 urbes, &c. manu ceperat J 5 neque mihi in manu fuit J 14 injurias suas manu vindicaturum J 20 i. e. vi, vide Brookhusium ad Propert. lili, 16 cum prædatoria J 20 hostium diducta J 25 in vestra situm est Quirites J 31 non manu neque vi J 31 tormentis aut manu emissa jacula J 57 significare aut niti corporibus J 60 timidos insolentia itineris levare manu J 94 tantomodo neque consilio neque manu priorem alium pati J 96 consulere militibus J 98 cum bello melioribus manu consererent rudes J 49 manus sanguine civili alebat C 14 ne torpescerent per otium gratuito malis, &c. C 16 per manus libertatem retinendam J 31 consulatum nobilitas inter se per manus tradebat J 64 ob suos tutandos in manus venturum J 89 tela in manus jaceret F 349, 24 rapacissimæ F 363, 17 in agris manuum mercede inopiam toleraverat C 37

Manifesta magis ex illo habere velle J 33 sicuti de manifestis rerum capitalium more majorum supplicium sumendum J 52 Plautus Trucul. i, 2, 29. manifestam mendacii, mala, te teneo. Spirantem ac vitæ manifestam advertere pastores Tacit. 12 delicti, Idem. dentque operam uti eos quam maxime manifestos habeant C 41, tanti sceleris Jugurtha J 35

Mansuetudine atque misericordia SPQR. semper fuisse C 34 ter, cum misericordia jungitur

Mapalia ædificia Numidarum a gregitum J 18 circumjecta civitati F 331, 28 ex oppidis et mapalibus J 46

Mare sævum, importuosum J 17 magnum J 18 propius mare Africam agitabant J 18 magnum esse et sævire ventis cepit J 78 vorticosum F 331, 15 divitias profundant in extruendo mari C 20 secundo prima Cyrene est J 19 (i. e. proximo, vid. Orosium iii, 2) immensum aucto et vento gli-scenti F 299, 9 hyems mari prohibebat F 315, 3 vescenti causa terra marique

omnia exquirere C 18 placido F 299, 16 Virg. Cum placidum ventis staret mare, quod ex Theocriti $\eta \delta \epsilon \gamma \alpha \lambda \lambda \acute{\alpha} \nu \alpha$ expressum. Id quod deferbuit stare dicitur, Horat. ii. 4, 68 Hoc ubi confusum sectis inferbuit herbis Corycloque croco sparsum stetit. Cuncta terræque patebant C 10 constructa esse C 13 maria montisque polliceri C 23 sic Terent. montes auri Phorm. l. 2 Plaut. Mil. 42, 73 montes argenti. Gr. $\theta \acute{\alpha} \lambda \alpha \sigma \sigma \alpha \lambda \gamma \alpha \theta \acute{\alpha} \nu$, $\chi \rho \upsilon \sigma \iota \nu \tau \acute{\alpha} \nu \tau \omicron \varsigma$: terræ et maria simul omnia componenda sunt F 345, 17 fretum nostri maris et Oceani J 7: adverso æstu maris F 297, 1 maritimum bellum C 39

Materies omnium malorum C 10

Materno genere impar J 11 et J 106

Matura sunt omnia die juvenibus; victoria, præda, laus J 85 maturabat fugam F 288, 14 sic Virg. causa facinoris maturandi C 15 maturandam putabam F 281, 1 sic Dares cap. 39 de his aliquem mittendum esse, (quo id sine suspitione fiat, celerius, maturandumque esse) animadvertisse Priamum iratum verba nuda inclusa in textum adduco ex fide Codicis Sideniensis, in Africam maturans veniunt J 23 iter pergere J 79 insidias consuli C 32 Catilinam persequi C 36 mature factu opus C 1 hique mature oppida habere J 18 regis mandata exsequitur J 35 perituram J 35 et infra, satis mature illum cum filio suo consulatum petituram J 64 id adeo mature posse evenire si foret J 66 si singillatim, aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res maturus deserat J 49 perge qua cepisti ut quam maturime merita invenias F 284, 6

Maxima: quarum maxima rerum documenta hæc habeo C 9 necessitudo et plurimum audaciæ C 17 spe, malis moribus C 37 fiduciam parit F 278, 6 in spem maximam adducti C 40 in fortuna minima licentia est C 51 longe maxima virtus fuit J 9 ope niti J 14 copia fallendi erat J 61 cum maxima cura ultum ire injurias festinat J 68 vis utrum effecta J 91 turbamenta Reip. atque exitia F 279, 4 urbium F 316, 8 quibus victis spolia maxima sunt, acerrima in eos arma Rom. habent F 316, 11 vis multo maxima in plebe F 351, 21 gloriam in maximo imperio putare C 2 per maximum amicitiam maxima

et erat fallendi copia J 61 patriam maximam in terris F 359, 17 inimicitias pro Rep. suscepi F 323, 13 memoriam nostri quam maxime longam efficere C 1 quia prudentissimus quisque negotiosus maxime erat C 8 maximi et clari estis per ceteras gentes F 274, 15 nominis homines F 275, 3 pro maximis celebrantur C 8 divitibus hominem C 48 honoribus usus C 49 terrori esset J 7 quam maximo usui esse populo Romano J 14 quantum cum maximo beneficio vestro negotii sustineam J 86 in maximo vestro beneficio cum vosque sine lacerent J 85 quam maximum silentium haberi jubet J 99 Jovem maximum obtentatus uti sceleris atque perfidiae Bocchi testis adesset J 107 imperium populo Rom. ea tempestate multo maxime miserabile visum C 36 et J 6 et J 23 qui ubique probro atque petulantia maxime praestabant C 37 immo vero maxime C 52 quae res maxime tanta negotia sustinuerit C 53 Catoni studium decoris sed maxime severitatis erat C 54 diutius in his locis esse, si maxime animus ferat frumenti egestas prohibet C 59 ceterum ex omnibus maxime tutos esse J 14 et 16 duo maxime impigros J 23 ac maxime occulte J 35 totius regni maxime celebratum J 47 aliis alio quam maxime diversi J 50 in loca quam maxime occulta J 56 locis ex copia maxime idoneis vineas agere J 76 turmatum et quam maxime confertis equis J 101

Mederi fraternae invidia J 39

Media: Resp. quae media fuerat dilacerata J 41 media autem planities deserta, penuria aquae J 48 Media est nobis via Virg. Eclog. 9, 59 Ms. tamen Codex Petrensis, habet omnia, per media ejus castra palam transire J 107 Apul. M. 10, 266 ex factione media Consul F 301, 16 in medio relinquemus eam rem C 19 saepe in medio adesse J 45 tractu pari, sed ex eo medio quasi collis oriebatur J 48 diei F 289, 1 spatio relicto multorum millium F 333, 12 in medium consultare F 317, 2 pro, in commune, sic Virgil. Aen. ii, 67 Commiliti in medium, et rebns succurrite fessis: et Georg. In medium querebant, medius ex tribus quod apud Numidas honori dicitur J 11

Mediocrem: qui Jugurthae non mediocre animum pollicitando accendebant J 8 etiam viros spe praedae transversos agit J 6 mediocri castello satis munitus J 92 omnes magna mediocrique sapientia F 340, 19 dolor augetur F 350, 10

Meliores bello J 18 et J 49 fortuna meliores sequitur F 285, 12 quo neque melius neque amplius aliud in natura J 2 ea res forte quam consilio melius gesta J 92 meliusque habent, mercede delinquere quam gratis recte facere F 301, 3

Membrum nullum flagitio vacat F 265, 24

Memorabant: id factum alii per ambitionem consulis memorabant J 86 cujus conditor Hercules memorabatur J 89 falsa quae de inferis memorantur C 52 memorare possem quibus in locis C 7 memorata apud inferos supplicia F 323, 6 quas supra memoravi C 4 de quo paulo ante memoravi C 26 Tacit. Lib. ii, cujus de potentia memorabo: ita sese habere tametsi omnes aequi atque iniqui memorent F 355, 13 magna mihi copia est memorandi P. C. qui reges, &c. C 51 memoratu incredibile C 6, &c. memores nominis Romani J 59 memoria digna C 4 sic Valer. v, 1, 2 sed Ms. dignum honore memoris novissime memoria nostra C 33 si ulla apud vos memoria avi mei J 24 nostri longam efficere C 1 sui praeclearam relinquere majores J 85 illique ad nostram memoriam J 114 solus omnium post memoriam hominum F 275, 16

Mens aliena (i. e. aversa a Reip. bono) C 37 longe mihi alia mens est, sententia, C 52 una mens omnibus Georg. iv, i. e. voluntas, et nostram nunc accipe mentem Cic. pro Muræna ut vestrae mentes atque sententiae cum P. R. voluntate consentiant, quae mens suppetit eloqui non dubitabo F 351, 17 quae mente agitavi C 20 mutata C 48 paulum imminuta J 65 alienata feraris amens atque furibundus F 359, 8 ita conscientia mentem excitam vastabat C 15 in tam diversis pax esse J 81 ubi formido illa mentibus decessit J 41

Menstrua: ad menstrua solvenda F 317, 18

Mercede manuum inopiam toleraverat C 37 quorum nemo diurna

mercede vitam mutaverit F 281, 9 plebis magna mercede parat J 33 accepta J 85 mercede delinquere quam gratis recte facere F 301, 4 servitium suum mercedem dant F 275, 5 id facinus memorabile in primis exitimo C 4 sedes occupavere, mercedem scelorum F 276, 14 mercenarius patronus F 363, 16 illis quietam movere magna merces videbatur C 21 Dictys : merces pacis. quo redimitur 2, 18 in spe victoriæ C 41 magnæ curæ F 345, 19

Meridie : a meridie oriens flumen J 48

Merita ob carus est nobis J 9 perge qua cœpisti. ut quam maturime merita invenias F 284, 6 illis merito accidit quicquid evenerit C 51 magis suo merito quam fortunæ beneficio magnum. Valer. 8, 15, 2 Ms. vero, omnibus virtutis muneribus, honores non ex merito sed quasi debitos a vobis repetit J 85 optime merito exercitu F 297, 16 meritis in præliis more militiæ donat J 54 Tacitus Annal. i, c. 6 Nuntianti Centurioni, ut, mos militiæ factum esse quod imperasset. Ovid. i, Amor. Eleg. 15 Præmia militiæ pulverulenta sequi. fœdus et amicitia dabuntur cum meruerit J 104

Metiri pericula suo quisque. meta C. 21

Metu percussis C 6 imperium agitabant beneficiis magis quam metu C 9 duplex est, inquit Quintil. vi, 3 quem patimur et quem facimus. sine metu ætatem agere, ceteros judiciis terrere C 39 metu terrere C 51 sin in tanto omnium metu solus non timet C 52 sin metu cesserimus C 58 ira et metu anxius J 11 improviso J 67, 97 quam metu deseruit J 70 neque beneficio neque metu cœrcitum J 91 insolito impedita fuga J 99 quo metu Italia omnia contremuerat J 114 postquam remoto metu Punico F 273, 11 J 87 si pejor metu vestro fuerit (quem vobis incusserit Sylla) F 274, 19 angitur enim ac laceratur animi cupidine et nozarum metu F 283, 1 cum intelliget se metu magis quam æquo et bono sustentatum F 284, 13 semper in periculo aut metu agites F 342, 7 Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eum nisi F 353, 4 metuendum se e contempto effecit F 280, 13 metueas magis

quam metuendus J 26 quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum cœgit J 31 periculum ex illis metuut C 52 metam a scelere suo adignaviam vestram transulere J 31 hostilem efficiebant J 105 in bonis artibus civitatem retinebat J 41 lubidinem adversam nos, metam pro nobis suasisse J 108 illi metam detrabi F 280, 17 aut metus aut injuria te subegit decernere C 51. ne reliquos populares metus invaderet parendi sibi J 35 atque moror civitatem invasere J 39 aut imperatorum superbia metus cepit J 85 excitabat id bellum metus Pompeii victoris F 274, 5

Miles gregarius J 45 vel milite me vel imperatore utimini C 20 scribere J 43, 84, 86 quam laborare majorum disciplina cœgisset J 44 milites pro tempore pauca hortatus J 49 in unum conducit J 51 palantes J 66 pulsifugatique primo congressu J 74 novi J 87 et F 208, 7 prædari sinere J 91 modesto imperio habiti J 92 pro opere consistere J 92 benigne appellare J 96 clamorem tollere J 99 seordius ire non aptis armis et laxiore agmine F 309, 3 nisi frequentibus exercitiis præparavisset ad prælia F 327, 15. ex Vegetio i, 9 ubi Ma. Sallustius memorat, omisso hoc, et pro, sese, se, periculosos. F 338, 11 manu consulere militibus J 98 prudentibus belli F 315, 17 paululum requietis F 332, 19 strenui militis et boni imperatoris officia simul exquebatur C 60 feroces animos mollierat C 11 pro numero militum cohortes complet C 56 lassitudinem et situm militum tentaturus J 50 diffidens virtuti militum J 52 militare facinus J 49 qui per militare nomen provincias occupavere F 301, 5 viam F 323, 17 more militari vigiliis deducebantur J 44 tela C 51 signa J 49 item alia militaria facere J 80 præcepta Græcorum J 85 dona J 85 equis C 7 armis instructa C 56 res, procederet vine corporis, &c. C 1 homo C 45 et 59 præclara rei militaris facinora fecerat J 5 gloriæ appetens J 7 quibus ætas militaris est J 85 Ericii F 309, 19 animus militaris senecto corpore F 311, 8 Rep. opulentior erit F 353, 14

Militia atque inopia urgebatur populus. J 41 cognatos accire J 84 plebi

multitia volenti putabatur J 84: injusta aut inaequalis F 347, 8 instrumenta, arma, equos, &c. J 43: tantaque peritia locorum et militiæ erat J 46 magna scientia J 63 more meritis donat J 54 neque id (fuga) flagitium militiæ ducitur J 54 ætas patiens J 63 et domi. Valer. iv, 4, 11 indigentia domi publice impensa funera. Mss. pro, domi, domestica. et sic Asc. at in Daniel. et 2. Pigh. indigentia domesticæ impensa funera. domi pericula, militiæ adversa fuere F 322, 29 et C 5, &c. inter labores militiæ F 349, 9 per laborem usu militiam discebat C 7 et tributum toleraret F 273, 6 doctus militiam F 287, 13 detractantibus F 337, 27

Minæ graves Senati verbis nuntiabantur J 25 minari interdum ferro ni—foret C 23 Quam vehementius fremere, ac ferro quoque minarentur. Lamprid. in Severo 64. militibus nostris Jugurthæ servitium minari J 94 uti gladio Cæsari minitarentur C 49 postremo omnia quæ corrupto animo iubebat minitari F 341, 11

Minimum offensæ, gratia par ac si prope adessemus J 103 in minore negotio legem observare C 51 detrimento illos vinci, quam suos vincere J 54 Atheniensium res gestæ aliquanto minores quam fama feruntur C 8 magistratus C 30 omnes cruciatus minores quam facinora illorum esse C 51 suam fidem interponit quam ille non minoris quam publicam ducebat J 32 bono ad optimum quemque C 2 si causa peccandi in præsens minus suppetebat C 16 conturbari Remp. quam minus valere ipsi, malebant C 37 neque superbia obstabat quo minus instituta proba imitarentur C 51 Hanc ego causam quo minus consilium novum capiamus, in primis magnam puto C 61 quam Gætuli minus bellicosi J 18 soluta atque in multitudine dispersa minus poterat J 41 ubi videt eos minus instare J 51 pauci in pluribus minus frustrati J 58 homines maximi nominis non minus optimis majorum exemplis F 275, 3

Ministeria prohibebant implicititates F 311, 10

Mirabilem: in te præter ceteras artem unam egregie mirabilem comperi, semper tibi majorem in adversis animum F 340, 1 amare, potare, vasa

coelata mirari C 11 secundæ res mire sunt vitia obtentis F 278, 14

Miscendo: neu te optimum cum pessimo omnium Jug. miscendo commaculares J 109 fortuna sævire ac miscere omnia C 10 mala mea cum bonis tuis F 312, 14 funditus F 352, 18 per connubia Gætulos secum J 18 ac mutari omnia C 2 Cic. pro Roscio. ita roebant in tenebris omniaque miscabant. Locutio a Græcis nata. Aristoph. in Equit. τῆν Βολῆν κυκλῶν. et Eapolis de Pericle: Ἥσπραν, Ἐσπραν, συσκεῖται τῆν Ἑλλάδα: fulgur ciens tonitruque, miscet Græciam. Phædr. 1, 2 Procax libertas civitatem miscuit. et, de temporibus anni Boët. Met. 6 Nec quas ipse coërcuit Misceri patitur vices

Miserabile multo maxime visum est imperium P. R. ea tempestate C 36 et pene imprudentia admissum, facinus miserabile J 63 cultu quam maxime miserabili J 33 miserabilis reus. Florus iii, 29 Donec terrigenæ, facinus miserabile! fratres Inter se strictas conservare manus Ovid. Epist. xii. quotiesque subit miserabile bellum Ep. xiii. miserabile corpus. Idem 21 pro, macie et ægritudine confectum. et Virg. Eclog. v. 6. Eventus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit, Livius 1. U. C. Facies totius negotii (prelii) fœda atque miserabilis J 51 turpiter et miserabiliter perituri Valer. 2, 6, 11 ubi Ms. in acie gaudio exultabant. et sic Ascensiana. pro quo Virg. utitur miserabile, Æn. xii, 338 vitam miseram atque inhonestam C 20 quid reliqui præter miseram animam C 20 miserando casum suum J 23 anxium ac miserantem fortunas suas J 62 composite atque magnifice casum Reip. miserati sunt C 51 plerosque secundæ res in miserationem ex ira vertunt F 275, 15 orare uti sui misereretur C 40 divitiæ optandæ aliis, iis oneri miseræque fuere C 10 ne ista vobis mansuetudo in miseriam vertet C 62 eo miseriarum venturus eram J 14 in has misérias projectus J 14 deserta propter Capsensium misérias J 92 per misérias et incerta humani generis orare F 289, 19 ex miseriis atque periculis requievit C 4 coopertum J 14

Misericordia: Ea misericordia atque mansuetudine SPQR. semper fuisset

ut, &c. C 34 ira aut misericordia impulsi male consulerint C 51 in miseriam vertet C 52 nisi misericordia in perniciem casura esset J 81 ne vim quam misericordiam ejus experiri mallet J 82 profugit intactus: id misericordiane hostiis, in pactione, an casu everserit, parum comperimus J 67

Misit legatos questum de injuriis J 20 tela eminus missa remittere J 58 missis remissisque nunciis J 83 missionem rogat J 64 missitare supplicantes legatos J 38 missitati codicilli. Plin. Tom. v, 7 sub jugum missurnis J 88 quoniam judicia prima classis mittenda putem F 358, 15 (quid de illis statuendum) impensus mittere legatos J 47 tædam mittere picem et sulphure mistam J 57 certatim J 67 præ se inermos singulos J 94 nunciatum mittit ad Syllam J 108 oratum J 24 hac in spe misit liberos suos in bellum, hæc præmia pro valneribus, fessus scribendo, mittendoque legatos F 297, 18

Mistam tædam pice et sulphure J 57 pro, compositam. utitur etiam sine præp. ex. Cicero. de Univer. Amor voluptate et molestia mistus. sed rarius

Mobiles et fluxæ (res) quæ semper in adversa mutant J 104 regis voluntates ut vehementes sic mobiles J 118 ingenio J 46 tanta mobilitate Numidæ sese gerunt J 50

Moderabitur quis, aut quis illi finem statuet C 51 summam potestatem moderandi F 349, 26 linguam J 82 linguæ moderandum est mihi. Plaut. Curen. animo et orationi Cic. Ep. ad Q. et S. Verrin. moderata J 73 nihil pensi neque moderati haberi C 12 moderator gentium F 276, 10 tanta temperantia inter ambitionem sævitiæque moderatum J 45 fortuna cujus lubido gentibus moderat C 51 et per superbiam F 367, 9 in hoc ordine ita moderatur quasi unus, &c. F 361, 11 cupidine victoriæ haud satis animus moderatus fuit J 42

Modeste placideque inter se Remp. tractabant J 41 neque illis modestia neque modus contentionis erat C 38 avaritia sine modestiaque invadere J 41 et C 11 et F 361, 4 sine imperio et modestia habitus J 44 neque modestis suis parcere C 14 Catoni studium modestiæ, decoris, &c. C 54

eos mores eamque modestiam viri cognovi C 51 Taciti extat plane geminus locus iv. Hist. Non timeamus Vespasianum: ea principis ætas ea moderatio. Ne quis modestiam in conscientiam duceret J 85 præ recordia æstiment F 344, 8 famam modestiamque means post tam dignitatem habere F 348, 13 modestissime parendo J 7 sermone uti vel modesto vel molli vel procaci C 25 cum modesto pudore certabat C 54 milites modesto imperio habiti J 92 æquo et modesto jure agitatum F 278, 2 modestus ad dominationem F 292, 22

Modi: cujusque modi C 39 ad ea Sylla pro se breviter et modice J 111 animus belligena domi modicus J 68 quibus assequeretur modis quicquam pensi habuit C 5 eo profusus omnibus modis sumptui deditas C 18 multis modis mala facinora edocebat C 16 et C 20, 20, &c. divisa hoc modo dicebantur C 48 acitis quoque modo nequiverim C 58 atque ea modo in animo habere quibus Hiempal per dolum caperetur (hoc unum cogitabat) J 11 prorsus intentas omni modo plebis animum accendebat J 30 impensus modo legatos supplices mittere J 47 modo eminus sauciabantur J 50 modo adversum hostes interdum, &c. J 74 cum modo tædio rerum adversarum omnia bello potiora duceret, interdum secum ipse reputaret, &c. J 62 neque facto illo neque dicto abstinere quod modo ambitiosum foret J 64 honorem quod eorum modo foret quos P. R. reges appellavisset J 65 biduum modo ex perfidia lætati J 69 quæ postquam gloriosa modo neque belli patrandi cognovit (gloriosa tantum neque valere ad bellum finiendum) J 88 paululum modo prona niti modo ac statim concidere J 103 nexnit catena modo F 287, 12 et pacis modo effusus F 331, 20 neque modum neque modestiam habere C 11 domos in urbium modum exædificatas C 12 neque luxuriam modum fecerat C 24 nefandum in modum F 338, 1

Mœnia postquam in una convenera C 6 intra mœnia in sinu urbis C 52 vallo atque fossa mœnia circumdat J 23 defendant J 56 cuncta exercita circumvenit J 57 semirata, domus intacta F 331, 3 inœquentes mœnibus prohibuit J 21 mœnibus recipi

legatos J 26 inter læva mœniam et flumen Turiam F 291, 9

Mœstus paulisper J 78

Molestissimis verbis insectabere F 364, 6

Molles animi et ætate fluxi C 14 ætas luxu mollior, Claudian. de B. Get. vs. 160. sed, de ætate adulta. ubi Ms. ad 167. totiensque solutis. Ovid. Epist. 1. Est tibi sitque precor natus qui mollibus annis. Horat. Ep. ii, 2. Mollibus in pueris aut in puellis urere. plana ac mollis Italia F 329, 21 an eo sensu quo clivus mollis, Virg. Eclog. ix, 8. vel potius quo Florus, Quo fere tractu Italia molliissima est iiii, 13. pro temperata: Nihil mollis cœlo, nihil uberius solo i, 16. Cœlum ipsum mitius molliusque solito, Idem iv, 12. magnifice vel molliter vivere C 17 nimis mollior ægritudinem pati J 82 inertia et mollitia animi cunctamini C 52 mollitia decretorum vobis dignitatem illi metum detrahi F 280, 15 secundamque viri accusare J 70 cum tute per molliorem agas J 85

Monebat ut res atque tempus C 50 ratus id quod res monebat J 47 magna lætitia nobis cum te talem virum Di monere uti aliquando pacem quam bellum malles J 103 per regni fidem moneo obtestorque J 10 quod ego vos moneo quæsoque ut animadvertatis F 298, 17 et F 303, 11 monere alii, alii hortari J 63 mirari ejus consilium et quasi per amicitiam monere J 64 sed ego vos quo pauca moneam advocavi C 58 quo facilliusque constituas, paucis quæ me animus monet, accipe F 346, 24 sumat aliquem ex populo monitorem officii J 85

Mons saxeus inter ceteram planiciem immensum editus J 92 insedit F 273, 8 subversos C 13 rupti F 325, 16 montibus cœquandis C 20 per asperos C 57 in prærupti montis extremo J 87 radicem excessit F 332, 25 maria mœntesque polliceri C 23

Monumenta hostilia J 16

Mora: deditiois induciæ agitantur J 26 stativorum tempus committorum mora imminerat J 44 morantur in obsidio frumentum deficit F 315, 2 morari iter J 79 inter dubitationem et moras Senati J 30 agitando J 81

Morbi tanta vis uti tabes, plerosque civium animos invaserat C 36 graves F 330, 12 confectus J 65 morbo absumtis J 5 post paulo morbo interitura vitæ parceret J 106 si morbo jam aut fato huic imperio secus accidat F 300, 2 ob morbos animo parum valido J 65 morbus hand sæpe quenquam superat J 17

Mores immutata annua imperia fecere C 6 id adeo more suo videbatur facere C 37 virorum pugnantæ C 59 regio justa magnifice fecerant J 11 regum J 65 de vita atque tergo regio more consulere F 273, 4 suomet ipsi more præcipites eant J 31 bono vinci satius quam malo more injuriam vincere J 42 more militia donat J 54 alibi, militari. neque id tempus ex aliorum more quieti aut luxuriæ concedit J 61 humani cupido ignara visendi J 93 non acie neque ullo more prælii sed catervatim J 97 more pecorum vos singulis habendos fruendosque præbetis F 301, 8 more hostium per triumphum duxere F 313, 16 equestri prælii sumtis tergis atque redditis F 329, 5 Vulgi, more magis quam judicio secuti F 341, 6 quali quisque eorum more aut modestia sese gesserit F 343, 13 Græciæ morem imitati C 51 ubi naturam Scipionis et morem hostium cognovit J 7 quoniam is incesit mos ut F 344, 4 secuti morem imperatoris J 32 ultra mortalium morem curabant F 294, 4 omittendum morem hunc quem agitis impigræ linguæ animi ignavi F 304, 7 per hunc morem extinguunt omnia F 316, 12 contra morem fiducia suggeri nostris cepit F 338, 8 mores corrupti C 5 domi militiaque boni mores colebantur C 9 et F 353, 15 inopia atque mali mores stimulant C 18 eos mores eamque modestiam viri cognovi C 51 ita se mores habent C 52 quantum mores mei non illorum flagitia posebant respondi J 85 majorum torrentis modo præcipitati F 273, 20 prolapsi mores, A. Victor. cum ab reliquorum malis moribus dissentirem C 3 postquam res eorum civibus moribus agris aucta C 6 moribus aut fortuna novis rebus idoneos credebatur C 39 bonisne an malis moribus vivamus C 52 divorsæ fuere C 53 audacia natura aut moribus inest C 58 neque mori-

bus neque lege regebantur J 18 sibi quisque pro moribus consulunt. alii fugere J 58 (pro, ingenio) incultis J 85 corruptis F 344, 2 malis imbuta F 352, 8

Mors propior est, cuius ætati F 324, 12 morte, immoderata fortitudinis pœnas dedit C 52 graviorem vitam exigunt J 14 alios morte alios pecunia condemnabas F 362, 23 ærumnarum requiem C 51. severe vindicandam censebat mortem J 15 mortis metu mutabant J 38

Mortales: inter mortales magnum certamen fuit vine corporis C 1 nostri majores religiosissimi mortales C 12 quæ prima mortales putant C 36 Italici generis multi mortales J 47 stultissimi F 357, 24 eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent J 1 nocte ingenio alimenta mortalibus gignere (de insula quadam) F 321, 4 multosque ea causa adversos habeo C 52 sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta C 6 ultra mortaliu morem curabant F 294, 5

Motus, pro, tumultu: nam, pro Gracchano tumultu apud V. Max. i, 1, 1. Ms. habet motu. ubi etiam xv. viros, pro x. (licet aliter sentiat Pighius), et, pro Bello Civili, Idem i, 8, 9. sedare et animos mollire J 33 crudelis animus eadem illa movebat C 31 an Lepidi mandata aulicos movent F 283, 13 senatu probri gratia moverant C 23 quieta movere illis magna merces C 21 jocum movere C 25 Horat. Ep. i, 19. Sæpe jocum vestri movere tumultus. sic, risam movere Quintil. vi, 2. et Cic. Horat. alii. cunctæ gentes conglobatæ movere aut contundere queunt hoc imperium F 343, 25 servile bellum C 30 vis vestra quo moveri possit J 24 movere quam senescere omnia malebat J 35 civitas et dissensio civilis, &c. J 41 composita F 344, 10 a vero F 272, 3

Mox: veriti ne mox (paulo post) victos J 79. et parare quæ mox usi forent J 91 ubi pertimere sublatum in cervicis suas, mox demto motu lacerant F 307, 2 neque mox ingenii corporis honestius quam pro vestra salute finem vitæ fecerit F 324, 13

Muliebres secus F 294, 1 ingenio extremam necessitatem expectat F

276, 21 pati C 13 Cart. vi, 6. Non votis neque suppliciis muliebris auxilia deorum parantur C 52 Ligna mulier F 291, 25 mulieris ancillæ J 12 vide Donatum ad Phorm. ii, 1.

Multa adversa mihi fuere C 3 multa nefanda stupra fecerat C 15 agitant nihil procedit C 27 multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus C 45 mihi multa legenti multa audienti C 53 cum animo suoolvebat J 6 multa tamen oratione consumpta J 25 multam magnamque curam habui in republicam cogno-scenda F 348, 10 ob ingenii multa bona carus J 108 cum multa opera circumdata F 287, 18 humus haviat multa, vasta et profunda F 318, 10 cura summo imperio inest F 324, 23 multæ bonæque artes J 28 multi cum spe bona adolescentibus F 351, 2 quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortes fidosque C 20 unam ex tam multis orationem perscribere J 30 multo maxime miserabile visum imperium populi Romani C 36 et J 6 labore multaque cura in tantam claritudinem brevi pervenerat J 7 cum auro argenteoque multo J 13 multo optima reip. J 85 haud multo secus quam ferro noceri poterat F 337, 22 quæ cum multis dies noctesque agitaret J 93 mortales ea causa adversos habeo C 52 multum suis consiliis enim officere C 27 multum reip. addiderant J 42 addidit eorum animis J 75 die processerat J 51 secum ipse multa agitavisse dicitur (dum multumque) J 113 fatigati J 94 ejus multus pueritiæ cultus erat J 75 tum vero multus atque ferrox instare J 84 in operibus in agmine, ad vigilias multus adesse J 96 Flor. iv, 2, 50. prorsus multæ facietis multusque lepos inerat C 25

Multitudine: cum magna multitudine arma cepisse C 30 distrahitur animus J 80 utroque colle multitudinè circumdato effusi consedere J 98 paucitas superaret C 53 plebis vis soluta atque in multitudine dispersa, minus poterat J 41 eorum multitudinem in unum cogit J 80 quoniam neque ingentem multitudinem haberet J 107 cetera diem statuit C 36 domi mihi vendæ gratia J 19 duces multitudinum C 50 cetera C 43 ram multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent an-

gustia C 58 togatorum J 21 cetera multitudo vulgi F 241, 6

Munditia mulieribus, viris laborem convenire J 85 non Græca faciendia neque urbanis munditiis sese exercuit J 63

Munere ditium dominorum huc ire licet atque illuc F 306, 1 muneribus expleant amicos J 18 et J 20

Munia extrema sequi F 299, 14 vestra pensantur lege frumentaria F 306, 1

Munificentia animi J 7 ob munificentiam in sese amicum rati J 108

Munimenta regni habere in vestra amicitia J 14 eadem in vos fecisse pro munimento habent J 31 receptui ac post munimento foret J 50 castrorum impeditus J 58 castris levi munimento positus J 91 neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent J 51 alios super vallum in munimentis locare J 105 supplicio hostium partes muniri F 350, 18 quorum auctoritate quæ deliquisset, munita fore sperabat J 80 temere J 54 urbem vigiliis munitam C 23 adversum hostes J 89 per hostium munitiones mare J 23 eo se munitiones putant quo F 340, 7 castris munitis J 82 agmine incedere J 46 impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictarentur, Tacit. h. cum muniunt undique parietes C 55 audacia pro muro habetur C 58 agitare pro muro dies noctesque J 94 muros successerant F 309, 17 ascendere C 7 suffodere, scalis aggredi J 57 petere J 94 Ovid. summum petit arduus arcem ii. Metam. bellam petita ferro. et urbem bello Virg. lii. A.n.

Mussantes vos et retractantes verbis F 280, 13 Liv. 48. Id decretum decem legatorum clam mussantes carpabant, de, vi vocis vide Servium ad, mussantque oras et limina circum G. iv. mussantibus vobis circumventus F 302, 4 Claudian. tacita formidine mussant ii. Entrop. vs. 135. ubi Ms. nunc saltim Excussæ procerum mentes turbataque mussant Concilia, Stat. Theb. iii, 93. ubi Ms. pro, abstulerat, abscederat plenum. Cuncti se scire fatentur Quid fortuna ferat populi sed dicere mussant, Æneid. ii, 646. Códex Petrensis, petat populi

Mutabant: mihi ingenium F 323, 1

neque materia in agris neque ab Hispanis emendi aut mutandi copia erat J 18 mutare res inter se instituerant J 18 pro, permutare. Virg. Eclog. Nec nautica pinas Mutabit merces, Colum. lib. x. dum viridibus ætas pulchritudinem corporis conservat, ære mutandi sunt et 7, 1, Horat. li. Serm. Sat. 7. Úvam fertiva mutat strigill, eaque mutare cum mercatoribus advectio J 44 cunctaque præsentii ignavia mutatis F 307, 14 felicitatem cum calamitate Boëth. iii. Pros. 5, et sic Ms. B. Pub. fluxæ et mobiles (res humanæ) semper in adversa mutant J 104 nomina rerum ad ignaviam mutant otium pro servitio appelletis F 303, 12 locum J 44 si huic imperio fortuna mutaretur J 17 ac misceri omnia C 2 odio suarum rerum mutari omnia student C 37 bellam me gerere iussistis, &c. reputate cum animis vestris num id mutare melius sit, si quem, &c. J 85 mente mutata C 48 ut tanta repente mutatio non sine Deo videretur F 328, 20 omnes rerum mutationes eadem fugam portendant J 3 quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit F 281, 9 iudicium animi mei J 4 fidem J 60 fallere. ut Terent. Phorm. Neque exorare ut maneat et cum illo ut mutet fidem triduum hoc

N

Nacti summam potestatem C 88

Næ tua fama concidet F 345, 2

Nam postquam C 38 nam profecto C 51 namque avaritia, &c. C 10

Narrandi initium faciam C 4

Nascenti tibi cum anima tradidimus F 350, 18 nati imperio J 31

Nationes atque urbes subigere C 2 feræ et populi ingentes vi subacti C 10 externis F 343, 12

Navi fecerant imperata J 77 Cicero pro L. Manil. homines navj et industrii

Natum: quodcumque natum fuerat (de frumento) in loca munita confugerant J 90 natus nobili genere C 5 haud obscuro loco C 23 eo natus sum ut Jugurthæ scelerum ostentui essem J 25

Natura finxit prona C 1 alii aliud

iter ostendit C 2 munitas urbes C 7 bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat C 9 natura gens bellicosa C 40 ferox C 43 quanta cuiusque natura aut moribus inest animo audacia C 58 falso queritur de natura sua genus humanum J 1 quo neque melius neque amplius aliud in natura mortalium (ingenium scil.) J 2 mortalium avida imperii J 6 finem vitæ facit J 10 de natura et habitu Scaurus J 28 vastus (mons) ab natura et humano cultu J 48 loci J 49 pari sinus Africæ J 78 ad hoc natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis quam alia re accenditur J 89 aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert J 93 considerate quam conversa rerum natura sit F 288, 8 naturæ concessit J 16 anima cessit F 360, 8 vita et mors jura naturæ sunt F 328, 18 profectus quidam Ligus ad requisita naturæ F 329, 18 contra naturam corpus voluptati animæ oneri fuit C 2 Scipionis et morem hostium cognovit J 7 ipsam ceteris imperitantem, industria vice rat J 76 benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit J 85 unam et communem omnium existimo J 85 Naves codicariæ F 317, 12 navibus in eos locos venisse J 78 incertis onere turriam F 331, 25 escendere J 25 quasi magnæ navis supervacua onera F 356, 4 ferramentis navium icti F 299, 26 navigia actuaria F 295, 4 laniata F 318, 14 ad insulam navigio prosecuta est F 292, 1 Naufragiis militum optimos cum navibus amisi F 315, 4 necat fusti F 329, 18 in carcere necati J 31 vivum aut necatum J 61 ferro J 42 Ne ista vobis mansuetudo in miseriam C 52

Necessaria: rem familiarem ad necessaria deesse C 22 sua post illius honorem ducerent J 73 ex necessariis facta sunt adversa J 14 i. e. ex omni copia necessariorum quinque delegit J 103 penuria rerum necessariorum J 23 extremam necessitatem F 276, 21 neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere F 298, 19 rerum coactus J 48 necessitas pro necessitudine Cic. pro Sylla, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, falsus itaque Charis. p. 76. neve vobis necessitudinem imponatis C 33

impendet nobis eadem C 58 pro, necessitate. Sempron. Asellio. lib. 4. non decertare nisi summa necessitudo, &c. pro, necessitate. Varro modio, asse pulmentarium sedes, quo natura aurigatur non necessitudo. Sisenæ, necessitudine calamitatis inductum. ad necessitudinem rei satis dictum J 19 simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem et illum persequi J 103 familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum C 21 ea necessitudo (affinitas) apud Numidas levis ducitur J 80 quos affinitas aut alia necessitudo traxit F 341, 3

Nectere ex viminibus vasa agrestia F 317, 27

Necubi (i. e. ne alicubi) cavere tamen necubi hosti opportunus fieret J 55 Liv. necubi hosti æquo loco se committeret. Varro R. R. i, 45 si erant imbres secuti videndum necubi aqua consistat

Nefanda supra fecerat cum C 16 facinora fecissent C 51 neque sanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum F 338, 5 hunc locum respexit Tacit. Hist. iii, 33. diversæ cupidines, et aliud cuique fas. nec quidquam illicitum

Negare de ullo negotio audebat J 84 negitare J 111

Negligas: bonus tantummodo ægrius sit ubi negligas at malus improbius J 31 senati decreta J 40 opulentia negligentiam tolerabat resp. C 52 Deos C 10

Negotia: quæ res maxime tanta negotia sustinisset C 53 suam quisque culpam actores ad negotia transferunt J 1 inter hæc negotia J 47 quæ negotia (præbitio frumenti) J 54 ubi primum potuisset per negotia publica J 64 in has regiones per Lepitanorum negotia venimus J 72 ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis J 95 habeat sua quibus ab malo publico detineatur F 345, 21 facile eos ad tantum negotium impelli posse C 44 ratus id quod negotium poscebat J 56 participem negotii fecit J 29 negotiis et periculo compertum C 2 per homines talis negotii artifices J 35 facies totius negotii varia, &c. J 51 simulabat negotio aliquo intentus C 2 sese negotii gratia properare J 76 quantum cum maximo beneficio vestro negotii sustineam J 85 plerique

Crasso ex negotiis privatis obnoxii C 48 negotiis amicorum intentus C 54 ex aliis negotiis quæ ingenio exercentur J 4 bonum pub. ut in plerisque negotiis solet privata gratia devictum J 25 ab negotiis nunquam voluptas remorata J 95 communibus consuleretur J 105 admonendum te de negotiis urbanis F 349, 11 bonis negotiis impedita F 352, 15 negotiis amicorum implicati F 353, 5 in atroci negotio C 29 minore et majore C 51 vehementer negotio permotus J 6 infecto J 58 ne qua ex eo negotio seditio oriretur J 72 de ullo negotio negare audebat J 84 ei negotio proximum diem constituit J 98 aspero J 98 negotiorum curator fidus J 71 negotium dat uti C 40 negotiatores Uticæ J 64, &c. frequentiam J 47 in Gallia negotiatus erat C 40 si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis J 85 *Plautus Pers. i, 1, 21.* negotium ferreum. de servo q. alibi luteum n. *Negotiosus* prudentissimus quisque J 8 *Plautus Mercat.* Quia enim negotiosi eramus nostris negotiis

Nemo omnium J 54 et F 355, 5 et Cicero, nemo tam egregiis factis erat J 63 bonus nemo volet F 321, 17 sic, *Livius*

Neque: non famem aut sitim, neque frigus neque lassitudinem C 13 quod cognoverat neque tamen C 19 et C 57 et C 61 quater in una periodo C 23 neque odiasse sed minime irasci decet C 51 agit atque habet cuncta neque ipse habetur J 2 prohibere injuriam neque pati cujusquam regnum per scelus cresceret J 14 petere, neque simul amicitiam vestram et regnum meum sperare J 24 quod neque insidiæ procedebant et intelligebat urbem munitam C 32 Quæ postquam agitare cœpit neque in amicis satis præsidii est J 35 neque ego *Quirites* hortor J 31 et J 46 et 59 sed neque more militari J 48 postquam hæc dixit neque animus *Marii* flectitur J 64 ubi neque agros vastari et eos qui primi aderant vident, &c. J 69 ubi neque epistolam reperit et rem cognovit J 71 et J 74 uti neque vos capiamini et illi frustra sint J 87 eodem modo nec apud *Plin. P. cap. 70.* quæ postquam gloriosa modo neque belli parandi cognovit J 88 neque vero C

4 *Quintil. ii, 17.* ter in eadem sententia J 99 neque quenquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat F 342, 4

Nequeuntis plerique sustinere corpora F 308, 10 nequens prohibere F 338, 7 eo se munitiores quo illi quibus imperitant nequiores (*infirmitiores*) fuere F 340, 9 quicquid sine sanguine civium ulcisci nequitur jure factum sit J 31

Nequicquam opportuna res cecidisset C 20 hortere. quem neque gloria neque pericula excitant C 58

Neu quis de his ad Senatum referat. neve cum populo agat C 51 et F 330, 22 ne tam prava inciperet neu gereret, &c. J 64

Ni ea res longius ab incepto traheret C 7 maturasset C 18 ni sibi obnoxia foret C 23 timebat iram ni paruisset J 25 neque realitare quivissent (*v. enitor*) ni facerent, &c. J 59

Nihil reliqui victis fecere C 11 Senatus nihil sane intentus (*non*) *Plaut. Mil.* Nam postquam exierant porta nihil cessarunt illico — *Obscurari* atque amplexari inter se. nihil vi opus est J 31 auxilii esset C 40 suspicantes C 44 si ad impetrandum nihil causæ haberem J 14 pensi neque sancti habere J 41 languidi neque remissi patiebatur J 59 cupienti nihil satis festinator J 54 intactum neque quietum pati J 66 prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri J 79 nihil profuerunt doctoribus ad virtutem J 85 nihil remittere sed acrius instare J 98 carius habeo apud animum meum J 110 nihil eo maluit quam quod tibi obsesset F 349, 23 qui vero nihil poterat (*nempe* in re de qua verba fiunt, pecunia) is erat calumniæ proximus F 363, 2 nihilo. quanquam gravia tamen consuetudine jam pro nihilo habentur J 81 malum facinus pro nihilo haberi F 359, 10

Nimias: ob nimias opes *Mithridatis* F 324, 4 onere F 288, 7 nimis alta C 5 mediocria malle quam nimia (*Senec. Ep.*) ubi *Ms.* pro vitaliaque, utiliaque. Molliter ægritudinem pati J 82 luxuriose nimisque liberaliter habuerat C 11 bona voluntate in victos F 342, 11 nimius fiducia F 291, 23 nimius animi et impotens F 311, 14

Nisi: quam nisi his qui videre so-

mini credibilia sunt C 18 cum considero quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsos vindicamus in libertatem C 20 agam, nisi forte me animus fallit C 20 quam nemo bonus nisi cum anima amittit C 23 modestus ad alia omnia nisi ad dominationem F 292, 23 nisi forte F 305, 14 pace frui liceret nisi hostes opportuni et scelestissimi F 312, 8 parum comperimus nisi quia fuit J 67 ab negotiis nunquam voluptas remota nisi quod de uxore potuit honestus consuli J 95 faciendum nisi indicaret C 48 hoc nisi provideris ne accidat C 52 ignoscite nisi iterum jam patriæ bellum fecit C 52 plerisque senectus dissolvit nisi qui ferro interiere J 20 jumenta sarcinis levare jubet nisi frumento dierum decem J 75 plura scribere dehortatur fortuna mea, &c. Nisi tamen intelligo. (in princip.) J 24 (i. e. sed, more Græcorum) ut sæpe Cato de R. R. et Terent. Andr. Nescio nisi Deos fuisse iratos mihi scio. Et Eunuch. Nequeo satis mirari neque conjicere, nisi quicquid est, procul hinc libet prius quid sit, asciscitari. Cic. ad Attic. Nisi tamen id erit mihi gratissimum. Nisi forte. (in princip.) J 51 (bis in eadem sententia) J 51 quid responsuros creditis, nisi sese voluisse J 85

Nisi: quæ dubia nisi videbantur J 94 saxis eminentibus nisi J 93 uti per saxa facilius foret J 94 ab adolescentia ita se ensum J 22 summa ope ne tale decretum fieret J 25 simul eniterer domi militiæque quam maximo usui esse P. R. J 14 entimini J 10 ubi virtus enitescere possit C 54 singulos ex Senatu ambiendo nitentibus ne gravius in eum consulere J 13 gratis, voce, sua quasi pro gloria J 18 ad te invadendum nitentibus. Valer. llii, 2. sic Asc. et Ms. Hack. male, invadentibus nitendum. Frontin. i, 11. p. 180. Mss. 2. ut decumani niterentur, aliter edd. Boët. iv. Pr. ii. manibus nitens. Ea radice nitentibus iv, P. 8. suis viribus virtus. ibid. Pr. 7. frustra autem niti, neque aliud se fatigando nisi odium quærere, extremæ dementiæ J 3 maxime ope J 17 non prius omisit contra verum niti J 35 eo intentior ad victoriam niti J 55 acerrime J 60 corporibus

huc et illuc quasi vitabundi J 60 niti modo ac statim concidere J 101 ille vera via nititur C 11 Cirtam irrumpere J 25 ad pecuniam nititur qua cuique lubet F 354, 2 ad imperia et honores per latrocinia potius quam bonis artibus J 4

Nobiles domi C 17 inertissimi F 356, 2 homines F 358, 7 nobili genere natus C 5 Cic. 1. de Divin. Nobili loco natus, et genere. Verrin. 7. reges (nomen imperii id primum fuit) C 2 virgine C 15 muliere C 24 adolescens C 18 Sylla gentis patriciæ nobilis fuit J 95 factisque fortibus F 351, 26 Cic. 4. Verrin, factus nobile. et factum. Silius: Nomenque hand minus quam Romanum nobile bello sentietis. Livius 1. B. Maced. quæ tempestates hominum nobilium F 352, 17 pleraque nobilitas invidia æstuabat C 23 factione magis pollebat J 41 noxia atque eo percussa J 42 ex virtute nobilitas cœpit J 85 quia mihi nova nobilitas est J 85 quorum ex nobilitate maxima pars erat C 43 fusa J 65 hostem ferire magnam nobilitatem putabant C 7 vindictam nobilitatis in plebem exercuerat J 16 si quem ex illo globo nobilitatis J 85 factionem disturbavit F 349, 15

Noctentissimi iidemque superbissimi J 51

Nocte intempesta C 27 noctem pro se rati J 98 noctem agitare jubet apud aquam J 98 per noctem incidit in renoucum F 296, 2 nullam quiescere sine scorto F 346, 19 noctesque festinare C 27 plerumque noctis J 98 noctu J 12

Nomen: reges (nam in terris id nomen imperii primum fuit) diversi, pars, &c. C 2 Nomina propria quia specialia unius enim tamen lege tantum personam significant: Isid. i, 6. sic Mss. B. Pub. Trin. et Pemb. Imp. legitimum nomen imperii regum habebant C 6 utili labori meo nomen inertie imponant J 4 familie in Hispania renovatum est J 10 eorum corrumpere paulatim J 18 per socios et nomen Latinum J 42 ab sociis et nomine latino J 39 pro tota gente, Justin. 5, 6, 4. ex re inditum J 76 sicut in statua præter nomen nihil est additamenti F 356, 3 in gentem nomenque imperantium concessere J 18 nomenque Danubium habet F

327, 8 quæ indidit sceleri suo F 278, 16 rerum ad ignaviam mutantes otium pro servitio appelletis F 303, 12 unumquemque nominans appellat, hortatur, rogat C 59 uti per indicem Cæsar falso nominaretur C 49 honeste nominari F 355, 26 literas sibi nomine Catilinæ redditas C 34 hoc nomine (ea causa) C 35 plebis nomine dominationes affectabant F 273, 15 decernite digna nomine, &c. F 286, 9 Neronem et Drusum privignos imperatoris nominibus auxit. Tacit. An. i, 3. urbem amplissimo nomine F 359, 27 Romano infestissimam gentem C 52 memores nominis Romani J 58 imperium satis quæsitum nomini majorum F 279, 8 æs alienum meis nominibus ex possessionibus solvere possem C 35 honestis nominibus Remp. agitavere C 38 sanctitas regii nominis F 330, 7

Non fuit consilium secordia bonum otium conterere C 4 non Consulibus modo sed C 18 non quo conscius esset sed C 34 non, quin possem C 35 non ita est. (in princip.) C 54 ad indignos et non idoneos C 51 inter, non (verbum cum quo in constructione jungitur tria aliquando ad minimum verba inserit anctor) C 58 J 94 J 33 et J 54 eos non paulum arrexerat oratione J 84 cum mille non amplius equitibus J 105 ter in eadem sententia F 350, 6 F 356, 32 in J aut C non invenitur

Nostra omnis vis C 1 studiaque omnia nostra J 2 memoria C 51 per nostra corpora bellum conficere F 315, 18

Nova dirunt, alia ædificant C 20 vetera nova C 37 fœdera accipere J 14 in deditione officia intenderant J 75 munimenta F 296, 12 æstas, adulta, præceps F 335, 18 res J 66 tabulas polliceri C 21 res veteribus acquirit F 344, 11 homines J 4 milites J 87 civibus F 352, 10 novitate sceleris et periculi memorabile facinus C 4 Virg. iii. Ecl. 18. Pollio et ipse facit nova carmina, i. e. admiranda. Cic. ii, de Lege Agrar. 88. Res nova et admirabilis mira novitas. Ovid. Met. 15, 82. percussus rei novitate. Cic. de Divin. 194. contemnunt novitatem meam J 88 novandis dubiis rebus spes oblata C 89 et F 333, 24 ne quid eo spatio no-

varetur C 55 et Hegesip. Sed si novare aliqua tentarent. sic Ms. non ut editi, navarent. Joseph. Antiq. 14, 17. ἐκ τοῦ νεωτερίζειν ἐλπίσι. quo sensu, sequior ætas voce novitate usus est. Macrob. Sat. 7. C 1. Ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse novitatem. quo loco Sarisber. pro, intra se quiescente veri notione legit, inter se quæstione migrabunt. pro, Demodocum, Polyphemum, pro, aptam, amicam, pro, consortii, convivii, defensionem in consilio novo non statui parare C 35 Imperatori J 44 itinere F 293, 8 amicos anquirant J 13 motus F 338, 11 consilium approbo C 51 et C 53 ne omissio veteri consilio novum conquireret J 70 genus pœnæ decernere C 51 bellum exoptabat ubi virtus enitescere posset C 54 ver. et adultum. et præceps F 335, 12 hostis J 82 exercitus F 285, 10 novissime, memoria nostra C 33 et novissime J 19 omnium consiliorum nisi novissime particeps J 71

Nox atque præda remorata sunt J 38 nox ulla quieta J 72 neque nox neque dies curam animi sedaverit F 359, 7

Noxarum metu angitur animus F 283, 1 prava incepta consultoribus noxæ esse F 280, 3 nobilitas noxia atque eo percussa J 42 factio noxiorum F 300, 16 vindicatum in noxios J 31

Nuda gignentium loca J 79 et cæcum corpus ad hostes vertere J 107 cur inertes terga nudatas Boëth. iv, 7. ubi membranæ B. Pub. Cant. veterrimæ pro, cælum, cælo. et, sidera domat, pro, donat, nudum corpus (pro, inermis) J 107 Dares 35 Ajaxis latus nudum figit. unde supra legendum patet cum Ms. Sidneiens. in prima acie Ajax nudus versatur. nudatum præsidii Jugurtham J 88

Nulla: satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi C 35 alia fuere quæ nobis nulla sunt (non sunt) C 52 et F 276, 6 Terent. memini, tametsi nullus moneas. Cic. Attic. xii, 230. Non quo jam adesset sed quia certe id ageret, ab armisque nullus discederet. At inde nulla requie mora processit ad oppidum F 287, 20 absit labos, &c. quibus nulla pars fructus est F 305,

14 Virtus, vigilantia labos apud Græcos nulla sunt F 355, 29 cujus nulla pars corporis a turpitudine vacat F 363, 16 nulli earum rerum Consuli jus est C 29 nullius stipendii homo J 85 (qui nullum stipendium fecit. ut infra F 341, 9) nullo, aut quam paucissimis præsentibus J 109 nullo certo exilio vagabantur F 332, 20

Numeret: Quorum adeo Syllam non pœnitet ut et facta in gloria numeret F 277, 16 ex suo numero legatos mittit, i. e. ex sua factione, aut grege C 33 et 42 legiones numero hominum expleverat C 56 unus ex eo numero qui ad cædem (Massivæ nempe) parati erant J 35 cum tres quæsitores rogarentur effecerat uti ipse in eo numero crearetur J 40 numero priores (plures) J 50 reliqui numero quadraginta J 53 ex copia tubicinum quinque numero delegit J 93 exercitum numero hominum ampliolem sed hebetem infirmumque J 54 et 105 aliquanto hostium potiti J 74

Numine invisī mortalium vitam F 359, 10

Nunquam ne ergo familia nostra quieta erit J 14 ab negotiis nunquam voluptas remorata J 95

Nunc: nuntiatum est vim parari. nunc Orestillam tibi commendo C 35 nunc vero non id agitur, bonis ne an malis, &c. C 52 et 58 vos cunctamini etiam nunc C 52 nunc, quoniam J 10, 14 et 85 profecto neque Resp. sicuti nunc vastaretur J 31 videte quam iniqui sint J 85 quam nunc peteret J 111 nunc animum advertite F 304, 3 et F 315, 12

Nuntiabant portenta atque prodigia C 30 Senati verbis minæ graves nuntiabantur J 26 rem quietam J 105

Nuntii: magis atrocitate rei quam fide nuntii, terretur J 101 ex nuntiiis accepit J 46 lagubribus F 322, 6 per nuntios Consuli declarantur C 46

Nuptiis vacuum domum fecisse C 15 nuptum mittebantur a parentibus virgines F 292, 20

Nusquam ullum esse larem C 20

Nutu deorum cuncta portendi J 92 pro, dantis propensa voluntate, que nutu declarari solebat. Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Virg. Nutus tuus potest hominem summo ingenio, incolumem in civitate retinere. Cic. ad Brutum Lib. ii, 22. Nutus (Scipionis) pro decretis patrum, pro populi jussis esse. et. pro Quint. Si fas est respirare Quintum contra nutum, ditionemque Nevil. jungitur cum arbitrio et auctoritate apud eundem de Orat. cum voluntate Ep. iii, 10.

O

Ob merita carus J 9 et ob beneficia J 10 benefacta F 280, 19 ingenii multa bona carus J 108 familiaris nostræ ob vestram amicitiam infesti sunt J 14 sævitiam suam J 15 calorem minus frequentata J 17 id frustra an ob rem faciam in vestra manu situm est J 81 aut cupidine cæcus J 87 ob ea Senatam de fœdere consuebat J 39 ob ea feliciter acta supplicia Dis Immortalibus discernere J 55 eam causam J 65 discordias civiles navibus in eos locos venisse J 78 ob rem corruptam domi pœnas metunt J 79 suos tutandos J 89 ob munificentiam in sese amicum rati J 103 magis Ponica fide quam ob ea que prædicabat J 108 Rempubliam J 112 hæc sunt præmia pro vulneribus, et totiens ob Remp. fuso sanguine, (i. e. in salutem Rep.) F 297, 19 nisi approbaveritis omnes proscriptos innoxiorum obdivitias F 277, 3 Exercitus in Asia ob nimias opes Mithridatis aluntur F 324, 4 scelus F 324, 20 ob invidiam insolita vescentibus F 330, 12

Obediens erit jussis vestris J 31 obedientia ventri fixit C 1

Objectantur illis probra J 85 vecordiam Mario J 94 periculis J 7 objectat mihi possessiones F 277, 7 objecti bestialis J 14 quæ si tibi falsa objicio F 363, 4

Oblivio intercept F 342, 17 obliti estis. Cic. iii. Philip. Nos post exactos reges servitutis oblivio ceperat. in ob. venire. Decl. in Sal.

Oblonga mapalia J 18 (i. e. longa) Liv. Falerica missile telum hastili oblongo.

Obnoxia: minari ferro ni sibi obnoxia foret C 23 lubidini C 52 his obnoxii quibus si Resp. valerit, et formidini essemus C 20 Crasso ex as-

gotiis privatis C 48 ne nunc quidem obnoxii inimicis exsurgitis J 31 aliis obnoxii rursus bellum cepl F 314, 15 neque sumtui parcere dum obnoxios fidosque sibi faceret C 14 neque delicto neque lubricini C 52 ille obnoxios qualem tu voles societatem accipiet F 312, 17

Obscurabat Cælum nebula sublima, &c. F 300, 4 Cælum nocte atque nubibus obscuratum J 38 Virg. iii. *Æn.* 18 obscurant æthera pennis xii. *Æn.* et Luna obscuratque suam per iussa silentia famam. Lucan. iv. 718. ubi Ms. incaute ex hoste videri. Hexapylo post solis occasum jam obscura luce invecit Liv. iv. B. Pun. Ex lubricine magis quam ex vero celebrat obscuratque C 8. Plant. Trin. obscuravit pectus tuum amor. obscurat honorem Codex Ms. Seduli lib. 2. § 1. ipsi atque signa militaria obscurati J 49 sententia F 357, 16 natus haud obscuro loco C 23 Pompeius humili atque obscuro loco natus Cic. 7. Verri. Liv. genere ortus. vi. B. Pun. qui demissi in obscuro vitam habent C 51 si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit Liv. etiam tum lumine J 21 quod factu haud obscurum est F 347, 6

Obsecutus flagitiis F 345, 13 regi per obsequelam orationis graves carique (f. grati) F 293, 19 tibi iucundior atque obsequentior (silia) quam parenti par est F 362, 10

Observare legem et, negligere C 54 ad Heres. 29 latronum leges dicuntur quibus pareant, quas observent. neque signa neque ordines J 51 imperium J 80 colite observate tam J 10

Obsessa est Asia ab ipsis F 313, 17 armis teneor J 24 occulte obsident pontem C 45 Lucret. Lib. iv. Obsiditque vias oculorum. et, alibi. multa enim verba apud antiquos duplici conjugatione prædita legitur. v. g. littora fervere flammis Virg. *Æn.* iv. et, Lucret. V. apud eundem fulgere cum Cæli, &c. sic, rido irrido. opportuna loca armatis hominibus C 27 portas J 91 Januum Ciceronis C 48

Obsistat vis F 332, 17

Obstat unus ab urbe alter a Gallia C 58 non divina neque humana quin trahant excidantque F 316, 3 vita cætera eorum huic sceleris obstat. (nem-

pe ne in eos propter hoc admissum gravius aliquid statuatur) C 52 ubi confertissimè obstitierant J 98

Obstinatis animis perditum eunt C 36 Adversus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentis, verius quam amoris) mentem turbaverat. Livius iii. U. C.

Obtentui mire sunt vitis res secundæ F 278, 14 Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat F 358, 1

Obtestatur lacrymans atque monet J 62 et J 71 multa Pomtinum de salute sua obtestatus C 45 Jovem maximum J 107

Obtinebam statum meæ dignitatis C 35 ad obtinendas Hispanias C 18 obtinendi imperii tempus excedere Valer. v, 48 ubi Ms. pro, ductus, inductus. Quem locum in hac civitate F 364, 14 ab ea fama quæ plerosque obtinet diversum J 17 obtinet nulla pro socia J 82 regnum J 5

Obtruncabantur vice pecorum F 294, 18

Obvenit Italia Scipioni J 27 pro, sortito contingere. sic loquuntur Liv. Cic. Varro. Quintilianus.

Obviam ire hostibus C 6 properare malo et ire sententiis. Dictys i, 19, 2, 1 superbis nobilitatis obviam itum est J 5 periculis J 7 injuriæ J 14 sceleri J 22 factionis potentis animus subigit J 31 Gracchorum actionibus J 42 procedebant ex agris J 46 illis simul et præsidio missum J 106 agendum atque obviam enndum est F 275, 20 obvii fuerant hostibus firmioribus animis J 50 procedunt cum magno gaudio J 69 quo in loco inter se obvii fuissent J 79 quasi obvius honoris causa J 113

Occannerunt cornices F 287, 10 sic, Tacitus ii. occanere cornua. veteres enim sæpe præter. a præsentibus deducere solebant. ut, Quæ ad hæreditatem patris accederat. Pompon. Lib. i. Senatus consultorum. Cato in Orat. de B. Carth. anres nobis calliserunt ad injurias. sic apud Ciceronem de Legibus ii. cleperit neglegerit auctoritatem. *Æm.* Macer. *Annal.* 16. et apud Cic. Phil. 13. Sini. apud Terent. Andr.

Occasionem: nunquam ipsi per occasionem talia fecere C 51 pugnantibus hostibus non dare C 56

Occasus: pariter cum occasu solis J 68 et J 91 prope jam ab occasu restitueris vi, 60

Occipere secordius ire F 309, 3

Occidendum una nobis esse J 14 capi occidi J 87 satis impigre occiso pedite nostro J 101

Occulta loca J 58 occulta pectoris immutatione patefecisse J 113 Tacit. l. præmissa Cæcina ut occulta saltim scrutaretur. heu quam occulta civium funera F 342, 21 in occultam fugam sparsi F 296, 4 gurgitibus F 330, 25 ex occulto invadit J 59 Plin. ix. 42. F 338, 5 Pastinaca latrocinatur ex occulto. occulto fabricatæ F 317, 13 per tramites J 48 tale periculum haud occultum habuit C 23 nemini est J 24 ut ad se colloquendi gratia occultus veniat J 61 occultans sese J 12 vitia sua callide J 15 et C 23 signa occultare J 68 neque plane occultati humilitate arborum J 49 incepto suo J 96 circum se præsidia amicorum occulte habebat C 26 quem occulte tentaverat aspera, fœdaque evenerant C 26 insidiatores Massivæ parietæ maxime occulte J 35 delicta occultiora fore J 38 quam occultissime potest J 91 paulo occultius consilii hujusce participes C 17

Occupata per scelus periculosus dimissurum F 276, 2 neque eos magis occupatio quam superba imperia distinnere F 358, 6 curæ illum atque lætitia ingens C 46 Remp. J 81 plebis innoxie patrias sedes F 276, 14 exercitus, ærarium, &c. F 301, 6 nescio quæ torpedo F 307, 12

Occurrantes: dormientes alios occurrantes interficere J 12

Oceani et nostri maris J 17 in Oceani longinqua fugam agitavisse F 331, 26 intra J 18 (usitatus in neutro. cum mare sequitur, si Capro et Probo fides.)

Oculi fœdi C 15 Tibull. ii, 6 Nec lacrymis oculos digna est fœdare loquaces. fœdi. hoc in loco crudeles. Terent. Eun. v. Pro fidem deum facinus fœdum Virg. vocat famam Deum fœdam Cic. Nihil miserius, nihil perditius, nihil fœdus. ep. ad Attic. viii, 155. Plant. Amph. fœdant et proterunt hostium copias. eodem sensu quo oculi viventis. Claudian. maligni. Virg. Truces Seneca Œdip. immites. Ovid. Met. in oculis sita sunt, divitiæ, decus, gloria. C 21

effosso F 327, 26

Odio suarum rerum mutari omnia student C 37 incensus C 49 vacuus ab odio C 50 de cuius odio potentia nobilitatis J 30 ex odio arserit F 303, 8 etiamne aures nostras odio tuo onerabis F 364, 5 neque studere neque odisse decet C 51

Odore fœda ejus facies (Tulliani) C 55 Celsus vii, 29 solet etiam evenire, ut is infans humore distendatur, exque eo profluit fœdi odoris sanies. Cic. ii, de N. D. 150. intolerabili odoris fœditate insectantes depellunt. Amomum et alii leves odores gignuntur F 331, 5 Græce ἴσσις, his opponuntur graves βαφίς acres et vehementes. Salmasius ad Solin. p. 360. nisi cum odor aut pabuli egestas locum mutare subegerat J 44

Offensa lenius streperet scuta J 94 Ovid. Ep. 13. Pes tuus offensus limine. in quo offensæ minimum gratia par J 102 simul et invitam et offensam J 73

Offerre pugnam F 338, 16

Officere consiliis C 27 ne quid vobis possit F 301, 14 hostium itineri J 52 timor animi auribus C 58

Officia boni Imp. exequabatur C 60 intenderant J 75 in varia officia distribuatur (Senatus) F 358, 15 sumat aliquem ex populo monitorem officii sui J 85 servilibus intentum C 4 Seneca Ep. 77. Ut primum jussum est fungi servili et contumelioso ministerio. ubi Ms. Lacon. ille puer, et pro, ita non, ita unum. quo facilis errata officii superiores J 102 amici officio et fide pariuntur J 10

Olim Satarnini, post, Sulpicii, deia Marii F 281, 15 præsidet olim nunc dominos F 301, 10

Omine: pugnam illam pro omine belli futuram F 325, 23

Omisit non prius contra veram niti quam J 35 deditione bellum incipit J 66 qui hanc urbem, omissa cura adhuc regitis F 280, 9 superbia atque deliciis, sibi patriæque diffidere C 31 pecuniæ et corporis gaudiis F 346, 11 (pro, penitus dimittere,) Virg. omissos hinc jam obliviscere Graios. navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Liv. iii. B. M. namque aut tu mederi potes aut omitenda est cura omnibus F 345, 7 J 110 veteri consilio novum quereret J 70 ut alia magna et egregia tua

omittam J 10 omittunt C 60 omit-
tendum morem hanc quem agitis F
304, 5 et J 102 J 93 pila, gladiis res
gerit C 60

Omne bellum sumi facile, ceterum
ægerrime desinere J 83 F 299, 1 pec-
cus equitibus agendum attribuit J 90
per omne tempus belli F 341, 18 rem
uti cogoverant, aperiunt C 39 exer-
citurum C 61 Africam J 13 equitatum
J 49 (et alibi) natus et omnem pueri-
tiam Arpini altus J 63 ætatem in op-
timis artibus egi J 85 provinciam F
294, 12: res tutæ tranquillæque C 16
omnes jam antea diversi audistis C 20
spe in memet sitæ J 85 et J 14 tuque
et omnes tui F 343, 18 bonos F 363, 23
in omni re dominatur fortuna C 8 ex
omni copia duas legiones inatuit C
56 certamine J 10 Numidum J 13
prorsus intentus omni modo plebis
animus accendebat J 80 nobilitate
perculsa J 83 strepitu pavescere J
73 corpore F 299, 23 cis Taurum
agro spoliatus est F 313, 7 sic, tota
mente atque omni animo intueri ali-
quem Cic. ii. de Orat. ferrea omni
specie F 317, 15 omni via grassari
F 330, 8 omnia misceri ac mutari C
2 venalia habere C 10 sacra profana-
que omnia pollere C 11 terra ma-
rique exquirere omnia vescendi cau-
sa C 13 extrema experiri C 26 ho-
nesta atque inhonesta C 30 pavere C
30 ut omnia bona in spe haberet C
30 ad occasum ab ortu solis omnia
domita armis parerent C 36 provin-
cias aliaque omnia tenere C 39 fin-
gere alia omnia C 47 sibi cum collega
ratus J 43 secunda et opulenta sunt
J 14 sanguinem meum quam omnia
malit J 24 multa me dehortantur ni
studium Reip. omnia superet J 31
trahere omnia J 36 sita in armis J
51 magis quam prælium expectanti-
bus J 58 impunitatem et sua omnia
concederet J 61 omnia bello potiora
ducere J 62 fessos milites et jam ab-
nente omnia J 68 tentando J 73
denique omnia malle quam victi abire
J 79 omnia cum pretio honesta vi-
dentur J 86 omnia retinendæ domi-
nationis honesta existimare F 276, 4
quibus omnia probro ac luxuria pol-
luta erant F 341, 9 his laeta et candi-
da omnia visa F 342, 9 in victoria
lege belli omnia liceret F 350, 17
honestamenta pacis et præmia belli
F 359, 20 modis quæstui deditus C

13 modis pecuniam trahunt C 30
necessitudinibus circumventum C 31
fortuna expulit J 14 ex omnibus
maxime tutos esse J 16 unum ex om-
nibus profugisse J 60 et J 18 suis
rebus commodum regis anteferet J
16 moribus civitatis J 42 ab omnibus
partibus simul tecti J 97 ratos ex om-
nibus æque aliquos ab tergo hostibus
venturos J 101 gratia, potentia, homos,
divitiæ apud illos sunt C 20 neque
quisquam omnium discesserat C 36
et C 51 quis est omnium his moribus
quin contendat J 4 nemo omnium ex
fuga regem sequitur J 54 et F 355, 5
neque quemquam omnium præda mo-
rari J 94 neque cuiquam omnium
satis sint J 103 primum omnium quia
C 37

Omnino non certavisse F 301, 1
paravisse J 31 neque omnino facere
quicquam J 99 sin in tanto omnium
metu solus non timet C 52 solus om-
nium post hominum memoriam F 275,
16 prudens omnium que Senatus
censuerat F 286, 16 miserima om-
nium morte, confeciatis F 297, 16
solos omnium liberos F 314, 3

Onerabis: etiamne aures nostras
odio tuo on. F 364, 5 sic, onerare lau-
dibus Plin. Epist. iv. Lib. i. at, Vin-
centius Beluacensis, pro, non onerare
eum, non onerare amatum. bis die
ventrem F 346, 18 vino et epulis J
76 promissis J 12 navis J 86 onere
fœnoris oppressa plebes F 273, 5
nimio simul et incerto F 288, 6 tur-
rium incertis navibus F 331, 25 ani-
ma oneri fuit C 2 divitiæ oneri mise-
riæque fuere C 10 oneri quam usui
esse J 14 et F 298, 22

Ope summa niti C 1 omne ope
atque opera eniti Cic. Attic. xiv, 312.
pro, omnibus viribus. et Dictys. ne
procederetur summis opibus anniba-
tatur Cap. 10 opes belli parare Cap.
12. quid ubique opis aut spei habe-
rent C 21 nitebatur summa ope ple-
raque nobilitas C 38 maxima niti J
14 enisum summa ne fieret tale de-
cretum J 25 opem tuli J 110

Opera ratus aut ingenio suo opus
esse J 71 cum multa opera circum-
data F 287, 19 pretium est C 12 aut
capta urbe operæ pretium fore J 81

Opere castrorum fessi J 53 magis
quam natura munita J 57 omnia na-
tura velut opere et consulto præceps
J 92 operibus et loco munitum (l. e.

situ) J 76 domum signis anleis aliisque operibus exornare F 346, 15 mature facto opus est C 1 facto non conserto C 48 incepto tantummodo cetera res expediet C 20 perdita Reip. C 31 nihil secessionis opus est J 31 frumento aut pabulo J 55 quæ bello opus erant prima habere J 84 illis artificio, uti turpia facta oratione tegant J 85 decretis F 285, 5

Opera in equis ferreis laminis F 328, 14

Operi lassitudinem C 13 ibique operitur cum omnibus copiis J 91 operior præsidia C 58 an fortunam opprimeretur J 98 ibidem J 101

Opes ubi familiares defecerant C 13 cujusvis crescere contra illius potentiam C 17 Cic. pro Manil. Crescunt opes et hostium animi, et noster, civitas P. R. omnibus creverat C 51 opibus imminutæ C 39 eodem significato quo accisæ apud Horat. ii. Serm. Sat. 11 Integris opibus novi non latius usum quam nunc accisæ videas. in altera parte majores opes, tuta consilia C 41 audacia ubi opes ad defendendum minores C 52 Italiae maxime attriverat Hannibal J 5 inops alienas opes expecto J 15 factionis J 31 contusa, hostiumque auctæ J 43 regni comminutas J 62 diminutæ F 351, 23 spes atque opes civitatis in illo sitæ J 114 sinet privatas facere F 270, 10 aut patrocinia querendo consilium publicum corruerunt F 281; 6 cum Minonis iram fugeret et opes F 292, 6 consumsi F 297, 20 quantas opes nobilitatis pellere dominatione F 300, 14 magnas virorum, armorum, et auri F 315, 14 malæ secundæque res opes non ingenium mihi mutabant F 323, 1 cujus opes in excelso sunt F 348, 3 ex quo illi gloria opesque inventæ J 70 apes opesque ejus ex patre suo penderent J 107 opibus ingenti gloriam querere C 1 qui ex parvis opibus tantum imperium fecere C 51 sine spe sine opibus J 10 disparibus J 62 magnis carum J 70 suis confidere J 83 futiles et corruptæ F 277, 20 majoribus caset Resp. F 357, 16

Opifices atque servitia C 50 Cic. pro Flac. jungit cum tabernariis. opif. et tab. atque illam omnem faciem civitatum quid est negotii concitare? de Fin. 88. vid. de iis Offic. i. Cap. 43. in sordida arte versantur.

nec vero quicquam ingenium potest habere officina. Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur. ib. Agrestesque quorum res fidesque in manibus sitæ erant J 73

Opinione amplius morabatur J 53 quamobrem opinione celerius confido sceleratissimum illum pœnas daturum. Lentulus apud Cic. Ep. opinione pulchrior Plaut. Mil. asperius est agere inter occurrentes invidos J 85 contra opinionem Jugurthæ J 75 (sic, Cæsar et Cicero.)

Opitulati inopiæ ejus C 33

Oppida temere munita J 54 hycem per oppida sustinui F 298, 8 excisa F 298, 10 potiti oppido J 76 præfectum J 66 in maritimis agere J 100 prope Cirtam oppidum conserdit J 21 circumserdit J 21 operibus et loco munitum J 76 magnum atque valens J 89 incensum J 91 pons in oppidum pertinens F 325, 4 oppido evadere J 56 effusum vulgum J 69 clauso undique J 67 egressi J 91 repulsus F 288, 23 oppidani agere oppugnare J 60 prælio intentos J 76

Opportuna: tuta tranquillæque res sed ea proruss opportuna Catlinæ C 16 opportunissimam rem incepto bello impediverant J 80 in spem victoriæ adductus ex opportunitate loci J 48 nequicquam res opportuna cecidisset C 20 res autem opportuna videbatur quod, &c. C 49 multa atque opportuna habes, quo facilius errata officii superes J 102 hostes F 312, 8 opportunior fugæ collis J 50 urbis quæ viris aut loco pro hostibus et adversam se opportunissimæ erant J 88 egentissimas quisque J 86 opportunitas suæque ætatis J 6 Cic. Ep. vii, 7. ætatem opportunissimam. talia consilia per otium ex opportunitate capi J 76 magnas corrumpere C 43 si patebant opportunitates loci J 47 tentando postquam opportunos sibi legatos cognovit J 46 absolute. ubi primum opportunum J 62 injuriæ J 20 sic Liv. U. C. 61. opportunus hosti necubi fieret cavere J 55 usui fons J 98

Oppressa idem F 373, 6 ubi pro, Campanæ Ms. Capuanæ. neque per vim neque insidiis opprimi posse J 7 opprimendæ Reip. consilium cepit C 16 exercitum opprimendæ

libertatis habet F 280, 12 et F 281, 5

Oppresserat iram J 72 animum servitio F 346, 20 si Rom. oppresseris F 312, 9 magna cladis atque calamitas temp. C 39 et J 14 tanta torpedo animos F 285, 1 publice privatimque aere alieno oppressos C 40 plus gloriæ sepulti quam oppressi attulerunt. Valer. v, 1, 6 ubi Ms. pro funeribus Romanorum duccendis expressit et urbe illa

Opprobrii gratia F 326, 26 (vide Gratia.)

Oppugnare arcem J 56 quod oppugnatione non desisteret J 25 domum oppugnatum venerat F 368, 3 oppugnatus in iudicio repetundarum C 49

Optatis magis pacem quam defenditis F 280, 14

Optatius habent ex tua calamitate periculum libertatis facere F 351, 12

Optimates tibi ante videbantur, eosdem nunc dementes ac furiosos vocas F 365, 3

Optimis: in optimis artibus ætatem egi J 85 quare optimum factum videri per ejus castra palam transire J 107 duces F 285, 12 moribus egi P. Rom. F 273, 13 majorum exemplis F 275, 3 uti quam optimis imperites F 340, 11 imperium ex justissimo C 11 optimos non audacissimos J 31 exercitus et veterrimos F 343, 7 factu credens C 32 et F 342, 2 quod optimum videbatur consilium capit J 54 optimus quisque cadere J 92 et genti optime merenti J 62

Opulens et magna civitas J 69 me opulenter illos arte colam J 85 opulenti: magni estis opulenti J 17 oppidum armis virisque opulentum J 57 et 75 invidia ex opulencia orta C 6 negligentiam tolerabat C 52 quantum armis viris opulencia posset F 348, 11 non ex opulencia verum ex dignitate creetur F 354, 6 pacis F 324, 24 per opulenciam imperia amiserint F 353, 20 agro viris opulentior J 16 res militaris opulentior erit F 352, 14

Ora maritima J 19 incedunt per ora vestra magnifice J 31 Justin. xvi, 5. Victor Tyrannus captivos Senatores in Triumpho modum per ora civium trahit. omnium in me conversas J 85 ore libero locutus J 95

in ore vestro privatus egi F 323, 9 egentibus agens F 328, 21

Orans postquam nihil proficiebat F 308, 18 qui secundis rebus suis ad bellum orantur F 312, 5

Oratio illa quo pertinuit? C 51 nulla lædere potest ex animi sententia J 85 fortem ex timido imperatoris oratione fieri C 58 quorum accepta J 22 multa consumpta J 26 secunda extollit J 65 sua arrexerat J 84 turpia facta oratione tegant J 85 habuit luculentam C 31. habuit C 52, &c. facundam et compositam J 85 magnam exorsus F 311, 18 per obsequiam orationis F 298, 20

Orbes facere J 97 orbis terræ divisione J 17

Ordine: recte atque ordine C 53 ne quispiam egrederetur J 45 nullo commutato J 101 instructos in equum locum deducit C 59 neque signa neque ordines observare J 51 restituit J 51 pro statu, equestris, &c. multa verba in hoc ordine feci C 52 senatorii C 17 vestri J 31 consequit, ordines habere, signa sequi J 80 cujus in urbem reditu decus ordinis interit F 285, 2 commutatis J 49 sine signis sine ordinibus J 97 homines omnium ordinum corruptissimi F 281, 11

Oriantur: cui dubium est quin per orbem terrarum vastitas, bella, cædes orientur F 360, 3 apud Deos rerum humanarum cura J 14 collis ex medio J 48 flumen oriens a meridie J 48 ea familia ortum C 31 his servitutis amittendæ cura oriatur F 352, 12 ne qua seditio aut bellum J 6 et 72 discessio civilis quasi permixtio terræ oriri cepit J 41 clamor ingens J 57 invidia ex opulencia orta C 6 ortus ex concubina J 5 sermo F 325, 9

Originibus præsidio fuere, (Colonia) J 19

Ornata egregio cultu corporis F 332, 15 arma ornatumque mutaverant J 94 ornatum hominibus restituere Valer. Ms. cod. vi, 1, 7. Ascensiana et Vulgæ templorum ornamenta

Os apertum aut lingua prompta F 347, 18

Ostendam rationem qua tanta mala effugiatis C 40 asperitatem cepit J 29 se Mario, postremos in agmine tentare J 55 sese cum exercitu J 74

speculatores citi J 101 ibi vero virtutem J 58 gladium J 101 dubius quidnam insolita facies ostenderet J 49 natura iter C 2 (pro declarare.) facinora memorat, scelera in patrem ostendit J 33 probatissimam foeminam sicut et vivus multis ipse rebus ostendit et in morte sua testamento; declaravit. Cic. pro Cæcin. 8. suam sententiam Terent. Phorm. v. 4. scelerum indicia Cic. de Arusp. Resp. ipsa se virtus satis, illis artificio opus est, &c. J 85 ostentabat ludum et lasciviam magis quam formidinem J 25 et 66 faciem comminus F 227, 25 ostentando virtutem J 7 præmia affectare civitates J 66 triumphos suos J 31 sese quisque bonum et strenuum F 225, 14 amicitiam gloriose F 212, 11 servitii pretium F 206, 7 prædam benigne J 68 scenis ad ostentationem histrionum fabricatis F 294, 6 Quintil. Orat. ii, 10. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosæ vociferationi simillimum est. Ostentui ut essem Jugurthæ scelerum. (ut in me ostenderetur) J 24 illa deditiois signa ostentui credere J 46 Si aliud quiddam obscure moliantur, aliud specie simulationis ostentant. Cic. de L. Agrar.

Otium spe laborem sustentant F 345, 4 loca voluptaria facile in otio militum animos molliverant C 11 majusque commodum ex otio meo quam ex aliorum negotiis reipublicæ venturam J 4 in otio facinus suum cum animo reputans J 13 talia consilia per otium et ex opportunitate capi J 76 quieti et otio adversum J 66 luxuriose J 95 bonum conterere C 4 ne per otium torpescerent manus. C 16 otiosi apud Cic. qui se Rep. abstinere:—suum negotium gerunt otiosi. LæL. 86. uti per otium tuti simus J 14 postquam adepti sunt, asperius acerbisque fuit J 41 grave regno. Justin. xx, 1. Codex Bib. Pub. pro, otium, hostium, pro, et m. ut et m. pro, quæ gens, gentes, metuit edit bellum F 283, 2 pauci resistere quibus majus otium in castris quam Romæ futurum erat, tanta vis creditorum impendebat F 341, 14 quorum ætas ne per otium quidem talis voluptatis attigerit F 343, 15

P

Pabula scire incognita F 291, 20 egestas J 44 frugum pabulique lætus ager F 292, 19 frumento aut pabulo opus J 55 pecoris magis quam arvo student J 90 quis cibus caro ferina atque humi pabulum, uti pecoribus J 18 Animorum ingeniorumque naturale quasi quoddam pabulum consideratio contemplatioque est Cic. iv. Acad. 229. Studii. Idem de Senect.

Pacatis: ex pacatis prædas agebant J 32

Pace: et in pace et per inducias nefaria facinora fecissent C 51 bellum mutavit C 58 neque bello nobis antea cognitus J 19 de pace aut bello pactiones fecissent J 40 si ambobus pacem ratam vellet J 112 in colloquium uti de pace veniretur J 112 bellum aliorum pace mollius gessisti F 240, 14 de pace atque bello agendum est F 241, 20 de firmanda F 243, 17 socios in pace firma constitues F 244, 19 neque bellum gerere, neque pacem habere C 31 spero etiam in præsentia pacem nos habere. Attic. vii. Ep. 133. agitabamus læti J 14 et 100 agere F 243, 17 pacem gerens J 46 Virg. pro exercere iv. Æn. 29. abnuere J 47 imminuere Bocchi J 81 ad simulandam J 111 conventam cum imperatoribus Romanis frustra fuisse J 112 præstare et bellum pati F 280, 8 optatis magis quam defenditis F 280, 14 decreverunt F 280, 21 dilata prælia magis quam pacem datam F 214, 12 stabilivisse F 345, 13 bella, paces, J 21 Sic Plaut. Persa. re placida pacibus perfecti. et Rudente. paces expetisunt. Horat. ii. Ep. i, 102. hoc paces habuere bonæ, ventique secundi. (et alibi) Lucret. v. 247. Ventorum paces. Varro de vita P. Rom. quibus de causis constituerint paces. recuperandæ J 29 pacis mora ludificare J 22 dubium belli atque pacis rationes trahere J 97 spe attingisse J 108 jura repeto F 276, 23 specie F 276, 16 modo effusas F 331, 20 bonis artibus F 340, 19 causa bellum gerunt F 345, 3 honestamenta et belli præmia F 250, 21

Paciscatur vitam tantum ab eo J 26 quæ pacta in conventionem non præstitissent F 327, 3 collegam pactione provinciæ perpulerat ne contra Remp. consentiret C 26 et J 38 pactio apud Orat. et Hist. est de re publica conventio inter personas publicas. pactum de privata inter quoslibet. Cic. pro Cæcin. Quod edictum magistratus, quod fœdus aut pactio. et ad Attic. 4, Ias. vero non agnoscunt hanc differentiam. Sine ulla sese tradere J 72 qui de pace aut b pactiones cum hoste fecissent J 40 statuit cum eis de omnibus pactionibus præsens agere J 29 pacto vitam dederant palam nihil ausurum J 107

Palantes, vagi J 18 ab signis aberant vagabantur et palantes villas expugnare &c. J 44 milites, inermes J 66

Paludamenta astare F 309, 10 togam paludamento mutavit F 322, 16 arenam aliquam aut paludes emat. Cic. Agrar. 2

Paludes: relegati in paludes et sylvas F 278, 11 a paludibus in via F 272, 12 deserta paludis accolam Scipionem. Valer. v, ubi Ms. civitatis ignobilis eum

Par: facile par similisque ceteris efficiebatur C-14 parem cum liberis tuis fecisti J 14 hortantur ad cetera quæ levia sunt parem animum gerant J 54 fama atque fortuna eorum pares sunt C 51 tractu pari mons J 48 natura sumus J 78 equis operimenta F 328, 14 ut par fuerat, decernit J 39 offensu minimum gratia par, ac si prope adessemus J 102 exercitui meo et hostium par conditio F 298, 16 obsequentior quam parenti par est F 362, 10

Parabant amicitias dandis beneficiis C 6 pro, comparare. Servi ære parati J 31. Sibi regnum C 5 quibus summa claritudo paratur J 2 domum pecunia F 363, 6 Ulpian. ad Sabin. 22, Interest ipsius causa parata sint et legata, an ipsius causa emta, paratis enim omnia continentur, quæ ipsius usibus fuerunt destinata. emta vero ea sola quæ propter eam emta fecit maritus. Liv. liii, 34, emtum paratumque pupillis. Terent. Eunuch. Cupio aliquos parare amicos beneficio meo. interficere T. C 18 impedimenta per socios J 40 proficisci parabat C 46 armis

contendere J 13 festinare, parare C 6 incendia C 27 C 32 exercitum C 29 defensionem C 36 auro amicos J 10 et largiendō J 13 Bæbium Trib. Pl. J 33 moliri parare, atque ea modo in animo habere quibus H. per dolum caperetur J 11 prorsus intentus J 23 cetera instrumenta militiæ J 43 agere, pugnare aut parare omnibus locis J 60 cum magna cura J 66 bellum nihilo segnus J 75 flagitiose venditas quam turpissime parasti F 362, 7 Numidiæ imperare J 13 copias J 21 eorum perfidia pro armis uti J 61 cuncta festinatque J 73 multitudinem ad capiendā arma C 27 turmam ex fortissimis J 98 libera ab auctoribus patriiciis suffragia F 304, 9 facinora in civis patriamque C 52 majus dedecus parta amittere, quam omnino non paravisse J 31 quæ ipse perfidia clientis sui, facere præventum J 71 alia sibi jura F 273, 8 parandi juris et majestatis constituendæ gratia J 81 votis paranda auxilia F 276, 1 inter hæc parata atque decreta C 43 aliena bene parata prodegerint F 277, 3 aliæ (leges) C 51 parati intenteque J 49 instructique J 74 comœatibus J 28 rebus paratis compositisque J 48 et J 47, J 94 atque forti animo C 58 paratis militum F 327, 21 neque enim tantos ausim revocare paratus Stat. Achil. ii, 265. ubi Ms. abripitur, pro, eripitur. Jns a Sylla F 300, 10 via Tribunicia telum libertati paratum F 303, 10 disserere J 42 incendia C 32

Parcere modestiæ suæ C 14 penentiæ an famæ minus C 25 dignitati Lentuli C 52 claves adulterinas J 12

Parenti sibi metus invaderet popularis J 35 parere crudelitati tuæ cogebas F 363, 24 neu cui, nisi legibus pareremus F 275, 10 modestissime J 7 quæ homines arant, &c. virtuti omnia parent C 2

Parente effœta (de Roma) C 58 ex p. meo et ab aliis sanctis viris J 86 parentes abunde habemus, (i. e. imperio nostro audientes) J 102 exacta ætate F 351, 6 patriam parentesque J 87, &c. patriæ, parentibus, aris atque focis C 52 et F 360, 5 repentina cædes in parentum aut liberorum sinum F 343, 1

Pariter cum filiis hæredem instituit

testamento J 9 ac si hostes adessent J 46 cum occasu solis J 68 et 77 pariter omnes viles sunt J 80 diversissimas res pariter expectant J 85 suorum et hostium res p. attendere J 88 atque in conspectu hostium J 100 Resp. p. ac sævissimo imperio bene atque decore gesta J 100 munificus nemo putabatur nisi pariter volens J 103 læti ac spei bonæ pleni esse J 113 pariter acre omnes invadunt F 317, 25 mala hæc pariter cum honore pecuniæ desinent F 347, 3 (*δμοῦ*. eodem tempore)

Pariuntur amici officio et fide J 10 Parricida vestri Quirites F 323, 5 hostem atque parricidam vocare C 21 Reip. C 52

Pars ingenium, alii corpus exercebant C 2 J 50 et 51 et 66 J 13 et sic, partim et, alia. alii rem incredibilem rati; pars tamen etsi, &c. C 48 pars sententiam ejus laudant: alii, &c. C 53 alii, pars C 61 J 32 et 69 F 347, 9 ex omni copia pars quarta C 56 pars in crucem acti, pars bestiis objecti J 14 et 39 non geminatum. inferior Africæ J 18 incedunt magnifice, &c. pars ostentantes J 31 arma capere alii, alii se abdere: pars terribitos confirmare J 38 et J 57 pauci integri magna pars confecti vulneribus J 60 et 62 F 341, 12 dimidia J 64 vix decima parte die reliqua J 97 multi per ambitionem fieri, pars J 100 illum in sinistra parte curare jubet C 59 in parte tertia posuere Africam J 17 in altera erat. in altera C 41 in ea parte qua adventus erat Regis J 59 qua pugna affuit J 74 ab ea qua ipse escenderat castellum tentet J 93 magna editus collis J 98 altior qua parte spectat Orientem F 330, 5 pro virili parte F 347, 21 neque in hac neque in illa fidem habes F 365, 8 in abditam p. ædium secessit C 20 fatigatus a fratre vix in partem alteram transductus est J 11 partem Marius reliquos ducebat, &c. J 55 aliquantam gloriæ F 294, 14 vix partem sumtum sustinent vectigalia F 324, 7 hostium muniri F 350, 18 quæ tibi partes Reip. placent F 364, 15 Lucan. i, Dum trepidant nullo firmatæ robore partes. parti copiarum præfectum ab Jug. J 52 turpissimæ corporis dediti J 85 a partibus Reip. liber animus C 4 languentibus partium animis. Ammian. 14, 1 tanta

lubido in partibus erat J 40 adverso populi partium J 43 in duas discedunt J 13 abstracta omnia J 41 copias in 4, distribuerat J 101 partim conscii sibi alii ex partium invidia pericula metuentes J 40 v. Gellium 10, 13. Quadrig. Annal. 23. Utrum negligentia, partim magistratum, an avaritia, an calam. v. Fr. Hist. Cap. 113 nostræ ed. Cato de R. R. Babulcis obsequitor partim quo lubentius boves curent. ibid. Ulmos serito et partim populos. Cic. Offic. Sunt enim quædam ita fœda, partim flagitiosa. et de Amic. Nihil est quod illi non persequantur suis argutiis, partim fugiendas esse nimias amicitias, &c. Lucret. 5. Et partim plano scaterere. vid. Gell. 13. 15.

Parta: bene parta vix retinemus C 51 virtute F 340, 4 armis componere F 340, 14 (bonis) artibus C 2

Particeps omnium consiliorum J 71 sic, conjurationis particeps Cic. in Catilin. et ad Attic. i, 13. Omnium meorum sermonum et consiliorum particeps esse solet. dominationis F 341, 4 regni J 15 negotii J 29 paulo occultius consilii hujusce particeps C 17

Partim: (non geminatum) C 50 vi, alias voluntate imperio suo adjungit J 13 Gætulos accepimus partim in tuguriis alios incultius vagos agitare J 19 (vide Pars.) Semisomnos partim alios arma sumentes fugant funduntque J 21 et 38 et 40 Ille probare partim alia abnuere J 83 et 89, F 322, 22

Parva: Remp. ex parvis magnam armis fecisse C 52 vectigalia F 324, 6 res crescunt concordia J 10 ex opibus tantum imperium fecere C 51 Copiis bella gesta cum opulentis Regibus C 53 liberis J 6 Valentiam intervallo præterfluit F 291, 10 manu C 53 paruit lubricini et usui nemo omnium simul C 51

Parum honeste pudicitiam habuisse C 14 comperta pro magnitudine ea res C 22 animo valuisse J 11 tuta per se ipsa probitas J 14 fidei miseris esse J 24 constabat probarent ut an J 30 talia facinora impune suscipisse parum habere: itaque J 31 est impune male fecisse J 31 sin id p. procedat quovis modo interficiat J 35 et 46 et 61 comperimus, nisi quia fuit, &c. J 67 postquam sese parum expurgat, capite poenas solvit J 69 sibi

parum idoneum ratas J 73 cognovi J 79 non sunt composita verba mea, parum id facio J 85 placebat, ibid. scite convivium exorno J 85 exploratum est J 88 ore parum libero locutus J 95 amplo castris collem J 98 fidere J 120 credendo F 274, 17 prosperæ res meæ F 312, 16

Passim multis sibi quisque imperium petentibus brevi dilabitur exercitus J 18

Patebant cuncta maria terræque C 10 municipia atque coloniarum C 58 mons satis patens J 92 via ad verum pergens F 343, 20 campis J 101 patefacere scelera J 42 quanta cujusque animo audacia inest tanta in bello patere C 58 quæstori mandata Bocchi J 103 conjurationem C 36 iter nobis opportunius per Alpes F 298, 5 occulta pectoris oris immutatione J 113 delicta pateferent J 32 conjuratione patefacit C 46 indicio J 75

Paterent: si paterent opportunitates loci J 47 vos ipsa re corrigi C 52 æquo animo nisi, &c. J 31 maledicta tua graviter et iniquo animo F 361, 1 licentiam scelerum quasi rabiem ad integros contactu procedere F 282, 6 jure omnia sæva J 15 dolos Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur J 53 quousque Remp. intutam? F 284, 8 neque mala eorum in occulto patitur (majorum gloria) J 85 hujusce rei inopiam ibid. pessimus quisque asperrime rectorem F 340, 12 civem neque leges neque Di Penates F 284, 6 muliebria C 18 imperia ejus injusta C 19 matrea familiarum quæ victoribus collibissent C 51 omnia prius quam J 20 otium J 55 nihil intactum neque quietum J 66 laborem æquo animo J 68 nimis molliter ægritudinem J 92 hyemem et ætatem juxta J 85 nihil apud se remissum aut apud illos tutum J 88 manu priorem alium pati J 96 quietem J 101 bellum et pacem præstare F 280, 8 inedia corpus patiens C 5 Tacit. H. 3. 26. patientior periculi quam moræ belli C 7 laborum J 17 militiæ ætas J 63 Patibulo improbo affigebatur F 318, 23

Patientia vestra in ferendis injuriis, et opes factionis a vobis dehortantur J 31

Patrandi incepta cupidinibus anxios J 70 spe patrandi belli J 75 quæ

gloriosa modo neque belli patrandi cognovit J 88 fortibus consiliis magis quam bonis præliis patrata sunt F 357, 3 qua re patrata F 359, 22 patratis consiliis J 13 eo die post conditam Urbem pessimum facinus patratum foret C 18

Patria bona laceraverat C 14 expertes C 33 pro patria, pro liberis, pro aris atque focis C 59 p. extorem J 15 et Urbe patriaque F 291, 7 exul J 16 patriæ ingenium exercitabat F 357, 6 diffidere sibi patriæque C 31 parentesque armis tegere C 6 incendere C 52 portare in dextris C 58 facinora in civis patriamque paravisse C 55 sedes F 276, 14

Patriciæ gentis (nobilis fuit) J 95 libera ab auctoribus patriciis suffragia F 304, 9

Patrimonii amissis C 37 quantum patrimonii acceperis F 363, 5

Patrocina sibi quærendo aut opes F 281, 6 cujus p. civitas plurimum utebatur C 41 suscepto malorum patrocinio C 48

Pauca de ejus moribus explananda sunt quam initium narrandi faciam C 4 hortatus pro tempore J 49 munimento quærebat J 98 pro delicto suo verba facit J 102 pauci in pluribus minus frustrati J 58 per suam injuriam tibi inimici F 341, 3 paucis absolvam C 4 uti paucis verum absolvam C 38 post diebus moritur J 11 Africæ situm paucis exponere J 17 in paucis tempestatibus sollertissimus omnium factus J 96 paucie, quæ me animus monet, accipe F 340, 24 Judices a paucis probari regnum est F 354, 7 agere J 44

Pavidus: lætos modo modo pavidus J 60 pavor corpora agitaverat F 288, 7

Paulatim crescere, interdum vindicari (mali mores) C 10 cohortes paulatim incedere jubet C 60

Paulo: post paulo C 18 paulo diversus C 61 locum capere paulo quam alii editiorem J 48

Paulum imminuta mente J 65 modo prona J 93

Pax ubi evenerat C 9 agitabatur in exercitu J 29 convenit pax J 42 concordia disturbantur pacem F 283, 10

Peccandi causam præsens minus suppetebat C 16

Pecore atque cultoribus frequenta-
batur J 48 ager pecori bonus, ar-
bori infecundus J 17 pecoris domiti
J 78

Pectore: clausum in pectore C 10
meditata evolvat F 347, 18 Si id
modo in pectore consilii est F 349, 12
multaque in pectore volvit F 353, 23
occulta patefecisse J 113 quod ver-
bum in Jug. pectus altius quam quis-
quam ratus descendit J 11 Postre-
mo, hoc in pectus tuum demitte, &c.
J 102

Peculatus ararii factus J 82

Pecunia: suamet ipsum pecunia
præcipitem casurum J 8 et pecunia
sua spem habere adversus Populi
Rom. iram J 18 omnes mortales pec-
unia aggrediantur J 28 Corruptu-
rum J 33 ob militare facinus pecu-
nia aut honore extulerat J 49 tenta-
re pecunia J 66 facta ad Hispani-
ense bellum F 326, 18 ut ostende-
ret etiam philosophum, si ei commo-
dum esset, pecuniam facere posse.
Cic. contra Rul. 2. 71. potestas in-
numerabilis p. conficiendæ, &c. Cic.
alicubi in Ep. ex pecunia legi ju-
dices inhonestum F 354, 7 alios morte
alios pecunia condemnabas F 362, 23
pecuniæ liberales erant C 7 avaritia
pecuniæ studium habet C 11 aut
gratiæ servitio C 52 magnitudinis a
bono honestoque in pravum abstractus
J 29 captæ arcescebant Scavorum
J 32 (bribery) J 37 publice et pri-
vatim extortæ F 264, 10 perdendæ
genitus F 309, 15 omisis pecuniæ
et corporis gaudiis F 346, 11 aucto-
ritatem pecuniæ demito F 354, 3 si
pecuniæ decus ademeris F 355, 10
omnibus modis trahunt, vexant C 21
vectigalibus abalienatis, sociis vexa-
tis, regibus atque omnibus gentibus
exinanitis. Cic. de Leg. Agrar. 2. 72.
grandem debebat C 49 ad pecuniam
distribuendum J 12 invidiam facti
esse super pecuniam suam animadver-
tit J 35 magnam amiserat J 97 ad
pecuniam qua (via) cuique lubet ni-
titur F 364, 2 Vias pecuniæ norant
Græci, et omnia pecuniæ causæ faci-
unt. Cic. ad Quintum. Lib. 1. pecuni-
arum repetundarum reus C 18 pub-
licandas eorum pecunias. (quo no-
mine veniunt bona omnia.) Vide Ul-
pian. L. Pecuniæ ff. de verb. et rer.
signif. Cic. ii. de Leg. 77. Ad quos
ejusdem morte pecuniæ venerit, in

legationibus aut imperlis pecunias
accepisset J 44 p. coëgit quibus
potuit modis F 291, 21

Pede luxo F 332, 30 pedibus in
sententiam iturum C 50 æger C 59
captum F 309, 21 invicem tracta
pedis quasi gubernator F 299, 24

Pendere stipendia C 20 vectigal
J 31 spes opesque ejus penderent
ex patre J 107 potestas ex opibus
allenis pendet J 14 Incerta est forti-
tudo dum pendet F 332, 28

Penetret: neque exercitus neque
mœnia obstant quo minus vi sua pe-
netret (avaritia) F 355, 8

Pensantur munia vestra frumenta-
ria lege F 305, 14 Valer. cujus clari-
sima opera injuriis pensando lib. v,
cap. 3. § 2. ubi Ms. proq. Africæ Do-
minam, dominicam Archigenes. Quæ-
stusque es non æqua meritis præmia
pensari. Boët. 1. Pros. 5. at Ms. Coll.
Jesu pro pensari, reddi. Sed ex in-
terprete lectio. feraces inter se annos
idem sterilesque pensares Lib. ii, P.
1 pensatum Clementia bellum. Flor.
iv, 2, 90. Lib. ii. Pros. 1. Optabant-
que tuis dare colla lacertis, Et patriam
pensare toris. Stat. Achil. ii,
370. Ms. pro, Troade. Iliades. ut
sæpe Ovidius.

Pensi quicquam habebant C 5 (l.
e. nihil considerati) a pensantibus
tralatio, qui diligenter insipient in
quam partem vergat pondus. nihil p.
neque moderati habere C 12, &c.
fuisset C 52 neque sancti habere
J 41

Penuria aquarum cœlo terraque J
17 liberorum J 22 rerum necessa-
riarum J 23

Peperere: qua majores peperere F
275, 8 gratiam ab eo F 280, 21 bo-
num civibus pepereris F 353, 12 pe-
perisse nobilitatem J 85 ab eo ma-
gistratu alium post alium sibi peperit
J 63 privatim sibi quisque servita-
tem F 352, 6

Per tantam gratiam solus rerum
potiretur F 353, 4 per opulentiam
imperia amiserint F 353, 20 super-
biam F 357, 9 tabellam sententiam
feret F 358, 1 discordiam summam
dilabi F 359, 6 insidias per idoneos
saltus positæ F 308, 15 per pronum
incitabantur F 309, 18 per incertam
stolidior an vanior F 309, 18 trium-
phum duxere F 313, 16 nostra cor-
pora bellum conficere F 316, 18

hyemem ad id fabricatæ F 317, 13 regnum ejus contendit F 317, 10 per vos Quirites F 324, 21 ventis per cava terræ citatis F 325, 16 ignobilitatem, invidiam scriptorum celebrata F 327, 24 per summa flagitia detrectantibus F 337, 26 per mortales avidè capiuntur F 339, 2 per suam injuriam tibi inimici F 341, 3 ne per otium quidem tales voluptatis sine dedecore attigerit F 343, 16 per servitium exercerent victoriam F 350, 11 percussa nobilitate J 32 metu aberant C 6 tumultu insolito J 38 repentino metu J 58 magna alii insolita re J 76 cæde et incendio C 43 magnitudine facinoris J 70 supra bonum atque honestum J 82 per se utrumque indigens C 1 probitas per se parum tuta J 14 aliis beneficia per se ipse dare J 86 senectus per se gravis F 323, 3 ipsa per se virtus amara F 353, 27 Cognitiones capitalium rerum sine consiliis, per se solus exercebat Liv. 1. U. C. dedecus amittere C 20 arma per Italiam parare C 24 terrarum orbem C 8 et 30 exercitum omnem C 61 per eas se credebat posse servitia urbana solicitari C 24 per procuratores aut seipsum agere. Cic. Attic. iv, 86. multa per Fulviam pollicentur C 26 ea potestas per senatum magistratui permittitur C 29 alios solicitabat C 40 per insidias deprehendat C 45 inducias et in pace C 51 senati decretum consul gladium eduxerit C 51 habendas per municipia C 52 vim C 52 per ambitionem deliquere C 52 prætores idem fit C 55 per liberos tuos rogatus, defendas C 35 montes iter facere C 56 trames occulte profugeret in Galliam C 57 per illa tempora Remp. agitavere C 38 Cic. per eos dies vii. Verrin. et J 11 connubia Gætulos secum misere J 18 hostium munitiones J 23 et 38 media castra palam transire J 107 dedecora C 37 ignaviam et vana ingenia incerta pro certis captare C 20 per ignaviam in prælio sonum tubæ audire non posse, Auctor. ad Hereda. iv. 166. per luxum atque ignaviam ætatem agunt J 2 per otium corporis expectare senectutem Curt. ix. 6, 19. fraudem jus fuit J 3 licentiam insolescere animum C 6 laborem militiam discebat C 7 otium torpescerent manus C 16 æcordiam vires defluxere J 1 inso-

lentiam studium meum extollere J 4 dolnm caperetur J 11 summum scelus admire C 12 virtutem emori C 20 turpitudinem abuti C 18 per societatem periculi reliquos illius potentia tegetet C 48 per Deos immortales quo illa oratio pertinuit C 51 furtum et per latrocinia J 4 per latrocinium imposita lex, Cic. in Pison. 23. per regni fidem moneo obtestorque J 10 per scelus crescere regnum J 14 otium tuti J 14 per majestatem imperii J 24 sanguinem J 14 uti per paucos factiosos Jugurthæ scelus condonaretur J 27 quasi per saturam sententiis exquisitis J 29 Romæ per omnes locos et conventus de facto Consulis agitari J 30 incedunt per ora vestra magnifici J 81 per secessionem occupavere J 81 per manus libertatem retinendam J 81 fidem publicam per sese involatam fore J 33 per tramites exercitum ductare J 38 occultos anteveni J 48 colles sequi J 54 per amicitiam perque Remp. J 58 ei per maximam amicitiam copia fallendi erat maxima J 61 multis diebus per dubitationem consumtis J 62 hostias dis supplicante J 63 facile notus per omnes tribus declaratur J 68 magistratus inter se per manus tradebat J 63 quasi per amicitiam monere J 64 ubi primum potuisset per negotia publica facturum sese J 64 nobilitate fusa per legem Mamilliam J 65 perque sua antea fideliter acta J 71 talia consilia per otium et ex opportunitate capi J 76 quoniam in has regiones per Lepitanorum negotia venimus J 79 inducias sponsonem faciunt J 79 loca æqualia ventus coortus J 79 per litteras fit certior J 82 superbiam ætatem agere J 85 ambitionem sese probos simulavere J 85 cum tute per molliem agas J 85 pecus exercitui per centurias distribuerat J 91 uti prospectus nianque per saxa facilis foret J 94 signa per vigiliis canere J 99 quando per illam (fortunam) licet, festina J 102 per ceteras gentes clari F 274, 15 per injuriam quam, optimo jure F 275, 5 per sceleris immanitatem tutus furit F 275, 18 tedium aut pudorem tyrannidis esse, &c. F 276, 1 tot vulnera et labores F 278, 7 arma ibid. summum Imp. satis quæsitum erat nomini majorum F 279, 8 litteras gaarus F 288, 15

per calorum corpora in murum attolitur F 289, 5 regi per obsequelam orationis cari F 293, 19 per vias F 294, 2 exoratis ædibus per aulae F 294, 5 epulæ quæsitissimæ per provinciam, &c. F 294, 11 triennium vix annuus sumtus F 297, 22 per Alpes iter patefecit F 298, 5 hyemem per oppida sustinui F 298, 8 per nomen militare ærarium occupavere F 301, 5 per suffragia vobismet ipsi dominos destinatis F 301, 10

Perdita Rep. opus esse C 31 non res suas cum Jugurthæ perditis miseret J 83 bonos perditum eant C 52

Perducit ad studium sui majoribus promissis J 80

Perdundæ Reip. impunitatem fore C 46 pecuniæ genitus F 309, 15

Peregrinantes: sicuti p. vitam transiere C 2

Perfecit pollicendo multa uti anteferet nec J 16 inceptum J 11 maleficium Cicero pro Cælio 42. scelus, pro Cluent. 153.

Perfidia eorum pro armis uti J 61 biduum modo ex perfidia lætati J 69 clientis sui facere præventum J 61 novorum fidem in tanta p. veterum experiri periculosum J 74 spes omnis in scelere atque perfidia F 274, 18 quos p. ant perjurio violasti F 284, 2 callidi et repertoives perfidia F 313, 10 audacissimo cuique esse perfidiæ F 361, 7

Perfugium miseris C 54 verbum Plautinum, ex Casina. Nescio unde auxilii, præsidii, perfugii mihi, aut opum nunc copiam comparem. nisi sunt etiam Livius Cicero, Cæsar, Tacitus

Perge uti cœpisti J 102 qua pergebat prædare agere J 20 itinere qua pergebat J 47 uno animo pergentibus F 301, 14 ad se versus exercitum pergere J 69 pro tendere aliquo, Virg. Æn. iii. 198. quo tendere pergant: quo loco, pro sic ore precatur. Codd. Mas. Petrensia Pembr. et Coll. Jes. forte pergerent domum C 44 properantius J 8 patenti via ad verum perges F 343, 20 festinans pergit J 52 ad oppidum J 59

Pericula toleraverant C 10 vilia habere C 16 suo quisque metu metiri C 31 in maxima venerit Resp. C 52 excitant neque gloria C 58 metuentes ex partium invidia J 40 tot labores et pericula suscepissem F 297, 12

multa domi militiæ multa adversa fuere F 322, 21 bonus contra pericula et ambitionem F 331, 17 occulta neque facere neque vitare (i. e. insidias tendere) F 353, 6 aperta pericula et contra, Virg. quid miseris toties in aperta pericula civæ Projicias? ibi Cod. Petrensia. æterno federe firmes. at ceteri faciunt cum Vulgg. Tibul. i. 9. Est Deus occultos qui vetat esse dolos Claud. Paneg. 23. proditor occultus. Scelus Lucan. pro discrimine F 289, 5 Tacit. tanquam insonti periculum fecissent. Celsus v. 26. modo vero periculum facit quodcumque magnum. novitate periculi C 4 plus timoris quam periculum effecerant C 42 per societatem periculi C 48 neque periculi neque laboris patiens J 44 Ovid. Trist. iii. Eleg. 11. Plurima sed pelago terraque periculi passum. socius vobiscum adero J 85 duces sese pollicetur J 93 tum deum periculo atque negotiis comperitum est C 2 ubi animas ex multis periculis atque miseris requievit C 4 a periculis aberant C 6 magnis in meis periculis C 35 Remp. in maximis servavere C 52 oblectare J 7 invident etiam meis J 85 plurimis meis quæsi J 85 in tutandis magis quam in ulciscendo teneamini F 275, 1 factio non consulto in tali periculo opus esse C 43 in summo fore suam salutem J 77 alienam rem periculo succurrere J 83 cum ingenti frustra agebantur vineæ J 92 in periculo aut metu agites F 342, 7 tale periculum Reip. haud occultum habuit C 23 quantum impendat Consuli C 28 quo periculum homini faceremus C 33 periculum ex illis metuit C 52 anceps J 38 ubi quemque periculum ceperat ibi resistere ac propulsare J 51 ex tua calamitate periculum libertatis facere F 351, 18 Perinde ea J 4 quasi ea honori habeant J 31 laudantur ut earum rerum usus est F 355, 3

Peritia tanta locorum erat ut, &c. J 46

Perjuriis delibuta uxor F 362, 9 alebat perjurio lingua C 14 quos perjurio ant perfidia violasti F 284, 2

Perlata rogatione J 32

Permanere in suis artibus J 8

Permixtio: moveri civitas, et permixtio civilis, quasi discussio terræ, oriri cœpit J 41

Permota plebes dominandi studio
C 33 vehementer eo negotio J 6
Permaleti liberatibus verbis F 311,
11

Perniciem senatoribus machinaban-
tur C 18 nisi misericordia in pernici-
ciam casura esset J 31 ad perniciem
ejus dolom querere J 70 perniciosa
lubidine paulisper naus J 1, et 3 p. na-
tura serpentium J 89 pacem an be lum
gerens perniciosior esset J 46

Perperam quam recte fecisse J 31
Perpessa est crudelissimam proscr-
iptionem civium F 343, 23 imperia
sæva C 19 satis est perpessos esse,
etiam ne aures nostros odio tuo one-
rabis? F 364, 4 delicta flagitiis ob-
secutus F 345, 13

Perpulit spe pactionis uti insequer-
etur, &c. J 38

Perscribit castelli planticiem J 93

Persequar tuas injurias? J 14 ce-
tera maleficia tum persequare ubi
facta sunt C 53

Persi: ad bellum Persi Macedo-
nicum F 273, 8 recte Perseus ἀρχαῖος.
sic, Varro de R. R. Quæ ante cata-
clysmum Ogygi. Et Herculi apud
eundem de L. Lat. vii. Tacit. ad
bellum Persi. sic, Chremi, Achilli,
Timarchidi

Persuadet multa pollicendo J 46
Numidæ J 61

Pertæsum vos injuriæ F 362, 4

Pertinens in immensum J 48 pro,
pertingens. pons in oppidum pertinens
F 325, 4 Ulpian. de Cloacis L. Præ-
tor. Quo minus illi cloacam quæ ex
œdibus ejus in taas pertinet. Cic. de
Senect. tanta esse conatos, quæ ad
posteritatis memoriam pertinerent de
Nat. D. lib. ii, 136. ad pulmones
usque pertinent, Ms. B. Pub. per-
tingat. male. Cæsar et Liv. sapi-
sime. quo p. illa Oratio? an uti face-
ret, &c. C 51

Perturbandum: ad perturbandam
Remp. C 18 aciem J 59 hostes per-
turbatos C 60

Pervade uti soles aspera omnia F
345, 6

Pervenisse in regnum adoptione J
11 imperium ad minus bonos C 51
ad oppidum J 37 Thalam. J 75 Valer.
M. Ceretem pervenit, sic Ms. at male
pro Cære in oppidum pervexit. in
locum tumultuosum J 01

Perversam gratiam gratificans F
346, 13 nihil ab hoc pravum et per-

versum prodæci posse arbitrabantur.
Cic. pro Rosc. 17. Ovid. 11. Triat. 69.
perverse mentes. Statius vota per-
verse consulunt: et eo se munitiones
putant quo illi quibus imperitant me-
diciores facere F 340, 9 perverse, ne-
dicam impudenter. Cic. Lal. 22. vul-
nere F 338, 2

Pessima mala luxuria atque avaritia
C 5 artes, de iisdem J 85 consul-
toribus, cupidine atque ira J 64 ser-
vorum F 278, 3 facinus post condi-
tam urbem C 18 quisque asperissime
rectorem patitur F 340, 12 quam
quisque pessime fecit tam maxime
tutus est J 31

Pessum datus est animus ad iner-
tiam J 1

Peste conditos Orbis terrarum F
316, 3 ne præmia Metelli in pestem
converteret J 70 postquam illa pestis
(Carthagin. imp.) ex Africa ejecta
est J 14 etiam si certa pestis adesset
J 106 contagio quasi pestilentia in-
vasit C 10

Petebat: at is quem p. J 20 pro
appetere ictu. ex arena traductum
verbum Cic. in Orat. 133. Ut enim
Athletas nec multo secus gladiatores
videmus, nihil nec vitando facere
caute, nec petendo vehementer, in
quo, non motus hic habeat palæstram
aliquam. Curtius expositus ipse ad
ictus undique petebatur. Cic. pro
Lig. cujus latus mureo ille petebat.
magis fides ejus quam fortuna J 14
fœdus et amicitiam J 104 consula-
tum C 18 ab senatu petere ne alium
putaret ac Numantiæ cognitus esset
J 15 supra quam ego sum J 24 im-
perium a vobis J 85 marum certantes
J 91 Necesse est tanto operosiora
esse munimenta, quanto valentiora
(Ms. vehementiora) sunt, quibus pe-
timur, Senec. Ep. 95. societatem F
312, 14 alienas opes F 352, 2 vitam
ipsi liberisque J 46 æquam condi-
tionem J 79 ut sæpius peteret viros,
quam peteretur C 25 Novercam
blanditiis petit, Quintil. a nobis ad
societatem, ab illis ad prædam peteris
F 315, 15 divitias C 33 neque malum
facinus a te F 359, 22 inter arma
civilia æqui boni famam F 332, 8
cohortatus ut petitionem suam curæ
haberent C 21 alia deinde alia loca
J 18 petendi consulationem spes C 16
petendi gratia missionem rogat J 64
Petulantia atque operum probo maxime

præstabant C 37 eo sensu mobilitate præstare, Lucret. iii, 87. iudicio magis, quam morbo animi petulantia ista uti F 361, 3 petulantissimis verbis lædia F 365, 5

Pietas tabulas mirari C 11

Pietate deorum delubra, domos sua gloria decorabant C 12

Piget tædetque civitatis morum J 4

Piraticam exercentes F 333, 27

Piscantis renunculo F 295, 2

Plinm, tutum, gloriosum an indecorum sit F 312, 10

Placebant sua cuique satis C 2 et F 354, 9 et J 04 neque consilium aut quisquam hominum satis placebat J 74 parum placebat eas discere J 85 raris animus est ad ea quæ placent defendenda F 301, 12 quæ partes reip. F 364, 15 Senatus consultus est a Bestia placeretne J 28 et C 51 quando vobis ita placet gerite ut vultis bellum J 110 haud absurde F 354, 14

Placide modesteque Remp. inter se tractabant J 41 placide et otiose Plaut. Pœn. placide sedateque dolorem ferre Cic. ii. Tusc. 99. et loqui, in Orat. 50. placide leniterque objurgat, Gell. xiii, 24. sic Codex Pembr. editi, leniter ac blande. aliter atque animo gerebat, placide respondit J 72 placide satis verba facit J 83 placide et benigne J 102 quo plebem in magistratu placidius tractarent C 39 placido mari F 299, 16 cum placidum ventis staret mare, Eclog. ii. Nec secus tres nostri Codd. Mss. placidus ingenio J 20 vndis placidis natate, Ovid. Metam. 13, 190. moribus placidis, Ammiannus Marcellin. 207

Placuerint: reliquum est optare uti ea quæ tibi placuerint ea dii im. approbent beneque evenire sinant F 317, 21

Plana Italia ac mollis F 329, 21 in planum deducit J 49 eo sensu quo apud Plin. Ep. planum solum. Quod si universalitatis corpus planum et æquabile explicaretur Cic. de Univ. 18. planitiem castelli perscribit J 93 erat inter ceteram planitiem mons saxeus J 92 planities erat inter sinistros montes C 59 media deserta J 48

Plebem tractare placidius C 39 vindictam nobilitatis acerrime in plebem exercuerat J 16 in plebem

questiones graves habitæ sunt J 31 ex secundis rebus insolentia ceperat J 40 vindicare in libertatem J 42 servili imperio patres plebem exercere F 273, 3 ex gravi servitute in libertatem restituit F 349, 16 plebes (sæpe) permota dominandi studio C 33 plebes pro victis est F 308, 5 eo libere agitabat quia F 351, 24 neque plebi militia volenti putabatur J 84 volentia facturus F 317, 5 plebis discessio a patribus F 273, 19

Plena flagitii J 38 Terent. vini plenum. Varro Eumenid. plenus vini et Veneris. somni stupri Cic. post Red. laboris Virg. hostium F 324, 5 spei bonæ J 113 pleno gradu in collem subducit J 98 Trebon. Cic. Ep. 12, 16. nam illum paratum ut video et ingressum pleno gradu cohortari non intermitteremas. vid. Gradus

Plerumque noctis processit J 31 diei Dictys ii, 4

Plumæ in modum F 328, 15

Plura: multo plura bona accepisses J 102 pauci in pluribus minus frustrati J 58

Plurimum posse ingenium comperitum C 2 audaciæ inerat C 17 utebatur cujus patrocinio C 41 neque pluris pretii coquum quam villicum habeo J 85 qui plus posset C 39 et audacia C 52 præsidii et usus amplior F 358, 3

Pœna severior C 51 genus novum decernere C 51 civitas pœnæ cuncta, aut prædæ fuit J 69 sic, esse in pœna Cic. pro, Ligario 8. in pœnas, Ovid. Ep. 11, 9. dederant C 22 morte pœnas dedit C 52 mearum miseriarum graves pœnas reddet J 14 hortatur uti contumeliarum Imperatoris cum suo auxilio pœnas petat J 65 dum pro civibus suis pœnas caperent J 68 Steph. caperent i. e. ferrent, subirent: male. capere enim pœnam in hostem, est, eos in pœnas cogere. Curtius. Achillem imitatum se esse pœna in hostem capienda. eodem sensu Cicerone de Arusp. resp. 40. magnitudo animi ad expetendas domesticis sanguinis pœnas excitavit. et, persequi pœnas inimici, pro, ulcisci male meritum. idem in Ep. ad Att. J 14 acerbissimas solvunt F 314, 9 ad crudeles pœnas te invocat F 345, 8

Penitendum num sit reputate J 86 poenitens consilii F 286, 12 poenitentiam acturum F 327, 12

Pollebat ejus in Senatu auctoritas J 18 factione nobilitas J 41 et 25 res eorum satis prospera satisque pollens videbatur C 6 animus ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est J 1 facultas ejus Romæ clara pollensque J 30 non ingenium ullum satis pollet quin succumbit F 353, 17 Romana majestas toto orbe polleret, Flor. iv, 2, 8

Polliceantur: ceteros adeant bene-polliceantur C 41 tabulas novas C 21 maria montesque C 23 deditio-nem J 36 neque abuere neque polliceri J 47 pollicitando animum accendebant J 8 illorum pollicitationibus accensus J 20 multis aggreditur J 61 Sylla omnia pollicito J 103

Polluere sacra profanaque omnia C 11 pollui consulatum credebant si homo. novus adeptus foret C 23 Valen. M. iii, 5, 1. præturam ab eo pollui, ne polluta licentia invidiam accenderet J 15 quibus omnia probro ac luxuria polluta erant F 341, 9 indignus illo honore, et quasi pollutas J 63

Pondere: equi imperati cum non parvo argenti pondere J 20 gratia J 94 Nonius dicit, pro numero quandoque sumi. ut apud Varronem de Vita P. R. magnum pondus artificum

Ponere vigilias crebras J 45 sic ponere castra. Cic. ad Attic. viii, 164. Livius. Custodias portis Hir-tius v. B. Afr. Custodes, Cicero, Ti-bullus Lib. i. Eleg. 2. Nam posita est nostræ custodia sæva puellæ. neu verba inimici ante facta sua poneret J 15 uti sellam juxta J 65 qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit F 362, 17. castris positus levi munimento J 91 insidie F 308, 14 epistolam in pulvino temere positam J 71 legiones in monte F 311, 10 dum bellum grave cum Etruria positum est F 273, 1 cum prædixero positum insulæ F 326, 9 Aspera tum positus mitescent sæcula bellis. Æneid. i, 295. ubi tres Codd. nostri cum Vulgg. faciunt, et idem: Po-nuntque ferocia corda. arma ponere apud Liv. et Cæsarem. posuistis me imperatorem Numidis J 24 præmia

victoribus posuit fortuna C 20 Tacit. iii, 31. Pacem ne tum quidem ora-bant cum bellum possissent

Pons pertinens in oppidum F 325, 4 obsident occulte C 45

Populares sceleris sui C 22 (pro- consociis) C 24 hominem tam accep-tum popularibus J 7 mos partium popularium et Senati factionum J 41 animi tentati J 48

Populi ingentes vi subacti C 10 utriusque finis communis haberetur J 79 concionem advocavit J 84 suf-fragilis integer F 279, 17 jus ampli-ficatum F 351, 23 de magistratu fa-cile populi iudicium fit F 354, 7 ju-dicia defendit F 361, 11 reges popu-lique finitimi C 6 auxilia accessere a populis et regibus sociisque J 84 et 31 cum populo agat de iis C 51 quos fines populo suo. poterent J 79 sumat aliquem ex populo monitore-office J 85 populos nationesve F 346, 6 rogationem ad populum pro-mulgat J 40 Senatum et P. R. J 111 P. et Senatum J 41 ei provinciam jussit J 84 gentium moderator F 276, 10

Porrectum transverso itinere col-lem J 49

Porro, pro, sed: porro autem an-xius erat, &c. C 46 timebat iram Senati porro animus ad inceptum scelus rapiebat J 25 in Sicillam, porro ex Sicilia J 28 et F 346, 18

Portabant auxilia amicis P. R. C 6 patriam in dextris C 58 stipen-dium in Africam J 36 commeatum J 46 copias. apud nostrum fere in-nuit navigationem. qui in Africam portaretur J 28 cibum et arma miles J 45 plurimum aquæ J 75 arma portari, conventus fieri C 30 armo-rum portationibus C 42

Portam irrupit J 58 portuosior J 16

Portendant eadem mutationes J 3 somnio thesaurus F 297, 6 deoram nuta cuncta J 92 portenta atque prodigia nuntiabant C 30

Posceret: uti res posceret J 70

Posse plurimum ingenium comper-tum C 2 ingenium ejus hand absur-dum, posse versus facere, &c. C 25 pars turres capere ira amplius quam lassitudo posse J 69 me vicem ararii præstare, an exercitum sine frumento et stipendio habere posse? F 297, 23 in multitudine dispersa minus po-terat J 41 quam verissime potero

paucis absolvam C 4 et 16 quis tollerare potest illis divitias superare quas profandant C 20 pejor an ignavio sit deliberari non potest F 280, 11 ubi primum potuisset per negotia publica J 64 quibus rebus possent opes factionis confirmari C 33
 Possidet et invido C 51 virtutis præmia ambitio C 52 possessionibus: ex possessionibus solvere res alienum C 35

Post dominationem Syllæ hunc libido Reipublicæ capiendæ invaserat C 5 paucis post diebus moritur J 11 post insidias Jugurthæ J 55 malam pugnam ab rege defecerant J 56 sua necessaria post illius honorem ducerent J 73 hominum memoriam F 275, 16 annum F 203, 27 se regibus devovent et post eos vitam refutant F 330, 6 modestiam meam post tuam dignitatem habere F 248, 13 post quam divisiæ. post dies quadraginta quam eo ventum erat J 76 conditam Romam pessimum facinus C 19 cum post execrationem omnes degustavissent C 22 quo Hannibal post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxime attriverat J 5 invidiam sequi J 55 post (adverb.) ubi contagio, quasi pestilentia invasit C 10 et 16 post paulo C 18 post paulo sæpius. paulo post J 36 ubi periculum advenit invidia atque superbia postfuere C 23 (pro, pone.) post eas ceterum exercitum in subsidiis locat C 59 et J 19

Postea vero quam C 2 postea C 19 Postera die J 68 aliquanto posteriores se vident J 79 majorum gloria posteris humis J 85 gerere quam fieri, tempore posterius, re atque usu prius est J 85 tollendus in posteram F 344, 11

Postquam: C 52, 53, et 55, &c. sed, postquam C 57 et J 8 tamen postquam J 6 nam postquam J 42 postquam nox aderat J 58 invidia decesserat J 88 videt J 61 cum præsentem Indicat. loco præteriti. sæpius Dictys iv, 1, 4, 6. facta sunt J 62 dixit J 64 adepti sunt J 85

Postremam aciem invadunt J 101 in primis, in postremis, in medio adesse J 45 ad postremum usque F 260, 19 flagitiosorum postremus F 260, 10 servorum F 814, 6 Cic. ad Brutum Ep. xvi, 6. Non audacius dominari cuperent, postremi homines quam id

nos prohiberemus. et pro Rosc. 81. et ut postremi homines alienis pecuniis locupletarentur, et nihil scitote postremius nihil nequius. aliis aorta, illis canes mercari: postremo neque suavitati neque sæe modestiæ parere C 14 uti quisque domum, aut villam, postremo aut vas, &c. C 51, 52 et 61 (post unicum membrum) unicate fide corpore, postremo tamen perire F 300, 2 Asia ab ipsis obsessa est: postremo totam Bithyniam F 319, 17 animus magis aut minus mature, postremo tamen succumbit F 353, 18 post paulo—deinde—postremo F 356, 17

Postulant jurandum ab Lentulo, quod signatum ad cives perferrent C 44 quæ supplicium postulabat, parare jubet C 55 ubi res postulabat insidias tendit J 35 pacem J 47 ab Consule induciæ postulabant J 104 deque ea re postulant uti referatur C 48 legionibus supplementum J 84 tam magnifice sumentes prælium quam postulaverant F 368, 13 consideres quid tuæ rationes postulent C 44 contra postulata Bocchi nuntios mittit J 88

Potare, amare, tabulas pictas mirari C 11 ament, potent J 85

Potens copii, genere, fama: nunc deformatus æraunniis J 15 clarus et in senatu potens J 16 majoribus opibus Resp. et minus potens nobilitas F 357, 16 abunde potens potensque et clarus J 1 plerique rerum potentes perverse consulunt F 340, 8 cædunt inter potentium inimicitias F 308, 2 postquam divitiis potentia sequebatur: hebescere virtus C 12 pro sua quisque potentia certabant, bonam publicam simulantes C 38 summa hominem potentia C 48 illius reliquos tegetet C 48 quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat J 38 cum potentia avaritia sine modestiæque invadere, &c. J 41 nullius super leges erat F 351, 24 potentiam paucorum decus atque libertatem suam gratificari J 8 avidus J 15 nobilitatis infestus J 27 de cuius odio potentis nobilitatis J 80 corpus atque ingenium, patriæ non sum quisque potentis exercitabant F 357, 5 eorum faves F 365, 2 cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere C 17 querenti egentissimus quisque opportunissimus J 86 po-

testas vitæ necisque ex opibus alienis pendet J 17 penes eodem si adversaretur cogendi potestas erat J 26 legatis sit potestas eundi J 104 cum talem in potestate haberet J 112 in hostium potestate relictum iri J 112 eumque in vinculis retinendum, neque amplius potestatem faciendam C 48 summam moderandi de vectigalibus F 349, 26 in potestatibus eo modo agitabat J 63 temperare J 85

Potiora fide Jugurthæ omnia J 26 bello duceret J 72 certaminis adversa, pro libertate potiora esse forti viro quam omnino non certavisse F 300, 18

Præcutas sudes C 56 trabes in muro collocarant, Cæsar B. G.

Præalta sunt proxima terræ J 78 alveus Livius, et fluminis. Idem.

Præbeatiss: ne sanguinem vestrum præbeatiss F 306, 10 quæ locus præbebat certatim mittere J 67 ex patrio regno rerum humanarum spectaculum præbeo J 14 exemplum quo rectius tua componas F 312, 17 scorta alii, aliis canes C 14 si voluptatibus vestris otium præbere vultis C 52 suus cuique animus ex conscientia spem præbet F 359, 13 vos singulis habendos F 301, 8

Præceps abierat luxuria C 25 agor C 31 ad explendam animi cupidinem J 6 datus est ambitio J 63 præceps natura velut opere, atque consulto J 92 et 98 præceps æstas, adulta, &c. F 335, 13

Præcepta: quæ præcepta cum agitarem J 14 his hortabor J 85 bonis exercitando F 346, 14 censeo eorum præceptis imperium haberi posse? F 356, 1 ex præcepto Ciceronis ceteros conveniunt C 44 et J 18 et 94 contra præceptam ducis F 308, 12

Præcipitant se imprudentia F 347, 3 alii super vallum præcipitarentur J 58 mores, torrentis modo præcipitati F 273, 19 in tanta mala J 14

Præcisum utrimque iter J 92

Præclara ingenia C 8 facinora C 43 facies J 2 Lucret.—pro, facie præclara et viribus amplis v. 1173. et alibi, nontia præclari vultus, pulchricque coloris. fama esse de Metello J 55 proles Æmiliorum, &c. F 275, 7 sic Valer. Argon. memoriam sui J 85 qui bello fuerant J 89 vita illorum præclarior J 88 (in malam partem)

qui nunc sceleribus suis ferocis atque præclarus est J 17

Præda: multos mortales cum pecore atque alia præda capit J 20 reliquos labores pro præda fore J 54 alia omnia esse prædæ militum J 54 igni magis quam præda ager vastabatur J 55 pro actu prædandi Dares v. 17. ab perfugis corrupta J 76 præda locupletem fore J 84 præda civilis acerbissima F 279, 1 prædæ fuerat C 21 magis quam detrimento C 48 quasi triumphos suos honori non prædæ habeant J 31 prædæ loco æstimantur F 280, 22 regnum sceleris sui prædam fecit J 14 ibi prædam locaverat J 82 a nobis ad societatem ab illis ad prædam peteris F 315, 15 societatem prædarum cum latronibus composuissis F 317, 7 agere J 20 ex pacatis J 32 bellicas cum paucis diripiebant J 41 se prædandum venturum J 90

Prædicantem: ego sic existimabam ut prædicantem audiverim patrem meum, eos multum laborem suscipere, &c. J 14 parum idoneum prædicaret, Valer. viii, 10. citante Vinc. Bellou. invito et prædicente me F 299, 1 cum prædixero positum insula F 326, 9

Præditi imperio C 51

Præerant exercitui J 32 provincie legatus C 42 vigiliæ minores magistratus C 30

Præfecti regis parati frumentum dare J 46 cohortium J 46 itinera præfectosque in dies mutare (de Jugurthia) J 74 Elephantis ab Jugurthæ J 52 oppidi J 66 tribunus aut præfectus aut legatus C 59

Prægrediens J 94

Prælia aut expeditiones hybernas F 298, 10 dilata magis quam pacem datam F 314, 12 faciendi tempus J 22, 55, et 97 equestris more sumtis tergis atque redditus F 329, 6 transversis iter suum renoratoris J 50 non præliis neque acie J 55 assideri Amisum suis præliis F 311, 15 bonis præliis magis quam fortibus consiliis F 357, 3 strenuus et bonus consilio J 7 incerto iudicati J 50 prælio certaturum J 88 intentos prælio habuerat toto die J 94 cum prælium inibitis C 58 committi a ferentariis C 60 renovare J 51. male, pugnatum prælium J 54 manibus facere J 57 prælium accendere F 294, 20 tam magnifice sumentes prælium

quam postulerunt F 388, 13

Præmia magna conjugationis docere C 17 posuit fortuna C 20 præmiaque ingentis pagos et compita circum Theſidae poſuere. et ſic, Codd. noſtri. decernuntur iudicio eorum comprobato C 50 virtutis ambitio poſſidet C 52 præmia modo, modo formidinem oſtentare defenſoribus mœnium J 23 civitates oſtentando præmia affectare J 66 præmia an cruciatum mallet J 70 ſequuntur malos F 289, 7 ex natura diverſa præmia bonos malosque ſequi F 359, 11 Quæ malum præmia improbos manere vult? nempe exitialia ut Statius vocat, Achil. il, 140. Senec. Octav. vi, 6. Improbæ præmia fert dira Hbido. Virg. Æn. ii, 526. Perſolvant grates dignas et præmia reddant Debita: qui nati coram me cernere lethum feciſti, et patrios ſœdaſti ſanguine vultus. Codex Pembr. vulnere pro ſanguine. (inapte) reliqui ſapiunt. Belli honeſtamenta pacis F 359, 20 gratia, aut ſpe, aut præmiis vim convertere F 301, 8 præmiis exercetur malitia F 355, 4 inductus præmio C 26 et J 13 illectus J 97 ſpe accenſum F 309, 6

Præminent altitudine millium paſſuum F 293, 13

Præpediebat avaritia bonas artes animi et corporis J 28

Præpoſteri homines J 85 præpoſteris enim utimur conſiliis et acta agimus. Cic. in Læl. 85. præpoſtera res occidere, deinde erubere. Quintil. Cic. iii. de Orat. non præpoſteris temporibus, non perturbato ordine. et pro Cluentio præpoſterus atque perversus. Lucret. Omnia perversa præpoſtera ſunt ratione: Ovid. i. Trist. Omnia naturæ, præpoſtera legibus ibunt.

Præſens in præſens minus ſuſpetebat cauſa peccandi C 16 Cic. i. Catilin. 16. ſi minus in præſens et poſterum, de pactionibus præſens agere J 29 dolum in præſens poſtea bellum F 316, 9

Præſenti diligentia clariffimi viri Conſulis C 51 ſic gratiam præſentem Cic. pro Plancio 81. Forma Dei præſens, Stat. i. Sylv. i, 13. Cic. vi. Verrin. in difficillimis rebus præſens auxilium ejus oblatum eſt. Virg. Nec tam præſentes alibi cognoſcere Divos. ut, Codd. omnes. Cuncta præſenti

ignavia mutatis F 307, 14 ex præſentibus miſit J 93 præſentia defendebat (præſens ſtatus) F 273, 18

Præſidebat in agro Piceno cum tribus legionibus C 57

Præſides olim nunc Doſinos per ſuffragia deſtinatis F 301, 10 præſidia amicorum circum ſe occulte habebat C 26 parabantur C 31 tanta ſint in armis C 51 regui non exercitus neque theſauri, verum amici J 10 generis omnia extincta ſunt J 14 abunde magna in veſtra amicitia fore J 14 acceſſere J 43 imponit J 61 agitare, hoſtem ferire J 85 Tacit. i. præſidium agitantes vexillari. Deducta atque impoſita F 284, 10 habebatis in uno F 307, 10 paranda F 333, 6 cauſa C 50 neque fugæ neque præſidii ullam ſpem C 56 ſatis præſidii in amicis J 35 collocatis C 45 diſpoſitis C 50 additis C 50 turris præſidiiſ firmat J 23 qui in præſidiis erant J 66 præſidiis nudatum J 88 quaſi daum millium pedum montem occupat J 50 levi F 287, 27 præſidium in eo putabant C 19 eo mitteret præſidium præfectumque J 77 decus præſidiumque nobis, hoſtibus terrorem F 359, 17

Præſtabant maxime petulantia C 37 qui ſeſe ſtudent præſtare ceteris animalibus C 1 pacem et bellum pati F 280, 8 vicem ærarii F 297, 23 pacta in conventionem non præſtitiffent F 227, 8 quod in familia noſtra fuit præſtitit J 14

Præter: nec victis quicquam præter injuriæ licentiam eripiebant (facultatem lædendi) C 12 pro præterquam ἄλλῃ ceteræ multitudinam diem ſtatuit, &c. præter (l. e. præterquam) rerum capitalium condemnatis C 36 Cic. ad Attic. v. Nullas enim adhuc acceperam præter quam mihi binæ ſemel in Trebelliano ſunt redditæ. Varro de R. R. i. Præter ſi aliter nequeas. Tertullian. iv. adv. Marc. præter oneribus conſparſionum. et alibi. Coarguunt præter nomen cetera ignarus Pop. Rômani J 19 quos præter fugam licentia corruperat J 89 præter ſolita vitioſis F 299, 3

Præterea: genere atque forma, præterea viro atque liberis fortunata C 26

Præterfuit parvo intervallo Valentiam F 291, 10

Prætoria coloris medius dijecerat
C 61

Prætura quasi per se ipsa clara et
magnifica J 4 in prætura inimico-
rum arma inermis dijecit F 349, 18
præfectura magna olim potestas nunc
inane nomen, Boëth. Lib. iii, Pros.
iv. ut Mss. nostri Bib. Pub. et Col.
Jes. prætura; et sic Erfurtensis.
(recte omnino.)

Præventum facere quæ ipse para-
visset clientis sui perfidia J 71 Ci-
cero offic. iii, 7. Ed. Rachel. nisi ali-
quis casus aut occupatio consilium
ejus prævenisset. Codex Ms. quo
sunt usus, peremisset. præventamque
gratiam intelligit. Tacit. 17. nata a
Græcis locutio. *προφθαμένη φάτο μύθον*,
et *παραφθαρι* Homerus.

Prava: neu tam prava inciperet J
64 ambitio J 96 incepta consulto-
ribus noxæ F 280, 4 quos ignavia
aut prava calliditas armis abstinuit
F 314, 8 via ingressus animus ferox
F 344, 8 sæpe prava magis quam
bona consilia prospere eveniunt F
349, 6 artes malasque Inbuidines ab
juventute prohibeas F 345, 10 in-
genio malo prava C 5 consilium in
avido ingenio vicit J 25 pravitatem:
adversa in pravitate declinando
corrumpebant F 293, 24 a bono ho-
nestoque in pravum abstract. J 29
V. Gron. ad Liv. iv, 26

Premebantur: dum Carthaginiens-
ibus premebantur F 313, 4 sordido
premitur jugo, Seneca Herc. F. vs.
267. ibi Ms. Corporis Christi. atque
Ophionis cives. cum bellis asperrimis
premerentur F 356, 31 quæ me
premut ærumnæ J 14 pressi mul-
titudinæ F 328, 22 i. e. fusi fugatique.
sic Virg. Æn. i, 471: Hac fugerent
Graii, premeret Trojano juvenus.
ubi Codex Pembr.: Haud procul
hinc. gradn F 338, 12 Liv. 8. B. Pun.:
Inde ubi incipiendæ jam pugnæ tem-
pus erat, Hispanos presso gradu in-
cedere jubet, (i. e. firmo et lento.)

Præti plura coquum quam villicum
J 85 minimi præti F 356, 6 neque præ-
cibus neque prætio impellere quivere
C 49 qui duces multitudinum qui præ-
tio Remp. vexare soliti C 50 prætio
aut gratia effecturum J 20 prætio
paret insidiatores J 25 omnia cum
prætio honesta J 86 vinarii, &c. præ-
tio compositi (i. e. redempti, vide No-
nium) F 274, 10 soluto F 277, 11

prætio (dies) bellum proletans F 314;
10 maximum verecundiæ prætio ho-
norem adeptus, Valer. M. iv, 52.
sic Ms. et Ascensiana Ed. operæ est
C 12 aut gratiam anteferebat J 16
suerit mihi prætium aliquando egnissæ
tuæ amicitia J 110 grave fructibus
infecunditate biennii F 299, 4 pri-
mipili tertiæ legionis centurio J 42
(primipilus est centurio primus et su-
premus inter decem centuriones tri-
ariorum qui primum post T. militum
locum obtinebat. primus pilus est ipse
centurionatus)

Prima: quæ prima mortales putant
C 36 et ducunt J 41 quæ bello opus
erat prima habere J 84 acie versari
C 60 vigilia J 106 a prima adolescentia
F 323, 9 primum ingressus Japidiæ
F 326, 24 primi aderant J 69 primo
crescere, interdum vindicari, post
ubi, &c. C 19 et 24, 47, 51 et J 71 et
53 primo dubias, dein J 60, 85, 61
deinde J 94 et F 327, 19 p. postea
F 333, 22 primo indicem persequi,
postquam id frustra fuit J 71 et
89 rumore F 289, 11 apud primos
erat J 46 suos J 50 primum quia de-
hinc, quia al. dein. C 3 primum quia
dein J 5 et 13 primum omnium quia
C 37 J 56 et 89 F 304, 6 F 349, 25 ubi
primum oblata est C 89 quam primum
C 56 primum post J 14 primum tan-
tummodo J 29 primo negitare, ad
hoc metuere, denique sæpius fatiga-
tus J 111 ut primum Alpes degra-
sus est F 317, 22

Princeps fuit belli faciendi C 24
primus bellum intalit, Livius. princeps
prælium inibat. Cic. consulis aliorum
principum F 275, 13 Epist. x, 17. ad
omnia pericula princeps esse non re-
cusabat. et pro Cluentio, pr. atque
architectus sceleris. Cæsar. p. atque
conciator belli, et iterum B. G. i, 12.
legationis J 16 Senati J 25 ne alius
alium principem expectantes F 277,
18

Principia: post principia habere
Marium J 50 transversis in planum
deducit J 49 a principio inopi J 102
jam inde a principio F 272, 20 non ut
in principio F 309, 14 conjurationis
C 27 in agmine principes facti J 50
civitatis J 66 p. intelligendi divina
Curetes F 327, 29

Priorem alium pati neque consilio
neque manu J 96 numero J 50

Privata amicitia Jugurthæ J 14

gratia devictum bonum publicam J 26 arma opprimendæ libertatis cepisset (i. e. sine Senatus auctoritate) F 281, 6 gratiæ avidissimus F 323, 13 opes facere F 279, 10 et spes consumsi F 297, 20 largitionibus C 37 Crasso ex privatis negotiis obnoxii C 48 consilio tueri urbem C 29 et paratum exercitum F 288, 14

Prius: pauca prius explananda sunt quam, &c. C 4 Virg. Ante pudor quam te, &c. prius quam pergerent domum C 44 cum prius cognovissent C 47 (cum Indicat. et Subjunct.)

Pro labore desidiosa C 2 ficta pro falsis ducit C 3 et 12 expavescimus dubia pro certis, Senec. Ep. xiii. Ms. damus nos referendos. facta pro maximis celebrantur C 8 pro factis iudicium timentes C 14 pro certo creditur C 15 Quæstor pro Prætor misus C 19 et J 103 ea rea pro magnitudine parum comperta C 22 his permissum uti pro tempore ac periculo exercitum compararent C 30 pro curia dare signum C 18 pro meo casu C 35 digna pœna pro factis C 51 falsum pro vero credi C 51 audacia pro muro habetur C 58 pro loco atque copiis instruxit exercitum C 59 loco integros pro sancius accessero C 60 pro mortalibus gloria æterni fierent J 1 pro concione J 8 pro tempore benigne respondet J 11 quibus pro magnitudine imperii curæ esse decet J 14 sua quasi pro gloria nitebantur J 15 alveos navium pro tuguriis habuere J 18 neque recte neque pro bono facturum si prohiberit J 22 uti pro consilio imperatum erat J 29 cædem in vos fecisse pro munimento habent J 31 dolore pro gloria imperii J 39 si pro magnitudine parem dissenserit J 42 pro cunisque ingenio pollicendo J 49 et 57 pro re atque loco J 50 pro victoria satis jam pugnatum reliquos labores pro præda fore J 54 sibi quisque pro moribus consulunt, alii fugere alii arma capere J 58 castris agitare J 59 insidias pro amicis tendere J 61 quæ res Marium cum pro honore quem affectabat tum contra M. vehementer accenderat J 64 tectis J 67 nullam pro socia obtinet J 80 magnifica pro se et illis dolentia J 84 pro hostibus et adversum se J 86 pro rei copia

satis J 90 opere consistere J 92 muro dies nocteave agitare J 94 noctem pro se rati J 98 pauca pro delicto suo verba facit J 102 lubidinem adversum nos metum pro nobis suasisse J 108 pro bono ducebatur F 278, 18 præmia pro vulneribus F 297, 19 plebes quodcumque accidit pro victis est F 308, 4 imprudentiam pro victoria ostentant F 316, 11 patriam cum iugenti dignitate dedistis F 323, 15 pugnam illam pro omine belli futuram F 325, 23 modestiam pro secordia æstiment F 344, 8 licentia ac lubricide pro legibus utuntur F 350, 9 mihi pro vero constat F 359, 9

Proba instituta C 51 probæ (absolute) saltare elegantius quam necesse est probæ C 25

Probabat Catilina incepta C 37 probare partim alia abauere J 83 tui erit ingenii probare quæ vera putes F 351, 17 probarentne tantum flagitium J 30 sero mea dicta F 314, 14 turbamenta Reip. atque exitia probate F 279, 4 probata conditione J 79 enisum ut ab optimo quoque probaretur J 22 et, amplius æquo consilium atque ingenium meum F 349, 8

Probitas per se parum tuta J 14 ignavia et luxuriæ J 44

Probra: quæcumque dici aut fingi queant probra J 44 illis objectantur J 85 probri gratia Senatu moverant (causa ut alibi ponderis gratia) C 28 paupertas probro haberi C 13 probra atque petulantia præstabant C 37 quibus omnia probro ac luxuria polluta erant F 341, 9

Procaci sermone uti, vel modesto, vel molli C 25

Procedit parum J 35 neque procedebant insidiæ C 32 bellum procedebat armis parum J 61 procedere paulatim (de exercita) J 50 tempus J 83 multum diei J 51 plerumque noctis J 21 Livius vii, 64. Addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent iis qui equo publico meruerant. Cic. de Senect. 19. cum ætate processisset. Virg. Jamque dies alterque dies processit. Æn. iii, 357. et sic nostri Codd. et Eclog. ix. Diouxi processit Cæsaris æstrum. Cæsar: quantoque ejus amplius processerat temporis. et Liv. Procedente jam die (i. e. incli-

nante.) Licentiam scelerum quasi roborem ad integros contactu procedere F 282, 6 vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet C 1 multa agitanti nihil precedit C 27 securus J 25 tardius J 11 instructi intentique obviam J 53 obvii J 69 benefacta mea reip. J 84 de castris visendi gratia C 61 ad nostrum mare Numidus J 18 libertas altiusque quam me civitatis moram piget J 4 contentio eoque vecordis processit J 8 Ille eo processit uti existimet omnia retinenda dominationis honesta F 274, 3 eo processum intelligit ubi, &c. J 21

Proclivi: in proclivi erunt F 355, 15 (locutio Plantina)

Procal a republica ætatem habendam decrevi C 4 haud procal ab ardoribus J 20 postquam haud procal inter se erant J 53 procal errant J 88 ad paludem haud procal remotam F 295, 18 procal iuxtaque sitos F 316, 4

Procuratore existimarem meam ceteram jus et imperium penes vos esse J 14

Prodegerint: nisi aliena bene parata prodegerint F 277, 2

Proderet sibi consilia Catilinæ C 26 fidem C 25 ceteram prodicionem illectos J 47 timebat J 76

Profecti sunt eversum Tribuniciam potestatem per arma F 278, 8 fatigantem de profectione J 73 auxilio profectum regibus F 316, 16 quo initio profectus intenderat J 102 magnis operibus profectus oppidum cepit F 286, 18 tam paucis F 289, 25 ad requisita Naturæ F 329, 13 proficiscens in expeditionem J 103

Proferri intra legitimos dies C 18 indicium J 35

Profugium sibi esse J 52 Cic. i, Tusc. 194. Portum potius paratum nobis profugium putemus: al. legunt perfugium. vid. eundem pro Cæcin. et alibi in Epist.

Profunda avaritia J 81 cupidio imperii F 313, 2 haviit humus et vasta F 318, 10 libidini sentus quærentes F 343, 9 profundant in extruendo mari C 20. Illas ædificiorum species in quas patrimonia sua profuderunt. Apuleius de D. Soer. J. Sarisbor. p. 400, omittit, omnia opulenta quæ forte sunt interpretis verba ad vocem affluentia, nam Mos. quidam non agnoscent, et pro horridi, legit sordidi, pro amotis amolitis. pro-

fusus sui, alieni appetens C 5 Parcus in suo atque appetens alieni, Dictys iv, 22. eo profusus omnibus modis quæstui deditus C 13

Prohibebant commercia ignara lingua, &c. J 18 ministeria F 311, 9 prospectum ager arbustis consitus J 53 hyems mari F 315, 3 injuriam J 14 et 35 frumentis atque aliarum rerum egestas C 58 ab injuria Maurum J 107 si ab jure gentium sese prohibuerint J 22 insequentes mœnibus prohibuit J 21 prohibiti janua C 28 prohibitus erat petere consulatum C 18 prohibebatur pugna ingenio loci F 308, 21

Projectum ad bellum sævissimum contra ætatem F 297, 14 cujus facinore in has miserias projectus sum J 14

Proinde, pro perinde: proinde quasi injuriam facere id demum esset imperio uti C 12 et J 4 Terent. Phorm. proinde expiscare quasi non noceat. Læcret. iii.: Ossa dedit terræ proinde ac famuli infimas esset. Varro de Vita P. Rom. Duabus undulatis togis est opertum, proinde ut olim reges nostri, &c. soliti sint habere. Plancus. Cic. Quod si proinde ut ipse mereor mihi successerit. et alibi

Prolatandis consultationibus dilapsa invidia J 27 heri seditious iniquies ipse nos in solitudinem retineas: dubitando et dies prolatando magnas opportunitates corrumpere C 43 pretio (dies) bellum prolatans F 314, 10 Læcret. Effugiumque fugæ prolatet copia semper. Sic Livius, Cicero, Tacitus, Silius. Columel. prolatare rem rusticam

Promi lingua fiducia cepit F 338, 9

Prominet: quam in occidentem latior prominet F 290, 2 Sic, Livius: Prominet latior in occidentem Scilicia il, 1. Prominet in pontum cuneatus acumine longo Collis, Ovid. Met. 13, 777

Promiscua divina atque humana C 19 Numidas et negotiatores promiscue interficit J 26 Plin. ii, 37. In capite cunctorum animalium homini plurimus pilus, jam quidem promiscue maribus et feminis.

Promptam audaciam cognoverat C 31 lingua quam manu J 44 a promissimo quoque defendi F 280, 2 in præliis actu promptus F 328, 10 aliud clausum in pectore aliud promptum in

lingua habere C 10 ingenium in promptu habere C 7

Promulgat rogationem ad populum J 40

Prona fixit pecora natura C 1 paululum modo prona dein flexa in altitudinem J 93 id ea gratia facilius proniusque fuit J 80 Plin. Epist. 103: Quibus video a meo tuoque latere prouum ad honores iter, &c. trabes per prouum incitabantur F 309, 18 de ponte mittere prouum. Catullus Epist. in prouum iaculari

Propatulo: in propatulo habere pudicitiam C 13

Prope summa ceperant scalis egressi J 60 prope ad summum montis egressus est J 93 sinus prope in extrema Africa J 78 prope jam extincta familia J 95 prope jam adeptam victoriam J 101 ac si prope adessemus J 102 prope jam ab occasu restitueris F 360, 1 propior montem J 49 cujus aetati mors propior est F 324, 12 vitium propius virtutem C 11 ut propius fuerint periculum, qui vicerint, Liv. 21, 1. Sic Mureti liber et exemplar Florentinum op. prope mare Africum agitant J 18 multo propius est ab eo quo agitat statu F 582, 10

Properabat conspici dum tale facinus faceret C 7 properandi itineris causa J 105 avidior modo properandi factus F 318, 5 properanti in Galliam C 57 alio properare tempus monet J 19 alia quae incepto usui forent J 37 properaret accedere ad urbem C 48 evadere oppido J 56 licentiam in vos auctum atque adjutum properatis F 305, 5 properato itinere J 112 ex tanta properantia tam facile tractum bellum J 36 Sic faventia apud Attium. servientia apud Plautum. pertinentia et variantia apud Lucret. imparientia apud Gellium. sin properantius pergeret J 8

Propere declarantur Consilii per nuncios C 46 movit castra C 57 mittit equitatum ad J 58 jubet accersiri J 62 pergit ad regem J 71 intentus propere sequi J 91

Propinquos inter se J 98 genera tibi J 10 propinquantes amnem F 318, 15 et Tacitus. at nusquam-cum Accus.

Proponere satisfactionem C 35 uti proponeret quae conditio belli foret C 21 proponi oportet quid afferas et

id quare ita sit ostendere. Cic. 2. de Orat. 94

Propraetore in castris relicto J 36 (Praetor enim appellabatur qui exercitum dacebat, ut ex hoc et aliis locis patet.)

Propter Aquilam adsiatit C 59 dissensionem dividi placuerat J 12 deserta propter Capsensium miseria J 92 comeatum J 100

Proripuit se ex curia domum C 33 Cic. de Arusp. R. Exsanguis atque exaestuans se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis. et Caesar 1 B. C. Livius, Plinius

Prorsus in facie vecordia inerat C 15 prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi habebat C 23 et 25 intentus cuncta parare J 23 prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri J 76

Prosapia veteris hominem J 85 vox ex Catonis Orig. sumta utitur etiam Apuleius Apolog. 1

Proscriptionem polliceri locupletium C 21 crudelissimam F 363, 23

Prospectabant equestre praedium J 60 prospectu impedito J 79 prohibebat ager consitus arbutis J 52 uti prospectus facilius foret J 94 sepibusque densissimis interjectis prospectus impediretur, Caesar iv. B. G.

Prospera res C 6 parum F 312, 13 imperium F 356, 15 auspiciis, Valer. M. i, 51. at Codex noster, prosperimus. prosperum cursum Idem vi, 9, 5. locum sic exhibet Vincentius Beluac: Sed hunc cuius felicitas super plenius velle prosperum cursum tenuit. Orontes, &c. Ascens. omittit prosperam. prospere cessere C 26 eventura J 63 fortunam prospere usus J 92 consilia eveniant F 348, 6

Prospiciendum: quo tibi magis etiam atque etiam animo prospiciendum F 361, 16

Provenere ibi magna scriptorum ingenia C 8

Providendum est: hoc autem providendum est C 51 satis providens J 28 providenter exornat J 90 contra tantas difficultates consilio satis providere J 90 neque omnino facere aut quicquam poterant J 99 nisi provideris ne accidat C 52 verum haud facile animus ubi illa (odium, timor) officiant C 51 providentia audaciae J 7

Provincia Numida ipsi evenerat J

85, 89, 82, et 84 et ei decreta provin-
cia Gallia J 114 absolute, in Hispania
eitereiore C 21 et F 294, 12 et de parte
Africae juxta Uticam J 13

Proxima Carthaginem loca J 18
Nilum, proxima magnitudine esse
Istrum F 333, 2 Catilinae proximi fa-
miliaresque C 14 Bomilcari proximo
ac maxime fido sibi J 35, 80, et 97
Cic. Attic. 1. Observat Domitium
maxime, me habet proximum, et, alibi,
Iatium proximum familiarissimus. uti
quisque muro proximus erat J 94

Prudens omnium quae senatus
censerat F 286, 16 Dictys i, 23,
neque de futuro quisquam satis
callidus satique prudens sit F
348, 4 impigre prudenterque at-
tendere suorum et hostium res J 88
prudentes cum imperitis (de militibus)
J 49 (train'd) Et belli prudentibus
militibus F 315, 17 prudens enim
pro sciens, Plin. viii, 31. ob ea se
peti prudens. gnarus et prudens im-
pendentium malorum, Cic. pro Seatio
2. Destituor prudens artis ab arte
mea, Ovid. Epist. v. locorum, Livius.
moderandi, Tacitus.

Publica fide dicere jussus C 47 in-
terposita J 32 negotia J 64 villa F
343, 20 res regi F 353, 15 misero-
rum causam suscepi C 35 per sese
inviolatam fore fidem publicam J 33
ambiti F 289, 13 largitionibus C 37
judiciis F 345, 21 frumento corrupta
plebes F 345, 20 malo detineatur F
346, 1 malum omnes alebat C 37
bonum simulantes C 38 consilium
corruperant F 281, 7 malum occulte
instruebatur F 283, 9 et facere desi-
net F 352, 15

Publicandas eorum pecunias censeo
C 51

Pudeat an pigeat magis J 95 pudet
aut poenitet J 31 ut te neque homi-
num neque Deorum pudet quos per
fidem aut perjurio violasti F 284, 1

Pudicitia atque decus C 25 pudici-
tiam, &c. promiscua habere C 12
in propatulo habere C 13 parum
honeste habuisse C 14 audacia ei
oppon. C 3 eum modesto pudore
certabat C 54 famam atque pudorem
attiverat C 16 per tedium aut
pudorem tyrannidis F 276, 1 pudorem
atque modestiam pro secordia aesti-
ment F 344, 8

Pueritia: ita a pueritia ad hoc
aetatis fui ut omnes labores pericula

consueta habeam J 85 extrema F
330, 2 multus cultus J 75 omnem
Arpini altus J 63

Pugna prohibebatur ingenio loci F
308, 21 pugna suos instrueret F
291, 16 post malam pugniam ab rege
defecerat J 56 remiserant J 60
facere suo loco J 61 ex commodo
J 82 pugnandi copiam fieri J 52
urbes pugnando capit J 28 pugnare
lapidibus eminus J 57 male J 102
praellium male pugnatum a suis J 54
bene pugnatum adversum multitudi-
nem J 107

Pulcherrima classe exui eum F 315,
1 facinus incipere C 20 ex pulcherrima
pessima et flagitiosissima Reip.
C 5 multo pulcherrimam eam nos
haberemus C 52 pulchrum est bene
facere Reip. etiam bene dicere hand
absurdum est C 3 Cic. de Provinc.
Nam et non sortiri absurdum est, &c.
(i. e. auditu alienum) sed quandoque
ad animum transfertur. Cic. tam in-
eruditum absurdumque

Pulsa agris vis hominum F 331, 28
Carmina procul jacebant, Maximian.
iii. 10. at Ms. stamida pensa procul.
et saepe sequitur: Nec reperire viam
docta. pulsi, loco cedere ausi C 9
pulsi fugatique primo concursu J 74
Reficitque in praelia pulsos, Virg.
Æn. xi. 731. juxta solis aestivi pulsum
F 334, 15 ex patrio regno J 14

Pulveris vin J 53

Purgari sibi alvum similans F 332, 4
fiducia quam argumentis purgatiores
dimittuntur F 291, 12

Putabam maturandum F 261, 1
Plebi militia volenti putabatur J 84
tantummodo remorati dum in Ele-
phantis auxilium putant J 53 maxi-
mam gloriam in maximo imperio
putare C 2 pro aestimare, judicare.
sic Terent. iv. 7. bene putas, Andr. i.
1. recte putas, Adelphi. et eo sensu
putatur apud Cic. de Amicitia v. Quis
prudens esse in jure Civili putatur
Actilius. Ne se alium putaret ac
Numantiae cognitus esset J 15

Q

Quaeque: uti quaeque Jugurthae res
erat laetos modo, modo pavidos ani-
madverteres J 60

Quaerendo opes F 281, 6 potenti-
am J 86 gloriam ingenii quam virium

apibus C 1 gratiam conviviis J 4
 dolium ad perniciem ejus J 70 suntus
 profunda lubidini F 343, 0 *Omiso*
 vetere consilio novam quereret J 70
 rogationem pronalgal uti quereretur
 in eos J 40 vobis salus quaesita est
 F 297, 13 quaesitissimae epulae F 294,
 11 saepe apud veteres simplicia pro
 comp. inveniuntur. termentam apud
 Plaut. in Bacchid. paratus apud Ovid.
 et Velleium et Tacitum. cinnare et
 cinamea apud Lucret. cedere pro
 accedere apud Plaut. et versus comp.
 pro simpl. ut, nunc ad inatitatum
 redeo. Jugurth. Quamquam pro hoc
 summum Imperium satis quaesitum
 erat nomini majorum F 279, 8 ire
 dona F 290, 6 pro acquirere, com-
 parare. quae plurimis meis laboribus
 et periculis quaesivi J 85 Plaut. Cur-
 cul. mature quaesivit pecuniam. Ter-
 rent. Adolph. contrivi in quaerendo
 vitam atque aetatem meam. cum ex
 Mamiliana rogatione tres quaesitores
 rogarentur J 40 quae homines arant,
 navigant, aedificant, virtuti omnia
 parent C 2 (i. e. quaecunque terrae
 cultura crescant, quaecunque naviga-
 tionibus comparantur.)
 Quaesio: quod ego vos moneo quaes-
 soque ut animadvertatis F 298, 18
 F 303, 11 quaesita est vobis F 297,
 18

Quaestio: quos illa quaestio agitabat
 J 24 quaestio exercita aspere vio-
 lenterque ex rumore plebis. J 40
 graves habitae sunt J 31 injustas
 fecisse J 31

Quaestui atque sumtui deditus C 13
 quaestui neque luxuriae modum fecerat
 C 24 honesta atque inhonesta omnia
 quaestui sunt J 31

Quaeve humana superant aut divina
 impolluta sunt F 276, 9

Quali quisque eorum more aut mo-
 destia sese gesserit F 343, 12

Quam maxime longam C 1 (pro,
 potius quam) ignoscere quam persequi
 malebant C 9 ut eos quam maxime
 manifestos habeant C 41 esse quam
 videri bonus C 54 sic eleganter
 omittitur plus apud Valer. factum
 Masiniae animo quam Punico san-
 guini conveniens. Ms. omittunt plus
 eleganter, at non capit Pighius i, 1, 2.
 sic, magis potius uti τὴ μάλλον apud
 Graecos. Plaut. Casina ut quod vir
 velit fieri, id facias quam adversere
 contra. Terent. Qui placere se studet

bonis, quam plurimis. Colum. I, 8.
 Ferramenta duplicia quam numerus
 servorum exigit reflecta et reposita
 custodiat. Magis quam C 16 potius
 quam J 1 quam quod ex aliis rebus
 magis quam quod cuiquam comper-
 tum foret C 14 nihil amplius scire
 quam legatos C 47 eruciatu minores
 quam facinora illorum C 51 nobis
 quam illis major copia C 52 non
 minus quam si J 10 nihil minus quam
 vim expectantem J 14 ubi vis tutius
 quam in J 14

Quamvis in vobis sit F 340, 6
 Quando: nunc quando pro illam
 licet J 102 et 110 qui, quando talis
 es, maneat in sententia F 284, 2

Quamquam (cum Subjunct. quin-
 quies) et possis et delicta corrigas J 3
 consideret J 83 (at cum Indicat. vices)
 quamquam erepta est J 14 et 17 quan-
 quam dederat quinquaginta vades J 25
 et quamquam adverso populi partium
 fama tamen aequabili J 43 quan-
 quam superabant J 64 existimo J 85

Quanta: in quanta calamitate sis C
 44 incredibile memoratu quam intentu
 fuerit, quantaque J 40 quanti et quam
 multi mortales F 341, 16 quantis
 animis ierit in Quinctium F 303, 2
 incredibile memoratu quantum brevi
 creverit C 7 tanta habetur quantum
 eam verbis potere extollere C 8
 Boeth. 2. P. 1. O quantum me re-
 fovisti. Sed Codex B. Pub. O quam
 tu me. alter Codex a Vulg. stat.

Quare vanum equidem hoc consili-
 um est (i. e. quamobrem) C 52 Sic
 Virg.: Quare agite o tectis juvenes
 succedite nostris. et sic semper

Quasi: ea quasi venenis imbuta C
 11 quasi vero sint C 52 proinde
 quasi sint per se magna J 4 quasi
 navium carinae sunt J 18 ipse, quasi
 vitabundus docere, &c. J 28 ex eo
 medio quasi collis oriebatur J 48 pro-
 sidio quasi dum millium occupat J 50
 ita aetatem agunt quasi contemnant
 honores vestros J 65 alterum petis
 quasi primum reddideris F 283, 20
 quasi vero non illius causa fuerit F
 362, 19

Que: et abunde pollens potensque
 et clarus est J 1 id ibique et in omni
 Africa J 89 parentesque et alia
 omnia J 87 Liv. i. 9. i. 10. Caesar,
 Velleius, alii.

Quia: (videtur deesse, nunc) C 19
 quare incodit tanto agmine, &c. ?

quia F 276, 18 nam hi, si virtute satis valerent, magis semeli bonorum quam invendi essent, quia desidia, &c. invasit, strepunt, obtreant. subintellige Verum quia, &c. ut supra F 355, 15

Quidnam consilii caperent diu in incerto habere C 41 dubius quidnam ostenderet insolita facies J 49

Quies diuturna lascivia pepererat C 31 (pro pace) Plin. 15, 30: Ipsa laurus pacifera, inter armatos hostes quietis indicium, et otium cum libertate F 276, 5 turbæ oppon. F 281, 14 quiescebat in lecto J 71 nullam noctem sine scorto quiescere F 346, 19 quieta movere magna merces C 21 nunquamne quieta erit nostra familia J 14 rem uti erat quietam nunciant J 105 quietam Remp. aut in periculis, &c. F 280, 2 neque fugere neque quietem pati J 101 rara locutio. Claudian. ii. Ruffin. 2. neque enim patiuntur sæva quietem Crimina. et sic nostri Codd. Mas. nihil intactum neque quietum pati J 66 et B. Get. 525. Te patiar suadente fugam. quieti aut luxuriæ id tempus concedit J 61 neque vigiliis neque quietibus sedari poterat animus impurus C 15 Cicero i. Offic. 145 somno et quietibus ceteris. potior visa periculosa libertas, quieto servitio F 279, 10 quietos Numidas neque colle, degredi J 59 quietas aciem exornat J 52 (i. e. per otium)

Quin igitur expergiscimini C 20 (imperandi) Terent. Andr. 11. quid est C. nihil M. quin dic quid est. Virg., quin age siquid habes, Ecl. iii. præterire non fuit consilium quin aperirem ntriusque naturam C 53 quin præter idoneam ducem nihil abest F 282, 3 quid opus decretis quin boni Remp. frustra curant F 285, 4 non quin possem, &c. sed C 35 quin solus omnium composuit F 275, 15 quin etiam F 348, 5 pro, quo minus, sæpe. Non luctus mulieram immanem eorum animum inflexit quin eversum irent F 351, 6 F 367, 2 F 359, 7 F 360, 3 pro, quod. cui dubium esse potest, quin opulentiam istam ex civium sanguine paraveris F 363, 8

Quippe C 11 et J 85 quippe quas honeste habere licebat C 18 quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum aspernum erat J 48 inermos quippe in tali die (festo) aggrediuntur J 66 quippe quæ nulla sunt J 86

quippe etiam J 90

Quis mortalium C 20 quis est omnium qui J 4

Quoad semet ipsa præcipitavit J 41 vives, nunquam putaveris, &c. J 116 Quod (redundat) J 64

R

Rabie contracta toleravimus F 277, 13 inusitata invasisti F 309, 8 licentiam scelerum quasi rabiem ad integros contactu procedere F 282, 6

Ramis: ceteri ramis arborum impeditos J 53 rami sunt (inquit Isidor. 17, 1.) qui de trunco manant sicut a ramusculis cetera. lege cum Codice B. Pub. sicut a ramusculis surculi. vel ut Pembr. ceteri surculi. licet Codex Trin. omittat

Rapacissimæ manus F 363, 17 rapacissimi victoris insolentiam dicti tumore pertraheret. Valer. i. 5, 8. (Ms. victi timore)

Rapere omnes, trahere, domum alius, &c. C 11 et F 350, 8 Rep. privatim ac publice C 11 consumere C 12 sibi quisque ducere, trahere, rapere J 41 ad stuprum virgines F 308, 12 rapi virgines C 51 animus cupidine cæcus ad inceptum scelus rapiebat J 25

Rapiarum memores C 16 spes ad bellum illexerat C 57 si rapinarum licentiam demeris F 344, 1 et incendia instaurare cupiunt F 285, 7 luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant C 28

Raris animus est ad ea quæ placent defendenda F 301, 12 mares raros in potu, Plin. viii, 16

Rati rem incredibilem C 48 abunde libertatem rati quia tergis abstinetur F 307, 15 contra ac ratus erat C 60 rationem ostendam qua effugiatis C 40 consideres quid tuæ rationes postulerent C 44 belli atque pacis rationes trahere J 97

Re: in omni re dominatur C 8 amicitias, &c. non ex re sed ex commodo æstimare C 10 fides re cognita C 35 deque ea re postulanti uti referatur C 48 facile paterer vos ipsam re corrigi C 52 insolita commotus J 64 nomen ex re inditum J 78 tempore posterius re atque usu prius J 85 siti magis quam alia re accenditur J 89 qua re patrata F 359, 23 rebus suis diffidenti ex conscientia J 22 et

impensius J 76 ex secundis rebus insolentia ceperat plebem J 40 paratis compositisque ex sententia J 43 in rebus hostilibus J 45 cognitis Metelli J 55 novis studere J 76 quibus rebus supra bonum et honestum percussus J 83 meque vosque in omnibus rebus juxta geram J 85 minari, secundis rebus feroces esse J 94 quibus et artibus carissimus factus J 96 quibus rebus aliquantam partem gloriæ deniserat F 294, 14 in extremis F 299, 12 rebus supra votum fluentibus F 328, 16 novandis F 332, 24 et malis et bonis rebus (pecunia) creatur F 354, 2 ejus rei impunitatem concedebant C 20 ad necessitudinem rei satis dictum J 19 cujus rei species erat acceptio frumenti J 29 nullius idoneæ rei egens J 57 diffidentiam rei simulare J 60 hujusce rei ego inopiam patior J 85 nullius honestæ rei egens F 351, 27 in rem fore credens C 20 rem tantam mentitus C 48 frustra an ob rem faciam J 31 exploravissent J 59 eam rem nos locus admonuit J 79 ob rem corruptam J 79 conturbare (ibid.) quam opportunissimam incepto belli impediverant J 70 et 80 quam rem alii in superbiam vertebant J 82 nobilitas acerrime tulit J 85 rem facilem renunciavere J 98 quietam nunciant J 105 contra spectatam rem F 338, 10 stabilitas communiasque F 351, 16 in principio agere intendit F 352, 27 rerum auctorem et scriptorem C 3 injuriæ novarum C 28 nulli earum rerum consuli jus est C 29 capitalium condemnatis C 36 manifestis C 52 vera vocabula amisimus C 52 malaram audacia, fortitudo vocatur C 52 capitalium C 52 omnium honestarum egens J 14 apud Deos immortales humanarum rerum cura oriatur J 14 penuria rerum necessariorum J 23 bellicarum insolita J 39 ex copia rerum statuit sibi nihil agitandum J 39 venalium forum J 47 coactus rerum necessitudine J 48 adversarum tædio J 62 consilium trahit J 98 agendarum licentiam permittit J 103 ignari humanarum quæ fluxæ, &c. semper in adversa mutant J 104 quam conversa rerum natura sit F 283, 8 nomina ad ignaviam mutantem F 303, 12 plerique rerum potentes F 340, 8 (abundat). Nam perinde omnes res laudantur ut earum rerum usus est F 355, 3 res militaris procederet magis, &c. C 1

humanæ æquabilis, &c. C 3 gestas scribere C 3 ipsa hortari videtur C 5 uti res atque tempus monebat C 50 et 52 docuit F 339, 4 satis prospera satisque pollens C 6 asperas facile toleraverant C 10 secundæ sapientiam animos fatigant C 11 tutæ tranquillæque C 16 nequicquam opportuna cecidisset C 20 tantum modo incepto opus est cetera res expedit C 21 autem opportuna videbatur quod, &c. C 49 atrox C 51 dicere id quod res habet C 51 aspera C 52 et J 7 quæ res maxime tanta negotia sustinisset C 53 quoniam res obtulerat C 53 quo loco res nostræ aint C 58 geritur gladiis G 60 neque ea res falsum habuit J 10 inter alias jactit J 11 ubi postulare J 12 ubi ad certamen venit J 13 mutare inter se instituerant J 18 quod in invidia res erat J 25 in Senatu agitari cœpta J 27 quæ secundæ amant J 41 ita sese habent humanæ, in victoria licet, &c. J 53 uti res erat lætos modis, &c. J 60 novæ J 66 omnes exequi solitus erat J 70 uti res posceret J 70 quorum res fidesque in manibus sitas erant J 73 ea frustra fuit J 73 ea multum eorum animis addidit J 75 quæ res eos in magno bello habuit inter se J 79 florentes suas cum perditis misceret J 83 frustra sperata J 84 trepidæ J 91 ubi bene evenit J 92 forte quam consilio melius gesta J 92 dum ea res geritur J 95 secundæ mire vitii obtentui F 278, 13 neque enim ignorantia res claudit F 307, 12 ut res magis quam verba gererentur F 332, 26 suas quisque curemus F 344, 12 parvas tantum ingenium attingere nequit F 345, 10 militaris opulentior F 352, 14 suas afflictas J 76

Recens detracta coria F 318, 3
 Receperat sese in loca saltuosa J 54 curatissime recepit J 16 armis recepta republica C 11 oppida excisas aut recepta F 298, 10 neque receptam sed captam a te temp. F 343, 6 in amicitiam a vobis recepti J 14 recipi mœnibus J 28 neque in unum sese recipiebant, sed diversi J 50 per inertiam in se quasi victi recipiant (servitutum) F 357, 25

Recidat: neque quenquam multis metuendum quin ad eum ex multis formido F 342, 4

Recitavit in Senatu literas Fœnalis

allatas C 30

Recte atque ordine facere C 51 neque recte neque pro bono facturum si J 22 perperam quam recte J 31 mercede delinquere quam gratis recte facere melius habent F 301, 3 Quo mihi rectius esse videtur C 1 Lucretius perspicere i. 32 præbeo exemplum quo rectius tua componas F 312, 17

Rector humani generis animus agit atque habet cuncta J 2 Columel. iii. 10. Videmus hominibus inspiratam velut aurigam, reatricemque membrorum animam. Terrarum omnium rectorem fore. Curt. iv. 7. rector Classium Valer. vi. 9, 6. ubi Belnacensis: tandem propter inopiam. equi sine rectore exterriti F 287, 16 Lunaque nocturnos alta regebat equos Ovid. i, Trist. Eleg. iii, et Metam. Arte leves currus, arte regendus amor. Idem A. Am. i. pessimus quisque asperrime rectorem patitur F 340, 12

Recuperandæ: in pacis recuperandæ spem adductus J 20

Redderet: dimisit cum literis quas redderet Micipsæ J 9 redditas sibi dicebat nomine Catilinæ C 34 Cic. Attic. eam mihi ab te Epistolam reddidit quam tu Id. Febr. dederas i. 15. nunquam tibi redditam gratiam putaveris J 110 pro relatam. et sic Plautus, Persa. Improbis est homo qui beneficium scit sumere et reddere nescit. et ex eo Terent. Phorm. Sumtis tergis atque redditis more equestris prælii F 329, 5

Redimebat belli moram J 29 quo flagitium aut facinus redimeret C 14 Plant. Menæch. ego tibi redimam bis tanto pluris pallam. pro simplici emere. ne obsidibus quidem pacem Ariovisti redimere potuisse. Cæsar i. B. G.

Referat, ad Senatum de his neve tum populo agat C 51 deque ea re postuland uti referatur C 48 et referendum censuerat C 50

Reficere arma tela quæ spe pacis amiserat J 66 animos C 48 saucios cum cura reficit J 54

Refutant vitam post reges F 330, 6 a Simpl. futare (i. e. arguere, et reprimere ut, ejus conatum refutabo Cic. de Arusp. Resp. et opponitur augere.) Idem pro Rabir. P. bonitatem inusitatam claris viris non modo non aspernari ac refutare, sed com-

plecti etiam et augere debetis. idem bello refutandas dixit. jungitur etiam cum rejicere apud Cic. ii. Tusc. 96. (quæ significatio quam proxime ad Sallustianam hanc accedit.)

Regiæ superbis et inanis homo J 64 voluntates uti vehementes, sic mobiles sæpe sibi adversæ: J 113 nomen imperii habuere C 6 contra decus regium J 38 victu atque culta C 37 more justa. magnifice fecerant J 11 regio more de vita atque tergo consulere F 273, 3

Regio hostibus ignara J 52 in abdita J 38

Regna amplissima F 346, 7 per regni fidem moneo-obtestorque J 10 regni procuracionem meam jus et Imp. penes vos J 14 munimenta me habiturum in vestra amicitia J 14 paratio plebi sua restituere J 31 participem fecisti J 14 patrio J 14 an regno consulam J 14 divisio J 20 quam gravis casus in servitium ex regno foret J 62 integro F 315, 17 dum sibi regnum pararet C 5 Corneliis portendi C 47 obtinuit solus J 5 firmum trado vobis J 10 in regnum pervenisse adoptione J 11 crescere per scelus J 14 sceleris sui prædam fecit J 14 in regnum Adherbalis animus intendit J 20 animo invaserat J 20 in regnum adoptatum esse J 22 armis tenet J 24 Jugurthæ Bocchique regnum diajuugebat flumen J 92 ob regnum tutatum arma cepisse J 102 iudices a paucis probari regnum est F 354, 7

Regressus eodem, a quo incepto detinuerat me ambitio C 4 antequam regressus instrueret pugnæ suos F 291, 16 in Hispaniam post annum F 296, 27 progressus et regressus de Luna utitur Apuleius de D. S. p. 42. Ed. Elmenh. ubi membranæ Cant. pro, varia quidem, quippe exhibent. et pro, obstito, abstutito

Reipublicæ: a partibus Reip. liber animus C 4 consultabant C 6 agendæ Reip. fuerat regium Imp. C 6 opprimendæ consilium cepit C 16 tandem vicit fortuna Reip. C 41 in paricidas Reip. decretum C 51 malo Reip. creverant C 51 ni studium Reip. omnia superet J 31 seque vitamque suam Reip. condonavere J 79 benefacta mea Reip. procedunt J 95 innoxie cladis sunt J 85 turbamenta atque exitia F 279, 4 oc-

expandæ Reip. in spem adducti F 241, 8 magnitudinem animi in addendo non demendo Reip. ostendere F 244, 14 incommodo gratiam sibi conciliet F 252, 23 haud sane Reip. consilia affuerunt F 258, 5 quæ tibi partes Reip. placent F 264, 15 studio ad Remp. latus C 5 quomodo habuerunt C 5 imparatam docet C 17 ad perturbandam C 18 agitavere C 28 clades atque calamitas oppressisset C 29 vexare pretio duces multitudinum C 50 tractarent C 51 modeste inter se J 41 Senatum existimare facturum contra eum C 51 villas, tabulas vestras pluris fecistis quam Remp. C 52 capessite illud ut impetus fiat in vacuam Remp. C 52 occupavere J 31 non sua ignavia sed ob Remp. in hostium potestate relictum iri J 112 lacerari F 281, 1 intutum quousque patiemini F 284, 8 frustra curant F 285, 6 crevit labore atque justitia C 10 concessit in paucorum jus atque ditionem C 20 ne quid detrimenti capiat C 29 postquam adolevit C 51 firma C 52 agitabatur atrociter J 37 bene atque decore gesta J 106 firmanda bonis pacis artibus F 240, 17 paulum inclinata agitari cepit F 256, 23 adjuvetur F 259, 2 quam conversa sit F 262, 13 disjecta F 262, 20 reliquam ætatem a Rep. procul habendam C 4 armis recepta C 11 a R. procul esse volebat sedum hominem C 19 perditâ opus esse C 31 non ea consilia de R. habuissent C 52 pauca de R. loquar J 85 curator J 110 despecti et indigni Rep. habiti F 280, 21 pro republica maximas inimicitias suscepi F 223, 13 impeditissima domi bellique F 223, 21 voveo dedoque me pro R. F 224, 16 restituta F 260, 6

Relicta quibus est anima J 14 non hæreditate relicta nobilitas J 85 suas copias sequere cum paucis relictum videt C 60 luctuosam hostibus victoriam C 58 relinquendum regnum aut armis retinendum J 21 tantum scelus inultum J 106 signa C 8 bellum C 58 rem in medio C 19

Reliqua vix decima parte die J 97 habet ne servilia quidem alimenta F 276, 11 spes reliquæ dignitatis conservandæ secutus sum C 35 ætatem a republica procul habendam decrevi C 4 quos incorruptos reliquerat J

103 exuti omnibus quæ majores reliquere F 301, 9 gratia omnis, &c. apud illos sunt, nobis reliquere pericula, repulsas, &c. C 20 nihil reliqui victis fecere C 11 Inbido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui C 28 quid reliqui habemus præter miseram animam C 20 estne viris reliqui aliquid quam solvere injuriam aut mori F 276, 18 quid reliquum nisi ut obediens vivamus J 31 pater nos duos reliquit J 14 in servitute F 250, 3 in reliquum J 42 ab utrisque nihil reliquum fieri J 76 nunc hortari modo reliquum est F 200, 12 r. est optare ut, &c. F 247, 21 quasi unus reliquus ex familia F 261, 12 reliquæ belli arrectæ F 282, 1

Remedia: nec ego magna remedia contra divitias statuo F 255, 2 mortem miseris suis expectare C 41

Remiserant pugnam J 60 nihil languidi neque remissi patiebatur J 53 nihil apud se remissum neque apud illos tutum J 88 ut remissioni animorum juncta Ascens. Ed. in juncta Ms. om. standi virilitas propria Romanæ gentis nota esset. Valer. ii, 4, 2. ibi Ms. sedens vel jacens ludos. remissio ac dissolutio animi. Cic. Metello v, 2. remittere nihil J 96 injuriam F 207, 4

Remorata hostes nox atque præda J 88 ab negotiis voluptas nunquam J 95

Remotam haud procul F 295, 18 omnium equis C 59 metu J 87

Renovanda: de plebe renovanda disserui F 256, 8 prælium J 51 renovato bello J 86 nomen familiæ J 10

Repertores perfidiæ F 213, 10 pro inventores promissæ titur Plant. Bacch. A. iii, 3. factum et repperunt mihi invenires Pl. fateor

Repetundarum pecuniarum reus C 18 in judicio oppugnatus C 49

Repleta arva cultoribus F 229, 15 Reprehendet: quis reprehendet quod decretum erit in perfidias C 51 quæ reprehenderis delicta C 3

Reptitius, accitus ac paulo ante insitus huic urbi civis F 262, 1 al. reptitius Stephanus in Lex. haud alibi occurrit

Repudiabat servitia C 56 securitas repudianda, Cic. in Læl. 47.

Repulsus ab amicis J 102 haud repulsus abibis J 110

Reputando contra neque majus aliud invenias J 1 quæ sibi præliis venerant J 103 facinus suum in otio cum animo reputans J 13 Dictys ii, 22 et J 70 etiam atque etiam num id poenitendum sit J 85 qui si reputaverit et quibus ego temporibus magistratus adeptus sum J 4

Requie: nulla requie mora (pro requiei.) F 287, 20 requietis militibus F 322, 19 atque periculis requievit animus C 4

Requirat: negotiam euidam dat uti legatos requirat C 40 requirere cepit quem exitum tantis malis sperarent C 40

Requisita: ad requisita naturæ profectus F 329, 18 requisitum comitem Apuleius M. viii, 2

Rescindi decreta J 11 et sic Valerii Codex Ms. iii, 5, 2. sed Hack. et Ascens. reprehenderet. pluteos F 317, 20

Resistendum: ad resistendum firmiorem F 315, 13 haud timidi resistunt C 60

Responderentur: simul edocet quis responderentur J 109 quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibetur. Frontin. in Præf. at alter ex Codicibus quo usus sum, respondent, ut sæpe apud Ciceron. quem annum ex prodigiis respondissent Haruspices cruentum fore C 47 i. e. oracula reddere, nam respondere idem valet. benigne pro tempore J 11 placide, aliter atque animo gerebat J 72 quorum oratione accepta respondit J 22

Restantem: validam urbem multos dies restantem vicit F 287, 25 pauci F 341, 14

Reatus: uti libertatem eversam F 359, 22 quod iniquitas Prætoris eripuit C 22 prope jam ab occasu F 360, 1 ex gravi servitute in libertatem F 349, 16 restituto exercitu apud Cahira F 315, 6 ex multa trepidatione militibus collectis aciem restituit, Livius v. U. C., et alibi, conspectu suo prælium restituit

Reticere que audierat non C 22 non placuit ne quis modestiam in conscientiam daceret J 85

Retineas populi beneficia F 349, 18 que eo facilius quod, &c. J 78 metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat J 41 nostros aspenitas et insolentia loci retinebat J 50 rall-

qua gloriosus F 327, 26 si pertinaciter retinemus F 305, 8 bene parta vix retinemus C 51 omnia retinendæ dominationis honesta existimet F 276, 4 libertatis F 352, 11 per manus J 31 enimque in vinculis retinendum C 48 armis regnum J 21 sanguine conjunctos J 10 enjus contrarium, abalienare Cic. ad Lentul. i, 723. quos fovendo in communi causa retinere potuerunt, invidendo abalienarunt. et ibid. x. te abs se abalienatum illa Epistola retinisti. Amicos retinere. Cæsar viii, B. G. Cic. pro Quint. amicos observantia, rem parsimonia retinebat 40. animam J 31 firmos hostibus eminus pugnando retinere J 51 hostem ab incepto J 55 tempestas haud secus atque in mari J 79 victoriam prope adeptam J 101 beneficio quam metu F 350, 19 confer Terent. Adelph. i, 1. quæ virtute ceperant simul cum anima F 357, 2 vos inermes F 284, 15 imperium his artibus C 2 dominationem F 308, 6 retinuisse ab stultitia et falsis voluptatibus F 345, 12 ferociamque in vultu C 61 retentam diadema diu considerasse Valer. vii, 25. at Sarrisberiensis legit, recentem pannum

Retractantes verbis et mussantes F 280, 13 (hoc est, decreta ad examen revocantes.) Cic. d Att. 13, 38. conficis igitur et quid sine ulla dubitatione aut retractione. et v. Tusc. 119. ut sine retractione libere dicere auderent. Virg. Æn. xii, 12. nihil est quod dicta retractent Ignavi Æneadæ; nec quæ pepigere recusant Ms. Coll. Jes. retractant, male. et 889. Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam Turne retractas? ubi Petrensis pro, coruscet, ministrat. reliqui Codd. cum Edd.

Retractum ex itinere C 39 et 48 sic servos fugitivos vocat Cicero in Verrem. nempe quos Tranquil. reprehensus.

Retulerant contumeliosa dicta J 20 quod illorum magis quam sua retulisse videretur J 111 vinci, an vicisse quid retulit? F 345, 5

Reverterint demos F 347, 12

Revocans ad vetera instituta que jam pridem corruptis moribus ladibris sunt F 344, 2 quique tardius revocati bello excesserant C 9 potestatem ad te unum F 364, 1

Reus magis ex æquo bonoque quam ex jure gentium J 35

Ritu barbarico cæde cædem ex-
panda F 342, 14

Rogandos: ad magistratus rogan-
dos proficiscitur J 29 cum quæsi-
tores rogarentur J 40 rogat mis-
sionem J 64 perlata rogatione J 82
rogationem ad populum promulgat J
40 rogatus sententiam C 52

Rudes cum bello melioribus ma-
nu consenserent J 49

Ruina restinguam incendium me-
um C 31

Rumor: clementer ortus rumor
Dictys iii, 1, 7. rumor is clemens
erat J 25 claro apud vulgum rumore
erat. Tacit. An. 15. ex rumore et lubi-
dine plebis J 40 primo F 289, 11 rem
vulgi rumoribus exagitata C 29
consensu omnium secundo rumore
summam belli atque exercitus in se
suscipit. Dictys cap. 16. Eodem
sensu Tacitus istam famam usurpat.
Hist. i, 27. E contra de illadatis,
fama tacens. Sedulius ii, 10. ubi Ms.
B. Pub. jacens; quod non displicet.
multitudinis rumor. Cic. de fin. et
Catullus, Virg. Ovid. Lucan. Mart.
Sueton. Terent. Stat.

Rursus: ea re cognita rursus trans-
tulertur in Nonas Februarias C 18
rursus imperator (ad hoc) J 83 rur-
sus admoto ferro invadere F 282, 9

S

Sacrata corpora F 295, 6 instru-
menta diis sacrata F 332, 3

Sacrilega ac perjuriæ delibuta uxor
F 362, 9 parricidæ sacrilegi, con-
victi iudicii C 14

Sacris: in sicuti solemnibus C 23
atque inspoliato fano F 341, 18

Sæpe: C 33 et F 353, 19 sæpe
numero verba feci C 52 in maxi-
mis sæpe periculis C 52 et J 24
haud sæpe quenquam superat mor-
bus J 17 sæpe gratia, interdum jar-
giis trahendo tempus J 27 inter-
dum, sæpe F 360, 8

Sæva imperia perpersosa C 19 om-
nia J 14 sævire fortuna ac miscere
omnia C 10 mare magnum esse et
sævire ventis J 78 mare sævum im-
portuosum J 17 quæ belli sævitia
C 51 hostium facile occasarum J 7

temporis J 37 quæ sævitia quæ
tempestates hominum nobilium F 352,
17 tanta temperantia inter ambitio-
nem sævitiæque moderatum J 45

Saltare elegantius quam necesse
est probæ C 25 saltu cum alacribus
certabat F 327, 13 loca saltuosa J
38

Salvæ: percunctantibus utrimque
satin' salvæ? Sic fere Vett. in primo
congressu. Afranius in Cinerario
apud Priscian. 804. Sexte frater
mi salvæ, cum salvus venis, meliusque
tibi est; gratulor diis. ubi Ms. B.
omittit tibi, et A. om. tibi est.

Salubri corpore J 17 satisque
tuti in imperio F 277, 1 vobis salus
quæsitæ F 297, 13

Salutare plebem et convivii gra-
tiam quærere J 4 multa prius de
salute sua Pomtinum obtestatus C 45
contra rempublicam et salutem om-
nium facturum C 51 fuga salutem
sperare C 58 dedecore potius quam
manu salutem quæsiverat J 39

Sancti nihil habere J 41 a parente
et ex sanctis visis ita accepi J 85
adeo ingenita est sanctitas regii no-
minis F 230, 7 Decretique circum-
spectione sanctissima. v. Max. i, 1,
20. edd. sanctione, pro quo stat
Pighii conjectura, at sequitur, im-
pium opus Censoris retexit, ut sit
oppositio inter sanctitate, et im-
plum. Veteres et sanctos viros F 294,
15 neque sanctum aut nefandum
quicquam fuit iræ barbarorum F 326,
6 internunciis, sanctus vir J 109
tam sanctis parentibus desolata. Ap-
uleius M. iv. 153. Janium Rusticum
accepimus Italia pulsum a Domitiano
ad Pætum et Helvidium Priscum
sanctissimos viros appellasse. Lib.
viii, 11. Dio vertit *ἁθρότους ἱερός*.
hoc sensu, *ἱερός τὴν τέχνην καὶ τὰ ἕθη*,
dicitur Daphnus apud Athenæum. et
Hippocrates, Lib. ix. *ἱερότατος*. Lu-
cian. in fugitivis: *ὁ ἱερός ἀειδώς*. et
auctor apud Suidam *ἁθρότους ἱερός*
φιλόλογος. at ratione officii diceban-
tur sacrosancti Tr. Plebis Latinis
Auctoribus. uti et SS. ecclesia in
quibus est jus Asyli; inde sacro-
sancta potestas ponitur pro Tribuni-
tia, quam propterea sumebant imp-
ut hoc Titulo insignirentur. aliqui
autem scriptores hoc epithetum ad
alios extenderant. ut Hirtius de B.
H. p. 862. ed. Elsevier. 1661. utitur

hac voce. Cic. Læl. §. 39. vid. doctiss. Clericum ad Pedonem. va. 253. sanctissima parens, patria, Cic. ix, 180.

Sane: Senatus nihil sane intentus C 16 hand sane alio animo C 37 et F 358, 5 sint sane quoniam ita se mores habent C 52 et J 31 hand sane quisquam C 53 ac sane quod difficillimum in primis est J 7 quæ sane fuerint nostræ injuriæ nihil ad vos J 24 sane Gracchis, &c. J 42 sane bonus ea tempestate contra pericula F 391, 17

Sanguine civili alebat C 14 semperne versabimur in sanguine J 15 infecta humus J 101 et F 276, 18 supplicum fedarentur F 289, 17 miseris civium paraveris F 363, 6 postrum maxime alti C 33 meum quam omnia malit J 24 ne amplius præbeatis F 305, 10 suimet sanguinis mercede (de plebe) F 279, 7

Sapientia validum ingenium, corpus annis infirmum C 6 magna mediocrique omnes F 340, 19

Sarcinas colligere J 97 de privatis dicitur, Juven. vi, 15. collige sarcinulas, dicit libertus. sarcinis levari jumenta J 75

Satellites pauci occupavere plebis sedes, mercedem scelerum F 276, 14 commaculatos F 278, 1

Satias facta ex inopia gravi F 299, 7

Satis placebant C 2 explorata C 20 spectata fidesque vestra C 20 fortunata C 25 compertum habebat C 29 credere neque loco neque homini C 31 ubi confidunt J 13 providens J 28 habebatis animam retinere J 31 præsidii est J 35

animus moderatus hand satis J 42 ne illos timor animi satis muniverat J 67 satis sæpe jam tentatam virtutem militum J 62 mature cum filio suo petiturum J 64 cupienti nihil satis festinatur J 64 ut ea modo exercitui satis superque foret J 75

placide verba fecit J 83 ipsa se virtus satis ostendit J 85 consilio providere contra tantas difficultates J 90 patens J 92 magna vis J 92 impigre occiso pedite J 101 tutum F 277, 9

illa fuerint quæ rabie contracta toleravimus F 277, 13 clara vobis sunt F 298, 14 quis mihi vivo cruciatus satis est F 323, 7 vix satis gratus F 323, 16

compotem animo neque lingua F 327, 10 satis prospera satisque pollens

res eorum C 6 munitæ loco aut moribus J 61 callidus satisque prudens F 348, 4 sibi satisque patriæ erat F 351, 27 ingenium neque ulum satis pollet quin, &c. F 353, 17 si virtute satis valeret F 355, 15

Satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi C 35

Saturam: per saturam sententiis exquisitis J 29

Sanciabantur eminus J 50 avidius J 60 fundere ac sanciare J 94 reficit cum cura J 64

Saxa volvere in proximos J 57 certatim mittere J 67 ingentia fluctus trahunt J 78 nisusque per saxa facilius foret J 94 capiti affigebant F 295, 11 per pronum incitabantur F 309, 18 eminentibus nisus J 93

Scalis egressi milites J 60

Scelera ejus in patrem ostendit J 33 patefacere J 42 omnium quos terra sustinet sceleratissimus J 14

metum a scelere suo ad ignaviam vestram translere J 31 quorum potentia aut scelere cuncta gesserat J 33 ne super tali scelere suspectum sese haberet J 71 scelere lapsus J 104

vita cetera obstat huic sceleri C 52 obviam isse J 23 sceleri et parricidio suo nomina iadidit F 278, 16 suis

ferox atque præclarus est J 14 memorabile sceleris atque periculi novitate C 4 sui popularis C 22 atrocitate C 22 in socios aceleris aperiret J 33 manifestus tanti J 35

per sceleris immanitatem tutus furit F 275, 18 natus ut Jugurthæ scelerum ostentui essem J 24 impunitas J 35 scelerum conscientia exagitati F 281, 13 per summum scelus C 12

scelasti nuptiis fecisse vacuum domum C 15 qui scelerum imposuerat servitium F 302, 6

Sciens locorum ibi est J 85 nihil me sciente frustra voles J 110 militiæ magna scientia J 63 certe scio C 54 scio ego Quirites plerosque, &c. J 85 at ego scio qui postquam

Coss. facti sunt J 85 scio ego quam difficile F 348, 1 jussum quæ sciret edicere C 48 scitis equidem milites C 58 parum scite convivium exorno J 85

Scilicet ne per otium torpescerent manus C 16 infestus faceret, scilicet quem res tanta non permovit, eum oratio accendet? C 51 et 52 J 4

F 277, 1 F 363, 5 sin ea contemnit,

scilicet estimabitis qualis illa pax sit J 31 multarum imaginum et nullius stipendii, scilicet ut in tanta re ignarus omnium J 85 ferocius decernunt, scilicet ignari humanarum rerum, &c. J 104 At scilicet si qui ad, &c. F 280, 19

Scorta exercuerint F 348, 14 in scorta lubidinem habebat C 7 nollam noctem sine scorta quiescere F 346, 19

Scribunt aspere in Metellum de bello J 65 res gestas C 3 supplementum exercitui J 48 milites J 47 priusquam legiones scriberentur C 33 Cic. ad Ap. iii, 3.: Censebant ut in Italia supplementum meis et Bibuli legionibus scriberetur. heredem secundo J 65 Sic, scribere servo libertatem, idem sonat ac ei libertatem testamento relinquere. Ulpian. in L., si servum ff. de acquir. Martial. x, 97: Heredem scripsit me Numa, convaluit. sic Codex noster Ms. orat. quam postea scriptam edidit C 32 magna ibi provenere scriptorum ingenia C 8 quarum (literarum) exemplum infra scriptum est C 34 et 44 bellum scripturum sum J 5

Scrinium cum literis C 47

Scrutari loca abdita J 12

Scuta: ubi signa et scuta erant (arx oppidi) J 71

Secessio in civitate fuit F 351, 22 nihil opus est J 31 per secessionem occupavere Aventinum J 31 in abditam partem aedium secessit C 20 Valer. iv, 7, 2. quo secessu quodam fugeris, aut quos infulis misericordiae permulseris, non cohibebis, &c.

Secordes: languidos secordesque F 301, 15 secordia atque desidia bonum otium contere C 4 atque ignavia C 58 incultu atque secordia torpescere J 2 ab ignavia atque secordia corruptus animus J 31 magnificum ex-Auli secordia J 58 vestra abutitur F 263, 4 nihil secordia claudibat F 328, 19 modestiam pro secordia testiment F 344, 8 ubi secordiae te atque ignaviae tradideris C 52 id vero dubitare aggredi, secordiae atque ignaviae duco F 352, 24 per secordiam vires, tempus, ingenium, defluxere J 1 in quis molliem secordiamque viri accusare J 70 et neque tamen victoria secors aut in-

solens factus J 100

Secunda omnia et obedientia sunt J 14 oratione extollit J 65 (i. e. benevola, propitia) secundis admurmurationibus senatus illum accusavi. Cic. ad Q. fratrem ii, 5. quae magistratus ille dicit secundis auribus, quae ab nostrum aliquo, adversus accipietis. Sic, clamor secundus apud Virg. existimatio apud Sueton. rumor Horat. populo. voluntate Cic. ut in secunda re F 317, 26 Mala secundaeque res F 322, 24 secundis quam adversis F 349, 2 plebem ex secundis rebus insolentia ceperat J 40 rebus feroces esse J 94 rebus florentior F 356, 26 secundo mari prima Cyrene est J 19 Annæ secundo desinere (i. e. secundam ejus cursum), Curt. iv, 7. ubi Plin. eodem significato accipit haec verba, astu secundo

Securo esse animo F 287, 1 secura felicitas et solida, Valer. vii, 1, 2. at Ms. sincera. Inermes securasque interfecit, Oroa. v. 21. ubi Ms. Joan. pervaganti Tripolim securisimam reddiderat, Spartian. p. 624.

Secus procedit J 25 haud secus atque in mari J 79 ceterum haud secus difficilem J 92 virile F 294, 1 Sic Plant. Rudente et aequioris avi scriptores. Auson. et Ammian. Marcellin. 16. Apuleius. haud multo secus quam ferro F 287, 21 si morbo aut fato huic imperio secus accidit F 300, 3

Secuti morem imperatoris sui J 32 spes satis honestas reliquae dignitatis conservandae C 35

Sed et (pro, verum, autem) C 1, 2, et 3 (transitivum ad aliam materiam) C 18, 23, 25 et 26 sed ipse paucos, hoc est, sed ipse (ut ad eum stylum convertam) paucos dies, &c. C 36 et 53 (adversative) C 35, &c. saepissime. sed profecto C 7 (correctivum) sed ego haec omitto C 52 sed (pro, sed et) C 16 neque illis solum sed omnino plebes C 37 refert quid de his fieri placeat. sed eos paulo ante frequens senatus judicaverat contra Remp. fessime C 60 neque studere neque odisse sed minime irasci C 51 decoris sed maxime severitatis studium C 54 placet eos dimitti, minime; sed ita censeo C 51 (pro, praeterea) lapideis fornicibus vincita: sed odore tuda C 55

Sedaverit curam animi F 359, 7

flammam (virtutis) sedari J 4 sedare motus, et animos mollire J 22 sic, famam Juvenens Lib. ii. Marc. 12. paulo supra Ms. B. P. pro, largibor, largitur. animus neque vigiliis neque quietibus C 15

Sedere: rupti montes tumulique sedere F 225, 16 Sic desede apud Senec. Ep. 79.: montis altitudo descendit. verum Ms. Codex B. Pub., descendit. quas nox coegerat sedes habebant J 18 libertas et sum cuique sedes F 275, 10 incertis vagabantur C 6 sedens aliud, aliud stans F 265, 7

Seditionem: juxta seditionem erant F 228, 15 seditiones ortae a Graccho F 226, 13 seditionibus Remp. exagitaverant C 59 et J 27 neu prolatandis seditionibus iniquis ipse nos in sollicitudine attineas F 224, 4

Sella: adurgere de sella F 220, 9 uti sella juxta poneret more regum J 65

Semel jam impugnati F 214, 10

Senati decreto C 20, 26 et 51 F 222, 1 senatorii ordinis C 17 cum paucis senatorii F 258, 7 senata probrī gratia moverant C 22 ex senatu egredienti C 49 in senatu auctoritas pollebat J 13 in senatu potens J 16 rem ad senatum refert C 29 ad senatum adductus C 48 senatum docerent de eade fratris J 13 de ferdere consulebat J 39 apud senatum verba facerent J 103 confirmari posse F 257, 26 nihil sane intentus C 16 aliarum atque senatus partium erant C 37 decernit C 47 frequens C 48 decessit in Catonis sententiam C 55 utriusque senatus datum J 13 postquam accepit de bello illorum J 21 senatus princeps J 25 senatus verbis minus graves nunciabantur J 25 ex Senati decreto nunciari jubet, &c. J 28 Senatus consultus est, ibid. mos partium popularium et senatus factionum J 41 quibus gratiam fecerat belli F 209, 1 Senatores quadraginta mactati sunt F 251, 3

Senecta jam senate F 222, 3 Dictys iii, 21 corpore F 211, 5 plerosque dissolvit senectus J 17 per se gravis F 222, 3 quomodo Chimæra senectutem designarunt veteres docet Isidor. i, 40. ubi legend. ex 3. Ms.: tunc fit senectus subjacens casibus inflexis. senectus gravis F 222, 3 i. e. ultima Valeria i, 8, 17 ubi pro adu-

da Scholz Ms. alandæque sobolis. Ascensiana, alandæque Scholz. ubi adolescentiam habere, ibi senectutem agant J 85 moveri quam senescere omnia malebat J 25 civitas otio senescit, i. e. torpescit, Liv. 1. U. C. 89. et de B. Maced. 40.: ubi nihil usquam moveri viderunt: agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia

Sententia eorum hæc erat J 9 ex animi sententia nulla oratio lædere J 85 in sententia maneat F 264, 2 eorum obscurior (hæc nempe per tabellam) F 257, 16 a metu libera F 257, 21 dicuntur F 258, 10 sententiam rogatus C 59 in sententiam Neronis pedibus se ituram C 50 quomobrem in sententiam non addidisti C 51 senatus in ejus sen. diaccessit C 55 regis sui exquireret J 112 feret per tabellam F 258, 1 ante me sententias dixerant C 51 exquisitis per saturam sententiis J 20

Sententiam: Romam sicuti in sententiam conflaxerant C 37

Sentire contra Remp. C 26

Septis ferro natura finem statuit F 276, 20

Sequatur: tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem et auctorem rerum C 3 eas potentiam C 12 quia illa intoleranda viris videbantur, hæc sequi decrevistis C 28 ligæ J 82 sequi signa et ordines servare, Curt. iii, 2, 14. Liv. xxiv, 48. duces et auctorem sequimini F 279, 13 laudamus divitias, sequimur inertiam C 52 fortuna meliores sequitur F 285, 12 studia omnia nostra corporis alia, alia animi naturam sequuntur J 2 malos præmia F 283, 7

Serendo bella ex bellis F 216, 12 Liv. i. B. Maced. 20.: incusaverat bella ex bellis seri, ne pacem unquam frui plebs posset. Idem. Et certamina serere, et colloquia, crimina, discordias, alibi dixit. Plant. lites, negotia. serunt bellum ex bello F 281, 15 Florus iii, 5, 22.: alii ex aliis reges produnt (debellatis aliis alii capessunt imp.)

Seria: joca atque seria cum humilimīs agere J 96

Sermo ortus F 225, 9 uti modesto vel molli vel procari C 25 quo major auctoritas sermoni inesset C 40

Serpentibus infesta loca J 80

Servi sere parati J 31

Servili imperio plebem exercere F 273, 3 officiis intentum C 4 causam civium cum servis fugitivis communicasse C 56 servitia urbana sollicitare C 24 repudiet C 44 ad concitanda servitia C 46 allicere J 56 servitii insolitum F 274, 11 pretium ostentaretur F 306, 7 corporis magis utimur C 1 otium pro servitio appetit, nomina rerum ad ignaviam mutantes F 308, 11 pecuniam aut gratiam servitii C 52 fama erat divitem neque servitium esse F 313, 21 senati decreto servitium sit F 322, 1 quam gravis casus in servitium ex regno foret J 62 minari nostris J 94 Sylla paratum F 300, 10 scelestum imposuerat F 302, 6 Græciæ demum grave servitium F 314, 6 ad mutandum in melius F 331, 27 si victoriam per servitium exercerent F 350, 11 imposita servitus F 356, 18 ex gravi servitute in libertatem restituit F 349, 16 privatim sibi quisque servitutem peperit F 352, 5 servorum pessimis F 278, 3 miserrimum F 313, 14 postremus F 314, 6

Severe vindicandam mortem ejus censebant J 18 severitas dignitatem addiderat C 54 studium severitatis Catoni C 54

Sic (pro, in tantum) C 26 demique plebes sic accensa ut J 73 equidem ego sic existimo, P. C., omnis, &c. C 51 et 16 F 352, 21 et 340, 21 uti initium sic finis est J 2 et 40, 113 et F 340, 1 sic animis eorum arrectis J 68 ac statim rex sic incipit J 109 Sic, cum nihil præcesserit, valet, adeo, omnino, prorsus. Noster: sic quisque hostem ferire. vid. Passerat. in Propert. et Servium ad Æn. xii, vs. 262. Romani sic habuere, alia omni virtuti suæ proma esse J 114 Flor. iv, 2, 15. i. e. cum tanquam, sic de principatu laborabant tanquam non caperet, &c. adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus. Idem iv, 2, 46.

Sicut ego accepi C 6 aciem sicuti instraxerat, deducit J 49 sicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident J 53 quarum vis sicut omnium ferarum, inopia cibi acrior J 89 judicia, tametsi sicut antea tradita sunt F 350, 3: sicuti sæpius utitur noster. vitam sicuti peregrinantes transiere C 2 et 3 (pro, perinde ac) insontes, sicuti sontes

circumvenire C 16 cum armatis sicuti salutatum, introire ad C 28 (pro, veluti) ne sicuti pecora trucidemini C 58 (pro, quo pacto) imperat, pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores parat J 35

Signa reliquere C 9 signa vasa esclata mirari C 11 tabulas, tormentata emunt C 21 perfectis literis, cum prius omnes signa sua cognovissent C 47 canere jubet C 59 militaria obscurati J 49 neque ordine observare J 51 inferre J 56 et scuta erant ad arcem oppidi J 67 occultare J 68 sequi J 80 infestis concurrunt C 60 aberat ab J 44 uti cum signis frequentes incederent J 45 antequam signum aut imperium ullum accipere J 97 deditiois ostentui credere J 46 quæreretur de actionibus Ciceronis, eo signo, cetera multitudo conjunctionis sum quaque negotium exoqueretur C 48 dato J 21 signatum. jussurandum quod signatum ad cives perforant C 44

Signatores falsos, (et testes) C 16 Suetonius in Tiberium 23: Illatum deinde Augusti testamentum, non admittis signatoribus nisi Senatorii ordinis. vide Quintil. v, 7. Juven. x, 34.

Significabant omnes idem J 101

Silentio transeant vitam C 1 præterire non fuit consilium C 53 post, ubi silentium cœpit J 33 quam maximum haberi jussit J 99 silera de Carthagine J 19 sileretur de utraque C 2

Similis: facile par similis que ceteris efficiebatur usu atque illecebris C 14 vel ætate vel curæ similitudine patres C 6

Simplex et vera via F 344, 13 morte simplici quidem F 326, 8

Simul cum moribus immutatur fortuna C 2 simul ac C 7 simul quod, &c. et quod C 16 voluisse, &c. simul confisum C 17, 19, et 20 et J 4, et 23 egestate simul ac dolore injurie C 28 simul id C 30 et J 100 libertatem nemo bonus nisi cum anima simul amittit C 33 (pro, deinde) quod in invidia res erat, simul et a Numidia obsecrati J 26 simul cupidinibus incepta patrandi et timore anxius J 70 simul et invisum et offensum J 73 cum occasu solis J 91 milites modesto imperio habiti simul et locupletes J 92 postquam accepit, &c. simulque J 53 simul undique J 101

Ymago simul et incerto opere F 286, 6

Simulabat sese negotii gratia properare J 76 ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis J 95 aut simulandi gratia, &c. J 87 ad-simulandam pacem publicam J 111 bonum pub. C 88 metum simulare J 36 diffidentiam rei J 60 non pro sua, aut quorum simulat, injuria F 282, 12 simulato impio testamento F 313, 14 per ambitionem sese probos sim. J 85 ut studium conjurationis vehementer simulent C 41 regni metus pendentes supra verticem gladii terrore simulavit Boëth. iii, Pros. 41. cujuslibet rei simulator ac dissimulator C 5 Cic. iii, Offic. 79 quod si Aquiliana definitio vera est, ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda. (ut sit simulator qui id esse ostendit quod non est, dissimulatur qui id non esse quod est.)

Simultas: ut simultas ac arrogantia fert F 367, 18 hominum nobilium F 363, 11 exercebant cum hostibus C 9

Sin: (non præcedente si) insidiatore Massivæ paret ac maxime occulte, sin id parum procedat, quovis modo, &c. J 35 et 46 tela remittere: sin Numidæ propius accessissent (i. e. quod si) J 58

Sinant: ea Dii immortales approbent beneque evenire sinant F 347, 22

Singillatim circumcundo (i. e. viritum) C 49 Cic. pro, speciatim. quid ego de civium suppliciiis singillatim potius, quam generatim atque universe loquar vii, Verr. iii. singuli pro opibus, quisque quam plurimas uxores habeant J 80 singulos, modo universos lædere J 84

Sinistra, dextra, circumventus J 101

Sinu: in sinu urbis sunt hostes C 52

Sita vis nostra in animo et corpore C 1, in armis omnia J 51 spes omnis in fuga J 54 virtusque in lingua F 350, 12 res fidesque in manibus J 73 spes atque opes civitatis in illo J 114 spem magnam illi in clementia populi Romani J 33 fortunas suas in extremo sitas J 23 procul juxta F 316, 3 Africa paucis exponere J 17 in vestra manu J 31

Siti: ne siti conficeretur exercitus J 50 opperiri, sed luxu ante capere C 18 lassitudinem et sitim militum tentaturos J 50 cibus illis adversum

situm non lubrici neque luxuriæ erat. J 89

Socia: nullam (uxorem) pro socia obtinet J 80 socii nomenque Latinum J 43 nominis Latini et socios Italicos J 40 sociorum et Latii magna vis F 276, 12 et F 330, 10 Cic. domum reductus ad vesperam est a P. Conscriptis, a P. Romani sociis et Latinis in Lælio § 11 socii atque hostes J 92 et C 6 uti quisque voluntarius aut ex sociis C 56 ex sociis prædator J 44 his amicis sociisque confusus C 16 sociorum atque civium C 52 et C 29 nominat socios C 40 in socios sceleris aperiret J 83 insidiarum cognoverat J 72 Prudent. Psych. 471 Si fratris galeam fulvis radiare cerannus Germanus vidit commilito, non timet essem Exserere, atque caput socio macrone ferire. Ms. Bib. Pub. socium at membranzæ C. Ch. socio. ascitum C 47 utique ab stirpe socium, &c. J 14 sibi adjungit J 70 dominationis F 307, 7 et administrator omnium consiliorum assumitur Scaurus J 29 is auctor et socius Bestiæ ferebatur J 30 periculi J 85 postquam de regum societate cognovit J 82 societate victor fieri F 316, 19 data atque accepta fide societatem confirmarent C 44 vestram appetiverunt J 14 ad belli societatem orantur F 312, 8 obnoxius societatem qualem tu voles accipiet F 312, 17. ad societatem peteris F 315, 15 societatem prædatorum cum latronibus composuisse F 317, 7 amicitiam societatemque rogatum J 77 ne societates acciperemus J 76 habere eum magnam copiam societatis amicitiamque conjungendæ J 83

Sola: in loca sola proficiscitur J 103 solis viis F 287, 9 solus. et omnium honestarum rerum egens J 14 omnium post hominum memoriam F 275, 16 (soli, opponitur factioni.) quantoque tutius factio noxiarum agat quam soli innocentes F 300, 17 sic, in sola loca pro, deserta, apud Ciceronem de Divin. Cum in locis solis moestas errares. Terent. Andr. ii, 4, 3 meditatus alicunde ex solo loco. vide ibi Donatum. Plantus Mostell. in terras solas orasque ultimas. Virgil. Eclog. X. 3 sola sub rupe jacentem

Solertissimus omnium paucis tempestatibus factus, rudis antea et ignarus belli J 96

Solet: quod pieramque in atroci negotio solet C 29 et J 15 J 59 et 71 et 96

Solicitabant servitium ad eum eripendum C 50 Hispanie armis sollicitatis F 282, 1 et C 86

Solitudine: in solitudine nos attingas F 284, 4 aeterna vobis remanebit J 31

Solita: his praeter solita vitiosis F 209, 3

Solitudine: ipse salutis in solitudine aut fuga coegisset habere J 55 ubi postquam solitudinem intellexit J 93 in solitudines pergere J 74 ingentes J 89

Solvenda: ad solvenda menstrua F 317, 18 sic, quata solvere. Senec. Hip. et inferias. Votum, Plautus Rud. 3 solvere injuriam aut mori F 276, 19 solvere morte servitium, Dictys v, 16, 214. capite poenas J 69

Soluta atque in multitudinem dispersa J 41 imperio J 30 pretio F 277, 10 sine imperio liberum atque solum C 6 acerbissimas solvunt poenas F 314, 9

Somno atque ventri dediti C 2 exitus J 72 captis J 99 somnus (ut aegrum animum solet) cepit J 71

Sordidum me et incultis moribus J 86 Sorte potius quam virtute regatur J 1 ductos fusti necat F 329, 18 ut sorti vocarentur centuriae F 354, 16 Sparsa humus croco F 294, 6

Spatio: ne quid eo spatio novaretur C 55 quanquam in spatio millium quinquaginta loca vasta esse cognoverat J 75

Spe: a spe liber animus C 4 ita vitam instituisse ut omnia bona in spe haberet C 31 malis moribus maxima spe C 37 magna merces in spe victoriae C 41 pro incerta spe certa praemia C 41 sine spe sine opibus J 10 para spe alii praemio inductis J 13 tutum spe pactionis perpulit uti, &c. J 88 in Numidiam proficiscitur magna spe civium J 43 comectus spe amplior J 75 timor aliquantus, sed spes amplior J 105 hac in spe P. R. liberos ad bellum misit F 297, 17 ignavus quisque tenuissima spe frustrantur F 306, 6 laborem spe otii sustentant F 345, 4 multi cum spe bona adolescentes F 361, 3 imperatori ex, &c. plus bonae spei accedebat J 44 bonae pleni J 113 in spem maximam adducti C 40 contra

spem J 28 in clementia populi Romani magnam illi spem sitam J 23 in alio magis quam in sese J 60 sunt cuique animus ex conscientia spem praebet F 259, 13 hortabatur spes dominationis C 17 asperior C 20 quibus neque res neque spes bona alla C 21 dubiis rebus novandis spes oblata est C 39 tenet C 58 et F 352, 10 se suaeque spes corrupturum J 33 Jugurtham spes frustrata J 101 spesque ejus ex patre suo penderent J 107 et sita in illo J 114 spes omnes et spes consumsi F 297, 21 longa i. e. (longe posita) Servius F 329, 4 Horat. 1, Od. 4, 1 Epist. v. lenta Ovid. ii, 2 Epist. longinquae Statius 2 Sylv. i, 11.

Sperans: maxime sperans aut vi, &c. J 25 in fuga salutem sperare, dementia C 58 quem exitum tantis malis sperarent C 40 ea res frustra sperata J 84

Specie: sub specie senatus C 28 quam usu potiore J 16 Ager una specie J 79 Colum. 2, 16 nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli. Stat. 3, Sylv. 5, 18. Magnificae species cultusque locorum. specie concordiae et pacis F 278, 16 ferrea omni specie F 317, 15 cujus rei species erat acceptio frumenti J 31

Spectaculum rerum humanarum praebet J 14 horribile J 101

Spectat: qua parte spectat orientem F 330, 5 mihi quidem satis spectatum est, F 307, 6

Speculanti: cni speculanti iter suum cognitum J 107 speculandi gratia Valer. vi, 1, 9 Ms. quia scilicet tam tristia quam laeta apparuisset. Speculatores citi se ostendunt J 101 adbole speculatum Bocchi consilia J 108

Splendor domesticus tibi animos attollit F 362, 8

Spolia belli magnifica C 20 agendum atque obviam eundem ne spolia vestra penes illum sint F 275, 20 arcem habent ex spoliis vestris F 301, 7

Sponsonem faciunt per inducias J 79

Stabilitas communis rem F 351, 16 quorum consilio dubia Resp. stabiliebatur F 357, 12 pacem concordiam F 345, 18

Stans, aliud sedens, de Rep. sentis F 365, 7

Statim: niti modo ac statim con-
cidere J 101

Stationes locatæ pro castris F
332, 10

Stativis: in stativis castris J 44

Statu: ab eo quo agitatur statu F
282, 10

Statuatis: quid in alios, &c. C 51
de parricidis C 52 arte statuerat J
52 res gestas perscribere C 4 statui
admonendum te de negotiis urbanis
F 349, 11 ceteræ multitudini diem
at, ante quam liceret sine fraude ab
armis discedere C 36 ex copia re-
rum statuit sibi nihil agitandum J 30
dies insidiis statuitur J 70 sic apud
animum meum F 352, 22 nec ego
magna remedia contra divitias statuo
F 355, 2

Stimulabant inopia et mali mores
C 18

Stipatorum catervas circum se ha-
bere C 14

Stipendia pendere C 20 multarum
imaginum et nullius stipendii J 85
faciendis sese exercuit J 63 confectis
F 343, 7 stipendio, armis, &c. naves
onerat J 86 exercitum suum sti-
pendio aluit F 298, 23 decernuntur
J 27 portaverat in Africam J 104

Stirpe: ab stirpe interit C 10 et
evertit familias F 350, 15 ab stirpe
socium P. R. J 14 tuæ extinctor
J 14

Stolidior an vanior F 311, 2 Gellius
Lib. viii, stolidos apud nostrum
tetros, molestos, illepidos valere dicit,
nescio quam recte, cum de L. Clo-
diano verba faciat, de quo forte Se-
neca de Ira iii, 38 non de Prætoris
nostro, qui certe fuit in hebeti pigritia
ferox, ut loquitur Apuleius, et volun-
tate non manu strenuus. *ἄκιστος
ἀπαρτήσιος*, Dio. Nec te moveat quod
hæc verba (stolidus et vanus) vix in
eandem personam cadere videntur.
frequenter occurrunt apud probatos.
Lucret. l. Sed vanus stolidus hæc
omnia finxit error. Tacit. An. ii,
Inerant et alia hujuscemodi stolidi
ac vana

Strenne: bene atque strenue J 22
strenui, boni C 20 et imbelles J 67
fortibus strenuis F 326, 1 cum strenuo
virtute certabat C 54 ex ignavo stre-
nuum C 58 et ignavis F 357, 23 bo-
num et strenuum F 325, 14 prælio et
bonus consilio J 7, F 340, 11 magis
quam felix J 85

Strepere vocibus J 98 simul et
offensa quo lenius streperent J 94
strepitu omni pavescere, circum-
spectare omnia J 72 cum machinato
strepitu tonitrui coronam capiti
imponebat F 294, 9

Strictim perscribere C 4

Student non summis atque divitiis
F 346, 1 pabulo pecoris magis quam
arvo J 90 mutari omnia odio suarum
rerum C 37 novis rebus J 77 student
sese præstare ceteris C 1 studia ho-
minum accendit ad cons. mandandum
Tullio C 23 accessa in Jug. J 6
partium J 73 vulgi amissurus J 84
nostra alia corporis alia animi natu-
ram sequuntur J 3 studio latus sum
ad Remp. C 3 quo incepto studioque
C 4 civilibus bellum atque vastitas
Italici finem faceret J 5 dominandi
permota plebes C 33 novarum rerum
C 37 non studio Reip. dixisse C 51
legendi J 93 (pro desiderio, affectu,
amore) ad bellum majore studio quam
consilio profectum F 298, 1 a quo in-
cepto studioque me ambitio mala deti-
nuerat C 4 avaritia pecunie studium
habet C 11 uti cujusque studium
ex ætate flagrabat C 14 belli C 41
quo studium suum in Remp. clarius
esset C 49 Catoni studium modestiæ
C 54 in Reip. studium omnia superet
J 31 promissis ad studium sui per-
ducit J 80 benignitatem ac studium
Syllæ accepit J 104 prima lex ambi-
citiæ, apud Cic. in Læli. 43. studium
pecunie si sustuleris F 353, 14

Stultæ lætitiæ præmas dedit C 51
retinuisse ab stultitia et falsis volup-
tatibus F 345, 12 quia stultitiæ
videbatur alienam rem periculo suo
curare J 83

Stupor atque torpedio invasit F
355, 17 Eam animi duritiem sicut
corporis. quod cum uritur non sentit,
stuporem potius quam virtutem pata-
rem Cic. pro domo 75. Nunc stupo-
rem Deus Rector exaggerat. Miss.
Col. Jes. et B. Pub. omittunt tribuat.
recte. Boëth. iv, p. 6

Stupra nefanda fecerat C 15 lubido
stupri generatque C 13 Erat ei cum
Fulvia stupri vetus consuetudo C 23
sumtus stupro corporis toleraverat
C 24

Suadendi usum dedit fortuna multis
rebus ereptis F 312, 16 suadet
vobis ab illo bellum F 285, 1 lubi-
dinem adversum nos metum pro

nobis J 109

Sub senatus specie C 38 sub ipsis radicibus montium consedit C 57 sub imperio Micipsæ J 13 Gætuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus J 18 jugum missurum J 38 sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant F 273, 14

Subacta Gallica gente F 359, 4 subogera locum mutare egestas pabuli J 44 falso fieri pecunia C 10 aut metus aut injuria te subegit decernere, &c. C 61 incertas domos habere F 363, 2 non adversa res ingentem eorum animum F 357, 1 subigere nationes atque urbes C 2 vis Jugurthæ J 24 obviam ire animus subigit J 31

Subdolos animus C 5 animo perfidiosus et subdolos Tacit. xvi, 32 subdolos modestia vi, 20. mora iii, 7

Sublata lege Porcia F 363, 25 subl. auctore compluribus narravit C 24 in cervicis suas F 307, 2

Sublevando, dando, &c. C 54

Sublima nebula celum obscurabat F 300, 4 Accius Phœnissis: Aut sæpe ex humili sede sublimæ advolant. Lucret. i. At nunc per maria ac terras sublimaque cœli. Sic, gracilis pro, gracilis. Lucil. Sat. viii, et Terent. Vincto pectore ut gracilæ sient. hilarum ac lubentem. Adolph. imberbi Juvenes apud Varronem de Action. Scenicis. sterilis apud Lucret. et alia sexcenta

Subsidiis: in subsidiis reliqua signa artium collocat C 59 exercitum ceterum in subsidiis locat C 59 triplicibus aciem instruxit J 49 compositis uti soluerat. (i. e. solitus fuerat) F 293, 7

Subveniretur: prius quam ex castris subveniretur J 54

Subversis item incensis vineis J 84 montes C 13 regna F 315, 10 ad subvertendum imp. nihil abest F 382, 4 an subverterent decretum Consulii patres, probarentne flagitium parum constabat J 30 probitatem avaritia C 10 geniti ad ea subvertenda que majores virtute peperere F 275, 7 non sua injuria sed libertatis subvertendæ F 282, 13

Succedere: evadere alii, alii succedere J 57 testudine acta J 94 successerant muros F 309, 17 successit illam. Arusianus. C. Fannius. ubi villam venerat. Plaut. Rogat quid veniam Carlam. Cæsar iii, 3 die Ma-

cedoniam

Succumbit animus magis aut minus mature (ubi cupidio divitiarum invasit) F 353, 16

Suetum latrocinii F 291, 8

Suffragatione honestissima consularis ei petebatur J 65

Suffragia libera paravere F 304, 9 suffragiis populi integer (nempe quia nondum candidatus) F 279, 17

Sulfure et pice tædam mistam J 57

Sumat aliquem ex populo monitorem officii J 85 pro, eligit. Collegam sibi sumpsit Ms. Estropii i, 10 Metaph. *συνήψεν τινος*. Edd. fecit. Sic, sumere vinum. Maximianus. Aut levis fecit sumere vina dies. Ms.

lætus et pro vino, multa. summum supplicium C 51 Sic Terent. Andr. iii, 5 Cæsar, Cic. alii. arma sumentem J 21 Sic Cicero i, Tusc. 136. Virg.

arma impia sumsi Æn. 12, 33 prælium magnifice F 338, 13 bellum J 20 Statimque sumtum est Punicum bellum. Plin. 15, 18 et Tacit. lib. 19.

Ovid. Ep. 4, 3 insignia magistratum a Tuscis pleraque sumserunt C 51 meliores liberos sumsisse quam genuisse J 10 Socerumque Lycaona sumit. Ovid. Met. ii, 485. Sumtam mutram sua aut amicorum fide C 24 omne bellum sumi facile, ceterum ægerrime desinere J 83 de integro bellum sumit J 62 pro, tollere, accipere. Epistolam super caput temere positam sumit J 71 Sic, sumere argentum apud Comicos.

Summa ope niti C 1 lubricine divitias suas vincere nequeunt C 20 ex lætitia tristitia omnes invasit C 31 cum turpitudine in exilio ætatem agere C 58 artes animi quibus summa claritudo paratur J 2 prope summa ceperant milites J 60 per summa flagitia militiam detrectantibus F 337, 25 que dicam de summa Reip. F 349, 20 auctoritas summa in patribus F 351, 21 laborandum de summa consilii F 353, 18 audaciam summæ C 18 per summam discordiam dilabi F 359, 5 quod ubique apud hostes aut socios idoneum videbatur cum summo studio domi exquebantur C 51 in summo periculo salutem J 77 per summum scelus C 29 Imp. atque judicium summum C 29 supplicium C 51 honorem J 85 ad summum montis egressus est J 93 sumtis tergis atque redditis more

equestris prælii F 399, 5

Sumtibus et contumeliis miserimum servorum effecere F 313, 13 sumtu infinito ædificaveris F 363, 7 deditus C 13 toleraverant stupro corporis C 24 vix partem sumtuum sustinent vectigalia F 324, 6 licentiam demseris F 344, 1

Suo loco: nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere J 61

Super Numidium J 19 alii super vallum præcipitentur J 58 ne super fortunam animum gereret J 65 aggerem impositis turribus J 76 super industriam fortuna fuit J 95 nullius potentia super leges erat F 351, 24 gloria agnita super omnes mortales F 360, 6

Superabant, quamvis gloria, &c. tamen inerat contemtor animus J 64 orationem falsam mores mei superant J 85 illis divitias superare quas, &c. C 20 morbus quenquam J 17 res exequi quæ Jugurthæ fesso superaverant J 70 errata officii J 102

Superba imperia C 19 facinora J 30 pro æquitate, &c. superbia, &c. invasere C 2 superbia atque deliciis omissis sibi patriæque diffidere C 31 audacia intoleranda, superbia atque scelere sese efferens J 14 lascivia atque superbia incessere J 41 corrupti superbia J 85 neque ex imperatorum superbia quenquam metus cepit J 85 alienæ ubi ludibrio fueris C 20 superbiæ nobilitatis obviam itum J 5 et 31 homo inanis et superbiæ regiæ J 64 regium imperium in superbiam convertit C 6 quam rem in superbiam vertebant J 82 per ætatem agere J 85 dimittent F 358, 9

Superior primo prælio C 39 locum J 49 et 51 annis J 31 locis circumventam plantiæm J 68 diebus J 90

Supersteterant: qui supersteterant afflicti sunt J 60 scæ comminutæ J 60

Supervacanea populo calliditas F 356, 28 *ἐκ περιουσίας*, inquit Demosth. *περὶ ὄρεφ.* adeo ut supervac. quod non necessarium. Supervacaneum est disserere C 51 et 58 Cic. ad Ap. iii, confirmata amicitia commemoratio officiorum superv. est. Sic, Livius et Seneca. supervacua onera magnæ navis F 356, 4

Suppetebat minus in præsens causa peccandi C 16 quæ mens, eloqui non

dubitabo F 351, 18 ubi consueta non suppetunt F 344, 9

Supplementum exercitui scribere J 39 postulare legionibus J 84

Supplicanti diis per hostias J 68 supplicantis legatos J 38 supplices manus ad cælum tendere C 82 legatos supplices mittere J 47. voce C 81

Supplicia diis immortalibus decernere J 55 composuit in post futuros F 275, 16 exercitum cogere J 86 in suppliciis Deorum magnifici C 9 muliebribus auxilia Deorum parantur C 52 Varro de R. R. 5. ad victimas farciunt atque ad Deorum servant supplicia. Sic, Tacit. iii. Accius Epigonis: Nunc pergamus ut supplicii placans cælitum aras expleam. Afran. Fratris: Nullam profecto accessi ad aram, quin Deum supplicii, &c. nequicquam defatigarem. Sic etiam Plaut. Rudent. prolog. 25. Dictys 6, 11. legatos cum suppliciis mittit J 46 fatigati quæ suppliciis J 66 supplicium regiæ postalabat Triumviros parere jubet C 55 ad supplicium traderetur J 61

Supra ea, veluti ficta pro falsis ducit C 3 quam cuique credibile est C 5 caput est dux hostiam C 52 illum supra quam ego sum petere J 24 quibus rebus supra bonum atque honestum percussus J 82 rebus supra votum fluentibus F 328, 16

Susceperant tantum facinus frustra C 28 miserorum causam C 35 malorum patrocinio suscepto C 48 inimicitias pro Rep. F 323, 13 talia impune J 31 adversus vos pericula labores suscepissem F 297, 11 et J 14 bellum adversum Romanos J 80

Suspectiores regibus boni C 7 falsa suspicione alienatum C 85 suspicionibus multis volentia plebi facturus videbatur F 317, 4

Sustentabat vitia magistratum republica C 53 laborem spe otii F 345, 4 suos et prope J 101 intelliget se metu magis quam æquo et bono sustentatum F 284, 13 quantum negotii sustineam J 85 quæ res maxime tanta, &c. C 53 prætura J 4 corpora nequeuntes fessi F 308, 10 quos terra sustinet sceleratissimus J 14

T

Tabellam: per tabellam sententiam feret F 358, 1 et dicentur F

858, 10 tabulas pictas mirari C 11
novas polliceri C 21

Tabes plerisque invaserat C 36 in
animos eorum J 22 tabescere reg-
nam per scelus J 16 vetustate F
859, 5

Tale: ad tale consilium facile ad-
duci posse C 40 ad hoc aut aliud
tale negotium mittatis J 85 saxa aut
quid tale F 295, 10

Tam: quam quisque pessime fecit,
tam maxime tutus est J 31 (hæc sola
ex adverbis veteres jungunt cum su-
perlativis) Terent. Heaut. Quam ad
probos propinquitate proxime te ad-
junxeris, tam optimum est. Cato de
R. R. Quam acerbissimas olea oleum
facies, tam oleum optimum erit. Varro
de R. R. quam paucissimos relique-
ris, tam optimi in alende fiunt. et
Cic. egregiis factis erat J 68 quam for-
midatas antea, est tam contemnetur
F 278, 15 nihil tam ex alto reperiri
posse quod non in promptu sit tibi F
849, 6

Tamen: tametsi miserat, &c. tam-
en parabat, &c. J 13 si ad impe-
trandum nihil causæ haberem, tamen
erat majestatis Romani populi pro-
hibere injuriam J 14 (pro, tandem)
uti apud Cic. Ep. Fam. vii, 31. Veni
igitur, queso, ne tantum semen, &c.
in Schotti Ms. tamen, noster F 300, 2
multato fœde corpore, postremo tam-
en perire. Terent. And. iv. Sc. 1.
Et tamen res eos cogit denegare.

Tametsi haudquaquam sequatur,
&c. C 8 aspernabatur C 3, 52 et J
6, 11, 13, 16, 20, 28, &c.

Tandem: quæ quousque tandem
patiuntur C 20 quem tandem locum
in civitate obtines? F 864, 14

Tanquam: facinorosorum tanquam
stipatorum catervas circa se C 14
uti tanquam suam domum visens eat
J 12

Tantum illud vereor ne quos trans-
versos agat J 14 suadent uti se tra-
dat, tantum ab eo vitam paciscatur
J 26 qui alio prætergressus es uti
prius defessi sint homines laudando,
&c. F 840, 2 illud vero amicitias
tantum F 863, 13

Tardius procedunt J 11. citus mo-
do, modo tardus incessus C 15

Tegant: uti turpia facta oratione
tegant J 85 facta tegenda loqui, Ti-
b. 1. Eleg. 1. patriam armis C 6
aliquem armis tegere, Cic. Appie iii,

10. avidius alteri sauciare quam se-
met tegere J 60 neque virtus neque
arma satis tegere J 97 tegere ab ja-
culis corpora J 101 reliquos illius po-
tentia C 48 ut ceteris rebus tegas
atque tuare, Cic. Servilio Lib. 13.
neque locus neque amicus teget quem
arma non texerint C 58 spectantium
confessum velorum umbraculis, Va-
ler. ii, 4, 6. ubi Ms. ante picturam
extentis. fecit lucem argentatis. et
omittit, adornavit translatum. As-
cens. versatilem fecerunt Lucius et
Cinna locum quem argentatis, &c.

Tela militaria C 51 ingerunt J 00
inter tela hostium vitabundas erumpit
J 101 tentare, intendere J 105
venirent Metello in sagum F 294, 20
in manus jaceret F 349, 24 qui præ-
sidii causa cum telis erant (i. e. ar-
mati) C 49 telum, proprie missile
quid denotat, quod arcu vel manu
mittitur. a telo. unde protelo. ponit-
ur pro ense, lapide, haata. constrata
humus J 101 suis ruunt F 294, 18
ipse cum telo esse (i. e. gladio) C 27
sic Virg. Æn. ix, 750. At non hoc
telum mea quod vi dextera versat
Effugies: neque enim is teli nec vul-
neris auctor; Sic ait: et sublatum
alte consurgit in ense. Ubi Pe-
trensia, quod vi mea vibrat. et in
Mediceo librat. Codex Coll. Jes. Can-
tab. es teli nec. ut in Romano Codice,
Forcio et aliis se reperisse testatur
Pierius. vis Trib. telum a majoribus
libertati paratum F 303, 10 arma,
tela aliaque J 66

Temere (hoc est, statim, sine exami-
næ): hinc, temeraria altaria apud
Tertull. Apol. C. 26. quæ tumultua-
rie structa sunt. ne quid se temere
crederent C 31 munita castella J 54
et effuse euntes J 105 correctæ tem-
eritas Marii gloriam ex culpa in-
venit J 94

Temperantia tanta inter ambitio-
nem sævitiamque moderatum J 45
est rationis in libidinem atque in
alios non rectos impetus animi firma
et moderata dominatio, Cic. de In-
vent. ii, 54. ubi Codex Petrensia, pro,
injectionis, injectio, male. temperare
in potestatibus J 85 victoriam C 11
imperium benignitate et clementia
temperavere F 343, 8

Tempestas retinere J 79 ea tem-
pestate C 7 paucis, Dictys v, 9. et
mæster B. Jæg. ex ea spes optaque in

illo sitæ J 114 ut post multas J 78 que sævitia? queque tempestates hominum F 352, 17 Cic. pro Cluentio, repentina tempestas popularis: et pro Sestio 37., seditioem ac discordiarum. nam fere his tempestatibus F 358, 9

Tempora pleraque in venando agere J 6 cuncta explorat J 25 uti pro tempore atque periculo exercitum compararent C 30 in tali tempore C 48 alio potest C 51 pro tempore benigne respondit J 11 dilapso comitiorum dies adventabant J 36 veritus ex anni tempore ne J 50 ex tempore parari J 70 ubi tempore anni mare classibus patefactum est F 331, 16 postero F 360, 5 neque loco neque mortali cuiquam aut tempori satis credere J 72 illadem temporibus C 39 illoque aliisque temporibus Jug. belli J 109 quantum temporis æstivorum in imperio fuit J 44 ad rem tempus decernitur J 12 tempus monet J 19 legatorum ante capere J 21 jurgis trahendo tempus J 27 ad tempus non venit J 70 procedere J 83 postquam tempus visum J 91 et 94 omnium ad hoc tempus ferocissimi F 331, 10

Tendere insidias Consuli C 27 et J 61 vi tendere C 60 cursu ad Cap-sam J 91

Tenebatur ambitione ætas imbecilla C 3 loca tenet J 19 Sardiniam F 334, 4 Nec Zephyri tenuere gradum, Ms. Stat. Theb. li, 4. at ed. rapuere. obæsus teneor J 24 lacrymas neque moderari linguam J 89 spes victoriæ tenet C 58 F 352, 10 libido J 3 nondum vos dominationis illorum satietas tenet J 31

Tenebris sæda C 55

Tentabat exercitum per homines callidos J 28 frumenti inopia tentabatur J 90 verbis arma F 284, 6 panlatim tentando postquam opportunus sibi cognovit J 46 inquit hæc atque illa tentans F 283, 9 agros J 18 bello C 6 fortunam belli C 57 per vim aut dolis J 28 legatos pecunia J 29 insidiis locum J 46 tentare infensi adesse J 50 et 54 tenta tentare (intendere) J 106 vigiliis F 292, 24 que occulte tentaverat aspera fœdaque evenerant C 26

Tentari suis se artibus J 48 consulatus qui vivo Cl. labefactari non poterat mortuo denique tentari esp-

tus est, Cic. pro Mil. 34. ubi Ma. pro, concessa gloria, gratia. tentatum antea bellum secus cesserat J 20 lassitudinem et sitim militum J 60

Tenuissima spe frustrantur ignovissimi F 306, 5

Tergis: abunde libertatem rati quia tergis abstinetur F 307, 15 sumtis atque redditis more equestris prælii F 329, 5 ab tergo circumveniebant J 50 et 56 clamorem a tergo accepit J 58 et signa canere J 94 de vita atque tergo regio more consulere F 273, 3

Terra marique omnia exquirere vescenti causa C 13 quos terra sustinet J 14 terra fudi, exui mari classe F 314, 16 permixtio J 41 per cava terræ citatis ventis F 325, 16 cuncta maria terræque patebant C 10 in extremis terris bellum gerebat C 16

Terrebat cum clamore, vultu, sæpe impetu J 34 dum vos a repetenda libertate terremini F 275, 19 ter-rere iudicis C 39 Virg. Criminibus terrere movis. metu ceteros terrere C 51 eminus funditoribus J 94 ter-ris confirmare J 38 ter-ris animi firmavit F 317, 23 terrore commove-tur F 363, 12 augere hostibus ter-rorem J 20 terribilis ejus facies C 55

Testamento hæredem pariter cum filiis instituit J 9 testamento hæ-redem secundum scripserat J 65 si-milatoque impio testamento F 318, 15

Tetra loca, inculta, fœda C 52

Timens præsentiam ejus C 81 per-iculum J 39 maxime fretus quibus rebus alii timent, (negotii magnitudi-næ) F 345, 16 mihi atque vobis C 52 libertati J 39 ex mala conscientia digna timere J 63 magis quam mortalem timere J 93 sin in tanto omnium metu solus non timet C 52 delicti conscientia populum timet J 27 Timidos insolentia timoris levare manu J 94

Timor insolitus incesserat C 31 animi auribus officit C 58 aliquantus sed spes amplior J 105 contra timorem animi J 20 plus timoris quam pericali effecerant C 43 plurimum timoris mihi faciunt adversus tyrannidem Syllæ F 274, 16

Tmesis F 343, 14 Ennius Annal. v. Transfigit corpus cere comminuit brum. et facit are Lucretius et in

Prosaicis Auct. Cato de R. R. Ferve bene facito. verum aliquanto minores tamen C 8

Tolerabat opulentia negligentiam C 52 tolerare sumtus stupro corporis—inopiam—tributum et militiam. A. Vict. in Agrippa Cap. 18. pro perferre, ac invite sustinere. injuriam J 22 inopiam J 85 ne videret quæ audita animus tolerare nequiverat J 86 tributum F 273, 6 fortunam violentiam C 53 animo servitutum toleratis J 31 quæ jussa nunc pro aliis toleratis F 306, 1 asperas res facile toleraverant C 10 sumtus stupro corporis C 24 inopiam manuum mercede C 37

Tollere animos J 101

Torpedinis cuius erat decipi F 306, 7 si tanta torpedo animos oppressit F 286, 1 occupavit vos necesse quæ torpedo F 307, 13 stupor eos atque torpedo invasit F 355, 17

Totiens fsum Numidam J 106 et F 297, 18 Non potius (lego non totiens) experta mihi medicamina prosunt. Maximian. 165. cum Ms.

Tractabant inter se Remp. J 41 quo libem in magistratu placidius tractarent C 39

Tractu pari J 48 tractum bellum J 36

Tradebat consulatum nobilitas inter se per manus J 63 regnumque in illius fidem J 62 ad supplicium J 61 ubi secundis te atque ignavia tradideris C 52 tradite exemplum posteris F 279, 6 qui in custodiam traditi erant C 50 tumque fidei trado C 35

Trahant excidantque F 316, 4 pecuniam trahant, vexant C 20 quod commodum est trahunt, rapiunt F 350, 8 rapere omnes, trahere C 11 sibi quisque ducere, trahere, rapere J 41 alla hujusmodi animis trahebant J 84 anxiam trahere cum animo J 93 quibus bellum atque pacis rationes trahere J 97 longius ab incepto C 7 paulo post ipsi trahebantur C 51 omnia non bene consulta in virtutem trahebantur J 92 trahere in verum, (pro, vero habere) Dictys iv, 10. affinitas traxit F 341, 4 fluctus saxa ingentia J 78 trahere omnia, et alias deinde alias moræ causas facere J 36 bellum non posse J 23 ab imperatore consulto trahi quod, &c. J 64 ex Metelli voluntate bellum intactum trahi J 83 eodem significatu quo apud

Cæsarem de B. G. 1. ducl. Græce *σπῆλαι*, Plutarch. in Lycurg. iurgis trahendo tempus J 27 ex copia rerum consilium trahit J 98

Tramites: uti per tramites occulte profugerent in Galliam C 57 per tramites occultos exercitum Metelli antevenit J 49 per saltuosa loca, et tramites exercitum ductare J 38 Plin. Paneg. 36.: oppletas undique vias, angustumque tramitem relictum tibi. Cic. xii. Philip. : Num idem in Apenini tramitibus potero, et 13. Phil. egressus est non viis sed tramitibus paludatis. Virg. G. i, 109. supercilio clivosi tramitis. et Æn. ii, 515: Furta paro belli convexo in tramite sylve, Ut bivias armato obsidam milite fauces ubi Petrensis, pro, properans, superans. trames proprie, inquit Lactant. Placidius, ad hunc locum Statii: alienos impia partus—sylvæque infamis tramite liquit. Thebaid. iv.: est via transversa in sylvis, paucis cognita. Sed et vs. 48. pallentes devius umbras Trames agit. (vid. Coleri notas et Scaligerum ad Propert.)

Tranquilla: tutæ tranquillæque res C 16

Transductus: fatigatus a fratre vix in partem alteram transductus est J 11

Transeant: ne vitam silentio transeant J 61 sine morsu velle transire vitam, Senec. de Provid. vitam sicuti peregrinantes C 2 transire ad regem J 38 per media ejus castra J 107

Transfertur imperium a minus bono ad optimum quemque C 2 exemplum ad indignos et non idoneos C 51 suam quisque culpam auctores ad negotia J 1 metum a scelere suo ad ignaviam vestram J 31 in Non. Febr. consilium cædis C 18

Transfuga levissime F 365, 8

Transgressu: in transgressu vitare prælium conatus F 288, 2 communem habitum transgressus F 322, 7 de itinere maritimo. uti etiam Sueton. et Florus.

Transmittit equites vado F 295, 7

Transversos agat privata amicitia Jugurthæ J 14 dolor, Flor. iv, 2, 10. et Dictys i, 7. itineribus castra movere J 45 principia in planum deducit J 49 præliis J 50 in eo colle quem transverso itinere porrectum J 49 per medias laudes quasi quadrigis

vehementem transversa incurrit misera fortuna Reip. Cic. in Bruto 97. vide notas

Trepida civitate J 40 trepidi improviso metu J 97 res J 91 Liv. Tullius in re trepida 12. vovit Salios. Horat. iii. Carm. 2. trepidare ad arcem oppidi J 67 trepidet, festinet J 85 (et alibi)

Tribuistis præmia sceleribus ejus F 280, 20 Annib. vincendum Rom. tribuit. Valer. ix, 1, 3. Ms. tradidit. fiduciam commendationi meæ tribuit C 35

Tributum tolerare F 273, 6

Triennio frustra trito F 322, 8 vid. Valer. M. iii, 45. et lege ex Ms. trita notitia

Triumphum: per triumphum duxere Aristonicum F 313, 16

Tropæa in Pyrenæis jugis constituit F 328, 6

Tulit: nti fors tulit J 78 ægerri-me nobilitas J 85 uti libido F 358, 9

Tum demum periculo atque negotiis compertum C 2 pro tunc tandem. parricidam vocare. Tum ille C 31 &c. pro, tunc. Nam tum Brutus ab Roma aberat C 40 pro, tum demum, tum persequare ubi facta sunt C 52 tum vero. sed confecto prælio tum vero cerneris C 61 pro, et, nam in fuga salutem sperare cum arma ab hostibus averteris C 58 pro quo. Terent. Eunuch. ii, 3. tum autem ponit. Ut illum dii deæque senium perdant, qui me hodie remoratus est, meque adeo, qui restiterim, tum autem qui illum non nocci fecerim. Tum primum J 5 etiam tum J 40, 51, 54 et 64 F 317, 17 F 331, 2 F 343, 13 cum virtute tum gratia viri per-motus J 9 cum tum maxime J 43 quod postquam auditum tum vero ingens metus J 106 tum demum ver-ram deditonem facere J 46 antea jam infestus, tum vero multus atque ferox instare J 84 quanquam toto die Numidas intentos habuerat, tum vero cohortatus J 94

Tumulosum locum J 91

Tumulti causa conscripserat C 59 loca incenderent quo tumultu facilior aditus ad Consulem C 43 insolito percussus J 38 sine tumultu manent infensi intentique J 57 tumultum ex tumultu verunt F 281, 14 tumultum facere J 53 et 72 hostilem J 58 inter-cessit Bruto et Curio Cass. F 302, 8

Delph. et Var. Clas.

Ind. i.

Turbæ concitantur mihi F 303, 3 trnhamenta Reip. probate F 279, 4 turbata sunt omnia seditioibus F 280, 4

Turmarum ducesque centuriones J 38

Turpem famam metuere J 85 fuga J 106 formidine F 327, 1 Cum esset proposita fuga turpis aut gloriosa mors. Cic. ii. de fin. 156. facta oratione tegant J. 85 vita integra fama potior J 67 ancilla Fusidius F 278, 5 turpissimo cuique et accleratissimo ludibrio est F 370, 13 parti corporis J 85 flagitiose venditas, quam turpissime parasti F 362, 8 cum summa turpitudine in exilio ætatem agere C 53 per turpitudinem abuti (de divitiis) C 13 turpis crudelis, frequent. apud Sallust. inquit Steph. in Thesaur. vellem loca illa citasset, sed vox fœdis nisi fallor, doctissimo viro fraudi fuit.

Turribus super aggerem impositis J 76 præsidii firmat J 23

Tuta: uti tuta ab injuria forent nostra corpora C 33 consilia C 41 non mœnibus sese tutabantur J 94 tuta tranquillæque res C 16 in tutandis periculis magis quam in ulciscendo teneanimi F 275, 3 sed regnam tutatum J 102 pedes magis quam arma tutata sunt J 74 simulatis auxiliis tutatus est. Frontin. ii, 12. Sic edd. sed Mss. Codd. rectius exhibent tutus, tuti uti per otium simus J 14 injuria gravitate tutior est F 304, 4 quantoque tutius agat factio noxiorum quam soli innocentes F 300, 17 ex omnibus maxime tutos esse J 14 nihil apud illos tutum pati J 88 quam quisque pessime fecit tam maxime tutus est J 31

Tyrannidis: per tædium jam aut pudorem tyrannidis esse eum dimisurum, &c. F 276, 2

V

Vacuum domum fecisse nuptiis. (necato filio) C 15 impetus fiat in vacuum rempublicam C 59 vacuum hominibus insulam F 338, 22 prædia vacua, Cic. pro Rosc. Am. 15. ira atque misericordia vacuos esse decet C 51 quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, i. e. a defensoribus, Cæsar vii. B. G. ii, 176.

animo vacuum J 52. simultates exercere vacuum fuit F 273, 11 v. f. exercere discordias Dictys ii, 7. a culpa vacuum C 14 Plant, Merc. vacuum esse Isthac ætate his te decebat noxilis. Ager frugum vacuum J 90 vacuum curis F 309, 15

Vades quinquaginta dederat J 35 et 61

Vadosa alia, alia alta J 78

Vagabantur incertis sedibus C 6 nullo certo exilio F 332, 20 vagi, palantes J 18

Valeat: quid bello valeat tute scis J 102 valere factiones multitudine civium C 51 dum apud eos vera consilia valuerunt F 356, 16 parum animo J 11 armis amplius J 111 si conjuratio valuisset C 17 cuius imperium late valuit in Africa J 5 plurimum imperio res Rom. Sulpitio Marcello Coss. F 272, 11 imperatorum virtus animi valeret C 2 jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat C 9 hæc fama ex aliis rebus magis quam quod cuiquam compertum foret C 14 consilio F 356, 29 adversum quem neque imperia magistratum neque leges valerent J 77 viget ætas animus valet C 20 maxime opibus C 51 oppidum magnum atque valens J 89

Validior injuria F 273, 17 ingenia validissima J 103 animo ob morbos parum valido J 65 mente validus Horat. i. Ep. 8. ingenium sapientia validum C 6 multo maxime ingenio validus J 6 F 286, 22

Valle in virgulta F 332, 17 (vide Virgulta)

Vallum: super vallum præcipitentur J 58 alios super vallum in munimentis locare J 100

Vana: neque per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis captarem C 20 forent potius quam miseria mea fidem verbis faceret J 24 lingua F 355, 25 stolidior an vanior F 311, 6 non pro vanis hostibus sed liberaliter habuit J 103 non minor vanitas inerat quam audacia C 23 vanitate cognita atque imperitia—ejus augere amentiam J 38 Mauros F 336, 16 et F 332, 31 idem de Ægyptiis. Curt. iv, 1, 20. consilium C 52

Varia: facies totius negotii varia, incerta, fœda J 51 variaque victoria bellum J 5 vario J 43 Livius, Ibi varia victoria et velut æquo Marte pugnatum est, U. C. ii. in artes vitas-

que varias dispalata F 352, 7 vario assentiebantur, ceteri verbo alius alii C 52 varius incertusque agitatabat J 74 vultu, colore, pariter atque animo varius J 113 Flor. varius ingenio Antonius iv, 3, 4. Liv. ii. U. C. 350. sententiam variavit timor

Vasta atque arida loca J 75 et 89 vasta rapinis Italia F 332, 1 et 277, 5 (Accius hanc urbem ferro vastam faciet:) haviit humus vasta et profunda F 318, 10 igni magis quam præda ager vastabatur J 55 polluere et vastare omnia J 41 agros et villas expugnare J 44 Resp. J 31 vastatio domnum F 343, 2 locis F 315, 8 Meroë vastis quas nutrit arenis Claudian. in pr. Cons. St. 260. Ms. vatis. Civitas magis quam corrigitur F 345, 9 vastavimus ad internectionem Hispaniam F 298, 19 bellum atque vastitas Italiæ J 5 vastus animus immoderata cupiebat C 5 in eodem significato. —antrum Virg. Æn. i, 12. Aper. Claud. Pan. iii, 62. Cæde Æn. vi, 101. Certamine Æn. xii, 558. homo atque fœdus. Cic. i. de Orat. Vires Æn. vi. vulnera Læcret. v, 259.

Ubi pro labore desidia, &c. invasere C 2 i. e. vice, loco, &c. Eunuch. i, 2, 76. eduxit mater pro sua. Cic. in Pisonem noctem pro die. Ubi memores de virtute C 3 ubi requievit ex miseriis et periculis C 4 consulueris C 1 ubi de magna gloria bonorum memores C 3 pro, quando. ubi pax evenerat C 9 satis explorata sunt, que voluit in unum convocat C 17

Vecordia: eoque vecordis processit uti J 5 vecordi pertinacia resistebat J 24 formidine quasi vecordia agitare J 76 quasi vecordia ceperat J 99 obiectare vecordiam J 94 heu belli vecordia. Silius.

Vectigalia bellis incerta F 324, 6 summam potestatem moderandi de vectigalibus F 349, 26 in latere vectigalium nostrorum F 282, 2

Vehementer simulent studium conjurationis C 42 negotio permotus J 6 Ammian. p. 274. vehementer (incertus id verebatur.) carus J 7 accessa multitudo J 23 contra Metellum J 54 gratulabantur F 325, 5 sic vehementer admirari et adversari Cicero in iv. Acad. et vii. Verrin. expectare literas ad Brutam Lib. ii. Ep. 15. velim. Terent. regis voluntates J

119 Ma severum vehementemque præbeo, Cic. iv. Catilin. vehementissime sibi animum ad virtutem accendi J 4 summa ope nitentini atque eo vehementius quod J 31

Vel: (ter in eadem sententia) C 25 pro, etiam, in victoria vel ignavia gloriari licet J 53 vel Priamo miseranda manus. Virg. Æn. ii, 269. et carmina vel cælo possunt deducere lunam, Ecl. viii, 60. Alia exempl. habent carmina, et e cælo teste Pierio, sed cum Vulg. faciunt s. Codd. Mss. Petr. Jes. Pembr. Ovid. M. vi. At nunc miseranda vel hosti. Senec. Agam. Cladibus nostris daret vel Troja lachrymas. vel ferro septis F 276, 20 quod quidem scelorum illius vel maximum est F 277, 8

Velitaribus armis (instructi) J 105 Velle et censere J 21 maxime vellem Remp. quietam esse, &c. F 280, 2 si ratam pacem J 112

Venalem urbem J 85 habere libertatem F 352, 3 fortunam suas F 359, 8 omnia C 10 Resp. fuit domi militiæque J 31 rerum forum J 47

Venditas eloquentiam flagitiose F 362, 5

Venenis malis imbuta (avaritia) C 11 Lex vetus apud Cic. pro Cluentio, Cap. 54. Qui venenum malum fecit, fecerit. veneno interfecta F 330, 3

Venerant: si qui in manus venerant J 101 domum tuam oppugnatam F 362, 3 Resp. in maxima pericula C 52 ad se occultus J 61 in sedem Concordiæ C 46 uti Metello in sagum tela venirent F 294, 20 ex invidia in gratiam et favorem J 13 quasi de pace in colloquium veniretur J 112 et 113 contra inceptum suum venisse J 25 postquam eo ventum est. unde a ferentariis prælium com. posset C 60 venturam auxilio suis J 56 navibus in eos locos J 78 quaesitum ab eo pacem an bellum agitaturus foret J 109 ipsumque deditum venissent J 28 si auxilio suis venisset J 81 ubi res ad certamen venit J 13 ad tempus non J 70 in Africam maturantes veniunt J 22 veniunt a Boccho J 102

Ventis cavere mare J 78 per cava terra citatis F 325, 16 agitari humum aridam J 57 vento gliacenti F 299, 10

Ventrem bis die onerare F 346, 18

atque somno dediti C 2 atque profunda lubidini sumtus quærerent F 343, 9

Vera via nititur. op. dolis C 11 veram gloriam injuste potentia anteponerent J 41 atque simplex via est F 344, 13 Andr. ii, 5. verus homo, licet vera mecum recognoscas C 25 rerum vocabula C 52 si vera et honesta flagitium superaverit F 304, 1 verus pro æquo et justo. Cic. pro Murena 67. et in Sallust. ita egit ut nihil non æquum ac verum duxerit, &c. Virg. Æn. xii, 694. Quæcumque est fortuna, mea est: me verius unum Pro vobis fœdus luere et decernere ferro. Codex Pembr. pro, verius, justius sed ab interprete. Horat. Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est. Ep. vii. Si vera existimare voles F 312, 16 insolens vera accipiendi F 326, 17 quæ vera atque utilia factu F 351, 18 quibus peritia et verum ingenium F 289, 23 vera consilia F 356, 15 claves adulterinæ—veræ J 12 deditioem facere J 46

Verba hujuscemodi locutus est C 50 multa feci in hoc ordine C 52 in colloquio J 38 viris virtutem non addere C 58 habuisse eum J 9 neu verba inimici ante facta sua ponerent J 15 composita J 85 mandata verbis dat C 44 senatus verbis nunciarent, velle et censere eos ab armis discedere J 21 et senati verbis minime graves nunciabantur J 25 et dicam quæ hujuscemodi verbis disseruit J 30 mussantes et retractantes verbis, &c. F 280, 14 verbis arma tentabitur F 284, 8 liberalibus permulcti F 309, 7 molestissimis insectabere F 364, 5 Bibulum petulantissimis lædis F 365, 5 verbo assentiebantur C 52 verborum satis dictum est F 307, 11 in pectus Jugurthæ altius descendit J 11 ut, alta mente repostam. uti paucis absolvam C 28

Verberabatur malo dependens F 318, 19 verberibus in eos animaverteretur C 51

Vere: dolo an vere J 113 ex lubidine magis quam ex vero celebrat C 8 vero prælium aut gratiam anteferebat J 16 a vero bonoque impediēbat J 30 vero ampliorem numerum efficiebat Syllæ J 105 (i. e. speciem præbebat) ad voluptatem a

vero deficit F 353, 25 pro vero mihi constat F 359, 9

Vereor: hoc in M. Tullio non vereor C 51 tantum illud vereor ne quos, &c. J 14

Vergens ad Siciliam faucibus F 318, 22 Ut repararet lapsum satis vergentibus ævum Ms. B. Pub. Spatis verg. Auctor de Phœnice vi, 61.

Vero: neque vero agrum colendo C 4 sed urbana plebes ea vero præceps ierat multis de causis C 37 quasi vero mali atque acelesti tantummodo in urbe C 52 non timetis eam: immo vero maxime; sed inertia cunctamini C 52 nunc vero C 52 arma ab hostibus averterè ea vero dementia est C 58 uti pravæ artes ab juventute prohibeas. Ea vero clementia erit consuluisse ne F 345, 9 sed confecto prælio tum vero cerneret C 61 nunc vero exul patria J 14 sin propius accessissent ibi vero virtutem ostendere J 58 postquam ei P. provinciam jussit antea jam infestus, tum vero multus atque ferox instare J 84 quod postquam auditum est tum vero ingens rumor J 106 ubi bonum publicum etiam privatim usul est: id vero dubitare aggredi, secundæ atque ignaviæ duco F 352, 23 si vero F 359, 27 illud vero amicitia tantum F 363, 19 fortunatam? immo vero infelicem F 363, 21

Versabimur semper ne in sanguine, &c. J 14 in prima acie C 60

Versus: in Galliam versus castra movere C 56 Cic. de Amicitia. Is primum instituit in forum versus agere cum populo. sic usque eum ab ad, &c. Ab usque Pachyno Virg. finem imperii J 19 versus fugam ad se fieri J 58 et 69 in superbiam vertebant illam rem J 82

Versutum ingenium F 355, 27

Vertere exercitum [pro, considerare, inquit Servius in Æn.] F 330, 4 libertatem in lubid. J 41 vertet ista mansuetudo vobis in miseriam C 52 benefacere ex consuetudine in naturam J 85 in miserationem ex ira F 275, 15

Verum aliquanto minores tamen C 8

Vescabantur ferina carne J 69 vescendi causa terra marique omnia exquirere C 13

Vesper diel erat J 52 et 106 Dictys iii, 8, 3, 19.

Vestigii humani facie F 330, 1 pro ima parte pedis Gell. v, 14. Virg. Æn. v, 566. vestigia primi Alba pedis. Petrensis pedes, male. Cic. iv. Acad. 220.

Vestitus oleastro collis J 48 agri messibus. Ovid. iv. Fast. Ipsi montes Epri vestiti frequentibus sylvia. Liv. ii. B. M. Cic. de Nat. D. 198. Cola mella viii, 5.

Vetat Lex Porcia C 51

Veteres fidosque clientes C 10 amicos muneribus expleant J 18 et sanctos viros F 294, 15 prosapiæ J 85 novorum fidem in tanta perfidia veterum J 74 erat ei cum Fulvia stupri vetus consuetudo C 24 radices vetustate eminebant J 94 præter vetustatem familiæ J 63 vetustatem in majus componentem F 227, 29

Vexabat fama atque invidia C 3 luxuria atque avaritia C 5 conscientia mentem excitam C 15 quæ per summam contumeliam vexata est. Valer. ix, 5, 2. Ms. agitata est. Ascens. ibid. quæ amentia, male. pecuniam trahunt, vexant C 20 Remp. pretio C 50 vexantem Remp. Gracchum Cic. Læl. 17. neque aliter vexavit ac debuit si quis prædæ loco accepisset magistratum F 372, 10 lamentationem matrum familias ac vexationem virginum vestalium Cic. 14. Catil.

Via vera nititur dolis contendit C 11 ad gloriam virtutis via grassatur J 1 omni F 330, 8 reliquos eadem via aggressus J 16 ire primum via qua capessendam arbitror libertatem F 300, 12 patenti ad verum perges F 343, 20 prava ingressus F 344, 9 vera atque simplex F 344, 13 hac seu meliøre alia perges F 347, 20 ad virtutem ardua F 354, 1 solia viis F 267, 9

Vice pecorum obtruncabantur F 294, 19 Dictys i. 1. teli Juven. xv. 53. ubi Ms. Codd. pro jejunum, genuinum odium exhibet. vicem ærarii me præstare F 297, 22 pro pugna F 335, 7 per vicissitudinem pugnabatur F 335, 8

Vici omnia supplicia scelere meo F 323, 8 invidiam gloria J 10 in senatu pars illa J 16 in avido ingenio pravum consilium J 25 plebes pro victis eat F 308, 5 nihil reliqui victis fecere C 11

Victor labdialis et divitiarum J 63 haud dubie jam victor J 102 victoria in manu nobis est C 21 ex victoria talia seperabant C 37 varia victoria fuit J 5 pro victoribus agere J 96 victoria quo minus uterentur J 88 lex sua lubricine usa J 42 parta jam ex manibus eriperetur J 82 secors aut insolens factus J 100 imprudentiam pro victoria ostentant F 315, 12 dubia etiam tum F 315, 12 in victoria se licentius liberiusque quam artius futuros F 344, 17 cui omnia in victoria lege belli licuerunt F 340, 17 victoriae temperare C 11 aut vi aut dolis sese casum victoriae inventurum J 25 tuae corruptorem F 342, 10 victoriam crudeliter exercebant C 38 luctuosam atque cruentam hostibus relinquere C 58 incruentam adeptus C 61 eo intentior ad victoriam niti J 45 civilem J 95 prope jam adeptam retinere J 101 virtute partam F 350, 10 Syllanam F 342, 17 confirmaturum omnes J 49 victos acerbius ulcisci J 43 hostes pene victos dare J 59 beneficiis nunquam victum J 102 vincere summa lubricine divitias C 20 bono vinci satius quam malo more injuriam vincere J 42 naturam J 75 via avaritiae bonis moribus vincetur F 355, 11 virtutem opulenta F 353, 25 minore detrimento illos vinci quam suos vincere J 54 regem armis quam magnificentia vinci minus flagitiosum J 110

Victa regio atque cultu statem agere C 37

Videlicet (Ironice) C 59

Viderint : si paululum modo vos languere viderint C 52 omnium animos alacres C 21 postquam videt frustra inceptum J 61 ubi eodem intendere haruspicias dicta J 64 animos arrectos J 86 luxu atque licentia arcendum videt F 283, 3 ne meliores sumsisse videat quam genuisse J 10 res autem opportuna videbatur C 49 uti mihi videor, disserui F 356, 8 ne vivere contemtus viderer J 14 quod illorum magis quam sua retulisse videretur J 111 ut tanta mutatio non sine Deo videretur F 328, 20 esse quam videri bonus malebat C 54 quam audeat tam videri felicem F 277, 21 rectius mihi videtur ingenii quam virium opibus gloriam querere C 1

Vigebant avaritia, &c. C 3 viget aetas, animus valet C 20 Seneca Ep. 26. viget animus et gaudet non multum sibi esset cum corpore. ubi Membranzæ B. Pub. sic locum illum depositum legunt, nolim posse. prodestne habitu aliud habiturus eque si quicquid nolim non posse. nam si quid, &c.

Vigilando, agendo, &c. prospere omnia cedunt C 52 vigilia prima J 106 patiens vigiliae C 5 haberentur per totam urbem C 30 ducebantur more militari J 44 crebras ponere J 45 ad vigiliam multus adesse J 96 per vigiliam canere signa J 99 ipse circumire J 100 tentare F 392, 24 neque vigiliis neque quietibus sedari poterat C 15

Villa habere pericula C 16 summum Imperium F 323, 6 bona omnia ubi divitiæ claræ habentur F 353, 28

Villa : in publica villa F 342, 20 uti quisque domum aut villam concupiverat C 51 aut villam exstruere F 346, 15 in urbium modum exedificatas C 12 expugnare J 44 pluris pretii coquam quam villicum habeo J 85

Vincta fornicibus lapideis camera C 55 Cic. ii. Tusc. 41. aspiciat religatum asperis vinctumque saxis. in vincula conjecerat C 42 in vincula duci J 33 in vinculis retinendum C 48

Vindicamus nosmet ipsos in libertatem C 20 et plebem J 42 uti te ab inimicorum impetu vindices F 349, 12 Senec. de B. G. me ab illo nihilominus vindicare. mortem severe vindicandam J 15 prohibendo a delictis magis quam vindicando J 45 vindicandum in eos qui, &c. J 31 mans vindicandum J 106 et 20 crescere interdum vindicari C 10 vindicatum est in eos C 9 pro animadversum Cic. vii. Verrii. si quid vindicatum severe est. in noxios J 81 vindicoes rerum capitalium C 52 sic carcer dicitur nefariorum vindex Cic. ii. in Catil. pœna vindex Catall. Arg. Juris sui tribunos plebis F 300, 11 libertatis F 307, 3 vindictam nobilitatis acerrime in plebem exercuerat J 16

Vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur J 92 agere J 37 et vineas ex locis maxime idoneis J 76 neque inter vineas sine periculo administrare J 98 extra vineas egressas J 94

vineis, &c. expugnare aggreditur J 21
subversis, item incensis J 94

Vino: cum vino advectio ea permutare J 44 et epulis onerati J 76
cum se cibo vinoque læti invitarent
F 318, 8

Violasse domum Ætæ F 293, 8
deos perjuria F 284, 2 violaverat
plantiam scrobibus insidiosis Prudentius Psychom. vs. 263 (sic saltem
veterimæ Corp. Christi membranæ.)

Violenterque exercita questione J
40 fortunæ violentiam tolerasse C
53

Vir acer et infestus potentia nobilitatis J 27, et 43 addere virtutem
verba C 58 sanctis J 85 natura et
viris munita J 87 fortibus augete
ingenium F 285, 10 agro virisque
opulentum J 16 armis virisque opulentum
oppidum J 57 virorum more pugnantes
C 58 virorum atque armorum magna vis J 92
mediocres (modico contentos) J 6 meminervis
te virum esse C 44 ingentem regem
J 65 ad id locorum talis non audebat
J 63 egregius in aliis artibus J 82
sanctus J 109 Juven. Sat. 13. pati
mulliebra C 18 si modo viri esse
vultis C 40 Silanum quæ dixerit
studio Reip. dixisse eos mores eamque
modestiam viri cognovi C 51
clariss. viri Consulibus diligentia C 51
summi J 52 turpissimi J 85

Vires, &c. per secordiam deflaxere
J 1 senescunt F 306, 4 viribus polens
J 6

Virgulta in valle F 332, 18 sic,
Plin. arbustus ager i. e. arboribus
consitus x. 29. et xvii. 35. arbustat
agros arbusta vite 17, 23

Virile: cui virile ingenium tolerare
potest C 20 secus F 294, 2 animum
effeminat C 11 pro virili parte
dictum a me F 347, 21 Cic. v. Verrin.
vi. ne vos plus etiam quam pars virilis
postulat. Hac qui pro virili parte
defendunt, optimates sunt Cic. pro
Sestio. pro virili portione in Vita Ag.
Tacitus. ad virilia illa vocem F 304, 8
virilis audacia facinora illa C 25

Virtus animi valeret C 2, et 58
hebescere C 12 ubi enitecære posset
C 54 memores J 97 ipsa per se
amara F 353, 27 in lingua sita vis
virtusque F 350, 12 animi an vi
corporis magis procederet C 1 ubi de
magna virtute bonorum memores C 8
cives cum civibus de virtute certabant

C 9 virtute magnus C 53 ingenti
ibid. cum strenuo virtute C 54 ex
virtute cognomen J 5 virtute ac diis
volentibus magni estis et opulenti J 16
repuli Deorum auxilii et virtute
mea F 222, 20 ex virtute nobilitas
cœpit J 85 quod ex aliena virtute
sibi arrogat J 85 et quod vitium
(de avaritia) propius virtutem erat
C 11 emori per virtutem C 20 vehementissime
animum ad virtutem accendi J 4 suos hortando ad
virtutem erigere J 23 omnia non bene
consulta in virtutem trahebantur J 92
quod si virtuti vestrae fortuna invidet
C 58 diffidens virtuti militum
J 52 omnia virtuti suæ prona esse
J 114 præmia ambitio possidet C 52
virtutis via grassatur J 1

Vis nostra omnis in animo et corpore
sita C 1 Strabo Græcis, teste
Servio Æn. xii. 396. avaritiæ J 32
sic vim tritici Frontin. iii. 15. ubi
Codex unus ex nostris magnam vini
triticeque partem. vis, pro vices F
296, 8 vis pecuniæ Boët. ii. Pros. 5.
morbi C 36 tanta hominis magis
lenienda quam exagitanda C 48 animi
in exercitu C 61 Curtius x. Corporis
J 2 Jugurthæ subigit J 24 tanta
gratiæ atque pecuniæ regis J 27 tanta
avaritiæ in animos eorum invasit
veluti tabes J 32 plebis soluta et in
multitudine dispersa J 41 aquæ
cælo missa J 75 serpentibus; quæ
rum vis inopia cibi acrior J 89 utrius
maxima effecta est J 91 armorum J 92
sociorum et Latii F 276, 12 Tribunicia
F 303, 10 piscium F 329, 22 immanis
hominum F 331 21 Tacit. ii. 4. 53. avaritiæ
F 355, 11 vim parari nunciatum
est C 85 per vim eripiuntur C 52
magis industriam quam vim aut tempus
desse J 1 pulveris vim magnam J
53 vim et gratiam nostram experiri J
102 vi ne corporis an virtute C 1
magna animi et corporis fuit C 5
magna tendere C 60 urbes partim
vi alias voluntate J 13 partim vi
metu J 89 non manu neque vi J 31
quanta rogationem jusserit, decreverit,
voluerit J 40 summa capere
intendit J 92

Visceribus: ex sanguine civium
paraveris opulentiam istam F 363, 9

Visendum omnia potius quam semet
F 246, 16 domum visens eat J 12

Visus qua erat J 101

Vita hominum sine cupiditate agi-

tabatur C 2 in tota vita constituenda. Cic. i. Offic. 167. videlicet vita cetera huic sceleri obstat C 52 turpis J 67 vita moresque mei falsam (orationem) superant J 85 de vita atque tergo regio more consulere F 273, 3 et mors jura naturæ sunt F 323, 18 cujus contumeliam homines ignavisimi vita sua commutare volunt F 351, 9 ego in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperii F 356, 13 diffidens vitæ C 45 exitum dignum moribus factisque invenit C 55 animus dux atque Imp. vitæ mortalium J 1 cum sibi finem vitæ adesse intelligeret J 9 natura facit J 10 dolis vitæ suæ insidiatum J 22 post paulo interituræ parceret vitæ J 106 vitam silentio transeant C 1, et 2 miseram atque inhonestam C 20 ita instituisse C 31 demissi in obscuro vitam agunt C 51 morte graviolem exigunt J 14 vitæ tantum ab eo paciscatur J 26, et 85 nemo diurna mercede vitam mutaverit F 281, 9 pacto vitam dederant F 313, 10 post eos (reges) vitam refutant F 330, 6 eam vitam bellum æternum atque anceps gerere F 342, 5 seque virtutemque suam Reip. condonavere J 75 in artes vitasque varias dispalata F 352, 7 Apuleius. Nam in eorum vitas quorum sibi servitium Dææ nostræ majestas vindicavit, &c. et pro, moribus. Ter. Adel. iii. 3

Vitabundus inter tela erumpit J 101 utitur Livius. vitantes conventum F 317, 18 vitare neque facere pericula F 353, 8

Vitia Imp. sustentabat magnitudine sua Resp. C 53 callide occutans J 15 mire sunt vitilis obtentui F 378, 14 fortuna nostris vitilis adhuc incolumem F 316, 15 quod vitium propius virtutem erat : de avaritiâ C 11

Vivamus : nunc non id agitur bonis an malis moribus vivamus C 52 alius alio more viventes C 6 is demum mihi vivere et frui anima C 2 mollior C 17 quoad vives nunquam tibi redditam gratiam putaveris J 110 vivam aut necatum J 61

Vix pro ægre : in alteram partem transductus est fatigatus a fratre J 11 pro, non F 298, 9 vix satis apertum os aut lingua prompta F 347, 17

Ulti : quoniam modo maximeulti sanguinem nostrum, pereamus C 33

Unde : (pro, a quo loco) C 60 (pro,

a quo) J 14 a qua parte F 295, 10

Universos : op. singulis C 20, et J 84 omnes J 54

Vocabula vera rerum C 52 sorte vocarentur centuriæ F 354, 16 cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur J 62

Voce supplicii, demisso vultu C 31 magna hortatur J 56 voce magna vehementer gratulabantur F 325, 5 ne vos ad virilia illa voem F 304, 8 strepere vocibus J 98

Volebant divitias honestas C 7 volens earum finem F 305, 7 volens concedit Imperium alteri nemo F 340, 6 plebi militia volenti putabatur J 84 volentia de ambobus acceperant J 73, et F 317, 4 volentibus diis J 14 volentibus quam coactis imperitare J 103

Volitabit fama virtutis tuæ pergentes F 359, 24

Volvebat multa cum animo suo J 6 secum C 32, et J 113

Volentes hostilia cadavera. C 61 Vox huic negotio apta, sic, saxum volvere. Virg. vi. Æn. et semianimes voluntur equi. Idem. Hæc illis volentibus C 41 saxa J 57 multa volvit in pectore F 353, 23

Voluerit : jusserit, decreverit, voluerit J 40 Cic. de Leg. 2. Ita decernebat senatus, jubebat et volebat populus, id est, suffragiis suis comprobabat. Liv. 30. Tr. plebis ad populum tulerunt, vellent, juberebant senatum decernere. Arnob. vii. Tantum esto mactus quantum volo, tantum amplificatus quantum jubeo, &c. nihil me sciente frustra voles J 110 ubi satis explorata sunt quæ voluit C 17 justos dominos volunt F 316, 16 voluntarius aut ex sociis venerat C 56 voluntate ejus Pisonem aggressus (volente illo) C 19 facile se ex voluntate usurum Antonio C 26, et J 83 partim vi alias voluntate imperio suo adjungit J 13 quæ ex voluntate forent J 46 voluntate alienati J 66 immutata J 113 adversa F 326, 10 nimisque in victos bona voluntate F 342, 11 regis voluntates vehementes sæpe sibi adversæ J 113

Voluptaria loca C 11 Plaut. Pœn. liberum ut monstrarem tibi locum et voluptarium. Gestientis animi elationem voluptariam. Cic. iii. de Fin. ab negotiis nunquam voluptas remorata J 95 ignavia voluptatem

et præmia virtutis J 85 animus ad voluptatem a vero deficit F 353, 25 ad inertiam et v. corporis pessumdatum J 1 tales sine dedecore attingit F 343, 16 corpus voluptati anima oneri fuit C 2 duritiam et alia quæ ceteri miseriam vocant, voluptati habuisset J 105 tantæ est illis v. dominatio F 351, 12 si voluptatibus vestris otium præbere vultis C 52 retinuisse ab stultitia et falsis voluptatibus F 345, 12

Vorticosum mare F 331, 15 Liv. vorticoso anni l. B. Pun. 21, et F 323, 18 vertit animum, i. e. advertit J 93

Votis paranda auxilia F 276, 1 rebus supra votum fluentibus F 328, 16 voveo dedoque me pro Rep. F 324, 16

Urbanis munditiis se exercuit J 63 Urgeat: acrius ferro an fame J 24 Valer. ii. 75. Nisi majoribus urgerer. non urgeret. ubi Ms. urgerentur referri. Ascens. Tam digna exempla tam breviter nisi majoribus urgeret non referrentur. urgeat cum metu Jugurtham J 35 militia atque inopia urgebatur J 41

Usa ex lubricine victoria J 42 largius suo C 16 pecunia F 323, 10 amplius honoribus J 25 quasi sacro inspoliate fano usi F 341, 18, et C 41 cujus patrocinio plurimum utebatur. Sedullus ii. 8. usus majore juvenia Ms. Cod. meliore. usu per laborem militiam discibat C 7 omnes copiarum in usu quotidiano C 48 specie quam usu potiore J 16 neque quisquam omnium libidini simul et usui paruit C 51 usui opportunus J 98 usum belli amissurus J 84 quorum vulgus in dies usum habet F 274, 9 honoribus maximis usus C 49 perniciose lubricine paullisper usus J 1 fluxa fide usus J 111 amplior est F 358, 3 hostibus pro sociis utuntur. J 31 ejus domo, J 12 vel Imp. vel milite me utimini C 20 sume, utere, J 110 victoria, J 28 utili labori meo, J 4 aut utilis aut benevolentia. J 103

Usque eo, &c. dum, (semel occurrat.) usque, pro usque dum apud Daretem invenitur. cap. 37. irruptionem in castra facere usque vincant, aut victi pro patria occumbant. at Ms. Sidneiese recte, usque dum clare exhibet

Ut: in pace ita ut in bello valeret C 2 pro, quomodo C 5 ut spero C 20 sic accensa ut peteret sæpius C 25 Catilina, ut erat paratus C 31 ac non perinde habeantur ut eorum qui ea sustinent virtus est J 4 Jug. ut erat acri ingenio J 7, ut omittam J 10 ut interpretatum nobis est J 17 eo natus ut J 24 ita ad hoc ætatis a pueritia fui ut pericula, &c. consueta habeam J 85 dii monere ut malles pacem J 102 ea res, ut tali negotio, probata J 107 adeo non pœnit ut facta in gloria numeret F 277, 16 ut te neque hominum neque Deorum pudet F 284, 1 ut illis mors prohibetur senescunt vires. sic F 306, 4 utique ab stirpe socium J 14 tamen interpretatum est nobis utique rem sese habere J 17 pro etiam F 300, 13 utpote: Anton. hæc longe aberat utpote qui C 57 sequente cum. Valer. Max. læta negotia utpote cum divina suffragatione foveantur, humana minus indigent

Vulgi rumoribus exagitatam rem C 29 vulgi multitudo cetera F 341, 6 vulgum exagitare J 73 vulgus fulmæ, sine gratia sine auctoritate C 20

Vulnere: Metellus in vulnere F 295, 1 perverso F 338, 1 adversis C 61 confecti vulneribus J 66 acceptis J 101

Vultis: si modo viri esse vultis C 40

Vultu demisso C 31 incerto J 106 varius J 113 in facie vultuque vœcordia inerat C 15 magisque vultum quam ingenium bonum habere C 10

Uxor sacrilegæ ac perjuriis delibuta F 362, 9 nisi quod de uxore potuit honestius consuli J 95

